TÜRK HUKUK LÛGATI

Türk Hukuk Kurumu tarafından hazırlanmıştır.

Başbakanlık

Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğünce yayımlanmıştır.

3. Baskı

ANKARA 1991 — BAŞBAKANLIK BASIMEVİ

TÜRK HUKUK LÛGATI ÜZERİNE ...

Cumhuriyetin kuruluş ve gençlik yıllarında, ülkemizin yetiştirdiği değerli bilim adamları, resmî devlet yapısı içinde çok önemli görevler yüklenerek, çok partili demokratik parlamenter sisteme geçişi kolaylaştırırken, ayrıca, resmî görevleri dışında da bir araya gelerek, yeni düzenin hukukî yapısının yerleşmesini sağlayacak çalışmaları da devam ettirmekten geri kalmamışlardır.

Denilebilir ki, gece gündüz çalışarak Osmanlı-Türk Devletinin yıkıntılarından, bir millî devlet sistemini ortaya çıkarıp yaşatmışlardır. Bu sistemin insan yapısı ile hukuk yapısını kaynaştırıp bütünleştirmek için yorulmayan bir gayretle çalışmışlardır.

Türk toplum yapısı ve tarihi ile Avrupa hukuk ve siyasî yapısını uyumlu hale getirmek ve bu günlere gelmek, böyle bir çalışma sonunda gerçekleşebilirdi.

İşte bu yüksek inançla 1934 yılında "Türk Hukukçular Cemiyeti" adı ile bir araya gelen ve Türkiye'nin her yanında görev yapan tanınmış hukukçular, "Türk Hukuk Lûgatı" gibi abide bir eseri meydana getirip yayınlamayı başarmışlardır.

Bugün bile, Türk hukukunun anlaşılması ve uygulanmasında büyük bir kaynak görevi yapan bu değerli eserin aradan geçen yıllar içinde yeniden yayınlanamayışından büyük bir üzüntü duydum.

Yeni Türk Hukuku ile İslâm Hukuku terimleri yanında, Fransızca, İngilizce, Almanca, Latince hukuk terimleri ile beş dilde bir hukuk abidesinin yeniden yayınlanmasına yardımcı olmaktan gurur duyuyorum.

Bunun yanında, Lûgatın günün değişen şartlarına göre yeniden hazırlanmasını kararlaştıran Türk Hukuk Kurumu mensuplarını tebrik ediyorum.

"Türk Hukuk Lûgatı"nın üçüncü baskısını gerçekleştiren Türk Hukuk Kurumu'nun üye ve yöneticileri ile basımı gerçekleştiren Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü ve Basımevi mensuplarına teşekkür ediyor; Türk Hukuk Lûgatı'nın üçüncü baskısının Türk Hukukçuları ve Milletimize faydalı olmasını diliyorum.

A. Mesut YILMAZ
Başbakan

YENİ BASKI NEDENİYLE KISA BİR AÇIKLAMA

Önce şunu söylemeliyim: Bugün kamu yararına çalışan dernek statüsünde olan Derneğimiz, 9 Nisan 1934 tarihinde "HUKUKÇULAR CEMİYETİ" adı altında kurulmuş; 5 Nisan 1935'te "TÜRK HUKUK KURUMU" adını almıştır. 31 Mayıs 1973 Genel Kurulunda adı "Türk HUKUK DERNEĞİ (KURUMU)" olarak değiştirilmiştir.

Tüzüğünde yazılı olduğu gibi, derneğimizin amaçları arasında başta geleni, "HUKUK BİLİMİNİN, ÖZELLİKLE ATATÜRK DEVRİMLERİNE DAYANAN TÜRK HUKUKUNUN GELİŞMESİNE HİZMET ETMEKTİR." Kuruluşundan bu yana Derneğimizin sürekli sosyal-hukuksal-bilimsel çalışmaları olmuş; Kurulumuzca toplantılar düzenlenmiş, kitaplar çıkarılmış, bildiriler yayımlanmıştır.

Kurumun eserlerinin en başında kuşkusuz "TÜRK HUKUK LÛGATI" gelir. Bu çalışmaları başlatan ve başarıyla yürüten dönemin Kurum Başkanı rahmetli Refik İnce'yi hemen anmalıyım. Elinizdeki değerli eserin "ÖNSÖZ" ve "SONSÖZ" ünde açıklanan o dönemlerin yöneticilerine; sözlüğün tam bir özveriyle eksiksiz hazırlanmasında tüm emeği geçenlere; basılmasında, dağıtılmasında unutulmaz maddi-manevi katkıları olanlara minnet ve saygılarımı sunarken, artık aramızda bulunmayanlarına rahmet diliyorum.

Aradan kırk yılı aşan bir süre geçtiği için bugün Türk Hukuk Lûgatının mevcudu kalmamıştır. Roma Hukuku ve İslâm Hukukunu, Cumhuriyet döneminin kısmen dünde kalan yazılı hukukunu ve hukuk anlayışını yansıtan; bunun yanında Dünyaca ünlü, o tarihte üniversitelerimizde bulunan yabancı öğretim üyelerine hazırlattırılan "latince, ingilizce, almanca, fransızca" terim ve kavramları içeren bu sözlüğün hukukçularımız ve aydınlarımız için hâlâ bir değer taşıdığı inancındayız. Bu nedenle yeniden beşbin adet olarak basılmasını Yönetim ve Bilimsel Araştırma kurullarımız uygun görmüştür.

Hemen şunu da eklemeliyim: Geçen uzun zaman dilimi içinde - doğal olarak - ülkemizde anayasalar, yasalar değişmiş; yeni kavramlar, terimler ve hukuksal kurumlar oluşmuş; dilimizde ciddi gelişme ve zenginleşmelere ulaşılmıştır. Bu nedenlerle Türk Hukuk Sözlüğünün YENİDEN ele alınması, işlenmesi ve dolgun bir içerikle hukuk yaşamımıza olabildiğince kısa zamanda maledilmesi gerekmektedir.

Kurumumuzca bu çalışmalara da başlandığını duyurmaktan ayrıca kıvançlıyım.

Elinizdeki bu Lûgatın basılması için ilgililere talimat veren; büyük emek, uzun zaman ve maddi olanaklara bağlı, tamamen bilimsel içerikli YENİ TÜRK HUKUK SÖZLÜĞÜ çalışmalarında umutlarımızı pekiştiren, bu çalışmalar için de Derneğimize maddi yardım sağlayan Başbakanımız sayın Mesut Yılmaz'a gönülden teşekkürlerimi belirtmeyi yerine getirilmesi gerekli görev sayıyorum. Saygılarımla.

Ağustos 1991

TÜRK HUKUK DERNEĞİ
(KURUMU)
BAŞKANI
KÂZIM YENİCE

İNSANLAR arasında en eski devirlerden beri kurulmuş sosyal münasebetlerin en çetin anlaşamamazlıklara konu olması, *Hak* dediğimiz kıymete ***Kelime*** adını verdiğimiz klişe içinde sınır kazandırmayı zorunlu kılmıştır. Onun için kelimesi olmıyan bir hak mevcut değildir; başka bir deyişle kelime ile ifade edilmedikçe her hangi bir hak, cemiyet içinde müeyyideli bir değer kazanmış sayılamaz. Hak, kendi olarak belki değişmez bir anlamdır; fakat hukuk bilimleri onları tedvin ederken bu değişmiyen anlamın meydana çıkışında cemiyetle beraber ve hayatla başbaşa türlü anlayışlar şekline girmiştir. Hattâ hakkın değişmez tarafını düşünüş bile asırlar ve devirler içinde birçok değişmelere uğramıştır. Onun içindir ki cemiyet içinde hukuk kıymetlerinin kabuğu olan sözler de bu türlü değişmeler göstermiştir. Dinlerin hâkim olduğu zamanlarda hukuk dili o dinin kitabından ve kitabının dilinden çıkmıştır. Bizde Medeni Kanuna kadar hukuk sözleri islâmca idi ve cümle arasında «olur, bulur» gibi Türkçe kelimeler, sıralanmış Arapça sözleri biribirine bağlamakla kalırdı.

BİR memlekette millî bir hukuk ve onun bu vasıfta dili olmadıkça millî bir dil tam var bellenemez. Hususiyle demokrat esaslara dayanan bir cemiyet, halkının yabancısı klişelerle kurulmuş bir yaşayış binası halinde ise bu cemiyetle o cemiyetin yaşama esasları arasında tehlikeli bir karşıtlık var demektir. Demokratlık anlayışını ancak millî özler ve millî şekiller besliyebilir. Bunun içindir ki dünya tarihinde büyük reforma hareketleri insan ruhunun derinlerine sinmiş dinle dış münasebetleri sağlıyan hukuku ilk ağızda millîleştirmeye teşebbüs etmiştir. Bizde Medeni Kanunun kabulü, insanlık tarihine bu ana kuralın başarılı örneklerinden birini verdi. Medeni Kanunun dilindeki eğilim, hukuk dilimizin millîleşme ihtiyacına bir işarettir. Fakat onu daha geniş sınırlara götürerek her yöniyle Türk hukukunu Türk dilinde söyliyebilmek ihtiyacı bugün de bir ilke olmaktan çok, bir ülkü halinde devam ediyor. Bu yolda bilgili çalışma ve uğraşma zorunda bulunduğumuz mutlaktır.

TÜRK hukukunun şekilce ve dilce de millî olması yolunda yalnız bir noktadan değil, her cepheden harekete geçmeliyiz. Hukuk inkılâbının kıymet olmaktan çok, terim olarak idame ettirdiği klişeleri tesbit etmek, bu çalışma kademelerinden biridir. Türk Hukuk Kurumu bu terimleri kısa ve kesin izahlı bir lûgat halinde toplamakla söylediğim çalışma cephelerinden birini ger-

çekleştirme yolundadır. Kuruma bu yönden teşekküre borçluyuz. Harcanan emeklerin derecesini yakından bilmiş olarak bu işe kendini verenleri her Türk aydınının takdirle karşılamasını dilerim. Fakat unutmamalıdır ki bir kademedir diye vasıflandırdığım bugünü tesbit mahiyetinde olan bu eser yanında İkinci Maarif Şûrasının aldığı karar ile Ankara ve İstanbul Hukuk Fakültelerine düşen hukuk terimlerini millîleştirme dâvası henüz mahfuz tutulmaktadır. Diğer yandan kanunlarımızın dili ve tedvin kılığı bu ruha uyabilmek için bütün kanunların kaynağı olan Ana Kuruluş Kanunumuz da Türk milletinin öz diline intıbak etmelidir. Bütün bu alanlarda büyük çalışmalar olması bize ümit ve huzur veriyor. Türk milletinin en kutsal kıymetlerini toplıyan hukuk, kısa zamanda öz dilde kendini söyliyecektir inanındayız.

14 Birinci kânun 1943

Maarif Vekili

Hasan - Âli YÜCEL

ÖNSÖZ

Türk Hukuk Kurumu (eski adiyle Hukuk İlmini Yayma Kurumu), 11-2-1937 tarihinde bir «Türk Hukuk Kamusu (Ansiklopedisi)» meydana getirmeye karar verdi ve işe başladı. Bu başlama, bütün ilim muhitlerimizde takdirle ve alâka ile karşılandı. Teşebbüsün müspet veya menfi neticeleri üzerinde faydalı mülâhazalara rasladık. Bu arada en çok dikkati çeken:

«Lûgat yapılmadan kamus olamaz. Kamusun ihtiva edeceği ıstılahların hukuki mahiyetleri bilinmedikçe, o kamustan istifade eksik kalır. Bilhassa kamusun bir cildinin islâm hukukuna ayrılacağı kararlaştırılmış olduğuna göre, bu hukuka ait ıstılahları anlıyamıyan yeni nesilden bir gencin müracaat yeri neresi olacak? Böyle bir yeri bulamadıktan sonra o kamustan ne fayda elde edilir? Aynı endişe hukukun diğer şubelerine ait ıstılahlar için de vârit değil midir? şeklindeki mütalâa oldu. Bu mütalâanın aksi de ileri sürülebilir ve lûgatten evvel kamusa ihtiyaç bulunduğu söylenebilir. Fakat biz bu fikirleri tercih veya münakaşa vesilesi değil, bir hareket sebebi yaptık.

Bir taraftan «Türk Hukuk Kamusu» hazırlıklarına devam ederken, diğer taraftan bir «Hukuk Lûgati» meydana getirmeyi 6-5-1939 tarihinde kararlaştırdık. Bu suretle «Türk Hukuk Kamusu»nun çok ağır yükü üstüne kurum yeni ve ağır bir vazife daha almış oluyordu. Ağır vazifelerin güç elde edilen ebedî zevkleri için çok yorulmak icabedeceğine tam bir kanaatle işe başladık.

İş programı:

Böyle esaslı bir karar verilince yapılacak işin mahiyetini, hududunu, şeklini tesbit etmek ve bir çalışma plânı yapmak gayet tabiî idi. Bu lûgat de aşağıdaki esasları ihtiva etmek üzere çerçevelendi:

1 — Devlet ve millet hayatında hukuki bir mâna ifade eden ve bu mâna dolayısiyle hukuk alanında az veya çok bir mevki tutan hukukun bütün şubelerine, felsefesine ait eski ve yeni ıstılahları içine almak,

2 — İslâm ve Roma hukuklarının tarihî ve ilmî bakımlardan ehemmiyetleri göz önünde tutularak lûgati bu yönden de ihtiyacı tatmin edecek bir halde meydana getirmek,

3 — Türk milletinin medeniyet âlemi hukukiyle münasebetlerini muhafazaya ve devam ettirmeye medar olan Almanca, Fransızca, İngilizce ve Lâtince ile - mümkün olduğu kadar - her hukuk ıstılahının karşılığını göstermek,

4 — Türk hukuk ıstılahlarının karşısında muhtelif yabancı dillerden karşılık bulundurulunca bu defa bunların aksini alarak lûgate, bir «Almanca - Türkçe», «Fransızca - Türkçe», «İngilizce - Türkçe», hukuk lûgatlerini ilâve eylemek.

Hukuk ıstılahlarının toplanması:

Bu ıstılahları geniş surette toplıyan bir esere şimdiye kadar tesadüf edilmediği için her şeyden evvel yeni baştan bir tarama yapmak mecburiyetinde kaldık. Buna da Fransa enstitüsü âzasından ve Paris Hukuk Fakültesi profesörlerinden müteveffa Henri Capitant'ın idaresi altında meşhur profesör ve âlimlerden mürekkep 120 kişilik heyetin hazırladığı «Vocabulaire Juridique» den başladık. Bundaki ıstılahları tercüme ederek toplamak vazifesini Konya Mebusu Doktor Galip Gültekin'in başkanlığı altında Siyasal Bilgiler Okulu Doçentlerinden Doktor Necmi Osten ve Fethi Çelikbaş'a havale ettik. Bir taraftan da kamus hazırlığı münasebetiyle mevzu seçmek üzere hemen Türkiyedeki bütün hukuk profesör, doçent ve asistanları nezdinde evvelce yapmış olduğumuz anket neticesinde elde ettiğimiz ıstılahlardan istifade ettik. Bunlardan maada, şu eserleri de baştan aşağı taradık:

1 — Üçüncü tertip düstur fihristi.
2 — Serkis Karakoç'un "Direktif„ i,
3 — Ahmet Ziya'nın "Rehber„i,
4 — Zühtü Hilmi'nin "Medeni Kanun fihristi„,
5 — Andon B. Tınkır ve Kirkor Sınapyan'ın «Istılahat lûgati»,
6 — Şemsettin Sami'nin «Kamus-ı Türki» si,
7 — Yine Şemsettin Sami'nin «Kamus-ı Fransevi» si,
8 — "Borsa rehberi„,
9 — Türk Dil Kurumu'nca hazırlanan "Hukuk ıstılah müsveddesi„,
10 — Mehmet Ekrem'in «Istılahat-ı hukukiye ve siyasiye lûgati».

Profesörler ve doçentlerle asistanlardan kamus mevzuları üzerinde yaptığımız anketin "Umumi ve Hususi Devletler Hukuku„, "Hukuk Usulü Muhakemeleri„, "Teşkilâtı Esasiye„, "Türkiye Büyük Millet Meclisi dahilî nizamnamesi„ ıstılahları yönünden cevapsız kaldığını görünce hukukun bu kısmı üzerinde tarama yapmaları vazifesini hukuk doktoru ve Maliye Vekâletinde nakit işleri kontrolörü Kemal Gürsoy ile gene Maliye Vekâleti umum muhasebe müdürlüğü mümeyyizlerinden (şimdi evrak müdürü) bayan Şem'inur İnanc'a verdik.

Bu suretle hazırlanan ıstılahların yekûnu 4000 i buldu. (Bu rakama islâm hukukuna taallûk edenler dâhil değildir).

Bu (4000) ıstılahın karşısına yabancı dillerdeki mukabilleri de yazılarak bastırıldı. Bunların tabı ve tashihlerini ve lüzum gördüğü takdirde diğer tashihleri de yapmak salâhiyeti İstanbul Hukuk Fakültesi Profesörlerinden Yavuz Abadan'a verildi.

Meydana gelen bu ıstılahlar koleksiyonu kendisinden istifade edebileceğimizi tahmin ettiğimiz profesör, doçent, asistan, hâkim, avukat, idareci, hukukçu, maliyeci ve muhtelif meslek mensubu (456) kişiye gönderilerek bunlardan,

1) noksan görülen ıstılahların ikmali,
2) tekrarların ve lüzumsuzların çıkarılması,
3) karşılık olarak konmuş olan yabancı diller üzerinde de tasarruf edilmesi,
4) biribirine atfı lâzım gelen ıstılahlara işaret edilmesi,
5) kanun, nizam ve sair hukuki tesislerde yazılı olmıyan ve fakat her hangi bir meslek örfünde mevki alan ve mahiyeti itibariyle hukuki bir vaziyet ihdas eden ıstılahların da lûgate ilâvesi (borsa, ticaret, işçilik âlemlerinde olduğu gibi),
6) hükümleri ilga edilmiş olsa bile bir zamanlar tatbik edilen idari, adlî her türlü hükümlerin de lûgate yazılması rica olundu. Bu ricamızı kabul ederek bize ilmî yardımlarını esirgemiyen (67) kişiyi hürmetle selâmlarız.

Bu ankete bir taraftan cevap beklerken, diğer taraftan da "İlim Heyeti„ (eski adı «kamus ve lûgat bürosu») ayrıca bu lûgatler üzerinde yukardaki anket dairesinde tarama ve tasfiye çalışmalarına devam etti. Bu çalışmalar esnasında (67) zatın mütalâalarından da istifade edildi. Neticede meydana gelen ve bu eserin muhtevasını teşkil eden ıstılahlar "Hukuk Lûgati„ nin hakikî malzemesini teşkil etti. Bu miktar az veya çok bir değişikliğe uğramış olsa bile eserin kıymeti üzerinde müessir olacak derecede değildir.

Bu suretle esas ve yabancı dillerle karşılığı hazırlanan ıstılahların hukuki, kanuni ve örfi mânalarını yazabilecek bilginlerin de bulunup seçilmesi işin ehemmiyetli kısmını teşkil ediyordu. Hazırlanmış olan ıstılahları, ihtiva ettikleri hukuk şubesine göre ilim heyetimiz mütehassıslarına 11 Haziran 1941 tarihinde dağıttı ve her birine yazılarında takibedecekleri metoda nümune olmak üzere Henri Capitant'ın «Vocabulaire Juridique» inden dört ıstılahın tercümesi gönderildi. Bu lûgat yazıcılarının burada, adlarını alfabe sırasiyle bildirmek suretiyle takdimi vicdan borcu sayarım:

Abadan, (Yauz)	Profesör
Adam, (Tahsin)	Hukuk Doktoru
Akgüç, (Âtıf)	Bursa Mebusu
Aral, (Namık Zeki)	Cumhuriyet Merkez Bankası Malî Müşaviri
Arsebük, (Ahmet Esat)	Ordinaryus Profesör
Ayıter, (Dr. Ferit)	Ticaret Vekâleti Hukuk Müşaviri, eski Dar-ül-fünun Müderrislerinden
Belbez, (Dr. Hikmet)	Hâkim
Belgesay, (Mustafa Reşit)	Ordinaryus Profesör
Berki, (Ali Himmet)	Temyiz Mahkemesi Reislerinden
Bilgişin, (Şevket Mehmet Ali)	Ordinaryus Profesör
Bilmen, (Nasuhi)	İstanbul Müftülük Müsevvidi
Demirelli, (Fuat Hulûsi)	Temyiz Mahkemesi Reislerinden
Erim, (Nihat)	Profesör
Esen, (Bülent)	Doçent
Gönenli, (Mehmet)	Temyiz Mahkemesi Âzasından
Göknil, (Mazhar Nedim)	Profesör
Göktürk, (Hüseyin Avni)	Profesör
İnce, (Refik)	Manisa Mebusu
Karaoğlan, (Fahrettin)	Temyiz Mahkemesi Reislerinden
Kuyucak, (Hâzım Âtıf)	Zonguldak Mebusu
Mardin, (Ebülûlâ)	Ordinaryus Profesör
Metya, (Nusret)	Profesör
Onar, (Sıddık Sami)	Ordinaryus Profesör
Öktem, (İmran)	Ankara Asliye Hâkimi
Taner, (Tahir)	Ordinaryus Profesör
Tarhan, (Mümtaz)	İzmir Defterdarı
Taşkın, (Rifat)	General, Hâkim, Askerî Temyiz Başmüddeiumumisi
Tüzel, (Cafer Tayyar)	Maliye Vekâleti Baş Hukuk Müşaviri
Uman, (Osman Nuri)	Cumhuriyet Merkez Bankası Hukuk Müşaviri
Yekebaş, (Vehbi)	Temyiz Mahkemesi Âzasından
Yunt, (Şevket)	Avukat, eski Dar-ül-fünun Müderrislerinden

Bu eseri - muayyen zaman içinde hazırlamış olsak bile -, nasıl bastırabileceğimiz endişesi kurumun meşguliyet mevzuunu teşkil ediyordu. Matbaacılığın bütün inceliklerini taşıması icabeden bu büyük eseri bastırmak kurumun küçük bütçesinin tahammül edebileceği işlerden değildi. Fakat Maarif Vekâleti'nin ve onun kıymetli mümessili Bay Hasan - Âli Yücel'in ilim ve irfanı kollıyan himayesi bizi nihayet bu endişeden de kurtardı.

Hukuk Lûgatinin ilim âlemimizdeki boşluğu doldurmak hususundaki kıymetini ve böyle bir eseri meydana getirmek için tertip ve tanzim ettiğimiz programı yüksek Vekilliğe bildirerek bize yardım elini uzatması ricasında bulunmuştuk. Fiihakika Vekillik 8 Eylûl 1940 tarih ve 82/8002 Neşriyat Müdürlüğü ifadesiyle, müracaatımıza verdiği cevapta eserimizi üniversiter mahiyette görerek basılması yolundaki ricamızı kabul eylediğini bildirdi. Esere bir taraftan kıymet verilmesi, diğer taraftan basım külfetinin göze alınması, kurumu daha çok çalıştırmaya ve bu suretle Hukuk Lûgatine tam mânasiyle üniversiter mahiyet vermeğe ayrı bir sebeboldu. Burada Vekâlete ve ilimsever vekâlet mümessili Hasan - Âli Yücel'e derin minnet ve şükranlarımızı bir defa daha bildirmeyi borç sayarız.

Aradan pek az zaman geçince dağıttığımız ıstılahların cevapları gelmeye ve 23 / 6 / 1941 tarihinden itibaren başkanlığım altında hemen fâsılasız toplanan «İlim Heyeti», mütehassıslardan gelen bu cevaplar üzerinde birer birer incelemeler yapmaya başladı. Bu incelemeler esnasında yazı sahibinin fikrine hürmeti baş vazife saymakla beraber şu esaslara sadık kalmaya çalıştık:

1 — Fazla tafsilâttan çekinerek maksadı kamusluk bir dil ile değil, lûgatlik bir dil ile kısa ifade etmek,

2 — Noksan görülen cihetleri tamamlamak,

3 — İstanbul Üniversitesi ıstılah komisyonunca tertibedilen talimatnameyi aynen kabul ederek:

a) Kanunlarda yazılı olup tatbikatta yerleşmiş bulunan ıstılahlar, mühim ilmî bir zaruret olmadıkça, muhafaza edilerek tatbikatta yanlışlığa meydan vermemek,

b) Halk arasında yerleşmiş olan kelimeleri tercih etmek ve bu suretle hukuki müessese-lerin halka daha kolay tanıtılmasını temin eylemek veya halkın tanıdığı bir müessese hakkında yanlış iltibas ve telâkkilere meydan vermemek,

c) Henüz kanunlara geçmemiş veya halk arasında intişar etmemiş olan ıstılahlar hususunda münevverlerce en kolay anlaşılabilecek menşelerden gelen ve lisanımızın bünyesine en uygun olan ecnebi kelimeleri tercih etmek,

d) Milletlerarası bir mahiyet iktisabetmiş olan ıstılahları aynen kabul eylemek.

4 — Mümkün olabildiği kadar ecnebi ıstılahlar hullanmamak hususunda taassup gösterilerek karşılığı bulunmıyan veyahut mevcut karşılığı hakikî maksadı temin edemiyen bu gibi lûgatlere bir karşılık bulmak,

5 — İfade hususunda kabil olduğu kadar sade bir dili tercih etmek (31 kişilik bir yazı heyetinin şahıslarına ait beyan tarzındaki hususiyetlere riayet ve islâm hukukunun asırlarca muhafaza edilmiş ve artık klişe haline gelmiş olan bazı ibarelerine dokunmamak mecburiyetleri dâhilinde).

6 — İmlâ hususunda da Türk Dil Kurumu'nun 1941 de çıkardığı «İmlâ kılavuzu» nu esas ittihaz etmek.

«İlim Heyeti» nin sabırlı ve derin bir aşk ile üç bine yakın ıstılah üzerinde (İslâm hukukunun ayrı ve hususi bir tetkika tâbi tutulduğu aşağıda gösterilecektir) yaptığı tetkik ve tashihler tamamlanınca, ıstılahlar alfabe sıralı bir tertip dâhilinde makine ile hukuktan mezun zatların nezareti altında fiş haline getirildi.

Bütün bu dikkat ve ihtimama ve hatasız iş çıkarma azmimize rağmen husulü tabiî görülen fikir, tertip, imlâ hatalarının bir defa da fişler üzerinde tetkik edilmesi, eserin ehemmiyeti ile mütenasip görülerek bu tetkik vazifesi Profesör Nihat Erim ile Ankara Asliye Hukuk Hâkimi İmran Öktem'e havale edildi. Bütün lûgatler her ikisinin ayrı ayrı tetkikinden geçtikten sonra görülen hatalar üzerinde yeniden ilim heyetinde müzakereler yapıldı ve verilen son karar üzerinedir ki, "Hukuk Lûgati„ fişlerden kitap haline sokuldu.

Söyliyen hukukçularla, daktilografların her hangi bir hatada bulunmaları ihtimalini de göz önünde tutarak hazırlanan kitap üzerinde de yeni bir tashih ameliyesi yapılması işi, bu defa da bunlarla evvelden beri meşgul olduklarını söylediğimiz, Nihat Erim ve İmran Öktem'e verildi.

Gerek fiş ve gerek kitap halinde iken ıstılahlar üzerindeki incelemelerin hepsi başkanlığım altında yapılmıştır. Beşerî hatalar hesaba katılmak şartiyle, bu çalışmalar sayesinde ciddî bir eser meydana getirildiği iddia olunabilir.

İslâm ve Roma hukuku:

Bu "Lûgat„ te, asırlarca Türk hayatında esaslı rol oynamış olan islâm hukukuna yer vermemek kabil olamazdı. Bir defa bu hukukun mühim bir kısmı bugünkü ve yarınki nesil için meriyetini muhafaza etmektedir (Kanun-u Medeninin Sureti Meriyet ve Şekli Tatbiki Hakkında Kanun: madde 1). Diğer taraftan hukuk tarihi bakımından bu malûmata bütün Türkler için esaslı bir ihtiyaç vardır. Nerede kaldı ki, Türklerin uzun zamanlar hukuk nizamını teşkil eden islâmi hükümler, bazı müstesnalar dışında, tedvin edilmiş de değildir. Meselâ, vakfa ait bir kanunu veya bir vakfiyeyi okuyarak ondan mâna çıkarmanın, mutlaka bundaki hukuk ıstılahlarının anlaşılmasına bağlı olduğu malûm iken bunu temin edecek elde - maalesef - bir esaslı müracaat yeri bulunmadığı gibi mevcutlar da hep eski harflerle ve dağınık bir halde olduğu için bu ihtiyacı ancak bu lûgat ile karşılamak kabil olacaktır.

Roma hukukunun da, milletlerarası hukuk tarihi ve yeni hukukun temel taşı olmak bakımlarından kıymeti aşikâr olduğuna göre bu lûgatin o kısım hakkında bir noksanlık göstermesi doğru olamazdı. Hukuk fakültelerinde müstakil bir surette okutulmakta olan bu derse ait malûmatı çoğaltmak bize ayrı bir vazife göründü.

Bu bakımlardan her iki hukuka ait hususi bir çalışmayı da programına koyan kurumumuz, İslâm hukuku ıstılahlarını ve bunların mânalarını şu suretle temin etti:

1 — Bu ıstılahları toplayıp yazmak vazifesi, ihtisaslarında şüphe olmıyan İstanbul Hukuk Fakültesi ordinaryus profesörlerinden Ebülûlâ Mardin'in başkanlığı altında temyiz reislerinden Ali Himmet Berki, temyiz âzasından Mehmet Gönenli, eski Dar-ül-fünun müderrislerinden avukat Şevket Yund, İstanbul Müftülüğü müsevvidlerinden Nasuhi Bilmen'den mürekkep beş kişilik heyete havale olundu.

2 — Bu heyet âzası arasında iş bölümü yapılarak her âza kendisine düşen ıstılahları tesbit etti ve mânalarını yazdı.

3 — Yazılan ıstılahlar üzerinde İstanbuldan Ankara'ya davet edilen Şevket Yund ve Nasuhi Bilmen ile Ankara'da bulunan diğer iki âzanın iştirakiyle başkanlığım altında toplanan heyet tarafından tetkikler ve tashihler yapıldı.

4 — Bu suretle hazırlanan ıstılahlar, bir defa da, "İlim Heyeti„ nin tetkik gözünden geçirilerek orada bilhassa dil ve ifade bakımından mümkün görülen tashihler yapıldı.

5 — Fiş halindeki bu ıstılahlar, üçüncü defa olarak, Temyiz mahkemesi âzalığından mütekait Ali Rıza Kiper'in tetkikinden geçirildi.

6 — Bu suretle hazırlanan ıstılahlar, diğer ıstılahlarla alfabe sırasına konduktan sonra hepsi Profesör Nihat Erim ve asliye hukuk hâkimi İmran Öktem'in sonuncu defa murakabesine tâbi tutuldu.

İslâm hukukuna ait ıstılahların transkripsiyonla gösterilmesi bunların doğru okunmalarını ve tetkik ve tetebbu mevzuu olan eski metinler ile karşılaştırılmalarını temin etmek bakımından faydalı sayıldı.

Roma hukukuna gelince:

Bunun hazırlanması vazifesi heyete verilmeyip münhasıran «İlim Heyeti» âzasından Doktor Ferit Ayıter'e havale edildi. Yapılan her hangi bir işin murakabesiz ve ikinci defa tetkiksiz kalmasından hâsıl olacak boşluğu doldurmak ve kurumun ilmî hüviyetine lâyık bir surette inceleme programına sadık kalmak maksadiyle Ferit Ayıter'in hazırladığı bu lûgatler, Roma hukukundaki ihtisası malûm olan İstanbul avukatlarından Doktor Şemsettin Talip Diler'in tetkikinden geçirildi ve bu kısım, lûgate müstakil bir halde ilâve olundu.

Görülüyor ki bu «Hukuk Lûgati»; zamanımıza, İslâm ve Roma hukuklarına taallûk eden ıstılahların hemen hepsini ihtiva etmek arzu ve ülküsiyle sarf edilen ciddî emeklerin mahsulü olarak meydana gelmiştir.

Istılahların yabancı diller ile karşılıkları:

Hukuk ıstılahlarının yabancı dillerdeki karşılığını bulmak meselesi kurumumuzun mühim meşguliyetlerinden birini teşkil etmiştir:

1 — Bu kadar çok miktarda ıstılahın Lâtince, Fransızca, Ingilizce, Almanca karşılıkları şimdiye kadar katî surette tesbit edilmiş değildi. Muhtelif profesörlerin, lûgatçilerin bir ıstılaha verdikleri ayrı ayrı mânalara nihayet verip o ıstılahın yabancı dildeki hakikî karşılığını göstermek ve hiç olmazsa ilim muhitinde ıstılahlar üzerinde istikrar temin etmek icabediyordu. Bu zor işi başarmak için "İlim Heyeti„ evvelâ kendi unsurları ile ve ondan sonra malûmatlarından istifade edilecekler arasında yaptığı anketler ile hazırlıklarını yaptı.

2 — Kurum, hazırlanan bu dört dildeki karşılıklar üzerinde İstanbul Hukuk Fakültesi Ordinaryus Profesörlerinden A. B. Schwarz'ı Lâtince ve İngilizce; Profesör E. Hirsch'i Almanca; Profesör Crozat'yı Fransızca kısımlarında nihai derecede karar vermek salâhiyetiyle tercih etti ve her birine bütün ıstılahları (islâm hukuku hariç olmak üzere) gönderdi.

3 — Her birinin ayrı ayrı hazırlayıp gönderdiği bu karşılıkların bir defa da her üçünün huzuriyle tekrar tetkiki ilmin ve ona ait çalışmaların zaruri ve tabii neticelerinden sayılarak, bu üç profesör yaz tatili esnasında Ankaraya dâvet olundu. Kendilerine yardımcı olarak iştirak eden doktor hâkim Hikmet Belbezle bidayeten çalışıldı. İstanbulda nihayet bulan bu çalışmalar neticesinde yalnız karşılıklar hususunda değil, diğer ana ıstılahlar ve yazılar üzerinde de bu üç profesörün ilimlerinden istifade edildi.

Bu şekli de ihtiva etmek suretiyle hazırlanmış olan bu «Hukuk Lûgati» nde yabancı dillerden birine vakıf olanlar, derhal o ıstılahın buldukları karşılığı sayesinde yabancı eserlerden de istifade etmiş ve bu suretle milletlerarası hukukunda mukayeseler imkânını elde eylemiş olacaklardır. Bilhassa genç neslin tetebbü arzu ve kabiliyetini artıracak böyle bir usulün «Hukuk Lûgati» nde ihdasiyle «Lûgat» e ilmi mahiyeti ile milletlerarası bir kıymet verdiğimize kani bulunuyoruz. Şurasını da kayda mecburuz ki, tam karşılığı bulunduğuna kanaat getirilmiyen ıstılahlar olduğu gibi bırakılmış, mutlaka bir karşılık bulmak maksadiyle icat yoluna gidilmemiştir.

Yabancı dillerdeki hukuk ıstılahlarının türkçe karşılıkları:

Bundan evvelki bahiste ihdas ettiğimizi söylediğimiz yabancı dil usulü bize, her türkçe hukuk ıstılahının karşılığı olarak üç yabancı dilden hukuk ıstılahlarını hazırlanmış bir hale getirmiş oldu. Her hangi bir Türk veya ecnebinin yabancı dil ile bildiği bir ıstılahın türkçesini bulabilmesini temin için bu defa o hazırlanmış ıstılahları her dile göre alfabe sırasına koyarak «almanca - türkçe», «fransızca - türkçe», «ingilizce - türkçe» hukuk lûgatleri meydana getirdik.

Bu suretle bugün türk ilim ve irfan âlemine takdim etmekle büyük bir zevk ve iftihar duyduğumuz bu «Hukuk Lûgati» ni:

1) Cumhuriyetin bu sahada ilk eseri olmak,
2) her hukuk ıstılahı hakkında eski ve yeni telekkilere göre ifade ettiği mânaları ve bu mânalar şayet tedvin edilmiş bir kanunla teyidedilmiş ise bu kanun veya nizamın maddelerini göstermek,
3) İslâm ve Roma hukukunu da ihtiva ederek bizi alâkalandıran hukuki, tarihi ihtiyaçları tatmin eylemek,
4) her ıstılahın karşısında yabancı dillerle karşılığı gösterilmek suretiyle hukuka ait tetebbü, tetkik, bilgi kuvvetini artırmak,
5) yabancıların dahi Türk hukukundaki bilgilerini genişletmeye medar olacak surette yabancı dillerden türkceye hususi bir lûgati haiz olmak,

noktalarından, muhteviyat itibariyle çok faydalı eser olarak ifadede cesaret değil, hakikat görmekteyiz.

Kanaatimize göre hukukun teknik dili demek olan bu eser sayesinde:

1 — Başta kanun vazıı olmak üzere bütün devlet uzuvları; asker, sivil hepsi kendi hukuki ihtiyaçlarını temin ve tatmin edecek - kısa bile olsa - bir eseri ellerinde bulundurmuş olacaklar ve bu sayede halletmek istedikleri meselenin mevzuatımızda yerini ve mânasını bulacaklardır.

2 — Profesör, hâkim, avukat, hukuk müşaviri gibi hukuk ilmine müntesip olanlar bu eserden her halde en çok istifade edenlerden olacaklardır.

3 — Bilhassa eski harflerle ve eski mevzuatla gün geçtikçe alâka ve münasebeti kesilen genç nesil bu lûgat sayesinde o münasebeti idame ederek bir daimi zincirleme halinde bulunan milli hayata ve hukuka bağlılığını muhafaza edecek ve derslerinin noksanlarını tamamlıyacaktır.

Hukukî mefhumların zihinlere vazıh ve kuvvetli bir şekilde yerleşmesi terimlerin iyi seçilmesine bağlı bulunduğuna göre, bu eserin mükemmel olması için yapılması lâzım gelen incelemelerin her türlüsünü yapmaktan asla feragat edilmemiştir. Buna rağmen fikir, tertip, şekil, ifade bakımından kusurlar bulunacağına da kanaatimiz vardır. Açık alınla ve

korkmadan bildiririz ki, bizim için bu kusurlar bir servet sayılacak; bize hatalarımızı bildirenler de minnetlerimizi kazanacaktır. Zira, her kusur üzerinde tevakkuf ederek tetkikatımızı genişletmek ve ilim âlemine daha iyi eserler vermek bizlerin saadeti; böyle saadete vesile olmak da bilginlerin ve ilimseverlerin vicdan borcu olduğu kanaatini taşıyoruz.

Eserin ikinci basılışı hiç şüphesiz, ilmi hareketin kamçılığını yapan tenkitler sayesinde daha mükemmel olacaktır. Başka milletlerin üzerinden asırlar geçen ve zaman geçtikçe mükemmelleşe mükemmelleşe bugünkü haline gelen "Hukuk Lûgat„ lerinin aynını bizden aramak biraz insafsızlık olur. Fakat millî bünyemizin bu hususlaki gecikmeden doğan şiddetli ihtiyacını çabuk gidermek için yanan yüreklerimizin ateşinden daha iyi eserler çıkacağına emin bulunuyoruz.

Çetin ve uzun bir çalışma ile meydana geldiği anlaşılacak bu eser, her şeyden evvel, ilimde bir ülkü birliğinin ve memlekete hizmet aşkının mahsulüdür.

Bunda idare ve ilim heyetlerini teşkil eden arkadaşların görterdikleri yüksek feragati, alâkayı minnet ve şükranla ifade eder ve bu arkadaşların adlarını burada bildirmekle iftihar duyarım:

İlim Heyeti:

Arsebük, (Ahmet Esat)	Ordinaryus profesör
Ayıter, (Ferit)	Ticaret Vekâleti hukuk müşaviri
Göktürk, (Hüseyin Avni)	Profesör
Menemencioğlu, (Edhem)	Hariciye Vekâleti baş hukuk müşaviri
Taşkın, (Rıfat)	General, hâkim, Askerî Temyiz başmüddeiumumisi
Uman, (Osman Nuri)	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası hukuk müşaviri

İdare Heyeti:

Erkut, (Sezai)	Divanı muhasebat müddeiumumi muavinlerinden
Esen, (Bülent Nuri)	Doçent
Kitapçı, (Hüsnü)	Muğla mebusu
Özoğuz, (Nejat)	Temyiz mahkemesi müddeiumumi muavinlerinden
Turan, (Kemal)	Isparta mebusu
Velibeşe, (Zühtü)	Avukat

Bunlardan maada gerek « İlim Heyeti » ndeki çalışmalara ve gerek hemen her gün bana dikkatli gayretini ve bu lûgatin meydana gelmesinde en yakın arkadaşlığını ve bilgisini vakfeden hukuk doktoru kıymetli hâkim Hikmet Belbez'e ayrıca teşekkürümü bildiririm.

Sözlerime, Türkiye Büyük Millet Meclisine, Kurumun kurulduğu ilk günden beri elinden tutan hâmi başkanı Başvekil Şükrü Saracoğluna ve hükümetine, Cumhuriyet Halk Partisine bütün bu varlıklarımızı ve çalışmalarımızı borçlu olduğumuzu söylemekle vicdanımızın temiz duygularına tercüman olarak nihayet veririm.

1 Mart 1943
Türk Hukuk Kurumu Başkanı Manisa mebusu
Refik İNCE

TRANSKRİPSİYON CETVELİ

İslâm hukukuna ait Arapça ıstılahlar kendi harflerimizle yazıldıktan sonra, ayrıca Maarif Vekilliğinin kararı ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde bir heyetin neşrettiği İslâm Ansiklopedisi için kabul edilmiş bulunan Transkripsiyon alfabesiyle de gösterilmiştir. Karşılaştırmayı kolaylaştırmak üzere bu alfabeyi aşağıya yazıyoruz:

1 — Arap harflerine göre:

ء	= hemze	: ’
أ	= kısa üstün	: A
آ	= uzun üstün	: Ā
إ	= kısa esre	: I
ى	= uzun esre	: Ī
ؤ	= kısa ötre	: U
ۇ	= uznn ötre	: Ū
ب		: B
ت		: T
ث		: Ṯ
ج		: C
ح		: Ḥ
خ		: Ḫ
د		: D
ذ		: Ẕ
ر		: R
ز		: Z
س		: S
ش		: Ş
ص		: Ṣ
ض		: Ż
ط		: Ṭ
ظ		: Ẓ
ع		: ‘
غ		: Ġ
ف		: F
ق		: Ḳ
ك		: K
ل		: L
م		: M
ن		: N
و	= konson olarak	: V
ه		: H
ى	= konson olarak	: Y

2 — Türk harflerine göre:

A	أ	= kısa üstün
Ā	آ	= uzun üstün
B	ب	
C	ج	
D	د	
F	ف	
Ġ	غ	
H	ه	
Ḥ	ح	
Ḫ	خ	
I	إ	= kısa esre
Ī	ى	= uzun esre
K	ك	
Ḳ	ق	
L	ل	
M	م	
N	ن	
R	ر	
S	س	
Ş	ص	
Ṯ	ث	
Ş	ش	
T	ت	
Ṭ	ط	
U	ؤ	= kısa ötre
Ū	او	= uzun ötre
V	و	= konson olarak
Y	ى	= konson olarak
Z	ز	
Ẓ	ظ	
Ẕ	ذ	
Ż	ض	
’	ء	= hemze
‘	ع	

Arapçada bulunmıyan diğer hareke ve harfler bu cetvellerde gösterilmemiştir.

Farsçanın isim ve sıfat terkiplerinde bağlama eserleri bir (-) ile asıl kelimeden ayrılmıştır:

ᶜAḲD-İ MUᶜAVĀŻA, AṢL-İ MAYYİT ... gibi.

Nisbet (ى) leri ile diğer şeddeli (ى) ler iki (Y) ile yazılmıştır:

ᶜAVLİYYA, ᶜATİYYA ... gibi.

Harf-i Ta'rifler, kelimelerden bir (-) ile ayrılmıştır. Harf-i Ta'riflerden evvel bir Harf-i Carr gelmişse, Harf-i Tar'rif'in hemzesi, Transkripsiyonda (i) ye çevrilmiştir. Harf-i Tarif'in başına geldiği kelimenin ilk harfi Hurûf-i Şemsiyyeden biri ise Harf-i Ta'rif'in (ل=l)si okunuşa göre o harfe çevrilmiştir.

ᶜAFV ᶜAN-İŞ-ŞACCA ... gibi.

Kelime sonlarında okunmıyan Te'nis vesaire (ة) leri kısa üstünle gösterilmiştir.

ᶜĀDİLA, CARİHA ... gibi.

Okunan Te'nis vesaire (ة) leri (t) ile gösterilmiştir.

KISALTMALAR

alm.	Almanca
AH.	Âmme hukuku
Al.	Almanyada kullanılan ıstılah
AsCK.	Askerî ceza kanunu
b.	bent
BH.	Borçlar hukuku
BK.	Borçlar kanunu
bk.	Bakınız
CH.	Ceza hukuku
CMUK.	Ceza muhakemeleri usulü kanunu
DHH.	Devletler hususi hukuku
DUH.	Devletler umumi hukuku
EH.	Esasiye hukuku
ETK.	Esas Teşkilât Kanunu
fr.	Fransızca
fk.	Fıkra
Fr.	Fransada kullanılan ıstılah
HH.	Hususi hukuk
HMUK.	Hukuk muhakemeleri usulü kanunu
ing.	İngilizce
İH.	İdare hukuku
İs.	İsviçrede kullanılan tâbir
K.	Kanun
lât.	Lâtince
m.	Madde
MH.	Medenî hukuk
MK.	Medenî kanun
Nz.	Nizamname
TH.	Ticaret hukuku
TK.	Ticaret kanunu
UH.	Usul hukuku
vd.	ve devamı, müteakip
vs.	ve saire

Bir yıldız * taşıyan lâtince kelimeler eski Roma hukukunda kullanılmayıp sonradan teşekkül eden lâtince kelimelerdir. İslâm hukuku lûgatleri Maarif Vekilliğince neşredilen «İslâm Ansiklopedisi» nde kullanılan transkripsiyon alfabesiyle yazılmıştır.

A

ABD (ʿAbd) Köle

— **Abd-i dal** (- i Żāll) Kasdî olmaksızın yolunu kaybederek sahibinin evine gidemiyen köle.

— **Abd-i mahcur** (- i Maḥcūr) Münakehat ve muavezat gibi tasarrufları yapmaktan menedilmiş olan köle. Böyle bir kölenin yapacağı nikâh, alım satım, karz veya rehin, sahibinin icazeti bulunmadıkça bâtıl olur.

— **Abd-i masûr** (- i Ma'sūr) Düşmana esir düşmüş olan köle.

— **Abd-i mezun** (- i Me'zūn) Mutlak olarak veya bir bedel karşılığında azadolması için ticaret yapmasına sarahatle veya delâletle izin verilen köle.

ÂBİK (Ábiḳ) Sahibine itaat etmiyerek kaçan mütemerrit köle.

ÂBİDELER VE ÂSAR-I ATÎKA (Anıt ve âbideler) *[alm. Denkmäler (Monumente) und Altertümer (Antiquitäten). — fr. monuments et antiquités. — ing. antiquities and monuments. — lât. res antiquae (res veteres), antiquitates; monumenta].*

Âbideler, muhafazaları tarih ve sanat bakımından genel menfaat ile ilgili ve bu sebeple ayrı bir usule tâbi olan menkul ve gayrimenkullerdir. Bu usul sayesinde âbideler müruru zaman ile iktisap ve başkasına temlik olunamaz ve memleketten çıkarılamaz.

Bu maksatla 10 nisan 1322 tarihli «Âsar-ı Atîka Nizamnamesi» çıkarılmıştır.

«Âsar-ı Atîka Nizamnamesi»nde menkul ve gayrimenkul ne gibi şeylerin âsar-ı atîka sayıldığı ve her ne suretle olursa olsun menkul ve gayrimenkul âsar-ı atîka bulanların hak ve vazifeleri ve âsar-ı atîka araştırmak için ne suretle hafriyat yapılacağı gösterilmiştir.

«Muhafaza-i Âbidat Nizamnamesi» ne göre eski kaleler, burçlar, kasaba surları, her hangi devre ait olursa olsun bütün yapılar âsar-ı atîkadan sayılır. Bunlar hiçbir sebeple ve hiç kimse tarafından yıktırılamaz ve tahribedilemez (CK. 516).

ABLUKA *[alm. Blockade, Seesperre — fr. blocus. — ing. blockade].* Bir devletin dışarı ile olan münasebetlerini ve münakalelerini ve bilhassa ticaretini zor ve kuvvet kullanarak kesmesi. Ekseriya harb gemileri vasıtasiyle yapılır. Askerî kordon ile karadan yapılması pek azdır.

İki şekilde olur: 1) Muhasamanın devamı sırasında tazyik vasıtası ve harb manevrası olarak. 2) Harb ilânından önce muhtemel düşmanın icraatını ve hazırlıklarını zayıflatmak (meselâ harb gemilerinin geçmelerini ve bir yerde askerî kıtaların toplanmasını önlemek) maksadiyle tatbik olunur veya bir devletten istenilen şeyleri temin için bir zor ve tazyik vasıtası olarak kullanılır (muslihane abluka). (Denizde Zabıt ve Müsadere K. 43, 44).

ABONMAN SİGORTASI *bk.* Dalgalı sigorta.

ACELE İTİRAZ *[alm. sofortige Beschwerde. — fr. pourvoi immédiat —. ing. ex parte application]*

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun bazı kararlara karşı kısa müddete bağlı tuttuğu itiraz. Bu itiraz bir haftalık mehil içinde yapılmalıdır. İtiraz edilen kararı veren makam itiraz üzerine kararını değiştiremez. İtiraz hakkında ancak itiraz mercii bir karar verebilir. (CMUK. 304)

ACENTA (Acentelik) *[alm. Handlungsagent, Agentur. — fr. agent, agence. — ing. mercantile agent, agent, agency].*

1 — Vekâletle ve sürekli surette ticaret evlerine ait işleri yapan, mukaveleleri akdeden ve tüccar memuru sıfatını taşımaksızın başlıbaşına bir ticaret evi gibi çalışan kimse.

Acenta ile müekkil arasındaki hukuki münasebetlerde ticari vekâlet hakkındaki hükümler yürür.

2 — Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanununa göre borsa acentaları *[alm. Börsenmakler. - fr. agent de change. — ing. stock - broker]* borsanın asli âzasındandırlar.

3 — Ecnebi sigorta şirketlerinin Türkiyede açacakları acentalar için *bk.:* 1149 ve 3392 No. Sigorta Şirketlerinin Teftiş ve Murakabesi Hakkındaki Kanun.

ÂCİR (Ācir) Kiraya veren kimse.

ACİYO *[alm. Agio, Aufgeld. — fr. agio. — ing. agio, primium. — lât. collybus (collubus)].*

Eskiden aciyo denilince ödeme vasıtası olan nakdin maden kıymetiyle itibari kıymeti arasındaki fark anlaşılırdı. Sonradan mânası genişledi. Bir banka veya banker tarafından ecnebi parası şeklinde ödeme vasıtaları satışı karşılığında alınan ücrete denildi. Mâna sonraları daha genişledi. Fransızcada cemi olarak kullanıldığı zaman bu terim bankalarca yapılan muameleler üzerinden alınan bütün ücretleri (faiz, komisyon ve saire) anlatır.

ACİZ *[alm. Zahlungsunfähigkeit. — fr. insolvabilité, déconfiture. — ing. insolvency. — lât. solvendo non esse; deficere; debitor obacratus]*

Bir şahsın borçlarını ödiyemiyecek durumda bulunması. Bir tacirin aczi iflâsın açılması anında gerçekleşmiş olur. Bu an iflâs hükmünde gösterilir (İcİfK. 155-184).

İflâsa tâbi bir borçlu haciz yolu ile takibolunurken yapılan haciz yarı mevcudunun çıkmasına sebebolup da kalan mevcudu vâdesiz ve vâdesi bir sene içinde gelecek diğer borçlarını ödemeye yetişmiyorsa o borçlu hemen aczini bildirerek iflâsını istemeye mecburdur. İcİfK. 178 fk 2 ile 179 hükümleri borçların mevcuttan fazla olması *[alm. Überschuldung]* haline ait olmakla beraber mezkûr 2 nci fıkrada buna dahi aciz denilmektedir.

(İcİfK. 180, 184-220; MK. 70, 165 - 167, 178, 187, 188, 220, 229-330, 343, 427, 545, 583, 866; BK. 82, 310, 346, 397, 486, 519).

ACİZ VESİKASI *[alm. Verlustschein (İs.), Besserungsschein (Al.). — fr. certificat de défaut de paiement]*

Haciz yolu ile takibedilen bir borçludan alacağını kısmen veya tamamen alamıyan alacaklıya ödenmiyen alacak için verilen vesika (İcİfK. 143).

Borçlunun haczedilebilir malı bulunmazsa bunu bildiren haciz zabıt varakası da aciz vesikası hükmündedir (105 fk. 1).

İcraca takdir edilen kıymete göre haczedilebilir malların yetmediği anlaşıldığı surette dahi zabıt varakası muvakkat aciz vesikası yerine geçer (105 fk. 2).

İflâsta, iflâs dairesince alacağının tamamını almamış olan her alacaklıya ödenmemiş miktar için verilen vesika da aciz vesikasıdır (İcİfK. 68. fk. 1; 251).

ACZE KARŞI SİGORTA *bk.* **İtibar sigortası.**

AÇIĞA ÇIKARMA *[alm. einstweilige Versetzung in den Ruhestand (anlässlish der Aufhebung oder Auflassung einer Dienststelle). — fr. suppression du poste ou de l'emploi. — ing. removel yahut suspension from office, suppression of post. — lât. missio, dimissio]*

İdarenin teşkilât kadrolarında yapılan değişiklikler sebebiyle memuriyeti kaldırılan memurun kadro dışında bırakılmasıdır (Memurin K. 85).

AÇIK *[alm. Defizit, Fehlbetrag, Fehlbestand. — fr. déficit. — ing. default, deficit. — lât. id quod deest, lacuna (rei familiaris)]*.

Nakit veya ayn, belli bir kemiyeti tamamlamak veya bir hesabı denkleştirmek için eklenmesi gereken mikdar. Kasa açığı: Kasada bulunması lâzım olana nazaran eksik miktar. Bütçe açığı: Masrafları karşılamak için bütçenin gelirinde eksik olan miktar.

AÇIK ARTIRMA *bk.* Artırma ve Eksiltme.

AÇIK CİRO *bk.* Ciro.

AÇIK DENİZ *[alm. Hohe See, offenes Meer. — fr. haute mer. — ing. high seas. — lât. (mare) altum]*.

Kıyıya muvazi olarak çizilen ve belli bir uzaklıktan geçen hattın dışındaki deniz. Bu mevhum hat ile kıyı arasında kalan kısma «kara suları» denir ki kıyıdan itibaren bu hatta kadar uzaklığı genel olarak üç mil kabul edilmektedir.

AÇIK ŞEHİR. 1 — *[alm. offene Stadt. — fr. ville ouverte. — ing. open town. — lât. urbs non munita]* : Düşmanın karadan, denizden veya havadan (paraşütçüler veya yaya kıtalariyle) yapmakta olduğu işgal hareketlerine dayanabilmek için maddî müdafaa vasıtaları olmıyan veya içerisinde hiçbir askerî hedef bulunmıyan şehir. Askerî hedefler şunlardır: Askerî kuvvetler, askerî tesisler, askerî depo ve müesseseler, harb levazım ve mühimmatı yapımı için mühim ve tanınmış merkez teşkil eden fabrikalar veya bu gibi imalât için çalıştırılan şahıslar, askerî maksatlar için kullanılan münakalât yolları v. s.

2 — *[alm. "ausländische Konzessionen,,. — fr. Concessione uropéenne. — ing. foreign concessions]* : Çinde avrupalıların ikametine müsaade edilen şehirlerle muhtelif devletlerin konsolosları tarafından idare edilen imtiyazlı mıntakalar : Şanghay, Kanton, Tiyençin gibi.

AD *[lât. nomen. — alm. Name. — fr. nom. — ing. name]*.

Şahısları biribirinden ayırmağa yarıyan işaret. İki kısma ayrılır :

1 — Öz (ön) ad *[lât. praenomen. — alm. Vorname, Taufname, Rufname.— ing. christian name (İn.), first name (Am.).]* : soy adından başka taşınan ve aynı soydan gelenri biribirinden ayırdetmeye yarıyan ad. Öz ad söyleyiş, yazış ve imzada soyadından önce gelir.

2 — Soy adı (aile adı) *[alm. Familienname, Geschlechtsname. — fr. nom de famille. — ing. surname, family name. — lât. nomen (gentile, gentilicium) cog: nomen]* : öz addan sonra taşınması mecburi olan ve soyları biribirinden ayırdetmeye yarıyan ad.

Gerek öz ad gerek soyadı Medeni Kanunda «isim» diye anılır. Herkesin öz ve soy adı üzerindeki hakkını kanun korumuştur (MK 25; Soyadı K. 1, 2).

ÂDAB - I UMUMİYE ALEYHİNE SUÇLAR *[alm. Sittlichkeitsverbrechen, Verbrechen und Vergehen wider die Sittlichkeit. — fr. attentat aux moeurs, attentat à la pudeur publique. — ing. offence against good morals, immoral offence, indecent assault. — lât. delictum contra bonos mores (contra pudorem), (adulterium, stuprum, lenocinium, incestus)]*.

Umumi ahlâka ve iffete aykırı olan hareketler: Ceza Kanununun ikinci kitabının 8. inci babında yazılı cürümlerle üçüncü kitabının 1 inci babının 7 nci faslında ve 3 üncü babının ilk üç faslında yazılı kabahatler gibi.

Bundan başka 1881 numaralı Matbuat Kanununda ve cezası yine Ceza Kanununa matuf olmak üzere Fuhuşla Mücadele Nizamnamesinde ve Polis'in Vazife ve Salâhiyetlerine dair olan 2559 No. lu K. da bu suçlar hakkında bazı hükümler ve tedbirler vardır.

ADALET *[lât. justitia. — alm. Gerechtigkeit. — fr. justice. — ing. justice]*.

Haklılık, hakka uygunluk.

Sübjektif mânada : Herkesin hakkını tanıma hususunda değişmez, kesin dilek.

Objektif mânada : Karşılıklı zıt menfaatler arasında hakka uygun bir denklik.

ADALET DİVANI *bk.* Milletlerarası Daimî Adalet Divanı.

ADAM KALDIRMAK *[alm. Entführung, Menschenraub — fr. enlévement de personne, rapt. — ing. kidnapping, abduction. — lât. plagium, raptus]*.

Bir kimseyi para veya eşya veya hukukça hükmü olan bir senet almak için dağa veya tenha bir yere kaçırıp alıkoymak cürmü (CK. 499, 500, 525).

ADAM ÖLDÜRMEK *[lât. homicidium, parricidium, occisio, caedes. — alm. Mord, Totschlag, Tötung. — fr. homicide. — ing. homicide, murder, manslaughter, unlawful killing].*

Bir kimsenin hayatını söndürmektir ki beraet veya muafiyet sebeplerinden birine dayanıyorsa cezayı istilzam etmez (CK. 46, 48, 49, 53, 54, 461).

Fiil, bir suç kasdına dayanmamakla beraber tedbirsizlik, dikkatsizlik, meslek ve sanatta acemilik, nizamlara, emirlere, talimata riayetsizlik ile işlenmişse ölüme sebebiyet suçunu teşkil eder (CK. 455).

Fiil, öldürmek kasdı dışında müessir fiilin neticesi olarak vukua gelmişse cezası hafifler (CK452).

Fiil, teşebbüs halinde kalmışsa ceza belli nisbette indirilir. Hedefte hata edilmişse kasdedilen şahsa göre ceza tamam olarak verilir (CK. 52).

Fiil ile ölüm arasına başka sebep girmişse ceza indirilir (CK. 451).

Fiil, kasıtla yapılmışsa kasıt unsurunun kuvvet ve şiddetine, fiilin icrası sureti ile, saik ve âmillerine, neticelere, ölenin hal ve şahsına göre ölüm cezasına kadar muhtelif cezalarla cezalanır (CK. 448, 449, 450, 463).

Cezayı hafifletici sebepler: (CK. 453, 461, 462 ve 50, 51, 59.)

ÂDAP *bk.* Ahlâk ve âdap.

ÂDATI TİCARİYE *bk.* Örf ve âdet.

ADEDÎ (**'Adadî**) Sayılan şey: Portakal, limon, yumurta gibi. Cem'i «Adediyat» tır. «Madut» da aynı mânadadır.

ADEDİYAT-I MÜTEFAVİTE (**'Adediyyât-ı Mutafâvita**) Fertleri arasında pahaca fark bulunan ve sayılabilen şeyler: Karpuz ve koyun gibi.

ADEDİYAT-I MÜTEKARİBE (**Mutakâriba**) Fertleri arasında pahaca fark olmıyan ve sayılabilen şeylerdir: Yumurta ve ceviz gibi.

ADED-İ MÜRETTEP *bk.* Mürettep adet

ADED-İ RÜUS (**Ferâizde**) (**'Adad-i Ru'ûs**) Şahısların adedidir: Meselâ, Feraizde, bir kimse vefat edip yalnız üç kızı kalsa, mahrec-i mesele aded-i rüusuna göre «üç» olur.

ADEM-İ İSTİMA *bk.* Dâvanın dinlenmemesi.

ADEM-İ İTİMAT *bk.* İtimat.

ADEM-İ KABUL *[alm. Annahmeverweigerung, Nichtanname. — fr. non-acceptation. — ing. non-acceptance. — lât. denegatio acceptationis*].* Üzerine keşide edilmiş bir poliçeyi muhatabın kabulden çekinmesi. Kabulden çekinme hususu adem-i kabul protestosu denilen resmî bir varaka ile tesbit olunmak lâzımdır (TK. 570).

ADEM-İ KİFAYE KARARI *bk.* Kifayetsizlik kararı.

ADEM-İ LÜZUM (**Akidde**) Hukuki tasarrufun, tarafların rızasına hacet kalmaksızın, kaldırılabilmesi hali. Meselâ: Kendisinde hıyârattan birisi bulunan bey-i nafizde muhayyer olan taraf bey'i feshedebilir.

ADEM-İ MERKEZİYET SİSTEMİ *[alm. Dezentralisation (Selbtsverwaltung). — fr. système de décentralisation. — ing. decentralisation (self-government), regionalism, devolution, autonomous government].* Merkeze ait genel hizmetlerden bazılarının az veya çok bir muhtariyetle ve merkeze karşı bir derece müstakil olmak ve fakat merkezin murakabesi altında olmak şartiyle faaliyette bulunan idare sistemi. Bunun aksine merkeziyet denir.

ADEM-İ MESULİYET *[alm. Unverantwortlichkeit, Nichtverantwortlichkeit, Nichthaftung, Haftungsausschluss. — fr. irresponsabilité, non responsabilité. — ing. irresponsibility, non-liability].*

Fiil, muamele ve karardan dolayı mesûl olmamak.

I. Âmme hukukunda devletin ve diğer âmme idare ve müesseseleriyle idari uzuvların ve otoritelerin mesuliyeti dolayısiyle bahis mevzuu olur (devletlerarası hukuku kaideleri mahfuzdur):

1 — Vazifesinin yapılmasından, salâhiyetlerinin kullanılmasından dolayı cumhur reisi mesul tutulmaz.

2 — Teşriî fonksiyonundan dolayı, yani kanun vâzıı sıfatiyle ve koyduğu kanunlar sebebiyle devlet, esas itibariyle, mesul tutulmaz.

3 — Çoğunluğun kabul ettiği ve çok yerlerde yürüyen esaslara göre kaza fonksiyonundan dolayı devlet mesul tutulmaz.

Bizde İcra memurlarının vazifelerini yaparken verdikleri zararlardan devletin mesuliyeti kabul edilmişse de hâkimlerin kararlarından devlet mesul değildir.

4 — Hükümet tasarrufu mahiyetinde olan veya olağanüstü hallerde hayati zaruretler icabı ile yapılan tasarruflardan ve fiillerden dolayı devletin mesuliyet ve adem-i mesuliyeti ihtilâflıdır. Birçok hallerde devlet bu gibi tasarruf ve fiillerin neticesinden husule gelen zararları kendiliğinden tazmin ettiği gibi, bir kısım hukukçular hasar ve külfetlerde müsavat prensibi icabı olarak bu gibi tasarruf ve fiillerden husule gelen zararların da tazmini lâzım geleceği fikrindedirler.

(Eski ceza hukukumuzda, ceza kanunlariyle cezası tâyin edilmemiş olan bir fiili işliyen kimse hakkında verilen kararlara «adem-i mesuliyet kararı» denirdi.)

II. Hususi hukukta asl olan kusurdan doğan mesuliyettir. Kusur bulunmazsa mesuliyet de yoktur. Kusura rağmen mesul olunmıyan haller ya kanundan (meselâ BK. 52) veya akitten («mesuliyetten beraet şartı») doğar. Mesuliyetten akitle beraet ancak kanunun çizdiği sınırlar içinde hüküm ifade eder (Meselâ BK. 99, 100, 478; TK. 63, 904).

ADEM-İ MÜDAHALE *bk.* Müdahale.

ADEM-İ SALÂHİYET *bk.* Vazife ve salâhiyet.

ADEM-İ TECAVÜZ MİSAKI *[alm. Nichtangriffspakt. — fr. pacte de non-agression. — ing. pact of non agression].*

Milletlerarası münasebetlerde haklı ve haksız harbleri ayırmak izin «tecavüz» fiilini bir ölçü olarak kabul etmek yolunda Cihan Harbinden (1914-1918) sonra kuvvetlenen cereyanın tesiriyle 1928 de Pariste akdolunan Briand-Kellogg misakının harbin bir milletin siyaset âleti ve milletlerarası anlaşmazlıkların halli için bir

vasıta olarak artık kullanılamıyacağını ilân etmesi üzerine devletler arasında yapılan anlaşma. 3 Temmuz 1933 te Türkiye, Rusya, Afganistan, Estonya, Letonya, İran, Polonya ve Romanya arasında imzalanan anlaşmaya «Şark Ademi Tecavüz Misakı» denir.

ADEM-İ TEDİYE *[alm. Nichtzahlung, Unterlassung der Zahlung, Zahlungsverweigerung. — fr. non paiement. — ing. non - payment, refusal of payment default].*

1 — Ticari senetlerin vâdeleri geldiği halde asıl borçlu tarafından senet bedelinin son hâmile ödenmemesi.

2 — Çeklerde ve görüldüğünde tediyesi şart edilen poliçelerde, senedin ibrazında tediye edilmemesi ile «adem-i tediye» vaziyeti hasıl olur. (TK. 569 vd.)

Ödemeden çekinme hususu adem-i tediye protestosu denilen resmî bir varaka ile tesbit olunmak lâzımdır (TK. 570, 628).

ÂDET (ʿĀdat) İnsanlar arasında alışılmış olan şey, görenek. Âdet, iyi bir iş hakkında olabileceği gibi fena ve bâtıl bir şey hakkında da olabilir. *bk.* Örf ve âdet.

ÂDİ ALACAKLAR (İflâsta) *[alm. gewöhnliche oder einfache Konkursforderungén. — fr. créance chirographaire. — ing. unsecured debt. — lât. creditum (nomen) chirographarium].*

1 — Kanun veya akitten doğan menkul yahut gayrimenkul rehinle temin edilmiş olan ve kanuna göre imtiyazlı olmıyan alacaklar.

2 — Teminatlı bir alacağın tamamen ödenmesine rehnin bedeli yetmemesinden dolayı, kalan kısım.

Âdi alacaklıların her biri mahiyeti itibariyle girdiği sıradaki diğer alacaklılarla birlikte garâmeye dâhil olur. Yani, o sıraya düşen paradan bu alacak için diğer benzerleriyle birlikte ve nispet dairesinde pay ayrılır. Her sıradaki alacaklıların hakları birbirinin aynıdır. (İcİfK. 100, 101, 138, 140, 206, 207).

ÂDİ İCAR *bk.* İcar.

ÂDİ İFLÂS *[alm. einfacher oder gewöhnlicher Konkurs. — fr. faillite simple. — ing. non fraudulent bankcrupcy].*

Hileli ve taksiratlı olmıyan iflâs. *bk.* İflâs.

ÂDİ KEFİL *bk.* Kefil.

ÂDİL (ʿĀdil) İyiliği kötülüğüne üstün olan kimse. Şahadette bu mânaya olan âdil yerine «adl» de kullanılır.

ÂDİLE (Feraizde) (ʿĀdila) Sehimler mecmuu mahreç miktarına müsavi olan mesele.

Meselâ, aşağıda görüldüğü üzere bir kimse babası ile anasını ve iki kızını terkederek ölse mesele altıdan olup babasının sehmi südüs (1/6) ve anasının sehmi keza südüs (1/6) ve kızlarının sehmi sülüsan (2/3) dır ve sehimlerin mecmuu altı olup meselenin mahreci olan altıya müsavidir.

	1	1	1	1	4	2
Mesele:	Südüs	6	Südüs	6	Sülüsan	3
	baba		ana		kız	kız 6

ÂDİ ŞİRKET *[alm. einfache Gesellschaft (İs.) Gesellschaft des bürgerlichen Rechts (Al). — fr. société simple. — ing. ordinary partnership, unincorparated association — lât. societas].*

İki veya daha ziyade kimselerin müşterek bir gayeye erişmek maksadiyle sâylerini ve mallarını birleştirmeyi iltizam eylemeleri akdi. Türk Ticaret Kanununda tarif edilen şirketlerin ayırıcı vasıflarını taşımıyan şirketler Türk hukukunda âdi şirket sayılır (BK. 520). Âdi şirket hükmi şahsiyeti haiz değildir ve ortakların serbest mukaveleleriyle kurulur veya kaldırılır.

ADL (Rehinde) (ʿAdl) Rehin veren ile rehin alanın güvenip rehni tevdi ve teslim ettikleri üçüncü kimse.

ADLÎ ÂMİR *[alm. Gerichtsherr. — fr. chef de la juridiction militaire. — ing. President of Court-Martial].*

Askerlik adliyesinde duruşma dışındaki tahkikat işlerini (hazırlık tahkikatı ve ilk tahkikat) yapmak, ilk ve son tahkikatın açılmasına karar vermek ve cezaları infaz etmek vazifesiyle mükellef olan komutan. Bu komutan alay, tümen, kor komutanı ve başkomutandır ki bunların refakatinde askerî mahkemeler kurulur.

ADLÎ HATA *[alm. irrtümliches Urteil (İs.). — fr. erreur judiciaire. — ing. error in law, legal error].*

Kaldırılması veya düzeltilmesi için kanun yollarına müracaat imkânı kalmamış olan kazai bir kararda, hâkimin, hükmüne esas tuttuğu maddî bir fiil ve hareketin olup olmadığı noktasında veya bunun vasıf ve şartlarında, yanılmasıdır. Ceza ve hukuk işlerinde bazı kayıt ve şartların tahakkuku halinde adlî hata iade-i muhakeme yolu ile düzeltilebilir (HMUK. 445).

ADLÎ İMTİYAZ *bk.* Kapitülâsyon.

ADLÎ MUAMELE *[alm. Prozesshandlung. — fr. acte judiciaire, acte de procédure. — ing. procedural act. — lât. actus judiciarius (judicialis)].*

Bir ihtilâfın mahkemeye arzından nihaî kararın alınmasına kadar tarafların ve hâkimin usule taallûk etmek üzere beyan ettikleri irade, aldıkları tedbirler, kararlar, yaptıkları işler. Dâva ikamesi, müdafaa, lâyiha vermek, ıslah, tahkik tedbiri almak, delil ikame, yemin teklif ve icra etmek gibi..

«Usuli muameleler» terimi de aynı anlamda kullanılmaktadır (HMUK. 82).

ADLÎ MÜZAHERET *[alm. Armenrecht. — fr. assistance judiciaire. — ing. action in forma pauperis, legal aid — lât. beneficium adnotationis*]*

Kendi açacağı veya aleyhine açılmış dâvanın müdafaası ve icraya veya ihtiyati tedbirlere müracaat için lâzım olan masrafların tamamını veya bir kısmını kendisiyle ailesini maişetçe ehemmiyetli zarurete düşürmeksizin ödemekten âciz olan, iddia ve müdafaa ve müracaatlarında haklı olduklarına dair delil gösteren kimselerle hayır müesseselerine harç ve masraflar hususunda devletçe yardım edilmesi. Bu yardım mahkeme harç ve masraflarından ve pul resimlerinden muvakkat muafiyet, bazı masrafların devlet bütçesinden avans olarak ödenmesi, teminat göstermekten müstesna tutulmak, ücreti sonradan verilmek üzere vekil tâyini şeklinde yapılır.

Ecnebilerin adlî müzaharete nail olabilmeleri karşılıklı muamelenin cari olduğunun ispat edilmesine veya bağlı olduğu devletle Türkiye arasında o yolda bir

mukavelenin bulunmasına bağlıdır (HMUK. 465, 472, 110, 443, 453; İcîf K. 15 - 36; Adlî evrakın P. T. T. idaresi vasıtasiyle tebliğine dair Nz. 2).

ADLÎ SİCİL *[alm. Strafregister. — fr. casier judiciaire. — ing. record of previous convictions].*

Bir kimsenin mahkûmiyeti olup olmadığını anlamak için ihdas edilmiş bir usuldür. Bu usule göre, her asliye mahkemesinde aleyhine ceza dâvası açılanlar hakkında zabıt kâtibi bir fiş tutar, bu fişe tahkikatın veya muhakemenin neticesi yazılır (mahkûmiyet, beraet, muhakemenin men'i).

Şahıs mahkûm olursa bu fişin bir örneği o şahsın doğduğu yer mahkemesine gönderilir. Yabancı memlekette doğmuş ise veya nerede doğduğu belli değil ise, Adliye Vekilliğine gönderilir. Bir kimsenin evvelce mahkûm olup olmadığı doğduğu yer mahkemesinden veya Adliye Vekilliğinden sorularak öğrenilir. Adlî sicil yalnız ceza işlerinde tutulmayıp hukuk işlerinde de tutulur: Bir kimsenin hacir altına alınması, iflâsına karar verilmesi veya bu kararların kaldırılması, veya memnu hakların iadesi hallerinde olduğu gibi.

Adlî sicillin nasıl tutulacağı ve ne suretle saklanacağı nizamnamelerinde gösterilmiştir.

ADLÎ SUBAY *[alm. Gerichtsoffizier. — fr. officier de justice militaire — ing. Provost-Marshal, Deputy Provost-Marshal, Prosecuting officer].*

Alay komutanları yanında adlî hâkim vazifesini gören subay.

ADLÎ TASFİYE *[alm. gerichtliche Liquidation, Vergleichsverfahren zur Abwendung des Konkurses. — fr. liquidation judiciaire. — ing. winding up liquidation].*

Bazı memleketlerde yalnız tacir ve bazılarında her borçlu için ödemelerini kesmek mevkiine düştükleri tarihten itibaren belli bir müddet içinde, istekleri üzerine muamelelerinde hile bulunmamak şartiyle, iflâs yerine tatbik edilen ve borçlu hakkında iflâstan daha elverişli hükümleri ihtiva eden bir nevi tasfiye usulüdür. Bu yoldaki tasfiye konkordato akdiyle neticelenir. Ödemelerini kestikten sonra, kanunda muayyen müddet içinde ölmüş olan bir borçlunun mirasçıları da ölüm tarihinden itibaren belli bir zaman içinde adlî tasfiye istiyebilirler.

Eski Ticaret-i Berriye kanununda adlî tasfiye usulü yok idi. Bugün mer'i İcra ve İflâs Kanununun 12 nci babının 285 - 309. maddeleri bir nevi adlî tasfiyeye benziyen, iflâssız konkordatoya dair hükümleri içine almakta, madde 309 ise iflâstan sonra konkordato talebine ait bulunmaktadır.

Şu halde babın ilk maddelerinden her borçlu faydalanabilir. Madde 309 ise iflâsına karar verilen tacire inhisar etmektedir. *bk.* Konkordato.

ADLÎ TIB *[lât. medicina forensis. — alm. gerichtliche Medizin. — fr. médecine légale. — ing. forensic medicine, medical jurisprudence].*

Adlî tahkikat esnasında meydana çıkan ve bir hekimin müdahalesi olmaksızın halledilemiyen meselelerle uğraşan ilim. Bu ilim, hâkimlere, kanunların doğru ve yerinde tatbiki için zaruri olan bilgileri (hıfzıssıhha, teşrih, biyoloji, antropoloji ve psikoloji) öğretmeye yardım eder. Aynı zamanda mevzuatın, hep gelişen ilmî ilerleme ile muvazi ve denk gitmesini sağlamak için kanun alanında yapılması iktiza eden yenilikleri de gösterir. Bu ilmin içine aldığı başlıca konular ve meseleler: Cesedin tetkiki, ölümün ne vakit vukua geldiği, ölümün sebepleri, teşhisi, müessir fiiller, müessir fiili husule getiren aletin tâyini, yaralayıcı aletler, ölüm, ölümün nevileri (soğuktan ölme, yüksek hararetten ölme, elektrik ile ölme, boğulma vs.), zehirlenme, zehirlerin tasnifi, hangi zehirle ölümün vukua geldiği (arsenik, fosfor, cıva, kokain vs.), gebelik meseleleri, doğum, çocuk düşürmek hâdiseleri, ırza taarruz fiilleri, ehliyete tesir eden ruhî hallerin tetkiki, akıl malûliyetleri, cezai antropoloji vs.

ADLÎ YARDIM *[alm. Rechtshilfe. — fr. commission rogatoire (assistance judiciaire). — ing. commission to take evidence].*

«Adlî müzaharet» kavramından ayrı olan bu terim istinabe yolu ile mahkemelerin yekdiğerine ve devlet zabıta makamlarının mahkemelere ve müddeiumumilere karşı mükellef oldukları yardım mânasına gelir.

ADLİYE ENCÜMENİ 1 — Adliye Nezareti teşkilâtında temyiz ve istinaf mahkemeleri arasından veya bidayet mahkemesi reislerinden Adliye Nezaretince seçilecek beş hâkimin teşkil ettiği heyet. Vazifesi: Kanun ve nizamlar ile hallolunacak meseleler üzerinde araştırma yapmak ve mütalâa vermek idi (8 mayıs 1295 tarihli Adliye ve Mezahip Nezaretinin ve devairi merbutasının vezaifi hakkında Nz. 8).

Sonradan bu encümen «Encümen-i Islahât-ı Adliye» adını almış ve daha geniş surette istişari mahiyet iktisabetmiştir (23 mayıs 1327 tarihli Adliye ve Mezahip Nezareti Dahilî Nz. 12).

2 — Eskiden vilâyet ve liva merkezlerinde ve şimdi her ağır ceza mahkemesi bulunan mahalde en yüksek dereceli hâkimin reisliği altında mahallin müddeiumumisiyle adliye vekâletince seçilecek mahallî hâkimlerle kurulan en çok beş kişilik heyet. Bu encümenler Temyizden başka mahkemeler ve dairelere bağlı başkâtip, kâtip ve sair memurların memuriyetlere tâyinlerini yaparlar ve mahalline göre vali veya adliye vekiline inha ve memurlar hakkında inzibati ceza verirler (11 haziran 1329 tarihli Hükkâm ve Memurin-i Adliye Nz. 12, Hâkimler K. 120, 122).

3 — Büyük Millet Meclisinde vekâletlerle mütenazır encümenlerden biri. Âzası 25 tir (Dahilî Nz. 25).

ADLİYE MAHKEMELERİ *[alm. ordentliche Gerichte. — fr. tribunaux ordinaires].*

Hususî kanunlariyle vazifelendirilen mahkemelere düşen işler dışındaki bütün dâva ve ihtilâfları halletmek üzere Hâkimler Kanununa tâbi hâkimlerle kurulmuş mahkemeler. Bunlara «umumî mahkemeler» de denir. İstisnai mahkemelerden ayırmak için «âdi mahkemeler» denildiği de vardır. Kaldırılan şeriye mahkemelerinin tersi olarak bir zamanlar «nizamiye mahkemeleri» dahi denmişti (Mehakim-i Nizamiye Teşkilâtı hakkındaki K., Ceza Kanununun Meriyete Vaz'ına dair K. 25 - 26).

ADLİYE VEKÂLETİ *[alm. Justizministerium. — fr. ministère de la justice. — ing. Ministry of Justice, Lard Chancellor (İn), Department of Justice (Am.)]*

Bir vekilin idare ve mesuliyeti altında devletin adli siyasetini ve icrası bu vekile tevdi edilmiş olan idari kanunları tatbik eden vekâlet. Başlıca vazifeleri : 1) Adliye mahkemeleriyle adliye dairelerinin ve ceza infaz müesseselerinin, hâkimlerin, adlî memurların, avukatlarla noterlerin idari, inzibati işlerini görmek ; 2) Adliye mahkeme ve dairelerini, noterleri müfettişler vasıtasiyle idareten teftiş ; 3) Adlî kanun ve nizamname projelerini hazırlamak ; 4) Adliyeye ait mecmua, kitap ve istatistikler neşretmektir.

Tapu ve kadastro işleri bu vekâlete bağlı olarak ve umum müdürlük halinde idare edilmektedir.

(Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerine dair K., Adliye ve Mezahip Dairesi Dahilî Nz.).

ADLİYE VE MEZAHİP NEZARETİ Osmanlı idare teşkilâtında Adliye Vekâletinin bugünkü hizmetleri ve Osmanlı Saltanatındaki akalliyetlerin mezhep ve imtiyazı işleriyle uğraşan nezaret.

AF I. (AH.) : Bir suç işliyen kimsenin takibi ve cezalandırılması suretiyle toplumsal kuvvete taallûk eden hakkın kullanılmasından adalet veya genel menfaat düşünceleriyle tamamen veya kısmen vazgeçilmesi.

1 — **Umumi af** *[alm. Amnestie, allgemeiner Straferlass. — fr. amnistie. — ing.amnesty, general pardon. — lât. venia] :* Bazı suçların genel menfaat icaplarından dolayı unutturulması maksadiyle yapılan bir devlet tasarrufudur ki, yapılmakta veya yapılacak olan takibin veyahut hüküm altına alınan cezanın kaldırılması neticesini verir, şahsi hakka halel gelmemek üzere suçu, takibi ve mahkûmiyeti ortadan kaldırır. Bu bir kanunla olur.

2 — **Hususi af** *[alm. Begnadigung, Einzelstraferlass durch Gnadenakt. — fr. grâce. — ing. pardon. — lât. remissio poenae] :* Cezanın tamamen veya kısmen infazından vazgeçilmesi. Mücrimiyet ve mahkûmiyet baki olduğu gibi fer'î ve mütemmim cezalara tesiri yoktur. Hususi af adlî hataların düzeltilmesi, ihtiyar ve hasta mahkûmlar hakkında insani bir vazifenin yerine getirilmesi gibi maksatlara dayanır.

Umumi ve hususi af ilânı Büyük Millet Meclisine aittir.

Cumhur reisi de hükümetin inhası üzerine daimî malûliyet ve ihtiyarlık gibi şahsi sebeplerden dolayı bazı suçların cezalarını iskat eder veya hafifletebilir.

II. (MH.) *[alm. Verzeihung. — fr. pardon. — ing. pardon, condonation. — lât. venia] :* Haklardan vazgeçmeyi tazammun eden bir his izharıdır ki maddi vakıaların cereyanından çıkarılır. Af halinde, zina veya fena muameleler sebebiyle boşanma dâvası dinlenmez (M. K. 129, 130), mirastan mahrumiyet sebebi ortadan kalkar (MK. 550).

Ferdin şahsına bağlı bazı haklardan (MK. 129, 130, 520; BK. 49, 244) vazgeçmesini tazammun eyliyen irade beyanıdır. Kocanın zina eden karısını affetmesi hasebiyle boşanma dâvası açamaması gibi.

AFV AN-İL-CERÂHA (ʿAfv ʿAn-il-cerāḥa) Bir kimsenin kendisini «kısas» veya «diyet» i gerektiren bir şekilde yaralıyan şahsa karşı malik olduğu «kısas» veya «diyet» veya «hükümet-i adil» hakkından vazgeçmesi.

AFV AN-İL-CİNAYE (ʿAfv ʿAn-il-cināya) Kendisine karşı kısası ve diyeti gerektiren bir cinayet işlenilen kimsenin veya bu hususta velisinin kısas veya diyet hakkından vazgeçmesi.

AFV AN-İL-KATI (ʿAfv ʿAn-il-ḳaṭʿ) Bir uzvu kesilmiş olan kimsenin bu sebeple malik olduğu kısas veya diyet hakkından vazgeçmesi.

AFV AN-İL-KISAS (ʿAn-il-ḳışaṣ) Kendisine karşı cinayet işlenen kimsenin veya bu hususiaki velisinin kısas hakkından vazgeçmesi.

AFV AN-İŞ-ŞECCE (ʿAn-iş-şacca) Baş veya yüz yaran suçlu üzerine lâzım gelen kısas veya diyet veya hükümet-i adil hakkından başı yarılan kimsenin vazgeçmesi.

AFAKİ HUKUK *bk.* Objektif hukuk.

AFYON VE MÜŞTAKKATI *bk.* Uyuşturucu maddeler.

AĞALIK HAKKI Mirî arz mutasarrıfının ölümü ile inhilâl eden yerin başkasına verilmesi halinde timar sahibinin aldığı vergi.

AĞIR CEZA İŞLERİ *[alm. «Schwere» Strafsachen (Kapitalsachen). — fr. affaire criminelle. — ing. indictable offences. — lât. res (causae) capitales, (crimen, maleficium capitale)].*

Usul hukukuna göre ölüm, ağır hapis ve beş seneden fazla hapis cezalarını müstelzim cürümlere müteallik dâvalar. Ağır ceza işlerine ait bazı hususiyetler vardır. Meselâ, ağır cezaya müteallik hükümlerde Temyiz Mahkemesi maznunun isteği üzerine veya resen tetkiklerini duruşmalı olarak yapar. Ağır cezalı işler toplu hâkimli mahkemelerde görülür (CMUK. 318, 421; AsCMUK. 239).

AĞIR CEZA MAHKEMELERİ Asliye mahkemelerinin bir dairesi olup bir reis ve iki âza ile kurulur. Duruşmalara Cumhuriyet Müddei umumisi de iştirak eder. Bu mahkemeler nezdinde lüzumu kadar âza muavini bulunur. Her vilâyet merkezinde salâhiyetleri o vilâyetin idari sınırlariyle mahdut ve o vilâyet adiyle anılan ağır ceza daireleri bulunduğu gibi işleri çok kazalarda da salâhiyetleri Adliye Vekâletince tâyin olunan, kazaların idarî sınırlariyle mahdut ağır ceza daireleri vardır.

Adliye Vekâleti içlerinden birinin reisliği altında toplanmak üzere tek hâkimlerden de ağır ceza mahkemesi kurabilir.

Vazifeleri : Ölüm, ağır hapis ve beş seneden fazla hapis cezalarını müstelzim suçlara ait dâvaları, kazası dâhilinde bulunan ceza hâkim ve mahkemeleri arasında hasıl olan selbî ve icabi salâhiyet ihtilâflarını, aynı mahkemelerdeki dâvaları başka bir mahkemeye nakli ve bazı hâkimlerin reddi hakkındaki talepleri ve bazı mahkeme ve hâkimlerin kararları aleyhine yapılan itirazları incelemektir.

Ağır ceza mahkeme reisleri, mahkeme kalem işlerini mürakabe ve duruşmayı idareden başka cumhuriyet müddeiumumilerinin verdikleri bazı kararlarla sorgu hâkimlerinin ve asliye mahkemesinin bazı kararlarına karşı yapılacak itirazları da tetkik ederler. (3119 No. lu K. ve CMUK 421, 299, 402 - 404, 165).

AĞIR HAPİS *[alm. Zuchthaus. — fr. prison lourde. — ing. penal servitude. — lât. ergastulum, vincula].*

Türk Ceza Kanununda hürriyet üzerine konulmuş olan ve ölünceye kadar yahut yirmi seneye kadar süren, dört devrede muhtelif şekillerde çektirilen ceza.

Mahkûm birinci devrede belli müddetle gece ve gündüz bir hücrede bırakılır. İkinci devrede yalnız geceleri tecrid edilir, üçüncü devrede geceleri de tecrid edilmiyebilir ve bu devrede geçen her üç gün dört günlük mahkûmiyetine ve dördüncü devrede geçen her gün iki mahkûmiyet gününe karşılık olarak hesabedilir.

İkinci devreyi bitiren mahkûmlar arasında Adliye Vekâleti yol, inşaat, maden ekipleri teşkil edebilir. Bu işlerde geçen her gün iki günlük mahkûmiyete karşılık tutulur (CK. 13 - 16).

AĞIR İHMAL *bk.* Kusur.

AĞIR KUSUR *bk.* Kusur.

AĞIR PARA CEZASI *bk.* Para cezası.

AĞNAM VERGİSİ *[alm. Kleinviehsteuer. — fr. impôt sur les chèvres et les moutons. — ing. cattle-tax].*

Koyun ve keçiye münhasır ve hayvan başına tarh ve koyunların gayrisafi gelirinden onda biri üstünde bir koyun kıymetine denk sayılan ve önceleri aynen, sonraları iltizam usuliyle, alınan eski bir resimdir. Şimdi Cumhuriyetin vergi sistemlerine uygun bir şekle sokulmuş ve «hayvanlar vergisi» arasına alınmıştır.

AHALİ MÜBADELESİ *[alm. Bevölkerungsaustausch. — fr. échange des populations. — ing. exchange of population].*

Türk ve Rum ahalinin karşılıklı olarak Yunanistandan Türkiyeye ve Türkiyeden Yunanistana taşınmaları mecburiyetidir ki, bunu Lozan Sulh Konferansında Türkiye ve Yunan devletleri bir mukavelename ile kabul etmişlerdir. Türkiyeden Yunanistana taşınmaları mecburi olanlar, 1 mayıs 1923 tarihinden itibaren Türkiyede (İstanbul hariç) mütemekkin Rum ortodoks dininde bulunan Türk tebaası ve Yunanistandan Türkiyeye taşınmaları icabedenler, Yunanistanda (Garbî Trakya hariç) mütemekkin müslüman dininde bulunan Yunan tebaasıdır. Türk ve Rum ahaliden 18 teşrinievvel 1912 tarihinden sonra Yunanistanı ve Türkiyeyi terk etmiş olanlar da mübadeleye tâbi sayılmışlardır.

Mübadeleye tâbi olanlara «mübadil», 18 birinci teşrin 1912 tarihinden evvel memleketlerini terk eyliyenlere de «gayr-i mübadil» denilmiştir.

AHDE VEFA *[alm. pacta sunt servanda. — fr. pacta sunt servanda. — ing. pacta sunt servanda. — lât. pacta sunt servanda].*

Devletlerin imzaladıkları milletlerarası akitlere riayet mecburiyetinde bulunduklarını ifade eden bir kaidedir. Bu kaide pozitivist mektep tarafından devletlerarası hukukunun temeli sayılmaktadır.

AHDÎ TARİFE *bk.* Gümrük tarifesi.

AHFAD (Aḥfād) Torunlar, sahih ve fâsidini içine alacak surette bir kimsenin evlâdının evlâdı. Bu terim «vakıf»ta birinci, ikinci, üçüncü ve ilâh.. bütün derecelerde bulunan erkek ve kız torunları anlatır.

ÂHİR ('Āhir) Başkasının nikâhlısı ile cinsî münasebette bulunmak suçunu işliyen kimse. Bu münasebetten husule gelecek çocuğun nesebi o kimseden sabit olmaz. ('Ahr, 'aher kelimeleri lûgatte füsk-u fücur, gayr-i meşru mukarenet mânasınadır.)

AHİDNAME *bk.* Muahede

AHKÂM-I ÂMİRE *bk.* Âmir hükümler.

AHKÂM-I NÂHİYE *bk.* Nehyedici hükümler.

AHKÂM-I ŞAHSİYE (şahsi statü) *[alm. Personalstatut. — fr. statut personnel. — ing. personal statute. — lât. statutum personale].*

Hal ve ehliyete taallûk eden ve şahsı ecnebi memleketlerde de takibeyliyen kanun hükümleri.

Buna mukabil olmak üzere mallara taallûk eden hükümlere aynî statü *[alm. Realstatut, Sachstatut. — fr. statut réel. — ing. real statute. — lât. statutum reale]* denir.

AHKÂM-I ŞER'İYE Şeriatın, itikadat, ibadat, muamelât, münakehat ve ukubata müteallik ihtiva ettiği hükümlerden ibarettir ki başlıca iki kısma ayrılır:

1) İtikada mütaallik ahkâm-ı şeriyedir. Bunlardan bahseden ilme «İlm-i Tevhit ve Sıfât» denir.

2) Amele mütaallik ahkâm-ı şeriyedir. Bunları bildiren ilme «İlm-i Fıkıh, İlm-i Şerayi-il ahkâm» denir.

AHKÂM-I TEFSİRİYE *bk.* Tefsirî hükümler.

AHLÂK-I UMUMİYEYE TECAVÜZ *bk.* Âdabı umumiye aleyhine suçlar.

AHLÂK KAİDESİ *[alm. ethische Norm, Regel der Moral (der Sittlichkeit). — fr. régle morale. — ing. rul (principle) of morals, moral principle. — lât. praeceptum de moribus (de virtute), praeceptum morale*].*

Bir cemiyetin hayatında devirler uzunluğunca veya zamanla yerleşen ve cemiyet hayatının olgunlaşmasına ve gelişmesine yaradığı cihetle cemiyet çoğunluğunun uymaya kendilerini mükellef tuttukları kaidelerin topu. Ahlâk kaidesi modern hukukun en belli başlı ilham kaynaklarından olup bunlar hukuk nizamınca müeyyidelendirilince hukuki vasfını alırlar.

AHLÂK VE ÂDAP *[alm. Sittlichkeit, Moral, Gute Sitten. — fr. morale, bonnes moeurs. — ing. morals- — lât. boni mores (honestas, virtus), moralitas*].*

Ahlâk kaidesinin riayeti zaruri saydığı, başka deyimle, bir cemiyette dürüst ve normal insanların çoğunluğu tarafından kabul edilmiş olduklarından dolayı uyulması mecburi olan ahlâki esasların bütünü.

Türk hukuk sistemi bu tâbiri ayrı ayrı kullandığı halde de aynı mânayı almaktadır (BK. 19, 20, 41; MK. 2, 3, 4, 5).

AHLÂK VE ÂDABA AYKIRI MUAMELELER *[lât. actus (negotium) contra bonos mores (adversus bonos mores). — alm. Verstoss (Handlungen) gegen die guten Sitten, Sittenverstoss. — fr. acte contraire à la morale et aux bonnes moeurs. — ing. act offending against good morals, acts contra bonos mores].*

Ahlâk kaidesinin riayeti mecburi bir mahiyet kazanmış esaslarına, kısa tâbirle, ahlâka (âdaba) aykırı bulunan muameleler. Bu muameleleri, Türk hukuku,

kanunda hilâfına bir hüküm yoksa bâtıl sayar (BK. 19, 20). Akdin ister mevzuu, ister gayesi ahlâka mugayir olsun böyle bir akit bâtıldır. Meselâ, kumarhane tesisi için bir bina kiralamak, genç kızları fuhşa teşvik ve tahrik için bir cemiyet kurmak gibi.

Eğer kanunda âdaba aykırılıktan dolayı başka bir hüküm varsa o vakit akdin başkaca tetkikine lüzum yoktur. Meselâ, BK. 504 e nazaran kumardan doğan alacaklar için dâva açılamaz. Bu hâdisede âdaba aykırılık kanunca kabul edilmiş olmakla hâkim bu muhalefeti araştırmaya bile mezun değildir.

Bir muamelenin ahlâka aykırı olup olmadığını araştırmak için tarafların sübjektif düşüncelerine veya hâkimin ahlâk kaideleri hakkındaki düşünce ve fikirlerine değil, belki mâkul düşünen doğru tanınmış insanların ortalama kanaat ve telâkkilerine bakılmak icabeder.

AHVAL-İ ŞAHSİYE *bk.* Şahsi hal.

AHVAL-İ ŞAHSİYE SİCİLLİ (Şahsî haller kütüğü) *[alm. Personenstandsregister (Al), Zivilstandsregister (İs). — fr. régistre de l'état civil. — ing. register of births, deaths and marriages].*

Ferdin hukuk bakımından haiz olduğu durum ve varlığı üzerine tesir eden olayları tescile yarıyan resmî sicil (MK. 35). Bu sicil, resmî mahiyette olmak itibariyle, doğru olmadığı sabit oluncaya kadar mündericatı beyyine kuvvetini haizdir (MK. 7).

Ahval-i şahsiye sicillerini tutanlar kendilerinin ve maiyetlerinin kusurlarından şahsen mesuldürler.

Ahvali şahsiye sicilli: 1) **doğum kütüğü** *[alm. Geburtsregister. — fr. régistre de naissances]*, 2) **ölüm kütüğü** *[alm. Sterberegister. — fr. régistre de décès]* ve 3) **evlenme kütüğü** *[alm. Heiratsregister. — fr. régistre de mariage]* olmak üzere üç kısımdır.

AHZÜGİRİFT (Müzekkeresi) *[alm. Haftbefehl. — fr. mandat d'arrêt prise de corps. — ing. warrant of arrest (or for the apprehension) of a person. — lât. litterae quibus aliquis in custodiam (in vincula) dari jubetur*].*

Eski ceza usulünde, henüz tevkif olunmamış bir maznunun heyet-i ittihamiye tarafından cinayetle ittihamına karar verilmesiyle beraber hakkında verilen ve nerede bulunursa yakalanarak muhakemesini yapacak cinayet mahkemesi nezdindeki tevkif evine teslim olunmasını tazammun eden kanuni bir emir. Muamelât-ı ittihamiyenin kaldırılmasına dair 30 nisan 1337 (1921) tarihli kanunun 1 inci maddesinin tatbikından itibaren bu terim kullanılmamaktadır.

AHZUKABZ *[alm. Einziehung, Einkassierung, Inkasso. — fr. encaissement. — ing. collection, encashment. — lât. exsactio (exsigere)].*

Bir miktar meblâğın elden tesellüm edilmesi veya o miktar meblâğın kasa hesabına kaydı.

AİDAT *[alm. Beitrag, Mitgliedsbeitrag. — fr. cotisation. — ing. contribution. — lât. conferre].*

Bir cemiyette işlerin yürütülmesi için bir defada veya belli zamanlarda âzaları tarafından verilen para. Medeni Kanun bu mefhumu «iştirak hissesi» terimi ile anlatır (Cemiyetler K. 2; MK. 63, 64).

AİLE *[lât. familia. — alm. Familie. — fr. famille. — ing. family].*

Ferdî mülkiyet görüşü üzerine kurulmuş iktisat ve hukuk nizamında âzaları birbirine birtakım kanuni ve ahlâki haklar ve bağlantılarla perçinleşmiş bulunan ve bugünkü klâsik, beşerî cemiyet ve medeniyetlerin çekirdeğini teşkil eyliyen insanlar topluluğu.

Komünist ve kollektivist âlemin toplumsal aile bünyesi bu tarifin dışında kalır.

Türk hukukuna göre aile, birbirine kan veya sıhriyet veya mukavele bağlariyle bağlı bulunan ve aralarındaki hukukî münasebet daha ziyade medeni hukukla tanzim kılınmış olan toplumsal topluluktur.

Bu topluluğun âzası birbirine yardım vazifesiyle mükelleftir (MK. 315).

Dar ferdiyetçi görüşe göre, ana, baba ve çocuklardan ibaret olan dar aile hukuki olmaktan ziyade iktisadi ve fiilî bir anlayıştır.

AİLE HUKUKU *[alm. Familienrecht. — fr. droit de famille. — ing. family law, law of the family, law of domestic relations. — lât. ius familiae *]*.

Ailenin âzasının hak ve vazifelerini tanzim eyliyen hukuktur. Türk aile hukuku üç kısma ayrılır:

Birinci kısım karı koca unvanı altında evlenmek, boşanmak meselelerini (MK. 82 - 240), ikinci kısım hısımlar unvanı altında sahih ve gayrisahih nesep, nafaka, ev reisliği ve aile malları meselelerini (MK. 241 - 345), üçüncü kısım ise, vesayet müessesesini (MK. 346 - 438) tanzim eder.

AİLE İSMİ *bk.* Ad.

AİLE MALLARI *[alm. Familienvermögen. — fr. biens de famille. — ing. family property, settled propery, entailed property. — lât. res familiares, bona familiaria].*

Aile topluluğuna giren kimselerin menfaatlerini ve ailenin devamını temin maksadiyle muhtelif şekillerde tahsis edilen mallara denir. Bu tahsis ya «aile vakfı» veya «aile şirket-i emvali» veyahut «aile yurdu» tesisi şeklinde olabilir (MK. 322, 323, 336).

AİLE MECLİSİ *bk.* Aile vesayeti.

AİLE NİZAMI ALEYHİNDE SUÇLAR *[alm. strafbare Handlungen gegen den Bestand der Familie. — fr. délits contre la constitution de la famille. — ing. offences affecting the family].*

Aile kuruluşuna mütaallik esasların ve eşlerin karşılıklı sadakat, müzaheret ve yardım mükellefiyetlerinin ihlâlinden doğan suçlar (CK. 237, 417, 429, 434, 435, 436 ve 440 - 447, 468 - 472, 473 - 476, 477 - 479; İcİfK. 344).

AİLE ŞİRKET-İ EMVALİ *[alm. Gemeinderschaft (İs). — fr. indivision (des biens de famille). — ing. family joint property, family settlement. — lât. communio, consortium, indivisa successio, indivisum patrimonium, societas ercto non cito].*

Ailede hısımların terekedeki hisselerinin tamamını veya bir kısmını bırakmak veya ortaya diğer malları koymak suretiyle aralarında tesis eyledikleri iştiraktir. Aile şirket-i emvalinin gayesi murisin ölümünden sonra mirasın taksimi suretiyle aile ve terekede hâsıl olabilecek zararları ve mahzurları önlemektir.

Bu şirkette, âzadan (yani mirasçılardan) her biri, iştirak halindeki mülkiyetin ortakları olmak itibariyle, şirkete ait mallar üzerinde ancak iştirak halindeki malikler gibi hep birlikte tasarruf edebilirler. Bu malların idaresi ve bu hususiaki temsil işleri de prensip itibariyle birlikte yapılmak icabeder. Şirketin ortakları şirketin borçlarından müteselsilen mesuldürler. Aile şirket-i emvali bu bakımlardan miras şirketinin aynıdır (MK. 326, 329, 582).

AİLE VAKFI *[alm. Familienstiftung. — fr. fondation de famille. — ing. trust for benefit of family].*

Aile fertlerinin talim ve terbiyesine, her türlü yardımına yaramak ve bunlara benziyen gayeler için gereken masrafları temin eylemek maksatlariyle miras ve şahıslar hukukunun koyduğu hükümlere uygun olarak kurulan tesis. Bunlara «vakıf» adı verilmiş olmasına rağmen eski hukukumuzun anladığı mânada vakıflar olmayıp Medeni Kanunun 73 üncü ve mütaakıp maddelerinde tanzim edilen tesislerdir. Bu itibarla bunlara «aile tesisi» demek daha doğru olur.

Aile vakfı diğer tesisler gibi hükmi şahsiyeti haiz müstakil bir hukuk süjesidir (MK. 45, 60, 322).

AİLE VESAYETİ *[alm. Familienvormundschaft. (İs.). — fr. tutelle de famille (tutelle privée). — ing. family guardianship].*

Vesayet altındaki kimsenin menfaati ve bilhassa şirketin veya sınai bir teşebbüsün devamı icabettirdiği takdirde vesayetin, vesayet makamlarının yerine aileye tevdi edilmesine denir (MK. 348). Böylece aileye tevdi edilmiş olan vesayet bir «aile meclisi» *[alm. Familienrat. — fr. conseil de famille. — ing. family council. — lât. consilium familiare, consilium propinguorum (necessariorum)]* tarafından ifa edilir. Aile meclisi vesayeti altındaki kimsenin vasiliğe ehil olan kan veya sıhrî hısımlarından en aşağı üç kişiden terekküb eder ve asliye mahkemesince dört sene için teşkil olunur. Karı ve koca bu meclise âza olabilir. Vesayet makamının hak, vazife ve mesuliyetleri bu suretle kurulan aile meclisine intikal eder (MK. 348, 350).

AİLE YARDIMCISI *[alm. Unterstützungspflichtiger (İs), Unterhaltspflichtiger (Al), (Familien-) Versorger, Ernährer. — fr. soutien de famille. — İng. supporter, bread-winner. — lât. altor].*

Kanuni bir mecburiyet olsun olmasın, bir diğerine maddî nafaka temin eden veya muntazam yardımda bulunan veyahut ilerde bir yardımda bulunmaya kanunen mecbur tutulan kimse. Kaide olarak, haksız muamele bu muameleden doğrudan doğruya zarar gören kimselere tazminat istemek hakkını verir. Dolayısiyle zarar görenlerin böyle bir hakkı yoktur. Bununla beraber yapılan haksızlığın ölümü intac etmesi halinde bu kaide tatbik olunamaz. Fail, ölüm dolayısiyle yardımdan mahrum kalan kimselerin zararlarını da tazmin ile mükelleftir (BK. 45 fk. 3). Burada aile tâbiri karı koca ve çocuklardan mürekkep zümreyi değil, belki zarar gören kimse ile ölü arasındaki fiilî münasebeti anlatır. Şu halde ana ve baba çocukları için aile yardımcısı oldukları gibi küçük bir çocuk dahi -ileride nafaka mükellefiyetine mâruz kalacağı cihetle (MK. 315)- ana baba için bir aile yardımcısıdır.

AİLE YURDU *[alm. Heimstätte (İs). — fr. asile de famille. — ing. family home. — lât. (lar familiaris)].*

Aile fertlerinin iaşe ve ikametini temin maksadiyle ve ancak bu maksada yetecek şümul ve vüsatte ziraat veya sanayi icrasına yarıyacak gayrimenkullerin veyahut ikamete yarıyacak mesken ve müştemilâtının tahsisi suretiyle kurulan aile mallarına denir. Şu halde aile yurdu alâkalı ailenin veya efradının hayatları müddetince iaşe ve ikametleri bakımından kendilerine tahsis edilmiş ve modern hayatın iktisadi değişikliklerinden masun bir hale konulmuş melce ve mallardır.

Aile yurdu ailenin ihtiyacından daha büyük olamaz. Aile yurdunda ailenin bizzat oturması veya ziraatini yapması şarttır (MK. 337, 341, 344).

AJAN 1 - **(HH.)** *bk.* Acenta

2 - *[alm. Staatsvertreter (bei den gemischten Gerichten). — fr. agent du gouvernement (devant les Tribunaux Arbitraux Mixtes). — ing. Government Agent before the Mixed Arbitral Tribunals)]:* Milletlerarası mahkemelerde ve Umumi Harbten sonra kurulan Muhtelit Hakem Mahkemelerinde mensup oldukları devletin ve kendi vatandaşlarının haklarını müdafaaya memur kimseler.

3. *[alm. Staatskommissar. — fr. agent ou commissaire (du gouvernement)]:* Deniz müsadere mahkemelerinde devletin hak ve menfaatlerini müdafaaya memur kimse (Denizde Zabıt ve Müsadere K. 101).

AKADEMİ *[lât. academia. — alm. Akademie. — fr. academie. — ing. academy].*

Belli bir ilmin gelişme ve ilerlemesini temin maksadiyle müşterek tetebbularda veya serbest tedrisatta bulunan salâhiyetli kimseler topluluğu.

AKALLİYETİN HAKLARI *[alm. Rechte der Minderheit. — fr. droits de la minorité. — ing. minority rights].*

Hükmi şahıslarda, heyetlerde, meclislerde v. s. azlıkların haiz oldukları haklar. Alınan kararlara karşı akalliyette kalanların itiraz hakkı gibi.

AKALLİYETLER HUKUKU (ve hakları) *[alm. Minderheitenrecht, Minoritätenrecht. — fr. droit des minorités. — ing. law and rights of minorities].*

Aralarında ırk, dil ve din birliği olup beraberce yaşama arzusuna bağlı olan ve bir devlet ahalisinin çoğunluğu içinde toplanmış bulunan haklar.

Büyük harbden sonra 1919, 1920, 1922 senelerinde imza edilen sulh muahedeleri din ve hars hürriyetini, dillerin kullanılmasını, medeni ve siyasi haklarda müsavatı temin eylemiştir.

AKALLİYETLERİN TEMSİLİ (seçimde) *[alm. Reststimmenverwertung (Proporzsystem, Proportionalwahlrecht). — fr. représentation des minorités (scrution de liste). — ing. minority representation].*

Bazı memleketlerin bilhassa teşrîî seçim için kabul ettikleri bir sistemdir ki bu sistemde reylerin çoğunluğunu kazanamamış olan namzet listelerine de belirli miktarda âzalık temin eder.

AKAR halk arasında her ne kadar kiraya verilip irat getiren şeylere denirse de Fıkıhta gayrimenkul mala denir.

AKÇA meskûkâtta bir paranın üçte biridir. Vakfiyelerdeki akçaların kıymeti zamanlarına göre değişiktir.

Akça tâbiri nakit, para, meblâğ, servet, vaktiyle geçen küçük sikke mânasına da kullanılır. Bir kese akça beş yüz kuruş demektir.

Akça ilk evvel Sultan Orhan tarafından 729 da Bursada basılmıştır. Bu akçanın ağırlığı vaktiyle miskalin dörtte biri, ayarı da %90 dan ibarettir. Fatih ve Bayezit zamanından itibaren bu akçanın hem ağırlığı, hem de ayarı çok kere değiştirildi. Eski akçalara göre bir dirhem gümüş $2\,^3/_4$ akçaya denktir. Bazı akçalar da bir dirhem-i şeriyenin yirmi beşte ikisine denk tutulmuştur.

1150 ve 1155 tarihlerinde kullanılan akçaların gümüş paraya kıyasen kıymetleri 1115 ve 1143 tarihlerinde kullanılan akçaların aynıdır. O tarihte dört muhtelif kıymette tedavül etmiş olan akçalardan birinin 1927 tarihindeki rayice nazaran evrakı nakdiye ile muadili 8,5 - 8,6 para raddesinde bulunduğu Darphane ve Damga Müdürlüğünün bir tahriratından anlaşılmaktadır. 1234 tarihinden sonra akça kesilmemişti.

Vaktiyle Osmanlı meskûkâtında vahid-i kıyasi akça iken Kanuni Süleyman zamanında (1099) kuruş üzerine kurulmuş usul kabul edilmiştir.

AKD (**ʿAḳd**) lûgatte bir şeyi düğümlemek, bağlamak mânasınadır. Istılahta iki tarafın bir hususu karşılıklı iltizam ve taahhüdetmeleridir ki icap ve kabulü birbirine bağlamaktan ibarettir. Cem'i «ʿUḳūd» dur.

AKDİN İCRA EDİLMEMİŞ OLMASI, DEF'İ *[lât. exceptio non adimpleti contractus. — alm. Einrede des nichterfüllten Vertrages. — fr. exception de contrat non exécuté. — ing. plea of non-execution of contract].*

Karşılıklı taahhütleri ihtiva eden bir akitte taraflardan birinin, karşı tarafın taahhüdünü yerine getirmemesine dayanarak defide bulunmasıdır. Bu gibi defilere bilhassa satış ve trampa akitlerinde tesadüf edilebilir.

AKD-İ MUAVAZA (**ʿAḳd-i Muaʿvaża**) Hibe ve sadaka gibi teberruattan olmayıp iki taraftan ivaz verilerek yapılan akit: Satış, trampa gibi.

AKD-İ ZİMMET (**ʿAḳd-i zimmat**) Harbî bulunan bir şahsın veya bir cemaatın islâm ahdü emanını, yani tâbiiyetini kabul etmesi demektir ki iki türlüdür:

1 — Açıkça akd-i zimmettir ki, zimmetin kabulünü açıkça anlatan bir söz kullanmakla olur: «Ben müslümanların ahd ve emanına girdim» demek gibi.

2 — Dolayısiyle akd-i zimmettir ki, zimmeti kabule delâlet eden bir fiil ve hareket ile vücuda gelir: Bir müsteminin dar-ı islâmda bir seneden ziyade ikamet etmesi gibi.

AKIB (**ʿAḳib**) Erkek çocukların erkek ve kız çocukları.

Kız çocukların çocukları erkek bile olsalar bu terimin şümulüne giremezler.

AKIL HASTALIĞI *[lât. insania, dementia, amentia. — alm. Geisteskrankheit. — fr. maladie mentale. — ing. insanity, lunacy so found, lunacy, unsoundness of mind]*

Hukuk süjesinin medeni hakları kullanma (muamele) ehliyetinin şartlarından birisi olan mümeyyizliği (temyiz kudretini) kaldırıcı fizyolojik unsurlardan biridir. Akıl hastalığına tutulmuş olanlar gayrimümeyyiz sayılmakla bunların hukukî muameleleri hüküm ifade etmez. (MK. 10, 13, 89). Suç işlediği zaman akıl hastalığına tutulmuş olan kimse ceza ehliyetini haiz sayılamaz (CK. 46).

Akıl hastalığı hacir sebeplerinden biridir (MK. 355).

AKIL ZAYIFLIĞI *[lât. imbecillitas, ingenii infirmitas. — alm. Geistesschwäche, — fr. faiblesse d'esprit. — ing. mental infirmity, feeble mindedness, mental deficiency, idiocy].*

Hukuk süjesinin medeni hakları kullanma (muamele) ehliyetinin şartlarından birisi olan mümeyyizliği (temyiz kudretini) kaldırıcı fizyolojik unsurlardan birisidir.

Akıl zayıflığına tutulanlar gayrimümeyyiz sayılmakla, bunların hukukî muameleleri hüküm ifade etmez (MK. 10, 13, 89). Akıl zayıflığı, suçlunun ceza ehliyetini tamamen ortadan kaldırmaz; akıl zayıflığının derecesine göre suçlunun cezası azaltılır (CK. 47).

Bunama (= ateh) da bir akıl zayıflığıdır.

Akıl zayıflığı hacir sebeplerinden biridir (MK. 355).

AKİDE (Dogma) *[lât. dogma. — alm. Dogma. fr. dogme. — ing. dogma].*

Geniş anlamda: insan aklının kudret ve ehliyeti hakkındaki sarsılmaz güvene dayanan her prensip ve nazariye, tecrübeden değil akli prensiplerden kaynak alan her hukuki bilgi ve kanaat.

Hukuk dogmatiği, hukuk sosyolojisi ve hukuk tarihinden, gaiyet prensibine dayanması ve dedüktif (netice çıkarmak) metodu kullanması sebebiyle, ayrılan hukuki kaideler bilgisidir.

ÂKİDEYN (**ʿĀḳidayn**) Her akitte akdi yapan iki tarafa denir ki akdin nev'ine göre bunların isimleri vardır.

Meselâ; beyide «mütebâiyân», ikalede «mütekaaileyn», hibede «vâhib ve mevhubünleh», icarede «mûcir ve müstecir».

ÂKILE (**Āḳila**) Bir cinayetten dolayı diyeti üzerine alan asabe, aşiret ve ehl-i divan demektir ki bunlar kendi fertlerinden birinin şüphe-i âm veya hata suretiyle yaptığı cinayetin diyetini veya gurresini ödemekle mükellef bulunurlar.

Diyeti üzerine alanlardan her birine «âkıl» denir. Hepsine «âkıle» denir ki «cemaat-i âkile» mânasına olup cem'i «avakil» dir.

Aralarında yardımlaşma ve birlik bulunan, birbirinin hareketlerini mürakabe ederek yekdiğeriyle alâkadar bulunmaları lâzım gelen aşiret fertlerinden birisinin yaptığı cinayetten dolayı icabeden diyeti veya gurreyi bu aşiretin âkıl ve baliği olan erkek efradı cani ile beraber aralarında senevi üçer veya dörder dirhem olmak üzere taksim ederek üç sene içinde hak sahibine öderler.

Aşiret fertleri yetmezse kendilerine nesepçe en yakın olan kabîle ilâve edilir.

Bir sancak altında hareket eden bir divanda kayıtlı bulunarak muayyen atâyayı alan kimselerin âkilesi

o divanda kayıtlı olanlardır, velev ki her biri başka başka aşiretten olsun. Bunlara «ehl-i divan» denir.

AKİT *[lât. contractus, pactum, pactio, conventio (pactum conventum). — alm. Vertrag, Abkommen, Übereinkunft, Kontrakt, Einigung, Vereinbarung, Abmachung. — fr. contrat, convention, pacte, accord, entente. — ing. contract, agreement, convention, covenant, stipulation].*

Tarafların birbirine uygun irade beyanlariyle husule gelen ve onlara karşılıklı vecibeler yükliyen anlaşma (BK. 1). Bu suretle meydana gelen bir anlaşma bazan muvakkat (kira akdi) bazan daimî (evlenme akdi) haklar doğurur.

Akitler borç (vecibe) doğurmaları bakımından üçe ayrılırlar:

1 — Tek taraflı akitler *[alm. einseitige Verträge. — fr. contrats unilatéraux. — ing. unilateral contracts. — lât. contractus unilaterales]* : Bunlar yalnız bir tarafa borç yüklerler: Kefalet, hibe vâdi gibi (BK. 238, 483).

2 — İki taraflı akitler *[alm. zweiseitige Verträge. fr. contrats bilatéraux. —ing. bilateral contracts. — lât. contractus bilaterales]* : Bunlar her iki tarafa da borç yüklerler. Burada akdi yapanlardan her biri diğerine göre hem alacaklı, hem borçlu sıfatını alır. Bunlar da iki grupta toplanır: a) Tam karşılıklı akitler *[alm. gegenseitiger Vertrag, Austauschvertrag, synallagmatischer Vertrag. — fr. contrat synallagmatique. — ing. contract containing reciprocal promises, commulative contract. — lât. contractus bilateralis aequalis, contractus reciprocus]* : Trampa, beyi ve istisna akitleri gibi. b) Nakıs karşılıklı akitler *[alm. ungleichmässig zweiseitiger Vertrag. — fr. contrat inégalement (éventuellement) bilatéral. — lât. contractus bilateralis inaequalis]* : vekâlet ve ida akitleri gibi.

3 — Çok taraflı akitler *[alm. mehrseitiger Vertrag. — fr. contrat multilatéral ou plurilatéral. — ing. multilateral contract. — lât. contractus multilateralis]:* ikiden ziyade kimselerin taraf sıfatiyle tek bir akit mevzuu üzerinde birleşmeleriyle meydana gelir. Satış iki taraflı bir akittir. Satıcının birden ziyade olması veya müşterinin birkaç kişi bulunması bu akdin iki taraflı olmasına mâni teşkil etmez. Fakat üç kişiden terekküb eden bir şirket çok taraflı bir akit sayılır.

ÂKİT *[lât. reus (stipulandi - promittendi), stipulator, promissor, paciscens, contrahens. — alm. Kontrahent, Vertragspartei, Vertragsgegner. — fr. contractant, stipulant. — ing. contracting party, party to contract].*

Akitte taraf olan şahıstır. Bu, akdin nev'ine göre satan, alan, kiracı, kiralıyan, vekil, müekkil ve saire gibi adlar alır.

AKİT SERBESTİSİ *[alm. Vertragsfreiheit. — fr. liberté contractuelle.— ing. freedom of contract.— lât. libertas contrahendi*].*

Akitlerin mevzu ve neticelerinin kanunun menetmediği hususlarda, taraflarca serbestçe tâyin edilmesidir.

AKİTTEN DOĞAN BORÇLAR *[lât. obligationes ex contractu (conventionales). — alm. Schuldverhältnisse aus Verträgen, vertragliche Schuldverhältnisse. — fr. obligations contractuelles. — ing. contractual obligations, obligations arising from contracts (or under agreements)].*

İki veya daha ziyade tarafların karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlariyle onların leh ve aleyhinde ihdas edilen borç münasebetleri: Satış, kira, hizmet ve sair akitlerden doğan borçlar gibi (BK. 1 - 40). *bk.* Borç kaynakları.

AKİT YAPILIRKEN İŞLENEN KUSUR *[alm. Verschulden beim Vertragsschluss. — fr. culpa in contrahendo. — ing. fraud, misrepresentation or mistake in the conclusion of a contract.— lât. culpa in contrahendo].*

Akdin müzakeresi sırasında taraflardan birinin hüsnü niyet kaidelerine aykırı olarak diğer tarafın ittihaz edeceği karara tesir edebilecek vakaları kasıtla bildirmemesi ve onu bu suretle yanlış bir yola götürmesidir. Bu, tazmin mükellefiyetini doğuran bir kusurdur.

AKİT YAPMA MECBURİYETİ *[lât. obligatio contrahendi. — alm. Kontrahierungszwang. — fr. obligation de contracter. -- ing. obligation to contract].*

Kanuni bir hükümden veya idari bir tasarruftan (imtiyaz mukavelesi) doğan akit yapma mecburiyetidir. Meselâ P. T. T. idaresiyle D. D. Y. idaresinin kendilerine arz olunan eşya, koli ve diğer şeyleri kabule ve muhabereleri temine mecbur olmaları, bir şehirdeki elektrik şirketinin şehir halkına elektrik verme mükellefiyeti gibi. Bu vecibe, tanınan inhisar hakkının zaruri bir neticesidir.

AKİT YAPMA VA'Dİ *[lât. pactum de contrahendo. — alm. Vorvertrag, Vertragsversprechen. — fr. promesse de contracter, avant - contrat. — ing. preliminary contract].*

Bir akdin ilerde inşa edilmesi için yapılan mukaveleye verilen isimdir. Burada taraflardan biri ilerde, çok defa üçüncü bir şahısla ve pek nadir hallerde diğer tarafla, bir mukavele yapmayı taahhüd eder. İlerde yapılacak mukaveleye «esas mukavele» ve bu mukaveleyi yapmak taahhüdüne de «akit yapma va'di» denir (BK. 22).

Kanunun istisna etmediği hallerde esas mukavelenin tâbi tutulduğu şekle akit yapma va'dinde de riayet olunmak lâzımdır.

AKİT YERİ KANUNU *[alm. lex loci actus, Recht des Vertragsabschlussortes. -- fr. lex loci actus (contractus). — ing. lex loci actus (contractus). — lât. lex loci actus (contractus)].*

Hukuki bir muamelenin yapılmış olduğu memleket kanununu ifade için kullanılan bir ıstılahtır. Bazı ecnebi mahkemelerin içtihatlarına göre akit yeri kanunu tarafların sükûtu halinde mukavelelerin sıhhat şartlarını ve neticelerini tâyinde esas olur. Bu esası ifade eden kaideye lâtince «locus regit actum» denir.

Poliçelere, emre muharrer senetlere ve çeklere ait taahhütlerin şekillerini bu taahhütlerin akdolundukları devlet kanunları tâyin eder (TK. 602, 606, 636).

AKL (ʿAḳl) Bir cinayetten dolayı icabeden diyeti vermektir. Diyet manasına da kullanılır. Cem'i «ukul» dür. Akl esasen imsak ve istimsak mânasınadır.

Diyet vermek kan dökülmesini men ve imsak edecek müeyyit bir kuvvet mesabesinde olduğundan bu cihetle de diyete «akl» denilmiş olması melhuzdur.

İnsanın hareketlerini tanzim, kendisini fena şeylerden men ve imsak ettiği cihetledir ki insandaki yüksek kuvvete de «akl» denilmiştir.

AKREB-İ MEKNİYYAT (Aḳrab-i Makniyyāt) Meşrut-un-lehi bildiren zamirin en yakın mercii mânasını anlatır. Meselâ bir vakfiyede vâkıf tevliyetini evvelâ kendisine, sonra oğlu A ya, sonra çocuklarına şart etse, çocukları tâbirindeki zamir vâkıfın kendisine değil de en yakın mercii bulunan A nın çocuklarına hamlolunur.

AKREDİTİF *[alm. Akkreditiv, Kreditauftrag, Kreditbrief. — fr. accreditif, ordre de credit, lettre de credit. — ing. letter of credit. — lât. mandatum credendae pecuniae, mandatum crediti, mandatum qualificatum*].*

Alıcının satıcı ile yapmış olduğu satış mukavelesinin ifası maksadiyle satıcıya bazı şartlar altında muayyen bir paranın verilmesi hususunda alıcının bir bankayı tevkil etmesine denir.

Akreditifleri üç sınıfa ayırmak kabildir:

1) Bankanın tediyesi, malların veya emtiayı temsil eden senetlerin teslimine bağlı ise buna «teminatlı» akreditif *[alm. Dokumenten - Akkreditiv. — fr. lettre de crédit sur garantie. — ing. payment against documents credit, export commercial credit]*, bankanın böyle bir şarta bağlı olmaksızın tediyesi halinde «basit» akreditif *[alm. glattes Akkreditiv. — fr. lettre de crédit sans garantie. — ing. clean or open credit, payment on receipt credit]* denir.

2) Satıcının doğrudan doğruya bankaya karşı bir talep hakkının bulunması halinde «kabul edilmiş» akreditif *[alm. bestätigtes Akkreditiv. — fr. crédit confirmé. — ing. confirmed credit]*, böyle bir talep hakkının bulunmaması halinde «kabul edilmemiş» akreditif *[alm. unbestätigtes Akkreditiv. — fr. crédit non confirmé. — ing. unconfirmed credit]* denir.

3) Alıcının (alman hukuku alanında) veya bankanın (amerikan, fransız ve ingiliz hukuku alanında) akreditiften rücu hakkını haiz olup olmamasına göre «kabil-i rücu (dönülebilir)» akreditif *(alm. widerrufliches Akkreditiv. — fr. révocable (lettre de) crédit. — ing. revocable (letter of) credit]* ve «gayrikabil-i rücu (dönülemez)» akreditif *[alm. unwiderrufliches Akkreditiv. — fr. crédit confirmé. — ing. irrevocable (lettre of credit)]* denir.

AKSAL-EB (Vakıfta) (Aḳṣa'l-ab) İslâm devrini idrak eden son baba.

Bazı fakîhlere göre bu babanın müslim olması şart değildir.

AKTARMA *[alm. Umladung, (Umsteigen). — fr. transbordement (changement). — ing. tran(s) — shipment]*.

Yolcu ve yükün bir taşıt vasıtasından diğerine geçmesi veya geçirilmesi. Deniz hukukunda; yükün bulunduğu gemiden diğer bir gemiye yükletilmesi.

Kaide olarak kiralıyanın aktarma hakkı yoktur. Bunun iki istisnası vardır: a) yolculuk başladıktan sonra bir tehlike karşısında kalınırsa kaptan aktarmaya mezundur (TK. 1106). b) Dünya navlun mukavelelerinin birçoğunda kiralıyan bu hakkını önceden mukavele ile tanıtır ve böyle bir mukavele kaydı muteberdir.

AKTARMA EŞYASI *[alm. Transitwaren, Transitgüter. — fr. marchandises en transit. — ing. goods in transitu]*.

Bir ecnebi memleketten gelip gümrük resmi verilmeksizin Türkiye limanlarının birinden diğerine veya bir yabancı limana sevkolunan eşya (906 No. lu Gümrük Kanununun bazı maddelerini muaddil K. 52).

AKTİF *bk.* Mevcudat.

AKTÜER *[alm. Versicherungsmathematiker, Versicherungsstatistiker. — fr. actuaire. — ing. actuary]*.

Sigorta müesseselerinin istatistiklere ve ihtimallere dayanan hesaplarını hazırlıyan mütehassıslar.

ÂL (Vakıfta) (**Āl**) Bir kimsenin baba cihetinden islâmiyet devrini idrak eden son babasına mensup kimseler.

ALACAĞIN TEMLİKİ *[lât. cessio nominis (actionis). — alm. Zession, Abtretung von Forderungen. fr. cession de créance. — ing. assignment (of contracts, of choses in action, of obligations), transfer of claims]*.

Borç münasebetlerinden doğan hakların alacaklı tarafından üçüncü bir şahsa devri. Ancak, her alacak devredilemez. Buna bazan kanun mâni olur (BK. 284, 320, 519; MK. 58), bazan işin mahiyeti devre müsait değildir. Borçludan başkasına eda, alacak mevzuunda bir değişiklik husule getirdiği veya temlik, alacaktan beklenen gayeyi güçleştirdiği veya imkânsız kıldığı hallerde temlik yapılamaz (BK. 511), bazan da taraflar bir hakkın temlik edilemiyeceğini kararlaştırırlar, *bk.* temlik edilememek şartı.

Hilâfına hüküm bulunmadıkça diğer hakların temlikinde de aynı esaslar yürür (BK. 172).

ALACAK *[lât. creditum (ius crediti), nomen (ius nominis). — alm. Forderung, Anspruch. — fr. créance. — ing. claim, chose in action]*.

Bir kimsenin diğer birini ya halen veya ileride bir şey yapmağa veya yapmamağa veyahut da kendisine bir şey vermeye icbar eylemesi hakkı.

Bunun zıddı «borç» tur. Borç münasebetlerinden doğan haklara «şahsi hak» denilmesinin sebebi, edanın ancak «borçlu» dediğimiz kimseden istenilebileceğinden ileri gelir. Bu itibarla «şahsa bağlı haklar» dan tamamen ayrı bir şeydir.

ALACAK DÂVASI *[lât. actio in personam (actio personalis). — alm. Forderungsklage. — fr. action personnelle. — ing. personal action, actio personalis]*.

Bir fiil (bir eda) de bulunmağa mecbur olan borçlu aleyhine edayı istemeğe hakkı olan alacaklı tarafından açılan şahsi bir dâva olup mevzuu borçlunun şahsına karşı iktisabedilmiş haktan, yani edayı istemekten ibarettir.

Bu mânada alacak dâvası: Menkul ve garimenkul şey üzerindeki aynî hak sahibinin bu hakkını kullanmasına mâni olan her şahıs aleyhine ikameye haklı olduğu «aynî dâvaların» ve «şahsın medeni hallerine mütaallik» dâvaların aksidir.

Bu dâva, sebebi ne olursa olsun her nevi para alacaklarını, tazminat, şahsi bir hak dolayısiyle menkul ve gayrimenkul teslimi vs. taleplerini içine alır.

HMUK. 4 «alacak dâvası» tabirini bu mânada kullanmıştır.

Dar mânada alacak dâvası; yalnız para ile ifade edilen ve para olarak istenilen alacaklara ait dâvadır. Bu tâbir şahsın medeni hallerine mütaallik dâvalarla, aynî olsun şahsi olsun, menkul veya gayrimenkul malların aynını istihdaf eden dâvaları hariç bırakır. H M U K. 8, 20, 427, 438 de sözü geçen alacak dâvalarının bu mânada kullanılmış olduğu Temyiz Mahkemesince kabul edilmiştir.

ALACAK HAKKI *bk.* Alacak, Borç, Eda.

ALACAKLI *[lât. creditor. — alm. Gläubiger. — fr. créancier. — ing. creditor, obligee].*

Genel olarak her hangi bir edayı ve hususi olarak nakdî ödemeyi istemeğe hakkı olan şahıs.

ALACAKLI TOPLANTISI (TOPLANMASI) *[alm. Gläubigerversammlung — fr. assemblée descréanirers].*

I — İflâsta : a) İlk alacaklılar toplanması : İflâsın açılmasının iflâs idaresince ilânından nihayet on gün içinde açılma ilâniyle birlikte yapılan umumi davet üzerine müflisten alacağı olan şahısların veya mümessillerinin iflâs memuru veya muavinlerinden birinin reisliği altında toplanmaları.

İlk alacaklılar toplantısında : 1) iflâs idaresi seçilir, 2) müflisin sanat ve ticaretinin devamı, imalâthaneleriyle mağazalarının, perakende satış yerlerinin açılması ve müflise ait dâvalar ve pazarlıkla satışlar gibi acele işler hakkında kararlar verilir, 3) konkordato teklifi halinde tasfiye tatil edilir.

Bu ilk alacaklılar toplanması kararlarından dolayı her alacaklı tarafından yedi gün içinde tetkik merciine şikâyet olunabilir.

b) İkinci alacaklılar toplanması : İflâs idaresi tarafından alacaklıların tahkiki işi tamamladıktan sonra alacakları tamamen veya kısmen idarece kabul edilen alacaklıların toplanması.

İkinci alacaklılar toplantısında : 1) tasfiyenin cereyanı şekline ve alacaklılarla borçların vaziyetine dair iflâs idaresi tarafından tanzim olunan rapor konuşulur, 2) İflâs idaresinin vazifesine devam edip etmiyeceği hakkında ve masanın menfaatı için zaruri görülen hususlarda icabeden kararlar verilir, 3) konkordato müzakeresi yapılır.

İkinci alacaklılar toplanması alacaklar ve masa mevcudu üzerinde tam bir tasarruf salâhiyetini haizdir. (İcİfK. 219, 221, 224, 225, 237, 238 vd.).

II — Konkordatoda : Borçlunun isteği üzerine konkordato için tetkik merciince kendisine mühlet verildikten ve mevcudu ile borçları komiser marifetiyle tesbit edildikten sonra o borçluda alacağı olup da komiser tarafından vâkı ilân üzerine 20 gün içinde alacağını bildiren alacaklıların konkordato teklifini müzakere etmek için komiserin davetiyle toplanmalarıdır (İcİf. K. 285 - 309).

ALACAKLI TALEBİNE BAĞLI USUL *bk.* Resen hareket usulü.

ALACAKLI VE BORÇLU SIFATININ BİRLEŞMESİ *[lât. confusio. — alm. Konfusion, Vereinigung (von Schuld und Forderung in einer Person). — fr. confusion. — ing. merger].*

Bir vecibeden doğan alacaklılık ile borçluluk sıfatının bir şahısta birleşmesi halidir : Mirasçının murisinden alacaklı olması gibi. Murisin vefatiyle mirasçı hem alacaklı hem de borçludur. Bu gibi hallerde borç ortadan kalkar (BK. 116).

ALACAK SENEDİ *bk.* Borç senedi.

ALACAK ÜZERİNDE İNTİFA HAKKI *[lât. ususfructus nominis. — alm. Forderungsniessbrauch, Niessbrauch an Forderungen. — fr. usufruit d'une créance. — ing. usufruct of claim (of obligation, of debt)].*

Bir alacaktan sadece intifaı tazammun eden bir haktır.

Bu hak hiçbir vakit müstakil bir mahiyet almaz. Mamelek üzerinde tesis olunması itibariyle mameleke giren alacaklara şamil olur. Bu itibarla daima dolayısiyle teessüs eder. Aynî mahiyeti haiz olan diğer intifa haklarından da ayrıdır. Temliki kabil olmıyan alacaklar üzerinde intifa hakkı tesis edilemez.

ALACAK ÜZERİNDE REHİN HAKKI *[lât. pignus nominis. — alm. Forderungspfandrecht, Pfandrecht an Forderungen. — fr. droit de gage sur la créance. — ing. pledge of claim (of obligation, of debt)].*

Bir alacak üzerinde tesis edilen rehnin rehin alana verdiği haktır. Böyle bir rehnin tesis tarzı alacağın senede bağlı bulunup bulunmamasına göre değişir (MK. 853, 868).

ALÂMET-İ FARİKA *[alm. Warenzeichen, Fabrikmarke, Handelsmarke, Marke, Schutzmarke. — fr. marque déposée, marque de fabrique. — ing. trade mark, merchandise mark].*

Mamulât ve eşyanın yapıldığı fabrikanın yahut bunları imal edenlerin veya ticaret için satanların isim, şöhret ve mevkilerini bildiren ve o şeyler üzerine konulan isim, mühür, resim, harfler, rakamlar, mahfaza gibi ayırma ve tahsis için kullanılan her nevi işaret ve damgadır. Buna « marka » da denir. (28 nisan 1304 tarihli Nz.)

ALAY MAHKEMESİ *bk.* Askerî mahkemeler.

ALELÂDE İKAME *bk.* İkame.

ALENEN HAYÂSIZ VAZ'Ü HAREKETLERDE BULUNMAK *bk.* Cinsî münasebet suçları.

ALENÎ MÜZAYEDE *bk.* Artırma ve eksiltme.

ALENÎ SATIŞ *bk.* Satış.

ALENİYET PRENSİBİ *[alm. Öffentlichkeitsprinzip, Publizitätsprinzip. — fr. principe de publicité. — ing. principle of publicity. — lât. publica fides].*

I. (AH) : Âmme hizmetini gören bazı müessese işlerinin hilâfı kanunda yazılı olmadıkça, halkın malûmatı dâhilinde ve gözü önünde yapılmasıdır ki bundan halkın o müesseseye karşı güvenini kazanmak kasdedilir. Bu prensip teşrîî, kazai, idari sahalarda tatbik edilir.

1) Büyük Millet Meclisindeki müzakerelerin açık cereyanı (TEK. 20).

2) Mahkemelerde muhakemelerin açık görülmesi (TEK. 58; CMUK. 373; HMUK. 149).

3) Umumi meclislerde, belediye meclisinde müzakerelerin açık cereyanı.

II. (HH): 1) Resmî sicilleri herkesin veya alâkadarların tetkik edebilmek hakkını haiz bulunması (Tapu Sicilli; MK. 928, Ticaret sicilli, TK. 37).

Bunun neticesi resmî sicillere itimat prensibidir (MK. 931; TK. 39) (âmme itimadı) *[alm. öffentlicher Glaube. — fr. bonne foi].*

2) Anonim şirketlerin ve bankaların bilânço ve sair mevkut hesaplarını neşir ve ilân mükellefiyeti (Bankalar K. 32).

3) Umuma karşı muayyen şekillerde hareket eden ve bu suretle üçüncü şahısları bir yanlışlığa sürükliyen kimsenin bu hareketinden dolayı kanun ile tesbit edilen bazı hukuki neticelere tâbi tutulmasıdır (BK. 18 fk. 2; TK. 10).

ALET kendiliğinden tesiri olmıyarak ancak fiilin eserinin vücuduna vasıta olan şeydir: Keser, bıçkı, burgu gibi. *bk.* Vasıta.

ALET-İ CÂRİHA (Âlet-i Cāriḥa) Beden parçalarını birbirinden ayıran şeydir ki, silâh kelimesinden daha şümullüdür: kılıç, kama, süngü, bıçak, keskin taş, keskin ağaç, keskin kamış kabuğu gibi. Ateş de bu hükümdedir. Bunlardan birinin kullanılması katil kasdına delildir.

ALIM SATIM *bk.* Satış.

ÂLÎ ASKERÎ ŞÛRA *[alm. Hoher Wehrrat. — fr. conseil supérieur de la défense nationale. — ing. Supreme Defence Committee, Army Council].*

Askerlikte terfi ve taltif esaslarını tesbit ve tümen ve kolordu komutanlariyle muadillerinin tâyin ve tekaüde sevkleri gibi zatî muameleler üzerinde karar veren ve talim ve terbiye esaslariyle askerî kanunlar ve memleketin müdafaasına taallûk eden askerî işler hakkında da istişari mahiyette olarak mütalâa bildiren ve yalnız hazar vaktinde hükümet merkezinde toplanan yüksek askerî bir heyettir. (Şûrâ-yı Askerî Ka.)

ALİVRE SATIŞ *[alm. Zeitkauf, Terminkauf, Lieferungskauf (von Waren). — fr. vente à livrer. — ing. agreement (contract) to sell future goods, time bargain].*

Satış mukavelesine göre satıcının satılan malı muayyen bir vâde içinde teslimi taahhüdetmesi. Ticaret ve Borçlar kanunlarımızda böyle bir terim yoksa da örfte kullanılmaktadır. Henüz yetişmemiş mahsuller alivre satılabilir (TK. 688, 697; BK. 184).

ALONJ *[alm. Allonge. — fr. allonge. — ing. allonge, rider, sheet].*

Ticari bir senet üzerinde ciroların veya sair muamelelerin çoğalması dolayısiyle o senede eklenen kâğıt. Ciro, ya poliçe veya poliçeye bağlı diğer bir kâğıt (= alonj) üzerine yazılır (TK. 538). Avâl için de böyledir (TK. 556).

ALTERNATİF BORÇ *[lât. obligatio alternativa (disjunctiva). — alm. Alternativobligation, Wahlschuld. — fr. obligation alternative. — ing. alternative obligation].*

İçlerinden yalnız birisi ifa edilmek üzere birden ziyade eda mevzuunu ihtiva eden vecibeler. Kaide olarak mevzulardan birini seçmek borçluya aittir. Fakat, taraflar arasında bu seçme hakkı alacaklıya veya üçüncü bir şahsa da verilebilir (BK. 71). Meselâ: bir kimsenin bir vazo veya saati satın alması halinde bunlardan birinin teslimiyle borçlu borcundan kurtulur. Bunu «muhayyerlik» ile karıştırmamalıdır.

ALTERNATİF İLLİYET *bk.* İlliyet.

ALTIN ŞARTI *[alm. Goldklausel. — fr. clause-or — ing. gold clause].*

Borçlunun, madenî altın para ödiyeceğine [hakikî altın şartı *(alm. Goldmünzklausel. — fr. clause de monnaie-or ou d'espèces-or. — ing. gold coin clause)]* veya carî tediye parasının altına nazaran hasıl olacak farkı göz önüne alarak ödemede bulunacağına [altın kıymeti şartına *(alm. Goldwertklausel. — fr. clause valeur-or. — ing. gold value clause)]* dair mukaveleye konulan şart.

ÂMÂ *[alm. Blinder. -- fr. aveugle. — ing. blind. — lât. caecus]*

Gözü görmiyen adam. Hukukun bu mevzua temas etmesi borç altına girme bakımından âmâların hususî bazı kaidelere bağlı tutulmuş olmalarından ileri gelir. Âmâların imzaları usulen tasdik olunmadıkça yahut imza ettikleri zaman muamelenin metnine vâkıf oldukları sabit bulunmadıkça onları ilzam etmez (BK. 14 fk. 3).

AMBARGO *[alm. Embargo, Beschlagnahme. — fr. embargo. — ing. embargo].*

Bir devletin, muhasamatın başlangıcında hasım devlete ait ve kendi limanlarında bulunan gemilere el koyması. Bu tedbir halen milletlerarası tatbikatta cari olmayıp harb halinde bu gemilere limanları terketmeleri için münasip bir mühlet verilmektedir (1907 Lâhey Mukavelenamesi No. VI).

Mânevi ambargo: harb kanunlarını ve bilhassa sivil halkı hava bombardımanlarına karşı koruyan harb kaidelerini ihlâl eden devlete, Birleşik Amerika Devletlerinde, harb malzemesi veya harbe yarar diğer maddelerin ihracını menetmekten ibaret olan ve Cumhur Reisi Roosevelt tarafından ihdas edilen bir tedbir. (1938 de Japonya-Mançuri harekâtı, 1939 da Almanya-Polonya harbi ve 1940 Rusya-Finlândiya harbi dolayısiyle bu tedbirler tatbik edilmiştir.)

AMD (ʿAmd) *bk.* Taammüt.

AMELE *bk.* İşçi.

AMELE HUKUKU *bk.* İş hukuku.

AMENAJMAN *[alm. Forstbewirtschaftungsplan (Aufforstungsplan). — fr. aménagement (de fôrets). — ing. forestry — lât. silvarum cura yahut administratio*].*

Devlete ve şahıslara ait ormanların orman mühendisleri tarafından evvelden hazırlanmış ve orman idaresince tasdik edilmiş plânlara göre işletmesinin tanzimi.

Orman idaresi kesmelerin plânına uygun olup olmadığını tetkik hakkına maliktir (Orman K. 28, 38, 39, 56, 67).

ÂMİL *[alm. Faktor, veranlassende Ursache. — fr. facteur, fait déterminant. — ing. cause, effective cause, factor, element, — lât. causa efficiens, causa].*

1 — Geniş anlamda: sebep, müessir mânasında olup bir neticenin doğmasını gerçekleştiren belli başlı unsur veya kudret demektir.

2 — Dar anlamda: a) Hukuki bir olayın gelişmesine yardım eden müessirdir.

b) Cemi olarak âmiller: bir hukuki gayeye ulaşılmasına birlikte tesir eden kudretlerdir.

ÂMİR (Āmir) Bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını emreden kimse.

ÂMİR HÜKÜMLER *[lât. ius cogens. — alm. zwingendes Recht, zwingende Vorschriften. — fr. dispositions impératives. — ing. compulsive rule, imperative provision].*

Tarafların iradeleriyle değiştirilemiyen kanun hükümleri. MK. nun muayyen bir şekilde yapılmasını emrettiği muameleler ile butlan izafe eylediği muameleler bu kabîldendir. Bu gibi hükümlerden maksat ya âmme intizamını korumak veya yaşları, cinsleri, tecrübesizlikleri yüzünden menfaatlerini korumaktan âciz olan kimseleri himaye etmektir. Ahlâka, âdaba, umumî intizama veyahut şahsa mütaallik hükümlere aykırı netice veren her muamele kanunun âmir hükümlerine muhaliftir ve bu sebeple bâtıldır (BK. 19 fk. 2, 16, 20, 21, 155, 163; MK. 13, 159, 192, 200, 256, 763, 765, 771, 853 v's.).

ÂMİR-İ ADLÎ *bk.* Adlî âmir.

ÂMİR-İ İTA *bk.* İta âmiri.

ÂMİR-İ MÜCBİR *[alm. Erpresser, Furchterreger, der Drohende. — fr. auteur d'une crainte fondée, extorsionnaire. — ing. extortioner. — lât. extortor (extorquere)].*

Bir kimseyi öldürmek veya bir uzvunu kesmek ve sakatlamak tehdidiyle bir fiili yapmaya veya yapmamaya zorlıyan ve bu tehdidi yapmaya muktedir olan kimse.

Eski hukukumuzda bu suretle âmir-i mücbirin zoru altında kalan kimsenin yaptığı akitler hüküm ifade etmez ve eski ceza kanununun 42. nci maddesi mucibince bu suretle cürüm işliyenlere ceza verilmezdi.

AMME (Āmma) Kafatasında bir yaradır ki bununla dimağ ve kemik arasındaki deri meydana çıkmış olur.

Kemiğin altında, dimağın üstünde bulunan bu deriye «Umm-ur-ra's», «Umm-ud-dimāğ» denir. Bu yaraya «Me'mume = Ma'mūma» de denir. Hükmü, tam diyetin üçte biridir.

ÂMME DÂVASI *[alm. öffentliche Klage. — fr. action publique. — ing. public prosecution. — lât. iudicium publicum].*

Mahkeme yoliyle cezai tahkikatın başlaması evvelce dâva açılmış olmasına bağlıdır (CMUK. 147). Tahkikata mahkeme doğrudan doğruya başlıyamaz (engizisyon sistemi). Müddeiumuminin âmme dâvası açması üzerine (ittiham sistemi) tahkikata başlanılır. Devlet, bir şahıs hakkında ceza istemek hakkını kendisini müddeiumumiyle temsil ettirerek kullanır. Müddeiumumilerin bu suretle vazifeli mahkemede açacakları dâvaya âmme dâvası denir. Müddeiumumi, şüpheyi davet eden sebepler mevcut ise âmme davasını açmaya mecburdur (CMUK. 148).

ÂMME HİZMETİ *[alm. öffentlicher Dienst. — fr. service public. — ing. public service, civil service].*

1 — Geniş mânada: bir âmme idare veya müessesesi tarafından doğrudan doğruya veya böyle bir idarenin nezareti altında umumi ihtiyaçları ve menfaatleri tatmin ve temin etmek maksadiyle girişilen teşebbüsler ve gösterilen faaliyetler.

2 — Dar mânada: âmme idare veya müesseselerinin âmme hukukuna mahsus usuller dairesinde ve bu hukuktan doğan salâhiyet ve imtiyazlara dayanarak gösterdiği faaliyetlerle yaptığı hizmetlerdir.

ÂMME HUKUKU *[alm. öffentliches Recht. — fr. droit public. — ing. public law. — lât. ius publicum].*

Devletin teşkilâtını, devlet sıfatiyle gösterdiği faaliyetleri ve haiz olduğu salâhiyetleri ve bu teşkilâtın kurulması ve faaliyetlerin ifası dolayısiyle devletle şahıslar arasında husule gelen bağ ve münasebetleri tanzim ve şahsın devlet karşısında haiz olduğu hak ve salâhiyetleri tâyin eden hukuk şubesi olup esasiye, idare, ceza, maliye, devletler arası hukuku kısımlarına ayrılır ve usul hukukunun bir kısmını da içine alır.

ÂMME HÜKMİ ŞAHISLARI *[alm. juristische Personen des öffentlichen Rechts, Körperschajten des öffentlichen Rechts. — fr. personnes juridiques de droit public. — ing. public law corporations, chartered or statutory bodies].*

Âmme hizmetleri görmek üzere ve âmme hukuku usulleri dairesinde teşekkül etmiş hükmi şahıslar. *bk.* Âmme idaresi, Âmme müessesesi.

ÂMME HÜKMİ ŞAHISLARININ MALLARI *[alm. öffentliche Sachen, öffentliches Eigentum. — fr. domaine des personnes juridiques du droit public. — ing. public property, Government property, Crown property — lât. res publicae]*

Devlet, vilâyet, belediye ve köylere ait malları iki sınıfa ayırmak icabeder. Bu malların seyrüsefere müsait nehirler, yollar, caddeler, meydanlar gibi bir kısmı umumun istifadesine tahsis edilmişlerdir. Diğer bir kısmı şahısların haiz oldukları mülkiyet hakkına benzer bir mülkiyet rejimine tâbi tutulmuşlardır. Bu ikinci kısım mallardan âmme hükmi şahısları, fertlerin kendi mallarından istifade ettikleri gibi intifa eder ve onları kullanırlar.

Birinci kısım mallara âmme hükmi şahıslarının umumi malları, ikincilere bu şahısların hususi malları denir.

Umumi mallar, âmmenin istifadesine tahsis edildiklerinden başkasına devir ve ferağ olunamazlar ve şahıslar tarafından müruru zamanla iktisabedilemezler.

Âmme hükmi şahsına ait bir malın yukarda söylenen kısımlardan hangisine dâhil olduğunu tâyin eden ölçüyü bulmakta hukukçular arasında ihtilâflar olmuştur. Bazısı âmme hükmi şahsına ait bir malın yalnız âmme menfaatine tahsis edilmesinin, bazısı her hangi bir malın âmme hizmetine yaramasının, bazısı da malın

âmmenin istimaline tahsisi kâfi olmayıp malın mülkiyet rejimine girmeye de elverişli olmamasının kıstas olarak alınması fikirlerini ileriye sürmüşlerdir. Üçüncü fikir daha ziyade kabule mazhar olmuştur. Çünkü, âmmenin istimaline terkedilmekle beraber hususi mülkiyete ithali ve böylece devletin hususi malları arasına alınarak medeni hukuk kaidelerine tâbi olmaları mümkün olan vekâlet, vilâyet, belediye, kaymakamlık binalarının ancak bu üçüncü fikrin kabuliyle devletin hususi malları arasına alınması kabil olmuştur.

Yine bu üçüncü kıstasa göre yollar, sokaklar, caddeler, meydanlar, rıhtımlar, kanallar, seyrüsefere elverişli nehirler, karasuları âmme hükmi şahıslarının umumi malları arasına; resmî binalar, müzelerdeki menkul şeyler de hususi malları arasına girerler. Devletin (vilâyet, belediye, köy dâhil) umumi malları hususi mülkiyet rejimine tâbi olmadığından bunlar devletin mamelekine giremez. Bu mallar üzerinde devletin yalnız bir muhafaza hakkı vardır. MK. 641 bu görüşü bir derece teyideder.

Devletin, vilâyetin, belediyenin ve köyün âmme malları mevcut ise de devlet müesseselerinin bu neviden malları yoktur.

Devletin hususi mallarında idari şahıslar hususi şahıslar gibi tasarruf ederler. Bunların başkasına temliki ve müruru zamanla başkasının bunları iktisabı kabildir. Devlet müesseselerinin de bu kabîl malları vardır.

ÂMME İDARESİ *[alm. Verwaltung (im Sinne eines örtlich und sachlich begrenzten Verwaltungszweigs). — fr. administration publique à base territoriale.— ing. public administration on a territorial basis].*

Bir mıntakada oturanları ilgilendiren birçok ve değişik âmme hizmetlerini görmekle mükellef ve faaliyet alanı o mıntaka ile sınırlı âmme hukuku hükmi şahsı: Devlet, vilâyet, komün (belediye ve köy) gibi.

ÂMME İKTİDARI *[alm. Staastautorität, öffentliche Gewalt. — fr. pouvoir public, puissance publique. — ing. executive power — lât. imperium, potestas].*

Kaide koyma ve emretme, zabıta ve silâh, malî kudret gibi devletin ve ona izafeten diğer idare hükmi şahıslarının haiz oldukları kudretlerin topluluğu.

ÂMME İTİMADI *bk.* Aleniyet prensibi.

ÂMME KUDRETİ *bk.* Âmme iktidarı, hâkimiyet.

ÂMME KUDRETİ tarafından yapılan muameleler, tasarruflar *bk.* Hâkimiyet muameleleri (tasarrufları).

ÂMME MALLARI *bk.* Âmme hükmi şahıslarının malları.

ÂMME MENFAATİ *[lât. utilitas publica, utilitas communis, quod rei publicae (publicae salutis) interest. — alm. öffentliches Interesse, Gemeinnutz (Staatswohl, Gemeinwohl). — fr. utilité publique. — ing. public welfare, public weal, general interest].*

Halk ihtiyaçlariyle veya millî birliğin, devletin ihtiyaçlariyle ilgili olan ve bunları karşılıyan, halka, millete, devlete istifadeler temin eden menfaatler. Bunların takdir ve tâyini hukuki olmaktan ziyade siyasi bir meseledir ve kanun vâzıı ile mahkemelerin takdirlerine bağlıdır. Ancak âmme menfaatlerinin hususi menfaatler karşısındaki üstünlüğü ve hususi hiçbir menfaat ve hak karşısında âmme menfaatlerinin ihmal edilemiyeceği ve böylece hususi hak ve menfaatlerin âmme mefaati namına yapılacak hukuki veya fiilî bir tasarrufa mâni olamıyacağı bugünkü idare hukukunun en esaslı bir prensibidir. Bu gibi hallerde hususi menfaat sahipleri menfaatlerinin bozulmuş olmasından bahsederek idareden bir şey istemezler. Ancak hususi bir hakkı haleldar olanların haklı bir tazminat istemeğe salâhiyetleri olacağı kabul edilmektedir.

ÂMME MÜESSESELERİ *[alm. öffentliche Anstalten. — fr. établissements publics. — ing. public institutions, institutions of public utility].*

Muayyen bir âmme hizmeti görmekle mükellef ve devlete veyahut diğer bir âmme idaresine bağlı âmme hükmi şahsı, hükmi şahsiyeti haiz bir âmme hizmeti teşkilâtı.

ÂMME NİZAMI *[alm. öffentliche Ordnung, «ordre public». — fr. ordre public. — ing. public policy].*

1 — **(AH ve HH)**: Bir memlekette âmme hizmetlerinin iyi yapılmasını, devletin emniyet ve asayişini ve fertler arasındaki münasebetlerde huzuru ve ahlâh kaidelerine uygunluğu temine yarıyan müessese ve kaidelerin hepsi. Bu kaide ve müesseseleri taraflar aralarındaki mukavelelerle ihlâl edemezler (BK. 19; Tatbikat K. 2; HMUK. 22; Ecnebilerin Hukuk ve Vezaifi Hakkındaki K. muvakkat m. 4).

2 — **(DHH)** *[alm. Vorbehaltsklausel]*: Her devletin ecnebi devletlerin kanunlarına tercihen tatbik etmeleri icabeden kaidelerinin mecmuu. Bir ecnebi kanununun tatbiki caiz olan hallerde bile bu kanun memleketin âmme nizamına muhalif olursa tatbiki cihetine gidilmez. Meselâ İtalyan mahkemesi bir Belçikalının şahsi hallerine ait meselelerde Belçika kanununu tatbik etmekle beraber, dinî sebeplere binaen İtalyada boşanma usulü bulunmadığından, Belçika kanununa göre boşanma sebepleri mevcut olsa bile bu kanunu tatbik etmez ve boşanmaya hükmedemez; çünkü İtalyada boşanmayı kabul etmiyen sistem onun bir âmme nizamı müessesesidir ve Belçika kanununun bu İtalyan müessesesinin mahiyetine muhalif olan hükmü İtalyada tatbik edilmek hassasını haiz değildir.

Devletler hususi hukukundaki «âmme nizamı» ıstılahı yerine «milletlerarası âmme nizamı» *(fr. ordre public international. — ing. international public policy)* veya «mutlak âmme nizamı» *(fr. ordre public absolu)* de kullanılmaktadır.

ÂMME SİGORTASI *[alm. öffentliche Versicherung. — fr. assurance publique. — ing. national insurance, State insurance].*

Devlet veya bir âmme hükmi şahsının sigortacı sıfatiyle yaptığı sigorta: İşçi sigortası gibi.

Amme sigortası muayyen vazife veya meslek erbabının kendilerini sigorta ettirmeğe mecbur tutulmaları şeklinde de gözükür. Meselâ avukatların kendilerini sigorta ettirmeğe mecbur olmaları gibi (İşK. 100 - 107; Avukatlık K. 135 vd.).

AMORTİSMAN *bk.* İtfa.

AMORTİSMAN SANDIĞI *[alm. Amortisationsfonds (— kasse), Tilgunsfonds (- kasse). — fr. caisse d'amortissement. — ing. sinking fund].*

Dahilî ve haricî devlet borçlarına ait tahvilleri satın almak ve bunların piyasasını tanzim için icabeden malî ve iktisadi müdahaleleri yapmak gayesiyle kurulmuş olup Maliye Vekilinin kontrolu altında Merkez Bankası umum müdürü ile banka idare meclisi âzasından iki zattan müteşekkil heyet tarafından idare edilen sandıktır (2794 No. K.).

AMORTİSMAN SİGORTASI *[alm. Hypothekentilgungs (— lebens —) — versicherung]..*

Yıllık ödemeleri gerekli kılan ipotek karşılığı bir istikraz mukavelesini veya gayrimenkul satışı mukavelelerini temin gayesiyle yapılan sigorta. İstikrazda bulunan şahıs veya gayrimenkul satın alan kimse borcunun en son taksitini ödeme zamanına kadar geçecek müddete tekabül eden bir müddet içerisinde, yıldan yıla ödiyeceği primler karşılığı olmak üzere, sigorta şirketinden ölümü halinde kendisini borcundan kurtaracağına dair taahhüt alır. Ölüm vukuu halinde de bu taahhüde binaen sigorta şirketi ölünün yıllık borç taksitlerini sağlığında bizzat yaptığı gibi, zamanında ödemeğe devam eder.

ANALIK SİGORTASI *[alm. Mutterschaftsversicherung. — fr. assurance maternité. ing. maternity insurance].*

Bu sigortalar yardım birlikleri tarafından tatbik olunur. Bu birliklere dâhil bulunan kadınlar doğumdan sonra istirahat edebilmek için bir miktar tazminat alırlar. Sigorta doğumdan evvelki muayyen bir zamanı ve bazan çocuğun iki yaşına gelmesine kadar geçecek olan devreyi de karşılar. Bu muamele daha ziyade bir yardım muamelesidir.

ANALOJİ *bk.* Kıyas.

ANANE *[alm. Überlieferung, Herkommen, Tradition. — fr. tradition. ing. tradition (custom). — lât. mos (antiquus)].*

1 — Müşterek ahlâki telâkkiler ve içtimai kıymet hükümleriyle beslenen tarihî tekâmül mahsulü hukuki durum.

2 — Kanun vâzıının müdahalesinden müstakil ve önce mevcut nizam vaziyeti.

3 — Görenek ve tatbik neticesi yerleşerek zamanımıza intikal eden hukuki esaslar.

ANA NİZAMNAME *bk.* Esas mukavelename.

ANA PARA *[alm. Kapital (Hauptsumme). — fr. capital. — ing. capital, principal. — lât. sors, caput].*

Ödünç verilen paranın aslıdır ki buna «re's-ül-mal» de denir. Getirebileceği faizin zıddı olarak kullanılır. Ana para, mutlaka ödünç verilen bir paraya taallûk etmez, vergiden doğan bir borcun da icabında ana parası ve geçmiş günler faizi bulunabilir.

ANARŞİ *(Hükümetsizlik) [alm. Anarchie, Gesetzlosigkeit, Regierunslosigkeit. — fr. anarchie. — ing. anarchy. — lât. perturbatio rerum, confusio rerum, anarchia *].*

1 — Ferdin, hiçbir içtimai otoriteye boyun eğmeksizin serbestçe hareket etmesi lâzım geldiğini iddia eyliyen siyasi telâkki.

2 — Başında hiçbir otorite kalmamış veya mevcut otorite hükmünü yürütemiyecek kadar zayıf düşmüş bir topluluğun içinde bulunduğu durum.

Mevcut meşru içtimai nizamı zor ve şiddetle yıkmaya teşvik yolunda gösterilen faaliyetlere «anarşist propaganda» denmektedir.

ANGARYA *[lât. angaria (angariae). — alm. Angarie. — fr. angarie. — ing. angary.].*

1 — **(DUH)** *(alm. Beschlagnahme neutraler Schiffe):* Harb halinde bulunan devletin kendi sularındaki tarafsız gemilerine asker, mühimmat, iaşe maddeleri nakli gibi âmme hizmetleri için el koymasıdır.

2 — **(HH)**: Bir malın menfaatinden veya bir şahsın hizmetinden bedava istifade edilmesi. *(alm. Ausbeutung, Frondienst).*

TEK. 73 ve CK. 206 ile angarya menedilmiştir.

ANKARA *bk.* Hükümet merkezi.

ANKONSİNYASYON SATIŞ *[alm. Konsignationsgeschäft. — fr. vente en consignation].*

Bir malın satılmak üzere ticari memur veya komisyoncu eline verilmesi. Mal ticari vekilin kendi deposuna, gümrük antrepolarına, umumi mağazalara veya banka deposu gibi hususi ardiyelere konulmak üzere gönderilir. Mala mütaallik vesikalar bir banka nezdinde muayyen şartlarla bulunabileceği gibi vekil veya komisyoncuya da verilir. Mal sahibi ile bu mutavassıt arasındaki münasebetler mutavassıtın vekil veya komisyoncu olmasına göre bunlara ait kaidelere tâbidir.

ANLAŞMA *[alm. Konvention, Abkommen, Übereinkommen, (völkerrechtlicher) Vertrag, Verständigung. — fr. convention, arrangement. — ing. agreement, pact, understanding, treaty, convention, capitulation, protocol. — lât.pactio, pactum, conventio].*

1 — Milletlerarası mukavelelerden bazılarına verilen ad. Anlaşmayı gerek şekil, gerek muhteva bakımından diğer muahedelerden ayıracak bir ölçü yoktur. Tatbikatta bu tâbirin ekseriyetle çok taraflı mukavelelerde kullanıldığı görülmekle beraber iki taraflı mukavelelere de anlaşma adı verildiği vakidir.

Ehemmiyet itibariyle ikinci derecede olan mukaveleler için anlaşma adı tercih olunduğu söylenebilirse de kesin bir ayırma yapmak mümkün değildir.

2 — Muvakkat anlaşma *[alm. vorläufiges Abkommen, modus vivendi. — fr. modus vivendi. — ing. modus vivendi. — lât. modus vivendi]:* Kabil olduğu takdirde sonradan uzun müddetli bir mukavele ile değiştirilecek olan anlaşmaya verilen ad. Bu tâbir daha ziyade muvakkat mahiyetteki ticaret ve gümrük anlaşmalarında kullanılmaktadır.

ANONİM ŞİRKET *[alm. Aktiengesellschaft. — fr. société anonyme. — ing. joint stock company, company limited by shares].*

Bir unvan altında kurulup sermayesi tâyin edilmiş ve sehimlere bölünmüş olan, borçlariyle taahhütleri yalnız şirketin sermayesiyle temin edilen ve her

şerikin mesuliyeti yalnız hissesi miktariyle sınırlı bulunan ticaret şirketi (TK. 121).

ANT *bk.* Yemin.

ANTİKA *bk.* Âbideler ve âsar-ı atika.

ANTREPO *[alm. Zollspeicher. — fr. entrepôt. — ing. stock, store].*

Gümrük ve gümrük idaresi delâletiyle tahsil edilen vergi ve resimleri ödenmemiş olan malların muhafazası için kurulan depolar. Bu depolarda eşya mahiyetlerine göre mahdut bir zaman kalır ve sahiplerinin borçlarını ödedikçe vakit vakit bu mallar üzerinde tasarruf ve muhafaza şartlarını temin salâhiyeti tanınır.

Antrepolar ya hakikî ve umumi yahut itibari olur.

Hakikî ve umumi olanlar müstesnalarından maada her türlü eşyanın konmasına müsait olanlardır. Kereste, gaz, benzin gibi hususi mahiyeti olan maddelere tahsis edilen antrepolara da hususi antrepo denir.

İtibari antrepolar, malların muhafaza edileceği depoların sahibi resmî bir müessese olmayıp, hususi olanlar ve fakat hakikî antrepolarda olduğu gibi Devletin umumi mürakabesi altında bulunan antrepolardır. Bu gibi antrepolara mal sahibinin de anahtarı bulunduğu ve idare ile birlikte açılıp kapandığı için «çifte anahtarlı antrepolar» da denir.

ANTROPOLOJİ *[alm. Anthropologie.— fr. anthropologie. — ing. anthropology. — lât. anthropologia].*

Genel antropoloji, insanların haricî ve maddi teşekküllerini inceler. Cezai antropoloji ise suçun sebep ve âmillerini bulmak maksadiyle, suçluların bedenî teşekküllerini ve haricî vasıflarını tetkik eden bir ilimdir.

İlk defa, geçen asrın ortalarından sonra İtalyan âlimlerinden Doktor Lombroso tarafından bahis mevzuu edilmeye başlanmıştır. Bu ilmin ilk çıktığı zamanlarda kabul ettiği nazariyeye göre suç hâdisesinin sebeplerini insanların bedenî teşekkülündeki anormallik, iptidailik ve tereddilerde aramalıdır.

Antropoloji ilmi son zamanlarda gelişerek antropo-psikoloji ismi verilen bir ilme inkılâbetmiştir. Bu ilme göre de suç hâdisesinin sebep ve menşeini insanların bedenî ve ruhi teşekkülündeki iptidailik ve tereddilerde aramalıdır.

ANTROPOMETRİ *[alm. Anthropometrie. — fr. anthropométrie. — ing. anthropometry. — lât. anthropometria].*

Mücrimlerin hüviyetlerini tesbite yarıyan vasıtalardan biri. Bugün bu vasıtalar şunlardan ibarettir:

Suçluların fizyolojik tarif ve tavsiflerini yapmak, antropometri, fotoğraf, parmak izleri.

Antropometri denilen usul, suçlular üzerinde ilk defa 1878 de Bertillon tarafından tatbik edildiği için bertillonage ismi ile de anılır. Bu usul başlıca üç esasa dayanmaktadır:

1 — İnsanın kemik teşkilâtının yirmi yaşından sonra artık sabit bir hal alması,

2 — İnsan iskeletinin her insana göre değişmesi,

3 — İnsan vücudunun bazı kısımlarının ölçüye çok elverişli olması.

Antropometri, bir insan vücudunun, ilerde tanınmasını temin maksadiyle, nasıl ölçüleceğini gösteren ve bu hususta birtakım teknik kaideleri içine alan bir metot olarak tarif edilir. Antropometrinin ölçtüğü uzuvlar şunlardır: Boy, baş, yüz, gövde, kollar (açılmış vaziyette iki kol ve bir kol), kulak, parmaklar (sol elin iki parmağı) ve sol ayak.

Bu usul bir zamanlar çok ehemmiyet kazandığı halde, sonradan bu ehemmiyeti kısmen kaybetmiştir. Çünkü yerine fotoğraf ve parmak izleri geçmiştir.

ANVE (ʿANVA) Kahır ve galebe. Harb ile yapılan fethe «anveten fetih» denilir.

ARA KARARI *bk.* Karar

ARA LİMANI *[alm. Zwischenhafen. — fr. port intermédiaire. — ing. intermediate port, port of call].*

Geminin hareket ettiği liman ile varacağı liman arasındaki limanlar.

Gemi, yolculuğu sırasında ambargo, abluka ve benzeri yasaklar dolayısiyle (TK. 1170) bir ara limanında kalmaya mecbur olursa, büyük avarya şartları tamam olmasa bile bu limanda kalma masrafları gemi, yük ve navlun arasında paylaşılır (TK. 1176).

Yola hazır bir geminin zorla icra yolu ile satılamıyacağına ve haciz de edilemiyeceğine dair birçok hukuklarda ve bu meyanda Türk-Alman hukukundaki kaide yalnız gemi kalkma limanında bulunurken değil, yapılmış bütün navlun mukaveleleri yerine getirilinceye kadar uğrıyacağı ara limanlarında bulundukça da yürür.

ARAMA *[alm. Durchsuchung (Haussuchung). — fr. perquisition. — ing. search, domiciliary visit. — lât. scrutatio, perscrutatio].*

Bir suç için sübut vasıtası olarak kullanılacak olan yahut müsadereye tâbi bulunan maddelerle sair eşya hakkında zabıt muamelesinin yapılmasını ve icabı halinde maznunun yakalanmasını temin etmek için ceza usulü hukukunun koymuş olduğu bir tedbir. Bir suçu işlemek veya buna iştirak eylemek ile şüphe altında bulunan kimsenin evinde, bu kimseye ait diğer yerlerde arama muamelesi yapılabileceği gibi bir kimsenin üstü başı ve kendisine ait olan eşya dahi aranabilir.

Başka şahıslar nezdinde arama yapılması, maznunun yakalanması veya bir suçun izlerinin takibi veya muayyen bir eşyanın zaptı maksadiyle ve ancak aranılan şahsın ve eşyanın bu yerlerde bulunabileceğini gösteren olguların elde edilmesine bağlıdır.

Aramaya emir vermek salâhiyeti hâkime düşer. Ancak gecikmesinde zarar olan hallerde müddeiumumi ve umumi emniyet memurları da bu muameleyi yapabilirler (CMUK. 102 vd.).

ÂRA-YI UMUMİYE *bk. Plebisit, Referandum.*

ARAZİ (Arāżī) «Yer» anlamına gelen Arapça «ʾārż» sözünün cem'i. Yerler.

ARAZİ-İ ÂMİRE (ʿĀmire) Kendisinden her hangi bir suretle intifa olunan yerler. «Arazi-i mevat»ın tersidir.

ARAZİ-İ EMİRİYE (Amīriyya) Rakabesi beytülmale ait olarak devlet tarafından fertlere tevzi olunan yerler. Tarla, çayır, yaylâk, kışlak, koru ve emsali yerleri içine alır.

Buna «arz-ı memleket» veya «arazi-i havz» da denir.

ARAZİ-İ EMİRİYE-İ SIRFA (Amīriyya-i sırfa)

Beytülmale ait menfaatleri ve tasarruf haklarından hiçbiri bir cihete tahsis olunmayıp devlete ait olan ve fertlere tefviz olunan arazi-i memleket.

ARAZİ-İ EMİRİYE-İ MEVKUFE (Amîriyya i mavḳūfa) Yalnız hazine menfaatleri veya yalnız tasarruf hakları veyahut her ikisi bir hayır cemiyetine tahsis olunan arazi-i mirî.

Arazi kanununda bahis mevzuu olan «arazi-i emîriye-i mevḳufe» den ise aşağıdaki mâna anlaşılmaktadır:

Ülül-emir tarafından veya onun izniyle başkası tarafından menfaatleri bir cihete tahsis olunan arazi-i emîriye.

ARAZİ-İ GAMİRE (ġāmira) Harab, su baskını veya içine henüz çift girmemiş olan yerler. Tersi arazi-i âmiredir.

Ziraate kabiliyetli olduğu halde henüz ekilmemiş olan topraklara da arazi-i gamire denir.

ARAZİ-İ HARACİYE (Ḫaraciyya) Fetholunan araziyi, ülül-emir, müslim olmıyan eski ahalisi elinde bırakır veya oraya hariçten müslim olmıyan ahaliyi getirerek yerleştirirse, bu araziye «haraciye» denir.

ARAZİ-İ HAVZ (Ḫavż) *bk.* Arazi-i emîriye.

ARAZİ-İ MAHLÛLE (Maḥlūla) Mutasarrıfının intikal sahibi mirasçı bırakmaksızın ölümiyle mahlûl olan arazi-i emîriye.

ARAZİ-İ MAHMİYE (Maḥmiyya) Rakabesi Beytülmale ait bulunan araziden koru, mera, yol, pazar yerleri gibi halkın ihtiyacatına tahsis edilmiş yerler.

Bunlar, arazi-i gayr-i memlûkenin bir kısmıdır.

ARAZİ-İ MEFTUHA (Mafṭūḥa) Fetih hakkının taallûk ettiği yerler. Kaideten, arazi-i meftuha devletin malı sayılır. Devlet bu kabîl araziyi ya ganimlere veya başkalarına dağıtır veya kendi sahipleri elinde bırakır. «Memalik-i meftuha» tâbirinden daha umumi surette bu mâna anlaşılır.

ARAZİ-İ MEKTUME (Maktūma) Beytülmale haber verilmeksizin tasarruf olunan mahlûl veya müstehik-ı tapu yerler.

ARAZİ-İ MEMLÛKE (Mamlūka) Mülkiyet yolu ile tasarruf olunan yerler. Sahibi, yer üzerinde mülkiyet hakkını haizdir.

Dört nev'i vardır:

1 — Köy ve kasaba içindeki arsalar ile kenarlarında bulunan ve süknanın tetimmesinden sayılan nihayet yarım dönümlük yer,

2 — Arazi-i emîriyeden sahih surette temellük olunan yerler,

3 — Arazi-i öşriye,

4 — Arazi-i haraciye.

ARAZİ-İ METRUKE (Matrūka) Halkın istifadesine tahsis olunan yerler. İki nevidir:

1 — Umumi: Umum nâs için terkolunan yerler: yol gibi.

2 — Hususi: Köy ve kasabalar halkına terk ve tahsis olunan yerler: mera gibi.

ARAZİ-İ MEVAT (Mavāt) Kimsenin temellük ve tasarrufunda olmadığı ve ahaliye terk ve tahsis kılınmadığı halde yüksek sesli kimsenin sesi işitilmiyecek derecede köy ve kasabalar gibi mamur yerlerden uzak bulunan, yani tahminen yarım saat mesafe uzaklığı olan taşlık, pırnallık, kıraç mahaller.

ARAZİ-İ MEVKUFE (Mevḳūfa) Vakfolunmuş arazi. Arazi Kanununa göre mirî menfaatleri bir cihete tahsis olunan yer.

ARAZİ-İ MEVKUFE-İ SAHİHA (Ṣaḥīḥa) Arazi-i memlûkeden şartlarına uygun olarak vakfolunan yerler. Bunların rakabesi ve bütün tasarruf hakları vakfa aittir.

ARAZİ-İ MEVKUFE-İ GAYR-İ SAHİHA (ġayr-i ṣaḥīḥa) Arazi-i emîriyeden ifraz olunarak ülülemrin veya onun izniyle başkalarının vakfeylemiş olduğu arazi. Buradaki vakfiyet tahsis münasebetinden ibarettir.

ARAZİ-İ MEZRUA (Mazrū'a) Ekin ekilegelen yerler.

ARAZİ-İ MUHTEKERE (Muḥtakara) Kiracısı tarafından üzerine bina yapılmak veya ağaç dikilmek üzere senelik bir meblâğ karşılığında kiraya verilen arazi. Kiracı kira bedelini her sene arazi sahibine vererek o araziyi daimî surette elinde bulundurur.

ARAZİ-İ MURFAKA (Murfaḳa) Sokaklarda oturulacak yerler ile caddelerde boş bırakılan mahaller, yolculara mahsus olmak üzere terk edilen konak yerleri, kervansaraylar. Bunlar, arazi-i metrukeden sayılır.

ARAZİ-İ MÜŞTEREKE (Muştaraka) Şayian tasarruf olunan yer.

ARAZİ-İ ÖŞRİYE ('Uşriyya) Ziraat olundukça her sene hasılatından beytüssadakaya konmak üzere öşür alınan yerler. Bu öşür, harac-ı mukasemede olduğu gibi, vergi veya arazi-i memlekette olduğu gibi akitten doğan bir vecibe mahiyetinde değil, zekât gibi şer'an muayyen kimselere dağıtılmak üzere alınan bir nevi iştirak hissesidir.

Büyük nehirleri olmamak yüzünden su tedarikinde güçlük çekilen ve hududu fıkıh kitaplarında gösterilen «arz-ı arap» ile diğer yerlerden harb ile alınıp zahmetle sulanabilen araziye de bu isim verilir.

ARAZİ-İ SELİHA (Selīḥa) Çıplak tarla. İstihkak-ı harsın, yani bir yerde ziraat etmek hakkının bu gibi yerlere taallûku asıldır.

ARAZİ-İ SULTANİYE (Sulṭāniyya) Arazi-i emiriye ve haraciye.

ARAZİ-İ UKRİYE ('Uḳriyya) Vergiye tâbi olup maliklerinin kudretsizliği yüzünden boş kalması sebebiyle hasılatından muayyen kısmı devlete ve yirmide, yirmi beşte, otuzda bir gibi muayyen hissesi «'uḳr» namiyle maliklerine verilmek üzere devletçe çiftçilere tefviz olunmuş mülk yerler.

(Midhat Paşa merhuma Bağdat Valisi bulunduğu sıralarda gönderilen ferman bu nevi arazinin mufassal hükümlerini muhtevidir.)

ARAZİ (Birikme suretiyle teşekkül eden) *[lât. alluvio. — alm. Anschwemmung, Alluvion, Anschüttung, Bodenverschiebung. — fr. alluvion, remblais, glissement de terrain. — ing. alluvion, landslip, landslide].*

Sahipsiz yerlerde arzın (toprağın) birikmesi, dolması ve kayması veya umuma ait suların mecra ve se-

viyelerini değiştirmesi gibi sebeplerle teşekkül eden arazi. Bu gibi yerler devletin mülkü olur. Şu kadar ki kendisine ait bir gayrimenkulden bu suretle ayrılan parçaların vücudunu ispat eden kimse onları geri alabilir.

Bundan başka arazinin yer deprentisi gibi sebeplerle kayması hududun değişmesini icabettirmez. Bununla beraber bu suretle gayrimenkul üzerine k.ymış olan topraklar enkaz ve ihtilâta dair hükümlere göre toprak sahibi tarafından kaldırılmak lâzım gelir (MK. 636, 637).

ARAZİ HUKUKU (Toprak Hukuku) *[alm. Bodenrecht. — fr. droit foncier. — ing. land law, real property law].*

Arazi hakkında konulan hüküm ve kaidelerdir ki, arazinin nev'ine göre değişir.

Mülga Arazi Kanununda yazılı olduğu üzere arazi beş kısımdır:

1) Mülk arazi (arazi-i memlûke)
2) Arazi-i emîriye
3) Arazi-i mevkufe
4) Arazi-i metruke
5) Arazi-i mevat.

Araziye mütaallik hükümler mülga (Kanunname-i Cedit) ve (Arazi Kanunları) ile tâyin olunmuştur. Arazi-i emiriyenin rakabesinin Devlete aidiyeti hususu Medeni Kanunla kaldırılmıştır. *bk.* Arazi, gayrimenkul.

ARAZİNİN KAYMASI *bk.* İktisap ve yolları.

ARAZİ MEMURU Eski arazi hukukunda arz-ı emiriye ait işlerde rakabe sahibi olan Devleti temsil eden memur.

ARAZİ TERKİ *[alm. Gebietsabtretung.— fr. cession de territoire. — ing. cession of territory].*

İki nevi arazi terki vardır: Biri muayyen bir arazinin hâkimiyete sahip devlet tarafından diğer bir devlet hâkimiyetine kesin olarak devridir.

Diğeri «idarenin terki» dir ki kanunla hâkimiyete sahip olan devlet, diğer bir devlete o arazi üzerinde sadece âmme kudretini icra eylemek hakkını vermektedir. Bu ikinci nevi arazi terkine misal olarak 1878 senesinde Bosna ve Hersek idaresinin Avusturya - Macaristana ve Kıbrıs adası idaresinin de Büyük Britanyaya terki verilebilir.

ARAZİ VERGİSİ *[alm. Gründsteuer.— fr. impôt foncier. — ing. land tax.— lât. tributum soli].*

Araziden ve üzerinde bina olmıyan iratlı ve iratsız arsalardan alınan vasıtasız vergi. Eskiden hazinece alınmakta olan bu vergi 2871 No. K. ile hususi idarelere devredilmiştir (1833 No. K. ve 12566 No. Nz.).

ARBİTRAJ *bk.* Tahkim.

ARDİYE *[alm. Lagerhaus, Speicher, Lager, Aufbewahrungsstelle, Hinterlegungsstelle. — fr. dépôt, entrepôt, magasin. — ing. stock, store].*

Mutlak olarak her eşyanın ve limanlara, istasyonlara gelen ithalât ve ihracat eşyasının hukuki bir mesuliyet altında muhafaza olunduğu, açık ve kapalı yerler, ambarlar. Ticaret örfünde «ardiyede kaldı» sözü ambarlarda kaldı demektir. Fakat hakikî mânada, ambarda bırakılmayıp çıkarılması icabeden eşyanın muayyen müddet geçtikten sonra o yerde kalması mukabilinde verilen ücrettir. «Ardiyeye tâbidir» sözü son mânaya gelir.

ÂRIZA *bk.* Umulmıyan hal.

ARİSTOKRASİ *[alm. Aristokratie. — fr. aristocratie. — ing. aristocracy. — lât. optimatium civitas (optimatium dominatus)].*

Her hangi bir sebeple imtiyazlı durumna geçmiş dinî, meslekî, içtimai, fikrî bir grup, zümre veya sınıfın hâkimiyetine dayanan devlet ve idare şekli. Hâkimiyeti elinde tutan sınıfın, halkın geri kalan kısmına karşı üstün siyasi vaziyeti, o sınıf mensuplarının hukukan daha mümtaz bir durumda bulunmalarına bağlıdır. Daha doğrusu bunlar yekdiğerinin sebep ve neticeleridir.

ARİYET 1 — *[lât. commodatum. - alm. Leihe (Gebrauchsleihe.) — fr. prêt à usage. — ing. loan for use, gratuitous loan, commodate, bailement, gratuitous bailment]*: Menkul ve muayyen bir malın karşılıksız olarak kullanılmasının başka bir şahsa bırakılmasını ve kullanıldıktan sonra geri verilmesini tazammun eden akit (BK. 299 vd.).

ARİYET 2 — (**ʿARİYAT**): Menfaati meccanen temlik olunan maldır.

ARPALIK *[alm. Pfründe. — lât. beneficium].*

Eski hukukta azil yahut tekaüt edilen meslekî ve ilmî memurlara mazuliyet ve tekaüt maaşı ve mansup memurlara munzam tahsisat kabîlinden verilen maişet vasıtası.

«Falan sancak veya filân kaza filân zata berveçhi arpalık tevcih olundu» denir ki «o sancak ve kazanın varidatından muayyen bir miktarı o zata tahsis edildi» demektir. Merkezde ve taşrada bulunan Devlet memurları maaşla tavzif, azledilenlere ve mütekaitlere geçim vasıtası tâyin edilmek usulü kabul edildikten sonra arpalık usulü kaldırıldı. Fakat bir aralık ilmiyede arpalık mahiyetinde «tarik maaşı» gibi bazı namlarla tahsisat itasına devam olunmuş ise de sonradan bunlara da son verilmiştir.

ARRAF (**ʿArrāf**) Çalınan, kaybolan şeyler ile emsali hakkında zanna müsteniden malûmat vermeğe kalkışan şahıstır ki hakkında «tazir-i şer'î» icabeder.

ARSA *[lât. area. — alm. Bauterrain, Baugelände. — fr. terrain. — piece of ground, plot of land].*

Köy, kasaba ve şehirler hududu içinde ve binalar arasında bulunup âmme malı olmıyan toprak parçalarıdır ki, eski hükümlere göre arazi-i memlûkeden sayılır, mülkiyeti sahibine ait bulunur ve menkul eşyanın tâbi olduğu miras hükümlerine tâbi tutulurdu (Arazi K. 2).

Medeni Kanuna göre arazi mefhumuna girer ve gayrimenkul mülkiyetinin mevzuunu teşkil eder (MK. 632, 648 - 655 ve 662).

ARŞİV *[alm. Staatsarchiv. — fr. archives d'Etat. — ing. archive, Record Office. — lât. tabularium].*

Devlet evrakiyle tarihî vesikaların tasnif edilerek saklandığı yer. Başvekâlete bağlıdır. Bu daire Osmanlı İmparatorluğunda Babıâli içinde idi ve oraya bağlı bulunuyordu.

ARTIRMA VE EKSİLTME *[lât. auctio, licitatio, subhastatio. — alm. Versteigerung (an den Meistbietenden oder an den Geringstbietenden). — fr. enchères. — ing. auction, sale by auction].*

Bir akdin veya bir ihalenin elverişli olarak meydana gelmesini temin için aralarında rekabet bulunan kimseler tarafından en yüksek veya en az bedel teklifi suretiyle yapılan icap.

Cebrî artırma *[alm. Zwangsversteigerung. — fr. enchères forcées. — ing. compulsory sale by auction]:* Malikin arzusuna bakılmaksızın yapılan satışlarda cereyan eder: Borç için mahcuz malların satışı gibi.

İhtiyari artırma *[alm. freiwillige Versteigerung. — fr. enchères volontaires et publiques. — ing. voluntary sale by auction]:* Mal sahibinin nef'ine yapılan satışlarda cereyan eder. Mal sahibinin arzusu ile veya bir terekenin tasfiyesi için yapılan satışlarda olduğu gibi.

Aleni (açık) artırma ve eksiltme *[alm. öffentliche Versteigerung, Auktion, Gant (İs), Vergantung (İs). — fr. vente aux enchères publiques. — ing. public (official) auction,. — lât. subhastatio, venditio sub hasta]:* Pey ve tekliflerin herkesin iştirak edebileceği rakipler önünde alenen sürülmesi ile yapılan artırma ve eksiltme (İcİfK. 114, 119; Artırma, Eksiltme ve İhale K. 41).

Mahdut artırma *[alm. nicht öffentliche Versteigerung. — fr. enchères entre les intéressés. — ing. private sale by auction]:* Şahsen muayyen kimselerin iştirak edebileceği artırmalar: Terekeye dâhil olup taksim edilmiyen mallara ait müzayedenin mirasçılar arasında icrasına karar verilmesi halinde olduğu gibi (MK. 591).

Kapalı zarf usuliyle artırma *[alm. Submission (bei versiegeltem Angebot). — fr. soumission (dans l'adjudication). — ing. sealed tender]:* Pey ve tekliflerin rakiplerden gizli ve yazılı olarak arz edilmesi. Zarflar rakipler huzuriyle açılır, en müsait teklifte bulunana ihale yapılır. 2490 Sayılı Kanun mucibince yapılacak artırma ve eksiltmelerde bu usul esastır.

ARZ-I MEMLEKET *bk.* Arazi-i emîriye.

ARZ-I MİRÎ (Arz-i mîrî) Arazi-i emîriye.

ARZ-I MİRÎYİ TATİL Sahih özürlerden biri tahakkuk etmeksizin bir kimsenin mutasarrıf bulunduğu arz-ı mirîyi üç sene devamlı olarak ziraatten tatil etmesi. Bu hal tasarruf hakkının kaybını mucip olur.

ARZUHAL *[alm. Antrag, Bittschrift. — fr. requête. — ing. petition. - lât. petitio, libellus].*

Gerek şahsa ve gerek âmmeye taallûku olan bir hakkın temini veya bir haksızlığın kaldırılması, tazmini ve siyasi, idari ve adlî bir muamelenin yapılması için hakikî ve hükmi şahıslar tarafından mercilerine verilen dilekçeye veya bazan da ihbar ve şikâyet kâğıdına denir.

«İstida» da bu mânadadır.

ARZUHAL ENCÜMENİ *[alm. Petitionsausschuss. — fr. comission des pétitions. — ing. committee on petitions].*

Vatandaşların Teşkilâtı Esasiye Kanununun 82 nci maddesine göre haiz olacakları hakka dayanarak Türkiye Büyük Millet Meclisine yapacakları ihbar ve şikâyeti tetkik ve icabına göre kararını vererek Meclise arz etmek vazifesiyle mükellef encümen (Meclis Dahilî Nz. 22, 50).

ARZUHAL HAKKI *[alm. Beschwerderecht. — fr. droit de plainte ou de réclamation. — ing. right of petition].*

Fertlerin gerek kendi şahıslarına ve gerek âmmeye taallûk etmek üzere kanunlara ve nizamnamelere aykırı gördükleri hususlar ile bir hakkın yerine getirilmemesi veya ihmal edilmesi sebeplerine dayanarak mercilerine ve Türkiye Büyük Millet Meclisine ihbar ve şikâyet hakkına denir.

Şikâyet şahsa ait ise müracaatın neticesi dilekçe sahibine yazı ile bildirilir ki bu, arzuhal hakkının ferde temin ettiği ayrı bir haktır (TEK. 82., Meclis Dahilî Nz. 53).

ASABE (ʿAṣaba) Lûgat mânası: bir kimsenin erkek tarafından hısımlığı. Masdarında «usubet», mütaaddisinde «tâsib», cem'i «asabat» tır.

Feraiz ıstılahında: muayyen bir hissesi olmayıp ashab-ı feraizden, yani muayyen hisse sahiplerinden kalan fazlayı ve yalnız bulunduğu takdirde terekenin tamamını alan mirasçı.

Asabe iki kısımdır: Asabe-i nesebiye, asabe-i sebebiye.

ASABE Bİ-GAYRİHİ (Bi-ġayrihi) Yalnızken muayyen sehimleri yarım ($\frac{1}{2}$) ve mütaaddit iken üçte iki ($\frac{2}{3}$) olup da erkek kardeşiyle bulunan kadınlardır ki şunlardır:

Kız (oğul ile beraber),

Oğlun kızı (kendi derecesinde bulunan oğlun oğlu ile beraber),

Ana baba bir kızkardeş (ana baba bir kardeşle beraber),

Baba bir kızkardeş (baba bir oğlan kardeşle beraber).

ASABE Bİ-NEFSİHİ (Bi-nafsihi) Ölen kimseye nispetinde kadın dâhil olmıyan, yani kendisiyle ölen kimse arasında kadın bulunmıyan erkek. Ölen kimseye gerek doğrudan doğruya mensup olsun (baba oğul gibi) ve gerek diğer bir erkek vasıtasiyle bağlı olsun (babanın babası ve oğlun oğlu gibi). Bunlar dört sınıftır: Cüz-ü meyyit, asl-ı meyyit, cüz-ü eb, cüz-ü ced.

ASABE-İ NESEBİYE (Nasabiyya) Ölen kimseye nesepten hısımlığı bulunan şahıslardır ki üç kısımdır: Asabe binefsihi, asabe bigayrihi, asabe maa gayrihi.

ASABE-İ SEBEBİYE (Sababiyya) Velâ sebebiyle olan asabe. Mevlel ataka ve onun asabesi.

Azad olunan bir köle veya cariye vefat ettikte asabe-i nesebiyesi olmadığı surette bıraktığı malı onu azad eden şahıs alır. Mevlel ataka evvelce vefat etmiş ise onun erkek olan asabe-i nesebiyesi kendi yerine geçer.

ASABE MAA GAYRİHİ (Maʿa ġayrihi) Diğer bir kadınla beraber bulundukları halde asabe olan kadınlardır ki şunlardır: Ana baba bir kızkardeş (kızla veya

oğlun ve oğlun oğlunun kızı ile beraber). *bk.* Usubet-i müştereke.

ASALETEN (Bizzat, şahsen, kendi namına) *[alm. persönlich, in eigener Person. — fr. personnellement. — ing. personally. — lât. proprio nomine].*

Kendi leh ve aleyhinde hüküm doğuracak muameleyi, tasarruf veya işi bizzat yapan kimsenin hareket tarzı: Mukavelenin asaleten tasdiki, dâvada asaleten hazır bulunmak gibi. Aksi «temsilen» dir ki kanuni veya akdî mümessil veya vekil sıfatiyle demektir.

Mümessil veli ise velâyeten, vasi ise vesayeten, vekil ise vekâleten tâbirleri kullanılmaktadır.

ÂSAR-I ATÎKA *bk.* Âbideler ve âsarı atîka.

ASİL 1 — *[alm. Amtsinhaber, Amtsstelleninhaber (Titular....). — fr. titulaire]:* Memuriyet makamını veya hizmetlerini kendi namına işgal eden ve o memuriyet ve hizmetlerin verdiği salâhiyetleri kullanan kimse. Aksi: vekâleten, namzet olarak, stajyer olarak.

2 — (Kefalette): kendisine kefalet olunan kimse, asıl borçlu.

3 — Kendi leh ve aleyhinde hüküm doğuracak tasarrufu yapan kimse.

ASKER *[alm. Soldat, Person des Soldatenstandes, Angehöriger der Wehrmacht. — fr. soldat, (personne militaire servant dans l'armée). — ing. soldier, person subject to military law. — lât. miles].*

Kanun ile, harb sanatını öğrenmek ve yapmak mükellefiyeti altına giren ve resmî bir kıyafet taşıyan şahıs.

Askerler, subaylar, erler, askerî memurlar olmak üzere üç kısma ayrılır (Ordu Dahilî Hizmet K.I; As. CK. 3).

ASKER FİRARİSİ *bk.* Firar.

ASKERÎ ADLÎ HÂKİM *[alm. Militärjustizbeamter (Kriegsgerichtsrat). — fr. juge militaire (membre de conseil de guerre).— ing. president or member of Court Martial. — lât. iudex militaris, auditor].*

Askerî kaza işlerinde hukuki ihtisasa taallûk eden muayyen vazifeleri haiz meslek memurları. Bunlar adlî âmirlerin refakatlerine verilir ve adlî âmirlerin emir ve talebiyle hazırlık ve ilk tahkikatı yaparlar.

Son tahkikatta adlî âmir tarafından her hâdise için mahkeme âzalığına ve müddeiumumiliğe birer adlî hâkim tâyin olunur. Mahkeme âzalığına tâyin olunan adlî hâkim, mahkemeyi sevk ve idare eder ve bu vazifesinde müstakildir. Müddeiumumilik vazifesini gören adlî hâkim de mahkemede adlî âmirin ve âmme dâvasının mümessilidir.

Askerî adlî hâkim olmak için bir hukuk mektebinden mezun ve Hâkimler Kanunu mucibince hâkimliğe kabul şartlarını haiz olmak lâzımdır.

ASKER-İ AZÎM (ʿAskar-i aẓīm) Büyük bir ordu. On iki bin neferden müteşekkil bir ordu asker-i azîm sayılır.

ASKERÎ CEZA HUKUKU *[alm. Militärstrafrecht, Wehrstrafrecht. — fr. droit pénal militaire (code de justice militaire). — ing. military criminal (penal) law, military law (Naval law; Air Force law; the Army Act; King's Regulations). — lât. jus criminale militare*].*

Askerî Ceza kanunlarında yazılı olan kaideler ve hükümler. Bu kaideler ve hükümler, ordunun yetiştirilmesinde, muharebeye hazırlanmasında, harb vasıtalarının inkişaf ve muhafazasında, en geniş mânada, sağlam bir disiplin temin etmek için konulmuştur.

Askerî ceza hukukunun umumi surette himaye ettiği mevzu, askerliğin bütün hususi vazifelerini şümulü içine alması itibariyle, askerî disiplindir.

ASKERÎ CEZA USULÜ HUKUKU *[alm. Militärstrafprozessrecht. — fr. droit de procédure pénale militaire. — ing. procedure of courts-martial. — lat. processus criminalis militaris *].*

Askerî kazada askerliğin hususiyetleri ve icapları ve askerî mahkemelerin teşekkül tarzları itibariyle umumi usulün dışında tatbik edilen usul hukuku.

ASKERÎ DEVRİYE *[alm. Patrouille, Streifwache. — fr. patrouille. — ing. patrol. — lat. circitores, exploratores].*

Hazar ve seferde emniyet, muhafaza, disiplin ve gözetleme maksatlariyle muayyen bir bölgede gezerek vazife yapan ve muayyen bir talimatı bulunan iki veya daha ziyade, silâhlı asker (Ordu Dahilî Hizmet K. 74; AsCK. 115).

ASKERÎ FESAT *[alm. Meuterei. — fr. mutinerie militaire. — ing. mutiny. — lât. conspiratio, coniuratio, seditio].*

Birden ziyade askerin bir âmire veya üste hep birlikte itaatsizlik veya mukavemet etmek veyahut fiilî taarruzlar yapmak için ittifak etmeleri. Suçun tamam olması için üzerine ittifak edilen fiilin işlenmesi şart değildir, neticesinde son kararın verilmiş olması kâfi gelir (AsCK. 97).

ASKERÎ İDARE HUKUKU *[alm. Militärverwaltungsrecht. — fr. législation administrative militaire — ing. law of army administration].*

Müdafaa kuvvetlerinin teşkilâtına ve bunların levazım ve teçhizatının temin ve tedarikine ve bütçe ve idare işlerine taallûk eden ve askerî kaza dışında kalan hukuk.

ASKERÎ İSYAN *bk.* İsyan.

ASKERÎ KARAKOL *[alm. Militärwache. — fr. garde militaire, — ing. military guard. — lât. vigilia (vigiliae)].*

Emniyet, muhafaza, disiplin ve gözetleme maksadiyle muayyen yerlere konulan ve bir askerî âmirin emrinde bulunan silâhlı bir kısım asker. Hudut karakolları, jandarma karakolları gibi. Karakollar hizmet üzerinde iken Askerî Ceza Kanununun tatbikatında, üst sayılır (AsCK. 106, 120).

ASKERÎ KAZA *bk.* Kaza.

ASKERÎ MAHKEMELER *[alm. Militärgerichte, Kriegsgerichte. — fr. tribunaux militaires, conseil de guerre - ing. military court, court-martial].*

Askerî kazaya tâbi ceza işlerine bakmak ve bunlar hakkında hüküm vermek üzere orduda muhtelif mertebelerde kurulmuş mahkemelerdir. Askerî mahkemeler, alaylarda, tümen ve Korlarda ve bunlara benzer askerî makam ve müesseselerde ve Genelkurmay Başkanlığında ve seferberlikte ordularla Başkomutanlık nezdinde lüzumu kadar kurulur.

Alay askerî mahkemeleri bir binbaşının reisliğinde bir yüzbaşı ve erbaşla kurulur. Diğer askerî mahkemeler ölüm ve ağır hapis cezalarını müstelzim olmıyan şuçlar için bir adlî hâkim ve maznunun rütbesinden yukarı iki subayla, yâni üç kişi ile; ölüm ve ağır hapis cezalarını müstelzim suçlar için bir adlî hâkim ve dört subayla kurulur.

İddia makamını alay mahkemelerinde bir adlî subay ve diğer adlî mahkemelerde bir askerî adlî hâkim temsil eder.

General ve benzer rütbedeki askerî şahısları yalnız Genelkurmay Başkanlığı ile Başkomutanlık nezdindeki askerî mahkemeler muhakeme eder (AsMUK. 25-38).

ASKERÎ MINTAKA *bk.* Mıntaka, memnu mıntakalar.

ASKERÎ SAHA *bk.* Mıntaka, memnu mıntakalar.

ASKERÎ SUÇ *[alm. Militärdelikt (militärische Verbrechen und Vergehen).– fr. infraction militaire.— ing. military offence, offence against military law. — lât. delictum militare].*

Askerî suç, ancak askerler tarafından yapılması kabil olan ve askerlik vazife ve hizmetini ve askerî disiplini ilgilendiren suçlardır ki, başlıcaları Askerî Ceza Kanununda yazılıdır.

Askerî suçlar, askerî cürüm ve askerî kabahat isimleriyle iki kısma ayrılmıştır (AsCK. 1, 135).

ASKERÎ ŞAHIS *[alm. Militärperson — fr. personne militaire.— ing. person subject to military law.— lât. vir militaris].*

Askerliğin idari mevzuatına ve askerî kazaya tâbi olan kimseler, mareşalden asteğmene kadar subaylarla başgedikliden ere kadar erat ve bilûmum askerî memurlar, askerî adlî hâkimler, askerî müstahdemler ve askerî okullardaki talebe.

ASKERÎ TEMYİZ MAHKEMESİ *[alm. Militärkassationshof (Reichsmilitärgericht). — fr. cour de cassation militaire.— ing Supreme Military Court, Army Council].*

Askerî kaza işlerinde en yüksek mahkemedir. Bu mahkeme askerî mahkemelerden verilmiş olan hükümlerde kanuna aykırılık olup olmadığını araştırır. Hükümlerdeki maddi ve fiilî olan kısma karışmaz. Askerî Temyiz Mahkemesinin ikinci bir vazifesi de içtihatların ve kararların birleştirilmesini temin etmek ve muhakemelerin iadesi ve dâvaların nakli hakkındaki talepler üzerine karar vermektir.

Askerî Temyiz Mahkemesine 3410 No. lu Kanun ile üçüncü bir vazife daha verilmiştir: Askerî şahısların zat işlerini ilgilendiren idari ihtilâflardan doğan idari dâvaları hususi bir muhakeme usulü altında görmek ve bir karara bağlamak.

Askerî Temyiz Mahkemesinde tümgeneral ve daha yukarı rütbede bir reis ile bir de ikinci reis bulunur. Askerî Temyiz Mahkemesinde iki daire vardır. Her dairede dört askerî ve dört adlî âza ve ikişer tane de adlî ve askerî âza mülâzimi bulunur. Daireler, reis ve iki askerî ve adlî âzanın huzuru ile karar ve hüküm verir. Askerî Temyiz Mahkemesi umumi heyeti, reis de dâhil olduğu halde dört askerî ve üç adlî âzadan teşekkül eder (AsMUK. 24-39, 231, 234, 248, 258, 272).

Askerî Temyiz Mahkemesinde bir başmüddeiumuminin idaresi altında bulunan bir de Askerî Temyiz Müddeiumumiliği vardır (AsMUK.; 3410 No. K 7).

ASKERLİK ADLİYESİ *[alm.Militärjustiz — fr. justice militaire. — ing. military jurisdiction. — lât. iurisdictio militaris].*

Ordularda askerî kaza işleriyle vazifelendirilmiş teşkilât.

Bu teşkilât hukuk işlerine ait idari ve kazai mercilere ayrılır. İdari merciler Millî Müdafaa Vekâletinde askerlik adliyesi şubesi, kıtalarda üçüncü şube unvanı altındaki idari teşkilâttır. Kazai merciler ise adlî âmirler ve askerî mahkemelerdir.

ASKERLİK DAİRESİ *[alm. Militärbezirk, Wehrkreis.— fr circonscription militaire.— ing. command].*

Asker alma işlerinde Türkiye Cumhuriyeti kolordu mıntakalarına ve kolordu mıntakaları da askerlik dairelerine, askerlik daireleri de askerlik şubelerine ayrılmıştır.

Askerlik daireleri, her kolordu mıntakasında lüzum ve ihtiyaca göre tâyin ve tesbit olunur (Askerlik K.).

ASKERLİK MÜKELLEFİYETİ *[alm. Wehrpflicht, militärische Dienstpflicht — fr. obligation militaire, service militaire obligatoire. — ing. compulsory military service, national service, — lât. munus militiae]*

Her erkek Türk askerlik çağı denilen ve yirmi yaşına girdiği senenin ikinci kânununun birinci gününden başlıyarak kırk altı yaşına girdiği sene ikinci kânununun birinci gününde bitmek üzere yirmi altı sene süren bir müddet zarfında Türk vatanını, Türk istiklâlini, Türkiye Cumhuriyetini korumak için harb sanatını öğrenmek ve yapmak ile mükelleftir. Askerlik mükellefiyetinden hiçbir şahıs müstesna değildir. Tamamen şahsi olan bu mükellefiyet, bir başkası tarafından vekâletle yapılamıyacağı gibi bir bedel ve bir ivaz ile de ödenemez (AsK).

ASKERLİKTEN TECRİT *[alm. Entmilitarisierung. — fr. démilitarisation. — ing. demilitarisation].*

Muayyen bir mıntaka dâhilinde, her türlü askerî tesisat ve faaliyeti, bir muahede ile meneden milletlerarası emniyet tedbiri.

Misal: Versay muahedesinin 42 ve 43 üncü maddeleri Almanyayı Ren nehrinin sol ve sağ kıyılarında nehrin 50 km. doğusundan geçirilen bir çizgiyle ayrılan alan dâhilinde tahkimat yapmaktan ve askerî kuvvetler bulundurmaktan ve seferberliği kolaylaştıracak her türlü tedbiri almaktan menetmişti. Lozan muahedesinin 13 üncü maddesi Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarını tahkimden Yunanistanı menetmişti. Finlândiyanın bazı adaları ve bu arada Aland Adası da askerlikten tecridedilmiştir.

ASL-I MEYYİT (Aṣl-i mayyit) Ölen kimsenin babası, babasının babası ve ilâh.

ASL-I VAKF (Aṣl-i vaḳf) Vakfın taallûk ettiği mal. Akara tebdili şart edilmiş olan vakıf paralar, istibdal akdine bedel olarak alınan para da asl-ı vakf sayılır. Bu tâbir galle-i vakf tâbirinin tersidir. Mütevelli, vakfın gallesiyle vakıf için bir akar satın aldığı zaman yalnız satın alma ile, aldığı şey vakıf sayılmazken asl-ı vakf ile alınan şey satın alınır alınmaz vakıf mal sayılır.

Netice itibariyle mütevelli vakfın gallesiyle satın aldığı şeyi ikale edebilirken asl-ı vakf ile satın aldığını ikale edemez.

ASLİ CEZA *bk.* Ceza.

ASLİ DÂVA *bk.* Dâva.

ASLİ FAİL *bk.* Fail.

ASLİ HAKLAR 1 — *[alm. Grundrechte; natürliche Rechte. — fr. droits fondamentaux, droits publics; droits naturels. — ing. fundamental rights; natural rights]:* Âmme kudretinin veya hükümdarın da riayet ödevinde bulundukları, tek taraflı olarak kaldırılmalarına, değiştirilmelerine imkân olmıyan esas haklar.

Tabiî hukukun fıtri haklar nazariyesine göre bütün haklar hayat, hürriyet gibi asli haklardan çıkar.

2 — *[alm. Hauptrechte. — fr. droits principaux. — ing. principal rights]:* Müstakil ve başlıbaşına bir varlığı olan haklar. Müstakil varlıkları olmayıp asli hakka tâbi olan ve asli hak ile birlikte doğup bilhassa onun sukutiyle birlikte varlıklarını kaybeden haklara da fer'î haklar (*alm. Nebenrechte, angelehnte Rechte, akzessorische Rechte — fr. droits accessoires)* denir: Kefalet, menkul ve gayrimenkul rehinleri gibi.

ASLİ MAAŞ *bk.* Maaş.

ASLİ NÜSHA *[lât. authenticum, scriptura authentica. — alm. Original, Urschrift. — fr. original. — ing. original (copy)].*

Hukuki bir muameleyi tesbit eden ve ilgililerin veya mümessillerinin imzalarını taşıyan esas varaka. Aksi: suret (HUMK. 114, 302, 321, 323, 324; TK. 593, 594).

ASLİYE MAHKEMELERİ *[alm. Grundgerichte, Landgerichte (Al)].*

Bulundukları kazanın adiyle anılan ve bir reis, iki âza ile kurulan adliye mahkemeleri. İdari ve hususi mahkemelerle sulh mahkemelerinin vazifesi dışında kalan hukuk, ticaret ve ceza dâvalarını tetkik ve halleder. Salâhiyetleri, bulundukları kazanın idari hududiyle sınırlıdır. İşleri müsait olan yerlerde asliye mahkemeleri Adliye Vekilliğince ağır ceza, asliye hukuk, asliye ceza ve ticaret daireleri gibi dairelere ayrılır. Bu dairelerden her birinin vazifesi kanun ile tâyin edilmiştir. Her cins daire sıra numarası altında ayrıca dairelere ayrılabilir. Bu takdirde bu dairelerden her birinin görebileceği işin nev'ini Adliye Vekilliği tâyin eder.

Her asliye mahkemesi nezdinde bir cumhuriyet müddeiumumisi ve lüzumu kadar sorgu hâkimi, hâkim (âza) muavini, müddeiumumi muavini ve icra ve iflâs dairesi bulunur. Ağır ceza ve asliye mahkemeleri müddeiumuminin iştirakiyle duruşma yapar.

Adliye Vekilliği icabeden kazalarda asliye hukuk (ticaret), asliye ceza ve sulh mahkemelerine ait işleri tek hâkime gördürebileceği gibi tek hâkimli mütaaddit asliye mahkemeleri de teşkil edebilir (münferit hâkim)

Yalnız sulh hâkimi bulunan yerlerde asliye hukuk dâvalariyle bir kısım asliye ceza dâvalarını görmek salâhiyeti Adliye Vekilliğince bu hâkime verilebilir.

Halen Türkiyede ağır ceza mahkemeleriyle Ankara, İstanbul, İzmir asliye mahkemesi ticaret dairelerinden maada asliye mahkemeleri tek hâkim tarafından idare edilmektedir.

(Ceza Kanununun Meriyete Vaz'ına Mütaallik K. 25, 26; Mehakimi şeriyenin ilgasına ve Mehakim teşkilâtına ait ahkâmı muaddil K. 2, 6; 3119, 3748 No. lı kanunlar).

ASMAK *bk.* İdam cezası.

ÂŞAR Toprak mahsullerinde beytülmal (hazine) masrafları için aynen veya bedelen alınan bir vergi idi. Bedelen alınan âşar evvelleri artırma ile senelik, iki sene ve mirî çiftliklerle memlehalar öşür hasılatı için beş seneye kadar olmak üzere ve daha sonraları en çok iki sene için götürü bir bedel mukabilinde mültezimlere ihale olunurdu. Buğday ve arpanın ayniyat olarak, yani mültezimlerden para yerine zahire almak suretiyle ihalesi caizdi. Bu vergi 17 şubat (1341) 1925 tarihinde 552 No. lı kanunla kaldırılmıştır.

AŞI *[lât. vaccinatio — alm. Impfung. — fr. vaccination. — ing vaccination]*

İnsanlara, hayvanlara, ağaçlara tatbik edilen koruma, tedavi veya cinsi ıslah vasıtası (1593 No. K. 49 - 54, 72, 75, 88, 96, 282; 1234 ve 1275 No K., Hayvan sağlık zabıtası Nz., 1528 No. K.).

AŞINMA PAYI *bk.* İtfa.

ÂŞİR (ʿĀşir) Hür, müslim, kuvvet ve necdetle muttasıf bir memurdur ki, şehir ve kasaba dışında umumi yollarda bulunarak tüccarın serbestçe gelip gitmelerini temin eder, mallarını yol kesicilerden korur. Bunun mukabilinde de tüccardan alınması icabeden vergileri beytülmal namına toplar. Şöyle ki: islâm tüccarından malların zekâtı miktarını alır, meğer ki bu zekâtı kendileri evvelce vermiş olsunlar.

Zimmîlerin ticaret mallarından yirmide bir nispetinde bir resim alır. Yabancı tüccara gelince, bunlara karşı mensup oldukları hükümetin islâm tacirleri hakkındaki muamelesine göre hareket eder. Onların aldıklarından fazla resim almaz. Hattâ onlar islâm tüccarının bütün mallarını müsadere etmiş olsalar da âşir o yolda muamele yapmaz, tüccar için memleketlerine dönmelerine yetecek miktar bir mal bırakır.

AŞİR (Arazide) (ʿAşīr) Uzunluğu ve genişliği altışar zira olan yer ki otuz altı zira murabbaı eder. Bu, bir kafizin onda birine müsavidir.

AŞİRET 1 — *[lât gens. — alm. Stamm (Volksstamm). — fr tribu. — ing. tribe]:* Siyasi teşkilâtın geri ve tesirsiz bulunduğu devirlerde korunma ve yaşama ihtiyaciyle bir şefin nüfuzu altında toplanan aile kümeleri.

2 — (VAKIFTA) (ʿAşīrat) Zürriyet.

AŞKIN SİGORTA *[alm. Überversicherung. — fr surassurance. — ing. over - insurance].*

Malın değerinden daha yüksek bir meblâğ için yapılan sigorta (TK. 943, 947, 1327).

ATÂ (Cihadda) (ʿAṭā') Sipahi için beytülmalden senede iki defa sıla olarak verilen maldır ki sipahi kendisine verilmedikçe bu mala malik olamaz.

Atâ kelimesi lûgat itibariyle bahşiş, atiye mânasınadır. Cem'i «atâyâ» dır.

ATAŞE *[alm. Attaché. — fr. attaché. — ing. attaché].*

Mensup olduğu elçilik yanında istişari vazife ile mükellef ve nezdinde bulunduğu devletin (her biri kendi salâhiyet sahası içinde) vaziyet ve harekâtını müşahede ve takibetmek ve hükümete bildirmekle vazifeli siyasi memur olan şahıs. Bugün elçiliklerde askerî, deniz, hava, ticaret, matbuat ataşeleri gibi muhtelif ataşeler vardır.

ATATÜRK Gazi Mustafa Kemal'e 2587 No. lu kanunla verilen soyadı. *bk.* Kemalizm.

ATEH (Bunama) *bk.* Akıl zayıflığı.

ATIF *[alm. Rükverweisung. – fr. renvoi — ing. renvoi].*

Bir mahkemenin görmekte olduğu dâvada yabancı bir kanunun tatbikı icabederse bu kanunun heyeti umumiyesiyle tatbik edilmesi iktiza ettiğini ifade eden ilmî bir içtihattır. Bu içtihada göre, yabancı bir devlet kanununun, kanunlar ihtilâfına ait hususlarda dâvayı tetkik eden hâkimin millî kanununun veyahut üçüncü bir devlet kanununun tatbik edileceğine dair olan hükümleri tatbik edilir. Meselâ, Fransada açılan bir dâvada ecnebinin şahsi hali kendi millî kanunu ile tâyin olunur. İngiliz kanunu, ecnebi bir memlekette dâva açan İngilizin şahsi hallerinin ikamet ettiği mahal kanunu ile tâyin edileceğini bildirdiğinden İngilizin ikamet yeri Fransada ise Fransız mahkemesi, dâvada bahis mevzuu olan şahsi halleri (meselâ İngilizin reşit olup olmadığını) Fransa kanununa göre halleyler.

ATIF VE İSNAT *bk.* İftira.

ATÎK (ʿAtīḳ) Azadolmuş veya azadedilmiş olan köle ve cariyeden her biri. Cem'i «uteka» dır.

Azatlı cariyeye «atıyka» da denir ki, cem'i «ataik» tir.

ATİYYE (Vakıfta) (ʿAṭiyya) Zengin bir meşrutunlehe hizmet mukabili olmaksızın verilen vazife.

AV İnsandan korkan yabani hayvan. «Sayd» da denir. *bk.* Av hukuku.

AVAİD-İ VAKF (Avāʾid-i vaḳf) Vakfın nemasından ve vakfa mütaallik bazı varidattan ibarettir ki iki kısma ayrılır:

1 — Avaid-i şer'iye: vakfın meşru surette hâsıl olan gallesidir. Vakfın şer'î masraflarına sarf edilir.

2 — Avaid-i örfiye: alâkadarların vakıf namına verdikleri atâyâ ve saireden ibarettir.

Şöyle ki: bir vakfın arazisini ekip biçenlerin her sene vakıf namına bir şey atiyye vermeleri eskiden beri âdet olmuş ise bu alınıp vakfın umuruna sarf edilir.

Fakat bunların mütevelli namına yağ, yumurta, zahire gibi bir şey vermeleri, rüşvet olacağından caiz değildir.

Şu kadar var ki vakıf arazinin hasılatından bir miktarının, meselâ onda birinin mütevelliye verilmesi eskiden beri âdet olmuş ise mütevelli bunu alabilir. Bu da avaid-i vakıftan sayılır.

AVAL *[alm. Aval, Wechselbürgschaft. — fr. aval. — ing. bill guarantee].*

Ticaret hukukunda: ticari senet üzerindeki imzalardan birinin sahibine üçüncü bir şahsın, bizzat senet veya alonj üzerinde, müteselsil kefil olmak suretiyle onun borcunu ödememesi halinde senet bedelini ödemeyi taahhüdetmesidir ki bir nevi kefaleti tazammun eder. Aval veren kimse kefil olduğu şahıs derecesinde mesuldür (TK. 555, 557).

AVAL SİGORTASI *bk.* İtibar sigortası.

AVANS 1 – *[alm. Vorschuss, à conto, Abschlagszahlung. — fr. avance — ing. advance of money, advanced money. — lât pecunia in antecessum soluta]:* Alacaktan bir kısmının vaktinden evvel ödenmesi: kira bedelinde, işçi ücretinde, yahut maaş ve tekaüdiyede olduğu gibi.

2. — (Bankacılıkta) *[alm. Beleihung, Bevorschussung, Lombardierung, Darlehn, Kredit. — fr. crédit, avance (sur...). — ing. advance on loans secured by deposit, deposit business — lât mutua pecunia]:* Karşılıklı veya karşılıksız yapılan ödünç verme muamelesi. Teminat aranılmadan yapılan ödünç verme muamelesine karşılıksız avans *[alm. Blankovorschuss, Blankokredit, ungedeckter Kredit. — fr. avance ou crédit sans garantie. — ing. credit in blank],* teminat karşılığı yapılan ödünç verme muamelesine karşılıklı avans *[alm. Vorschuss oder Kredit gegen Sicherheit, Lombarddariehn — fr. avance ou crédit sur garantie. — ing. credit (advances) on guaranties]* denir. Bu ikinci kısım avansın muhtelif çeşitleri vardır ki teminatın nev'ine göre isim alır. Teminat kefalet ise kefalet veya imza mukabili avans *[alm Vorschuss oder Kredit gegen Bürgschaft. — fr. avance ou crédit sur garantie, avance ou crédit contre signature. — ing credit (advances) on guaranty]* denir. Bundan başka emtia karşılığı avans *[alm. Warenbevorschussung, Warenlombard. — fr. avance ou crédit sur marchandise — ing. advances on consignments],* esham, tahvilât ve bunlara benzer senetler karşılığı avans *[alm. Effektenbevorschussung. — fr. avance ou crédit sur titres. — ing. advances on current securities],* sigorta poliçesi karşılığı avans *[alm. Bevorschussung der Versicherungspolice. — fr. avance ou crédit sur police d'assurance. — ing. credit (advances) on insurance - policy],* döviz karşılığı avans *[alm. Devisenlombard. — fr. avance ou crédit sur devise],* gayrimenkul veya ipotek karşılığı avans *[alm. Kredit gegen dingliche Sicherheiten. — fr. avance ou crédit sur immeubles ou garantie hypothécaire. — ing. credit on real property],* kıymetli eşya mukabili avans *[alm. Bevorschussung von Kostbarkeiten. — fr. avance ou crédit sur objets précieux. - ing. credit (advances) on preciousness]* gibi isimler alır.

Yerine göre avans, hukukta cari hesap şeklini de alır.

AVANS KANUNU *[fr. loi sur les avances].*

Bütçenin (Umumi Muvazene Kanununun) tasdikında mahsubu yapılmak üzere umumi hizmetler karşılığı olarak Büyük Millet Meclisince kabul edilen tahsisatın sarfı için hükümete izin veren kanun.

AVARIZ (ʿAvāriż) «Araz» ın veya «ârıza» nın cem'i. Ârıza, arz sözünden gelir. Arz belli olmak mânasınadır.

Avarız usuliyun ıstılahında, vücup ve eda ehliyetine ârız olarak her ikisini veya birini yok eden veya onların hükümlerinde değişiklik husule getiren hallerdir ki iki kısımdır: Avarız-ı semaviye, avarız-ı müktesebe.

AVARIZ AKÇESİ Vaktiyle bir mahalle veya köy ahalisinin belirli ihtiyaçlarına sarf olunmak üzere yardım ve sair suretle toplanan paraya verilmiş bir isimdir.

Eskiden her mahalle ahalisinden olağanüstü alınan vergiye de bu isim verilmişti.

AVARIZ-I DİVANİYE (Dīvāniyya) Tanzimat-ı Hayriyeden evvelki zamanlarda cari kanun ve nizamlara göre alınan vergi ve resimler.

AVARIZ-I MÜKTESEBE (Müktasaba) Cehil, sarhoşluk, hezel, sefeh, hata, ikrah gibi insanın iptidaen dahli bulunan şeyler.

AVARIZ-I SEMAVİYE (Samāviyya) Delilik, küçüklük, bunaklık, unutkanlık, uyku, baygınlık, hastalık, ölüm gibi kisbî ve ihtiyari olmaksızın insana ârız olan şeyler.

AVARIZ VAKFI Geliri bir köy veya mahalle ahalisinin avarız ve ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere yapılan vakıf.

AVARYA *[alm. Haverei — fr. avaries — ing. average — lât. iactus, iactura].*

Gemiye veya yüke kendi yıpranmalarından veya fırtına, buz, sis gibi tabiat kuvvetlerinden yahut kaptan, tayfa, yükle alâkalılar gibi insanların fiillerinden yahut da harb sırasında milletlerarası deniz ticareti hukukunun ihtiva ettiği hususi kaidelerin mülkiyeti korumamasından dolayı ârız olan maddi hasarlar ile fevkalâde masraflar.

1 — Büyük (müşterek) avarya *[alm. grosse (gemeinschaftliche) Haverei — fr. avarie grosse (commune) — ing. general average]:* Müşterek bir deniz talihine girişmiş mamelekleri bir tehlikeden korumak maksadiyle hepsinin selâmeti uğrunda bile bile ve makul surette olağanüstü bir masraf edilirse, böyle bir hareket büyük avarya hareketi sayılır (York-Anvers 1924 A. kaidesi). Büyük avaryadan olan zararlar gemi, yük ve navlun arasında paylaşılır (TK. 1241-1274).

2 — Küçük (hususi) avarya *[alm. einfache (besondere) Haverei, — fr. avarie particulière (simple) — ing. particular (petty) average]:* Büyük avaryadan sayılmıyan ve yolculuğun mutat külfetlerinden olmıyan hasar ve masraflardır (TK 1162). Küçük avaryanın gemiye ait olanı gemi sahibine, yüke ait olanı yük sahibine düşer. Buna «mahsus avarya» da denir.

Avarya, hasar avaryası, masraf avaryası, avarya hesaplaşması tâbirleri deniz sigortalarında sıra ile tazmin mevzuu olan veya olmıyan hasarları, para külfetine sebebolanları, kırılma, bozulma ve saire şeklindekileri ve bunlar için sigortacı ile sigortalı arasında kanun ve mukaveleye göre yapılan tazmin muamelelerini anlatır.

AVENAN *bk.* Zeyilname.

AV HUKUKU *[alm. Jagdrecht. — fr. législation sur la chasse.— ing. game laws.— lat. ius venationis].*

Kanunun müsaade ettiği zaman ve şartlar içinde karada ve denizde yaşıyan hayvanlardan av yapmak suretiyle iktisaba ve bu iktisabın mahiyet ve şümulüne ve zabıtasına mütaallik kaidelerin hepsini toplıyan hukuk (Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi ve zeyil ve tadilleri ve 721, 851 No. kanunlar; 3167 No. K.).

AVL (feraizde) ('Avl) Lûgatte: meyil, galebe ve refi gibi mânalara gelir. Istılahta: veresenin sehimleri mecmuunun mahreç miktarını aşmasıdır. Şöyle ki veresenin sehimleri cemedildikte meselenin mahrecinden ziyade bir miktara baliğ olur ve bu surette evvelki mahreç meselenin mahreci itibar olunmayıp sehimlerin mecmuu mahreç itibar olunur ve her vârisin sehmi ondan verilir. Meselâ: Aşağıda görüldüğü gibi bir kimse ana baba bir ve baba bir bir kızkardeşiyle ana bir iki oğlan kardeşini ve anasını terkederek ölse meselede bir yarı, iki altıda bir ve bir de üçte bir hisse olduğundan meselenin mahreci altıdan kurulur. Halbuki sehimlerin mecmuu yedidir ve mahreçten fazladır. Bu halde mahreç yedi olur.

Mesele:

3	1	1	1	1	1	2	1		
Nısıf	2	Südüs	6	Südüs	6	Sülüs	3		Avl
Ana baba bir kızkardeş		Ana		baba bir kızkardeş		baba bir er. kardeş		baba bir er. kardeş	6 7

Meselede hisseler yarım, üçte bir, altıda bir olduğundan avl 7 ve mahreç 6 dır. Halbuki sehimler yekûnu 7 ye baliğ olur.

AVLİYE (Feraizde) ('Avliyya) Sehimler mecmuu mahreç miktarını tecavüz eden mesele.

AVUKAT *[lât. advocatus, considicus, patronus causae (defensor). — alm. Rechtsanwalt, Advokat. — fr. avocat (avocat remplissant aussi les fonctions d'avoué). — ing. lawyer, barrister - at-law (= counsil) solicitor].*

Kanun işlerinde ve hukuki meselelerde mütalâa beyan etmek, mahkeme ve hakem veya kaza salâhiyetini haiz diğer merciler huzurunda hakikî veya hükmi şahıslara ait hakları dâva ve müdâfaa eylemek ve bunlara ait bütün evrakı tanzim, adlî muameleleri ve resmî dairelerde nizalı ve ihtilâflı işleri takibetmek salâhiyetini haiz ve hukuki bilgi ve tecrübelerini adalet hizmetine tahsis edip tarafların hukuki münasebetlerinden veya karşılıklı menfaatlerinden doğan ihtilâfların hakka uygun olarak halline tavassut ve umumiyetle mahkemelerle diğer resmî mercilere kanunun tam olarak tatbiki hususunda yardım eyliyen ve Avukatlık Kanununun birinci maddesinde yazılı şartları haiz bulunan ve bu sıfatla âmme hizmeti mahiyetinde bulunan bir mesleğe sahip olan kimse (Avukatlık K. 1, 22, 23; 2573 ve 4353 No. K.).

Bir zamanlar avukatlara «muhami» dahi denmişti (3 nisan 1340 tarihli ve 460 No. K.).

AYAK DİVANI Padişahın veya diğer salâhiyetli ricalin seferlerde hareket halinde veya bazı olağanüstü hallerde derhal ve bulunulan mahalde kurdukları divan.

AYAK NAİBİ Kadıların belediye vazifeleri gördükleri zaman İstanbul kadıları tarafından memuren çarşı ve pazarları dolaşıp şer ve kanun hilâfındaki hal ve hareketleri teftiş eden naiplere denilirdi. Bunlar âdeta bugünkü belediye zabıta memurları gibi idiler.

ÂYAN *bk.* Heyet-i âyan.

AYAR 1 — *[alm. Mass - und Gewichtseinheit -, Eichmass. — fr. mesure étalon — ing standard of weight]*: Memleket dâhilinde kullanılan ölçü ve tartı âletlerinde birlik ve hassaslık ve doğruluk temin etmek için kanun ile tesbit edilen ölçü esaslarıdır (1782 No. K).

2 — *[alm Feingewicht, Feingehalt — fr. carat. — ing. fineness (of coins)]*: Altın ve gümüşten yapılmış eşyanın saflık ve halislik derecesini gösteren esaslar.

AYB-I HÂDİS (Mebi'de) (**'Ayb-i ḥādiṯ**) Satılan şeye müşteri elinde iken ârız olan ayıp: Müşterinin satın aldığı kumaşı kesip biçmesiyle meydana gelen hal gibi.

AYB-I KADİM (Mebi'de) (**'Ayb-i ḳadīm**) Satan elinde iken satılan şeyde mevcut olan ayıp. Satıştan sonra ve kabızdan evvel satan elinde iken satılan şeyde hâsıl olan ayıp ayb-ı kadim hükmündedir.

AYIBA KARŞI TEKEFFÜL *[alm Gewährleistungspflicht wegen Sach - und Rechtsmängel. — fr. garantie en rasion des défauts de la cause]*.

Satıcının alıcıya karşı 1) satılan şeyin vadedilen vasıfları *[alm. zugesicherte Eigenschaften. — fr. qualités promises ou garanties]* haiz olmamasından, 2) satılan şeyin maddi veya hukuki bir sebeple kıymetini veya kullanılacağı hususa elverişliliğini gideren veya azaltan ayıplardan dolayı mesul olması (BK. 194 - 207; TK. 716-721).

AYIP *[alm. Sachmängel. — vices de la chose (Fr), défauts de la chose (İs), vices rédhibitoires. — ing. defect, default. — lât vitium]*.

1 — Bir malın sakatlık gibi maddi veya bir başkasına aidiyet gibi hukuki bir sebeple kıymetini veya maldan kasdolunan menfaati giderme veya ehemmiyetli bir surette azaltma hali.

2 — (**'Ayb**): Ehil ve erbabı arasında satılan bir şeyin pahasına noksanlık veren hal.

AYIP DÂVASI *[lât. actiones aediliciae (propter vitia rerum venditarum), actio redhibitoria, actio quanti minoris yahut aestimatoria. — alm. Mängelgewährleistungsklage (Wandelungs oder Minderungsklage). — fr. action rédhibitoire, action en diminution. — ing. action of warranty regarding defects of property sold, action for breach of warranty of essential qualities]*.

Müşteri tarafından satıcı aleyhine açılan bir dâvadır ki bununla müşteri satın aldığı malın ayıplı olması hasebiyle satış akdinin feshini veya kıymet noksanı nispetinde semende tenzilât icrasını (BK 202) ve satılan mal misliyattan ise bu taleplerde bulunmayıp malın ayıpsız olarak mislen verilmesini (BK. 203) ister.

AYİSE (**Āyisa**) İyas yaşına giren kadın.

AYLIK *[alm Gehalt. — fr. mensualité. — ing. salary]*.

Resmî sıfatı haiz olan ve olmıyan kimselerin hizmet mukabili hizmet veren müessese veya şahıstan aydan aya almış oldukları para. Devlet memurlarının aldıkları aylığa maaş, müstahdemlerin aldıklarına ücret denir.

AYN *[lat. res corporalis). — alm. (körperliche) Sache, Ding. — fr. chose (corporelle). — ing. thing]*.

1 — Dış âlemde kendi kendine var olan gayrişahsi ve maddi şey. Gayrimaddi şeyler bu mefhuma girmezler (Alman, İsviçre ve Türk hukuk sistemlerinde bu esas kabul edilmiştir).

Geniş mânada ayn; nakitten gayrı iktisabı kabil her türlü maddi ve gayrimaddi bütün servet unsurlarıdır (Roma, eski Cermen, Fransız ve İngiliz hukuk sistemlerinde bu esas vardır). Ticaret Kanunumuzun 291 inci maddesinde ayn bu mânada kullanılmıştır.

2 — (**'Ayn**): Muayyen ve müşahhas olan şey. Meselâ bir hane, bir at, bir sandalye, meydanda mevcut bir yığın buğday ve bir miktar akçe. Cem'i «âyan».

AYN-I GAYR-İ MAZMUN (**'Ayn-i ġayr-i maẓmūn**) Kasıt veya kusur olmadıkça asla tazmini lâzım gelmiyen ayn: emanet gibi.

AYN-I MAZMUN (**'Ayn-i maẓmūn**) Kusur olsun olmasın her halde tazmini lâzım gelen ayn. İki kısımdır:

1) Binefsihi mazmun olan ayn: mevcut olduğu halde aynının ve helâki takdirinde mislinin veya kıymetinin red ve teslimi lâzım gelen ayn. Gaspedilmiş mal gibi.

2) Bigayrihi mazmun olan ayn: mevcut ise aynının reddi lâzım olan ve fakat helâki takdirinde bedelini ödemek lâzım gelmeyip başka bir şey lâzım gelen ayn. Henüz satanın elinde bulunan satılmış şey gibi.

Bu mevcut oldukça satan semeni almaya ve aynı müşteriye teslime mecbur ise de aynın telefi halinde satış münfesih olduğundan bedelini ödemek lâzım gelmeyip satan semeni almış ise geri verir, almamış ise sakıt olur.

AYN-I MEVKUF (**'Ayn-i mavḳuf**) Vakfolunan şeydir.

AYNÎ AKİTLER 1 — *[lât. contractus qui re fiunt, contractus reales. — alm. Realverträge, Realkontrakte — fr. contrats réels. — ing. real contracts]*: Borçlunun alacaklıdan bir şey almasiyle inikat ve tekemmül eden şahsi (= borç münasebeti doğuran) akitler. Meselâ hibe, nakliyat mukavelesi gibi

2 — *[alm. dingliche Verträge (Einigung)]*: Aynî haklara taallûk eden, yani aynî hakların doğumuna, değişmesine veya nakline, yahut düşmesine yarıyan akitler.

AYNÎ DÂVA *[lât. actio in rem. — alm. dingliche Klage. — fr. action réelle. — ing. action (claim) in rem]*:

Mülkiyete ve ona bir mükellefiyet yükletilmiş olmasına, bir mükellefiyetten kurtulmasına, bir gayrimenkulün üzerinde aynî hakların ve bu haklardan doğan bütün aynî mütalebelerin mevcut olup olmadığının tâyinine, bilhassa müdahalenin men'ine, dâvacıya ait olan aynî vaziyetin iadesine, irtifak hakkı sahibinin hakkını kullanmasına mülkiyet sahibinin mâni olmamasına, rehinden doğan mütalebelere, mülkiyetin mahfuziyetine, tapu sicillinin tashihine muvafakat, hukuki kıymeti kalmamış olan kayıtların tapu sicillinden terkinine, hudut münazaaları ile şüyuun izalesine, zilyedliğe mütaallik ve bunlara benzer dâvalar.

AYNÎ HAKLAR 1 — *[alm. Sachenrechte, dingliche*

Rechte. — fr. droits réels. — ing real rights. — lât. iura in re]:

Şahsi hakların aksine olarak, eşya üzerinde doğrudan doğruya mutlak hâkimiyet salâhiyeti veren ve herkese karşı ileri sürülebilen haklar.

Medeni Kanunun «aynî haklar» adını taşıyan dördüncü kitabı üç kısma ayrılır: mülkiyet (MK. 618 - 702), mahdut veya mülkiyetin gayrı aynî haklar (MK. 703 - 909), ve zilyedlik ve tapu sicilli (MK. 887 - 935).

2 — (İdari aynî hak) *[fr. droit réel administratif]:* Ferdin, âmme emlâki üzerinde, onun tahsis veçhini ve cihetini değiştirmemek ve umumun istifadesine mâni olmamak şartiyle, haiz olabileceği salâhiyetler. Bunların en önemlileri muvakkat işgaller ve imtiyazlardır. Meselâ: Bir yol üzerinde veya parkta gazete gibi ufaktefek şeyler satmak için kulübeler kurmak veya ilân sütunları bulundurmak üzere salâhiyetli idari makam tarafından bir ferde tanınan salâhiyetler, veyahut tramvay işletmek imtiyazı gibi bir âmme hizmeti imtiyazı dolayısiyle imtiyazlı bir şirkete tanınan yollar üzerinde tesisat kurmak ve arabalar geçirmek suretiyle yoldan istifade hakkı bu kabîldendir.

Bu salâhiyetler fert için, âmme emlâki üzerinde aynî hakka benzer bir vaziyet ihdas eder ve kudretler verir: Salâhiyet sahibi ferdin zilyedlik, komşularına karşı komşuluk hukukundan istifade, salâhiyetine vâkı olabilecek tecavüzlere karşı dâva ve takip kudretleri gibi.

Ancak idari aynî haklar denilen bu salâhiyetler medeni hukuktaki aynî haklardan çok esaslı noktalarda ayrılır: bir kere medeni hukuktaki aynî hakların mühim bir kısmında, bilhassa aynî irtifaklarda daimîlik esas olduğu halde idare hukukunda ferde tanınan bu salâhiyetler muvakkat mahiyettedir. İdare, umumi menfaatler icabettirince bu salâhiyetleri daima geri alabilir. Salâhiyet sahibi ancak bazı hallerde bir tazminat istemek kudretine maliktir; diğer taraftan medeni hukukta aynî hak bir mülkün veya bir şahsın lehine tesis edildiği halde bilhassa imtiyazlar dolayısiyle doğan aynî haklar umuma karşı ifa edilecek bir borç dolayısiyle verilmiş salâhiyetlerdir. Yani sadece imtiyaz sahibinin menfaati için değil, idari bir vazifenin ifası için tanınmıştır; mevcudiyet ve devamı buna bağlıdır.

AYNÎ HALEFİYET *bk.* Halefiyet.

AYNÎ MESULİYET *[lât. obligatio rei (realis). — alm. Sachhaftung, dingliche Haftung. — fr. responsabilité réelle (provenant de la chose elle - même). — ing. real obligation].*

Mameleke giren belirli bir mal ile mesul olmak. Bu gibi hallerde borçlu diğer mallariyle mesul tutulmaz. Meselâ: gayrimenkul mükellefiyetinin borçlusu müruru zaman müddetine kadar ancak takyidedilen gayrimenkul ile mesuldür. Bunun gibi üçüncü şahsın borcu için malını rehneden kimsenin mesuliyeti de rehnedilen mala inhisar eder. Bu bakımdan aynî mesuliyet, şahsi olmıyan mesuliyet demek olur (MK. 754, 763, 860; TK. 1027).

AYNÎ STATÜ *bk.* Ahkâm-ı şahsiye.

AYNÎ TEMİNAT *[alm. dingliche Sicherheiten. — fr. sûretés réelles].*

Bir borcu temin zımnında gösterilen menkul veya gayrimenkul rehni ifade eder ki, alacaklı rehin olarak gösterilmiş mal üzerinden alacağını almak hakkını haizdir. Bunun tersi «şahsi teminat» tır (MK. 860).

AYNİYAT MUHASEBESİ Divânı Muhasebat teşkilâtı vasıtasiyle teşriî murakabeye tâbi tutulan devlet bütçesine mütaallik paraların ayna, yani eşya ve malzemeye inkılâbettikten sonra dahi yine aynı heyetin bu eşya ve malzeme üzerinde murakabesinin yapılmasına hizmet edecek bir muhasebe sistemi.

İmalâta mahsus iptidai malzeme, istihsalâta mahsus bilûmum eşya ve maddeler, tesisat ve inşaata taallûk eden maddeler ve malzemeler, tıbbi ecza, demirbaş eşya ve mefruşat bu muhasebe sistemine tâbi ve mesul ayniyat muhasiplerinin muhafaza ve mesuliyetleri altındadır.

Askerî ambarlar, askerî gemiler, askere ait erzak ve malzeme farklı hükümlere ve hususi bir teftiş ve murakabeye tâbidir (Muhasebei Umumiye K. 94 - 99).

AYRILIK *[lât. separatio tori, mensae et habitationis. — alm. Trennung (von Tisch und Bett). — fr. séparation de corps. — ing. separation from bed and board, judicial separation].*

Evlilik birliğinin hâkim tarafından muvakkat bir zaman için kaldırılması. Bu suretle ayrılan karı koca arasındaki evlilik bağı devam ederse de bunlar bir ilâ üç sene müddetle biribirinden ayrı yaşamak zorundadırlar. Ayrılık müddetinin sonunda ayrılma kendiliğinden sona erer. Bu müddet zarfında eşler barışmazlarsa taraflardan her biri boşanma isteğinde bulunabilir (MK. 135, 138, 139).

AYRILIK DÂVASI *[alm. Klage auf Trennung (vonTisch und Bett), Trennungsklage. — fr. action en séparation de corps. — ing. action for judicial separation].*

Ayrılık maksadiyle açılan dâva. Bu dâvayı boşanma dâvası ikamesine hakkı olan eş açabilir. Ayrılık dâvasının açılması halinde ancak ayrılığa hükmolunabilir (MK. 135, 138).

AYRILIK SEBEPLERİ *bk.* Boşanma sebepleri.

AYYAŞLIK *[alm. Trunksucht — fr. ivrognerie. — ing dipsomania, habitual drunkenness. — lât. ebriositas, violentia].*

Alkollü içkileri aşırı mertebede kullanmayı âdet edinen kimsenin hali. Ayyaşlığın dış alâmeti sarhoşluktur. Yalnız ayyaşlık hukuken temyiz kudretini giderici sayılmaz. Ancak hukuk süjesinin hukuki muamele sırasındaki sarhoşluğunun temyiz kudretini giderici mahiyette olduğunun tesbiti, bu muamelenin hükümsüzlüğü için şarttır. Bununla beraber Medeni Kanunumuz ayyaşlığı hacir sebeplerinden birisi olarak kabul etmiştir (356). O halde ayyaşlığı dolayısiyle kendisini veya ailesini zarurete mâruz bırakan veya daimî yardım veya takayyüde muhtaç olan veya başkasının emniyetini tehdideden her reşit için bir vasi tâyin olunabilir.

ÂZA *[lât. membrum. — alm. Mitglied, Beisitzer. — fr. membre. — ing. member].*

Meclis, heyet, mahkeme, komisyon gibi karar verebilmek salâhiyeti mütaaddit şahısların birleşmesine bağlı teşekküllerdeki vazifelilerin her biri. Büyük Millet

Meclisine, Umumi Meclise, İcra Vekilleri Heyetine, Devlet Şûrasına, Divanı Muhasebata, Temyiz Mahkemesine, İtiraz Komisyonuna, cemiyet ve şirketlerin idare heyet veya meclislerine, her hangi bir cemiyet veya şirkete intisaptan doğan âzalık gibi.

Âzalık ya bir kanun ile veya kanun dairesinde tanzim ve tasdik edilen nizamname (mukavelename, statü) ile iktisabedilir. Âzalık sıfatının sukutu da iktisabı gibi kanununa, nizamnamesine bağlıdır. Âzalık esas itibariyle görülen iş üzerinde rey vermek hususunda şahsa bağlı hak ve mükellefiyetler doğurur. Bu sebeple başkalarına devredilemez.

Âzalığa kooperatiflerde ortaklık ve diğer şirketlerde şeriklik ve hissedarlık denilmektedir.

Milletlerarası teşekküllere iştirak eden devletler de o teşekküllerin âzasıdır.

AZADETME *bk.* İtak, mükâtebe, tedbir, istilâ, mansipatio.

AZİL *[alm. Abberufung, Entlassung, Absetzung, Widerruf. — fr. révocation. — ing. dismissal — lât. revocatio].*

1 — (**HH**): Verilen temsil salâhiyetinin ref'i. Bu hak temsil olunan kimseye ait olup bundan feragat edilemez (BK. 34 fk. 3, 396). Mahiyeti itibariyle azil bir taraflı irade beyanıdır ve muhatabına vusul ile tekemmül eder.

2 — (**İH**): Memurun tâbi olduğu salâhiyetli üst makamlar tarafından yapılan ve onun memuriyetle alâkasını kesen, memuriyet sıfat ve salâhiyetlerini kaldıran idari tasarruf.

İdareten azil mülgadır (Memurin K. 59).

AZİMET (ʿAzīmat) Kasıt ve teveccüh. Usul ıstılahında: iptidaen meşru olan şey. Meselâ başkasının malını almak ve istihlâk etmek memnudur. Asıl hüküm budur. Fakat açlıktan ölüm tehlikesi karşısında bir kimse diğerinin rızası olmaksızın yiyecek bir malını alıp yiyebilir ve sonra bu malın kıymetini öder. Bu, özür ve ıstırara müpteni ruhsat nev'indendir.

AZLIKLAR *bk.* Akalliyetler hukuku.

B

BABALIK DÂVASI *[alm. Vaterschaftsklage. — fr. action en recherche de la paternité (Fr), action en paternité (İs). — ing. affilation; affiliation proceedings].*

Evlenme dışında doğan çocuğun veya anasının babanın hükmen tâyini hususunda haiz olduğu dâva hakkı.

Bu dâva, baba bildikleri şahıs ve onun mirasçıları aleyhine açılabilir. Babalık dâvasında üç şey istenebilir:

1) Anaya nakdî tediyatta bulunulmasının hüküm altına alınması,

2) Çocuğa nakdî tediyatta bulunulmasının hüküm altına alınması,

3) Çocuğun şahsi hal bakımından babasına izafesi (MK. 295, 304, 309, 310).

BABIÂLİ *[alm. Hohe Pforte. — fr. Sublime Porte. — ing. Sublime Porte].*

Osmanlı İmparatorluğunda Saraydan sonra devlet işlerinin görüldüğü en büyük daire. Buna Sadaret dairesi de denirdi. Türklerde devlet ve rical dairelerine «Kapı» denir. Muhtelif devlet daireleri şu suretle anılır:

Şeyhülislâm kapısı veya Babımeşihat, Serasker kapısı veya Babıseraskerî, Defterdar kapısı, Ağa kapısı, Sadrazam kapısı veya Paşa kapısı. Sonraları Babıâli, Babısami adlarını almıştır.

BAB NAİBİ Tetkiki kendilerine ait dâvaları hal ve fasletmek üzere İstanbulda Kazasker ve İstanbul Kadısı tarafından nasıp ve tâyin olunan naiptir. Sonradan bunların yerini müşavirler almıştır.

BAÇ 1. Halktan alınan öşür, haraç, tüccardan alınan temettü resmi, gümrük resmi ve saire.

2. Büyük bir hükümdarın kendisinden aşağı hükümdarlardan aldığı aidat.

3. İslâmiyetten önce Araplarda bir adamın çarşı ve pazarda sattığı şeylerden alınan akçaya meks = baç denirdi.

4. Köprü başlarında, derbentlerde gelip geçenlerden toprakbastı namiyle alınan akçeye, tüccar mallarından meşru rüsumdan ziyade olarak alınan paraya da meks = baç denir ki bunların alınması şeriatça yasak edilmiştir.

BADEL-FETH MEKNUZ: Bir yere dârı islâm olduktan sonra konan define. *bk.* Kenz.

BAĞIŞLAMA *bk.* Hibe.

BAĞİY (Baġy) Lûgatte zulüm, taaddi, fesada sây, fenalığa düşkünlük. Istılahta Ülülemrin emirlerine haksız olarak uymamak, zorbalık yapmak.

Ülülemrin haklı olan emirlerine haksız olarak isyan edip bir bölgeyi zorbalığı altına alan, bununla beraber müslümanların katlini, zürriyetlerinin esaretini helâl görmiyen kuvvet sahibi bir müslime bâği denir. Cem'i «bügat» dır.

BAĞLAMA LİMANI *[alm Heimathafen. — fr. port d'attache. — ing. home port, port of registry].*

Geminin ikametgâhı gibi sayılan limandır. Gemi orada donatılır, mevzu teşkil ettiği hukuki tasarrufların mühim kısmı bu limanda cereyan eder. Geminin sicil dairesi bu liman veya bölgesindedir, salâhiyetli mahkeme ve tebliğat mahallî kaide olarak oradadır (TK. 1021).

BAHİS *[alm. Wette. — fr. pari. — ing. wager, bet (wagering, betting) — lât sponsio].*

1 — Bir tarafın inkâr, diğer tarafın tasdik ettiği muayyen bir vakıa üzerinde yapılan bir anlaşmadır ki bununla iddiasında haksız çıkan taraf diğer tarafa aralarında kararlaştırdıkları bir miktar parayı vermeyi veya muayyen bir edada bulunmayı taahhüdeder. Kumar gibi bahis de bir alacak hakkı meydana getirmez. Ancak borçlu rızasiyle edada bulunursa artık geri almağa hakkı yoktur (BK. 504, 505).

2 — (**Baḥs**): Lûgatte teftiş ve araştırmak mânasınadır. Istılahta bir şeyi diğerine hamil ve isnadetmektir. Heyet-i umumiyesi mevzu ve mahmulden mürekkep bir mesele teşkil eder. Meselâ: «emir vücup ifade eder» bir usul meselesidir, mevzuu «emir», mahmulü «vücup ifade eder» sözüdür. Keza «mutlak beyi mülk ifade eder» bir fıkıh meselesidir. Mevzuu «mutlak beyi» ve mahmulü «mülk ifade eder» cümlesidir.

BAHRÎ MÜSADEME *bk.* Gemilerin çarpışması.

BAHRÎ MÜSADERE *bk.* Denizde zapt ve müsadere.

Meclisine, Umumi Meclise, İcra Vekilleri Heyetine, Devlet Şûrasına, Divanı Muhasebata, Temyiz Mahkemesine, İtiraz Komisyonuna, cemiyet ve şirketlerin idare heyet veya meclislerine, her hangi bir cemiyet veya şirkete intisaptan doğan âzalık gibi.

Âzalık ya bir kanun ile veya kanun dairesinde tanzim ve tasdik edilen nizamname (mukavelename, statü) ile iktisabedilir. Âzalık sıfatının sukutu da iktisabı gibi kanununa, nizamnamesine bağlıdır. Âzalık esas itibariyle görülen iş üzerinde rey vermek hususunda şahsa bağlı hak ve mükellefiyetler doğurur. Bu sebeple başkalarına devredilemez.

Âzalığa kooperatiflerde ortaklık ve diğer şirketlerde şeriklik ve hissedarlık denilmektedir.

Milletlerarası teşekküllere iştirak eden devletler de o teşekküllerin âzasıdır.

AZADETME *bk.* İtak, mükâtebe, tedbir, istilâ, mansipatio.

AZİL *[alm. Abberufung, Entlassung, Absetzung, Widerruf. — fr. révocation. — ing. dismissal — lât. revocatio].*

1 — (**HH**): Verilen temsil salâhiyetinin ref'i. Bu hak temsil olunan kimseye ait olup bundan feragat edilemez (BK. 34 fk. 3, 396). Mahiyeti itibariyle azil bir taraflı irade beyanıdır ve muhatabına vusul ile tekemmül eder.

2 — (**İH**): Memurun tâbi olduğu salâhiyetli üst makamlar tarafından yapılan ve onun memuriyetle alâkasını kesen, memuriyet sıfat ve salâhiyetlerini kaldıran idari tasarruf.

İdareten azil mülgadır (Memurin K. 59).

AZİMET (ʿAzīmat) Kasıt ve teveccüh. Usul ıstılahında: iptidaen meşru olan şey. Meselâ başkasının malını almak ve istihlâk etmek memnudur. Asıl hüküm budur. Fakat açlıktan ölüm tehlikesi karşısında bir kimse diğerinin rızası olmaksızın yiyecek bir malını alıp yiyebilir ve sonra bu malın kıymetini öder. Bu, özür ve ıstırara müpteni ruhsat nev'indendir.

AZLIKLAR *bk.* Akalliyetler hukuku.

B

BABALIK DÂVASI *[alm. Vaterschaftsklage. — fr. action en recherche de la paternité (Fr), action en paternité (İs). — ing. affilation; affiliation proceedings].*

Evlenme dışında doğan çocuğun veya anasının babanın hükmen tâyini hususunda haiz olduğu dâva hakkı.

Bu dâva, baba bildikleri şahıs ve onun mirasçıları aleyhine açılabilir. Babalık dâvasında üç şey istenebilir:

1) Anaya nakdî tediyatta bulunulmasının hüküm altına alınması,

2) Çocuğa nakdî tediyatta bulunulmasının hüküm altına alınması,

3) Çocuğun şahsi hal bakımından babasına izafesi (MK. 295, 304, 309, 310).

BABIÂLİ *[alm. Hohe Pforte. — fr. Sublime Porte. — ing. Sublime Porte].*

Osmanlı İmparatorluğunda Saraydan sonra devlet işlerinin görüldüğü en büyük daire. Buna Sadaret dairesi de denirdi. Türklerde devlet ve rical dairelerine «Kapı» denir. Muhtelif devlet daireleri şu suretle anılır:

Şeyhülislâm kapısı veya Babımeşihat, Serasker kapısı veya Babıseraskerî, Defterdar kapısı, Ağa kapısı, Sadrazam kapısı veya Paşa kapısı. Sonraları Babıâli, Babısami adlarını almıştır.

BAB NAİBİ Tetkiki kendilerine ait dâvaları hal ve fasletmek üzere İstanbulda Kazasker ve İstanbul Kadısı tarafından nasıp ve tâyin olunan naiptir. Sonradan bunların yerini müşavirler almıştır.

BAÇ 1. Halktan alınan öşür, haraç, tüccardan alınan temettü resmi, gümrük resmi ve saire.

2. Büyük bir hükümdarın kendisinden aşağı hükümdarlardan aldığı aidat.

3. İslâmiyetten önce Araplarda bir adamın çarşı ve pazarda sattığı şeylerden alınan akçaya meks = baç denirdi.

4. Köprü başlarında, derbentlerde gelip geçenlerden toprakbastı namiyle alınan akçeye, tüccar mallarından meşru rüsumdan ziyade olarak alınan paraya da meks = baç denir ki bunların alınması şeriatça yasak edilmiştir.

BADEL-FETH MEKNUZ: Bir yere dârı islâm olduktan sonra konan define. *bk.* Kenz.

BAĞIŞLAMA *bk.* Hibe.

BAĞİY (Baġy) Lûgatte zulüm, taaddi, fesada sây, fenalığa düşkünlük. Istılahta Ülülemrin emirlerine haksız olarak uymamak, zorbalık yapmak.

Ülülemrin haklı olan emirlerine haksız olarak isyan edip bir bölgeyi zorbalığı altına alan, bununla beraber müslümanların katlini, zürriyetlerinin esaretini helâl görmiyen kuvvet sahibi bir müslime bâği denir. Cem'i «bügat» dır.

BAĞLAMA LİMANI *[alm Heimathafen. — fr. port d'attache. — ing. home port, port of registry].*

Geminin ikametgâhı gibi sayılan limandır. Gemi orada donatılır, mevzu teşkil ettiği hukuki tasarrufların mühim kısmı bu limanda cereyan eder. Geminin sicil dairesi bu liman veya bölgesindedir, salâhiyetli mahkeme ve tebliğat mahallî kaide olarak oradadır (TK. 1021).

BAHİS *[alm. Wette. — fr. pari. — ing. wager, bet (wagering, betting) — lât sponsio].*

1 — Bir tarafın inkâr, diğer tarafın tasdik ettiği muayyen bir vakıa üzerinde yapılan bir anlaşmadır ki bununla iddiasında haksız çıkan taraf diğer tarafa aralarında kararlaştırdıkları bir miktar parayı vermeyi veya muayyen bir edada bulunmayı taahhüdeder. Kumar gibi bahis de bir alacak hakkı meydana getirmez. Ancak borçlu rızasiyle edada bulunursa artık geri almağa hakkı yoktur (BK. 504, 505).

2 — (**Baḥs**): Lûgatte teftiş ve araştırmak mânasınadır. Istılahta bir şeyi diğerine hamil ve isnadetmektir. Heyet-i umumiyesi mevzu ve mahmulden mürekkep bir mesele teşkil eder. Meselâ: «emir vücup ifade eder» bir usul meselesidir, mevzuu «emir», mahmulü «vücup ifade eder» sözüdür. Keza «mutlak beyi mülk ifade eder» bir fıkıh meselesidir. Mevzuu «mutlak beyi» ve mahmulü «mülk ifade eder» cümlesidir.

BAHRÎ MÜSADEME *bk.* Gemilerin çarpışması.

BAHRÎ MÜSADERE *bk.* Denizde zapt ve müsadere.

BAHT VEYA TESADÜFE BAĞLI MUKAVELE *[lât. contractus aleatorius (contractus qui aleam continet) contractus fortuitus. — alm aleatorischer oder gewagter Vertrag. — fr. contrat aléatoire — ing. aleatory contract].*

Kumar ve bahiste olduğu gibi tarafların veya piyangoda olduğu gibi taraflardan yalnız birinin muayyen olmıyan bir hâdiseye göre bir kazanç veya zarar ihtimaline mevzu ittihaz etmek suretiyle yapılan mukavele (BK. 504 - 507).

BAKAYA *[alm. Dienstflüchtiger (Militärrecht). — fr. insoumis. — ing. disobeying the order to present oneself before the authorities; absentee (conscript or reservist), deserter. — lât. desertor.]*

Askerlik çağına giren vatandaşlardan son yoklamada bulunarak numara ile veya numarasız asker edildikleri halde istendikleri sırada gelmiyen veya gelip de askerlik yapacakları kıtalara gitmeksizin toplandıkları yerlerden veya yollardan savuşanlara denir.

Bakayalık askerlik bakımından bir suçtur (Askerlik K. 12; AsCK. 63).

BAKIYE *[alm. Saldo, Rechnungsvortrag. — fr. solde (de compte). — ing. balance].*

1 — Muhasebede : Bir hesabın alacaklı ve borçlu tutarları arasındaki fark.

2 — Hukukta : Taraflar arasındaki hesabın kapanmasından veya bir borcun kısmen ödenmesinden sonra bir tarafın diğer tarafa borçlu kaldığı miktar (TK. 782, 783/4, 791).

BALIKÇILIK HUKUKU *[alm. Fischereirecht. — fr. législation sur la pêche. — ing law of fishery. — lât. ius piscationis (piscatus), ius piscatorium].*

Balık avlıyabilmek için kanun ve nizamnamesine göre haiz olunması lâzım gelen şartlar, dalyan işletmek ve verilecek resim ve tutulan balıkların satış şekil ve sureti ve balıkçıların tâbi olacağı inzibat hakkındaki kaidelerin hepsi (10 kânunusani 1882 tarihli Zabıta-i Saydiye Nz. tâdil ve zeyilleri, 2 mayıs 1882 tarihli Dersaadet ve Tevabii Balıkhane idaresine ait nizamname ve zeyilleri).

BALTALIK HAKKI *[alm. Holzgerechtigkeit, Holzungsrecht. — fr. affouage. — ing common of estovers (estouviers), housebote, firebote. — lât ius lignandi].*

Bir köy veya kasaba ahalisine ihtiyaçları için odun kesmek üzere tahsis edilmiş olan ve «baltalık» denen küçük koru veya ormandan istifade hakkıdır. Eski hukukta baltalık arazi-i metruke arasında yer alırdı (Baltalık K., Orman K.).

BANDIROL USULÜ *[alm. Banderolensystem. — fr. système de la banderole, — ing. banderole system].*

Hedefi istihlâk edenler olmakla beraber cibayeti kolaylaştırmak ve iptidai maddelerle istihsal maddeleri üzerinde kayıtlara dayanan bir murakabe tesis edebilmek için vergiye tâbi olan maddenin istihsal olunduğu fabrika veya atölyelerden bu maddeleri muhtevi ambalâjlara bandırol veya etiket yapıştırılmak suretiyle alınan istihlâk vergilerinde tatbik edilen bir nevi cibayet usulü.

BANKA *[alm. Bank, Bonkhaus. — fr. banque. — ing. bank. — lât. mensa argentaria, argentaria taberna].*

Mûtat sanat halinde mevduat *(alm Depositen, Geldeinlagen. - fr. dépôts. — ing. deposites, money in trust)* kabulüne ve kredi muameleleri yapmağa kanunla mezun olan müesseseler. İzin almamış olanlar ticaret unvanlarında banka kelimesini kullanamazlar ve mevduat ve kredi muameleleri yapamazlar (Bankalar K. 1 - 3).

BANKACILIK HUKUKU *[alm. Bankrecht. — fr. droit bancaire. — ing. law of Banking].*

Bankaların kuruluşunu, faaliyetlerini, şahıslarla olan muamelelerini, Devlet tarafından kontrollarını düzenliyen kaidelerin hepsi. Bu kaidelerin çoğu 2999 No. lu Bankalar Kanununda bulunmaktadır.

BANKA MUAMELELERİ *[alm. Bankgeschäfte. — fr. opérations de banque. — ing. banking transctions].*

1 - Ticaret hayatında umumiyetle kabul edilen geniş mânaya göre banka muameleleri bilhassa kambiyo, iskonto, avans, kredi, mevduat, cari hesap, tediyat, çek, havale, akreditif v. s. gibi işleri ihtiva eder. Ticaret Kanununun 21 inci maddesinin 5 No lu bendinde bu mânada kullanılmıştır.

2 — Bankalar Kanununun tatbikı bakımından banka muameleleri tâbiriyle ancak mevduat ve kredi muameleleri kasdedilmektedir.

BANKER *[alm. Bankier. — fr. banquier. — ing. banker. — lât argentarius, mensarius, mensularius, nummularius, trapezita; orta zamanda: cambsor, bancharius, monetarius, tabularius]*

Mevduat ve kredi muameleleri hariç olmak üzere, banka muameleleriyle uğraşan kimse, banka sahibi, büyük sarraf.

Bazen «banker» tâbiri «banka» mânasına da kullanılmaktadır (Meselâ : TK. 612, 926).

BANKINOT *[alm. Banknote. — fr billet de banque — ing. bank - note, bank - bill].*

Tedavül bankaları tarafından çıkarılan ve üzerinde yazılı meblâğı ibrazında hâmiline ödemeye bankayı mecbur kılan senet. Tatbikatta tediye a) madenî para, b) külçe şeklinde kıymetli maden; c) başka bir piyasa üzerine çek vermekle olur. Şu kadar ki bu da memlekette mecburi tedavül bulunmamakla mümkündür. Netekim bizde de 1715 Numaralı Kanun mucibince Merkez Bankasının ve diğer bazı kanunlar mucibince de Osmanlı Bankasının banknotları mecburi tedavüle tâbidir.

BÂR (Bârr) Yemininde sebat eden kimse.

BARATARYA *[alm. Baraterie, Unterschleif eines Mitglieds der Schiffsbesatzung. — fr. baraterie. — ing. barratry].*

Hilekâr mânasına olan «barat» tan gelir. Kaptanın barataryası mânası Alınan, Fransız, İngiliz hukuklarına göre değişir. Eskiden yalnız kaptanın kasıt ve hile ile yaptığı zarar ve hasarlara denirdi. İngiliz hukuku el'an bu durumdadır. Bugün mânası genişlemiş ve hafiflemiştir. Fransız hukukuna göre cürümden en hafif kusura kadarı bu mefhum içindedir. Alman ve Türk hukukunda kaptan ve diğer gemi adamlarının donatana veya yükle alâkadara

karşı her türlü kasıt, bile ve desise ile bulaşık emniyet kırıcı hareketleridir. Kaptan, barataryasından şahsen mesuldür.

BAREM *bk.* Maaşların tevhit ve teadülü.

BARINMA LİMANI *[alm. Nothafen. — fr. port de refuge — ing. port of refuge, port of emergency. — lât. portus et refugium (perfugium)].*

Geminin havanın fenalığından veya düşmandan korunmak veya acele bir tamiri yaptırmak maksadiyle sığındığı liman. İngiliz, Fransız hukuklarının istisna ve takyitlerle kabulüne mukabil, Türk, Alman hukuku ve York-Anvers kaideleri barınmayı büyük avaryadan sayarlar (TK. 1257 fk. 4).

Barınmada büyük avarya vasıfları bulunmıyan haller için (TK. 1176) bakınız.

Barınma limanı mahkemenin salâhiyetini tâyine yarar (TK. 1063).

BARIŞ *bk* Sulh.

BARNAME (Yük listesi) *[alm Zolldeklaration (Warenverzeichnis). — fr. déclaration de marchandises (en douane). — ing. customs declaration].*

Kara taşıma vasıtalarının Türkiye gümrüğüne vardıklarında ibraz olunan ve getirilen yüke ait vesikadır.

BARO *[alm. Rechtsanwaltskammer, Anwaltskammer. — fr. barreau, ordre des avocats. — ing. Bar, Inns of Court (barristers), Law Society (solicitors)].*

Muayyen bir bölge içinde âzası miktarı en az on beş avukattan ibaret bulunan ve avukatların meslek ve haysiyetlerine taallûk eden işlerde kanunun gösterdiği vazifeleri yapmağa salâhiyetli âza arasından seçilmiş bir reis ve bir idare meclisi ile temsil edilen avukatların hepsi.

BASIN *bk.* Matbuat.

BASİT USUL-Ü MUHAKEME *bk.* Hukuk muhakemeleri usulü.

BAST (Bast) Lûgatte, açmak ve yaymak. Istılahta bir adedi kıymetine halel gelmemek üzere büyültmek.

Meselâ : Üç oğlan ve bir kız bulunan bir miras meselesinde üç oğlan altı kız itibar olunur ve hisse itibariyle bir oğlan iki kız hükmünde olduğundan kıymeti büyümemiş ve fakat adedi yükselmiş olur.

BAŞABAŞ *[alm. Pari, zum Nennwert. — fr. au pair. — ing. at par].*

Bir senedin veya bir ecnebi parasının itibari değeri ile piyasa değeri biribirine müsavi olması hali. Üzerinde yüz lira yazılı hisse senedinin borsada alım veya satım fiyatı da yüz lira olursa, bu senedin değeri başabaş demektir.

BAŞKASI HESABINA SİGORTA *[alm. Versicherung für fremde Rechnung.— fr. assurance pour compte d'autrui. — ing. insurance for account of another].*

Karada ve denizde cari bir sigorta usulü. Bununla sigorta mukavelesini imza eden kimse, bu mukavelede bir alâkası olmaksızın, başka bir şahıs ad ve hesabına hareket ederek her hangi bir kazanın vukuunda o şahsın mukaveleden istifadesini temin eyler. Meselâ : Bir gemiye yükletilen eşyanın yolda başka bir kimseye satılacağını düşünen mürsil bu eşyayı satın alan, yani kazanın vukuu esnasında ilgili bulunan şahıs adına sigorta ettirebilir. Bu takdirde sigorta bedeli, lehine sigorta yapılan kimseye verilir (TK. 935).

BAŞKASININ FİİLİNİ TAAHHÜT *[alm. Vertrag zu Lasten Dritter. — fr. porte - fort — ing. contract imposing liability upon a third party (promising performance by third party), contract whereby a party promises performance by a third party].*

Bir kimsenin diğerine karşı üçüncü bir şahsın fiilini taahhüdetmesidir. Eğer fiili taahhüt olunan şahıs, temin edildiği tarzda taahhüdünü yapmazsa taahhüdeden kimse, karşı tarafın bu yüzden uğradığı zararı ödemek zorunda kalır (BK. 110).

BAŞKOMUTANLIK *[alm. Oberbefehlshaber der Wehrmacht, Oberbefehl über die Wehrmacht. — fr. commandant en chef des armées. — ing. supreme military command, commander - in - chief. — lât. imperium (summum)].*

Kara, deniz ve hava ordularının en yüksek komuta makamıdır. Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin mânevi şahsiyetinde mündemiç olup Cumhurreisi tarafından temsil olunur. Harb kuvvetlerinin emir ve kumandası sulh zamanında Genelkurmay Başkanlığına ve seferde İcra Vekilleri Heyetinin inhası üzerine Reisicumhur tarafından nasbedilecek zata tevdi olunur (TEK. 40)

BAŞKOMUTANLIK MAHKEMESİ *bk.* Askerî mahkemeler.

BAŞMÜDDEİUMUMİLİK Temyiz Mahkemesi teşkilâtı içinde iddia makamını temsil eden bir müessesedir. Hâkimler Kanununa tâbi bir başmüddeiumumi, bir başmuavin ve lüzumu kadar muavinlerden teşekkül eder. Başmüddeiumumi Cumhuriyet müddeiumumilik heyetinin âmiridir. Onlara nezaret ve onlarla doğrudan doğruya muhabere eder.

Esas vazifesi : 1) Türkiye mahkemelerinden verilen cezaya mütaallik ve temyiz yoluna müracaat edilmiş olan kararları tetkik ve mütalâasiyle birlikte ait olduğu temyiz dairelerine göndermek, dairelerden çıkan kararlar aleyhine tashihi karar ve itiraz gibi kanun yollarına müracaat etmek, 2) Temyiz Mahkemesinde duruşmalı işlerde duruşmaya iştirak ve iddia makamını temsil etmek, 3) Yazılı emirleri mütalâasiyle birlikte ait olduğu temyiz dairesine göndermek, 4) Hukuk mahkemelerinin 2500 kuruşa kadar alacak dâvalarına ait ilâmlarına karşı kanun nef'ine olarak temyiz yoluna müracaat etmek, 5) Divan-ı Âlide müddeiumumilik vazifesini görmek, 6) Tevhid-i içtihat heyetine iştirak ederek rey vermek, 7) Cumhuriyet müddeiumumileriyle muavinleri hakkında terfie esas olacak notları vermek, 8) Müddeiumuminin iştirak ettiği butlan davalarına ait temyiz duruşmalarında bulunmak, 9) Hâkimler Kanununa göre teşekkül eden haysiyet divanına müddeiumumi sıfatiyle iştirak etmek, hâkimlere taallûk eden inzibati cezaların müdafaalarında bulunmak, 2 No. lı ayırma meclisine reislik etmek, 10) Bazı cürümlerden dolayı memurlar ve şerikleri hakkında takip ve muhakeme usulüne dair 1609 No. lı kanunun verdiği salâhiyete dayanarak sebepsiz gecikmeleri Adliye Vekilliğine bildirmektir (Temyiz Mahke-

mesi Teşkilâtına dair K. 2,8 - 10; Mehakimi Nizamiyenin Teşkilâtı hakkında muvakkat K. 60; CMUK. 219,343; HUMK. 427; TEK. 64; Hâkimler K. 35,51,96; 1609 No. K. 6).

BAŞTENE Tımar sahiplerinin seyislik hizmetini yapan ve «vingu» denilen kimselere tahsis edilmiş olup mülga koru ağaları tarafından tapu ile ihale olunagelen yer demektir ki, haklarında Arazi Kanununun neşrinden sonra arz-ı mirî hükümleri tatbik olunmuştur.

BAŞVEKÂLET *[alm. Ministerpräsidium. — fr. Présidence du Conseil. — ing. Prime Minister].*

Parlâmento rejimi ile idare edilen memleketlerde devlet reisinin yanında, hükümet reisi sıfatiyle yer alan şahsiyetin işgal ettiği makam. Hükümet reisi sıfatiyle muhtelif vekâletlerin faaliyetleri arasında ahenk ve intizam kurmağa çalışır. Diyanet İşleri Reisliği, Devlet Şûrası, Matbuat, Evkaf, Meteoroloji Umum müdürlükleri Başvekâlete bağlıdır. İstatistik U. Müdürlüğü, Yüksek Murakabe Heyeti, Genelkurmay Başkanlığı gibi muhtariyeti haiz bazı müesseseler de Başvekâlete bağlıdır.

BÂTIL *[lât. nullum, non existens, inutile, inefficax. — alm. nichtig, nichtexistent, ungültig. — fr. nul et inexistant. — ing. void, null and void, invalid].*

Gerek şekle riayet olunmaması ve gerek âdaba, ahlâka, âmme intizamına veya şahsiyete mütaallik hükümlere aykırı bulunması dolayısiyle hükümsüz olan hukuki muamelelerin durumu.

BÂTIL EVLENME *bk.* Evlenme.

BÂYİ *[lât. venditor. — alm Verkäufer. — fr vendeur. — ing. vendor, seller].*

Mameleke giren ve başkalarına devredilebilen bir hakkı veya malı satan kimsedir.

BAYRAK *[alm. Fahne, Flagge. — fr. pavillon, drapeau. — ing. flag (colours). — lât. signum, vexillum]*

Devletin timsali olmak üzere muayyen renkli ve ölçülü kumaş üzerinde yine muayyen ebatlı bir şekil taşıyan millî alâmet. Bayrağa hürmetsizlik cezayı muciptir.

Bayrakta temsil etmek mahiyeti bulunduğu için milletlerarası hukukunda da buna saygıyı tazammun ettiren kaideler vardır (Türk Bayrağı K.; TK. 1459-1482; CK. 154, 165).

BAYRAK (SANCAK) ESASI *[alm. Recht der Flagge, Flaggenprinzip. — fr. loi du pavillon. — ing. the law of the flag].*

Bir devletin bayrağını taşıyan gemiler açık denizlerde iken o devletin toprağından sayılırlar. Bu gemilerde doğan bir çocuk o devletin toprağında doğmuş, işlenen bir suç yine o devletin toprağında işlenmiş sayılır.

Tarafsız bir devletin sancağını taşıyan ticaret gemilerinin savaşan devletler tarafından zaptolunamıyacaklarına dair deniz ticareti ve devletler umumi hukukunda cari olan prensipe «sancak yükü korur» kaidesi denir. Bu kaide icabı olarak harb ve ticaret gemileri açık denizlerde deniz haydutluğu, esir ticareti ve diğer milletlerarası bir suç yapmadıkça ecnebi bir devletin harb gemileri tarafından muayene edilemeyip yalnız mensup oldukları devletlerin resmî kuvvet ve makamlarına tâbi kalırlar.

BAYRAK TASDİKNAMESİ *[alm. Flaggenzeugnis, Flaggenattest. — fr. certificat de pavillon. — ing certificate of registry].*

Türkiye dışında Türk vatandaşının mülkiyetine geçtiğinden dolayı Türk bayrağını çekmekle beraber henüz Türk gemi sicilline tescil edilmediği için kendisine gemi tasdiknamesi verilemiyen bir gemiye mahallin Türk konsolosu tarafından verilen ve gemi tasdiknamesi yerine geçen vesika Yolculuk mücbir sebepler yüzünden daha fazla uzamış olmadıkça bayrak tasdiknamesi verildiği günden itibaren ancak bir sene için muteberdir (TK. 1468).

BAYTARLIK HUKUKU *[alm. Veterinärrecht. — fr législation véterinaire. — ing. veterinaray law. — lât ius veterinarium].*

Hayvan yetiştirilmesine, haralar teşkiline, damızlık hayvanların ıslahına, diğer zararlı hayvanların öldürülmesine ve sağlık zabıtasına, bulaşık hastalıklardan korunulmasına taallûk eden kaidelerin hepsidir (861, 2342, 1234, 3243 No. K.).

BÂZİA (Bazi'a) Deri ile beraber biraz da etin kesilmesi şeklindeki yara. Hükmü «hükümet-i adil» dir.

BEDAYİŞ *[alm. Ämtertausch. — fr. permutation de poste. — ing. exchange of offices or posts].*

İki memurun kendi rızaları ve ilgili makamın tasdikıyle aralarında memuriyet, makam ve vazifelerini değiştirmeleri.

BEDEL (SEMEN) *[lât. pretium. — alm. Preis, Gegenwert. — fr prix, contre - valeur, loyer].*

Bir malın, hizmetin veya hakkın karşılığı olarak verilen mal, yapılan hizmet, ödenen para veya terk edilen hak.

BEDEL-İ FERAĞ *bk.* Ferağ

BEDEL-İ İCARE *bk.* Ücret

BEDEL İLE FERAĞ Tasarruf hakkının bedel mukabilinde başkasına terki.

BEDEL-İ KİTABE (Kitāba) Kölenin kitabet mukabilinde sahibine ödemeği deruhte etmiş olduğu mal. Buna bazen «bedel-i mükâtebe» de denir.

BEDEL-İ MAHLÛLÂT (Maḥlūlāt) Mirî arazi mutasarrıfının intikal sahiplerinden bir kimse bırakmaksızın ölmesi üzerine uhdesindeki yerin başkasına tefvizinde rakabe sahibi olan devlet için alınan bedel-i misildir. İki nevidir:

a) Hak-kı tapu sahibine verilen arazi-i mahlûle mukabilinde tapu-yu misil;

b) Hak-kı tapu sahibi olmadığı veya olup da hakkını ıskat eylediği halde müzayede ile talibine tefvizde alınan bedel.

BEDEL-İ MENFAAT (Menfa'at) Menfaatin ivaz ve bedeli demektir ki, ücrettir.

BEDEL-İ MİSİL (Miṡl) (Arazide): Tasarruf hakkı mukabilinde verilen muaccele-i misil, yani emsaline uygun peşin para.

(Vakıfta): Tedavül eden musakkafat ve müstegallâtı mevkufede bigaraz erbabı vukuf tarafından bu mülkiyet için takdir olunan kıymet.

BEDEL-İ ÖŞR (-i 'uşr)

Arazi-i emîriye üzerine bina yapmak veya gayrimüsmir ağaç dikerek koru ittihaz etmek hallerinde öşre bedel alınan kiradır. Bu kiraya «icare-i zemin» veya «mukataa» dahi denir.

BEDEL-İ RAKABE (-i rakaba)

Kölenin şahsı yerine geçen kıymeti veya nefsi mukabilinde vermeyi deruhte ettiği «ıtk» veya «kitabet» akçesi.

BEDEL-İ NAKDÎ *[alm. Loskaufsgeld (von der Wehrpflicht). — fr. taxe d'exonération militaire. — ing. price of redemption, ransom. — lât. pecunia (pretium) redemptionis].*

Askerlik mükellefiyetinin fiilen değil, nakdî bir bedel ile yapılması mânasını ifade eden bu usul Askerlik Kanunumuzla tamamen ortadan kaldırılmıştır. Ancak, muvazzaflık hizmetini azaltmak için Askerlik K. 104 te gösterildiği veçhile her sene asker edilen erat miktarı ordu ihtiyacından fazla kaldığı müddetçe Millî Müdafaa Vekili henüz silâh altına alınmamış efrattan bedel-i nakdî kabulüne salâhiyetlidir. Bu suretle bedel-i nakdî verenler bulundukları veya arzu ettikleri yerlerde altı ay talim yapmağa mecburdurlar.

Yedek subay olacaklardan ve seferberlikte hiçbir vatandaştan bedel kabul edilmez.

Bedel efradına talimleri müddetince maaş, tayın ve elbise de verilmez (Askerlik K. 104 - 113).

BEDEN CEZASI *[alm. Leibesstrafe. — fr. peine corporelle. — ing. corporal punishment. — lât. supplicium, castigatio].*

İnsanın hayatı veya vücudu üzerinde tatbik olunan cezalardır ki, asli cezaların en başında gelir. Ölüm, vücudun bir parçasını kesmek, dövmek, işkence etmek, damga vurmak gibi. Bugünkü cezalar sisteminde ölüm ve kısırlaştırmaktan başka bu nevi cezalar kalmamıştır.

BEDEN MÜKELLEFİYETİ *[alm. Arbeitsflicht. — fr. prestation, corporelle. — ing corporal labour (service). — lât. corporale munus, corporalis labor].*

Beden mükellefiyetleriyle ödenen bir nevi kanuni mükellefiyet. Bu mükellefiyet bazan karşılıksızdır (Yol Mükellefiyeti Kanunu madde 2 ve Hava Taarruzlarına Karşı Korunma K. mad. 1 de olduğu gibi . Bazan da bir bedel mukabilindedir (Millî Müdafaa Mükellefiyeti K. mad. 1 ve Millî Korunma K. mad. 9 da bahis mevzuu olan iş mükellefiyeti gibi).

Beden Terbiyesi Kanununun 4 üncü maddesinde yazılı olduğu gibi gençler için boş zamanlarda beden terbiyesine devam etmek mecburiyeti de bir nevi beden mükellefiyetidir.

BEDEN TERBİYESİ *bk.* Beden mükellefiyeti.

BEKÇİ 1 — *[alm. Wächter, Nachtwächter. — fr. gardien, gardien de nuit. — ing. watchman. night watchman. — lât. custos].* Şehirlerle kasabaların adlî ve idarî işlerinde mahallî zabıtanın nezareti altında onlara yardım ile mükellef ve bu vazifeleri ifa sırasında polisin hak ve salâhiyetini haiz kimse (Çarşı ve Mahalle Bekçileri K.).

2 — *[alm. Hüter, Feldhüter. — fr. garde champêtre. — ing. keeper, game-keeper].* Çiftçi Mallarının Korunması Hakkındaki Kanunun 13 üncü maddesi gereğince munhasıran bu kanunun gösterdiği vazifelerle meşgul olmak; kır bekçileriyle koruculara ait vazifeleri görmek ve müstesna hallerde en büyük mülkiye memurlarının emirleriyle vazifeleri dışındaki emniyet ve inzıbat işlerinde meşgul olmak üzere tâyin edilen kimseler.

BEKLEME MÜDDETİ 1 — (DH) *[alm. Wartezeit — fr. jours de planche, staries. — ing. lay days, demurrage].* Kiralıyanın mal yükletilmesi veya boşaltılması için kanun ile veya mukavele mucibince beklemek mecburiyetinde olduğu müddet. Buna nazaran bekleme müddeti yalnız yükleme (veya boşaltma) müddetinden ibaret olabileceği gibi sürastarya kararlaştırılmış ise, bu da yükleme müddetine katılır. (TK 1111, 1120, 1126). *bk.* Sürastarya, boşaltma müddeti, yükleme müddeti.

2 — *bk.* İddet müddeti.

BEKLENEN HAKLAR *[alm. Anwartschaftsrechte. — fr. expectatives, droits expectatifs. — ing. expectancy, contingent interest, remainder].*

İlerde iktisap olunacağı ümidedilen haklar demek olup müktesep hakların zıddıdır. Kanuni mirasçıların tereke açılmadan evvelki hakları bu kabildendir.

BEKLENİLMİYEN VAZİYET *[alm. Erschütterung der Geschäftsgrundlage. — fr. imprévision, — ing. frustration].*

Borcun ifası, mukavelenin akdi zamanında göz önüne getirilmesi mümkün olmıyan siyasi, iktisadi, içtimai hâdiselerden dolayı âkıd için tahammülü çok güç bir külfet teşkil ettiği takdirde, âkıde mukavelenin tadil veya feshini talep veya dâva edebilmek hakkını veren sebeptir. Bir fabrikatörün uzun bir zaman zarfında tedricen ve mukavelede muayyen fiyatlarla teslim edilmek şartiyle akdettiği bir satış mukavelesine dâhil olan eşyanın bu mukaveleden sonra harb çıkması üzerine iptidai madde fiyatlarının, işçi ücretlerinin pek ziyade yükselmesi veya kararlaştırılan para kıymetinin çok düşmesi neticesinde aynı fiyatlarla satılması fabrikatör için iktisadi, malî bir felâket teşkil edebileceğinden bahisle vuku bulan müracaatları bazı memleket mahkemeleri kabul etmişlerdir ki bunun neticesi olarak çıkan vaziyete beklenilmiyen vaziyet denmiştir.

«Beklenilmiyen vaziyet»in âkıdler üzerine tesiri «clausula rebus sic stantibus», yani akdin yapıldığı zamandaki şartların devamı müddetince muteber sayılacağı kaidesiyle de izah edilmektedir.

BELDE KADISI Eskiden şehir ve kasabalarda fertler veya fert ile hükümet arasında çıkan ihtilâfları hal ve fasla mezun olan hâkimdi.

BELEDİYE *[lât. Municipium. — alm. Stadtverwaltung, Stadtgemeinde. — fr. municipalité (communes urbaines). — ing. municipality].*

Şehir ve kasabalarda ve nüfusu iki binden fazla olan köylerde oturanların mahallî mahiyette müşterek ve medeni ihtiyaçlarını sağlamak ve düzenlemek ile mükellef hükmî şahsiyeti bulunan tekemmül etmiş komün teşkilâtı (Belediye K. 1).

BELEDİYE ENCÜMENİ *[alm. Magistrat. — fr. commission municipale. — ing. municipal corporation].*

Belediye meclisinin toplu bulunmadığı zaman, belediyenin bazı işlerini gören, bu meclisin toplandığı vakit müzakere edeceği işleri hazırlıyan heyettir.

Encümen, belediye reisiyle belediyenin daire baş âmirlerinden ve belediye meclisinin kendi âzası arasından seçeceği kimselerden teşekkül eder (Belediye K 77-87).

BELEDİYELER BANKASI Merkezi Ankara olmak üzere doksan dokuz sene müddet ve on beş milyon lira itibari sermaye ile kurulmuş ve başlıca vazifesi şehirlerin tanzimi ve kurulması işlerinde görecekleri umumi hizmetler için belediyelere kısa veya uzun vâdeli avans vermek, cari hesap açmak, ödünç vermek, kefalet etmekten ibaret olan malî bir müessesedir (Belediyeler Bankası K.).

BELEDİYE MALLARI *bk.* Âmme hükmi şahıslarının malları.

BELEDİYE MECLİSİ *[alm. Stadtverordnetenversammlung, Stadtrat. — fr. conseil municipal. — ing. council, town council. — lât. curia, ordo decurionum, decuria].*

Belediye hükmi şahsiyetinin en yüksek uzvu olmak üzere kanunda vasıfları yazılı vatandaşlar arasından dört sene müddetle seçilen kimselerden teşekkül eden heyet (Belediye K. 20 vd.).

BELEDİYE REİSİ *[alm. Bürgermeister. — fr. maire. — ing. mayor. — lât. duumviri].*

Belediye meclisi âzası arasından veya hemşehriler içinden veyahut hariçten dört sene için gizli reyle ve çoğunlukla seçilen ve belediyeyi temsil eyliyen kimse. Vilâyet merkezi olan şehirlerde belediye reisinin seçilmesi Dahiliye Vekilinin inhası ve Cumhur Reisinin tasdiki, vilâyet merkezi olmıyan yerlerde valinin tasdiki ile katileşir.

Vekiller heyetince görülecek lüzum üzerine tesbit edilecek yerlerden vilâyet merkezi olanların belediye reisleri Dahiliye Vekâleti ve vilâyet merkezi olmıyanların belediye reisleri mensup oldukları vilâyet valileri tarafından nasp ve icabında azledilebilirler. Bu gibi yerlerde ve Ankara'da belediye reisliği Dahiliye Vekâletinin inhası ve Cumhur Reisinin tasdiki ile mahallerinin vali veya kaymakamlarına tevdi edilebilir. İstanbul valileri kanunen İstanbul Belediyesinin reisleridir (Belediye K. 88, 89, 91, 94, 105).

BELEDİYE SUÇLARI *[alm. Übertretungen ortspolizeilicher Vorschriften. — fr. infraction aux lois municipales, contraventions municipales. — ing. infringements of bye-laws, infringements against municipal statutes (against rules of local police authorities)].*

Belediye zabıtası talimatnamelerinde ve belediye encümenlerinde hazırlanacak tembihnamelerde yazılı yasaklar ve tembihlerle Belediye Kanunu ve nizamlarının emir ve yasaklarına aykırı hareketler (1608, 2575 No. K.; 423 No. Belediye Resim ve Vergileri K. 27-38; İcar-ı Akar Nz. 22).

BELEDİYE ZABITASI *[alm. Gemeindepolizei, Ortspolizei. — fr. police municipale. — ing. local police (authorities), city police, county-police].*

Belediye sınırları içinde belediye kanun, nizam ve yasaklarının ve bunlara dayanılarak verilen emirlerin ve cezaların infazı ve belediye suçlarının takibi vazifeleriyle mükellef bulunan hususi teşkilât.

Bu teşkilât, şubeleri olmıyan belediyelerde doğrudan doğruya belediye reislerinin, şubeleri bulunan yerlerde belediye müdürlerinin emirleri altındadır (Belediye K. 104-109).

BENT 1 — Eski kanun ve nizamlarda bir rakam altında veya rakamsız yazılan madde ve fıkralara denir. Netekim bazı kanun ve nizamnamelerin muhtevi olduğu hüküm ve meseleler bent unvanı altında tertip ve tanzim olunmuştur.

2 — *bk.* Madde.

BENÜL AHYAF (Banu 'l-aḥyāf) Oğlan kardeş olsun, kızkardeş olsun, ana bir kardeşler.

BENÜL ALLÂT ('Allāt) Baba bir erkek ve kızkardeşlerdir.

BENÜL ÂYAN (A'yān) Ana baba bir erkek veya kızkardeşlerdir.

BERAET *[lât. absolutio (absolvere). — alm. Freisprechung. — fr. acquittement. — ing. acquittal].*

Suçlu sanılarak mahkemeye verilen kimsenin iddia olunan fiilin faili olmadığına veya bu fiilin suç teşkil etmediğine dair ceza mahkemesinden çıkan hüküm (CMUK. 253-260, AsUMK. 185-196).

İsnadedilen fiilin suç teşkil etmemesinden dolayı beraete eski hukukta «adem-i mesuliyet» denilmekte idi.

BERAET-İ ZİMMET Bir şahsın zimmetinin, yani nefis ve zatının, bir şeyin vücup ve lüzumundan hâli olması, yani bir hak ile meşgul olmaması.

BERAET-İ ZİMMET MAZBATASI *[fr. decision de quitus].*

Muhasiplerin zimmeti bulunup bulunmadığını, memurların maaşlarından icrası lâzım gelen kanuni ve nizami tevkifattan borçlu olup olmadıklarını ve vazifede hangi tarihten hangi tarihe kadar istihdam edildiklerini, terfi görmüş ise terfi maaşlarını ve memuriyetten ayrılma sebeplerini bildiren idare heyetlerince tanzim olunmuş mazbatalara denirdi.

Bugün bu mazbataların hukuk bakımından hükmü yoktur.

BERAT (Barā) İmamlık, hatiplik gibi bir vazifenin tevcihini ve rütbe ve nişan veya imtiyaz verildiğini göstermek üzere sultan tarafından verilen tuğralı ferman, belge.

BERİD (Barīd) On iki mil, yani kırk sekiz bin zirâ mimari. Uzunluk ölçüsüne nazaran bir berid dört fersah, yani otuz bin zirâ mimaridir ki orta yürüyüşle dört saatlik mesafe eder.

BER-NEHC-İ ŞER'Î (Ber-nehc-i şer'î) Nehc, açık ve belli yol demektir. Ber-nehc-i şer'î demek, şer'î usul veçhile demektir ki çok zaman saklerde kullanılır.

Meselâ, şahadet fıkrasında «ber-nehc-i şer'î şahadet etmekle» denir ki dâvaya mutabık ve usulüne uygun olarak şahadet etmekle demektir.

BER-VECH-İ İŞTİRAK TASARRUF (Ber-vech-i iştirāk taṣarruf) Bir malın birden çok kimseler tarafından müşterek mülkiyet şeklinde tasarruf olunması.

BEYAN-I ZARURET (Bayān-i żarūrat) Beyana mevzu olmıyan bir nevi söz, söylenmediği halde söylenmiş sayılan hüküm. Beyan-ı zaruret bazan mantık hükmünde olur. Kur'anda (va variṣahū abavāhu fa-li-ummihis-sulus) cümlesinde evvelâ miras ana babaya izafe olunarak hiçbirinin hissesi beyan edilmemiştir. Bu cihetle mutlak iştiraki icabeder. Sonra da üçte birinin anaya ayrılması, geri kalanın babaya ait olduğunu beyandır.

Bazan ihtiyaç halinde sükûttan ibaret olup meselâ yemin teklif edilen kimsenin yemin etmeyip sükût etmesi hakkın vücudunu beyandır. Keza velinin velâyeti altındaki küçüğün ticaretini görüp de sükût etmesi ticarete izin verdiğine delil farz olunur. Mecellenin 1751, 971 inci maddeleri sükûtun ihtiyaç halinde beyan olması esasına müstenittir. Bu kaideden fıkıhta birçok meseleler çıkarılmıştır.

BEYANNAME *[alm. Deklaration, Erklärung, Erklärungsurkunde, Manifest. — fr. déclaration. — ing. declaration. — lât. edictum].*

1 — **(AH)**: Hukuki veya fiilî bir vaziyetin varlığını ilân eden veya salâhiyetli makamlara bildiren vesika. 1789 tarihli Beşer ve Vatandaş Hukukları Beyannamesi, Divan-ı Muhasebatın Millet Meclisine verdiği umumi mutabakat beyannamesi, harcırah beyannamesi gibi.

2 — **(DUH·**: Bazı diplomatik vesikalara verilen isim olarak kullanılan bu tâbir muayyen ve açık bir ıstılah halinde yerleşmiş değildir. Bazan tek taraflı bir irade beyanından ibaret, bazan milletler arası kongre ve konferanslarda kabul edilen umumi kaideleri tesbit ve ilân eder bir vesikadır. 1780 tarihli Silâhlı Bitaraflık Beyannamesi, 1856 tarihli Paris Beyannamesi, 1909 tarihli Londra Beyannamesi gibi.

BEYAZ CİRO *bk.* Ciro

BEYAZ KADIN TİCARETİ *bk.* İnsan ticareti.

BEYİ 1 — *bk.* Satış

2 — **(BAY')**: Malı mala değişmek. Bu muamele hüküm, satılan şey ve bedeli bakımlarından birçok kısımlara ayrılır. Hüküm itibariyle beyi iki kısım olup biri «mün'akit» diğeri «gayr-i mün'akit», satılan şey itibariyle beyi dört kısımdır: Birincisi bedel mukabilinde mal satmaktır ki satışların en çok yapılanı bu olduğundan «beyi» buna denir. İkincisi «sarf» (ṣarf), üçüncüsü «mukayaza» (muḳāyaza) ve dördüncüsü «selem» (salam) dir. Bedel itibariyle de beyi dört kısım olup bunlar da «murabaha» (murabaḥa), «vazıya» (vāżiye), «müsaveme» (musavama), «tevliye» (tavliya) dir.

Bey' ve şirā' Arap dilinde ezdattan, yani her biri diğerine mukabil ve zıt iki mânaya mevzu elfazdan olup hem satın alma ve hem de satma mânalarında kullanılır. Lâkin çok zaman beyi satmak, şira almak mânalarında kullanılır. *bk.* Murabaha tarikıyle beyi, tevliyet tarikıyle beyi, vazıa tarikıyle beyi.

BEY-İ BİLİSTİCRAR (Bay'un Bi-'l-isticlār) Sonradan mecmu bedeli verilmek üzere belli bedelle ceste ceste mal satmaktır. Bakkallardan deftere yazılmak suretiyle mal almak bu kabildendir.

BEY-İ BİLİSTİGLÂL (Bay'un Bi'l-istiġlāl) Satanın malı kiralamak üzere vefaen bey'etmesi.

İstiglâl lûgatte gallesi hâsıl olacak, yani gelir verecek bir şeyin gallesini almak mânasına olup beyi bilistiglâlde satıcının satılan şeyi kiralaması meşrut olduğundan, satılan şeyin geliri, yani ücreti müşteriye şart kılınmış demek olur. Meselâ bir kimse malik olduğu bir evi kendisi kiralamak ve satış bedelini geri verdiği zaman müşterinin evi geri vermesi şartı ile 10.000 kuruş mukabilinde satıp tahliye ve teslimden sonra o haneyi satıcı, malûm ücretle kiralarsa bu satış bey'i bilistiglâl olur.

BEY-İ BİLMÜCAZEFE *bk.* Cüzafen beyi.

BEY-İ BÂT (Bay'-i bāt) Katî satış demektir ki bey-i vefa ve istiglâlin karşılığıdır.

BEY-İ BÂTIL (Bay'-i bāṭıl) Aslen sahih olmıyan, yani kendisinde tamamen veya kısmen inikat şartları bulunmadığı cihetle rüknünde halel olarak zaten münakit olmıyan satıştır ki hakikatta satış akdi yok demektir. Ehliyetsizin bey'i gibi.

BEY-İ BİLVEFA 1 — *[lât. remeditio, pactum retroemendi. — alm. Rückkauf, Widerkauf. — fr. pacte de rémeré. — ing. repurchase, redeption, sale with power of redemption].* Kararlaştırılan müddet içinde satılanı geri almak şartiyle yapılan satış akdidir. Burada satan aldığı bedeli satın alana geri verir ve bu da satın aldığı malı eski sahibine iade eder (BK. 213, MK. 660, 883).

2 — **(Bay'un bi-'l-vafā)** Bir kimsenin bir malı başkasına bedeli geri verdikte malı geri vermek üzere şu kadar kuruşa satmasıdır ki müşteri mebi ile intifa eylemesine nazaran bey-i caiz hükmünde ve tarafeyn bunu feshe muktedir oldukları cihetle bey-i fâsit hükmünde ve müşteri satılan şeyi başkasına satmadığı cihetle rehin hükmündedir.

Vefa, ahit ve peymanı muhafaza eylemek mânasınadır. Bu bey'e bey-i bilvefa denilmesi satıcı bedeli geri verdikte müşteri dahi satılan malı geri vermek üzere eylediği ahde vefası şart olduğu içindir.

BEY-İ CAİZ Sahih olan satış.

BEY-İ FÂSİT (-i fāsid) Aslen sahih olup da vasfen sahih olmıyan, yani zaten münakit olup da bazı dış vasıfları itibariyle meşru olmıyan beyidir.

Şöyle ki: Satış akdinin inikat şartı bulunup da satılan şey meçhul yahut bedelde halel vâkı olmak, yahut akitte müfsit şart bulunmak gibi inikattan hariç vasıflar itibariyle meşruiyet bulunmazsa satış fâsit olur.

BEY-İ GAYRİLÂZIM (-i Gayr-i lāzim) Kendisinde hıyarattan birisi bulunan bey-i nafiz.

BEY-İ GAYRİMÜNAKİT (-i Gayr-i mun'aḳid) bey-i bâtıldır.

BEY-i LÂZIM (-i Lāzim) Hıyarattan âri olan bey-i nafizdir.

BEY-İ MEVKUF (-i Mavḳūf) Başkasının icazetine bağlı olan satış: Fuzulinin bey'i gibi.

BEY-İ MUKAYAZA (-i Muḳayaża) Aynı ayna, yani nakitten başka olarak malı mal ile değiştirmektir ki tramp..dan ibarettir.

Bir atı bir halı ile veya bir evi bir dükkân ile trampa etmek gibi.

BEY-İ MÜNAKİT (-i Mun'aḳid) İnikat bulan satış akdi demektir ki sahih, fâsit, nafiz, mevkuf kısımlarına ayrılır.

BEY-İ NAFİZ (-i Nāfiz) Üçüncü şahsın hakkı taallûk etmiyen satış akdidir ki, lâzım ve gayrilâzım kısımlarına ayrılır.

BEY-İ SAHİH (-i Ṣaḥīḥ) Zaten ve vasfen meşru olan satış akdi. Zaten meşru olmak inikat şartlarının bulunmasiyle, vasfen meşru olmak da bedelin belli olması ve âkıdlerin rızası gibi inikattan hariç olan lüzumlu vasıfların, yani sıhhat şartlarının vücudiyle olur.

BEY-İ TEATİ (-i Ta'āṭī) Alıp vermekle olan fiilî bir satış akdi. Pazarlıksız ve lâkırdısız müşterinin parayı, ekmekçinin de ekmeği vermesi gibi.

BEY-İ TELCİE *bk* (Telcie)

BEY'İYE Maliye hazinesine ait pul ve kıymetli kâğıtlar ile İnhisarlar İdaresine ait mevat ve mamulâtın muayyen kıymetinden muayyen nispet dâhilinde satıcıya bırakılan satma payı. Bu hakkı tanıtan vesikaya bey'iye tezkeresi, ruhsatiye veya ruhsat tezkeresi denir.

790, 1503, 2441 No. lı İçkiler, Kibrit, Barut İnhisarı Kanunlarından sonra çıkan kanunlarda bey'iye tâbiri yerine başka kelimeler kullanılmıştır. 3078 No. lı Tuz Kanununda komisyon ve prim, 3437 No. lı Tütün İnhisarı Kanununda satış hakkı, 3468 No. lı Pul ve Kıymetli Kâğıtlar Satışı Kanununda satış aidatı denilmiştir.

BEYLERBEYİ 1 — Osmanlı İmparatorluğunun eski teşkilâtında taşra dairelerinin, eyaletlerin başında bulunan en büyük mülki ve askerî âmir.

Rumelinin fethinden sonra bir Rumeli Beylerbeyi tâyin ve Rumelinin idaresi buna tevdi olunmuş ve sonra bir de Anadolu Beylerbeyliği ihdas edilmiştir. Ülke genişledikçe eyaletlerin ve beylerbeylerinin sayısı da artmıştır.

2 — İlga edilmiş olan mülkiye rütbelerinden mirimiranın üstünde ve ulâ evveline muadil bulunan rütbe.

BEYLİKCİ-İ DİVAN-I HÜMAYUN Osmanlı İmparatorluğunda Babıâli Divan-ı Hümayun kaleminin reisi ve âmiri.

BEYNELMİLEL *bk*. Milletler arası.

BEYNUNET (Baynūna) Lûgatte ayrılık. Istılahta fiilhal nikâhın kalkmasını mucip olan ayrılık.

BEYT-İ İDDET (Bayt-i 'İdda) Evlilik devam ederken karı ile kocanın birlikte oturdukları ev.

BEYTÜLMAL (Baytul-māl) İslâm hukukunda maliye hazinesi.

BEYTÜLMAL MASRAFLARI Başlıca dört nevidir:

1 — Emval-i zâhireden ödenenler: fakirler, öşür memurları, erzakı bulunmıyan gaziler, parasız kalan yolcular, borcunu ödemekten âciz borçlular, bedel-i kitabeti edaya kadir olamıyan mükâtebeler ve sairedir.

2 — Haraç, cizye gibi vergilerden ödenenler: Müslümanların mesalihidir. Sınırları sed, yolları ve köprüleri inşa, mücahit ailelerinin işlerini temin, bilcümle memurların ve ehl-i ilmin maaşlarını vermek gibi işler.

3 Madenlerin, kenzlerin ve ganaim humsundan (beşte birinden) ödenenler: fakirler, kimsesiz muhtaç yetimler, parasız kalmış yolculardır.

4 — Lûkataların ve sairenin iradından ödenenler: lâkıtların, velisiz fakir çocukların nafakaları, tedavi ücretleri, teçhiz ve tekfinleri, hastane ve saire.

BEYTÜLMAL VARİDATI Başlıca dört nevi emvalden teşekkül eder:

1 — Emval-i zâhirenin öşrü, tüccardan alınan gümrük rüsumu;

2 — Haraç, cizye, ecnebilerden alınan hediyeler ve harbsiz olarak elde edilen mallar,

3 — Madenler ile rikâzın ve kadim kenzler ile ganaimin beşte biri;

4 — Lûkatalar, vâris bırakmaksızın ölenlerin terekeleri, velisi bulunmıyan maktullerin diyetleri gibi.

BEYYİNE *[lât probatio, testimonium. - alm. Beweis. - fr. preuve. - ing. evidence, proof, testimony].*

I — Her hangi bir vakıanın veya hukuki muamelenin doğruluğunu meydana çıkararak hâkimi ikna etmek için başvurulan her türlü vasıta.

İspat olunacak vakıalar: a) ya maddi hâdiselerdir ki hukuki neticeler meydana getirmişlerdir. Bunlar her türlü vasıtalarla ispat olunabilir. Çünkü bunlar için evvelden beyyine tedarikine imkân yoktur. Doğum, ölüm, yangın gibi vakıalar, hata, hile gibi irade üzerine müessir olan hâdiseler gibi. b) ya hukuki hâdiselerdir ki kaideten bunlar ispat ettirilmez. Kanun hükümleri gibi. Fakat hukukçular arasında ihtilâflı olan veya örf veya âdete dayanan veyahut da ecnebi bir kanun hükmünden doğan hakların ispatı lâzım gelir. c) yahut hukuki muamelelerdir ki bunlar kaide olarak kanunun gösterdiği şekillerde ispat edilebilirler (HMUK. 288).

II — Beyyine nevileri *[alm. Beweisarten, Beweismittel. - fr. moyen de preuve. - ing. evidence. - lât. probatio, argumentum]*.

1 — Vakıaların maddeten tesbiti ki en kuvvetli beyyinedir. Tesbit için bazan hâkim hâdise mahalline gider. Buna hukukta «mahallinde keşif» *[alm. Beweis durch Augenschein, richterlicher Augenschein. - fr. descente sur les lieux, constat judiciaire. - ing. evidence taken on the spot]* derler. Bazan teknik veya ihtısasa bağlı meselelerin tetkiki için bir veya üç mütehassıs tâyin edilir. Buna «ekspertiz» *[alm Beweis durch Sachverständige. - fr. expertise. - ing. opinion evidence, evidence of opinion, experts opinion (report)]* denir.

2 — Tahrirî beyyine *[alm. Urkundenbeweis, Beweis durch Urkunden - fr. preuve écrite, preuve littérale. - ing. written evidence, documentory evidence]*. Bunlar ihtilâfın vukuundan evvel hazırlanmış olduğu

cihetle en emin ispat vasıtasını teşkil ederler. İkiye ayrılır: a) Hususi beyyine *[alm. Beweis durch Privaturkunden. - fr. preuve par acte sous seing-privé - ing. evidence of private documents. — lât probatio per instrumenta privata]*: Resmî bir makamın müdahalesi olmaksızın alâkalılar tarafından yazılan senetlerdir. b) Resmî beyyine *[alm, Beweis durch öffentliche Urkunden. - fr. preuves par acte authentique. - ing. evidence of public documents. - lât. probatio per instrumenta publica]*: Resmî bir makamın tanzim veya tasdik ettiği vesikalardır.

3 — Şahadet *[alm. Zeugenbeweis. — fr. preuve testimoniale. — ing. oral evidence, parol evidence]*: Mahkemede ileri sürülen bir iddianın doğruluğunu tâyin için üçüncü bir şahsın hâkim huzurunda beyanda bulunmasıdır.

4 — Karine *[lât. praesumptio. - alm. Vermutung. - fr. présomption. - ing. presumption]*: Mantıki düşünceler yardımiyle malûm bir vakıadan meçhul bir vakıayı istidlâl etmektir. İkiye ayrılır: a) Katî karineler *[lât. praesumptio juris et de jure. - alm. unwiderlegliche Vermutung. — fr. présomption absolue ou irréfragable. — ing. irrebuttable presomption, absolute, conclusive presumption]*: Bunların hilâfı ispat edilemez. b) Katî olmıyan (alelâde) karineler *[alm. widerlegbare Vermutung — fr. présomption simple. — ing. rebuttable (inconlusive) presumption]*: Bunların hilâfı, mevcut karinenin aksini iddia eden kimse tarafından ispat olunabilir.

5 — İkrar ve yemin *[lât confessio-juramentum, jusjurandum.— alm. Geständnis-Eid. — fr. aveu-serment. — ing. confession-oath, avowal]*: Taraflardan birinden sâdır olması itibariyle bu iki beyyinenin müşterek vasfı vardır.

III — (Eski hukukta): Lûgatte vazıh ve aşikâr olan şeye denir. Hüccet ve bürhan mânasına da kullanılır. Istılahta ise dâvacının dâvasını ispat eden hüccet-i kaviyeye denir ki esbabı hükümden birisidir.

BEYYİNE KÜLFETİ *[lât. onus probandi probationis). — alm. Beweislast. — fr. charge de la preuve. — ing. burden of proof, onus probandi]*. Mahkemede bir vakıayı beyan veya bir hakkı iddia ile bunlardan kendi lehine bir netice çıkarmak istiyen kimsenin bunları ispata mecbur tutulması (MK. 6).

BEYYİNE SİSTEMLERİ *[alm Beweissysteme, Beweisprinzipien. — fr. système de preuves — ing. principles of evidence]*.

Delilleri kullanmak ve onlardan istifade etmek tarzı ve onların şümulü. İki türlü beyyine sistemi vardır:

1 — Serbest beyyine (takdirî delil) sistemi *[alm Prinzip der freien Beweiswürdigung. — fr. système de liberté des preuves. — ing. system of freedom in the matter of evidence]*: İspatı lâzım gelen meselede hâkimin kanaatini çekmeğe yarıyan her vasıtanın delil olarak kullanılmasıdır. Bu halde delilleri hâkim serbestçe takdir eder.

2 — Kanuni beyyine sistemi *[alm. Prinzip der gesetzlichen Beweisregeln. - fr. système des preuves légales. - ing. principles of legal evidence]*: İspatı lâzım gelen hususun ancak kanunun tâyin ettiği şartları toplıyan vasıtalarla ispat edilebilmesidir. Bu halde delillerin ispat kuvvetleri ve ihticaç kabiliyetleri kanunla tâyin edilmiş olup hâkimin bunları takdir salâhiyeti yoktur. Kanunun aradığı şartları haiz deliller hâkimi bağlar.

Ceza muhakemeleri usulünde serbest beyyine sistemi cereyan eder (CMUK 254).

Hukuk muhakeme usulünde bazan serbest (HMUK. 240-286; TK. 680), bazan kanuni beyyine sistemi (HMUK. 287-290) kabul edilmiştir.

Hâkim önünde ikrar, resmî ve hususi senet, resmî sicil, kaziye-i muhkeme, katî yemin, kanuni delillerdendir.

BEZL (Bazl) Yemine bedel ve ivaz olarak mal feda etmektir.

BIRAKMA *[alm. Aufgabe, Abandon Abandonierung. - fr. délaissement, abandon de frêt et navire. — ing. abandonment]*.

1 — Müşterek donatanların tamir ve navlun mesuliyetinden kurtulmak için paylarından vazgeçerek iştirakten ayrılmaları (TK. 1042).

2 — Deniz sigortalarında sigortalanmış şeylere ait hakların sigortalı tarafından tamamen bırakılarak sigorta bedeli tamamının istenmesi (TK. 1402).

BİA (Bi'a) Hıristiyanlara ait kilise. Cem'i biya'dır.

BİAT (Bi'at) Elele tutup ahitleşmek ve akitleşmek mânasınadır. Bu münasebetle hükümdarın veya bir devlet reisinin hükümdarlığını ve reisliğini kabule biat denir.

BİDAA (Biz.a'a) İbza akdinde sermaye. *bk.* İbza.

BİDAYET MAHKEMESİ *[alm. Gericht erster Instanz. fr. tribunal de première instance. — ing. lower court, court of first instance, court below. — lât. judicium primae instantiae]*.

Dâvaları birinci derecede gören ve halleden mercidir. İstinaf mahkemesinin aksine olarak kullanılır. Türkiye'de 8 Nisan 1340 Tarihli Kanunla istinaf mahkemeleri kaldırılmış, adlî kaza bir dereceli olarak sulh, asliye mahkemeleriyle bunların üstünde Temyiz mahkemesine hasredilmiştir.

BİKR (Bikr) Evli olsa dahi kendisine mukarenet olunmıyan kız.

BİKR-İ HAKİKÎ (-i Hakikiyy) Erkek ile asla cinsî münasebette bulunmıyan kız.

BİKR-İ HÜKMÎ (-i Hukmiyy) Tekerrür etmemek ve hakkında hadd-i zina icra edilmemiş olmak şartiyle zina ettiği malûm olan kız.

BİLÂD I SELÂSE Eski idare teşkilâtında İstanbul'da Üsküdar, Galata ve Eyüp semtlerini anlatan bir tâbirdir. Resmî yazılarda ve ilâmlarda Eyüb'e «Havas-ı refia» denmekte idi Alelekser İstanbul ve Bilâd-ı selâse beraber söylenir.

BİLÂNÇO *[alm. Bilanz. — fr. bilan. — ing. balance sheet. — lât tabulae accepti et expensi, orta zaman · bilancium]*.

Bir teşebbüsün muayyen bir tarihte alacaklı ve borçlu bulunduğu kıymetleri iki sütun üzerinde gösteren muhtasar muhasebe cetveli. Bu cetvelin «mevcudat ve matlubat=aktif» ismindeki bir sütununda müessesenin alacaklı bulunduğu bütün paralar, mallar vesaireye ait kıymetler, «düyunat = pasif» ismindeki diğer sütununda müessesenin taahhütlerinden vesaireden mütevellit bütün borçlar

gösterilir. Her iki sütunun rakamları arasında muvazene temin etmek için bu alacak ve borçların karşılaştırılmasından hâsıl olan fark, eğer borçlar tarafına kaydedilmek lâzım geliyorsa müessesenin kârını, eğer alacaklar tarafına ilâve edilmek iktiza ediyorsa müessesenin zararını ifade eder. Şayet ortada bir fark görünmüyorsa müessese ne kârda ve ne de zararda demektir. Bilânçonun senede en az bir kere tanzim edilmesi mecburidir.

BİL-İCARETEYN MUTASARRIF (Bi'l-icaratayn mutaṣarrif) Muaccel ve müeccel ücretler tâyini suretiyle kiraya verilen müstegallât-ı mevkufenin kiracısı.

BİL-İŞTİRAK TASARRUF OLUNAN ARAZİ Mutasarrıflar arasında müşterek tasarruf münasebeti bulunan yerdir.

BİLMEK VE BİLMEMEK *bk.* Cehil.

BİNA *[alm. Gebäude, Bau (Bauten). — fr. édifice, bâtiment. — ing. building. — lât. aedificium, aedes].*

Muhtelif kanunlarımızda (ezcümle BK. 58, 215 ve MK. 648 - 650 de) bina kelimesi kullanılmış ise de tarif edilmemiştir. Bunlardan çıkacak mânaya göre her yapıyı bina saymamak ve bina tâbirini dar anlamda almak icabeder. Hangi yapıların bina sayılması lâzım geldiği örf ve âdete göre tâyin olunur.

Malî hukukta: bina vergisi kanun ve nizamnamelerine göre vergi bakımından bina - inşa edildiği madde taş, demir, tahta, kireç veya her ne olursa olsun - gerek karada ve gerek su üzerindeki sabit inşaatın umumuna şâmil bir tâbirdir.

Sabit inşaat, binanın daimî bir maksat için kullanılmaya elverişli olması demektir. Buna göre karada bir yerden diğer yere nakli kabil, sökülür takılır evler, hangarlar, paviyonlar, dükkân ve barakalar ve sair binalar sabit inşaattan sayılır.

Gemiler, yüzen havuzlar, yüzen deniz hamamları, çadırlar bina hükmünde değildir.

BİNA VERGİSİ *[alm. Gebäudesteuer. — fr. impôt sur les immeubles construits. — ing. house-tax].*

İçinde oturulsun veya başka her hangi bir maksada tahsis olunsun ve yapıldığı madde ne olursa olsun karada ve denizde kâin sabit inşaattan alınan vergidir. Evvelleri hazinece alınmakta olan bu vergi 2871 No. Kanunla hususi idarelere devredilmiştir (1837 No. K.).

BİNT-İ LEBUN (Bint-i Labūn) Üç yaşına giren dişi deve.

BİNT-İ MEHAZ (Bint-i Muḥāż) İki yaşına giren dişi deve.

BİRLEŞME I- (TH) *[alm. Fusion, Verschmelzung. — fr. fusion. — ing amalgamation].* İki veya daha ziyade ticaret şirketlerinin kendi istekleriyle aktif ve pasiflerini bir araya getirerek tek bir şirket haline geçmeleri. Birleşmenin türlü şekilleri vardır:

1) Birleşen şirketler tamamen infisah edip tasfiye edilerek bunların mevcudatiyle yeni bir şirket vücuda getirilir *[alm. Vereinigung. — fr. réunion. — ing. consolidation].*

2) İltihak tarikıyle birleşmelerde, yeniden bir şirket teşkil etmeye lüzum hâsıl olmadan birleşecek şirketlerden birisi diğerlerinin aktif ve pasifini üzerine almak suretiyle onları kendisine ilhak eder *[alm. Übernahme. — fr. absorption, reprise — ing absorption merger].* İltihak edecek şirketler bazan tamamen tasfiye edilerek geri kalan sermayeleri ilhak eden şirkete geçer. Bazan tasfiyeye hacet kalmadan, ilhak eden şirket iltihak eden şirketlerin borçlarını üçüncü şahıslara karşı temin ederek üzerine alır (TK. 205 vd., 442).

3) İki ticari işletmenin (teşebbüsün) karşılıklı alacak ve borçlarını biribirine nakletmek suretiyle birleşmesi (BK. 181) *[alm. Vereinigung von Geschäften. — fr. fusion d'entreprises. — ing. amalgamation of business].*

4) Sermayesi sehimlere ayrılmış olan şirketlerde bir şirketin diğerinin sehimlerini tamamen eline geçirmesi fiilen birleşme olmakla beraber hukuken birleşme değildir.

II — (DUH) *[alm. Union (Personal-, Real-). — fr. union (personnelle, réelle). — ing. union (personal, real)].* Birleşmeler hakikî veya şahsi olur. İki veya daha ziyade devlet aynı hükümdarın otoritesi altında birleşmiş olursa buna şahsi birleşme denir Bu nevi birleşmelerde her devlet kendi dahilî ve haricî istiklâlini tam olarak muhafaza eder. Hükümetleri ve diplomatik teşkilâtları ayrıdır. Felemenk ile Lüksenburgun 1890 senesinden önceki vaziyetleri gibi.

Birleşmiş devletlerde hükümdar aynı şahıs olmakla beraber dahilî işlerde kendi kanun ve nizamlarını muhafaza ederler Ve fakat bir tek orduya; bir tek diplomatik teşkilâta ve müşterek bir maliyeye malik olurlarsa buna hakikî birleşme denir. 1918 senesine kadar devam etmiş olan Avusturya - Macaristan birleşmesi gibi.

BİRLEŞMİYEN İŞLER *[alm. unvereinbare Ämter (Funktionen). — fr incompatibilité, impossibilité légale de cumule. — ing. incomptability].*

1 — **(AH):** Bazı resmî memuriyetlerin, intihap ile tevcih edilen birtakım vazifelerle resmî memuriyet ile intihaptan doğan vazifelerin biribiriyle, devlet memuriyetinin veya intihap mahsulü olan vazifenin hususi işlerle birleşmesine kanuni imkân olmaması. Bir kimsenin iki yerde resmî memuriyeti olmaması, mebuslukla belediye meclisi âzalığının aynı şahısta birleşmemesi, memuriyetle mebusluğun bir araya gelmemesi, devlet memurunun ticaretle iştigal edememesi, hâkimlerin kanun ile kendilerine tevdi olunan işlerden başka umumi veya hususi hiçbir vazife alamamaları gibi.

2 — **(TH):** Şirketlerde idare meclisi âzalığı ile murakıplık birleşemez.

BİRLİK *[alm. Verband, Union. — fr. union, corporation — ing. union, corporate body].* Teşkilâtlandırılmış insan topluluğudur.

1 — Ticaret birlikleri (Kartel) *[alm. Kartell. — fr. cartel. — ing. cartel]:* İhracat ruhsatnamesini haiz olan ihracatçıların bu sıfatla çalışabilmek için dâhil olmaya hükümetçe mecbur tutulabilecekleri teşkilâttır. (3018 No. K. 7). Bu mecburiyet Millî Korunma Kanununun 34 üncü maddesiyle verilen salâhiyete dayanarak ithalât tacirleriyle toptancı ve yarı toptancı tacirlere ve sanayi erbabına dahi teşmil edilebilir. Tacir birlikleri hükmi şahsiyeti haiz değildir.

2 — Kooperatif birlikleri *[alm. Genossenschaftsverband — fr. union de sociétés coopératives. — ing.*

confederation of cooperative societies] : Tarım satış ve tarım kredi kooperatiflerinden en az üç kooperatifin alâkalı olduğu mahreç veya piyasa merkezlerinde Ticaret Vekâletinin tasdikiyle kooperatif birliği tesis etmeleri esası mezkûr kooperatiflerin hususi kanunlariyle konmuştur.

3 — Cemiyet birlikleri *[alm. Zentralverband — fr. union d'associations. — ing joint associations]*: Cemiyetler Dahiliye Vekâletinin müsaadesiyle ve ayrı bir cemiyet mahiyetinde olmak üzere birlikler meydana getirebilirler (Cemiyetler K. 7). Bunların kuruluş şartları Dahiliye Vekâletinin müsaade emirnamesinde ve ana nizamnamelerinde tasrih ve tafsil olunur.

4 — Belediyeler de aralarında birlik kurabilirler *[alm. Gemeindeverbände. — fr union de municipalités, de communes]* (Belediyeler K. 133 vd.).

5 — Bazı milletler arası âmme hizmetlerini müşterek bir idare altında gören ittihatlara da birlik denir. Posta, demiryolları, sınai mülkiyet birlikleri gibi. *[alm internationaler Verband (Union). — fr. unions internationales. — ing. international union]*.

BİRLİKTE DÂVA */lât. litis consortium. — alm. Streitgenossenschaft, subjektive Klagenhäufung. — fr. consort de demandeurs ou de défendeurs. — ing. joinder of parties (of plaintiffs, of defendents)]*.

Medeni hukukun zaruri kıldığı hallerde *[alm. notwendige Streitgenossenschaft]* veya hukuk muhakeme usulünün verdiği salâhiyete binaen *[alm. freiwillige Streitgenossenschaft]* aynı dâvada birden ziyade şahısların dâvacı veya müddeaaleyh sıfatiyle hareket etmeleri (HUMK. 43—48). Mutlak butlan sebeplerinin mevcudiyeti halinde, müddeiumumi veya alâkadarlar tarafından açılan evlenmenin butlanı dâvasında karı ve kocanın müdeaaleyh sıfatiyle birlikte hareket etmeleri, iştirak halinde bulunan gayrimenkule mütaallik dâvalarda hissedarların birlikte hareket etmeleri, aynı sebepten doğan dâvada dâvacıların birlikte hareket etmeleri gibi.

BİRLİKTE KEFİL *bk.* Kefil

BİRLİKTE SİGORTA *[alm. gemeinschaftliche Versicherung. — fr. assurance commune — ing joint insurance]*.

Mütaaddit sigortanın bir nev'idir; muayyen bir mal veya menfaatin muhtelif sigorta şirketlerine ayrı ayrı, aynı zaman için ve aynı rizikoya karşı malın kıymetine kadar sigorta edilmesi. Bunun hususiyeti sigortacılardan her birinin malın mecmuu kıymetine nazaran sigorta ettiği bedel nispetinde mesul oluşudur (TK. 947).

BİTARAF BAYRAĞA GEÇİŞ *[alm. Übergang zur neutralen Flagge. — fr. transfer à pavillon neutre. — ing. transfer to a neutral flag]*

Deniz nakil vasıtalarında tâbiiyet değiştirmesi Bir düşmana ait deniz nakil vasıtasının tarafsız bir bayrağa geçişi düşmanlık sıfatının istilzam ettirdiği neticelerden kurtulmak için ise, muvazaa addedilerek, sayılmaz ve zabıt ve müsadereye tâbi olur (Denizde Zabıt ve Müsadere K. 7, 10 vd.).

BİTARAFLIK *[alm. Neutralität. — fr. neutralité. — ing neutrality]*.

İki ve daha ziyade devlet arasında harb çıktığında, askerî ve mânevi sahada muhasımlara karşı her nevi yardımdan kaçınacağını ilân eden ve o şekilde hareket eyliyen devletin vaziyetine denir.

BİTTAVASSUT KABUL *bk.* Tavassut.

BİTTAVASSUT TEDİYE *bk.* Tavassut.

BİZZAT İHKAKI HAK ETMEK *bk.* Kendi hakkını cebren vikaye.

BOĞAZ *[alm. Meerengen. — fr. détroit. — ing. straits. — lât. fretum (maris), euripus]*.

Denizin iki kara arasındaki tabiî açıklıktan geçerek iki denizi yekdiğerine birleştiren kolu. İki denizi birleştiren kanalların boğazlardan farkı, birincilerin, insanlar tarafından açılmış olması (Korent kanalı gibi), ikincilerin ise tabiat tarafından vücuda getirilmiş olmasıdır (İstanbul ve Çanakkale boğazları gibi).

Boğazlar: 1) Serbest bir denizle iç denizi; 2) iki serbest denizi; 3) iki iç denizi birleştirebilir. Devletler umumi hukuku ancak ilk iki vaziyet ile ilgilenir.

BOĞAZLAR REJİMİ *[alm. Meerengenstatut — fr. Régime des Détroits. — ing régime of the straits]*.

İki denizi biribirine bağlıyan dar tabiî denizlerin tâbi olduğu hukuki nizam. Devletler arası hukuku bu rejimle yalnız : a) Boğazın genişliği kara sularının iki mislini aştığı; b) Boğazın iki sahili de bütün imtidadınca tek bir devlete ait olmadığı; c) Boğaz bir kapalı denizi serbest bir denize bağlamadığı zaman meşgul olur.

Fakat devletler arası hukukunun umumi prensiplerine göre boğazın muayyen devletlerin hükümranlıklarına tâbi olması icabettiği hallerde (a, b, c halleri) dahi buradan geçişin bütün devletler için serbest olması lâzım geldiği fikri nazariye sahasında hemen ittifakla, tatbikatta da umumiyetle kabul edilmiş bir ana kaidedir. Bununla beraber hangi nevi boğazlardan serbestçe geçilebileceği, hangilerinin sahildar devletin tam ve mutlak hükümranlığına tâbi bulunduğu henüz umumi bir mukavele ile gösterilmiş değildir.

Sadece hususi bir ehemmiyeti olan bazı boğazların rejimi milletler arası mukavelelerle tesbit edilmiş bulunmaktadır.

I — Baltık Denizi (Sund, Beld) boğazları : Uzunlukları yüz otuz mil ve genişliği en dar yerinde üç mil kadardır. Bunların rejimi 14 Mart 1857 tarihli Kopenhag Muahedesiyle tesbit edilmiştir. Bu vesikaya göre boğazlardan geçiş serbest olacaktır Danimarka o zamana kadar aldığı geçiş bacını bundan böyle almamayı, fenerlerin, şamandıraların, her türlü seyrüsefer işaretlerinin iyi muhafazasını ve buna mukabil diğer âkıd devletler kendisine maktu ve bir defaya mahsus olmak üzere muayyen bir para vermeyi taahhüt eyliyorlardı.

II — Macellân Boğazı : Üç yüz mil uzunluğunda ve en dar noktasında iki buçuk, en geniş noktasında da on bir mil genişliğindedir. Buenos Ayres'te 23 Temmuz 1881 tarihinde Arjantin ile Şili arasında imzalanan muahede Macellân Boğazını daimî olarak tarafsız bir hale koymuş, bütün milletler gemilerinin serbestçe seyrüseferini kabul etmiş ve sahillerde bu serbestlikle bitaraflığı ihlâl edecek tahkimat ve askerî müdafaa tertibatı alınmıyacağını açıkça bildirmiştir.

III — Cebelüttarık Boğazı: Uzunluğu beş kilometre, genişliği yedi ilâ sekiz yüz metredir İngiltere ile Fransanın Mısır ve Fastaki menfaatleri hakkında anlaştıkla-

rını bildiren 8 Nisan 1904 tarihli beyannamede ne birinin, ne de diğerinin sahillerine sahip olmadıkları bu boğaza dair şöyle bir kayda raslanmaktadır: Her iki hükümet Cebelüttarık'ın Fas sahillerinde her hangi bir tahkimat veya stratejik tesisler yapılmasına müsaade etmiyeceklerdir.

Cebelüttarık hakkında milletler arası başka bir hususi hüküm bulunmadığına göre geçiş hukuken serbesttir.

IV — Çanakkale ve İstanbul boğazları: Umumiyetle «Boğazlar» adiyle anılan bu geçitlerden Çanakkalenin uzunluğu kırk mil kadar, genişliği 1200 - 1300 metre, İstanbul Boğazının ise uzunluğu on sekiz mil kadar, genişliği en dar yerinde yarım mil, en geniş yerinde de bir buçuk mildir.

Coğrafi mevkileri itibariyle diğer bütün boğazlardan daha ehemmiyetli bir durumda bulunan Türk Boğazları tarih boyunca birçok siyasi entrika ve çekişmelerin mevzuunu teşkil etmiş olup Osmanlı İmparatorluğunun eline geçtikten XVIII inci asrın sonuna kadar bu devletin tam ve mutlak hâkimiyeti altına girmiştir. Boğazlar hakkında kayıtlar ve muhtelif rejimler şunlardır:

1) 1535 Kapitülâsyonlariyle Fransız bayrağını taşıyan ticaret gemilerine bütün Türk limanlarına girip çıkabilmek müsaadesi verilmişti.

2) 1774 Küçük Kaynarca Muahedesi Rus ticaret gemilerine Boğazlardan serbestçe geçebilmek hakkını vermişti (m. 11).

3) 1799 da ve 1805 de Rusya ile akdedilen ittifak muahedelerinde Rus harb gemilerinin Boğazlardan geçeceğine dair bir hüküm vardır. 1806 da iki devlet arasında harb çıktı ve bu muahedeler sona erdi.

4) 1809 da İngiltere ile akdedilen bir muahedeye göre Boğazların harb gemilerine kapalı tutulmasına dair mevcut eski kaide bundan böyle sulh zamanında bütün devletler hakkında tatbik olunacak ve İngitere de bu hükme riayet eyliyecekti (m. 11).

5) 1829 yılında imzalanan Edirne Muahedesi Boğazlardan bütün milletlerin ticaret gemilerinin serbestçe geçebileceği hükmünü ihtiva etmektedir (m. 7).

6) 1833 tarihli Hünkâriskelesi Muahedesinin gizli maddesinde Osmanlı İmparatorluğunun Çanakkaleyi Rusya lehine kapıyacağına, yani hiçbir ecnebi harb gemisinin hiçbir sebep ve bahane ile Boğazdan geçmesine müsaade etmiyeceğine dair bir hüküm vardır.

7) 1841 tarihli Londra mukavelenamesi Boğazların kapalı kalması hususunda mevcut eski kaideyi teyit ve Osmanlı İmparatorluğu sulh halinde kaldıkça padişahın hiçbir yabancı harb gemisini Boğazlara kabul etmiyeceği kaydını ihtiva etmektedir. Diğer âkıdler de, yani Avusturya, Fransa, İngiltere, Prusya ve Rusya padişahın bu kararına riayet edeceklerini ve bu prensipe uyacaklarını taahhüdetmektedirler (m. 1). Padişah, dost elçilikler hizmetinde kullanılması âdet olan hafif harb gemilerine eskiden olduğu gibi geçiş fermanları vermek hakkını muhafaza etmektedir (m. 2).

8) 1856 da, 1841 Londra Mukavelenamesi teyidedildi. Ufak bazı teferruat değişiklikleri arasında Tuna ağızlarında bulundurulacak hafif harb gemilerine de geçiş müsaadesi verilebileceği kaydı ilâve olundu.

9. 1871 tarihli Londra Muahedesi Boğazların kapalılığı prensipini muhafaza etmekle beraber, 30 Mart 1856 tarihli Paris Muahedesi hükümlerinin icrası için, lüzum gördüğü takdirde Boğazların sulh zamanında dost ve müttefik devletlerin harb gemilerine açılabilmesini padişahın takdirine bırakmıştır.

10) 1878 de Berlin Kongresinde yeni bir hüküm konmadı. Yalnız İngiltere ile Rusya arasında mühim bir görüş ayrılığı ortaya çıktı: İngiltere, Boğazların kapalılığı prensipine riayetin yalnız padişaha karşı taahhüdedildiğini, Rusya ise bu taahhüdün bütün âkıd devletlere karşı yapılmış olduğunu iddia ettiler. Pek kısa bir zaman sonra, 1897 de Rusyanın ve İngilterenin görüşleri tamamen değişti. Rusya yalnız padişahın müsaadesiyle Boğazlardan harb gemisi geçirilebileceğini, İngiltere ise bütün âkıdlerin müsaadesi lâzım geldiğini söylediler. Bu yüzden bazı güçlüklerle karşılaşıldı.

11) Lozan Boğazlar Mukavelenamesi (24 Temmuz 1923): Bu vesikada «Boğazlar» tâbirinin Çanakkale, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazını kucakladığı kaydedildikten sonra geçiş hususunda ticaret ve harb gemileri için harb ve sulh zamanlarına göre ayrı rejimler tesbit edilmiştir: A) — Ticaret gemileri; a) Sulh zamanında: gece ve gündüz tam geçiş serbestliği; b) Türkiye'nin tarafsız kaldığı bir harb esnasında, gece ve gündüz tam geçiş serbestliği; c) Türkiye'nin harbe dâhil olması halinde: Tarafsız gemiler, düşmana ezcümle harb kaçağı ve kıtaat veya düşman tebaası nakletmek suretiyle yardım etmemek şartiyle, serbestçe geçebilirler. B) — Harb gemileri: a) Sulh zamanında Karadenizde sahili olan devletlerden donanması en kuvvetli olanın donanmasından kuvvetli olmamak şartiyle harb gemileri serbestçe geçebilir. Her biri on bin tonilâtodan ufak üç gemiden ibaret kuvvetler bu kayıtla bağlı değildir. b) Türkiyenin tarafsız kaldığı bir harb esnasında «a» bendinde gösterilen şartlar dâhilinde geçiş serbesttir. c) Türkiyenin harbe dâhil olması halinde tarafsız devlet harb gemileri için tam geçiş serbestliği.

Boğazların serbestliğini koruyabilmek maksadiyle Boğazlar civarında, en çok genişliği denizden itibaren yirmi kilometreyi bulan bir sahanın ve Marmara ve Ege denizinin bazı adalarının askerlikten tecridi kararlaştırılmıştı (m. 4).

Boğazlar Mukavelesinin tatbikını temin için bir Türkiye murahhasının reisliği altında, Fransa, Büyük Britanya, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Rusya ve Sırp - Hırvat - Sloven murahhaslarından ve Amerika Birleşik Devletleri mukaveleyi tasdik ettiği takdirde bu devletin murahhaslarından mürekkep olmak üzere bir Boğazlar «Komisyonu» kurulmuştu.

12) Montrö Boğazlar Mukavelenamesi (20 Temmuz 1936): Lozan muahedesinin imzası tarihinden sonra Milletler arası durumda derin değişiklikler hâsıl olması üzerine Boğazlar rejiminin «Türkiye'nin emniyeti ve Karadeniz sahildarı devletlerin Karadenizdeki emniyeti çerçevesi dâhilinde» ve geçiş serbestliği prensipine uygun olarak tanzim etmek üzere akdedilmiştir.

Geçiş şu şartlara bağlıdır:

A — Ticaret gemileri: a) Sulh zamanında tam geçiş serbestliği; b) Türkiyenin muharip olmadığı bir harb zamanında tam geçiş serbestliği; c) Türkiyenin harbe dâhil olması halinde: Türkiye ile harbeden bir memlekete mensup olmıyan ticaret gemileri, düşmana

hiçbir suretle müzaheret etmemek şartiyle geçiş serbestliğinden istifade edeceklerdir, ancak bu gemilerin Boğazlara gündüz girmeleri ve her defasında Türk makamlarının göstereceği yoldan geçmeleri lâzımdır; ç) Türkiye kendini pek yakın bir harb tehlikesi tehdidine mâruz telâkki ettiği takdirde geçiş serbest olmakla beraber ticaret gemilerinin Boğazlara gündüz girmeleri ve her defasında Türk makamlarının göstereceği yoldan geçmeleri lâzımdır.

B — Harb gemileri: a) Sulh zamanında, Karadenizde sahildar olan devletlerin gemileri tonaj tehdidine tâbi olmaksızın bazı kayıtlar altında serbestçe geçerler. Karadenizde sahildar olmıyan devletlerin geçirebilecekleri gemilerin mecmu tonajı kaide olarak otuz bini tecavüz etmiyecektir. Bu miktar en çok kırk beş bine çıkarılabilir. Boğazlardan bir seferde geçecek transit gemilerin mecmu tonajı on beş bini aşmıyacaktır. Muayyen bir devlet Karadenizde müsaade edilen mecmu tonajın ancak üçte ikisini bulundurabilecektir. Gemiler Karadenizde en çok yirmi bir gün kalabilecektir. b) Harb zamanında Türkiye muharip olmadığı takdirde: Muharip devletlerin gemileri geçemiyecek, tarafsızlar (a) fıkrasındaki şartlar dâhilinde geçecek. Ancak, Milletler Cemiyeti misakından doğan hukuk ve vecibeleri yerine getirmek ve «Milletler Cemiyeti misakı çerçevesi dâhilinde akdedilip mezkûr misakın 18 inci maddesi ahkâmı mucibince tescil ve neşredilen ve Türkiyeyi bağlıyan bir mütekabil müzaheret muahedenamesi mucibince tecavüze duçar olan bir devlete yapılacak müzaheret halleri bundan müstesnadır». c) Harb zamanında Türkiye muharip olduğu takdirde «Harb gemilerinin geçmesi tamamen Türkiye Hükümetinin rey ve ihtiyarına bırakılacaktır». ç) Türkiye kendisini pek yakın bir harb tehlikesi tehdidine mâruz telâkki ettiği takdirde (c) fıkrasında gösterilen hareket tarzı tatbik edilebilecektir. Milletler Cemiyeti Meclisi Türkiyenin bu tedbiri almakta haklı olmadığına üçte iki ekseriyetle karar verir ve Montrö Mukavelenamesini imza etmiş olan devletlerin ekseriyeti de aynı reyde bulunursa Türkiye aldığı tedbiri kaldıracaktır.

Hava nakil vasıtaları hakkında ayrı hükümler kabul edilmiştir (m. 23).

Lozan Boğazlar Mukavelenamesiyle kurulmuş olan «Milletler Arası Komisyonunun salâhiyetleri Türkiye Hükümetine devredilmiştir» (m. 24).

Mukavelename Lozan Boğazlar Mukavelenamesini imzalamış olan devletlerden Türkiye, Bulgaristan, Fransa, Büyük Britanya, Yunanistan, Japonya, Romanya, Sovyet Rusya tarafından imzalanmış ve İtalyanın imzasına açık bırakılmış ve bu devlet de 2 Mayıs 1938 tarihinde iltihak etmiştir.

BOMBARDIMAN *[alm. Bombardierung, Beschiessung, Bombenabwurf. — fr. bombardement — ing. bombardment]*

Yalnız askerî hedeflere veya açık olmıyan şehirlere karşı kullanılmasına devletler arası hukukunca müsaade edilen ve uçak bombası veya top mermisi ile tahribetmekten ibaret bulunan bir muharebe şekli. Hiçbir askerî hedefi havi olmıyan veya müstahkem bulunmıyan açık sahil şehirleri dahi düşman filolarının yiyecek ve sair ihtiyaçlarını temin bakımından vâki taleplerini reddettikleri takdirde bunlar tarafından bombardıman edilebilirler (Deniz harbine mütaallik 1907 tarihli milletler arası Lahey mukavelesinin 3 üncü maddesi).

BONO *bk.* Emre muharrer senet. Hazine bonoları.

BORCUN NAKLİ *[alm. Schuldübernahme, Schuldeintritt, Erfüllungsübernahme — fr. reprise de dette, cession de dette — ing. assumption of an obligation (of debt), transfer of liability, assignment of liability (of debt). — lât. aes alienum suscipere, transferre se in aes alienum].*

Eski borçluyu borcundan kurtarmak ve borcu üzerine alan kimseye mükellefiyet tahmil etmek gibi iki hükmü aynı zamanda meydana getiren bir akittir. Bu akit iki şekilde yapılabilir:

1 — Alacaklı ile borcu üzerine alan arasındaki bir mukavele ile olur. Bu takdirde mukavele, eski borçlu lehine bir vaziyet ihdas etmiştir (mukavele nazariyesi).

2 — Borçlu ile borcu üzerine alan kimse arasında yapılan bir mukavele ile olur. Bu mukavelenin hüküm ifade etmesi alacaklının bu akde icazet vermesine bağlıdır (icazet nazariyesi) (BK. 174 vd. MK. 803).

BORCUN TANINMASI *[alm. Schuldbekenntnis, Schuldanerkenntnis. — fr reconnaissance de dette. — ing acknowledgment of debt (of liability). — lât. cautio, sub emissione chirographi promittere* (yahut *se obligare)].*

Bu mezkur kanunda «borç ikrarı» tarzında ifade edilmiştir. Halbuki, ikrar bir hakkın zimmette bulunduğu hususunu teyidetmektir. Bu suretle ikrar ile bir hak ihdas olunamaz; belki bir hakkın evvelce doğmuş olduğu meydana konur. «Borcun tanınması» tâbirinin anlattığı mâna ise borca vücut veren, onu yaratan bir irade izharıdır. BK. 17 ve 133 fk. 1 deki ikrar tâbirlerini bu mânada anlamak lâzım gelir.

BORÇ 1 (Vecibe) *[lât. obligatio. — alm. Obligation, Schuldverhältnis, Verpflichtung, Schuld. — fr. obligation. — ing. obligation]*. İki veya daha ziyade kimseler arasındaki karşılıklı mükellefiyetlerin mecmuunu anlatan hukuki bağın ifadesidir. Hukuk dilimizde bu mânada olmak üzere «vecibe» tâbiri kullanılırdı. MK. 5 in ilk şeklinde yer alan bu tâbir sonradan «borç» olarak düzeltilmiştir.

2 — (Eda) *[alm Leistung. — fr. prestation. — ing. performance, prestation. — lât. praestatio]*.

Taraflardan yalnız birinin diğerine karşı yerine getirmekle mükellef olduğu şeydir. Aradaki borç münasebetinin hususiyetine göre yerine getirilecek şey bir malın teslimi, bir hizmetin ifası veya bir hareket tarzından içtinap olabilir. Karşılıklı taahhütleri ihtiva eden akitlerde taraflardan her biri diğerine karşı hem alacaklı, hem de borçlu mevkiindedir. Alacaklı olmak bakımından diğer taraftan bir şey istemek hakkını haiz olur ki, buna «alacak hakkı» denir. Borçlu olmak bakımından karşı tarafa bir şey vermek veya bir harekette bulunmak veyahut bir şey yapmak mükellefiyetine girer ki bu mükellefiyete «eda» makamında olarak «borç» denir.

3 — (Deyin) *[alm Geldschuld. — fr. dette (d'argent). — ing. debt (pecuniary debt, money-debt) — lât. debitum (pecunia debita)]*: Borçlunun alacaklısına vermekle mükellef olduğu para. Şu halde «borç» yalnız bir nevi eda mükellefiyetini anlatan bir tâbirdir. «Borç» tâbiri dilimizde umumiyetle bu mânada kullanılır.

BORÇ İÇİN HAPİS *[alm. Schuldhaft. — fr. contrainte par corps. — ing. imprisonment for debt. — lât. carcer debitorum, custodia debitorum, obstagium*].*

Borcun ödenmesini temin maksadiyle borçlunun hapsedilmesi usulüdür. 2004 No. lu İcra ve İflâs Kanunu meriyeti zamanına kadar bu usul cari idi. Şimdi yalnız vergi borçlarını ödemiyenler hakkında ve bazı kayıt ve şartlar altında tatbik edilir.

BORÇ İKRARI *bk.* Borcun tanınması.

BORÇ KAYNAKLARI *[alm. Entstehungsgründe der Schuldverhältnisse. — fr. sources des obligations. — ing. sources of obligations.— lât. causae obligationum]*

Borçlar Kanununa göre borçların üç türlü kaynağı vardır: mukavele (BK. 1 - 40), haksız (hukuka mugayir) muamele (BK 41-60) ve haksız bir fiil ile mal iktisabı (sebepsiz iktisap) (BK. 61-66).

Kanunların hükümlerini daha ince bir tahlile tâbi tutan hukuk ilmi, bu asıl kaynakların yanıbaşında daha başka birtakım borç kaynakları bulmuştur. Ezcümle, Roma hukukunda «şibih akit» adiyle anılan bir tarafılı hukuki muameleler, Roma hukukunda «şibih suç» adiyle anılan haksız fiillerle failin kusuriyle vücuda gelmiyen fiiller ve nihayet bu sayılan kaynaklar dışındaki sebeplerden ileri gelen borç münasebetlerini doğuran kaynaklar bu kabîldendir. Bu sonunculara «kanuni borç kaynakları» ve bu nevi borç münasebetlerine de «kanundan doğan borçlar» denir.

BORÇLAR HUKUKU *[alm. Recht der Schuldverhältnisse, Schuldrecht, Obligationrecht. — fr. droit des obligations. — ing. law of obligations, law of contracts and torts — lât. ius obligationum].*

Fertler arasındaki borç münasebetlerini düzenliyen hukuk sahası.

BORÇLANMA KANUNU Muhacir, mübadil ve mültecilere ve aşiret efradına, bedelleri aile reisleri namına borç tahakkuk ettirilmek suretiyle emlâk, arazi, tohumluk, hayvan ve ziraat aletleri ve sermaye bedeli verilmesinin usul ve kaidelerini ve borcun tahsil yollarını gösteren kanundur (716 No. K.).

BORÇ OLMIYAN ŞEYİN ÖDENMESİ *[lât. solutio indebiti. — alm. Zahlung einer Nichtschuld. — fr. payement de l'indû. — ing. discharge of a non existing debt (of an obligation which is not due)].*

Bir kimsenin kendisini borçlu zannederek ihtiyariyle edâda bulunması demektir. Eğer bu eda, kanuni veya akdî hiçbir vecibeye dayanmamakta ve ahlâki bir vazifenin yerine getirilmesine de mâtuf bulunmamakta ise, edada bulunan kimse verdiğini geri alabilir (BK. 62).

BORÇ SENEDİ *[lât. cautio, instrumentum, syngrapha. — alm. Schuldschein, Schuldurkunde. — fr. titre de créance. — ing instrument, note of hand, document evidencing the debt, documentary proof of debt].*

Borçlu tarafından alacaklıya verilmesi icabeden para miktarını göstermek için tanzim edilen vesikadır.

BORÇTAN KURTULMA DÂVASI *[alm. Aberkennungsklage (İs), negative Feststellungsklage (Al).— fr. action liberatoire de dette. — ing. action in denial of debt].*

İcra hukukunda, ilâmsız haciz yoliyle icra takibinde icra tetkik mercii tarafından itirazı muvakkaten refedilen borçlunun, takip mevzuunu teşkil eden alacağın mevcut olmadığını tespit için takip yapan alacaklıya karşı açtığı dâvadır. Bu dâva, alacağın tanınmamasını tazammun eden menfi bir tesbit dâvasıdır.

BORDA MUHAKEME USULÜ *[alm. Bordverfahren. — fr. règlement de bord].*

Bazı devletlerde ve meselâ Almanya'da denizdeki deniz orduları birliklerinde teşekkül eden ve borda mahkemeleri denilen askerî mahkemelerin takibettiği kısa ve çabuk muhakeme usulüdür. Bu mahkemelerin verdikleri hükümlere de «borda hükümleri» denir. Bizim askerî kazamızda bu yolda bir usul yoktur.

BORDRO *[alm. Bordereau, Liste, Verzeichnis. — fr. bordereau. — ing. list, register, roll. — lât. index, tabulae, ratio].*

Umumiyetle evrak, vesikalar veya hesapların tahrirî veya icmalî cetveli.

1 — *[alm. Schlussnote, Schlusschein. — fr. bordereau. — ing. broker's note, bought note, sold note]:* Borsa acentesi tarafından müşteri hesabına yapılan muameleleri hulâsa olarak bildiren izahat cetvelidir ki muamelenin nev'ini, alınan veya satılan senetlerin cinsini veya miktarını bildirir.

2 — Vergi hukukunda, kazanç vergisinde, hizmet erbabı ve sair bazı mükelleiler için bunları istihdam eden veya bunlara tediyede bulunan şahıslarca tediyenin miktarı, kime ait olduğu ve sair muameleleri ve verginin tarhına ve tahakkukuna yarıyan muameleleri bildirmek üzere tanzimi ve alâkadar tahakkuk dairesine verilmesi mecburi olan beyannameye denir *[alm. Lohnsteuerliste].*

3 — Maaş veya ücret bordrosu da bir aylık hizmet mukabili para alacak olanların isim ve hüviyetleriyle istihkaklarını gösterir *[alm. Lohn-(Gehalts-) liste].*

BORSA *[alm. Börse. — fr. bourse. — ing. stock exchange, bourse].*

1 — Tacirlerin vakit vakit ve sık fâsılalarla kendi ticaretlerine mütaallik muameleleri yapmak üzere ve hükümetin müsaadesiyle toplanmalarına denildiği gibi bizzat toplanılan mahalle de bu ad verilir. Borsaların panayır ve pazarlardan farkı bunların daha sık içtimalara imkân vermesi ve buralarda görülen muamelelerin, taallûk eyledikleri malları bizzat hazır bulundurmaya ihtiyaç olmaksızın mostra ve nümune üzerine yapılmasıdır.

Borsalar «kıymetler ve kambiyo borsaları» *[alm. Wertpapier-(Effekten-, Wechsel-, Fonds-) börsen.— fr. bourses des valeurs. — ing. stock exchange]* ve «emtia (ticaret ve zahire) borsaları» *[alm. Warenbörsen, Produktenbörsen. — fr. bourses de marchandises.— ing. produce exchange]* diye başlıca ikiye ayrılır. Birincilerinde umumi ve hususi senetler (hisse senetleri, tahviller ve diğer menkul kıymetler) üzerine muameleler yapılır. İkincilerin de emtia alım satımları, deniz sigortaları ve gemi navlunları üzerine muamele yapılır (3

Nisan 1302 tarihli Umumi Borsalar Nz., Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları hakkında K.).

2 — Kara borsa *[alm. Schwarze Börse. — fr. bourse noire. — ing. black market]*: Resmî veya serbest borsalarda her hangi sebeple olursa olsun muamele görmiyen menkul kıymetlerin, dövizlerin veya emtianın az çok gizli bir şekilde alınıp satıldığı piyasa veya bu muamelelerin hepsidir. Kara borsalarda yapılan muameleleri bir devlet ihtiyaç gördükçe cezai müeyyidelere tâbi tutar. Meselâ bizde döviz kararnamelerine muhalif döviz muameleleri veya menkul kıymetler borsası kanununa aykırı esham ve tahviller alım satım hakkındaki cezalar bu kabîldendir (Türk Parasının Kıymetini Koruma K. ve buna dayanan kararnameler).

3 — İş (Mesai) borsası *[alm. Arbeitsbörse. — fr. bourse du travail. - ing. labour exchange]*: İşçi teşekküllerinin müşterek menfaatlerine taallûk eden bazı meseleleri görüşmek, hususiyle işçilerin birleştirilmelerini temin eylemek maksadiyle yapılan toplantılara veya toplantı yerlerine, bizde müstahdemin idaresinde veya belediyelerin hizmetçi tedarikine vasıta olmalarında bu borsaların izini görmek mümkündür (İş K. Fasıl 4).

BORSA ACENTASI *[alm. Börsenmakler, Börsenagent. — fr. courtier. — ing. stock broker (jobber, broker]*.

Borsa mevcut olan şehirlerde munhasıran başkası hesabına esham, tahviller, senetler, ecnebi parası ve kambiyo alıp satmakla iştigal eden mutavassıta denir. Bu acentalara bizde eskiden «mubayaacı» derlerdi ki borsalar nizamnamesinde zikri geçer.

BORSA FİYATI *[alm. Börsenpreis, Börsenkurs. — fr. prix de bourse. — ing. stock exchange quotation]*.

Menkul kıymetlerin veya diğer maddelerin alım satımı için kurulmuş borsadaki muameleler neticesinde taayyün eden fiyatlardır.

BORSA HUKUKU *[alm. Börsenrecht. — fr. droit boursier, législation sur la bourse. — ing. exchange regulations]*.

Her nevi borsaların tâbi olduğu kaideleri toplıyan mevzuat.

Menkul kıymetler ve kambiyo borsaları hakkındaki hükümleri havi kanunla ticaret ve zahire borsaları, Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesinin 13 üncü maddesine göre mahallî ticaret ve sanayi odalarına devredilmiştir. Her yerin borsası kendine mahsus talimat ile idare edilir.

BORSA MUAMELELERİ *[alm. Börsengeschäfte. — fr. opérations de bourse, marché de bourse. — ing. exchange opérations]*.

Borsalarda muamele gören menkul kıymetler, kambiyolar ve emtia alım satımlarına denir. Muhtelif şekilleri vardır:

1 — Borsanın iç muameleleri *[alm. Börseninnengeschäfte]*, borsa saatinde, yani borsanın açık bulunduğu zamanlarda borsayı ziyaret edenler tarafından yapılan borsa muameleleridir. Borsa dışı muameleler de *(Börsenaussengeschäfte)* borsa mahalli ve saati dışında yapılan borsa muameleleridir.

2 — İfa zamanı bakımından bu muameleler ikiye ayrılır: a) Peşin muameleler *[alm. Sofortgeschäfte, Kassageschäfte (Effekten) Locogeschäfte (Waren). — fr. marchés à comptant — ing. cash - contracts, spot contracts]* muamelenin yapıldığı gün veya nihayet bir iki gün içinde ifa edilmeleri lâzım gelen muamelelerdir. b) Vâdeli muameleler *[alm. Termingeschäfte, Zeitgeschäfte (Effekten), Lieferungsgeschäfte (Waren). — fr. marchés à terme, marchés à livrer. — ing. futures (contracts for future delivery), time - bar - gains]* muamelenin yapıldığı tarihten sonraki bir tarihte veya muayyen bir mehil içinde ifa edilmeleri lâzım gelen muamelelerdir.

3 — Vâdeli muamelelerin de muhtelif şekilleri vardır: a) Primli veya serbest muamele *[alm. Prämiengeschäfte. — fr. marchés à prime, marchés libres. — ing privileges (options), puts and calls]*: Taraflardan birine rizikosunu tahdidetmek imkânını veren vâdeli bir muameledir. Bir taraf muayyen bir prim *[alm. Prämie. — fr. prime. — ing. call (buyer's option), put (seller's option)]* ödemek suretiyle muameleden caymak veya muameleye bağlı kalmak hususunda bir hıyar hakkı elde eder. b) Çift ikramiyeli muamele *[alm Stellage oder Stellgeschäft. — fr. marché à double prime. — ing. straddle, put and call]*: bunda taraflardan biri bir prim *[alm. Stellage]* ödemek mukabilinde muamelenin mevzuunu teşkil eden kıymetli evrakı satmak veya satın almak, yani satıcı veya alıcı olmak hususunda bir hıyar hakkını elde eder. c) Muhayyer muamele *[alm. Nochgeschäft. — fr. marché avec faculté. — ing. put of more (seller's option to double), call of more (buyer's option to double)]*: bir alım veya satımın vâdeli bir muamele ile birleşmesinden ibarettir. Taraflardan biri bir prim tediyesi mukabilinde ifa gününde teslim veya tesellüm edeceği miktarı bir taraflı olarak artırmak hakkını elde eder. d) Repor muamelesi *[alm. Prolongationsgeschäft, Kostgeschäft, Reportgeschäft. — fr. operation de report. — ing. carrying - over business]*: Vâdeli bir muamelenin vâdesinin uzatılması, yani borsada taahhüt altına giren tarafın taahhüdünün ifa zamanının uzatılması için başvurulan bir muameledir.

BORSA RAYİCİ *[alm. amtlicher Börsenkurs. — fr. cours de bourse. — ing. market-value]*.

Borsanın resmî cetvelinde yazılı fiyattır.

BOSTANCIBAŞI Osmanlı İmparatorluğu eski teşkilâtında, saray muhafızlarının, padişahın muhafız askerlerinin âmir ve komutanıdır.

Bostancıbaşı bilhassa Boğaziçinin ve saray bahçeleri civarının zabıta işleriyle meşgul olurdu.

BOŞALTMA *[alm. Löschung, Ausladung. — fr. déchargement. — ing. unloading, discharge unlading, unlivery. — lât. exonerare navem, exponere (merces, onus)]*.

(Eski tâbirle «tahliye») Yükün gemiden çıkarılması ameliyesine denir. Bilhassa navlun mukavelesi münasebetlerinde ehemmiyeti vardır. «Yükleme» ve «boşaltma» işleri bazı yerlerde serbest teşebbüslere bırakılmış, bazı

yerlerde (başlıca Türk limanlarında olduğu gibi) devlet inhisarına alınmıştır.

Vaktinde boşaltmamak, vaktinde yüklememek gibi haller sürastarya tazminatı istemek hakkını verir (*bk.* Bekleme müddeti).

BOŞALTMA LİMANI *[alm. Löschungshafen. — fr. port de déchargement. — ing. port of discharge, port of delivery, discharging port — lât. portus exonerandi].*

Yükün boşaltıldığı limana denir. Aynı geminin birden çok boşaltma limanı olabilir. Mukavelenin sâkit kaldığı bazı hususlar boşaltma limanı nizamlarına göre tâyin olunur (TK. 1136).

BOŞALTMA MÜDDETİ *[alm. Löschungszeit.— fr. délai de déchargement. — ing. lay-days, days for discharging, time allowed for discharging].*

(Starya, boşaltma staryası), kiralıyanın, yükün boşaltılması için, ayrıca bir tazminat istemek hakkı olmaksızın beklemeye mecbur olduğu müddet. Bunun ücreti esasen navlunda dâhil sayılır. Boşaltma müddetinin devamı mukavele ile tesbit olunmamış ise bu müddet boşaltma limanının mahallî nizamlarına ve böyle nizamlar da yoksa orada cari olan örf ve âdete göre tâyin olunur. Böyle bir örf ve âdet de yoksa halin icaplarına uygun bir mehil boşaltma müddeti sayılır (TK. 1135, 1136. *bk.* Bekleme müddeti).

BOŞANMA *[lât. divortium. — alm. Ehescheidung. — fr. divorce. — ing. divorce, dissolution of marriage].*

Eşlerden boşanma istemekte hakkı olanın kanuni boşanma sebeplerine dayanarak dâva açması üzerine evlilik bağının hâkim tarafından çözülmesi.

BOŞANMA DÂVASI *[alm Ehescheidungsklage. — fr. action en divorce. - ing petition for divorce, suit for divorce, petition for dissolution of marriage].*

Boşanma için açılan dâva. Bu dâvayı eşlerden kanuni sebeplere dayanabilmek hakkına sahip, yani haklı olan taraf açabilir.

BOŞANMA SEBEPLERİ *[alm. Ehescheidungsgründe. — fr. causes de divorce. — ing. grounds for grdivorce. — lât. causae divortii]*

Boşanma dâvası açılmasına ve boşanma hükmü verilmesine esas teşkil eden kanuni sebeplerdir. Bunlar umumi ve hususi olmak üzere iki kısımdır:

1 — Hususi boşanma sebepleri: Zina *[lât. adulterium.— alm. Ehebruch.— fr adultère. - ing. adultery]*, cana kast *[alm. Lebensnachstellung. — fr. attentat à la vie. — ing. attempt against life. — lât. insidias vitae (mortis) parare (struere)]*, pek fena muameleler *[lât. saevitiae, injuria gravis — alm. schwere Misshandlungen und Ehrenkränkung. — fr. sévices ou injures graves. — ing. cruelty, ill-treatment, serious insult]*, haysiyetsiz ve şerefsiz bir hayat sürme *[lât. vitam ignominiosam ducere, — alm. unehrenhafter Lebenswandel. — fr. atteinte à l'honneur, conduite déshonorante.— ing. dishonourable conduct]*, terzil edici bir suç işleme *[alm. entehrendes Verbrechen. — fr. délit infamant. — ing. infamous crime. — lât. crimen ignominisium, (famosum)]*, terk *[alm bösliche (böswillige) Verlassung. — fr. abandon malicieux. — ing. wilful desertion.— lât. desertio malitiosa]*, akıl hastalığı *[alm. Geisteskrankheit.— fr. maladie mentale.— ing. insanity, mental desease]*.

2 — Umumi boşanma sebebi karı koca arasındaki münasebetin sarsılmış olduğu iddiasıdır. Bu sebebe kanunda şiddetli geçimsizlik *[alm. Zerrüttung. — fr. désunion, mésentente. — ing. incompatibility of temperament. — lât. vita communis nimis difficilis reddita (Codex Juris Canonici* c. 1131)*]* denmiştir.

Şu halde yukardaki muayyen sebeplerden birine dayanan eş boşanma dâvasını açmaya haklı eş sıfatiyle boşanmayı talebedeceği gibi aralarında müşterek hayatın çekilmez bir hale gelmesini mucip olacak derecede şiddetli geçimsizlik mevcut olduğu takdirde eşlerden her biri boşanma dâvası açabilir (MK. 129 vd.).

BOŞ DERECE *[alm. offene (leere) Pfandstelle, Lücke. — fr. case libre (hypothèque)].*

Bir gayrimenkul üzerinde ikinci veya her hangi bir derecede olmak üzere rehin hakkı tesis olunduğu takdirde, rehin mevcut olmaması sebebiyle açıkta kalan, yahut muhtelif derecelerde tesis olunan rehinlerden birinin tevkifi üzerine serbest kalan dereceye denir. Ayrıca bir mukavele ile kararlaştırılmış ve tapu siciline de o yolda şerh verilmiş olmadıkça, rehin hakları muahhar olan alacaklılar boş dereceye geçmek hakkını haiz değildirler. Gayrimenkul maliki boş dereceye dilediği gibi tasarruf ve meselâ yerine bir diğer rehin hakkı tesis etmekte serbesttir. Şu kadar ki, gayrimenkulün paraya çevrilmesi halinde gayrimenkulün semeni boş dereceler hiç nazarı itibara alınmaksızın teminatlı alacaklılar arasında dağıtılır (MK. 785, 786, 787).

BOYKOT *[alm. Boykott, Sperre. — fr. boycottage. — ing. boycott].*

Bir insan topluluğunun, birden ve bir plâna göre muayyen bir veya mütaaddit kimselerle içtimai veya iktisadi münasebetlerini kesmesidir. Boykotu ilân ve teşvik eden (boykotçu), boykotu yapması kendisinden istenilen (boykot eden) ve boykota mâruz olan (boykot edilen) den ibaret olmak üzere üç tarafın mevcudiyeti aranılır. Boykotçu ile boykot eden aynı taraf olabilir. Boykot, biri iş boykotu (grev veya lokavt) ve diğeri mal boykotu (mal vermemek) *(alm. Lieferungssperre)* ve mal almamak *(alm Bezugs-, Abnahmesperre)* boykotu olmak üzere ikiye ayrılır.

BOZMA *[alm. Aufhebung und Zurückverweisung des Urteils, Kassierung. — fr. cassation. — ing. quashing (annullement) of decision of a lower court].*

Temyiz merciinin temyiz edilen hükmü muayyen sebeplerin mevcudiyeti halinde bozması, hükmün kanun veya vakıaya uygun olmadığını, kanunun tatbikinde veya maddi meselenin takdirinde hata edildiğini beyan etmesidir ki bu beyan bozulan hükmü, bozma kararının şümulü derecesinde yok eder (HMUK. 428 — 438; CMUK. 321, 322; Devlet Şûrası K. 46 — 48).

Nakzedilen hükme «menkuz hüküm, bozulmuş hüküm» denir.

BULAŞIK HASTALIKLAR *[alm. ansteckende Krankheiten. — fr maladies contagieuses. — ing. infectious (contagious) diseases. — lât. morbus contagiosus, pestilentia].*

İnsanlarda, hayvanlarda, ağaçlarda ve nebatlarda görülüp yayılmalarının önlenmesi için bazı mecburiyet ve mükellefiyetler doğuran salgın hastalıklardır (Umumi Hıfzıssıhha K. 29, 94, 284, 285, 287, 291; Hayvan Sağlık Zabıtası K. ve tadili ve Nz.; Yabani Ağaçların Aşılanması hakkında K., Nebatları Hastalık ve Zararlı Böceklerden Koruma K.).

BULUNMUŞ EŞYA *bk.* Lûkata.

BUNAMA *bk.* Akıl zayıflığı.

BUTLAN *[lât. nullitas. — alm. Nichtigkeit;* mutlak butlan: *absolute Nichtigkeit;* nisbî butlan: *relative Nichtigkeit, Anfechtbarkeit;* iptali kabil: *Vernichtbarkeit — fr. nullité (absolue, relative) — ing. invalidity, nullity, voidness; absolute nullity - relative nullity, voidability]*

Bir hukuki muamelenin hüküm doğurması için riayeti lâzım gelen esas veya şekil şartlarından birinin bulunmaması irade beyanının hükümsüzlüğünü intaceder. İşbu hükümsüzlük hukukta, yerine göre «mutlak butlan», «nispî butlan», «iptali kabil» tarzında ifade olunur Bazan da hukuki muamele meydana gelmemiş sayılır.

1 — Akdin teşekkülü için lüzumlu olan unsurlardan biri eksik olursa o akit varlık iktisabetmemiş demektir: İradelerin bir muhteva etrafında toplanmamış olması gibi.

2 — Âmme intizamına, âdaba, ahlâka muhalif olması veya esaslı şartlardan birinin bulunmaması dolayısiyle her alâkadar tarafından butlanı iddia edilebilen hukuki muameleler «mutlak butlan» ile sakattırlar. Bunlar hiçbir zaman muteber bir hale gelemezler (BK. 20).

3 — Muayyen kimselerin himayesini istihdaf eden şartların bir hukuki muamelede bulunmaması halidir ki, o kimselerin icazet vermesi ile hukuki muamele muteber hale gelebilir. Buna «nispî butlan» denir (BK. 31)

4 — Bazan, taraflardan birinin veya üçüncü bir şahsın itirazı üzerine hukuki muamele mahkeme kararıyle hükümsüz bir hale getirilebilir. Bu takdirde hukuki muameleye «iptali kabil muamele» denir. Bu mahiyetteki bir muameleye BK. da tesadüf edilmez; ancak MK. da vardır (MK. 112, 124, 499, 500 gibi).

BUTLAN DÂVASI *[alm. Nichtigkeitsklage, Anfechtungklage. — fr. action en nullité. — ing action (claim) (petition) for nullity, action for avoidance. — lât. querela nulitatis].*

Bir hukuki muamelenin butlanını istihdaf eden dâva.

BUYRULTU (Eski hukukta)

1 Sadrazam ve nazırların rütbe ve salâhiyet tevcihi, müsaade itası gibi, emir ve kararlarını ihtiva eden yazılı vesika Meselâ: Osmanlı ordusunda binbaşıya kadar askerî rütbeler buyrultu ile ve bundan yukarı olanlar fermanla tevcih edilirdi.

2 — Valilerin mutasarrıflara, mutasarrıfların kaymakamlara bir hususun ifası zımnında emir vermek veya bir hususa müsaade edildiğini bildirmek üzere yazdıkları yazılardı.

BÜLÛĞ (Bulūġ). Lûgatte vüsul mânasınadır.

Istılahta sıgar, yani küçüklük halinin nihayet bulmasıdır.

BÜR (Bır') Bir şeccenin, bir cerahatin veya maktul bir uzvun tamamen veya kısmen iyileşip kapanması, iltiyam bulması demektir. Bu cihetle bür-i tam ve bür-i gayritam kısmına ayrılır.

BÜRHAN (Burhān) Lûgatte delil ve hüccet mânasınadır. Fıkıhta ise beyyine-i âdile, yani şahadet-i âdile mânasında kullanılır. «Bürhan ile sabit olan şey ayanen sabit gibidir» kaidesinde olduğu gibi şahadet ve ikrara şamil olan hüccet mânasında da kullanılmıştır. Cem'i berahindir.

BÜTÇE *[alm. Budget, Etat, Staatshaushalt. — fr. budget — ing. budget].*

1 — Fransızca küçük çanta mânasına gelen *bougette* kelimesinden İngilizceye *buget* olarak alınmıştır. Devlet bütçesine bu ismin verilmesi İngiliz maliye nazırlarının senelik hesapları parlâmentoya küçük bir çanta içinde getirmelerinden ileri gelmiştir.

a) (Geniş mânada) bütçe malî, ticari ve gayriticari her türlü müesseselerde ilerde muayyen bir müddet içinde yapılacak tahsilât ve sarfiyatı tahmin eden ve karşılaştıran bir cetveldir.

b) (Dar mânada) devletin, devlet dairelerinin ve müesseselerinin âtiye ait muayyen bir müddet içinde vuku bulacak sarfiyatını ve varidatını tahmin eden ve varidatı tahsile ve sarfiyatı ifaya mezuniyet veren kanundur (Muhasebe-i Umumiye K. 6) buna «umumi bütçe» denir.

2 — (Mülhak bütçe) sarfiyatı hususi varidat ile temin ve muvazene-i umumiye haricinde idare olunan devlet daire ve müesseselerinin bütçeleridir (Muhasebe-i Umumiye K. 115 ve 118). Devlet Demiryolları ve Limanları, İnhisarlar, Posta, Telgraf ve Telefon, Vakıflar Umum Müdürlükleri bütçeleri gibi.

3 — (Hususi bütçe) mahallî âmme hizmetlerini gören müesseselerin sarfiyatını ve varidatını gösteren ve varidatı, umumiyetle muayyen bir mıntakadan toplanan ve masarifi de esas itibariyle aynı mıntaka içinde yapılan bütçelerdir. Vilâyet hususi idareleri bütçeleri ve belediye ve köy bütçeleri gibi (Muhasebe-i Umumiye K. 115, 118; Belediye K. 119, 132 ve 152; 13 mart 1329 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyet K. İdare-i Hususiye-i Vilâyet unvanlı ikinci kısmı 79, 86; Köy K.).

BÜTÇEDE VAHDET *[alm. Einheitsprinzip (Budget). - fr. unité budgetaire. — ing. principle of a single and complete budget.].*

Devlete ve devlet daire ve müesseselerine ait bütün sarfiyatın bir cetvelde ve bütün varidatın da diğer bir cetvelde gösterilmesi suretiyle bu sarfiyat ve varidatın toptan karşılaştırılması esası (Muhasebe-i Umumiye K. 28, 29, 30).

BÜTÇE TAHMİNİ *[alm. Voranschlag, vorläufiger Staatshaushaltsplan. — fr. évaluation budgetaire. — ing. estimate].*

Devlet hizmetlerinin yapılabilmesi için bu hizmetlerin mütevakkıf bulunduğu masraflarla bu masrafları

karşılıyacak gelirlerin bir yıllık miktarlarını evvelden ve hakikate yakın bir şekilde hesaplamak ve Meclise bütçe kanun lâyihasını o esasa göre sunmak üzere takibolunan usul ve sistemlerin hepsi.

BÜTÜNLÜK *bk.* Hukuki bütünlük.

BÜYÜK DEVLETLER *[alm. Grossmächte. — fr. grandes puissances. — ing. Great Powers, First-Class Powers].*

İktidarları ve maddi kuvvetleri bakımından büyük devletler ve ikinci derecede devletler olmak üzere iki nevi devlet kabul edilmektedir. Dünya siyaseti sahasında, kendi yardımından tehlikesiz bir surette sarfınazar edilemiyecek kadar faal ve kuvvetli bir hale gelen devlet, büyük devlettir. Büyük devletlerle ikinci derecede devletler hukukan müsavidir. Fakat bu iki nevi devlet arasında maddi ve fiilî bir müsavatsızlık vardır.

1939 harbinden evvel büyük devlet addedilen devletler şunlardır: Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Sovyet Rusya. Son senelerde Türkiyenin her sahada gösterdiği inkişaf bu devleti, dünya siyasetinin kendisinden vazgeçilmez bir unsuru haline koyduğu kanaati umumileştiğinden, Türkiye'yi de büyük devletler arasında saymak doğru olur.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ *[alm. Grosse Nationalversammlung. — fr. Grande Assemblée Nationale. — ing. Grand National Assembly].*

Milletin hakikî mümessili olup millet namına hâkimiyet hakkını kullanan ve kendisinde teşri salâhiyeti ve icra kuvveti tecelli ve temerküz eden meclistir (TEK 4, 5).

C

CÂBİ İ VAKF (Cābi-i vaḳf) Vakfın gelirini toplıyan memur.

CAİFE (Cā'ife) Cevfe (boşluğa) kadar giden yara. Göğüste, arkada, karında açılan yaralar caife olabilir.

CALİYE (Cāliya) Cizye anlamında kullanılır. Cem'i «Cevali» dir.

(Hazreti Ömerin Cezirətül-araptan sürdüğü ehli zimmete caliye denilmiştir. Sonra bunlardan alınan cizyeye de caliye denilmiş, daha sonra her cizyeye bu nam verilmiştir. Velevki sahibi vatanından çıkarılmış olmasın.)

CÂMEKİYE Vakfın gallesinden vezaif sahiplerine verilen aylık atiyyedir ki bir bakımdan ücret ve bir bakımdan sıla mahiyetindedir.

Elbise bedeli olarak verilen hediyeler de bu kabîldendir.

CANA KASIT *bk.* Boşanma sebepleri.

CÂNİ (Cāni) Kendisinden cinayet çıkan şahıs; katil, carih gibi.

CARİ FİYAT Bir malın satışında ilân veya fiyat listesi veya etiket ile umuma arz olunan veya ticaret odalariyle belediyeler ve borsalar gibi salâhiyetli yerlerce tesbit edilen fiyat.

CARİH (Cāriḥ) Bir kimsenin başını, yüzünü, başka bir uzvunu yaralıyan şahıs. Bu şekilde yaralanan kimseye «mecruh» veya «cerîh» denir.

CARİYE Bir kimsenin kölesi olan genç veya ihtiyar kadın. Cem'i «cevari» dir.

Cariye; esasen - denizde cereyanı itibariyle - define demektir. Cariyeler de efendilerinin emir ve hizmetleri dairesinde hareket ve cereyan ettikleri cihetle bu adı almışlardır.

Hür kadınlara da cariye denildiği vardır.

CASUSLUK *[alm. Spionage (landesverräterische Begünstigung, diplomatischer Landesverrat). — fr. espionage — ing. espionage, spying].*

İç hukukta: yabancı bir devlete bildirilmek maksadiyle ve gizlice, diğer bir devlet nezdinde, her nevi malûmat araştırmak veyahut toplamaktır.

Türk Ceza Kanunu m. 133 ve 136 ya göre, gizli kalması devletin emniyeti veya askerî veya milletle rarası siyasi menfaatleri icabından olan malûmatı siyasi ve askerî casusluk maksadiyle elde etmek fiilleri ağır cezalarla cezalandırılır. Bu fiiller seferberlikte veyahut Türkiye Cumhuriyetini tehdideden yakın bir harb tehlikesi mevcut olduğunu gösteren fevkalâde zamanlarda müdafaaya hıyanet ismi verilen askerî bir suç teşkil eder ve işliyen ölüm cezasına mahkûm olur (AsCK. 56).

Devletler arası hukuku bakımından casus, harb kanunları ve teamülleri hakkındaki 18 ilkteşrin 1907 tarihli Lâhey mukavelesine zeyledilen nizamnamenin 29 uncu maddesinde şöyle tarif olunmuştur:

Casus, muharip bir devletin harekât sahasında gizlice veyahut sahte vasıtalarla düşman tarafına bildirmek maksadiyle malûmat toplıyan veya malûmat araştıran şahıstır. Binaenaleyh kıyafetini değiştirmiyerek malûmat toplamak maksadiyle düşman harb mıntakalarına geçen askerler casus telâkki olunamaz.

CAYMA TAZMİNATI (Zaman-ı rücu) *[alm. Reugeld. — fr. dédit. — ing. forfeit money. — lât. multa (muleta) poenitentialis]*

Taraflara akitten rücu salâhiyeti veren bir anlaşma olup bu salâhiyetin kullanılması halinde ödenmesi lâzım gelen tazminat. Bu takdirde diğer taraf uğradığı zarara karşılık ancak kararlaştırılan tazminatı alabilir.

CEBİR *[lât. vis compulsio, vis compulsiva.— alm. Zwang, Gewalt, Nötigungsnotstand. — fr. violence, contrainte. — ing. compulsion, constraint].*

Gerek tabiî hâdiseler sebebi ile ve gerek şahsın fiili dolayısiyle bir kimsenin, arzu ve rızası hilâfına

karşılıyacak gelirlerin bir yıllık miktarlarını evvelden ve hakikate yakın bir şekilde hesaplamak ve Meclise bütçe kanun lâyihasını o esasa göre sunmak üzere takibolunan usul ve sistemlerin hepsi.

BÜTÜNLÜK *bk.* Hukuki bütünlük.

BÜYÜK DEVLETLER *[alm. Grossmächte. — fr. grandes puissances. — ing. Great Powers, First-Class Powers].*

İktidarları ve maddi kuvvetleri bakımından büyük devletler ve ikinci derecede devletler olmak üzere iki nevi devlet kabul edilmektedir. Dünya siyaseti sahasında, kendi yardımından tehlikesiz bir surette sarfınazar edilemiyecek kadar faal ve kuvvetli bir hale gelen devlet, büyük devlettir. Büyük devletlerle ikinci derecede devletler hukukan müsavidir. Fakat bu iki nevi devlet arasında maddi ve fiilî bir müsavatsızlık vardır.

1939 harbinden evvel büyük devlet addedilen devletler şunlardır: Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Sovyet Rusya. Son senelerde Türkiyenin her sahada gösterdiği inkişaf bu devleti, dünya siyasetinin kendisinden vazgeçilmez bir unsuru haline koyduğu kanaati umumileştiğinden, Türkiye'yi de büyük devletler arasında saymak doğru olur.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ *[alm. Grosse Nationalversammlung. — fr. Grande Assemblée Nationale. — ing. Grand National Assembly].*

Milletin hakikî mümessili olup millet namına hâkimiyet hakkını kullanan ve kendisinde teşri salâhiyeti ve icra kuvveti tecelli ve temerküz eden meclistir (TEK 4, 5).

C

CÂBİ İ VAKF (Cābi-i vaḳf) Vakfın gelirini toplıyan memur.

CAİFE (Cā'ife) Cevfe (boşluğa) kadar giden yara. Göğüste, arkada, karında açılan yaralar caife olabilir.

CALİYE (Cāliya) Cizye anlamında kullanılır. Cem'i «Cevali» dir.

(Hazreti Ömerin Cezirətül-araptan sürdüğü ehli zimmete caliye denilmiştir. Sonra bunlardan alınan cizyeye de caliye denilmiş, daha sonra her cizyeye bu nam verilmiştir. Velevki sahibi vatanından çıkarılmış olmasın.)

CÂMEKİYE Vakfın gallesinden vezaif sahiplerine verilen aylık atiyyedir ki bir bakımdan ücret ve bir bakımdan sıla mahiyetindedir.

Elbise bedeli olarak verilen hediyeler de bu kabîldendir.

CANA KASIT *bk.* Boşanma sebepleri.

CÂNİ (Cāni) Kendisinden cinayet çıkan şahıs; katil, carih gibi.

CARİ FİYAT Bir malın satışında ilân veya fiyat listesi veya etiket ile umuma arz olunan veya ticaret odalariyle belediyeler ve borsalar gibi salâhiyetli yerlerce tesbit edilen fiyat.

CARİH (Cāriḥ) Bir kimsenin başını, yüzünü, başka bir uzvunu yaralıyan şahıs. Bu şekilde yaralanan kimseye «mecruh» veya «cerîh» denir.

CARİYE Bir kimsenin kölesi olan genç veya ihtiyar kadın. Cem'i «cevari» dir.

Cariye; esasen - denizde cereyanı itibariyle - define demektir. Cariyeler de efendilerinin emir ve hizmetleri dairesinde hareket ve cereyan ettikleri cihetle bu adı almışlardır.

Hür kadınlara da cariye denildiği vardır.

CASUSLUK *[alm. Spionage (landesverräterische Begünstigung, diplomatischer Landesverrat). — fr. espionage — ing. espionage, spying].*

İç hukukta: yabancı bir devlete bildirilmek maksadiyle ve gizlice, diğer bir devlet nezdinde, her nevi malûmat araştırmak veyahut toplamaktır.

Türk Ceza Kanunu m. 133 ve 136 ya göre, gizli kalması devletin emniyeti veya askerî veya milletle rarası siyasi menfaatleri icabından olan malûmatı siyasi ve askerî casusluk maksadiyle elde etmek fiilleri ağır cezalarla cezalandırılır. Bu fiiller seferberlikte veyahut Türkiye Cumhuriyetini tehdideden yakın bir harb tehlikesi mevcut olduğunu gösteren fevkalâde zamanlarda müdafaaya hıyanet ismi verilen askerî bir suç teşkil eder ve işliyen ölüm cezasına mahkûm olur (AsCK. 56).

Devletler arası hukuku bakımından casus, harb kanunları ve teamülleri hakkındaki 18 ilkteşrin 1907 tarihli Lâhey mukavelesine zeyledilen nizamnamenin 29 uncu maddesinde şöyle tarif olunmuştur:

Casus, muharip bir devletin harekât sahasında gizlice veyahut sahte vasıtalarla düşman tarafına bildirmek maksadiyle malûmat toplıyan veya malûmat araştıran şahıstır. Binaenaleyh kıyafetini değiştirmiyerek malûmat toplamak maksadiyle düşman harb mıntakalarına geçen askerler casus telâkki olunamaz.

CAYMA TAZMİNATI (Zaman-ı rücu) *[alm. Reugeld. — fr. dédit. — ing. forfeit money. — lât. multa (muleta) poenitentialis]*

Taraflara akitten rücu salâhiyeti veren bir anlaşma olup bu salâhiyetin kullanılması halinde ödenmesi lâzım gelen tazminat. Bu takdirde diğer taraf uğradığı zarara karşılık ancak kararlaştırılan tazminatı alabilir.

CEBİR *[lât. vis compulsio, vis compulsiva.— alm. Zwang, Gewalt, Nötigungsnotstand. — fr. violence, contrainte. — ing. compulsion, constraint].*

Gerek tabiî hâdiseler sebebi ile ve gerek şahsın fiili dolayısiyle bir kimsenin, arzu ve rızası hilâfına

olarak bir hareketi yapmaya veya yapmamaya zorlamasıdır.

CEBREN IRZA GEÇMEK *[alm. Notzucht, Unzucht. — fr. viol, attentat aux moeurs. — ing. indecent assault, rape. — lât. vis, stuprum, oppressio virginis].*

Zor, tehdit veya hile ile yahut beden veya akıl hastalığından istifade ederek bir kimseye cinsî tecavüz fiilinde bulunmak (CK. 414-418).

CEBRÎ İCRA *[alm. Zwangsvollstreckung (Al), Zwangsbetreibung (İs). — fr. exécution forcée — ing. execution, compulsory execution. — lât. executio, executio rei judicatae (judicati)].*

Mahkeme hükümlerinin, aleyhine hüküm verilen şahsın menkul veya gayrimenkul malları, alacakları veya hükmün mevzuu olan şey üzerinde devlet tarafından kuvvet ve cebir kullanılarak yerine getirilmesi usulü.

Bir mahkeme hükmü, aleyhinde hüküm verilen şahıs tarafından yerine getirilmezse, o hüküm zorla yerine getirilir.

İcra ve İflâs Kanunumuza göre, her türlü mahkeme hükümlerinin icrası, icra dairelerine ve iflâs tasfiyeleri iflâs daire ve idarelerine aittir (24-41). Adı geçen kanun para veya teminat borçlarına mahsus olmak üzere ilâmsız takip usulünü de kabul etmiş olduğundan bu yoldaki bir takibin katileşmesi halinde haciz ve satış gibi yapılan muameleler de cebrî icra muamelelerinden sayılır.

CEBRÎ SATIŞ *[alm. Zwangsverkauf (im Wege der Zwangsvollstreckung). — fr. vente par exécution forcée, vente forcée aux enchères. — ing. compulsory sale, forced sale (by auction). — lât. subhastatio, venditio sub hasta].*

Rehin olan veya icra marifetiyle haczedilen menkul, gayrimenkul malın, sahibinin rızasına bakılmıyarak diğer bir şahsın menfaatine olarak yine icra marifetiyle satılmasıdır.

İflâs tasfiyelerinde de böyle cebrî satışlar yapılır. (İcİf.K. 106 vd.).

CED (Cadd) Ana veya babanın ve bunların babaları, dede ve büyük baba. Ana ve babanın analarına ve bunların analarına «cedde» (cadda) denir.

CEDDE-İ FÂSİDE (Cadda-i Fasida) Sahih olmıyan nine. Müteveffa ile aralarında sahih olmıyan dede bulunan büyük ana. Ananın babasının anası, ananın babasının babası gibi.

CEDDE-İ SAHİHA (Caddu-i Ṣaḥīḥa) Sahih nine. Müteveffa ile aralarında sahih olmıyan dede bulunmıyan nine. Ananın anası, anasının anasının anası, babasının anası, babasının babasının anası gibi.

CEDD-İ FÂSİT (Cadd-i Fāsid) Sahih olmıyan dede, derecesi yakın olsun uzak olsun, müteveffa ile aralarında kadın bulunan dede. Ananın babası, ananın babasının babası, babanın anasının babası gibi.

CEDD-İ SAHİH (Cadd-i Ṣaḥīḥ) Sahih dede. Derecesi yakın veya uzak olsun müteveffa ile aralarında kadın bulunmıyan dede. Babanın babası, babanın babasının babası gibi.

CEHALET (Cahālat) *bk.* Ecel.

CEHİL (Vukufsuzluk) *[lât. ignorantia. — alm. Unkenntnis, Nichtwissfen. — r. ignorance. — ing. ignorance].*

1 — Bir hâdiseyi bilmemek. Kanunlarımızda bir hâdiseyi bilmemek birçok hallerde hukuki neticeler meydana getirir.

Bilgi *[alm. Wissen (Wissenmüssen), Kenntnis. — fr. connaissance (nécessité de connaître). — ing. knowledge, notice. — lât. scientia, notitia, notio]:* Ya şahsi bir görüşe veya bir diğeri tarafından verilen habere dayanır. Kanun, bazı hallerde bir diğeri tarafından verilen malûmatı - ki buna ihbar deriz - nazara alır; merhun üzerinde sonradan bir rehin tesisinde olduğu gibi (M. K. 855). Bazı hallerde kaynağını araştırmaya lüzum görmeksizin yalnız «bilgi» yi göz önünde tutar (TK 687 fk. 1; BK. 197). Öyle haller de vardır ki; ihbar yapılmasa veya muhataba erişmese dahi her hangi bir suretle hâsıl olan «bilgi» kanuni neticeyi doğurur (BK. 165).

2 — **CEHİL (Cahl)** Bir şeyi bilmesi lâzım gelen kimsenin bilmemesi. Aksine zannediyorsa, yani bildiğine kani ise cehl-i mürekkep, değilse cehl-i basit olur.

CELPNAME *[lât. citatio, citatorium, denuntiatio, evocatio, in ius vocatio. — alm. Vorladung, Ladung. — fr. citation. — ing. citation, summons].*

Dâvacı, maznun, şahit, ehli vukuf (ehli hibre) sıfatını haiz bütün şahısların sulh, asliye, temyiz mahkemelerinde, sorgu hâkimliğinde hazır bulunmaları için mübaşir veya posta vasıtasiyle gönderilen, nümunesine uygun dâvet ve ihtar kâğıdı (CMUK. 45, 207, 272).

CELSE *[alm. Gerichtssitzung. — fr. audience. — ing. hearing, sitting of the court. — lât. conventus].*

Mahkemelerde bir muhakemenin, duruşmanın ve sair meclislerle heyetlerde müzakerelerin yapılması için, nisap dairesinde, âzanın her toplantısı. Celselerin açılması ve kapanması ve inzıbatı mahkeme veya heyet reislerine aittir (CMUK. 378).

CEMAATLER *[alm. Religionsgemeinschaften, Religionsgesellschaften. — fr. communautés cultuelles. — ing. churches, religious foundations].*

Osmanlı saltanatında, devletçe tanınmış olan mezheplere mensup insanların kurdukları topluluklar. Cemaatler medeni muamelelerde, hattâ umumi mükellefiyetlerde bazı imtiyaz ve müsaadelere sahip idiler. *Bk.* Akalliyetler.

CEM-İ İANAT *[alm. Kollekte, Sammlang (öffentliche). — fr. quête publique, souscription. — ing. public subscription, collection by public subscription. — lât. collectio, collatio].*

Umumi, mahallî veya beledi bir hizmetin ifası maksadiyle hükümet veya belediyelerin ve hayır maksadiyle kurulan cemiyetlerin yardım toplamaları. Merkezin müsaadesi olmadıkça ahaliye iane tarh ve tevzii yasaktır (Cem-i İanat Nz. 8/11/1336 tarihli kararname).

CEMİYET *[alm. Verein. — fr. association. — ing. corporation, association. — lât. corpus, collegium, universitas].*

Kazanç paylaşmaktan başka bir maksatla ikiden ziyade şahsın bilgilerini ve faaliyetlerini devamlı bir şekilde birleştirmek suretiyle, bir ana nizamnameye müsteniden ve hükmi şahsiyeti haiz olarak kurdukları teşekkül.

Cemiyetler ya sırf âzasını veyahut Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu gibi umumu ilgilendiren bir gaye güderler. Böyle umumi gaye güden cemiyetlerden gayesi umumi menfaatlere hizmet etmeyi Devlet Şûrası kararı ve İcra Vekilleri Heyetinin tasdiki ile kabul edilen cemiyetler «umumi menfaatlere hâdim cemiyetler» *[alm. gemeinnütziger Verein. — fr. association reconnue d'utilité publique. — ing. utility corporations (associations)]* namını alır ve bazı muafiyet ve imtiyazlara sahip olur.

İktisadi gaye güden hususi hukuk hükmi şahsları şirket adını alır. İktisadi gaye takibetmemekle beraber gayesine iktisadi yollardan ve usullerle erişmek istiyen cemiyetler, tescil gibi, şirketler hakkındaki bazı mükellefiyetlere tâbidir (MK. 53 vd.) *[alm. Verein mit wirtschaftlichem Geschäftsbetrieb. — fr. ascociation exerçant une industrie. — ing. trading corporations, companies with view of profit]*.

Şahsiyet iktisabetmesi kanunca mümkün olmıyan bir cemiyet âdi şirket hükmündedir (MK. 55) *[alm nichtrechtsfähiger Verein (Al), Verein ohne Persönlichkeit (İs). — fr. association sans personnalité. — ing. unincorporated association]*.

Gizli cemiyet kurulması yasaktır (Cemiyetler K 4, 33; CK. 526).

CEMİYET HÜRRİYETİ *[alm. Vereinsfreiheit. — fr. liberté d'association. — ing. freedom of association]*.

Fertlerin yalnız malî, nakdî bir maksada dayanmaksızın faaliyetlerini ve bildiklerini daimî bir surette birleştirmek hususundaki hürriyetleri. Cemiyet hürriyeti Türklerin âmme haklarındandır (TEK 79; MK 52 vd.; Cemiyetler K.).

CEMİYET-İ AKVAM *bk.* Milletler Cemiyeti.

CEMİYET-İ UMUMİYE-İ BELEDİYE Dersaadet Belediye ve Vilâyet Belediye kanunlariyle kurulan, taşralardan mahallî idare meclisleriyle belediye meclislerinden ve İstanbulda Şehremaneti meclisi ile belediye meclislerinin kendi âzaları arasından seçtikleri ikişer âzadan terekkübeden belediye uzuvları idi. Senede iki defa toplanırlardı. Nisan içinde yapılan toplantıda cemiyet geçen senenin umumi hesaplarını tetkik ve tasdik eder, teşrinisanide yapılan ikinci içtimada gelecek senenin hesaplarını tanzim, yapılacak inşaat ve ameliyatı müzakere ve tâyin eylerdi. Bu kanunlar ve teşkilât Belediye Kanunu ile kaldırılmıştır.

CEMİYETLER HUKUKU *[alm. Vereins-und Korporationsrecht. — fr. législation sur les associations. — ing. company law (İng), law of corporations (Am.)]*.

Âzanın şahsiyetlerinden ayrı, müstakil bir şahsiyete sahip olup iktisadi olmıyan bir gaye güden hukuk süjelerine ait kaideleri içine alan hukuk şubesi

Bu hukuktan birinci derecede ve bilhassa cemiyetlerin kuruluş, teşkilât, âzalığa giriş ve çıkış, fesih ve infisah gibi medeni hukuk cephesi üstün olan kısımları Medeni Kanun; âmme menfaatleri bakımından tanzimi icabeden kısımları da Cemiyetler Kanunu ile tespit edilmiştir.

CENEVRE MUKAVELESİ *[alm. Genfer Abkommen, Genfer Konvention. — fr. Convention de Genève. — ing. Geneva Convention]*.

1 — Harb sahnelerinde, ordularda yaralanan ve hastalananların durumlarını tadil ve ıslah etmek ve bunların ıstıraplarını azaltmak maksadiyle ilk önce 22 ağustos 1864 tarihinde ve sonra 1906 da Cenevrede birçok devletlerin iştirakiyle milletler arası bir mukavelename akdedilmiştir Bu mukavelenameye Türkiye de iştirak etmiştir. 1906 mukavelenamesinin yerine bugün cari olan 27 temmuz 1929 tarihli mukavelename geçmiş ve bu mukavelename ile buna bağlı sened-i nihai 1791 No. lı kanunla Türkiye Cumhuriyeti tarafından da tasdik olunmuştur. Cenevre Mukavelenamesi adiyle anılan bu milletler arası vesika ile hukuki vaziyetleri hususi surette düşünülmek ve kaidelendirilmek icabeden muztarip insanlar, yaralılar, hastalar ve harb esirleri hakkında devletler arası hukuku bakımından insani birçok kaideler ve esaslar konmuştur.

Cenevre Mukavelenamesi esaslarının deniz harblerinde dahi tatbiki 18 ilkteşrin 1907 tarihli ikinci Lâhey sulh konferansının X uncu mukavelenamesiyle tanzim ve temin olunmuştur.

2 — Kırk beş devletin iştirakiyle 1925 de Cenevrede akdedilen diğer bir mukavelename ile de silâh ve harb mühimatının kontroluna ait milletler arası bazı esaslar tespit olunmuştur. Bu mukavelename ile silâhlar ve mühimmat beş kısma ayrılmış ve bunların ancak muharebelerde kullanılması ve harb maksatları dışında kullanılmamaları için alım ve satımlar milletler arası bir kontrola tâbi tutulmuştur.

CENİN *[lât nasciturus, conceptus, partus (foetus), venter. — alm. Leibesfrucht. — fr. enfant conçu. — ing. unborn child, child in womb, nasciturus]*.

1 — Kendisine gebe kalınan çocuk.

Her ne kadar şahsiyet çocuğun sağ olarak tamamiyle doğması ile başlar ve ölümü ile sona ererse de cenin, sağ doğmak şartiyle ana rahmine düştüğü andan itibaren medeni haklardan istifade eder. Meselâ, bir miras iktisabedebilir; kendisi için bir kayyum tâyin olunabilir (MK. 298, 377, 524, 584).

2 — **CENİN** (Canîn): Henüz anasının rahminde bulunan çocuk. Cem'i «ecinne» (acinna) dir.

Annesinin rahminde kapalı bulunması itibariyle çocuğa cenin denilmiştir. Çünkü bunun maddesi örtünme ve gizlenme mânalarına gelir.

CENİN-İ GAYR-İ MÜSTEBİN-İL HİLKA (Canîn-i ġayr-i mustabîn il-ḥilḳa) Âzası kısmen teşekkül etmiş cenindir.

Başı, tırnakları, tüyleri belli olan bir cenin tam-ül hilka hükmündedir.

CENİN-İ GAYR-İ ZİHAYAT (Canîn-i ġayr-i zîḥayāt) Henüz kendine ruh nefhedilmemiş bulunan cenindir.

CENİN-İ MÜSTEBİN-İL-HİLKA (Canīn-i mustabīn-il-ḥilḳa) Âzaı belirmiş olan cenin.

CENİN-İ TAM-İL HİLKA (Canīn-i tām-il-ḥilḳa) Âzası tamamen teşekkül etmiş cenin.

CENİN-İ ZİHAYAT (Canīn-i zīḥayat) Anasının rahminde canlanmış olan cenin ki bunu düşürmek katli nefs gibi büyük suç sayılır.

CERH (Carḥ) Baş ve yüzden başka uzuvlardan birini yaralamak.

Cerh, esasen «tâyip» ve «tenkis» mânasınadır. Bir kimse hakkında «seb» ve «şetim» de, «kadh» ve «tân» da bulunmaya da «cerh» denir.

Şahidin şahadetini hâkimin red ve iskat etmesine ve müzekkilerin, şahidin âdil olmadığını ifade eden sözlerine de «cerh» denir. Şahidin şahadetini redde medar olacak bir kusurunu meydana çıkarmaya dahi «cerh» ıtlak olunur.

Yara da insanda bir ayıp, bir nakîsa teşkil edeceğinden bunu vücuda getiren fiile de «cerh» denilmiştir.

Cerh yaralamak mânasına da kullanılır.

CERH-İ AMD (Carḥ-i 'Amd) Bir insanı gerek yaralayıcı aletle ve gerek başka bir şey ile haksız olarak kasten cerh etmek.

CERH-İ FİHÜKM-İL HATA (Carḥ-i fī-hukm-il-ḫaṭā) İhtiyari olmıyan bir fiil ile vukua gelen cerh. Buna, «hata mecrasına cari cerh» de denir. Bir kimsenin ihtiyarı olmaksızın arkasındaki yük düşerek bir şahsı yaralaması gibi.

CERH-İ HATA (Carḥ-i ḫaṭā) Bir insanı kasıtla olmaksızın cerh etmek. Av zanniyle atılan bir kurşunun tesadüfen bir insanı yaralaması gibi.

CERH-İ MÜHLİK (Carḥ-i muhlik) Mecruhun ölümüne sebebolan cerh.

CERH-İ MÜSHİN (Carḥ-i mūšhin) Bir cerhtir ki bununla mecruh olanın bir gün ve bir günden daha az bir müddet yaşaması tevehhüm olunmaz.

CERH (Yaralamak) Müessir fiil.

CERÎB (Carīb) Dönüm. Beldelere göre değişir. Bazı yerlerde cerîb on bin zirâ miktarıdır. Pek çok yerde uzunluğu ve genişliği altmışar zirâ olan yere denir ki cem'an 3600 zirâ kare eder.

CERÎB-ÜT-TAAM (Carīb-uṭ-ṭa'ām) Dört kâfiz arpa ve buğday alan bir ölçü. Bu miktar tohum ekilecek araziye de cerîb denir.

CERİME Kanuna göre para cezasını mucip bir suç olmadığı halde ceza olmak üzere alınan para (CK. 248).

CEVAP *[alm. Klagebeantwortung.— fr. réponse au fond.— ing. defence (defense).— lât. contradiction].*

Hukuk muhakeme usulünde; dâvacının dâvada ileri sürdüğü olaylarla hukuki sonuçları ve dâvanın umumi durumu hakkında müddeialeyh tarafından hâkime karşı yapılan, yazılı veya şifahi beyan. Bu beyan: 1) dâvanın esasını tetkika mâni hal ve vaziyetin bulunduğu iddiasını ihtiva ederse «iptidai itiraz», 2) dâvacının ileri sürdüğü olaylarla hukuki sonuçların reddini veya kabulünü ve münakaşasını ihtiva ederse «esasa cevap», 3) bu olayların ve hukuki sonuçların kabulünü tazammun ederse «ikrar», 4) bu olayların veya hukuki sonunçların doğru olmadığını tazammun ederse «itiraz», 5) bu olaylar kabul edilmekle beraber diğer birtakım olaylar sebebiyle iddia olunan hakka itirazı tazammun ederse «defi», 6) takas ve mahsup talebini veya dâvacıya karşı ikame edilmiş diğer bir dâvayı ihtiva ederse «mütekabil dâva» olur.

Âdi ve seri muhame usulüne tâbi hukuk dâvalariyle idari dâvalarda cevabın muayyen müddetler içinde ve lâyiha halinde verilmesi lâzımdır. (HMUK. 188, 195, 203, 503; Devlet Şûrası K. 37).

CEVAP ALECCEVAP (Cevaba cevap) *[lât. duplicatio, replicatio. — alm. Replik, Duplik. — fr. réplique, duplique. — İng. rejoinder, reply (replication)]*

Hukuk muhakeme usulünde, taraflardan birinin cevabına karşı hasım tarafından verilen cevap.

Aynı anlamda «dâvacının cevabı, dâvacının ikinci lâyihası» terimleri de kullanılmaktadır.

Âdi ve seri muhakeme usulüne tâbi dâvalarla idari dâvalarda cevap aleccevabın lâyiha halinde verilmesi lâzımdır.

(HMUK. 208-505; Devlet Şûrası K. 37).

CEVAP LÂYİHASI *[alm. Klagebeantwortungsschrift (— schriftsatz). — fr. requête en réponse. — ing. defence, statement of defence. — lât. libellus contradictorius].*

Hukuk muhakeme usulünde; bir dâva zımnında müddeialeyh tarafından cevabını ihtiva etmek üzere kaza merciine verilen ve usulüne göre tanzim edilmiş lâyiha. (HMUK. 195-202; Devlet Şûrası K. 37).

CEVAZ-I İSTİHDAM KARARI *[alm. Rehabilitierungsbeschluss (bei Amtsverlust). — fr. décision de réadmission à un emploi, reintégration dans la fonction. — ing. rehabilitation].*

Görülen idari lüzum ve zarurete binaen azledilmek suretiyle vazifesinden uzaklaştırılan memurun yeniden memuriyete alınabilmesi için azleden dairece verilmesi icabeden karar. Memurin Kanunu idareten azli kaldırmış olduğundan bu kanunun meriyetinden sonra bu nevi kararların yeri kalmamış gibidir. Mamafih bugünkü mevzuatta cevazı istihdam kararına dair bir hüküm olmamasına rağmen Memurin Kanununun neşrinden sonra meriyete giren İcra ve İflâs Kanununda azil tekrar inzıbati cezalar arasında yer almış olduğundan bu kanun gereğince azledilenler, bir daha devlet bizmetlerinde istihdamı meneden ihraç cezasına uğramış olmadıkça, yeniden hizmete alınabileceklerinden memuriyette istihdama mâni bir halleri görülmiyen memurlar için bugün de böyle bir karara ihtiyaç vardır denebilir.

CEYŞ (Cayş) Gerek ulülemre ve gerek gazilere ait bulunsun, en aşağı dört yüz atlı ve yayadan müteşekkil askerî kıta. Cem'i «cüyuş» tur.

CEZA *[lât. poena.— alm. Strafe.— fr. peine. — ing. punishment (penalty)].*

1 — Suç işlediğinden dolayı bir kimsenin hayat, hürriyet, mal ve izzetinefsi üzerinde, devletin, bunları tahdit ve takyideder mahiyette ittihaz ve tatbik ettiği tedbirler.

Cezalar asli, fer'î ve mütemmim ceza namlariyle üç sınıfa ayrılır:

Asli cezaların *[alm. Hauptstrafe. — fr. peine principale, — ing. principal punishment, — lât. poena principalis *]* iki karakteri vardır ki bunlar fer'î cezalardan ayırır: asli cezalar cezadan beklenen tesire doğrudan doğruya bir vasıta vazifesini görürler ve suç için bir tazyik tedbiri teşkil ederler. Ağır hapis cezası gibi.

Fer'î cezalar ise *[alm. Nebenstrafe.— fr. — peine accessoire. — ing. secondary (accessory) punishment. — lât. poena accessoria*]* asli cezanın tesirini kolaylaştırmak, yahut tekerrürü menetmek maksadını taşır. Bu cezalar ancak kanun ile tatbik ve asli cezayı kuvvetlendirmek için ona ilâve olunur. Âmme hizmetlerinden memnuiyet, emniyeti umumiye idaresinin nezareti altında bulundurulmak cezaları gibi.

Mütemmim cezalar *[alm. Zusatzstrafe. — fr. peine complémentaire. — ing. complementary* yahut *additional punishment]* fer'î cezalarla asli cezaların arasında yer alır. Bir cihetten asli cezanın bir mütemmimidir. Diğer cihetten de müstakil olarak hükmolunamaz. Bunların bir hususiyeti de asli cezalara değil, bazı muayyen suçlara merbut olmalarındadır. Rüşvet suçlarındaki para cezalariyle bazı eşyanın müsaderesi gibi.

2 — Ceza: a) Şarta bağlanan ve talik olunan keyfiyet. Meselâ bir kimse «filân tacir buraya gelirse şu altını satmağa seni vekil ettim» dese şarta bağlı ve muallâk olan vekâlet cezadır. Yani şartın vücuduna terettübeden bir keyfiyettir.

b) Hem taatin sevabı, hem de masiyetin ukubeti. Dilimizde daha ziyade ukubet mânasına kullanılır.

CEZADA MÜMASELET *[lât. talio, lex talionis. — alm. Vergeltung, Talion. — fr. talion (la loi de). — ing. talion, retaliation].*

Cezanın suça bir karşılık teşkil etmesi ve suçlunun üzerinde benzer tedbirler alınmak suretiyle haksızlığa karşı bir muvazene temin edilmesi hükmüne dayanan ve ceza fiili arasında benzerlik gözetmesi esasını müdafaa eyliyen nazariye.

Bu nazariyeye esas itibariyle itiraz olunamazsa da tatbikatta her bir fiile, onun husule getirdiği tesirlere benzer ceza tâyin ve takdirindeki imkânsızlık da açıktır. Bundan dolayıdır ki bugün hâkim olan fikir maksatla mütenasip bir ceza takdiri için suça uygunluk esasını kabul etmekle beraber suçlunun muhtemel zararlarından cemiyeti koruma prensipinde nazara alınması lüzumunu ileri sürmekte ve devlet tarafından vazı ve tatbik olunacak cezaların hem suçluyu ıslah ve terbiye edecek ve hem de cemiyeti emniyet altına alacak mahiyette olmasını müdafaa etmektedir.

CEZA DÂVASI İNHİSARI *bk.* Âmme dâvası.

CEZA EVİ HUKUKU *bk.* Ceza ve tevkif evleri hukuku.

CEZA HUKUKU *[lât. ius criminale. — alm. Strafrecht. — fr. droit pénal ou criminal. — ing. criminal law].*

1 — Objektif ceza hukuku: Bir memlekette tatbik edilen ceza kaidelerinin heyeti mecmuası (ceza kanunları) *[alm. Strafgesetze. — fr. législation pénale. — ing. penal laws, penal legislation.— lât. leges poenales].*

2 — İlim mânasına gelen ceza hukuku: bir memlekette mer'i olan ceza nizamının (ceza kaidesinin) nasıl tatbik edileceğini gösteren hukuk sahası. Son zamanlarda ilim mânasındaki ceza hukukuna «ceza doğmatiği» *[alm. Strafrechtswissenschaft. — fr. criminologie. — ing. criminal law, criminal jurisprudence]* ismi de verilmektedir.

Objektif ceza hukukunun vazife ve gayesi, bir cemiyetin esaslı menfaatlerine aykırı olanları menetmek suretiyle o cemiyetin varlık ve hayat şartlarını emniyet altına almaktır. Bu hukuka cemiyetin umumi intizamı için tehlike teşkil eden fiillere karşı bir içtimai müdafaa vasıtası nazariyle bakılır. Onun için ceza hukukunu «içtimai müdafaayı temin eden bir hukuktur» diye tarif edenler de vardır.

CEZAİ EHLİYET *[alm. Zurechnungsfähigkeit, Strafmündigkeit, Schuldhaftigkeit, Strafwürdigkeit. — fr. culpabilité, responsabilité pénale. — ing, criminal liability.— lât. imputativitas (imputabilitas*), capacitas doli].*

Suç işliyen bir kimsenin ceza görmek ehliyeti. Yalnız şuur ve irade sabibi insanlara ceza verildiğine göre cezai ehliyetin esası şuur ve iradeye dayanır.

Cezai ehliyetin şuur ve iradeye dayatılmasını tenkideden mektepler de mevcuttur: Positivistler gibi. Bunlara göre cezai ehliyet şuura değil, içtimai tehlikeye dayanmalıdır. Cemiyet için tehlikeli veya zararlı olan her şahsa, şuura sahip olsun olmasın ceza verilmelidir. Onun için bunlar ceza yerine müeyyide tâbirini kullanmaktadırlar (CK. 44 - 60).

CEZAİ MESULİYET *bk.* Mesuliyet.

CEZAİ ŞART *[lât. poena conventionalis, poena promissa. — alm. Vertragsstrafe, Konventionalstrafe. — fr. clause pénale. — ing. Penalty].*

Esas mukaveleye bağlı olan ve onu teyideden bir şarttır ki buna nazaran borcun hiç icra edilmemesi veya geç yerine getirilmesi halinde alacaklının uğrıyacağı zarar ve ziyan miktarı mukavelede maktu olarak kararlaştırılır. Bu suretle alacaklı, borcun zamanında ve mahallinde ifa olunmamasından dolayı uğradığı zararı ispat külfetinden kurtulur. (BK. 158 vd.; TK. 647).

CEZA KANUNU *[alm. Strafgesetzbuch. — fr. code pénal. — ing. penal (criminal) code, criminal or penal statutes. — lât. codex juris criminalis, constitutio criminalis *].*

Umumi suçları ve bunlara verilecek cezaları, umumi ceza kaidelerini tesis ve tâyin eden kanun. Bugün mer'i bulunan ve 592 maddeyi ihtiva eden 705 No. lı Ceza Kanunu eski İtalyan ceza kanunundan iktibas edilmiştir.

CEZA KARARNAMESİ *[alm. Strafbefehl. — fr. ordonnance pénale (duiuge de paix). — ing. punishment in summary criminal jurisdiction (of justices of the peace].*

Sulh mahkemeleri tarafından, vazifeleri içinde bulunan kabahatlerden dolayı duruşma yapmaksızın verilen cezayı mutazammın ve itirazı kabil yazılı hüküm (CMUK 386, 391).

CEZALARIN TEBDİLİ *[alm. Strafumwandlung. — fr. commutation de peines. — ing. commutation of sentence. — lât. mutatio poenae (sententiar)].*

1 — Her hangi bir kanuni sebeple çektirilmiyen bir cezanın yerine mahiyet ve nevi itibariyle bir diğerinin konması. Meselâ, ağır para cezasını ödemekten aczi anlaşılan mahkûmun bir gün hapsi bir liraya sayılmak suretiyle ödenmemiş olan para cezası hepse çevrilir (CK 19).

2 — Cezalar, Büyük Millet Meclisi tarafından dahi değiştirilebilir. Meselâ ölüm cezası ağır hapisle değiştirilir (TEK. 26).

CEZALARIN TECİLİ *[alm. Strafausstand, Strafaufschub, Verurteilung mit Bewährungfrist. — fr. sursis à l'exécution de la peine. — ing. suspension* yahut *postponement of a sentence, reprieve.- lât. poenae dilatio].*

İlk defa hafif bir cezaya mahkûm olan kimsenin cezasını çektirmeyip bu cezanın çekimini muayyen şartlara ve müddete talik etmeyi tazammun eden kazai bir karar. Mahkûm muayyen müddet içinde (bizde kabahatlerde bir, cürümlerde beş sene) bir cürüm işlemezse evvelki ceza, hattâ bu cezayı icabettiren suç ortadan kalkar. Bir cürüm işlerse tecil kararı geri alınarak tecil edilmiş olan ceza da çektirilir.

İlk defa Amerikada tatbik edilmiş ve orada iyi neticeler vermiş olduğu için geçen asrın son yarısında Avrupa devletlerinin ceza kanunlarına da geçmiştir (CK. 89 vd.; TEK. 26).

CEZA MAHKEMELERİ *[alm. Strafgerichte].*

Umumi ve hususi ceza kanunlarında yazılı olup da başkaca merci gösterilmemiş olan suçlara ait dâvaları tetkik eden adliye mahkemeleri. Vazifeleri kanunla tahdidedilmiş sulh mahkemeleriyle asliye ve ağır ceza nevileri vardır. Bu terim yalnız olarak kullanıldığı zaman asliye ceza mahkemesi anlaşılır. Asliye ceza mahkemesi tek hâkim ile kurulmuş ise buna «ceza hâkimliği» de denilir.

CEZA MUHAKEME USULÜ *[alm. Strafprozess (— verfahren). — fr. procédure criminelle, instruction criminelle ou pénale. — ing. criminal procedure, penal proceedings. — lât. processus criminalis].*

Maddi ceza hukukunun koyduğu prensiplerin, katî ve maddi hakikatın tâyin ve tesbiti için devletçe tanzim ve tesbit olunan usul ve kaidelerin heyeti mecmuası. Bu usul umumi emniyet esasına dayanır. Ceza muhakemeleri usulü şekle ait bir ceza hukuku ve bunun neticesi olarak şekle ait bir âmme hukukudur. Devlet bu vasıtalarla ve bu hukukla, ceza hukukunu ihlâl edenlere karşı tatbik edeceği cezayı tâyin ve tesbit eder ve âmme menfaatlerini sağlar. Ceza muhakemeleri usulü hukuku aynı zamanda cebrî bir hukuktur ve dâvada alâkalılar tarafından değiştirilemez.

1912 No. lı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu umumi muhakemelere ait her ceza dâvasına şamildir. Bu kanunun dayandığı prensip «iddia prensipi» dir. Bu prensip müddeiumumilik makamında ve mahkemelerin son tahkikatı safhasında en bariz şekilde görülür. Ceza mahkemelerinde tahkikat yapılması önceden bir dâva açılmasına bağlıdır (147). Dâvada yalnız gösterilen fiil ve şahıs hakkında hüküm verilebilir (150). İddia hakkı müddeiumumilere inhisar eder (148). Müddeiumumi şüpheyi çeken sebepler varsa dâva açmaya mecburdur. Yalnız bazı istisnai hallerde dâva açmak kendisinin takdirine bırakılmıştır (165, 168). Tarafların dış durumlarında da iddia prensipi hâkimdir. Tarafları müddeiumumi ve maznun teşkil eder. Her iki tarafın üstünde de mahkeme bulunur. Mahkeme iddianın hududu içinde, maddi hakikatı aramaya salâhiyetli ve vazifelidir. Fakat ceza kanunlarının tatbikında müddeiumuminin ileri sürdüğü taleple bağlı değildir (156, 237).

Duruşmada *[alm. Hauptverhandlung. — fr. débat principal, débat sur la fond. — ing. trial]* söz ile yapılmak *[alm. Prinzip der Mündlichkeit oder der Unmittelbarkeit. — fr. principe des débats oraux. — ing. principle of oral procedure]*, aleni olmak *[alm. Prinzip der Öffentlichkeit. — fr. principe de publicité des débats. — ing. principle of publicity]* arası kesilmemek *[alm. Prinzip der Nichtunterbrechung. — fr. principe de la continuité des débats. — ing. principle of continuity of hearing]* prensipleri hâkimdir. Deliller hakkında umumi kaidelerle ceza hâkimleri bağlı değillerdir.

Mahkemenin esaslı safhaları dörttür: 1) Hazırlık tahkikatı, 2) ilk tahkikat, 3) ara tahkikatı, 4) son tahkikat.

Hazırlık tahkikatı *[alm. vorbereitendes Verfahren,Ermittlungsverfahren, Vorbereitung der öffentlichen Klage. — fr. préparation de l'action publique. — ing. preliminary criminal proceeding]* tamamiyle müddeiumuminin elinde cereyan ve isnat ve beraat delillerinin toplanmasına yardım eder (159). Kâfi derecede delil bulunmazsa tahkikatı müddeiumumi keser (163), sair hallerde müddeiumumi mahkemede âmme dâvasını açar (163).

İlk tahkikat *[alm. Voruntersuchung. — fr. instruction préparatoire (judiciaire). — ing. preliminary examination (inquiry)]* müddeiumuminin talebi üzerine sorgu hâkimi tarafından müddeiumuminin talebinden tamamiyle müstakil olarak işin kâfi derecede aydınlanması maksadiyle yapılır (177). Sorgu hâkiminin tahkikatından sonra müddeiumumi bütün delillerini ihtiva eden iddianamesini tanzim ve mahkemeye tevdi eder (191).

Ara tahkikatı *[alm. Eröffnungsbeschlussverfahren. — fr. procédure de mise en mouvement de l'action publique. — ing. decree of commencement]* hazırlık tahkikatı veyahut ilk tahkikat sonunda elde edilen delillerle son tahkikatın açılıp açılmıyacağının mahkemece tâyinine yardım eder. Son tahkikat sorgu hâkiminin kararıyle açılır *[alm. Eröffnungsbeschluss. — fr. décision concernant l'ouverture de la procédure principale. — ing. decision concerning commencement of trial]* (196).

Son tahkikat *[alm. Hauptverfahren. — fr. procédure principale. — ing. trial]*, açılma kararını takibederek duruşmada hüküm verilmesiyle sona erer.

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu 3 üncü kitabında taraflara itiraz ve temyiz kanun yollarını ve dördüncü kitabında da muhakemenin iadesi yolunu açmıştır (289, 342). Beşinci kitapta suçtan mağdur olan kimselerin bazı suçlarda şahsi dâva açmak veya müdahale yoliyle dâvaya karışmak hakları tanzim edilmiştir.

Ceza Muhakemeleri Usulü K. yedinci kitabiyle bazı hususi muhakeme usulleri dahi koymuştur. Bunlar da sulh hâkimlerinin ceza kararnameleri hakkındaki usul ile müsadere hakkındaki objektif mahiyette olan usuldür.

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu sekizinci kitabiyle cezaların infazı ve dokuzuncu kitabiyle de memnu hakların iadesi hakkındaki usulü koymuştur.

CEZANIN İNFAZI *[alm. Strafvollzug, Strafvollstreckung, — fr. exécution des peines. — ing. execution of the criminal sentence.— lât. executio poenae].*

Cezaya ait katileşmiş hükümlerin icabını yerine getirmektir ki müddeiumumi tarafından tatbik olunur. Ölüm cezası müddeiumuminin dâhil bulunduğu bir heyet hazır olduğu halde yerine getirilir (CMUK. 395-405).

Ağır para cezası buna ait ilâm gönderilmek suretiyle müddeiumuminin müracaatı üzerine mahallin en büyük mal memuru tarafından Tahsili Emval Kanunundaki usule göre mahkûmun malına müracaat olunarak infaz edilir (CK. 24).

CEZANIN SUKUTU *[alm. Erlöschen der Strafe. — fr. extinction de la peine. — ing. quashing of the conviction. — lât. paenae extincta, exstinctio paenae].*

Mahkûmun ölümü, müruruzaman ve af dolayısiyle cezanın infaz olunmaması.

Memnu hakların iadesi de mütemmim ve fer'î cezaları düşürür.

CEZALARIN TAHFİFİ *bk.* Cezayı hafifletici sebepler.

CEZANIN TAKDİRİ *[alm. Strafzumessung. — fr. détermination de la peine. — ing. fixing the degree of punishment, determination of punishment].*

Şahsi, maddi ve hukuki şartlar göz önünde tutularak kanunun koyduğu en yüksek ve en aşağı hadler arasında cezanın miktarını tâyin ve tesbit salâhiyeti. Muayyen sebepler gösterildikten sonra fiil hâkimi olan ilk merci hâkiminin bu salâhiyetine hukuk hâkimi olan temyiz hâkimi karışamaz.

CEZA PSİKOLOJİSİ *[alm. Kriminalpsychologie. — fr. psychologie pénale (criminelle). — ing. criminal psychology. — lât. psychologia criminalis].*

Cezai antropo-psikolojinin bir kısmıdır.

Cezai antropo-psikoloji suç hâdisesinin hakikî sebep ve âmillerini bulmak maksadiyle mücrimlerin bedenî ve ruhi teşekkülâtını tetkik eden bir ilimdir. Lombrozonun cezai antropolojisinden sonra, cezai psikologlar tarafından vücuda getirilmiştir. Bu ilme göre cürmün sebebini insanların bedenî ve dış teşekkülâtındaki muvazenesizlik, gayritabiîlik ve tereddilerden ziyade ruhi teşekkülâtındaki iptidailik ve tereddilerde aramak lâzımdır. Hissiyattaki noksanlıklar ve gayritabiîliklerdir ki, bir insanın cürüm işlemesinde saik ve âmil olur. Birçoklarına göre cezai antropoloji, cezai psikolojiyi de içine alır.

CEZA SİYASETİ *[alm. Kriminalpolitik.— fr. politique pénale (criminelle). — ing. penal policy, criminal policy].*

Suç ve suçlularla en iyi ve müessir bir şekilde mücadele etmeyi mümkün kılacak usul, vasıta ve tedbirleri ihtiva eden siyaset, hareket tarzı.

CEZA TAKİBATI *bk.* Takibat.

CEZA TAKİBATINDAN VAZGEÇME *[lât. abolitio (criminis veya rei). — alm. Niederschlagung (des Strafverfahrens). — fr. abolition. — ing. quashing the indictment].*

Cezai takibatın açılmasını veyahut henüz katî bir hüküm ile neticelenmemiş olan bu müessesenin hukuki vasfı, bazı suçlar veya suçlular hakkında cezai takibat yapmaktan vazgeçmeyi tazammun eden bir hükümet tasarrufu olmak ve bir âmme dâvasının açılmasını veya devamını meneden hallerden birisi bulunmaktan ibarettir.

Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun 26 ncı maddesinde af ilânı, tahkikat ve ceza tecili yazılı ise de takibattan sarfınazar edilmesi hakkında bir hüküm yoktur. Bununla beraber bazı af kanunlarında takibattan sarfınazar edilmesine dair hükümler de vardır.

CEZA VE TEVKİF EVLERİ HUKUKU *[alm. Gefängnisrecht. — fr. législation pénitentiaire. — ing. prison law, prison regulations, penitentiary law].*

Âmme hukukunun ceza ve tevkif evlerine ait hizmetlere taallûk eden hükümleri. Ceza evlerinin idaresi, memur ve müstahdemlerinin vazifeleri, ceza evlerine giriş çıkış şartları, mahkûm ve mevkufların yaşayış tarzları, terbiyeleri, bakımları, sıhhatleri, hariçle olan münasebetleri, haklarında tatbik olunacak inzıbat tedbirleri, çalışma mecburiyeti hakkında hükümler bu hukukun konusunu teşkil eder (1721, 4068; 3/7/1941 tarihli Nz., CK. 1-3).

CEZAYI AĞIRLATICI SEBEPLER *[alm. erschwerende Umstände, Straferhöhungsgründe, Srafschärfungsgründe. — fr. circonstances aggravantes. — ing. aggravating circumstances].*

Suçun basit şekli için konmuş olan cezadan daha ağır bir cezanın tatbikini icabettiren haller.

Ağırlatıcı sebepler ya «kanuni» olur, yani kanunda tasrih edilmiştir, bu halde cezanın ne kadar ağırlaştırılacağını da kanun gösterir; yahut «takdirî» olur, yani hâkimin takdirine bırakılmıştır. Bu halde hâkim hâdisede cezanın artırılmasını icabettirir bir sebep görürse suç için kanunda yazılı cezanın aşağı haddinden yukarıya doğru çıkarak münasip gördüğü cezayı verir. Fakat hiçbir vakit cezanın yukarı haddini geçemez.

Ağırlatıcı sebepler, şahısta veya fiilde bulunduklarına göre «şahsi» ve «fiilî veya maddi» diye ikiye ayrılır.

CEZAYI HAFİFLETİCİ SEBEPLER *[alm. mildernde Umstände, Strafmilderungsgründe.— fr. circonstances atténuantes. ing. extenuating circumstances].*

Bir suç için konmuş cezadan daha hafif bir cezanın verilmesini icabettiren haller.

Bunlar ya «kanuni» olur, yani kanunda gösterilmiştir (CK. 51, 451, 458, 485, 522 gibi); yahut «takdirî» olur, yani hâkimin takdirine bırakılmıştır (CK. 59).

CEZAYI KALDIRAN SEBEPLER *[alm. Strafausschliessungsgründe, Strafaufhebungsgründe. — fr. excuses absolutoires, causes d'absolution. — ing. exemption from punishment]*.

Bir fiili işliyen kimseye ceza verilmesine mâni olan ve o fiili suç olmaktan çıkaran sebepler: Fiilin meşru müdafaa veya mecburiyet hali (ıztırar hali) nde yapılması, yahut kanunun bir hükmünün veya salâhiyettar merciden verilip yerine getirilmesi vazife icabı zaruri olan bir emrin icrası suretiyle işlenmesi halleri gibi (CK. 49).

CEZA-YI NAKDİ *bk.* Para cezası.

CEZEA (Caza') Beş yaşına giren dişi deve. *bk.* Diyet-i muğalleza.

C. İ. A. N. A. *bk.* C. İ. N. A.

CİBAL-İ MÜBAHA (Cibāl-i mubāḥa) Kimsenin mülkiyeti altında olmıyan dağlar.

CİHAD (Cihād) Hak yolunda yapılan muharebelerde, harbe bilfiil iştirak veya gazilere yardım suretiyle güc ve enerji sarf etmek.

Bu yardım mal ile, rey ile, yazı ile olabileceği gibi yaralıların tedavisine bakmak, gazilerin yiyeceklerini, içeceklerini hazırlamak suretiyle de olabilir.

Gihad esasen güc ve enerji sarf etmek veya işte mübalâğa göstermek mânasına gelir. Şeriata göre mâruf ile emir, münkerden nehiy gibi hususata, ahlâk düzeltmeye, vicdanı tasfiyeye mütaallik gayrete de cihad, mücahede denilmiştir.

CİHAT (Vakıfta) (Cihāt) Cihetin cem'i. Hayır müesseselerine ait hizmetler.

CİHAT-I ASLİYE (Cihāt-ı aṣliyya) Vakfın başlıca gayesini tahakkuk ettiren hizmetler. Müderrislik, imamlık, hatiplik, müezzinlik, kayyumluk gibi.

CİHAT-I FER'İYE (Cihāt-ı Far'iyya) Vakfın ikinci derecedeki gayesine ait olan hizmetler. Bir camide okunması meşrut buhâri, müslim, şifa-i şerif, delâil-ülhayrat vazifeleri gibi.

Cihat-ı asliye ve fer'îye tâbirleri son zamanlarda kullanılan vakıf ıstılahlarındandır. Bunlar cihat-ı zaruriye ve gayrizaruriyeye muadildir.

CİHAT-I GAYR-İZARURİYE (Cihāt-ı gayr-i żarūriyya) Vakfın ikinci derecede işlerinden sayılan cihetler. Cibayet ve hazîn-i kütüplük gibi. Gayr-i zarurî tamirat da bu kabîlden sayılır.

CİHAT-I ZARURİYE (Cihāt-ı żarūriyya) Vakfın başlıca işlerinden olan, diğer bir tâbirle, vakfın başlıca gayesini temin eden cihetler. Meşçitlere nazaran imamlık, hatiplik, müezzinlik vazifeleri gibi.

Galle müsait olmadığı takdirde cihat-ı zaruriye sahipleri sair cihet sahiplerine takdim olunur.

CİHAT VE TEVCİHİ Cihet; tevliyet, imamlık, hatiplik, müderrislik ve vâizlik gibi vakıf müesseselerine ait hizmetler. Cem'i «cihat» tır. Bu hizmetlerden birinin bir şahsa verilmesine «tevcih» denir.

CİHAZ (Çeyiz) *[lât. dos. — alm. Aussteuer, Heiratsgut, Mitgift. — fr. dot. — ing. dower, dowry, outfit, mariage—portion, advancement]*.

Karının evlenirken birlikte getirdiği mallar. Bu malların mülkiyeti, idaresi ve intifaı nevi ve mahiyetine ve eşler arasındaki mal rejimine göre değişir. Muris tarafından hilâfı açıkça bildirilmiş olmadıkça füru lehine bahşedilmiş olan cihaz mirasta iadeye tâbidir.

Bununla beraber fürua evlenmeleri arasında verilen ve âdet derecesini aşmıyan eşya ve masraflar (alelâde ağırlık) iadeye tâbi tutulmaz (MK. 603, 606).

CİHAZ SİGORTASI *[alm. Aussteuerversicherung, Ausstattungsversicherung. — fr. assurance dotale, assurance de nuptialité. — ing. mariage insurance, dowry insurance]*.

Kız çocuğuna evleneceği zaman, yahut da muayyen bir yaşa geldiği vakit tazminat tediyesini göz önünde tutan bir sigorta çeşidi. Erkek çocuk için dahi muayyen bir yaşa geldiğinde bir meslek veya sanat tutması için gereken sermayeyi temine mâtuf olmak üzere yapılabilir.

CİHAZ USULÜ *[alm. System der Ehesteuer (bei Gütertrennung), Dotalvertragssystem. — fr. régime dotal (dans la séparation des biens)]*.

Karının mallarından bir kısmını aile masrafını karşılamak üzere kocasına bırakması. Bu usul ile karının kocasına bıraktığı malların mal ortaklığı usulüne göre müşterek mal olacağı veya kocanın cihazın mülkiyetine dahi müstakillen sahip bulunacağı evlenme mukavelesinde tasrih olunabilir. Evlenme mukavelesinde bir sarahat yoksa cihaz olarak ayrılan mallar hakkında mal birliği usulünde karının şahsi malları hakkındaki hükümler yürür (MK. 236).

CİHET (Vakıfta) *bk.* Cihat.

CİHET-İ GAYR-İMUNTAKA (Cihat-i gayr-i-munṭaḳa) Vakıfta sonu gelmiyen hizmetler: fakirler gibi. Her vakıfta sonsuzluğu tahakkuk ettirmek için böyle bir cihet tasrih edilir. Edilmediği takdirde vakfın cihetî fakirler olarak taayyün eder.

CİLT (Cild) Lûgatte; deri üzerine vurmak. Her bir vuruşa «celde» denir. Istılahta; zina veya kazif gibi bir sebeple haddi icra için muayyen uzuvlara mahsus şekilde değnek veya kamçı ile vurmak.

C.İ.N.A. Hava hukukunun esaslarını milletler arası üç mukavelename tesis etmiştir. Bunlardan birincisi 1919 tarihli Paris mukavelenamesidir. (La Convention relative à la Reglementation de la Navigation Aérienne.) Bu vesika «Commission İnternationale de Navigation Aérienne» ismiyle Milletler Cemiyetinin otoritesi altında daimî bir komisyon tesis etmiştir ki, bu komisyon C.İ.N.A. remziyle gösterilir.

İkinci mukavelename 1 ilkteşrin 1926 tarihinde Madritte imza olunan mukavelenamedir (La Convention Ibéro - Americaine relative à la Navigation Aérienne). Bu mukavelenamenin 34 üncü maddesi de «C. İ. N. A.» remziyle mâruf bir komisyon tesis etmiştir.

Üçüncü bir mukavelename 20 şubat 1928 tarihli Havana mukavelenamesidir (Havana Convention).

Hava hukukuna ait eserlerde 1919 ve 1926 mukavelenamelerinin bu remizlerle gösterilmesi âdet olmuştur.

CİNAYAT-I MÜÇTEMİA (Cināyāt-ı muctemia) Bir şahsın bir anda bir fiil ile yapmış olduğu mütaaddit cinayetler. Kabil olduğu takdirde bunların her birisinden dolayı mesul tutulur. Meselâ, bir kimseye katil kastiyle atılan kurşun o kimseyi öldürdükten sonra geçerek hataen başka birini de öldürse iki cinayet içtima etmiş olur. Birinci cinayetten dolayı kısas, diğerinden dolayı da diyet lâzım gelir.

Bir şahıs bir kadını döverek ölmesine ve gebe olduğu ceninin de diri olarak düşüp hemen ölümüne sebebiyet verse her ikisi için birer diyet vermesi icabeder.

Fakat, iki şahsı amden bir vuruşta katledecek olsa kendisi de kısas suretiyle katlolur, ayrıca diyet vermesi lâzım gelmez.

CİNAYAT-I MÜNFERİDE (Cināyāt-ı munfarida) Bir şahsın başka başka yapmış olduğu cinayetler. Kabil olduğu takdirde bunların her birisinden dolayı mesul tutulur.

Meselâ, bir şahıs evvelâ bir insanı, sonra da diğer bir insanı hata ile öldürse her biri için diyet vermeğe mahkûm olur. Fakat her ikisini de amden öldürse - bu münferit cinayetlerden dolayı - kendisi de öldürülür, maktullerden birisi için diyet vermesi lâzım gelir.

CİNAYAT-I MÜŞTEREKE (Cināyāt-ı muştaraka) İki veya daha ziyade kimselerin bir şahıs hakkında birlikte yapmış oldukları cinayet. Meselâ, iki kimse bir şahsı birlikte kasıtla öldürseler bir cinayet-i müştereke meydana gelmiş olur. Bu halde her ikisi de, istiyerek katil olduğundan kısas ile katlolunurlar. Fakat her ikisi de yanılmakla veya birisi kasıt, diğeri hata suretiyle birlikte öldürmüş olsalar şüphe husulüne binaen hiçbirine kısas lâzım gelmez, her ikisinin de sadece bir diyet-i kâmile vermesi icabeder.

CİNAYAT-I MÜTAADDİDE (Cināyāt-ı muta'addida) Bir şahsın veya birden ziyade şahısların bir kimse veya daha ziyade kimseler hakkında yapmış oldukları mütaaddit cinayetler.

Meselâ, bir şahıs bir insanın önce elini kesse, sonra da başını kesse veya önce bir insanı öldürse, sonra da diğer bir insanı öldürse mütaaddit cinayetlerde bulunmuş olur.

Bu bir kısmında kısas, diyet gibi cezalar tedahül eder, bir kısmında etmez.

CİNAYET *[alm. Verbrechen. — fr. crime. — ing. crime. — lât. crimen].*

1 — Yürürlükten kaldırılmış olan 1274 tarihli Ceza Kanununun 3 üncü maddesine göre terhibî cezaları, yani idam, kalebentlik, müebbet nefiy, müebbet rütbe ve memuriyetten mahrumiyet ve hukuku medeniyeden iskat cezalarını müstelzim cürümlerden ibaret idi.

1926 Tarihli Ceza Kanununa göre ağır cezalı suçlara denir ki, bunlar, ölüm cezasiyle müebbet veya muvakkat ağır hapis, beş seneden fazla hapis, âmme hizmetlerinden müebbet mahrum olmaklık cezalarını müstelzim cürümlerdir (CK. 587; CMUK. 421).

2 — Cinayet (Cināyat) a) Cana, âzaya karşı yapılan her hangi memnu bir fiil. «Nefis ve beden hakkında kısas veya tazmini mucip olacak surette yapılan taarruz.»

b) «Muahezeyi müstelzim olan her hangi bir mâsiyet.» İnsanın nefsine, âzasına, malına, ırzına taallûk eden her memnu fiil.

Mala karşı yapılan cinayetler gasıp, nehip, sirkat, itlâf adiyle anılır.

CİNAYET ALEL-BEHAİM (Cināyat 'ala-'l-bahāyim) Hayvanlar hakkında gasıp veya itlâf suretiyle yapılan cinayet. Hükmü (cazası) zaman (tazmin) ve bazı hususlarda kefarettir. Sayd-ı harem gibi.

CİNAYET ALEC-CEMADAT (Cināyat 'ala-'c-camādāt) Emval ve eşya hakkında gasıp veya itlâf yoliyle vukua gelen cinayet. Hükmü tazmindir.

CİNAYET ALER-RAKİK (Cināyat 'ala-'r-raḳīḳ) Köle hakkında vuku bulan cinayet. Başkasının kölesini amden öldüren kimse - hür olsun olmasın - öldürülür. Bu hükümden «abd-i vakf» müstesnadır. Vakfedilmiş bir köle amden öldürülse bile öldürene kısas lâzım gelmeyip diyet icabeder. Çünkü, vakfın menfaati bundadır. Diğer taraftan vakıf kölenin velisi hususunda şüphe mevcut olduğundan bu şüpheye mebni de kısas lâzım gelmez.

Başkasının kölesini amden olmayıp başka bir veçhile öldüren kimse diyetini verir. Bu diyet kölenin kıymetinden ziyade olamaz. Şu kadar ki, kölenin kıymeti hürrün diyetine, cariyenin kıymeti hürrenin diyetine müsavi veya ondan fazla olursa bu kıymet tamamiyle verilmez; belki hür ile hürrenin kıymetlerinden onar dirhem noksan olarak verilir. Meselâ, erkek kölenin kıymeti on bin dirhem olsa veli-yi cinayete dokuz bin dokuz yüz doksan dirhem verilir.

Köle veya cariyenin âzasından birinde yapılan cinayetten dolayı da hür erkek veya hür kadın için mukadder olan diyet miktarı nispetinde kıymetine göre diyet takdir olunur. Meselâ, hürrün kesilen bir elinin diyeti, diyet-i kâmilenin yarısı olduğu gibi kölenin kesilen bir elinin diyeti de kendi kıymetinin yarısı olur. Şayet kölenin yarı kıymeti beş bin dirhem veya daha ziyade olursa diyet beş bin dirhemden beş dirhem noksan olarak verilir.

CİNAYET FİL-ÂZA (Cināyat Fi-'l-a'zā) İnsanın uzuvlarına karşı yapılan cinayet. Buna «cinayet fil'etraf» ve «cinayet fi madunen nefs» denildiği gibi «cerh ve katı» da denir.

CİNAYET FİNNEFS (Cināyat Fi-'n-nafs) İnsanın nefsine karşı yapılan cinayet. Buna «katil» de denir.

CİNAYET-İ HÂİT (Cināyat-i ḥā'iṭ) Bir duvarın yıkılarak bir kimsenin ölümüne sebebiyet vermesi.

Bu halde duvar sabibine takaddüm (= ihbar) vâkı olmuş ise üzerine diyet lâzım gelir, olmamışsa lâzım gelmez.

CİNAYET-İ NÂHİS (Cināyat-i nāḥis) Bir kimsenin bir hayvana vurmak, dürtmek suretiyle vukuuna sebebiyet verdiği cinayettir ki, bundan mesul olur.

Yolda yürümekte olan bir hayvan binicisinin izni olmaksızın kendiliğinden vurarak, dürten kimse, hayvanın bu yüzden vücuda getirdiği zarar ve ziyanı öder.

CİNAYET-İ RÂKİP (Cināyat-i rākib) Bir kimsenin bindiği hayvan vasıtasiyle sebebiyet verdiği cinayettir ki bundan dolayı mesul olur.

CİNAYET-İ RAKÎK (Cinâyat-i raḳīḳ) Köle veya cariyenin yapmış olduğu cinayettir ki cezası ya kısas ile diyet, veya kıymetinin cinayet sahibine verilmesidir. Şöyle ki: bir köle amden birini öldürse kendi de kısasen öldürülür Diğer cinayetlerden birini yapmışsa bakılır, eğer başkasına temlikte mahal değilse mevlâsı icabeden diyeti - kıymetinden ziyade olmamak üzere - aleyhine cinayet yapılan kimseye öder: Müdebber, mükâtep, müstevlede gibi.

Eğer başkasına temlike mahal ise mevlâsı muhayyerdir, dilerse kendisini aleyhine cinayet yapılan kimseye verir, ve dilerse cinayetin diyetini vererek kölesini mülkünde alıkoyar.

CİNAYET-ÜL BEHÂİM (Cinâyat-i bahā'im) Hayvanların basmasiyle, dokunmasiyle, ısırmasiyle, sıçramasiyle, ön ayağını çarpmasiyle veya arka ayağiyle tepmesiyle husule gelen cinayet.

CİNAYET MAHKEMESİ 1274 Tarihli Ceza Kanununun 3 üncü maddesinde tâyin olunan cinayet derecesindeki cürümlerin muhakemesi ile vazifeli beş hâkimle kurulan mahkeme idi. Yeni teşkilâtta «ağır ceza mahkemesi» adını almış olup üç hâkim ile kurulur.

CİNNET *bk.* Akıl hastalığı, akıl zayıflığı.

CİNS (Cins) 1 — İçine aldığı tekler arasında çok fazla fark olmıyan şey; at, deve, koyun, buğday gibi.

Lâjik terimi olarak hayvan cinsi olup at, sığır ve deve ve koyun bu cinsin nevileridir.

2 — (Vakıfta) *bk.* Ehl-i beyt.

CİNSÎ MÜNASEBET SUÇLARI *[alm. Sexualdelikte, Verbrechen und Vergehen wider die Sittlichkeit. — fr. infractions contre les moeurs, délits contre les bonnes moeurs. — ing. sexual offences (breaches of sexual morality). — lât. stuprum].*

Umumi âdaba, aile nizamına ve ferdin namus ve haysiyetine, cinsî hürriyetine karşı yapılan taarruzlar. Ceza Kanunumuzda bu suçların başlıcaları şunlardır: Cebren ırza geçmek (414-419), alenen hayâsız vazı ve hareketlerde bulunmak (419); müstehcen ve hayâsız yazılar yazmak, resimler neşretmek; kız, kadın, erkek kaçırmak (429-434), fuhşiyata tahrik (432-436), zina (440-444).

CİNSÎ NAFAKA (Cins-ī nafaḳa) Altın ve gümüş nakit ve o hükümde olan mallar; un, ekmek, giyecek gibi şeyler. Hayvanat, akar nafaka cinsinden sayılmaz.

CİRAHA (Cirāḥa) Baş ve yüzden başka uzuvlardan birinde husule gelen yara. Cem'i «cüruh, cirah, cirahat». Caife ve gayricaife nevilerine ayrılır.

CİRAHAT-İ GAYRİCAİFE (Cirāḥat-i Gayr-i-cā'ifa) Cevfe (vücut boşluklarına) kadar gitmiyen yara. Elde, ayakta, boyundaki yaralar gibi.

CİRANTA. — *bk.* Ciro.

CİRO *[alm. Indossament, Giro. — fr endossement. — ing. endorsement (indorsement). — lât indossamentum*].*

Emre muharrer kıymetli evrakta hak sahibi tarafından senedin arkasına yazılan bir şerh veya sadece atılan imzadır ki bununla ciro eden kimse (ciranta) *[alm. Indossant. — fr. endossateur. — ing. endorser. — lât. indossator]* ciro edilen kimseye *[alm. Indossatar. — fr. endossé. — ing. endorsee. — lât. indossatarius]* senette yazılı bulunan edayı (para veya emtia) kabız salâhiyetini ve aynı zamanda senedi ödiyecek olan kimseye ödemenin ciroda gösterilen müstefide veya onun emrine yapılması emir ve salâhiyetini verir.

Ciro muhtelif bakımlardan sınıflanabilir:

I — Mahiyeti itibariyle:

1) Ciro senetten doğan bütün hakların ciro edilen şahsa naklini mutazammın ise «temlikî ciro» *[alm. Eigentumsindossament. — fr. endossement translatif ou de propriéte]* denir (TK. 539).

2) Yalnız senet bedelini almak için vekâleti tazammun ediyorsa «tevkilî ciro» *[alm. Vollmachtsindossament, Prokuraindossament, Inkassoindossament. — fr. endossement de (pour) procuration. — ing. procuration of endorsement]* denir (TK. 543).

3) Senet bedelinin terhinini tazammun ediyorsa «terhinî ciro» *[alm. Pfandindossament. — fr. endossement en garantie en gage, pignoratif. — ing. endorsement for pledgé]* adı verilir (TK. 544).

4) Dış bakımdan temlikî ciro mahiyetinde görüldüğü halde ciranta ile ciro edilen arasındaki anlaşmaya göre ciro yalnız terhin veya tevkil maksadiyle yapılmışsa buna «gizli terhinî (veya tevkilî) ciro» *[alm. verdecktes oder stilles Pfand - (Procuraindossament)]* denir.

II — Şekil itibariyle:

1) Hâmil, ciro edilen şahsın adını ve sair vasıflarını bildirmek suretiyle senede imzasını koyarsa buna «tam ciro» *[alm. Vollindossmant. — fr. endossement nominatif, endossement régulier. — ing. endorsement in full, special endorsement]* denir.

2) Başka hiçbir kayıt ve şerhe lüzum görülmiyerek senedin arkasına yalnız imza konulması suretiyle yapılan ciroya «beyaz ciro» (açık ciro) *[alm. Blancoindossament. — fr. endossement en blanc. — ing. endorsement (indorsement) in blanc, blanc endorsement, general endorsement. — lât. indossementum in bianco *]* denir ki temlik ifade eder. Keşideci ile muhataptan maada şahıslar poliçenin iç tarafına yalnız imza koyarlarsa bu aval ifade eder (TK. 556). Aynı hüküm hâmile muharrer çekler arkasına imza koyanlar hakkında da caridir (TK. 616).

CİSMANİ CEZA *bk.* Beden cezası.

CİSMANİ ZARAR *[alm. Körperverletzung, körperliche Schädigung. — fr. lésion corporelle, blessure. — ing. bodily injury, bodily harm. — lât. injuria (membrum ruptum: uzvun sakatlanması), (os fractum: kemiğin kırılması), pulsatio, verberatio].*

Haksız fiil ile insan vücuduna yapılan zarar. Bir kimsenin ölümüne veya yaralanmasına sebebiyet vermek veyahut bir şahsı çalışma kabiliyetinden tamamen veya kısmen mahrum bırakmak gibi (CK 456).

C. İ. T. E. J. A. *[alm. C. I. T. E. J. A. - fr. C. I. T. E. J. A. — ing. C. I. T. E. J. A.].*

1925 senesinde Pariste hava işleri hakkındaki hususi hukuku tetkik etmek üzere birkaç hükümet mümessilinden müteşekkil bir konferans akdedilmiş ve birçok esaslar hazırlanmıştı. Bu konferansın vermiş olduğu neticelerden en mühimmi Hava Hukuku Mütehassısları Milletler Arası Teknik Komitesi ismi altında daimî bir komite kurulmuş olmasıdır. Bu komitenin vazifesi hava hususi hukukuna ait kanun lâyihaları hazırlamak ve bunları milletler arası konferanslara takdim etmektir.

CİYRAN (Cīrān) Komşu mânasına olan «car» ın cem'i: komşular.

CİYRAN-I SALİHİN (Cīrān-ı ṣāliḥīn) İyi komşular.

CİZYE (Cizya) Müslim olmıyanların mükellef olan erkeklerinden alınan şahsi vergi. Buna «Harac-ürrüus» da denir ve iki nev'e ayrılır:

1 — Sulh yoliyle tarh edilen cizye: Bunun miktarı - gadirden çekinmek için - asla değiştirilemez.

2 — Harbde mağlûp oldukları halde yurtlarında bırakılmış olanlar üzerine tarh edilen cizye: Bunun miktarı mükelleflerin haline göre değişir. Bu husus ulülemrin reyine bağlıdır.

CLAUSULA REBUS SİC STANTİBUS *bk.* Beklenilmiyen vaziyet.

COBER *[alm. Jobber (Börsen). — fr. jobber. — ing. stock jobber].*

Menkul kıymetler ve kambiyo borsasında kendi hesaplarına menkul kıymet alıp satan kayıtlı. Coberler yalnız kendi hesaplarına esham ve tahvilât alıp satabilirler. Başka biri hesabına alım satımdan ve mutlak olarak kambiyo ve nukut işlerinden menedilmişlerdir.

COMMON LAW *[alm. common law.— fr. common law. — ing. common law. — lât. ius commune].*

Britanya İmparatorluğunda ve Birleşik Amerika devletlerinde tatbik edilen umumi âdetlerden doğan hukuk kaideleri.

CU'L (Cu'l) Bazı hususlarda verilen bedel veya ücret. Mücahitlere yardım olmak üzere yapılan bağışlamalara da denir.

Câile, ciâle de cu'l mânasınadır.

CU'L ALEC-CİHAD (Cu'l 'Alac-cihād) Gazada bulunmak üzere alınıp verilen ücret.

İslâm ordusunda kuvvet ve kesret, beytülmalde mücahidîni idare ve iaşe edecek emval bulunmadığı takdirde halkın ücretle asker tedarik etmesi caizdir.

CUMHURİYET *[lât. res publica (libera), civitas libera. — alm. Republik, Freistaat. — fr. République.— ing. republic].*

Devlet reisi, millet veya millet meclisleri tarafından muayyen müddet için seçilen hükümet şekli: Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri gibi.

CUMHURİYETÇİLİK *[alm. Republikanismus. — fr. régime républicain.— ing. republicanism, republican system].*

Millî hâkimiyet ülküsünün en iyi ve en emin surette temsil ve tatbikine müsait hükümet şekli olduğuna inanıştır ki C. H. P. nin ana vasıflarından birini teşkil eder; 5 şubat 1937 tarihinden itibaren Teşkilâtı Esasiye Kanununa alınmıştır (C. H. P. programı 5; TEK. 2).

CUMHURİYET HALK PARTİSİ *[alm. Republikanische Volkspartei. — fr. partie républicain du peuple. — ing. Republikan People's Party].*

İlk defa 4 eylûl 1919 tarihinde toplanan Sıvas Kongresinde «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» ve 15 teşrinievvel 1927 tarihinde Ankara'da toplanan ikinci büyük kongrede «Cumhuriyet Halk Fırkası» ve 4 mayıs 1935 tarihinde yine Ankara'da toplanan kurultayda «Cumhuriyet Halk Partisi» adını alan ve ana vasıfları cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkılâpçı olan bu prensiplerin vâzıı bulunan KEMAL ATATÜRK'ün adına izafetle «Kemalizm» denilen yolu takibeden siyasal cemiyet.

(1927 Cumhuriyet Halk Fırkası Nz, 1931 Cumhuriyet Halk Fırkası program ve Nz. 1935, 1936 C. H. Partisi program ve Nz.).

CUMHURİYET MÜDDEİUMUMİSİ *bk.* Müddeiumumilik.

CUMHUR REİSİ *[alm. Präsident der Republik. — fr. Président de la République. — ing. President of the Republic].*

Cumhuriyetle idare olunan memleketlerde devlet reisi olan zat. Türkiye cumhur reisini, Büyük Millet Meclisi kendi âzası arasından bir intihap devresi için seçer (TEK. 31).

CÜMLE *bk.* Madde.

CÜND (Cund) Asker, alay, ordu, bir kimsenin avene ve yardımcıları. Cem'i «cünud» dur.

CÜNHA *[alm. Vergehen. — fr. délit. — ing. misdemeanour. — lât. delictum].*

1274 Tarihli Ceza Kanununun 4 üncü maddesine göre; mücazatı tedibiyeyi, yani bir haftadan ziyade hapis ve muvakkat nefiy, memuriyetten tardı ve para cezasını müstelzim cürümler. 1926 Tarihli Ceza Kanununda beş sene ve beş seneye kadar hapis ve muvakkat sürgün ve ağır para cezasını müstelzim cürümlere tekabül etmektedir (CK. 587).

CÜNUN (Cunūn) Aklın bozulmasıdır ki, hareket ve sözlerin doğru olarak cereyanına mâni olur.

CÜNUN-U MUTBİK (Cunūn-u muṭbiḳ) Kesilmeksizin devam eden akıl hastalığı.

CÜNUN-U GAYRİMUTBİK (Cunūn-u ġayr-i muṭbiḳ) Gelip giden akıl bozukluğu.

CÜRH (Curh) Yara. *bk.* Ciraha.

CÜRME TEŞEBBÜS *[alm. Versuch. — fr. tentative.— ing. attempt.— lât. conatus;* (tam teşebbüs), *alm. vollendeter Versuch — fr. délit manqué. — lât. conatus proximus]*

Bir kimsenin kasteylediği bir cürmü işlemeye başlayıp da tamamlamak için muktazi icra hareketlerini ihtiyarında olmıyan mâniler ortaya girerek ikmal edememesi, yahut icra hareketlerini ikmal edip de cürmün neticelenememesi.

Eğer mâniler cürmün ortaya çıkmasına muktazi fiillerin tamamlanmasına imkân bırakmamış ise «teşebbüs» olur. Meselâ, adam öldürmek fiilinde fail silâh atarken

bir başkasının müdahalesi ile silâhı elinden alınması hali gibi. Eğer cürmün icrasına mütaallik bütün fiiller ikmal edilmiş olup da failin ihtiyarında olmıyan sebeplerden dolayı cürüm meydana gelmemiş ise «tam teşebbüs» veyahut «neticesiz kalan cürüm» husule gelir. Meselâ, bir silâhın bütün mermileri atıldığı halde hedefe isabet ettirilememesi hali gibi. Teşebbüs halinde kalan cürümlerin cezası muayyen nispetlerde indirilir.

Eğer cürme teşebbüs eden kimse cürmün icrasına mütaallik fiillerden kendi ihtiyariyle vazgeçmiş ise ceza verilmez, ancak bu fiillerden tamam olan kısımları esasen bir cürüm teşkil ediyorsa o kısma mahsus ceza verilir. Silâh teşhiri gibi (CK. 61-63).

CÜRM-Ü MEŞHUT *bk.* Meşhut suçlar.

CÜRÜM *[lât. crimen, maleficium delictum. — alm. Verbrechen und Vergehen. — fr. crime et délit. — ing. crime, felony, offence, misdemeanour].*

1 — Cürüm; ölümü, ağır hapsi, hapsi, sürgünü, ağır para cezasını icabettiren nevi. Bu nevi suçları kabahatlerden ayırmak için kullanılır. Cürmü, mahiyeti itibariyle tarif ve kabahat ile aralarındaki farkı tesbit etmek çok münakaşalı bir meseledir. Onun için kanunlar cürmün ne olduğunu tarif etmekten kaçınmışlardır. Fakat nazariyatta birçok tarifler ileri sürülmüştür. En ziyade kabule şayan tarif: bir cemiyetin mevcudiyet ve hayat şartlarını veya bir ferdin veya cemiyetin esaslı menfaatlerini ihlâl eden veya tehlikeye koyan hareketlerdir (CK. 1, 11).

2 — (Cürm) şer'an memnu olup faili had ve tâzir ile zecredilen her hangi bir fiil. Cem'i «ceraim». Cürüm işliyene «mücrim» denir.

CÜRÜM İSNADI *bk.* Atıf ve isnat, iftira.

CÜRÜM İŞLİYENLERİ SAKLAMAK *bk.* Yataklık.

CÜRÜM TASNİİ *bk.* Atıf ve isnat.

CÜRÜM VE KABAHATTE İŞTİRAK *bk.* İştirak.

CÜZAF (Cuzāf) Götürü pazar: bir çuval kömürü tartmadan ve bir yığın buğdayı ölçmeden satmak gibi. Buna «mücazefe» de denir.

CÜZAFEN BEYİ (Cuzāfan bay') Götürü satmak «mücazefeten beyi» da aynı mânadadır.

CÜZ-Ü CED (Cüz'-u cadd) Babanın babasının oğulları ve onların oğulları, yani yakın ve uzak ana baba bir amcalar ve onların oğulları ve oğullarının oğulları.

CÜZ-Ü EB (Cüz'-u ab) Babanın oğlu ve oğlunun oğlu. Yani ölünün ana ve baba bir kardeşleri ve onların oğulları, ilh...

CÜZ-Ü MEYYİT (Cuz'-u mayyit) Ölünün oğlu; oğlunun oğlu, ilh...

Ç

ÇALINAN MALLAR *[alm. gestohlene Sachen. — fr. choses volée. — ing. stolen property. — lât. res furtivae].*

Çalınan mallar üzerinde kanun vâzıları hem o malların malik ve zilyedlerinin mülkiyet ve tasarruf haklarını, hem onları hüsnü niyetle iktisabetmiş olanların iktisap haklarını muhafaza veya telif edebilecek mütaaddit usuller koymuşlar. Türkiyede bu malların zilyedleri beş sene zarfında istihkak dâvası açabilirler. Ancak bu malları üçüncü şahıslar açık artırmadan veya pazardan veyahut bunlara benzer suretlerle satış yapan tacirlerden almış iseler zilyedlerin bu malları bu suretlerle hüsnü niyetle iktisabeden üçüncü şahıslardan aynen istirdadedebilmeleri için, bu şahısların ödedikleri bedelleri kendilerine vermeleri şarttır.

Çalınan paralar, hâmile yazılı hisse senetleri ve tahvilleri üçüncü şahıslar tarafından hüsnü niyetle iktisabedilmiş ise bir istihkak dâvası bahis konusu olmaz. Yalnız bunları çalanlar aleyhine tazminat dâvası açılabilir. (MK. 902; TK. 439).

ÇALIŞMA HÜRRİYETİ *[alm. Arbeitsfreiheit. — fr. liberté du travail. — ing. liberty of labour, freedom of labour].*

Ticaret ve sanat hürriyeti. Ferdin iş yapmak, bir teşebbüse girmek, seçtiği sanatı yapmak hususundaki serbestliği.

Çalışma hürriyeti Türklerin âmme haklarındandır. Bu hürriyet devletin emniyet ve asayişine, âmmenin menfaatine ait düşünceler üzerine kanun ile bazı hallerde tahdit veya menedilebilir. Mecburi çalışma usulünün milletler arası taahhütlerle kaldırılmasını temin için aktolunan 25 eylûl 1926 tarihli Cenevre mukavelesine Türkiye de 2273 No. kanunla iltihak eylemiştir (TEK. 29, 70).

ÇALIŞMA MÜKELLEFİYETİ *[alm. Arbeitspflicht, Arbeitsdienst, Frohn. — fr. obligation au travail. — ing. compulsory service (labour) obligation to work (to labour)].*

Âmme hizmetlerinde cismen ve bizzat çalışmak suretiyle ödenen şahsi mükellefiyetler: yol mükellefiyeti *[alm. Wegebaupflicht. — fr. presiation. — ing. compulsary road-making]* (1525 No. K. 9), Millî Müdafaa için bedenen çalışmak mükellefiyeti *[alm. Arbeitsdienstpflicht. — fr. requisition (pour un travail), service du travail]* (3634 No. K. 6), Millî Korunma için bedenen çalışmak üzere iş mükellefiyeti *[alm. Arbeitsdienstpflicht. — fr. requisition (pour un travail) service du travail. — ing. obligation of compulsory labor].* (3780 No. K. 9) gibi.

ÇALIŞTIRMA CEZASI *[alm. Arbeitszwang, Strafe auf Unterbringung im Arbeitshaus. — fr. condamnation à l'exécution d'un travail].*

İş işlemeye elverişli oldukları halde dilencilik eden kimseleri, yakalanmaları halinde bir haftadan bir aya

kadar hususi idarelerle belediye işlerinde boğaz tokluğuna çalıştırmak suretiyle çektirilen bir nevi ceza (CK. 544).

ÇAP *[alm. Katasterplan. — fr. plan cadastral. — ing. cadastral plan (map)]*.

Bir gayrimenkulün hendesi şeklini gösteren ve umumi kadastro plânından kopye edilen münferit plân. Belediyelerce yangın yerleri hakkında tarla kaidesine göre tanzim edilen plânlardan çıkarılıp sahiplerine verilen münferit plân kopyelerine de çap denilmektedir.

ÇAPULCULUK *[alm. Marodieren, — fr. maraudage.— ing. looting, pillage]*.

Harb sahnelerinde bir askerin bağlı olduğu kıtadan veya askerî topluluktan geri kalarak ahaliye taaddi etmesi ve haksız taleplerle bunları tazyik etmesi suçu. (AsCK. 128).

ÇARTER MUKAVELESİ *[alm. Chartervertrag, Raumfrachtvertrag, Seefrachtvertrag. — fr. Charte - partie, contrat d'affrètment, contrat du charte. — ing. charterparty. — lât. charta partita]*.

Geminin tamamının *[alm. Vollcharter.— fr. affrètement total.— ing. charter - party by demise, demise charter]* veya cüz'ünün *[alm. Teilcharter.— fr. affrètement pour une partie du navire. — ing. charter for space in a ship, space charter]*, yahut muayyen yerinin *[alm. Raumcharter. — fr. affrètement pour une contenance déterminée du navire. — ing. hold* veya *part charter]* kiralanması yolu ile yapılan navlun akitleri (TK. 1097).

Türk ve Alman hukukunda navlun akdinin yazılmış olması mecburiyeti yoktur. Fakat tatbikat hep yazılı şekilde cereyan eder. Bu vesikaya «Navlun Mukavelenamesi» veya «Çarter Parti» *[alm. Chartpartie, Charter. — fr. charte - partie. — ing. charter, charter - party]* denir.

Ticari çeşitleri: a) zaman üzerine çarter *[alm. Zeitchartervertrag, Zeitfrachtvertrag.— fr. affrètement à temps, location coque nue, time - chartor.— ing. time - charter]*, b) yolculuk üzerine çarter *[alm. Reisechartervertrag.— fr. affrètement au voyage, contrat de charte au voyage. — ing. voyage charter, trip - charter]*.

ÇATMA *[alm. Schiffszusammenstoss.— fr. abordage. — ing. collision (of vessels).— lât. concur navium]*.

İki veya daha ziyade müstakil geminin doğrudan doğruya veya dolayısiyle çarpması veya birbirlerine değmesi. Çatmadan hukuki mesuliyet doğar (TK. 1275 vd.).

ÇEK *[alm. Scheck.— fr. chéque. — ing. cheque]*.

Kanun ile muayyen şekilde tanzim edilmiş ve kaide olarak ancak elinde keşideci emrinde para bulunan banka üzerine çekilebilen havale. Şu kadar ki muhatapta keşideci emrinde para bulunması veya çekin banka olmıyan bir kimse üzerine çekilmiş olması, kanunun şekil şartlarına riayet edildiği takdirde çekin mahiyetine halel gelmez (TK. 608, 610, 612).

1 — Çizgili çek: *[alm. gekreuzter Scheck. — fr. chéque barré. — ing. crossed cheque]* İç yüzüne birbirine muvazi iki çizgi çekilmiş olup ancak bir bankaya ödenebilen çek. İki kısımdır: a) iki çizgi arasına bir şey yazılmamış veya sadece banka veya buna muadil bir tâbir yazılmışsa «umumi çizgili çek» *[alm. allgemein gekreuzter Scheck. — fr. chéque à barrement général. — ing. general crossed cheque]*, b) iki çizgi arasına muayyen bir bankanın ismi yazılmış ise «hususi çizgili çek» *[alm besonders gekreuzter Scheck. — fr chéque à barrement spécial. — ing. special crossed cheque]*. Birincisi her hangi bir bankaya, ikincisi ise çizgi arasında ismi yazılı bankaya ödenir (TK. 626).

2 — Takas ve mahsup çeki *[alm. Verrechnungsscheck. — fr. chéque à porter en compte.— ing. cheque only for account]* iç yüzüne «hesaba geçirilecektir» veya buna benzer kelimeler yazılmış olup ancak hâmilin bir bankadaki hesabının matlubuna geçirilmek suretiyle ödenen çek (TK. 627).

ÇELTİK NEHRİ Pirinç başakları köklerinin daimî suda bulundurulmasını sağlamak için akan veya akıtılan su.

ÇEŞNİ ÜZERİNE SATIŞ *bk.* Satış.

ÇIPLAK MÜLKİYET *[alm. nacktes Eigentum. — fr. nue propriété. — ing. bare ownership. — lât. nuda properietas (nudum ius quiritium)]*.

İntifa hakkı başka şahsa ait olan mal üzerinde mal sahibinin haiz olduğu salâhiyet. İntifa mülkiyetinin aksidir. «İntifadan mücerret» mülkiyet de denir.

Mülkiyet hakkının, tahallûk ettiği mal üzerindeki hakkın ikiye parçalanması bugünkü hukukumuzda da kabul edilmiştir.

Bir mal üzerinde malikin bu sıfatla haiz olduğu her türlü imtiyaz ve salâhiyetlere halel gelmemek üzere aynı mal üzerinde bir başka şahsın intifa, sükna, istifade ve kullanma hakkı sahibi olması mümkündür. Bir mal üzerindeki mülkiyet hakkının bahşeylediği haklardan intifa, sükna ve istifade hakları hariç bırakıldığı takdirde geride kalan mülkiyet hakkı «çıplak mülkiyet»ten ibaret olur: Medeni Kanunumuzun miras sisteminde olduğu gibi (MK. 442, 445, 448).

ÇIRAKLIK MUKAVELESİ *[alm. Lehrvertrag. — fr. contrat d'apprentissage.— ing. contract of apprenticeship]*.

Ustanın belirli bir sanatı olanca dikkat ve itinasiyle öğretmek ve bu hususta mecburi derslere devama nezaret etmek ve mesleğe ait mekteplere ve kurslara gitmeğe ve muayyen imtihanlara iştirak etmeğe müsaade eylemek üzere, çırakla yaptığı mukavele. Küçükler veya mahcurlarla yapılan çıraklık mukavelelerinin yazılı olması lâzımdır (BK. 318; İşK. 1).

ÇİFTE SİGORTA *[alm. Doppelversicherung. — fr. double assurance. — ing. double insurance, other insurance, multiple insurance, over - insurance]*.

Aynı eşya üzerindeki aynı menfaatin aynı hasara karşı aynı zaman için ve muhtelif sigorta bedelleri mecmuu malın değerini aşmamak şartiyle, birden fazla sigortacı tarafından sigorta edilmesi hali. Buna «müteaddit sigortacılar tarafından sigorta» adı da verilir (TK. 947, 956).

ÇİFTE VERGİ *[alm. Doppelbesteuerung.— fr. double imposition. — ing. double imposition, double taxation]*.

Aynı hâdisenin veya aynı malın iki veya daha ziyade memlekette vergiye tâbi olması halinde hâsıl olan fiilî vaziyet. İç malî hukukta aynı hâdisenin veya malın birkaç defa aynı vergiye veyahut aynı mahiyetteki bir gayrimenkulün, diğer memlekette yerleşen bir kimseye miras yolu ile intikalinde bu intikalden dolayı hem gayrimenkulün bulunduğu devlet, hem mirasçının yerleştiği memleket kanunları veraset veya intikal vergisi alıyorlarsa çifte vergi usulü tatbik edilmiş olur.

Bir devlet dâhilinde aynı matrahtan hem devlet, hem vilâyet veya belediye için vergiler alınıyorsa o matrah, çift bir mükellefiyete tâbi tutulmuş sayılır.

ÇİFTLİK Her yıl ziraat olunan ve hasılat veren bir çift öküzlük yer. Âlâ yerden yetmiş seksen dönüm ve orta yerden yüz dönüm ve en fena yerden yüz otuz dönüm kadar olan araziden ibarettir.

ÇİFTLİK MERASI Kasaba ve köy meralarından başkaca olarak eskiden beri bir çiftliğe tahsis kılınmış olan meradır ki arazi-i metrukeden değil arazi-i emîriyeden sayılır. Öşre muadil senelik icareye tâbidir.

ÇİFT MECLİS SİSTEMİ *[alm. Zweikammersystem. — fr. bicameralisme.— ing. two-chamber system].*

Teşri kuvvetinin iki meclis tarafından kullanılması usulü. Amerika, Fransa ve İngilterede olduğu gibi.

ÇİT *[alm. Grenzhecke, Grenzmauer, Grenzgraben, Einfriedigung (Zaun, Einzäunung). — fr. haie, clôture. — ing. bordermarker, partitionwall, party-wall, hedge, fence, ditch boundary, bound. — lât. confinium, limes, terminus, saepes, saepimentum, saeptum].*

Duvar, parmaklık gibi iki gayrimenkulü birbirinden ayıran şeyler. Bunların mülkiyetinde asıl olan her iki komşu arasında müşterek olmasıdır. Şüphe halinde hududun bu şeylerin tam ortasından geçtiği ve müşterek mülkiyet hisselerinin de müsavi olduğu farz olunur (MK. 647).

ÇOCUĞUN NESEBİNİ GİZLEME *[alm. Kindesunterschlagung, Kindesunterschiebung, Kindesverwechselung. — fr. supposition d'enfant, recel de naissance. — ing. substitution of a child, concealment of birth. — lât. suppositio (partus)].*

a) Bir çocuğu gizliyerek, yahut yerine başka bir çocuk koyarak o çocuğun nesebini yok etmek veya değiştirmek; b) meşru veyahut nesebi ikrar olunmuş bir çocuğu, kim olduğunu saklıyarak, darülâceze ve sair bir müesseseye vermek veyahut bir hayır sahibi tarafından alınmak üzere umumun görebileceği bir yere bırakmak cürmü (CK. 445, 446).

ÇOCUK DÜŞÜRME *[alm. Abtreibung. — fr. avortement. — ing. abortion, procuring of abortion, child destruction. — lât. procuratio abortus].*

Henüz haricî âlemde yaşama kudretini iktisabetmemiş olan ceninin, tabiî kaideler dairesinde doğmasının ve yaşamasının önüne geçmek için, içten veya dıştan tesir yapan bir vasıta kullanmak suretiyle rahimde iken yaşama kabiliyetini gidermek veya vaktinden evvel rahimden dışarı çıkarmaktır ki; ya yalnız gebenin veya başkasının veya her ikisinin fiil ve hareketleriyle vukua gelebilir ve bu suç cürüm teşkil eder. (CK. 452, 456, 468, 469, 470).

ÇOCUK HUKUKU *[(objektif)alm. Jugendrecht.— fr. législation de l'enfance.— ing. Children and Young Persons Act, children law, child law; (sübjektif) alm. Rechte des Kindes. — fr. droits des enfants. — ing. rights of the child].*

1 — (Objektif): Çocuğun hukuki durumunu tâyin ve tesbit eyliyen hukuk kaideleri.

2 — (Sübjektif) Velâyet hakkını elinde tutan ana babaya karşı çocukların yalnız vazifeleri değil, bazı hakları da vardır: a) babalarının soy adını taşırlar, b) velâyet hakkının zıyaı halinde dahi ana baba çocuklarını besleyip büyütmeğe mecburdurlar, c) ana baba çocuklarını sosyal durumları ve maddi imkânları içinde terbiye etmek ve onlara manevi ve maddi kabiliyetleriyle mütenasip bir meslek veya tahsili ve yetişikliliği vermek vazifesiyle mükelleftirler. ç) Velâyet altındaki şahsın hukuki muamele ehliyeti vesayet altındaki şahsın hukuki muamele ehliyeti gibidir.

Bu sebepten çocuk, bizzat yapamadığı hukuki muamelelerinde ana baba tarafından temsil olunmak hakkını haizdir (MK. 259, 261, vd.).

ÇOCUK KAÇIRMAK *bk.* Adam kaldırmak.

ÇOCUKLARIN TERKİ *bk.* Terk.

ÇOCUK MAHKEMELERİ *[alm. Jugendgerichte. — fr. tribunaux pour enfants. — ing. Juvenile Courts].*

Suçlu, bir küçük veya mümeyyiz olmıyan bir reşit ise, çocukların ve gençlerin irtikâbettikleri suçların sebeplerini bilmek, onların ahlâklarını ıslah ederek kurtarılmaları çarelerini bulmak için hâkimin hususi bir kabiliyet ve tecrübeye de sahip olması icabeder. Çocukların ve gençlerin muhakemelerini görecek hâkimlerin hususiyetlerini temin ihtiyacı birçok memleketlerde çocuklar ve gençler için ayrı mahkemeler kurmaya sebebolmuştur. Bunlara çocuk mahkemeleri denir. 1899 senesinden beri İngiltere, Birleşik Amerika, Almanya, İtalya, Macaristan, Danimarka, Belçika ve Fransada çocuk mahkemeleri kurulmuştur.

ÇOCUK MALLARI *[alm. Kindesvermögen. — fr. biens des mineurs (Fr.), biens des enfants (İs) — ing. property of infant children. — lât bona liberorum (minorum)].*

Çocuğun hukuk süjesi sıfatiyle sahip olduğu mallar. Çocuk medeni haklarını kullanmak ehliyetini elde edinceye kadar mallarını ana ve babası idare eder. Ana baba velâyet hakkının devamı müddetince çocuğun mallarının idaresinde kaide olarak serbest olup hiç kimseye hesap ve teminat vermeğe mecbur değildir. Ancak bu vazifelerini yapmadıkları takdirde hâkim müdahale edebilir. Evliliğin sona ermesinde ise velâyet hakkı kendisine ait olan eş; vesayet makamına çocuğun mallarının defterini vermeğe ve çocuğun servetinde ve bu servetin neticesinde ehemmiyetli bir değişiklik husule geldiği takdirde, bunu da bildirmeğe mecburdur. Çocuğun bir gayrimenkulünün satılması veya parasının bir teşebbüse yatırılması hususlarının vesayet makamına haber verilmesi gibi.

Vesayet makamı çocuk mallarının idaresinde, tabiî bir murakıptır (MK. 278, 279).

ÇOCUK TİCARETİ *bk.* İnsan ticareti.

ÇOK KARILILIK *[alm. Doppelehe, Vielweiberei, Bigamie, Polygamie. — fr. bigamie, polygamie — ing. bigamy, polygamy, polygyny.— lât. bigamia, polygamia (plurus mores habere), (bina sponsalia, binas nuptias habere) binas uxores habere].*

Birden fazla karı ile evlenmek. Eski hukukumuzda dörde kadar karı almak caiz olduğu halde bugün mer'i olan kanunlara göre birden fazla karı ile evlenmek bir suçtur (MK. 112, CK. 237).

ÇOK KOCALILIK *[alm. Vielmännerei, polyandrie. — fr. polyandrie. — ing. polyandry. — lât. polyandria (pluribus viris nuptam esse)].*

Karının mütaaddit koca ile evlenmesine cevaz veren bir müessese olup medeni milletlerin kanunu bunu daima menetmiştir.

Bugünkü hukuk nizamımız çok kocalılığı da çok karılılık gibi bir suç sayar (CK. 237).

ÇOK TARAFLI AKİTLER *bk.* Akit.

ÇUVALDIZ İki hilâl miktarını gösteren ölçü. İki hilâl birleşince çuvaldız kalınlığını bulur.

D

DAAVİ DAİRELERİ UMUMİ HEYETİ *bk.* Devlet Şûrası.

DAAVİ KALEMİ 1284 tarihinde ticaret mahkemelerine bağlı olmak üzere Ticaret Nezaretinde teşkil olunan kalem. Bu kalem ticaret-i umumiye kançılaryası diye isim almıştır. Vazifesi ticari mukavelelerin, vekâletname, kefaletname, protesto gibi evrakın tanzim ve tebliği, ticaret mahkemelerinden verilecek ilâmların kaydı ve tebliği gibi bugün noterler ve mahkeme kalemleri tarafından görülen işlere bakmaktı.

DAHİLÎ HARB *[alm. Bürgerkrieg. — fr. guerre civile. — ing. civil war. — lât. bellum civile].*

Bir devlet tebaasından bir kısmının millî, siyasi veya iktisadi duyuş ve görüş ayrılıkları dolayısiyle, bağlı bulunduğu devlete karşı teşkilâtlı ve ihtilâl hareketleriyle, bu devletten ayrılmak veyahut içinde bulunulan siyasi rejimi değiştirmek için, giriştiği silâhlı mücadele. İstiklâllerini elde etmek için XVIII. asır sonlarında Şimalî Amerika sömürgeleri halkının bağlı bulundukları İngiltere'ye, XIX uncu asırda Cenubi Amerika sömürgeleri halkının İspanya'ya, Yunanlıların Osmanlı İmparatorluğuna karşı mücadeleleri, Şimalî Amerikada Cenup halkının ayrı bir ittihat kurmak için Federal Cumhuriyete karşı savaşları, millî mücadele yıllarında Türk milletinin Padişah Hükümetine karşı mücadeleleri gibi.

Dahilî harb halinde, devletler arası hukukunun genel kaidelerine göre ihtilâle mâruz kalan devlet ve diğer devletler tarafından muharip sıfatı tanınmadıkça harb kaideleri tatbik olunamıyacağı gibi tarafsızlık hak ve borçlarından da bahsolunamaz.

DAHİLÎ NİZAMNAME *[alm. Hausordnung, Geschäftsordnung, Regulativ.— fr. réglement intérieur. — ing. standing orders (Parliament), house - regulations, rules, order of business].*

Meclis, cemiyet, şirket gibi teşkillerin veya her hangi bir daire veya müessesenin işlerini düzenlemek ve iyi işlemesini sağlamak ve hükmü yalnız bunları teşkil edenlere ve tatbik olundukları yerlere munhasır bulunmak üzere meydana getirilen kaideierin hepsi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Dahilî Nizamnamesi bu kabîldendir.

Bazı anonim şirketler nizamnamelerine (statü) denmesi doğru değildir.

DAHİLÎ TALİMATNAME *bk.* Talimatname.

DAHİLİYE VEKÂLETİ *[alm. Innenministerium, Ministerium des Innern. — fr. Ministère de l'Intérieur. — ing. Home Office, Ministry of Interior (of internal affairs)].*

Bir vekilin emir ve idaresi altında memleketin iç emniyet ve asayişini korumak, vilâyetlerin, belediye ve köylerin idaresini düzenlemek, memlekette ikamet veya seyahat eden ecnebilere ait muameleleri yapmakla vazifeli vekâlet. Teşkilâtı 2624 Sayılı Kanunda ve bunu tadil eden kanunlarda gösterilmiştir.

DA'IY (Da'iyy) Evlât edilen çocuk (evlâtlık).

DAİMÎ BİTARAFLIK *[alm. Neutralisation. — fr. neutralité permanente (perpetuelle). — ing. perpetual neutrality, permanent neutrality, neutralisation].*

Harb halinde tarafsız kalacağını önceden taahhüt ve ilân eden ve tarafsızlığı çok zaman kolektif bir halde garanti edilmiş olan devletin vaziyeti: İsviçrenin tarafsızlığı gibi.

DAİMÎ BORÇ MÜNASEBETLERİ *[alm. Dauerschuldverhältnisse. — fr. contrat à durée (déterminée ou indéterminée, contrat successive), contrat à long terme. — ing. permanent (durable) obligations].*

Hükümleri muayyen bir müddet zarfında veya taraflardan biri feshi ihbar edinceye kadar devam eden borç münasebetleri: havagazı, su, elektrik mukaveleleri, muayyen veya gayrimuayyen müddet için yapılan hizmet akitleri gibi.

DAİMÎ HAKEM DİVANI *[Alm. Ständiger Schiedsgerichtshof. — fr. cour permanente d'arbitrage. — ing. Permanent Court of Arbitration].*

1899 Lâhey mukavelenamesinin ortaya çıkardığı bu divan heyeti, bir büro ve bu mukavelenameyi imza eden devletler tarafından dört hakem tâyini suretiyle vücuda gelen bir hakemler listesinden ibarettir. İki devlet, aralarında çıkan her hangi bir anlaşmazlığı Divan marifetiyle hallettirmek istedikleri takdirde

Vesayet makamı çocuk mallarının idaresinde, tabiî bir murakıptır (MK. 278, 279).

ÇOCUK TİCARETİ *bk.* İnsan ticareti.

ÇOK KARILILIK *[alm. Doppelehe, Vielweiberei, Bigamie, Polygamie. — fr. bigamie, polygamie — ing. bigamy, polygamy, polygyny.— lât. bigamia, polygamia (plurus mores habere), (bina sponsalia, binas nuptias habere) binas uxores habere].*

Birden fazla karı ile evlenmek. Eski hukukumuzda dörde kadar karı almak caiz olduğu halde bugün mer'i olan kanunlara göre birden fazla karı ile evlenmek bir suçtur (MK. 112, CK. 237).

ÇOK KOCALILIK *[alm. Vielmännerei, polyandrie. — fr. polyandrie. — ing. polyandry. — lât. polyandria (pluribus viris nuptam esse)].*

Karının mütaaddit koca ile evlenmesine cevaz veren bir müessese olup medeni milletlerin kanunu bunu daima menetmiştir.

Bugünkü hukuk nizamımız çok kocalılığı da çok karılılık gibi bir suç sayar (CK. 237).

ÇOK TARAFLI AKİTLER *bk.* Akit.

ÇUVALDIZ İki hilâl miktarını gösteren ölçü. İki hilâl birleşince çuvaldız kalınlığını bulur.

D

DAAVİ DAİRELERİ UMUMİ HEYETİ *bk.* Devlet Şûrası.

DAAVİ KALEMİ 1284 tarihinde ticaret mahkemelerine bağlı olmak üzere Ticaret Nezaretinde teşkil olunan kalem. Bu kalem ticaret-i umumiye kançılaryası diye isim almıştır. Vazifesi ticari mukavelelerin, vekâletname, kefaletname, protesto gibi evrakın tanzim ve tebliği, ticaret mahkemelerinden verilecek ilâmların kaydı ve tebliği gibi bugün noterler ve mahkeme kalemleri tarafından görülen işlere bakmaktı.

DAHİLÎ HARB *[alm. Bürgerkrieg. — fr. guerre civile. — ing. civil war. — lât. bellum civile].*

Bir devlet tebaasından bir kısmının millî, siyasi veya iktisadi duyuş ve görüş ayrılıkları dolayısiyle, bağlı bulunduğu devlete karşı teşkilâtlı ve ihtilâl hareketleriyle, bu devletten ayrılmak veyahut içinde bulunulan siyasi rejimi değiştirmek için, giriştiği silâhlı mücadele. İstiklâllerini elde etmek için XVIII. asır sonlarında Şimalî Amerika sömürgeleri halkının bağlı bulundukları İngiltere'ye, XIX uncu asırda Cenubi Amerika sömürgeleri halkının İspanya'ya, Yunanlıların Osmanlı İmparatorluğuna karşı mücadeleleri, Şimalî Amerikada Cenup halkının ayrı bir ittihat kurmak için Federal Cumhuriyete karşı savaşları, millî mücadele yıllarında Türk milletinin Padişah Hükümetine karşı mücadeleleri gibi.

Dahilî harb halinde, devletler arası hukukunun genel kaidelerine göre ihtilâle mâruz kalan devlet ve diğer devletler tarafından muharip sıfatı tanınmadıkça harb kaideleri tatbik olunamıyacağı gibi tarafsızlık hak ve borçlarından da bahsolunamaz.

DAHİLÎ NİZAMNAME *[alm. Hausordnung, Geschäftsordnung, Regulativ.— fr. réglement intérieur. — ing. standing orders (Parliament), house - regulations, rules, order of business].*

Meclis, cemiyet, şirket gibi teşkillerin veya her hangi bir daire veya müessesenin işlerini düzenlemek ve iyi işlemesini sağlamak ve hükmü yalnız bunları teşkil edenlere ve tatbik olundukları yerlere munhasır bulunmak üzere meydana getirilen kaideierin hepsi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Dahilî Nizamnamesi bu kabîldendir.

Bazı anonim şirketler nizamnamelerine (statü) denmesi doğru değildir.

DAHİLÎ TALİMATNAME *bk.* Talimatname.

DAHİLİYE VEKÂLETİ *[alm. Innenministerium, Ministerium des Innern. — fr. Ministère de l'Intérieur. — ing. Home Office, Ministry of Interior (of internal affairs)].*

Bir vekilin emir ve idaresi altında memleketin iç emniyet ve asayişini korumak, vilâyetlerin, belediye ve köylerin idaresini düzenlemek, memlekette ikamet veya seyahat eden ecnebilere ait muameleleri yapmakla vazifeli vekâlet. Teşkilâtı 2624 Sayılı Kanunda ve bunu tadil eden kanunlarda gösterilmiştir.

DA'IY (Da'iyy) Evlât edilen çocuk (evlâtlık).

DAİMÎ BİTARAFLIK *[alm. Neutralisation. — fr. neutralité permanente (perpetuelle). — ing. perpetual neutrality, permanent neutrality, neutralisation].*

Harb halinde tarafsız kalacağını önceden taahhüt ve ilân eden ve tarafsızlığı çok zaman kolektif bir halde garanti edilmiş olan devletin vaziyeti: İsviçrenin tarafsızlığı gibi.

DAİMÎ BORÇ MÜNASEBETLERİ *[alm. Dauerschuldverhältnisse. — fr. contrat à durée (déterminée ou indéterminée, contrat successive), contrat à long terme. — ing. permanent (durable) obligations].*

Hükümleri muayyen bir müddet zarfında veya taraflardan biri feshi ihbar edinceye kadar devam eden borç münasebetleri: havagazı, su, elektrik mukaveleleri, muayyen veya gayrimuayyen müddet için yapılan hizmet akitleri gibi.

DAİMÎ HAKEM DİVANI *[Alm. Ständiger Schiedsgerichtshof. — fr. cour permanente d'arbitrage. — ing. Permanent Court of Arbitration].*

1899 Lâhey mukavelenamesinin ortaya çıkardığı bu divan heyeti, bir büro ve bu mukavelenameyi imza eden devletler tarafından dört hakem tâyini suretiyle vücuda gelen bir hakemler listesinden ibarettir. İki devlet, aralarında çıkan her hangi bir anlaşmazlığı Divan marifetiyle hallettirmek istedikleri takdirde

yukardaki listeden her biri ikişer hakem seçer ve böylece seçilen hakemler de bir üst hakem (super arbitre) seçerler. Bu suretle teşekkül eden hakem heyeti ihtilâfı katî ve nihai olarak halleder. Divan Lâhey'de toplanır.

DAİMÎ KADRO *bk.* Kadro.

DAİRE 1 — *[alm. Bezirk. — fr. circonscription, section. — ing. districkt]:* Ülkenin bir âmme hizmetini veya faaliyetini veyahut salâhiyet sahasını göstermek üzere hükmi şahsiyeti haiz olarak veya böyle bir şahsiyeti olmaksızın ayrıldığı ikinci derecede taksimat parçası: Belediye dairesi, mahkemenin kaza dairesi, intihap dairesi gibi.

2 — *[alm. Amt (Lokal, Gebäude) — fr local, bureau d'une administration. — ing. office]:* Bir âmme hizmeti teşkilâtının toplandığı ve bu hizmetin görüldüğü yer: maarif dairesi, adliye dairesi gibi.

DAİRE-İ İNTİHABİYE *bk.* İntihap dairesi.

DAİRE-İ KAZA (Kaza dairesi) *bk.* Vazife, salâhiyet.

DALGALI BORÇLAR *[alm. schwebende Schuld. — fr. dette flottante. — ing. floating debt, unfunded debt].*

Hesapları kapatılan bütçelerin henüz ödenmemiş masraflarından doğan ve yıllık hazine ihtiyaçları için kısa vâdelerle çıkarılıp henüz tedavülde bulunan bono ve tahvillerden hâsıl olan veyahut müteferrik ve muhtelif mahiyette olup fevkalâde zamanlardan ve buhranlı devirlerden kalan birikmiş gayrimuntazam borçlar.

DALGALI SİGORTA *[alm. laufende Versicherung. — fr. assurance courante (İs) assurance flottante (Fr). — ing. floating policy].*

Bir veya birçok rizikonun muayyen bir müddet için muayyen bir para ile sigorta edilmesi. Bu sigortada sigorta edilen kıymetler belli değildir. Ancak, hasarın vukuu günü belli olacaktır. Onun içindir ki, sigortaya «dalgalı» denmektedir. Sigorta devam ettiği müddetçe sigorta olunan kıymetler her an değişebilir. Kararlaştırılan para miktarına kadar sigorta daima caridir. Bir iş sahibinin çalıştırmakta olduğu bütün işçileri bir yıl içerisinde uğrıyabilecekleri kazalara karşı muayyen bir miktar para için sigorta ettirmesi halinde bir dalgalı sigorta meydana gelmiş olur. Dalgalı sigortanın ispat vasıtası olan poliçeye umumi ve kolektif poliçe veya dalgalı poliçe denir. Damga Resmi Kanunu buna «mütedavil sigorta mukavelenamesi» adını vermektedir. Dalgalı sigortaya «abonman sigortası» da denmektedir. Bununla anlatılmak istenilen şey, muayyen müddet bitmedikçe mukavelenin, ara yerde hasarlar vukua gelse bile yine devam edeceğidir.

DALYAN TASARRUFU *bk.* Balıkçılık hukuku.

DAMGA RESMİ *[alm. Stempelabgabe, Stempelsteuer. — fr. dornt de timbre. — ing. stamp duty].*

Kanunda yazılı olan ve ihtiyaç için ibraz edilebilecek mahiyette olmak üzere hazırlanan her nevi evrak ve senetlerle ilânlardan bu evraka pul yapıştırılmak veya matbu damga vurulmak mukabilinde makbuz verilmek suretiyle bu evrakın mahiyetine göre maktu veya nispî olarak alınan resim (Damga Resmi K.).

DÂMİA (Dāmi'a) Akmaksızın göz yaşı kadar kan çıkmış olan yara. Hükmü, hükümet-i adildir.

DÂMİGA (Dāmiğa) Ümmüd-dimağ denilen deriyi yırtan, dimağa kadar işliyen yara.

DÂMİYE (Dāmiya) Kendisinden göz yaşı miktarı kan çıkıp akan yara. Hükmü, hükümet-i adildir.

DAMPİNG *[alm. Dumping. — fr. Dumping. — ing. dumping].*

İngilizce umumiyetle yığıntı ve bilhassa süprüntü ve eski eşya ve malzeme yığıntısı, atmak ve boşaltmak mânalarına gelen «dum» kelimesinden alınmıştır.

Her hangi bir maddenin ecnebi memleketlerde (umumiyetle o memleketlerdeki benzer istihsali sarsma maksadiyle) maliyetten aşağı bir fiyatla satılmasıdır.

Damping tâbiri, daha umumi bir mânada, böyle bir maksat olmadan dahi ecnebi mahsul veya mamullerinin yerlilere nazaran düşük fiyatla satılmasını ifade için kullanılır. Dampingin tesirlerinden korunmak üzere 1499 sayılı Gümrük Tarifesi K. 3 bazı tedbirler almıştır.

DÂNİK (Dāniḳ) Bir dirhemin altıda biri. Cem'i «devanik».

DÂR (Dār) Mekân, makam, ülke.

DÂR-I ADL (-i 'Adl) Ulülemrin adalet ve hâkimiyeti altında bulunan islâm ülkesi. Dâr-ı islâm, dâr-ı adilden daha umumi bir tâbirdir.

DÂR-I BAĞİY (-i Baġy) Ulülemre karşı haksız olarak isyan eden bir kısım müslümanların idare ve hâkimiyeti altında bulunan islâm beldesi.

DÂR-I EMÂN (-i Amān) Müslümanlar ile sulh halinde bulunan veya müslümanların zimmetini kabul eden gayrimüslim bir milletin ülkesi.

Burası ehl-i islâmın emânı altında bulunduğundan ahalisine müslümanlar tarafından hiçbir veçhile taarruz olunamaz.

DÂR-I HARB (-i Ḥarb) Müslümanlar ile aralarında sulh hali bulunmıyan gayrimüslimlerin ülkesi. Bu ülkedeki müslim olmıyan ahaliden her birine «harbî» denir.

DÂR-I İSLÂM (-i İslām) Müslümanların hâkimiyeti altında bulunan yerler. Müslimler oralarda huzur ve emniyet içinde yaşarlar.

DÂR-I RİDDE (-i Ridda) An'asıl müslim iken sonradan irtidadeden veya bir aralık islâmiyeti kabul etmiş iken sonradan mürtet olan şahısların hâkim bulunduğu şehir veya kasaba. Bazı ahkâm itibariyle dâr-ı harbden ayrılır.

DÂR-I ZİMMET (-i Zimmat) Müslümanların ahit ve emânını, himayesini kabul etmiş olan gayrimüslimlere mahsus yerler. Vaktiyle idari muhtariyete nail olan bir kısım eyaletler bu kabîlden idi.

DARBE-İ HÜKÜMET *[alm. Staatsstreich, Putsch. — fr. coup d'Etat. — ing. coup d'Etat, puteh].*

Bir memlekette siyasi kuvvetin tamamını kanunsuz vasıtalarla ve umumi surette silâh kuvvetiyle zabıt veya buna teşebbüs etmek.

DÂR-I ŞÛRA-YI ASKERÎ 1253 senesi muharreminde teşkil ve 1259 tarihli nizamname ile vazifesi tesbit

olunan ve bir reis ve bir müftü ile askerî ve mülki ricalden on bir daimî ve altı muvakkat âza ile kurulan yüksek askerî bir meclis idi. 1296 tarihinde ilga edilmiştir.

Meşrutiyetin ilânından sonra bu müessese 10 ağustos 1325 tarihli nizamname ile Şûrayı Askerî unvanı altında yeniden ihdas edilmiş, Büyük Harb devresinde içtima edemiyen bu müessese kararnamelerle birkaç defa ilga ve yeniden ihdas olunmuş ve nihayet Cumhuriyet devrinde 660 No. lı kanun ile Âli Askerî Şûra unvanı ile yeniden teşkil edilmiştir.

DARPHANE *[lât. moneta.— alm. Münze (Münzstätte). — fr. Hôtel de la monnaie. — ing. mint]*.

Madenden paraların ve bazan da madalyaların imal edildiği mahal.

DÂRÜLÂCEZE *[alm. Armenasyl.— fr. asile des pauvres. — ing. alms - house, poor - house. — lât. ptochotrophium]*.

Yoksul ve çalışıp kazanmak kabiliyetinden mahrum kimselerin barındırıldıkları içtimai yardım müessesesi. Bilhassa İstanbul'da mevcut ve İstanbul Belediyesine bağlı böyle bir yardım müessesesi bu adı taşımaktadır (Dârülâceze Nz.).

DÂRÜLFÜNUN *[alm. Universität (früher übliche Bezeichnung). — fr. nom de l'ancienne Université. — ing. former designation of university]*.

Osmanlı İmparatorluğunda 27 recep 1262 (1846) de «Rüşdiye» (o zamana göre bugünkü orta tedrisatın bir kısmı) üstünde «kâffe-i ulûm ve fününu iktisap için leylî ve nihari» olmak üzere bir «Dârülfünun» inşası kararlaştırılmış ve o bina yapılıncaya kadar tedrisata başka yerlerde devam edilmiştir.

16 zilkade 1286 (1870) da inşası tamamlanan Dârülfünun'a sırasiyle ilk okulu, rüştiyeyi ve mülki idadi ile sultaniyeyi bitirenler alınmaya başlanmıştır. O tarihlerde birer müstakil okul halinde açılmış olan «Mekteb-i Hukuk» ile «Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye» de dâhil olmak üzere 1 ağustos 1316 (1900) «Ulûm-u Âliye-i Diniye», «Ulûm-u Riyaziye ve Tabiiye», «Edebiyat» şubelerinden mürekkep bir «Dârülfünun-u Şahane» açılmıştır.

11 teşrinievvel 1330 tarihli nizamname ile yapılan tadilât neticesinde Dârülfünun, «Hukuk, Tıp, Edebiyat ve Fünun» medreselerinden müteşekkil bir «Medrese-i Âliye» haline konmuş ve «ilmî muhtariyeti» haiz olduğu bu nizamnamede gösterilmiştir.

21 nisan 1340 tarihli kanunla «Dârülfünun» a şahsiyet-i hükmiye verilmiş ve nihayet «İstanbul Dârülfünununun İlgasına ve Maarif Vekâletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun» ile bu müessese kaldırılmıştır.

DÂRÜSSAADE AĞALIĞI İkinci Murat zamanında sarayda ihdas edilen memuriyetlerden biri olup vazifesi harem işlerine bakmak, darüssaade ağaları ile onlara mensup olanlara ait vakıflara, haremeyn vakıflarına nezaret etmek idi.

Bu memuriyet hazinedarbaşılık, kilercibaşılık gibi diğer saray hizmetleri için ihdas edilen memuriyetlerin en büyüğü idi. Buna «Kızlarağalığı» da denir.

DÂVA *[lât. actio, lis, litigium, jurgium, controversia, contentio, judicium, certamen. — alm. Klage, Prozess, Rechtsstreit. — fr. action, procès, cause, poursuite, litige. — ing. action, suit. lawsuit, claim, dispute; litigation]*.

1 — Şu anlamlarda kullanılır:

a) Alacak ve talep hakkı anlamına *[lât. actio. — alm. klagbarer Anspruch. — fr. action. — ing claim, legal (equitable) claim]* (MK. 87).

b) Hâkimden bir niza ve ihtilâfın hallini, bir hakkın himayesini istemek ve dâva hakkının verdiği salâhiyeti kullanmak *[alm. Klage. — fr. action, instance. ing. — action, suit, petition]* (HMUK. 187).

c) Mahkemece takibi kabil mahiyet ve vasıfta maddi iddianın kendisi *[alm Klage (Klageanspruch). — fr. cause, confestation]* (HMUK. 8).

2 — Asli dâva *[alm. Haupt (- Klage) anspruch. — fr. action (demande) principale. — ing. principal action (claim). — lât. actio principalis]* : ihtilâfın mahkemeye aksini icabettiren esas iddia, yani başka bir dâva ile alâkası olmıyan müstakil iddia.

3 — Fer'î dâva *[alm. Neben (- Klage) anspruch. — fr. demande (action) accessoire. — ing. accessory claim]*: tarafların asıl dâva ile beraber ve bunun teferruatından olarak, diğer bir şeye hüküm verilmesini istemeleri: boşanma dâvasiyle birlikte tazminat ve eşya talebi, gayrimenkule müdahalenin men'i dâvasiyle birlikte tazminat talebi gibi.

DÂVA (da'vā) Bir kimsenin diğer kimseden hâkim huzurunda hakkını istemesi.

DÂVA-YI BATILA (- i Bāṭıla) Esasında sahih olmıyan dâva: nesebi malûm birisini, kendi olduğunu dâva etmek gibi.

DÂVA-YI FÂSİDE (- yi fāsida) Esasında sahih ve fakat bazı haricî vasıfları itibariyle gayrimeşru olan dâva: müddeabihin meçhul olması gibi.

DÂVA-YI SAHİHA (- i ṣaḥīḥa) Esasında sahih ve vasfı itibariyle meşru olan, yani sıhhat şartlarını haiz olan dâva.

DÂVA ARZUHALİ *bk.* Arzuhal.

DÂVADA MUALLÂKIYET *[lât. lis pendens, litis pendentia. — alm. Rechtshängigkeit. — fr. litis pendance. — ing. lis pendens, pending suit, sub iudice, sub judice]*.

Ceza ve hukuk işlerinde dâva etmek hakkı kullanılarak bir mahkemede açılmış ve henüz bitmemiş olan muhakemenin bu mahkemede cereyanı lüzumunu ifade ve usul hukukuna taallûk eden bir müessesedir. Bu bağlılık devam ettiği müddetçe, dâvanın mevzuu olan fiil veya iş hakkında aynı veya diğer bir mahkemede başka bir takibat veya dâva açılamaz. Açıldığı takdirde bu dâva re'sen tatil olunur. Fakat bizim HMUK. 187 f. 4 nazaran «İkame olunan bir dâvanın diğer bir mahkemede görülmekte bulunduğu iddiası» iptidai itirazlardan olup dâvanın başında ileri sürülmezse artık dinlenmez.

DÂVADAN VAZGEÇME *bk.* Feragat.

DÂVA EDEN *[lât. actor (Aulus Agerius). — alm. Kläger.— fr. demandeur.— ing. plaintiff, pursuer (Scotland), claimant, litigant, suitor].*

Kaza merciinde dâvayı açan, niza halini bu mercie arz eden ve nizâ hallini istiyen taraf. Aynı anlamda «dâvacı»; «müddei» terimleri de kullanılmaktadır.

Ceza muhakeme usulünde âmme dâvasını açan memura «cumhuriyet müddeiumumisi», askerî kazada âmme dâvasını açan memura «adlî âmir», şahsi hak talebiyle âmme dâvasına iştirak edene «müdahil, dâhil-i dâva», mahdut ve muayyen suçlarda cumhuriyet müddeiumumisinin iştirakini tahrike hacet olmaksızın suçu doğrudan doğruya takibeden kimseye «şahsi dâvacı» denir (CMUK. 148, 365, 372, 344, vd.).

DÂVA EDİLEN *[lât. reus (numerius nigidius).— alm. Beklagter. — fr. défendeur. — ing. defendant, defender (Scotland)].*

Kaza merciinde aleyhine dâva açılan taraf. Hukuk muhakeme usulünde «müddeialeyh», «dâva olunan» terimleri de kullanılmaktadır.

Aleyhine ceza takibi yapılan kimseye «maznun», aleyhine icra takibi yapılan kimseye «borçlu» denir.

Tatbikatta maznuna yanlış olarak «suçlu» denmektedir.

DÂVA EHLİYETİ *.bk.* Dâvaya ehliyet.

DÂVA HAKKI *[lât. actio. — alm. Klagerecht, Rechtschutzanspruch. — fr. droit d'action. — ing. right of action, claim].*

Şahsın kaza mercileri vasıtasiyle kendisine veya başkasına ait nizâ hal, hakkın istihsalini temin etmek, hakkı tanıtabilmek, himaye ettirilmek şeklinde diğer bir şahsa karşı haiz olduğu salâhiyettir.

Usul hukukuna ait olmak üzere böyle bir sübjektif hakkın mevcudiyeti ilimde münakaşalıdır.

DÂVA İKAMESİ MECBURİYETİ PRENSİPİ *[alm. Legaliätsprinzip, Verfolgungszwang. — fr. principe d'opligation de poursuite. — ing. principle of compulsory public prosecution].*

Ceza usulünde müddeiumumilerin, bir şahsın hakkında suç şüphesini davet eden sebepler mevcut olması halinde dâva ikame etmeğe mecbur olması prensipi (CMUK. 148).

Ancak bazı istisnai hallerde dâva açmak müddeiumumilerin takdirine bırakılmıştır. Buna da «Dâva ikamesi muhtariyeti prensipi» *[alm. Opportunitäsprinzip.— fr. principe d'opportunité de poursuite]* denir. Meselâ CMUK. 346; AsMUK. 281 fk. b de yazılı olduğu veçhile dâva açan alâkadarların müracaatı üzerine Müddeiumumi âmme dâvasını ancak umumi bir menfaat gördüğü takdirde açar.

DÂVA İKAMESİ MUHTARİYETİ *bk.* Dâva ikamesi mecburiyeti.

DÂVALARIN BİRLEŞTİRİLMESİ *[alm. Verbindung mehrerer Prozesse, Klagenverbindung. — fr. jonction de causes, de poursuites. — ing. Joinder of causes of action].*

1 — Cezada: her biri muhtelif mahkemelerin vazifesine giren ve biribirine merbut ceza dâvalarının yüksek vazifeli mahkemede birleştirilmesi, yani müddeiumumi tarafından birleştirilerek dâva açılmasıdır.

Bununla beraber birleştirilen ceza dâvalarının bu mahkemelerin kararıyle ayrılması da emrolunabilir. *[alm. Trennung von Prozessen, Klagentrennung. — fr. des jonction de causes, de poursuites. — ing. severance of actions].*

Bir maznunun duruşma sırasında iddianamede yazılı suçtan başka bir suç işlemiş olduğu meydana çıkarsa müddeiumuminin talebi ve maznunun muvafakatiyle her iki suça ait dâvalar birleştirilebilir.

2 — Hukukta: müddeiler veya müddeialeyhler arasında müddeabih olan hak veya borcun iştirak halinde bulunması veya müşterek bir muamele ile hepsinin lehine bir hak taahhüdedilmiş olması veya kendilerinin bu suretle taahhüt altına girmeleri halinde birden ziyade kimseler birlikte dâva açabilecekleri gibi birlikte aleyhlerine dâva da açılabilir.

Kanun ile icabetmediği halde aynı dâvada toplanan müddeialeyhlerden birinin veya birkaçının talebi üzerine dâvanın onlar hakkında ayrılmasına karar verilir.

Tahkikat hâkimi de talep üzerine biribirine mürtebit dâvaların birleştirilmesine veya ayrılmasına karar verebilir (HMUK. 43, 44, 48).

DÂVALARIN TEFRİKI *bk.* Dâvaların birleştirilmesi.

DÂVANIN DİNLENMEMESİ *[alm. Unzulässigkeit der Klage. — fr. irrecevabilité de la demande (de l'action). — ing. action which does not lie, inadmissibility of action].*

Muhtevası hukuk hükümleriyle himaye edilmiyen bir talep teşkil eden dâvanın kaza mercilerince kabul edilmemesi hali: kuvvet ve bahiste doğmuş alacak dâvası gibi.

Eski hukukta aynı anlamda «ademi mesmuiyet» terimi kullanılırdı.

DÂVANIN ESASINA CEVAP *[alm. Einlassung zur Hauptsache.— fr. réponse au fond.— ing. appearance, entering appearance.— lât. judicio defendere, defensio].*

Dâvacının iddiasında dayandığı vakıalarla hukuki neticeleri hakkında müddeialeyhlerin cevabı.

Aksi: iptidai itiraz.

Aynı anlamda: esasa itiraz, itiraz, müdafaa terimleri de kullanılmaktadır (HMUK. 195, 221).

DÂVANIN İHBARI *[lât. litis denuntiatio. - alm. Streitverkündüng. — fr. dénonciation du litige, de l'instance (İs), mise en cause (Fr). — ing. third party notice (third party procedure)].*

Hukuk dâvasında: iki taraftan birinin dâvayı kaybettiği takdirde rücu hakkı olduğunu düşündüğü üçüncü şahsa, kendi yerine dâvayı takip veya kendisine iltihak etmesi lüzumunu bildirmesi (HMUK. 49 - 52).

DÂVANIN ISLAHI *bk.* Islah.

DÂVANIN İSTİMAI KABİL OLMAMASI *bk.* Dâvanın dinlenmemesi.

DÂVANIN NAKLİ *[alm. Überweisung der Sache an ein anderes Gericht. — fr. renvoi de l'instruction et du jugement à un autre tribunale — ing. transfer of a case for hearing to another court].*

Ceza işlerinde, salâhiyetli hâkim veya mahkemenin hukuki veya fiilî sebepler dolayısiyle kaza vazifesini ifa edemiyecek halde bulunması, yahut tahkikatın bu hâkim veya mahkeme önünde icrası âmmenin emniyeti için tehlikeli olması hallerinde yüksek vazifeli mahkemece dâvanın başka yerde bulunan aynı derecede bir mahkemede görülmesine karar verilmesi. Âmme emniyeti için dâva naklini istemek Adliye Vekiline aittir (CMUK. 14; As.CMUK. 24).

Âmme emniyeti için dâva naklini talep *[alm. Verweisung der Sache (des Prozesses) an das zuständige Gericht. — fr. transmission de l'exploit introductif d'instance et du dossier de la cause].*

DÂVANIN REDDİ *[lât. absolutio ab actione. — alm. Abweisung der Klage — fr. jugement ou arrêt de débouté (Fr), déboutement (Is). — ing. dismissal of action, judgment of non-suit].*

Hukuk muhakeme usulünde: müddeialeyhin itiraz ve müdafaaları karşısında dâvacının ileri sürdüğü vakıaların sabit olmaması veya bunlardan iddia edilen hukuki neticenin çıkarılmaması veyahut dâva hakkının bulunmaması yüzünden talep neticesinin vârit görülmemesi, yani dâvacının haklı olmadığını beyan suretiyle niza ve ihtilâfa hâkim tarafından nihayet verilmesi.

DÂVANIN SUKUTU (Düşmesi) *[alm. Einstellung des Verfahrens. — fr. Extinction de l'action. — ing. discontinuance of action].*

I — Hukuk dâvalarında: dâvanın muayyen müddet içinde takibine devam edilmemesi sebebiyle iptali.

Hukuk muhakeme usulünde dâvanın sukutu kabul edilmemiştir. Takibedilmiyen dâva dosyasının muameleden kaldırılmasiyle iktifa edilir (HMUK. 409).

II — Ceza dâvalarında: âmme dâvasının sukutu: a) maznunun ölümü (CK. 96), b) umumi af (CK. 97), c) dâva müruruzamanının tahakkuku (CK 102, 104, 105), ç) En çoğu elli lira hafif para cezasının en yüksek haddini teşkil eden miktarı ile mahkeme masraflarının maznun tarafından ödenmesi (CK. 119), d) takibi şikâyete bağlı suçlarda şikâyet olunmaması veya şikâyetin geri alınmış olması (CK. 99, CMUK. 253), e) takibi mezuniyet veya karar alınmasına bağlı suçlarda mezuniyet veya karar bulunmaması, f) maznunun akıl hastalığına tutulması (CMUK. 253) gibi cezanın bütün neticeleriyle düşmesini icabettiren hallerde âmme dâvasının nihai bir karar ile ortadan kaldırılması, yani ceza takibine ait adlî muamelelerin katî olarak durdurulması. «Hukuku âmme dâvasının düşmesi veya ortadan kaldırılması» terimleri de aynı anlamda kullanılır.

Tatbikatta d, e, f fıkralarında yazılı haller dâvanın sukutu sebebi sayılmamakta, duruşmanın muvakkaten tatiline karar verilmektedir.

1) Âmme dâvasının sukutu fiilin cezai neticelerini ortadan kaldırır. Malların geri alınması ve zararın ödenmesi gibi hukuki neticeler üzerine, düşmesi suçtan zarar gören şahsın şikâyetten vazgeçmiş olmasından ileri gelmiş ve vazgeçme sırasında şahsi hak ayrıca muhafaza edilmemiş ise artık hukuk mahkemesinde dahi dâva açılamaz (CK. 111). — 2) Şahsi dâvanın sukutu: şahsi dâva yolu ile takibi mümkün olan suçlarda (CMUK. 344) şahsi dâvacının dâvadan vazgeçmesi veya vazgeçmiş veya vazgeçmemiş sayılması dâvanın ortadan kalkmasını icabettirir. Vazgeçilen dâva bir daha açılamaz (CMUK. 361, 362). — 3) Müdahalenin sukutu: suçtan zarar gören kimse âmme dâvasına iltihak ve şahsi haklarını istediği halde bundan vazgeçerse müdahale hükümsüz kalır. (CMUK. 372).

III — İcra hukukunda: İcra Kanununda yazılı suçlardan takibi şikâyete bağlı olanlara ait dâvalar umumi sukut sebeplerinden başka müştekinin dâvadan vazgeçmesi veya borcun itfa edilmesi halinde de düşer (İcİf K. 354).

DÂVA VEKİLİ *[alm. Prozessagent, Prozessvertreter (Nichtanwalt). — fr. mandataire (pour une action, qui n'est pas avocat). — ing. attorney-at law, colicitor. — lât. cognitor, procurator].*

Avukatlık sıfatını haiz olmıyan ve fakat kanun dairesinde elde edilmiş bir ehliyetnameye dayanarak beş avukat bulunmıyan yerde avukatlık hukukuna sahip olan ve barolara kaydedilmemiş olmakla beraber meslekî fiillerden dolayı mahallinin en yüksek dereceli hâkiminin nezareti ve mürakabesi altında bulunan kimseler. Avukatlık Kanunu dâva vekili ruhsatnamesi verilmesini menetmiştir.

Avukatlık kelimesi Türkçeye ilk defa dâva vekili olarak tercüme edilmiştir.

(Dâva Vekilleri Nz.; Mehamat K; Muhtelif avukatlık kanunları; 3499 No. lı K. Muvakkat m. 4).

DÂVAYA EHLİYET *[alm. Prozessfähigkeit, Prozesstandschaft. — fr. capacité d'ester en justice. — ing. capacity of suing and being sued. — lât. persona legitima standi in judicio].*

1 — Geniş anlamda, usul hukuku bakımından dâvacı veya müddeialeyh sıfatiyle bizzat veya vekil, yahut mümessil vasıtasiyle adlî muamele yapabilmek kabiliyeti *[alm. Parteifähigkeit (Prozessrechtsfähigkeit). — fr. capacité d'être partie]:* Bu anlamda medeni haklardan istifade ehliyetini haiz olan hakikî ve hükmi her şahıs bundan doğan dâva ehliyetini de haizdir (HMUK. 38).

2 — Dar anlamda, usul hukuku bakımından dâvacı veya müddeialeyh olarak bizzat veya bir vekil vasıtasiyle muamele yapabilmek kabiliyeti *[alm. Prozessfähigkeit (Prozesshandlungsfähigkeit). — fr. capacité d'ester en justice. — lât. persona legitima standi in judicio]:* Bu anlamda, medeni hakları kullanmaya ehil olan hakikî veya hükmi her şahıs bundan doğan dâva ehliyetini de haizdir. Usul hukukunda «dâva ikamesi ehliyeti» bu dar anlamda kullanılmaktadır (HMUK. 59).

DÂVAYA MÜDAHALE Hukuk muhakeme usulünde *[alm. Intervention (Haupt-oder Neben). — fr. intervetion. — ing. intervention, interpleader. — lât. interventio]:* Hakkı veya borcu, görülmekte olan bir dâvanın neticesine bağlı şahsın veya Medeni Kanunun tasrih ettiği hallerde, müddeiumuminin iki taraftan birine iltihak ve o tarafla birlikte hareket ve ona yardım etmek maksadiyle dâvaya karışması (HMUK. 53, 58).

Ceza muhakeme usulünde *[alm. Nebenklage. — fr. action civile (Fr), jonction à l'action publique]* suçta zarar gören şahsın ceza takibi sırasında, şahsi hak talebiyle âmme dâvasına iltihakı (CMUK. 365-372).

DÂVA-YI HÂDİSE *bk.* Hâdis dâva.

DAVET *[alm. Ladung. — fr. convocation. — ing. summons. — lât. citatio, vocatio, evocatio, denuntiatio].*

Adlî bir muamele yapması için alâkalı şahsın kaza merciine, adlî makama çağrılması (HMUK. 73). Tarafları, şahidi, ehli vukufu davet; mal beyanına, duruşmaya, isticvaba, yemin, keşif için davet gibi.

Ceza muhakeme usulünde maznun ve şahitler hakkında «celp» terimi kullanılmaktadır.

DAVETİYE *[alm. Ladungs—, Vorladungsurkunde. — fr. exploit.— ing. summons, subpoena (= sub poena). — lât. citatio, citatorium].*

İdari ve hukuki dâvalarda dâvacı, müddeialeyh veya vekil mümessillerine, şahit, ehli vukuf gibi yardımcı kimselerin muayyen tahkikat veya muhakeme celsesine gelmeleri için posta veya mübaşir vasıtalariyle gönderilen ve mahkeme kalemince nümunesine göre tanzim ve mahkeme mührü ile tasdik edilmiş olan yazılı kâğıt (HMUK. 114, 115, 258; Devlet Şûrası K. 43; Adlî evrakın P. T. T. idaresi vasıtasiyle tebliğine dair Nz. 4).

Ceza muhakeme usulünde, maznun ve şahitlere gönderilen davetiye hakkında «celpname» terimi kullanılmaktadır (CMUK. 45, 132, 207 vd.; AsMUK. 101, 113, 114, 146).

DEFİ *[lât. exceptio, praescriptio, defensio. — alm. Einrede, Einwendung. — fr. exception. — ing. plea, defence].*

Taraflardan birinin, hususiyle müddeialeyhin kendisine karşı açılan dâvada edadan kurtulmak için başvurduğu her türlü vasıta. «Hasım tarafın iddiasına yeni maddi veya hukuki sebepleri ileri sürerek yapılan itiraz.» Müruruzaman, tediye, butlan, kumar defileri gibi.

DEF'İ DÂVA (Daf'-i da'vā) Müddeialeyh tarafından dâvacının dâvasını defedecek bir iddia ileri sürülmesi. Meselâ: «benimdir» diye dâva ettiğinde o kimse «sen bundan evvel o malı bana satmıştın» diye iddia eylerse, müddeinin dâvasını defetmiş olur.

DEF'İ HUSUMET (Daf'-i ḫuṣūmat) Müddeialeyh tarafından müddeinin husumetini kendisinden defedecek bir söz ileri sürülmesi. Bir malı mülkü olduğunu dâva eden kimseye karşı müddeialeyhin o malı filân kimsenin kendisine emanet olarak verdiğini söylemesi gibi.

DEFİNE *[lât. theasaurus. — alm. Schatz. — fr. trésor. — ing. treasure- trove].*

Keşiflerinden çok zaman evvel gömülmüş veya saklanmış olduğu ve artık maliki bulunmadığı muhakkak görünen kıymetli şeyler (MK. 696).

DEFTERDAR *[alm. Finanzdirektor einer Provinz. — fr. autrefois: trésorier - payeur général; actuellement: fonctionnaire des finances représentant le ministère dans un département. — ing. district treasurer].*

Bulundukları vilâyette Maliye Vekâletinin en büyük memuru, vilâyet merkezi ve mülhak kazalarında maliye teşkilâtının mesul âmiri (Maliye Teşkilât K. ve buna ait Nz. 45).

DEFTER-İ HAKANİ Eskiden gayrimenkule ait tasarruf muamelelerinin kayıt ve tescil edildiği defter ve siciller. Şimdi buna tapu sicilli denilmektedir.

DEFTERLER (Vergi kanunlarında) *[alm. Bücher (Steuerrecht). — fr. livres (sens fiscal). — ing. tax rolls, tax registers].*

Beyanname esası üzerine vergiye tâbi mükelleflerin beyannamelerinin doğruluğunu gerçekleştirmek için muamelelerini kaydetmeğe mahsus olmak üzere kanunları mucibince tutmağa mecbur oldukları tasdikli vergi defterleri. Bu defterler Ticaret Kanunu mucibince tutulması mecburi olan defterlerden başka vergi matrahının mahiyetine göre beyannamenin kayıtlarına uygunluğunu sağlamayı mümkün kılacak bazı defterleri daha ihtiva eder ve kanun bazan Ticaret Kanunu mucibince defter tutmaya mecbur olmıyan kimseleri dahi vergi bakımından defter tutmakla mükellef kılar (Kazanç Vergisi K. 15, 16).

DEFTER TUTMA *[alm. Buchführung, Errichtung oder Aufstellung eines Inventars. — fr. invantaire. — ing. filing, furnishing of an inventory. — lât. inventarium].*

1 — Medeni hukuka göre: ilerde çıkması umulan ihtilâfları önlemek, himayeye muhtaç şahısların hak ve menfaatlerini korumak, hakların ispatı için sübut vasıtaları elde etmek gibi maksatları sağlamak için bazı malların ve hakların resmî veya gayriresmî bir surette tespiti usulü.

Mal birliği rejiminde ve vesayette kaasırın mal ve haklarının, çocuk mallarının, mirasta mirasçıların ve namzedin miras haklarının taallûk eylediği mal ve hakların ve kirada tarafların karşılıklı hak ve menfaatlerinin korunması gayesiyle defterlerinin tutulması gibi (MK. $\frac{197}{8}$, 279, 382, 470, 532, 547, 559, 571, 597, 735; BK. 271).

2 — Ticaret hukukunda: *bk.* Ticari defterler.

DEF'UD-DEFİ (Daf'ud-daf') Müddeialeyhin def'ine karşı müddeinin ileri sürdüğü defi. Meselâ: müddei bir kimse elinde bulunan bir mal için «bu mal benimdir, babamdan miras kaldı» diye dâva ettiğinde müddeialeyh «ben bu malı babandan satın aldım» diyerek defetmesi üzerine müddei «her ne kadar babam sana sattı ise de sonradan bey'i ikale etmiştiniz» dese def'ud-defetmiş olur.

DEĞER PAHA *[alm. gerechter, angemessener Preis. — fr. juste prix. — ing. reasonable (adequate, just, fair) price. — lât. iustum pretium].*

Bir malın umumi iktisadi duruma göre kıymetini ifade eden fiyat.

Kanunlar, istimlâkte ve el koymada malların değer pahalarının verilmesi esasını kabul etmiştir (TEK. 74; Belediye İstimlâk K.; Millî Korunma K. 14 f I, 42 f II).

Bununla beraber kanunun istimlâk ve el koymada bazan değer pahadan başka bir fiyat tâyin eylediği de vardır (Millî Müdafaa ve İhtiyaçları İçin Yapılacak İstimlâkler Hakkında K. 2, 3; Millî Korunma K. 36 f I).

DEKAN *[lât. decanus. — alm. Dekan. — fr. doyen. — ing. dean].*

Bir fakülte idaresinin başında bulunan profesör.

DEKONT *bk.* Hesap hulâsası.

DELÂLET (Dalâlat) Lûgatte yol gösterip kılavuzluk etmek mânasınadır. Istılahta bir şeyin bilinmesinden diğer bir şeyin bilinmesi lâzım gelen hal ve vaziyettir.

Eğer delâlet eden şey, lâfız ise «delâlet-i lâfziye», lâfız değilse «delâlet-i gayrilâfziye» denir. Her ikisi de akliye, tabiiye, vaz'iye kısımlarına ayrılır. Eğer dâl ile medlûl arasında medlûle intikal edilecek akli bir alâka mevcut ise buna «delâlet-i akliye» denir: sözün, söyliyenin vücuduna ve masnuun sânia delâleti gibi.

Eğer dâl ile medlûl arasında medlûle intikal edilecek bir alâka-i tabiiye bulunursa buna «delâlet-i tabiiye» denir: gülmenin neşeye delâleti gibi.

Eğer dâlde medlûle intikal vazı münasebetiyle ise «delâlet-i vaz'iye» olur: sözlerin medlûllerine ve sınır alâmetlerinin mevzu sınıra delâleti gibi.

Delâlet-i vaz'iye; delâlet-i mutabakiye, tazammuniye, iltizamiye kısımlarına ayrılır.

Sözün tam mânasına delâlet etmesine «mutabakiye», cüz mânasına delâletine «tazammuniye» ve lâzım olan mânasına delâletine «iltizamiye» denir. Meselâ: insan sözünün natık hayvana delâleti «mutabakiye» ve hayvan ve natıktan her birine delâleti «tazammuniye» ve okur yazar olabilme kabiliyetine delâleti «iltizamiye» olmuş olur.

DELİL *[lât. probatio, argumentum. — alm Beweis, Beweismittel. — fr. moyen de preuve. — ing. evidence, proof].*

1 — Nizaa sebebolan fiilî veya hukuki vakıanın, olduğuna veya olmadığına hâkimin kanaatini çekmek için usul hukukunun kullanılmasına müsaade ettiği ispat vasıtası.

Delil, dâvanın halline tesir edebilecek münazaalı hususları ispat için ikame olunur (HMUK. 238).

Beyyine, ispat vasıtası, sübut sebepleri, esbab-ı sübutiye, sübut vasıtası da aynı anlamda kullanılır.

2 — **(Dalîl)** Delâlet ve irşadeden ve kendisinde delâlet ve irşat bulunan şey. Delil, emareyi de içine alır.

Istılahta: kendisinde doğru olarak matluba varmak mümkün olan vasıta.

DELİLLERİN TAKDİRİ *[alm. Beweiswürdigung. — fr. appréciation des preuves. — ing. estimation of evidence].*

Mahkemelerin bir hâdisenin vâkı veya bir hususun mevcut olup olmadığını tespit için toplanan delillerin tetkik ve mütalâası suretiyle, bunların, meselenin hakikatını meydana çıkarmak hususundaki kuvvetini ölçmek salâhiyeti. Bu salâhiyet üst mahkemelerin murakabelerine tâbi değildir.

DELİLLERİN TESBİTİ *[alm. Beweissicherung. — fr. fixation des preuves. — ing. recording of evidence].*

Görülmekte olan bir dâvada henüz tetkik sırası gelmemiş olan veyahut muhtemel bir dâvada istinad edilecek delillerin zaruret ve müstaceliyet sebebiyle vaktinden evvel tetkik edilmesinden ibaret adlî muamele.

Derhal zabıt ve tesbit olunmazsa ilerde zayi olacağı veya ikamesinde çok müşkülât çıkacağı umulan deliller bu usule göre ve hâkim kararıyle tesbit olunur (HMUK. 368 - 374).

Bu usulün tatbikı kabil olmıyan yerlerde bir şeyin veya yerin halini, şeklini ve alâkalı şahısların hüviyetini veya ifadelerini tesbite noterler salâhiyetlidir (Noter K. 44). Medeni kanun hükümleri mahfuzdur (MK. 194, 382, 531, 532, 560, 561, 735; BK. 198, 199, 201, 436, 444; TK. 716, 719, 736, 418, 436, 570, 628, 826, 917, 921, 1060, 1063, 1065, 1066, 1096, 1049, 1150, 1187, 1269, 1425).

DEMİRBAŞ EŞYA *[alm. Inventarstücke, Eiserner Bestand («eisern Vieh»). — fr. objets inventoriés. — ing. inventory stock, farm stock, appurtenant stock. — lât. inventarium].*

Bir gayrimenkulün kiraya verilmesinde ve hususiyle hasılat kirasında kiraya dâhil olan ve tarafların her birinin imzasiyle tamam ve imzalı bir defteri diğer bir tarafa verilip kıymetleri müştereken takdir ve tâyin olunan ve kiranın sonunda aynı nevi ve kıymette olarak iadesi yahut kıymet noksanlarının tazmini kiracıya terettübeden alât, hayvan yahut zahiredir (BK. 271, 293).

Âmme hukukunda: Daimî surette kullanılmak üzere devlet malları sayılan eşyadır.

DEMİRBENTLİK Ordularda tatbik olunan askerî bir ceza idi. 21 şevval 1286 tarihli eski Askerî Ceza Kanunumuzun 30 uncu maddesinde bu ceza şöyle tarif edilmişti: «Şahs-ı mahkûmun bir ayağında üç yüz elli dirhem ağırlığında demir halka olduğu halde mahbeste tevkif olunması ve icabı halinde pranga mahkûmları gibi kışla ve sair askerî binaların hidematı şakkasında kullanılmasıdır.» Askerî Ceza Kanunu ile bu ceza kaldırılmıştır.

DEMOKRASİ *[alm. Demokratie. — fr. démocratie. — ing. democracy].*

İçtimai hürriyetin ve hukuki müsavatın gerçekleştirilmesi ülküsüne bağlı olarak, siyasi hakları kullanmak ehliyetini haiz vatandaşların, doğrudan doğruya veya seçtikleri mümessiller vasıtasiyle, devlet idaresinin teşekkülüne iştirak etmeleri esasına dayanan hükümet rejimidir.

Bu rejim eski Yunan sitelerinde ve bugün de İsviçrenin Uri, Unter Walden, Alaris, Appenzell gibi küçük kantonlarında kanunların vaz'ı, kaza ve idare uzuvlarının seçimi işlerinin, siyasi haklarını kullanma ehliyetini haiz olan vatandaşlar toplantısında doğrudan doğruya başarılmasından ilham alınarak «halk tarafından halk hükümeti» diye de tarif edilmiştir.

DENİZ *[lât. Mare. — alm. Meer, die See. — fr. mer. — ing. sea].*

Devletler arası hukuku, denizi bütün milletlerin müşterek kullanma sahası (res communis usus) olarak kabul eder. Yalnız kara suları sahildar devletin hükümranlığına tâbidir.

Okyanuslarla irtibatı bulunmıyan denize «kapalı deniz» *[alm. geschlossenes Meer. — fr. mer fermée. — ing. landlocked sea. — lât. mare clausum]* denir: Lût Denizi, Aral Denizi, Hazer Denizi gibi.

Okyanuslarla veya denizlerle, genişliği kara sularının iki mislini aşmıyan ve iki sahili de aynı devlete ait olan bir boğaz vasıtasiyle birleşen denize «iç deniz» *[alm. Binnenmeer. — fr. mer intérieure. — ing. inland sea. — lât mare conclasum, mare internum]* denir: Marmara Denizi, Azak Denizi gibi.

Bütün sahilleri yalnız bir devlete ait olan kapalı deniz veya iç deniz bu devletin tam hükümranlığı altındadır.

DENİZ BANK 3295 No. lı K. ile hükmi şahsiyeti haiz, İktisat Vekâletine bağlı olmak üzere kurulan bir müessese idi. Deniz, göl, nehir ve limanlarda ve bunların kıyılarında deniz ticareti, sanayii ve inşaatı ile bunlara ait diğer işleri ve her türlü banka ve liman muamelelerini yapmakla mükellefti.

Bu vazifeler sonradan 3653 No. lı Kanunla «Deniz Yolları İşletme Umum Müdürlüğü» namı altında kurulan müstakil bir teşkilâta verilmiş ve Denizbank Kanunu ilga edilmiştir.

DENİZDE ZABIT VE MÜSADERE *[alm. Prisenrecht. — fr. droit de prise, prise maritime. — ing. prize, right of prize].*

Denizde zabıt ve müsadere hakkı, deniz taşıtlarını durdurmak, aramak ve devletler arası hukuku ile ve hususi kanunlarla muayyen şartların tahakkuku halinde bu vasıtalarla onların içinde bulunan malları zabıt ve müsadere etmek salâhiyetidir.

Harb gemileri ile âmme idaresine tahsis edilen veya bu uğurda kullanılan deniz taşıtları zabıt ve müsadere hakkına tâbi değildir.

Zabıt ve müsadere hakkını kullanmaya harb gemileri komutanları ile ordu birlikleri komutanları salâhiyetlidirler.

Türkiyede bu hakkın tatbik edileceği zamanı İcra Vekilleri Heyeti tâyin eder.

Türkiye Cumhuriyeti hukukuna nazaran zabıt ve müsadere hakkı açık denizlerde Türkiye Cumhuriyetinin, müttefiklerinin ve düşmanlarının hâkimiyeti altında olan sularla bunların seyrüsefere yarıyan iç sularında ve tesisatında caridir. Bitaraf sularda takibedilemez (3894 No. h K.).

DENİZE ELVERİŞLİLİK *[alm. Seetüchtigkeit. — fr. navigabilité. — ing. seaworthiness].*

Bir gemi teknesinin olağanüstü haller müstesna, havanın en elverişsiz olduğu zamanlarda dahi deniz yolculuğunun tehlikelerine dayanabilecek kabiliyette olması demektir. Denize elverişsiz bir gemi daima yolculuğa da elverişsizdir; fakat yolculuğa elverişsiz bir geminin behemehal denize de elverişsiz olması lâzım gelmez. Gemi yola çıkmadan önce donatan (kiralıyan) ve kaptan gemiyi denize elverişli bir halde bulundurmak mecburiyetindedir.

DENİZ HASARATI *bk.* Avarya.

DENİZ HAYDUTLUĞU *[lât. piratica (latrocinium maritinum* yahut *maris). — alm. Seeräuberei, Piraterie. — fr. piraterie. — ing. piracy].*

Umumiyetle kabul edilen telâkkiye göre; bir geminin tayfa ve yolcuları tarafından, açık denizde yapılan ve muayyen bir millete karşı tevcih edilmiyerek, bütün milletler arası ticaretini, kanunun menettiği cebir ve şiddet hareketlerine başvurarak tehlikeye sokan fiil.

Deniz haydudu bütün insanlığın düşmanı (hostis humani generis) ve deniz haydutluğu milletler arası topluluğuna karşı işlenmiş bir suç sayılmıştır. Bundan dolayı bu suçun failini her hangi bir devletin harb gemisi takibederek yakalıyabilir ve her hangi bir devletin mahkemesi muhakeme edip cezalandırabilir.

Eski devirlerde deniz haydudu ölüm cezasına çarptırılırdı. Bugün cezanın mahiyet ve derecesini her memleketin kendi kanunları tâyin etmektedir.

DENİZ HUKUKU *[alm. Seerecht. — fr. droit maritime. — ing. maritime law, admiralty (law). — lât. maritimum].*

Deniz yolu ile ticaretin doğurduğu bütün münasebetleri tanzim eden kaideler. Bu hukukun şümulüne deniz ticareti devletler arası hukuku (denizlerin serbestliği, zabıt, abluka ve ilh..), deniz ticareti idare hukuku (kabotaj ve sair donatanlık ve denizcilik sıfatlarında takyitler, gemilerin muayene ve mürakabesi, liman nizamları, gemi adamlarının himaye ve inzıbatı ve ilh..), deniz ticareti devletler arası hukuku (muhtelif kabiliyetteki fertler ve gemiler arasındaki ihtilâflar) ve medeni deniz münasebetleri hep birden girer.

Dar anlamda: Yalnız deniz ticaretinin doğurduğu hususi hukuk münasebetlerini düzenliyen kaidelerdir [Deniz ticareti hukuku: *alm. Seehandelsrecht. — fr. droit commercial maritime. — ing. maritime commercial law].*

DENİZİN ATTIĞI ENKAZ *[alm. Seewurf, strandtriftige Gegenstände. — fr. épaves maritimes. — ing. jettison, jetsom. — lât. jactus, jactura mercium].*

Fırtına, çatma veya başka her hangi bir sebep neticesinde batan veya parçalanan bir gemiye ait kısımlardan yahut bir gemiden denize dökülen veya avarya halinde bilerek atılan yük veya sair eşyadan olup gemi adamlarının tasarrufundan çıkmış olarak denizde bulunan veya deniz tarafından karaya atılan menkul şeyler. Denizin attığı enkaz da menkul hükümlerine tâbidir.

DENİZ İŞARETLERİ *bk.* İşaret.

DENİZLERİN SERBESTİSİ *[alm. Freiheit der Meere. — fr. liberté des mers. — ing. freedom of the seas. — lât. mare liberum].*

Açık denizlerde gemilerin dolaşabilmeleridir ki, sulh zamanında bu serbestîye riayet umumiyetle kabul edilmiş bir prensiptir. Şu kadar ki, açık denizlerde deniz haydutluğu ve zenci ticareti gibi devletler arası hukukuna göre suç teşkil eden hallerde gemiler bu serbestîden istifade edemezler.

Harb halinde açık denizlerde seyrüsefer birtakım tahdide tâbidir.

DENİZ MUHAREBELERİ HUKUKU *[alm. Seekriegsrecht. — fr. droit de la guere maritime. — ing. law of naval warfare (of sea warfare)].*

Deniz harblerinde devletlerin örf ve âdetlerine ve aralarında akdettikleri genel ve özel mukavelenamelere dayanan müşterek ve mümasil hukuk. Bu hukuka taallûk eden mukavelenamelerden başlıcaları şunlardır:

1 — Deniz muharebeleri hukukunun esasları hakkında 16 nisan 1856 tarihli Paris beyannamesi,

2 — Deniz harb hukukuna dair 26 şubat 1909 tarihli Londra beyannamesi,

3 — Ticaret gemilerinin harb gemilerini çevirmesi hakkındaki 18 birinci teşrin 1907 tarihli Lâhey mukavelenamesi,

4 — Muhasamatın başlangıcında düşman ticaret gemilerinin tâbi olacağı rejim hakkında 18 ilkteşrin 1907 tarihinde Lâhey'de imzalanan Nz.,

5 — Cenevre mukavelenamesinin esaslarının deniz harblerinde de tatbikine dair ikinci Lâhey konferansında tanzim olunan 18 ilkteşrin 1907 tarihli hastane gemileri mukavelenamesi,

6 — Bir deniz harbi vukuunda bitaraf devletlerin hukuk ve vazifelerine dair ikinci Lâhey konferansında tanzim olunan 18 ilkteşrin 1907 tarihli mukavelename,

7 — Dumdum kurşunu kullanılmasını meneden 1868 tarihli Petersburg beyannamesi.

DENİZ MÜSADERE MAHKEMELERİ *[alm Prisengerichte. — fr. tribunal des prises maritimes. — ing. prize Courts].*

Denizde babıt ve müsadere hukukuna taallûk eden muameleler ve tedbirler harbi sevk ve idare edenler tarafından kullanılırken bu hukukun koyduğu kaidelere riayeti sağlamak ve bu suretle bunların hareketlerini hukuk bakımından bir kontrola tâbi tutmak üzere kurulan hususi mahkemeler. (Denizde zabıt ve müsadere K. 87 - 153).

DENİZ NAKİL VASITALARI *[alm. Seefahrzeuge. — fr. moyens de transport maritime. — ing. — ships, vessels, water craft, means of transportation on sea. — lât. naves maritimae].*

Bütün gemilerde deniz nakliyatına ve işlerine hizmet eden her nevi taşıma, çekme, kurtarma ve yardım, yükletme ve boşaltma vasıtalarına şamil hukuki bir ıstılahtır (Millî Müdafaa Mükellefiyeti K. 42; Denizde Zabıt ve Müsadere K. 1).

DENİZ ÖDÜNCÜ *[alm. Bodmerei. — fr. prêt à la grosse. — ing. loan on bottomry. — lât. bodmeria, pecunia trajecticia].*

Çok eski bir hususiyeti olan bir deniz karz mukavelesidir. TK. 1220 ye göre bir prim temin etmek ve gemiyi, navlunu, yükü veyahut bunlardan birini veya birkaçını rehnetmek suretiyle kaptan tarafından bu sıfatla ve kanunda kendisine verilen salâhiyete dayanarak yapılan borç alma mukavelesidir.

Hususiyetini veren başlıca şart şudur: gemi selâmetle dönerse ana para ile primi (faizi) istenebilir. Fakat gemi veya karşılık gösterilen yük veya navlun zayi olmuşsa borçludan bir şey istenemez.

Zamanımızda mütekâmil kredi vasıtaları önünde eski ehemmiyetini gitgide kaybetmektedir. Bir kısım kanunlar (Türk ve Alman) bunu yalnız kaptan tarafından yolculuk esnasında fevkalâde zaruret hallerine hasretmiş, hattâ, bazı yeni kanunlar bu müesseseyi büsbütün kaldırmışlardır (Holânda kanunu, İtalyan kanunu)

DENİZ SERVETİ *[alm. Schiffsvermögen. — fr. fortune de mer. — ing. property on sea].*

Donatanın, gemi ve navlun alacağından ibaret olan ve kanunla muayyen hallerde mahdut mesuliyetine karşılık teşkil eden hususi muamelesi. Her gemi, o gemi ile hak kazanılan navlun ile birlikte bir deniz serveti teşkil eder; bu itibarla donatanın kaç gemisi varsa o kadar da ayrı ve müstakil deniz serveti var demektir. Bir gemiye nazaran donatanın, diğer gemileri de dâhil olduğu halde geri kalan bütün serveti onun «kara serveti» ni *[alm. Landvermögen. — fr. fortune de terre. — ing. property on land]* teşkil eder.

DENİZ SİGORTASI *[alm. Seeversicherung, Seetransportversicherung. — fr. assurances maritime, assurance de transport maritime. — ing. marine insurance].*

Sigorta akdinin bir çeşididir ki gayesi denizde gemi, yük, navlun, büyük avarya masrafları, umulan kâr gibi para ile ölçülebilecek bir menfaati bir prim mukabilinde deniz yolculuğu rizikolarına karşı korumaktır. (TK. 1319, 1320, 1361, 1962).

DENİZ TİCARETİ HUKUKU *bk.* Deniz hukuku.

DENİZ YOLLARI İDARESİ Kanuni adı «Devlet Deniz Yolları İdaresi» dir. Halen Türkiyede devlet inhisarı altında olan bazı deniz teşebbüs ve faaliyetlerinin (muntazam posta seferleri, kurtarma, kılavuzluk, Akay Vapur İşletmeleri, Van Gölü) işletilmesi için 3633 No. lı kanunla kurulmuş olan muhtar ve hükmi şahsiyeti haiz iktisadi devlet idaresidir.

DENİZ ZABITASI *[alm. Seepolizei. — fr. police des mers. — ing. maritime police].*

Açık deniz hiçbir milletler arası şahsın hükümranlığı altında olmayıp bir müşterek kullanma mevzuu (res communis usus) olduğuna göre burada işlenmesi mümkün suçları (denizlerin serbestliğini ihlâl, zenci ticareti, deniz haydutluğu gibi) önlemek, suçluları yakalayıp cezalandırabilmek için deniz zabıta teşkilâtına ihtiyaç görüldüğünden ve hiçbir devletin açık denizde hüküm yürütmeğe hakkı olmadığından bu vazife deniz kuvvetlerine malik devletlerin harb gemileri tarafından yapılır.

Açık denizlerde inzıbatın temini için icabında muharipler tarafından gemilerin sancağı tesbit, sulh zamanında deniz haydutluğu şüphesi halinde gemiler, harb zamanında bitaraf devletler ticaret gemileri harb kaçağı taşıyıp taşımadıklarını anlamak için, muayene edilebilir.

DEPO *bk.* Antrepo.

DEPOR *[alm. Deport, Kursabschlag. — fr. déport — ing. backwardation].*

Borsada vâdeli muamelelere tâbi senetler az olup satıcı da senetlerin teslimini ertesi tasfiyeye bırakmak isterse müşteriye ödemeye mecbur olduğu faize, daha doğrusu tazminata depor denir; bizzat muameleye de depor namı verilir *[alm. Deportgeschäft, Kostgeschäft].*

DEPOZİTO *[alm. Kaution, Sicherungssumme, Sicherheit. — fr. déport. — ing. security, caution money. — lât. satisdetio].*

Resmî artırma ve eksiltmelere girebilmek için isteklinin bunları yapacak dairelere tevdi etmeye mecbur olduğu emanet. Bu emanet nakit, devlet tahvil veya bonoları, hükümetçe tâyin edilecek millî esham ve tahvilât ve banka teminat mektubu olabilir. Artırma, Eksiltme ve İhale Kanununda buna muvakkat teminat denilmiştir (16 vd.).

DERB (Darb) Dâr-ı harbin methali olup dâr-ı islâmı dâr-ı harbden ayıran hat.

DEREBEYLİK *bk.* Feodalite.

DERECATI MEHAKİM *bk.* Mahkeme dereceleri.

DERECE *[alm. Grad, Rang, Klasse. — fr. degré, grade, rang, classe, catégorie. — ing. degree, rank order (of priority). — lât. gradus, locus, ordo].*

Lûgatte; sıra, mertebe.

1 — (MH) a) Hısımlıktaki yakınlık ölçüsü (MK. 17; HMUK. 28, 245; CMUK. 21, 47; b) İpotek derecesi: üzerinde ipotek tesis edilen gayrimenkul satış bedelinden alacaklıların alacaklarını istîfa sırası (MK. 785, 786, 787).

2 — İcra ve iflâs hukuku ile deniz hukukunda bu mânada sıra tâbiri kullanılmaktadır (İc. İf. K. 206; TK. 1295, 1309).

3 — Memurlara mütaallik hükümlerde: maaş veya ücret sırası (3656 No. K. 1; 3656 No. K. 2).

DERECE TENZİLİ *bk.* Sınıf tenzili.

DEREK (Darak) Mebia müstehik çıktığında müşterinin satış bedeli ile satana rücu etmesi.

DEVÂL-İ VATIY (Davāl-i vaṭy) El ile dokunmak, öpmek, boynuna sarılmak gibi mukarenete sebebolan haller.

DEVİR VE TEMLİK *[lât. cessio.— alm. Zession, Abtretung, Übertragung (eines Rechts). — fr. cession, transfert. — ing. assignment, transfer].*

Bir hakkın bir şahıstan diğer bir şahsa geçmesini intaceden muamele: alacağın temliki gibi.

DEVİR VE TESLİM *[alm. Amts - (Geschäfts -) übergabe (Beamtenrecht). — fr. transmission (des dossiers). — ing. transfer, transference of (office)].*

1 — Bir memurun vazifesi icabı olarak elinde bulunan mal, evrak ve hesapların halefine geçirilmesi.

2 — Teslim.

DEVLET *[lât. res publica, civitas. — alm. Staat. — fr. Etat. — ing. State, Commonwealth].*

Âmmenin menfaatini hukuk esaslarına göre gerçekleştirmekle mükellef bir otoriteye tâbi olan insanların muayyen ülkedeki birliği.

Mürekkep devlet *[alm. zusammengesetzter Staat. —fr. Etat composé.— ing. composite (compound) state]:* Her biri dar veya geniş bir muhtariyeti haiz ve haricî işlerde birleşmiş olan iki veyahut daha fazla devletin bir araya gelmesinden teşekkül eden devlettir. Devletlerin birleşmeleri, konfederasyonları, federasyonları mürekkep devlet zümresine girer.

Konfederasyon: devletlerin bir nevi birleşme şeklidir ki, bunda birleşmeye giren devletler hâkimiyetlerini tamamen muhafaza eylerler. Konfederasyonu, diyet veya kongre denilen merkezî bir uzuv temsil eyler. Bu uzuv konfederasyona giren devletler tarafından verilen salâhiyetten fazlasına malik değildir. İsviçre, Almanya, Birleşik Amerika devletleri bugünkü şekillerini almadan evvel konfederasyon halinde idiler.

Federal devlet: ekseriya konfederasyon devletler şekline halef olan devlettir ki bu devlet milletler arası ayrı bir birlik teşkil ve birlik de federal devleti terkibeden küçük devletler arasında bir bağ hasıl eder. Federal devlette, konfederasyon devletin aksine olarak, devlet makinasının bütün esaslı çarkları vardır: federal hükümet, federal parlâmento, federal mahkeme gibi. Haricî hâkimiyet munhasıran federal devlete aittir. Konfederasyon bugün tarihe karışmışsa da federal devlet şekli Avrupada pek az, fakat Avrupa haricinde geniş mikyasta mevcuttur. İsviçre, Birleşik Amerika, Kanada, Meksika ve Cenubi Amerikanın çoğu, Avustralya federal sayılırlar.

Yarı müstakil devlet: Bir bağ ile diğer bir devletin siyasi tâbiiyeti altına konulmuş olan devlettir.

DEVLET BANKASI *[alm. Staatsbank. — fr. Banque d'Etat. — ing. state bank].*

Bu tâbir, iki mânada kullanılır: 1) Banknot ihracı imtiyazına sahip olan banka, 2) Devlet sermayesiyle kurulan banka. Banknot ihraceden banka, devlet malı bir müessese olmıyabilir. Netekim bizde bu imtiyazı haiz olan Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ve Osmanlı Bankası devlet malı değildir; her ikisi de birer anonim şirkettir. Bu itibarla devlet bankası tâbirini, devlet sermayesiyle kurulmuş ihraç bankalarına hasredip banknot ihraceden diğer bankalara «tedavül bankası» veya «ihraç bankası» namını tahsis etmek lâzımdır.

DEVLET BORÇLARI (Düyun-u umumiye) *[alm. Staatsschulden. — fr. dette publique. — ing. public debt, national debt].*

Devlet tarafından memleket içinden veya dışından ödünç alınan paralar ile iç ve dış ödenmesi gereken borçlar.

DEVLETÇİLİK *[alm. Etatismus, Staatssozialismus. — fr. étatisme. — ing. etatism].*

Ferdin şahsi mülkiyet ve teşebbüs hukuku ve hususi mesai ve faaliyeti mahfuz tutulmak ve milletin umumi ve yüksek menfaati icabı olarak fert elindeki iş devlete intikal ettirilince ferdin uğrıyacağı zarar tazmin edilmek kayıt ve şartları altında, devletin bilhassa iktisadi sahada bir kanuna dayanarak fiilen alâkalanmasından doğan siyaset.

C. H. Partisinin ana vasıflarından dördüncüsünü teşkil eden bu esas 5 şubat 1937 tarihinden itibaren TEK. na alınmıştır (C. H. P. Programı 5; TEK. 2).

DEVLET DÂVALARI *[alm. Fiskalprozeese.— fr. l'Etat plaideur. — ing. government proceedings].*

Vekâletlerle umumi muvazeneye giren dairelere ait olan, bu daireler tarafından hakikî veya hükmi hususi hukuk şahsiyetleri aleyhine, yahut bunlar tarafından devlet dairelerine karşı açılan her nevi adlî ve idari dâvalardır. Mülhak ve hususi bütçeli daireler dahi bir

devlet dairesi ve bu dairelere ait dâvalar da devlet dâvası olmakla beraber umumi muvazene içindeki dairelere ait dâvaların Maliye Vekâletine bağlı hazine avukatları tarafından takibini emreden 2573 No. lı Kanun, «Devlet Dairelerine Ait Dâvaları Takibe Memur Avukatlar Hakkına Kanun» unvanını taşımakta olduğundan devlet dâvaları denince tatbikatta daha ziyade umumi muvazene içindeki dâvalar kasdolunmaktadır. Umumi muvazene içindeki dairelere ait bütün adlî dâvalar hazine avukatları, idari dâvalar daireleri âmirleri ve mülhak ve hususi bütçeli dairelere ait dâvalarla sair âmme hükmi şahıslarına ait dâvalar kendi kadroları dâhilindeki avukat veya memurları tarafından takip olunur. Devlet dairelerinin yekdiğerine karşı açtıkları dâvalar 3533 No. lı kanun mucibince ve tahkim yoliyle hallolunur. 4355 No. lı Kanun devlete ait adlî ve idari dâvalarda devletin kimler tarafından ve ne suretle temsil edileceğine, devlet dâvalarının nasıl açılacağına ve nasıl bu dâvadan vazgeçileceğine, yeminin kimler tarafından teklif ve icra edileceğine dair yeni hükümler koymuştur.

DEVLET EMLÂKİ *bk.* Âmme hükmi şahıslarının malları.

DEVLET HAZİNESİ *[lât. fiscus, aerarium. — alm. Staatskasse. — fr. trésor public. — ing. Treasury, Exchequer].*

Bütçenin icrasını deruhte etmiş olan malî hizmete devlet hazinesi adı verilir ki, bizzat devletten ayrı gayrı olmıyan bu şahsiyetin vazifesi bir taraftan bütçenin icrasına ait muameleleri ve diğer taraftan masraf ve varidatın muvaziliğini ve hemzamanlığını sağlamaktır.

DEVLET HİZMETİ *[alm. Staatsdienst. — fr. service étatique.— ing. government service, public service, civil service].*

Umumun veya devletin menfaat ve ihtiyaçları için çalışan bütün devlet makam ve mevkileri ve bunları işgal edenlerin bu hususta sarf ettikleri faaliyetler.

DEVLETİN PARÇALANMASI *[alm. Zerstückelung, Teilung von Staaten. — fr. démembremet de l' Etat. — ing. dismemberment of the state].*

1 — Bir devlet, diğer devletler arasında tamamen taksim edilmek suretiyle parçalanabilir. Bu takdirde, parçalanan devlet büsbütün ortadan kalkar.

2 — Bir devlet, arazisinin tamamının değil, az veya çok kısmının diğer devletler arasında taksim edilmesiyle parçalanabilir. Bu takdirde, parçalanan devlet arazisi küçülmüş olmakla beraber aynı milletler arası şahıs olarak mevcut kalır.

DEVLETİN ŞAHSİYETİ ALEYHİNE İŞLENEN SUÇLAR *[alm. Strafbare Handlungen (Verbrechen) gegen den Bestand des Staates, (Hoch-und Landesverrat). — fr. délits (infractions (Fr)) contre la personalité de l'Etat. — ing. offences against the safety of the State. — lât. perduellio, crimen majestatis].*

Devletin istiklâline ve hâkimiyetine, emniyetine, siyasi menfaatlerine ve şerefine karşı işlenen cürümler. Bunlara «objektif siyasi cürümler» ismi verilir. Türk Ceza Kanunu bu cürümlere ikinci kitabın birinci babını tahsis etmiş ve üç fasla ayırmıştır.

1 — Devletin milletler arası şahsiyeti aleyhine işlenen cürümler: istiklâl ve hâkimiyeti aleyhine işlenen cürümler, Türk Devletinin sair devletlerle münasebetlerini tehlikeye düşürecek veya bozacak mahiyette cürümler, casusluk cürümleri, harb zamanlarında bozgunculuk gibi cürümler.

2 — Devletin dahilî kuvveti aleyhine işlenen cürümler: Teşkilâtı esasiye uzuvlarına karşı işlenen cürümler: Büyük Millet Meclisine, Cumhurreisine, Vekiller Heyetine karşı işlenen cürümler, bunların vazifelerine müdahale ve vazifelerini görmekten men, halkı isyana teşvik, siyasi ve askerî mevkileri gasp, askerleri itaatsizliğe teşvik gibi cürümler.

3 — Yabancı devlet reisleri veya mümessilleri aleyhine işlenen cürümler: onların hayat ve şereflerine taarruz gibi.

DEVLETİN TEFTİŞ VE MURAKABESİ *[alm. Staatsaufsicht (Allgemein). — fr. contrôle étatique (sens général). — ing. state supervision].*

1 — Devletin Büyük Millet Meclisi marifetiyle İcra Vekilleri ve dolayısiyle bütün hükümet ve idare faaliyetleri üzerinde ve Divanı Muhasebat vasıtasiyle hükümetin malî faaliyetleri üzerinde yaptığı siyasi ve teşriî murakabe *[alm. parlamentarische Kontrolle, Oberaufsicht des Parlements. — fr contrôle parlementaire. — ing. control of Parliment].*

2 — Vekillerin hiyerarşi salâhiyetine dayanarak idare memurları ve dolayısiyle idare faaliyetleri üzerinde icra ettikleri murakabe *[alm. Dienstaufsicht. — fr. contrôle éxécutif des fonctionnaires. — ing. executive control].*

3 — Devletin vilâyet; belediye, köy gibi âmme idareleriyle âmme müesseseleri üzerinde icra ettiği murakabe *[alm. Staatsaufsucht (über Provinzial- und Lokalverwaltungen). — fr. contrôle du pouvoir central sur les services décentralisés (tutelle administrative). — ing. central control]* (*bk.* İdari vesayet).

4 — Devletin muhtelif meslek sahipleri ve bunların meslekî faaliyetleri üzerinde, ticaret ve sanayi odaları, etıbba odaları, barolar gibi âmme müessesesi mahiyetindeki resmî teşekküller ve bunları tâbi tuttuğu idari vesayet vasıtasiyle icra ettiği murakabe.

5 — Devletin ferdî ve hususi faaliyetler üzerinde umumun emniyet, sıhhat ve selâmeti bakımından muhtelif zabıta kuvvet ve salâhiyetlerini kullanmak suretiyle icra ettiği umumi murakabeler.

DEVLET İTİBAR-I MALİSİNİ İHLÂL *[alm. Münz-und Währungsverbrechen und -vergehen. — fr. attiente à la monaie métalique et de papier et aux sceax de l'Etat. — ing. coinage offences].*

Üzerinde devlet itibarına ait alâmet bulunan madenî veyahut kâğıt her türlü para, esham ve tahvilât ve bonoların ve sair bu mahiyette malî evrakın itibarını taklit veya her hangi bir suretle kırmak yolundaki her nevi hareketler (CK. 4, 316 - 320, 323 - 333; Kaçakçılığın

Men ve Takibi Hakkındaki Kanuna Zeyil K.; Türk Parasının Kıymetini Koruma K.).

DEVLETLER ARASI (Milletler arası) İDARELER HUKUKU *[alm. Recht der internationalen Verwaltung. — fr. droit administratif international. — ing. international administrative law].*

Devletlerin, posta ve telgraf, demiryolları, ölçüler, bazı milletler arası suçlara karşı koruyucu ve idari zabıta faaliyetleri gibi ülkeler hududunu aşan ve milletler arası âmme hizmetleri adı verilen idari faaliyetlerin tanzimine mütaallik olarak müştereken kabul ettikleri kaide ve teamüller.

DEVLETLER ARASI TİCARET HUKUKU *[alm. internationales Handelsrecht. — fr. droit commercial international. — ing. international commercial law].*

1 — Ticaret, ayrı tâbiiyette birçok kimseleri karşılaştırdığı için sık sık kanun ihtilâflarına yol açar. Hâdiselerin ticaretteki (hele deniz ticaretindeki) hususiyetleri «devletler arası hususi hukuk» alanında denize uygun ayrı kaidelerin konulmasını icabettiriyor ki bunlar bu anlama göre devletler arası deniz hukukunu vücuda getirmektedir.

2 — Bu tâbirden asıl anlaşılan: deniz ticareti dolayısiyle devletler arasında doğan münasebetleri tanzim eden kaidelerdir.

3 — Son anlamda, evvelden beri kozmopolit mahiyet arz eden deniz münasebetlerine tatbik olunacak bütün kaideleri tesbit yolunda sarf edilen mesai kanunların ve mukavelelerin gitgide biribirine benzetilen ve birleştirilmiş hükümlerinin bütününü ifade edebilir.

DEVLETLER HUSUSİ KUKUKU *[alm. internationales Privatrecht, zwischenstaatliches Privatrecht, Zwischenprivatrecht, Grenzrecht, Kollisionsrecht. — fr. droit international privé. — ing. conflict of laws, private international law].*

Şahısların tâbiiyetlerini tesbit, ecnebilerin bir memlekette haiz oldukları hakları tâyin eylemek, hakların doğmalarına veya düşmelerine mütaallik kanunlar ihtilâflarını hal ve nihayet bu haklara riayeti sağlıyan hukuk sahası. Devletler hususi hukukunun başlıca üç mevzuu vardır: 1) şahısların tâbiiyeti, 2) ecnebilerin halleri, 3) kanunların çatışma ve müktesep hakların tanınması.

DEVLETLER KONFEDERASYONU *[alm. Staatenbund. — fr. confédération. — ing. confederation. — lât. confederatio].*

Hâkimiyetini muhafaza eden devletlerin teşkil ettiği birlik. Bu birliğe dâhil olan devletlerin her biri muhtariyetini, istiklâlini, hâkimiyet vasfına bağlı salâhiyetlerini muhafaza ederek yalnız dış hâkimiyet bakımından bazı ufak tahditler kabul eylerler.

Konfederasyon, âza devletlerden ayrı bir devlet değildir, ve merkezî bir hükümeti yoktur. Tarihte görülen konfederasyonların başlıcaları şunlardır: Helveçya Konfederasyonu, Felemenk Birleşik Eyaletleri Cumhuriyeti, Mukaddes Roma - Cermen İmparatorluğu, Ren Konfederasyonu, 1815 te kurulmuş olan Cermen Konfederasyonu, Şimalî Almanya Konfederasyonu, Şimalî Amerika Birleşik Devletleri (1776-1787).

DEVLETLERİN ESAS HAKLARI NAZARİYESİ *[alm. Grundrechte der Staaten. — fr. droits fondamentaux des Etats. — ing. fundamental rights of states].*

Devletlerin, milletler arası topluluğu âzası olmak sıfatiyle terk edemiyecekleri bazı hakları vardır. Bu haklar bir telâkkiye göre şunlardır: serbestçe inkişaf hakkı *[alm. Recht auf freie Entwicklung. — fr. droit de libre développement — ing. right of free development]* hâkimiyet hakkı *[alm. Recht auf Unabhängigkeit. fr. droit d'indépendance. — ing. right of independence]*, ticaret hakkı *[alm. Recht auf Freien Handel. — fr. droit de commerce — ing. right of free commerce]*, mütekabil hürmet hakkı *[alm. Recht auf gegenseitige Achtung. — fr. droit au respect. — ing. right of mutual respect]*, müsavat hakkı *[alm. Recht auf Gleichberechtigung (und Gleichbehandlung)]*.

DEVLETLERİN TANINMASI *[alm. Anerkennung der Staaten. — fr. reconnaissance des Etats. — ing. recognition of states].*

Siyasi bir topluluk, devlet olmak için lâzım olan esaslı unsurları kendisine topladığı anda, devlet olarak fiilen mevcuttur. Fakat bu devletin milletler camiasına âza sıfatiyle girebilmesi için diğer devletler tarafından tanınması lâzımdır. Tanınan devlet dış münasebetler sahasında, diğer devletlerle olan temaslarında, hâkimiyetini icra salâhiyetini haizdir.

Devletlerin tanınması bahsinde nazariyeler iki gurupa ayrılmaktadır: a) tanımanın haklar bahşettiğini ileri sürenler: b) tanımanın sadece mevcut bir vaziyeti kabul ettiğini iddia edenler. Bugün, birinci fikir hemen tamamen terk edilmiş gibi olup ikinci fikir galiptir.

Tanınma ya fiilî (de facto), ya hukuki (de jure) olur. Birinci şıkta yeni devletle münasebetlere girişilmekle beraber, kendisinin tanındığına dair hiçbir beyanda bulunulmaz. İkinci şıkta ise, yeni devletin tanındığı açıkça beyan olunur.

DEVLETLER UMUMİ HUKUKU *[alm. Völkerrecht. — fr. droit international public. — ing. law of nations, international law. — lât, jus gentium].*

Devletlerin ve devlet vasfını haiz olmıyan bazı milletler arası şahısların hukuk ve vazifelerini gösteren kaidelerin hepsi.

DEVLET MUAMELELERİ (Tasarrufları) *[alm. Staatsakte, Staatshandlungen. — fr. actes de l'Etat. — ing. State acts].*

Devletin fonksiyonlarını yerine getirmek için yaptığı hukuki muameleler (Bunlara «tasarruflar» ve «fiiller» de denilmektedir). Nazariyecilerden bir kısmı bu muamelelerin maddi mahiyetleri, yani mevzularının mahiyeti bakımından, diğer bir kısmı da sâdır oldukları uzuvlar veya şekilleri bakımından incelemek lüzumunu teklif etmektedir.

Muamelelerin maddi mahiyetleri bakımından incelenmesini teklif edenler devlet muamelelerini üç kalıba sığdırmaktadırlar:

1 — Mevzularının mahiyeti itibarile yeni bir kaide koyan, mevcut bir kaideyi değiştiren veya kaldıran muameleler. Bunlara kısaca «tanzim edici muameleler» (kaide - fiil yahut fiil - kaide) *[alm. Normative oder rechtesetzende Staatsakte. — fr. actes normatifs ou réglementaires (actes - règles)]*. denilmektedir. Bu bakımdan maddi mahiyetleri itibariyle aynı mevzuu ihtiva eden kanun ve nizamname bu nevi muamelelerin belirik misalidir. Bunlar hangi uzuvdan ve hangi şekilde sâdır olurlarsa olsunlar «tanzim edici» muamelelerdir.

2 — Mevcut bir hukuki vaziyetin, evvelce kendisine tatbik edilmiyen bir şahsa teşmiline şart teşkil eden idari muamelelerdir: memur tâyini gibi. Tâyin teşriî uzuvca yapılsa dahi o muamele idari mahiyetini muhafaza eder (Bu muamelelere kısaca «şart - muamele», «şart - tasarruf» yahut «fiil - şart» *[alm. Verwaltungsakte. — fr. actes administratifs, (actes - conditions)]* denilmektedir.

3 — Kazai muamelelerdir ki *[alm. Justizakte. — fr. actes juridictionnels]* bunlar ihtilâflı bir meselenin talep üzerine ve hasım muvacehesinde hal suretini ve bu hal suretinin mantıkan muktazi olan icrası lüzumunu ihtiva eyliyenlerdir. Bu mahiyette bir muamele idari bir makam tarafından yapılsa dahi maddi mahiyeti itibariyle kazai vasfını muhafaza eder.

Uzvi ve şeklî bakım taraftarlarının fikirlerine göre, muamelenin yalnız sâdır olduğu uzuv ve ifa edildiği şekil bakımından tetkik edilmesi lâzımdır. Bu takdirde teşriî uzuvdan şekle uygun olarak sâdır olan her muamele, maddi mahiyeti ne olursa olsun, teşriî yahut «tanzim edici muamele», idari uzuvdan sâdır olan her muamele de kazai olarak karşılanmaktadır.

Devletin hususi hukuk hükümleri dairesinde yaptığı muameleler bunların dışında kalır.

DEVLET REİSİ *[alm. Staatshaupt, Staatsberhaupt. — fr. chef d'Etat. — ing. chief of the state, head of the state, sovereign. — lât. priceps civitatis]*.

Milletle veya yabancı devletlerle münasebetlerinde devleti temsil etmek salâhiyeti ana yasanın koyduğu usullere (veraset, halk tarafından intihap, bir meclis tarafından intihap gibi) tevfikan kendisine verilen şahıs (kral, imparator, reis).

DEVLET SIRLARI *bk.* Sır.

DEVLET ŞEKİLLERİ *bk.* Devlet.

DEVLET ŞÛRASI *[alm. Staatsrat (Oberverwaltungsgericht). — fr. Conseil d'Etat. — ing. Council of State]*.

İdari dâva ve ihtilâfları hal ve hükümetin hazırlayıp verdiği kanun lâyihaları, imtiyaz mukavele ve şartnameleri hakkında mütalâa beyan eden ve Devlet Şûrası Kanununda ve diğer kanunlarda gösterilen vazifeleri gören kaza ve istişare heyetidir.

Devlet Şûrasının, bir reis ile beş daire reisi ve yirmi beş âzası vardır. Başvekâlete bağlıdır.

Devlet Şûrası, üçü idari, ikisi kazai işlere bakan beş daireye ayrılmıştır. Her dairede bir reis ile dört âza bulunur.

İdari dâvalar, Devlat Şûrasının müstakil mahkeme sıfat ve salâhiyetini haiz olan dördüncü ve beşinci dairelerinde görülür. Bu daireler nezdinde muavinler arasından seçilmiş birer müddeiumumi bulunur (TEK. 51; Devlet Şûrası K.).

DEVLET TAHVİLÂTI *[alm. Staatsobligationen, Staatsschuldverschreibungen. — fr. rentes d'Etat. — ing. state bonds]*.

Devletin umumi borçları defterine kaydedilerek çıkarılan ve nispeten uzun vâdeli olan istikraz tahvilleri: ikramiyeli Ergani tahvilleri, Sıvas - Erzurum tahvilleri gibi.

DEVLET TEŞEKKÜLLERİ *bk.* İktisadi devlet teşekkülleri.

DEVLET TEŞKİLÂTI *[alm. Staatsorganisation. — fr. organisation de l'Etat — ing. state organisation]*.

Devletin muhtelif fonksiyonları ifa eden uzuvlariyle sair otorite makamları ve yardımcı teşkilâtı. Devletin fonksiyonları teşri, icra ve kaza olmak üzere üç uzuv tarafından ifa edilir. Teşri fonksiyonunu *[alm. Gesetzgebende Gewalt (Funktion). — fr. Fonction législative. — ing. legislative powers]* Büyük Millet Meclisi, icra ve idare fonksiyonunu *[alm. Vollziehende Gewalt (Funktion). — fr. fonction exécutive. — ing. executive power]* başta reisicumhur ve İcra Vekilleri Heyeti olmak üzere hükümet ve idare makamları, kaza fonksiyonunu da *[alm. Richterliche (rehtssprechende) Gewalt (Funktion). — fr. fonction juridictionnelle. — ing. judiciary powers]* mahkemeler ve müddeiumumilik ile icra teşkilâtını ihtiva eden adliye makamları temsil eder.

DEVLET VARİDATI *[alm. Staatseinnahmen. — fr. revenus de l'Etat. — ing. public revenues. — lât. vectigalia (publica), reditus publici]*.

Devletin vergilerden, emlâk hasılatından, istikrazlardan toplanan gelirlerinin hepsi.

İnhisarlar, devletçe idare edilen müesseseler, ticaret ve sanayi şirketlerindeki devlet hisselerinin temettüleri ve para cezaları da devlet varidatını teşkil eden kaynaklar arasında yer almaktadır.

DEVLET ZİRAAT İŞLETMELERİ KURUMU Her türlü ziraat işleri ve sanatlariyle iştigal etmek, merkezi Ankara'da olmak, Ziraat Vekâletine bağlı ve hükmi şahsiyeti haiz bulunmak ve hususi hukuk hükümlerine göre idare edilmek üzere kurulmuş teşekkül (3308 No. K.).

DEVRE *[alm. Periode. — fr. période. — ing. period]*.

Kanun ve nizamlarla tâyin edilmiş olan intihaplı ve intihapsız vazifelerin devam edeceği zaman: teşriî devre, hesap devresi, intihap devresi gibi. (Meclis Dahilî Nz. 1 fk. 4; Belediye K. 20).

DEVRE-İ HESABİYE *bk.* Hesap devresi.

DEVRE-İ TEŞRİİYE *bk.* Teşriî devre.

DEVROLUNAMIYAN HAKLAR *[alm. Unübertragbare Rechte. — fr. droits intransmissibles. — ing. ina-*

lienable, non-transferable, non-assignable rights. — lât. iura quae non recipiunt alienationem].

Kanun, mukavele veya işin mahiyeti icabı temliki mümkün olmıyan haklar. Şahsa bağlı olan haklar (isim, nesep, nafaka istemek hakkı gibi) temlik edilemez. Mameleke bağlı olan haklardan :

1 — Bazıları kanun hükmü icabı olarak temlik edilemez (BK. 284 fk. 1, 300 fk. 2, 320 fk. 2, 519 fk. 1; MK. 85 fk. 2).

2 — Bazıları işin mahiyeti icabı olarak temlik olunamazlar : akit yapma, ölünceye kadar bakma vaitlerinde olduğu gibi. Çünkü; buralarda temlik edanın mahiyetini değiştirir.

3 — Tarafların anlaşmasiyle de temliki kabil bir hak temlik edilemez bir hale gelir. Buna « temlik edilmemek şartı» derler.

DEYİN *bk.* Borç, para borcu.

DEYİN (Dayn) Zimmette sabit olan şey. Meselâ : bir kimsenin zimmetinde şu kadar kuruş borcu veya meydanda mevcut olmıyan şu kadar kuruş, ve meydanda mevcut olan akçanın yahut bir yığın buğdayın ifrazdan evvel muayyen miktarı hep «deyin» kabîlindendir.

DEYN-İ LÂZIM-I SAHİH — (- i Lāzim-i ṣaḥīḥ) Ödenmedikçe veyahut hakikaten veya hükmen ibra olunmadıkça sâkıt olmıyan borç. Semen-i mebi gibi ki, ödenmedikçe veya satan müşteriyi hakikaten ibra, yani müşterideki bu alacak hakkını iskat etmedikçe veyahut hıyarattan birinin vücuduna mebni muhayyer olan satışı feshetmesi gibi bir suretle borç sebebinin infisahiyle hükmen ibra vâkı olmadıkça sâkıt olmaz.

DEYN-İ GAYR-İ SAHİH (- i ġayr-i ṣaḥīḥ) Ödeme yahut hakikaten veya hükmen ibra olmaksızın dahi sâkıt olan borç. Karı için koca üzerine takdir olunan nafaka gibi ki ödeme ve ibradan başka boşama veya karı ve kocadan birinin vefatiyle de sâkıt olur. Ancak hâkim nafakayı takdir ettiğinde karıya başkasından borç almaya izin verip de karı borç alarak geçinmiş olursa bu borç alma nafakayı ibradan başka bir yol ile sâkıt olamıyacağından « deyn-i sahih » olur.

DEYN-İ HÂL (- i Ḥāl) Bir vakte talik ve tehir edilmiyen borç.

DEYN-İ MÜECCEL (- i Muaccal) Muayyen bir vakte talik ve tehir edilen borç.

DEYR (Dayr) Hıristiyanların manastırları. Cem'i edyardır.

DIŞ TİCARET *[alm. Aussenhandel. — fr. commerce extérieur. — ing. foreign trade].*

1 — Bir memleketin başka memleketlere mal satması ve bunlardan mal alması.

2 — Bir memlekete dışardan giren ve bu memleketten başka memleketlere gönderilen mal yekûnu (gerek miktar ve gerek kıymet bakımından ifade edilsin) için de dış ticaret tâbiri kullanılır. Fakat « dış ticaret hacmı » tâbiri bu mânayı daha açık anlatır.

DI'VET (Nesepte) (Di'vat) Hamil halinde olsa dahi bir çocuğun kendisinin olduğunu itiraf etmek.

DI'VET-İ İSTİLÂD (- i İstīlād) Bir kimsenin mülkünde iken gebe olan cariyeden doğan çocuğun nesebini o kimsenin iddia etmesi.

DI'VET-İ TAHRİR (- i Taḥrir) Gebeliği bir kimsenin mülkünde iken vâkı olmıyan cariyenin doğurduğu çocuğun nesebini o kimsenin iddia etmesi.

DİLENCİLİK *[lât. mendicatis, mendicitas.— alm. Bettel, Bettelei. — fr. mendicité. — ing. mendicancy, mendicity, begging].*

Hukuki bir salâhiyeti olmadığı halde ve hiçbir iş, emek ve menfaat mukabili olmaksızın başkalarından para ve sair maddi yardım istemek. Bedenen iş işlemeğe muktedir olan kimsenin bu fiili « dilencilik suçu » nu teşkil eder (Umumi Hıfzıssıhha K. 165; CK. 544 - 545).

DİLSİZ *bk.* Sağır - dilsiz.

DİN (Dīn) Lûgatte : taat, ceza, siyaset demektir. Millet, şeriat mânasında da kullanılır. Istılahta ; akıl sahiplerini kendi ihtiyarlariyle iyiliğe, doğruluğa ve saadete sevk eden ve itikadiyatı, ibadetleri, ahlâkı, muameleleri içine alan ilâhî kaidelerin hepsidir.

Mutlak surette din denilince Allah tarafından vaz'olunan vaz'ı ilâhî hakikî dinler kastolunur. Gayrihakikî dinler ise bir kayıt ile - meselâ dini muharref, dini bâtıl diye - anılır.

Dinler başlıca üç kısımdır:

1 — Hakikî ve ilâhî dinler : Peygamberlerin tebliğine memur oldukları dinlerdir ki, bunlara ulviyetine işaret olarak semavi dinler de denir.

2 — Muharref dinler : Vaktiyle peygamberler tarafından tebliğ edilmiş iken sonraları ahkâmı değiştirilmiş dinlerdir.

3 — Bâtıl dinler : Evvelce peygamberlerce tebliğ edilmiş olmayıp alelâde insanlar tarafından konulmuş bulunan dinlerdir.

DİNAR (Dīnār) On şer'î dirhem halis gümüş kıymetinde altın. Bir miskal ağırlığında altın sikkeye de denir. Cem'i «denânir» dir.

DİN HÜRRİYETİ *[alm. Religionsfreiheit, Bekenntnis - und Kultusfreiheit. — fr. liberté de religion. — ing. fredom of religion].*

Ferdin her hangi bir dini tanıyıp tanımamak (vicdan hürriyeti), aksini beyan ve talim eylemek (fikir hürriyeti) ve akidesine uyan ibadeti aleni olarak icra etmek (ibadet hürriyeti) hakkı (TEK. 70 - 75).

DİNÎ CEMAATLER *bk.* Cemaatler

DİNÎ CEMİYET *[alm. religiöser Verein. — fr. association religieuse. — ing. religious association (corporation)].*

Dinî bir gaye takibeden şahıslar topluluğu. Din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan cemiyet teşkili yasaktır (Cemiyetler K.)

DİNÎ EVLENME *[alm. religiöse (kirchliche) Trauung. — fr. mariage religieux. — ing. religious marriage ceremony. — lât. celebratio matrimonii ecclesiastica].*

Dinin gösterdiği şekillere uygun olarak yapılan evlenme olup Medeni Kanunumuza göre hiçbir hükmü yoktur.

Evlenme akdinin Medeni Kanuna göre yapılmasından sonra kanun eşlerin dinî akitlerine riayet göstererek ayrıca evlenmenin dinî merasiminin yapılmasını, buna hiçbir hukuki hüküm izafe etmeksizin, caiz görmüştür (MK. 115).

DİNÎ HUKUK *[alm. religiöses Recht, göttliches Recht. — fr. droit religieux. — ing. religious law. — lât. ius sacrum, fas, ius religiosum].*

Allahı hakikî şâri olarak kabul eden hukuktur ki, İslâmlık, Hıristiyanlık, musevilik bu kısımdandır. Bu hukuk doğrudan doğruya Allahın kitabına, bu kitapta bulunmıyan hususlarda da yine o kitap esası dairesinde cevazı mevsûk kimseler delâletiyle ağızdan ağıza intikal eden hükümlere dayanır. Bu hukuka «kitabi hukuk» ve «ilâhi hukuk» dahi denir.

Yukarda ismi geçen dinlerde olduğu gibi Allah tarafından indirilmiş bir kitabi hukuk mesnedi tanımamakla beraber, mukaddes sayılan kitapları kendilerine mezhep tanıyan dinler de vardır: bir kısım Hintlilerde olduğu gibi.

DİNÎ MERASİM *bk.* Evlenme akdi, evlenme kâğıdı.

DİNLENME (İş hukuku) *[alm. Arbeitsruhe. — fr. heures de repos, temps de repos. — ing. free time (of work)].*

Günde en az beş saat süren çalışma müddetlerinin haricinde olarak mahallî âdete ve işin icabına göre bütün işçilere birden verilmesi ve çalıştırılmaksızın geçirilmesi lâzım gelen ücretli müddet. Beş saatten az süren çalışma müddetlerinde dinlenme vermek iş veren için ihtiyaridir. Mecburi olmıyan dinlenmeler iş müddeti içinde sayılır (İşK. 42; BK. 334).

DİPLOMASİ İMTİYAZ VE MUAFİYETLERİ *[alm. diplomatische Vorrechte und Immunitäten. — fr. prérogatives et immunités diplomatiques. — ing. diplomatic immunities and prerogatives (privileges and exemptions of diplomatic envoys)].*

Diplomasi mümessil ve memurlarına vazifelerini yaparken tam bir istiklâl ve serbestî içinde çalışabilmelerini sağlamak ve milletlerin şereflerini karşılıklı olarak korumak maksadiyle vazifeye başladıkları andan vazifeden ayrıldıkları zamana kadar tanınan bazı imtiyaz ve muafiyetler: Şahıs ve ikametgâh masuniyeti, cezai ve hukuki kaza muafiyeti, bazı vergi ve resimlerden muafiyet gibi.

Bu imtiyaz ve muafiyetlerden diplomatla beraber karısı, çocukları ve elçiliğin resmî şahsiyetleri de istifade eder. *bk.* Masuniyet, diplomatik masuniyet.

DİPLOMASİ MÜMESSİL VE MEMURLARI *[alm. diplomatische Vertreter und Gesantschaftspersonal. — fr. représentants et agents diplomatiques. — ing. diplomatic envoys and agents. — lât. legatus, legati, legationes].*

Yabancı memleketlere gönderilen mümessil ve memurlar. Bunlardan yalnız elçiler mümessil vazifesini haiz olup elçilik müsteşarları, ataşeler, kâtipler gibi memurlar mümessil değildirler.

DİPLOMATİK MASUNİYET *[alm. diplomatische Immunität, Exterritorialität der Diplomaten, persönliche Unantastbarkeit. — fr. Inviolabilité diplomatique. — ing. diplomatic inviolability, inviolability, immunity, exterritoriality of diplomatic envoys].*

Diplomasi mümessil ve memurunun şahıs, ikametgâh veya meskeninin, muhaberatının gerek fertler, gerek nezdinde vazife gördüğü hükümet tarafından vâkı olacak her türlü tecavüz hareketinden masun olması. Bu masuniyet diplomatın şahsından ziyade ifa ettiği vazifeye bahşedilmiş olduğundan, diplomat masuniyetinden vazgeçemez. Elçiliğin, müsteşar, kâtipler, kara askerî ataşeleri, ticaret ataşeleri, kançılarlar, tercümanlar, kuriyeler, hekimler, dinî işlere bakan memurlar gibi resmî memurları ve elçinin ailesi efradı (karısı, çocukları ve kendisi ile aynı çatı altında yaşıyan akrabaları) da diplomatik masuniyetten istifade ederler. *bk.* Masuniyet.

DİRHEM (Dirham) Bir nevi ağırlık ölçüsü. Gümüş para ölçüsü olarak kullanılır. Türk örfünde bir okkanın dört yüzde biri olarak şöhret bulmuştur.

DİRHEM-İ CEYYİT — (-i Cayyid) Bozuk, karışık olmıyan dirhem (gümüş para). Nisab-ı akitte muteber olan da budur. Karışık olan on dirhem veya on dirhem miktarı zarbedilmemiş gümüş, sirkatte nisaptan sayılmaz.

DİRHEM-İ HALİS — (-i ḫāliṣ) Sırf gümüşten ibaret olup başka bir maden ile karışık olmıyan dirhem.

DİRHEM-İ MAĞŞUŞ — (-i Maġşūş) Sırf gümüşten ibaret olmayıp başka bir madenle karışık olan dirhem: Zekât, diyet gibi hususlarda gümüşü yabancı kısımdan çok olan dirhemler halis dirhemler hükmündedir. Bu cihetledir ki vaktiyle seksen üç ayarında, yani yüzde seksen üç nispetinde halis bulunan bütün gümüş Osmanlı sikkeleri, halis dirhem hükmünde tutulmuştur.

DİRHEM-İ ÖRFÎ — (-i 'Urfîyy) On altı kırattan ibaret dirhem. Bazı kimselere göre zekâtta, diyette ve sair hususlarda her beldenin dirhem-i örfisi muteberdir. Şu kadar var ki bu dirhem, dirhem-i şer'î muteber olur.

DİRHEM-İ RAYİÇ — (-i Rāyic) Gerek ceyyit ve gerek züyuf olsun, halk arasında alınıp verilen dirhem

DİRHEM-İ ŞER'Î — (-i Şar'îyy) On dört kırattan ibaret dirhem. Zekâtta, mehirde, diyette, nisabı sirkatte muteber olan da bu dirhemdir.

Peygamber zamanında 20, 12, 10 kırat ağırlığında üç nevi dirhem mevcut olup bunlar Halife Ömer zamanında toplanarak üçünün vasatisi olarak kabul olunmuştur.

Diğer bir rivayete göre Peygamber zamanında dört türlü dirhem mevcut olup:

1) Dirhem-i bagalî ki sekiz dânıktır, 2) dirhem-i taberî ki dört dânıktır, 3) dirhem-i mağribî ki üç dânıktır, 4) dirhemi yemani ki bir dânıktır.

Halife Ömer bunlardan en rayiç olan dirhemi bagalî ile dirhemi taberîyi toplatarak vasatisi on altı dânıkı bir dirhem olarak kabul eylemiştir. Bu iki rivayet netice itibariyle aynıdır. Çünkü altı dânık on dört kırat eder.

DİRHEM-İ ZÜYUF — (-i Zuyûf) Bakır veya diğer bir madenle karıştırılmış olmasından dolayı ceyyitlik vasfını kaybetmiş olan dirhem.

DİRLİK Arazinin hukuku öşriye ve örfiyesi. Dirlik geçim vasıtası mânasına olup devlet tarafından verilen her nevi yevmiye, has, timar, zeamete «padişah dirliği» ıtlak olunur.

DİSİPLİN CEZA HUKUKU *[alm. Disciplinarstrafrecht — fr. droit pénal disciplinaire. — ing. disciplinary criminal regulations].*

Âmme hizmetlerinin lâyık olduğu ehemmiyet ve doğrulukla görülmesi için memurlar üzerinde ıslah ve ikaz, bazan da tasfiye maksatlariyle konan muayyen tedbirler ve kaidelerdir. Bu tedbirler ceza hukuku bakımından ceza mahiyetini taşımaz. Memurin ve Hâkimler Kanunlarında memurlarla hâkimler ve Askerî Ceza Kanununda askerler hakkında konmuş olan disiplin cezaları gibi.

DİSPEÇ *[alm. Dispache. — fr. dispache. — ing. average adjustment, average statement].*

Her büyük avarya sonunda gemi, yük ve navlun ile alâkalıların kendilerine isabet eden alacak ve vereceği tesbit ve taksim etmek ihtiyaciyle yaptıkları hesaplaşmayı tevsik eden kâğıt (TK. 1288).

Bu tâbir küçük avaryalarla sigortalı ile sigortacı arasındaki hesaplaşmalar hakkında da kullanılmaktadır Dispeççi (dispacheur) dispeçi tanzim eden memur ve şahıstır.

DİVAN (Dîvân) İslâm hükümetinin askerî, idari ve malî umuruna mütaallik malûmat ve kayıtları muhtevi defterler ve siciller demektir ki bunlara «divan-üssaltana» da denir ve başlıca dört kısma ayrılır: 1) Divan-ı cüyûş: İslâm mücahitlerinin isimlerini, neseplerini, ırklarını, kabîlelerini ve her birine idaresine kâfi miktarda verilecek atiyyeleri muhtevi sicillerdir. Bunlarda kayıtlı olanlara «ehl-i divan» denir; 2) Divan-ı amal: rüsum ve hukuka, şehirlerin, kasabaların, mezraaların vesairenin ahvaline, bunların ne suretle fethedilmiş olduğuna ait umuru muhtevi sicillerdir; 3) Divan-ı ummâl: memurların tâyinlerine, azillerine, ahvaline dair sicillerdir; 4) Divan-ı istîfa: beytülmale mahsus varidat ve masarifi muhtevi sicillerdir.

DİVAN-I AHKÂMI ADLİYE Kanunlara ve nizamnamelere göre bakılacak dâvaları görmek üzere 1284 tarihinde kurulan ilk nizamiye mahkemesidir. Şer'iye mahkemeleriyle gayrimüslim cemaatlerin kendi ruhani teşkilâtı içinde gördükleri dâvalar ve hususi meclislerde görülen ticaret dâvaları müstesna olmak üzere, kanunlara ve nizamnamelere göre bakılacak dâvaların mercii bu divandı. Ancak, şahıslarla hükümet arasındaki dâva ve ihtilâtlar bir idare mahkemesi sıfat ve salâhiyetini de haiz olan Devlet Şûrasında görülüyor.

Divan-ı ahkâmı adliye, Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliyenin Şûrayı Devlet ile bu divana ayrılmak suretiyle parçalanmasından doğmuş ve Meclisi Vâlânın adliye kısmının vazifelerini de üzerine almıştı. Bu divan, sonradan nizamiye mahkemelerinin ihdası ile bu mahkemelere inkılâbetmek suretiyle, bugünkü adliye teşkilâtımıza esas olmuştur.

DİVAN-I ÂLİ *[alm. Staatsgerichtshof. — fr. Haute Cour. — ing. High Court].*

Yüksek bir hususi mahkeme mahiyetinde olup vazifelerinden doğan hususlarda İcra Vekillerini, Devlet Şûrası ve Temyiz Mahkemesi reis ve âzalarını ve Başmüddeiumumiyi muhakeme eder. Kararları katîdir. Divan-ı Âli için on biri Temyiz Mahkemesi, onu Devlet Şûrası âzası arasından kendi umumî heyetlerince yirmi bir âza seçilir (TEK. 61-67).

DİVAN-I ÂLİ-İ ASKERÎ Rus ve Balkan Harbleri mesullerini muhakeme etmek üzere kurulmuş olan yüksek hususi askerî mahkemeler. Bu hususi mahkemeler bugün cumhuriyet kanunlariyle tarihe karışmıştır.

DİVAN-I HARB Eski hukukumuzda askerî mahkemelere verilen isimdir. Divan-ı harbler 21 şevval 1286 tarihli eski Askerî Ceza Kanununun 48 inci maddesine göre beş askerden teşkil edilirdi. Divan-ı harblerde iddia makamı temsil edilmez, müdafi kabul olunmaz ve muhakemeler gizli yapılırdı. Bir muhakeme usulü yoktu. Bu mahkemelerde hukuk mesleğinden hiçbir uzuv bulunmazdı.

Divan-ı harbler Askerî Ceza Kanunu ile kaldırılmıştır.

DİVAN-I HAYSİYET *bk.* Haysiyet divanı.

DİVAN-I HÜMAYUN Halkın dâva ve şikayetlerinin dinlenip hallolunduğu, devlet işlerinin görüldüğü padişah huzuru. Sadrazam, şeyhülislâm, kazaskerler, defterdarlar ve sair büyük ve merasime dâhil devlet ricalinin padişahın huzuru ile halkın ve devletin işlerini görmeleri ve görüldüğü mekân, meclis.

Merkezde sadrazam, başdefterdar, yeniçeri ağası; taşralarda beylerbeyleri ve sancak beyleri de haftanın muayyen günlerinde dairelerinde divan kurup halkın dileklerini, dâvalarını dinler ve devlet işlerini görürlerdi.

DİVAN-I MUHASEBAT *[alm. Rechnungshof. — fr. Cour des comptes — ing. audit court (office)].*

Büyük Millet Meclisine bağlı ve devletin bütün varidat ve masraflariyle mallarını ve hesaplarını onun namına murakabe ve devlet mallarını kabız ve sarf ve idare ve muhafaza edenlerin hesaplarını tetkik ve muhakeme ile mükellef bir heyet (TEK 100; Divanı Muhasebat K. 1).

DİVAN-I TEMYİZ-İ ASKERÎ 6 ilkteşrin 1332 Tarihli Muvakkat Kanun ile İstanbulda toplanmak ve Harbiye Nezaretine bağlı olmak üzere Divan-ı Temyiz-i Askerî ismi altında yüksek ve askerî mahkeme kurulmuş idi.

Bu mahkeme bir reisin nezareti altında birinci ve ikinci meclis namlariyle iki heyetten ve temyiz müddeiumumiliğinden mürekkep olup divanı harblerden verilen ve temyizi kabil olan hükümleri tetkik ederdi.

Askerî Muhakeme Usulü Kanunu ile Divan-ı Temyiz-i Askerî kaldırılmıştır.

DİYANET İŞLERİ TEŞKİLÂTI *[alm. Verwaltungsorganisation des Islams in der Türkei. — fr. organisation administrative du culte islamique en Tur-*

quie.— ing. administration of Musulman religious affairs in Turkey].

Diyanet işleri riyaseti adı altında 3 mart 1340 tarih ve 429 No. Kanunla müslümanlığın itikada ve ibadete mütaallik ahkâm ve mesalihinin idaresi için Cumhuriyetin Merkezinde Başvekâlete bağlı olarak tesis olunan ve mülhak bütçe ile idare edilen teşkilât. (Diyanet İşleri Reisliği Teşkilât ve Vazifeleri Hakkında K.)

DİYANİ TESİS (Vakıf) *[alm. religiöse Stiftungen. - fr. fondations pieuses.- ing. religious foundations, pious endowments. — lât. pia corpora].*

Gayesi munhasıran ibadete mütaallik hususları temine mâtuf olan tesis. Meselâ: bir camiin inşa ve tamirine veya imam ve hatip ve vaiz gibi dinî iş görenlerin maişetini temine mahsus olan tesis sırf diyanidir.

Tesisin gayesi âmmeye veya aile ile beraber ibadete mütaallik olabilir (MK. 80).

DİYET (Diyat) Cinayet sebebiyle aleyhine cinayet işlenen kimseye veya velisine ödenmesi icabeden maldır ki, bu bir nevi tazminat mahiyetindedir.

DİYET-İ KÂMİLE Katledilen şahsın nefsine bedel caniden veya ailesinden alınan tam diyettir ki miktarı maktule göre değişir. Şöyle ki: hürrün diyet-i kâmilesi yüz deve veya bin dinar veya on bin dirhem-i şer'î gümüştür. Hürrenin diyet-i kâmilesi bunların yarısıdır. Memlûkün diyet-i kâmilesi kendi kıymetidir. Şu kadar var ki kölenin kıymeti hürrün diyetine müsavi veya ondan ziyade ise, hürriyet şerefine işaret için, hürrün diyetinden on dirhem miktarı eksik verilir. Cariyenin kıymeti de hürrenin diyetine müsavi veya ondan fazla ise hürrenin diyetinden on dirhem miktarı noksan verilir. Meselâ: hataen öldürülen bir cariyenin kıymeti beş bin dirhem olsa velisine dört bin dokuz yüz doksan bir dirhem verilmek lâzım gelir (Türkiyede eskiden beri kolay olduğu için diyetlerin gümüşten verilmesi teamül halini almıştır). Bu cihetledir ki vaktiyle yirmi kuruşa rayiç olan ve her biri yedi buçuk dirhem, yani yüz yirmi kırat sikletinde bulunan ve seksen üç ayarında bulunmuş olmakla derahim-i haliseden sayılan sim mecidiyelerden tartılarak diyetin verilmesi tecviz edilmiştir.

Binaenaleyh bir hürrün diyet-i kâmilesi bin yüz altmış altı mecidiye ile bir mecidiyenin üçte biri miktarı bulunmuştur ki, mecmuu yirmişer kuruştan yirmi üç bin üç yüz otuz altı kuruş on iki para pul eder.

Diyette dirhem-i şer'î muteber olduğundan diyetler bu miktar üzere verilegelmiştir.

«Mi'yar-ul-'Adâle» kitabında dirhem-i örfiye göre hesabedilmiş olduğundan bu diyetin miktarı bin üç yüz otuz üç adet mecidiye ile bir çeyrek mecidiye ve bir kuruşlukla yirmi para gösterilmiştir ki, mecmuu yirmi altı kuruş yirmi paradan ibarettir. Fakat bu hesap mülga Fetvahanece muteber tutulmamıştır.

DİYET-İ MUGALLÂZA (-i Muğallaza) Şibhi amd suretiyle vuku bulan bir katilden dolayı verilmesi lâzım gelen diyettir ki dört neviden yirmi beşer adet olmak üzere yüz devedir. Bu neviler: bint-i mehas, bint-i lebun, hıkka ve cezea denilen develerdir.

Katl-i hatada bu yüz devenin yirmisi ibn-i mehas, yirmişerden sekseni de bint-i mehas, bint-i lebun, hıkka ve cezeadan ibarettir.

Maahaza bu katillerden dolayı her halde diyetin deveden verilmesi lâzım değildir. Altın ve gümüşten de verilebilir.

DİZBARKO *[alm. Disbärgo (Ausschiffungs- und Hafenkosten). — fr. disbarco].*

Bazı limanlarda yükün gemiden boşaltılarak karaya getirilinceye kadar üstüne binen masraflar yekûnunu anlatır.

Bazan bir geminin bir limanda suya, kömürü ve kumanyası da dâhil olmak üzere limandan faydalanmak mukabilinde ödediği paralar hakkında da kullanılır.

DOĞRUDAN DOĞRUYA DÂVA *[alm. Unmittelbare Klage, unmittelbares Klagerecht. — fr. action directe. — ing. direct claim (action)].*

Alacaklının borçlusunu bir tarafa bırakıp onunla hukuki bir muamele ve münasebeti bulunan üçüncü şahıs aleyhine ve kendi namına açtığı dâva. Kiralıyanın kendi kiracısına karşı değil, kiracısı aleyhine açtığı tazminat dâvası gibi (BK. 259).

DOĞUM *[alm. Geburt. — fr. naissance. — ing. birth. — lât. nativitas, ortus].*

Hukuk süjesine şahsiyet kazandıran fizyolojik hâdise. Şahsiyet çocuğun sağ olarak tamamiyle doğduğu, yani anasının vücudundan sağ olarak ayrıldığı andan itibaren başlar.

Mamafih çocuk sağ doğmak şartiyle kendisine gebe kalındığı andan itibaren medeni haklardan istifade eder (MK. 27).

DOĞUM EVİ *[alm. Entbindungsanstalt. — fr. maternité (maison d'accouchement). — ing. maternity hospital].*

Kaza ve vilâyet belediyelerinin, umumi hıfzıssıhha ve sosyal yardım vazifeleri icabı olarak, kadınların çocuk doğurmaları için kurdukları hastaneler (Umumi Hıfzıssıhha K. 20 bent 13).

Varidatı iki yüz bin liradan fazla olan belediyeler için meccani mahiyette doğum evleri açmak mecburi vazifelerdendir. (Belediye K. 15 bent 45 ve 16 fk. 3. 253, 254).

DOĞUM SİGORTASI *[alm. Aussteuerversicherung (im Falle der Geburt eines Kindes). — fr. assurance de natalité. — ing. maternity insurance].*

Evli şahısların her çocuğu doğdukça muayyen bir sermaye temini için yapılan sigorta; çok defa evlenme sigortası ile bir arada akdolunur.

DOLANDIRICILIK *[alm. Betrug. — fr. escroquerie. — ing. fraud. — lât. fraus, dolas, fallacia, circumscriptio].*

Bir kimsenin sâflığından istifade olunarak ve onu kandıracak mahiyette sanialar veya hileler yaparak hataya düşürüp o kimsenin veya başkasının zararına kendisi veya başkası için menfaat temin etmektir.

Mala karşı işlenen suçlar arasında bulunan ve geniş mânasiyle hırsızlıktan başka bir şey olmıyan bu suçun gösterdiği hususiyet, teşekkül unsuru olan rızasızlığın önceden tahakkuk etmemesindedir.

Cürmün tamam olması için suç mevzuu olan şeyin hakikaten veya hükmen (meselâ bir gayrimenkulün ferağını yapmak gibi) teslimi şarttır. Bu teslim ile cürüm tekemmül eder, ve teslim vâkı olmadıkça da tam bir suç var farz olunamaz. Şu halde dolandırıcılıkta tam teşebbüs yoktur. İcrai hareketlere başlandıktan sonra cürüm ya tamam olur, ya nakıs teşebbüs derecesinde kalır (Ck. 503-505).

DOLUYA KARŞI SİGORTA *[alm. Hagelversicherung. — fr. assurance contre la grêle. — ing. hail insurance].*

Dolu tanelerinin gökten düşmesi neticesinde menkul veya gayrimenkul eşya üzerinde ve bilhassa zirai mahsullerde husule gelen maddi zararları karşılamayı istihdaf eden sigorta. Uzun zaman sigortaya mevzu olamıyacağı söylenen dolu rizikosu bugün çok memleketlerde ya doğrudan doğruya devlet eliyle, yahut da devletin müdahalesiyle sigorta edilmektedir. Birçok devletlerde doluya karşı sigortanın hususi teşebbüsler tarafından yapıldığı da görülür.

DOMİNYON *[alm. Dominion. — fr. dominion. — ing. dominion].*

Evvelce İngiliz müstemlekesi iken bugün Büyük Britanya tacına bağlı, Britanya camiasının (British Commonwealth) âzasından olan ve hâkimiyetine sahip bulunan devletler. Büyük Britanya tacına bağlılık haricî siyasette müşavere ve müşterek hareketi icabettirmektedir. Kanada, Avustralya, Yeni zelânda, Cenubi Afrika ve Şimalî İrlânda birer dominyondur.

DONANMA *[alm. Kriegsmarine, Flotte. — fr. flotte, marine. — ing. navy, fleet. — lât. classis, naves bellicae].*

1 — Bir devletin filo ve filotillâ ve bütün deniz kuvvetlerinin heyeti mecmuası.

Deniz ordularında büyük harb gemilerinden mürekkep birliklere filo, torpito, muhrip, denizaltı, mayn arayıcı ve tarayıcı gemiler gibi küçük gemilerden müteşekkil birliklere de filotillâ denir: zırhlı filosu, kruvazör filosu, muhrip filotillâsı, torpitobot filotillâsı gibi.

Hava ordularında da filo ve filotillâ mefhumları aynı mânaları ihtiva eder.

2 — Aynı neviden olup müşterek bir idare altında faaliyette bulunan gemilerin heyeti umumiyesi: harb donanması, ticaret donanması gibi.

DONATAN *[alm. Reeder (Ausrüster). — fr. armateur. — ing. shipowner. — lât. exercitor navis].*

Türk ve Alman hukukuna göre gemisini deniz ticaretinde kullanan gemi sahibi (TK. 1025). Armatör tâbirinin Fransız ve emsali yabancı hukuklardaki anlamına her zaman uygun değildir. Çünkü bu memleketlerde gemi üzerinde mülkiyet zaruri bir unsur teşkil etmez (TK. 1051).

Müşterek donatan *[alm. Mitreeder. — fr. coarmateur]* bir donatma iştirakinin şerik unsuru, şerikleri (TK. 1031).

DONATANIN MESULİYETİ *[alm. Reederhaftung, Haftung des Reeders. — fr. responsabilité de l'armateur. — ing. shipowner's liability].*

Deniz hukukuna has bir nevi daraltılmış mesuliyet. Bir kimsenin borçlarından dolayı bütün mamaleki ile mesul olması ana kaidesine istisna olarak deniz hukukunda donatanların yalnız denize, daha doğrusu yolculuğa tahsis ettikleri serveti ile (deniz serveti) veya servet miktarınca mesul tutulmalarıdır.

DONATMA *[alm. Ausrüstung. — fr. armement. — ing. ship's outfitting. — lât. exercitio navis].*

Dar mânada: bir geminin denize çıkabilmesi için icabeden vasıtalar, malzeme ve vesikalarla teçhiz olunması.

Geniş mânada: Donatanın icra ettiği sanatın kendisi. Bu anlamda donatma: bir teknenin denize ve yolculuğa hazırlanması ve işletilmesi suretiyle deniz ticareti işlerinden birindeki bütün işletme faaliyetidir *[alm. Reedereigewerbe].*

Diğer bir kullanışla böyle bir işletme veya müessese *[alm Reederei (Schiffahrtsunternehmen)].*

DONATMA İŞTİRAKİ *[alm. Partenreederei. — fr. armement collectif. — ing. association of shipowners].*

Müşterek menfaat güden birden fazla şahısların müştereken malik oldukları bir gemiyi deniz ticaretinde kullanmaları halinde meydana gelen birlik. Gemi bir ticaret şirketinin, meselâ bir anonim şirketin, malı olursa o şirket kanunun anladığı mânada bir donatma iştiraki sayılmayıp münferit bir donatan olacağından donatma iştiraki hükümleri tatbik olunmaz (TK. 1030).

DOSTANE TEŞEBBÜS *[alm. Gute Dienste, Vermittlungen. — fr. bons offices. — ing. good offices, bons offices].*

İki devlet arasında çıkan bir ihtilâfın sulh yolu ile hallini temin maksadiyle bir üçüncü devletin araya girerek ihtilâf halindeki devletlerin müzakereye girişmelerini veya kesilen müzakerelerin tekrar devamını mümkün kılmak için teşebbüsatta bulunması. Dostane teşebbüste bulunan devlet müzakerelere iştirak etmiyeceği gibi, ihtilâfın ne suretle halledileceği hususunda da bir teklifte bulunmaz, bir mütalâa ileri sürmez.

DÖNÜM Orta adımlarla eni ve uzunluğu kırkar adım olan, yani altı yüz zirâ yer. Dokuz yüz on dokuz metre kare tutar.

DÖVİZ *[alm. Valuten, Devisen, Fremdwährungsforderungen. — fr. devise. — ing. foreign currencies].*

Geniş mânada: Para, çek, poliçe ve emre muharrer senet gibi her türlü ödeme vasıtası.

Dar mânada ve bilhassa hukuki ve ticari ıstılah olarak: ecnebi parasına, ecnebi memleketleri üzerine çekilmiş ve ecnebi parasiyle ödenecek çek, poliçe ve bunlara benzer her türlü ödeme vasıtaları. Döviz bu mânada kambiyo kelimesiyle müteradiftir.

DÖVİZ TAKYİDATI *[alm. Devisenbeschränkungen. — fr. restriction sur les devises. — ing. control of exchange].*

Ecnebi paraların ve ecnebi memleketler üzerine çekilen ve bunlardan gelen çeklerin ve poliçelerin alım ve satımını ve umumiyetle ecnebi memleketlerine yapılan

ödemeleri birtakım kayıtlara ve şartlara bağlı tutan kanuni hükümler. Bu gibi hükümler 1914-1918 Harbinden sonra Avrupa devletlerinde tatbika başlanmış ve 1936 dan ve bilhassa 1939 Harbinin başından beri de bütün dünya memleketlerinde kabul ve tatbik olunmuştur (1567 No. K.).

DRAGO PRENSİPİ *[alm. Dragodoktrin. — fr. doctrine de Drago. — ing. Drago doctrine].*

İngiltere, Almanya ve İtalya devletlerinin, Venezüellâ devletinden olan muhtelif alâcaklarını tahsil için, askerî tedbirlere başvurması üzerine, Arjantin Cumhuriyeti Hariciye Vekili Drago, bir Amerika devletine karşı devlet borçlarını ödetmek maksadiyle kuvvete müracaat edilemiyeceği prensipini ortaya attı. 1907 Lâhey konferansı bu prensipi kabul etmiyerek Porter prensipini tasvibetti.

DRAWBACK (Red-di rüsum) *[alm. Rückzoll. — fr. drawbak. — ing. drawback].*

Bir memlekete girerken bazı şeylerden devletin aldığı gümrük resminin o şeyler birtakım mamulâta çevrilerek ecnebi memleketlere çıkarılırken, sahibine geri verilmesi (Gümrük K.).

DUHUL (Duḫūl) Koçanın karıya mukareneti, cinsî münasebet. Kadına «medhûl-ün-biha» denir.

DUHUL HAKKI *[alm. Einreiserecht. — fr. droit de libre entrée. — ing. right of free entrance].*

Ecnebilerin, bir devlet ülkesine serbestçe girebilmek hususunda, haiz oldukları hak. Bugün, devletler umumi hukukunda sarahaten teessüs etmiş bir kaideye nazaran, bir devlet kendi ülkesine ecnebilerin girmesini, umumi bir surette, ancak âmme menfaati icabettirdiği veya çok vahim sebepler mevcut olduğu zaman menedebilir.

Lozanda 24 temmuz 1923 te imzalanan İkamet ve Adlî Salâhiyet mukavelesi bu prensipten mülhem olmuş ve Türkiyeye gelecek ecnebilere «muhaceret hakkındaki ahkâma halel gelmemek şartiyle tam bir duhul ve yerleşme serbestîsi» tanımıştır (M. 2).

DUL *bk.* Eytam ve eramil.

DURUŞMA *[alm. Hauptverhandlung, mündliche Verhandlung. — fr. débats. — ing. hearing, trial].*

Maznunun suçlu olup olmadığını tâyin etmek üzere, mahkemece taraflar teşkil ederek aleni, vicahi ve şifahi surette dâvaya bakılmasına ve bitirilmesine mütaallik muhakeme safhası (CMUK. 219-268).

DURUŞMA HAZIRLIĞI *[alm. Vorbereitung der Hauptverhandlung. — fr. préliminaire des débats. — ing. preliminary proceedings].*

Ceza dâvası son tahkikat safbasına, yani mahkemeye intikal ettikten sonra, reis veya hâkim tarafından duruşma gününün tâyini, son tahkikatın açılması kararının veya müddeiumuminin iddianamesinin celpname ile beraber maznuna tebliği, müdafiin daveti, maznunun müdafaa delillerinin toplanması, reis veya maznun tarafından başka şahit ve ehli hibrenin davet ettirilmesi, yeniden bir keşif ve muayene icrası gibi duruşmanın hazırlanması için yapılacak muamele (CMUK. 206-218).

DÜELLO *[alm. Duell, Zweikampf. — fr. Duel. — ing. duel].*

Tecavüze uğrıyan şereflerini tamir maksadiyle, iki kişinin öldürücü aletlerle, kararlaştırılan veya teamülle yerleşmiş olan kaidelere göre ciddî surette mücadelesi.

Bazı memleketlerde cari olan düello bizim hukukumuzda bir suçtur.

DÜĞÜNLERDE İSRAFIN MEN'İ Düğünlerde çeyiz teşhirini, çeyizin açıktan naklini, erkek tarafından iki kattan fazla elbise verilmesini, bir günden fazla çalgı çaldırılmasını ve ziyafet, ağırlık ve hediyeler verilmesini, köçek oynatılmasını önemek için alınan tedbirler. Bu gibi hareketler 25 İkinci Teşrin 1336 Tarihli ve 55 No. Kanunla ceza tehdidi altına konulmuştur.

DÜKRUVAR *[alm. Delkredere. — fr. Ducroire. — ing. del credere].*

Bir malı satana karşı üçüncü bir şahsın ve ekseriya satışı yapan komüsyoncunun malın bedeli ödenmediği takdirde bunu ödemek üzere müşteri yerine geçeceğini ifade eyliyen taahhüt. Bu taahhüt ve mesuliyete mukabil komüsyoncunun komüsyondan ayrı olarak aldığı ücrete de «ducroire» denir (TK. 867).

DÜSTUR *1 — [lât. Norma. — alm. Norm. — fr. norme. — ing. norm, rule]:*

Kaide, asıl kaide, hattı hareket kaidesi mânalarında da kullanılmıştır ki hukuki hükümleri maksada uygun ve veciz surette ifade eden şekil.

2 — Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti mevzuatını ihtiva eden resmî külliyat üç tertibe ayrılmıştır: birinci tertip, Gülhane hattından itibaren Osmanlı devletinin mevzuatını; ikinci tertip 1908 senesi meşrutiyetinden itibaren Osmanlı devletince tanzim edilen mevzuatı; üçüncü tertip Türkiye Büyük Millet Meclisinin kurulduğu tarihten itibaren tedvin olunan mevzuatı havidir.

DÜŞMAN *[lât. hostis. — alm. Feind. — fr. ennemi — ing. enemy].*

Gerek devletler arası hukuku ve gerek askerî hukuk bakımından, düşman, kendisiyle harb halinde bulunulan silâhlı devlet veya siyasi kümedir.

Düşman ve savaşan devletin askerî birliklerine ve askerî şahıslarına düşman ordusu, düşman askeri denildiği gibi, zamanımızda muharebe ve mücadele sahalarının hukuki ve iktisadi cephelere de sirayet etmiş olması yüzünden düşman devlet tebaası ve hattâ tabiiyetine olursa olsun düşman devlet ülkesinde rızasiyle ikamet eden veyahut bir iş tutan her şahıs da düşman mefhumunun içine alınmaktadır.

Askerî ceza hukuku da silâhlı eşkıyayı düşman sayar.

DÜŞMAN İLE TESLİM MUKAVELESİ *[alm. Kapitulation, Übergebungsvertrag — fr. convention de capitulation. — ing. capitulation, surrender on stipulated terms. — lât. deditio].*

Bir askerî komutanın savaşı keserek düşmanla, silâhlarını ve müdafaa vasıtalarını ve mevkiini teslim için yaptığı mukavele.

Komutanın bütün müdafaa vasıtalarını kullanıp bitirmiyerek ve vazifenin kendisinden istediği her şeyi önceden yapmadan böyle bir mukavele yapması ölüm cezasını muciptir (ASCK. 62).

DÜVEL-İ MUAZZAMA *bk.* Büyük devletler.

DÜVEL-İ MÜTTEHİDE *bk.* Birleşik devletler.

DÜYUNAT *[alm. Passiva (eines Vermögens). — fr. passif (d'un patrimoine). — ing. liabilities].*

Bir memleketi ilzam eden ve para ile ifade edilebilen borç ve külfetlerin bütünüdür.

DÜYUNU UMUMİYE *bk.* Devlet borçları.

E

EB'AD-I ECELEYN İLE IDDET (Ab'ad-i acalayn ile 'iddat). Iddet.

EBEVEYN (Abavayn) Ana ve baba.

EBEVİYYAT (Abaviyyāt) Baba tarafından olan sahih cedde. Babanın anası, babanın babasının anası gibi. Cedde-i sahiha.

ECANİP (Acānib) Arz-ı memlekette arz üzerinde asla tasarruf hakkı olmıyan kimseyi ifade eder, yoksa ecnebi devlet tabiiyetinde bulunanları değil. 1274 tarihli Arazi Kanununun 33 üncü maddesinde «bâ tapu tasarruf olunan araziye gerek mutasarrıfı ve gerek ecan'dan biri meyyit defnedemez» ibaresinde olduğu gibi.

ECEL *[alm. Frist, Termin, Aufschub. — fr. délai. — ing. period, time, period of time, fixed time, time allowed, limit. — lât. dies, tempus].*

1 — Taraflar arasındaki anlaşma veya kanun icabı olarak, bir vecibe hükmünün ifasını geciktiren veyahut vecibenin sukutunu muayyen bir tarihe veya şüpheli olmıyan bir hâdisenin meydana gelmesine talik eden hal: borcun altmış bir gün sonra ödenmesi, üç sene müddetle bir yerin kiralanması, bir malın vasiyet edilmesi gibi.

2 — (ACAL) Lûgatte bir şeyin müddet ve zamanına ve bir vaktin gaye ve encamına denir ve geciktirme mânasına gelir.

Ecel, yani bu bilinmezlik ya mütekarip veya mütefavit olur:

a) Cehalet-i mütekaribe veya yesire: ecelin asıl vücudu meçhul olmayıp hulûl zamanı, yani tâyin olunan şeyin takaddüm ve teahhurunda cehalet bulunmaktır: kiraz vakti, orak vakti gibi.

b) Cehalet-i mütefavite ve fahişe: ecelin vücudu meçhul olmaktır: Yağmur yağdığı, rüzgâr estiği vakit gibi.

ECİR (Acîr) Kendisini kiraya veren kimse. Ecîr-i has ve ecîr-i müşterek olmak üzere iki kısma ayrılır:

1 — Ecîr-i has: Yalnız kiralıyana çalışmak üzere tutulan ecîr; aylıklı, hizmetçi gibi.

2 — Ecîr-i müşterek: kiralıyandan başkası için dahi çalışmaya kudreti olan ecîr; hamal, tellâl, terzi, saatçi, kuyumcu, iskele kayıkçısı, kira arabacısıve köy çobanı gibi.

ECNEBİ *[alm. Ausländer. — fr. étranger. — ing. alien, foreigner. — lât. peregrinus].*

Bir devlete nazaran, kendi tabiiyetinde olmıyan hakikî veya hükmi şahıs.

ECNEBİLERİN HAK VE VAZİFELERİ *[alm. Rechte und Pflichten (Rechtsstellung) der Ausländer, Fremdenrecht. — fr. droits et devoirs des étrangers. — ing. rights and obligations of aliens].*

Bir devlet ülkesinde bulunan ecnebilerin hak ve vazife bakımından tâbi bulunduğu hukuki durumu anlatır. Bugün devletler, ülkelerinde bulunan ecnebilere kendi vatandaşlarının haiz oldukları hususi hukuk sahasına dâhil hakları ve âmme haklarını bazı istisnalar ve kayıtlar altında tanımağa mütemayil bulunmaktadırlar. Sovyet Rusya istisna edilecek olursa öteki devletler intihap, memurluk, askerlik gibi siyasi hakları yalnız kendi vatandaşlarına tanımaktadırlar.

Ecnebilerin hukuki durumları birçok devletler tarafından mukavelelerle tâyin edilmektedir. Bu nevi mukaveleler mevcut olmıyan memleketlerde tatbik edilecek usul hakkında doktrin ve tatbikatta sezilen temayül, mahallî kanunların açıkça ecnebilere reddetmediği ve memleket âmme nizamına aykırı bulunmıyan, aile haklarından ve ayni haklardan istifade edecekleri yolundadır. (23 şubat 1330 tarihli Ecnebilerin Hukuk ve Vezaifi Hakkında Muvakkat K.; Ecnebilerin seyahat ve ikametleri hakkında K.; Köy K. 87; 2007 No. K.).

ECNEBİLERİN MEMLEKETTEN ÇIKARILMASI *[alm. Ausweisung von Ausländern].*

Türkiyede kalmaları umumi emniyete, siyasi ve idari icaplara muzir görülen ecnebilerin Dahiliye Vekâletince ve bazı ecnebilerin de İcra Vekilleri Heyeti kararıyle memleketten çıkarılmaları gibi (Ecnebilerin Seyahat ve İkametleri Hakkında K. 22 - 25).

ECNEBİ MAHKEMELERDEN VERİLEN HÜKÜMLERİN TENFİZİ *bk.* Tenfiz kararı.

ECNEBİ PARASI *bk.* Döviz.

ECNEBİ ŞİRKETLER *[alm. ausländische Gesellschaften. — fr. sociétés étrangères. — ing. foreign companies, foreign corporations].*

Ecnebi memleketlerde kurulup Türkiyede şubeleri veya ajanları vasıtasiyle faaliyette bulunan şirketler (30 - 11 - 1330 tarihli K., 1149 No. K.; 3392 No. K.).

ECR-İ MİSİL *[alm. angemessene Vergütung (Preis). — fr. prix à déterminer par equivalent, par*

Bir askerî komutanın savaşı keserek düşmanla, silâhlarını ve müdafaa vasıtalarını ve mevkiini teslim için yaptığı mukavele.

Komutanın bütün müdafaa vasıtalarını kullanıp bitirmiyerek ve vazifenin kendisinden istediği her şeyi önceden yapmadan böyle bir mukavele yapması ölüm cezasını muciptir (ASCK. 62).

DÜVEL-İ MUAZZAMA *bk.* Büyük devletler.

DÜVEL-İ MÜTTEHİDE *bk.* Birleşik devletler.

DÜYUNAT *[alm. Passiva (eines Vermögens). — fr. passif (d'un patrimoine). — ing. liabilities].*

Bir memleketi ilzam eden ve para ile ifade edilebilen borç ve külfetlerin bütünüdür.

DÜYUNU UMUMİYE *bk.* Devlet borçları.

E

EB'AD-I ECELEYN İLE IDDET (Ab'ad-i acalayn ile 'iddat). Iddet.

EBEVEYN (Abavayn) Ana ve baba.

EBEVİYYAT (Abaviyyāt) Baba tarafından olan sahih cedde. Babanın anası, babanın babasının anası gibi. Cedde-i sahiha.

ECANİP (Acānib) Arz-ı memlekette arz üzerinde asla tasarruf hakkı olmıyan kimseyi ifade eder, yoksa ecnebi devlet tabiiyetinde bulunanları değil. 1274 tarihli Arazi Kanununun 33 üncü maddesinde «bâ tapu tasarruf olunan araziye gerek mutasarrıfı ve gerek ecan'dan biri meyyit defnedemez» ibaresinde olduğu gibi.

ECEL *[alm. Frist, Termin, Aufschub. — fr. délai. — ing. period, time, period of time, fixed time, time allowed, limit. — lât. dies, tempus].*

1 — Taraflar arasındaki anlaşma veya kanun icabı olarak, bir vecibe hükmünün ifasını geciktiren veyahut vecibenin sukutunu muayyen bir tarihe veya şüpheli olmıyan bir hâdisenin meydana gelmesine talik eden hal: borcun altmış bir gün sonra ödenmesi, üç sene müddetle bir yerin kiralanması, bir malın vasiyet edilmesi gibi.

2 — (ACAL) Lûgatte bir şeyin müddet ve zamanına ve bir vaktin gaye ve encamına denir ve geciktirme mânasına gelir.

Ecel, yani bu bilinmezlik ya mütekarip veya mütefavit olur:

a) Cehalet-i mütekaribe veya yesire: ecelin asıl vücudu meçhul olmayıp hulûl zamanı, yani tâyin olunan şeyin takaddüm ve teahhurunda cehalet bulunmaktır: kiraz vakti, orak vakti gibi.

b) Cehalet-i mütefavite ve fahişe: ecelin vücudu meçhul olmaktır: Yağmur yağdığı, rüzgâr estiği vakit gibi.

ECİR (Acîr) Kendisini kiraya veren kimse. Ecîr-i has ve ecîr-i müşterek olmak üzere iki kısma ayrılır:

1 — Ecîr-i has: Yalnız kiralıyana çalışmak üzere tutulan ecîr; aylıklı, hizmetçi gibi.

2 — Ecîr-i müşterek: kiralıyandan başkası için dahi çalışmaya kudreti olan ecîr; hamal, tellâl, terzi, saatçi, kuyumcu, iskele kayıkçısı, kira arabacısıve köy çobanı gibi.

ECNEBİ *[alm. Ausländer. — fr. étranger. — ing. alien, foreigner. — lât. peregrinus].*

Bir devlete nazaran, kendi tabiiyetinde olmıyan hakikî veya hükmi şahıs.

ECNEBİLERİN HAK VE VAZİFELERİ *[alm. Rechte und Pflichten (Rechtsstellung) der Ausländer, Fremdenrecht. — fr. droits et devoirs des étrangers. — ing. rights and obligations of aliens].*

Bir devlet ülkesinde bulunan ecnebilerin hak ve vazife bakımından tâbi bulunduğu hukuki durumu anlatır. Bugün devletler, ülkelerinde bulunan ecnebilere kendi vatandaşlarının haiz oldukları hususi hukuk sahasına dâhil hakları ve âmme haklarını bazı istisnalar ve kayıtlar altında tanımağa mütemayil bulunmaktadırlar. Sovyet Rusya istisna edilecek olursa öteki devletler intihap, memurluk, askerlik gibi siyasi hakları yalnız kendi vatandaşlarına tanımaktadırlar.

Ecnebilerin hukuki durumları birçok devletler tarafından mukavelelerle tâyin edilmektedir. Bu nevi mukaveleler mevcut olmıyan memleketlerde tatbik edilecek usul hakkında doktrin ve tatbikatta sezilen temayül, mahallî kanunların açıkça ecnebilere reddetmediği ve memleket âmme nizamına aykırı bulunmıyan, aile haklarından ve ayni haklardan istifade edecekleri yolundadır. (23 şubat 1330 tarihli Ecnebilerin Hukuk ve Vezaifi Hakkında Muvakkat K.; Ecnebilerin seyahat ve ikametleri hakkında K.; Köy K. 87; 2007 No. K.).

ECNEBİLERİN MEMLEKETTEN ÇIKARILMASI *[alm. Ausweisung von Ausländern].*

Türkiyede kalmaları umumi emniyete, siyasi ve idari icaplara muzir görülen ecnebilerin Dahiliye Vekâletince ve bazı ecnebilerin de İcra Vekilleri Heyeti kararıyle memleketten çıkarılmaları gibi (Ecnebilerin Seyahat ve İkametleri Hakkında K. 22 - 25).

ECNEBİ MAHKEMELERDEN VERİLEN HÜKÜMLERİN TENFİZİ *bk.* Tenfiz kararı.

ECNEBİ PARASI *bk.* Döviz.

ECNEBİ ŞİRKETLER *[alm. ausländische Gesellschaften. — fr. sociétés étrangères. — ing. foreign companies, foreign corporations].*

Ecnebi memleketlerde kurulup Türkiyede şubeleri veya ajanları vasıtasiyle faaliyette bulunan şirketler (30 - 11 - 1330 tarihli K., 1149 No. K.; 3392 No. K.).

ECR-İ MİSİL *[alm. angemessene Vergütung (Preis). — fr. prix à déterminer par equivalent, par*

comparaision, par analogie. — ing. adequate price. — lât. justum poetium].

1 — Bir malın kullanılmasından doğan menfaatin para ölçüleriyle takdiri. Meselâ, kira bedeli tâyin edilmeden bir yerin kiralanması halinde vasıf, mevki ve kullanma tarzı bakımlarından kiralanan yere benziyen yerlerin kira bedelleri o yerin de ecr-i misli olur (Artırma, Eksiltme ve İhale K. 67).

2 — Bigaraz ehli vukufun takdir ettikleri ücrettir.

ECR-İ MÜSEMMA *[alm. Vereinbarter Vergütung (Preis). — fr. prix convenu, fixé, stimulé.— ing. agreed price. — lât. pactum pretium].*

Taraflar arasında tâyin olunan ücret: aylığı yirmi liradan hizmetçi tutmak veya seneliği beş yüz liradan bir ev kiralamak gibi.

ECZACILIK HUKUKU *[alm. Apothekenrecht. — fr. législation sur la pharmacie. — ing. pharmacy (pharmaceutical) law. — lât. ius medicamentarium, ius tabernarum medicinarum (pharmacopolarum)].*

Ecza ve eczacılığı düzenlendiren hukuk kaideleri. Bu hukukun başlıca gayesi: ilâçların, eczacılar ve eczanelerin, ecza ticarethaneleriyle zehirli ve müessir kimyevi maddeler satan müesseselerin tâbi bulunacakları kayıt ve şartları, usul ve kaideleri, memnuiyet ve mecburiyetleri tesbit eylemektir (Türk kodeksi; 1262 No. İspençiyari ve Tıbbi Müstahzarlar Kanuniyle ona teferru eden 1557, 3304, 3402, 3940 ve 3959 No. kanunlar; «uyuşturucu ilâçlar» gayrimeşru ticaretinin men'i hakkında Cenevre'de 26 haziran 1936 da yapılan mukavele ve onun tasdikine dair 3189 No. K., İspençiyari ve tıbbî müstahzarlar hakkındaki Nz., eczacılar ve eczaneler hakkındaki 964 No K., ecza ticarethaneleriyle zehirli ve müessir kimyevî maddeler satan müesseselere mahsus 984 No. K.).

EDA 1 — Borç.

2 — (**ADĀ'**) Lûgatte mutlaka ödemek demektir. Usul-ü fıkıh ıstılahında vacip olan şeyin aynını teslim demektir ki, üç kısımdır: Edayı mahz-ı kâmil, eda-yı mahz-ı kaasır, kazaya şebih eda.

a) Eda-yı mahz-ı kâmil: yapılması gereken şeyi her türlü şartlarına riayet ederek yerine getirmektir. Meselâ zorla bir diğerinden alınan malın geri verilmesi eda-yı mahzı-kâmildir; çünkü aynen geri vermekle yapılması gereken şey yerine getirilmiş olur.

b) Eda-yı mahz-ı kaasır: yapılması gereken şeyi bazı vasıflariyle ifa etmektir. Meselâ mutlak olarak yapılan bir satışta satılan malın eski bir ayıpla müşteriye teslim edilmesi gibi. Buradaki teslim bir edadır; çünkü satılan şeyin aynı teslim olunmuştur. Fakat mutlak satış malın ayıpsız teslimini icabettirir; halbuki bu misalde mal ayıplı olarak teslim olunduğundan edayı - mahz - ı kâasır meydana gelmiştir.

c) Kazaya şebih eda: yapılması gereken şeyin aynını yerine getirmekle beraber bir bakımdan kazaya benziyen eda: meselâ bir diğerine ait olan bir malı salâhiyeti olmaksızın satan kimse, işbu malı sahibinden satın alarak müşteriye teslim edebilir. Bu suretle olan teslim edadır; çünkü satılan malın aynı teslim olunmuştur. Fakat kazaya benzer; çünkü mülkiyet değişmiştir.

EDANIN İMKÂNSIZLIĞI *[alm. Unmöglichkeit der Leistung (Leistungsunmöglichkeit, Unvermögen). — fr. impossibilité d'éxécution de la prestation. — ing. impossibility of performance. — lât. impossibilitas praestationis].*

Borçluya düşen eda mükellefiyetinin yerine getirilememesidir. Eğer imkânsızlık akit yapıldığı sırada mevcut ise hukuki muamele bâtıldır *[alm ursprüngliche od. anfängliche Unmöglichkeit. — fr. impossibilité initiale. — ing. initial impossibility of performence]* (BK 20). Fakat akit yapıldıktan sonra imkânsızlık husule gelir *[alm. nachträgliche od. nachfolgende Unmöglichkeit. — fr. impossibilité postérieure ou survenue. — ing. supervining impossibility* yahut *subsequent impossibility of performence]* ve buna borçlunun kusuru sebebiyet vermemiş olursa borç sukut eder (BK 117). Borçluya atfı mümkün olan bir kusur neticesindeki imkânsızlık tazminat borcunu doğurur (BK 98).

EDA YERİNİ TUTAN İFA *[lât. datio in solutum. — alm. Hingabe an Zahlungsstatt, Leistung an Erfüllungsstatt. — fr. dation en paiment. — ing. performance in lieu of payment, prestation in lieu of the promised payment].*

Borcun sukut sebeplerinden biridir ki, onunla borçlu alacaklısının rızasiyle evvelce taahhüdettiğinden başka bir edada bulunarak borcunu yerine getirir: tediye yerine yapılan temlik gibi.

EDEBÎ MÜLKİYET *bk.* Fikrî haklar.

EDİLLE (Adilla) İslâmiyetin dayandığı esaslar.

EDİLLE-İ ASLİYE (-i Aṣliyya) Kitap, sünnet, icma, kıyastır. Fıkıh ilminin dayandığı asıl deliller bunlardır. Kitaba ve sünnet ile icmaa «usul-ü mutlaka» denir. Kıyas bir cihetten asıl olup evvelki üç delile nazaran fer'îdir ve bunlardan çıkarılan illete dayanır.

Örf, âdet, teamül, istishap, ıstılah ve diğer tâbirle maslahat-ı mürsele ve kavaidi külliye gibi deliller kitap, sünnet, icma ve kıyastan birine racidir.

EDİLLE-İ TÂLİYE (Tāliyya) Örf, âdet, teamül, istishap, asıl ve amel, maslahat-ı mürsele, kaide-i külliye, âsar-ı sahabe ve âsar-ı kibar-ı tâbiiyn gibi deliller. Tâli denmesi müstakil delil olmayıp edille-i asliyeye raci olmak itibariyledir.

EHL-İ BAGİY (Ahl-i bağy) Kuvvet sahibi olan, toplanarak bir bölgeyi zorbalıkla idareleri altına alan, bir tevile, yani kendilerince doğru görülen bir delile dayanan ehl-i adil ile mukatelede bulunan; bununla beraber müslümanların katlini, zürriyetlerinin esir edilmesini helâl görmiyen bir islâm zümresidir ki, kendilerine «bügat» da denir.

EHL-İ BEYT (Vakıfta) (Ahl-i bayt) Bir kimsenin son babasına intisabı bulunan erkekler, kadınlar, çocuklar. Bunlara «âl, hemcins» de denir.

EHL-İ HİBRE 1 — Ehl-i vukuf.

2 — (Ahl-i ḫibra) Bir şeyi lâyıkiyle bilen kimse.

EHL-İ SALÂH (Ahl-i ṣalāḥ) Hali mestur, namuslu, doğru olan kimse. Bu evsafı haiz olanlara ehl-i afa, ehl-i hayr, ehl-i fazıl da denir.

Binaenaleyh ehl-i salâh veya ehl-i afa namına olan bir vakıf veya bir vasiyet bu evsafı haiz kimselere ait bulunmuş olur.

EHL-İ UKUBET (Ahl-i 'Uḳūbat) Men edilen şeyleri yaptıklarından dolayı haklarında ceza tertibi kabil olan âkil, bâliğ kimseler. Cezaya ehil kimseler.

EHL-İ VEZAİF (Ahl-i Vaẓa'īf) Vakfın gallesinden maaş ve tayina müstahik olan kimseler: câmiin imam, müezzin vesair hademesi veya fakirler gibi.

EHLİVUKUF *[alm. Sachverständiger, Gutachter (Schiedsgutachter) — fr. expert. — ing. expert. — lât. artis peritus].*

Hesap vaziyetinin veya yazı ve imzanın tahkiki, ölü veya sağ bir şahıs üzerinde tıbbi araştırma icrası, bir malın kıymetini tayin ve tesbit gibi maddi delillere taallûk eden bir meselede haiz oldukları bilgi ve ihtisas hasebiyle hakime yardım için tavzif edilen kimseler.

Hukuk muhakemeleri usulünde: halli, hususi ve fennî bilgiye bağlı olan işlerde hakim ehlivukuftan rey ve mütalâa alınmasına karar verir. Ehlivukuf iki tarafın ittifakiyle intihap ve ittifakın mevcut olmaması halinde hakim tarafından tayin edilir (HMUK. 275, 286, 309).

Ceza muhakemeleri usulünde: bu kimseye «ehlihibre» denilmektedir. Hakim veya müstacel hallerde Cumhuriyet Müddeiumumisi tarafından tayin edilir (CMUK. 65-85).

İstimlâk hükümlerinde: «Hakem heyeti» terimi kullanılmaktadır. (1295 tarihli Menafii Umumiye için istimlâk kararnamesi; Belediye istimlâk k.).

Resmî ehlivukuf: ehli vukuf sıfatıyle rey vermek üzere kanun ile veya kanuna dayanarak, idari bir karar ile tayin edilen kimselerdir (Adli Tıp K.; Gümrük K.).

EHLİYET *[lât. capacitas, facultas.— alm. Fähigkeit. — fr. capacité. — ing. capacity, ability].*

1 — Hukuk süjesinin haklara sahip olması, haklarını kullanması, vazife, mükellefiyet ve mesuliyetler yüklenebilmesi hali:

a) Medeni ehliyet: Hukuk süjesinin medeni haklardan istifade etmesi ve onları kullanması ehliyeti (MK. 8, 9, 46);

b) Cezaya ehliyet: Hukuk süjesinin cezalandırılabilmesi;

c) Siyasi ehliyet: Hukuk süjesinin siyasi haklardan istifade etmesi, mükellefiyetlere muhatap olması ve siyasi hakları kullanması (TEK. 10, 92; İntihabı Mebusan K.; Askerlik Mükellefiyeti K. 1, 2);

d) Evlenme ehliyeti: Evlenme akdini yapabilmek hususunda hukuk süjesinin haiz bulunduğu ehliyet. Medeni Kanuna göre on yedi yaşını bitiren erkek ve on beş yaşını bitiren kadın evlenebilir. On beş yaşını bitiren erkek ve on dört yaşını bitiren kadın da fevkalâde hallerde veya pek mühim sebeplerle ana ve babasının veya vasisinin muvafakatiyle, hâkim tarafından evlenmiye mezun kılınabilir (MK. 88).

e) Ticari ehliyet: Münferit tacir sıfatiyle ticaret yapabilmek hususunda hukuk süjesinin haiz olduğu ehliyet (TK. 4-8).

2 — (Ahliyyat) İslâm hukukunda hak ve vecibelere salâhiyet. İki nevidir:

a) Ehliyet-i vücup: leh ve aleyhte olan hukukun vücubuna salâhiyet. Ehliyet-i vücup zimmetle hasıldır;

b) Ehliyet-i edâ: insanın müted-dünbih ve muteber olabilecek veçhile kendisinden fiil çıkmasına salâhiyettir ki, iki türlüdür: ehliyet-i kaasıra, ehliyet-i kâmile.

Ehliyet-i kaasıra: kaasır akıl ile sabit olan kaasır kudret ile ve ehliyet-i kâmile, kâmil akıl ile sabit olan kâmile kudret ile subut bulur. Küçük ile ma'tuhun ehliyeti kaasıra ve akil baliğin ehliyeti, ehliyet-i kâmiledir.

EHLİYETSİZLİK *[alm. Unfähigkeit. — fr. incapacité. — ing. incapacity, inability, disability].*

Hukuk şüjesinin; haklara sahip olması, haklarını kullanması; vazife, mükellefiyet ve mesuliyetler yüklenebilmesi hallerine sahip olmaması (MK. 10; CK. 46, 53).

EİMME-İ ERBÂA (A'imma-i Arba'a) Müslümanların en büyük müçtehitlerinden, en meşhur hukuk alimlerinden olan İmam-ı Âzam ile İmam-ı Mâlik, İmam-ı Şafii ve İmam-ı Ahmed-ibn-i Hanbel'e itlak olunur.

EKBER EVLÂT HAKKI *[alm. Erstgeburtsrecht. — fr. droit d'aînesse. — ing. right of primogeniture. — lât. ius primogenituraе].*

En büyük çocuğun, mirası tamamen veya kardeşlerinin alacakları hisseden fazla miktarda almasını ifade eden kaide. Halen dünya yüzünde pek az yerde caridir. İngiltere buna misal gösterilebilir.

Eski Kanunu Esaside saltanat makamı Osmanlı hanedanından en büyük erkek evlâda kalırdı. Birçok vakıflarda mütevellilik vakfedenin ekber evlâdına (en büyük çocuğuna) tahsis edilmiştir.

EKONOMA *[alm. Werkkonsum.— fr. économat].*

İşçilere veya bunların ailelerine yiyecek, içecek, giyecek ve yakacak gibi zaruri ihtiyaçlara ait ve işçiler tarafından kendi başlarına tedarik edilmesi güç olan maddeleri onlara faydalı bir surette satmak üzere İktisat Vekâletinin izniyle açılan veya şehir ve kasabalardan uzak iş yerlerinde işçiler veya bunlara müştereken iş veren tarafından açılmamış ise iş verenin açmağa mecbur olduğu satış yerleri. İşçiler bunlardan alış veriş etmeğe icbar edilemezler (İş K. 27 ve Nz.).

EKSEKUVATÜR *bk.* Tenfiz kararı.

EKSERİYET *[alm. Mehrheit. — fr. majorité. — ing. majority — lât. major pars, major numerus].*

Bir şahıs veya bir fikir için toplanmış olan reylerin o şahsa veya fikre üstünlük temin eden miktarı. Üç suretle olur:

1 — Mutlak ekseriyet *[alm. absolute Mehrheit. — fr. majorité absolue. — ing. absolute majority].* Bir taraíta toplanan reylerin, verilen bütün reylerin yarısından fazla olmasıyle teşekkül eden çokluk. Yüz kişi ile toplanan bir heyette en az 51 ve daha ziyade kimse;

2 — Nisbi ekseriyet *[alm. relative Mehrheit. — fr. majorité relative. — ing. relative majority]:* toplanan reyler yekûnunun yarısından fazla olması lâzım gelmeksizin, yalnız diğer rey topluluklarının haiz oldukları rey adetlerinden ziyade olmakla muteber olan çokluk. Yüz kişilik bir heyette 40 ın, daha aşağı miktardaki rey topluluklarına nazaran vaziyeti gibi.

3 — Mukayyet (mevsuf) ekseriyet *[alm. qualifizierte Mehrheit.— fr. majorité restreinte.— ing. qualified majority].* Verilen bütün reylerin yarısından fazlasiyle hasıl olmayıp kanunun yarıdan daha ziyade bir miktarda reylerle muteber saydığı çokluk. Yüz kişilik heyette üçte iki kaydı var ise reylerin en az 67 olması gibi.

EK SİGORTA *[alm. Nebenversicherung. — fr. assurance - jointe].*

Malûliyet sigortasının bir hayat sigortasiyle veya hastalık, kaza, ihtiyarlık sigortalariyle birleşmesi halinde aldığı isimdir. Malûliyet sigortası gibi bir sigortanın kendisiyle birleştiği asıl sigortaya ait poliçeye ek bir mukavelename (zeyilname) tanzim olunur. Buna göre, sigortalı gerek tabii gerek arızi bir malûliyete düşerse hayat sigortası poliçesi dolayisiyle ödemiye mecbur olduğu primi tediye etmeyecek bunu onun yerine şirket yapacaktır.

EKSİLTME *bk.* Artırma ve eksiltme.

EKSPER *[alm. Sachverständiger, Fachmann, Begutachter, Experte. — fr. expert. — ing. expert. — lât. artis peritus].*

1 — Gümrük eksperi: gümrüğe gelen ve gümrük resmine tâbi bulunan eşyanın tarifeye tatbikinden doğan ihtilafları halletmek üzere merkezce tayin olunan ve bu eşyanın hikemi ve kimyevi vasıflariyle gümrük tarifesi üzerinde ihtisası bulunan kimse.

2 — Hesap eksperi: gerek kazanç ve gerek muamele ve istihlak vergileri tahakkuklarına esas olmak üzere ilgili mükelleflerr tarafından varidat şubelerine verilen beyannameler muhteviyatının bu mükellef müesseselerin tutmağa ve ibraz etmeğe mecbur oldukları defter ve kayıt ve vesikalar üzerinde tatbikat yaparak hakikate uygun olup olmadığı ve eksik matrah bulunup bulunmadığı hakkında rapor veren ve vasıfları ve tayin şartları kanunla belirtilen mütehassıs kimseler.

3 Tutun eksperi: tutun satın alma, işleme ve bakım işlerinde ihtisaslarından istifade olunan kimseler. Bunların resmî olanları maaşlarının derecesine göre Gümrük ve İnhisarlar Vekâletince veya Umum Müdürlüğünce tayin olunurlar.

EKSPERTİZ *bk.* Keşif ve muayene.

EKZARHLIK *[alm. Exarchat. — fr. exarchat. — ing. exarchatus].*

Osmanlı İmparatorluğunun hakimiyeti altında yaşayan bulgarların Rum Patrikhanesiyle aralarında çıkan ihtilâf ve mücadeleler üzerine Rum Patrikhanesinden ayrılarak teşkil ettikleri ruhani müessese.

ELÇİ *[alm. Gesandter (im weiteren Sinne). — fr. envoye diplomatique. — ing. diplomatic envoy. — lât. legatus].*

Devletlerin birbirlerine, karşılıklı münasebetlerinde, kendilerini yekdiğeri nezdinde temsil etmek veya dış işleri çevirmek üzere gönderdikleri diplomasi memurları, 1815 Viyana Kongresindenberi elçiler, aşağıdaki sınıflara ayrılmaktadır:

1 — birinci sınıf: a) Büyük elçi *[alm. Botschafter. — fr. ambassadeur. — ing. ambassador].* Devlet Reisi nezdinde kendi devletinin reisini temsil eder. Bu sıfatla devlet reisinden doğrudan doğruya mülâkat istiyebilir. Teşrifatta diğer sınıf elçilere üstün tutulur. Büyük elçilerden daimi surette vazife görenler «alelâde büyük elçi», muvakkat bir vazife ile gönderilenlere «fevkalâde büyük elçi» denmektedir. b) Papanın elçileri iki kısımdır: 1) Papanın fevkalâde murahhası *[alm. Legat. — fr. légat. — ing. legate. — lât. legatus].* Bunlar muayyen bir vazife için gönderilirler ve kardinaller arasından intihap edilirler. 2) Daimi olarak gönderilen murahhas *[lât. nuntius apostolicus. — alm. Nuntius — fr. nonce. — ing. nuncio, papal nuncio].* Her ikisi de büyük elçi ile aynı hak ve imtiyazları haizdir. Katolik devletlerin büyük elçileri tekaddüm haklarını papa elçisine terk etmektedirler.

2 — İkinci sınıf: a) Orta elçi *[Gesandter, bevollmächtigter Minister. — fr. ministre plénipotentiaire. — ing. minister plenipotentiary].* Devlet reisinin şahsını değil, vazifesinin mevzuunu teşkil eden işlerde memleketini temsil eder. Nezdinde bulunduğu devletin reisinden Hariciye Vekili vasıtasiyle mülâkat istiyebilir. b) İkinci sınıf papa elçisi *[alm. Internuntius. — fr. internonce. — ing. internuncio. — lât. internuntius].* Birinci sınıf papa elçilerine tanınan takaddüm hakları bunlara tanınmamıştır.

3 — Üçüncü sınıf: Mukim elçi *[alm. Ministerresident. — fr. ministre résident — ing. minister resident].* Bu sınıf 1815 Viyana Kongresi Nizamnamesinde yoktu; sonradan 1818 Ekslaşapel Protokolu ile ilâve edildi.

4 — Dördüncü sınıf: Maslahatgüzar. (iş güder) *[alm. Geschäfsträger. — fr. chargé d'affaires. — ing. chargé d'affaires].* Bunların itimat mektupları bir devletin hariciye vekilinden diğer devletin hariciye vekiline gönderilir. Ekseriya mukim elçi yerine kaim olurlar. Devlet reisinden mülâkat istemeğe hakları yoktur.

ELÇİLİK BİNASI *[alm. Botschaft (Gebäude), Gesandtschaft (Gebäude), Gesandtschaftshotel. — fr. hôtel d'ambassade, hôtel de légation. — ing. embassy, legation].*

Elçiliğin resmi işlerinin görüldüğü bina. Diploması imtiyaz ve musaiyetleri elçilik binasına olduğu gibi elçinin resmen işgal eylediği diğer mahallere de şamildir.

ELDEN HİBE *[alm. Handschenkung. — fr. don manuel — ing. executed gift — lât. donatio perfecta (per traditionem)].*

Bağışlama kasdına dayanan bir tasarruf muamelesidir ki bununla bir kimse kendisine ait olan bir menkulü diğerine teslim ve temlik eder (BK. 237).

ELVİYEYİ MÜSTAKİLLE (elviye-i gayr-i mülhaka) (Alviya-i Mustakilla) Vilâyete tâbi olmayıp müstakil ve merkeze bağlı olan livalardır ki vaktiyle Antalya, İzmit, Samsun, Muğla, Çanakkale gibi livalar bu kabildendi.

ELVİYEYİ MÜLHAKA (Alviya-i Mulhaka) Müstakil olmayıp vilâyetlere bağlı olan livalar idi. Gerek müstakil, gerek mülhak livaların başında bulunan idare âmirine «mutasarrıf» denirdi.

ELVİYEYİ SELÂSE (Alviya-i Salâsa) Eski Kars, Ardahan, Artvin livaları.

EMAN (Amân) Emniyet altında olduğu hakkında düşmana verilen söz veya yapılan işaret.

EMAN BİL-KİNAYE (= Bi-'l-Kinâya) Emanı karine ile anlatan bir tabir veya bir işaret ile verilen eman: «Geliniz» diye hitabedilmesi gibi ki, kendilerine hitabedilen kimseler bunun eman olduğuna zahip bulundukları takdirde emana kavuşmuş olurlar. Parmakla semaya doğru işaret edilmesi de bu kabildendir.

İslâm erkekleri tarafından sesi işitilmiyecek kadar uzak bir mesafede ve kendi kuvvetleri arasında bulunan bir düşman eri, müslümanların bulundukları tarafa silâhsız olarak gelip sesini işittirecek bir mesafede eman dilediği takdirde emana nail olmuş olur, artık kendisi fey yani ganimet addedilemez.

EMAN BİL KİTABE (- Bi-'l-Kitāba) Harb edenlere yazılı eman gönderilmek suretiyle verilen emandır ki, sözle verilen eman gibidir.

EMAN-I ÂM (- i 'Āmm) Bütün harbeden düşmana verilen genel bir emandır ki, bu bir «müsalâha» demektir.

EMAN-I HAS (- i Ḫāṣṣ) Salâhiyetli bir ferdin düşmandan bir veya müteaddit şahsa vermiş olduğu emandır ki, buna riayet olunur.

EMAN-I MUVAKKAT (- i Muvakkat) Muayyen bir zamana kadar verilen emandır ki, o müddetin nihayet bulmasiyle sona erer.

EMAN-I MÜEBBET (Mu'abbad) «Sulh yapmak» demektir ki, iki tarafın biribirine karşı harb etmemek üzere silâh bırakmaları ile olur. Muharip bir kavmin «akd-ı zimmeti» kabul etmesi dahi bu kabildendir.

EMAN-I SARİH (- i Ṣarīḥ) «Sana eman verdim» ve «siz eminsiniz» ve «size bir zarar yoktur» gibi bir tâbir ile verilen eman.

EMANET 1 — *bk.* Vedia.

2 — (Amānat) Emin sayılan kimse nezdinde bulunan şey. Gerek vedia gibi saklamak için emanet edilsin ve gerek mecur ve müstaar gibi bir akit zımnında emanet olsun ve gerek bir gûna akit ve kast olmaksızın bir kimsenin eline kendiliğinden emanet geçsin.

Rüzgâr ile bir kimsenin evine komşunun bir malı düşse akit ve muhafaza kasdi olmadığı halde o mal ev sahibi yanında emanettir.

EMANETEN İDARE 1 — [(verginin emaneten idaresi) *alm. Steuerpacht — fr. ferme de l'impôt. — ing. tax-farming — lât. redemptio (locatio) vectigalium].*

Vergiiin emaneten idaresi: İltizam usuliyle cibayeti temin edilmekte olan bir kısım vergi ve gelirin her hangi bir sebeple mültezimine ihalesi mümkün olmıyan hallerde o vergi ve gelirin devlet veya belediye memurları tarafından ve iltizamdaki usule göre tahsil ve cibayeti mânasını tazammun eden bir tâbirdir. İltizam usulü ile cibayet edilen vergi hemen hemen kalmamış gibidir.

2 — İnşaatın emaneten idaresi: *[alm. Eigenregie (Verwaltungsrecht). — fr. rėgie au risque et perils de l'entrepreneur].* Her hangi bir inşaat veya esaslı bir tamiratın müteahhidine ihale suretiyle temin edilmeyerek bu gibi işlere muktazi malzeme ve iptidai maddelerin, canlı ve cansız vasıtaların hükümet tarafından tedarikiyle inşaatın bizzat hükümet eliyle yaptırılması (emanet usulü).

EMANETEN TEVDİ *[alm. Hinterlegung. — fr. consignation. — ing. lodgment (with a public authority), deposit (at the deposit office). — lât. depositio in publico loco, obsignatio et depositio judicialis].*

Alacaklının temerrüdü üzerine, eda mevzuunun borçlu tarafından, hasar ve masrafları alacaklıya ait olmak üzere, bir mahalle bırakılmasıdır. Bu suretle borçlu olduğu şeyi veren kimse borcundan kurtulur. Verilecek mahalli, tediye yerindeki hâkim tayin eder. Ancak ticari eşya, hâkimin kararı olmaksızın dahi bir ardiyeye tevdi olunabilir (BK. 91).

EMANET USULÜ *bk.* Emaneten idare.

EMARE *[lât. indicium, argumentam.— alm. Indizien. — fr. indice (comme base de la preuve). — ing. circumstantial evidence].*

Bir fiilin ikamı, ihmalini teyid eden ve fakat başlı başına bir delil mahiyet ve kuvvetinde olmıyan vakıadır ki, diğer delilleri tamamlamak için hâkim tarafından nazara alınabilir: kendisine suç isnadolunan kimse üzerinde ve suçun ikaı sırasında elde edilen silâhın henüz atılmış olması, mahkeme dışında borç ikrar eden kimsenin bu ikrarını teyidedecek mahiyette fiil ve hareketleri gibi (HMUK. 236).

Ticari ihtilâflarda hâkim emarelere dayanarak hüküm verebilir (TK. 680).

EMARET (Amārat) Doğrusu «İmâret» ise de Osmanlıcada emaret şeklinde kullanılmıştır.

Emirlik, bir kavmin, bir memleketin veya mahdut bir cihetin reisliğidir. İki kısma ayrılır:

1 — Emaret-i âmme: bir beldenin, bir iklimin bütün işlerine taallûk eden emirliktir. Bu halde emîr olan zat bulunduğu yerde milleti himaye, hudut ikame, cuma ve bayram namazları gibi dinî vazifelere reislik, hâkimleri tâyin, hacılara yardım, orduları idare, vergileri cibayet, düşman ile harbe girmek gibi bütün memleket işlerine tevelli eder.

Bu emaret iki suretle olur:

a) Emaret-i istikfadır ki ülülemrin ihtiyariyle tevcih edilmiş olur.

b) Emaret-i istilâdır ki, ulülemir tarafından zaruretle tevcih edilmiş bulunur.

2 — Emaret-i hassa: Ordu kumandanlığı, harb kumandanlığı gibi memleketin muayyen, mahdut işlerine taallûk eden emirliktir.

3 — *bk.* Eyaleti mümtaze.

EMARET-ALEL-CİHAD (Amārat 'Ala-'l-cihād) Harbe kumandanlık. İki kısımdır:

1 — Yalnız orduyu idare, harb işlerini görmeye maksur bulunan emarettir. Bu nevi emaret-i hassa demektir.

2 — Harbi idare, ganaimi taksim, müsalaha akdi gibi bütün harb işlerine şamil olan emarettir. Bu da bir emaret-i âmme mesabesindedir.

EME (Ama) Cariye. Mukabili «hürre» dir.

EMİN-İ BEYTÜLMAL (Amīn-i Bayt Ulmāl) Devletin hazinesi işlerine bakan memur. Şimdi Maliye Vekili, defterdar, malmüdürü gibi.

EMİN-İ KADI (Amīn-i ḳāżī) Kadı'nın bir hususa memur eylediği kimse.

EMİR *[alm. Befehl. Dienstbefehl, Weisung (des Vorgesetzten). — fr. ordre, commandement, injonction. — ing. order, commend. — lât. jussum, praeceptum].*

1 — (AH): âmme hizmetlerini sevk ve idare ile mükellef olan ve mahiyetleri itibariyle bir silsile takip eden teşekküller tarafından maduna karşı kanuna uygun olarak kullanılan otorite tezahürüdür. Kanuna aykırı olan emre itaat, memuru mesuliyetten kurtarmaz (T.E.K 94; Memurin K. 40).

2 — (AsH): Emir, hizmete ait bir talep veya yasağın sözle, yazı ile ve sair suretle ifadesidir (Ordu Dahili Hizmet K. 8). Askerlikte âmirin verdiği bir emir ceza kanunlarının bir hükmünü ihlâl ediyorsa bu emrin yapılmasından dolayı, prensip itibariyle, emri veren mesul olur. Ancak, verilen emrin hududunu aşmış veya emrin bir suç maksadı taşıdığı kendisince malûm bulunmuş olursa, âmirin fiiline şerik olur (AsCK. 41; CK. 49, 60, 174, 243, 526).

EMİR LİMANI *[alm. Orderhafen. — fr. port d'ordre. — ing. port of call].*

Yolculuğun asıl hedefi hakkında, yani gemiyi veya yükü nereye sevketmesi lazım geleceği hususunda kiralayan veya yükletenden emir almak üzere kaptanın gemisiyle gidip bekleyeceği liman. Bu emri kiralayanın veya yükletenin kendiliklerinden vermeleri lâzımdır; emir limanında bekliyen kaptanın bunlardan ayrıca talimat istemeye mecburiyeti yoktur.

EMİR-ÜL-MÜMİNİN (Amīr ul-mu'minīn) Bütün müslümanların din ve dünya işlerinde reisliğini haiz bulunan kimse. Halife müraditidir.

Bu ünvan, ilk evvel halife Ömere verilmiştir.

EMİSYON *bk.* İhraç.

EMLÂK-İ EMİRİYE *bk.* Âmme hükmî şahıslarının malları.

EMLÂK-İ HASSA *bk.* Hazine-i hassa

EMLÂK-İ MİLLİYE *bk.* Âmme hükmî şahıslarının *malları.*

EMLÂK-İ SIRFA (Amlāk-i Ṣirfa). Yeri ve üzerindeki binalar ve ağaçları mülk olan gayrimenkuller.

EMLÂK VE ARAZİ VERGİSİ *bk.* Arazi vergisi, Bina vergisi.

EMLÂK VE EYTAM BANKASI Bina ve üzerine bina yapılacak arsa sahiplerine ipotek mukabilinde ödünç para vermek üzere doksan dokuz sene müddet ve yirmi milyon lira sermaye ile anonim şirket şeklinde kurulan banka. Lâğvedilen eytam sandıklarında mevcut paralar da devletin kefaleti altında bu bankaya tevdi edilmiştir. Banka bu mevduata %7,5 faiz ve sermaye sahiplerine verilen faiz çıkarıldıktan sonra sâfi kârdan %15 hisse verir.

Maliye Vekâleti, bankanın sermayesine, devlet emlâkinden on milyon lira kıymetinde bir miktarı bankaya devretmek suretiyle iştirak eyler. Bankanın umumi surette teftiş ve murakabesi Maliye Vekâletine aittir. Bankanın idare uzuvları anonim şirketlerde mevcut vasıtalardan ibarettir (844 No. K.).

EMNİYET-İ SUİİSTİMAL *[alm. Unterschlagung, Veruntreuung. — fr. abus de confiance, détournement. — ing. embezzlement. — lât. furtum, furtum improprium (contrectio ficta)].*

Bir kimsenin başkasına ait olup da iade veya muayyen bir surette kullanmak üzere kendisine verilen veya her ne namla olursa olsun teslim olunan bir şeyi kendisinin veya başkasının menfaatine olarak satması, rehnetmesi veya sarf ve istihlâk etmesi yahut saklaması ve inkâr eylemesi yahut tahvil ve tağyir etmesinden ilaret takibi zarar gören şahsın şikâyetine bağlı cürüm (CK. 508 - 511).

EMNİYET-İ UMUMİYE NEZARETİ ALTINA ALINMAK *[alm. Stellung unter Polizeiaufsicht. — fr. mise sous la surveillance spéciale de l'autorité de sûreté publique. — ing. being subject to the supervision of the police].*

Kanunun tesbit ettiği hallerde, mahkûmun aslî cezayı ikmal ettiği veya kısmen veya tamamen affolunduğu günden itibaren on beş gün zarfında hangi mahalde ikamet etmek istediğini salâhiyetli makama bildirmeye mecbur tutulmasını ve kanuna tevfikan kendisine verilecek tenbih ve ihtarlar dairesinde hareketle mükellef olmasını icabettiren ve nezarete tâbi olduğu müddet zarfında muayyen bazı yerlerde ikametinin memnuniyetini ihtiva edebilen emniyet tedbiridir (CK. 28, 42).

EMNİYET SANDIĞI Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasına bağlı, hükmi şahsiyeti haiz ve bankanın mürakabasına tâbi bir müessese olup müdürü ve mürakıpları Ziraat Bankası idare meclisinin teklifi üzerine İktisat Vekâleti tarafından tayin edilir. Bilânçosu, Ziraat Bankası Umum Müdürlüğü ile İdare Meclisi tarafından kabul edildikten sonra İktisat Vekâletince Bankanın umumi heyetine tevdi olunur.

Faaliyet merkezleri şimdilik İstanbul ve Ankaradadır. Ziraat Bankası idare meclisinin kararı ile İstanbulun muhtelif semtlerinde ve memleketin diğer şehir ve kasabalarında şube ve ajanslar açar ve açılanları da icabında kapatır.

Sandık vadeli, ihbarlı ve vadesiz tasarruf tevdiatı alır ve sahiplerine tasarruf bonoları veya cüzdanları verir. Bir kimsenin tasarruf hesabına yatırdığı paraların bin liraya kadar olan kısmı faiz müstesna olmak üzere haczedilemez.

Sandık halka ihtiyaçlarını gidermek maksadiyle borsalar tarafından kabul edilen hisse senetleri ve tahviller, altın ve gümüş paralar veya külçeler, plâtin, altın, gümüş, inci, elmas, pırlanta ve sair kıymetli şeyler, halı, kilim, örtü, biblo, ev ve giyim eşyası ile fotoğraf makinesi, kitap ve saat gibi zata mahsus maddeler, güzel sanat eserleri, karşılık gösterilmek şartiyle ödünç para verir.

Gayrı menkullerin ipotek edilmesi mukabilinde taksitlerle ve en fazla üç sene müddetle para ikrazına ve nizamnamede gösterilen diğer muamelelerin icrasına da salâhiyetlidir (3202 sayılı kanun 25; İstanbul Emniyet Sandığı nizamnamesi).

EMNİYET TEDBİRLERİ *[alm. bessernde und sichernde Massregeln, Massregeln der Besserung und der Sicherung. — fr. mesures de sûreté. — ing. corrective (reformatory) measures].*

Cemiyeti suçlara karşı korumak maksadiyle suçlularla yapılan mücadelede tazyik vasıtalarını ve cezaları kuvvetlendiren şahsi ve men edici bir takım tedbirlerdir. Bu tedbirlerden bir kısmı, suçlunun şahsi hürriyetini bağlıyarak diğer suçlar işlemesine imkân bırakmıyan maddi ve men edici tedbirler ve bir kısmı da suçlunun ruhi ve manevi cihetlerden üzerinde tesir yaparak onu islâha yarıyan manevi ve men edici tedbirlerdir: Suçlunun bir sıhhi müesseseye veya bir mektebe konulması gibi. Diğer bir kısmı da suçlunun hürriyetine dokunmaz, fakat onun cemiyete karşı muhtemel zararlarının önünü alır: Suçlunun Umumi Emniyet

idaresinin nezareti altında bulundurulması gibi. Bu tedbirlerden bazıları şunlardır: suçlunun bir ziraat müessesine, bir fabrikaya, bir sıhhat müessesesine, adli bir islâh müessesesine konulması, hürriyetinin nezaret altına alınması, muayyen yerlerde ikametinin veya müskirat satan yerlere girmesinin men'i.

EMPERYALİZM *[alm. Imperialismus.— fr. impérialisme. — ing. imperialism].*

Başka devlet veya milletleri kendi siyasi veya iktisadi nüfuzu altına almak istiyen devletin siyaseti.

EMPREVİZYON *bk.* Beklenilmiyen vaziyet.

EMRE MUHARRER SENET *[alm. Eigenwechsel, Solawechsel, trockener Wechsel.— fr. billet à ordre. — ing. promissory note].*

Bir şahsın başka bir şahsa veya onun emir ve havalesine tayin edilen bir vadede muayyen bir meblağı ödeme teahhüdünü havi hususi şekil ve hükümlere tabi ticari senet (poliçe, emre muharrer senet ve çek). Bunlar ciro usulü ile tedavül eder

EMRE MUHARRER SENETLER *[alm. Orderpapiere. — fr. titres à ordre, papier à ordre. — ing. instrument (bill, note) payable to ordre].*

İçine «emre» veya «emir ve havalesine» kelimeleri yazılı ve ciro suretile temliki caiz olan (poliçe, emre muharrer senet ve çeklerden gayrı) kıymetli evrak ve senetler (konşimento, nakliye senetleri, sigorta poliçeleri, varantlar, TK. 804, 890, 926, 991).

EMR-İ ÂLİ Eski hukukta padişah tarafından verilen emre denirdi.

EMR-İ SÂMİ Eski hukukta Sadaret makamından yazılan emirnameye denirdi.

EMTİA *[alm. Ware. — fr. marchandise. — ing. goods, merchandise. ware, commodity. — lât. merx].*

Ticarette kullanılan bir terim olup, ticaretin mevzuunu teşkil eden her türlü menkul malları ifade eder.

EMVAL-İ BATINA (Amvāl-i Batına). Saklanması mümkün olan mallar. Altun, gümüş gibi.

EMVAL-İ EYTAM Yetimlerin, mecnun ve matuh gibi diğer kaasırların malları. Yetim mallarının muhafaza ve idareleri eski nizam ve emirlerle olup daha mufassal olarak 7 rebi-ül-evvel 1268 tarihli nizamname ile muahharan diğer nizam ve talimatnamelerle ve en son 4 rebi-ül-evvel 324 ve 3 nisan 322 tarihli nizamname ile tayin olunmuştu.

EMVAL-İ EYTAM MÜDÜRİYETİ Yetim ve kaasırların mallarını muhafaza etmek ve nemalandırmak ve bunların nafakalarını vesikalarına göre veli ve vasilere vermek ve rüştlerini ispat edenlerin mallarını kendilerine teslim eylemek vazifeleriyle mükellef olmak üzere merkez ve mülhakatta tesis olunan memuriyet idi.

EMVAL-İ GAYRIMENKULE *bk.* Gayrımenkul mallar.

EMVAL-İ MENKULE *bk.* Menkul mallar.

EMVAL-İ METRÛKE Hükûmetçe görülen siyasi ve idari lüzum ve zarurete binaen bulundukları yerden başka yerlere naklolunan ve kendiliklerinden bulundukları yeri terkederek tegayyüp, müfarakat veya ecnebi memleketlere, yahut emval-i metruke kanunlarının neşir olunduğu tarihte düşman işgali altında bulunan yerlere kaçan gayri müslüm unsurların bıraktıkları gayrimenkul mallar.

Bu mallardan icareteyinli musakkaflar evkaf hazinesine ve diğerleri maliye hazinesine 1331 senesi mukayyet kıymetleriyle intikal etmiştir (Ahar mahallere nakil olunan şahısların emvali, duyun ve matlubat-ı metrûkesi hakkındaki 13 eylûl 1332 tarihli kanunla bu kanunun bazı maddelerini değiştiren 15 nisan 339 tarihli kanunla ve bu kanunlarla alâkalı talimat ve kararlar).

EMVAL-İ UMUMİYE *bk.* amme hükmi şahıslarının malları.

EMVAL-İ ZÂHİRE (Amvāl-i zāhira) Saklanması mümkün olmıyan mallar: Emlâk, ekinler, ağaçlardaki meyveler, mevaşi gibi ki, bunlar şer'an vergi mevzuudur.

ENCÜMEN-İ ADLÎ *bk.* Adliye encümeni.

ENCÜMEN-İ DAİMÎ *bk.* Vilâyet daimi encümeni.

ENCÜMEN-İ DANİŞ *[lât. academia.— alm. Akademie (früher üblich gewesene Bezeichnung). — fr. académie. — ing. academy].*

Garp memleketlerinde fennî, edebî, bedîî ve diğer bu kabil müesseselere alem olan «akademi» kelimesinin mukabili olarak alınmıştır. Tanzimat devrinde düşünülen darülfünunda okutulacak ilimlere dair açık osmanlıca ile yazılmış kitapları hazırlamak gayesiyle bir «Encümen-i Daniş» kurulmuştu. Mustafa Reşit, Âli, Ahmet Vefik paşalar bu encümenin âzaları arasında idiler.

ENCÜMEN-İ İNTİHAP *bk.* İntihap encümeni.

ENDERUN İç mânasınadır. Fatih zamanında enderûn ve birûn (iç ve dış) unvaniyle iki teşkilât vücude getirilmişti. «Enderûn» saray teşkilâtının, «Birûn» memur ve ordu gibi umumi devlet teşkilâtının ünvanı idi. Enderûn mektep esası üzerine teşkil olunmuş mükemmel bir program ve sıkı bir inzıbatla ve küçük büyük ve has odaları namiyle üç sınıf üzerine kurulmuştu. Sınıfların dereceleri vardı. Ehliyetlerini ispat edenler bir dereceden diğerine terfi ettirilirdi.

ENFÂL (Anfāl) Ulü'l-emr tarafından harbe teşvik için bazı gazilere sehimlerinden ziyade tahsis ve ita edilen mallar. Müfredi «nefl» dir.

Enfâl kelimesi mutlaka ganaim ve âtay mânasına da gelir.

ENFLASYON *[alm. Inflation. — fr. inflation. — ing. inflation].*

Ecnebi dillerde bu tâbir alelitlak şişkinlik mânasında kullanıldığı zaman fiyatlarda enflasyon, itibarda enflasyon, bütçede enflasyon gibi şekiller alır. Enflasyonla bilhassa, mecburi tedavüldeki kâğıt paranın şişkinliği kast olunur ki, banka banknotlarının veyahut evrak-ı nakdiyesinin hakiki para ihtiyacı haricinde olarak piyasaya çıkarılması demektir.

ENGİZİSYON SİSTEMİ *[alm. Inquisitionsprozess. — fr. système inquisitorial — ing. inquisitorial system].*

Ceza işlerinde, evvelce tatbik edilen bu sistemdeki muhakeme usulünde, mahkeme maznunlar hakkında ceza tatbiki işini resen üzerine alırdı. Bu suretle dâvacı, müdafi ve hâkimlik işleri bir şahıs üzerinde toplanırdı.

Maznun hâkimin tahkikatına yalnız bir mevzu teşkil ederdi. Bu usulde muhakemeler yazı ile ve gizli yapılırdı. Delillerin kabule şayan olması da, hukuk dâvalarında olduğu gibi deliller hakkındaki kanuni hükümlere tâbi idi. Bu usulün zıddı «iddia ve itham sistemi» dir.

ENKAZ *[alm. zugeführte Sachen, Trümmer (eines Hauses), Haus auf Abbruch, Wrack.— fr. épave, débris, matériaux d'un bâtiment à démolir. — ing. wreckage, ruins debris. — lât. ruinae].*

Su, rüzgâr, zelzele veya diğer tabiî kuvvetler vasıtasiyle yahut her hangi bir suretle ait oldukları muhitten veya tâbi oldukları aslî cisimden ayrılmış olan şeyler. Asli cisim bir gayrimenkul olabileceği gibi bir menkul de olabilir Fakat bir gayrimenkule ait olan enkaz dahi daima menkul haline inkılâp eder. Ve menkul mallar hakkındaki hükümlere tâbi olur. Lukata hakkındaki hükümler enkaz hakkında da tatbik olunur, yani enkazı her ne suretle olursa olsun eline geçiren kimse kaybolan bir malı bulan kimse gibi, sahibine veya zabıtaya haber vermekle mükelleftir (MK. 698, 693 vd.).

ENVANTER *bk.* müfredat cetveli.

EN ZİYADE MAZHAR-I MÜSAADE DEVLET ŞARTI *[alm. Meistbegünstigungsklausel. — fr. clause de la nation la plus favorisée. — ing. most-favoured-nation clause].*

Bir devlet tebaasına veya eşyasına gösterilmiş veya gösterilecek olan müsaadelerin diğer bir devlete teşmil edilmesini kararlaştıran ticaret muahedesi şartı. Bu şart en ziyade gümrük tarifelerinde görülür.

ER (Nefer) *[alm. der Gemeine (Soldat). — fr. simple soldat. — ing. private soldier. — lât. caligatus, miles, manipularius (manipularis)].*

İhtiyaçları devlet tarafından deruhte ve temin olunan rütbesiz asker (Ordu Dahili Hizmet K. 2).

ERBAB-I HİDÂNE (Arbāb-i ḥizāana) bk. Hidane.

ERHAM VE ENSAB (Arḥām ve ansāb) *bk.* Hısım, akraba.

ERŞ (Arş) Âzanın bedeli, yani ölümü mucip olanlardan başka vukubulan cinayetlerden dolayı verilmesi icabeden diyet. Miktarı muayyen olup olmamak itibariyle iki kısma ayrılır. Cem'i «Üruş» tur.

ERŞ-İ MUKADDER (-i Mukaddar) Uzuvlara mahsus, miktarı muayyen olan diyettir. Şöyle ki: el, ayak, göz gibi çift olan uzuvlardan her çiftin erşi bir diyet-i kâmiledir. Yalnız birinin erşi diyet-i kâmilenin yarısıdır.

Kirpik, gözkapakları gibi adedi dört olan azanın dördünün erşi bir diyet-i kâmiledir. Her tekinin erşi diyet-i kâmilenin dörtte biridir.

İptal edilen lisanın, izale edilen aklın erşi de bir diyet-i kâmiledir.

ERŞ-İ GAYRİ MUKADDER (-i gayr-i muḳaddar) Uzuvlara mahsus, miktarı gayrı muayyen olup ehlivukufun usulü dairesinde takdir ve tayinine bırakılmış diyettir. *bk.* hükümet-i adil.

ESARET (Esirlik) *[lât. servitus. — alm. Sklaverei. — fr. esclavage. — ing. slavery].*

1 — Bir kimsenin başka bir şahsın hükmü altına girişi, ferdin hak sahipliği vasfını kaybederek hak mevzuu haline düşmesi. Meselâ, eski Romada insanı her türlü haktan mahrum eden, bir mal durumuna düşüren kölelik, hukukça tanınan bir müessese idi. Hususi hukuk münasebetlerine de taallûk ederdi.

2 — *bk.* Harb esiri.

ESAS HAKLAR *bk.* Türklerin siyasi hakları.

ESAS MUKAVELENAME *bk.* Esas nızamname.

ESAS NİZAMNAME *[lât. statutum. — alm. Statut, Satzung. — fr. statut. — ing. statute].*

Hükmi şahısların ehliyet ve salâhiyetlerini ve teşekkül gayeleriyle gelir membalarını ve teşkilatını gösteren mukavelenameye «nizamname», «esas mukavelename» veya «statü» denir. MK. 47, 49, 53 de «nizamname» ve TK 280, 292 de «esas mukavelename» tabirleri kullanılmıştır. Bu mânada olmak üzere kanunlarda «mukavelename» tabiri de kullanılmaktadır. Anonim şirketlerin esas mukavelenamelerine «statü» de denildiği gibi, «statü» tabiri hükmi şahsiyeti haiz olmıyan ihracatçı ve ithalâtçı birliklerinin çalışma tarzlarını gösteren esaslar hakkında da kullanılmaktadır. Esas nizamname, esas mukavelename veya bu mahiyette olan statüler hükmi şahısların teşekkülü hususunda kanunlarında gösterildiği veçhile tasdik ve tescil edildikten sonra ilgililer için objektif hukuk mahiyetindedir. Cemiyetler K. 2 «ana nizamname» tâbiri kullanılmıştır.

ESAS TEŞKİLÂT KANUNU *bk.* Teşkilâtı Esasiye Kanunu.

ESBAB-I HÜKÜM *bk.* Hüküm sebepleri.

ESBAB-I MAZERET *[lât. excusatio, causae excusationis. — alm. Rechtfertigungs - (Entschuldigungs-) gründe. — fr. excuses. — ing. excuse, exculpation].*

Kanunun, cezayı azaltmak veya değiştirmek suretiyle hafifletmeye sebep olarak kabul ettiği özürler.

Esbab-ı mazeret tâbirinin 1274 (1855) tarihli mülga ceza kanununda mahdut ve mahsus bir mânası vardı. Fakat bugünkü Ceza Kanununda esbab-ı mazeret diye diğer «esbab-ı muhafiife» den ayrıca mülâhaza edebileceğimiz sebepler yoktur. Eski kanunun mazeret sebepleri de bugün kanuni tahfif sebepleri şümulüne girmiştir.

ESBAB-I MUAFİYET (Esbab-ı beraet) *bk.* Cezayı kaldıran sebep.

ESBAB-I MUHAFFİFE *bk.* Cezayı hafifleten sebepler.

ESBAB-I MÜCBİRE (Kuvve-i mücbire) *bk.* Mücbir sebepler.

ESBAB-I MÜŞEDDİDE *bk.* Cezayı ağırlatıcı sebepler.

ESBAB-I SÜBUTİYE *bk.* Sübut sebepleri.

ESBAB-I TASARRUF (Asbāb-i Taṣarruf) Arz-ı mirîde tasarrufa salâhiyet veren hukuki sebepler: devletten tefevvuz, ahârden teferruğ, intikal, ihya, hak-kı karar gibi.

ESER

1 — *bk.* Fikrî haklar.

2 — **Asr** Lûgatte, alâmet, nişane, iz mânasınadır. Istılahta hadis-i mevkufe, kelâm-ı selefe denir. Cem'i «âsâr» dır.

(Hadis-i mevkuf, rivayet-i eshab-a varıp akıl ile idare olunabilecek bir mevzua ait bulunan hadistir).

ESHAB-I MATLUP Eski hukukta iflâs halinde bulunan şahsın alacaklarının kanuni topluluğu.

Bu alacaklılar ve müflisin mevcudu masa namı altında hükmî bir şahsiyet teşkil ederdi.

ESHAB-I FERAİZ (Aṣḥāb-i Farā'iż) Mirasta muayyen farz, sehim sahibi olan verese. Bunlar 1) karı, 2) koca, 3) baba, 4) ced-di sahih (yani babanın babası ve bunun babası ve ceddi ilh.), 5) ana, 6) ana bir oğlan kardeş, 7) ana baba bir kız kardeş, 8) ana bir kız kardeş, 9) baba bir kız kardeş, 10) kız, 11) oğlun kızları ve onların kızları, 12) cedde-i sahiha (yani babanın anası ve bunun babasının anası ve ananın anası ve onların anası) dır.

ESHAB-I TAHRİC (Aṣḥāb-i tahrīc) İçtihada muktedir olmayıp mezhep usul ve kaidelerini vesair fıkıh hükümlerini ve bunların delil ve mehazlarını kavramış olduklarından sahib-i mezhepten veya mezhepte müçtehid olan zatın ashabından nakledilmiş olup da birçok cihetlere ihtimali olan bir muhtemel sözü tafsile ve iki cihete ihtimali bulunan müphem bir hükmü tavziha ve mevcut olmayan meselelerin hükümlerini mezhep usul ve kaidelerinden istinbat ve tahrice muktedir olan kimseler.

ESHAB-I TEMYİZ (Aṣḥāb-i tamyīz) Tahriç ve tercih kudretini haiz olmayıp yalnız zahir-i mezhep ve zahir-i rivayet ile rivayet-i nadireyi tefrika ve mezhepte mevcut kuvvetli rey ve mütalâa ile zayıf mütalâayı ayırmağa muktedir olan kimseler.

ESHAB-I TERCİH (Aṣḥāb-ı tarcīḥ) Mezhepte mevcut sözlerden ve rivayetlerden birini diğerine tercih ikdidarları bulunan kimseler. Bunlar muhtelif sözler arasından «esas» veya «sahih» olan veyahut hassa veya kıyasa uygun olan budur gibi tabirlerle değişik sözlerden birini diğerine tercih ederler.

Eshab-ı tercih meleke-i tahrice malik olmadıklarından eshab-ı tahricten sonra gelirler.

ESHAM VE TAHVİLÂT *bk.* Menkul kıymetler.

ESİR *bk.* Harb esiri.

ESİR TİCARETİ *bk.* İnsan ticareti.

ESKİ HALE GETİRME *[lât. restitutio in integrum. — alm. Wiedereinsetzung in den vorigen Stand. — fr. restitution en entier. — ing. entire restitution].*

1 — Muhakeme usulü hukukunda: usul kanunlarının veya hakimin tayin ettiği kati bir müddete mücbir sebepler dolayısiyle riayet edilmemesi yüzünden düşen hakkın iade olunması. «Hali sabıka irca» terimi de aynı anlamda kullanılır.

I — Hukuk muhakemeleri usulünde eski hale getirmek için: 1) müddete riayetsizlik arzu ve ihtiyar haricinde vaki olmalı; 2) kanun yollarına müracaat hukukan imkânsız bulunmalıdır. (HMUK. 166 - 174).

II — Ceza muhakeme usûlünde eski hale getirmek için: mücbir sebepler veya beklenilmiyen, sakınılması kabil olmıyan hadiseler neticesi olarak mehle riayet imkansızlığı hasıl olmalıdır (CMUK. 41 - 44).

2 — Eski halin iadesi *[alm. Naturalrestitution. — fr. réparation en nature. — ing. restitution in kind]*: Mala karşı yapılan zararın tazmin ve telafi şeklidir ki zararlı fiilin vukuundan evvelki vaziyetin iadesini tazammun eder.

ESLİHÂ-İ MEMNUA *bk.* Memnu silâhlar.

ESNAF Umumiyetle sınaî mahiyette olmayarak daha ziyade el emeği sarfı ile mamuller vücuda getiren ve bunların satışı ile iştigal eden kimseler. *bk.* Küçük sanatlar.

Ticaret ve sanayi odaları, esnaf odaları ve ticaret borsaları kanununun birinci maddesinde esnaf «ister seyyar olsunlar, ister bir dükkânda veya bir sokağın muayyen mahallelerinde sabit bulunsunlar, ticareti nakti sermayesinden ziyade bedeni mesaisine istinad eden ve kazancı maişetlerini temine kâfi olacak derecede az olan sanat ve ticaret sahipleri» diye tarif edilmiştir. Esnaf bulundukları yerin esnaf odalarına kaydolunmağa mecburdur (aynı kanun 3). Esnaf odalarının kurulduğu yerlerde 655 numrolu Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu hükümleri mülga olduğundan mevcut esnaf cemiyetleri yalnız cemiyetler kanununa ve kendi nizamnamesine göre devam edebilirler.

ESNAF CEMİYETLERİ *[alm. Zünfte, Gilden. — fr. corporations d'artisans. — ing guilds, corporations (of artisans). — lât. corpus, collegium (artificum)].*

Ticaret ve İktisad Müdürlüklerine ve bulunmayan yerlerde, ticaret ve sanayi odalarına, ticaret ve sanayi odaları bulunmayan mahallerde de belediyelere bağlı olarak sanatlarının ilerlemesine yarayacak istekleri esnafa bildirmek ve onları teşvik etmek, esnaftan aciz haline düşenlere veya malûl olanlara yardımda bulunmak esnaf arasındaki esnaflık işlerinden doğan ihtilafları halletmek, esnaftan biri hakkında hükûmetçe malûmat alınması veya bunlardan birinin kefalete rapdedilmesi lazımgelirse muavenet ve kanuni tebliğata tevessül ve tahsilata delalet eylemek gibi vazifeleri yapmak üzere kurulan amme müesseseleridir. İsminin cemiyet olmasına rağmen hakiki cemiyet mahiyetinde değildir.

Esnaf cemiyetleri; Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesi (27 eylül 1341) ve Esnaf Cemiyetleri Talimatnamesi (23 eylül 1341) hükümleriyle tanzim edilmiştir. (Ticaret ve Sanayi Odaları K. 10).

4355 numrolu ticaret ve sanayi odaları, esnaf odaları ve ticaret borsaları kanununun (36, 37) tatbik edildiği yerlerde 655 numrolu ticaret ve sanayi odaları kanunu mülga olduğundan esnaf cemiyetleri buralarda yalnız Cemiyetler Kanununa ve kendi nizamnamesine göre devam edebilirler.

EŞ *[alm. Ehegatte, Ehegattin. — fr. conjoint. — ing. spouse. — lât. conjunx (conjux), vir et uxor].*

Hukuk ilminde yekdiğerile evlenme mukavelesiyle bağlı olan karı ve kocadan her birini ifade eden tabir. Medeni hukuka göre: eşlerden her biri evlenme birliğinde ve miras hukukunda umumiyetle müsavi hak ve vazifelere sahiptirler.

EŞYA SİGORTASI *bk.* Mal sigortası.

EŞYA-YI CÜRMİYE *bk.* Suç eşyası.

EŞYA-YI MÜŞKİLE (Aşyā-yi muşakkala) Karının da kocanın da kullanabileceği ve her ikisinin de işine yarayan eşyadır.

EŞYA-YI ZATİYE *bk.* Zati eşya.

ETABLİ *[alm. der Niedergelassene (Lausanner Vertrag). — fr. établi. — ing. settled].*

Lozan muahedesine bağlı Türk - Yunan ahali mübadelesi mukavelenamesine göre mübadeleye tabi yerler ahalisinin İstanbulda yerleşmiş olanların mübadeleden hariç olduklarını ifade için kullanılmış fransızca kelime. Yunanlılarla bu kelimenin tefsiri yüzünden çıkan bir anlaşmazlık milletlerarası daimi adalet divanının 21 şubat 1925 tarihli ve 20 No. lu istişari kararına mevzu teşkil etmiştir.

ETİBANK Memleketimizde mevcut maden servetlerinin aranması, işlenmesi, işletilmesi ve elektrik istihsal ve tevzi işleriyle ve her nevi banka muameleleriyle meşgul olmak üzere 2805 No. lu kanunla kurulan ve 3460 numrolu kanuna tabi olan, hükmi şahsiyeti haiz hususi hukuk hükümlerine tabi ve beş kişilik bir idare meclisi tarafından idare olunan iktisadî devlet teşekkülü.

ETİBBA ODASI *[alm. Ärztekammer.— fr. chambre des médecins. — ing. chamber of physicians].*

Tababet ve şuabatı sanatlarının tarzı icrasına dair K. 18 mucibince, tabiplerin meslekî haysiyet ve menfaatlarına taalluk eden meseleleri rüyet ve teşkil edecekleri haysiyet divanları vasıtasiyle meslekî adaba riayetsizliği görülen tabipler, diş tabipleri ve dişçiler hakkında inzibati cezalar tayin ve tabipler arasında çıkan mesleke ait ihtilafları hal ve tesviye eden teşekkül. Etibba odaları Sıhhat ve İçtmai Muavenet Vekâletinin tayin edeceği bölgelerde bulunur. (Etibba odaları heyeti idare ve divanı haysiyetleri azalarının evsaf ve sureti intihabiyle vazifeleri hakkında Nz; 7.)

EVKAF (Avḳāf) Vakıf kelimesinin cemi.

EVKAF-I HÜMAYUN (- i Humāyūn) Padişahların ve onlara mensup olanların vakıfları.

EVKAF-I HÜMAYUN MÜFETTİŞLİĞİ Evkaf-ı hümayuna ait muayyen bazı hususları rüyet etmek üzere ihdas olunan şeri memuriyet. 10 Rebiülahır 1250 tarihine kadar evkafı hümayunun teftişi, haremeyin vakıfları müfettişleri üzerinde iken bu tarihte evkaf-ı hümayun müfettişliği ayrılmıştır.

EVKAF-I MAZBUTA (- i Maẓbūṭa) Doğrudan doğruya vakıflar idaresi tarafından idare ve temsil olunan vakıflar. Eski hukuka göre üç kısımdır: 1) eski padişahların ve bunlara mensup olanların vakıfları, 2) tevliyet bakımından lehine şart edilenin tükenmesi üzerine evkaf teşkilatı tarafından zabt ve idare olunan vakıflar, 3) tevliyetleri lehine şart edilenlerin üzerinde bırakılıp kendilerine muayyen bir maaş verilen ve işleri evkaf teşkilatı tarafından idare ve temşiyet olunan vakıflardır. Birinci evkaf teşkilatı «vekil-i mütevelli» ikinci kısım «mütevelli-i mensup», üçüncü kısmı da «kaymakam-ı mütevelli» hükmündedir.

Vakıflar Kanununa göre 4 birinci teşrin 1926 tarihinden önce vücut bulmuş vakıflardan a) bu kanundan önce zabtedilmiş bulunan vakıflar, b) bu kanundan önce idaresi zabtedilmiş olan vakıflar, c) mütevelliliği bir makama şart edilmiş olan vakıflar, ç) kanunen veya fiilen hayri bir hizmeti kalmamış olan vakıflar, d) mütevelliliği vakfedenlerin ferilerinden başkalarına şart edilmiş vakıflar, «Vakıflar Umum Müdürlüğü» nce idare olunur. Bunların hepsine birden «mazbut vakıflar» denir.

EVKAF-I MÜLHAKA (- i Mulḥaḳa) Vakıflar idaresinin mürakebesi altında mütevellileri marifetiyle idare olunan vakıflar.

3513 sayılı ve 28 haziran 1938 tarihli kanuna göre 4 birinci teşrin 1926 tarihinden önce vücut bulmuş vakıflardan a) mütevelliliği vakfedenlerin ferilerine şart edilmiş vakıflar, b) cemaatlarca idare olunan vakıflar, c) bazı sanat sahiblerine mahsus vakıflardır. Bunlar mütevellileri tarafından idare olunur ve hepsine birden «mülhak vakıflar» denir.

EVKAF MAHKEMESİ *bk.* Mahkeme-i Evkaf.

EVKAF NEZARETİ Bazı vakıfları idare etmek ve bilumum vakıflara bakmak üzere teşkil olunan Nezaretti ki evkafı hümayun nezareti namiyle rebiülevvel 1242 tarihinde tesis olunmuştu. Bugün bu vazife Vakıflar Umum Müdürlüğünce görülmektedir.

EVLAD EDİNME *[lât. adoptio, adrogatio. — alm. Kindesannahme, Annahme an Kindesstatt, Adoption.— fr. adoption. — ing. adoption].*

Hakimin müsaadesiyle yapılan resmi bir akittir. Evlatlık, kendi hakiki ailesiyle olan bağlılığını muhafaza etmekle beraber evlatlıkla evlat edinen arasında akdi bir nesep alâkası meydana gelir. Evlatlığa alınmak için her hangi haklı bir sebep mevcut olsa bile çocuğun menfaatlarına aykırı gördüğü bir talebi hakim kabul edemez (MK. 253 vd).

EVLÂD-I BUTUN (Avlād-i buṭūn) Bir kimsenin kız çocuklarının erkek ve kız çocukları.

EVLÂD-I SULBİYYE (Avlād-i ṣulbiyya) Vakıfta torunlar dahil olmaksızın yalnız çocukları anlatır. Bir adamın bizzat kendisinden hasıl olan çocuklarına denir. Bundan dolayıdır ki, bir adamın torunlarına o adamın evlâd-ı sulbiyesidir denemez.

EVLÂD-I-ÜM (Avlād-i ummı) Ölenin ana bir oğlan ve kız kardeşleri.

EVLÂD-I ZUHUR (Avlād-ı ẓuhūr) Bir adamın öz erkek ve kız çocuklariyle erkek evladının erkek ve kız çocukları. Mukabili «evlad-ı butun» dur.

EVLENDİRME MEMURU *[alm. Standesbeamter. — fr. officier de l'état-civil préposé au mariage. — ing. Registrar-General of marriages].*

Evlenme akdini icra eden kimsedir ki belediye reisi veya evlenme işlerine memur ettiği belediye dairesindeki vekili ve köylerde ihtiyar heyetleridir (MK. 97, 108, 109).

EVLENME *[lât. matrimonium, conjugium, nuptiae. — alm. Ehe. — fr. mariage. — ing. marriage].*

1 — Birbirleriyle evlenecek ve evlenme ehliyetini *[alm. Ehe - (Heirats-) fähigkeit. — fr. capacité de mariage. — ing. capacity of marriage]* haiz olan kimselerin evlilik birliğini tesis gayesiyle ve karı koca olarak yekdiğeriyle birleşmek üzere meşru, müşterek bir hayat kurmaları (MK. 97).

2 — Ecnebilerle evli olan Türkler devlet memuriyetine tayin edilemezler. Memurin kanunudan evvel ecnebilerle evlenmiş memurlar Hariciye ve Millî Müdafaa Vekâletlerinde kalamazlar.

EVLENME AKDİ *[lât. celebratio matrimonii. — alm. Eheschliessung, Trauung. — fr. célebration du mariage. — ing. celebration of marriage].*

Birbirleriyle evlenmek isteyenlerin bu hususiaki irade ve kararlarını evlenme memuru huzurunda karşılıklı ve alenen beyan etmeleri ve bunun üzerine evlenme memuru tarafından akdin yapıldığının söylenmesiyle tamamlanan hukuki vaziyet (MK. 105 vd).

EVLENMEDE SAKATLIKLAR (NOKSANLAR) *[alm. Mängel der Eheschliessung. — fr. irrégularités du mariage. — ing. defects of marriage, circumstances affecting the validity of marriage].*

1 — Evlenmeyi menetmekle beraber riayet edilmemeleri halinde evlenme üzerinde hiçbir tesir yapmayan sakatlık: Bekleme müddetlerini ve evlatlık mukavelesini hiçe sayarak yapılan evlenmeler gibi (MK. 121 - 124).

2 — Evlenmenin butlanı halleri; evlenmenin her halde ortadan kaldırılmasını icap ettiren veya kaldırılmasına imkân veren sakatlıklardır. İki türlüdür: a) mutlak butlan sebepleri *[alm. Nichtigkeitsgründe (nichtige Ehe!). — fr. cas de nullité absolue. — ing. grounds of absolute nullity]:* evlenmenin âmme nizamı düşüncesi ile ve her halde iptalini haklı gösteren sakatlıklar. Evlenenlerin zaten evli veya evlenmeleri memnu derecede hısım bulunmaları halleri gibi (MK. 120 v. d.). b) Nisbi butlan sebepleri *[alm. Anfechtbarkeitsgründe (anfechtbare Ehe!). — fr. cas de nullité relative. — ing. grounds of relative nullity]:* evlenmenin alâkadarlarca iptalini istemeğe hak veren sakatlıklardır. Evlenmeleri veli veya vasilerinin iznine bağlı olanların bu izni almadan evlenmeleri veya evlenmenin hata, hile veya tehdit ile yapılmış olması gibi (MK. 115 v.d.).

3 — Evlenmenin hiç vaki olmamış sayılmasını icap ettirecek sakatlıklar; aynı cinsten olanların evlenmesi veya evlenmenin evlendirme memuru önünde yapılmaması gibi *[alm. Nichtehe. — fr. mariage non existant. — ing. non-existing marriage. — lât. matrimonium non existens].*

EVLENME KÂĞIDI *[alm. Trauschein. — fr. certificat de mariage. — ing. marriage certificate].*

Evlenme merasiminden sonra evlenme memurunun evlenme akdini yaptığını göstermek üzere, eşlere verdiği vesika. Evlenmenin dini merasimini yaptırmak isteyen eşlerin bu kâğıdı göstermeleri lâzımdır (MK. 110).

EVLENME MUKAVELESİ *[alm. Ehevertrag. — fr. contrat de mariage (İs.); contrat du régime matrimonial. (Fr.) — ing. marriage contract, marriage settlement. — lât. pactum dotale, pactum conjugale].*

Eşlerin mal münasebetlerini tanzim için evlenmeden evvel, evlenirken veya sonra aralarında akdettikleri mukavelelere denir. Bu mukavelelerle ancak evlilik malları hakkında cari olmak üzere Medeni Kanunca kabul edilen rejimlerden birini ihtiyar etmek mümkündür. Bizde esas itibariyle üç türlü evlenme malları rejimi mevcut olup bunlar da «mal ayrılığı», «mal birliği» ve «mal ortaklığı»dır. Eğer eşler evlenirken mallarına dair hiçbir mukavele yapmazlarsa haklarında mal ayrılığı rejimi cari olur (MK. 170 - 237).

Evlenme mukavelenamesi mânasında evlilik mukavelesi, evlenme malları rejimi mukavelesi, evlilik malları mukavelesi tabirleri de kullanılmaktadır.

EVLENME SİGORTASI *bk.* Cihaz sigortası.

EVLENME TELLALLIĞI *[alm. Ehemäklerei, Heiratsvermittlung. — fr. courtage matrimonial. — ing. marriage brokage, negotiation of marriage].*

Aralarında kanuna göre evlenmeye mani bir hal bulunmayan kadın ile erkeğin evlenmelerine vasıta olmaktır. Evlenme tellallığı ücrete hak bahşetmez. (BK. 408).

EVLENME VAADİ *bk.* Nişanlanma.

EVLENMEYE İTİRAZ *[alm. Einspruch gegen die Eheschliessung. — fr. opposition au mariage. — ing. forbidding the marriage, forbidding the banns].*

Evlenme ile ilgili bulunan herkesin ve müddeiumuminin evlenmenin yapılmasına, evlendirme memuru nezdinde, yazı ile muhalefet etmesidir.

Bu itiraz evlendirme memurunun keyfi surette kabul veya reddedebileceği bir muhalefet olmayıp mahkemece reddedilinceye kadar evlenmeyi geri bıraktırıcı bir itirazdır (MK. 100, 150).

EVLERDE ARAMA *bk* Arama.

EVLİ KADIN *bk.* Karı.

EVLİLİK BİRLİĞİ *[alm Eheliche Gemeinschaft. — fr. union conjugale. — ing. conjugal community. — lât communio vitae conjugalis].*

Evlenme akdi ile kurulan birlik.

Medenî Kanun bu birliğin azasına karşılıklı bir takım ahlâki vazife ve mükellefiyetler yüklemektedir (MK. 151).

EVRAK-I MATBUA *bk.* Matbua.

EVRAK-I MÜSBİTE *[alm. Dokumente, Unterlagen. — fr. pièces justificatives. — ing. documents of proof. — lât. documenta].*

Bir vakıanın hakikate uygunluğunu veya bir şeyin vukuunu, yahut varlığını gerçekleştirmeğe yarayan ve bu maksatla kullanılan yazılı kâğıt.

EVRAK-I NAKDİYE *bk.* Banknot.

EVRAK-I RESMİYE *bk.* Resmi evrak.

EVRAK ÜZERİNDE HÜKÜM *[alm. Entscheidung nach Lage der Akten. — fr. jugement sur procédure écrite].*

Tarafların yazılı iddia ve müdafaaları ve istinad ettikleri vesikaları üzerine ve iki taraf dinlenmeksizin, murafaa yapılmaksızın verilen hüküm ve karar.

(HMUK 36, 108, 223, 438, 457, 469, 477; İc İf K. 18, 97, 258, 327; Devlet Şûrası K. 43; Askerlerin zat işlerine taallûk eden davalara ait K. 8).

EVRAK VE VESAİTTE SAHTEKÂRLIK *bk.* Sahtekârlık.

EV REİSLİĞİ *[alm. Hausgewalt. — fr. autorité domestique. — ing. authority over the family. — lât. patria potestas].*

Aynı ikametgâhta oturan şahıslar üzerinde bunların iyiliğini temin ve ikâmetgâhının nizamını koruma bakımından «ev başı»nın haiz bulunduğu düzen kurma salâhiyetine denir. Bu salâhiyeti haiz olan şahsa da ev reisi adı verilir. *[alm. Familienhaupt. — fr. chef de famille, chef de l'union conjugale. — ing. head of the house. — lât. pater familias].* Bir ikametgâhta çok zaman

reşit olmıyan çocukların yanı başında reşit evlâtlar, evlâtlıklar, mahcur evlâtlar, vesayet makamınca birleştirilmiş yabancılar, uzak yakın hısımlar, devamlı oturan dostlar, hizmetçiler, yanaşmalar, pansiyonerler, bakım mukavelesiyle alınan çocuklar, çıraklar, kalfalar, kâhyalar, çobanlar ve işçiler oturabilir.ki nâdiren bunlardan bir kısmı üzerinde ev reisinin velâyet hakkı olabilir. Böyle bir müşterek ikâmetgâh sahibinin ana veya baba olmaması halinde bu şahısların hiç biri üzerinde velâyet hakkından bahis edilemez. Fakat ikametgâh sahibinin kendisiyle birlikte oturan yukarıki sahıslar üzerinde ev reisliğinden doğan bir tanzim salâhiyeti daima mevcuttur.

Ev reisliği vazife ve salâhiyetleri kanuna, akde veya örfe göre belli olur. Bir ailede koca, evlilik birliğinin reisi ve ana baba da velâyet hakkının sahibi sıfatıyla ayni zamanda kanunca ev reisliği sıfat ve salâhiyetini taşırlar.

İşçiler, çıraklar ve diğer ev hizmetinde bulunanlar üzerindeki ev reisliği salâhiyeti bunlarla yapılan mukavelelere dayanır.

Müşterek ikâmetgâhta oturan diğer bir çok şahıslar hakkındaki ev reisliği salâhiyeti de örfe dayanır (MK 152, 262, 318 vd).

EV SANATLARI *[alm. Hausgewerbe. — fr. arts et métiers domestiques. — ing. domestic arts and crafts]*

Aile fertlerinin veya yakın akrabanın bir araya toplanarak ve aralarına dışardan başka işçi katılmayarak ev içinde yapılan işler. Bu işlere İş Kanunu hükümleri şamil değildir. (İş K 3 ç).

EYALÂT-I MÜMTAZE Bilhassa XIX asırda, büyük devletlerin tazyiki altında zaafa düşmüş olan Osmanlı İmparatorluğuna dahil olup ayrı bir milliyete mensupluğunu muhafaza ve ileride istiklâlini elde edecek derecede tekâmül etmiş bulunan bazı eyâletlere padişahın hükümranlığı altında imtiyazlı bir vaziyet bahşedilmiştir.

Eflâk-Buğdan, Sırbistan, Bulgaristan, Cebel-i-Lübnan, Sisam, Girit sırasiyle birer eyâlet-i mümtaze haline getirilmişti. Babıalide bu eyâletlerin işleriyle vazifeli «eyâlât-i mümtaze» dairesi tesis olunmuştu.

Eyaleti mümtazenin bazılarına emaret de deniliyordu. Bulgaristan, Sisam emaretleri gibi.

EYTAM SANDIĞI *[alm Waisenkasse. — fr. caisse des orphelins. — ing. orphans fund].*

Medenî Kanunun meriyetinden evvel yetim ve kaasırlara ait para ve malların toplanıp saklandığı ve idare edildiği daire idi.

EYTAM VE ERAMİL *[alm. Witwen unt Waisen. — fr. orphelins et veuves. — ing. orphans and widows. — lât. orbi orbaeque, viduae et orbi]*

Eytam ve eramil, eski tekaüt kanunlarında geçen bir tabirdir. Mülkî ve Askerî Tekaüt Kanununda «eramil» kelimesi kullanılmamıştır. Eramil, dul ana ve dul karı mânasına gelmektedir. Tekaüt kanunu karı ve dul anayı yetimler arasında saymıştır. Bu kanuna göre yetim maaşının tahsisi noktasından evlât, karı birinci derecede, dul ana, muhtaç ve malûl koca ve baba ikinci derecede yetim sayılmışlardır.

EYYİM (Ayyim) Kendi ile meşru veya gayrımeşru cinsî münasebet yapılmış olup da halen kocası bulunmayan kadındır. Cem'i «Eyyama» dır.

F

FAAL İDARE *[alm. Verwaltung im engeren Sinne; «handelnde Staatsgewalt». (Gegensatz: Gesetzgebung und Rechtsprechung). — fr. administration active. — ing. executive, administration. — lât. administratio rei publicae].*

İdareler bazı mülâhazalar itibariyle üç sınıfa ayrılırlar:

1 — İcra eden idare *[alm. vollziehende (aktive) Verwaltungsbehörde. — fr. administration exécutive. — ing. the executive; the executive authority].* Hem karar ittihazına, hem bunun tatbikine salâhiyettar olan makamdır. Bu suretle aynı makamda karar vermek ve bu kararı tatbik eylemek iktidarları birleşmiş olur. Buna faal idare de denir.

2 — Karar ittihaz eyleyen idare: *[alm. beschliessende Verwaltungsbehörde. — fr. administration délibérante. — ing. deliberative administrative (or executive) authority]:* müzakere ile icrai bir karar ittihazına salâhiyettar olan makamdır ki bu makam icrai bir karar ittihaz edebilirse de bu kararı tatbik edemez. Bu makam bittabi bir meclis, bir heyettir.

3 — Rey veren idare *[alm. beratende Verwaltungsbehörde. — fr. administration consultative. — ing. consultative administrative (or executive) authority]:* bunda idare yalnız ittihazı icabeden karar hakkında bir rey ve mütalâa beyan etmekle iktifa eyler. Bunun başlıca misali Devlet Şûrasıdır. Netekim bizde Devlet Şûrası, hükümet tarafından kendisine havale olunan her hangi bir mesele hakkında yalnız mütalâasını beyan eyler.

FABRİKA *bk.* Sınai müessese.

FAHİŞ Lûgat bakımından itidalin hudutlarını aşan demektir. Hukuk bu haddi bazı muamelelerde kullanır:

1 — Fahiş fiyat *[alm. übermässiger, ungerechtfertigter, ungerechter Preis. — fr. prix illicite. — ing. unlawful, illegal, illicit, unjust or undue price. — lât. pretium iniustum, pretium immodicum (laesio enormis)]:* satışta yüksek fiyat demektir ki, eski hukukumuzda kullanılırdı.

2 — Fahiş faiz *[alm. übermässig hoher, unzulässiger, ucherischer Zins. — fr. usure, intérêt usuraire. — ing usury, usurious interest. — lât. faenus (fenus) illicitum, iniquum (iniquissimum, iniustum, grave);*

reşit olmıyan çocukların yanı başında reşit evlâtlar, evlâtlıklar, mahcur evlâtlar, vesayet makamınca birleştirilmiş yabancılar, uzak yakın hısımlar, devamlı oturan dostlar, hizmetçiler, yanaşmalar, pansiyonerler, bakım mukavelesiyle alınan çocuklar, çıraklar, kalfalar, kâhyalar, çobanlar ve işçiler oturabilir.ki nâdiren bunlardan bir kısmı üzerinde ev reisinin velâyet hakkı olabilir. Böyle bir müşterek ikâmetgâh sahibinin ana veya baba olmaması halinde bu şahısların hiç biri üzerinde velâyet hakkından bahis edilemez. Fakat ikametgâh sahibinin kendisiyle birlikte oturan yukarıki sahıslar üzerinde ev reisliğinden doğan bir tanzim salâhiyeti daima mevcuttur.

Ev reisliği vazife ve salâhiyetleri kanuna, akde veya örfe göre belli olur. Bir ailede koca, evlilik birliğinin reisi ve ana baba da velâyet hakkının sahibi sıfatıyla ayni zamanda kanunca ev reisliği sıfat ve salâhiyetini taşırlar.

İşçiler, çıraklar ve diğer ev hizmetinde bulunanlar üzerindeki ev reisliği salâhiyeti bunlarla yapılan mukavelelere dayanır.

Müşterek ikâmetgâhta oturan diğer bir çok şahıslar hakkındaki ev reisliği salâhiyeti de örfe dayanır (MK 152, 262, 318 vd).

EV SANATLARI *[alm. Hausgewerbe. — fr. arts et métiers domestiques. — ing. domestic arts and crafts]*

Aile fertlerinin veya yakın akrabanın bir araya toplanarak ve aralarına dışardan başka işçi katılmayarak ev içinde yapılan işler. Bu işlere İş Kanunu hükümleri şamil değildir. (İş K 3 ç).

EYALÂT-I MÜMTAZE Bilhassa XIX asırda, büyük devletlerin tazyiki altında zaafa düşmüş olan Osmanlı İmparatorluğuna dahil olup ayrı bir milliyete mensupluğunu muhafaza ve ileride istiklâlini elde edecek derecede tekâmül etmiş bulunan bazı eyâletlere padişahın hükümranlığı altında imtiyazlı bir vaziyet bahşedilmiştir.

Eflâk-Buğdan, Sırbistan, Bulgaristan, Cebel-i-Lübnan, Sisam, Girit sırasiyle birer eyâlet-i mümtaze haline getirilmişti. Babıalide bu eyâletlerin işleriyle vazifeli «eyâlât-i mümtaze» dairesi tesis olunmuştu.

Eyaleti mümtazenin bazılarına emaret de deniliyordu. Bulgaristan, Sisam emaretleri gibi.

EYTAM SANDIĞI *[alm Waisenkasse. — fr. caisse des orphelins. — ing. orphans fund].*

Medenî Kanunun meriyetinden evvel yetim ve kaasırlara ait para ve malların toplanıp saklandığı ve idare edildiği daire idi.

EYTAM VE ERAMİL *[alm. Witwen unt Waisen. — fr. orphelins et veuves. — ing. orphans and widows. — lât. orbi orbaeque, viduae et orbi]*

Eytam ve eramil, eski tekaüt kanunlarında geçen bir tabirdir. Mülkî ve Askerî Tekaüt Kanununda «eramil» kelimesi kullanılmamıştır. Eramil, dul ana ve dul karı mânasına gelmektedir. Tekaüt kanunu karı ve dul anayı yetimler arasında saymıştır. Bu kanuna göre yetim maaşının tahsisi noktasından evlât, karı birinci derecede, dul ana, muhtaç ve malûl koca ve baba ikinci derecede yetim sayılmışlardır.

EYYİM (Ayyim) Kendi ile meşru veya gayrımeşru cinsî münasebet yapılmış olup da halen kocası bulunmayan kadındır. Cem'i «Eyyama» dır.

F

FAAL İDARE *[alm. Verwaltung im engeren Sinne; «handelnde Staatsgewalt». (Gegensatz: Gesetzgebung und Rechtsprechung). — fr. administration active. — ing. executive, administration. — lât. administratio rei publicae].*

İdareler bazı mülâhazalar itibariyle üç sınıfa ayrılırlar:

1 — İcra eden idare *[alm. vollziehende (aktive) Verwaltungsbehörde. — fr. administration exécutive. — ing. the executive; the executive authority].* Hem karar ittihazına, hem bunun tatbikine salâhiyettar olan makamdır. Bu suretle aynı makamda karar vermek ve bu kararı tatbik eylemek iktidarları birleşmiş olur. Buna faal idare de denir.

2 — Karar ittihaz eyleyen idare: *[alm. beschliessende Verwaltungsbehörde. — fr. administration délibérante. — ing. deliberative administrative (or executive) authority]:* müzakere ile icrai bir karar ittihazına salâhiyettar olan makamdır ki bu makam icrai bir karar ittihaz edebilirse de bu kararı tatbik edemez. Bu makam bittabi bir meclis, bir heyettir.

3 — Rey veren idare *[alm. beratende Verwaltungsbehörde. — fr. administration consultative. — ing. consultative administrative (or executive) authority]:* bunda idare yalnız ittihazı icabeden karar hakkında bir rey ve mütalâa beyan etmekle iktifa eyler. Bunun başlıca misali Devlet Şûrasıdır. Netekim bizde Devlet Şûrası, hükümet tarafından kendisine havale olunan her hangi bir mesele hakkında yalnız mütalâasını beyan eyler.

FABRİKA *bk.* Sınai müessese.

FAHİŞ Lûgat bakımından itidalin hudutlarını aşan demektir. Hukuk bu haddi bazı muamelelerde kullanır:

1 — Fahiş fiyat *[alm. übermässiger, ungerechtfertigter, ungerechter Preis. — fr. prix illicite. — ing. unlawful, illegal, illicit, unjust or undue price. — lât. pretium iniustum, pretium immodicum (laesio enormis)]:* satışta yüksek fiyat demektir ki, eski hukukumuzda kullanılırdı.

2 — Fahiş faiz *[alm. übermässig hoher, unzulässiger, ucherischer Zins. — fr. usure, intérêt usuraire. — ing usury, usurious interest. — lât. faenus (fenus) illicitum, iniquum (iniquissimum, iniustum, grave);*

usurae illicitae]: kanunun tâyin ettiği hadleri aşan faiz nispeti demektir. Ödünç Para Verme Kanununun 25 mayıs 1938 tarihinde değiştirilen 9 uncu maddesine göre ödünç para verme işlerinde % 8 den fazla faiz almak yasaktır. Ancak açık kredi şeklindeki muamelelerde % 12 ye kadar (12 dahil) faiz alınabilir. Şu halde bu nispeti aşan faizler, fahiş addolunurlar.

3 — Fahiş cezai şart *[alm. übermässig hohe Vertragsstrafe. — fr. peine excessive. — ing. excessive (extravagant, unreasonable) penalty. — lât. poena immodica (nimia)]:* itidal haddini aşan şart demektir (BK. 160 TK. 647).

FAİL *[alm. Täter. — fr. auteur. — ing. actor, perpetrator].*

Hukuki netice doğuran bir fiili yapan kimsedir.

1 — Aslî fail *[alm. Haupttäter, Urheber (eines Delikts). — fr. auteur principal.— ing. principal actor, principal in the first degree, chief actor. — lât. princeps delicti, principalis reus].* İştirakte; suçun maddi unsurunu teşkil eden hareketi yapan, yahut fiili doğrudan doğruya beraber işleyen veya başkasını suç işlemeğe azmettiren kimsedir (CK. 64).

2 — Fer'î fail *[alm. Gehilfe. — fr. complice. — ing. accessory. — lât. minister, adiutor].* Suç işlemeğe teşvik veya suçu irtikâp kararını takviye yahut fiil işlendikten sonra müzaheret veya muavenette bulunacağını vâdederek, talimat veya tarifatta bulunarak, iş ve vasıtaları tedarik ederek yahut suç işlenmeden önce veya işlendiği sırada müzaheret veya muavenetle yapılmasını kolaylaştırarak bir suçun işlenmesine iştirak eden kimsedir (CK. 65).

3 — Müşterek fail (hemfiil) *[alm. Mittäter. — fr. co-auteur. — ing. accomplice. — lât. socius (criminis)].* İştirakte aslî faillerin müteaddit olması halinde bunların her birine verilen isimdir.

FAİL-İ ASLÎ *bk.* Fail.

FÂİL-İ MÜBAŞİR (Fā'il-i mubāşir) Bir şeyi bizzat yapan kimsedir.

FAİL-İ MÜŞTEREK *bk.* Fail.

FAİZ *[alm. Zins. — fr. intérêt. — ing. interest. — lât. usura (usurae), fenus (faenus, foenus)].*

Alacaklının borçlusundan istemeye hakkı olduğu bir ivaz. Faiz yalnız para borçlarında işler (istisnası: TK. 749, 752). Ekonomi bakımından faiz; ödenecek olan paranın geliri, hukuki bakımdan ise alacağın medenî semeresidir. Her medenî semere gibi bu da mukaveleden veya kanun hükmünden doğar. Bunun hususiyeti zamanla doğan ve çoğalan bir alacak olmasıdır. Faiz esas alacağa bağlı olan fer'î bir haktır. Resülmal bulunmadıkça faiz de doğmaz. Faizin muhtelif nevileri vardır:

1 — Temerrüt faizi *[alm. Verzugszins. — fr. intérêt moratoire. — ing. moratory interest, interest for default. — lât. usurae ex mora]:* borçlunun temerrüdü üzerine işliyen faizdir (TK. 128, 129, 830; BK. 103). Bunun nispeti % 5 tir (BK. 103; TK. 531 f 3, 574 f 2, 575 f 2).

2 — Kanunî faiz *[alm. gesetzlicher Zins. — fr. intérêt légal. — ing. interest prescribed by law. — lât. usurae legales].* Bir kimsenin faiz vermeye mecbur olup ta miktarı da ne mukavele ile ne de kanunla muayyen değilse bu faiz senevi % 5 hesabiyle ödenir (BK. 72).

3 — Mukaveleye bağlı faiz (akdî faiz) *[alm. vertraglicher, vereinbarter Zins. — fr. intérêt conventionnel. — ing. interest prescribed by contract or agreement, agreed interest. — lât. usurae conventionales].* Taraflar fahiş dereceyi bulmamak şartiyle aralarındaki faiz nispetini serbestçe tâyin edebilirler (BK. 72; MK. 767; TK. 654). Fakat faiz tâyin olunmamışsa adi muamelelerde faiz lâzımgelmez; ticari muamelelerde ise şart edilmemiş olsa dahi faiz verilmek lâzımdır (BK. 307; TK 752).

FAİZE FAİZ YÜRÜTÜLMESİ *[alm. Zinseszins, Anatozismus. — fr. anatocisme — ing. compound interest; interest on interest. — lât. usurae usurarum; anatocismus].*

Borçlu zimmetindeki faiz borcuna da faiz yürütmek demektir (mürekkep faiz). Bu muamele uzun vâdeli alacaklarda borçlunun hiçte intizar etmediği bir süratle borcun çoğalmasını intac eder. Bu sebepten dolayıdır ki kanun bu usulü tahdit etmiş, yani burada tarafları serbest bırakmamıştır (BK. 104, 161 f 3, 308 f 3).

Ancak hesab-ı carilerde ticari faiz hesaplarında ve hususiyle tasarruf sandıklarında olduğu gibi faize faiz yürütmek âdet olan mukavelelerde bu tahdidat yoktur (BK. 308). Ticaret Kanunu ise, hesabı carilerde üç aydan aşağı olmamak üzere tarafların diledikleri zamanda faizlerin resülmale kalbini kararlaştırabileceklerini tasrih etmektedir (TK. 788).

FAİZ NİSPETİ *[alm. Zinsfuss, Zinssatz. — fr. taux d'intérêt. — ing. rate of interest. — lât. fenus (faenus)].*

Ödenmesi icabeden paranın muayyen zamandaki yüzdesiyle hesap olunan ivazdır.

FAKIYH (Faḳīh) Bir meselenin leh ve aleyhine olan ahkâmı bilmek meleke ve istidadını haiz olan kimsedir ki, müçtehit demektir.

Binaenaleyh istinbat melekesini haiz olmıyan zata, bir çok mesail-i fıkhiyeyi ezberine almış olsa dahi, fakıyh denmez. Fakat sonraları bu gibilere fakıyh denmiye başlanmıştır.

FAKİR (Faḳīr) Nisaba yani kendisine zekât vacip olacak miktar mala malik olmıyan kimsedir. Cem'i «fukara» dır.

FAKİR-İ MUTEMİL (Faḳīr-i mu'tamil) Kazanıp yaşıyabilmeye kudreti olan yoksul kimsedir.

FAKÜLTE *bk.* Üniversite, Hukuk Fakültesi.

FARAZİYE *[alm. Hypothese. — fr. hypothèse. — ing. hypothesis. — lât. opinio, coniectura, hypothesis].*

Hukuk meselelerini, muayyen bir sistemin esaslarına muvafık ve tenakuzlara mahal vermiyecek tarzda, halledebilmek için bu sistemin hükümleri ve hususiyetleri üzerine yapılan müşahede, mülâhaza, kıyas, istikra ve hâdiselerin verdiği mümkün mertebe toplu neticelere istinaden muvakkaten kabul edilen en sade bir esasın ifadesidir.

FÂRİĞ *bk.* Ferağ.

FÂRİS (Fāris) Atlı, suvari demektir.

FARKLI TÂRİFELER *[alm. Differentialtarif, ermässigter Zolltarif. — fr. tarif différentiel. — ing. preferential tariff].*

Bir devletin ihraç mallarından umumi gümrük târifesinden farklı gümrük resmi alan diğer bir devlete karşı malları farklı tarifeye tabi tutulan devlet tarafından tatbik edilen gümrük târifesine denir.

FAR (Fārr) Karısını mirastan mahrum etmek maksadiyle maraz-ı mevtinde bâyinen boşıyan kimsedir.

FARRE (Fārra) Kocasını mirastan mahrum etmek maksadiyle maraz-ı mevtinde kendi fiiliyle beynunete sebebiyet veren karıdır. Hürmet-i musahareyi mucip bir fiilde bulunmasıdır.

FATIYM (Faṭīm) Memeden kesilmiş çocuktur.

FATURA *[alm. Faktura, Rechnung. — fr. facture. — ing. bill, account. — lât. ratio, ratiuncula].*

Ticari satışlarda satıcı tarafından alıcıya verilen ve satılan malın miktarını, vasıflarını, ölçüsünü, fiyatını ve sair izahları veya ifa edilmiş hizmetleri gösteren hesap pusulasıdır. Sekiz gün içinde itiraz edilmiyen faturanın münderecatı kabul edilmiş sayılır.

Kabul edilmiş faturalar, akitten doğacak ihtilâflarda ispat vasıtası olarak kullanılabilir (TK. 684).

FAYDALI MASRAFLAR *bk.* Masraflar.

FAZL TARİKI (Faḍl ṭarīḳı) Vereseden bazısı diğerini ikrar ve bazısı inkâr ettikte biri ikrara diğeri inkâra göre olmak üzere iki mesele yapılır. Mahreçler arasında mübayenet varsa her biri diğeri ile, muvafakat varsa, yekdiğerinin vefkı ile, zarp olunur, mukır olan vârisin her iki meseleden aldığı sehim arasındaki fazla ikrar olunana verilir.

Meselâ müteveffanın iki oğlundan biri üçüncüyü ikrar diğeri inkâr edip hakikat-ı hal ispat edilemezse mesele evvelâ inkâr farzı ile ikiden ve badehu ikrar farziyle üçten olup mahreçler arasında mübayenet olmakla birinci mesele üç ve ikinci mesele iki ile zarbolundukta mesele altıdan olur. Münkire inkâr meselesindeki hakkı yani hissesi ve ikrar olunana mukırrın iki meselede aldığı sehimler arasındaki fark verilir.

Mesele:

	1	1		İnkâr
»	İnkâr eden	İkrar eden		2
	Oğul	Oğul	X	3
	3	3		6
	İnkâr eden	İkrar eden	İkrar olunan	
»	Oğul	Oğul	Oğul	3
	2	2	2	6
	İnkâr eden	İkrar eden	İkrar olunan	Netice
»	Oğul	Oğul	1	6
	3	2		

FEDA (Faḍā) Düşmandan alınan esirleri bir mal ile veya esir düşen islâmlarla mübadele etmektir.

FEDÂ-YI DİYET (Faḍā-yi diyat) Kölenin cinayetinden dolayı üzerine terettüp eden diyeti mevlâsının deruhte ederek men-leh-üde-diyete (diyet alacak şahsa) ödenmesi demektir.

FEDDAN (Faddān) Bir çift öküz ile sürülüp ekilebilen yerdir. (Feddan, esasen ziraatte kullanılan bir çift öküz ve çift tâbirine giren ekin aleti demektir. Mısır ıstılahınca bir feddan, dört yüz kasaba miktarı tarlaya ıtlak olunur. Her kasaba ise altı zirâ ile bir zirâın üçte iki miktarı sayılmıştır).

FEDERAL DEVLET *[alm. Bundesstaat. — fr. Etat fédéral. — ing. federal state, federated state. — lât. confoederatio].*

Dış hâkimiyetlerini tamamen merkezî devlete terk etmiş ve iç hakimiyet sahasında geniş bir muhtariyet muhafaza eylemiş olan devletlerin teşkil ettiği birliktir. Milletlerarası münasebetler sahasında yalnız merkezî devletin (federâl devletin) şahsiyeti tanınmaktadır. Âza devletlerin (federe devletlerin) *[alm. Einzelstaat, Bundesstaat (im engeren Sinne), Land (Alm.), Kanton (İs). — fr. Etat membre, Etat fédéré. — ing. member state]* devletlerarası münasebetlerinde hak ve vazifeleri bulunmadığı için milletlerarası mesuliyetleri de yoktur. Milletlerarası münasebetlerde hak ve vazifelere ehil ve mesuliyetlere muhatab olan merkezî devlettir. İç hukuk sahasında ise, konfederasyondan farklı olarak federal devletin merkezi hükûmeti, parlamentosu ve federal mahkemesi vardır.

Federal devletlerin en tipik misali Şimali Amerika Birleşik Devletleridir. Kırk sekiz âza devletten mürekkeb olan bu federal teşekkül milletlerarası münasebetler sahasında, merkezi Vaşington şehri olan federal devlet tarafından temsil edilmektedir. Diğer başlıca federal devletler şunlardır: İsviçre, Meksika, Brezilya, Arjantin, Kanada, Avustralya.

FEK Hukukî bir takyidin kaldırılmasıdır ki, muhtelif nevileri vardır:

1 — Haczin fekki *[alm. Aufhebung der Pfändung (des Arrestes). — fr. mainlevée de saisie. — ing. raising of arrest, release from arrest, delivery from arrest. — lât. solvere pignus]:* para veya teminat borcu için haczedilen bir mal, borcun ödenmesi veya haczin başka mal üzerine nakli yahut o malın kanunen haczi caiz olmıyan mallardan olması veya borçlunun olmayup başka bir şahsın mülkü olduğu istihkak davası neticesinde hüküm altına alınması gibi hallerde haczin kaldırılması muamelesidir. Mahcuzun satılması kanunî müddet içinde istenmez veya talep geri alınıp da bu müddet içinde yenilenmezse haciz kendiliğinden kalkar.

2 — Mühür fekki a) *[alm. Lösen (Abnahme) der Siegel. — fr. levée des scellés. — ing. raising of seals (placed upon property arrested or distrained)]:* salahiyetli makam tarafından hukuki bir takyid veya tasarrufun ifadesi olmak üzere konulmuş olan alamet veya işaretin salahiyetli makamca kaldırılmasıdır,

b) (cezada) *[alm. Siegelbruch. — fr. bris de scellés. — ing breaking of seals]:* salâhiyetli bir makamın koymuş olduğu bir mührün bilerek fekki suç teşkil eder (CK. 274).

3 — Rehin fekki: *[alm. Freigabe des Pfandes. — fr. extinction du gage. — ing. release, extinction of pledge. — lât liberatio, luitio, solutio pignoris]:* rehnin temin ettiği borcun ödenmesi halinde, alacaklının rızasiyle ve imtinaı takdirinde mahkeme kararıyle o borcu temin eden rehnin kaldırılmasıdır. Merhun, menkul ise rehnin fekki malikinin yedine iadesi ve gayrimenkul ise sicildeki ipotek kaydının terkini neticesini verir (İc İf K. 153).

FEKK-İ RAKABE (Fakk-i raḳaba) Memlûkü veya cariyeyi azadetmek, kölenin boynundaki esaret kaydını gidermektir.

FELÂHA (Falāḥa) Mısırda fellâh denilen ekincilerden alınan vergidir.

FENA MUAMELE *[alm. Misshandlang.— fr. mauvais traitement. — ing. battery, assault, cruelty, ill-treatment. — lât. iniuria, vexatio].*

1 — *bk.* Boşanma sebepleri.

2 — Astlara karşı yapılacak muameleler hakkında askerî mevzuatta gösterilen hükümlere ve askerlik âleminde kabul edilmiş olan taammüllere aykırı olarak astına karşı üstten sâdır olan hareketlerdir. Bir cezanın hissiyatı kıracak şekilde tatbiki, talimatlarda müsaade edilmiş derecenin üstünde hizmet teklifi gibi (AsCK. 116).

FENERLER *[alm. Leuchttürme, Leuchtfeuer. — fr. phares. — ing. light-houses, signal-fire. — lât. pharus].*

1 — Deniz ve hava nakil vasıtalarının yollarını ve tehlikeli veya yasak yerleri göstermek üzere denizlerde, sahillerde veya dahilde kurulan ışık tesisatıdır. Bu tesisati her devlet kendi ülkesinde yapmak hak ve vazifesine sahiptir.

Türkiye, Lizbonda toplanan «Kıyıların Işıklanması ve İşaretlenmesi Kaidelerinin Birleştirilmesi Konferans»ın kararlarına iştirak etmiştir (2968 No K.).

2 — Osmanlı devleti bazı deniz sahillerine fenerler konulmasını ve yakılmasını 8 ağustos 1860 tarihli imtiyaz mukavelenamesiyle Fenerler İdaresi namını taşıyan bir müesseseye tevdi etmişti. Bu idareye ait fenerler imtiyazı 1938 senesinde devlete intikal eylemiştir (3302 No K.).

FENER RESMİ *[alm. Leuchtfeuergeld.— fr. droits de phare.— ing. light-house or light dues, light-house charges].*

1 — Deniz fenerleri dolayisiyle devletin deniz nakil vasıtalarından aldığı resimdir.

2 — *bk.* Tenvirat resmi.

FEODALİTE (Derebeylik) *[alm. Lehenswesen, Adelsherrschaft, Feudalismus. — fr. féodalité. — ing. feudalism. — lât. feudalismus].*

Orta çağda IX uncu asır ortalarından XIII üncü asrın ilk on yıllarına kadar, bilhassa garbî ve merkezî Avrupa siyasi, içtimai nizamının dayandığı rejim ve buna ait kanun, örf ve âdet gibi hukuk kaidelerinin heyet-i mecmuasını ifade eden bir tabirdir ki, lâtince «feodalis» kelimesinden gelmekle beraber böyle geniş mânada olarak iptida 1727 de Conte de Boulainvilliers tarafından kullanılmış ve sonra, bilhassa Montesquieu tarafından tamim edilmiştir. Bu rejimin esası toprağa (le fief) malikiyet dolayısiyle toprak üzerindeki eşya gibi fertler üzerinde de bir takım hak ve salâhiyetlere malik olmaktan ibarettir. Bu rejimde hakimiyet ve bundan doğan emretme, kaza, para basmak, mali ve bedeni mükellefiyetler koymak gibi salâhiyetler toprak malikiyetinin bir neticesidir. Her derebeyi toprağa malikiyeti dolayısiyle mıntakasında bu hakları kullanır ve bunlara bağlı olan vazifeleri görür. Feodalitede toprağı işleyen fert toprağın sahibi değildir. O, işlediği toprakla beraber senyöre tabidir ve onun nam ve hesabına çalışır. Toprağın intikaliyle beraber senyörün bütün hakları ve toprağı işleyen fertler de yeni senyörün emrine geçer. Ferdin toprağa bu bağlılığı da «fief» müessesesini teşkil eder.

Feodalitede muhtelif derebeylikler (senyörler) ve derebeyler arasında bir hiyerarşi (meratip silsilesi) vardır. Mafevk derebeyi «suzerain», ona tabi olan madun derebeyi ise «vassal» dır. Vassal senyöre karşı bir takım borçlarla mükelleftir. Bunların başlıcaları askerlik bakımından kendi maiyeti ile birlikte senyörün emir ve kumandasına, kaza hakkına tabi bulunmak ve lüzumunda ona mali yardımlar yapmaktır. Buna mukabil senyör de vassalı başkalarına karşı himaye eder.

Feodalite denilen siyasi ve içtimai teşkilât tarzı, yukarda gösterildiği gibi, muayyen bir zaman ve mekâna mahsus bir rejimin adı olmakla beraber, dünya tarihinde başka zaman ve mekânlarda da bu tipte teşkilâta tesadüf edilmektedir. Meselâ: islam aleminde Selçukiler devrinde, İranda, Japonyada garp feodalitesine benziyen teşkilâtlara rastlanıyor. Avrupada mutlakiyetçi monarşilerin ilk mükemmel örneği addedilen Osmanlı İmparatorluğunda gördüğümüz tımar sisteminin ise, feodalite ile hiçbir benzerliği yoktur. Osmanlı İmparatorluğunun son inhitat asırlarında meydana çıkan âyanlar, derebeyleri devlet hakimiyetinin zayıflamasından doğan bir feodalizm başlangıcının ilk belirtileri gibi telâkki olunabilirse de o devirdeki içtimai ve siyasi şartlar bunun inkişafına müsait olmadığı için hiçbir hukuki mahiyet kazanamayarak sadece birer zorba mevkiinde kalmışlar ve XIX uncu asırda merkezî idare tarafından ortadan kaldırılmışlardır.

FERAĞ (Farāġ) Lûgatte, bir işle iştigali terk edip boş durmak manasınadır. Istılahda bir kimsenin gayri menkuldeki tasarruf hakkını ahara tefviz ve terk etmesi demektir. Terkeden kimseye «fariğ», uhdesine terk olunana «mefruğunleh», ferağ olunan şeye «mefrugunbih», fariğin mefruğunlehten aldığı şeye «bedel-i ferağ» denir.

Ferağ aşağıdaki kısımlara ayrılır:

1) Ferağ anilcihad: (**Farāġ 'an-il-cihāt**) Bir kimsenin uhdesindeki bir ciheti vakıftan kasr-ı yet ederek onu başkasına ferağ eylemesidir ki, hâkimin tasvip ve tevcihine iktiran etmedikçe muteber olmaz.

2) Ferağ bilvefa (vefaen ferağ), (**Farāġ bi-'l vafā**) Bir kimsenin ahardan istidane eylediği para mukabilinde borç ödendikte iade olunmak şartiyle alacaklısına yaptığı ferağdır: bir kimsenin diğer kimseden bir sene sonra ödenmek üzere beş yüz lira borç alıp buna mukabil tasarrufunda olan icareteyinli bir vakıf akarı ferağ etmesi gibi. Mülkte benzeri «beyi bilvefa» dır.

3) Ferağ bil-istiglâl (istiglâlen ferağ). (**Farāġ bi-'l-istiġlāl**) Fâriğin mefruğunbihi mefruğunlehten isticar etmek üzere yaktığı ferağdır: bir kimsenin diğerine bir miktar para alarak buna mukabil uhdesinde bulunan icareteyinli bir vakıf akarı para ödendikte iade olunmak üzere ferağ etmesi ve mefrugunbihi mefruğunlehten isticari şart kılması gibi. Bunun mülkte benzeri «beyi bilistiğlâl» dır.

4) Ferağ bil-muvazaa (muvazaatan ferağ). (**Farāġ bi-'l-muavāża'a**) Fâriğ ile mefruğunlehin gizlice aralarında «sana mutasarrıf olduğum şu icareteyinli gayrimenkulü ferağ edeceğim; fakat aramızda hakikatte ferağ

olmayıp gayrimenkul eskisi gibi benim uhdemde kalacaktır» diye sözleştikten sonra zahiren yapılan ferağdır.

Bir de ölünceyedeğin kendisini beslemek şartiyle bir şahsa ferağ etse bu ferağ muteber ve beslemek şartiyle ferağ olur. Bunun mülkte benzeri beslemek şartiyle hibedir.

5) Ferağ-ı batıl: (Farāġ-i bāṭil). Şerait-i inikattan biri mevcut veya memurun izni munzam olmaksızın yapılan ferağdır.

6) Ferağ-ı fâsid: (Farāġ-i fāsid). Akdin sıhhat şartlarından biri bulunmaksızın yapılan ferağdır.

7) Ferağ-ı füzuli: (Farāġ-ı fużū ī). Başkasının arazisini veyahut şerikinin hissesini mutasarrıfı veya şeriki tarafından ferağa vekâleti veyahut velâyet veya vesayeti olmaksızın memuru izniyle bir kimsenin ahara ferağıdır.

8) Ferağ-ı kat'i: kayıt veya şartsız yapılan ferağdır: bir kimsenin icazetiyle mutasarrıf olduğu bir vakıf akarı bedel ile veya bedelsiz katiyen ahara ferağ etmesi gibi. Mülkte benzeri «kat'î bey-i» dir.

FERAGAT (vazgeçmek) *[alm. Rücktritt vom Amt; Verzicht, Erlass; Ausschlagung, Aufgabe eines Rechtes. — fr. renonciation, abdication, démission. — ing. release, waiver, renuntiation, abandonment, surrender (of a right). — lât. renuntiatio, repudiatio, recusatio]*.

1 — (AH): Hükümdarın veya Devlet Reisinin hükümdarlıktan vazgeçmesi. Muasır Cumhuriyetlerde Devlet Reisinin reislikten vazgeçmesi (istifa) kelimesi ile ifade edilir.

2 — (CH): Takibi şikayete bağlı suçlarda, şikayet edenin vaz geçmesi, âmme dâvasını; şahsi dâva yolu ile takip edilen işlerde de dâvacının vaz geçmesi şahsi davayı düşürür (CK. 99, 100, 111, 444, 460, 489; CMUK. 344 - 364).

3 — (HH): Şahsın mal veya mallar üzerindeki haklarından ve davacının talebinin neticesinden vaz geçmesi. İntifa hakkından, ipotekten, mirastan vazgeçmek gibi. Üçüncü bir şahsın iddiasına karşı müdafaa veya delil'den vaz geçmek de feragattır. Butlan, mutuaruzaman iddialarında bulunmaktan vazgeçmek gibi (BK. 34, 343, 344; HMUK 91 - 95).

FERAGAT MUKAVELESİ *bk.* Mukavele.

FERAGATI CAİZ OLMAYAN HAKLAR *[alm. unverzichtbare Rechte. — fr. droits inaliénables. — ing. inalienable rights, indefeasible (undefeasible) rights. — lât. iura quae alienari non possunt]*.

Başkasına temliki kabil olmayan veya üzerlerinde rehin, irtifak vesaire tesis edilemeyen haklardır. Umumiyetle şahsa bağlı olan haklardan sahibi isterse dahi vaz geçemez. Bu katagoriye:

a) temliki caiz olmayan haklar,

b) şahsa bağlı olan haklar girer.

FERAĞ VE İNTİKAL HARCI *bk.* Tapu harçları.

FERAİZ (Farā'iż) Farizenin cem'idir. Farize, takdir olunan şey ve mirasta tayin olunan sehim demektir. Bu cihetle mirasta muayyen hisseleri olan vârislere «eshab-ı feraiz» denir. Terekenin tevzi suretini bildiren ilme «ilm-i ferâiz» denir.

FERAK (Farak) Otuz altı rıtl, yani dört bin altı yüz seksen dirhemlik bir miktardır. Cem-i «efrak» tır. (Bazılarına göre bir ferak, on altı rıtldır).

FERAN ZİMETHAL (feri failler) *bk.* Fail.

FERDÎ HAKLAR *bk.* Şahsiyet hakları.

FERDİYETÇİLİK *[alm. İndividualismus. — fr. individualisme. — ing. individualism]*.

Muhtelif anlamlara göre:

1 — Ahlâki ve hukuki gayeyi ferdî kıymette toplıyan dünya görüşüdür.

2 — Cemiyetin hayatî menfaatlarına dokunmadıkça fertlerin faaliyet serbestisine hiç bir hukuki sınır konmasını istemeyen doktrindir.

3 — Hukuk nizamınca ferdiyetin, bilhassa insan varlığının, en esaslı unsuru olarak ferdi mülkiyetin tanınmasıdır.

FERDİYLE MUAYYEN MAL *[alm. Speziessache. — fr. corps certain — ing. specific goods, specific chattels, ascertained goods. — lât. species]*.

Maddi varlığı ve bazı hususiyetleri itibariyle emsali diğer eşyadan ayırd edilebilen maldır: bu halı, şu masa, filân mahaldeki buğday çuvalı gibi. Bunun zıddı «neviyle muayyen mallar» dır.

FERÎ CEZA *bk.* Ceza.

FERÎ FAİL (Feran zimethal) *bk.* Fail.

FERİ HAKLAR *[alm. akzessorische Rechte, Nebenrechte. — fr. droits accessoirs. — ing. accessory rights. — lât. ius accessorium *]*.

Kefalet ve rehin gibi bir alacağın ifası için şahsen veya aynen karşılık olmak üzere gösterilen veyahut faiz ve cezai şart gibi bir alacaktan doğan ve alacağın akibetine bağlı olan haklardır. Bu haklar mütemmim mahiyetteki haklarla karıştırılmamalıdır.

FERİZA (Farîża) Farz maddesinden sıfattır. Farz, takdir etmek, beyan etmek gibi mânalara gelir. Ferîza, takdir olunan şey, mirasda takdir olunan sehim demektir. Cem-i «feraîz» dir.

FERMAN *[alm. Ferman. — fr. Firman impérial. — ing. Firmen (Decree of the Sultan)]*.

Padişah tarafından tahriren verilen emir, bir kararın icrası için sâdır olan tuğralı padişah emridir: beraat fermanı, imtiyaz fermanı, rütbe fermanı gibi.

FERSAH (Farsaḫ) Üç mil, yani, on iki bin zirâ-i mimarîdir.

FESAT 1 — *[alm. Komplott, Konspiration, Aufforderung oder Vorbereitung zum Hochverrat. — fr. complot, conspiration. — ing. plot, conspiracy. — lât. conspiratio, coniuratio]:* Teşkilâtı Esasiye Kanununun tamamını veya bir kısmını tâğyire, tebdile veya ilgaya ve Büyük Millet Meclisini iskata veya vazifesini yapmaktan mene cebren teşebbüs için sözle, yazı ile, ve fiil ile teşviklerde bulunmaktır (CK. 146).

2 — *[alm. Willensmängel. — fr. vices du consentement. — ing. lack of mutual assent, flaws of con-*

tractual agreement. — lât. vitium voluntatis]:* Yapılan bir muamelenin istenilen hukuki neticeyi tevlid edemiyecek bir sakatlığı ihtiva etmesi halidir; irade fesadının nispi butlana sebebiyet vermesi halinde olduğu gibi.

3 — *bk.* İsyan.

FESH-İ AKİT (Faṣḥ-i ʿaḳd) Rıza ile veya herhangi bir sebeple akdin kaldırılmasıdır.

FESHİ İHBAR *[alm. Kündigung. — fr. congé. — ing. notice of termination of a contract. — lât. renuntiatio].*

Hizmet veya kira akitlerinde taraflardan birinin mukavele hükümlerine devam etmemek hakkındaki iradesini diğer tarafa bildirmesidir (BK. 262, 285, 340).

FESİH *[alm. Auflösung, Beendigung, Rücktritt. — fr. annulation, dissolution, résilation, résolution, rescision — ing. rescission, dissolution, annulment, cancellation, termination, avoidance. — lât. dissolutio, rescissio].*

Fesih, hukuki muamelenin irade ile ortadan kaldırılmasıdır: cemiyetin kendisini her zaman feshe karar verebilmesi veya hâkimin kararıyle cemiyetin feshedilmesi hallerinde olduğu gibi (Cemiyetler K. 10; MK. 69, 71).

İnfisah, akdin kendiliğinden ortadan kalkmasıdır. Hizmet akdi işçinin ölümiyle sona erer. Kezalık muayyen müddetle faaliyette bulunmak için teşekkül eden cemiyetler ve şirketler bu müddetin hitamiyle infisah ederler. Cemiyetin aciz haline düşmesi veya idare heyetinin nizamnameye tevfikan teşekkülüne imkân kalmaması da cemiyetin infisahını intaceder (MK. 70; BK. 347; TK. 181, 442).

FESİH DÂVASI *[alm Auflösungs-, Aufhebungs-, Anfechtungs-, Wandelungsklage. — fr. action en résilation, en résolution, en rescision, en annulation. — ing. action for rescission (for dissolution, cancellation, annulment, avoidance)].*

Taraflar arasında yapılan hukuki muamelenin ortadan kaldırılmasını istihdaf eden dâvadır. Umumiyetle kira, şirket, hizmet veya muayyen zamanlarda muayyen miktar mal teslimi gibi temadi eden akitlerde fesih makable şamil olmaz. Borçlar Kanunu fesih için dâva ikamesine lüzum göstermez; belki kanunun tâyin ettiği hallerin meydana gelmesi bazan borçluya, bazan da alacaklıya fesih hakkını verir. Alacaklı mütemerrit olup ve yapılması lâzımgelen edanın da tevdii mümkün olmazsa borçlu akdi feshetmek hakkını haizdir. Borçlunun temerrüdü halinde alacaklının da aynı salâhiyeti vardır. Ticaret Kanununa göre fesih bir dâva neticesinde mahkeme kararıyle olur (BK. 95, 106, 107; TK. 714).

FETHİMEYİT *bk.* Otopsi.

FETİH (Fatḥ) Bir beldeyi, bir ülkeyi ya sulhan veya harben hâkimiyet altına geçirmektir.

(Fetih esasen kapalı bir şeyi açmak, bir işgali gidermek mânasınadır. Hem maddiyatta hem de mâneviyatta kullanılır: feth-i bab, feth-i kulûb gibi).

FETİH HAKKI *[alm. Eroberungsrecht. — fr. droit de conquête. — ing. right of conquest. — lât. ius occupationis, ius occupandi].*

Bir memleketin kuvvet istimaliyle ele geçirilmesi üzerine o topraklar üzerindeki hâkimiyetin, fetheden devlete intikal etmesine hukuki bir mesnet teşkil eden hakka «fetih hakkı» denmekte idi. XIX uncu asrın başından beri fetih hakkı ret ve inkâr edilmektedir. Devletler umumi hukukunun bazı vesikalarında fethin hâkimiyet intikali için bir hak bahşedemiyeceği sarahaten kaydedilmiş bulunmaktadır. Bugün gerek nazariyecilerin görüşlerinin, gerek devletler tatbikatının fetih hakkını ret yolunda inkişaf ettiği söylenebilir.

FETVA (fatvā) Aslında bir meselenin hükmü hakkında verilen cevaptan ibarettir. Örfte, vukubulan suallere müftüler tarafından yazı ile verilen cevaplara denir.

FETVAHANE Mülga meşihat dairesindeki meşhur ifta müessesesine ve müftülerin ifay-ı vazife ettikleri daire-i mahsusaya denir.

FETVAHANE-İ ÂLİ Mülga şeyh-ül-islâm dairesinde mahkeme-i şer'iye ve müftülerin mercii olmak üzere vücuda getirilen ifta müessesesidir ki, pusla odası, fetva odası, ilâmat odası namlariyle üç daireden ibaretti. Pusla odası müsteftilerin suallerini tesvit eder ve müsteftiler bu pusla ile hâdisenin hükmünü fetva odasından sorarlardı. Fetva odası şifahi ve tahriri vukubulan suallerle, ilâmat odasından vâki istiftalara cevap vermek ve ilâmat odası şer'iye mahkemelerinden resen veya temyiz talebiyle gelen ilâm ve hüccetleri tetkik etmek vazifesiyle mükelleftti. Fetvahane-i âli, «fetva emini» olan zat tarafından idare ve mürakaba olunur ve ihtilâf vukuunda bu zatın reyi muteber olurdu.

FEVKALÂDE HALLER *[alm. Ausnahmezustand; aussergewöhnliche Umstände. — fr. état exceptionnel. — ing. exceptional circumstances].*

Umumi veya kısmi seferberlik ilânı veya devletin bir harbe girmesi ihtimali veyahut yabancı devletler arasında, Türkiye Cumhuriyetini de alâkalandıran, harb halinin ilânı gibi nazik ve tehlikeli anlardır. Bu halleri ve başlıyacağı ve biteceği zamanları İcra Vekilleri Heyeti tesbit ve Büyük Millet Meclisine arz eder (Millî Korunma K. 1; AsCK. 56).

FEVKALÂDE HALLERDE MÜHLET *bk.* Moratoryum.

FEVKALÂDE İKAME *bk.* İkame.

FEVKALÂDE MAHKEMELER *bk.* Mahkeme.

FEVKALÂDE MÜHLET *[alm. ausserordentliche Fristen. — fr. délais extraordinaires. — ing. exceptional time limits].*

İcra hukukunda; fevkalâde hallerde ve hususiyle devamlı iktisadi buhran zamanlarında İcra Vekilleri Heyetinin tâyin edeceği müddet içinde ve mıntaka dahilindeki bir borçluya muaccel borçlarını ödemesi için icra tetkik mercii tarafından altı ayı geçmemek üzere verilen mühlettir (İcİtK. 317-329).

FEVKALÂDE TAHSİSAT *[alm. ausserordentliche Kredite (Budget). — fr crédits extraordinaires. — ing. supplementary (emergency) Budget estimates].*

Bütçenin tanzim ve tatbiki sırasında düşünülmemiş

olan yeni bir hizmet için alınan tahsisata denir. (Muhasebei Umumiye K. 36).

FEVKALÂDE VARİDAT *[alm. ausserordentliche Einnahmen, ausserordentliche Deckungsmittel (Budget). — fr. recettes extraordinaires. — ing. exceptional (extraordinary, abnormal) Budget receipts].*

Fevkalâde zamanlarda bütçedeki normal varidat ile karşılanamıyan devlet masraflarına tahsis edilmek ve bütçe ile kabul olunan tahsisat ile mukayyet kalınmaksızın sarf olunmak üzere fevkalâde menbalardan temin edilen devlet gelirine denilir.

FEY (fay') Gayrimüslimlerden muharebe etmeksizin bihakkın alınan maldır ki tamamen beyt-ül-mala aittir: haraç, cizye, ticaret rüsumu, vâris bıramaksızın ölenlerin terekeleri gibi.

Gayrimüslimlerden müsalâha bedeli olarak alınan mal dahi haraçtan madut olup tamamen beyt-ül-mala ait bulunur.

Fey tâbiri «beyt-ül-malda mevcut olan her hangi bir şey» mânasında da kullanılır. Bu taktirde mal-i ganimete de şamil olur.

(Fey esasen rücu demektir. Bu cihetle güneşin zevali anında doğuya doğru dönen gölgeye: fey-i zeval denildiği gibi zevalden batıya kadar olan gölgeye de fey denir).

Ilâdan rücua da fey denir.

FEZLEKE *[alm. gedrängte Zusammenfassung eines Verhörs. — fr. résumé d'un interrogatoire. — ing. summary of proceedings].*

Bir tahkikat veya muhakeme zabtının hülâsası demektir. Bunda tafsilâta girişilmeden işin ana hatları gösterilir. Bir teftiş raporunun kısaltılması hâlinde iktisab ettiği şekle de denir.

FİDÂ *bk.* Feda.

FİDYE *[alm. Loskaufgeld, Lösegeld. — fr. rançon. — ing. ransom].*

Bir geminin düşman veya deniz haydutları tarafından durdurulması halinde gemi ve yükünü kurtarmak maksadiyle verilen şeylerdir. Verilen fidye, rehinelerin gemi ve kurtarılma masrafları ile birlikte büyük avaryadandır (TK. 1247 No. 6).

FİDYE-İ NECAT *[alm. Lösegeld. — fr. rançon. ing. ransom. — lât. pecunia redemptionis].*

Bir kimsenin esirlikten veya başına gelen bir belâdan kurtulmak için kendisi veya kendi namına başkası tarafından mecburen verilen para ve sairedir.

FİİL *[alm. Handlung, Tat, Akt. — fr. acte, fait, action. — ing. act, action, fact. — lât. actus, actio, factum].*

I — (HH) Fiil, bir iradeye dayanan müsbet veya menfi bir hareket tarzıdır ki, harici alemde veya ferdin hukuki sahasında bir takım değişikliklere meydan verir. Hukuk nizamına uygun olan hareket tarzlarına «haklı fiiller» *[alm. Rechtshandlung, juristische Handlung. — fr. action juridique. — ing. act in law. — lât. actus iuridicus]* denir. Fakat hukuk, harici âlemde değişikliği intaceden bütün fillerle meşgul olmaz. O ancak hukuki neticeler tevlit etmesi itibariyle fiile ehemmiyet verir. Bu bakımdan mevzuun tetkiki fiillerin psikolojik mahiyetleri üzerinde durmakla mümkün olacağından haklı fiilleri bir takım kısımlara ayırmak icab etmektedir:

1 — İrade tezahürleri *[alm. Willensäusserungen — fr. manifestations de la volonté. — ing. expressions (declarations, manifestations) of the will or intention. — lât. declaratio voluntatis, mentis declaratio]* dır ki, dört şekilde meydana gelir.

a) Bir hukuki muameleyi istihdaf eden irade tezahürleri *[alm. rechtsgeschäftliche Willensäusserungen. — fr. déclarations de la volonté. — ing. expression of the will (intention) aiming at an act in the law (juristic act). — lât. declaratio voluntatis quae ad negotium iuridicum spectat]* dır ki, burada hukuki muameleye vücut veren unsur izhar edilen iradenin muhtevasıdır.

b) Kanun tarafından kendilerine hüküm izafe olunan irade tezahürleridir. Burada iradenin muhtevasını aramıya lüzum yoktur. Meselâ: ihtar ile alacaklının istediği şey borcun ifa edilmesidir. Fakat ihtara rağmen borcunu eda etmiyen kimse mütemerrit olur. Kezalik münasip bir mehil tayin edilmesi halinde (BK. 106 f. 1) borçlu ifadan imtina ederse alacaklı lehine fesih hakkı doğar; münasip mehil tâyin eden alacaklının fesih hakkını elde etmek isteyip istemediği aranmaz.

c) Fiili irade izharları *[alm. Tathandlungen, Realakte. — fr. actions matérielles. — ing. factual acts. — lât. actus realis]:* dır ki, maddî âlemde değişiklik husule getirmek için yapılan hareketlerdir: ikametgâh ittihazı (MK. 19), lûkata (MK. 693), hukuki tağyir (MK. 699), kiralanan şeyin kullanılmasına devam (BK. 263), bir hizmetin ifası (TK. 653) gibi.

ç) İradî olan, yani gerek kasten ve gerek ihmal suretiyle yapılan imtinalar *[alm. Unterlassungen. — fr. abstentions. — ing. (acts of) omission. — lât. omittere, omissio*, actio omissiva]:* dır ki, hukuki fiil mefhumuna giren irade tezahürleridir (BK. 198 f2. 221, 263; TK. 668, 684 f2, 710 f3 gibi).

İşbu bendin b, c ve ç fıkralarındaki irade tezahürleri hukuki muameleden sayılmazlar fakat ona benzerler.

2 — Bir fikrin, bir telâkkinin veya bir tasavvurun izharı *[alm. Vorstellungsäusserungen, Aussagen. — fr. assertion, déclaration. — ing. expression of an idea (of an opinion), declaration. — lât. declaratio animi, opinionis]:* dir ki, bir kimsenin bir şey hakkındaki hususi fikrini ve bilhassa bir vakıanın mevcudiyetini bildiren hareketlerdir. Bunlar hukukta çok defa «ihbar» *[alm. Anzeige, Benachrichtigung, Kundgabe, Mitteilung. — fr. notification, avis, avertissement. — ing. notice, notification, announcement, declaration. — lât. nuntiatio, renuntiatio, communicatio, significatio, certiorem facere, certiorare]:* namı altında toplanır. İhbarın muhtevası mazi, hal veya istikbaldeki her hangi bir vakıa olabilir. İhbar ile irade tezahürünü yekdiğerinden ayıran muhtevalarındaki mahiyet farkıdır. İhbarlar doğru veya yanlış olabilirler. İrade izharları ise ya muteber veya batıldırlar. Demek ki; ihbarda hâkim olan fikir kaide olarak hukuki muameleye vücut vermek iradesi değildir. Meselâ: muahhar rehin tesisi hakkındaki ihbarda ihbarı yapan kimse, bu hususiaki kanun hükümlerini bilmese dahi, rehni tekemmül ettirir (MK. 855).

3 — Hislerin izharı *[alm. Gefühlsäusserungen. — fr. manifestations d'un sentiment. — ing expression of feeling]:* dir ki, bir hukuki netice meydana getirmekle beraber bir irade tezahürü veya bir tasavvurun izharı sayılmazlar. Kanun bu sahada yalnız afdan bahseder (MK. 129, 520). Affın hususiyeti diğer tarafın iştirakine lüzum göstermemesidir. Bu itibarla feragattan ayrılır.

4 — Açığa vurulmamış ruhi vakıalar dır ki, bir fiil ile birlikte oldukları zaman ehemmiyet kesbederler Manevi tazminatın istinat ettiği esas böyle ruhi bir vakıadır. Kezalık, vekâleti olmaksızın başkası hesabına tasarrufta dahi (BK. 410) iş sahibinin menfaatına ve tahmin olunan maksadına göre hareket mecburiyeti vardır.

5 — Ferdin iradesine dayanmıyan harici âlemdeki değişikliklerin hukuki neticeler meydana getirdiği haller de olabilir: bir çocuğun sağ olarak doğmasının şahsiyet iktisabını intac etmesi, güneşin doğup batmasının iş saatlerini tâyinde müessir olması gibi ki, bunlara «hukuki fiil» *[alm. Rechtstatsache, rechtlich erhebliche Tatsache. — fr. fait juridique. — ing. fact in law, fact of legal importance (legal significance). — lât. factum iuridicum]* denir.

Demekki; hukuki neticeler doğurması bakımından fiil; mücerret mahiyeti haiz bulunan hukuki hadise tiplerinden (kalıplarından) biri olur.

II — (AH) Fiil, mevcut hukuki nizamda bir değişiklik husule gelmesine sebep olan harekettir: yeni bir hukuki kaide vaz etmek, mevcut bir hukuki kaideyi değiştirmek veya ortadan kaldırmak, muayyen bir şahsa evvelce tatbik edilmeyen objektif bir kaidenin yapılan bir fiilden sonra tatbik edilmesini mümkün kılmak, bir ihtilâfı hallederek mantıkan gerekli olanın icrasını temin zımnında bir karara bağlamak yollarında selâhiyetli şahıslar ve teşekküller tarafından yapılan iradi hareketler gibi.

Bu objektif fiillerden maada, bir de ferdî ve geçici hukuki vaziyetler meydana getiren subjektif fiiller vardır. Bunun belirik misali olarak akdin âkitler için meydana getirdiği karşılıklı vecibeler gösterilebilir ise de selâhiyetli bir memurun bir mükellefe vergi tahmil eylemesi gibi tek taraflı bir fiil de subjektif hukuki bir vaziyet ihdas eyleyebilir.

FİİLÎ HÜKÛMET *bk.* Hükûmet.

FİİL-İ MÜESSİR *bk.* Müessir fiil.

FİİL-İ NEBİY (Fi'l-i Nabiyy) Peygamberden sadır olan ihtiyari harekettir.

FİİLÎ ŞİRKET *[alm. de facto Gesellschaft. — fr. société de fait. — ing. de facto corporation].*

Şirket mukavelesi aktedilip de, şirket teşkili için kanuna göre yapılması gereken merasimi ifa etmeden önce, ortaklar arasında fiilen mevcut olan durumdur. Üçüncü şahıslar fiilî şirketin mevcut olduğunu iddia ve isbat edebilirler (TK. 151, 518; BK. 520).

FİİLÎ ZİLYETLİK *bk.* Zilyetlik,

FİKRÎ HAKLAR *[alm. İmmaterialgüterrechte, Urheberrechte. — fr. droits intéllectuels. — ing. rights over intellectual (immaterial) property].*

Fikir, zeka ve his mahsulleri üzerinde onları vücuda getirenlerin haiz oldukları haklardır. Hakkın mevzuu maddi bir mal olmayıp eser sahibinin ibda ve icadının karşılığı bir imtiyazıdır ki, muhtelif nevileri vardır:

1 — Edebi ve bedii eser müelliflerinin bu şekildeki haklarına «edebi mülkiyet hakları» *[alm. geistiges Eigentum. — fr. propriété intellectuelle. — ing. intellectual property]* denilmektedir. Buna «telif hakkı» *[alm. Urheberrecht. — fr. droit d'auteur. — ing. copyright]* da denir. İlmî ve edebi eserlerle resimler, heykeller, musiki besteleri vs üzerindeki haklar bu nevi fikrî haklardandır.

2 — Teknik keşifler ve ihtiralarda bulunan kimselerin eserleri üzerindeki hakları da fikrî haklar mahiyetindedir. Bu haklar, devletten alınacak «ihtira beratı» *[alm. Patent, Erfindungspatent. — fr. brevet d'invention. — ing. patent, patent right]* ile tevsik olunur (İhtira Beratı K.)

3 — Bir tacirin veya sanayicinin kendi mallarını diğerlerinden ayırdetmek ve bu suretle kendi şöhretini muhafaza edip tanıtmak için malları üzerine koyduğu resimleri, işaretleri, isimleri vs. usulen tescil ettirmekle onları yalnız kendisi kullanmak hakkını muhafaza eder (Alâmeti Farika Nizamnamesi).

4 — İkinci ve üçüncü fıkralarda yazılı haklara umumi bir ifade ile «sınai mülkiyet hakları» *[alm. gewerbliches Eigentum. — fr. propriété industrielle. — ing. industrial property]* da denilmektedir.

Edebi ve bedii mülkiyet haklarının milletler arası himayesi için 1886 da Bern'de bir mukavele aktedildi. Bu mukavele 1908 de Berlin ve 1928 de Roma içtimalarında tadil ve tekemmül ettirildi. Bu mukaveleye Türkiye dahil değildir.

Sınai mülkiyet haklarının milletler arası himayesi için 1883 te Paris'te bir mukavele aktedildi. Bu anlaşma da muhtelif anlaşmalarla tadil ve islâh olundu. Türkiye bu anlaşmaların Lahey tadilâtına iltihak etmiştir (1619 No. K.; Hakkı Telif K. İhtira Beratı K. Alâmeti Farika Nz.).

FİKRÎ İÇTİMA (cali içtima) *bk.* Suçların içtiması.

FİKSİYON *bk.* Mevhume.

FİLİKA *[alm. Schiffsboot, Schaluppe, Rettungsboot. — fr. chaloupe. — ing. ship's lifeboat. — lât. scapha].*

Geminin içinde veya yedeğinde birlikte götürdüğü hizmet veya can kurtaran sandallarına verilen isimdir. Bunlar da geminin teferrüatıdır (TK. 1019).

Filikaların diğer vasıflarının her gemiye ve sefere göre miktarı, vasıfları ve diğer şartları hakkında: 1341 tarihli Türkiye sularında icrayı seyrüsefer eden sefaini ticariyenin temini selâmeti hakkında talimatname; 25 / 4 / 1936 tarihli Türk ticaret gemilerinde bulunması icap eden can kurtaran vasıtaları ile alınması muktazi tedbirler hakkında talimatname; 18 / 5 / 1936 tarihli muntazam posta seferleri yapan vapurlarla veya münhasıran toplu asker ve muhacir nakledecek gemilerle yapılacak nakliyata dair talimatname.

FİLİM HUKUKU *[alm. Filmrecht. — fr. législation cinématographique. — ing. law relating to films].*

Sinema filimlerine ait senaryoların yani eserlerin tertibi, oynanması, filime alınması, çoğaltılması, kiralanması, gösterilmesi, sigorta edilmesi ve sinema filimlerine taallûk eden sair hükümleri ve bu hükümlerin dayandığı esas ve kaideleri ihtiva eden hukuktur.

Filim hukuku biri telif hakkı ve diğeri işletme hukuku olmak üzere başlıca iki kısma ayrılır. Filim telif hakkı: senaryosunun yazılı bir eser ve alınan filimlerin bir resim ve fotoğrafı olmasına göre edebi mülkiyet ve telif hakkının bir kısmını teşkil eder. Bu suretle esas itibariyle sinemanın mevzuunu teşkil eden resimdeki fiil ve hareketler ile senaryoya göre vücuda getirilen şaheserler ve bunların filime alınan resimleri birer sanat eseri olarak himaye görür. Filimlerin ses kısmı da aynı suretle himaye görmektedir. Hak sahiplerinin muvafakatı alınmadan gerek sinema filimlerinin negatifleri gerek bunlardan çekilen kopyalar kullanılamaz. Yürürlükte olan Telif Hakkı Kanununda filimlere müteallik hükümler yoktur.

Filimleri işletmek hukuku ise, çekilmiş filimlerin ticaretine, selâhiyetli makamlar tarafından muayene ve müsaadeye tâbi tutulmasına ve amme hukukunun filimlere ait sair hükümlerine teallûk etmektedir. (Matbuat Umum Müdürlüğü teşkilâtına ve vazifelerine dair 3837 sayılı K. 4, h; Polis vazife ve selâhiyetlerine ait K. 6; Öğretici ve teknik filimlerin kontroluna ait K. ve sinema filim ve senaryolarının kontrolüna dair talimatname ve Nz.).

FİLO *bk.* Donanma.

FİLOTİLLA *bk.* Donanma.

FİRAR *[alm. Fahnenflucht. — fr. désertion. — ing. desertion (from the armed forces). — lât. desertio].*

1 — Bir askerin, askerlik vazifesinden kurtulmak kastiyle kıtasından veya vazifenin bulunmaya mecbur ettiği yerden izinsiz olarak uzaklaşması veyahut mazeretsiz olarak izin müddetini kasten geçirmesi suretiyle maddi unsurları tahakkuk eden askerî bir cürümdür (As. CK. 66 vd.).

2 — Kanun dairesinde tevkif veya hapis olunan kimsenin tevkif veya ceza evinden, sürgüne mahkûm olanın ikâmete mecbur tutulduğu yerden kaçması, suçtur (CK. 298, 299, 304).

FİRE *[alm. Schwund, Dekalo. — fr. discale, déchet de route. — ing. shrinkage, deficiency].*

Tabii sebepler neticesinde malın sıkletinde hasıl olan noksanlıktır. Bu noksanlığa binaen semenden örf ve âdetlere göre tenzil olunan mikdara «tenzili paha» *[alm. Refaktie. — fr. réfaction. — ing. tret]* denir.

FİRMA *bk.* Ticaret unvanı.

FİYAT *[alm. Preis. — fr. prix. — ing. price. — lât pretium].*

1 — (İktisatta) Herhangi bir mal kıymetinin para ile ifadesidir.

2 — (BH) Bazı hallerde bedel ve semen tâbirleriyle müteradiftir.

FIKIH (Fıḳh) Fıkıh lûgatte gereği gibi anlayıp bilmek manasınadır. Fıkhın ıstılahta iki manası vardır: Umumi manası, insanın kendi lehine ve aleyhine olan ahkâmı bilmek için hasıl ettiği meleke ve istidattir. Bu tarifdeki ahkâmdan mutlak ahkâm murad olunursa itikadiyata, vicdaniyata, muamelata mütaallik ahkâm dahil olur. Ahkam-ı ameliye murad olunursa itikadiyat ile vicdaniyat tariften hariç kalır. Hususî manası ahkâm-ı şer'iye-i ameliyeyi edille-i tafsiliyesinden bilmektir.

FIKRA *bk.* Madde.

FIKRA-İ HÜKMİYE *bk.* Hüküm fıkrası.

FITAM (Fiṭām) Çocuğun sütten kesilmesidir.

FOB SATIŞLAR *[alm. Fob-Kauf oder Fob-Verkauf. — fr. vente fob. — ing. sale of purchase f. o. b.].*

«f. o. b.» harfleri ingilizce «free on board» cümlesindeki kelimelerin baş harfleridir. Bu terim limanda teslim şartiyle yapılan satışlarda kullanılır. Fob satışlarda satıcı malı, alıcı tarafından tâyin edilen veya ticari teammüllere göre yükletilmesi icabeden gemi küpeştesine kadar getirip gemiye yüklemeye mecburdur. Buraya kadar yapılması gereken masraflar, vergiler ve resimler satıcı tarafından ödenir ve bu ana kadar malın bütün ziya ve hasarları (rizikosu) satıcıya ait olur.

Alıcı da gemiyi temine ve malın gemiye yüklenmesinden sonraki bütün masrafları ve zararları üzerine almıya mecburdur.

FON *[alm. Fonds, Kapital. — fr. fonds. — ing. assets, fund. — lât. sors, caput].*

Fransızca «fonds» kelimesinin türkçeleştirilmiş şeklidir. Kelimenin böylece kullanılması «sermaye» mânasına gelir.

«Fonds de commerce» tâbiri bizde «ticarethane» diye ifade edilmektedir.

FONKSİYON *[alm. Funktion (Tätigkeitsbereich). — fr. fonction. — ing. function. — lât. functio].*

Muhtelif devlet organlariyle faaliyetlerinin yahut âmme iradesini izhar şekillerinin muayyen esaslara göre biribirlerinden ayrıldıkları bölümlerden her birini gösteren tâbirdir.

Devletin hukuki faaliyetinde, deruhte ettiği rolü başarabilmek için vasıta olarak kullandığı tasarruflara tekabül eden yekdiğerinden müstakil büyük faaliyet ve tesir kümesidir.

Umumiyetle teşri, icra, kaza olmak üzere hâkimiyete ait üç fonksiyon biribirinden ayrılır ki bunlardan sonuncuyu icra fonksyonunun bir kolu sayanlar da vardır.

Âmme fonksyonu geniş ve dar olmak üzere iki mâna taşır: a) sahibine âmmeye ait bir işin sevk ve idaresi salâhiyetini veren her mevki ve vaziyet; b) âmme hizmetindeki memurun salâhiyet ve mükellefiyetlerini tâyin eden hukuki durum.

Bu kelime mukabilinde teşri, kaza ve icra salâhiyetlerini ifade eden (teşri kuvveti, kaza kuvveti ve icra kuvveti) ıstılahları da kullanılır.

FORMÜL *[alm. Formular, Formblatt. — fr. formulaire. — ing. formulary. — lât. formula].*

Aynı çeşit hukuki muamelelerin tabi tutulduğu şekil, örnektir. Davetiye, celpname, icra ve iflâs muamelelerine ait formüller gibi (Adlî Evrakın P. T. T.

İdaresi vasıtasiyle tebliğine dair Nz. 4, 37, 43; İcİf K. Tatbikine dair Nz. 21, 22).

FUHŞİYATA TAHRİK *[alm. Kuppelei, Verleitung zur Unzucht. — fr. incitation à la prostitution. — ing. soliciting. — lât. lenocinium].*

Bir kimsenin on beş yaşını doldurmamış küçüğü kandırarak fuhşa teşvik etmesi veya bunun yolunu kolaylaştırması, yahut rızasiyle olsa bile yirmi bir yaşını doldurmamış veyahut cebir ve şiddet veya tehdit veya nüfuz icrası veya hile ile yirmi bir yaşını bitirmiş olan bâkiri veya kadını başkası için iğfal veya tedarik veya sevk veyahut bir yerden diğer bir yere nakletmesidir (CK. 435, 436).

FUHUŞ *[alm. Prostitution. — fr. prostitution. — ing. prostitution. — lât. prostituere (prostitutio)].*

Umumi kadınların sanatıdır. Kendilerini başkalarının cinsi zevkine, menfaat mukabili veya itiyadi surette hasretmeyi sanat ittihaz eden ve bu suretle müteaddit erkekle münasebette bulunan kadınlara Umumi Kadın denir (Umumi Hıfzıssıhha K; Fuhuşla ve fuhuş yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla mücadele Nz.).

FURUZ-U MUKADDERE (Furūž-i muḳaddara) Nâs ile takdir olunan sehimlerdir ki nısıf (yarı), rub-u (dörtte bir), sümün (sekizde bir), sülüsan (üçte iki), sülüs (üçte bir), südüs (altıda bir) dir.

FUZULÎ (Fużūlî) Salâhiyeti olmaksızın diğer bir kimsenin hakları üzerinde tasarruf eden kimsedir.

FUZULİ TASARRUFLAR *[alm. Verfügungen (Rechtsgeschäfte) eines Nichtberechtigten. — fr. actes faits hors ou sans procuration. — ing. dispositions (contracts) made without authority].*

Bir kimsenin akdi veya kanuni temsil kudretini haiz olmaksızın üçüncü şahsa ait bir hak üzerinde diğer birine karşı tasarrufta bulunmasıdır: A ya ait olan bir malın veya bir alacağın B tarafından C ye devir veya temlik edilmesi gibi. Bu gibi tasarruflar kaide olarak ancak hak sahibinin icazetiyle lüzum ifade ederler (İstisnalar: BK 165; MK 901 - 903,931).

FUZULİ İŞGAL *[alm. verbotene Eigenmacht. — fr. occupation illicite. — ing. unlawful interference. — lât. vis (vi aut clam)].*

Bir gayrimenkulü sahibinin izin ve rızası olmıyarak işgale denir. Meselâ: A, B nin malik olduğu eve B nin izin ve rızası olmadan taşınarak işgal ve istimal eylese bu yeri fuzulen işgal etmiş olur.

FUZUL-ÜL-GANAİM (fużūlu'l-ġanā'im) Ganimet mallarının tâyin ve tevziinden sonra kalan az miktardaki maldır. Ganimlerin çokluğu cihetiyle taksimi kabil olmaz.

Bu fazla miktar, ülül-emr tarafından fakirlere tevzi olunur, beyt-ül-mala vaz edilmez.

FÜLS (fuls) Pul, mangır, para, vaktiyle tedavül etmiş bir nevi akçe. Cem'i «fülûs» tur.

Servet elden çıkıp pula muhtaç olmıya da «felez» denir.

FÜRÛ *[alm. Abkömmlinge, Nachkommen, Descendenten. — fr. descendants. — ing. descendents, issue. — lât. descendentes].*

1 — Evlâtlar ve torunlar ve onların çocukları (MK. 17).

2 — (Furū') Fer'in cem'idir. Birçok mânalara gelen fer, gayır üzerine mübteni olan şeye denir. Bir adamın fürûu oğlu ve kızı ve bunların oğul ve kızlarının... ilâ çocuklarıdır.

Fıkıh ve usul-ü fıkıh ıstılahında fürû ahkâm-ı cüziyeye denir.

G

GABİN *[alm. Übervorteilung. — fr. lésion. — ing. lesion. — lât. laesio (enormis)].* Karşılıklı edaları ihtiva eden akitlerde bir tarafın edası ile diğer tarafın ivazı arasında fahiş bir kıymet farkı bulunmasıdır. Şu halde bir taraflı hukuki muamelelerle ivazsız akitlerde gabin olmaz. Gabin ancak ivazlı akitlerde tesadüf edilebilen bir haldir. Kanunumuza göre gabinin mevcut olabilmesi için karşılıklı edalar arasında nispetsizliğin açık olması kâfi gelmez. Bu objektif unsuradan başka zarar gören kimsenin muzayaka halinde bulunması veya hiffetinden yahut tecrübesizliğinden istifade edilmiş olması gibi sübjektif unsurların da mevcudiyeti lâzımdır (BK. 21).

GADR (ġadr) (Cihadda): hıyânet, nakz-ı ahd, muahede ahkâmını bozmaktır.

GAİP 1 — *bk.* Hazır olmayan şahıs.

2 — *bk.* Gaiplik.

GAİPLERİN MUHAKEMESİ *[alm. Strafverfahren gegen Abwesende, gegen den ausgebliebenen Angeklagten; Kontumazialverfahren. — fr. procédure par contumace. — ing. proceedings in default of appearance. — lât. contumacia].*

Ceza muhakemeleri usûlünde kaide, maznunun gıyabında duruşma yapılamıyacağıdır.

Fakat tahkikatın mevzuunu teşkil eden suç para cezasını veya müsadereyi yahut her ikisini istilzam ediyorsa gaip hakkında duruşma açılabilir.

Meskeni bilinmeyen veya yabancı memlekette sakin olupta salâhiyetli mahkeme huzuruna celbi mümkün olmayan yahut böyle bir davetin netice vermiyeceği kuvvetle anlaşılan maznun gaip sayılır (CMUK. 269 - 288).

GAİPLİK *[alm. Verschollenheit. — fr. absence. — ing. disappearance (of untraceable or missing persons). — lât. absentia].*

1 — Bir şahsın, ölümünün pek muhtemel bulunduğunu kabul ettirebilecek bazı alâmetler ve emareler içerisinde kaybolması (meselâ bir gemi batmasında, bir yangında kaybolmak) veya kendisinden uzun zaman haber alınmadan ortadan kaybolup gitmesi hali. Bu hal mahkeme kararıyle tespit olunmak lâzımdır ki buna «gaiplik kararı» *[alm. Todeserklärung (Al.), Verschollenerklärung (İs.). — fr. déclaration d'absence. — ing. declaration of death (by the Court), adjudication of*

İdaresi vasıtasiyle tebliğine dair Nz. 4, 37, 43; İcİf K. Tatbikine dair Nz. 21, 22).

FUHŞİYATA TAHRİK *[alm. Kuppelei, Verleitung zur Unzucht. — fr. incitation à la prostitution. — ing. soliciting. — lât. lenocinium].*

Bir kimsenin on beş yaşını doldurmamış küçüğü kandırarak fuhşa teşvik etmesi veya bunun yolunu kolaylaştırması, yahut rızasiyle olsa bile yirmi bir yaşını doldurmamış veyahut cebir ve şiddet veya tehdit veya nüfuz icrası veya hile ile yirmi bir yaşını bitirmiş olan bâkiri veya kadını başkası için iğfal veya tedarik veya sevk veyahut bir yerden diğer bir yere nakletmesidir (CK. 435, 436).

FUHUŞ *[alm. Prostitution. — fr. prostitution. — ing. prostitution. — lât. prostituere (prostitutio)].*

Umumi kadınların sanatıdır. Kendilerini başkalarının cinsi zevkine, menfaat mukabili veya itiyadi surette hasretmeyi sanat ittihaz eden ve bu suretle müteaddit erkekle münasebette bulunan kadınlara Umumi Kadın denir (Umumi Hıfzıssıhha K; Fuhuşla ve fuhuş yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla mücadele Nz.).

FURUZ-U MUKADDERE (Furūž-i muḳaddara) Nâs ile takdir olunan sehimlerdir ki nısıf (yarı), rub-u (dörtte bir), sümün (sekizde bir), sülüsan (üçte iki), sülüs (üçte bir), südüs (altıda bir) dir.

FUZULÎ (Fużūlî) Salâhiyeti olmaksızın diğer bir kimsenin hakları üzerinde tasarruf eden kimsedir.

FUZULİ TASARRUFLAR *[alm. Verfügungen (Rechtsgeschäfte) eines Nichtberechtigten. — fr. actes faits hors ou sans procuration. — ing. dispositions (contracts) made without authority].*

Bir kimsenin akdi veya kanuni temsil kudretini haiz olmaksızın üçüncü şahsa ait bir hak üzerinde diğer birine karşı tasarrufta bulunmasıdır: A ya ait olan bir malın veya bir alacağın B tarafından C ye devir veya temlik edilmesi gibi. Bu gibi tasarruflar kaide olarak ancak hak sahibinin icazetiyle lüzum ifade ederler (İstisnalar: BK 165; MK 901 - 903,931).

FUZULİ İŞGAL *[alm. verbotene Eigenmacht. — fr. occupation illicite. — ing. unlawful interference. — lât. vis (vi aut clam)].*

Bir gayrimenkulü sahibinin izin ve rızası olmıyarak işgale denir. Meselâ: A, B nin malik olduğu eve B nin izin ve rızası olmadan taşınarak işgal ve istimal eylese bu yeri fuzulen işgal etmiş olur.

FUZUL-ÜL-GANAİM (fużūlu'l-ġanā'im) Ganimet mallarının tâyin ve tevziinden sonra kalan az miktardaki maldır. Ganimlerin çokluğu cihetiyle taksimi kabil olmaz.

Bu fazla miktar, ülül-emr tarafından fakirlere tevzi olunur, beyt-ül-mala vaz edilmez.

FÜLS (fuls) Pul, mangır, para, vaktiyle tedavül etmiş bir nevi akçe. Cem'i «fülûs» tur.

Servet elden çıkıp pula muhtaç olmıya da «felez» denir.

FÜRÛ *[alm. Abkömmlinge, Nachkommen, Descendenten. — fr. descendants. — ing. descendents, issue. — lât. descendentes].*

1 — Evlâtlar ve torunlar ve onların çocukları (MK. 17).

2 — (Furū') Fer'in cem'idir. Birçok mânalara gelen fer, gayır üzerine mübteni olan şeye denir. Bir adamın fürûu oğlu ve kızı ve bunların oğul ve kızlarının... ilâ çocuklarıdır.

Fıkıh ve usul-ü fıkıh ıstılahında fürû ahkâm-ı cüziyeye denir.

G

GABİN *[alm. Übervorteilung. — fr. lésion. — ing. lesion. — lât. laesio (enormis)].* Karşılıklı edaları ihtiva eden akitlerde bir tarafın edası ile diğer tarafın ivazı arasında fahiş bir kıymet farkı bulunmasıdır. Şu halde bir taraflı hukuki muamelelerle ivazsız akitlerde gabin olmaz. Gabin ancak ivazlı akitlerde tesadüf edilebilen bir haldir. Kanunumuza göre gabinin mevcut olabilmesi için karşılıklı edalar arasında nispetsizliğin açık olması kâfi gelmez. Bu objektif unsuradan başka zarar gören kimsenin muzayaka halinde bulunması veya hiffetinden yahut tecrübesizliğinden istifade edilmiş olması gibi sübjektif unsurların da mevcudiyeti lâzımdır (BK. 21).

GADR (ġadr) (Cihadda): hıyânet, nakz-ı ahd, muahede ahkâmını bozmaktır.

GAİP 1 — *bk.* Hazır olmayan şahıs.

2 — *bk.* Gaiplik.

GAİPLERİN MUHAKEMESİ *[alm. Strafverfahren gegen Abwesende, gegen den ausgebliebenen Angeklagten; Kontumazialverfahren. — fr. procédure par contumace. — ing. proceedings in default of appearance. — lât. contumacia].*

Ceza muhakemeleri usûlünde kaide, maznunun gıyabında duruşma yapılamıyacağıdır.

Fakat tahkikatın mevzuunu teşkil eden suç para cezasını veya müsadereyi yahut her ikisini istilzam ediyorsa gaip hakkında duruşma açılabilir.

Meskeni bilinmeyen veya yabancı memlekette sakin olupta salâhiyetli mahkeme huzuruna celbi mümkün olmayan yahut böyle bir davetin netice vermiyeceği kuvvetle anlaşılan maznun gaip sayılır (CMUK. 269 - 288).

GAİPLİK *[alm. Verschollenheit. — fr. absence. — ing. disappearance (of untraceable or missing persons). — lât. absentia].*

1 — Bir şahsın, ölümünün pek muhtemel bulunduğunu kabul ettirebilecek bazı alâmetler ve emareler içerisinde kaybolması (meselâ bir gemi batmasında, bir yangında kaybolmak) veya kendisinden uzun zaman haber alınmadan ortadan kaybolup gitmesi hali. Bu hal mahkeme kararıyle tespit olunmak lâzımdır ki buna «gaiplik kararı» *[alm. Todeserklärung (Al.), Verschollenerklärung (İs.). — fr. déclaration d'absence. — ing. declaration of death (by the Court), adjudication of*

*disappearance. — lât. declaratio mortis (pro mortuo *]* denir ve umumiyetle ölümün hukuki neticelerini doğurur (MK. 31, 32).

2 — Yolculuğa başlamış olan bir geminin, gaiplik müddeti (TK. 1403, 1404) içinde varma limanına ulaşmamış ve bu müddet içinde alâkalıların da ondan haber almamış olması. Bu hal, geminin kalkma limanından çıktığı zamana ve gaiplik müddeti içinde geminin varma limanına ulaştığına dair güvenilir vesikalarla ispat edilebilir (TK. 1425 No. 3). Gaiplik halinde sigortalı sigortalanmış şeye ait haklarını «bırakma» suretiyle devrederek sigorta bedeli bütününün ödetmesini isteyebilir (TK. 1402, No. 1).

GALLE (ġalla) Hasilât, irat ve menfaat demektir.

GALLE-İ ÂTİYE (ġalla-i âtiya) (Vakıfta) Galle-i hadisenin müradifi olarak kullanılır ve galle-i mehuzenin mukabili olur.

GALLE-İ HÂDİSE (ġalla-i ḥâdiṣa) (Vakıfta) Vâkıfın icabından sonra meşrut-un-lehin reddinden mukaddem husule gelip de henüz meşrut-un-leh tarafından alınmamış olan galleye denir. Ret, bunun hakkında muteberdir. Çünkü, kabzetmemiş olan meşrut-un-lehe henüz ele geçirmediği bu gallede mülkiyet değil yalnızca bir kabul hakkı mevcuttur ki sonraki ret hakkı da iskat etmiştir.

GALLE-İ MÂZİYE (ġalla i mâziya) (Vakıfta) Ret yüzünden gayrı münkati cihete tevzi olunduktan sonra şartı kabul eden meşrut-un-lehin istirdat edemiyeceği galledir. Sonradan kabul galle-i hâdise hakkında muteberse de tevzi olunan hakkında muteber değildir.

GALLE-İ MEHUZE (ġalla-i maʾḫûẕa) (Vakıfta) Meşrut-un-leh tarafından ahız ve kabzedilmiş olan galledir.

GALLE-İ VAKF (ġalla-i vaḳf) Vakfın faydası ve mahsulü demektir. Tabiî ve madenî semereye şamildir. Vakfedilen paraların faizi ve mevkuf akarın kirası ve vakıf bahçenin semeresi bu tâbirin şumulüne girer.

GANAİM (ġanâʾim) Ganimetin cemidir. Ganimet: gazilerin kahren düşmandan aldıkları maldır.

GANAİM-İ GAYR-İ MELÛFE (ġanâʾim-i ġayr-i meʾlûfa) Harb ile düşmandan kahren veya sulhan alınan gayrımenkul mallardan yani düşman topraklarından ibarettir ki, bunun hakkında karar itası ülül-emre aittir. Şöyleki, bir arazi fetih olunduktan sonra ülül-emr muhayyerdir. O araziyi ya gayrimüslim bulunan kadim ahalisi elinde bırakır veya oraya hariçten gayrimüslim ahali celbederek iskân eyler. Bu halde o arazi haraciye olur. Yahut o arazi ahalisini, kendi rızalariyle islâmiyeti kabul ettikleri taktirde, yine yurtlarında bırakır veya orasını mücahitler arasında taksim eyler. Bu halde o arazi öşriye olmuş olur; veyahut o araziyi ne mücahitler ne de başkaları arasında taksim etmeyip ilelebet kâffe-i müslimin namına ipka eyler. Bu halde o arazi, arazi-i memleket, arazi-i havz namını alır.

Vâris bırakmaksızın vefat edenlerin arazisi dahi beyt-ül-male intikal edeceğinden arazi-i memleketten olur.

Sonraları bu gibi araziye, arazi-i emriyye, arazi i milliye denilmiştir. Bunlardan alınan vergiler beyt-ül-male nazaran emval-i haraciyeden, zürraa nazaran bir ücret - kira bedeli - nden maduttur.

GANAİM-İ HÂLİSE (ġanâʾim-i ḫâliṣa) Enfal denilen ganimet mallarıdır ki, mücahit askerlerden bir kısmına tenfil suretiyle tahsis edilmiş bulunur. Bu malları elde edenler bunlara dâr-ı harpten itibaren malik olurlar.

GANAİM-İ MAKSUME (ġanâʾim-i maḳsûma) Beşte biri beyt-ül-male alındıktan sonra mütebakisi mücahitler arasında hisselerine göre tâyin ve tevzi olunan ganimet mallarıdır ki, dâr-ı islâma çıkarılmadıkça bunlara kimse malik olamaz.

GANAİM-İ MELÛFE (ġanâʾim-i meʾlûfa) Harb esnasında düşmandan kahren alınan menkul mallardan ibarettir ki, bunun yalnız beşte biri beyt-ül-male aittir.

GANAİM-İ BAHRİYE *bk.* Denizde zabt ve müsadere.

GANİMET *[alm. Beute. — fr. butin. — ing. booty. — lât. praeda].*

1 — Hukuk bakımından «ganimet» kelimesinin ifade ettiği mâna kat'î surette tespit edilmemiştir. Düşmana ait eşyayı mal edinmek hakkını ifade eden «ganimet hakkı» *[alm. Beuterecht. — fr. droit de butin. — ing. right to seize booty. — lât. ius praedae]* mefhumunun şümulü değişiktir. Binaenaleyh bu hakkın tespiti ve tahdidi her devletin kendisine taallûk eden bir iştir. Şu kadar ki, ganimet hakkına gayrimenkullerin mevzu teşkil edemiyeceği katîdir. Düşman devlet tebaasına ait hususi menkul mallar dahi bazı istisnai hallerde, meselâ mukabele bilmisil olarak, ganimet ilân edilebilir. Kara harbleri kanun ve teamüllerine dair 1907 Lâhey nizamnamesinde (16, 53) ancak düşman devletin malı olan paraların, kıymetli evrakın, silâh depolarının, nakil vasıtalarının, erzak ve yiyecek eşyanın ve harb hareketlerine yarıyan her nevi menkul eşyanın zapt ve müsadere olunabileceği ve şahıslara ait hususi malların zapt ve müsadereye tâbi olmadığı yazılıdır.

Askerî hukuk bakımından bir asker ancak kendi devleti namına ganimet yapabilir. Ganimet yapmak maksadiyle kıtasından uzaklaşmak, ganimet hukukuna taallûk eden bir şeyi kendisine mal etmek askerî bir cürümdür (AsCK. 122).

2 — Ganimet (ġanîmat) *bk.* Ganaim.

GAÂNİMİN (ġânimîn) Harbte muharip olarak hazır bulunup ganimete nail olan muzaffer mücahitlerdir. Müfredi «gaânim (ġânim)» dir.

GARÂMAT (ġarâmât) Tazminat, diyat gibi edası lâzımgelen şeylerdir.

GARAMETEN TEVZİ *[alm. anteilmässige Verteilung, Verteilung pro rata im Konkurs, bei Zwangsversteigerung, bei grosser Haverei). — fr. distribution par contribution (Fr.) distribution des deniers (Is.). — ing. distribution (of the estate, of average). — lât. distributio pro rata* yahut *pro parte].*

1 — İcra ve İflâsta: iflâs masası tasfiye edilirken kalan para her hangi sıradaki alacaklılara yetmezse bu para alacaklılara nispet dairesinde paylaştırılır. Rehin ve haciz yolu ile takipte dahi, her hangi bir dereceye kayıtlı alacakları ödeyecek kadar para bulunmaz veya kalmazsa onlar için de aynı tevzi usulüne müracaat edilir ki, buna «garameten tevzi» denilmektedir (İc İf K. 100, 101, 107, 139, 140, 206, 250).

2 — Deniz ticaret hukukunda: büyük avaryadan olan bütün hasarın gemi, yük ve navlun arasında gemi ile yükün kıymeti ve navlun miktariyle mütenasip olarak pay edilmesidir. (TK. 1257).

GARANTİ *bk.* Teminat.

GARAZ-I VÂKIF (ġaraż-i vāḳif) Vâkıfın arzusu demektir. Vakıfla alâkalı hukuki vaziyetleri tâyin ve tanzime medar olan hususlardan biridir.

GARNİZON *[alm. Garnisonort, Standort (von Truppen). — fr. lieu de garnison. — ing. garrison town. — lât. castra stativa, statio].*

İçinde veya civarında yerleşmiş askerî kıta bulunan meskûn yerler. En büyük rütbeli kıta komutanı garnizonun komutanı olur.

Garnizon komutanları, garnizon içinde bulunan askerî kıta, müessese ve mekteplerin disiplin âmiridir.

GARR (ġārr) Aldatan kimsedir.

GASP *[alm. Anmassung (von Namen, Amt, Orden, Amtskleidung). — fr usurpation (de nom, de fonction, de titres); port illégal (de décorations et d'uniformes). — ing. unauthorized assumption (of name); unlawful wearing (of decorations and uniformes; false representation (as to name, title or office); usurpation. — lât. usurpatio].*

I — Muhtelif terkipler teşkil edilerek kullanılan bir terim.

1. İsmin gaspı: Bir şahsın hakkı olmadan bir ismi taşıması veya bir roman veya tiyatrodaki muhayyel şahıslara vermesi gibi her hangi bir suretle başkasının ismini kullanmasıdır (MK. 25).

2. Memuriyetin gaspı: Mülkî ve askerî memuriyetlerden birini nizam hilâfına olarak ifa veya ifaya teşebbüs veyahut memuriyetini terk ve tatil emri kendisine resmen bildirildiği halde memuriyete devamdan ibaret cürümdür (CK. 252).

3. Resmi kıyafetin yahut nişan ve madalyaların veya alâmet ve işaretlerin gaspı: Bir rütbe veya memuriyetin veya bir mesleğin resmi elbisesini salâhiyeti olmaksızın alenen giymek veya ihraz edilmiyen nişan ve madalyaları talik veyahut siyasi bir partiye ve Kızılay cemiyetine ait alâmet ve işaretleri ilgili parti veya cemiyetin rızası olmaksızın kullanmaktan ibaret cürümdür (CK. 253).

II — GASP (ġaṣb) Lûgatte, mal olsun olmasın mutlaka bir şeyi tagallüp suretiyle başkasından almak mânasınadır.

Istılâhta bir kimsenin izni olmaksızın malını ahz ve zaptetmektir.

GAÂSIP (ġāṣıb) Gasbeden kimse.

GAÂSIB-ÜL-GAÂSIP (ġāṣib-ul-ġāṣib) Mağsup malı gaâsıptan gasbeden kimse.

GAYRİ ASKERÎ MINTAKA *[alm. entmilitarisierte Zone.— fr. zone démilitarisée.— ing. demilitarized zone].*

Milletlerarası emniyet tedbiri olarak, içinde her türlü askerî tesisatın muhafazası veya yeniden yapılması ve her türlü askerî faaliyette bulunulması bir muahede ile menedilmiş olan bölge. Başlıca gayri askerî mıntakalar şunlardır: Fransa ile İsviçre arasında Savoie mıntakası (Versay muahedesiyle gayri askerîliği ilga edilmiştir), Amerika Birleşik Devletleriyle Kanada arasındaki büyük göller mıntakası, Norveç ile İsveç arasındaki hudut boyunca uzanan «bitaraf mıntaka», Fransa ile Almanya arasındaki Ren Nehrinin şarkında elli kilometre genişliğinde bir mıntaka (Almanya, 1935 de Versay muahedesinin bu hükmünü tanımadığını ilân etti), Lozanda 24 Temmuz 1923 de imzalanan mukavele mucibince Ege denizinden Karadenize kadar uzanan Türk - Yunan, Türk - Bulgar hudutlarının iki tarafında otuz kilometre genişliğinde bir mıntaka (31 Temmuz 1938 tarihinde Selânikte Bulgaristan Başvekili ile Balkan Antandı namına hareket eden Yunan Başvekili Metaksas arasında imzalanan anlaşma ile ilga edilmiştir) (tasdik eden kanun No. 3553), Karadeniz ve Çanakkale Boğazları etrafındaki mıntakalar (21 Temmuz 1936 da Montröde imzalanan Boğazlar Mukavelesiyle bu tahdit kaldırılmıştır).

GAYRİ KANUNİ REKABET *[alm. unlauterer, unerlaubter, ungesetzlicher Wettbewerb. — fr. concurrence déloyale, illicite. — ing. unfair competition].*

Bir tacirin, rakip ticarethanelerin müşterilerini kendisine çekmek maksadiyle ve hüsnüniyet kaidelerine aykırı olarak yaptığı veya kanun ile menedilmiş olan hareket ve muameleleridir.

Borçlar Kanununda buna «haksız rekabet» denmiştir (TK 56 - 65; BK. 48).

GAYRÎ MADDÎ MALLAR *bk.* Mal.

GAYRIMENKUL 1 — *bk.* Mal.

2 — (ġayr-i manḳūl) Hane ve arazi gibi başka yere nakli mümkün olmıyan şeydir.

Han, hane, dükkân gibi binalar ile ağaçların hakikatte gayrimenkul olan kısmı arsalarıdır. Üzerlerindeki bina ve ağaçlar arza tebaan gayrimenkul sayılır.

GAYRİMENKUL DÂVASI *[alm. Grundstücksklage, Immobiliarklage. — fr. action immobilière. — ing. action concerning land or immovables; land action].*

Mevzuu, gayrimenkulün aynı, veya gayrimenkul üzerindeki şahsi veya aynî bir hak, veya onun zilyetliği veyahut hapis hakkı olan dâva (HMUK. 13, 443 f. 4).

GAYRİMENKULE TECAVÜZ *[alm. Eigentumsstörung, verbotene Eigenmacht — fr. atteinte à la propriété immobilière.— ing. infringement of real property rights; trespass to land].*

1 — Bir kimsenin bir gayrimenkul üzerindeki mülkiyet veya tasarruf hakkına doğrudan doğruya veya dolayısiyle yapılan taarruzdur.

Bu tecavüzden doğacak mesuliyette kusur aranmaz; illiyet rabıtası kâfidir (MK. 644, 702; BK. 41, 58).

2 — Gayrimenkule vaki tecavüz idareten dahi def olunabilir (2311 No. K. ve bu hususiaki Nz.).

3 — Gayrimenkule tecavüz ceza tehdidi ile de men edilmiştir (CK. 513, 521; Köy K. 54: Çiftçi Mallarını Koruma K.).

GAYRİMENKUL KREDİ MÜESSESELERİ *[alm. Bodenkreditinstitute, Bodenkreditanstalten. — fr. établissements de crédit foncier. — ing. land credit institutions; banks granting loans on real property; land mortgage institutes].*

Gayrimenkul mallar üzerinde yapılacak inşaat ve islâhat için arsa, tarla, bina karşılık tutularak borç veren müesseseler (MK. 765, 766, 884, 886).

Gayrimenkuller mukabilinde ikrazda bulunan müesseseler ya doğrudan doğruya bina yapma veya gayrimenkuller üzerinde diğer nevi islâhat gibi bunların kıymetlendirilmesine matuf krediler temin etmek üzere kurulurlar (Emlâk ve Eytam Bankası gibi) yahut teşekkül maksatları olan muayyen nevi krediyi temin için gayrimenkul rehini kabul ederler (Ziraat Bankası, Emniyet Sandığı gibi). Gayrimenkul kredi müessesesi tâbirinin yalnız birinci nevi müesseseler için kullanılması daha doğru olur (Emniyet sandığı Nz.32; Türkiye Cumhuriyet Ziraat Bankası K.; Emlâk ve Eytam Bankası K.).

GAYRİMENKULLEŞTİRMEK *[fr. immobilisation].*

Menkullerin, bağlı bulundukları gayrimenkullere tâbi olarak, hukukan onlar gibi muamele görmesi. Bu müessese Fransız hukukunda mevcuttur. (Türk Medenî Kanununun 621 ve 622 inci maddelerine de bakınız.)

GAYRİMENKUL MALLAR *bk.* Mal.

GAYRİMENKUL MÜKELLEFİYETİ *[alm. Grunddienstbarkeit (Al.), Grundlast (İs.). — fr. charge foncière. — ing. land charges, charge on land. — lât. onus reale].*

Bir gayrimenkul malikinin, mülkü dolayısiyle diğer bir kimse lehine bir şey yapmaya veya vermeye mecbur tutulmasıdır ki bu mükellefiyetin karşılığı münhasıran bu gayrimenkuldür. Bu mükellefiyet, diğer bir gayrimenkule malik olan kimse lehine de mülkiyeti dolayısiyle tesis olunabilir.

Yapılacak edaların bizzat mükellef olan gayrimenkulden çıkması şart olmadığı gibi, mükerrer ve mütevali olması da zaruri değildir. İcabında bir defaya mahsus bir eda dahi mükellefiyet mevzuu olabilir. Meselâ: bir gayrımenkulün, bir çitin, bir hendeğin daima mevcut ve iyi halde bulundurulması, muayyen mahsulâtın teslimi mükellefiyetlerine tâbi tutulması gibi (MK. 754 vd.).

GAYRİMENKUL REHNİ *[alm. Grundpfand. — fr. gage foncier. — ing. pledge on land, mortgage. — lât. hypotheca, pignus].*

Borcun edası için bir gayrımenkulün teminat olarak gösterilmesidir. İpotek ve ipotekli borç senedi ve irat senedi şekillerinde yapılır (MK. 765 vd.).

GAYRİMEŞRÛ HARB *[alm. unberechtigter, ungerechtfertigter, unerlaubter Krieg. — fr. guerre injuste. — ing. injust war. — lât. bellum iniustum].*

Müspet hukuk sahasında yakın zamana kadar harb yapmakta devletler yalnız bazı şekil şartlariyle mukayyet addedilmekte idiler. Harb ilânı hangi sebebe istinaden vâki olursa olsun, devletin hâkimiyetinin bahşettiği bir salâhiyet olarak kabul edilirdi. Fakat doktrin sahasında bir çok müellifler harbleri, sebepleri itibariyle meşru ve gayrimeşru olarak ayırmakta idiler. Nihayet Milletler Cemiyeti Misakı (15), yalnız müdafaa-i nefs maksadiyle yapılan harbleri meşru addetmek ve pek mahdut hallerde tecavüzî harbin meşruiyetini kabul etmek suretiyle harbleri, sebepleri bakımından tefrika tâbi tutan görüşü müsbet milletlerarası hukukuna mal etmiş oldu.

GAYRI MÜBADİL *bk.* Mübadele.

GAYRI SAFÎ HASILÂT *[alm. Bruttoertrag. — fr. recettes brutes, produit brut. — ing. gross receipts (income, takings)].*

Menkul ve gayrimenkul malların, her nevi teşebbüslerin vesair hak ve hizmetlerin gelirlerine denir.

Bu gelirlerin masraflar çıktıktan sonra kalan kısmına da «safî hasılât» *[alm. Reinertrag, Nettoertrag. — fr. produit net; recettes nettes. — ing. net receipts]* denir.

GAYRI TABİÎ MUKARENET *[alm: widernatürliche Unzucht. — fr. rapports sexuels contre nature. — ing. buggery (unnatural sexual intercourse). — lât. stuprum (cum masculo); sodomia contra ordinem naturae (sodomia ratione sexus* yahut *generis)].*

Cinsî hissi tahrik ve tatmin maksadiyle erkekler veyahut kadınlar arasında veyahut insanlar tarafından hayvanlara karşı yapılan (sodomi) cinsi muamelelerle bu maksatla tabiata mugayir yapılan sair temaslar ve her türlü fiillerdir (AsCK. 153, 154).

GAYRI ZÂHİR-İR'RİVÂYE *bk.* Nevadir.

GAZÂ (ġazā) Çarpışmak maksadiyle düşmana doğru yürümektir. Müfredi «Gazve (ġazva)» cem'i «Gazevat (ġazavāt)» tır.

GAZETE ABONESİYLE SİGORTA *[alm. Abonnentenversicherung. — fr. assurance par abonnement (de journal), assurance - abonnement. — ing. insurance through registration under a newspaper's scheme; insurance for readers].*

Gazete veya mecmualara abone kaydiyle birlikte yapılan hayat sigortası. Gazeteye abone olan şahıs aynı zamanda bir hayat sigortası poliçası sahibi olur. Gazete idaresi sigortalıya bu poliçayı ilk primi ödenmiş olarak temin eder Bu usul en ziyade Almanya ve Isviçrede vardır.

GAZVE (ġazva) *bk.* Gazâ (ġazā).

GEBELİK *[alm. Schwangerschaft. — fr. grossesse. — ing. pregnance. — lât. graviditas, praegnatio].*

1 — İslâm hukukunda: İlkah edilmiş insan yumurtasını taşıyan kadının bulunduğu hal ve vaziyet. İlkah ile başlar, doğum veya sıkıt ile nihayet bulur. Vasati müddeti iki yüz doksan gündür.

2 — Medenî hukukta: Gebelik müddeti *[alm. Empfängniszeit. — fr. époque de la conception. — ing. time of conception. — lât. conceptionis tempus]* en aşağı yüz seksen, en çok üç yüz gün olarak kabul ve dul kalan kadın üç yüz gün evlenmekten menedilmiştir.

3 — Ceza hukukunda: Gebe bir kadın *[alm. schwangere Frau, Schwangere. — fr. femme enceinte. — ing. pregnant woman; woman with child. — lât. praegnans (praegnas)* yahut *gravida mulier]* aleyhine işlenen müessir fiil vaktinden evvel doğumu veya çocuğun düşmesini mucip olursa bu hal cezayı arttırıcı bir sebep teşkil eder (CK. 456 f 2, 3)

Hürriyeti bağlayıcı bir cezanın ve ölüm cezasının infazı gebe olan kadınlar hakkında geri bırakılır (CK. 12; CMUK. 399).

GECE VAKTİ *[alm. Nachtzeit. — fr. nocturne. — ing. night-time, Common law night. — lât. nox, tempus noctaruum, tempus noctis, (noctu)].*

1 — İcra ve İflâs Kanununda, güneş battıktan doğuncaya kadar devam eden müddet (İc İf. K 51).

2 — Ceza kanunu tatbikatında, güneş batmasından bir saat sonra başlayıp doğmasından bir saat evveline kadar devam eden müddet (CK. 502).

3 — Ceza muhakemeleri usulü tatbikatında, Nisan başından Eylûlün otuzuna kadar saat yirmi birden sabahın dördüne ve İlkteşrinin birinden Martın otuz birine kadar saat yirmi birden sabahın altısına kadar süren müddet (CMUK. 96).

GEÇİT HAKKI *bk.* Mürur hakkı.

GEDİK (Eski hukuk) *[alm Gewerbemonopolrecht (Zwangs-und Bannrecht). — fr. droit exclusif d'exercise d'un métier(d'une profession)dans une certaine zone.— ing. trade monopoly, the right to exclusive exercise of a trade (profession) in a particular area. — lât. monopolium].*

Sanat ve ticaret edebilmek salâhiyeti. Bu salâhiyete maddi, hukuki bir şekil verebilmek için sanat ve ticareti yapmaya yarıyan alât ve edevata gedik denmiş ve alât ve edevatı kullanmak salâhiyetini haiz olanlara bunların konulduğu gayrimenkul üzerinde rüçhan hakkı ve bir nevi karar hakkı (hak-kı karar) tanınmıştır.

Hicrî bin tarihinden sonra memleketimizde sanat ve ticaret inhisara tâbi tutulmuş ve sanatkâr ve tüccarın adedi tahdit olunmuştur. Her istiyen dükkân açıp ticaret ve sanat yapamazdı. Bunu yapabilmek için bu hakkı haiz olanlardan devren almak veya inhilâl vukuunda müzayedeye iştirakle bu salâhiyeti iktisab eylemek lâzımdı. Bu sebeple gedikler hukuki ve maddi kıymeti haiz bir intifa hakkı teşkil eylemekte idi.

Gedik, dükkânlarda yapılan bir kirdar mahiyetini arzetmekte ve bu bakımdan buna «kirdar» ve «sükna» dahi denmektedir. Muhtelif nevileri vardır: 1) âdi gedik: Haremeyn ve Mahmud-ı Adlî vakıflarından olan gedik. lerdir; 2) havai gedik bir gayrimenkulde kararı olmıyan gediklerdir ki buna mutasarrıf olan kimse istediği yerde sanatını icra edebilir; 3) mahlûl gedik: mutasarrıfın haklarından âzade kalarak gedik mülkü sahibine rücu eden gediktir; 4) mevkuf gedik: vakfiyeti mütearef olmasından dolayı vakıf edilmesine cevaz gösterilen gediklerdir; 5) muhdes gedik: Hicrî 1247 yılından sonra ihdas olunan gediklerdir. Aynı ıstılah musakkafat ve müstegallat harici bazı çarşı ve sokak köşelerinde ihdas edilmiş olan gediklere de itlak olunur. Tasfiyede bunların bedelleri belediyece ödenip kimseye devir olunmaksızın tamamen ilga edilmiştir; 6) mülkiyet veçhile tasarruf olunan gedik: mutasarrıfı tarafından vakfedilmemiş olan gediktir. «Mülk gedik» tâbiri de aynı mânada kullanılır; 7) müstahlas gedik: içinde bulunduğu mülkü yanan gediktir; 8) müstekar gedik: bir gayrimenkulde kararı bulunan yani o gayrimenkul içindeki alât ve edevata taallûk eden gediktir ki, gediksiz olarak gayrimenkulün ecri misli verildikçe müstecirin başkasına rüçhanı ve böylece hak-kı kararı vardır; 9) nizamlı gedik: Haremeyn ve Mahmud-ı Adlî vakıflarına tahsis olunan gediklerdir. Bunlarla tevsi-i intikal muamelesi yapılmaksızın borç ödenebilir. Nizamlı gedik denilmesi borcun ödenmesi mahsus nizam iktizasından olduğu içindir; 10) örf-ü belde gediği: İzmir ve havalisi Manisa ve Bursa şehir ve kasabaları dahilinde bazı mülk arsalar üzerinde bina inşa ve ağaç dikmek ve bunların durması mukabilinde ar.a sahiplerine muayyen bir ücret vermek üzere tesis edilen intifa hakkına denir. Bu hak tapu dairelerinde kabul olunarak bina ve ağaçlar ayrı ve yerleri ayrı kayıt olunmuş ve bazılarında «yer kiralı» veya «filânın örf-ü beldesinden» işaretiyle yalnız muhdesat yani bina ve ağaçlar kayıt olunmuştur; 11) Paftos gediği: İzmir ve Manisa ve Bursa havalisinde şehir ve kasaba haricinde bazı arazi üzerinde bina yapmak ve ağaç dikmek ve bunların o arz üzerinde durması mukabilinde yer sahiplerine seneden seneye muayyen bir ücret vermek üzere tesis olunan intifa hakkı tapuca kabul ve kayıt olunarak bina ve ağaç bunları yapan ve diken namına ve yerleri mutasarrıfları namlarına kayıt olunmuştur ki bu intifa hakkına Paftos gediği denir; 12) tevsi-i intikalli gedik: binde otuz kuruş tevsi resmi verilip icare-i misliyesi binde bir kuruşa iblâğ edilerek intikali tevsi olunan ve bu suretle mutasarrıfın muayyen yedi sınıf mirasçılarına intikal kabiliyeti kazanan icareteyinli vakıf gedikleridir; 13) vakıf gedik: vakfı mütearef, menkul kabilinden olarak vakfedilmiş bulunan gediktir; 14) vakfiyet veçhile tasarruf olunan gedik: mutasarrıfı tarafından usulüne tevfikan vakıf veya vakfa tahsis olunan gediktir.

Gedikler 1327 tarihli kanunla kaldırılmıştır.

GEDİĞİN MÜLKÜ Gediğin bulunduğu akardır. Bu akar vakıf veya mülk olabilir.

GEDİK MUACCELESİ Gediğin talibine tefvizi sırasında bulunduğu gayrimenkulün gedikten âri kıymetine yakın tesmiye olunan ve peşin ödenen bedeldir.

GEDİK MUTASARRIFI Gediğin bulunduğu gayrimenkulün hak-kı kararı haiz olan müsteciridir.

GEDİK MÜECCELESİ «Gedik mülkünün kirası» tâbirinin müteradifidir.

GEDİK MÜLKÜNÜN KİRASI Gedik mutasarrıfı tarafından gediğin bulunduğu gayrimenkul malikine cüz'i miktarda verilen kiradır ki İstanbul ve bilâd-ı Selâsedeki gediklerin ilgasına dair olan muvakkat kanunda sermayeye kalb ve tahvil olunurken bunun senevi üç kuruşu yüz itibar olunmuştur. Mülk kirası malûm olmıyan gedikler de tahrir kıymeti yeni tahrire dahil olmıyan yerlerde muhammen kıymetin otuzda biri mülk bedeli addolunur.

GEDİK MÜLKÜNÜN SAHİBİ Gediğin bulunduğu gayrimenkulün rakabesine malik olanlardır ki vakıf veya sair her hangi hükmi veya hukuki şahıs olabilir.

GEDİK TİMARI Memurlara verilen timardır.

GEDİKLİ ERBAŞ *[alm. Unteroffizier, Deckoffizier. — fr. sous-officier. — ing. non-commissioned officer, warrant officer. — lât. principales (optio, tesserarius, vecillarius, signifer)].*

Erbaş mertebesinde hususi surette yetiştirilen bir nevi gönüllü ve maaşlı asker (2503 No. K.)

GELİR (İrat) *[alm. Einkünfte, Einkommen, Bezüge, Renten. — fr. revenu, rente. — ing. income, revenue, rents. — lât. reditus, annuum].*

Menkul ve gayrimenkul mallarla her türlü haklardan, hizmetlerden elde edilen menfaatler.

GEMİ *[alm. Schiff, Seeschiff. — fr. navire, vaisseau. — ing. vessel, ship. — lât. navis, navigium, navis marina* yahut *maritima].*

Sular üstünde insanların arzu ve iradesine tâbi olarak insan veya eşya taşıyan her nevi nakil vasıtası.

GEMİ ADAMLARI *[alm. Schiffsbesatzung, Schiffsleute.— fr. gens de mer, équipage (du navire). — ing. sailors, ship's crew, ship's company.— lât. nautae, nautici, socii navales, remiges, ministri navigii].*

Geminin görülecek her türlü işleri için donatan veya kiralıyanın para ile tuttuğu kimseler. Bunlara «gemi mürettebatı» da denir.

Kaptan, gemi zabitleri, tayfalar ve gemide çalışan diğer bütün şahıslar, gemi adamlarından sayılır (TK. 1022, 1026).

GEMİ ALACAKLILARI *[alm. Schiffsgläubiger.— fr. créanciers du navire. — ing. lienors].*

Deniz serveti üzerinde kanuni rehin hakları, yani donatanın diğer alacaklılarına nazaran imtiyaz ve rüçhan hakları olan alacaklılardır. Gemi alacaklısı hakkı yalnız donatana değil gemiye zilyet olan üçüncü şahsa karşı ileri sürülebilir (TK. 1295).

GEMİ İPOTEĞİ *bk.* Gemi rehni.

GEMİ JURNALI *[alm. Schiffsjournal, Schiffstagebuch, Logbuch.— fr. journal du bord, livre du bord. — ing. log-book].*

Her gemide bulunması lâzımgelen ve kaptanın nezareti altında ikinci kaptan ve bunun mazereti halinde, bizzat kaptan veya nezareti altında olmak şartiyle, tâyin edeceği gemi adamlarından elverişli bir kimse tarafından tutulan bir defter.

Her yolculukta gemiye, yüke ve kısmen de gemide bulunan şahıslara müteallik olmak üzere (meselâ havanın hali, takip edilen rota, gemi ve yükün uğradığı kazalar ve bunların tafsilâtı v.s. gibi) geçecek bellibaşlı hâdiseler günü gününe bu deftere yazılır (TK. 1060 vd.).

GEMİ KAFİLESİ *bk.* Refakat.

GEMİLERİN ÇARPIŞMASI *bk.* Çatma.

GEMİ MECLİSİ *[alm. Schiffsrat. — fr. conseil du navire. — ing. council of ship's officers].*

Tehlike halinde alınacak tedbirleri kararlaştırmak üzere gemi zabitlerinden kaptanın teşkil edeceği meclis. Gemi meclisinin mütalâa ve kararları yalnız istişari mahiyettedir; kaptanı bağlamaz, alınan tedbirlerden mesul olan yegâne şahıs kaptandır (TK. 1059).

GEMİ MÜDÜRÜ *[alm. Korrespondentreeder, Schiffsdirektor. — fr. commissaire du navire. — ing. managing owner, purser. — lât. navicularius].*

Donatma iştirakinin işletme icabatından olan hukuki muamelelerini ve bütün işlerini yapmaya mezun daimi bir mümessil. Bir gemi müdürü bulundurmak kanunen mecburi olmayıp müşterek donatanların ihtiyarına bırakılmıştır. Müşterek donatanlar gemi müdürü olarak aralarından birini seçtikleri taktirde ekseriyet kararı kâfi ise de dışardan birinin seçilmesi için ittifak şarttır (TK. 1033).

GEMİ MÜLKİYETİ *[alm. Schiffseigentum. — fr. propriété de navire. — ing. ship's property, equipment, gear. — lât. armamenta, instrumentum navis].*

Gemi üzerindeki mülkiyet hakkı. Bizde gemi mülkiyeti, tarafların mutabakatiyle, teslimsiz de iktisap olunabilir (TK. 1015).

GEMİNİN MÜRETTEBATI *bk.* Gemi adamları

GEMİNİN TAHMİLİ *bk.* Yükleme.

GEMİ PAYI *[alm. Schiffspart. — fr. part de navire. — ing. share of ship].*

Gemi üzerindeki müşterek mülkiyette müşterek maliklerden her birinin hissesi.

Gemi payına sahib olmak müşterek donatanlıkta ortaklık sıfatını verir. Mâlik kendi payını dilediği gibi temlik ve terhin edebilir (TK. 1030, 1044, 1045).

GEMİ REHNİ *[alm. Schiffspfandrecht, Schiffshypothek.— fr. hypothèque maritime. — ing. mortgage on ship].*

Sicilde kayıtlı gemi üzerinde tesis olunan bir nevi ipotektir ki mukavele ve tescil yoluyla tesis olunur. Alacaklıya takip ve rüçhan hakkı verir, gemiyi ve takımlarını takyit eder, fakat navluna ve sigorta teminatına şamil değildir. Kanuni rehin hakkını doğuran imtiyazlı alacaklıların tekaddümü dolayısiyle gayrimenkul ipoteği kadar güvenli değildir (TK. 1447, 1458)

GEMİ SENEDİ *bk.* Gemi tasdiknamesi.

GEMİ SİCİLLİ *[alm. Schiffsregister.— fr. registre des navires. — ing. ship register].*

Gayrisafi hacmı istiabisinde elli metre mikâbını geçmiyenler hariç olmak üzere deniz ticaretine ayrılan gemi ve yatlar, denizci yetiştirme gemileri gibi denizde taşıma yolu ile kazanç elde etmede kullanılmıyan Türk gemilerinin kaydettirileceği resmî sicil. Sözü geçen vasıfları haiz ve Türk malı olan her gemi mukayyet bulunduğu bağlama limanının tescil dairesinde kaydolunur. Trabzon, Samsun, Zonguldak, İstanbul, Bandırma, İzmir, Antalya ve Mersin limanlarında birer tescil dairesi vardır. Tescil dairelerinin âmirleri liman reisleridir. Gemi sicilli alenidir. Hukuki mahiyeti bakımından Medenî Kanunun 7 nci maddesindeki resmi siciller meyanına dahildir. Sicil dairesi geminin sicil kaydına uygun bir tasdikname (*bk.* gemi tasdiknamesi) tanzim eder. Tescil şartları ve sicile kaydedilecek hususlar hakkında *bk.*: TK. 1459 - 1482; Türk bayrağı altına girecek vapurlar hakkında 15/1/1940 ve 1/3/1941 tarihli nizamnamelerle Türk gemilerinin tescili hakkında 18/5/1931 tarihli nizamname.

GEMİ TASDİKNAMESİ *[alm. Schiffszertifikat.— fr. certificat du navire. — ing. certificate of registry (vessels)].*

Geminin gemi sicilindeki kayıtlarına uygun olan ve taşımakta olduğu bayrağı çekmiye hakkı olduğunu gösteren âdeta geminin pasaportu sayılabilen bir vesika. Türkiyede gemi tasdiknamesi, gemi sicilli daireleri tarafından verilir. Türk bayrağını çekmek hakkı bu tasdikname ile ispat olunur. Tasdiknamenin tebliğinden önce bu hakkın kullanılması yasaktır. Gemi tasdiknamesinin veya bunun tasdikli bir suretinin yolculukta daima gemide bulundurulması lâzımdır (TK. 1466, 1467).

GEMİ TONAJI *[alm. Schiffstonnage. — fr. tonnage du navire. — ing. tonnage of ship].*

Bir geminin hacmını ve taşıma kabiliyetini ifade eden ve teknik ölçme usullerine göre bulunan bir rakamdır.

Harb gemilerinde tonajdan maksat geminin yerinden oynattığı su hacmine müsavi olan ağırlığıdır. Ticaret gemilerinde önemi olan cihet, milletlerarası Moorson sistemine göre bulunan gayrı safi ve safi ölçüdür *[alm. Brutto und Nettoregistertonnen. — fr. jauge brute et nette. — ing. gros and net tonnage].* Bilhassa geminin hayat ve mal selâmeti bakımından murakabesine (istiap hadleri), navlun ve sigorta akitlerinin düzenlenmesine, deniz resimlerinin tesbitine yarar. Muayene ve Mesahai-Sefain Talimatnamesine göre gemi ölçüldükten sonra bir mesaha şahadetnamesi *[alm. Schiffsvermessungsurkunde. — fr. certificat de jauge. — ing. certificate of measurement]* verilir.

GEMİ VESİKALARI *[alm. Schiffspapiere. — fr. documents du navire, papiers de bord. — ing. ship's papers].*

Yolculuğa başlıyan bir deniz ticaret gemisinde bulunması nizamen gereken vesikaların bütünü Bunlardan gemiye ait olanlar, gemi tasdiknamesi, muayene şahadetnamesi, mesaha şahadetnamesidir. Gemi adamlarına ait olanlar tayfa tezkereleri ve tayfa defteridir. Yolcu ve gemi adamlarına ait olan patentadır. Mala taallûk edenleri navlun mukaveleleri, konşimentolar, manifesto, gümrük tezkeresidir.

GEMİ ZABİTLERİ *[alm. Schiffsoffiziere. — fr. officiers du navire. — ing. ship's officers, certificated officers].*

Gemide kaptandan başka ve onun emri altında muhtelif işlere kumanda edenlere denir. Başlıca güverte, makina, idare ve sağlık işlerinde olmak üzere geminin büyüklüğüne ve tesisatının çeşitliğine göre her gemide gemi zabitleri bulunur. Hayat selâmeti bakımından en aşağı kadrosu her yerde hususi nizamlarla tesbit olunmuştur.

GEZGİNCİ ESNAF *[alm. Wandergewerbe, Hausiergewerbe, Gewerbe im Umherziehen.—fr. marchand ambulant. — ing. pedlar's trade, hawker's trade, hawking].*

Muayyen idari hudut içinde ikametgâhı olan ve mallarını, evvelce sipariş almaksızın, evden eve dolaşarak veya umumi yollarda ve meydanlarda vesair umumi yerlerde satışa arz etmek suretiyle çalışan esnaf.

GIBB ET-TASDİK (gibb at-tasdik) Şeriye mahkemelerinden verilip ikrar ve takrire mütedair olan hüccetlerde «gıbb et-tasdik mâ vakaa bittalep ketbolunduğu» ibaresinde çokça tesadüf olunur ki, «diğer taraf tasdik ettikten sonra cereyanı hâl talebe binaen yazılı» demektir. Hâkim tarafından tasdik edildikten sonra demek değildir.

Bu beyan cereyan-ı hale muvafık olmak için diğer taraf meselâ:ikrarda mukarrün-leh hazır bulunup mukırrı ikrarında tastik etmiş olmak lâzımdır. Aksi halde bu söz manasız olur.

Gıb (gibb) lûgatte âkibet ve encam mânasınadır. Arasıra dost ziyareti mânasına da kullanılır. Fakat sonra mânasına gelmez. Şu halde sonra mânasına kullanılması müvelled yani bu mânaya alınmış olacaktır

GIYAP *[alm. Versäumnisverfahren. — fr. procédure par défaut. — ing. proceedings in default of appearance. — lât. lis deserta, eremodicum].*

Hukuk muhakemeleri usulünde: tahkikat veya muhakemede hazır bulunması için usulen davet edilmiş olan tarafın muayyen günde hazır bulunmaması hali.İki taraftan biri muayyen tahkikat veya muhakeme celsesine gelmediği veya gelipte cevaptn kaçındığı taktirde hakkında gıyap kararı *[alm. Versäumnisurteil.— fr. jugement par défaut. — ing. judgement by default]* verilir (HMUK 398 - 412 ve 509).

GİZLİ CELSE *[alm. geheime Sitzung, Sitzung unter Ausschluss (Ausschliessung) der Öffentlichkeit. — fr. huis clos. — ing. secret session, session without strangers (Parliament),hearing in camera (Law-court)].*

Umumiyetle: Alâkalılardan başkasının iştirakine, dinlemesine müsaade edilmeyen toplantı.

I — Usul hukukunda: iki taraf ile vekillerinden ve mahkemede hazır bulunmaları zaruri olan müdahil, şahit, ehli hibre gibi, dâva ile doğrudan doğruya alâkalı kimselerden başka şahısların bulunmasına müsaade edilmeyen tahkikat veya muhakeme celsesidir.

Kararlar yalnız karara iştirak edecek hâkimlerin huzuriyle ve gizli olarak müzakere edilir (HMUK. 382; CMUK. 382).

1. Hukuk muhakemeleri usulünde: alenen icrası âdap ve ahlak-ı umumiyeye mugayir olduğu muhakkak olan hallerde muhakeme mahkemenin kararıyle gizli olarak yapılır (HMUK. 149, 233).

2. Ceza muhakemeleri usulünde: umumi âdap ve emniyeti muhafaza maksadiyle duruşmanın bir kısmı veya tamamı mahkeme kararıyle gizli olarak yapılır. On beş yaşını bitirmemiş olanlara ait duruşma mutlaka gizli olur (CMUK. 373, 375, 377).

II — Esasiye hukukunda: teşrîî meclis müzakereleri ancak dahili nizamnamede münderiç şartlara tevfikan gizli olarak yapılabilir (TEK. 20).

«Hâfi celse» tâbiri aynı mânada kullanılır.

GİZLİ CEMİYET *bk.* Cemiyet.

GÖÇEBE *[alm. Nomade. — fr. nomade. — ing. nomad. — lât. nomas, nomades, vagae gentes].*

Sabit bir ikametgâhı olmaksızın yurt içinde çadır, hayvan ve sair vasıtalariyle mevsimler ve iklimlere göre yer değiştiren insan grupları. Bunlar daha ziyade aşiret esaslarına göre yaşarlar (İskân K.).

GÖÇMEN *bk.* İskân.

GÖÇMENLİK *[alm Wanderung (Auswanderung und Einwanderung). — fr. migration (émigration, immigration).— ing. migration (emigration, immigration). — lât. migratio, commigratio (emigrare, immigrare)].*

1 — Dışardan içeriye: Az veya çok şahısların evvelce yerleşmiş oldukları memleketi terk ederek diğer bir memlekete yerleşmesi. Arazi terk ve ilhakları dolayısiyle kendi ırk ve milletlerinin ekseriyeti teşkil ettiği

devletten ayrılmış olanlar (Romanya, Bulgaristan, Yunanistan Türkleri gibi) ekseriya kendi milletlerinin yaşadıkları topraklara göç etmektedirler. Bundan başka nüfusu süratle artan, siyasi rejimi değişen, iktisadi vaziyeti bozulan memleketlerden de diğer memleketlere göç edilmektedir.

2 — İçerden dışarıya: Bir devlet vatandaşının kendi memleketini terk ederek, yabancı bir memlekette kati surette yerleşmesi. Bilhassa iktisadi zaruretler dolayısiyle bazı memleketlerden hicret eden insanların sayısı, hem muhacirlerin terk ettiği devlet ve hem de nezdinde yerleştikleri devlet için mühim endişeler doğurduğundan devletlerin dahili mevzuatiyle ve muahedelerle, muhaceret meselesi nizam altına alınmıştır.

Lozan muahedesinde merbut İkamet ve Adli Salâhiyet Mukavelesi (2) «muhaceret hakkındaki ahkâma halel gelmemek şartiyle» ecnebilerin Türkiyeye serbestçe girebilmesini kabul etmiştir.

GÖK TERİKE (tarika) İdrak etmemiş ve henüz biçilmemiş ekin demektir.

GÖNDEREN *bk.* Mürsil.

GÖNDERİLEN *bk.* Mürsel-ün-ileyh.

GÖNÜLLÜ *[alm. Freiwilliger. — fr. volontaire. — ing. volunteer. — lât. voluntarius miles, voluntarii].*

Askerî mükellefiyet dışında kendi rıza ve arzusiyle orduya intisabeden kimse. Ordumuza gönüllü asker ancak, deniz, jandarma sınıflariyle gedikli erbaşlık için alınır. Gönüllü on sekiz yaşını ikmal etmiş olmalıdır (AsK. 11).

GÖTÜRÜ PAZARLIK *[alm. Akkordvertrag (Akkordlohn, Akkordpreis). — fr. marché à forfait. — ing. job-work, contract-work].*

Satılan malın veya yapılan hizmetin bedel veya ücretinin götürü olarak tesbit edilmesi. Bunun hususiyeti şudur: görülen işin veya satılan malın kıymeti tarafların ilk tahminlerinden fazla veya az olduğu anlaşılsa bile bedel veya ücret miktarı değişmez (BK. 322, 365).

GÖTÜRÜ SATIŞ *bk.* Satış.

GÖZ ALTINA ALINMA *[alm. Internierung. — fr. internement. — ing. internment. — lât. relegatio (in locum)* (meselâ: *relegatio in insulam)].*

Muharip yabancı ordu mensuplarından Türkiyeye iltica edenlere tatbik edilen usuldür (K. No. 4104, 4322).

GÖZ HAPSİ *[alm. Stubenarrest. — fr. arrêts à domicile. — ing. house arrest. — lât. custodia libera].*

Yalnız subaylar hakkında tatbik olunan askerî bir disiplin cezasıdır. Cezalı, ceza müddeti içinde resmî daire, kışla ve talimhanelerdeki hizmetin hiç birisinden muaf değildir. Fakat, hizmetin bitmesinden sonra kışla veya resmi daire dışına çıkamaz. Hizmete müteallik olanlar müstesna olmak üzere hiç bir ziyaret kabul edemez. Azami müddeti dört haftaya kadardır (AsCK. 23, 24).

GREV VE LOKAVT *[alm. Streik und Aussperrung. — fr. grève et lock-out. — ing. strike and lock-out].*

Kendi menfaatlerine daha uygun gördükleri başka iş şartlarını iş verene kabul ettirmek veyahut muayyen ve mer'i iş şartlarına karşı itirazları bulunmaksızın ancak bunların tatbikine ait usullerin ve tarzların değiştirilmesini temin eylemek kasdiyle kanunda gösterilen miktarda işçilerin aralarında kararlaştırarak hep birlikte ve birden ve birdenbire işi bırakmaları «grev» dir.

İş verenin kendi menfaatlerine daha uygun gördüğü başka iş şartlarını işçilerine kabul ettirmek veyahut muayyen ve mer'i iş şartlarını değiştirmeksizin ancak bunların tatbikine ait usul ve tarzların değiştirilmesini temin eylemek kastiyle işi durdurması, yahut iş veren tarafından bu gayelerden biriyle yapılan teklifleri kabul etmediklerinden dolayı işten çıkmağa mecbur olan işçiler sayısının «grev» hakkında yazılmış olan nisaplara varması «lokavt» tır.

«Grev» ve «Lokavt» yasaktır (İşK. 72, 75, 127-132).

GURUP SİGORTASI *bk.* Toplu sigorta.

GULÛL (ġulūl) (cihadda). Ganaimden sirkat veya ganimet mallarından taksimden önce hiyanet tarikiyle bir şey almaktır.

GUREMA (ġuramā') Borçlu ve alacaklı mânasına olan «garîm» in cemidir.

GUREMA TAKSİMİ İslâm hukukunda tereke mevcudunu alacaklıların alacağı nisbetinde kendilerine taksim etmektir.

GURRE (ġurra) İskat edilen bir ceninden dolayı verilmesi icabeden beş yüz şer'î dirhemdir.

Şöyleki: bir kimse zevcesinin veya başka bir kadının karnına vurup çocuğunun düşmesine sebep olsa bakılır: eğer çocuk ölü olarak düşmüşse o kimse üzerine gurre lâzımgelir; diri olarak düşüp te akebinde ölmüş ise diyet i kâmile lâzımgelir. Hamil olduğu cenini kocasının izni olmaksızın ilâç vesaire istimaliyle iskat eden kadın üzerine de bu veçhile gurre veya diyet lâzımgelir. Bu gurre ceninin veresesine feraiz mucibince mevrus olur.

GÜLHANE HAT-TI HÜMAYÛNU Sultan Mecidin, Gülhanede (İstanbul 3 teşrinievvel 1839) Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından okunup Osmanlı tarihinin «Tanzimat» denilen son devrini açan fermanının adıdır.

Gülhane hattının esasları; tebaanın can, mal ve namusunun temini, vergilerin muntazam bir usul altına konulması ve toplanması, askerî işlerin ve askerlik müddetinin muayyen bir nizam altına alınmasıdır.

GÜMRÜK *[alm. Zoll. — fr. douane. — ing custome. — lât. vectigal portorium (portus)].*

1 — Yabancı memleketlerden gelen ve kendi kanununda ve tarifelerinde yazılı esaslara göre rüsuma tâbi tutulan, bilûmum maddelerle şahısların, muayeneye tâbi olduğu hat ve mıntakanın bütünüdür.

Gümrük hattı *[alm. Zollgrenze. — fr. frontière douanière. — ing. customs frontier]* siyasi sınırlarımızı çevreleyen denizlerde memleketimizi komşu devletler arazisinden ayıran kara hudutlarından ve hududu teşkil eden akar sular sahillerinden ibarettir.

Gümrük mıntakası *[alm. Freizone. — fr. zone franche. — ing. free zone]*, sahil hudutlarımızda sahil hattından denize doğru dört mil, kara hudutları-

mızda gümrük hattından memleket içine doğru on kilometre; müşterek nehirlerde, nehirlerin kara sularından sayılan yani Talveg hattının ayırdığı, memleketimize ait kısmından ibarettir.

2 — Târife kanunlarına dayanarak, memlekete giren eşyadan, muafiyetleri kanunla kabul edilenler müstesna; resim almak ve ayrıca bazı vergi ve resimleri toplamak ve ihraç olunan malların muayene ve kayıtlarını yapmak ve transit veya muvakkat kabul yolu ile memlekete gelen eşyanın muvakkaten ve emanetten resimlerini almak üzere teşkil edilen dairelere de «gümrük» *[alm. Zollamt. — fr. bureau de douane. — ing. customs house. — lât. telonium]* denir.

Bizde «Gümrük idaresi» 1860 tarihinde kurulmuştur. Ondan evvel iltizam usulü vardı. Yalnız 1840-1860 arasında gümrük resmi hazine hesabına gümrük eminleri, muhassilleri marifetiyle toplanmıştır.

Gümrük idaresi evvelce dahilî ve harici olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Komşu devletlerle münasebet tesis ve ticaret muahedeleri akit olundukça, o memleketlerden gelen mallardan alınan resimlerle harici gümrükler ve yapılan tarifelere dayanarak memleket mamûl ve mahsullerinden alınan resimlerlede dahilî gümrükler meşgul olurlardı. 1874 tarihinde dahilî gümrükler ilga edilmiştir.

Bizde gümrük idaresi halen yalnız gümrük resmiyle değil, ithalât eşyasından alınmakta olan muamele, istihlâk vergileri, belediye hisseleri, tayyare, hayvan, sağlık resimleri ve ardiye ücretiyle de meşgul olmaktadır.

GÜMRÜK BEYANNAMESİ *[alm Zollerklärung, Zolldeklaration. — fr. déclaration en douane. — ing. customs declaration]*.

Salâhiyettar gümrük idarelerine verilen ve gümrük resminin ve bu mahiyetteki diğer rüsumun tediyesini mutazammın ve taahhütname mahiyetinde olan ve tarife tatbikatı için gümrük idarelerince bilinmesi lâzımgelen bilûmum malûmatı, ezcümle kapların adet, marka ve numaralarını, eşyanın mahiyet, nevi, menşe, kıymet ve miktarını gümrük tarifesindeki fasıllara göre bildiren ve eşya sahibinin veya vekilinin isim ve adresini de ihtiva eyliyen ve manifestoya uygun olması lâzımgelen vesika. İthalât eşyası için olduğu gibi resme tâbi tutulmayan ihracat eşyası için de dahili ticaret muamelelerinde ibraz ve istimali mecburidir.

GÜMRÜK RESMİ *[alm. Zollgebühren, Zollabgaben. — fr. droits de douane, taxe douanière. — ing. customs of excise duty]*.

Bizde gümrük resminin esasını, âmediye, reftiye, masdariye namlariyle Osmanlı devletinin kuruluşundan beri mevcut olan vergiler teşkil etmiştir.

Tanzimatta gümrük rüsumu ithalât, ihracat, transit ve ticaret-i dahiliye eşyasına ait olmak üzere dört neve *[alm. Einfuhr-, Ausfuhr-, Durchfuhr, Binnenzoll. — fr. droits (taxes) d'entrée, -d'exportation, - de transit, - d'octroi. — ing. import, export, transit, octroi duties]* ayrılarak kıymet üzerinden alınırdı.

Bundan başka evvelce fermanlarla muhtelif devlet tebaasına «en ziyade mazharı müsaade millet muamelesi» namı altında geniş ölçüde ticaret hakları bahşedilmiştir.

Umumî harbde hükümet hareket serbestisini ele alarak gümrük ithalât resminin kıymet üzerinden *[alm. Wertzoll. — fr. taxe ad valorem — ing. ad valorem duty]* alınması usulünü terkle sıklete müstenit *[alm. Gewichtszoll. — fr. taxe d'après le poids. — ing. duty, calculated or applied by weight]* mütevafit tarife sistemini ikame eylemiştir.

Bununla beraber ancak 1929 tarihinde meriyet mevkiine giren kanunla bihakkın târifeye hâkim olunabilmiştir.

GÜMRÜK TÂRİFESİ *[alm. Zolltarif. — fr. tarif douanier. — ing. customs tariff]*.

Bir memlekete yabancı memleketlerden ithal edilecek maddelerinde ithalinde tâbi olacağı rüsum miktarını ve bu hususta kabul edilen sistemi gösteren ve bir usul dairesinde tasnif edilmiş ve ekseriya altının milletlerarası fiyatlarına veya ecnebi dövizlerine göre sabit bir kambiyo üzerinden miyarı tanzim kılınmış olan tarife. Bizde iki türlüdür:

1 — Umumi tarife *[alm. Einheitszolltarif, autonomer Tarif. — fr. tarif général. — ing. general tariff]* kendileriyle ticaret muahedesi yapılmayan devletlerden ithal edilen maddelere tatbik olunan tarifedir.

2 — Ahdî tarife *[alm. Vertrags-, Konventionaltarif. — fr. tarif conventionnel. — ing. tariff made or applied under treaty]* kendileriyle ticaret muahedesi yapılan devletlerden gelen mallara tatbik edilen ve âkit devletlerin karşılıklı menfaatleri bakımından ekseriya umumi tarifeye nazaran daha müsait esasları ihtiva eyliyen tarifelerdir.

GÜMRÜK VE İNHİSARLAR VEKÂLETİ *[alm. Ministerium für Zölle und Monopole. — fr. Ministère des Douanes et des Monopoles. — ing. Customs and Excise Department]*.

Bir vekilin emir ve idaresi altında gümrük ve devlet inhisarları işleriyle meşgul olmak üzere 1909 No. kanunla kurulmuştur. Bu Vekâletin merkezde ve taşradaki teşkilâtı ve daireleri ve bunların vazifeleri Gümrük ve İnhisarlar Vekilliği teşkilât ve vazifeleri hakkındaki kanunda izah edilmiştir.

GÜNDELİK ÜCRET *bk.* İşçi ücreti.

GÜZEŞTE *bk.* Faiz.

H

HABERLEŞME SIRRI *bk.* Muhaberat sırrı.

HABÎS (Ḥabîs) (Es.H.) Vakfedilen şeydir. Gerek arazi, gerek akar ve gerek hayvan olsun. Cihad için vakfedilen atlara ıtlakı şayidir. (Bu atlara vakıf olduğunu gösterir birer dağ vurulması vaktiyle âdet idi).

HACB (Ḥacb) (Es. H.) Lûgatte menetmek ve bir şeyden alıkoymak mânasınadır. Istılahta daha yakın diğer bir vâris bulunmasından naşi bir şahsı tamamen veya kısmen mirastan menetmektir. Hacbeden vârise «hâcib», hacb olunan vârise «mahcub» denir. Meselâ: müteveffanın babasının babası, babasiyle tamamen mahcub ve sâkıt olur.

HACB-I HIRMAN (Ḥacb-ı ḥirmān (Es.H.) Bir vârisi mirastan defaten menedip tamamen mahrum eylemektir.

HACB-I NOKSAN (Ḥacb-i noḳsān) (Es.H.) Bir vârisin hissesini çok miktardan aza indirmek, miras hissesini azaltmaktır.

HÂCET (Ḥācat) (Es.H.) Bertaraf edilmediği takdirde zarar ve meşakkatı mucip olan haldir ki umumi ve hususi kısımlara ayrılır.

HACİR (Kısıt) *alm. Entmündigung, Bevormundung. — fr. interdiction — ing. placing under guardianship or curatorship, disability. — lât. interdicitur bonorum administratio].*

1 — Bir şahsın medeni haklarını kullanma salâhiyetinin mahkeme tarafından kaldırılması. Binaenaleyh hacredilen bir şahıs muamele istiklâlini kaybederek bir tâbiiyet ve himaye vaziyetine girer. Mahcur *[alm. Entmündigter, Bevormundeter. — fr. interdit. — ing. person placed under guardianship, judicial disability.— lât. in curatione esse]* üzerindeki bu himaye velâyet veya vesayet şekillerinde tesis olunur Hacir sebepleri: akıl hastalığı veya akıl zayıflığı, israf, ayyaşlık, mallarını kötü idare (sui idare), çirkin hayat sürme, bir yıldan aşağı olmamak üzere hapis cezasına mahkûm olma ve nihayet ihtiyarlık, malûliyet veya tecrübesizlik sebebiyle işlerini gereği gibi görmekten âciz olan reşidin kendi talebi (ihtiyari hacir) *[alm. Entmündigung auf eigenes Begehren.— fr. interdiction volontaire]* (MK. 355-360).

2 — **Ḥacr** (Es.H.) Lûgatte mutlaka meni mânasınadır. Istılahta bir şahsı tasarruf-u kavliyesinden menidir.

HACİZ *[alm. Pfändung (Beschlagnahme). — fr. saisie. — ing. distraint, attachment, seizure.— lât. pignoris capio].*

Borçlu borcunu ödemezse kendi elinde veya üçüncü şahısta olan menkul mallariyle gayrimenkullerinden ve alacak haklarından alacaklının, ana, faiz ve masraflar da dâhil olmak üzere bütün alacaklarına yetecek miktarının adlî veya idari makamların emrine konulmasıdır. Bazı malların haczi caiz değildir.

HACZİ CAİZ OLMIYAN MALLAR *[alm. unpfändbare Gegenstände. — fr. objets insaisisables. - ing. non - distrainable chattels].* Para borcunun ödenmesi için haciz yoliyle yapılan icra takibinde borçluya ait olup âmme hukuku veya borçlunun zaruri ihtiyacı bakımından veya paraya çevrilmesine maddeten imkân bulunmaması noktasından haczi ve paraya çevrilmesi kabil olmıyan, diğer bir deyim ile hacizden istisna edilmiş şeyler ve alacaklardır.

İcra İflâs Kanununda (82,83) tahdiden tasrih edildiği gibi hususi kanunlarda ayrıca haczi caiz olmıyan şeyler ve alacaklar gösterilmiştir.

Âmme hukuku bakımından haczi caiz olmıyan mallar şunlardır:

Devlet malları ve mahsus kanunlarda haczi caiz olmadığı gösterilen diğer mallar (2762 Numaralı Vakıflar K. 9; 1580 Numaralı Belediye K 19 *b.* 7; 422 Numaralı Köy K. 8).

Borçlunun zaruri ihtiyacı bakımından haczi caiz olmıyan eşyaları: 1 — Borçlunun zatı ve mesleki için lüzumlu elbise ve eşyası, borçlu ve ailesine lüzumlu olan yatak takımları, ibadete yarıyan kitap ve eşyası, 2 — Vazgeçilmesi kabil olmıyan mutfak takımı ve pek lüzumlu ev eşyası, 3 — Borçlu çiftçi ise kendisinin ve ailesinin geçinmeleri için zaruri olan arazi ve çift hayvanları ve taşıma vasıtaları ve diğer teferruatı ve ziraat aletleri, borçlu çiftçi değil ise sanat ve mesleki için lüzumlu olan alât ve edevat ve kitapları, arabacı ve kayıkçı ve hamal gibi küçük nakliye erbabının geçinmelerini sağlıyan nakil vasıtaları, 4 — Borçlu ve ailesinin idareleri için lüzumlu ise borçlunun tercih edeceği bir süt veren mandası veya ineği, yahut üç keçi veya koyunu ve bunların üç aylık yem ve yataklıkları, 5 — Borçlu ile ailesinin iki aylık yiyecek ve yakacakları, borçlu çiftçi ise gelecek mahsul için lâzım olan tohumluğu, 6 — Memleketin ordu ve zabıta hizmetlerinde malûl olanlara bağlanan tekaüt maaşları ile bu hizmetlerden birinin ifası sebebiyle ölenlerin ailelerine bağlanan maaşlar, ordunun hava ve denizaltı mensuplarına verilen uçuş ve dalış ikramiyeleri, askerî malûllerle şehit yetimlerine verilen terfih zammı ve 1485 Numaralı Kanuna göre verilen inhisar bey'ie hisseleri, 7 — Borçlu bağ ve bahçe veya meyva veya sebze yetiştirici ise kendisinin ve ailesinin maişetleri için zaruri olan bağ, bahçe ve bu sanat için lüzumlu bulunan alât ve edevat, geçimi hayvan yetiştirmeğe munhasır olan borçlunun kendisi ve

ailesinin maişetleri için zaruri olan hayvanları ve bu hayvanların üç aylık yem ve yataklıkları, 8 — Bir muavenet sandığı veya kurumu tarafından hastalık, zaruret ve ölüm gibi hallerde bağlanan maaşlar, 9 — Vücut veya sıhhat üzerinde yapılan zararlar için tazminat olarak zarar görene veya ailesine toptan veya irat şeklinde verilen veya verilmesi lâzım gelen paralar, 10 — Borçlunun haline münasip evi (evin kıymeti fazla ise haczedilir ve bedelinden haline münasip bir ev alınabilecek miktarı borçluya bırakılır) (Medeni Kanunun 807 nci maddesindeki kanuni ipotek hali müstesna), 11 — Maaşlar, tahsisat ve ücretler ve intifa hakları ve hasılatı ve ilâma dayanmıyan nafaka, emekli maaşları, sigortalar veya tekaüt sandıkları tarafından tahsis edilen iratlardan borçlu ve ailesinin geçinmeleri için lüzumlu olan miktar (haciz olunacak kısım bunların 1/4 inden aşağı olamaz.), 12 — Borçlar Kanununun 510 uncu maddesi gereğince haciz olunmamak üzere tahsis edilmiş olan kaydı hayatla iratlar.

(Takip mevzuu olan borç yukarda 1,2,3,7 nci fıkralarda yazılı eşya bedelinden doğmuş ise bunlar haczedilebilir).

Kanunun aradığı lüzum ve zaruretin takdiri icra memuruna ve şikâyet halinde icra yargıcına aittir.

Bazı ekonomi topluluklarına ilgiyi sağlamak ve bu toplulukların varlığını korumak maksadiyle hacizden istisna edilen eşya ve alacaklar için bk. 2834 Numaralı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkındaki K. 8 ve 2836 Numaralı Tarım Kredi Kooperatifleri K. 7 ve 1711 Numaralı Tasarruf Sandıkları K. 94.

HAD (Ḥadd) (Es.H.) Hakkullah olmak üzere icrası icabeden mukadder âkıbettir. Cem'i «hudud» tur.

Had-di sirkat, had-di zina, had-di şürb, had-di sekr, had-di kazif, had-di kat-ı tarik namiyle altı nev'e ayrılır. Bunlara «hudud-u hâlisa» de denir.

Had bir şeyi mahiyetiyle tarif mânasına da gelir. Gayrimenkullerin sınırlarına da hudut denir. Zira bunlar gayrimenkullerin sahasını tâyin, başkalariyle karışmasını meneder.

Bir kısım cezalar da - mazarratları bütün beşeriyete dokunan birtakım fena hareketlerden insanları zecir ve menedeceği cihetle - hudud mânasını almıştır.

Âmmenin mesalihi için, yani bütün insaniyete ait fesadı def, menfaatleri celp için ifası icabeden ve miktarı şer'an muayyen bulunan bu cezalara hudud-u şer'iye, hukuk-u ilâhiye namı da verilmiştir. Bu cezalar hukuk-u âmmedendir. Bunların Cenab-ı Hakka nispet edilmesi ehemmiyetini göstermek içindir.

HADDEN KATİL (Ḥaddan katl) (Es.K.) Memlekette fesat çıkarmaya çalışan bir şahsın emr-i ulülemr ile (siyaseten) katledilmesidir: Yol kesen veya alet-i cariha istimal etmeksizin döğmek suretiyle onun bunun ölümüne sebebiyet verip duran eşhas hakkındaki katil bu kabîldendir.

HAD-Dİ KAT-I TARİK (Ḥadd-i ḳaṭ'-i ṭarīḳ) (Es.H.) Yol kesicilikte bulunan bir şahıs veya mütaaddit eşhas hakkında cinayetlerine göre icabeden ukubettir.

HAD-Dİ KAZF (Ḥadd-i ḳazf) (Es.H.) Bir muhsin veya muhsineye, yani mükellef, hür, müslim, zinadan afif bir kimseye dar-ı islâmda zina isnadeden mükellef bir şahıs hakkında icabeden ukubettir ki, miktarı had-di şürb gibidir.

HAD-Dİ SEKR (Ḥadd-i sakr) (Es.H.) Hamirden başka müskir meşrubattan birinin bilihtiyar içilmesinden mütevellit sarhoşluktan dolayı icabeden ukubettir ki, miktarı had-di şürb gibidir.

HAD-Dİ SİRKAT (Ḥadd-i sirḳat) (Es.H.) Şeraitini câmi bir sirkatten dolayı muayyen uzvun kesilmesi suretiyle tatbik edilen bir cezadır. Şöyle ki: muhrez bir yerden sirkat nisabı malı gizlice alan ve âkıl ve baliğ olmakla beraber haddin sukutunu mucip sebeplerden biri bulunmıyan hırsızın sağ eli mafsalından kesilir.

Mütaaddit sirkatleri içtima etmiş olsa da yine bu bir el ile iktifa edilir. Fakat kesildikten sonra yine şeraiti dâhilinde sirkatte bulunursa bu defa sol ayağı kesilir. Şayet yine sirkatte bulunacak olursa artık başka bir uzvu kesilmeyip salâhı zâhir oluncaya kadar hapis ve taziri ile iktifa olunur.

HAD-Dİ ŞÜRB (Ḥadd-i şurb) (Es.H.) Az veya çok miktarda bilihtiyar «hamr» içilmesinden dolayı icabeden ukubettir. Sekir vermiş olsun olmasın (Bu ukubet hür ve hürre hakkında seksen, köle hakkında kırk celdedir. Celd kamçı ile vurmak veya derisine dokunmaktır).

HAD-Dİ ZİNA (Ḥadd-i zinā) (Es.H.) Şeraiti dâhilinde vâkı ve sabit olan zinadan dolayı mürtekibi hakkında tatbik edilecek ukubettir ki, ya celd veya recim suretiyle olur.

HAD-Dİ BÜLÛĞ (Ḥadd-i bulūğ) (Es.H.) Küçüklük halinin nihayete vâsıl olmasıdır ki erkekte ihtilâm ve ihbâl, yani gebe eylemek, ve kadında hayz ve habil, yani gebe kalmak ile sabit olur.

HADEMEİ VAKIF (Ḥadama-i vaḳf) (Es.H.) İmam, hatip, müezzin, müderris, mütevelli, bevvap, kayyum gibi kimselerdir.

HADIMLAŞTIRMA *[alm. Entmannung, Kastration. — fr. castration. — ing. castration. — lât. castratio]*

Ceza hukukunda, son senelerde hadım etme bir emniyet tedbiri olarak kanunlara girmiştir: Şehvani hisleri anormal surette inkişaf etmiş bazı insanların cemiyet için mühim bir tehlike teşkil ettiği görülerek bazı devletlerde ve bilhassa Almanyada cinsî cinayetlerle mükerrir tehlikeli caniler hakkında asli ceza ile birlikte «hadımlaştırma» da hüküm olunabilir.

HÂDİNE (Ḥāżina) (Es.H.) Hidâne hakkına sahip olan kadındır.

HÂDİS DÂVA *[alm. Inzident-, Zwischenfeststellungsklage. — fr. demande incidente. — ing. incidental claim].*

Bir dâvanın tetkiki sırasında meydana çıkan ve o dâva ile birlikte veya daha evvel halledilmesi lâzım gelen müstakil dâvadır.

1 — Hukuk muhakemeleri usulünde; esas dâva ile birlikte görülmek üzere müddeialeyh tarafından ikame edilen hâdis dâva «mütekabil dâva» mahiyetini alır.

2 — Ceza muhakemeleri usulünde, buna meselei müstehire denir; bk. Meselei müstehire.

HÂDİSE *[alm. Zwischenstreit. — fr. incident].*

Bir dâvanın tahkiki esnasında ortaya çıkan usule mütaallik bir mesele, yani dâvanın esası hakkındaki tah-

kikatta karşılaşılan ve önceden halledilmesi icabeden ârıza ve ihtilâf: iptidai itirazlar, dâvaların birleştirilmesi ve ayrılması talepleri, vazife itirazları, müdahale, hâl-i sabıka irca talebi, sahtekârlık iddiaları, müddetlerin temdidi talebi, delillerin ikamesine itiraz gibi (HMUK. 222-225 ve 483 - 487)

HAFİ (Kapalı) CELSE *bk.* Gizli celse

HAFİF HAPİS *[alm. Haft. — fr. arrêt. — ing. imprisonment without hard labour. — lât. custodia].*

Müddeti bir günden iki seneye kadar olan şahsi hürriyeti bağlayıcı ve kabahatlere mahsus bir ceza.

Kanunun tâyin ettiği hallerde bu ceza imalâthanelerde ve nafıa ve belediye işlerinde çalıştırılmak suretiyle de infaz olunabilir.

Mahkûmiyetleri bir aydan fazla ve kendileri de mükerrir olmıyan kadın ve küçüklerin bu nevi cezalarının oturdukları yerde çektirilmesine mahkemece karar verilebilir (CK. 11, 21, 22).

HAFİF PARA CEZASI *bk.* Para cezası.

HAFRİYAT *[alm. Ausgrabung, Grabungen. — fr. fouilles. — ing. excavation].*

Medeni hukuka göre malikin mülkiyet hakkına istinaden mülkünde yapabileceği çukur, hendek, kazı gibi derinliğine her türlü tesisattır.

Malik, hafriyatı ile, arsasına veya üzerindeki bina ve kaynaklara zarar veremez. Komşuluk hakkının ihlâlinde tatbik edilen müeyyideler komşu gayrimenkulüne veya onun üzerindeki binalara zarar verme halinde de kıyasen tatbik olunur.

Hafriyat ile komşu kaynaklarını ızrar halinde ise mümkün mertebe eski halin iadesi cihetine gidilmek gerekir.

Malikin mülkünde yapabileceği hafriyat ve inşaattan ebat bakımından uyulacak hükümlerin vasfı aynı zamanda ve daha ziyade âmme emniyet ve nizamını ilgilendirir.

Böylece inşaatta bodrum katları dolayısiyle temel hafriyatı ile binaların etrafındaki arsaların ebadı hakkında Belediye Yapı ve Yollar Kanunu ile gerekli hükümler konmuştur (20, 26).

Âsar-ı atîka aranması yüzünden yapılacak hafriyata gelince mühim ve ilmî kıymeti haiz olmamakla beraber kimsenin mülkiyetinde olmadığından dolayı hazineye ait bulunan tabiî nadir eşya ile antikaların bulunduğu gayrimenkullerin malikleri melhuz zararlarının tam tazmini karşılığı, mülklerinde bu kabîl hafriyat yapılmasına katlanmağa mecburdurlar (MK. 662, 663, 680, 681, 697; 10 nisan 1332 tarihli Âsar-ı atîka nizamnamesi, 4, 10 - 25).

bk. Komşuluk hakkı; âbideler ve âsar-ı atîka.

HAFTA TATİLİ — *bk.* Ulusal bayram ve genel tatiller.

HAHAMLIK *[alm. Rabbinat. — fr. rabbinat. — ing. rabbinate].*

Osmanlı saltanatında, memlekette bulunan musevi cemaatinin işlerini idare için İstanbulda teşkil edilen bir makam olup (Dersaadet Hahamhanesi) unvanını taşırdı. Hahamhanenin başında bulunana hahambaşı denirdi. Hahamhanelerin ruhani ve cismani birer meclisi ile ayrı bir umumi meclisi vardı.

Hahamlık, Cemiyetler Kanununun 39 uncu maddesiyle diğer dinî müesseseler gibi cemiyet haline getirilmiştir.

HAİL *[alm. Einfriedigung, Einfriedung, Einzäunung, Grenzvorrichtung. — fr. clôtures. — ing. enclosure. — lât. saepes, saepimentum].*

Medeni hukuka göre, duvar, çit, parmaklık, tahta perde gibi gayrimenkulleri birbirinden ayırmağa yarıyan hudut işaret ve alâmetleri ve mânialar.

Komşu gayrimenkullerin haillerinin mülkiyetinde asıl olan komşular arasında müşterek olmaktır; binaenaleyh bu yüzden doğacak mükellefiyetler de ilgililere müştereken terettübeder.

Buna mukabil münferit gayrimenkullerin haillerinin veya münferit haillerin yapılması ve onların iyi halde tutulması mükellefiyeti munhasıran maliklerine terettübeder. Bundan başka arazi ve arsalara, belediye zabıta ve koruma tedbiri olarak veya imar ve estetik mülâhazaları ile hail koyma mecburiyeti ve bunların yapılış şekil ve tarzı mahsus kanunları ile tâyin olunur. Meselâ arazi, arsa ve inşaat yerlerinin haille çevrilmesi belediye zabıta tedbirleri cümlesinden olarak âmme kanunlarınca tesbit edilmiştir (MK 647, 673; Umuru Belediyeye Mütaallik Ahkâmı Cezaiye Hakkında K. 1 ve Belediye Yapı ve Yollar K. 15, 52) *bk. Çit.*

HÂİT (Ḥāiṭ) (Es. H.) Duvar, tahtaperde ve çit demektir. Cem'i «hiyṭân» gelir.

HÂİZ (Ḥāiz) Bilfiil hayız görmekte olan kadındır.

HAK (Hukuk) *[alm. Recht. — fr. Droit, droits. — ing. right, rights, law. — lât. ius, iura].*

Hukuk ilminde kabul edilmiş olan umumi telâkkiye göre haklar iki zümrede toplanabilir:

1 — Objektif hak (hukuk): İçtimai hayat nizamının muhafaza ve idamesi için cemiyet âzası sıfatiyle fertlerle fertler, veya cemiyetle - yani devletle - fertler, yahut muhtelif devletler arasındaki münasebetleri tanzim eden usul ve kaidelerdir. Bu mânada hak, yani hukuk nizamı, *[alm. Rechtsordnung.—fr. ordre juridique. ing. legal system, legal order. – lât. ius]*, fertler veya devletler arasında beraberlik, ve fertlerle devlet arasında ise devletin üstünlüğü esasına dayanır.

2 — Sübjektif hak: objektif hakkın usul ve kaidelerine dayanarak hak sahibi sıfatiyle fertlere veya devletlere tanınmış salâhiyetler.

İçtimai hayatı yalnız hukuk nizamı tanzim etmez. Ayrıca ahlâk ve muaşeret nizamları da vardır. Hukuk nizamının bunlardan farkı, devlet kuvvetine dayanan zecir ile müeyyidelenmiş olmasında görülmektedir.

Yukarda anlatılan telâkkiye zıt olarak ileri sürülen sosyolojik görüşe göre, hukuk devlet tarafından vazedilmiş olmayıp içtimai hayatın kaidesinde mevcut objektif vaziyetlerin (müesseselerin) mahsulüdür. Bu vaziyetlerin devlet tarafından tanınması ve himaye edilmesiyle hukuk nizamı vücuda gelir. Aynı telâkkiye göre «dar sübjektif hak» bu objektif vaziyetlerin hak sahipleri cephesinden bir ifadesidir Umumi bir mefhum olarak fertlerin iradesine bırakılmış sübjektif hak mevcut

olmayıp sübjektif hukuki vaziyetler vardır. Bu irade yazılı olan ve olmıyan mevzuatla (kanunlar, örf ve âdet) tezahür eder.

HAKARET VE SÖVME *[alm. Verleumdung und Beleidigung. — fr. diffamation et injures. — ing. defamation and damage. — lât. iniuria].*

Toplu veya dağınık birkaç kişi ile ihtilât ederek bir kimseye, şeref ve haysiyetini kıracak veya onu halkın husumetine mâruz bırakacak bir maddei mahsusa isnadetmektir. Buna «mevsuf hakaret» de denir.

Maddei mahsusa ihtiva etmiyen hakaret sövmedir (CK. 480, 482).

HAKEDİŞ *bk.* İstihkak.

HAKEM *[alm. Schiedsrichter. — fr. arbitre. — ing. arbitrator. — lât. arbiter].*

Mevcut veya ilerde çıkacak hukuki bir ihtilâfı halletmek için hususi surette intihabedilen kimse. İki tarafın arzularına tâbi olmıyan meseleler hakem tarafından halledilemez: boşanma, ceza dâvaları gibi.

Mevcut bir ihtilâfın hakem ile halledilebilmesi tarafların bu hususta yazılı mukavele tanzim etmiş olmalarına bağlıdır. Bu mukaveleye «tahkimname» *[alm. Schiedsvertrag. — fr. compromis. — ing. arbitration agreement. - lât. compromissum]* denir. Tarafların tahrirî bir mukaveleye, bundan doğacak ihtilâfların hakem marifetiyle halledileceğine dair, koyacakları şart muteberdir. Buna «tahkim şartı» *[alm. Schiedsklausel, Arditrageklausel. — fr. clause compromissoire, — ing. arbitration clause]* denir.

Hakem; tarafların ittifakiyle veya mukaveledeki şartlara göre veya dâvayı rüyete salâhiyetli hâkim tarafından intihap olunur (HMUK. 516-536).

Bazan kanun ihtilâfı hakeme tevdi etmeğe alacaklıları mecbur tutmuştur. Bazı hâdiselerde hakemi kanun tâyin etmiş ve tarafların serbestçe hakem seçmelerine mâni olmuştur. Meselâ :

Umumi ve mülhak ve hususi bütçelerle idare edilen daireler ve belediyelerle sermayesinin tamamı devlete veya belediyeye veya hususi idarelere ait olan daire ve müesseseler arasında çıkan ihtilâflardan adliye mahkemelerinin vazifesi dâhilinde bulunanlar tahkim usulüne tâbi kılınmıştır. Umumi bütçeye dâhil daireler arasındaki ihtilâflar İcra Vekilleri Heyetince seçilecek icra vekilleri azasından bir hakem vasıtasiyle halledilir. Mülhak bütçe ile idare edilen daireler veya bunlarla umumi bütçeye dâhil daireler arasında hâsıl olan ihtilâflarda hakemi Yargıtay birinci reisi, Yargıtay daire reisleri arasından seçer. Belediyeler ve diğer müesseseler arasında veya bunlarla umumi bütçeye dâhil daireler veya mahallî bütçe ile idare edilen daireler arasında çıkan ihtilâfta yüksek dereceli hukuk mahkemesi reisi veya hâkimi hakem olur. Bu takdirde salâhiyetli hakem ihtilâfın çıktığı yere veya iş gayrimenkule taalûk ediyorsa o gayrimenkulün bulunduğu yere ve tarafları ayrı yerlerde ise müddeialeyhin bulunduğu yere göre tâyin edilir. 3533 Numaralı Kanun; Alıcıdan Tütün Alma Kanunu, Menafii Umumiye için İstimlâk Kararnamesi; Millî Müdafaa İhtiyaçları İçin Yapılacak İstimlâkler Hakkında Kanun; Ereğli Kömür Havzasındaki Ocakların İşletilmesi Hakkında Kanun)

HAKEM (Ḥakam) (Es. H.) Tarafeynin rızasiyle hususi hâkim tâyin olunan kimsedir. Buna «muhakkem» de denilir.

HAKEM ENCÜMENİ *[alm. Schiedskommission (im Enteignungsverfahren) — fr. commision arbitrale (expropriation) — ing. arbitral tribunal, commission (expropriation].*

İstimlâk işlerinde: devlet veya vilâyet tarafından âmmenin menfaati için yapılacak istimlâklerde, istimlâk edilecek malın bedeli az veya fazla tahmin ve takdir edildiğinden bahisle açılacak dâva üzerine bazı tetkik ve tahkikler icra ederek hakikî bedeli tâyin etmekle mükellef ve yedi ilâ on bir kişiden ibaret olan heyet (24 teşrinievvl 1295 tarihli menafii umumiye için istimlâk kararnamesi).

bk. İstimlâki emlak kararnamesi

HAKEM KARARLARI *[alm. Schiedsrichterliche Entscheidungen, Schiedsspruch. — fr. décision arbitrale. — ing. arbitral award. — lât. arbitrium, arbitratus].*

Hakemler tarafından verilen kararlar olup, tahkimname veya hakem şartı mucibince halli hakemlere tevdi edilmiş olan niza ve ihtilâfa inhisar eder. Bir nizaın hakemler vasıtasiyle halledilip edilemiyeceği hususunda çıkacak ihtilâflar salâhiyetli mahkemece seri muhakeme usulü ile hallolunur.

Hakem kararlarının, ilk içtimadan itibaren altı ay içinde verilmiş olması, münazaanın mahiyetini, maddi ve hukuki mucip sebeplerini, dâvanın esası ve masrafları hakkındaki kararı ve masraf miktarını ihtiva etmesi lâzımdır. Bu altı aylık müddet ancak tarafların yazılı muvafakatleri veya mahkeme reisinin kararıyle uzatılabilir. Tahkimnamenin hakem kararına eklenmesi icab eder.

Hakemlerin ekseriyetle verdikleri karar muteber olup kararın salâhiyettar mahkeme kalemine tevdii üzerine keyfiyetin taraflara mahkemece tebliği tarihinde bunlar hakkında mevcut addolunur. Bu kararlar mahdut ve muayyen sebeplerden dolayı temyizen nakzolunabilir, aleyhlerine muhakemenin iadesi yolu açıktır. Temyiz müddeti geçmek suretiyle katîleşen kararlar mahkeme reisi veya hâkimin tasdikiyle icra ve infaz kabiliyetini iktisabeder (HMUK. 516, 536).

HAKEM MAHKEMESİ *[alm. Internationaler Schiedsgerichtshof.— fr. Tribunal international d'arbitrage. — ing. international arbitral tribunal].*

Devletler tarafından serbestçe seçilen hakemlerden mürekkep mahkemedir. Devletler, istikbalde çıkması melhuz bütün ihtilâfları yahut muayyen bazı ihtilâfları hakem mahkemesine tevdi etmeyi önceden kabul ve taahhüdedebilecekleri gibi, her hangi bir ihtilâf çıktıktan sonra da sırf bu ihtilâfı hallettirmek üzere bu mahkemeye müracaat edebilirler.

HAKİKİ HAYAT (Ḥaḳīḳī ḥayāt) (Es.H.) Murisin ölümü zamanında vârisin lâzım olan vasıfları haiz olarak sağ bulunmasıdır. Lâzım vasıflar vefat zamanında ihtilâf-ı din, ihtilâf-ı tâbiiyet, rıkkiyet gibi mirasçı olmaya mâni haller bulunmamaktır.

HAKİKİ İÇTİMA *bk.* İçtima.

HAKİKİ ŞAHIS *bk.* Şahıs.

HÂKİM (Yargıç) *[alm. Richter. — fr. juge. — ing. judge, justice, magistrate. — lât. iudex].*

Niza ve ihtilâfları hukuka göre kaza yolu ile hal etmek için Devlet tarafından nasıp ve tâyin edilen kimse: Anayasa 55-57, Hâkimler K.)

HÂKİM (Ḥākim) (Es. H.) Nâs arasında vuku bulan dâva ve muhasamayı ahkâmına tevfikan fasl ve hasım için ülülemr tarafından nasıp ve tâyin olunan zattır.

HÂKİM-İ MÜNFERİD (Tek hâkim) *bk.* Asliye mahkemeleri, sulh hâkimi.

HÂKİMİN DÂVAYA BAKMAKTAN MEMNUİYETİ *[alm. Ausschliessung des Richters. — fr. empêchement du juge].*

Hâkimin, vazife ve salâhiyet kaidelerine uygun kaza mercii sıfatiyle, kendisine veya çalıştığı mahkemeye arz edilen bir dâvanın tahkik ve muhakemesinde taraflarla veya dâva mevzuu ile olan şahsî münasebet ve alâkası gibi mahdut ve muayyen sebeplerin mevcudiyeti halinde, hâkimlik yapmaktan ve rey vermekten katî şekilde menedilmiş olması halidir ki bu halde hâkim, talebedilmese dahi, bizzat istinkâfa mecburdur (HMUK. 28, 30, 37, 440 b. 9; Devlet Şûrası K. 44; CMUK. 21,22)

HÂKİMİN HUKUK KAİDESİ KOYMASI *bk.* Kanunda boşluk.

HÂKİMİN REDDİ *[alm. Ablehnung des Richters. — fr. récusation du juge. — lât. reiectio iudicis].*

Vazifeli ve sâlahiyetli mahkemede ikame edilen bir dâvanın tahkik ve muhakemesinde; taraflarla veya dâva mevzuu ile olan şahsi münasebet ve alâkası veya bitaraflığından şüpheyi mucip sebeplerden dolayı hâkimlerden bir veya bir kaçının o dâvada bulunmasına ve rey vermesine mâni olmak için taraflardan birinin vâki talebidir (HMUK 29-37, 277, 521; CMUK 23, 30, 67; Devlet Şûrası K 44).

HÂKİMİYET (EGEMENLİK) *[alm. Souveränität, Staatshoheit. — fr. souveraineté. — ing. sovereignty. — lât. summum imperium].*

Devletin başlıca unsuru olup ferdî iradelere hâkim olan ve devlette nizam ve intizamı temine yarıyan yüksek bir iradedir.

Hâkimiyetin milleti hariçte temsil ve diğer devletlerle muahede akdeylemek salâhiyetini ve başka bir devlet veya milletlerarası makama tabi olmamayı tazammun eden haricî kısmına «istiklâl» (bağımsızlık) adı verilir ve devletler umumî hukukunu alâkadar eder. Hâkimiyetin millete aidiyeti esası resmen ve alenen insan ve vatandaş beyannamesile ilân edilmiş, Türk inkilâbı da bu esas üzerine kurulmuştur (Anayasa 3).

HÂKİMİYET-İ MİLLİYE *bk.* Millî hâkimiyet.

HÂKİMİYETİN TAHDİDİ *[alm. Einschränkung der Souveränität. — fr. restriction ou limitation de la souveraineté. — ing. limitations on sovereignty].*

Dış münasebetler sahasında hâkimiyet istiklâl ile tecelli eder. Kendisinden üstün hiç bir otoriteye tabi olmamak, son sözu söylemek hâkimiyetin esaslı unsurlarından olduğundan bu unsurları haleldar edecek her fiil devletin hâkimiyetini tahdid eder; bir devlet tarafından diğer devletin iç veya dış işlerine müdahalede bulunmak gibi.

HAKİMİYET MUAMELELERİ (tasarrufları) *[alm. Hoheitsakte. — fr. actes de souveraineté, actes d'autorité. — ing. act of state, act of sovereignty].*

Devletin, hâkimiyet sıfat ve salâhiyetine dayanarak, fertlerin tasarruf ve muamelelerinden farklı surette yapmakta olduğu tasarruf ve muamelelerdir.

HAKİMLERİN KANUNLARI KONTROL HAKKI *bk.* Kanunların anayasaya aykırılığı.

HAKİMLERİN MESULİYETİ *[alm. Verantwortlichkeit der Richter, Richterverantwortlichkeit. — fr. responsabilité des juges. — ing. responsibility of the judge. — lât. iudex qui litem suam facit].*

Hâkimlerin ve icra reislerinin (icra hâkim ve muavinlerinin) vazifelerini yaparken sebebiyet verdikleri zararlardan mesul tutulmalarıdır ki ancak usul hukukunun tâyin ve takyid ettiği hallerde kabildir ve hususi muhakeme usulüne tabidir (HMUK. 573 - 576). Eski hukukta buna «İştikâ-an-il-hükkâm» denirdi.

HAKİM MUAVİNİ *[alm. Hilfsrichter, (Gerichtsassessor). — fr. juge assesseur. — ing. assessor, assistant judge. — lât. iudex pedaneus; arbiter pedaneus, adsessor].*

Toplu hakimle kurulmuş mahkemelerde; muhakemeye, müzakere ve reye iştirak etmek ve kendisine verilen kazaî işleri görmek; tek hâkimli mahkemelerde hâkime yardım etmek, hüküm vermek vazifesiyle mükellef, hâkimliğin muavinlik sınıfına dahil adliye memurudur (Hâkimler K.).

HAKİM NAMZEDİ *[alm. Richteranwärter, Gerichtsreferendar. — fr. candidat à la magistrature. — ing. judicial assistant, prospective judge].*

Bilgi ve mümaresesini artırmak, ehliyetini ispat etmek ve bu suretle hâkimlik veya müddeiumumîlik mesleğine girmek için hazırlanmak üzere iki sene müddetle mahkemelerde veya müddeiumumîlerin yanında staj gören, zabıt kâtipliği, başkâtiplik, yazı işleri, icra memurlarına ve sorgu hâkimlerine yardım veya vekâlet gibi adlî işleri kendi mesuliyeti altında yapan adliye memurudur (Hâkimler K.).

HAKKANİYET *bk.* Nasafet.

HAK-KI HIYAR *bk.* Muhayyerlik

HAK-KI HUZUR *[alm. Sitzungsgeld, Tagegelder, Anwesenheitsgelder. — fr. jeton de présence. — ing. daily allowance (İngiltere), per diem (Birleşik Amerika)].*

Bilhassa şirket idare heyetleri içtimalarında rey ve mütalaa dermeyan etmek üzere bulunan azaya kayıp ettikleri zamana ve mesailerine karşılık verilen paraya denir.

HAK-KI İKMAL (ḥaḳḳ-i ikmāl) (Es.H.).

Fahişen noksan bir bedel ile tefevvuz olunan arz-ı mirinin teffiz tarihinden itibaren on sene müddet zarfında bedel-i mislini ikmal salâhiyetidir. Bu salâhiyet sair taliplere karşı zilyeddine rüçhan hakkı verir.

HAK-KI KARAR (ḥaḳḳ-i ḳarār) Eski hukukta küçüklük, cinnet, teğallüp, müddet-i sefer, bait olan

diyarda bulunmak gibi bir özürden âri olarak başkasına ait mirî arazide on sene müddetle nizasız devam eden tasarrufun temin eylediği iktisap ve tasarruf sebebidir.

HAK-KI MEBÎ' (ḥaḳḳ-i mabî') (Es.H.) Satılan gayrimenkule lâzım olan şeydir. Şirbi has ve tarik-ı has gibi.

HAK-KI MESÎL (ḥaḳḳ-i masîl) (Es.H.) Ev ve bahçe gibi bir mahallin harice suyunu ve selini ve damlalarını akıtmak hakkıdır.

HAK-KI MÜEKKED (ḥaḳḳ-i mu'akkad) (Es.H.) Mülkten mücerret olan kuvvetli haktır. Rehin hakkı gibi ki mürtehin merhuna malik olmadığı ve hukuk-u mücerrededen i'tiyaz dahi caiz bulunmadığı halde mürtehinin merhundaki hakkı, hukuk-u müekkededendir. Merhunu itlâf eden kimseden mürtehin talep ve dâva ederek merhunun mislini veya kıymetini alır.

HAK-KI MÜRUR (ḥaḳḳ-i mürûr) (Es.H.) Âharın mülkünden geçmek hakkıdır.

HAKK-I NÂR (Ateş payı) *[alm. Toleranz. Remedium, Fehlergrenze. — ing. shere].*

Bir madenin eritilmeden önceki sıkleti ile eritildikten sonraki sıkleti arasında hâsıl olan ağırlık farkı.

HAKKIN KULLANILMASI *bk.* Ehliyet.

HAKKIN MEVZUU *[alm. Rechtsobjekt. - fr. objet de droit. — ing. object of a right. — lât. obiectum iuris*].*

Geniş mânada hakkın (hukukun) mevzuu; hususi hukukun, âmme hukukunun ve devletler umumi hukukunun tanzim ettiği münasebetlerdir. Dar mânada hakkın (sübjektif hakkın) mevzuu, bu hak bir irade salâhiyet ve iktidarı olarak telâkki edildiği takdirde, bu iradenin, üzerinde hükümran olduğu sahadır. Bu telâkkiye göre maddi ve mânevi, yani fikrî bir şey veya başka bir şahsın fiil ve hareket tarzı hak mevzuudur. Dar mânada haklar da hak mevzuu olabilir. Fakat şeylerin hak mevzuu olması ihtilâflıdır.

Hukuk, mutlak ve izafi olmak üzere iki sahaya ayrılır. Ayni haklar ile şahsiyet hakları «mutlak hukuk» sahasına ve aile ile borçlar hukuku «izafi hukuk» sahasına dâhildir. Bu farklar göz önünde bulundurulmak şartiyle hakkın mevzuları şu suretle tasnif edilebilir:

1 — Hak sahibinin kendi şahsı (mutlak şahsi haklar): şahsın kendi ismi üzerindeki hakkı gibi.

2 — Diğer şahıslar: aile hukuku, alacaklar ve bir hükmi şahıs ile onu vücuda getiren hakiki şahıslar arasında olan hukuki münasebetler.

3 — Hak mevzuu olması kabul edilen maddi şeyler (ayni haklar).

4 — Fikir mahsulleri olan gayrimaddi şeyler (sınai ve edebî mülkiyet hakları).

5 — Bu hak mevzularından birine taallûk eden hakların kendisi: alacak hakkının rehnedilmesi gibi.

Buna mukabil şahısla kaim ve bir şahsa ait hakların heyet-i mecmuasını teşkil eden ve bir kül olarak nazarı itibara alınan mamelekin miras hukukundan başka haklara mevzu olamıyacağı ve ancak mameleki teşkil eden parçalar halinde münferit hakların hak mevzuu olabileceği kabul edilmektedir.

HAKKIN MUHTEVASI *[alm. Rechtsinhalt. — fr. contenu du droit. — ing. content of a right].*

Bir hakkın mevzuuna taallûkunun neden ibaret olduğudur. Borç münasebetinin muhtevası «eda» olduğu gibi mülkiyet hakkının muhtevası da «onu herkesin tanıması mecburiyeti» dir.

HAKKIN SUİİSTİMALİ *[alm. Rechtsmissbrauch, Schikane. - fr. abus du droit. — ing. abuse of right (s). — lât. iure male uti, iure abuti, abusus, aemulatio].*

Bir hakkın kullanılması objektif hüsnüniyet kaidelerine, yani namuskâr ve dürüst insanların umumiyetle tâbi bulunması icabeden kaidelere aykırı bir surette vâki olursa, buna hakkın suiistimali denir. Bunu kanun himaye etmez. Çünkü bu türlü bir hak istimalinde suiniyet vardır.

Medeni Kanunumuz (2. f 2) hakkın suiistimalini «bir hakkın sırf gayrı ızrar eden suiistimalini kanun himaye etmez» şeklinde mahkûm etmiştir Şu kadar ki bu hüküm kanunumuzun aslı olan İsviçre Medeni Kanununun aynı maddesindeki hükmü ile biraz aykırılık göstermektedir. Orada «bir hakkın aşikâr suiistimali» tâbiri kullanıldığı halde Kanunumuzda «bir hakkın sırf gayrı ızrar eden suiistimali» denmek suretiyle âdeta bir hakkın sırf gayrı ızrar etmiyen suiistimalinin himaye görebileceği mânasını müdafaa etmek istiyenlere silâh verilmiş gibi görülür. Mamafih Kanunumuzdaki bu farkı İsviçre Kanunu mânasında imal etmek medeni hukuk sistemimizin ruhuna daha uygundur.

Hakkın suiistimalinin en klâsik misali «haset duvarı» diye anılan misaldir: her ne kadar malik mülkünde dilediği gibi tasarruf etmek hakkını haiz ise de mahza komşusunu kızdırmak veya manzarasını kesmek maksadiyle kendi arsası üzerine bir tahtaperde veya duvar çekemez.

HAKKIN SUKUTU *[alm. Rechtsverwirkung, Präjudizierung; Rechtsausschluss, Präklusion. — fr. déchéance; forclusion. — ing. forfeiture, foreclosure, foreclosing. — lât. committere, commissum].*

Kanun, mukavele veya hâkim tarafından tâyin olunan müddet zarfında kullanılmıyan bir hakkın sâkıt olmasıdır. Bu müddete «iskat edici müddet *[alm. Verwirkungs —, Präjudizierungs —, Präklusiv —, Ausschlussfrist. — fr. délai préfix, délai de déchéance, de forclusion. — lât. dies committendi]* denir. Meselâ mebiin halini imkân hâsıl olur olmaz muayene ederek malda bir ayıp gördüğü zaman bunu derhal bayie ihbar etmiyen müşterinin bayie rücu hakkı sâkıt olur (MK. 897; BK. 198, 502). Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun tâyin ettiği veya hâkim tarafından katî olduğuna karar verilen müddetlerde yapılması lâzım olan muamele yapılmazsa o hak sâkıt olur (HMUK. 163). Muayyen şartlar altında sâkıt olan hakkın «hali sabıka ircaı»na karar verilebilir, *bk.* Eski hale getirme.

HAK-KI RAİY (ḥaḳḳ-i ra'y) (Es. H.) Bir adamın hayvanlarını otlatmak hakkıdır ki asli haklardandır.

HAK-KI RÜÇHAN (ḥaḳḳ-i ruchān) Arz-ı mirînin ferağında halit ve şerikin ve üzerinde mülk ve ebniyesi bulunan kimsenin ve karye ahalisinden olup da yere zarureti olanların mefru-ğun-lehe tercihan bedel-i misl ile bu

araziyi alabilmeleri salâhiyetidir. «Hak-kı takdim» müradifidir.

HAK-KI ŞEFE (ḥaḳḳ-i şafa) Su içmek hakkıdır.

HAK-KI ŞÜRB (ḥaḳḳ-i şurb) Bir nehirden muayyen ve malûm olan nasiptir ki tarla, bağ, bahçe ve hayvan sulamak için su ile intifa etmek növbetidir: bir tarla sahibinin her gün bir saat, yahut haftada bir gün bir nehirden tarlasını sulamak hakkı gibi.

HAK-KI TAKDİM (ḥaḳḳ-i taḳdīm) *bk.* Hak-kı rüçhan.

HAK-KI TALEB (ḥaḳḳ-i ṭalab) (Es. H.) Arazi-i memlekette rüçhan hakkının müradifi bir ıstılahtır. Mücerret haklardandır.

HAK-KI TAPU (ḥaḳḳ-i ṭapu) (Es.H.) Arazi-i emîriyeyi tapu-yı misl ile tefevvüz etmek hakkıdır. Kanunun müsaadesiyle vücut bulan mücerret bir haktır.

HAK-KI TAPU SAHİBİ (ḥaḳḳ-i ṭapu ṣaḥibi) (Es.H.) Mirî olsun mevkuf olsun arzı memleketi tapu-yı misl ile tefevvüz etmek hakkına malik olan kimsedir.

HAK-KI ZAM (ḥaḳḳ-i żamm) (Es.H.) Velilerin, pek genç yaşta olup korunmaya ihtiyacı olan baliğ erkek ve kız çocuklarını yanlarında bulundurmak hakkıdır.

Erkek çocuk gayrimemun ve kız bikr ve genç yaşta bulunduğu takdirde baba ve ana gibi terbiye hakkı olanlar bunların kendileriyle ikamet etmesini istiyebilirler. Baliğ ve memun olan oğlanla yaşlanıp akıl ve rey sahibi bulunan kız üzerinde zam hakkı yoktur. Bunlar istedikleri yerde oturup kalkabilirler. Muhafaza ve siyanet maksadını istihdaf eden bu hak hidâne ve terbiye salâhiyeti cümlesindendir.

HAKLARIN İÇTİMAI *[alm. Anspruchsmehrheit, Klagenhäufung. — fr. cumul d'actions].*

Aynı kimseler arasında bulunan birden ziyade mütalebe haklarının muhtevaları yekdiğerinin aynı değilse, yani iki haktan birinin ifası diğerini ortadan kaldırmıyorsa o takdirde bu haklar yekdiğerine zammedilirler. Meselâ: borçlunun temerrüdü halinde alacaklı borcun her zaman ifasını talep ve gecikmesiyle zarar ve ziyan dâvası ikame eylemek hakkını haizdir (BK. 106 f2). Bu misalde alacaklının ifa talebi ile zarar ve ziyan istemek hakkı aynı zamanda mevcuttur; fakat bazan her iki mütalebe hakkı da, alacaklının tek menfaatini himayeye mâtuf olabilir. Bu suretle işbu haklardan yalnız birinin kullanılması mümkündür. Bu gibi hallerde hakların içtimaı bahis mevzuu olamaz. Çünkü dikkat edilirse ayniyet bakımından mütalebe haklarının muhtevaları birbirinden farklı ise de istihdaf olunan gaye birdir. Meselâ: mütemerrit olan borçluya karşı alacaklının birtakım mütalebe hakları vardır. Bunlardan herhangi birini intihabetmekle alacaklı, kendisini gayesine götürecek hareket tarzını ihtiyar etmiş olur. Bu sebebe binaendir ki alacaklı hem akdi feshetmek, hem de ifa edilmemekten mütevellit zarar ve ziyanı istemek hakkını haiz değildir.

HAKLARIN TELÂHUKU 1 — Sübjektif hukukta *[alm. Anspruchskonkurrenz, konkurrierende rechte (Ansprüche), Konkurrenz von Rechten. — fr. concours de droits (İs.), cumul de droits (Fr.). — lât. actiones concurrentes; concursus actionum]:* tek bir hak süjesinin birden ziyade mütalebe hakkı bulunması ihtimalini ifade eden bir tâbirdir ki, alacaklının aynı eda mevzuunu yekdiğerinden müstakil olan ayrı iki hukuki sebebe istinadettirebilmesi imkânına vücut verir. Bu takdirde «bu iki mütalebe hakkı arasında telâhuk vardır» denir. Meselâ: bir kimse, malik sıfatiyle mala zilyet bulunan şahıs aleyhine istihkak dâvası açabileceği gibi (MK. 618) yine o sıfatla kiracısı aleyhine mecurun iadesi dâvası da açabilir (BK. 266). Bu iki mütalebe hakkında evvelkisi aynı, ikincisi şahsidir. Fakat şahsi mahiyeti haiz birden ziyade mütalebe haklarının da telâhuk etmesi mümkündür. Meselâ: A bir malını B ye veresiye satmış, B ise semen için bir poliçe kabul ederek A ya vermiştir. İşte burada A için biri poliçeden, öbürü beyi akdinden doğmuş olan iki şahsi mütalebe hakkı sabit olur. Bu suretle telâhuk eden mütalebe hakları yekdiğerinden tamamen müstakildir, her biri ayrı bir müruruzamana tâbi olur ve mahiyetlerine halel gelmeksizin ayrı ayrı temlik edilebilir. Fakat telâhuk eden haklardan birinin ifası diğer mütalebe hakkını ortadan kaldırır.

2 — Objektif hukukta *[alm. Rechtsnormenkollision. — fr. conflit de normes — ing. conflict of legal rules. — lât. collisio legum]:* Aynı hukuki hâdise hakkında iki ayrı hukuk kaidesinin kanunda yer almış olmasıdır (BK. 106; TK. 714).

Bu takdirde kanunun hükümlerinden istifade edecek kimse için telâhuk eden iki müstakil hak meydana gelmiş olmaz; belki hâdisenin mahiyeti göz önünde tutularak umumi veya hususi hükümden hangisinin tatbiki lâzım geleceği meselesi halledilir. Şu halde mütemerrit olan borçlu hakkındaki Borçlar Kanununun 106 ve müteakıp maddelerinin hükümleri, müstecirin temerrüdü halinde tatbik edilemez. Çünkü Borçlar Kanunu (260) kira borçlusuna münhasır hususi bir hüküm ihtiva etmektedir.

HAK SAHİBİ (Hukuk süjesi).

1 — Sübjektif hakkı bir irade iktidarı olarak kabul eden telâkkiye göre, hakkını kendi veya üçüncü şahıs menfaatine kullanan ve bu kullanışı hukuk nizamı tarafından kabul olunan şahıs («hukuk süjesi») *[alm. Rechtssubjekt. — fr. sujet de droit. — ing. subject. — lât. subjectum iuris *].*

2 — Dar anlamda, muayyen sübjektif bir hakkın (hukukun) sahibi *[alm. Rechtsinhaber, Berechtigter. — fr. ayant-droit, ayant-cause, titulaire du droit. — ing. subjekt, owner, holder of a right. — lât. ad quem ius pertinet].*

HAKSIZ FİİL (Eylem) *[alm. unerlaubte Handlung (Delikt). — fr. acte illicite. — ing. tort. — lât. delictum].*

Fâil ile mutazarrır arasında hiçbir hukuk münasebeti olmaksızın, doğrudan doğruya kanun tarafından emir ve tesis olunan bir vazifenin ihlâli demektir. Sadece bu ihlâl, haksız fiil faili aleyhine, fiilinden doğan zararın tazminini emreden bir borç münasebeti (vecibe, bağlam, *obligatio*) doğurur Meselâ bir şahsın gerek kasten ve gerek ihmal, teseyyüp veya tedbirsizlikle diğer şahıslara verdiği zararları tazmine mecbur olması gibi (BK. 41 vd.).

Bazı müellifler, bu türlü haksız fiilleri, mutlak haksız fiiller *(fr. actes absolument illicites-alm. absolute unerlaubter Handlungen)* diye tavsif ederek bunların karşısına **nisbi haksız fiiller** *(fr. actes relativement illicites.— alm. relative unerlaubte Handlungen)* dedikleri diğer bir kategori fiiller koyarlar; bunlar bir mukavele veyahut vesâyet veya vekâletsiz tasarruf... ilh gibi, fail ile diğer taraf arasında, esasen mevcut bir hukuk münasebetinden doğan borçların (bağlamların) yerine geti-

rilmemesi şeklinde meydana gelenlerdir. Bunlarda fail aleyhine hem bir tazmin borcu (bağlamı) doğar ve hem de mevcut hukuk münasebetini ihbar, fesih.. ilh gibi yollarla bertaraf edebilmek neticesi hasıl olur. Fakat Türk hukuk doktirininde bu sonuncuları haksız fiilden ziyade, aktin (mukavelenin, sözleşmenin) ihlâli ve hukuk münasebetinin doğurduğu vecibelere riayetsizlik veya aykırılık.. ilh diye tavsif etmek daha doğrudur.

HAKSIZ FİİL İLE MAL İKTİSABINDAN DOĞAN BORÇLAR *bk.* Sebepsiz iktisap.

HAKSIZ İKTİSAP *bk.* Sebepsiz iktisap.

HAKSIZ REKABET *bk.* Gayrikanuni rekabet.

HALEFİYET *[alm. Rechtsnachfolge, Sukzession, Surrogation. — fr. subrogation. — ing. subrogation, transfer of rights. — lât. subrogatio, successio].*

Lûgat bakımından bir başkasının yerine geçmek demektir. Hukukta bu tâbir yerine göre «ayni» veya «şahsi» vasıflariyle birlikte kullanılır.

1 — Şahsi halefiyet *[alm. persönliche Surrogation, gesetzlicher Reehtsübergang, Eintritt eines Dritten (İs.). — fr. subrogation personelle. — ing. personal subrogation, succession in title]:* aralarında hukuki münasebet bulunan iki kimseden birinin veya her ikisinin yerine diğer bir şahsın kaim olmasıdır. Meselâ: kefil eda ettiği miktar nispetinde alacaklının haklarında ona halef olur (BK. 496 f 1). Bazı hallerde halefiyet yalnız borçlunun edasından doğar; bazan da üçüncü şahsın iradesi buna meydan verir. Fakat bu son ihtimalin tahakkuk etmesi için alacağın temini zımnında rehnedilen mal üzerinde bu üçüncü şahsın ayni bir hakkı bulunması lâzımdır (BK. 109 f 1, 2).

2 — Ayni halefiyet *[alm. dingliche Surrogation. — fr. subrogation réelle]:* mülk veya hukuk bütünlüğü teşkil eden mallardan birinin hukuki vasıflarını o mal yerine kaim olan diğer bir mala izafe etmektir. Meselâ: mameleke giren bir mal, çıkan malın yerine kaim olur. Borçlu alacaklısına karşı bütün mallariyle mesuldür. Borca girdiği zaman borçlunun mülkiyeti altında bulunan bir gayrimenkul diğer bir malla trampa edilmiş olursa bu mal, alacaklının teminatı bakımından, eski gayrimenkul yerine geçer. Buna «ikame prensipi» de denir.

3 — Külli halefiyet *[alm. Gesamtrechtsnachfolge, Universalsukzession.— fr. succession universelle.— lât. successio universalis]:* bir mamelekin miras veya şirketlerin birleştirilmesi halinde olduğu gibi kül olarak başka kişiye intikal etmesidir. Cüzi halefiyet *[alm. Einzelrechtsnachfolge, Singularsukzession. — fr. succession singulière. — lât. successio singularis]* e karşılık olarak kullanılır.

HALF (ḥalf) (Es. H.) Yemin etmek, yani ant içmektir.

HÂLİF (ḥālif) (Es. H.) Yemin eden kimse.

HÂLİFE (ḥalīfa) (Es.H.) Lûgatte: bir zatın halefi olup makamına kaim ve niyabetini haiz bulunan kimse demektir. Istılahta: Hazret-i Peygamberin irtihallerinden sonra bütün müslümanların dinî ve dünyevi riyasetini ihraz eden zata verilmiş olan unvandır. Cem'i «hulefa» ve «halâif» tir.

HALİ *[alm. Entthronung. — fr. détrônement. — ing. dethronement, deposition of monarch. — lât. regnum alieni adimere* yahut *auferre, imperium abrogare].*

Bir hükümdarın ihtilâl neticesinde veyahut kanunların tâyin eylediği usul dairesinde saltanatı terk etmeye mecbur tutulmasıdır.

HAL-İ SABIKA İRCA *bk.* Eski hale getirme.

HAL-İ SAHV (Es.H.) *[alm. lichte Augenblicke.— fr intervalle lucide, moments de lucidité. — ing. lucid interval. — lât. dilucidum intervallum, intervallum insaniae].*

Daimî veya ârızi bir sebepten dolayı şuuru münselip bulunan bir şahsın akli melekelerini muvakkaten iktisabetmesidir.

HÂLİT (ḥalīṭ) (Es.H.) Su ve yol hakkı gibi arazinin hukukunda müşarik olan kimsedir.

HALKÇILIK Devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşı mütekabil vazifelerini hakkiyle ifa edebilmeleri için millî irade ve hâkimiyetin her iki taraf hakkında âdilâne kullanılması ve vatandaşlar arasında her bakımdan mutlak müsavat kabul edilerek hiçbir fert, sınıf, aile, cemaat için imtiyaz tanınmaması ve bir halkı teşkil eden muhtelif meslek erbabı arasında sınıf farkına meydan vermeden bunlardan her birinin çalışmalarının camia saadetinin teminatı sayılması, hulâsa halkın idaresinde halk reyinin hâkim kılınması prensipine denir.

C. H. P. nin ana vasıflarından üçüncüsünü teşkil eden bu esas 5 şubat 1937 den itibaren Anayasaya alınmıştır (Anayasa 2; C. H. P. programı 5).

HALK HÜKÜMETİ *bk.* Hükümet.

HALKIN REYİNE MÜRACAAT *bk.* Plebisit, Referandum.

HALKIN TEŞEBBÜSÜ *[alm. Volksinitiative. — fr. initiative populaire. — ing. popular initiative (legislative)].*

Kanunların tanziminde halkın kendiliğinden teşebbüste bulunmasıdır.

Bir meclis hareketsiz ise bu yol ile halk onu harekete getirir. Teşebbüsün iki safhası vardır. Şöyle ki: ya katî şeklini almış ve madde madde yazılmış bir kanun lâyihası için vâkı olur, yahut meclisin muayyen bir madde için tâyin edilen mânada bir kanun yapması istenebilir.

Alman milleti Joung plânına ve tamirat sistemine 1929 senesinde bu yolda muhalefet etmiştir.

HALK SİGORTASI *[alm. Volksversicherung. — fr. assurance populaire].*

Hayat sigortasının bir nev'i olup gayesi kazanç ve iradı az olan kimselere hayat sigortasına sahip olmak imkânını vermektir. Halk sigortasında sigortalı şahıs hekim muayenesi geçirmez, primler çok kısa zamanlarda ve meselâ haftada, on beş günde veya ayda bir ödenir.

HALT VE İHTİLÂT *bk.* İktisap ve yolları.

HALVET (ḫalvat) (Es.H.) Karı ile kocanın müsaadeleri olmaksızın başkalarının giremiyecekleri bir yerde, karı ile kocanın beraber bulunmalarıdır.

HALVET-İ SAHİHA (ḫalvat-i ṣaḥīḥa) Mukarenete mâni bir şey bulunmadığı halde karı koca arasında vuku bulan halvettir.

HALVET-İ FÂSİDE (ḫalvat-i fāsida) Mukarenete mâni bir şey bulunduğu halde karı ve koca arasında vuku bulan halvettir.

HAM ARAZİ (ḫām arāżī) (Es.H.) Öteden beri bina yeri olmıyan ve üzerinde bina eseri bulunmıyan yerdir.

HÂMİL *[alm. Inhaber (einer Urkunde, eines Wertpapieres). — fr. porteur (d'un titre, d'un effet de commerce etc). — ing. holder, bearer].*

1 — Poliçe, çek ve emre muharrer senetlerde, senet kime veya kimin emrine tediye edilecekse o kimseye «senedin hâmili» denir.

Emre muharrer ticari senetlerde senedin metninde hâmilin kim olduğu yazılıdır. Bu kimse üçüncü bir şahıs olabileceği gibi keşidecinin kendisi de olabilir. Hâmil senedi başkasına ciro edebilir. Bu takdirde kendisine ciro edilen kimse «hâmil» mevkiine geçmiş olur. Böylece son hâmil vâdesinde senet bedelini muhataptan tahsil etmek hakkına malik olan kimsedir (TK. 529, 569).

2 — Anonim veya sermayesi eshama münkasim komandit şirketlerin ihracettikleri hisse senetlerinin hâmili, senet nama muharrer ise, senet metninde ismi yazılı olan kimsedir; hâmile muharrer ise zilyet, senedin kanuni hâmilidir.

Sigorta poliçeleri, varant, umumi mağazalara mahsus makbuz senetleri, konşimentolar ve nakliye senetlerinin hâmilleri ya bu senetler namlarına yazılan kimselerdir, yahut ciro suretiyle bunları elde edenlerdir.

HÂMİLE MUHARRER (yazılı) SENETLER *[alm. İnhaberpapiere. — fr. titres au porteur. — ing. bearer securities, obligations to bearer].*

Muayyen bir kimsenin adına veya emrine yazılmayıp şekil ve metnine göre hâmili hak sahibi tanınan senetlerdir. Tahviller, hisse senetleri, çekler, nakliye senetleri ve sigorta poliçeleri hâmile yazılabilir (TK. 399 vd. 611, 894. 966, 991).

HÂMİLE MUHARRER (yazılı) SİGORTA POLİÇESİ *[alm. Versicherungsschein (Versicherungspolize) auf den İnhaber. — fr. police au porteur].*

Sigortadan istifade edecek şahsın kolayca değişebilmesini, yani poliçenin elden ele geçmesini temin eden poliçelerdir. Hâmile muharrer sigorta poliçeleri teslim suretiyle devir olunurlar.

HAMİS (Ḫamīs) (Es.H.) Büyük ordu demektir. Ordular vaktiyle mukaddeme, kalb, meymene, meysere, sâka namiyle beş kısımdan müteşekkil olduğu cihetle hamîs unvanını almıştır.

HAMMURABİ KANUNU Milâttan evvel 1947-1905 senelerinde hüküm sürmüş olan Babil hükümdarı Hammurabinin milâttan evvel 1910 senesinde meriyete koyduğu iki yüz seksen küsur maddelik kanundur. Sümerler bu tarihlerde Babillilerin hükmü altında bulundukları halde bu kanunun kaynağı Sümerlerin aralarında cari hukuk hükümleridir. Bu hukuk âbidesi 1901 senesinde Sus'ta Fransız heyeti tarafından yapılan hafriyatta bulunmuştur. İki buçuk metre yüksekliğinde bulunan bazalt üzerine üç bin üç yüz elli satırdan mürekkep yirmi sekiz sütun olarak hakkedilmiş olan bu âbidenin yirmi üç sütununu Elâmlılar silmişlerdir. Hammurabi kanunu usul hukukuna, ceza hukukuna ve medeni hukuka ait hükümler ihtiva etmektedir. Yeni tetkiklerde bunun bir kanun olmayıp hususi şahıslar tarafından toplanmış hukuk kaidelerinden ibaret olduğu ileri sürülmektedir.

HAMULE *bk.* Yük.

HÂNİS (Ḥānis) (Es.H.) Yemininde sebat etmiyen kimsedir.

HAPİS 1 — *[alm. Gefängnis (-strafe). — fr. emprissonnement. — ing. imprisonment. — lât. vincula].* Cürümlere mahsus ve hürriyeti bağlayıcı bir ceza olup müddeti üç günden yirmi seneye kadardır (CK. 11, 15).

2 — İslâm ceza hukukunda örfen suçluyu mahalli mahsusunda alıkoyup bir tarafa bırakmamak demektir.

HAPİS (Ḥabs) (Es.H.): Ecîrin; icar akdi ile iltizam eylediği ameli ifa için kiralıyan tarafından kendisine teslim olunan malı ücreti için yedinde tutması demektir: bir kimse elbise dikmek üzere terziye bir kumaş verip terzi bu kumaştan elbise diktikten sonra veresiye mukavele olunmadığı halde o kimse terzinin ücretini vermeden elbiseyi almak istediğinde ücretini alıncaya kadar terzinin elbiseyi vermeyip elinde tutması gibi.

HAPİS HAKKI *[alm. Rück-, Zurückbehaltungsrecht, Retentionsrecht. — fr. droit de rétention. — ing. right of retention, lien, possessory lien. — lât. ius retentionis].*

Takas fikrine dayanan kanuni bir rehin hakkıdır. Bu hakka istinaden alacaklı, kendisine edada bulunmadıkça elindeki şeyi borçlusuna teslimden imtina edebilir. Ancak böyle bir hakkın teessüs edebilmesi için: a) alacaklının, borçlusunun rızasiyle onun menkul eşyasına veya kıymetli evrakına zilyed olması; b) alacağın bu eşya ve evrakla irtibatı bulunması; c) alacağın muaccel olmuş iktisabetmesi lâzım gelir (MK. 864). Mahiyetleri itibariyle paraya çevrilmesi kabil olmıyan şeyler üzerinde hapis hakkı kullanılamaz (MK. 865 f 1). Bunun diğer rehinlerden farkı, borçlunun teminat göstererek hapis hakkının taallûk ettiği malı alacaklı yedinden istirdadedebilmesidir.

HAPİS HAKKI (ḥabs ḥakkı) İslâm hukukuna göre peşin satışta semeni istifa etmek için bayiin mebii tevkif etmek, yani elinde tutmak hakkıdır.

HAPİSHANE (Cezaevi) *[alm Gefängnis. — fr. prison. — ing. prison, gaol (jail). - lât custodia publica, carcer publicus].*

Hürriyeti bağlayıcı cezaların infaz mahallî.

HAPSEN TAZYİK *[alm. Schuldhaft, Zwangshaft (Haft zur Erzwingung des Offenbarungseides, der Zeugenaussage oder der Eidesleistung). — fr. contrainte par corps. — ing. arrest for debt, attachment].*

Umumiyetle; bir kimseyi ifasına mecbur olduğu hususu yapmaya icbar için kanuni salâhiyete binaen hapsetmektir.

İcra hukukunda; borçluyu borcunu ödemeye veya vazifesini ifaya icbar için hapsetmek, hürriyetini tahdidetmektir. Türk icra hukukunda; hukuki taahhütlerden dolayı hapsen tazyik usulü yoktur. Ancak: 1) suiniyet sahibi borçlunun ihmal veya fena hareketi hapis cezası ile cezalandırılır (İc. İf. K. 331-334); 2) mal beyanında bulunmıyan borçlu alacaklının talebi üzerine beyanda bulununcaya kadar icra memuru tarafından hapisle tazyik olunur (İc. İf K. 76).

Hukuk muhakeme usulünde; şahadeti mecburi olan hallerde şahadetten veya yeminden çekinen şahit hapsen tazyik olunur (HMUK. 271).

Ceza muhakemeleri usulünde: kanuni sebep olmaksızın şahadetten çekinene tazyik hapsi tatbik olunur (CMUK. 63).

Maliye hukukunda; devletin vergi alacakları için mükellef hapsen tazyik olunur (Tahsili Emval K.).

HARAÇ (ḫarāc) (Es.H.) Lûgatte; kira, galle mânasınadır. Istılahta; arazi-i haraciye sahiplerinden beyt-ülmal namına alınan vergidir ki iki türlüdür:

1 — Harac-ı rüus: mirî için eşhastan alınan muayyen vergidir. Buna «cizye» de denir.

2 — Harac-ı arazi: mirî için araziden alınan vergi veya hasılattan alınan hissedir. Bu da iki kısımdır: a) harac-ı mukaseme: arazinin hasılatından yerin tahammülüne göre öşürden nısfa kadar tâyin olunan vergidir; b) harac-ı muvazzaf veya vazife: dönüm gibi bir vahid-i kıyasi esas ittihaz olunarak ziraate salih arazi üzerine, yerin tahammülüne göre, maktu olarak tâyin edilmiş olan muayyen paradır.

HARB *[alm. Krieg. — fr. guerre. — ing. war. — lât. bellum].*

Devletler arasındaki silâhlı çatışmaya denir. Milletlerarası adaletin temininde doğru görülmiyen bu usulü Milletler Cemiyeti Misakı sıkı şartlar altına almış ve Briand - Kellogg Misakı (1928) da bunu millî siyasetin bir vasıtası olmaktan çıkarmıştır.

HARBDIŞI OLMAKLIK *[alm. Zustand der Nichtkriegführung. — fr. non-belligérance. — ing. non belligerency].*

Askerî noktai nazardan bitaraf kalmakla beraber, ahdî mecburiyeti veya salâhiyetli uzuvların beyanatı ile hangi tarafı iltizam edebileceği belli olan devletin vaziyeti. İktisadi ve mânevi sahalarda iltizam edebileceği taraf lehinde hareket etmek mevcut teamül dâhilindedir (İtalya eylûl 1939 dan haziran 1940 a kadar bu vaziyette kalmıştır).

HARB ESİRİ *[alm Kriegsgefangener. — fr. prisonnier de guerre. — ing. prisoner of war. — lât. captivus, bello captus, ab hostibus captus]:*

Bir devletin askerî kuvvetlerine mensup olan muharipler (askerler), gayrimuharipler (askerî memurlar) ve bir askerî hizmeti ifa veya askerî bir makamı işgal etmek suretiyle orduyu takibedenlerden düşman eline geçenler.

Esirlik hali askerî kuvvetler tarafından tevkif halinden itibaren başlar ve tahliye halinde biter.

Harb esirleri, esir eden devletin himayesi altında bulunurlar ve bunlara insani muamele yapılmak icabeder. Şahıslarına ait mallar tasarrufları altında kalır. Silâhları ve hayvanları ve askerî evrak bunların elinden alınır.

Harb esirleri ceza hukuku bakımından, bunları esir eden devletin askerî ceza kanunu hükümlerine tâbidirler ve askerî mahkemelerde muhakeme olunurlar (As.CK. 158; 1899 ve 1907 tarihli Lâhey konferansları; 1929 tarihli Cenevre mukavelenamesi ve bunu tasdik eden 1791 No. K.).

HARB GEMİLERİ *[alm. Kriegsschiffe. — fr. bâtiments de guerre, navires de guerre. — ing. warships, men of war. — lât. naves bellicae, naves longae].*

Deniz ordularına mensup olan ve mürettebatının başında komutan sıfatiyle bir deniz subayı bulunan her nevi deniz nakil vasıtaları.

1907 tarihli Lâhey mukavelenamesi hükümlerine nazaran harb gemilerine çevrilmiş olan ticaret gemileri de vatanlarının harb gemilerine mahsus olan haricî alâmet ve işaretlerini taşımak, komutanları mensup oldukları devlet tarafından usulü dairesinde tâyin edilmiş olmak, gemi adamları askerî disipline tâbi bulunmak, harb kanunu ve teamüllerine riayet etmek şartiyle harb gemilerine ait ve merbut olan haklardan istifade edebilirler.

HARB HALİ *[alm. Kriegszustand. — fr. état de guerre. — ing. state of war. — lât. bellum, in bello esse, bellum habere].*

Harb ilânı veya düşmanlık hareketlerinin başlaması anından bu hareketlerin sona ermesi anına kadar devam eden hal. Düşmanlık hareketleri, umumiyetle, çarpışan devletlerden birinin tam ve mutlak olarak boyun eğmesi veya sarih bir sulh muahedesinin akdi, yahut zımni bir anlaşma ile sona erer.

Harb halinin başladığı ve sona erdiği anları kesin olarak bilmenin muharip sıfatının tanınması, bitarafların hukuki durumu, diplomasi münasebetleri, muahedeler, şahıslar ve mallar bakımlarından pek büyük bir ehemmiyeti vardır.

HARB HÜKÜMLERİ *[alm. Kriegsgesetze. — fr. lois de guerre. — ing. laws of war. — lât. lex militaris, bellilex].*

Askerî Ceza Kanununun askerî suçlardan bazılarının harb zamanında veyahut fevkalâde vaziyet ve şartlar içinde işlenilmesi halinde bu suçlara ayrıca ve daha ağır cezaları tazammun eden ve kanun maddelerinde seferberlik tâbiriyle takyidedilmiş olan hükümlerine denir. Umumi ve kısmi seferberlik müddetince, örfi idare ilân edilen mahallerde bunun devamı müddetince, fesat ve isyan veyahut silâh kullanılacak askerî bir hareket yapılması halinde harb hükümleri cari olur (As. CK. 7).

HARB İLÂNI *[alm. Kriegserklärung. — fr. déclaration de guerre. — ing. declaration of war. — lât. belli indictio, belli denuntiatio].*

Devletler umumi hukukuna göre hiçbir harbe önceden harb ilân edilmeden başlanamaz. Fiiliyatta, devletler bazan bu kaideye riayet etmemektedirler.

Harb diplomatik usullerle ilân edilir. Ekseriya doğrudan doğruya harb ilân edilmeden evvel bir ültimatomla son şartlar teklif edilir ve muayyen bir müddet içinde bu şartlar kabul edilmediği veya cevapsız bırakıldığı takdirde harb halinin başlıyacağı bildirilir. Harbi hangi makamın ilân edeceği her memleketin kendi millî mevzuatiyle tâyin ve tesbit edilir. Anayasa harb ilân etmek salâhiyetini Büyük Millet Meclisine vermiştir.

HARBİYE NEZARETİ *[alm. Kriegsministerium. — fr. ministère de la guerre. — ing. ministery of war, War Office, War Department].*

Osmanlı imparatorluğu devrinde ordunun teşkilât komuta ve idaresi işleriyle tavzif edilmiş olan bir nezaret idi. Millî idare kurulunca bu nezaret ilga edilerek yerine Millî Savunma Bakanlığı ihdas edilmiştir.

HARB KAÇAĞI *[alm. Konterbande, Banngut, Bannware. — fr. contrebande de guerre. — ing. contraband of war].*

Kara, hava veya deniz teslihatına yarıyan ve bitaraf bir devlet veya şahıs tarafından düşman ülkesine veya düşman tarafından işgal olunan araziye veyahut düşman harb kuvvetlerine tahsis edilmiş olan bütün eşya ve maddeler. İki türlüdür:

1 — Mutlak harb kaçağı *[alm. absolute Konterbande. — fr. contrebande absolue.— ing. absolute contraband]:* bunlar, yalnız harb maksat ve gayelerine yarıyan eşya ve maddelerdir.

2 — Meşrut harb kaçağı *[alm. relative Konterbande. — fr. contrebande relative. — ing. conditionel contraband]:* bunlar harb gayeleri için olduğu kadar müslihane gayeler için de kullanılabilir (3894 No. K. 20 vd.).

HARB KAZANÇLARI VERGİSİ *[alm. Kriegsgewinnsteuer.— fr. impôt sur les bénéfices de guerre. — ing. tax on war profits].*

Harbin yarattığı fırsatlardan, iktisadi şartların değişmesinden istifade ederek bir nevi tesadüf mahsulü büyük ve âni servet sahibi olanların servetleri üzerine konulan istisnai bir vergi olup 1914-1918 Harbine iştirak eden devletlerde olduğu gibi bizde de vazı ve tatbik edilmiştir (Harb Kazançları Vergisi K.).

HARB LİMANLARI *[alm. Kriegshäfen. — fr. ports de guerre. — ing. war ports. — lât. portus (militares)].*

Harb gemilerinin teçhizi, tamiri ve fena havalarda barınmaları ve harbe taallûk eden sair maksat ve gayelerin temini için denizlerde ve nehirlerde tesis edilmiş olan limanlarla hava harb gemilerinin inmeleri, havalanmaları, durmaları için karada ve sahillerde tesis edilmiş olan mahallerdir.

HARB MALÛLÜ *[alm. Kriegsverletzter, Kriegsversehrter, Kriegsbeschädigter. — fr. invalide de guerre. — ing. war casualty, war woundet].*

1 — Harbe müncer olan umumi veya kısmi seferberliğe veya seferberliği icabeden dahilî tedip ve tenkil hareketlerine iştirak eyliyen subaylarla askerî memurlardan ve erlerden 551 sayılı kanunda mevcut altı dereceden birisine girecek surette malûl düşenlere denir (Tefsir No. 191).

Harb malûllerinden yeniden hizmete alınanların tekaüdiyeleri kesilmez (3656 No. K. 27).

Harb malûlleri bazı munzam tahsisatlar verilmek ve arazi tefviz olunmak ve tütün ikramiyeleri verilmek suretiyle ayrıca terfih olunurlar (551, 1122, 1485, 1633, 1890, 2591 No. K.).

2 — Devletlerarası hukukunda da harb malûlleri hakkında insani mülâhazalarla kabul edilmiş esaslar vardır (1864, 1907, 1929 tarihli Cenevre mukavelenameleri).

HARB RİZİKOSU *bk.* Harb sigortası.

HARB SEBEBİ *[alm. Kriegsgrund, casus belli.— fr. casus belli. — ing. casus belli. — lât. casus belli].*

Bir devletin; menfaat, şeref ve haklarının diğer bir devlet tarafından vahîm bir surette ihlâli halinde bu devlete karşı harb etmekte haklı bulunduğunu zannettiren sebep. Milletler Cemiyeti Misakı ve harbe mâni olmak için imza edilen hususi mukaveleler harbe girmeden evvel birtakım yollara müracaat edilmesini mecburi kılmaktadır.

HARB SİGORTASI *[alm. Kriegsversicherang. — fr. assurance contre les risques de guerre. — ing. war insurance].*

Harbden doğan zararların tamir ve tazmini gayesiyle bazı muayyen harb rizikolarına, yani bir harb esnasında harb sahasında harb hareketlerinden ileri gelen rizikolara karşı yapılan sigorta.

Harb rizikolarından doğan zararları karşılamak üzere sigorta mukaveleleri yapmak esas itibariyle fertlerin ihtiyarına bırakılmış ise de harbde bulunan bazı memleketlerde harb rizikolarına karşı sigorta mecburi veya kanuni sigorta şeklini de almıştır.

Türkiyede kanun tarafından yasak edilmiş olmamakla beraber hayat ve deniz sigortaları hariç olmak üzere harb rizikolarına karşı harb sigorta mukavelesinin akdi mümkün değildir.

Harbin hayat sigorta mukaveleleri üzerinde icra ettiği tesirler hakkında *bk.* TK. 1000; Millî Korunma K. 13 (4648 No. K.) Koordinasyon K. (No. 328).

HARB TAZMİNATI *[alm. Kriegsentschädigung. — fr. réparation des dommages de guerre. — ing. war indemnity].*

Galip bir devletin harb esnasında yaptığı masraflara karşılık olmak üzere mağlûp devlete sulh muahedesiyle yüklettiği tazminat. 1870-1871 Harbi sonunda Fransanın Almanyaya vermeye mecbur olduğu tazminat gibi (Lâhey 4 No. mukavele 3).

HARB ZARARLARI *[alm. Kriegsschäden. — fr. dommages de guerre. — ing. war damages].*

İdare hukukunda: harb faaliyetleriyle alâkadar bütün teşebbüs, fiil ve tedbirlerden fertlerin şahıs ve mallarına gelen zararlardır. Vatandaşların umumi zarar ve külfetlere müsavi olarak iştirakleri ve aralarındaki içtimai tesanüt göz önünde tutularak bu kabîl zarar ve külfetlerin zarar görenlere mensup oldukları devlet tarafından tazmin edilmesi için Büyük Harbe iştirak eden devletler bazı tedbirler ittihaz eylemişler, kanunlar tedvin etmişlerdir.

Devletler hukukunda: sulh muahedesiyle muharip devletlerden birinin veya bir zümrenin tazminini mağlûp tarafa yüklettiği kendi tebaasının şahıs ve mallarında mâruz kaldıkları zarardır: 1914-1918 Harbi dolayısiyle Almanyaya yükletilen tazminat gibi.

HARCIRAH *[alm. Reisekosten und Tagegelder, Reisentschädigung (für Beamte). — fr. frais de déplacement. — ing. travelling expenses — lât. viaticum, sumptus itineris* yahut *viae].*

Daimî veya muvakkat vazife ile bir yere gönderilen memurların memuriyet mahalline ve tekaüt edilenlerin ve ölen memur yetimlerinin ihtiyar edecekleri ikamet mahalline gidebilmeleri için yol masrafı, yevmiye, aile masrafı ve tebdil-i mekân masrafı olarak verilen paradır (Mülkiye Harcırah Kararnamesi ve Tadili; Hariciye Memurlarına Verilecek Harcırahlara dair K.; Müfettişlerin Yevmiye ve Harcırahlarına Mütaallik K.).

Mülhak ve hususi bütçelerle idare olunan müesseseler, sermayelerinin yarısından fazlası devlete ait olan müesseseler ve bankalar memur ve mensuplarının harcırahları umumi harcırah hükümlerine tâbidir (1486 No. K.7).

HARÇ *[alm. Gebühren. — fr. taxes. — ing. customs duties].*

Tapu harçları ve kaydiyesi, mahkeme harçları, pasaport ve kançılarya ve sair harçları, noter harçları, nüfus, tâbiiyet ve tasdik harçları, eczahaneler ve tıbbi müstahzarlar ve ecza ticarethaneleri harçları, ihtira beratı ve alâmeti farika tescil harçları namlariyle ve her biri ayrı ayrı kanunlarla mevzu olup mahiyetine göre idarenin yaptığı bazı hizmetlerden fayda görenlerin işlerini yaptırmak maksadiyle ve o işler âmme hizmetinden ziyade ferdin şahsına mütaallik olduğu için yalnız, işle alâkalı eşhastan hizmetin formalite ve kırtasiye masraflarını temin gibi bir mülâhaza ile alınan paralar.

HARÇ TARİFESİ *[alm. Gebührenordnung, Gebührentarif. — fr. tarif des taxes, tarif des frais et dépenses. — ing. customs tariff].*

Harca tâbi işler için gerek iş, gerek meblâğ üzerine müesses ve hizalarında alınacak harç miktarını muhtevi ve kanunla meriyet mevkiine konulmuş olan tarifeler harç tarifesi mefhumuna dâhil olmakla beraber bu tâbir memleketimizde daha ziyade mahkeme harçlarına mütaallik tarifelere alem olmuştur.

HAREMEYN Evkafta halen veya maalen, yani meşrutası münkariz olduğu takdirde hasılatı haremeyn «Mekke, Medine» fukarasına meşrut olan vakıflardır.

HAREMEYN EVKAFI MÜFETTİŞLİĞİ Evkafı hümayun ve haremeyn evkafı ve mülhakatına ait muayyen bazı hususları rüyet ve temşiyet etmek üzere muharrem 995 tarihinde ihdas olunan şer'î memuriyettir.

HARİÇ (ḫāric) (Es.H.) Zilyed olmıyan kimsedir.

HARİÇ-EZ MEMLEKET *[alm. Exterritorialität. — fr. exterritorialité. — ing. exterritoriality, extraterritoriyality].*

Yabancı bir devlet nezdine gönderilen diplomasi memurunun, vazife ifa ettiği memleket toprakları üzerinde değil de, mümessili olduğu memleket topraklarında ikamet ettiğini kabul eden mevhumedir. Bundan bazı neticeler çıkarılmakta idi: elçilik binasının masuniyeti, mahallî hükümet memurlarının oraya ancak davet vukuunda girebilmeleri, diplomasi memurlarının menkul ve gayrimenkul mallarının haczedilmemesi, hukuk ve ceza sahalarında kaza muafiyeti gibi.

Bugün hariç ez-memleket faraziyesi hemen bütün müellifler tarafından reddedilmektedir. Diplomasi memuruna bahşedilen imtiyaz ve muafiyetler, kendisinin vazife gördüğü memlekette değil de temsil ettiği memlekette ikamet eylediğini kabul eden bir mevhumeden ziyade, ifa edilen vazifenin mahiyetinden doğmaktadır. Filhakika diplomasi mümessil ve memuru tam bir emniyet ve istiklâl içinde çalışabilmek için her hangi bir bahane ve sebeple tâciz ve tazyik edilmemelidir.

Hariç ez-memleket faraziyesi yabancı devlet limanında bulunan harb gemilerine de teşmil edilmekte idi.

HARİCİYE VEKÂLETİ (DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI) *[alm. Auswärtiges Amt, Ministerium des Äusseren — fr. Ministère des affaires étrangères. — ing. Ministery of foreign affairs, Foreign Office* (İngiltere); *Department of State* (Birleşik Amerika)]. Cumhuriyet Hükümetinin ecnebi devletlerle münasebetlerini tanzim ve idare ile mükellef bakanlıktır. Teşkilâtı 2223 Sayılı Kanunla bunu tadil eden kanunlarda gösterilmiştir.

HARİM (ḥarīm) (Es. H.) Lûgatte yapışılıp tutulmak caiz olmıyan şeydir. Örfen haklara ve bu hakların taallûk ettiği şeylere «merafıka» ıtlak olunur. Bu ıtlak başkasının bunlarda tasarruf etmesi memnu olmasına mebnidir. Evin, kuyuların, nehirlerin, harkların harimi bunların çevre ve yüresinde olup intifaa mahsus olan yerlerdir.

HÂRIŞA (ḫārişa) (Es. H.) Bir yaradır ki kan çıkmaksızın yalnız deri yırtılmış olur. Hükmü; hükümet-i adildir.

HÂS *bk.* Timar, zeamet, has, yurtluk, ocaklık.

HASAR *[alm. Gefahr, Risiko, Beschädigung, Schaden. — fr. risque, dommage. — ing. risk, damage, injury, loss. — lât. periculum].*

Tarafların iradesi haricinde mala ârız olan zarar. Bu zararın kimin üstüne yükleneceği ilgili olanların hukuki durumuna göre değişir:

1 — Satış aktinde, akit tamam olduktan sonra satılan malın hasarı alıcıya aittir (BK. 183 ve TK. 696).

2 — Ticari satışlarda ne gibi ahvalde hasarın satıcıya ait olduğu Ticaret Kanununda (697) tasrih edilmiştir.

3 — Sigorta mukavelelerinde, sigortacı tarafından sigorta bedelinin ödenmesi için vukuu lâzım gelen hâdiselere «riziko» ve bu hâdisenin vukuu neticesinde mala ârız olan zarara da «hasar» denir. Sigortacının tazmin edeceği meblâğ hakiki hasar miktarıdır. Bu da sigortalı malın kıymeti ile hasardan kurtarılan kısmının kıymeti arasındaki farktır.

Hasarın gerçekten meydana gelip gelmediği ehemmiyetlidir. Hasarın tahakkuku için evvelâ, sigorta mukavelenamesinde adı geçen bir hâdisenin vukua gelmiş olması lâzımdır.

Sonra da bu hâdise, sigorta şirketi tarafından tediye borcunu icabettirecek mahiyette olmalıdır. Ticaret Kanunu, aksine bir mukavele bulunmadıkça bazı sigorta çeşitlerinde hasar mefhumuna ne gibi hususların gireceğini yazmıştır (TK. 932 vd., 977).

HASARAT-I BAHRİYE *bk.* Avarya.

HASILAT *bk.* Gelir.

HASILAT-I GAYRİSÂFİYE *bk.* Gayrisafi hasılat.

HASILAT İCARI *bk.* İcar.

HASIM (ḫaṣim) Dâva salâhiyeti olan müddei ile kendisinden dâva edilebilen müddealeyhten her biridir.

HASMEYN (ḫaṣmayn) (Es H.) İki hasım demektir ki müddei ile müddealeyhtir.

HASM-I MÜTEVÂRİ (ḫaṣmi mutavari) (Es. H.) Mahkemeye gelmekten ve vekil göndermekten imtina ve ihtifa eden kimsedir.

HASM-I CÂLİ (ḫaṣmi cā'li) Hakikatta hasım olmadığı halde, hasım imiş gibi hâkim huzurunda husumeti kabul eden kimsedir.

HASIM TARAF *[alm. Gegenpartei, Gegenseite. — fr. partie adverse. — ing. adverse party, opponent. — lât. adversarius].*

Bir dâvada taraflardan her birinin diğerine karşı vaziyetidir. Aynı mânada «diğer taraf» terimi de kullanılır (HMUK. 34, 62, 86, 90, 93, 110, 179 f. 4, 193, 223, 239, 307, 326, 347, 408).

HASIY (ḥaşiyy) (Es. H.) Hayaları çıkarılmış olan kimsedir. «Tavaşi» tâbir olunur.

HASMANE HAREKET *[alm. feindliches Verhalten. — fr. acte d'hostilité. — ing. hostile act. — lât. hostiliter agere* yahut *facere].*

Sulh münasebetleriyle telifi kabil olmıyan fiil ve hareketlerdir ki, buna mâruz kalan devlet bu muameleleri harb sebebi sayabilir.

HASMANE HİMAYE VE YARDIM *[alm. Vorschubleisten, Unterstützung des Feindes. — fr. assistance hostile. — ing. unneutral service].*

Harb hareketlerine iştirak etmek, düşman harb kuvvetlerini himaye etmek, düşman tarafından kiralanmış olmak veya onun kontrolunda bulunmak, düşman menfaatine haber götürmek veya düşman kuvvetlerini devamlı surette nakle tahsis edilmiş olmak, telsiz ile düşman menfaatine haber göndermek gibi hareketlerdir (Denizde Zabıt ve Müsadere K. 14, 36, 37, 39).

HASSA (ḫāṣṣa) (Es. H.) Tanzimattan evvel sipahilere ve vüzera ve ümeraya tahsis edilen yerdir.

HASTALIĞA KARŞI SİGORTA *[alm. Krankenversicherung. — fr. assurance maladie. — ing. health insurance].*

Bu sigortanın mevzuu bir şahsı muayyen hastalıklardan birine tutulması sonunda uğrıyabileceği sakatlığa ve çalışma gücünün eksilmesine karşı temin etmektir. Hastalığa karşı sigorta kazadan doğan halleri temin etmez. Bununla beraber meslekî kazalar sigortası ile hastalık sigortasının birleştiği poliçeler de vardır.

HAŞEM (Vakıfta) İyâlin müradifidir.

HÂŞİME (Es. H.) Bir yaradır ki bunda kemik kırılmış olur hükmü diyetin öşrüdür.

HATA *[alm. Irrtum. — fr. erreur. — ing. mistake. — lât. error].*

I — Hakikata uygun olmıyan ve fakat hata eden kimsece katî surette, yani tereddütsüz hakikat olarak kabul edilen bir fiildir. Kanun hatalı bir irade beyanına, hata esaslı olduğu takdirde lüzum izafe eder (BK. 23):

1 — Akdin zatında hata: *[alm. Geschäftsirrtum. — fr. erreur sur le contrat. — ing. essential mistake. — lât. error in negotio].* Doğru ifade edilmiyen ve bu sebeple muhatabı tarafından yanlış anlaşılan bir beyan neticesinde beyan sahibinin iradesine uymıyan hukuki bir neticenin meydana gelmesidir: kefalet ediyorum zanniyle bir borcu üzerine almak, kira akdi yapıyorum zanniyle bir satış akdi yapmak gibi.

2 — Akdin taallûk ettiği şeyde hata: *[alm. Identitätsirrtum. — fr. erreur sur la chose, sur la nature de la chose. — ing. mistake in detail. — lât. error in corpore].* Burada kastolunan şey ile zikredilen vasfın veya yapılan işaretin iki ayrı mala taallûk etmesi ihtimali üzerinde durulur. İşaret ettiği kitapla satın almayı kastettiği kitabın aynı olmaması bu mahiyetteki bir hataya vücut verir.

3 — Şahısta hata: *[alm. Personenirrtum. — fr. erreur sur la personne. — ing mistake in identity. — lât. error in persona].* Akitte âkitlerden birinin yanılarak kastettiği şahıstan başka bir kimse ile akit yapmış olmasıdır. Hukuki muamelenin muayyen bir şahıs ile yapılması kastolunan hallerde bu mahiyetteki hatalara tesadüf edilir. Borcun bizzat borçlu tarafından yerine getirilmesinde alacaklının menfaati bulunduğu haller umumiyetle bu kabîldendir. Buna mukabil herkesle aynı şartlar dairesinde yapılmakta olan mukavelelerde şahısta hata edilmesi akdin sıhhatine müessir olamaz.

4 — Kemiyette hata: *[alm. Kalkulationsirrtum, Quantitätsirrtum. — fr. erreur de calcul, erreur sur la quantité. — ing. arithmetical mistake. — lât. error in quantitate].* Buradaki hataya çok defa nevile muayyen mallara mütaallik mukavelelerde tesadüf edilir. Karara müessir olan takdir hataları da bu fıkra hükmüne girer: yüz metre mikâbı takdir olunan ve ona göre bedeli kararlaştırılan bir malın elli metre veya iki yüz metre mikâbı çıkması hallerinde olduğu gibi.

5 — Saikte hata: *[alm. Motivirrtum. — fr. erreur sur les motifs. — ing. mistake of motive. — lât error causam dans].* Akdin saiklerine taallûk eden hata kaideten esaslı değildir (BK. 24 f 2). Fakat bu hükmün hiçbir istisna kabul etmiyecek bir katiyetle kabulü de doğru olmaz. Bu sebepten dolayıdır ki «akdin lüzumlu vasıflarından olarak nazara alınmasına ticari doğruluğun müsait olduğu şeylerde hata edilmiş olması» keyfiyetini kanun esaslı bir hata olarak saymaktadır.

II — **HATA** (ḫaṭā) Hata kasta makrun olmıyarak insandan sâdır olan yanlışlıktır. Hata bazan sözde olur: Ahmed'e şu kadar borcum var diyecek yerde Mehmed'e şu kadar borcum var demek gibi. Bazan zanda olur: Alman malını İngiliz malı zanniyle almak gibi. Bazan da fiilde olur: bir hayvana atılan kurşunun diğer bir hayvana isabeti gibi. Hem zanda, hem fiilde olur: av zanniyle bir insana atılan kurşunun diğer bir insana isabeti gibi.

HÂTİB (ḫātib) (Es. H.) Evlenme talebinde bulunan erkektir.

HATIR SENEDİ (hatır bonosu) *bk.* Senet.

HAT-TI HÜMAYUN Bir hususun yapılması için Osmanlı padişahlarının el yazılariyle yazılı ve sâdır olup alay ile resmen ve alenen Babıâlide okunan fermana denirdi. Aynı mânada «Hat-tı şerif» tâbiri de kullanılırdı.

HAVA HARBİ *[alm. Luftkrieg. — fr. guerre aérienne. — ing. aerial war, warfare].*

Hava muharebeleri, gerek teknik ve gerek hukuki cihetlerden, kara ve deniz muharebelerinin sadece bir fer'ini ve cüz'ünü teşkil ettiği müddetçe bu muharebe hakkında hususi kaideler vaz'ını icabettirecek bir mevzu bulunamamıştır. Bazı mukavelenamelere hava muharebeleri hakkında umumi tedbirler vaz'edilmiştir. Bu cümleden olmak üzere 1899 birinci Lâhey konferansında hava nakil vasıtalarından patlayıcı maddelerin atılması menedilmişti.

Hava muharebeleri hukuku bir kül halinde ilk defa 1899 ve 1907 de «Lâhey Hava Muharebeleri Kaideleri» unvanı altında tedvin edildi; bu kaideler, 1922 de hukukçulardan müteşekkil bir komisyon tarafından tertip ve tanzim edilmiş ve aynı yılda Vaşingtonda toplanan silâhsızlanma konferansında hava muharebeleri hukuku üzerinde yapılan tetkiklere esas teşkil etmiştir. Fakat bu kaidelerle bugüne kadar hiçbir devlet kendini bağlamamış ve bir taahhüde girişmemiştir.

HAVA HUKUKU *[alm. Luftrecht, Luftverkehrsrecht. — fr. Droit aérien, législation sur la locomotion aérienne. — ing. law of the air, law of aerial transportation]*.

Havadan, seyrüsefer suretiyle istifadeye taallûk eden hukuki fikir ve içtihatların ve bu mevzu üzerinde devletler arasında yapılan mukavelenamelerin ve bir devlet tarafından buna dair vaz'edilen kanunların ihtiva ettiği hükümlerin hepsidir.

HAVA KUVVETLERİNE YARDIM VERGİSİ Hava kuvvetlerine yardım maksadiyle maaş ve ücretlerle muhtelif matrahlardan muayyen nispetlerde alınan vasıtasız vergi. Bu verginin adı daha evvel Tayyare resmi idi (Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi K.).

HAVALE *[alm. Anweisung. — fr. assignation (İs.), délégation (Fr.). — ing. assignment, order. — lât. delegatio, assignatio]*.

I — Bir kimsenin kendi hesabına diğer birine nakit veya kıymetli evrak veyahut sair mislî şeyler vermeye üçüncü bir şahsı mezun kılması aktidir (BK. 457, 462). Bu muamelede üç kişi vardır: kanun bunları şu tâbirlerle isimlendirir;

a) Muhil *[alm. Anweisender. — fr. assignant (İs.), délégant (Fr.). — ing. assignor, transferor. — lât. delegans, is qui delegat, assignans]*: Havaleyi yapan kimse;

b) Muhal-ün-aleyh *[alm. Angewiesener. — fr. assigné (İs.), délégué (Fr.). — lât. delegaterius, assignatarius]* : Kendi üzerine havale yapılan, yani havaleyi ödiyecek olan kimse;

c) Muhal-ün-leh *[alm. Anweisungsempfänger. — fr. assignataire (İs.), délégataire (Fr.). — ing. assignee. — lât. assignatus, delegatus]* : Kendisi için havale yapılan kimse.

II — Mecelleye göre havale, borcu, bir zimmetten diğer zimmete nakletmektir. Meselâ: borçlu alacaklısını bir kimsenin üzerine havale edip o da kabul etse borç borçludan o kimseye nakledilmiş olur.

HAVALE-İ MUACCELE (Ḥavāla-i mu'accàla) Muhal-ün-bihin filhal ödenmesi lâzım olarak yapılan havaledir.

HAVALE-İ MUKAYYEDE (Ḥavāla-i muḳayyada) Muhilin muhal-ün-aleyh zimmetinde yahut yedinde olan malından vermek üzere diye mukayyet olan havaledir.

HAVALE-İ MUTLAKA (Ḥavāla-i muṭlaḳa) Mukayyet olmıyan havaledir.

HAVALE-İ MÜBHEME (Ḥavāla-i mubhama) Muhal-ün-bihin tâcil ve tecili beyan olunmaksızın yapılan havaledir.

HAVALE-İ MÜECCELE (Ḥavāla-i mu'accala) Muhal-ün-bihin muayyen vâdesi hulûlünde ödenmesi lâzım olarak yapılan havaledir.

HAVA LİMANI *[alm. Flughafen. — fr. aéroport. — ing. aerodrome, airport]*.

Hava nakil vasıtalarının durumları, tamir ve teçhizleri ve yolcuların inip binmeleri ve hava hakkında hava gemilerine her an malûmat verecek teşkilât ve tesisatı havi ve ticaret eşyasının yüklenmesi, boşaltılması ve antrepo edilmesi ve bunlara mütaallik bütün işlerin görülmesi için karada ve suda tesis olunan iniş ve havalanma yerleridir.

HAVANA ANLAŞMALARI Dördüncü Panamerikan konferansı (20 şubat 1928) münasebetiyle imza edilen Havana Muahedelerinin mevzuları şunlardır: muahedeler hukuku, ecnebilerin hakları ve vazifeleri, siyasi memurların hak ve vazifeleri, konsolosluk memurlarının hak ve vazifeleri, denizlerde bitaraflık kanunları, iltica hakkı.

HAVA NAKİL VASITALARI *[alm. Luftfahrzeuge. — fr. moyens de transport aérien, aéronefs. — ing. means of aerial transportation]*.

Tayyareler *[alm. Flugzeug. — fr. avion. — ing. aircraft]*, hava gemileri (zeplinler) *[alm. Luftschiff. — fr. dirigeable. — ing. airship]*, plânörler *[alm. Segelflugzeug. — fr. planeur. — ing. glider]*, balonlar *[alm. Ballon. — fr. ballon. — ing. balloon]*, uçurtmalar *[alm. Drache. — fr. cerf-volant. — ing. kite]* ve hava sahasında harekete mahsus benzer sair aletlerdir.

HAVA NAKLİYATI *[alm. Lufttransport. — fr. transport aérien. — ing aerial transportation]*.

Bir ivaz mukabilinde hava nakil vasıtalariyle yapılan veya bir hava nakliyat müteşebbisi tarafından icra olunan yolcu, tüccar eşyası veya yolcu ağırlığı nakliyatıdır. Bu nakliyat için milletlerarası mukavelenamelerle ve devletlerden bazıları da hususi kanunlarla birçok hükümler koymuşlardır (1929 Varşova anlaşması).

HAVA PARASI *bk* Peştamallık.

HAVA POSTALARI *[alm Luftpost. — fr. postes aériennes. — ing. air mail]*.

Postalar hakkında her yerde mevcut olan devlet inhisarları münasebetiyle, hava nakliyat müteşebbisleri posta kuryelerini kendi namlarına nakledememektedirler. Bundan dolayı bu nakliyatı temin için posta idareleri yerli ve yabancı nakliyat müteşebbisleriyle uyuşmak mecburiyetinde kalmışlardır.

1929 senesinde Londrada toplanan Umumi Posta İttihadı Konferansında kuryelerin muhtelif millî posta idareleri arasında milletlerarası hava nakliyat vasıtalariyle nakli hakkında bir nizamname yapılmış ve hava postalariyle mektuplar, koliler ve her nevi matbuaların nakli hakkında hükümler konmuştur.

HAVÂRİÇ (ḫavāric) Kuvvet sahibi olan ve bir tevile, yani kendilerince muteber bir delile müsteniden muhik olan ulülemre karşı isyan eden ve kendilerine muhalif olan müslümanların katlini, zürriyetlerinin esir edilmesini helâl gören bir azgın fırkadır. Müfredi «haricî» dir.

HAVA SAHASI *[alm. Luftraum. — fr. espace aérien. — ing. air space]*.

Hava boşluğunda hak mevzuu olabilen sahadır. Hava hukukunda mühim iki mesele vardır: 1) havada fertlerin mülkiyet hakları, 2) devletlerin hâkimiyet hakları.

Arazi üzerindeki hava sahası için yer sahiplerine mutlak surette bir mülkiyet hakkı tanımak hava nakil vasıtalarının inkişafı önünde büyük bir mâni ihdas etmek demektir. Hava hukuku arazi sahipleriyle hava nakliyatı müteşebbislerinin mütekabil menfaatlerini temin edecek şekilde hava sahasındaki mülkiyet hakkı üzerinde bazı takyitler vaz'ını tecviz etmiştir (MK. 644).

Devletler, hava sahasındaki hâkimiyet haklarını büyük bir taassupla muhafaza ve müdafaa etmektedirler. Tayyarelerin bir harb vasıtası olmaları itibariyle harb zamanındaki tehlikeli vaziyetleri hiçbir tereddüde mahal bırakmıyacak şekilde devletlerin kendi ülkeleri üzerinde hava sahasında mutlak bir hâkimiyete sahip oldukları esasının kabulüne sebebolmuştur.

C. İ. N. A. ve C. İ. A. N. A. birinci maddelerinde her devletin arazisi üzerinde bulunan hava sahasındaki hâkimiyet hakkını bir esas olarak kabul etmiş ve bir devletin arazisini de ana vatanı ile müstemlekleri ve bunlara civar kara suları olarak tesbit eylemiştir.

Açık denizler üzerindeki hava sahaları serbesttir.

HAVA SİGORTALARI *[alm. Luftversicherung. — fr. assurance aérienne. — ing. insurance respecting aerial transportation].*

Hava seyrüseferlerine mahsus vasıtalar ile yapılan nakliyata ait sigortalardır. Hava nakil vasıtasına, gemi adamlarına, yolculara, eşyaya, nakliyeden doğan hukuki mesuliyetlere taallûk edebilir (Mevzuatımızda hava sigortaları için halen hususi hükümler yoktur. Bu itibarla Deniz Ticaret Kanunundaki hükümler hava seyrüseferinin hususiyetleri ile kabili telif oldukları takdirde tatbik olunmalıdırlar).

HAVÂŞİ (ḥavāşī) (Es. H.) Amud-ün-nesep, yani biribirinin aslı veya fer'i olmıyan kimsedir.

Meselâ: baba ve oğul amud-ün-neseptirler. Ama kardeşler, amea, halalar, dayı ve teyzeler amud-ün-neseb değildirler.

HAVA YOLLARI *[Luftwege. — fr. voies aériennes. — ing. air lines (routes, ways)].*

Hava nakil vasıtalarının uçuşları esnasında takibetmeye mecbur oldukları yollardır. Bugün umumi olarak kabul edilmiş olan esaslara göre her devletin kendi hava sahası üzerindeki hâkimiyeti mutlaktır Her devlet ülkesi dâhilinde dilediği bölgeleri memnu bölge ilân ve muayyen hava yolları tâyin ve tesbit etmek hususunda tamamiyle serbesttir.

HAVA ZABITASI *[alm. Luftpolizei. — fr. police aérienne. — ing. air police].*

Hava nakil vasıtalarının hudutlardan girmeleri, çıkmaları işlerinin tanzimi ve tayyarelerin muayyen hava yollarını takibederek memnu mıntakalar üzerinden geçmelerinin men'i, kesîf ahali kütleleriyle meskûn olan şehirler üzerinde uçmak işlerinin tanzimi ve hava kazalarına karşı tedbirler ittihazı ve hava seyrüseferlerinde memleketin emniyeti noktasından alınması lâzım gelen sair inzıbati vazifelerin temini hava zabıtasının mevzuunu teşkil eder.

HAYAT (ḥayāt) (Es. H.) Sağlık demektir ki verasette hayat iki nevi itibar olunmuştur: hakiki hayat, takdirî hayat.

HAYAT-I TAKDİRİYE (ḥayāt-i taḳdiriyya) Hamlin, yani rahimde bulunan çocuğun hayatıdır. Bu cihetle hamil ölüm zamanında anası rahminde olmak ve sağ doğmak şartiyle vâris olur.

HAYAT HALİNDE SİGORTA *bk.* Hayat sigortası.

HAYAT SİGORTASI *[alm. Lebensversicherung. — fr. assurance sur la vie. — ing. life insurance].*

Bir mukaveledir ki onunla sigorta eden taraf kendisine birden veya taksitlerle ödenecek ücret mukabilinde sigortalıya veya gösterdiği şahsa gerek ölümleri, gerek muayyen bir tarihe kadar yaşamaları hallerinde bir meblâğ ödemeyi taahhüdeder. Bu meblâğ sermaye «sermaye sigortası» *[alm. Summenversicherung. — fr. assurance de capitaux. — ing. capital insurance]* veya bir irat «irat sigortası» *[alm. Rentenversicherung. — fr. assurance de rente. — ing. insurance of interest]* olabilir (TK. 1002).

Hayat sigortası; hayat halinde sigorta, muhtelit sigorta ve ölüm sigortası şeklinde olur (TK. 989 - 1001):

1 — Hayat halinde sigorta *[alm. Erlebensfallversicherung. — fr. assurance en cas de vie. — ing. endowment insurance]:* Gayesi ihtiyarlığa veya malûliyete karşı önceden tedbirler teminidir. Bu sigorta ile sigortacı sigortalıya veya tâyin ettiği şahsa muayyen bir müddet sonra hayatta olmaları şartiyle bir miktar para ödemeyi taahhüdeder (TK. 990). Hayat halinde sigorta ya sermaye üzerine, yahut irat tediyesi şartiyle yapılır. Birinci halde sigortalı muayyen bir yaşa geldiği zaman sigortacıdan evvelce tesbit edilmiş olan tazminatı alır. İkinci halde ise sigortacı sigortalıya muayyen zamanlarda muayyen para taksitleri, yani muayyen iratlar öder.

2 — Ölüm sigortası *[alm. Todesfallversicherung. — fr. assurance en cas de décès. — ing. insurance in case of death]:* Sigortalının veya tâyin ettiği şahsın ölümü halinde sigortacı tarafından muayyen bir para ödenmesi taahhüdünü tazammun eyliyen sigorta aktidir. Ölüm halinde sigorta ile güdülen gaye sigortalının ölümü ile birlikte evvelden göstermiş olduğu, yani sigortadan istifade edecek olan kimseye toptan bir para ödenmesidir. Bazan toptan para yerine muayyen iratların ödenmesi de sigorta akdine şart edilmiş olabilir.

3 — Muhtelit hayat sigortası *[alm. gemischte Versicherung. — fr. assurance mixte. — ing. mixed insurance]:* hayat halinde veya hayatta olmak şartiyle yapılan sigorta ile ölüm sigortasının bir arada yapılan şeklidir.

Muhtelit hayat sigortası gerek hayat halinde ve gerekse ölüm halinde sigortaların temin edeceği menfaatleri verir. Muhtelit hayat sigortasında muayyen tarihte sigortalı hayatta bulunuyorsa bizzat kendisi, yahut poliçesinde tâyin etmiş olduğu kimseler, şayet muayyen tarihten önce ölmüş bulunuyorsa mirasçıları veya yine mukavelede tesbit eylemiş bulunduğu şahıslar sigorta tazminatını alırlar.

HAYİNLİK *bk.* Hıyanet

HAYIR MÜESSESELERİ *[alm. Wohlfahrtseinrichtungen, Wohlfahrtsunternehmungen. — fr. établissements de bienfaisance. — ing. philanthropic* yahut *charitable institutions, foundations].*

Hükmi şahsiyeti haiz ve münhasıran yardım işleriyle uğraşan birtakım cemiyetlere verilen isimdir: Kızılay Cemiyeti, Çocuk Esirgeme Kurumu gibi.

HAYMATLOZ *bk.* Tâbiiyetsizlik.

HAYSİYET DİVANI *[alm. Ehrengericht. — fr. conseil d'honneur, tribunal d'honneur. — ing. court of honour].*

Her hangi resmî veya hususi bir teşekküle mensup olanların şahsi veya meslekî haysiyet ve şereflerine ve menfaatlerine taallûk eden meseleleri ve meslek mensupları arasında çıkan ihtilâfları hal ve meslekin vakar ve şerefine ve icaplarına aykırı harekette bulunanlar hakkında disiplin cezası vermek salâhiyetini haiz heyettir. Bazı kanunlarda bu heyetlere disiplin meclisi (Avukatlık K. da olduğu gibi), bazı kanunlarda da inzıbat meclisi (Hâkimler K. da olduğu gibi) ismi verilmektedir.

HAYVAN ALIM SATIMI *[alm. Viehkauf. — fr. vente à cheptel, vente de bétail. — ing. sale of livestock].*

Hususi kanunlar hükmü mahfuz kalmak üzere her nevi hayvanın borçlar hukuku dairesinde alınıp satılmasıdır (Hayvanların Sağlık Zabıtası Hakkında K.; Hayvanlar Vergisi Hakkında K.; Hayvan Sirkatinin Men'i Hakkında K.; Millî Müdafaa Mükellefiyeti Hakkında K. 7)

HAYVAN HIRSIZLIĞI *[alm. Viehdiebstahl.— fr. vol d'animaux, de bétail. — ing. theft of livestock, cattle theft. — lât. abigeatus].*

Mevzuunu ehlî hayvanlar teşkil eden hırsızlıktır ki hususi bir cezayı ve tazmini icabettirir. Meni için mahsus kanunlariyle kazai ve idari tedbirler konulmuştur (Hayvan Sirkatinin Men'i Hakkında K. ve ekleri).

HAYVAN İCARI *[alm. Viehpacht, Viehverstellung (İs.). — fr. bail à cheptel. — ing. hire of cattle].*

At, kısrak, öküz, inek, davar gibi mevaşinin kiralanması aktidir. Hilâfına bir anlaşma veya mahallî âdet olmadıkça kira müddetince icar edilen hayvanların bütün hasılatı kiracıya aittir. Kiracı hayvanları beslemeye, onlara iyi bakmaya mecbur olup mucire hasılat hissesi olarak ayni veya nakdî bir bedel ödemekle mükelleftir (BK. 296).

HAYVANLAR TARAFINDAN YAPILAN ZARARLARDAN MESULİYET *[alm. Tierhalterhaftung. — fr. responsabilité du détenteur (Is.), du gardien (Fr.) d'animaux. — ing. liability of the keeper for animals — lât. actio de pauperis].*

Bir hayvan tarafından yapılan zararın o hayvan kimin idaresinde ise o kimsenin hal ve maslahatın icabettirdiği bütün dikkat ve itinayı yaptığı, yahut dikkat ve itinada bulunmuş olsa bile zararın vukuuna mâni olamıyacağını ispat etmedikçe tazmini ile mesul olması hali (BK. 56).

HAYVANLAR VERGİSİ *[alm. Viehsteuer. — fr. impôt sur le bétail. — ing. cattle taxe].*

Koyun, keçi, sığır gibi bir kısım sürü hayvanlarından baş hesabiyle ve kanunlarla tâyin edilen miktarlar üzerinden yılda bir alınan vasıtasız vergidir. Eskiden ağnam ve yakın zamana kadar sayım vergisi denilirdi. Vergi, senenin belli aylarında hayvan sahiplerinin beyanı ve maliye dairelerinin yoklaması ile tahakkuk eder. Bu zaman içinde kanunun vergiye tâbi kıldığı hayvanlar, bir yerden diğer bir yere götürülmek istenilirse vergisinin ödendiğini gösterir vesikalar almak lâzım gelir. Vergiye tâbi hayvanlarla bunların her biri için alınacak vergiler zaman zaman kanunlarla değişmiş olup zirai istihsalde kullanılan beygir ve saire için vergiyi ödeme, hafifletme veya büsbütün kaldırma şeklinde bazı kolaylıklar vardır (1839 No. Kanun).

HAYVAN REHNİ *[alm. Viehverpfändung. — fr. gage sur le bétail.— ing pledge of cattle (of livestock)].*

Hayvanların, borçlu elinde kalması şartiyle rehni (MK. 853). Filhakika merkezlerinin bulunduğu mahal hükümeti tarafından bu gibi muamelelerde bulunmak hakkını istihsal etmiş olan itibar müesseseleriyle kooperatif şirketleri alacaklarını temin etmek için umumi bir sicilde kayıt ve icra memuruna ihbar suretiyle hayvan üzerine kabzedilmeksizin rehin tesis edilebilir.

HAYVAN SİGORTASI *[alm. Viehversicherung. — fr. assurance du bétail. — ing. insurance of livestock].*

Hayvanların ölüm, kaza, hastalık, yangın rizikolarına karşı temin eden bir sigorta. Hırsızlığa karşı sigorta suretinde de hayvan sigortası yapılabilir. Hayvan sigortası sayesinde hayvan sahipleri mameleklerini tehdidebilecek büyük küçük eksilmeleri tazmin ettirmek imkânlarını bulmuş olurlar (TK. 1010).

HAYZ (ḥayż) (Es. H.) Lûgatte seyelân mânasınadır. Istılahta âise ve gebe olmıyan kadının âdet vaktinde hastalık sebebiyle olmıyarak rahminden gelen kan demektir. Dilimizde «namazsız olmak» ve «kirlenmek» denir.

HAZAR (barış) **HALİ** *[alm. Friedenszeit. — fr. temps de paix. — ing. time of peace, peace, peacetime. — lât. pax, pacis tempus].*

Orduların seferî vaziyet dışında terbiye, talim ve hazırlıklarla meşgul olmaları hali.

HAZIRLIK TAHKİKATI *bk.* Ceza Muhakemeleri Usulü.

HAZIR OLMIYAN ŞAHIS (Kişi) *[alm. Abwesender. —fr. personne non présente.—in. absentee.—lât. absens].*

Hukuki muamelenin veya kanuni merasimin ifası sırasında hazır bulunmıyan alâkalı kimse (BK. 5; İc. İf. K. 103; TK. 673).

HAZİNE (Devlet hazinesi) *[alm. Fiskus, Staatskasse, Staatsschatz, Tresor. — fr. fisc, trésor public. — ing. treasury, Exchequer. — lât. aerarium fiscus].*

Devletten ayrı bir şahsiyet teşkil etmemekle beraber bir taraftan bütçenin tatbikine mütaallik ameliyeleri ve diğer taraftan âmme masraf ve gelirlerinin zaman itibariyle tetabukunu temin eden merkezî bir teşekküldür. Bu mânada, cari lisanda hazine tâbiri Maliye Bakanlığına ve maliye dairelerine alem olmuştur.

HAZİNE BONOSU *[alm. Schatzanweisung, Schatzschein. — fr. bon du trésor. — ing. Treasury bill].*

Her sene Muvazenei Umumiye Kanuniyle muayyen hadler dâhilinde olmak üzere hazine muameleleri ihtiyaçları için Maliye Bakanlığı tarafından çıkarılan faizli ve âzami bir sene vâdeli borç senetlerine bu nam verilir. Mamafih bir seneden fazla vâdeli olarak çıkarılan birtakım senetlere de bono (meselâ 1482, 2135, 2200, 3395 No. K.) veya hazine bonosu denmektedir (2173 No. K.)

HAZİNE-İ EVRAK *bk.* Arşiv.

HAZİNE-İ HASSA *[alm. Zivilliste. — fr. trésorerie privée du Sultan. — ing. civil list].*

Hükümdarlık makamına mahsus tahsisat ile emval ve emlâk. Osmanlı saltanatında bunları idare eden daireye Hazine-i Hassa Nezareti namı verilmiştir.

HAZİNE TAHVİLÂTI *[alm. Staatsschuldverschreibungen, Staatsobligationen. — fr. obligations du trésor. — ing. Treasury bonds].*

Devletin umumi borçları defterine kaydedilmeksizin çıkarılan ve umumiyetle orta vâdeli olan istikraz tahvilleri (2031 No. K. 11; 2808 No. K., 3528 No. K.). Bununla beraber devletin evrak-ı nakdiye karşılığı için Merkez Bankasına 1715 No. K. ile tevdi ettiği tahviller (30 senelik) ve 2031 No. K. 12 nci maddesiyle çıkarılmış olan tahviller (20 senelik) daha uzun vâdelidir.

HEDİYE *[alm. Geschenk, Anstandsschenkung. — fr. cadeau, présent. — ing. gift, present. — lât. munus, donum].*

I — Ekseriya hibe mahiyetinde, bazan da ahlâki veya içtimai bir vazifenin ifası maksadiyle sahibi tarafından başkasına devir ve temlik edilen mallar. Hediyeye mevzu teşkil eden mallar umumiyetle menkul ve nadiren gayrimenkul olur. Hibe mahiyetindeki hediyelerde hibe hükümleri cari olmak lâzımdır. Diğer hediyelerden hukukan hüküm ifade edeni, bilhassa nişanlılar arasındaki hediyelerdir. Yalnız bunlar geri alınabilir (MK. 86; BK. 234).

II — (hediye) (Es. H.) Bir kimseye ikram için götürülen veya gönderilen maldır.

HEMFİİL *bk.* Fail.

HESAB-I CARİ *[alm. Kontokorrent, laufende Rechnung. — fr. compte courrent. — ing. current account].*

Karşılıklı alışverişte bulunan iki tacir arasında yapılan bir akittir ki bununla iki taraf karşılıklı muamelelerden doğan alacaklarını derhal istemeyip muamelenin mahiyetine göre yekdiğerinin zimmet veya matlubuna kaydederler. Mukavele ile tâyin edilen zamanda veya ticari teamüllere göre icabeden zamanlarda zimmet ve matlup hanelerinin yekûnları toplanarak bunların takasından sonra bakıyeyi alacaklı taraf diğerinden istemek hakkına malik olur (TK. 782 vd.).

HESAB-I KATÎ (Kesin hesap) **KANUNU** *[alm. Gesetz über den endgültigen Staatshaushalt. — fr. Loi de règlement].*

Malî sene bitip bütçe hesabı kesildikten sonra maddeler üzerine tertibedilen bir metinle varidat ve masarif cetvellerinden müteşekkil olarak çıkarılan kanundur ki varidat hesabı cetvelinde: varidatın muhammenatı, malî seneye ait tahakkukatı, geçen seneden devredilen bakayayı, sene içinde vuku bulan tahsilâtı, gelecek seneye devir olunan bakayayı; ve masarif hesabı cetvelinde de: bütçe ile verilen tahsisatı, sene zarfında ilâve olunan tahsisatı, sene içinde tahakkuk eden masarifatı, sene zarfında tediye olunan veya emanet hesabına alınan masarifi, malî sene sonunda kalan düyun ve kullanılmayıp iptal edilen tahsisat bakıyesini gösterir (Anayasa 98; Muhasebe-i Umumiye K. 100 vd.).

HESAP DEVRESİ *[alm. Rechnungsperiode. — fr. période de compte. — ing. accounting period].*

1) Muhasebe ıstılahı: yekdiğerini takibeden iki bilânço arasındaki zaman devresine bu nam verilir. Bu devre ticaret âleminde umumiyetle bir senedir. Bilânço en az yılda bir defa tanzim olunur (TK. 70). Kanunun bu hükmüne göre bizdeki hesap devresi bir yılı tecavüz edemez.

2) Maliye ıstılahı: iki bütçe arasındaki zaman devresine «hesap devresi» denir. Malî seneden farklıdır. Malî sene on iki aydan ibaret olduğu halde hesap devresi, masarife ait olup malî senenin hitamından evvel ikmal edilememiş bazı mahsus muamelelerinin intacı için on iki aydan fazla devam eder (Muhasebe-i Umumiye K. 83 b. H., 108).

HESAP HULÂSASI (Dekont) *[alm. Rechnungs-, Kontoauszug. — fr. relevé de compte; décompte. — ing. render of account, statement of account].*

Borçlu veya alacaklı bir hesabın gün, hafta, ay, sene gibi muayyen devreler sonunda veyahut bu hesabın kesilmesi zamanında çıkarılıp hesap sahibine gönderilen suretine denir. Bankalar ile diğer bazı müesseselerde nakdî ve ayni mevduat ile emanet ve cari hesap şeklindeki her türlü matlubat için her sene başı - hilâfına tahrirî talepleri olmadıkça - sahipleri namına hesap hulâsaları göndermeleri bu banka ve müesseseler için mecburidir (Bankalar K. 41).

HESAP KESİMİ *[alm. Rechnungsabschluss. — fr. arrêté de compte. — ing. closing of account].*

Cari hesap mahiyetinde olsun veya olmasın bir hesabın üç ay, altı ay gibi muayyen fâsılalarla veya muayyen bir tarihte faiz, komisyon ve sairesini hesap ve tesbit edip ortaya vazıh bir bakıye, bir vaziyet çıkarmaya denir (TK. 780; BK. 115).

HESAP MÜFETTİŞLERİ *[alm. Buchprüfer, Bücherrevisoren, Abschlusspräfer. — fr. commissaires aux comptes. — ing. auditors].*

Muhtelif mevzuatla teftiş ve mürakabeye tâbi tutulan müesseselerin ve bilhassa şirketlerin defterlerini, hesaplarını, bilânço, kâr ve zarar hesaplarını ve bunların müstenidatını tetkik etmek salâhiyetini haiz olan ve meslek ve ihtisasları muayyen usullere tevfikan tanzim ve tevsik edilmek suretiyle yetiştirilen hesap mütehassıslarıdır.

Şirketlerin ve sair müesseselerin teftiş ve mürakabesi 3614 No. Kanunla Ticaret Bakanlığına aittir. Bankalar Kanunu ile muayyen salâhiyetli yeminli murakıplar usulü vaz'edilmiştir.

HESAP PARASI *[alm. Rechnungswährung, Rechnungsgeld. — fr. monnaie de compte].*

Fiilen tedavülde bulunmıyan ve fakat alışverişlerde hesaplarda kullanılan ve tedavüldeki paraya nispetle muayyen bir kıymeti haiz olan paradır (Eskiden bizde *kese akça*, İngilterede *gine*, eskiden Holândada *banka florini* gibi).

HESAP SENESİ *[alm. Rechnungsjahr. — fr. année d'exercise. — ing. financial year].*

Âmmeye ait müesseselerle hususi müesseselerin, hilâfı kanun ve nizamnamelerinde tasrih edilmedikçe, bir senelik varidat ve masarifini ihtiva eden hesap zamanıdır (Anayasa 98; Muhasebei Umumiye K. 28, 40 vd. ; TK. 361).

HEYET-İ ADUL *bk.* Jüri.

HEYET-İ ÂYAN (Âyan meclisi) Osmanlı Kanunu Esasisine göre Meclisi Mebusandan verilen kanun ve muvazene lâyihalarını tetkik ile bunlarda esasen din işlerine, padişahın hukukuna, hürriyete, Kanunu Esasi hükümlerine, devletin mülki tamamiyetine, memleketin dahilî emniyetine, vatanın müdafaa ve muhafazası sebeplerine ve umumi âdaba halel verir bir şey görür ise mütalâa beyanı ile Meclisi Mebusana iade etmek ve kabul ettiği lâyihaları Sadaret makamına takdim eylemekle mükellef olan ve reisi ile âzası padişah tarafından nasbedilen heyete denirdi

HEYET-İ İTTİHAMİYE *[alm Anklagejury. — fr. chambres des mises an accusation. — ing. grand jury, chamber of accusation].*

Eski Usulü Muhakematı Cezaiye Kanununa (199-331) göre mücazat-ı terhibiyeyi icabettiren suçlar hakkında müddeiumumiyi dinledikten sonra fâsılasız ve kimse ile temas etmeksizin tahkikat yapan ve neticede bir mazbata ile maznunun ya ittihamına ve ahzu giriftine veya tahliyesine karar veren heyettir.

İstanbulda bu vazife istinaf-ı cünha mahkemesine verilmiş ve taşralarda vilâyet istinaf mahkemesi hukuk dairesi heyetinden istinaf birinci reisinin tensibiyle seçilen üç zattan ve istinaf mahkemesi bir daireden ibaret olan vilâyetlerde de vilâyet merkezi bidayet mahkemesi hukuk dairesi âzasından teşekkül eden bir heyete verilmişti

HEYET-İ MEBUSAN (Meclis-i mebusan) Osmanlı Kanunu Esasisine (42, 65 vd.) göre Osmanlı tebaasından her elli bin erkek nüfus için bir kişi olmak üzere intihabedilen mebuslardan meydana gelen teşriî teşekkülün adıdır. Heyet-i Âyan ile Heyet-i Mebusan başka başka iki heyet olup ikisine birlikte Meclis-i Umumi denir.

Yeniden kanun tanzimi, mevcut bir kanunun tadili, nazırların istizahı Heyet-i Mebusana ait olduğu gibi sulha, ticarete, arazi ilhak ve terkine ve Osmanlıların asli ve şahsi haklarına taallûk eden ve devletçe masrafları mucip olan muahedeleri de bu heyetin tasdiki şart idi.

HEYET-İ UMUMİYE (Genel Kurul) *bk.* Umumi heyet.

HEZL (hazl) (Es. H.) Bir lâfzın ne hakiki, ne de mecazi mânası muradedilmiyerek söylenmesidir. Bunu yapan kimseye «Hâzil» denir. «Cidd» in zıddıdır. Meselâ : bir kimse borcu olmadığı bır şahsa borcu olduğunu ikrar etse bu ikrar hezl kabîlinden olacağı gibi iki kimse aralarında şu mal hakkında beyi mukavelesi yapalım, fakat hakikatta beyi olmasın diye görüştükten sonra zâhiren bir beyi akdetseler hezl olur. Buna muvazaa da denir.

Akaitte, ihbar ve inşa'da hezl mümkündür.

HIDAD (ḥidâd) (Es. H.) Lûgatte süslenmemektir. Istılahta kocasının bainen boşaması veya kocasının ölümü sebepleriyle iddet bekliyen kadının süslenmeyi terk etmesi demektir.

HIDÂNE (ḥiżâna) (Es. H.) Lûgatte çocuğu kucağa almak, yahut beslemek mânasındadır.

Istılahta; hâk ve ehliyeti haiz olan kimsenin muayyen müddet zarfında çocuğu besleyip büyütmek ve terbiye etmek üzere yanında bulundurmasıdır.

HIDİVİYET *[alm. Khediviat. — fr. Khédivat. — ing. Khedivate].*

Osmanlı imparatorluğunda vezirliğe muadil bir rütbe ve unvan olup Mısır valilerine tevcih olunur ve Mısıra «Hıdiviyet» ve Mısır valilerine de «Hıdiv» denilirdi. Hıdiv; diğer bütün vezirlerin üstünde ve sadrazamla aynı rütbe ve derecede sayılırdı.

HIKKA (ḥikka) (Es. H.) Dört yaşına giren dişi devedir.

HIML (ḥaml) (Es. H.) Bir deve yükü, üç yüz menn' yani yetmiş sekiz bin dirhemlik bir miktar. Cem'i «ahmal» dir.

HINS (ḥins) (Es. H.) Yeminden hulfetmek, nakz-ı ahdeylemek mâhasınadır.

HIRABE (ḥirâba) (Es. H.) Şehir haricinde teşhir-i silâh ile yol kesicilikte bulunmaktır.

HİRFET (ḥirfat) (Es. H.) Maişete medar olan sanattır. Bir kimsenin daima iştigal eylediği amel ve kâra da sanat ve hırfet ıtlak olunur.

HIRSIZLIĞA KARŞI SİGORTA *[alm. Diebstahls-, Einbruchdiebstahlsversicherung. — fr. assurance contre le vol. — ing. insurance against theft].*

Hırsızlıktan zarar gören kimseler ile bu hırsızlık yüzünden malî mesuliyete uğrıyacak kimselerin zararlarını temin etmek üzere yapılan sigorta (TK. 1015).

HIRSIZLIK *[alm. Diebstahl. — fr. vol. — ing. larceny, theft. — lât. furtum].*

Başkasının taşınabilir bir malını onun rızası olmaksızın faydalanmak kastiyle almaktır (CK. 491 vd.).

HIRZ (Ḥirz) (Es. H.) İçinde eşya ve emval saklanan mekân demektir ki, iki kısma ayrılır:

Hırzbi-gayrihi Esasen eşya saklamaya hazırlanmış olmayıp izinsiz girilebilen ve konulacak malların yanıbaşında muhafızı bulunan bir yerdir. Meşçitler, yollar, meydanlar gibi.

Bunlarda muhafazasız bırakılmış olan malları sirkat, haddi icabetmez.

Hırz-bi-nefsihi İçinde eşya saklanmak üzere hazırlanıp içerisine izinsiz girilmesi memnu olan her hangi bir yerdir. Evler, dükkânlar, çadırlar gibi. Çuvallar, sandıklar da bu hükümdedir.

Binefsihi hırz olan bir yerden sirkat vukuu, haddi mucip olur, velev ki oradaki eşyanın yanıbaşında bir muhafız bulunmasın.

HISIMLIK *[alm. Verwandtschaft. — fr. parenté. — ing. relationship, kinship. — lât cognatio, agnatio, propinquitas, necessitudo].*

Biribirine kan, evlenme veya evlâtlık mukavelesi gibi, tabiî veya akdî bir bağla yaklaşmış olanlar arasındaki münasebete denir. Bu da kan hısımlığı ve akdî hısımlık olmak üzere ikiye ayrılır:

1 — Kan hısımlığı *[alm. Blutsverwandtschaft. — fr. parenté de sang. — ing. blood relationship. — lât. cognatio, consanguinitas, sanguinis vinculum, sanguinis necessitudo]:* Biribirine kan rabıtası denilen tabiî bir münasebetle bağlı olanların hısımlığıdır ki iki türlü olur:

a) Usul ve füru hısımlığı *[alm. Verwandtschaft in gerader Linie. — fr. parenté en ligne directe. — ing. kinship in the direct line (direct relationship). — lât. cognatio in linea directa]:* biri diğerinin sulbünden gelenler arasındaki hısımlıktır, evlâtlarla ana baba arasındaki hısımlık gibi.

b) Civar hısımlığı *[alm. Verwandtschaft in der Seitenlinie. — fr. parenté collatérale. — ing. kinship in the collateral line(collateral relationship). — lât. cognatio in linea obliqua* yahut *transversa, ex obliquo cognati, collaterales *]:* biribirinin sulbünden gelmemekle beraber müşterek bir sulpte birleşenlerin hısımlığıdır: kardeşler, amca, dayı ve hala çocukları arasındaki hısımlıktır.

2 — Akdî hısımlık: mukaveleden doğan hısımlık olup iki türlüdür:

a) Kayın hısımlığı (sıhriyet hısımlığı) *[alm. Schwägerschaft. — fr. alliance. — ing. affinity relationship by marriage. — lât. affinitas]:* evlenmede karının kan hısımlariyle koca, ve kocanın kan hısımlariyle karı arasında husule gelen hısımlıktır.

b) Evlât edinme mukavelesinden doğan hısımlıktır *[alm. Adoptiverwandtschaft. — fr. parenté adoptive. — ing. adoptive relationship. — lât. adoptivi, familia adoptiva]*, ki bu hısımlık tabiî hısımlığa yakın hukuki hükümler hâsıl eder (MK. 17, 18, 253, 257).

HITBE (ḫiṭba) Evlenme talebinde bulunmadır.

HIYANET (Hayınlık) *[alm. Verrat. — fr. trahison. — ing. treason].*

I — Sadakate muhalif hareket etmektir. Ceza hukuku bakımından hıyanet bir vatandaşın milleti, devleti için borçlu olduğu sadakate aykırı hareket etmesidir ki, suçların en büyüğünü teşkil eder. Hıyanet fiilleri dört kısma ayrılabilir:

1 — Ağır hıyanetler *[alm. Hochverrat. — fr. haute trahison. — ing. high treason. — lât. perduellio, crimen maiestatis]:* Türk milletinin bir devlet olarak teşekkülü itibariyle ağır hıyanetlere şu esaslar mevzu olabilir:

a) Devlet ülkesinin tamamlığı, b) Türk milletinin bir devlet olarak varlığı ve hâkimiyeti; c) Türk milletinin hukuki nizamının dayandığı esaslar; d) Türk milletinin yüksek sevk ve idaresi.

(a) ve (b) fıkralarında gösterilen devlet ülkesinin hâkimiyeti aleyhindeki hıyanetler devlet ülkesini veya bir kısmını yabancı bir hükümete ilhak ve yabancı devlet ülkesine iltihak etmek, devlet ülkesinin bir kısmında istiklâl ilân eylemek devlet ülkesini azaltmak unsurlariyle teessüs eder (CK. 125, 126, 127, 128).

(c) fıkrasında gösterilen hukuki nizamların dayandığı esaslara karşı olan ağır hıyanetler ise devletin esas teşkilâtını ihlâl suretiyle tarif olunan unsurları ihtiva eden fiillerdir. Ceza Kanununda (146 f. D.) gösterilen ve Türk milletinin yüksek sevk ve idaresine taallûk eden hıyanetler devlet kuvvetlerini taşıyan ve kullananlara karşı yapılan her türlü tecavüzler ve devlet organlarının devlet işlerindeki hareketlerinin serbestisini ihlâle mâtuf fiillerdir (CK. 147, 156, 158, 159).

2 — Yurda hıyanet *[alm. Landesverrat. — fr. trahison. — ing. treason. — lât. proditio]:* Türkiye devletinin diğer devletler manzumesi arasındaki siyasi durumunu, yani devletin dış emniyetini bozan fiil ve hareketlerdir ki, «yabancı devletler karşısında Türkiye Cumhuriyetini tehlikeye düşüren fiil ve hareketlere teşebbüs» suretiyle tarif olunabilir (Devlet sırlarına hıyanet CK. 132, 133, 134, 135, 136 sadakatsizlikle yurda hıyanet 127, 130, vesikaları yok etmek 132)..

3 — Harb hıyaneti *[alm. Kriegsverrat. — fr. trahison en temps de guerre. — ing. war treason. — lât. proditio]:* bir harb esnasında veya tehlikesinde askerî vaziyet ve hareketler aleyhine düşman lehine işlenen fiillerdir (As. CK. 51; CK. 129).

4 — Millî Müdafaaya hıyanet: Millî Müdafaa kuvvet ve vasıtalarına tecavüz ve halkın millî müdafaa mukavemetini ihlâl suretiyle yapılan fiil ve hareketler bu hıyanetin maddi unsurlarını teşkil eder (As. CK. 56 ve 59).

II — (ḫiyānat) (Es. H.) Bir şahsın, elinde emanet bulunan mal hakkında yapılması caiz olmıyan şeyi yapmasıdır.

HIYANET-İ VATANİYE *bk.* Hıyanet.

HIYANET-İ VAKF (ḫiyānat-i vaḳf) Vakıfta yapılmasına mesağ olmıyan bir hareketi mütevellinin kasten icra etmesidir. Vakfa ait akarı bir zaruret olmaksızın bilerek ecr-i mislinden fahiş noksan bir ücretle kiralamak, vakıf akarı kendi mülkü diye satmak, vakıf galleyi şart-ı vâkıf hilâfı olarak kendi işlerine sarf ve istihlâk etmek, kiraya vermemek gibi.

HIYAR (ḫiyār) (Es. H.) Muhayyerlik demektir.

Mecuru beyide: satın alınan mal üçüncü şahsın taht-ı isticarında olup müstecir bey'i müciz olmadığı halde müşterinin muhayyer olmasıdır.

Merhunu beyide: satın alınan mal üçüncü şahsın yedinde merhun olup da mürtehin bey'i müciz olmadığı surette müşterinin muhayyer olmasıdır.

HIYAR-I AYB (ḫiyar-i 'ayb) Malın ayıplı olması sebebiyle olan muhayyerliktir.

Bey-i mutlak ile satılan bir malın aybı kadîmi tebeyyün etmesiyle müşterinin ve mecurdaki ayıptan dolayı müstecirin muhayyer olması gibi.

HIYAR-I BÜLÛĞ (ḫiyār-i bulūġ) Bülûğ sebebiyle nikâhı feshettirmek muhayyerliğidir. Buna «Hıyar-ı idrak» de denir. Şöyle ki: babasından ve ced-di sahihinden başka velileri tarafından mehr-i mislî

ile küffüne tezvicedilen bir sagire, veya bu veçhile evlendirilen bir sagir bu nikâha evvelce muttali iseler baliğ oldukları zamanda, ve muttali değilseler bülûğdan sonra buna vâkıf oldukları anda muhayyer bulunurlar. Binaenaleyh bu muhayyerlik hakkını istimal etmek isteyince hâkime müracaatla alelûsul nikâhı feshettirebilirler. Eğer tezviceden velî suihal ile mâruf olmıyan baba veya ced-di sahih ise hıyar-ı bülûğ yoktur.

HIYAR-I-FİL-KİTABE (ḫiyārifi-'l-kitāba) Kitabet aktinde dermeyan edilen hıyar-ı şarttır ki - mübayaada olduğu gibi - muteberdir. Meselâ: üç gün muhayyer olmak üzere bir kimse kölesini kitabete kesip de bu müddet nihayetinde icazet verse kitabet nafiz ve bu müddet içinde kölenin kazancı kendisine ait olur.

HIYAR-I GABİN VE TAĞRİR (ḫiyār-i ġabn-ü ta'rīr) (Es. H.) Alan ile satandan biri diğerini aldatıp da beyide gabni fahiş olduğu tahakkuk ettiğinde aldanan kimse için sabit olan muhayyerliktir.

Satan «bu mal şu kadar kuruş eder, al» diyerek müşteriyi aldatır ve müşteri de bayiin bu sözüne inanıp o malı o kadar kuruşa satın aldıktan sonra beyide gabni fahiş olduğu anlaşılırsa müşteri için bey'i feshetmek hakkı sabit olur.

HIYAR-I HIYÂNET-İ TEVLİYE (ḫiyār-i ḫiyānat-i tavliya) (Es. H.) Tevliye yolu ile akit olunan beyide bayiin hıyaneti zâhir olduğunda müşterinin muhayyer olmasıdır.

HIYAR-I HIYANET-İ MÜRABAHA (ḫiyār-i ḫiyānat-i murābaḥa) (Es. H.) Mürabaha yolu ile akıt olunan beyide bayiin hıyaneti zâhir olduğunda müşterinin muhayyer olmasıdır.

HIYAR-I HIYANET-İ VAZİA (ḫiyār-i ḫiyānet-i vażī'a) (Es. H.) Vazîa yolu ile akit olunan beyide bayiin hıyaneti zâhir olduğunda müşterinin muhayyer olmasıdır.

HIYAR-I ITK (ḫiyār-i 'itk) Itk sebebiyle cariyenin nikâhı feshetmek muhayyerliğidir. Şöyle ki: Mevlâsı tarafından birisine tezvicedilmiş olan cariye azat olunduğu zaman kocasını istemezse hâkimin hükmüne hacet olmıyarak nikâhı feshedebilir. Köle için hıyar-ı itk yoktur.

HIYAR-I İCAZET (Akd-i füzulide) (ḫiyār-i icāzat) (Es. H.) Füzulinin icra eylediği akde icazet vermek salâhiyetini haiz olan kimsenin icazet verip vermemek hususunda muhayyerliğidir.

HIYAR-I İDRAK (ḫiyār-i idrāk) (Es. H.) Hıyar-ı bülûğun aynıdır.

HIYAR-I İSTİHKAK (ḫiyār-i istiḥkāk) (Es. H.) Mebiin bazısı bil-istihkak zabıt olundukta bakıyesinde müşterinin bey'i fesih veya kabul arasında muhayyer olmasıdır.

HIYAR-I KEMİYET (ḫiyār-i kammiyyat) (Es. H.) Miktara ıttıla ile sabit olan muhayyerliktir. Bir kimse mevcut fakat miktarı meçhul para ile bir mal iştira eyledikten sonra bayi paranın miktarına muttali olduktа muhayyer olması gibi.

HIYAR-I KEŞF-İ HAL (ḫiyār-i keşf-i ḥāl) (Es. H.) Hububat muayyen kab ve ölçek ile ölçülerek veyahut bir muayyen taş ile tartılarak satıldıktan sonra hali keşfinde yani kab ve ölçeğin istiap miktarına ve taşın ağırlığına ıttılaında müşterinin muhayyer olmasıdır.

HIYAR-I NAKİT (ḫiyār-i naḳd) (Es.H.) Bayi ve müşterinin filân vakte kadar tediyede bulunmak, aksi taktirde beyi olunmamak üzere pazarlık etmeleriyle olan muhayyerliktir. Nakit; akça ve sair nesnenin iyisini kötüsünden seçmek ve bir şeyin pahasını ita eylemek mânasına gelir. Burada ikinci mânası maksuttur Tenkid ve intikad birinci mânada alınmıştır.

HIYAR-I RÜYET (ḫiyār-i ru'yat) (Es. H.) Görmekle sabit olan muhayyerliktir: bir malı görmeden satın alan veya kiralıyan kimsenin o malı gördüğünde muhayyer olması gibi.

HIYAR-I ŞART (ḫiyār-i şarṭ) (Es. H.) Akitte taraflardan birinin veya her ikisinin malûm müddet içinde akdi fesih veyahut icazet ile infaz eylemek hususlarında şart kıldıkları muhayyerliktir.

HIYAR-I TAĞRİR-İ FİİLİ (ḫiyār-i ta'rīr-i fi'lī) (Es. H.) Bayiin müşteriyi fiilen tağriri sabit oldukta müşteri için sabit olan muhayyerliktir. Meselâ: bayi ineğin sütü çok zannolunsun diye birkaç gün sağmıyarak müşteri de memesinin büyüklüğüne aldanıp sütü çok zanniyle iştira ettikten sonra bayiin bu veçhile tağrir-i fiilisi zâhir olsa eimmei hanefiyeden bazılarına göre müşteri muhayyer olur.

HIYAR-I TÂYİN (ḫiyār-i ta'yīn) (Es. H.) Kıyemiyattan iki yahut üç şeyin başka başka pahaları beyan olunarak bunlardan müşteri dilediğini almak yahut bayi dilediğini vermek üzere yapılan sa'ıştaki muhayyerliktir.

HIYAR-I TEFRİK-I SAFKA (ḫiyār-i tafrīḳ-i ṣafḳa) (Es. H.) Safkanın tefrik edilmesinden dolayı sabit olan muhayyerliktir. Kabl-elkabiz mebiin bazısının telef ve helâki sebebiyle bakıyesinde müşterinin muhayyer olması gibi.

HIYAR-I VASIF (ḫiyār-i vaṣf) (Es. H.) Akitte meşrut vasf-ı mergubun bulunmamasiyle sabit olan muhayyerliktir. Sağılır diye satılmış olan bir ineğin sütten kesilmiş olduğunun zâhir olmasiyle müşterinin muhayyerliği gibi,

HİBE (Bağışlama) *[alm. Schenkung. — fr. donation. — ing. gift, donation. — lât. donatio].*

1 — Bir kimsenin mukabilinde bir ivaz taahhüd edilmeksizin malının tamamını veya bir kısmını diğer bir kimseye, kabulüne bağlı olmak üzere, temlik eylemesi akdidir.

2 — **(Hiba)** (Es. H.) Bir malı karşılıksız olarak âhara temlik etmektir; bir kimsenin saatini birisine bağışlaması gibi. Hibe, mevhub mânasında da kullanılır.

HİCRET 1 — (İçerden dışarıya) *bk.* Göçmenlik.

2 — **(Hicrat)** (Es. H.) Dâr-ı harbden çıkıp dâr-ı islâma azimet etmektir. Hicreti ihtiyar eden zata «muhacir» denir.

Hicret iki kısımdır: a) Hicret-i vâcibe: dinini izhardan âciz olan bir müslimin hicretidir. b) Hicret-i mesnune: dinini izhara kadir olan bir müslimin muhaceretidir.

HİCRÎ SENE *[alm. Jahr der Hedschra (Hidschra). — fr. l'année de l'Hégire. — ing. the year of the Hegira].*

Peygamberin Mekkeden Medineye hicretlerinden itibar olunan senedir. Peygamber sefer ayında Mekkeyi terk ile rebiyülevvelde Medine diyarına vâsıl olmuşlardı. Muahharen bu senenin Muharrem iptidası islâm tarihine mebde itibar kılınmıştır.

HİDEMAT-I ÂMMEDEN MEMNUİYET (Kamu hizmetlerinden yasaklık). *[alm. Unfähigkeit zur Bekleidung öffentlicher Ämter. — fr. interdiction de l'occupation des fonctions publiques. — ing. disablement from holding public office].*

Siyasi hakları kullanmak ehliyetinin kaldırılması suretiyle bazı suçlara karşı müebbet veya muvakkat surette tertibedilmiş olan bir ceza ve bazı ahvalde ceza mahkûmiyetinin kanuni neticesidir.

Bu ceza, intihabetmek veya olunmak ve siyasi hakları kullanmak, memuriyet ve hizmetlerde bulunmak, rütbe, unvan, nişan ve madalyalar taşımak haklarından mahrumiyeti tazammun eder. Bu cezaya çarpılanlar vesayet vazifelerini deruhte etmekten ve resmî vasiyetname tanziminde şahitlik eylemekten memnudurlar (Anayasa 12; CK. 20, 31; MK. 368, 483).

HİDEMAT-I ŞAKKA *[alm. Zwangsarbeit. — fr. travaux forcés. — ing. forced labour. — lât. in opus condemnari].*

Vaktiyle mahkûmlara çektirilen meşakkatli ve işkenceli hizmetlerdi. 1274 Tarihli Ceza Kanununda mevcut «kürek» ve 1286 Tarihli Askerî Ceza Kanunnamesinde mevcut «prangabent» cezaları bu nevidendirler.

HİDEMAT-I VATANİYE KANUNLARI Bazı yurttaşlara veya ailelerine, vatani hizmet mukabili maktuan bağlanan maaşlar hakkındaki kanunlara «hidemat-ı vataniye kanunları» denilmektedir. Bu şekilde tahsis edilen maaşlar kanunlarındaki şartlara göre verilmekte ve kimlere ne miktar maaş verilmekte olduğu da Muhasebe-i Umumiye Kanununun 29 uncu maddesine tevfikan her sene bütçe kanunlarına bağlı Ç işaretli cetvelde gösterilmektedir.

HİLÂFET (Ḫilâfat) İmamet-i kübrâ müradifidir ki «Peygamber»e halef olarak dinî ve dünyevi işlerde riyaset-i âmme demektir. Hilâfet islâm hukukunca, millet ile halife arasında âdeta icap ve kabul ile münakit vekâlet-i âmme mahiyetini haiz bir nevi akittir. Bu cihetledir ki halifenin vefatı halinde devlet memurları münazil olmaz. Zira bunlar halife tarafından müvekkilleri olan millet namına nasıp ve tâyin edilmişlerdir.

HİLÂLİ AHMER *bk.* Kızılay Cemiyeti.

HİLE 1 — **(HH.)** *[alm. arglistige Täuschung, rechtswidrige Absicht. — fr. dol. — ing. fraud, wilful fraud, wilful misrepresentation. — lât. dolus malus, fraus]:* Bir kimsenin kendi hareket tarzı ile, diğer bir şahsı bir irade beyanında bulunmaya veya bir mukavele yapmaya sevk etmek için yanlış bir fikrin doğumuna veya teyidine veyahutda idamesine, kasten sebebiyet vermesidir. Şu halde hile akde takaddüm eden bir aldatmadır ki, bunun neticesinde diğer taraf akde rıza gösterir (BK. 28).

2 — **(CH.)**: *bk.* Dolandırıcılık

HİLE-İ ŞER'İYE (Es. H.) Çarei şer'iye demektir. Asıl örfte buna yalnız hile ve hurmet ve fesattan olmak münasebeti ile mahlâs ve mahlâsı şer'î denir.

Gayrın hakkını iptal veya ihlâl ve teşviş eden hile memnu ise de haramdan kaçınmak ve bir muameleyi fesattan kurtarmak için hileye cevaz verilmiştir. Bunun pek çok misalleri vardır. Ezcümle mürtehinin rehinden intifaı ve böyle bir şart caiz değildir. Lâkin rahin ariyet suretiyle rehinden intifaa mürtehine izin verirse mürtehinin rehinden intifaı meşru olur.

Bunun gibi müstecir mecuru tamir etmek şartı ile icar masraf meçhul olduğundan sahih değildir. Amma fazla ücret tesmiye meselâ seneliği bin lira olan bir han için senelik iki bin lira ücret tâyin ederek ve mucir müstecire fazla bin liranın hanın tamirine sarfına izin verirse icar akdi ve izin muteber olur.

Bir gayrimenkulü şuf'a hakkından kurtarmak için bayi mebiyi müşteriye ve müşteri semeni bayie hibe ve teslim (yani beyi akdini böyle hibe şeklinde inşa) etseler hibe şuf'a cereyan etmiyeceğinden şuf'a hakkı iskat edilmiş olur. Görülüyor ki yukardaki muameleler rehinden intifa, mecuru tamir, şuf'a hakkını iskat için birer hile ve çaredir.

HİLELİ (dolanlı) İFLÂS *[alm. betrügerischer Bankrott. — fr. banqueroute frauduleuse. — ing. fraudulent bankruptcy].*

İflâsından evvel veya sonra alacaklılarını zarara sokmak kastiyle hileli muamelelerde bulunan kimsenin iflâsıdır (İc. İf. K. 311; CK. 506).

HİMAYE 1 — *[alm. Schutz (der Staatsangehörigen im Ausland). — fr. protection (des nationaux). — ing. protection (of nationals abroad]:* Bir devletin ecnebi bir memlekette bulunan vatandaşlarının şahıslarını, hak ve menfaatlerini, mukavele mevcut değilse, devletler umumi hukukunun kaidelerine ve teamüllerine uygun olarak, elçileri ve konsolosları vasıtasiyle mahallî makamlar nezdinde teşebbüslerde bulunarak korunması hak ve vecibesidir.

2 — *[alm. Protektorat. — fr. protectorat. — ing. protectorate]:* Zayıf bir devletin bir muahede ile kuvvetli bir devletin himayesi altına girmesini ve buna rağmen milletlerarası varlığını muhafaza etmesini ifade eden hukuki bir vaziyettir. Himaye altına giren devletlere (mahmi = himaye altında devlet) *[alm. Protektoratsstaat, Protektorat. — fr. Etat protégé. — ing. protected state, protectorate]* yarı müstakil devlet denir. Tam bir tarifi yapılmamış olan himaye müessesesi her himaye için himaye muahedesine göre hususiyetler göstermektedir. Maamafih, himaye altındaki devletin dış hâkimiyetini himaye eden devlet (hami ve koruyan devlet) *[alm. Schutzstaat — fr. Etat protecteur. — ing. protecting state]* tarafından icra edilmesi ve buna karşı iç ve dış emniyetinin bu devlet tarafından korunması himaye müessesesinin belirik vasfıdır. Himayeye misal olarak 1881, 1883 muahedesinden beri Fransa ile Tunus'un vaziyetleri gösterilebilir.

HİMAYECİLİK *[alm. Protektionismus. — fr. protectionisme — ing. protectionism].*

Bir memleketteki sanayii veya ziraati dış memleketler sanayiinin ve ziraatinin rekabetinden koruyarak inkişafına yardım eylemek maksadiyle tedbirler almak siyasetidir (1873, 1913, 2967, 5509 No. K.).

HİSSE (Pay) *[alm. Anteil. — fr. part, lot. — ing. portion, share, interest. — lât. pars]*.

Kollektif ve komandit gibi şahıs şirketlerinde şeriklerin her birinin şirketteki iştirak payına denir.

HİSSEDAR 1 — (TH) *[alm. Aktionär, Anteilseigner. — fr. actionnaire, participant. — ing. share owner]*. Sermayesi sehimlere ayrılmış olan şirketlerin ortakları hakkında kullanılan bir terimdir.

Bu nevi şirketlerin sermayeleri biribirine eşit parçalara ayrılarak bunların herbirine «hisse» ve bunların sahiplerine de «hissedar» denir.

Anonim şirketlerde hisse sahiplerine hissedar denildiği gibi sermayesi eshama taksim edilmiş komandit şirketlerde komanditer ortaklar da hissedardır (aksiyoner). Keza, hisse senedi çıkaran kooperatif şirketlerde de hissedar vardır.

2 — (MH) Birden ziyade kimseler şayian bir şeye malik olur ve hisseleri bilfiil taksim edilmemiş bulunursa, onlar, o şeyin hissedarıdırlar (MK. 623 vd.) *bk.* İştirak halinde mülkiyet, müşterek mülkiyet.

HİSSEDARLAR UMUMİ HEYETİ *bk.* Umumi heyet.

HİSSEYE İŞTİRAK *bk.* Aidat.

HİSSEİ ŞAYİA 1 — *bk.* Müşterek mülkiyet.

2 — (Ḥiṣṣa-i şāyi'a) (Es. H.) Mal-i müşterekin her cüz'üne sâri ve şâmil olan sehimdir. Meselâ bir haneye iki kimse iştirak üzere malik olsa onların o hanedeki hisseleri mütemeyyiz değildir. Filân odası falan şerikin ve filân odası diğerinin hissesidir diye tâyin ve işaret kabil olamaz. Belki o hanenin bir çivisine varıncaya kadar her cüz'üne şeriklerden herbirinin hissesi sâri ve şâmildir.

Menkulâtta da, meselâ bir kitap iki kimse beyninde müşterek olsa, hal böyledir.

HİSSE-İ MÜFREZE (Es. H.) Bir arzın taksiminde kısmet sahiplerinden herbirinin hissesine isabet eden yerdir.

HİSSE SENEDİ *[alm. Aktie, Aktienurkunde. — fr. action. — ing. share]*.

Buna kısaca «aksiyon» da denir. Kanunlarımızda «esham» kelimesi kullanılmaktadır. Yalnız «anonim», «kooperatif» ve kısmen de «eshamlı komandit» şirketler aksiyon ihracederler. Hisse senedi; şirket sermayesinin birbirine eşit kısımlara ayrılmış parçalarından herbirinin karşılığı olmak üzere, kanunda gösterilen şekillere uygun kıymetli evraktır. Bunların üzerinde yazılı para miktarının yekûnu şirket sermayesine muadildir.

Hisse senedi bir şahsın adına yazılı (nama muharrer) olabileceği gibi adsız, yani (hâmiline) olmak üzere de tanzim edilebilir (TK. 399).

Hisse senetleri «âdi» veya «imtiyazlı» olabilir:

1 — Âdi hisse senetleri *[alm. Stammaktien. - fr. actions ordinaires. - ing. ordinary shares]* şirketin alelâde zamanlarda çıkardığı aksiyonlardır ki, umumi heyet toplantılarında bu cins aksiyonların sahipleri şirket esas mukavelesinde yazılı nispetlere göre rey sahibi olur. 2 — İmtiyazlı hisse senetleri *[alm. Vorzugsaktien. — fr. actions privilégiées. — ing. preference shares]* de iki kısımdır: a) rey bakımından imtiyazlı hisse senetleridir ki *[alm. Stimmrechtsaktien. — fr. action à droit de vote privilégié. — ing. shares carrying voting-power]* bunlar, umumi heyet toplantılarında sahiplerine âdi hisse senedi sahiplerinden daha elverişli rey hakkı temin eder. b) kazanca iştirak bakımından imtiyazlı hisse senetleridir ki, bunlar âdilere nazaran daha fazla nispette temettüe iştiraki temin ederler (TK. 419).

Aksiyonların diğer bir nev'i de ayın mukabili hisse senedidir ki şirkete para yerine menkul veya gayrimenkul bir mal, bir «ayın» *[alm. Sacheinlage. — fr. apport en nature]* verilmesi mukabilinde alınır (TK. 416).

Anonim şirketlerdeki «müessis hisse senedi» *[alm. Gründeranteilscheine. — fr. part de fondateur. — ing. founder's shares]* sahibine sermayeye, idareye iştiraki tazammun etmeksizin tesis hizmeti karşılığı olmak üzere yalnız temettüe iştiraki temin eden nama muharrer senettir. (TK. 298).

Hisse senetlerinin diğer bir nev'i de «intifa senedi» dir. *[alm. Genusschein. — fr. action de jouissance. — ing. redeemed share]*.

HİYERARŞİ *bk.* Mertebeler silsilesi.

HİZMET AKDİ *[alm. Dienstvertrag. — fr. louage de service, contrat de service, contrat de travail. — ing. contract of service. — lât. locatio conductio operarum]*.

Muayyen zamanda iş görmek ve buna mukabil bir ücret vermek taahhüdü ile işçi ve iş sahibi arasında yapılan akittir (BK. 313 vd.).

HİZMET ŞAHADETNAMESİ *bk.* İş şahadetnamesi.

HUCCİYET *bk.* İhticaca salih olmak.

HUCCEC-İ HATTİYYE (Huccac-i ḫaṭṭiyya) (Es. H.) Yazılı deliller demektir ki tezvir ve tasni şüphesinden salim ise mamul-ün-bih, yani hükme medar olur. Başka veçhile sübuta hacet kalmaz.

Beratlar, Defter-i Hakani kayıtları, hile ve fesattan salim olacak surette tutulan mahkeme sicilleri, tescil edilen vakfiye gibi.

HUDUDD-U MÜCTEMİA (Ḥudūd-i muctami'a) (Es. H.) Suçlu hakkında cinsleri muhtelif cinayetlerden dolayı yapılması icabeden mütaaddit ve mikdarı müteayyen ukubetlerdir ki istifası mümkün olduğu takdirde hepsi de suçlu hakkın da tatbik olunur.

Meselâ: bir şahıs hem kazifte, hem sirkatte, hem de şürb-ü hamirde bulunmuş olsa hakkında muhtelif üç had içtima etmiş olur. Binaenaleyh bunlar usulü dairesinde ifa edilir. Fakat «kısas fin-nefs» ile «hudud» içtima edecek olsa - hak-kı abid olduğundan - evvelâ kısas icra edilir, artık hududun istifasına imkân kalmaz.

Kezalik had-di kazif ile recmen had-di zina ve sair hudud içtima edecek olsa minveçhin hak-kı abid olduğundan evvelâ had-di kazif icra olunur, badehu recim icra edileceğinden hududun istifası mümkün olmaz.

HUDUDDA VELÂYET-İ İSTİFA Ḥudūd-i valayat-i istifā') (Es. H.) İcrası icabeden hudud-u şer'iyeyi tatbik salâhiyeti demektir. Bu salâhiyet yalnız ülül-emre aittir. Ülül-emr, bu salâhiyeti ya bizzat veya bil-istihlâf kullanır. İstihlâf iki nevidir:

1 — Tahsis suretiyle istihlâftır ki istihlâf olunan zatın hududu ikameye mezun olduğu sarahaten beyan olunur.

2 — Tevliye suretiyle istihlâftır ki, bir zatın büyük bir şehri veya bir ıklimi idare için velâyet-i âmmeyi haiz olmak üzere tâyin edilmesiyle olur.

HUDUT *[alm. Grenze. — fr. frontière. — ing. frontier, border. — lât. finis, limes].*

1 — İki devlet ülkesini biribirinden ayıran hattır. Hudutlar bazan tabiî (deniz, nehir, dağ silsileleri gibi), bazan suni (mevhum bir hat, arz dairesi, tul dairesi gibi) olur.

2 — Hudut (sınır) *[alm. Abgrenzung. -fr. limites]* Medeni hukukta, tapu sicilinde müstakil olarak kayıtlı bulunan gayrimenkullerin biribirine bitiştiği yer demektir. Bu hudutlar gayrimenkullerin hem plânlarında ve hem de arz üzerinde konulacak işaretlerle belirtilir.

Plândaki hudut ile arz üzerindeki hudut biribirini tutmazsa asıl olan plândaki huduttur.

Komşu gayrimenkullerin malikleri hudutlarını tâyin ve tesbitte karşılıklı yardım vazifesiyle mükelleftirler (MK. 645, 646) *bk.* Hail.

3 — Hudut (Es. H.) «had» din cem'idir. Had, aslen meni mânasınadır. İki nesneyi ayıran şeye denir.

HUDUTSUZ SİGORTA *[alm. unbegrenzte Versicherung. — fr. assurance illimitée. — ing. unlimited insurance].*

Sigorta bedelinin evvelden tâyin olunmaksızın sigorta yapılmış olması halidir. Bu sigortaların hukukan muteber tutulup tutulmıyacağı meselesi münakaşalıdır. Anglo-sakson dünyasındaki şirketler hududsuz sigorta poliçeleri çıkarmışlardır. İsviçre, İtalya gibi memleketlerde ise bu çeşit sigortalar yasak edilmiştir. Türk mevzuatına göre de hudutsuz sigorta yapılamaz. Hudutsuz sigortalara bilhassa mesuliyet sigortalarında raslanır. Ancak burada da azami bir had (kanun veya poliçelerde) tesbit edilmektedir.

HUFRE (ḫufra) (Es. H.) Zimmet, icare gibi ahit ve eman demektir. Bazı kimseleri emanı altına alan zata ve emana nail olan şahsa «hâfir» denildiği gibi bu hususta yapılan muahedeye de «hâfir» denir.

Bu emana nail olan şahıs, kabail arasında serbestçe seyir ve sefere muvaffak olur. Ahde, himayeye ve bunun mukabilinde alınan ücrete hufaret denir. İhraf ise gadir ve nakz-ı ahit mânasınadır.

HUKUK 1 — *bk.* Hak.

2 — (ḥuḳūḳ) (Es H.) Hak-kın cem'idir. Başlıca iki kısma ayrılır:

a) Hukuk-ullahtır ki: nef'i umuma taallûk edip yalnız bir şahsa muhtas bulunmıyan ahkâm demektir. Bunlar hukuk-u umumiyeden ibarettir. Bunların cenab-ı hakka izafesi tâzim ve ehemmiyetlerine işaret içindir.

b) Hukuk-u ibattır ki: nef'i mahdut eşhasa taallûk eden, başka bir tâbirle mesalih-i hassaya mütaallik bulunan haklar demektir. Bunlara hukuk-u hususiye, hukuk-u şahsiye de denir.

Bazı hususlarda hukukullah ile hukuk-u ibat birleşir ki bu, hukuk-u umumiye ile hukuk-u şahsiyenin içtimaı demektir. Had-di kazifte olduğu gibi.

HUKUK-U AKİT (ḥuḳūḳ-i ʿaḳd) (Es. H.) Akitten doğan haklardır. Müşterinin bayiinden mebiin teslimini istemesi, mucirin müstecirden mecurun akde uygun şekilde kullanılmasını talebetmesi gibi haklar.

HUKUK-U ARZ (ḥuḳūḳ-i arż) (Es. H.) Arz-ı memlekette rakabe sahibi olan devlete tasarruftan dolayı mükellefiyet şeklinde ödenen şeydir. Menafi-i hazine, menafi-i emîrîye müradifidir.

HUKUK-U EMÎRÎYE (ḥuḳūḳ-i amiriyya) (Es.H.) Istılah olarak dar bir mânada arazi-i memleketten alınan öşrü ifade eder.

HUKUK-U MÜCERREDE (ḥuḳūḳ-i mucarrada) (Es. H.) Mülkten mücerret olan haklar; mürur ve şüf'a hakları gibi.

HUKUK-U MÜFREDE (ḥuḳūḳ-i mufrada) (Es. H.) Hukuk-u mücerrede demektir.

HUKUK-U ÖŞRİYE VE ÖRFİYE (ḥuḳūḳ-i ʿuşriyya ve ʿurfiyya) (Es.H.) Arazi-i memleketin mutasarrıfı canibine ödenen müeccelenin müradifi bir ıstılahtır. Arazi-i mevkufe-i gayrisahihada istimali şayidir.

HUKUK-U ZEVCİYET (ḥuḳūḳ-i zavciyyat) (Es. H.) Karı ile kocanın yekdiğerine karşı haiz oldukları haklardır.

HUKUKA BAĞLI DEVLET *[alm. Rechtsstaat. — Etat de droit].*

Hukuki ve fiilî tasarrufları idare edenlerin keyif ve takdirine tâbi olmayıp evvelden konulmuş hukuk kaidelerine tâbi olan devlettir.

HUKUKA MUGAYERET *[alm. Widerrechtlichkeit, Unerlaubtheit. — fr. illicité. — ing. illegality. — lât. iniuria, illicitum].*

Hukuki muamelelerin, hukuk nizamının koyduğu esaslara aykırı olması demektir. Kanunun kati surette emreylediği hukuki kaidelere veya kanuna muhalif; ahlâka (âdaba) veya umumi intizama yahut şahsiyete mütaallik haklara mugayir bulunmadıkça iki tarafın yaptıkları mukaveleler muteberdir (BK. 19; f. 2).

Aykırılık zamanımız hukukunda iki grupta mütalâa olunabilir:

1 — Bir mukaveleden ve vesayet ve vekâletsiz tasarruf gibi bir hukuki münasebetten doğan vecibelerin ifa edilmemesi (BK. 96 vd.).

2 — Borçlar Kanunundaki (41 vd.) haksız fiiller. Bunlar mutlak surette hukuka mugayir muamelelerdir. Böyle hallerde zarar ve ziyandan maada tecavüzün veya tekerrürün men'i dahi istenebilir.

HUKUK FAKÜLTELERİ *[alm. Juristische Fakultäten, Rechtswissenschaftliche Fakultäten. — fr. Facultés de Droit. — ing. Law Schools, Faculties of Law. — lât. facultates iuridicae].*

Hukuk ilimlerini tedris eden ve bu ilimler üzerine tetkikler ve araştırmalar yapan fakültelerdir. Bu fakülteler üniversite teşkilâtı içinde ilmî ve idari muhtariyeti haiz âmme müessesesi halinde idare olunmakta iseler de halen doğrudan doğruya Millî Eğitim Bakanlığına bağlıdırlar.

İstanbul Hukuk Fakültesi, 1074 tarihinde şimdiki Galatasaray Lisesi binasında Darülfünun-u Sultani şube-

sinden olmak üzere «Hukuk mektebi» adiyle açılmış ve 1880 tarihinde İstanbul tarafına nakledilerek Hukuk mektebi adını almıştır. İstanbul Üniversitesinin tesis tarihi olan 1933 te bu mektebe Fakülte adı verildi.

Ankara Adliye Hukuk mektebi de 5/11/925 tarihinde tesis edilmiş ve Fakülte adını 9/12/931 tarihinde almıştır.

Bunlardan maada, Osmanlı İmparatorluğu zamanında «Selânik, Konya, Berut ve Bağdat'ta» da İstanbul Hukukunun ders şartlarını ve mezuniyet haklarını haiz olmak üzere 1323 (1907) tarihinde birer hukuk mektebi açılmışsa da bunlardan Selânik Hukuk Mektebi 1912 senesinde Balkan Harbi ve diğer Bağdat, Berut hukuk mektepleri Umumi Harb neticesinde kapanmışlar, Konya Hukuk Mektebi de 15 mart 1919 da lağvedilmiştir.

HUKUK FELSEFESİ *[alm. Rechtsphilosophie. — fr. philosophie de droit.— ing. philosophie of law, jurisprudence. — lât. philosophia iuris, ius naturae].*

Hukukun menşe, mahiyet ve meşruiyetini araştıran nazariye veya bilgi şubesidir. Vazifesi, mücerret hukuku, felsefi metotla tetkik ederek normatif muhtevaya malik bilgilerle hukukun mutlak meriyeti haiz mefhumunu meydana çıkarmak (hukukun bilgi nazariyesi), hak fikrinin felsefi dünya görüşiyle alâkasını tesis ederek hukuki kıymeti ölçüye vurmak (hukukun metafiziği) tır.

HUKUKİ BÜTÜNLÜK *[alm. Rechtsinbegriff (Rechtsgesamtheit, Sachgesamtheit. — fr. universalité de droit. — lât. universitas iuris, universitas facti].*

Eskiden «*universitates juris*» (hukuki bütünlükler) ve «*universitates facti*» (fiilî bütünlükler) olmak üzere bir taksim yapılırdı. Vârislik, cihaz ve «*peculium*» ihtiva eyliyen birincide; bütünlüğe dâhil mevaddı birleştiren bağ sırf indî ve hukuki idi. Ticari sermayeyi ihtiva eyliyen ikincide ise; fiilen ve hakikaten bir bütünlük teşkil eden mevaddı ihtiva ediyordu. Bugün hukukta yekdiğerleriyle irtibatı olan şeyler bir kül olarak telâkki edilmekte ve hususi hükümlere tâbi bulunmaktadır. Mamelek (mal bütünlüğü) ve ticari sermaye bunun bir misalidir. Ayın (şey) mefhumunun dar veya geniş mânada alınmasına göre maddi bütünlüğün çerçevesi daralır veya genişler. Maddi bütünlüklerin hususiyeti, bu bütünlüklere bir dereceye kadar aynî hakların iktisap ve ilzama ve umumiyetle tasarruf ve halefiyete ait hükümlerinin tatbik edilmesinde, kül halinde menkul rehni hükümlerine tâbi tutulabilmelerinde ve bilhassa bu bütünlüğe dâhil mevaddın yerine başka mevaddın kaim olması halinde bütünlüğün tâbi olduğu hukuki tasarrufların bunlara da şâmil olmasındadır. Maddi bütünlüğe dâhil malların kül halinde terhinine cevaz verilen hukuk sistemlerinde bütünlüğe dâhil malların yerine ikame edilen mallar üzerinde de rehin hakkı, ayrıca rehin ahkâmına riayete ve merhunun teslimine hacet kalmaksızın, teessüs etmiş addedilmekte ve borçlu merhun malların zilyedi kalmaktadır: Alman ticaret hukukunda örf ve âdetle teessüs eden «teminat almak üzere temlik» de *[alm. Sicherungsübereignung. — lât. traditio fiduciae causa]* olduğu gibi. Fransız hukukunda da ayni halefiyet (*subrogation*) esasına istinadedilerek maddi bütünlükler kül halinde terhin edilebilmekte ve hukuki muameleye tâbi tutulmaktadır. İsviçre medeni hukuku bunu meneylemektedir (İsviçre MK. 717; MK. 690). Fakat bu madde ile kastın takdiri hâkime bırakılmış olduğuna göre kastın bulunmaması halinde maddi bütünlüğü teşkil eden malların kül halinde hukuki muameleye tâbi tutulmasına ve terhin edilmesine mâni mevcut olmasa gerektir.

HUKUKİ FİİL (Eylem) *bk.* Fiil.

HUKUKİ HÂDİSE *[alm. Rechtstatsache, rechtlich erhebliche Tatsache. — fr. fait juridique. — ing. juridical fact. — lât. factum iuridicum *)].*

Hukuki neticelerin husule gelmesi için objektif hukuk tarafından aranılan, birden mevcut olması veya birbiri ardından vücut bulması icabeden «hukuki vakıa» denilen unsurları havi bulunan tip hâdiselerdir. Hayat hâdiselerinde hukuki hâdisenin unsurları mevcut olunca bu tip hâdisenin hukuki neticesi hayat hâdisesine tatbik olunur. Tip hâdiseler objektif hukuki vaziyetlerin inikâsı ve kanun vâzıı tarafından, yine içtimai ihtiyaçlar ve zaruretler dolayısiyle, himayesidir.

HUKUKİ HATA *[alm. Rechtsirrtum. — fr. erreur de droit. — ing. erro. of law. — lât. error iuridicus].*

1 — Usul hukukunda: bir hukuk kaidesinin tatbik edilmemesi veya yanlış tatbik edilmesidir.

Maddi hataya karşılık olarak kullanılır. Hükümlerde hukuki hata yargıtayca nakız sebebi teşkil eder (HMUK. 428 f: 1; CUMK. 307, 308).

2 — Maddi hukukta: bir kanun hükmünün varlığında veya tefsirinde fertlerin yanılmasıdır (BK. 137; CK. 44).

HUKUK İLMİ *[alm. Rechtswissenschaft. — fr. science juridique. — ing. legal science, juridical science. — lât. iuris prudentia, iuris scientia].*

Hukuk kaidelerinin doğuşu, yaşayışı ve tarihî oluşu hakkındaki bütün bilgileri toplıyan ilimdir. Vazifesi: hukuk unsurlarına ve malzemelerine sistemli bir şekilde nüfuz etme ve onu işleme, muhtelif hukuki hükümleri muhteva yakınlığına göre toplama, bu şekilde vücut bulan grupları müşterek prensiplere göre ayarlama, daha umumi prensiplere varma ve bunlardan teferruat için neticeler çıkarmaktır.

HUKUK İLMİNİ YAYMA KURUMU *bk.* Türk Hukuk Kurumu.

HUKUKİ İTTİSAL *[alm. Rechtlicher Zusammenhang, Synallagma. — fr. lien juridique. — ing. legal relation, vinculum iuris. — lât. connexitas iuris, synallagma].*

İki kimse arasındaki akdî rabıtanın husule getirdiği haldir. Bir kira akdinde mal sahibi ile kiracı arasında kira devam ettiği veya kiracı borcu ödemediği müddetçe hukuki ittisal vardır; buna istinaden taraflardan her biri diğerinden eda mevzuuna giren şeyi istemek hakkını haiz olur.

HUKUKİ MESELE (Mesele-i hukukiye) *[alm. Rechtsfrage. — fr. point de droit].*

Bir dâvada iddia ve müdafaanın mesnedi olan hukuki kaideler.

Maddi meselelere karşılık olarak kullanılır. Mahkemenin nihai kararında, kararın mesnedi olan hukuki

meselelerin gösterilmesi lâzımdır. Hâkimin hukuki meselenin takdirinde hata etmesi (*bk.* hukuki hata) bozma sebebi teşkil eder (HMUK. 388, 428; CMUK. 307, 308).

HUKUKİ MESULİYET *bk.* Mesuliyet.

HUKUKİ MUAMELE (işlem) *[alm. Rechtsgeschäft. — fr. acte juridique. — ing. act in the law. — lât. negotium iuridicum *]*.

İnsana hukuk nizamı tarafından geniş mikyasta bir irade iktidarı verilmiş olduğunu ve bu irade ile hukuki münasebetlerin ihtiyaç ve arzulara göre tanzim edildiğini kabul eden telâkkiye göre muayyen hukuki neticelerin husule gelmesi için iradenin izhar edilmesine veya irade ile tahrik olunan hukuki hâdiseye denir. Diğer tâbirle, hukuki muamele, dar mânada hakkı (sübjektif hukuku) iradeye istinadettiren telâkkiye göre, esaslı unsuru bir veya mütaaddit hususi şahısların iradesi olan hukuki hâdisedir. Bu suretle insanlar kendi hukuki münasebetlerini tanzim ederler ve haklarını kullanırlar. Aynı telâkkiye göre netice, irade sahibi tarafından istenilmiş olmakla husule gelir. Bu hukuki neticeye mâtuf irade beyanı sarih (sözle veya malûm, yahut evvelce kabul edilmiş işaretle veyahut yazı ile doğrudan doğruya taraflar arasında) veya zımni (fiil ve hareketin, yahut bazan sükûtun tezahürü ile) olur. Hukuki neticenin bir taraflı veya karşılıklı birçok taraflı irade ile husule gelmesine göre hukuki muameleler bir taraflı veya birçok taraflıdır.

HUKUKİ MÜNASEBET *[alm. Rechtsverhältnis.— fr. rapport de droit. — ing. legal relation (ship). — lât. ius inre]*.

Hukuki hâdiselere mevzu teşkil eyliyen, yani hukuki neticeler doğuran, münasebetlerdir. Hukuki münasebet doğrudan doğruya muayyen kimseler arasında, veya bir şey dolayısiyle muayyen yahut gayrimuayyen kimseler arasında husule gelmesine göre esas itibariyle «şahsi» *[alm. obligationenrechtliches, schuldrechtliches Rechtsverhältnis. — fr. rapport de droit contractuel.— lât. obligatio]* ve «ayni» *[alm. dingliches Rechtsverhältnis.— fr. rapport de droit réel.— lât. ius in re]* olmak üzere ikiye ayrılır: borçlar hukukunun ihtiva ettiği hukuki münasebetler «şahsi», ayni hakların hukuki münasebetleri «ayni», aile hukukuna ve miras hukukuna ait hukuki münasebetler ise hem «şahsi» ve hem «ayni» dir. Devletle fertler arasında husule gelen irtibatları anlatmak üzere âmme hukukunda da bu mefhum vardır.

HUKUKİ NETİCE *[alm. Rechtsfolge (Rechtswirkung). — fr. effet juridique. — ing. legal effect. — lât. effectus iuridicus *]*.

Hukuki hâdiselerin unsurları tamam olması halinde, husule gelmesini objektif hukukun kabul ettiği vaziyettir. Bu suretle haricî âlemde değişiklikler vukua geldiği söylenir. Bu değişiklikler hakların doğması, değişmesi ve ortadan kalkması şeklinde gözükür.

HUKUKİ TAĞYİR *bk.* İktisap ve yolları.

HUKUKİ VAKIA *bk.* Hukuki hâdise.

HUKUKİ VAZİYET *[alm. Rechtslage.— fr. situation juridique]*.

Hukuki hâdiselerin unsurları tamam olmayıp kısmen mevcut olduğu takdirde, hak sahibi ile ona hukukan bahşedilmiş olan hukuki faaliyet sahasına giren imkânlar (hukuki nimetler) arasında vücut bulan bazı sübjektif vaziyetler (ümit, irade, bağlılık, bekleme halleri, ihdas hakları gibi) veyahut bu gibi vaziyetlerle muhtelif hakların bir araya gelmesi (miras gibi) dir.

HUKUKİ ZİLYETLİK *bk.* Zilyetlik.

HUKUK MAHKEMELERİ *[alm. Zivilgerichte, Gerichte für bürgerliche Rechtsstreitigkeiten. — fr. tribunaux civils. — ing. civil justice]*.

Kanunda başkaca mercii gösterilmemiş olan hukuk ve ticaret dâvalarını tetkik eden adliye mahkemeleri. Vazifeleri kanunla tahdid edilmiş «sulh hukuk mahkemeleri» ile «asliye hukuk mahkemesi» nevileri vardır. Yalnız olarak kullanıldığı zaman «asliye hukuk mahkemesi» anlaşılır. Asliye hukuk mahkemesi tek hâkimle kurulmuşsa buna (hukuk hâkimliği) de denilmektedir.

HUKUK MUHAKEMELERİ USULÜ *[alm. Zivilprozess, Zivilprozessrecht.— fr. droit de procédure civile. — lât. ius quod ad actiones pertinet; ordo iudiciarius* yahut *iudiciorum* (orta çağda); *ius processum* (kanonik hukukta)*]*.

Hukuk mahkemelerinde tatbik edilen usul hukukudur. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile esaslı hükümleri tesbit edilmiştir. Medeni Kanun ile hususi kanunlarda da usule ait hükümler mevcuttur (1086, 1268, 1539, 1582, 2606, 3560, No. K.; MK. 6, 7, 32 f. 2, 102 - 104, 128, 135 - 138, 150, 250, 299, 300, 359, 360 - 362, 369, 375, 381, 531, 538, 560, 561, 562, 566, 574, 575, 576, 583, 584, 586, 602; istimlâk kanunları ve saire gibi).

İdari dâvalarda Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ancak açık bir atfın mevcudiyeti halinde tatbik olunur (Devlet Şûrası K. 44).

Hukuk muhakeme usulünde dâvaların mahiyetine göre muhtelif tahkik ve muhakeme tarzı kabul edilmiştir:

1 — Âdi muhakeme usulü *[alm. ordentliches Prozessverfahren. — fr. procédure ordinaire. — lât. processus ordinarius, iudicium ordinarium; ordinarium]*: kanunun hususi muhakeme usulüne tâbi tutmadığı bütün dâvalarda cereyan eden tahkik ve muhakeme şeklidir. Ayırıcı vasfı: a) tarafların iddia ve müdafaalarını, itiraz ve mütekabil dâvalarını dâvanın başında kanunun veya hâkimin tâyin ettiği müddetler içinde mahkeme kalemine verecekleri ve hasma tebliğ ettirecekleri lâyihalarla bildirmeleri; b) delillerin tebliğini mütaakıp tarafların hazır bulundukları alenî tahkikat celsesinde tahkik ve münakaşa edilmesi; c) tahkikat veya muhakeme için muayyen celseye gelmiyen taraf kakkında gıyap kararı ittihaz ve tebliğ olunması; ç) hükümler vicahen verilmiş olsa dahi kanun yollarına müracaat müddetlerinin tebliğ tarihinden cereyan etmesi (HMK. 178 vd.)

2 — Şifahi muhakeme usulü *[alm. mündliches Verfahren. — fr. procédure orale]*: sulh mahkemeleriyle kanunun tasrih ettiği hallerde - mevcut kanunlarımızda böyle bir sarahat yoktur - asliye mahkemelerinde cereyan eden tahkik ve muhakeme şeklidir (HMK. 473 vd.). Ayırıcı vasfı: a) iddia ve müdafaaların ve her nevi itirazların lâyiha teatisine mecburiyet olmaksızın şifahen arz edilmesi; b) delillerin hasma tebliğine lüzum olmaksızın tahkik ve münakaşa edilmesi; c) vicahen tefhim edi-

len hükümlerin kanun yoluna müracaat müddetinin tefhim tarihinden başlaması; ç) muhakemenin yaz tatilinde de görülebilmesi.

3 — Seri muhakeme usulü *[alm. beschleunigtes Verfahren. — fr. procédure accélérée (urgente). — lât. processus sine strepitu et figura, simpliciter et de plano *]:* mahiyeti itibariyle müstacel olup Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanununda veya hususi kanunlarda bu usulün tatbik olunacağı tasrih edilen dâvaların tahkik ve muhakeme tarzıdır. Ayırıcı vasfı: a) lâyihaların teatisi için taraflara verilen müddetlerin kısaltılmış olması; b) iptidai ve esas itirazların birlikte dermeyan mecburiyeti; c) sübut sebeplerinin ibraz ve ikamesi için taraflara ancak bir defa mühlet verilebilmesi (HMUK. 501 vd.)

4 — Basit muhakeme usulü *[alm. vereinfachtes* yahut *summarisches Verfahren. — fr. procédure sommaire. — lât. summarium, summaria cognitio, processus summarius *]:* ihtilâfsız kazalarda veya mevcut delillerin ve işin mahiyeti âdi muhakeme usulünün tatbikını lüzumlu kılmadığı ve usul kanunu ile hususi kanunların tasrih ettikleri hususlarda tatbik olunan muhakeme tarzıdır. (HMUK 507 vd). Ayırıcı vasfı: a) dâvanın hasma tebliğ edilecek istida ile ikamesi; b) sübut delillerinin istidaya bağlanması; c) derhal muhakeme günü tâyini ile iki tarafın daveti; ç) delillerin bu celsede tahkik olunması; d) mahkemeye gelmiyen tarafa gıyap kararı tebliğ edilmeksizin gıyabında karar verilebilmesi; e) muhakemelerin yaz tatilinde de görülebilmesi.

HUKUK MÜŞAVİRİ *[alm. Rechtsberater, Justitiar, Syndikus, Rechtsbeirat. — fr. conseiller légiste, conseiller. - lât. syndicus].*

Devlet dairelerinin hukuk işlerini görmek, hukuki meselelerde istişari rey vermek ve idari dâvalarda mensup olduğu daireyi temsil eylemek salâhiyetini haiz olan memurlardır.

Hususi müesseselerin hukuk işlerini gören, hukuki meselelerde istişari rey veren ve bu müesseselerin dâvalarını takibeden hukuk müntesiplerine de hukuk müşaviri denir.

HUKUK NİZAMI *bk.* Hak.

HUKUK SÜJESİ *bk.*Hak sahibi.

HUKUK TARİHİ *[alm. Rechtsgeschichte. — fr. histoire du droit. — ing. legal history, history of law. — lât. historia iuris].*

Kültür tarihi ile birlikte yürüyen ve hukuki hükümlerin, müesseselerin, nizamların doğuş ve ilerleyişini izah eden bilgi şubesidir.

HUKUK-U ÂDİYE *bk.* Müşterek hukuk.

HUKUK-U ÂMME (kamu hakları) *bk.*Âmme hukuku.

HUKUK-U AİLE KARARNAMESİ 1914 - 1918 Harbi içerisinde, aile hukukunu azçok garp aile hukukuna yaklaştırmak ve müstakar bir hale koymak maksadiyle 25 teşrinievvel 1333 tarihinde neşrolunan kararnamedir.

Bu kararnamenin gerek çok kadın almayı ve gerekse talâkı eski mâna ve mahiyette muhafaza ve teyideylemekle Türk aile nizamı üzerindeki tesiri ehemmiyetsiz olmuştur.

Bu kararnamenin tatbikine dair ve 3 kânunuevvel 1333 tarihli nizamname evlenmenin şekil, ilân ve diğer merasim ve şartlarına dair yeni birçok hükümler koymuş ve nikâhın aktini de mahkeme kararına bağlamıştır.

HUKUK-U ÂMME DÂVASI *bk.* Âmme dâvası.

HUKUK-U BEŞER BEYANNAMESİ *bk.* İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi.

HUKUK-U DÜVEL *bk.* Devletler umumi hukuku.

HUKUK-U ESASİYE *bk.* Teşkilâtı Esasiye Kanunu.

HUKUK-U MEDENİYEDEN İSKAT *bk.* Medeni haklardan iskat.

HUKUK-U MEKTUBE *bk.* Yazılı hukuk.

HUKUK-U MEVZUA *bk.* Mevzu hukuk.

HUKUKUN KAYNAKLARI *[alm. Rechtsquellen. — fr. sources de droit. — ing. sources of law].*

Hukuk dilinde kaynak kelimesi fertlerce ve mahkemelerce riayeti mecburi olan kaidelerin nasıl ve ne suretle teessüs ettiğini göstermek için kullanılır. Bir memlekette cari olan hukukun dinî veya lâyik olmasına göre kaynaklar da değişir. Hukukun üç kaynağı vardır: 1) örf ve âdet; 2) kanun; 3) kazai ve ilmî içtihatlar (MK. 1) Kazai ve ilmi içtihatların hukuk kaynağı teşkil edip etmediği meselesi kontinantal hukuk doktrininde ihtilâflıdır.

HUKUK-U ŞAHSİYE DÂVASI *bk.* Şahsi dâva, şahsi hak dâvası.

HUL (ḫul') (Es. H.) Nikâhı, bir bedel mukabilinde hul veya emsali bir lâfz ile refetmektir. Karının kabulü ile münakit olur. Meselâ: koca «vereceğin bin kuruş mukabilinde seni hul, ettim» diye icapta bulunup da karı dahi kabul eylese «muhalâa» münakit ve bainen bir talâk vâkı olur.

HULÂSA-İ HİSABİYE *bk.* Hesap hulâsası.

HULLE (ḫulla) (Es. H.) Üç talâk ile boşanmış olan kadının iddeti hitamında başkasiyle nikâh ve mukarenetinden hâsıl olan «hildir» ki bundan sonra müfarakat vukuu takdirinde kadın iddetten sonra evvelki kocasiyle tekrar izdivacedebilir.

HULÛV (ḫulv) (Es. H.) Vaziyet ve kıdemden mütevellit olup kendisinden itiyaz caiz olmıyan mücerret bir haktır.

Öteden beri bir mülkün müsteciri olmak gibi ki isticar için rüçhan hakkı bahşetmez.

Peştamallık da hulûv kabîlindendir. Hulûv bazan gedik mukabili olarak da kullanılır.

HURMET (ḥurmat) (Es. H.) Bir şey hakkında şer'an sabit olan memnuiyet demektir; üç kısma ayrılır:

1 — Zarurete mebni sâkıt olmıyan hurmettir: başkasını bigayr-i hakkın öldürmek gibi.

2 — Zarurete mebni aslan sâkıt olan hurmettir: kesilmeden ölen koyunun etini yemek gibi.

3 — Zarurete mebni sâkıt olmayıp yalnız zaruret halinde mütaallâkı olan fiilin işlenmesine taraf - ı şariden rushat verilen hurmettir: zaruret halinde başkasının malını itlâf gibi.

HURMET-İ GALİZA (ḥurmat-i ġaliẓa) (Es. H.) Üç talâk ile hasıl olan hurmettir. Buna «beynunet-i mugallâza» dahi denir.

HURMET-İ HAFİFE (ḥurmat-i ḫafīfa) (Es. H.) Bir veya iki talâk-ı bâin ile hâsıl olan hurmettir. Buna «beynunet-i suğra» dahi denir.

HURMET-İ MUVAKKATE (ḥurmat-i muvaḳḳata) (Es. H.) Sebebinin zevali ile nihayet bulan hurmettir.

HURMET-İ MÜEBBEDE (ḥurmat-i mu'abbada) (Es. H.) Sebebi asla zail olmıyan hurmettir.

HUSUMET *[alm. Prozessführungsrecht (- befugnis), aktive* yahut *passive Legitimation. — fr. qualité pour ester en justice. — ing. right to sue and be sued. — lât. persona legitima standi in iudicio].*

1 — Bir dâvanın ikâmesi üzerine dâvacı ile müddeaaleyh arasında husule gelen vaziyeti ifade eder. Dâvacının müddeaaleyhe karşı vaziyeti «müspet husumet», müddeaaleyhin dâvacıya karşı vaziyeti «menfi husumet» tir.

Husumet ehliyeti: a) müspet ehliyet; muayyen bir dâvayı açmak ve takibetmek iktidar ve salâhiyetidir ki, buna «dâva ehliyeti» de denir; b) menfi ehliyet; muayyen bir dâvanın kendisine karşı açılabilmesi ve müddeaaleyh sıfatiyle hareket etmek salâhiyet ve mecburiyetidir. Buna «husumet tevcihi» de denir. Husumete ehliyet şahsın medeni haline ve ihtilâfın mahiyetine göre maddi hukuk kaideleriyle tâyin ve tespit olunur.

Evli kadın husumet ehliyetini haizdir. Kendi namına dâva açabileceği gibi aleyhine de dâva açılabilir (MK. 160). Vasi ancak sulh hâkiminin izniyle husumet ehliyetini iktisabeder (MK. 405).

2 — (ḫusūmat) (Es. H.) Hakta dâva ile olan muhasama ve münazaa ki müddeinin hakkı talebetmesi ve müddeaaleyhin ikrar veya inkâr ile cevap vermesidir.

HUSUMETE VEKÂLET *bk.* Mürafaaya vekâlet.

HUSUSİ AF *bk.* Af.

HUSUSİ HUKUK *[alm. Privatrecht. — fr. Droit privée. — ing. private law. — lât. ius privatum].*

Fertlerin ve onlarla aynı şartlar içerisinde karşılaşan âmme teşekküllerinin aralarındaki münasebetleri tanzim eden kaide ve esasların kümesidir.

Hususi hukuk münasebetlerinin, tarafları çok defa fertler olmakla beraber, esas ayırıcı vasfı münasebetin hususi mahiyetidir. Buna göre, medeni hukuk, ticaret hukuku, devletler hususi hukuku, hususi hukuk dallarını teşkil ederler.

HUSUSİ İDARELER *bk.* Vilâyet hususi idaresi.

HUSUSİ MAHKEME *[alm. Sondergericht, Sperzialgericht. — fr. tribunal spécial].* Muayyen ve mahdut dâva ve ihtilâfları tetkik etmek üzere kanunla daimî olarak kurulmuş mahkemelerdir. Kuruluş tarzı ve muhakeme usulü mahsus kanununda gösterilir. Sarahat olmıyan yerlerde umumi muhakeme usulü tatbik edilir. İdari mahkemeler, köy ihtiyar heyetinin kaza salâhiyeti, askerî mahkemeler gibi.

HUSUSİ ORMANLAR *bk.* Orman hukuku.

HUSUSİ SENET *bk.* Senet.

HUSUSİ ŞİRKET *bk.* Şirket.

HÜCCET (ḥuccat) (Es. H.) Lûgatte «bürhan» mânasınadır.

1 — Kadîmen hükmü havi olsun olmasın hâkim tarafından tanzim olunan vesaika denirdi. Ahiren, hâkim huzurunda ikrara ve takrire, akitlere, vasi nasbı ve izin itası gibi - hükmü ihtiva etmiyen - hususlara dair tanzim olunan vesikalara ıstılah olmuştur. Bu vesikalarda alelekser hâkimin imzası vesikanın altında olmayıp üstünde bulunur. Verasetin sübutu, nafakanın takdiri gibi işlere ait olan ve hâkimin imzası balâsına mevzu bulunan vesikalara da «hüccet» denir. Bunlara hüccet denmesi hıfzolunup icabında ihticacolunmak münasebetiyledir. Hüccetin cem'i «hücec» tir. Hüccetler muamelenin nev'ine göre isim alırlar: ikrar, vasi ve saire hüccetleri gibi.

2 — Delil demektir ki, beyyine, ikrar, yemin, yeminden nükûl, kasame, karine-i katıadır. Bazı ulemaya göre ilm-i kadi, yani hâkimin hâdiseyi evvelden bilmesi de hüccet sayılır.

HÜCCET-İ DAFİA (ḥuccat-i dāfi'a) (Es. H.) Bir şeyi ispatta delil olmayıp talep ve iddiayı defide delil olan hüccettir: istishap gibi. Meselâ hayatı, istishap tarikiyle sabit olan mefkudun veresesi «ihtimal ki ölmüştür» diye malını beyinlerinde taksim edemezler.

İstishap veresenin bu hususdaki talep ve iddialarını defide hüccettir. Fakat istishap mefkudun irse istihkakında, yani başkasının vâris olması hususunda delil ve hüccet olamaz.

HÜCCET-İ KAASIRA (ḥuccat-i ḳāṣira) (Es. H.) Şahsa maksur ve munhasır olup başkasına sirayet etmiyen hüccettir: ikrar ve yeminden nükûl gibi.

HÜCCET-İ MÜSBİTE (ḥuccat-i muṣbita) Bir şeyi ispatta delil olan hüccettir: şahadet gibi. Buna «hücceti muzlime» de denir.

HÜCCET-İ MÜTAADDİYE (ḥuccat-i muta addiyya) (Es. H.) Hükmü yalnız taraflara munhasır kalmayıp dâva ile sair alâkadar olanlara da sirayet ve tecavüz eden beyyinedir; nesebi veya mülkiyeti ispat eden şahadet gibi.

HÜCCET-İ ZAHRİYE (ḥuccat-i ẓahriyya) (Es. H.) Zahrında sebebi tahrir olunan hükmün tasdikli suretini havi hüccettir.

HÜCRE HAPSİ SİSTEMİ *[alm. Zellenhaftsystem, Einzelhaftsystem. — fr. système cellulaire. — ing. cell system].*

Mahkûm olan bir kimseyi geceli gündüzlü bir hücreye koymak demektir. İlk defa, «Pensilvanya» da tatbik edildiği için «Pensilvanya sistemi» ismiyle de anılır. Bütün mahkûmların bir arada karışık bir surette bulundurulmaları usulüne karşı bulunmuş bir sistemdir. Bazı mahzurları görüldüğü için, bir zamanlar bütün Avrupa hapishaneleri nizamına girdiği halde son zamanlarda kıymetini kaybetmiş, bunun yerine yalnız geceleri tecrit usulü tercih edilmeye başlanmıştır. Ceza Kanununun bugünkü hükümlerine göre (çünkü hücre hakkındaki hükümler birçok defalar değişmiştir) ağır hapse mahkûm olan kimse cezasının ilk kısmını (yirmide birini) hücrede geçirmeye mecburdur. Bu hücre müddeti bir aydan aşağı ve altı aydan fazla olamaz (CK. 13).

HÜDNE (hudna) (Es. H.) Harbiler ile müsalâha akdetmektir, bir bedel mukabilinde olsun olmasın. Buna mühadenet, müvadaa, müsalemet, muahede de denir.

HÜKMEN BALİĞ (ḥukman bāliġ) (Es.H.) Sinni bülûğun müntehasına varıpda kendisinden âsar-ı bülûğ zâhir olmıyan kimsedir.

HÜKMEN TAKDİR *bk.* Kazaen takdir.

HÜKMİ ŞAHISLAR (tüzel kişiler) *bk.* Şahıs.

HÜKR (Es. H.) Üzerindeki binanın ve ağaçların bekası kasdiyle mevkuf arzın icarıdır. İcare-i tavîle kabîlindendir.

HÜKÜMET *[alm. Regierung.— fr. gouvernement. — ing. government. — lât. gubernatio, gubernator (gubernatores), gubernium *].*

I — Şu anlamlarda kullanılır:

1 — İcra kuvvetinin, devlet işlerinin yüksek idaresini hedef ittihaz eden ve bir memleket siyasetinin umumi istikametini tâyin eyliyen en yüksek vazifeyi ifa eylemesidir;

2 — Bu vazife ile mükellef uzuvların cümlesine birden de denir;

3 — Kuvvetlerin ayrılması rejiminde icra kuvveti mümessillerinin mecmuudur;

4 — Parlâmanter rejimde memleket işlerinde parlâmento karşısında mesul vekillerin teşkil ettiği heyettir.

II — Demokrasi bakımından kükümet aşağıdaki kısımlara ayrılır:

1 — Doğrudan doğruya hükümet sistemidir ki, bundan bizzat halk, araya kendi mümessillerini sokmaksızın veya onlarla iş birliği yapmaksızın, devlet hayatı için lâzım olan bütün akit ve tasarrufları veya bunların bazısını yapar;

2 — Temsilî hükümet rejimi olup bunda halk, hâkimiyetin icrasını ekseriya intihabettiği bir veya birçok şahıslara veya heyetlere tevdi eder ki, bunlar millet namına hareket ve karar ittihaz eylerler.

3 — Yarı temsilî hükümet tarzıdır ki bu, mutavassıt bir vaziyet olup halk mümessillerinin kararları hukukan tamam olmak için yine halkın sarih tasdikine arz edilir (referandum).

III — Kuvvetlerin ayrılması bakımından hükümet iki şekil gösterir:

1 — Meclis hükümeti tarzıdır ki bunda meclis icra kuvvetini tâyin, azil, sevk ve idare eder ve onu bir memuru derecesine indirir. Bu hükümet şekli Fransada 1792 — 1795 tarihinde teessüs etmiş ve «Convention» namını almıştır. Yeni Türk devletinin 20 ocak 1337 (1921) tarihli Teşkilâtı Esasiyesi, devletin idaresini Büyük Millet Meclisine tevdi ettiği ve meclis hükümet âzasını intihabetmek ve hükümete veçhe tâyin eylemek haklarına malik olduğu ve meclis reisi İcra Vekilleri Heyetinin de reisi bulunduğu için 20 nisan 1340 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanununa kadar yeni Türk devletinde «Meclis hükümeti» tarzı cereyan eylemiştir.

2 — Reislik hükümetidir ki ayırıcı vasfı aynı zamanda hem devletin, hem hükümetin şefi olan reisin şahsında temessül eden icra kuvvetinin meclislere karşı haiz olduğu istiklâldir. Birleşik Amerika bunun en mütekâmil şeklidir.

3 — Parlâmento hükümetidir ki bunda devlet işlerinin idaresini parlâmento ile ona karşı siyaseten mesul olan kabine ve gayrimesul olan devlet reisi arasından yapılan iş beraberliği temin eyler.

IV — Hukuki vaziyeti taayyün edip meşruiyeti kabul olunan hükümete, hukuki hükümet; bir ihtilâl, bir hükümet darbesi ile iktidarı elde eden hükümete fiilî hükümet denir.

HÜKÜMET-İ ADİL (ḥukūmat-i 'adl) (Es. H.) Gayrimukadder bir erş, (tazminat) tır, yani miktarı şera'n muayyen olmayıp ehl-i vukufun usulü dairesinde takdir ve tâyin edeceği diyettir. Buna; «hükmül adil» de denir. Şöyle ki: yarası iyileştikten sonra kendisinde aybı mucip bir eser kalan mecruh, memlûk farz edilerek, bir kere o eserden salim, bir kere de o eser ile ayıplı bulunduğu halde kendisine ehl-i vukuf marifetiyle bir kıymet takdir olunur. Bu iki kıymet arasında tefavüt, salimen kıymetin kaçta birine müsavi ise o nispette diyet miktarı hükümet-i adildir.

Meselâ: mecruha salimen yüz lira, ayıplı olarak doksan lira takdir olunsa aradaki on lira salimen kıymetin onda birine müsavi olduğundan diyetin onda biri olan yüz dinar, hükümet-i adil olur.

Kezalik mecruha salimen on bin, ayıplı olarak sekiz bin kuruş takdir olunsa iki kıymet arasındaki iki bin kuruş salimen kıymet olan on bin kuruşun beşte biri olduğundan, bu halde diyetin beşte biri olan iki bin dirhem hükümet-i adil olmuş olur.

HÜKÜMET MERKEZİ (Devlet merkezi) (Başkent). *[alm. Regierungssitz, Hauptstadt. — fr. siège du gouvernement, capitale. — ing. seat of government, capital. — lât. urbs, caput (regionis* yahut *gentis)].*

Devlet reisinin ve teşri uzvu ile en yüksek icra uzvunun (icra vekillerinin) mûtat olarak vazife gördükleri şehirdir. Türkiyeninki Ankaradır (Anayasa. 1).

HÜKÜMET MUAMELELERİ, (Tasarrufları) (işlemleri). *[alm. Regierungsakte. — fr. actes de gouvernement. — ing. governmental acts, executive acts].*

Hükümet ve idarenin; mahiyet ve bünyeleri itibariyle kazai murakabeye tâbi tutulamıyan ve iptal dâvasına mevzu olamıyan tasarruflarıdır. Bu tasarrufları diğer idarî muamele ve tasarruflardan ayıran bir kriteryum bulunamadığından bunlar ancak içtihatla taayyün etmekte, bazan da bir kanun muayyen bir tasarrufu kazai mürakabenin dışında bırakmak suretiyle ona bu mahiyeti tanımaktadır. Bu suretle hükümet tasarrufu sayılan tasarruf ve muameleler devletin dış siyasetini, örfi idare ilânı, nakil ve iskân işleri gibi iç emniyetine taallûk eden fevkalâde tedbirler ve hukuki olmaktan ziyade siyasi mahiyet arz eden tasarruflardır.

HÜKÜMET-ÜL-ELEM (ḥukūmat al-alam) (Es.H.) Şecce veya cirahası iyileşip de eseri kalmamış olan meşcuc veya mecruh için çekmiş olduğu elemden dolayı ehl-i vukufun takdir edeceği bir erş, bir zaman demektir. Bu, «hükümet-ül-adl-fil-elem» mânasındadır. Buna «erş-i elem», yani «acı bedeli» de denilmektedir.

HÜKÜM *[alm. Entscheidung, Urteil, Beschluss. — fr. sentence, jugement, arrêt. — ing. judgment, decision, order, rule, decree, advice (judicial Commitee of the Privy Counsel), Speach (House of Lords), sentence (criminal courts). — lât. sententia].*

I — *Aşağıdaki anlamlarda kullanılır:*

1 — Hukuk muhakemeleri usulünde, hâkimin, tahkikat ve muhakeme neticesinde, taraflara yükletilen külfeti, vazifeyi ve tanınan hakları ve salâhiyetleri gösteren beyanı, yani niza ve ihtilâfı neticelendiren karardır (HMUK. 382 - 393).

2 — Ceza muhakemeleri usulünde; hâkimin son tahkikatı bitiren ve maznunun beraetine veya mahkûmiyetine veya duruşmanın tatiline veyahut dâvanın düşmesine dair olan beyanıdır (CMUK. 253, 257, 260, 261). Daha geniş anlamda olan «karar» terimi «hükmü» de şümulü içine alır (HMUK. 382 - 386; CMUK. 31-38).

3 — Vicahi hüküm *[alm. kontradiktorisches Urteil, Entscheidung auf Grund mündlicher Verhandlung.— fr. jugement condradictoire]:* hukuk muhakemeleri usulünde iki tarafın; ceza muhakemeleri usulünde maznunun iddia ve müdafaası dinlendikten, tahkikat, muhakeme veya duruşma bunların huzurlariyle yapıldıktan sonra verilen hüküm dür. Hukuk muhakemeleri usulünde; hüküm için muayyen olan celsede iki taraf veya biri hazır bulunmasa bile verilecek hüküm vicahi addolunur (HMUK. 410).

4 — Giyabi hüküm *[alm. Versäumnisurteil. — fr. jugement par défaut. — ing. judgment by default]:* hukuk muhakemeleri usulünde muayyen günde tahkikat veya muhakeme celsesine gelmemesi veya gelip de cevaptan kaçınması yüzünden iki taraftan birini dinlemeksizin hâkimin verdiği hükümdür. Türk hukukunda gıyabi hükümler aleyhinde itiraz yolu yoktur (HMUK. 398-412).

Ceza muhakemeler usulünde; mahdut ve muayyen hallerde suçlunun huzuruna bakılmaksızın yapılan duruşma neticesinde verilen hükümdür (CMUK. 224 - 226, 270).

5 — Katî hüküm *[alm. endgültige (mit Rechtsmittel nicht anfechtbare) Enstcheidung. — fr. jugement définitif. — ing. final, definitive judgment. — lât. sententia definitiva]:* katî olarak verilen, yani aleyhine kanun yollarına müracaat imkânı olmıyan hükümdür: sulh mahkemelerinde verilen ve iki bin beş yüz kuruşa kadar olan alacak dâvalarına ait hükümlerle ceza mahkemelerinde verilen yirmi liraya kadar hafif para cezalarına dair olan hükümler gibi (HMUK. 427; CMUK. 305). Askerî ceza hukukunda kısa hapis cezalarını tazammun eden hükümler de katîdir.

II — (**Ḥukm**) (Es. H.) 1 — Lûgatte bir şeyi diğerine isnadeylemektir. Mantık ıstılahında bir şeyin âhar bir şey üzerine icaben veya selben vârit olmasıdır. Meselâ «usul-ü fıkıh güçtür» dediğimizde güçlüğün usul-ü fıkıh ilmine nispeti icabi ve «sak ilmi güç değildir» cümlesinde güç olmamasının nispeti selbî birer hükümdür.

Usul ıstılahında, iktiza veya tahrir veya vazı suretiyle mükelleflerin fiillerine taallûk eden hitabın eseridir. Bu eser ya mükellefin fiillinin eseri veya sıfatı olur.

Meselâ: beyide beyi fiilinin hükmü mülkiyettir. Yani müşterinin satılan eşya ve bayiin tesmiye kılınan semene malik olması beyi fiilinin eseridir. Kezalik hibe ve miras suretiyle bir adam mevhup mala ve terekeden hissesine malik olur. Burada da mülk bir hükümdür. Çünkü malikiyet hibe ve tevrisin eseridir. Kezalik akd-i icarede müstecir mecurun menfaatine malik olur ki mülk-ü menfaat bir hükümdür. Çünkü, icar ve isticar fiilinin eseridir.

Kefalette mutalebe hakkı ve havalede borcun intikali kefalet ve havel fiilinin eserleridir. Binaenaleyh bunlar birer hükümdür. Bu nevi hükümlerden füru-u fıkıhta yani hukuk meselelerinde bahsolunur. Veyahut bu eser mükellefin fiilinin sıfatıdır. Bu nevi hükmün mefhumunda evvelen ve bizzat ya dünyevi ya uhrevi maksatlar muteberdir. Mefhumunda evvelen ve bizzat dünyevi maksatla muteber olan sıfatlar sıhhat, bulan, fesat, inikat, nefaz ve lüzum kısımlarına ve mefhumunda evvelen ve bizzat uhrevi maksatları muteber olan sıfatlar da vücup, hürmet, kerahat kısımlarına ayrılır.

2 — Hâkimin muhasamayı fasleylemesidir.

HÜKM-Ü ZIMNİ (**Ḥukm-i żımniyy**) (Es. H.) Zımnen vâkı olan hükümdür. Meselâ bir kimse diğer bir kimse aleyhine «benim filân şahıs zimmetinde sabit olacak şu kadar kuruş alacağıma onun emriyle kefil olmuş idin» diye dâva ve o kimse kefaleti ikrar ve deyni inkâr etmekle müddei, deyni ispat ederek hâkim dahi hükmetse bu hüküm kefil aleyhine sarahaten ve asîl gaip aleyhine zımnen hükmolur.

HÜKÜMDARLIK *bk.* Monarşi.

HÜKÜM FIKRASI *[alm. Urteilsformel. — fr. dispositif d'un jugement].*

Hukuk muhakemeleri usulünde; nihai kararın iki tarafa yükletilen vazife ve bahşedilen hakları tâyin ve tespit eden kısımdır (HMUK. 388, 389).

Ceza muhakemeleri usulünde; son tahkikat ve duruşma sonunda verilen kararın, maznunun beraetine veya mahkûmiyetine veya duruşmanın tatiline veya dâvanın düşmesine dair olan kısmıdır (CMUK. 253-261). Hüküm fıkrası «esbabı mucibe»ye tekabül eder.

HÜKÜMLERİN TAVZİHİ *[alm. Urteilsberichtigung. — fr. interprétation des jugements].*

Müphem ve gayrivazıh olan veya mütenakız fıkraları ihtiva eden hüküm ve nihai karardaki iphamı ve vuzuhsuzluğu veya tenakuzu gidermek, böyle bir hüküm ve kararın mâna ve şümulünü tâyin etmektir (HMUK. 455, 456; CMUK. 402; As. MUK. 279).

HÜKÜMLÜ *bk.* Mahkûm.

HÜKÜMRANLIK (Eğemenlik) *bk.* Hâkimiyet.

HÜKÜM SEBEPLERİ *[alm. Entscheidungsgründe. Urteilsgründe.— fr. motifs du jugement.— ing. reasons for decision. — lât. rationes decidendi].*

İhtilâfı sona erdiren kararı vermeye hâkimi sevk eden sebepler, âmiller, hükmün istinadettiği sebepler, delillerdir.

HÜNSA (**ḥunṣā**) (Es. H.) Kendisinde erkek ve kadın uzvu bir arada bulunan veya hiçbiri olmıyan kimsedir.

HÜNSA-İ MÜŞKİL (**ḥunṣa-yi muşkil**) (Es. H.) Erkek ve kadın uzuvlarından her ikisi kendisinde bulunan ve fakat bu uzuvlardan birinin fiil ve hareketi ve teşekkülü diğerine takaddüm ve galebe etmediği cihetle hali taayyün etmiyen hünsadır.

HÜR (**ḥur**) (Es. H.) Rıktan - kölelikten - azade olan kimsedir. Mukabili; «abd» dır. Cem'i «ahrar» dır.

HÜRRE-İ MÜKELLEFE (**ḥurra-i mukallafa**) (Es. H.) Âkıl ve baliğ olan hür kadındır.

HÜRRİYET *[alm. Freiheit. — fr. liberté. — ing freedom, liberty. — lât. libertas].*

Ferdin dilediği gibi hareket eylemesi, binaenaleyh onun muayyen bir faaliyetini meni veya tahdidedici bir kaidenin bulunmamasıdır. Hürriyetin, siyasi ve ferdî kısımları vardır:

1 — Siyasi hürriyet, halkın kendisini ya doğrudan doğruya bizzat veya intihabettiği mümessiller vasıtasiyle idare etmesi hakkıdır. Siyasi hürriyet demokrasi rejimini tazammun eder. Bu mânada demokrat teşkilâtı esasiyeler, demokrat hükümetler denildiği gibi hür teşkilâtı esasiyeler, hür hükümetler de denilir.

2 — Ferdî hürriyet, şahsa, kendi faaliyetinin inkişafı için kanun ve kaza kuvvetinin murakabesi altında temin edilen iktidar ve salâhiyetlerdir ki, idare edenler bunları yalnız umumi hayatın icaplarına göre tensik etmekle mükelleftirler; mezhep, din, vicdan, basın, dernek kurma hürriyetleri gibi (Anayasa 68 vd.).

HÜRRİYETİ BAĞLIYAN CEZALAR *[alm. Freiheitsstrafen. — fr. peines privatives de la liberté (p. e. reclusion, prison). — ing. penalties restricting liberty].*

Müebbet ve mevakkat ağır hapis, hapis, sürgün ve hafif hapis cezalarıdır (CK. 11, 13 - 15, 18, 21; As. CK. 20 - 23).

HÜSNÜNİYET İki türlüdür:

1 — Objektif hüsnüniyet (doğruluk ve inan) *[alm. Treu und Glauben. — fr. bonne foi (loyauté). — ing. good faith, bona fides. — lât. bona fides]:* insanlar arasındaki münasebetleri kanun, örf ve âdetten başka tanzim eden ve hukuk dışında mevcut olan ahlâk, âdap, haysiyet, şeref, doğruluk, nezahet, insaniyet ve saire gibi objektif esaslara denir. Bu anlamda hüsnüniyet bütün hukukumuzun temelidir. Herkes haklarını kullanmakta ve borçlarını ifada hüsnüniyet kaidelerine riayetle mükelleftir (MK. 2). Meselâ: bir kahvede mûtat istihlâkin bahşettiği oturma müddetinin lüzumundan fazla uzatılması bu mânadaki hüsnüniyete aykırıdır.

2 — Sübjektif hüsnüniyet (iyi niyet) *[alm. guter Glaube. — fr. fonne foi. — ing. good faith, bona fides. — lât. bona fides]:* insanların hukuki münasebetlerinde kanunca korunan bilgi ve niyetleridir. Bu esas aynî hakların kazanılmasında ve kaybedilmesinde bilhassa önemlidir. Aynî hakların muteber bir surette iktisabı için iktisabedenin iyi niyet sahibi olması yani diğer tarafın menkul şey üzerinde tasarruf hakkını haiz olmadığını veya tapu siciline kaydedilmiş bir hakkın yolsuz olarek kaydedilmiş olmadığını bilmemesi yahut bilmesi lâzım gelmemesi şarttır (MK. 3, 901 - 904, 931, 932; TK. 687).

HÜVİYET *[alm. Identität. — fr. identité. — ing. identity].*

Şahsiyete taallûk eden unsurların, hal ve şartların heyeti umumiyesi, yani şahısları ayıran vasıflarıdır.

Adlî muamelâtta hüviyet: 1) Tâbiiyet; 2) ikametgâh ve mesken; 3) ad; 4) soyadı; 5) baba adı; 6) doğum tarihi; 7) sanat ve sair ayırıcı vasıflarla tespit olunur. (HMUK. 110, 260; CMUK. 61, 135).

HÜVİYET CÜZDANI *bk.* Nüfus hüviyet cüzdanı.

I

IHTİTAF (İḫtiṭāf) (Es. H.) Bir malı sahibinin elinden veya hanesinden alenen kapıp almaktır.

IHVE-İ MÜTEFERRİKÎN (İḫva-i mutafarriḳīn) (Es. H.) Ana baba bir, yalnız baba bir ve yalnız ana bir erkek kardeşlerdir. Müennesine «Ahavât-ı müteferrikat» denir.

IKTA' (İḳṭā') (Es. H.) Mülkiyeti devlete ait arazinin rakabesini veya menfaatini hazinede istihkakı bulunan kimseye ülülemr tarafından vermektir.

IKTAAT (İḳṭā'āt) (Es. H.) Arazi-i mevattan olan veya sahibi bulunmıyan ve üzerinde imaret eseri olmıyan yerlerden olup ülülemr tarafından müstahakkına ihya ve imar etmesi için tahsis ve temlik edilen arazi parçalarıdır. Bunlar arazi-i haraciye dâhilinde ise haraca, arazi-i öşriye dâhilinde ise öşre tâbi olur. Mamafih rakabesi beytülmale ait olmakla beraber yalnız haracı bir müstehikine tevcih ve temlik olunan araziye «ıktaat» denilmesi daha şayidir.

IKTAAT-I MEVKUFE (İḳṭā'āt-i mavḳūfa) (Es. H.) Ülülemr tarafından beytülmalde istihkakı olan bir zata temlik suretiyle ita, veya beytülmalden müsevvigat-ı şer'îyesi dairesinde iştira, yahut ülülemrin müsaadesiyle berveçhi mülkiyet ihya edilmiş olup maliki canibinden bir cihete vakfedilen arazi demektir.

INNİN ('İnnīn) (Es. H.) Erkeklik uzvu olduğu halde karısına mukarenete muktedir olmıyan erkektir. «Akağa» tâbir olunur.

IRDA (İrżā') (Es. H.) Emzirerek süt vermek demektir.

IRZA GEÇMEK *[alm. gewaltsame Unzucht. - fr. viol - ing. rape, construpration. - lât. stuprum, pulsatio]*

Rızası olsun olmasın, on beş yaşını bitirmemiş veya cebir, şiddet, tehdit kullanmak suretiyle on beş yaşını bitirmiş bulunan bir kimse ile, yahut akıl veya beden hastalığı, fiilden ayrı bir sebep veya hileli vasıtalar kullanılması yüzünden mukavemet edemiyecek halde bulunan kimse ile, cinsî münasebette bulunmaktır (CK. 414, 415).

IRZA TECAVÜZ *bk.* Âdab-ı umumiye aleyhine suçlar.

ISBI ('İṣba') (Es. H.) Parmak, karınları birbirine muttasıl altı arpaya müsavi miktardır. Cem'i «Esâbi'» dir.

ISTILAH (İṣṭilāḥ) (Es. H.) Lûgatte ittifak mânasınadır.

İlim ve fen erbabının bir lâfzı mâna-yı aslisinin gayrı bir mânada istimalde ittifaklarıdır. Meselâ: lûgatte takdim mânasına olup ivazlardan birisi müeccel, diğeri muaccel olan akitte istimal olunan «selem» lâfzı fuka-

Ferdin dilediği gibi hareket eylemesi, binaenaleyh onun muayyen bir faaliyetini meni veya tehdidedici bir kaidenin bulunmamasıdır. Hürriyetin, siyasi ve ferdî kısımları vardır:

1 — Siyasi hürriyet, halkın kendisini ya doğrudan doğruya bizzat veya intihabettiği mümessiller vasıtasiyle idare etmesi hakkıdır. Siyasi hürriyet demokrasi rejimini tazammun eder. Bu mânada demokrat teşkilâtı esasiyeler, demokrat hükümetler denildiği gibi hür teşkilâtı esasiyeler, hür hükümetler de denilir.

2 — Ferdî hürriyet, şahsa, kendi faaliyetinin inkişafı için kanun ve kaza kuvvetinin murakabesi altında temin edilen iktidar ve salâhiyetlerdir ki, idare edenler bunları yalnız umumi hayatın icaplarına göre tensik etmekle mükelleftirler; mezhep, din, vicdan, basın, dernek kurma hürriyetleri gibi (Anayasa 68 vd.).

HÜRRİYETİ BAĞLIYAN CEZALAR *[alm. Freiheitsstrafen. — fr. peines privatives de la liberté (p. e. reclusion, prison). — ing. penalties restricting liberty].*

Müebbet ve mevakkat ağır hapis, hapis, sürgün ve hafif hapis cezalarıdır (CK. 11, 13 - 15, 18, 21; As. CK. 20 - 23).

HÜSNÜNİYET İki türlüdür:

1 — Objektif hüsnüniyet (doğruluk ve inan) *[alm. Treu und Glauben. — fr. bonne foi (loyauté). — ing. good faith, bona fides. — lât. bona fides]:* insanlar arasındaki münasebetleri kanun, örf ve âdetten başka tanzim eden ve hukuk dışında mevcut olan ahlâk, âdap, haysiyet, şeref, doğruluk, nezahet, insaniyet ve saire gibi objektif esaslara denir. Bu anlamda hüsnüniyet bütün hukukumuzun temelidir. Herkes haklarını kullanmakta ve borçlarını ifada hüsnüniyet kaidelerine riayetle mükelleftir (MK. 2). Meselâ: bir kahvede mûtat istihlâkin bahşettiği oturma müddetinin lüzumundan fazla uzatılması bu mânadaki hüsnüniyete aykırıdır.

2 — Sübjektif hüsnüniyet (iyi niyet) *[alm. guter Glaube. — fr. fonne foi. — ing. good faith, bona fides. — lât. bona fides]:* insanların hukuki münasebetlerinde kanunca korunan bilgi ve niyetleridir. Bu esas aynî hakların kazanılmasında ve kaybedilmesinde bilhassa önemlidir. Aynî hakların muteber bir surette iktisabı için iktisabedenin iyi niyet sahibi olması yani diğer tarafın menkul şey üzerinde tasarruf hakkını haiz olmadığını veya tapu siciline kaydedilmiş bir hakkın yolsuz olarek kaydedilmiş olmadığını bilmemesi yahut bilmesi lâzım gelmemesi şarttır (MK. 3, 901 - 904, 931, 932; TK. 687).

HÜVİYET *[alm. Identität. — fr. identité. — ing. identity].*

Şahsiyete taallûk eden unsurların, hal ve şartların heyeti umumiyesi, yani şahısları ayıran vasıflarıdır.

Adlî muamelâtta hüviyet: 1) Tâbiiyet; 2) ikametgâh ve mesken; 3) ad; 4) soyadı; 5) baba adı; 6) doğum tarihi; 7) sanat ve sair ayırıcı vasıflarla tespit olunur. (HMUK. 110, 260; CMUK. 61, 135).

HÜVİYET CÜZDANI *bk.* Nüfus hüviyet cüzdanı.

I

IHTİTAF (İḫtiṭāf) (Es. H.) Bir malı sahibinin elinden veya hanesinden alenen kapıp almaktır.

IHVE-İ MÜTEFERRİKİN (İḫva-i mutafarriḳīn) (Es. H.) Ana baba bir, yalnız baba bir ve yalnız ana bir erkek kardeşlerdir. Müennesine «Ahavât-ı müteferrikat» denir.

IKTA' (İḳṭā') (Es. H.) Mülkiyeti devlete ait arazinin rakabesini veya menfaatini hazinede istihkakı bulunan kimseye ülülemr tarafından vermektir.

IKTAAT (İḳṭā'āt) (Es. H.) Arazi-i mevattan olan veya sahibi bulunmıyan ve üzerinde imaret eseri olmıyan yerlerden olup ülülemr tarafından müstahakkına ihya ve imar etmesi için tahsis ve temlik edilen arazi parçalarıdır. Bunlar arazi-i haraciye dâhilinde ise haraca, arazi-i öşriye dâhilinde ise öşre tâbi olur. Mamafih rakabesi beytülmale ait olmakla beraber yalnız haracı bir müstehikine tevcih ve temlik olunan araziye «ıktaat» denilmesi daha şayidir.

IKTAAT-I MEVKUFE (İḳṭā'āt-i mavḳūfa) (Es. H.) Ülülemr tarafından beytülmalde istihkakı olan bir zata temlik suretiyle ita, veya beytülmalden müsevvigat-ı şer'îyesi dairesinde iştira, yahut ülülemrin müsaadesiyle berveçhi mülkiyet ihya edilmiş olup maliki canibinden bir cihete vakfedilen arazi demektir.

INNİN ('İnnīn) (Es. H.) Erkeklik uzvu olduğu halde karısına mukareuete muktedir olmıyan erkektir. «Akağa» tâbir olunur.

IRDA (İrżā') (Es. H.) Emzirerek süt vermek demektir.

IRZA GEÇMEK *[alm. gewaltsame Unzucht. - fr. viol - ing. rape, construpration. - lât. stuprum, pulsatio]*

Rızası olsun olmasın, on beş yaşını bitirmemiş veya cebir, şiddet, tehdit kullanmak suretiyle on beş yaşını bitirmiş bulunan bir kimse ile, yahut akıl veya beden hastalığı, fiilden ayrı bir sebep veya hileli vasıtalar kullanılması yüzünden mukavemet edemiyecek halde bulunan kimse ile, cinsî münasebette bulunmaktır (CK. 414, 415).

IRZA TECAVÜZ *bk.* Âdab-ı umumiye aleyhine suçlar.

ISBI ('İṣba') (Es. H.) Parmak, karınları birbirine muttasıl altı arpaya müsavi miktardır. Cem'i «Esâbi'» dir.

ISTILAH (İṣṭilāḥ) (Es. H.) Lûgatte ittifak mânasınadır.

İlim ve fen erbabının bir lâfzı mâna-yı aslisinin gayrı bir mânada istimalde ittifaklarıdır. Meselâ: lûgatte takdim mânasına olup ivazlardan birisi müeccel, diğeri muaccel olan akitte istimal olunan «selem» lâfzı fuka-

hanın peşin para ile veresiye mal almak mânasına vazı ve tahsiste ittifakları gibi.

Kelimelerin lûgat mânalariyle ıstılah mânaları arasında münasebetin vücudu şart değildir. Bazan münasebet bulunnr, bazan da bulunmaz.

Bir kelimenin mâna-yı lûgavîsi ile ıstılahisi arasında münasebet olduğu takdirde bu lâfza «menkul», olmadığı takdirde «mürtecel» denir.

ITK (**'İtḳ**) (Es. H.) Mevlânın memlûkü üzerinde olan malikiyet hakkının veçh-i mahsus ile sukut etmesidir; memlûk bu sayede azat olarak hürriyete kavuşur.

Maahaza ıtk kelimesi «îtak» mânasına da müstameldir.

ITK-ALÂ CU'L (**'İtḳ-i 'alā-cu'l**) (Es. H.) Cins ve miktarı malûm, mütekavvim bir mal üzerine yapılan îtaktır ki, memlûk bunu duyup bildiği mecliste kabul edilince derhal azat olur, velev ki o malı fil-hal tediye etmesin.

ITK-I BA'Z (**'İtḳ-i ba'ż**) (Es. H.) Memlûkü kısmen azadetmektir. Meselâ: mevlânın kölesine «senin nısfını azadettim» demesi gibi. Bir kavle göre köle üzerinde mevlâsının yalnız yarı hakkı zail olur. Köle mütebaki nısıf kıymetini ödiyerek esaretten kurtulur. Diğer kavle göre derhal azat olur.

ITK-I KÜL (**'İtḳ-i kull**) (Es. H.) Memlûkü tamamen azadetmektir. Bir mevlânın müstakillen malik olduğu kölesine «seni ıtkettim» demesi gibi.

ITK-I MUALLAÂK (**'İtḳ-i mu'allaḳ**) (Es. H.) Bir şarta talik suretiyle vuku bulan ıtıktır. «Şu işi yaparsan hürsün» denilmesi gibi. Memlûk o işi yapınca azat olur.

ITK-I MÜBHEM (**İtḳ-i muhbam**) (Es. H.) Müteaddit memlûklerden lâlettayin birini veya birkaçını azadetmektir. Bir mevlânın iki kölesine hitaben «sizden birinjz hürsünüz» demesi gibi. Bu halde mevlâ azadettiği köleyi sarahaten veya zımnen tâyin ve beyana mecbur olur.

ITK-I MÜNECCEZ (**İtḳ-i muncaz**) (Es. H.) Bir şartla muallâk, bir zamana muzaf olmıyan ıtıktır. «Sen hürsün», «seni azadettim» diye yapılan ıtıklar gibi ki, köle veya cariye derhâl azat olmuş olur.

ITK-I MÜŞTEREK (**İtḳ-i muştarak**) (Es. H.) İki veya daha ziyade kimsenin malik oldukları bir köle veya cariyeyi birlikte azadetmeleridir.

ITK-I MUZAF (**İtḳ-i mużāf**) (Es. H.) Bir zamana izafe edilmiş olan ıtıktır: «sen şu ayın nihayetinde hürsün» denilmesi gibi ki, o ay nihayet bulunca ıtk vukua gelir.

ITKNAME (**'İtḳ-nāme**) (Es. H.) Azadedilmiş olan köle veyacariyeye ıtkını natık olmak üzere verilen vesikadır.

ITK - UN - NESEME (**İtk un-nasma**) (Es. H.) Azadedilmek üzere alınmış olan köleyi azadetmektir: Vasinin müteveffa mûsi namına bir köle alıp azadeylemesi gibi.

IVAZ ŞARTİYLE HİBE (**İvaż şartiyle hiba**) (Es. H.) Mevhub-un-leh tarafından vahibe ıvaz, yani mal-i mevhuba bedel muayyen bir mal verilmek şartiyle takyiedilerek akd olunan hibedir: bir kimsenin şu makule ivaz vermek, yahut kendisinin miktarı malûm deynini eda etmek şartiyle birine bir şey hibe etmesi ve yine bir kimsenin ölünceye kadar kendisini beslemek şartiyle mülk akarını birine hibe ve teslim etmesi gibi.

IYAL (**İyāl**) (Es. H.) Bir kimse tarafından infak edilen veya edilmesi lâzım gelen kimselerdir.

IZTIRAR (**İżṭirār**) (Es. H.) Memnu olan bir işi işlemeye muztar kalmak demektir; iki kısma ayrılır:

1 — Dahilî bir sebepten neşet eden ıztırardır. Buna «ıztırar-ı semavi» de denir: açlık gibi.

2 — Haricî bir sebepten ilerigelen ıztırardır. Buna «ıztırar-ı gayrisemavi» de denir: ikrah-ı mülci gibi.

IZTIRAR HALİ *[alm. Notstand. — fr. état de nécessité, cas de necessité. — ing. necessity. — lât. necessitas.]*

1 — (**HH**) Kendisini veya diğerini, zarardan yahut derhal vuku bulacak bir tehlikeden vikaye için, ahar şahsın mallarına halel iras etmektir (BK. 52 f2). Aynı sebepler altında bir diğerin mülküne tecavüzdür (MK. 677).

2 — (**CH**) Kendisini veya başkasını, vukuuna bilerek mahal vermediği ve başka türlü tahaffuz imkânı da bulunmıyan ağır, muhakkak ve şahsa yöneltilmiş bir tehlikeden korumak için işlenilmiş suçlarda, failin mesuliyetini kaldıran haldir. Aynı anlamda «Zaruret hali» terimi de kullanılır (CK. 49 b. 3).

İ

İADE *[alm. Rückerstattung, Zurückerstattung, Auslieferung (İs.) Herausgabe (Al.). — fr. restitution. — ing. restitution, return — lât. restitutio].*

Bir şeyin haksız iktisap olunmasından dolayı veya kanuni bir emrin ifası maksadiyle veyahut yeniden hâsıl olan kanuni lüzum üzerine hak sahibine geri verilmesidir.

İade mükellefiyeti olan haller şunlardır:

1 — Haklı bir sebebe dayanmadan başkasının zararına mal iktisabeden kimse o malı geri vermekle mükelleftir (BK. 61 - 66; MK. 907).

2 — Tahrirî borç ikrarı senedinin iadesi: borcunu eda eden borçlu, ödediği miktar mukabilinde aldığı

makbuzu kaybetmiş ise yazılı borç ikrarı senedinin alacaklı elinde bulunmasından tehlikeye mâruz kalmaması için bu senedin iadesi lâzımdır (BK. 87). *[alm. Rückgabe (der Urkunde) — fr. remise (du titre). — ing. return (of document)]*

3 — Nişanın bozulması halinde nişanlılardan her biri diğerine verdiği hediyeyi geri istiyebilir (MK. 86).

4 — Mirasta iade; muris sağlığında mirasçılardan birine, bilhassa füruundan birine veya birkaçına yaptığı tasarruflarla terekeyi ve binnetice münferit mirasçıların miras hisselerini azaltmış olabilir. Meselâ: murisin mirasçılarından birini evlendirmesi veya birine sermaye vererek iktisadi istiklâl temin eylemesi veyahut birisi için büyük tahsil ve terbiye masrafları ihtiyar etmesi veya birinin borçlarını ödemesi gibi, diğer mirasçıların hisselerini tenkis edici tasarruflarda bulunmuş olması mümkündür. Bu tasarrufların umumiyetle ve kanunun koyduğu kayıt ve şartlarla mirasın taksiminde hesaba katılması ve hisselerin bunlara göre denkleştirilmesi iktiza eder ki bu hesaba katma işine «mirasta iade» *[alm. Ausgleichung (unter Miterben). — fr. rapports (entre héritiers). — ing. bringing into hotchpot, collation. — lât. collatio]* denir (MK. 603 — 610).

5 — İflâsta iade: iflâsta alacaklılar veya iflâs dairesi müflisin bazı tasarruflarının (İcİf.K. 278 — 280) iptalini dâva edebilirler. Bu suretle iptal edilen bir tasarruftan istifade eyliyen kimse elde ettiğini iade ile mükelleftir. İade ile mükellef olanın karşılık olarak verdiği şeyin aynı veya bedeli kendisine geri verilmek şart olduğu gibi bu kimse eski haklarını da muhafaza eder (İc. İf. K. 283).

6 — İcrada iade: *bk.* İcranın iadesi.

İADE-İ İTİBAR (İflâsta) *bk.* İtibarın yerine gelmesi.

İADE-I MUHAKEME *bk.* Muhakemenin iadesi.

İADE-İ MÜCRİMİN *bk.* Suçluların iadesi.

İARE *bk.* Ariyet.

İBADETHANE *[alm. Gotteshaus, Tempel, Kultbauten. — fr. édifices du culte. — ing. sanctuary. — lât. templum, aedes sacra.]*

Kanunlarla tanınmış bir dine, bir mezhebe ait âyinin icrasına tahsis olunan yerlerdir. İbadethaneler ve eşyası kanunların himayesi altındadır (CK. 175-177, 241, 492, 516).

İBAHA (İbāḥa) (Es. H.) Bir şeyin işlenip işlenmemesi müsavi olmaktır. Memnuun zıddıdır. İşlenip işlenmemesi müsavi olan fiile «mubah» denir.

Fıkıh ıstılahında ibaha: bir şeyden ıvazsız intifaa izin ve ruhsat vermektir, intifa gerek aynın bekasiyle ve gerek istihlâki suretiyle olsun. Meselâ: bir kimsenin bağındaki meyvalardan yemek üzere birine izin vermesi ibahadır. Bir kimse arsasından geçmek üzere komşusuna izin verse bir nevi ibaha olur.

Kezalik bir kimse bir şahsa yiyecek veya içecek bir şey ibaha etse o şahıs ibaha olunan şeyi alıp da ahara satmak ve bağışlamak gibi bir surette tasarruf edemez.

İBAHİ (İbāḥī) (Es. H.) Muharrematın mubah olduğuna itikad eden şahıstır ki zındık hükmündedir.

İBAK (İbāḳ) (Es. H.) Kölenin efendisine itaatten imtina ederek temerrüden kaçmasıdır.

İBDA (İbżā') (Es. H.) Bir kimsenin kârı tamamen kendisine aitolmak üzere diğer kimseye sermaye vermesidir.

İBN-İ MEHÂZ (İbn-i maḥāẓ) (Es. H.) İki yaşına girmiş olan erkek devedir.

İBNİYYE (Feraizde) (İbniyya) (Es. H.) Müteveffanın oğlunun kızı veya oğlunun oğlunun kızıdır. Müteveffaya derecesi ister yakın ister uzak olsun. Ancak müteveffa ile kendi arasına kadın girmemek lâzımdır.

İBN-ÜS-SEBİL (İbn us-sabīl) (Es. H.) Yolcu. Uzak bir yere yolculuk eden kimsedir. Cem'i «ebna-üs-sebil» dir. Muhtelif yollarda yolculuk eden ebna-üs-sebile, «sâbile» denir.

Vatanında malı mevcut olduğu halde gurbette parasız kalan ve kendisine borç para verecek kimsesi bulunmıyan bir ibn-üs-sebile zekât ita ve beytülmalden iane olunabilir.

İBRA (İbrā) (Es. H.) Bir kimsenin zimmetini haktan berî kılmaktır ki, iki kısımdır: biri ibra-i iskat, diğeri ibra-i istifadır.

İBRAİ İSKAT (İbrā-i isḳāṭ) (Es. H.) Bir kimse diğer kimsede olan hakkının tamamını iskat yahut bir miktarını tenzil ile o kimseyi berî kıl maktır.

İBRAİ İSTİFA (İbrā-i istifā) (Es. H.) Bir kimse diğer kimseden hakkını kabız ve istifa eylemiş olduğunu itiraf etmekten ibaret olan bir nevi ikrardır.

İBRÂİ ÂM (İbrā-i 'āmm) (Es. H.) Kâffe-i hukuk ve daaviden bir kimseyi ibra eylemektir: «Filânı kâffe-i daaviden berî kıldım» yahut «onda asla hakkım yoktur» demek gibi.

İBRÂİ HAS (İbrā-i ḫaṣṣ) (Es. H.) Bazı hak ve dâvalardan bir kimseyi ibra etmektir. Bin kuruş alacak dâvasından dâvacının dâva olunanı ibra etmesi gibi.

İBRA 1 — Alacaklının bir hakkından tamamen veya kısmen vazgeçmesidir. *[alm. Erlass, Aufhebung (einer Schuld durch Übereinkunft). — fr. remise de dette. — ing. release of debt. — lât. acceptilatio, pactum de non petendo, liberatio].* İbranın ıvazlı olup olmaması arasında bir fark yoktur. Doğurduğu hukuki netice bakımından ibranın hüküm ifade etmesi için hak sahibinin ehliyeti bulunması lâzım gelir. İsviçre Borçlar Kanununun ibraya dair olan 115 inci maddesini kanunumuz iktibas etmemiştir.

2 — Cemiyetlerle ticaret şirketlerinde organları mesuliyetinden kurtarmadır. *[alm. Entlastung. — fr. décharge. — ing. discharge. — lât liberatio].* İbra kararları muhtemel tazminat talebinden feragati tazammun eder (TK. 379).

İBRAZ *[alm. Vorlegung, Vorlage, Vorzeigung (von Wertpapieren oder Handelsbüchern). — fr. présentation (des effets de commerce), représentation (des livres de commerce). — ing. presentation (of bills), production (of books of account) — lât. exhibitio.]*

1 — Ticari senetler muamelelerinde senedi, hâmilin muhataba veya borçluya göstererek kabulünü veya tediyesini istemesine denir.

2 — Ticari defterlerde ibraz, bir dâvanın muhakemesi sırasında münazaalı meseleye mütaallik kayıtların sureti çıkarılmak üzere mahkemenin re'sen veya iki taraftan birinin talebine binaen bunlardan birine veya ikisine ait defterlerin gösterilmesini emretmesidir (TK. 77, 78).

İBZA (Es. H.) Bir kimsenin kârı tamamen kendisine ait olmak üzere diğer bir kimseye sermaye vermesidir. Sermayeye «Vidaa» ve veren kimseye «Mübdi» ve alan kimseye «Müstebzı» denir, *bk.* Bidaa.

İCAB-I VAKF (İcāb-i vaḳf) (Es. H.)

Vâkıftan vakfı inşa için sudur eden ve mahallî örfe göre inşa-yı vakfa delâlet eden sözdür.

İCAP (İcāb) (Es. H.) İnşa-yı tasarruf için iptida söylenilen sözdür ki tasarruf onunla ispat olunur. Meselâ bir kimse diğerine «şu kitabımı sana yüz kuruşa sattım» deyip o da «aldım» dese bir tasarruf vücuda getirilmiş olur ki o da beyi akdidir. Bu tasarrufu vücuda getirmek için evvelâ söylenilen «sattım» sözü icaptır.

İCAP VE KABUL *[alm. Offerte (Antrag, Angebot) und Annahme. — fr. offre (policitation) et acceptation. — ing. offer and acceptance. — lât. pollicitatio (promissio, oblatio, offerre)].*

1 — İcap diğer biri ile mukaveleye girişmek için yapılan irade beyanıdır. Kanunumuzun kabul ettiği esasa göre böyle bir beyanın hüküm ifade etmesi, muhataba varmasına bağlıdır. Muhatabın ittılaı ancak istisnai hallerde lâzım gelir.

2 — Kabul, icaba uygun olarak izhar edilen ve ona muvafakati tazammun eyliyen irade beyanıdır (BK. 3 vd. TK. 669).

İCAR (Kira)

İcar akdi veya icar mukavelesi demektir. İcar akdi öyle bir mukaveledir ki onunla kiralıyan, kiracının kendisine ödediği veya teminini iltizam eylediği bir bedel mukabilinde bir şeyin veya bir hakkın kullanılmasını veya intifaını muayyen bir zaman için kiracıya terk eylemeyi taahhüt ve iltizam eder.

1 — Âdi icar (âdi kira): *[alm. Miete. — fr. bail à loyer. — ing. contract of hire, ordinary lease. — lât. locatio conductio rei]* mevzuu hasılat veren bir maldan gayrı, yani zirai istihsale yaramıyan menkul veya gayrimenkul bir mal olan icar akdidir (BK. 248-269).

2 — Hasılat icarı *[alm. Pacht. — fr. bail à ferme. — ing. lease. — lât. locatio conductio rei, colonia]* mevzuu hasılat veren bir mala veya bunlarla ilgili bir hakka taallûk eden kira akdidir ki kiracı kendisine bırakılan şeyin veya hakkın semerelerini ve hasılatını toplamak, onları kullanmak, onlardan intifa etmek salâhiyetini, mecuru icabı surette işletmek ve hasılata kabiliyetli bir halde bulundurmak mükellefiyetini haizdir. Âdi kiradan farklı hükümlere tâbidir (BK. 270-298).

Kira bedeli *[alm. Mietzins, Pachtzins. — fr. loyer, fermage. — ing. hire, rent. — lât. merces.]* ya nakit veyahut hasılattan veya semereden bir hisse olabilir. İkinci şekle «iştirakli icar» *[alm. Teilpacht. — fr. colonage partiaire, métayage. — lât. colonia partaria]* denir.

İCARE (İcāra) (Es. H.) Ücret mânasınadır. Fakat icar mânasında dahi istimal olunmuştur.

İstılahta malûm bir menfaati malûm bir ıvaz mukabelesinde temlik etmektir. Meselâ: bir kimse hanesini bir sene müddetle diğer kimseye elli liraya kiraya verse o hanenin bir senelik menfaatini elli lira mukabilinde o kimseye temlik etmiş olur.

İCARE-İ FÂSİDE (İcāra-i fāsida) (Es. H.) Aslen meşru olup da vasfen meşru olmıyan, yani inikat şartlarını câmi olduğu cihetle zaten münakit olup da sıhhat şartlarından bazısı bulunmadığından bazı evsaf-ı hariciyesi itibariyle meşru olmıyan icaredir. Bedelin meçhul olması gibi.

İCARE-İ GAYRİLÂZİME (İcāra-i gayr-i lāzima) (Es. H.) Kendisinde hıyarattan birisi bulunan icaredir.

İCARE-İ GAYRİMÜNAKİDE (İcāra-i gayr-i münʿaḳida) (Es. H.) İcare-i bâtıla demektir. Yani zaten meşru olmıyan ve tâbir-i aharla inikat şartlarından biri bulunmıyan icaredir: mecnunun ve sabiy-yi gayri mümeyyizin icar ve isticarı gibi.

İCARE-İ LÂZİME (İcāra-i lāzima) (Es. H.) Hıyar-ı şart ve hıyar-ı ayp ve hıyar-ı ruyet gibi hıyarattan ârî olan sahih icaredir.

İCARE-İ MEVḲUFE (İcāra-i mevḳūfa) (Es. H.) Gayrın hakkı taallûk eden icaredir: icare-i fuzulî gibi.

İCARE-İ MUZAFE (İcāra-i mużāfa) (Es. H.) Muayyen bir vakitten sonra yapılan icaredir. Meselâ: gelecek filân ayın iptidasından itibaren bir hane bu kadar müddet için şu kadar kuruşa icar olunsa icare «muzaf» olarak münakit olur. Kira müddetinin sonunda kiralanan şeyin tahliye edilmesi halinde geçecek her gün için ayrıca bedel tâyini suretiyle kira mükavelesine konulan şart «icare-i muzafe» dir.

İCARE-İ — MÜNCEZE (İcāra-i muncaza) (Es. H.) Bir şarta muallâk ve bir vakte muzaf olmıyan icaredir.

İCARE-İ MÜNAKİDE (İcāra-i munʿaḳide) (Es. H.) İnikadeden, yani inikat şartlarını câmi olan icaredir.

İCARE-İ MÜECCELE (İcār-i muʿaccala) (Es. H.) Arz-ı memleket ile tedavül kabiliyetini haiz vakıf mahallerde kullanılan bir tâbirdir. Arz-ı memleketin ziraat suretiyle intifa olunanlarından humus ve öşür nispetinde alınan hasılat hissesini ve ziraat olunmıyanların da kıymet üzerinden «icare-i zemin», «bedel-i öşür», «mukataa», «bedel-i öşür mukataası» namlariyle alınan senevi muayyen bir miktar meblâğı ifade eder. Peşin değil, hasılatta veya sene sonunda alındığından dolayı «müeccele» denmektedir. Vaktiyle bu müeccel ücret muvazzaf haraca benzetilerek «çift akçesi» ve «mukaseme» vergisine mümasil olmak üzere de «öşür» namiyle istifa kılınırdı. Tedavül kabiliyetini haiz vakıf mahallerde isekıymet üzerinden senevi cüzi miktarda akça veya kuruş hesabiyle alınan meblâğa ıtlak olunur.

İCARE-İ NAFİZE (İcāra-i nāfiẕa) (Es. H.) Gayrın hakkı taallûk etmiyen icaredir.

İCARE-İ SAHİHA (İcāra-i ṣaḥīḥa) (Es. H.) Zaten ve vasfen meşru olan, yani inikat şartlarını ve sıhhati câmi olan icaredir.

İCARE-İ TAVÎLE (İcāra-i ṭavīla) (Es. H.) 1 — Uzun bir müddetle vuku bulan icaredir. Bir maslahata veya şart-ı vâkıfa müstenit olmadıkça bir vakıf akar bir seneden, bir vakıf arazi de üç seneden ziyade müddetle icareye verilemez. Emval-i yetim hakkında da hüküm böyledir.

2 — İcare-i vâhideli bir vakıf akarın fıkhan muayyen sebeplerden biriyle üç seneden fazla bir müddeti istihdaf eder surette icarıdır. Bu müddet ister üç seneden fazla muayyen bir müddet olsun, ister «hikr» de olduğu gibi bu müddetin malûm bir nihayeti bulunmasın.

İCARE-İ VÂHİDELİ EVKAF (İcāra-i vāḥidali avḳāf) (Es. H.) Hakiki bir şahsın kendi tasarrufundaki akarını kısa bir müddet tâyini ile icarı gibi vakıf mütevellisi tarafından icar olunagelen musakkaf ve müstagallât-ı mevkufedir.

İCARE-İ ZEMİN *bk.* Mukataa.

İCARE-İ MÜSANEHE (musānahatan icāra) (Es. H.) Yıllık olarak yapılan bir icar akdidir.

İCARE-İ MÜŞAHERE (muṣāharatan İcāra) (Es.H.) Aylık olarak yapılan icar akdidir. Bir akarı her aylığı elli liraya olmak üzere kiraya vermek gibi.

İCARETEYN (İcārateyn) (Es. H.) Muaccel ve müeccel icareler demektir.

İCARETEYNLİ EVKAF (İfāretayn evḳāf) (Es. H.) Muaccel ve müeccel ücretlerle icar olunan musakkafat ve müstegallât-ı mevkufedir.

İCARETEYNLİ AKARAT-I MEVKUFE (İcārataynli ʿaḳārat-i mavḳūfa) (Es. H.) İcareteynli evkaf tâbirinin müradifidir. Muaccel ve müeccel ücretlerle icar olunanan musakkafat ve müstegallât-ı mevkufedir.

İCAZET *[alm. Genehmigung, (nachträgliche) Zustimmung.— fr. approbation, ratification. — ing. ratification. — lât. ratihabitio].*

1 — Borç altına girmeye ehil olmıyan ve fakat temyiz kudretini haiz bir kimse tarafından yapılmış olan hukuki muameleye kanuni mümessilin sonradan muvafakat eylemesidir (MK. 16, 394, 395).

2 — Bir kimsenin temsil kudretini haiz olmaksızın diğeri namına muameleye girişmesi halinde yapılan muameleye o diğerin sonradan muvafakat etmesi mümkündür. Buna da icazet derler (BK. 38).

İcazet bir taraflı hukuki muameledir ve makabline şâmildir. Yani, icazet verilen bir muamele yapıldığı andan itibaren muteber sayılır. Icazetten rücu edilemez.

İCAZET-İ LÂHİKA (İcāzat-i lāḥiḳa) (Es. H.) Mevkuf bir akde lâhik icazettir. Meselâ : bir kimse fuzuli olarak aharın malını sattıktan sonra mal sahibine haber verip o da icazet verse bu icazet icazet-i lâhikadır.

İCMA (İcmāʿ) (Es. H.) Lûgatte iki mânaya gelir: biri azim, diğeri ittifaktır. Usul ıstılahında ümmetten bir asırda gelen bilcümle müçtehitlerin fer'î bir hükm-ü şer'î üzerinde yekdiğerinden haberleri olmaksızın ittifaklarıdır. Buna «İcma-ı ümmet» denmesi şâyidir.

İCRA *[alm. Zwangsvollstreckung (Al.), Vollstrekkung, Schuldbetreibung (İs.), Betreibung (İs.). — fr. exécution forcée. — ing. execution. — lât. executio].*

Bir mahkeme ilâmının veya idari bir kararın hükmünü yerine getirmek demektir. Para ve teminat borçları hakkında ilâmsız takibin katîleşmesi halinde yapılan muamelelere de icra muameleleri denilmektedir.

İCRA BAŞLANGICI *[alm. Beginn der Ausführung (eines Verbrechens). — fr. commencement de l'exécution.]*

Cürme teşebbüsün unsurlarından biridir. Hangi hareketlerin icra başlangıcı sayılacağı kanunda gösterilmemiştir. Bu mesele doktrinde de ihtilâflıdır. Icra başlangıcına takaddüm eden hareketler «ihzari hareketler» *[alm. Vorbereitungshandlungen.— fr. actes préparatoires]* ismini alırlar ve cezayı müstelzim değildirler.

İCRA DAİRESİ *[alm. Vollstreckungsamt (Al.), Betreibungsamt (İs). — fr. office d'exécution.]*

Mahkeme ilâmları hükmünü tenfiz eden ve ilâmsız icra yollariyle takip işlerini yapan dairedir.

Her asliye mahkemesinin kaza dairesinde lüzumu kadar icra dairesi bulunur (İc İf K. 1).

İCRA EMRİ *[alm. Vollstreckungsbefehl. — fr. ordre d'exécution. — ing. execution warrant, writ of execution, enforcement order. — lât. mandatum executionis, praeceptum executivum, executoriales']*

Menkul, gayrimenkul ve çocuk teslimine, bir işin yapılmasına yahut yapılmamasına, bir irtifak hakkının konulmasına veya kaldırılmasına, para borcuna veya teminat verilmesine mutaallik mahkeme hükümlerinin yerine getirilmesi için borçlulara (mahkûmunaleyhe) icra dairesinde tebliğ edilen emirlerdir (İc İf K. 24-37).

İCRA HÂKİMLİĞİ *bk.* Tetkik mercii.

İCRA HUKUKU (Takip hukuku) *[alm. Zwangsvollstreckungsrecht (Al.), Betreibungsrecht (İs.). — fr. législation sur les voies d'exécution. — lât. ius persecutionis].*

İcra muamelelerine ve hususiyle ilâmsız takip işlerine mütaallik hukuk şubesine icra hukuku, yahut takip hukuku denilmektedir. Bu hukuk borç için takibe mahsus bütün hükümleri ihtiva eder.

İCRAİ HACİZ *[alm. Pfändung Vollstreckungspfändung. — fr. saisie-exécution. — ing. attachment, seizure, impound, distress. — lât. pignoriscapio].*

Para borcuna veya teminat verilmesine mütaallik mahkeme ilâmı üzerine, yahut ilâmsız takipte haciz yoliyle gönderilen ödeme emrine müddeti içinde itiraz edilmemek, yahut itiraz ref'edilmek suretiyle takibin katileşmesinden sonra konulan hacizlere denir (İc İf K. 32, 37, 78).

İCRAİ KARAR *[alm. vollstreckbarer Verwaltungsakt, Verfügung. — fr. décision exécutoire].*

İdare makamlarının üçüncü şahıslara müessir ve doğrudan doğruya icra kabiliyetini haiz olmak üzere aldıkları hukuki tasarruflardır.

Bu kararları hususi hukuk muamelelerinden, tasarruflarından ayıran mümeyyiz vasıf üçüncü şahısların rı-

zasına ihtiyaç olmaksızın onlar hakkında da hüküm ifade etmesi, onlar için de riayeti mecburi olması ve bir hâkimin kararına ve adlî icranın tavassutuna lüzum olmaksızın kendiliğinden ve idari makamlarca icra kabiliyetini haiz bulunmasıdır.

İCRAİ SUÇLAR *[alm. Begehungsdelikte. — fr. délits de commision].*

Mevzuu bir fiilin yapılması olan suçlardır. Adam öldürmek, hırsızlık vs. gibi.

İCRA KUVVETİ (Yürütme erki) *[alm. vollziehende Gewalt. — fr. pouvoir exécutive. — ing. Executive Power. — lât. potestas executiva].*

Hükümet icra eden ve memleketi idare eden kuvvettir ki Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eyler. Meclis yürütme erkini seçtiği cumhurbaşkanı ve onun tâyin edeceği Bakanlar Kurulu eliyle kullanır (Anayasa 5, 7).

İCRA MEMURU *[alm. Vollstreckungsbeamter, Gerichtsvollzieher (Al.), Betreibungsbeamter (İs.). — fr. préposé à l'exécution. — ing. bailiff. — lât. executor].*

İcra dairesinde icra işleriyle meşgul olmak ve icra hâkimince verilen kararları tatbik ve infaz etmek üzere tâyin edilen memurdur (İc İf K. 1, 5).

İCRANIN İADESİ *[alm. Rückgängigmachung der Betreibung (der Zwangsvollstreckung). — fr. restitution d'exécution].*

Bir ilâm hükmü icra edildikten sonra temyiz merciinde nakzedilip de aleyhinde icra yapılmış olan şahsın hiç veya o kadar borcu olmadığı katî bir ilâmla tahakkuk ederse, ayrıca hükme hacet kalmaksızın, icra tamamen veya kısmen eski haline iade olunur. Ancak üçüncü şahısların hüsnüniyetle kazandıkları hakka halel gelmez. İşte bu eski hale getirme muamelesine «icranın iadesi» denir. (İc İf K. 40 f 2,3)

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ (Bakanlar kurulu) *[alm. Ministerrat. — fr. Conseil des Ministres (cabinet). — ing. Cabinet (Councel)].*

Başbakanın reisliği altında teşekkül eden kurul. Başbakan, Cumhurbaşkanınca Milletvekilleri arasından seçilir. Bakanlar, başbakanca Milletvekilleri arasından seçilip, temamı Cumhurbaşkanı tarafından onandıktan sonra Meclise sunulur (Anayasa 44; Devlet dairelerinin Vekâletlere ayrılması hakkında K).

İCRAYI MUVAKKAT *bk.* Muvakkaten icra.

İÇ DENİZ *bk.* Deniz.

İÇ SULAR *[alm. Binnengewässer. — fr. eaux intérieures. — ing. inland waters. — lât. aquae internae.]*

Bir devletin sınırları içinde bulunup seyrüsefere elverişli olan sulardır: nehirler, göller gibi.

İç sularda nakliyat, kara nakliyatı hükümlerine tâbidir (TK. 887 vd.).

İÇTİHAT

1 — İlmî *[alm. Rechtslehre, Doktrin, Rechtsheorie, Rechtsansicht, Jurisprudenz. — fr. doctrine, théories de Droit, opinions des juristes. — ing. Jurisprudence. — lât. iuris prudentia, opiniones (sententiae) prudentium]:* herhangi bir hukuki mesele hakkında hukuk âlimlerinin fikir ve mütalâalarıdır.

2 — Kazai *[alm. Rechtsprechung. — fr. jurisprudence. — ing. case law. — lât. iurisdictio]:* ihtilâflı hukuk meselelerine dair mahkemelerden ve hususiyle yargıtaydan verilmiş olan kararların heyeti mecmuasına mahkemeler içtihadı (İçtihad-ı mahakim) yahut kazai içtihat denir (MK. 1; Temyiz Mahkemesi Teşkilâtına Dair K. 8).

İÇTİHAD (İctihād) (Es. H.) 1 — Lûgatte, zor ve külfetli bir iş vücuda getirmek için bütün kudret ve gayretini sarfetmek suretiyle çalışmak demektir.

Istılahta, ahkâm-ı zanniyeyi, yani haklarında katî sarahat bulunmıyan meseleleri edille-i tafsiliyesinden istinbata bütün kudretini sarfetmekten ibarettir.

İçtihad edene müçtehit, içtihat olunan hükme müçtehed-ün-fih denir.

2 — İctihad-i örfi (İctihādi 'urfī) Hükmü örf ile sabit hukuki bir asla (esasa) istinat suretiyle vukubulan bir içtihattır.

Bazı idare âmirlerinin ve bilhassa muhtesip denilen zabıta-i ahlâkiye ve idare memurlarının örfe nazaran bazı tedbirler ittihaz etmeleri bu kabîldendir.

Bunun mukabili içtihad-ı şer'îdir ki, bunda hükmü şer-i şerif ile sabit olan bir asıl, bir esas nazarı itibara alınır.

İÇTİHATLARIN TEVHİDİ (Birleştirilmesi) *bk.* Tevhidi içtihat.

İÇTİMA *[alm. Versammlung, Hauptversammlung, Generalversammlung, Tagung. — fr. réunion, assemblée générale. — ing. meeting, general meeting. — lât. congregatio, conventus, coetus].*

1 — Herhangi bir meclis, cemiyet, şirket veya heyet gibi teşkilâtlandırılmış topluluğun muayyen zamanlarda kanun ve nizamnamelerine göre vukubulan toplantılarına denir (Anayasa; Belediyeler, İdare-i Hususiye-i Vilâyat K ; TK.; Cemiyetler K.).

Bu teşkillerin içtimaları âdi veya fevkalâde olur. Âdi içtima: kanun ve nizamnamelerin gösterdiği zamanlarda vukubulan içtimadır. Fevkalâde içtima: herhangi bir meclis, cemiyet, şirket veya heyetin, hükümetin veyahut o teşekküllerin evvelce verilmiş kararları veya bunların idare meclislerinin, mürakıplarının veya muayyen adette âzasının isteğile yapılan içtimaa denir.

2 — İçtima, her kasım ayı iptidasından gelecek ekim ayının nihayetine kadar devam eden Türkiye Büyük Millet Meclisi senesine de denir (İç tüzük 1, f. 5) *[alm. Sitzungsperiode. — fr. session. — ing. session].*

İÇTİMA (CH.) Katîleşmiş bir hükümle ayrılmamış olan iki veya daha ziyade suçun aynı şahıs tarafından işlenmiş olması halidir.

Suçların iki türlü içtimaı mümkündür: birincisi hakiki içtima *[alm. Realkonkurrenz, Zusammentreffen strafbarer Handlungen. — fr. cumul d'infractions, cumul de délits, concours d'infractions (İs.), cumul réel.]* dır ki içtimaa dâhil olan fiillerin herbiri müstakil suç teşkil ederler, ikincisi fikrî içtima *[alm. İdealkonkurrenz. — fr. cumul idéal]* dır ki bir fiilin kanunun muhtelif hükümlerini ihlal etmesi halinde husule gelir. Fikrî içtima tâbiri yerine câli içtima, kâzip içtima tâbirleri de kul-

lanılmıştır. Fikrî içtimada suçlu fiil ile ihlâl edilen kanun hükümlerinden en ağır cezayı icabettirene göre cezalandırılır.

Cezaların içtimaında üç sistem mevcuttur. Birincisi cezaların cem'i sistemidir, içtima eden suçların cezalarının cemedilerek tutarının suçluya verilmesini tazammun eder. *[alm. Strafenhäufung, Strafhäufung. — fr. cumul de peines, cumulation de peines, cumul matériel].* İkincisi beli' (yutma) sistemi *[alm. Absorptionsprinzip. — fr. système d'absorption]* dir ki içtimaa dâhil olan cezalardan en ağır olanın hükmedilmesi ile iktifa olunur. Bu iki sistem arasında yer alan üçüncü sistem hukuki içtima sistemi *[alm. Strafschärfung, Verhängung einer Gesamtstrafe. — fr. cumul juridique, système de l'aggravation]* dir ki en ağır olan cezaya diğerlerinin kanunun tâyin edilen nispette bir miktarının eklenmesini icabettirir. Türk Ceza Kanununun esas itibariyle kabul ettiği bu sonuncu sistemdir (Ck. 68 - 79).

İÇTİMA HÜRRİYETİ (Toplanma hürriyeti) *[alm. Versammlungsfreiheit, Versammlungsrecht. — fr. liberté de réunion. — ing. freedom of meeting].*

Muayyen meseleler hakkında müzakere icra ve karar ittihazetmek üzre umumi, yani herkesin girebileceği muvakkat toplantılar yapılmasına teşebbüs ve bunu temin eylemek hakkıdır. İçtima hak ve hürriyeti Türklerin kamu haklarındandır. (Anayasa 70).

İçtimaların tâbi olduğu usul 27 Mayıs 1325 tarihli İçtimaatı Umumiye Kanununda ve açık yerlerde yapılacak içtimaları memleketin huzur ve sükûnunu muhafaza için hükûmetin menedebileceği 3 Mart 1328 tarihli kanunda gösterilmiştir.

İçtimaatı Umumiye Kanununa göre miting, konferans gibi herkesin girebileceği içtimalar umumidir. Nişan, evlenme, balo toplantıları gibi yalnız davetlilerin iştirak edebileceği içtimalar hususi sayılır ki bunları yapmak serbesttir. Umumi içtimaın vukuundan en az kırk sekiz saat evvel hükümete beyanname verilmek ve içtimaı idare edecek üç kişi gösterilmek lâzımdır. İçtima onu idare eden heyetin müracaatı veya inzıbat ve intizamı bozan mücadele ve münazaanın vukuu hallerinde, hazır bulunan memur tarafından feshedilir. Açık yerlerde güneşin doğuşundan itibaren batması zamanına kadar içtima caizdir. Gece açık yerlerde içtima olunmaz.

İÇTİMAİ SIHHAT VE MUAVENET HUKUKU *[alm. Soziales Gesundheits — und Fürsorgerecht. — fr. législation sur l'hygiène et l'assistance sociale].*

İç idare hukukunun teşvik, nezaret, murakabe fonksiyonlariyle ilgili kısmına giren her türlü sıhhî tesisleri, depoları, yiyecek, içeceği, satış yerlerini ve şekillerini kontrola ait bütün hükümlerle umumi sıhhatin korunmasına yarıyan her türlü kanun, nizam ve esaslardır.

İşçi ve hizmet erbabının hayat ve sıhhatlerinin korunmasına; kadın ve çocukların istismar edilmelerini önlemeye; fakir, kimsesiz, yetim, yoksul ve dulları himayeye; hastalık, kaza, sakatlık sigortaları, hastahaneler ve hasta sandıkları tesisine; işsizlere iş bulmaya vs. ye taallûk eden bütün hükümler de bu hukuka girer.

İÇTİMAİ SİGORTALAR *[alm. Sozialversicherung. — fr. assurance sociale. — ing. social insurance].*

İşçilerin vaziyetlerini iyileştirmek gayesiyle yapılan sigortalardır. İçtimai sigortalar gelirleri yalnız çalışmalarından ibaret olan şahıslara tatbik olunur. Bu işçiler çok yüksek olmıyan kazançlarından artırarak hususi sigortalara başvurmak imkânlarına malik olmadıkları için içtimai sigortanın primini de tamamen ödiyecek vaziyette değildirler. Hakikatta işçilerin ödedikleri miktar primin bir kısmıdır. Geri kalan kısım iş verenler, istihdam edenler ve hattâ devlet tarafından ödenir.

İÇTÜZÜK *bk.* Dahilî nizamname.

İDA *[alm. Verwahrung, Aufbewahrung. — fr. dépôt, garde, consignation. — ing. deposit, bailment. — lât. depositum.]*

Bir şahsın diğer bir kimse tarafından verilen şeyi kabul ve onu emin bir yerde saklamayı taahhüd etmesidir. Ücret şart edilmedikçe veya ahval icabettirmedikçe müstevda (saklıyacak şahıs) ücret istiyemez (BK. 463 vd.).

İDAM CEZASI *bk.* Ölüm cezası.

İDARE *[alm. Verwaltung. — fr. administration. — ing. administration, civil service. — lât. administratio].*

1 — Devletin ve devlete bağlı âmme hükmi şahıslarının devlet nizamı çevresi içinde, teşrî ve kazai mahiyette olmamak üzere yaptıkları faaliyetlerdir.

2 — Hükümetin emir ve murakabesi altında âmme hizmetlerini gören teşkilâttır: nüfus idaresi, maarif idaresi gibi.

İDARE ÂMİRİ *[alm. vorgesetzte (übergeordnete) Verwaltungsbehörde, der Vorgesetzte. — fr. chef administratif. — ing. chief.]*

1 — Umumiyetle: idari vazife gören makamlarda mertebeler silsilesine göre vazife ve mesuliyet deruhte eden başlara denir: vali, kaymakam, nahiye müdürü gibi.

Bir emniyet müdürünün maiyetindeki komiserlerin idare âmiri olmasına mukabil onun da idare âmiri validir.

2 — Mecliste: (idareci üyeler): Türkiye Büyük Millet Meclisinde idari hizmetler, kolluk işleri gibi işlerle görevli üyeler (iç tüzük 206) (fr. questeur).

İDARE EDENLER *[alm. die Regierenden, Regierung (als Träger der Verwaltung). — fr. gouvernants, administrateurs. — ing. administrators. — lât. gubernatores].*

1 — Umumi mânada: esas teşkilât bakımından devlet kuvvet ve iktidarını elinde tutan ve hâkimiyeti izhar edenlerdir. Büyük Millet Meclisi ile Bakanlar Kurulu bu kategoriye girer.

2 — Dar mânada: idari makamlar ve otoriteler gibi, bir âmme hizmeti sevk ve idare edenlerdir.

İDARE EDİLENLER *[alm. die Regierten, Untertanen, Bürger. — fr. gouvernés, administrés. — ing. governed. — lât. civis, imperio subiectus].*

1 — Umumi mânada: esas teşkilât bakımından devlet kuvvetini elinde tutan ve millî hâkimiyeti izhar edenler karşısında fertlerin vaziyetidir.

2 — Dar mânada: İdari makamlar ve otoriteler

karşısında idari faaliyetlerden istifade eden veya üçüncü şahıs vaziyetinde bulunan fertlerdir.

İDARE HEYETİ (idare meclisi)

I. (AH) *[alm. Bezirksregierung. — fr. conseil d'administration].*

Vilâyetlerde valinin veya muavininin reisliği altında mektupçu, defterdar, maarif müdürü, nafıa başmühendisi ile sıhhiye ve ziraat müdürlerinden; kazalarda kaymakamın reisliği altında tahrirat kâtibi, malmüdürü ve hükümet hekimi ile ziraat memurundan teşekkül eden heyete denir. Lüzum görülen vilâyetlerde İç İşleri Bakanlığı idare heyetini gene valinin reisliğinde mülkiye veya hukuk mezunları arasından seçilen üç âza ile teşkile salâhiyetlidir.

İdare heyeti idari, istişari ve kazai olmak üzere üç türlü karar ittihaz eder (Vilâyet İdaresi K. 58-68).

II. (HH) *[alm. Verwaltungsrat, Vorstand. — fr. conseil d'administration. — ing board of directors].*

1 — Cemiyetlerde, anonim şirketlerde, İktisadi Devlet Teşekküllerinde idare ve temsil görevini haiz olan organ. Teşekkül tarzı ilgili kanunlarla muayyendir (Cemiyetler (K. 26; TK. 312 vd. 3460 Sayılı K. 14 - 16).

2 — Cumhuriyet Merkez Bankasının teşkilâtı arasındaki idare heyeti Banka Umum Müdürünün reisliği altında onun muavini ile Bankanın muhasebe müdüründen teşekkül eder. Başlıca vazifesi salâhiyeti dâhilindeki memurları tâyin, kredi ve iskonto muameleleriyle iştigal etmektir (Cumhuriyet Merkez Bankası K. 54, 76).

İDARE HUKUKU *[alm. Verwaltungsrecht. — fr. Droit administratif. — ing. administrative law].*

Devletin ve Devlete bağlı kamu müesseselerinin hikmeti vücutları olan amaçlarını, hukuk nizamının çerçevesi içerisinde elde etmeğe yarıyan ve teşriî ve kazai görevler dışında kalan taaliyettir.

Teşriî ve kazai görevler hükümranlık iktidarının kullanılması demek olduğu halde idari faaliyetin, mutlaka bu mahiyeti haiz olması lâzım gelmez. Zira devlet, idari faaliyetinde, vatandaşların amaçlarını elde etmek için hukuk nizamı tarafından kendilerine verilmiş olan her türlü vasıtayı kullanabilir ve ekseriyetle olduğu üzere Devletin bu tarzdaki idari faaliyetinde hükümranlık mahiyeti yoktur.

Bütün idari faaliyet, muayyen münferit vazifelere mâtuf olmak üzere Devletin faideli olanı vazı ve tesise ve zararlıyı izaleye yarıyan, kanunlarla tahdidedilmiş fiil ve hareketlerini ihtiva eder.

İdare hukuku, idare eden devletle idare edilenler arasındaki münasebeti tanzim eden hukuktur.

İDARE-İ HUSUSİYELER (Hususi idareler) *bk.* Vilâyet hususi idaresi.

İDARE-İ ÖRFİYE *bk.* Örfi idare.

İDARE KOMİTESİ *[alm. Verwaltungsausschuss. — fr. comité administratif].*

1 — Anonim şirket olarak kurulan bankalar için 2999 Sayılı Kanun ile ihdas olunan heyet olup idare meclisinin kendi âzası arasından seçtiği iki âza ile bankanın umum müdüründen teşekkül eder, Bu heyet idare meclisinin murakabesi altında çalışır. Hakiki şahıslara herhangi bir şekilde yirmi beş bin liradan fazla ve iki yüz bin liradan az kredi açmak için idare komitesinin kararı lâzımdır.

2 — 3460 sayılı kanuna göre İktisadi Devlet Teşekkülleri tarafından kurulmuş olan müesseselerin rasyonel faaliyetini sevk ve idare etmek vazifesini görüp de müessese müdürünün reisliği altında ve alâkalı teşeküllü idare meclisi tarafından müessesenin memurları arasından seçilecek en az üç zattan terekkübeden organ (3460 K. 26 vd).

İDARE MAKAMLARI (İdari makamlar) *[alm. Verwaltungsbehörden. — fr. autorités administratives. — ing. administrative authority].*

İdarenin emretmek, icrai kararlar vermek kudret ve salâhiyetini haiz olan uzuvları ve teşkilâtıdır.

İDARE MECLİSİ *bk.* İdare heyeti.

İDARENİN HUSUSİ MALLARI *bk.* Âmme hükmi şahısların malları.

İDARENİN MESULİYETİ *[alm. Syndikatshaftung, Haftung der Verwaltung. — fr. responsabilité de l'administration. — ing. responsibility of the administration].*

Âmme idare ve müesseselerinin gerek âmme hizmetlerinin görülmesi dolayısiyle ve gerekse hususi emlâkin idaresi ve birer hükmi şahıs marifetiyle hususi hukuk sahasındaki tasarruf ve fiilleri sebebiyle üçüncü şahıslara karşı yaptıkları zararlardan doğan malî mesuliyetleri, zarar ve ziyan borçlarıdır.

Evvelce idarenin hâkimiyetine dayanarak icra ettiği tasarruf ve fiillerden dolayı mesuliyeti kabul edilmezken bugün bu mesuliyet bazı yerlerde mahkeme içtihatlariyle, bazı yerlerde kanunlarla kabul edilmiştir. Bizde Devlet Şûrası Kanununun 23 üncü maddesi idari muamelât ve mukarrerattan hukuku muhtel olanların dâva hakkını tasrih etmekle idarenin bu yolda mesuliyetini de kabul etmektedir. İdare hukukuna dayanan bu mesuliyetin hukuki esaslarını ve genişliğini Datnıştay içtihatları tâyin ve tesbit edecektir. İdarenin hususi emlâkinin idaresinden veya hususi hukuk kaidelerine tabi faaliyetlerinden doğan mesuliyeti Borçlar Kanunu hükümlerine göre tâyin ve tesbit edilir.

İDARETEN AZİL *bk.* Azil.

İDARE TEŞKİLÂTI (İdarî teşkilât) *[alm Verwaltungsorganisation.— fr. organisation administrative. — ing administrative organisation].*

Devletin; idare fonksiyonunu ifade eden uzuvları ve teşkilâtiyle idari vazifeleri gören diğer âmme idareleri ve müesseseleri ve teşkilâtıdır. Devletin idari teşkilâtiyle hükümet tedahül halindedir; yani hükümeti teşkil eden Bakanlar Kurulu ve her bakan idare teşkilâtının birer şubesinin şefleri olduğu gibi idare memurları olan vekâlet müsteşarları, umum müdürleri ve sair merkez ve taşra teşkilâtına dâhil zatlar, hükümetin alacağı kararları hazırlamakla mükellef olmaları itibariyle, hükümet teşkilâtına dâhil sayılırlar. Bu itibarla hükümet ve idare, uzuvluk bakımından tamamen ayrılmaz. İcra uzvu devletin ve milletin yüksek menfaat-

lerini korumak, onu gayelerine ulaştırmak için siyasi mahiyette ve fevkalâde kararlar alırken «hükûmet» bu kararların icrası, kanunların tatbiki, âmme hizmetlerinin müstemirren ifası için lâzım gelen günlük faaliyetlerin ifası zımnında teknik mahiyette hukuki ve fiilî tasarruflar yaparken «idare ve idare teşkilâtı» mahiyetini alır. Âmme hizmetlerini müstakil ve hususi mahiyetteki teteşebbüslere veya gene müstakil hukuki mevcudiyeti ve muhtariyeti haiz olan kömünlere bırakan İngiltere gibi memleketlerde bu mânada bir idare teşkilâtı olmayıp sadece hükümet teşkilâtı vardır. İdare hükmi şahsiyeti haiz olup onun mamelekini hazine temsil eder.

Bizde idare teşkilâtı; merkez teşkilâtı, merkezin mülki taksimat içindeki teşkilâtı, vilâyet, komün idareleri ve âmme müesseseleriyle iktisadi devlet teşekkülleriinden ibarettir.

Merkez teşkilâtı; başta Cumhurbaşkanı olmak üzere Başbakan ve Bakanlar kurulu, bakanlıklar ve Danıştaydan mülhak bütçeli teşkillerden ibarettir.

Mülki taksimat içindeki merkez teşkilâtı ise vilâyet, kaza ve nahiyelerde bulunan merkezî teşkilâttır. Vilâyetler ayrıca hükmi şahsiyeti haiz bir mahallî teşkilâta maliktir. Komünler ise belediye ve köylerden ibarettir. Âmme müesseseleriyle iktisadi devlet teşekkülleri ise muhtelif şekillerde görünürler.

İDARİ DÂVA *[alm. Verwaltungsklage. — fr. procès administratif. — ing. law-suit against the administration].*

Âmme hizmeti gören idari uzuvların haiz oldukları salâhiyete müsteniden husule getirdikleri haksızlığın izale ve tazmini veya ittihaz ettikleri karar ve muamelelerin kaldırılması zımmında gene idari kaza ve mercilere karşı fertler tarafından açılan dâvalardır. (Vergilerden dolayı muayyen mercilerde, diğer haksızlıklardan dolayı Danıştayda, idare heyetlerinde ikame edilen dâvalar gibi).

İdari dâva üç suretle olur:

1 — Kaza-i kâmile tâbi dâvalar *bk.* Tam kazaya tâbi dâvalar.

2 — İptal dâvaları: âmme hizmeti gören idari uzuvların ittihaz ettikleri bir karar ve fiilden dolayı menfaatleri haleldar olanlar tarafından o karar ve fiilin kanun ve nizamlara; esas, maksat, salâhiyet ve şekil cihetlerinden uygun olmadığı ve binaenaleyh o karar ve fiilden rücu edilmesi lâzım geldiği yolunda objektif mahiyette ve tazmini ihtiva etmiyecek surette idarî mahkemelerde ikame edilen dâvalardır. (Devlet Şûrası K. 23 f c, Vilâyet İdaresi K. 63).

3 — *bk.* Tefsir dâvası.

İDARİ FİİL (eylem) *[alm. Verwaltungshandlung. —fr. action de l'administration, action administrative, opération administrative].*

İdarenin, âmme hizmetlerinin itası için icrai bir kararın hazırlanması veya böyle bir kararın tatbik ve icrası zımnında yapmış olduğu fiil ve hareketlerdir.

İDARİ İHTİLÂF *[alm. Verwaltungsstreitigkeit.— fr. différend administratif. — ing. administratif disputes].*

Âmme idareleri veya müesseseleriyle fertler arasında idari muamele ve kararlar veya fiiller, diğer tâbirle âmme hizmetlerine mütaallik hukuki ve fiilî tasarruflar dolayısiyle veyahut devletle diğer âmme hükmî şahısları arasında idari vesayet salâhiyetinin istimalinden dolayı çıkan ve idari kazanın salâhiyet sahasına giren ihtilâflardır.

İDARİ İRTİFAK *[alm. öffentlichrechtliche Eigentumsbeschränkungen. — fr. servitude administrative (Fr). restrictions de droit public à la propriété foncière (İs). — ing. administrative easement, public purposes easement].*

İdarenin, âmme menfaati namına şahıslara ait bazı gayrimenkuller üzerinde bir tazminat mukabilinde olmıyarak ihdas ettiği mükellefiyettir. Bu irtifakı, medeni hukuktaki irtifak haklariyle karıştırmamalıdır.

İdari irtifak âmme sıhhati, âmme selâmeti, millî müdafaa namlarına yapılır.

Mezarlıklar yakınındaki bir arsaya kuyu kazılmasının, mekteplere ve hastahanelere yakın yerlerde meyhane açtırılmasının, infilâk maddeleri depolarına yakın yerlerde inşaata müsaadenin, memnu mıntıkalara muayyen mesafe haricinde inşaata veya geçmeye müsaadenin yasak edilmesi gibi. (Ankara Şehrinin İmarına Ait Kanuna Zeyl 1504 No K.; Millî Müdafaa Mükellefiyeti K.; Askerî Memnu Mıntıkalar Hakkında K. Yapı ve Yollar K.).

İDARİ KARAR *bk.* Karar.

İDARİ KAZA VE MERCİLERİ *[alm. Verwaltungsgerichtsbarkeit. — fr. contentieux administratif, juridiction administrative. — ing. administrative jurisdiction].*

İdari dâva ve ihtilâfları hal ve fasl salâhiyetine denir. Bu salâhiyet: a — Doğrudan doğruya kanunlarla vazifelendirilmiş müesseseler tarafından görülür: Danıştay dördüncü ve beşinci daireleri, müstakil kazanç itiraz ve temyiz komisyonları, Askerî Yargıtay gibi; b — Aslî vazifelere ilâve olarak diğer teşekküller tarafından görülür: idare heyetleri, muhtelif memurların toplanmasından doğan vergi komisyonları gibi. (Devlet Şurası K.; Vilâyetler İdaresi K.; Askerlerin Zat İşlerine Taallûk eden Dâvaların Tetkik ve Muhakeme Usulü Hakkında K.; Vergi Komisyonlarına Dair 3692 No. K.).

İDARİ MAHKEMELER *[alm. Verwaltungsgerichte. — fr. tribunaux administratifs. — ing. administrative courts].*

İdari kaza teşkilâtına dâhil olan mahkemelerdir. Bizde idari mahkemelerin başlıcaları Danıştay (Devlet Şûrası), İl (vilâyet) ve İlce (kaza) idare heyetleri, vergi itiraz ve temyiz komisyonlarıdır. Danıştay hem idari kazaya dâhil mahkemelerin temyiz mercii ve hem de umumi idare mahkemesidir; yani her idari mahkemeden ve kazai salâhiyeti haiz idari merciden sâdır olan kazai kararlar Danıştayda temyizen tetkik edilebileceği gibi herhangi bir idare mahkemesinin salâhiyet sahasına girmiyen tekmil idari ihtilâfların tetkik mercii de Danıştaydır.

Askerlerin zat işlerine taallûk eden idari ihtilâflar için kaza mercii Askerî Yargıtaydır. (3410 No. K.).

İDARİ MUAMELE (İdari tasarruf) *[alm. Verwaltungsakt, Verwaltungsverfügung. — fr. acte administratif. — ing. administrative act].*

İdari makamların âmme hizmetlerinin ifası zımnında yaptıkları hukuki muameleler, tasarruflardır. Amelî bakımdan bir muamelenin idarî mahiyette olup olmadığını anlamak için iki noktaya bakmak lâzımdır: sâdır olduğu makama; muamelenin idare fonksiyonuna taallûk edip etmediğine. Meselâ: talimatnameler, mevzuların mahiyeti bakımından tanzimî ve teşrîî bir muamele oldukları halde idarî makamlardan sâdır oldukları için idari muamele sayılırlar ve bu tasarruflar hakkındaki hükümlere tâbi olurlar. Bilâkis Danıştayın veya vilâyet idare heyetlerinin kazai kararları bunların idari fonksiyonlarına değil, kazai fonksiyonlarına taallûk ettikleri cihetle idari muamele mahiyetinde değildirler.

İDARİ MURAKABE *[alm. Verwaltungsaufsicht. — fr. contrôle administrative. — ing. administrative controle, supervision].*

İdarenin muhtelif sahalarda idari usuller dâhilinde icra ettiği murakabedir. Bu murakabenin başlıcaları: Hiyerarşi -meratip silsilesi- dolayısiyle memurlar üzerinde *[alm. Dienstaufsicht. — fr. surveillance de service — ing. supervision];* idari vesayet dolayısiyle devletten gayrı âmme idare ve müesseseleri üzerinde *[alm. Staatsaufsicht. — fr. tutelle administrative. — lât. publica cura ac tutela.]* ve zabıta salâhiyeti dolayısiyle de muhtelif ferdî ve hususi hayat ve faaliyet sahasında icra edilen murakabelerdir. İdari murakabenin kazai murakabeden ayrıldığı en mühim nokta bir ihtilâf ve talep mevcut ve vâkı olmaksızın re'sen icra edilmesi ve bu murakabe neticesinde verilen kararların kazai bir tasarruf ve binaenaleyh kesin hüküm (kaziye-i muhkeme) teşkil etmemesidir.

İDARİ TASARRUF *bk.* İdari muamele, Tasarruf.

İDARİ TAHSİS *[alm. Widmung, Indienststellung. — fr. affectation administrative. — ing. appropriation for administrative purpose].*

Âmme mallarından veya devletin hüküm ve tasarrufu altındaki mallardan birinin umumun istifadesine, âmme menfaatine konularak âmme emlâki arasına katılması veya bir âmme malının hangi cihetten kullanılacağının tâyin ve tesbitidir. Tahsis muhtelif şekillerde olur:

1 — Tabiî bir hâdise neticesinde bir şey âmme emlâki mahiyetini iktisabeder veya bir âmme emlâkinin mütemmim cüz'ü haline gelebilir. Bir nehrin yatağını değiştirmesi ve bu suretle bir kısım arazinin nehrin yatağı halini alarak âmme emlâkine inkılâbetmesi gibi. Burada tahsis tabiî hâdise neticesinde hasıl olmuş ve idare, keyfiyeti yalnız kabul ve tesbit etmiştir.

2 — İdarenin hususi emlâkine dâhil olan bir şey idari bir karar neticesinde âmme emlâki haline gelir. İdareye ait bir arazinin meydan haline konulması gibi. Burada tahsis idari bir kararın neticesidir.

3 — Devlete ait bir malın herhangi bir âmme hizmeti için kullanılması veya bir âmme idare veya müessesesine ait bir malın diğerine ait bir hizmet için onun emrine verilmesi de bir idari tahsistir. İdari tahsis bir idari muameledir ve idare hukuku hükümlerine tâbidir.

İDARİ TEAMÜL *[alm. Verwaltungsbrauch, Verwaltungsübung, Observanzen — fr. usages administratifs, pratique administrative. — ing. administrative custom. — lât. observatio].*

İdarenin muayyen hâdiselerde aynı hareket tarzını ihtiyar etmek suretiyle tesis ettiği teamüldür.

İDARİ VESAYET *[alm Staatsaufsicht. — fr. tutelle administrative. — ing. survision. — lât. publica cura ac tutela].*

Devletin, adem-i merkeziyet idarelerinin, yani diğer âmme idare ve müesseselerinin idari kararlarını ve idari fiil ve hareketlerini murakabe etmek ve bu kararları bozmak salâhiyetidir. Meselâ: devletin vilâyet hususi idareleri bütçeleri üzerindeki murakabesi, valiler vasıtasiyle belediye meclisleri kararlarını tasdik etmek veya bunların iptali cihetine gitmek suretiyle yapılan murakabe idari vesayetin bir neticesidir.

İDARİ ZABITA *[alm. Verwaltungspolizei. — fr. police administrative. — ing. municipal police].*

İdarenin, âmme intizamını muhafaza veya temin etmek, suçları ve karışıklıkları önlemek vazifesinden ibaret âmme hizmetidir. Bu vazife zabıta talimatnameleri ve emirleri, tembihleri isdar etmek ve icabında idare kuvveti kullanarak maddi ve fiili tasarruflar yapmak suretiyle ifa edilir.

İDDET ('İddat) (Es. H.) Lûgatte sayı mânasınadır. İstılahta kadının boşanma veya vefat gibi bir sebeple muayyen bir müddet zarfında evlenmeyip beklemesinden ibarettir.

İDDET-İ EŞHUR ('İddat-i aşhur) (Es. H.) Ay hesabiyle iddet beklemektir. Şöyle ki: akd-i sahih ile nikâhlı olup hakikaten veya hükmen methul-ün-biha olan veya zat-ı hayz olmıyan kadınlar; boşanma tarihinden itibaren hür ise üç ay, cariye ise bir buçuk ay iddet bekler.

İDDET-İ HAML ('İddat-i ḥaml) (Es. H.) Çocuk doğurmakla biten iddettir.

İDDET-İ HAYZ ('İddat-i ḥayż) (Es. H.) Hayz ile ikmal olunan iddettir. Şöyle ki: talâk veya fesih vukuunda zat-ı hayz olan hür kadınlar tam üç hayz ile ve cariyeler dahi tam iki hayz ile bu iddeti bitirmiş olurlar.

İDDET-İ VEFAT ('İddat-i vafāt) (Es. H.) Ölüm ile lâzım gelen iddettir. Şöyle ki: kocası vefat eden kadın hür ise dört ay on gün, cariye ise iki ay beş gün iddet bekler.

İDDET MÜDDETİ *[alm. Wartezeit, Wartefrist. — fr. délai de viduité. — ing. time of widowhood. — lât. tempus luctus].*

Medeni Kanuna göre kocanın vefatından veya boşanma veyahut butlan hükmünden itibaren üç yüz gün ve gebe kadında doğuruncaya kadar olan müddettir ki, kadın bu müddet içinde evlenemez. Kadının gebe kalması mümkün olmadığı veya boşanma ile ayrılmış olan karı ve koca tekrar evlenmek istedikleri takdirde hâkimin bu müddeti kısaltmaya salâhiyeti vardır (MK. 95, 96).

İDDİA *[alm. Anspruch, Behauptung. — fr. allégation, prétention. — ing pretention, allegation, assertion. — lât. adlegatio, adsertio].*

Bir dâvada tarafların mutalebe ve mukabil mutalebelerini dermeyan etmeleridir.

İDDİANAME *[alm. Anklageschrift — fr. acte d'accusation. — ing indictment. — lât. libellus accusatorius]*.

Ceza işlerinde yapılan hazırlık tahkikatının âmme dâvasının ikamesi için kifayeti anlaşılırsa savcı (müddeiumumi) bu dâvayı, ya ilk tahkikatın açılması hakkında sorgu yargıcına bir talepname veya doğrudan doğruya mahkemeye bir iddianame vermek suretiyle açar. Savcının bu suretle âmme dâvasını açtığını bildiren yazısına iddianame denir (CMUK. 163, 191, 193).

İDDİA OLUNAN ŞEY *[alm. Streitgegenstand, Klaganspruch. — fr. objet de la demande. — ing. object at issue]*.

Dâvada taraflardan herbirinin halledilmesini yargıçtan istediği hususdur ki dâvaya sebebolan ihtilâfın mevzuunu teşkil eder. Dâvacının esas dâvasında ve müddealeyhin mütekabil dâvasında diğer taraftan istediği eda, şey veya bir fiilin terkininden ibarettir. Aynı anlamda iddia, netice-i talep, netice-i müddea, müddeabih terimleri de kullanılmaktadır (HMUK. 179, 91, 375).

İDDİA SİSTEMİ (İtham sistemi) *[alm. Anklageprinzip. — fr. système accusatoire]*.

Ceza işlerinde mahkemelerde tahkikat yapılması önceden bir dâva açılmasiyle meşrut olan usuldür. Mahkemeler ancak iddiada gösterilen fiil ve şahıs hakkında hüküm verebilir. Ceza işlerinde iddia vazifesi savcıya aittir (CMUK. 147 vd.).

İDLÂ (İdlā') (Es. H.) İntisap demektir. İntisabedene «müdlî» denir. Meselâ: bir kimse dedesine, yani babasının babasına babasiyle müntesiptir. Dede «müdlâ» olmuş olur.

İFA *[alm. Erfüllung — fr. exécution (d'un contrat). — ing. performance, payment. — lât. solutio]*.

Borçlanılan şeyin yerine getirilmesidir. Alacaklı kendisine verilmesi lâzım gelen şeyden başka bir şey istiyemiyeceği gibi verilecek başka bir şeyi de kabule mecbur tutulamaz. İfa, vecibedeki gayeyi tahakkuk ettirir ve borçluyu mükellefiyetten kurtarır. Kanunlarımızdaki «tediye» (ödeme) kelimesi «ifa» mânasında kullanılmıştır. (BK. 84, 87 vd.). Tediye yalnız para borçlarının ifasını anlatan bir tâbirdir. İfanın mahiyetine göre borçlunun edada bulunabilmesi için bazan eda fiiline alacaklısının iştirakine ihtiyacı olur (tesellüm etmek gibi); bazan böyle bir iştirake lüzum olmaksızın da borcun ifasına imkân vardır (mentî edalarda olduğu gibi).

Eğer ifa bir hakkın alacaklıya devrini tazammun ediyorsa alacaklının eda fiiline iştiraki zaruridir. Bu fark bilhassa alacaklının temerrüdünde ehemmiyet alır.

İFA KARİNESİ *[alm. Erfüllungsvermutung. — fr. présomption de l'exécution (du payement). — ing. presumption of performance]*.

Borcunu yerine getirdiğini iddia eden taraf bunu ispata mecburdur (MK. 6). Bununla beraber, kanun ifa beyyinesini kolaylaştırıcı mahiyette bazı karîneler kabul etmiştir (BK. 88; TK 684).

İFA YERİ *[alm. Erfüllungsort. — fr. lieu d'exécution. — ing. place of performance. — lât. locus solutionis]*.

Borcun ifa edileceği yer demektir. Borçlu mukavele ile tâyin edilen mahalde borcunu yerine getirmezse mütemerrit olur. Alacaklı ifa mahallinden başka bir yerde yapılan ifayı kabule mecbur tutulamaz. Bundan başka borçluya teveccüh eden tazmin mükellefiyeti de ifa mahallindeki fiyatlara göre takdir edilmek lâzımdır. Umumiyetle kabul edilmekte bulunan bir fikre göre «ifa mahalli kanunu», mukaveleye tatbik olunur. Bütün bu hükümler ifa mahallinin ehemmiyetini gösterir.

İfa mahalli tarafların sarih veya zımni iradelerine göre tâyin olunur. Fakat bazı borçların ifa mahallini kanun tâyin etmiştir (BK. 468; TK. 810, 811). Eğer taraflar, hilâfına bir hüküm koymamışlarsa veya kanun muayyen mahalli ifa yeri olarak göstermemiş ise tatbiki lâzım gelen esaslar kanunen tesbit olunmuştur (BK. 73 f 2).

İFA YERİNİ TUTAN EDA *[alm. Leistung an Erfüllungsstatt. — fr. dation en payement. — ing. prestation in lieu of the promised performance. — lât. datio in solutum]*.

Borçlunun aradaki mukavele mucibince alacaklısına vermeye mecbur olduğu şeyden başka bir şey vermek suretiyle borcunun ödenmesi halidir. Bu mahiyetteki bir ifanın borcu iskat edebilmesi için alacaklının muvafakat etmesi lâzım gelir. Borçlar Kanunu ifanın bu tarzına temas etmez. Fakat ilmî içtihatların delâletiyle normal bir ifanın bütün neticelerini meydana getireceği kabul edilir. Eğer ifa yerini tutan bir eda ile tediye edilmesi istenilen borcun bulunmadığı sonradan anlaşılırsa borçlunun istirdat hakkı, yapılması lâzım gelen eda mevzuuna değil; belki fiilen teslim olunan şeye taallûk eder. İcra ve İflâs Kanunu (120) ifa yerini tutan edaya temas etmektedir.

İFA ZAMANI *[alm. Erfüllungszeit — fr. date d'exécution. — ing. time of performance. — lât. tempus* yahut *dies solutionis]*.

1 — Alacaklının borçludan edada bulunmasını istiyebileceği zamandır ki, hulûl etmedikçe alacaklının borçlu aleyhine dâva açmaya hakkı yoktur. Buna «alacağın muacceliyet iktisabetmesi» *[alm. Fälligkeitstermin. — fr. terme d'échéance. — ing. due-date, date of maturity. — lât. dies solutionis, dies solvendae pecuniae]* denir.

2 — Borçlunun edada bulunmaya hakkı olduğu zamandır ki, buna da «borcun eda kabiliyetini iktisabetmesi» *[alm. Leistungszeit. — fr. terme, date d'exécution. — ing. time* yahut *date of performance. — lât. dies solutionis]* denilebilir (BK. 101 f 2, 312, 491 f 1; MK. 802, 814, 820, 872; MK. 257, 281, 308 f 2, 326 vd.; TK. 110, 753, 881, 913, 960; İş K. 35 vd.; BK. 466, 467, 80).

İFFET AN-İZ-ZİNÂ (**'İffat 'an-iz-zinā'**) (Es. H.) Bir kimsenin ömründe bir defa olsun gayri meşru mukarenette bulunmamış olmasıdır. İffet; bazı zevata göre dinin hududunda durmak, hudud-u şer'îyeyi tecavüz etmemek demektir.

İFFETSİZLİK *[alm. unzüchtiger Lebenswandel. — fr. inconduite. — ing. misconduct. — lât. impudicitia].*

Cinsî ahlâk kaidelerine aykırılıktır. Bu hal medeni hukuk sistemimizde bazı hakların kaybedilmesini icabettirmekle hüküm ifade eder. Ananın gebe kaldığı zaman iffetsizlikle meluf olduğu sabit olursa babalık davasının reddolunması gibi.

Medeni Kanundaki hacir sebeplerinden «sui-hal» tâbirinden maksat da iffetsizliktir (MK. 302, 356, 359, 368, 419).

İffetsizliği anlaşılan bir kadınla bilerek evlenen ve böyle bir kadınla evlilik bağını devam ettiren veya böyle bir kadını yanında bulunduran askerî şahıslar askerlikten ihraç ve bunu askerlikten çıkmak maksadı ile yapanlar tard olunur (As. CK. 153).

İFLÂS *[alm. Konkurs, Bankrott. — fr. faillite. — ing. bankruptcy. — lât. concursus creditorum, processus concursus, processus cridae, processus conturbationis*].*

1 — Borçlarını ödemekten âciz olduğu mahkeme kararı ile tespit ve ilân olunan borçlunun hali. (bk. aciz). İcra ve İflâs ve Ticaret kanunlarımıza göre yalnız tacirin iflâsına hükmolunabilir. Fakat küçük tacirler iflâsa tâbi olmadıkları gibi tacir sıfatını haiz olmıyan kimseler de hususi şartlar altında iflâsa tâbidirler (meselâ: kanuni memnuiyet hilâfına olarak ticaretle iştigal eden yargıç, noter ve memurlar; kollektif ve komandit şirketlerin ortakları; banka ve sigorta müesseselerinin idare meclisi üyeleri ile imzaları müesseseyi ilzam eden müdür ve memurlar: TK. 8, 14; Bankalar Kanunu 62; 3392 Sayılı K. 15).

İflâs hâlinde bulunan borçluya «müflis» *[alm. Gemeinschuldner (Al), Konkursschuldner, Kridar (İs). — fr. failli. — ing. bankrupt. — lât. debitor communis, debitor obaeratus]* denir.

2 — İflâs halinde bulunan borçlunun malları hakkında tatbik olunan hususi cebrî icra usulü. İflâs kaideleri — rehin ve imtiyaz ve sıraya mütaallik hükümler mahfuz olmak üzere — müflisin mevcudatından istifade hususunda bütün alacaklıları arasında müsavat temin etmeği istihdaf eder.

Bundan dolayıdır ki iflâsın en mühim neticesi müflise ait ve haczi kabil bütün malların umumi haciz altına konması ve masaya alınmasıdır. İflâs kararı üzerine müflis artık bunlarda tasarruf edemez. Buna göre iflâsı «umumi haciz»le tarif etmek, ona kanunun izafe ettiği mânayı daha iyi ifade eder.

İFLÂS BÜROSU *[alm. Gläubigerausschuss. — fr. bureau de faillite. — ing. committee of inspection, board of bankruptcy].*

İlk alacaklılar toplantısında reislik eden iflâs memuru veya muavini tarafından tâyin olunacak iki alacaklı veya mümessili ile teşkil edilen heyete denir (İc İf K. 221).

İFLÂS DAİRESİ *[alm. Konkursamt — fr. office de faillite. — ing. bankruptcy office].*

Müflisin mallarının defterini tutmak, mağazalarını ve eşya depolarını mühür altına almak, alacaklıları toplanmaya çağırmak, iflâsın basit tasfiyesini yapmak ve âdi tasfiye halinde alacaklılar toplantısına riyaset, büroyu teşkil ve iflâs idaresinin tasfiyeye mütaallik muamelelerine nezaret etmek için, her asliye mahkemesinin kaza dairesinde ihtiyaç nispetinde bulundurulan iflâs memurunun reisliği altında lüzumu kadar muavin, kâtip, mübaşir ve müstahdemlerden teşkil olunan dairelere iflâs daireleri denir (İc. İf. K. 2, 3, 208-223)

İFLÂS HUKUKU *[alm. Konkursrecht. — fr. législation sur la faillite. — ing. law of bankruptcy. — lât. ius concursus*].*

İflâsa mütaallik kaideleri ihtiva eden hukuk şubesidir (İc İf K.).

İFLÂSIN AÇILMASI *[alm. Konkurseröffnung. — fr. ouverture de la faillite. — ing. adjudication of bankruptcy proceedings].*

İflâsa tâbi borçlunun iflâs yolu ile takibi hakkında mahkemece karar verilmesi. Kararda açılma anı gösterilir. İptal dâvalarında da önemi olan açılma tarihi iflâs üzerine terettübeden hukuki neticelerin ve defter tutmakla tasfiyeye mütaallik diğer muamelelerin başlangıcını teşkil eden tarihtir (İc. İf. K. 165, 166).

İFLÂSIN KALDIRILMASI *[alm. Aufhebung des Konkurses(Konkursverfahrens). — fr. levée de la faillite].*

İflâsına hükmedilmiş olan borçlu bütün alacaklıların taleplerini geri aldıklarına dair bir beyanname veya bütün borçlarının itfa olunduğu hakkında bir vesika göstermesi veya akdedilen konkordatonun tasdik edilmesi halinde mahkemenin iflâsın kaldırılmasına ve borçlunun serbestçe tasarrufu için malların kendisine iadesine karar vermesidir (İc. İf. K. 182).

İFLÂSIN KAPANMASI *[alm. Beendigung des Konkursverfahrens. — fr. clôture de la faillite. — ing. closing of the bankruptcy].*

Âdi tasfiye muamelesi bitip paralar alacaklılara dağıtıldıktan sonra, iflâs idaresi iflâsa hükmetmiş olan mahkemeye son bir rapor verir; mahkeme tasfiyenin bittiğini anladıktan sonra iflâsın kapanmasına karar verir.

Basit tasfiyede paralar dağıtılınca iflâs kapanır. Her iki halde de iflâs idaresi iflâsın kapandığını ilân eder ki buna iflâsın kapanması denir (İc. İf. K. 218, 254).

İFLÂSIN TASFİYESİ *bk.* Tasfiye.

İFLÂS İDARESİ *[alm. Konkursverwaltung. — fr. administration de la faillite. — ing. administration of bankruptcy (assets); trustee in bankruptcy].*

Birinci alacaklılar toptantısının kararıyle alacakların tahkikine, sıraların tâyinine ve iflâsın tasfiyesine ait işleri görmek üzere lâzım gelen bilgi ve tecrübeyi haiz Türk vatandaşlarından bir veya birkaç kimsede teşkil olunan idareye iflâs idaresi denir. Bu idare iflâs dairesinin murakabesi altındadır (İc İf. K. 223).

Masanın kanuni mümessili iflâs idaresidir. (İc. İf. K. 226, 254).

İFLÂS MASASI *[alm. Konkursmasse. — fr. masse en* yahut *de la faillite. — ing. bankrupts estate, total estate. — lât. massa concursus*].*

İflâs açıldığı zamanda müflisin haczi kabil bütün malları ile hakları ve borçları nerede bulunursa bulunsun bir masa teşkil eder ve alacakların ödenmesine tahsis olunur. İflâsın kapanmasına kadar müflisin uhdesine geçen mallar da bu masaya girer.

Üzerinde rehin bulunan mallar dahi rehin sahibi alacaklının rüçhan hakkı mahfuz kalmak üzere masaya girer (İc. İf. K. 184 - 187).

İFRAZ *[alm. Parzellierung. — fr. lotissement, parcellement. — ing. to divide into lots; allotment, parceling out].*

Arazinin parçalanması, taksimi. Her ne kadar malik gayrimenkulünü parçalamak hakkına sahip ise de bu parçalama başkasının hakkını alâkadar eylediği takdirde ifraza terettübedebilecek hükümlerin tesbiti şarttır (MK. 759 - 764, 804, 821, 826; Tapu Sicil Nz.).

İFŞA *bk.* Sır.

İFTÂ (İftā) (Es. H.) Fil'asıl müşkülü beyan ve izhardır. Örfen sorulan bir meselenin hükmünü beyandan ibarettir. Sorana «müstefti», cevap verene «müfti», verilen cevaba da «fetvâ», denir.

Usuliyun ıstılahında müfti, müçtehit demektir. İlmî salâhiyeti haiz olmak şartiyle herkes iftâ edebilir.

Örfümüzde gerek müçtehit olsun gerekse olmasın vukubulan istiftâlara cevap vermek vasıtasiyle tâyin olunan zata «müfti» ve tahriren verdiği nakil ve cevaplara «fetvâ» denmektedir.

İFTİRA *[alm. falsche Anschuldigung. — fr. imputation calomnieuse, calomnie — ing. calumny, libel, slander. — lât. calumnia].*

Bir kimsenin suçsuz olduğunu bildiği bir şahsa suç isnadetmesidir. Suçun teşekkülü için keyfiyetin adliyeye veya kanuni takip yapacak veya yaptırabilecek bir mercie bildirilmesi, yahut suçun maddi eser ve delillerinin meydurulması lâzımdır. Suç tasnifinden, hedefin muayyen bir kimse oluşu ile ayrılır (CK. 285).

İGARE (İğāra) (Es. H.) Bir malı başkasından baskın tarikiyle cebren ve alenen çabukça almaktır.

İĞMA (İğmā') (Es. H.) Bayılmak. Bu bir hastalık olup vücudun kuvvetini izale ile aklı istimale mâni olur. Bayılan kimseye «muğma aleyh» denir.

İĞTİNAM *bk.* Ganimet

İĞTİŞAŞ *bk.* İsyan.

İHALE *[alm. Zuschlag. — fr. adjudication. — ing. adjudication. — lât. adiudicatio, addictio].*

1 — Artırma ve eksiltme suretiyle yapılan akitlerde en çok artıranın veya eksiltenin icabını kabul mahiyetinde olmak üzere artırma ve eksiltmeye çıkaranın vâkı irade bayanıdır.

Artırma ve Eksiltme ve İhale Kanununa göre gerek artırma veya eksiltme ve gerek pazarlık suretiyle yapılan akitlerde daire namına hareket eden komisyonun en münasip teklifi kabul mahiyetinde olmak üzere ittihaz ettiği karardır.

Katî ihale: yapılması artırma ve eksiltme komisyonlarının salâhiyeti dâhilinde bulunan akitlerde bu komisyon tarafından yapılan ihaledir ki akit bu ihale ile tamam olur. Bundan sonraki pey ve teklifler nazara alınmaz.

Muvakkat ihale: yapılması artırma ve eksiltme komisyonlarının salâhiyeti haricinde bulunan ve daha yüksek makama ait olan akitlerde bu makamın tasdikına arz edilmek üzere komisyon tarafından yapılan ihaledir ki ihaleyi yapan daire için tasdik ile hüküm ifade eder. İhale ile tasdik arasında geçen zaman içinde muayyen nispetler dâhilinde artırma veya eksiltme teklifi vâkı olduğu takdirde bu teklifi yapanlar ile evvelce kendisine ihale yapılan kimse arasında yeniden artırma veya eksiltme yapılır. *bk.* Artırma ve eksiltme.

2 — İhale (Vakıfta) (İhāla) *bk.* Tefviz.

İHBAR *[alm. Benachrichtigung, Anzeige, Bescheid, Mitteilung. — fr. avertissement, avis, dénonciation. — ing. notice, warning, demand note. — lât. denuntiatio, nuntiatio, communicatio].*

1 — Aşağıdaki mânalarda kullanılır:

a) Bir hak veya bir vecibeye veya âmmeye mütaallik olmak üzere bir veya mütaaddit kimsenin veya resmî bir makamın dikkatlerini çekmek için sözle veyahut yazı ile yapılan beyandır: iş veya kira akdinin feshini ihbar *[alm. Kündigung. — fr. dénonciation, congé. — ing. notice termination. — lât. renuntiatio]*, vergi memuru tarafından vergi miktarını bildirmek için mükellefe yapılan bir ihbar, posta idarelerine gelen eşya ve kıymetli evrakı almaları için mürsel-ün-ileyhe yapılan ihbar, nakliyeci veya nakliye komisyoncusu tarafından mürsel-ün-ileyhe gönderilen ve eşyanın geldiğini bildiren ihbar, alacağın haczi halinde icra memuru tarafından üçüncü şahıslara gönderilen ve borçlarını icra dairelerine ödiyebileceklerine dair ihbar gibi.

b) Bir kimsenin vukuunu öğrendiği bir hâdiseyi merciine bildirmesidir: vergi kaçağını, suçu ihbar gibi. Suça ıttıla vazife icabı olmuş ise «ihbar» kanuni bir vazife halini alır, ihbarın ihmali ayrı suç teşkil eder.

c) Taraflardan olmıyan bir veya mütaaddit şahsa bilmekte ilgili oldukları usule mütaallik evrakı ve cereyan eden muameleyi tebliğdir: dâvanın üçüncü şahsa ihbarı *[alm. Streitverkündung. — fr. dénonciation d'instance (du litige). — ing. third party notice. — lât. litis denuntiatio]*, gayrimenkulün haczinden kiracılara veya gayrımenkulü rehin almış olanlara haczin ihbarı gibi.

Yazı ile yapılan ihbara «ihbarname» denir.

ç) Türklerin gerek şahıslarına, gerek âmmeye ait olarak kanun ve nizamlara aykırı gördükleri hususları Büyük Millet Meclisine ve merciine ayrı ayrı veya birlikte bildirmek hakkı (Anayasa 28).

2 — İhbar (sigorta hukukunda): Sigortalı tarafından sigortacıya karşı yapılması lâzım gelen beyanlardır. İhbar, gerek sigorta akdinin inikadı sırasında rizikolarda husule gelen değişmeler için ve gerek hasarın vukua gelmesi anında bu keyfiyetin bildirilmesi hususlarına taallûk eder. İhbarların vaktinde ve doğru olarak yapılmaması sigorta mukavelesinden doğan hakların düşmesine sebebolur (TK. 950 - 956).

İHBARNAME *bk.* İhbar.

İHDA (İhdā') (Es. H.) Hediye etmek.

İHDAS (İḥdās) (Es. H.) Arz-ı memleket üzerinde teffizden sonra ebniye inşa, ağaç gars edildiğini ifade eden ve böylece dar mânada kullanılan bir ıstılahtır.

Memurunun izni olmaksızın arazi-i emîriye üzerinde inşası caiz olmıyacak ebniye, yeniden yapılacak binalar hakkında istimali şayidir. «Tasarruf kararnamesinin neşrinden mukaddem muhdes» tâbirine tapu kayıt ve senetlerinde çok tesadüf edilir.

İHDAS HAKKI (Kılıklama hakkı) *[alm. Gestaltungsrecht. — fr. droit formateur].*

Mevcut bir hukuki vaziyette bir taraflı irade beyaniyle değişiklik yapmaya, yani bir hukuki netice husule getirmeye (ihdas eylemeye) imkân veren haktır. İhdas hakkı, hususi hukukta ve bilhassa âmme hukukunda mevcuttur. Bir şey dolayısiyle muayyen veya gayrimuayyen kimselere karşı mutalebe hakkı bahşeden mutlak haklar ve herkesin yapabileceği (icapta bulunmak, ölüme bağlı tasarruflar yapmak gibi) umumi haklar ile ihdas hakkı karıştırılmamalıdır. Çünki herkesin yapabileceği bir fiil ve hareket ihdas hakkında olduğu gibi müşahhas iradesinin eseri değildir. İhdas haklarına «hukuki imkân hakları» yahut kısaca «imkân hakları», inşai haklar, kılıklama hakkı adı da verilmiştir. Bir mukaveleye nihayet vermek için ihbarda bulunmak, bir hukuki muamelenin iptalini talebetmek, defi dermeyan etmek, itirazda bulunmak, mukaveleden dönüldüğünü bildirmek, işgal ve ihraz muameleleri, şuf'a ve mahsup haklarını kullanmak ihdas haklarındandır. İhdas hakları müstakil bir mamelek kıymetini haiz olmadığı gibi diğer bir tarafa karşı bir fiilin yapılmasına ve yapılmamasına mütaallik bir mutalebe hakkı husule getirmez. İhdas hakkı bu hakkı haiz olan kimse tarafından kullanılmakla, mâtuf olduğu hukuki netice husule gelir. İhdas hakkı tesbit dâvasına mevzu olabilir.

İHKAK-I HAK Bir hakkı usulü dairesinde yerine getirmek, yani bir hakkı mürafaa ve muhakeme neticesinde ispat ve izhar etmek. Bizzat ihkak-ı hak için, *bk.* kendi haklarını cebren vikaye.

İHKAK-I HAKTAN İMTİNA *[alm. Rechtsverweigerung. — fr. déni de justice. — ing. denial of justice. — lât denegatio actionis (iustitiae)].*

Kanunen kabule şayan olan bir arzuhal veya talebi sebepsiz olarak reddetmek, yahut bir dâva rüyete hazır bulunmuş ve sırası gelmiş iken kabule şayan olmıyan özürler beyaniyle ve kötü niyetle görmeğe başlamamak veya devam etmemektir ki, hâkimin tazminat ile mesuliyetini muciptir.

Aynı anlamda ihkak-ı haktan istinkâf terimi de kullanılır (HMUK. 572 b. 6, 574 dv.).

İHKÂR (İḥkār) (Es. H.) Bir yeri üzerinde bina yapmak veya ağaç dikmek ve bunların hakk-ı bekası olmak üzere icar etmektir. Şöyle ki: üzerine müsteciri tarafından bina yapılacak veya ağaç dikilecek olan arazinin mesahası tâyin ve her zirai için bedel-i icar olarak bir meblâğ takdir olunur. Müstecir tecdid-i icareye muhtaç olmaksızın her sene mukadder meblâğı arazi sahibine vererek üzerindeki ebniye ve eşcarını ipka eder.

Bu muamele; bazı yerlerde alâ-hilâf-il-kıyas kabul edilecek teamül hükmünü almıştır. Zemini mukataalı, ebniye ve eşcarı mülk vakıflar bu kabîldendir.

İHMAL *bk.* Kusur.

İHRACAT PRİMİ *[alm. Ausfuhrprämie. — fr. prime d'exportation. — ing. bounty for export, premium on exportation].*

Dâhilde istihsal olunan bir malın veya maddenin harice satış fiyatını düşürerek ihracını kolaylaştırmak maksadiyle bu malı istihsal veya ihraç edenlere miktarla mütenasip olarak verilen paradır. İhracat primi herhangi bir istihsal şubesinin ihracatını artırmak suretiyle burada istihsal miktarının artırılmasına ve binnetice maliyetin düşmesine yardım edebilir (Millî Korunma K. 29).

İHRACAT VE İTHALÂT MÜSAADESİ *bk.* Lisans.

İHRAÇ *[alm. Ausgabe, Emission. — fr. émission. — ing. issue. — lât. emittere (emissio)].*

Hisse senetleri, tahviller ve mümasil senetler ile nakit ve ticari, gayriticari senetleri halk arasında tedavüle çıkarmak demektir.

İHRAÇ BANKASI *bk.* Tedavül bankası.

İHRAZ 1 — *bk.* İktisap ve yolları.

2 — (İḥrāz) (Es. H.) a) Bir malı «harz» denilen mahfuz bir mahalle koymaktır. Maddi ve mânevi bir şeyi kazanıp elde etmek mânasında da kullanılır; zafer veya ganaim ihrazı gibi.

b) Maliki olmıyan eşya-yı mubahadan birini ele geçirmek demektir. Meselâ: hüdayi nâbit otlar toplamakla ve biçip demet etmekle, denizdeki balık avlamak ile ve su, bir testi veya sair bir kab içine alınmak ile ihraz edilmiş olur.

İHSAN (İḥṣān) (Es. H.) Had icrası hususunda vücudu şer'an lâzım gelen bazı vasıfların içtimaıdır ki iki kısma ayrılır:

1 — İhsan-ı kazif: bu, bir kimsede akıl, bülûğ, hürriyet, islâm, zinadan iffet vasıflarının içtimaiyle husule gelir. Binaenaleyh bu vasıfları haiz bir kimseye zina isnadeden şahıs hakkında had-di kazif lâzım gelir.

2 İhsan-ı recim: bu, bir kimsede yedi vasfın içtimaiyle tahakkuk eder, şöyle ki: âkıl, baliğ, hür, Müslim olan ve nikâh-ı sahih ile evlenmiş ve zevcesi de bu evsafı cami olduğu halde aralarında duhul vukua gelmiş bulunan bir erkek bu ihsanı haiz olduğu gibi o kadın da bu vasfı haiz bulunur. Binaenaleyh bunlardan birinin cüret edeceği bir zina şer'an recmi müstelzim olur.

İHTAR *[alm. Mahnung, Aufforderung. — fr. sommation, mise en demeure, injonction. — ing. warning. — lât. interpellatio].*

Aşağıdaki anlamlarda kullanılır:

1 — Bir şahsın temerrüdünü tesbit etmek için yapılan irade beyanı ve hatırlatmadır (BK. 101; TK. 645, 662).

2 — İhtar, beledi veya idari bir muamelenin yapılması için salâhiyettar makamlardan yapılan tebliğdir.

3 — İhtar, kanuni bir vazifenin yerine getirilmesi ve içtinabın terki halinde bir hakkın kaybedileceğine veya bir mütalebenin dinlenmiyeceğine dair alâkadar mahkeme, makam, heyet tarafından yapılabilen beyandır. Meselâ: terk sebebiyle boşanma dâvası ikamesi halinde terk eden eşe bir ihtar yapılmaksızın hâkim boşanma dâvasına bakamaz (MK. 132).

Mirasta murisin alacaklılariyle borçlularına haklarını bir ay zarfında sulh mahkemesine kaydettirmeleri ihtar olunur (MK. 561).

İhtar, ticaret şirketlerinde, ezcümle anonim şirketlerde, hissedarlara iştirak hisselerini tediye, şirketin tasfiyesini ihbar vesaire için de yapılır (TK 289, 451).

4 — Meskeni bilinmiyen gaibe hâkim önüne gelmesi veya meskenini bildirmesi gazetelerle ihtar olunabilir (CMUK. 281).

İHTAR CEZASI *[alm. Warnung, Verwarnung, Verweis. — fr. avertissement (comme sanction). — ing. admonition, reprimand. — lât. admonitio].*

Memuru vazifesine dikkate davet etmekten ibaret inzıbati bir cezadır.

Bu ceza inzıbat komisyonu kararıyle verildiği gibi âmir tarafından re'sen de verilebilir (Memurin K.; Hâkimler K.; Noter K.; Avukatlık K.).

İHTARNAME *bk.* Protesto.

İHTİBAR *[alm. gerichtsärztliches Gutachten. — fr. expertise médico-légale. — ing. medico-legal investigation. — lât. opinio (artis periti)].*

Adlî tababete mütaallik bir hâdise üzerine mütalâası sorulan salâhiyetli makamın fennî kanaatidir. Bu kanaati bildiren zata «muhteber», bu ilimden bahseden şubeye de «adlî tıp ihtibarı» denir.

İHTİCACA SALİH OLMAK *[alm. Glaubwürdigkeit, Echtheit. — fr. authenticité. — ing. authenticity. — lât. veritas, fides].*

Gerek katî ve gerek takdirî delil teşkil ve hasmı ilzam etmek ve hükümde kendisine istinadedilmek vasıf ve kabiliyetini haiz olmaktır. Yazılı deliller için kullanılır. Şahadet ve ehlivukuf hakkında «kanaat verici» *[alm. glaubwürdig. — fr. digne de foi. — ing. trustworthy]* terimi kullanılmaktadır.

İHTİKÂR (İḥtikār) (Es. H.) Lûgatte bir malı fiyatının yükselmesine intizaren satmayıp saklamaktır. Istılahta: insanların ve hayvanların gıdasını alıp kıtlık ve pahalılık zamanına intizaren hapseylemektir.

İHTİKÂR VE İSTİSMAR *[alm. Sachwucher und Ausbeutung, Preiswucher, Warenwucher. — fr. accaparement. — ing. profiteering].*

Fazla kazanç temini maksadiyle bir tacirin eşyayı hükümetin koymuş olduğu fiyatlardan ziyadeye satmak, eşya fiyatlarını muhik sebep olmaksızın yükseltmek, mevcut malı satışa çıkarmamak, mallarını gümrükten almamak, müstahsil veya müstehlik aleyhine birlikler yapmak gibi ticaret ahlâkını ve âmme menfaatlerini gözetmek vazifesi dışında harekettir (Millî Korunma K. 31, 32; CK. 401).

İHTİLÂF *[alm. Streitigkeit, Streit, Konflikt, Rechtsfall, Prozess. — fr. litige, différend, conflit. — ing. dispute, difference, quarrel. — lât. lis, litigium, iurgium, controversia].*

Aşağıdaki anlamlarda kullanılır:

1 — Bir hakkın vücudu, şümulü veya neticeleri üzerinde anlaşamamazlıktır. «Niza» terimi aynı anlamda kullanılır. İhtilâf sulh ile halledilemezse «münazaa» halini alır ve dâvaya mevzu olur.

2 — Muayyen bir dâvanın tetkik merciini tâyin hususunda iki kaza mercii arasında anlaşamamazlıktır: a) Selbî ihtilâf *[alm. negativer Kompetenzkonflikt. — fr. conflit négatif d'attribution]:* vazifeli ve salâhiyetli mahkeme de dâhil olduğu halde iki mahkemenin aynı dâvanın tetkikine vazifeli veya salâhiyetli olmadıklarına dair karar vermeleridir, b) İcabi ihtilâf *[alm. positiver Kompetenzkonflikt — fr conflit positif d'attribution]:* iki mahkemenin aynı dâvada kendilerini vazifeli veya salâhiyetli görmeleridir, c) Vazife ihtilâfı *[alm. Streit über die sachliche Zuständigkeit. — fr. conflit de juridiction. - lât. conflictus jurisdictionum]:* mahiyeti başka başka dâvaları hal için kurulmuş kaza mercileri arasındaki ihtilâftır: sulh mahkemesiyle asliye mahkemesi, adliye mahkemesiyle idari mahkeme arasındaki ihtilâf gibi; ç) Salâhiyet ihtilâfı *[alm. Streit über die örtliche Zuständigkeit. — fr. conflit de compétence ratione loci]:* aynı mahiyette dâvaları tetkika memur kaza mercileri arasında mahal itibariyle tahaddüs eden ihtilâftır: İstanbul asliye hukuk mahkemesiyle Ankara asliye hukuk mahkemesi arasındaki ihtilâf gibi.

Merci tâyini: kaza mercileri arasındaki selbî, icabi vazife ve salâhiyet ihtilâflarını hal ve muayyen hâdisede tetkik merciini tâyin etmek usulüdür. Hukuk ve ticaret mahkemeleri aralarındaki selbî veya icabi vazife ve salâhiyet ihtilâfları yüksek mahkeme - Yargıtay Dördüncü Hukuk dairesi - tarafından halledilir (HMUK. 25-27 ve 1221 No. Kanunun 2020 No. kanunla değişmiş üçüncü maddesi). Adliye ceza mahkemelerinin kendi aralarındaki, veya bu mahkemelerle sorgu hâkimleri arasındaki salâhiyet ihtilâfları müşterek yüksek vazifeli mahkemede halledilir (CMUK. 13, 18 ve 825 No. K. 36 ve 1221 No. K. 4).

Askerî mahkemelerle umumi mahkemeler arasındaki icabi ve selbî vazife ihtilâfları Yargıtay Ceza Umumi Heyetinde halledilir. Tetkik sırasında Askerî Temyiz müddeiumumisinin mütalâası alınır (As. CMUK. 282).

İdari kaza mercileriyle adliye mahkemeleri arasındaki ihtilâflar hakkında *bk.* İhtilâf mahkemeleri.

Hukuk mahkemeleriyle ceza mahkemeleri arasındaki vazife ihtilâflarını halledecek merci yoktur.

İHTİLÂF-I DÂR (İḫtilāf-i dār) (Es. H.). Mülk ve tabiiyetin ihtilâfiyle hâsıl olan ihtilâftır ki üç kısımdır:

1 — Hem hakikaten ve hem de hükmen vâkı olan ihtilâftır: ecnebi devlet tabiiyetinde olup da kendi memleketlerinde ikamet eden kimse İslâm tabiiyetinde olup ta keza kendi memleketinde ikamet eden kimse arasındaki ihtilâf gibi.

2 — Yalnız hükmen ihtilâftır: Ecnebi devlet tabiiyetinde olup da müsaferet tarikiyle İslâm devleti ülke-

sinde ikamet eden kimse ile İslâm tabiiyetinde olup da kendi memleketinde ikâmet eden kimse arasındaki ihtilâf gibi.

3 — Yalnız hakikaten ihtilâftır: ecnebi devlet tebaasından olup da müsarefet tarikiyle İslâm devleti ülkesinde bulunduğu sırada vefat eden kimsenin memleketinde bıraktığı oğlu ile arasındaki ihtilâf gibi.

Birinci ve ikinci kısımlarda tâbiiyette ihtilâf vardır; ve ihtilâflar irse mânidir. Üçüncü kısımda tâbiiyette ihtilâf yoktur; onun için irse mâni değildir.

İHTİLÂF-I DİN (İḫtilāf-i dīn) (Es. H.) Biri Müslim diğeri gayrimüslim olmakla dinde ihtilâftır. İhtilâf-ı din irse mânidir. Binaenaleyh gayrimüslim Müslimin ve Müslim de gayrimüslimin mirasına nail olamaz. Amma Müslim olmıyan milletler arasında ihtilâf-ı din irse mâni değildir.

İHTİLÂF-I KAVANİN *bk.* Kanunlar ihtilâfı.

İHTİLÂF MAHKEMELERİ *[alm. Kompetenzkonfliktsgerichtshof. — fr. tribunal des conflits].*

İdari kaza mercileriyle adlî kaza mercileri arasındaki vazife ihtilâflarını halletmeğe memur olan mahkemedir. Son zamanlara kadar memleketimizde bu mahkemeler mevcut değildi 8 Temmuz 1945 tarihli bir kanunla; genel mahkemeler, idare ve askerlik yargı yerleri arasında hukuk işlerinden doğan vazife ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözmeğe yetkili olmak üzere bir uyuşmazlık mahkemesi kurulmuştur (Uyuşmazlık Mahkemesi kurulması hakkında K. No. 4788); Ceza işlerinde umumi mahkemeler, karar hâkimleri ve müstantiklerle idare heyetleri vesair kaza salâhiyetini haiz makamlar arasında vazife ve salâhiyeti sebebiyle çıkan ihtilâfların halli Yargıtay Ceza Heyeti Umumiyesine bırakılmıştır (1684 No. K.).

İHTİLÂF MERCİİ *bk.* İhtilâf.

İHTİLÂFSIZ KAZA *bk.* Nizasız kaza.

İHTİLÂL *[alm. Revolution. — fr. révolution. — ing. revolution. — lât. rerum mutatio, rerum publicarum commutatio* yahut *conversio].*

Bir devletin siyasi teşkilâtını, kanuni şekillere hiç riayet etmeksizin, değiştirmek üzere cebir ve kuvvet ile yapılan geniş mikyastaki halk hareketine denir.

İHTİLÂS *[alm. Unterschlagung, Veruntreuung. fr. détournement. — ing. embezzlement. — lât. furtum, furtum improprium*, suppressio].*

1 — Zimmet suçunun, fiilin meydana çıkmamasını temine mâtuf her türlü hile ve hud'a istimali ile işlenilmiş şeklidir. İhtilâs suçunun cezası zimmet suçundan daha fazladır (CK. 203).

2 — **İḫtilās** (Es.H.) Bir malı alenen sahibinin elinden veya evinden süratle kapıp almak. İsmi «Hulse» dir.

İHTİLÂS SİGORTASI *[alm. Veruntreuungsversicherung. — fr. assurance contre le détournement].*

Müstahdemlerin vazifelerini ifa sırasında ika etmeleri muhtemel bulunan hırsızlıklardan veya emniyeti suistimal hallerinde, husule gelecek zararları temin eden sigortadır. Bu, hırsızlık sigortasının bir nev'idir. Sigorta şirketi hemen daima cezayı müstelzim münferit bir fiil neticesinde husule gelen zararları değil, bir ceza fiilinden doğan zararları tazmin mecburiyetinde kalır. Kefalet sigortası da ihtilâs sigortasının bir nev'idir.

İHTİLÂT (Karışma, birleşme) *bk.* İktisap ve yolları.

İHTİMAM VE TAKAYYÜT *[alm Sorgfalt. — fr. diligence. — ing. diligence, care — lât. diligentia].*

Kanun bazı hallerde bir kimseye zarara meydan vermemesi için hususi bir gayret sarf etmek mecburiyetini tahmil eder. İşte ihtimam ve takayyüt bu gibi hallerde kanunen borçlu sayılan kimselerin sarfına mecbur oldukları faaliyete verilen isimdir (BK. 55, 56; MK. 320).

İHTİRA BERATI *[alm. Erfindungspratent, Patent. — fr. brevet d'invention. — ing. patent, patent right].*

Sanayie ait alât ve edevatın yeni bir şeklini veya yeni bir kullanma tarzını keşfeden veyahut bunları ıslah eden kimselere bu keşiften yalnız kendisinin muayyen bir müddet istifade edebilmesi için devlet tarafından verilen vesikadır (İhtira Beratı K. 1).

İHTİRAZİ KAYIT *[alm. Vorbehaltsklausel. — fr. clause de réserve. — ing. reservation («all rights reserved», «without prejudice»). — lât. reservatio].*

Muayyen hakları kullanmak hususunda serbestisini muhafaza etmek istiyen tarafın bu hususta vâkı beyanıdır.

İHTİSAP (İḫtisāb) (Es. H) Terk edildiği zâhir olan mâruf ile emreylemek, irtikâbedildiği görülen münkerden nehyetmek vazifesidir.

Bu vazife uhdesine resmen tevdi edilen zata «muhtesib» denir ki, vazifeleri pek mütenevvidir.

Bir muhtesip, muttali olduğu bir kısım gayriahlâki ef'ali menedebileceği gibi bazı idari, içtimai, iktisadi işlere de nezaret edebilir. Meselâ gemilere istiabından fazla, batmasını müstelzim olacak miktarda yük yüklemeden sahiplerini menedebilir. Kezalik şiddetli rüzgârlar estiği bir zamanda gemilerin denize açılmalarına mâni olabilir.

İHTİSAP AĞASI Osmanlı İmparatorluğunda garp esaslarına dayanan yeni idari teşkilâtın kabulünden evvel belediye işlerine de bakan «Kadı»nın yanında bulunan ve onun verdiği belediye cezalarını ve emirlerini tatbik ve tenfizle mükellef olan bir nevi belediye zabıta âmiridir.

İHTİSAP EMİNİ Osmanlı İmparatorluğunda bir kısım belediye zabıta vazifeleri gören ve devlete ait bazı vergileri toplıyan teşkilâtın başında bulunan büyük memurdur.

İHTİSAP NEZARETİ Belediye zabıtasına, kısmen valiye ve emniyet müdürlüğüne ait vazifeleri görmek ve bilhassa esnaf işlerine ve esnafın murakabesine bakmakla mükellef olmak üzere vaktiyle kurulmuş olan nezarettir. Bu nezaret bundan maada devlet varidatını da toplıyan müstakil bir idare idi. Bu nezaretin vazifesi sonraları Zaptiye Müşirliği, Şehremaneti, Maliye Nezareti gibi muhtelif teşkilâta verilmiş ve nezaret lâğvolunmuştur.

İHTISAS MAHKEMELERİ Kaçakçılığın Meni ve Takibine Dair Kanun mucibince kaçakçılık sayılan suçlara bakmak üzere teşekkül eden mahkemelere denirdi. Bu mahkemeler kaldırılmıştır.

İHTİSAS (Uzmanlık) MEVKİİ Fevkalâde mahiyette siyasi sebeplere veya idari zaruretlere veyahut

meslekî ihtisaslara mebni Devlet baremindeki derecelerle mukayyet olmaksızın Bakanlar Kurulu kararı ile memur tâyin edebilmek üzere 18 Mayıs 1929 Tarihli Kanunla ihdas edilmiş ve 30 Haziran 1939 Tarihli Devlet Memurları Aylıklarının Tevhit ve Taadülüne Ait Kanunda kabul ve idame olunmuş memuriyetlerdir. Sonradan teşkilât kanunlarındaki cetvellerde ihtısas mevkileri tahdidedilmiş ve bu mevkilere tâyin edilecekler bazı kolaylıklar göstermek suretiyle diğer memurlar gibi intıbaka tâbi tutulmuşlardır. Bu suretle ihtısas mevkileri bidayette olduğu gibi doğrudan doğruya kadro münasebeti ile bir memurun tâyini demek olmayıp muayyen ihtısas ve tecrübe sahibi kimselerin ihtısası temine yarıyan işlerde geçen hizmet müddetleri ve tahsilleri göz önünde bulundurularak yapılacak intıbakları neticesinde alabilecekleri âzami maaş derecesini gösterir hale gelmiştir. (18 Mayıs 1929 tarihli ve 1452 sayılı K. 7; 3656 sayılı K. 13; 3659 sayılı K. 9; 3888 sayılı K.; 3 ocak 1941 tarih ve 3968 sayılı K.).

İHTISAS PRENSİPİ *bk.* Suçluların iadesi.

İHTİTAP (hakkı) *bk.* Baltalık hakkı.

İHTİYAR 1 — Aşağıdaki anlamlarda kullanılır:

a) Akıl sahibi bir varlığın yabancı bir kudrete tâbi olmaksızın kendi mukadderatını tâyin edebilme imkânıdır. *[alm. freie Willensbestimmung. — fr. libre exercise de volonté. — ing. free determination of the will].*

b) Cebre tâbi olmamak, kendi varlığında saklı müessirlere göre karar verip hareket edebilmektir. *[alm. freies Ermessen, Freiheit der selbständigen Wahl. — fr. libre arbitre. — ing. absolute discretion].*

2 — **(İHTİYĀR)** (Es. H.) Bir şeyde yapıp yapmamak şıklarından birini tercih eylemektir. Bu tercih isteğe mukarin olursa aynı zamanda rıza olur. Aksi halde rıza olmaz. Bu suretle ihtiyar ile rıza arasında fark vardır. Her rıza ihtiyarı mucip, fakat her ihtiyar rızayı müstelzim değildir. Meselâ: cebir ile yapılan işlerde ihtiyar vardır. Zira mükreh için yapıp yapmamak mümkündür. Lâkin rıza yoktur; istemiyerek yapılmıştır. Maahaza ihtiyarda da fesat vardır. Tesir altında olan ihtiyarla tesir altında olmıyan ihtiyar bir değildir. Biri müstakil ve diğeri gayrimüstakil bir ihtiyardır. Bunun için ikrah rızayı imha, ihtiyarı ifsadeder denir.

İHTİYAR MECLİSİ (Heyeti) *[alm. Altestenrat. — fr. Conseil du village].*

1 — Her köyde icrai kararlar vermeye yetkili bir ihtiyar meclisi vardır. Bu meclisin âzaları köy derneği tarafından seçilir. Köy ihtiyar meclislerine muayyen dâvalara munhasır olmak üzere, yargılama görevi de tanınmıştır (Köy K.).

2 — Şehir ve kasabalarda kurulu bulunan ve Belediye Kanununun 8 inci maddesine göre kurulacak olan mahallelerde bir ihtiyar heyeti bulunur. Bu heyete muhtar başkanlık eder. Bu heyetlerin yetki ve görevleri «Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair K.» da gösterilmiştir.

İHTİYARİ HÜKÜMLER *[alm. dispositive, nachgiebige, nichtzwingende Rechtsnormen. — fr. dispositions facultatives. — lât. ius quod privatorum pactis mutari potest; ius dispositivum*].*

Tarafların iradeleriyle tamamlanabilen, değiştirilebilen veya hilâfına hareket edilebilen kanun hükümleridir. Akitlerin serbestisine ait hükümler buna misal teşkil eder.

İHTİYARLIK SİGORTASI *[alm. Altersversicherung. — fr. assurance - vieillesse. — ing. old age insurance].*

Yaşın ilerlemiş olmasından dolayı çalışamamağa veya ihtiyarlıktan mütevellit düşkünlüğe karşı teminat bahşeden sigorta çeşididir. Başlıca iki türlüdür: irat sigortaları şeklinde olanları hususi sigorta nev'indendirler. Bunlar sigortalıya hayat kaydiyle irat temin ederler. Diğeri ise iş sigortası şeklinde yapılan ihtiyarlık sigortasıdır. Bunlarda işçiden maada iş veren ve devlet de primin bir kısmını öder.

İHTİYAT AKÇESİ *[alm. Rücklage, Reservefonds. — fr. fonds de réserve. — ing. reserve fund].*

Şirketlerde ve bankalarda: şirketin ilerde vukuu muhtemel zararlarına karşılık olmak üzere veyahut daha başka maksatlarla sâfi temettüden mecburi veya ihtiyari olarak ayrılan ihtiyati sermayeye bu isim verilir. Ticaret Kanunu (462) na göre ihtiyat akçesi sermayenin beşte birine baliğ oluncaya kadar temettüden en az yirmide biri; Bankalar Kanununun 31 inci maddesi mucibince bankalarda sermayenin tamamına baliğ oluncaya kadar temettüden ayrıca yirmide birinin ihtiyat akçesi olarak ayrılması mecburidir.

İHTİYATİ HACİZ *[alm. dinglicher Arrest. — fr. saisie - conservatoire. — ing. arrestement, provisional remedy. — lât. arrestum *].*

Rehinle temin edilmemiş ve vâdesi gelmiş bir borcun alacaklısının, borçlunun elinde veya üçüncü şahısta olan menkul ve gayrimenkul mallarını ve alacaklariyle diğer haklarını ihtiyaten haczettirebilmesidir (İc. İf. K. 257 - 268).

İHTİYATİ TEDBİRLER *[alm. vorsorgliche Massregeln, einstweilige Verfügung. — fr. mesures provisoires, mesures conservatoires. — ing. measures of conservation].*

Bir zararı önlemek için esas hakkında karar verilinceye kadar muteber olmak üzere, dâvanın ikamesinden evvel veya muhakemenin cereyanı sırasında taraflardan birinin talebiyle hâkimin emredebileceği kanunla muayyen ve mahdut tedbirlerdir ki: a) aynı münazaalı menkul ve gayrimenkul malların haczi ve yedi adle tevdii; b) münazaalı şeyin muhafazası için lâzım gelen tedbirler; c) Medeni Kanunla muayyen hallerde nafaka alınması (MK. 152, 161 - 163, 315); ç) ayrılık veya boşanma dâvası üzerine icabeden muvakkat tedbirler (MK. 137); d) tehirinde tehlike veya mühim bir zarar olacağı anlaşılan hallerde tehlike veya zararı defi için alınması lâzım gelen tedbirlerden ibarettir (HMUK. 101, 113).

Bir alacağın istîfasını temin için borçluya ait menkul ve gayrimenkul malların ve alacakların hükümden evvel haczi suretiyle alınan tedbire ihtiyati haciz denir (İc. İf. K. 257, 268).

İHYA (İḥyā) (Es. H.) İmar, yani araziyi ziraate salih bir hale getirmektir.

İHZARİ HAREKETLER *bk.* İcra başlangıcı.

İHZAR MÜZEKKERESİ *[alm Vorführungsbefehl. — fr. mandat d'amener. — ing. order (to witness or offender) to appear. — lât vocatio (et prensio)].*

Ceza takibi sırasında adlî kaza mercilerinden celpname ile çağrılıp gelmiyenleri zorla getirmek salâhiyetini zabıta memurlarına veren ve aynı kaza mercileri tarafından verilen kanuni emirdir (CMUK. 46, 132, 133, 134, 356).

İLLETSİZ İKTİSAP *bk.* Sebepsiz iktisap.

İKALE (İḳāla) (Es. H.) Bir hukuki muamelenin vücut verdiği bir vaziyeti, ikinci bir hukuki muamele ile eski haline getirmek demektir. Meselâ: «satış akdi ikale edildi» cümlesinden anlıyacağımız mâna, müşterinin malı satana geri vermesi ve satanın aldığı semeni müşteriye geri vermesi borcunu doğuran bir muamelenin yapılmış olduğudur.

İKAME *[alm. Ersatz - und Nacherbeneinsetzung. — fr. substitution. — ing. appointement of a substitutional or reversionary heir. — lât. substitutio]*.

Murisin ölüme bağlı bir tasarrufla mirasçı veya musaleh sıfatını kazandırdığı şahıslara mallarını vermesi yollarından birisi olup iki şekilde yapılır:

1 — Alelâde ikame *[alm. Ersatzerbeneinsetzung. — fr. substitution vulgaire. — ing. appointement of a substitutional heir. — lât. substitutio vulgaris]*: mirasçının veya musalehin muristen daha evvel ölmesi veya mirası reddeylemesi halinde kendilerine miras veya vasiyet yollariyle düşecek mala konmak üzere murisin ikinci derecede bazı şahısları mirasçı veya musaleh nasbetmesidir. Buna daha doğru olarak «ikameli mirasçı nasbı» veya «ikameli vasiyet» denebilir.

2 — Fevkalâde ikame *[alm. Nacherbeneinsetzung. — fr. substitution fidéicommissaire. — ing. appointement of a reversionary heir, fideicommissary substitution. — lât. substitutio fideicommissaria]*: murisin birisi kendi ölümünden sonra, ikincisi de birincisinin ölümünden sonra ölüme bağlı tasarrufun tazammun eylediği malı almak üzere iki mirasçı veya iki musaleh tâyin eylemesidir. Bunlardan birincisine ön mirasçı (mirası nakil ile mükellef olan kimse) *[alm. Vorerbe. — fr. grevé, substituant, institué. — ing. limited heir. — lât. fiduciarius heres]*, ikincisine de namzet (art mirasçı) *[alm. Nacherbe. — fr. appelé, substitué. — ing. reversionary heir. — lât. fideicommissarius heres]* denir. Meselâ: çocuksuz muris karısını ön mirasçı nasbederek aynı zamanda ona, bu mirası ölümünde Ankara Belediyesine terk eylemeyi tahmil ederse ortada fevkalâde ikame vardır.

Miras açıldığı zaman henüz mevcut olmıyan bir şahıs dahi namzet olarak nasbolunabilir (MK. 522, 525).

Murisin, tasarruf mevzuu olan şeyi namzedin ölümünden sonra iktisabetmek üzere başka birini ikamesi (mütevali ikame) caiz değildir.

İKAME PRENSİPİ *bk.* Halefiyet.

İKAMET (Yerleşme) *kb.* Ecnebilerin hak ve vazifeleri.

İKAMET BEYANNAMESİ *[alm. polizeiliche Anmeldung. — fr. déclaration de séjour. — ing. declaration of residence].*

Türkiyede on beş günden fazla kalacak ecnebilerin bu müddet bitmeden evvel zabıtaya vermekle mükellef oldukları varakadır. Bunun mukabilinde kendilerine ikamet tezkeresi *[alm. Aufenthaltsgenehmigungsurkunde. — fr. permit de séjour. — ing. permit of residence]* verilir (3529 No. K.).

İKAMETGÂH *[alm. Wohnsitz. — fr. domicile. — ing. domicile. — lât. domicilium].*

1 — Bir kimsenin yerleşmek niyetiyle oturduğu yere denir.

Bir şahsın aynı zamanda yalnız bir tek ikametgâhı ve her şahsın herhalde bir ikametgâhı bulunmak şarttır. Yalnız kanunumuz iktisadi bir gaye güden kişilerin yani ticari ve sınai müesseselerin ikametgâhlarının müteaddit olabileceğini kabul etmiştir. Binaenaleyh, meselâ tacirlerin, ticaret şirketlerinin, bankaların... ilh. şubelerinin bulundukları yerleri ikametgâh saymak lâzımdır (MK. 19, 49; BK. 451; HUMK. 17; İc. İf. K. 50).

Mesken ile ikametgâhı biribirinden ayırmak icabeder (MK. 19).

2 — Kanuni ikametgâh: bazı kimseler için kanunun kabul eylediği ikametgâhtır: meselâ, hukukan müstakil olmıyan bazı kimselerin ikametgâhı diğer bazı kimselerin ikametgâhının aynı sayılmıştır. Evli kadının ikametgâhı kocasının, velâyet altındaki çocuğun ikametgâhı velisinin ikametgâhıdır. Salâhiyetli mahkemenin bulunduğu yer vesayet altındaki kimsenin ikametgâhı sayılır (MK. 21).

3 — Akdi ikametgâh: mukavelede tarafların «akdi ikametgâh» olarak gösterdikleri yerler de o mukavelelerden doğan taahhüt ve borçların ifası veya tebliğlerin yapılması için gösterilmiş yerlerdir.

4 — Hükmi şahısların ikametgâhı *[alm. Sitz. — fr. siège]*: statüsünde hilâfına hükümler bulunmadıkça, muamelelerinin temerküz ettiği, yani idarenin bulunduğu yerdir.

İKAMETGÂHIN MASUNİYETİ *bk.* Mesken masuniyeti.

İKAMET TAHDİTLERİ *bk.* Ecnebilerin hak ve vazifeleri.

İKAMET TEZKERESİ *bk.* İkamet beyannamesi.

İKAMET YEVMİYESİ *bk.* Harcırah.

İKRA (İkrā') (Es. H.) Kiraya vermek.

İKRAH (İkrāh) (Es. H.) Lûgatte bir kimseyi yapmak istemediği şeyi işlemeye zorlamak mânasınadır.

Istılahta, bir kimseyi tehdit ve ihafe ile rızası olmaksızın bir iş işlemek üzere bigayr-i-hakkın icbar etmektir ki biri ikrah-ı mülci ve diğeri ikrah-ı gayrimülci olmak üzere iki kısımdır.

İKRAH-I GAYRİMÜLCİ (İkrāh-i gayr-i mulcī) (Es. H.) Döğme ve hapis gibi yalnız gam ve elemi mucip olan şeylerle vuku bulan ikrahtır.

İKRAH-I MÜLCİ (İkrāh-i mulcī) (Es. H.) Ölüm veya kat'ı uzuv, yahut bunlardan birine müeddi olan şiddetli döğme ile olan ikrahtır.

İKRAH VE TEHDİT *[alm. Furchterregung, Drohung, Nötigung. — fr. crainte fondée, violence, menace. — ing. threats, duress. — lât. vis ac metus].*

Bir hukuki muamele icrası zımnında bir kimsenin iradesi üzerine cebren tesir yapmaktır (BK. 29; MK. 118).

İKRAMİYE *[alm. Gratifikation, Belohnung, Abfindung, Sonderzulage. — fr. gratification. — ing. gratuity, indemnity, bonus. — lât. remuneratio, praemium].*

1 — (HH) İhtiyar ile veya âdete tevfikan, yahut bir taahhüde binaen işçiye ücretinden fazla olarak mükâfat suretiyle verilen paradır. Son iki halde verilen ikramiyeyi bahşişle karıştırmamalıdır.

2 — (AH) a) Umumi veya hususi kanunlar ahkâmına tevfikan devlete ait veya hazine emrine mevdu olması lâzım gelen ve hükümetin kayda müstenit ittılaı haricinde kalmış olan menkul ve gayrimenkul emval ile bu nevi malların intifa haklarını veya senede merbut ipotekli veya ipoteksiz alacakları ve her nevi mevduat, emanet ve esham ve tahvilâtı ve sigorta matluplarını haber verenlere; daimî vergilerden yanlış beyanname vermek veya çift defter tutmak veya sair suretle saklanmış olanları haber verenlere (ihbarlarının sübutu ve hazine hakkının istihsali kaydiyle), yukardaki hallerde mektumları meydana çıkarmak için fevkalâde hizmeti görülen varidat tahakkuk ve tetkik memurlarına kanunda yazılı nispetler dâhilinde verilen ikramiyelerdir (1905 No. K.).

b) Usulüne tevfikan tahakkuk ettirilerek tediye olunan veya tediye emrine bağlanıp hazinece ödenmesi lâzım gelen bir masrafın kanunen istirdadı veya verilmemesi icabettiğini haber verenlere ihbarlarının sübutu halinde istirdat veya tevkif olunan paranın % 20 sine kadar olmak üzere verilen ikramiyelerdir (1165 No. K.).

c) Kaçakçılığı haber verenlere müsadere olunacak eşyanın kıymetleri üzerinden kaçakçılardan tahsil olunacak para cezalarından veya zabıt veya müsadere olunan kaçak eşyanın mahiyetlerine ve kanunda tespit edilen esaslara göre ve muayyen nispetler dâhilinde verilen ikramiyelerdir (1918 No. K. ve bu kanunun zeyil ve tadilleri).

ç) Memurlara maaş ve ücretlerinden fazla olarak verilen ikramiyelerdir (484 No. K. 11. Bu ikramiyeler 1452 No. K. ile kaldırılmıştır; 3656 No. K. 22).

d) Bilfiil otuz sene ve daha ziyade hizmet etmiş olan mülki ve askerî memurlara tekaüt oldukları zaman kendilerine ve henüz tekaüt olmadan ölenlerin kanuni mirasçılarının maaş emsal-i hâsılının bir seneliği nispetinde verilen ikramiyelerdir (Mülki ve Askerî Tekaüt K. ve 2936 No. K.).

e) Orduda (kara, deniz, hava) talim ve terbiyede muvaffakıyet gösterenlere, eser telif ve tercüme edenlere, müsademelerde fevkalâde yararlık gösterenlere, mevcut usulleri tekemmül ettirenlere, tehlikeli ve müşkil askerî imalât ve tecrübeler yapanlara, yabancı dil öğrenenlere, kanunda yazılı sair sebeplere binaen verilen ikramiyelerdir (1493 No. Ordu ikramiyesi K. ile 13/5/1940 tarihli nizamnamesi ve bu kanun hükümlerini jandarmaya teşmil eden 2260 No. K.)

f) 4648 Numaralı Millî Korunma Kanununun 39. maddesinin 3 üncü bendi mucibince Millî Korunma Kanunu ile 1609 ve 4237 numaralı kanunlarda yazılı suçların meydana çıkarılmasında büyük gayretleri sebk ettiği tahkikatla anlaşılan memurlar bu suçları salâhiyetli merciler tarafından haber alınmadan evvel müsbet delilleri ile birlikte bu mercilere haber veren veya bu suçları fiilen meydana çıkaran kimselere verilecek ikramiyeden istifade ettirilebilir. Verilecek ikramiye ihbarın mevzuuna dâhil suçlardan dolayı hükmedilen para cezası ile müsadere olunan malların satış kıymetinin yüzde onunu tecavüz edemez. İkramiye para cezasının tahsilinden ve müsadere olunan malların satışından sonra verilir.

g) Devlet memuriyetine bidayeten alınırken yabancı bir dil bilmedikleri halde memuriyete geçtikten sonra öğrendikleri veya bir dil bildiklerinden dolayı bilâhare bir dil daha öğrendikleri Bakanlar Kurulu kararıyle teşkil edilecek bir komisyon huzurunda imtihanla sabit olanlara yapılacak nizamnamede gösterilecek nispetlerde ve bir defaya mahsus olmak üzere nakdi mükâfat verilebilir (30 Haziran 1939 Tarih ve 3656 Sayılı K. 5).

İKRAR *[alm. Geständnis. — fr. aveu. — ing. avowal, confession. — lât. confessio].*

1 — Aleyhine hukuki neticeler husule getirebilen maddi veya hukuki bir vakıanın doğruluğunu tasdiktir. İkrar bir vakıaya taallûk eder ve bu vakıanın başka delillerle ispatına hacet olmadan doğru sayılmasını icabettirir (HMUK. 238). Hasmın istediği neticeyi tasdika «kabul» denir ki bu beyan katî bir hükmün hukuki neticelerini hâsıl eder.

Mahkeme önünde ikrar *[alm. gerichtliches Geständnis. — fr. aveu judiciaire. — lât. confessio in iudicio]:* (kazai, adlî ikrar) iki taraftan birinin veya vekilinin dâva evrakında veya hâkim huzurunda vâkı ikrarıdır ki katî delil mahiyetini haiz hukuki bir muameledir.

Mahkeme harici ikrar *[alm. aussergerichtliches Geständnis. — fr. aveu extra-judiciaire. — lât. confessio extra iudicium]:* maddi veya hukuki vakıanın sabit addedilmesi maksadına müstenit olmaksızın ikrarıdır ki, bunu teyidedecek delâil ve emare mevcut ise takdirî delil olarak kabul olunabilir (HMUK. 36).

Basit ikrar *[alm. uneingeschränktes Geständnis. — fr aveu simple]:* hasmın ileri sürdüğü vakıayı aynen tasdiktir, yani başka bir müdafaayı tazammun etmiyen ikrardır.

Mevsuf ikrar *[alm. Geständnis mit Vorbehalt. — fr. aveu qualifié. — lât. confessio limitata]:* hasmın istinadettiği vakıayı tasdik etmekle beraber o vakıaya taallûk eden bir vasfı da ihtiva eden beyandır, yani bir vakıanın bazı kayıt ve şart ile vuku bulduğunu kabuldür.

Mürekkep ikrar (muhtelit ikrar) *[alm. qualifiziertes Geständnis. — fr. aveu complexe. — lât. confessio qualificata]:* ikrar olunan vakıanın neticelerini değiştirecek veya ortadan kaldıracak mahiyette başka bir vakıayı da ihtiva eden beyandır.

İkrarın tecezzisi: mevsuf ve mürekkep ikrarlarda; ikrar eden kimsenin beyanını tefrik ve taksimdir. Yani ikrar eden kimsenin aleyhinde olan beyanını kabul ile, lehinde olan beyanını, esas vakıaya ilâve ettiği vasıfları veya ileri sürdüğü ikinci vakıayı kabul etmiyerek, bunlar için ikrar edenden ayrıca delil istemektir.

Ticari meselelerde ikrar tecezzi kabul etmez. Bir kimsenin gerek mahkeme haricinde ve gerek hâkim huzurunda vuku bulan ve ikrarı tazammun eden ifadesinin heyeti umumiyesi tamamen kabul veya reddedilmek lâzımdır (TK. 683).

İkrar sayılan sükûtlar: isticvap için mahkemeye gelmiyen veya sorulan suallere cevap vermiyen kimse ile yemin etmek üzere mahkemeye gelmiyen veya yemin etmiyen kimse sorulan sualleri veya yemin mevzuu meseleyi ikrar etmiş sayılır. Gıyap kararının tebliğine rağmen mahkemeye gelmiyen taraf hasmın dermeyan etmiş olduğu vakıaları ikrar etmiş sayılabilir (HMUK. 234, 347, 408).

İkrarın hâkimi takyidetmediği hususlar: ceza, boşanma, yaş tashihi dâvalarında olduğu gibi kanaatbahş delillerle ispatı lâzım gelen hususlarda ikrar hâkimi takyidetmez. Ceza ve hukuk usullerinde katî hükümden sonra vâkı ikrarlar iade-i muhakeme sebebi teşkil eder (HMUK. 445; CMUK. 330; As. MUK. 26).

Kendisine isnad olunan fiili işlediğini ve fakat bunun cezayı kaldıracak veya hafifletecek hâdiselerle birlikte cereyan ettiğini bildiren suçlunun ikrarını göstermek üzere «Müevvel ikrar» tâbiri ceza tatbikatında kullanılmaktadır. Çalındığını ileri sürülen malın satın alındığı veya adam öldürmenin meşru müdafaaya müstenit bulunduğu iddiası gibi.

2 — (İḳrār) (Es. H.) Bir kimsenin diğerinin kendisinde bir hakkı olduğunu haber vermesidir.

Zımnen ikrar: (Żimnan iḳrār) Bir söz ve muamele zımnında delâleten vâkı olan ikrardır:

Netekim bir kimsenin elindeki malı diğer kimsenin satın almaya, kira ile tutmaya veya ariyet almaya talip olması, yahut «bu malı bana hibe et veya vedia olarak ver» demesi veyahut o kimse ona «bu malı vedia olarak al» deyip de onun dahi kabul etmesi mal kendisinin olmadığını ikrardır.

Hükmen ikrar: (Ḥukman iḳrār) İkrar olmadığı halde onunla ikrar husule gelen sözdür:

Netekim bir kimsenin kendi ikrarını yazmak üzere başkasına emretmesi, meselâ «filân kimseye şu kadar kuruş borcum olduğuna dair bir senet yaz» demesi hükmen ikrardır.

İkrar-ı bil-kitabe (İḳrār-i bi-'lkitaba) Kitabetle, yani yazı ile ikrardır:

Mersum, yani resim ve âdete muvafık olarak yazılmış ve imza edilerek verilmiş olan borç senedi ve makbuz ilmühaberleri ve tüccarın itimat caiz olan defterlerindeki kayıtlar gibi.

İkrar-ı âm (İḳrār-i 'âmm) «Az ve çok elimde bulunan, yahut benim olduğu bilinen, yahut bana nispet olduğu bilinen her şey filânındır» demek gibi âm ve şâmil olarak vâkı olan ikrardır.

İKRAZ MÜESSESELERİ *[alm. Darlehens- und Kreditanstalten, Darlehenskassen, Leihhäuser. — fr. établissements de prêt et de crédit. — ing. loan banks].*

Bu tabir faizle para kazanmak maksadıyle ödünç para veren bütün müesseselere şâmildir. Bu geniş mânada her türlü hukuki şekilde bankalar, sarraflar ve bankerler istikraz müessesesi sayılırlar. Bu gibi müesseseler Türkiyede faaliyette bulunmak için hükûmetten izin almaya mecburdurlar. Yalnız anonim, limited, kooparatif ve sermayesi eshama münkasem komandit şirketi halindeki bankalar ve hususi kanunlar ile kurulan teşekküller izin usulüne tâbi değildirler (MK. 876, 877, 883; Ödünç Para Verme İşleri K. 1, 7).

İKRAZ VE İSTİKRAZ *[alm. Darlehen und Anlehen (Anleihe). — fr. prêt (de consommation) et emprunt. — ing. loan of money and other fongibles. — lât. mutuum, pecunia mutua, versura].*

1 — İkraz «ödünç vermek», istikraz «ödünç almak» demektir.

Ödünç alıp verme akdine de Borçlar Kanunu «karz» diyor. Böyle bir akit ile ödünç veren, bir miktar paranın yahut diğer bir mislî şeyin mülkiyetini ödünç alan kimseye nakil ve bu kimse dahi buna karşı miktar ve vasıfta müsavi aynı neviden şeyleri geri vermekle mükellef olur. (BK. 306; TK. 647).

2 — *bk.* İstikraz.

İKTİBAS *bk.* Telif hakkı.

İKTİSABİ MÜRURUZAMAN *bk.* Müruruzaman.

İKTİSADİ BUHRAN VERGİSİ Vasıtasız bir vergidir. Matrahı, alelûmum ücretlerle yevmiye, hak-kı huzur, aidat, ihtisas zamları ve bir bedel veya ayın mukabilinde çalışan şahısların istihkakları, şirketlerin meclis-i idarelerinde bulunanlara verilen temettü ile ikramiyeler ve hizmet mukabili verilen tazminat ve ihbariye ve aynı mahiyetteki tediyeler ve bu nevi tediyeler haricinde kalan kazanç vergisi mükelleflerinin tahakkuk eden kazanç vergilerine, mezkûr vergilerin beşte biri nispetinde yapılan zamlardan ibarettir. Vergi nispeti müterakki nispet esasına göre %10 dan başlıyarak %24e kadardır (İktisadi Buhran Vergisi K.).

İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLLERİ VE MÜESSESELERİ Sermayesinin tamamı devlet tarafından verilmek suretiyle kurulan ve 3460 No. lu kanun hükümlerine tâbi tutulması kendi kanunlarında yazılı bulunan hükmi şahsiyeti, malî ve idari muhtariyeti haiz, mesuliyetleri sermayeleriyle mahdudolmak üzere, hususi hukuk hükümlerine göre idare olunan teşekküllerle bu teşekküllerin, ellerinde bulunan teşebbüsleri hususi hukuk hükümlerine göre idare edilmek ve kendilerine tabi, yine hükmi şahsiyeti haiz bulunmak üzere kuracakları, mahdut mesuliyetli müesseselerdir. Sümer Bank, Eti Bank, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu ve Toprak Mahsulleri Ofisi, Türkiye Ziraat Donatım Kurumu gibi... Sümer Bankın muhtelif fabrikaları da bu müesseselere birer misâl teşkil eder (3460 No. K).

İKTİSADİ HARB *[alm. Wirtschaftskrieg. — fr. guerre économique. — ing. economic warfare].*

Düşmanın harbe devamına mâni olmak maksadiyle bilcümle iktisadi kaynaklarını kurutmak yolunda yapılan her türlü icraattır. Bu icraat denizden, karadan ve havadan abluka veya iktisadi kaynakları tahrip veya bitaraf piyasa üzerine yapılan tazyik tedbirleri şeklinde gözükebilir.

İKTİSADİ YETERLİK *[alm. Autarkie. — fr. autarchie. — ing. autarky].*

Bir devletin diğer memleket mallarına muhtaçolmaksızın yalnız kendi kaynaklariyle yaşaması usulüdür. Bu mânada Yunanca «Avtarki» kelimesinden gelen «Otarşi» tabiri umumiyetle kullanılmaktadır.

İKTİSAP VE İLTİZAM EHLİYETİ *bk.* Medeni hakları kullanma ehliyeti.

İKTİSAP VE YOLLARI *[alm. Erwerb und Erwerbsarten. — fr. acquisition et ses modes. — ing. acquisition and its modes. — lât. adquisitio dominii, modi adquirendi dominii].*

İktisap bir şeyin mülkiyetini elde etmek demektir. Bu şey menkul veya gayrimenkul bir mal olabileceği gibi bir hak da olabilir.

1 — Menkul mallarda: iktisap fer'î ve asli olmak üzere ikiye ayrılır. Fer'î iktisap *[alm. abgeleiteter Erwerb — fr. acquisition dérivée]:* başkasının iktisabetmiş olduğu bir şeyi ondan iktisaptır. Bu suretle mülkiyetin intikali için malın hakikaten veya hükmen teslim edilmesi icabeder. Meselâ: bey'i ve hibe gibi.

Asli iktisap *[alm. originärer, ursprünglicher Erwerb. — fr. acquisition originale]:* diğer bir şahsın delâletine ihtiyaç olmaksızın bir malın mülkiyetini elde etmektir. Bunun yolları şunlardır:

a) İhraz *[alm. Aneignung. — fr. occupation. — ing. appropriation]:* sahipsiz bir malı almak demektir. Avlamak gibi. b) Lûkata *[alm. Fund. — fr. choses trouvées. — ing. finding],* kaybolan bir malı bulan kimse ilândan veya zabıtaya haber verdikten sonra beş sene içinde sahibi çıkmazsa ona malik olur. c) *bk.* Define; ç) Enkaz *[alm. Herrenlose Sache, Zuführung, Strandgut. — fr. épaves. — ing. lagan];* Su, rüzgâr, çığ veya diğer tabiî kuvvetler vasıtasiyle herhangi bir suretle başkasının eline geçen şeylerin ve hayvanların lûkata hükmüne tâbi olması hakkında *bk.* Enkaz. d) Hukuki tağyir *[alm. Verarbeitung. — fr. spécification. — ing. specification. — lât. specificatio]:* bir kimsenin malik olmadığı bir şeyi işlemesi veya değiştirmesidir; kayadan heykel, üzümden şıra, tahtadan kayık yapmak gibi. Eğer amelin kıymeti o şeyin kıymetinden fazla ise yeni şey âmilin, değilse malikin olur (MK. 699); e) İki malın birbiriyle karışma veya birleşmesi *[alm. Verbindung und Vermischung. — fr. adjonction et mélange]:* eski hukukumuzda buna «halt» ve «ihtilât» denirdi. Muhtelif kimselerin malları ehemmiyetli surette tahribedilmeksizin, yahut fahiş bir sây ve masraf yapılmaksızın ayırdedilemiyecek derecede karışmış ve birleşmiş olursa alâkadarlar halitayı terkibeden malların karışma ve birleşme zamanındaki kıymetleri nispetinde hissedar olurlar, su ile sirkenin, şıra ile buğdayın, boya ile bir maddenin karışması halinde olduğu gibi (MK. 700). f) İktisadi mururu zaman *bk.* Müruru zaman.

2 — Gayrımenkul mallarda: burada da iktisap, asli, fer'î olmak üzere ikiye ayrılır. Fer'î iktisapta tapu siciline kayıt şarttır ki, buna «tescil» *[alm Eintragung. — fr. inscription. — ing. registration]* denir. Kaide olarak mülkiyet tescil ile intikal eder. Fakat gayrımenkul mülkiyetini nakleden akitlerin resmî şekilde yapılmaları lâzımdır.

Asli iktisap yolları: a) İşgal *[alm. Aneignung. — fr. occupation. — ing. appropriation. — lât. occupatio]:* tapu sicilline göre sahipsiz bir şey haline geldiği anlaşılan gayrımenkuller işgal suretiyle iktisabedilebilirler (MK. 635); b) Yeni arazi teşekkülü *[alm. Bildung neuen Landes. — fr. formation de nouvelles terres]:* sahipsiz yerlerde birikmek, dolmak ve kaymak veya umuma ait suların mecra veya seviyeleri değişmek gibi bir suretle teşekkül edip kendisinden istifade mümkün olan arazi devletin mülkü olur. Demek ki bu, devlete has bir iktisap yolüdur (MK. 639); c) Arazinin kayması *[alm. Bodenverschiebung — fr. glissements de terrain]:* bu hal hududun tadilini icabettirmez. Fakat bu suretle bir gayrımenkul üzerine geçmiş olan toprak vesaire hakkında enkaz ve birleşmeye (bir numaradaki «e» ve «f» fıkraları) dair hükümler tatbık olunur; ç) Âdi ve fevkalâde müruruzaman *bk.* Müruruzaman.

3 — Haklarda: alacağın bir diğerine temliki için tahriri şekle riayet şarttır. Gayrımenkul üzerindeki haklara gelince (rehin, irtifak hakları gibi) bunların iktisabı tescil ile mümkündür.

Bunların haricinde mameleke ait bütün haklar ve mallar miras yolu ile de iktisabolunabilir. Şahsa bağlı olan haklar mirasçılara intikal etmez; esasen bunların temliki de caiz olamaz.

İKTİSAT VEKÂLETİ (Ekonomi Bakanlığı) *[alm. Wirtschaftsministerium. — fr. Ministère de l'Economie. — ing. Ministry of Economy].*

Sanayi, maadin ve iş hayatiyle bunlara müteferri hususların tanzim, idare ve murakabesiyle mükellef olmak üzere 3612 No. teşkilât kanunu ile kurulmuş Bakanlıktır.

İL *bk.* Vilâyet.

İLÂ (îlâ') (Es. H.) Lûgatte: yemin etmek mânasınadır.

Istılahda; kocanın karısına dört ay veya daha ziyade bir müddet tarakkübetmemek üzere yemin etmesi demektir. Îlâ' müddetinde zevc sebat ederse bir telâk-ı bâin vâkı olur. Rücu ederse kefaret lâzım gelir.

İLÂ-İ MEÇHUL (îlâ'-i mechûl) (Es. H.) Ebediyet veya müddetle takyidolunmıyan îlâ'dır ki îlâ-i müebbet hükmündedir.

İLÂ-İ MUVAKKAT (îlâ'-i muvvakkat) (Es. H.) Bir müddetle mukayyet olan îlâ'dır.

İLÂ-İ MÜEBBET (îlâ'-i müebbet) (Es. H.) Ebediyetle mukayyedolan îlâ'dır.

İLÂHİ HUKUK *bk.* Dinî hukuk.

İLÂM *[alm. Urteilsausfertigung. — fr. grosse, expédition (d'unjugement). — ing. copy of the judgment, engrossement].*

1 — Mahkemece verilen nihai kararın iki taraftan

herbirine usulen verilen tasdikli suretleridir (HMUK. 392, 393; İc. İf. K. 24, 41).

2 — (İ'lām) (Es. H.) «İlim» maddesindendir. İlim lûgatte bilmek demektir. İlâm bildirmek mânasınadır.

Istılahta hâkim huzurunda cereyan eden muhakemeyi, yani tarafların iddia ve cevaplariyle dermeyan ettikleri delilleri ve esbab ı mucibesiyle hükmü muhtevi olan varakaya denir. Buna ilâm denilmesi icra makamlarına hitaben yazılması itibariyledir.

İLÂMSIZ TAKİP *[alm, Betreibung gerichtlich nicht festgestellter Ansprüche, Zahlungsbefehlsverfahren, Mahnverfahren. — fr. poursuite sans titre exécutoire. — lât. mandatum de solvendo cum clausula iustificativa].*

Para veya teminat alacaklısına ilâm veya bu mahiyeti haiz bir vesikaya istinad etmeksizin alacağını cebri icra yolu ile tahsil imkânını veren takip usulüdür (İc. İf. K. 42 vd.).

İLÂN *[alm. Bekanntmachung. Veröffentlichung, Verkündung. — fr. publication, promulgation. — ing. publication, promulgation, notice. — lât. publicatio].*

Hukuki bir muamele veya bir kararın alâkalılar tarafından öğrenilmesini temin veya öğrendiklerini kabul için herkesin ıttılaına arz edilmesi, yayılmasıdır ki gazetelerle neşir veya mahsus sicilline kayıt veya umumi bir yere asmak suretiyle yapılır.

1 — (AH) Kanunlar, nizamnameler, yüksek tasdika iktiran eden memuriyet kararnameleri, umumi hizmet mukavelenameleri, imtiyaznameler, Danıştay ve Yargıtayın bir kısım kararıyle talimatnamelerin Resmi Gazetede neşir ve ilânı mecburidir (1322 No. K.).

2 — (HH) Bazı taleplerin tetkik ve kabulü ve bazı muamele ve kararların muteber olması için tescili veya ilânı mecburidir: gaiplik, ahval-i şahsiye, hükmi şahıslar, evlenme kararı, karı kocanın malları hakkındaki usul, haciz hükmü, vasi, kayyım tâyini, hacrin refi ve vesayetin hitamı, meçhul mirasçıları davet, vasiyetnamenin tebliği, mirası red, defter tutmak, remi tasfiye, gayrimenkul mülkiyetini iktisap, tapu sicilli, ticaret sicilli gibi (MK. 32, 34, 35, 45, 54, 74, 97, 237 - 240, 360, 371, 381, 417, 422, 534, 537, 550, 561, 574, 633, 910 - 935; TK. 26 - 40, 42).

3 — Usul hukukunda ikametgâh veya meskeni meçhul olanlar hakkındaki tebliğler ilân suretiyle yapılır (HMUK. 141, 144, 123; CMUK. 37).

İLÂN SURETİYLE YAPILAN VAİTLER *[alm. Auslobung. — fr. promesses publiques, offres publiques — ing. public promises (offers) of a reward. — lât. pollicitatio, promissio popularis].*

Bir iş veya bir şey mukabilinde ilân suretiyle bir bedel vadetmektir. Bu vait hukukan lüzum ifade eder. Bu itibarla va'dinden dönen kimse va'dettiği bedeli geçmemek üzere diğerinin hüsnüniyetle yaptığı masrafı ödemek mecburiyetinde kalır. Fakat umulan muvaffakıyetin elde edilemiyeceğini va'deden kimse ispat ederse bu mecburiyete mahal yoktur (BK. 8).

İLÂN VE TASDİK (Kanunlarda) *[alm. Verkündung (Erlass) und Vollziehung von Gesetzen. — fr. publication et ratification des lois. — ing. promulgation. — lât. promulgatio* yahut *publicatio et excutio legum].*

Kanunların on gün zarfında ve nizamnamelerin de muayyen bir müddete tâbi tutulmaksızın neşir ve ilân edilmesi keyfiyetidir. Her iki halde kanun ve nizamlar Cumhurbaşkanının imzasiyle Başbakanlığa verilir. Tefsir kararlariyle Türkiye Büyük Millet Meclisi umumi kararlarının Meclis Başkanının imzasiyle gene Başbakanlığa verilmek suretiyle ilânları temin edilir.

Kanunların Cumhurbaşkanı tarafından tasdiki usulü Türkiyede yoktur (Anayasa 35, 52; Kanunların ve Nizamnamelerin Neşir İlânı ve Meriyet Tarihi Hakkında K. 5).

İLÂN YOLU İLE TEBLİĞ *bk.* İlân.

İLCE *bk.* Kaza.

İLGA *[alm. Ausserkraftsetzung, Aufhebung. — fr. abrogation. — ing. repeal. — lât. abrogare (abrogatio)].*

Kanun ve nizamlarda yazılı bir hükmün yeni bir hüküm ile kaldırılmasıdır. Bir hüküm aynı derecede veya daha yüksek derecede bir emir ve tasarruf ile ilga edilebilir; bu itibarla bir nizamname veya kararname bir kanunu ilga edemez. İlga keyfiyeti ilga eden metinde yazılı ise ilga sarih olur.

Yeni bir metne, evvelden mevcut metin ile telif edilemiyen bir ibare dercedilir ve bundan yeni metni tanzim eyliyenlerin evvelki metni zımnen ilga eylemek istedikleri anlaşılırsa zımni ilga vücut bulur. Bizde kanunların ilgası Büyük Millet Meclisine aittir (Anayasa 26).

İLHAD (İlḥād) (Es. H.) Hak yolundan yüz çevirip dine tain ve dinsizliğe meyletmektir; sahibine «mülhid» denir, gerek küfrünü saklasın ve gerek saklamasın ve gerek evvelce ûlûhiyet ve risaleti tasdik etmiş olsun ve gerek olmasın. Binaenaleyh ilhad tâbiri, nifak, irtidat, inkâr-ı mahz tabirlerinden daha şümüllüdür.

İLHAK *[alm. Anschluss, Einverleibung, Annektierung, Annexion. — fr. anne ion, «anschluss». — ing. annexation, «anschluss». — lât. adiectio].*

Bir devlet arazisinin bir kısmının veya tamamının, üzerinde yaşıyan insanlar ve mevcut mallarla beraber diğer bir devlet hâkimiyetine geçmesidir.

İLK TAHKİKAT *[alm. gerichliche Voruntersuchung. — fr. instruction préalable (judiciaire). — ing. preliminary examinatin (inquiry)]* Ceza işlerinde hazırlık tahkikatından sonra savcının talebi üzerine sorgu yargıcı tarafından açılan ve işin kâfi derecede aydınlatılması maksadiyle yapılan tahkikat safhasıdır.

Ağır ceza işlerinde ilk tahkikat mecburidir, asliye işlerinde savcının takdirine bırakılmıştır, sulh mahkemelerinin vazifesine dâhil işlerde ise ilk tahkikat yapılamaz.

İLK ÖĞRETİM MECBURİYETİ *[alm. Grundschulzwang, Volksschulzwang. — fr. obligation de l'enseignement primaire].*

Umumi malûmatın asgari derecesini bütün vatandaşlara öğretmekteki lüzum ve zarureti ifade eden kaidedir. Bu kaide Anayasada (87) (Kadın, erkek bütün Türkler ilk öğretimden geçmek ödevindenirler. İlk öğretim Devlet okullarında parasızdır) suretinde beyan olunmuştur.

Öğretim mecburiyeti kız ve erkek çocuklar için yedi yaşından on üç yaşına kadar olup bunu Türk çocuklarının Türk okullarînda yapmaları lâzımdır (Tedrisatı İptidaiye Kanunu; 1778 sayılı K.).

İLLET *bk.* Sebep.

İLLETSİZLİK *bk.* Sebepsiz iktisap.

İLLİYET (İlliyet rabıtası) *[alm. Kausalität, Verursachung, Ursächlichkeit (Kausalzusammenhang, ursächlicher Zusammenhang). — fr. causalité (lien de —, relation de —, rapport de causalité). — ing. causality (causal connection). — lât. causalitas (nexus causalis)]:*

Bir neticeyi husule getiren fiil ve hareketle o netice arasındaki irtibat. Felsefe bakımından her neticenin sayısız illetleri varsa da bu geniş illet mefhumu hukuki ve cezai mesuliyet bakımından işe yarıyamaz. İlliyet ya mesuliyetin çerçevesini göstermek (mesuliyeti dolduran illiyet) ya mesuliyeti doğurmak (mesuliyeti tesis eden illiyet) için rol oynadığından hukukta illiyet rabıtasının ne zaman var sayılabileceği meselesi önemlidir.

Ceza hukuku sahasında hâkim olan nazariyeye göre mesuliyeti doğuran fiilin neticeyi husule getiren sayısız şartlardan bir tanesi («condito sine qua non» = zaruri şart) olması kâfidir. Ceza verme hususunda illiyetten başka ayrıca suç işleme kasdı da arandığı için bu nazariye tehlikesiz olduğu halde hukuki mesuliyet, yani herhangi bir fiil veya hareketten doğabilecek tazminat verme borcu bakımından tahammül edilemiyecek neticelere götürür. Bu mülâhaza iledir ki sayısız şartlardan bir tanesi değil yalnız müessir mahiyette olan şart «causa effeciens» ın mevcudiyeti aranır: hangi şart neticenin husule gelmesine en müessir bir surette âmil olursa o şarta illet nazariyle bakılır. Bazan neticeye en yakın olan illete de «causa proxima» ehemmiyet atfedilmektedir. Neticeye en yakın illet olarak: zaman itibariyle en son müessir veya netice ile diğer müessir illetler arasındaki illiyet rabıtasını katetmiş olan illet nazarı itibara alınır. Buna mukabil hemen hemen umumi bir kabule mazhar olan «uygun illiyet» *[alm. adaequater Kausalzusammenhang. — fr. rapport de causalité adéquate. — ing. adaquate causality]* nazariyesi illet olarak bahis mevzuu olabilecek şartların dairesi vakıa daralmıyor, fakat şart olarak mülâhaza olunan fiil veya hareket, haiz olduğu hususiyet itibariyle, hangi neticeyi mutaden husule getitirmeğe müsait bulumuş ise ancak o neticeden dolayı hukuki mesuliyet kabul ediliyor. Bu nazariye hayatın tecrübelerîne nazaran normal olmıyan ve ancak fevkalâde hallerin inzimamı üzerine husule gelmiş olan neticelerde illiyet rabıtasını mevcut saymaz.

İLM-İ FERAİZ (ʿİlm-i farāʾiż) (Es. H.) Müteveffanın terekesine taallûk eden haklardan ve terekenin suret-i taksiminden bahseden ilimdir ki fıkıh ahkâmındandır.

İLM-İ FIKIH (ʿİlm-i fiḳh) (Es. H.) Mesail-i şer'îye-i ameliyeyi bilmektir, ki münakehat, muamelât ve ukubat kısımlarına ayrılır.

İLMİ İÇTİHAT *bk.* İçtihat, hukukun kaynakları.

İLTİCA HAKKI *[alm. Asylrecht. — fr. droit d'asile. — ing. right of asylum, right of sanctuary. — lât. asylum, perfugium].*

Herhangi bir cezaî takibat ve mahkûmiyetten kurtulmak ve mücrimlerin iadesi hükümlerine tâbi olmamak maksadiyle tebaasından bulunmadığı devlet ülesine kaçan kimseye tanılan mahalli masuniyettir. Devletler hukuku tatbikatında dört türlü iltica tefrik olunur: sefarethanelere, konsolosluklara, harb gemilerine ve hususi gemilere iltica. Birincisine cevaz verilir, ikincisi Avrupada vâkı olmamıştır, üçüncüsü ihtilâflıdır ve dördüncüsü bu gemilerin, sularında bulunduğu devletin kazasına tâbi olması hasebiyle caiz değildir.

İLTİHAK *[alm. Beitritt. — fr. adhésion. — ing. accession. — lât. accessio, adhaesio].*

Başka devletler tarafından imza edilmiş bulunan bir muahedeye iştirak etmek isteyen diğer bir devletin müracaat ettiği hukuki muameleye denir. Sonradan vâkı iltihak evvelce iltihak etmiş olanların hak ve vazifelerini temin eder. İltihakın mümkün olabilmesi için muahedenin sarih bir hükmünün bulunması veya muahedeyi imza etmiş olan devletlerin bunu kabul etmiş olması lâzımdır. Umumi mukavelelerde üçüncü bir devletin iltihakı ekseriya kabul edilmektedir.

İLTİHAKİ AKİTLER *bk.* Umumi mukavele.

İLTİKAT (İltiḳāṭ) (Es. H.) Herhangi bir sebeple sokağa veya mabet, hamam gibi umumi mahallere bırakılmış olup da baba ve anası malûm olmıyan bir çocuğu bir kimsenin sevabına alıp bakmasıdır.

İLTİZAM (İltizām) Bir vergi veya resmin tahsilini maktu bir bedel mukabilinde bir şahsa tevdi etmekten ibaret resmi muamele ve akde denir. Osmanlı devleti zamanında toprak mahsullerinden alınan âşar vergisi ahaliden mültezimler vasıtasiyle de alınabilirdi. Cumhuriyet Hükümeti âşar usulünü kaldırmıştır (552 No. lı K.).

İLTİZAMÎ MUAMELE *bk.* Tasarruf.

İLZAM (İlzām) (Es. H.) Bir şeyi lâzım kılmak demektir. Sakte ikrara binaen verilen hükümü beyanda kullanılır.

Meselâ: bir miktar akçe dâvasında müddeaaleyh dâvacıya «hâlâ ol miktar borcum vardır» diye ikrar edip hükmolunsa hüküm, ilâmda «müddeaaleyh müddeiye... lira borcu olduğunu ikrar etmekle ikrariyle ilzam olundu» diye beyan olunur.

İMALÂTHANE *bk.* Sınai müessese.

İMAM (İmām) (Es. H.) Lûgatte kendisine ıktıba ve ıktida olunan demektir. Cem'i «eimme» dir.

Istılahta: Hazret-i Peygamber'e niyabeten riyaseti âmmeyi haiz olan zat demektir. Bu zata «İmam-ül-Müslimin» de denir.

İMAM-I AHMED (İmām-i Aḥmad) (Es. H.) Ebu Abdullah Ahmet-İbn-i Hanbel-işşeybânidir. Babası «Mervli» idi. Kendisi hicrî 164 tarihinde Bağdatta doğmuş, 241 senesinde yine Bağdatta vefat etmiştir.

Eimmei erbaanın, yani dört imamın dördüncüsüdür. Fıkıhta mezhebi Hambelîdir. Diğer imamlara nispetle mahdut bir dairede münteşirdir. Bu mezhebe sâlik olanlar yedi milyon gösterilmektedir.

İMAM-I ÂZAM (İmām-i Aʿẓam) (Es. H.) Ebu-Hanife Numan-ibn-ü Sâbit-il-Kûfîdir. Dört imamın birincisidir. Hicrî 80 tarihinde Kûfede doğmuş, 150 tarihinde Bağdatta vefat etmiştir. Mezheb-i Hanefînin müessisi, İslâm hukukunun ilk müdevvini bulunmaktadır.

Fıkıhta mezhebi İrak, Acemistaff, Hind, Sind, Çin, Herat' Kâbil, Mavera-ün-nehr, Mısır ve Türkiyede münteşirdir.

Bugün kürre-i arz üzerindeki Müslümanların yarısından ziyadesi Hanefî mezhebine sâliktir.

İMAM-I EBU YUSUF (İmām-i Abū-Yūsuf) (Es. H.) Yakub-ibn-i İbrahil-ibn-i Habib-İl-Ensarîdir. Hicrî 113 tarihinde Kûfe'de doğmuş, 182 senesinde Bağdatta vefat etmiştir. İmam-ı âzamın birinci derecede yetiştirdiği bir hukukçudur. Bağdatta Halife Hâdi, Mehdi, Harun-ün-Reşid devirlerinde Kadı bulunmuş, ve «Kazil-kuzat» unvanını ihraz etmiştir. İslâm hukukunun inkişafına pek büyük hizetleri vardır.

İMAM-I MALİK (İmām-i Mālik) (Es. H.) Künyesi Ebu-Abdullah'tır. İsmi Malik, babasının ismi Enez, dedesinin ismi de Maliktir. Hicrî 93 tarihinde Medine-i Münevverede doğmuş, 176 tarihinde yine Medine-i Münevverede vefat etmiştir. Kendisine «İmam-ül Medine», «İmam-ı-darül-hicre» unvanları da verilmektedir. Dört imamdan ikincisidir. İslâm hukukuna pek büyük hizmetlerde bulunmuştur. Fıkıhta mezhebi Hicaz'da, Yemen'de, Mağrip'te, Endülüs'te bilâhare Bingazi'de münteşir olmuştur. Tunus ile Fas'ın mezheb-i resmîsi, mezheb-i Malikîdir. Bu mezhebe sâlik olanların on altı milyon olduğu tahmin edilmektedir.

İMAM-I MUHAMMED (İmām-i Muḥamnad) (Es. H.) Ebu-Abdullah Muhammed-ibn-i Hasan-iş-şeybânidir. Babası aslen Şam ahalisinden olup İrak'a rıhletle Vâsıt'ta tavattun etmiştir. İmam-ı-Muhammed hicrî 130 tarihinde «Vâsıt»ta doğmuş, 189 tarihinde Rey karyelerinin birinde vefat etmiştir. İslâm hukukunu İmam-ı Âzam ile İmam-ı Yusuf'tan ahzetmiş, fıkıh-ı Hanefiîfinin inkişafına pek büyük hizmetlerde bulunmuş, Zahir-ürrivaye, Nevâdır, Kütüb-ü emâli denilen muhalledat-ı hukukiyeyi telif etmiştir.

İMAM-I ŞÂFİÎ (İmām-i Şāfi'ī) (Es. H.) Muhammed-ibn-İdris-İbn-Abbas-İş-Şâfiîdir. Dört imamın üçüncüsüdür. Hicrî 150 tarihinde Gazze şehrinde veya Asklanda dünyaya gelmiş, 204 tarihinde Mısır'da vefat etmiştir. İslâm hukukuna pek büyük hizmetlerde bulunmuştur. Fıkıhta mezhebi her tarafta münteşirdir. Bu mezhebe sâlik olanların miktarı altmış dört milyon gösterilmektedir.

İMAM-I ZÜFER (İmām-i Zufar) (Es. H.) Züfer-ibn-ül-Hüzeyl-ibn-i Kays-il-Basridir. Babası Hüseyl, aslen İsfahan ahalisindendir. Bir müddet Basra Valiliğinde bulunmuştur.

İmam-ı Züfer hicrî 110 tarihinde doğmuş, 158 tarihinde Basrada vefat etmiştir. İmamı Âzamın üçüncü derecede bir talebesidir. Hukuki zekâsı fevkalâdedir. Mecellenin bazı maddeleri Müşarünileyhin içtihadına müstenit bulunmuştur.

İMAMET (İmāmat) (Es H.) İmamet imamlık demektir. İki kısma ayrılır.

1 — İmamet-i suğra: namazda cemaate müktedabih olmaktır.

2 — İmamet-i kübra: emir-ül-mü'minin olmak, yani Müslümanlar arasında riyaset-i âmmeyi haiz bulunmaktır. Hilâfetin muradifidir.

İMAMEYN (İmāmayn) (Es. H.) İslâm hukukunda İmam-ı Yusuf ile İmam-ı Muhammede verilen bir unvandır.

İMAN (İmān) (Es. H.) Lûgatte, mutlaka tasdik demektir. Istılahta, İslâm dininde katiyen sabit olup zaruriyat-ı diniye namını alan ahkâmı kalben tasdik ve iz'an etmektir

Bu vesile tasdik eden zata «Mümin» denir.

Bir müminin İslâm hukuk ve ahkâmından tamamiyle müstefidolabilmesi, imanını lisanen tekrar etmesine bağlıdır. Çünkü ikrar, ahval-i kalbiyeden olan tasdikin delil-i zahirisidir.

İMARET-İ VAKF (İmāret-i vaḳf) Vakfedilen şeyin vakfı zamanındaki hali üzere bulundurulması veya meşrut bir hale getirilmesi için icabeden tamirdir.

İMECE Köy kanunu mucibince köy tarafından yapılması icabeden işlerin bizzat köylü tarafından yapılmasıdır. Bu işler ya beden veya mal mükellefiyeti suretiyle yapılır. Beden mükellefiyetiyle yapılması imece, mal mükellefiyeti karşısında alınacak bedel ise salma adını taşımaktadır. (Köy K. 13 no: 15-19) *bk.* Beden mükellefiyeti

İMHAL (dâvada) (Es. H.) Mühlet istiyen müddei veya müddeaaleyhe hâkimin mühlet vermesidir.

İMLÂ (İmlā') (Es. H.) Ülülemrin izniyle denizden bir mahalli doldurmaktırki bu yer dolduranın olur.

İMPARATORLUK *[alm. Imperium, Reich, Weltreich, Kolonialreich, Kaiserreich. — fr. empire. — ing. Empire. — lât. imperium].*

I — Manda, himaye ve müstemleke rejimleri altında bir devlet tarafından idare edilen ülkelerin heyet-i mecmuasıdır. Misâl: Fransız devleti için Suriye mandası, Fas ve Tunus himayeleri ve Garp Afrikası ile Hattı-üstüva Afrikası müstemlekeleri ve diğer Fransız müstemlekelerinden mürekkep arazi bir imparatorluktur.

II — Salâhiyeti pek mahdut bir teşrîî kuvvete sahibolan monarşik bir hükümet şekline denir. Misal: Napoleon'un Fransız İmparatorluğu.

III — Cüzüleri muayyen bir muhtariyeti haiz olan devlet nev'ine denir. Bu mânada olarak Umumi Harbden evvel Alman İmparatorluğu (on yedi hükümetten mürekkep Reich), dominyonları olan İngiliz İmparatorluğa (British commomwealth).

İMTİNA (İmtinā') (Es. H.) İmkânsızlık demektir.

İMTİNA-I ÂDÎ (İmtinā'-i 'ādī) (Es. H.) Bir şeyin vücudu âdeten mümkün olmamaktır: birisinin nesebi mâruf bir kimse hakkında «benim oğlumdur» demesi gibi.

İMTİNA-I HAKİKÎ (İmtinā'-i ḥaḳīḳī) (Es. H.) Bir şeyin ademinin aklen zaruri olmasıdır. Meselâ: bir kimse kendisinden yaşça büyük olan kimse hakkında «bu benim oğlumdur» diye iddia etse dâvası dinlenmez, çünkü, kendisinden yaşça büyük bir adamın kendisinin sulbi oğlu olmak aklen mümtenidir.

İMTİYAZ — 1 *[alm. Konzession. — fr. concession. — ing. concession. — lât. concessio]:* idarenin, şahıslara, birtakım vecibe ve külfetlere tâbi olmaları şartiyle, devlete veya fertlere ait sahalarda bazı hak ve

menfaatler vermesidir. Bu hak ve menfaatler ekseriya idari, malî birtakım muafiyet ve müsaadeleri tazammun eyler.

Bizde umumi menfaatlere ait imtiyazlarla mevcut ve ilerde ihdas edilecek bir vergi veya resimden muafiyeti tazammun ve ilerde umumi ve mülhak bütçelerden temini istilzam eden imtiyaz mukaveleleri Büyük Millet Meclisinin tetkikine arz edilir (Anayasa 26; 10 Haziran 1336 tarihli K.; 25 Haziran 1932 tarihli K.).

2 — (Ayrıcalık) *[alm. Vorrecht, Vorzugsrecht. — fr. prérogative, privilège. — ing. privilege, grant. — lât. privilegium]:* İmtiyaz ıstılahı bazı mesuliyetlerin veyahut bazı istisnailiğin ifadesi için de kullanılır. Meselâ, yargıçların azledilmezliği, milletvekillerinin Meclis müsaadesi olmadan muhakeme edilmemeleri, elçilerin mahallî mahkemelere tâbi olmamaları gibi.

İMTİYAZAT-I ECNEBİYE *bk.* Kapitülâsyon.

İMTİYAZLI ALACAK *bk.* Rüçhan hakkı.

İMTİYAZLI HİSSE SENETLERİ *bk.* Hisse senedi.

İMTİZAÇSIZLIK *[alm. Zerrüttung des ehelichen Verhältnisses. — fr. incompatibilité (d'humeur). — ing. disturbance of the conjugal (marital) relations. — lât. animorum disiunctio].*

Karı koca arasında evlilik hayatının çekilmez bir hale gelmesini mucibolacak derecede geçimsizlik mevcudolması halidir.

Bu vaziyetteki bir geçimsizlik eşlere boşanmayı dâva etmek hakkını verir.

Maamafih şiddetli geçimsizlik daha ziyade yalnız eşlerden birisine isnadolunabiliyorsa ancak diğer taraf bu sebepten dolayı boşanma dâvası ikame edebilir (MK. 134).

İMZA *[alm. Unterschrift. — fr. signature. — ing. signature, subscription. — lât. subscriptio].*

Bir vesikadaki beyan ve taahhütlerin sıhhatini ifade etmek maksadiyle o vesikanın altına bir şahsın, ismi için kullandığı mutat şekilde koyduğu yazıya imza derler. İmza, üzerine borç alan kimsenin el yazısı olmak lâzımdır (BK. 14, 15; HMUK. 297).

İMZA-İ KAZA (İmżā'-i ḳażā') (Es. H.) Verilen hükmü infaz ve icra etmektir. Kısas hususunda imza-i kaza, tetimme-i kazadandır. Binaenaleyh bir kaatilin kısasına hükmeden hâkim, kabl-el-imza azledilse veya vefat eylese hâkim-i lâhik, yeniden muhakeme icra, beyyine istima etmedikçe hükm-ü sabıkı infaz edemez.

İNANCI KÖTÜYE KULLANMA *bk.* Emniyeti suiistimal.

İNFAZ *bk.* Cezanın infazı.

İNFİSAH *bk.* Fesih.

İNFİSAHİ ŞART *bk.* Şart.

İNHİSAR (TEKEL) *[alm. Monopol. — fr. monopole — ing. monopoly. — lât. monopolium].*

Bazı teşebbüsleri serbest rekabet sahasından çıkararak, piyasaya mal arzını elde tutmak rejimidir. Hukuki veya fiilî olabilir: hukuki inhisar için bizde kanuna ihtiyaç vardır (Anayasa 26).

Fiilî inhisarı kanun vâzıının müdahalesi olmaksızın iktisadi hal ve şartlar meydana getirir. İnhisarlar ekseriya devlet, bazan vilâyet ve belediye ve bazan âmme müesseleri veya âmme menfaatine hadim cemiyetler için konulur. İnhisarlar bazan devlete varidat temini maksadiyle ihdas edilir. Bu inhisar devlete bir nevi istihlâk vergisi getirir, bunlara «malî inhisarlar» denilir: Kibrit inhisarı gibi. Bazan inhisarda âmmenin menfaati gayesi takibedilir. Bunlara «idarî inhisarlar» denilir: Harb silâhlarının ve mermilerinin, bazı zehirli ilâçların yapılmasının devlete hasredilmesi gibi. Bazan inhisarda hem devlete varidat temini, hem âmme menfaatinin, sıhhatinin muhafazası gayeleri takibolunur. Bunlara da «muhtelit inhisarlar» adı verilir: müskirat inhisarı gibi.

İNHİSAR (TEKEL) MADDELERİ *[alm. Monopolprodukte. — fr. produits de monopole. — ing. monopoly products].*

Yapılmaları, çıkarılmaları, nakledilmeleri, satılmaları devletin inhisarında bulunan maddelerdir: müskirat, tütün, tuz, afyon, barut gibi.

İNİKAT 1 — Geniş mânada *[alm. Tagung; Abhaltung einer Sitzung. — fr. réunion. — ing. sitting. — lât. congressus, conventus, coetus]:* Bir heyet veya meclisin vazife görmek üzere toplanmasıdır.

Hususi mânada: Kamutay (Türkiye Büyük Millet Meclisi umumi heyeti)nın muayyen günlerde vâkı olan toplanışlarıdır (İçtüzük 1 f. 6).

2 — Akitlerde *[alm. Abschluss, Zustandekommen (eines Vertrags). — fr. conclusion — ing. conclusion. lât. perficere, perfectio]:* Bir akdin meydana gelmesi için vücudu lüzumlu olan kanuni şartların tekemmül etmesidir (BK. 1).

3 — (İn'iḳād) (Es. H.) İcap ve kabulün, mütaallâkında, yani iki tarafın iradelerinin taallûk ettiği şeyde eseri zâhir olacak veçhile yekdiğerine meşru surette taallûk ve irtibatıdır. Meselâ: âkitler ehil oldukları ve diğer in'ikat şartları da bulunduğu halde bunlardan biri diğerine «şu malımı yüz kuruşa sana sattım» deyip o da «aldım» dese icap ve kabulü biribirine bağlamış olurlar. Bu bağlama bir akit olduğu gibi bundan husule gelen bağlama da inikat olur. İcap ve kabulün bu veçhile taallûk ve irtibatı meşru olmakla esere olan mülkiyet icap ve kabulün mütaallâkı olan mebi ve semende zâhir olarak müşteri mebiye ve bâyi semene malik olur.

İNKÂR (Dâvada) 1 — *[alm. Bestreiten, Bestreitung. — fr. déni (action de nier), dénégation, contestation. — ing. contest, contestation, joinder of issue. — lât. contradictio, negatio]:* Aleyhine hukuki netice doğuran bir hâdisenin doğruluğunu kabul etmemektir.

2 — (İnkār) (Es. H.) İtirafın hilâfı olup isticvabında müddeaaleyhin «borcum yoktur» demek gibi bir söz ile müddeinin iddiasını kabul etmemesi veya özürsüz sükût etmesi veyahut «ikrar da etmem inkâr da etmem» diye cevap vermesidir.

İNKILÂP Devlet eliyle memleketin içtimai hayatının ve müesseselerinin mâkul ve ölçülü metotlar ile köklü bir surette yenileştirilmesi demektir. Bu kelime yakın yıllara kadar ihtilâl terimi yerine kullanılmıştır.

İNKILÂPÇILIK (Devrimcilik) Milleti her bakımdan lâyık olduğu yüksek mevkie ulaştırmak için zaman kaydiyle bağlı olmamak üzere Türk milletinin tam bir şuur ve idrak ile hamleler yapmasına ve milletin inkişafına yarıyan tarihî icraat ve prensiplerine sadakat göstermesine denir.

Cumhuriyet Halk Partisinin ana vasıflarından olan devrimcilik 5 Şubat 1937 tarihinden itibaren Anayasaya girmiştir (CHP. programı 6 f, e; Anayasa 2).

İNKITA *bk.* Kesilme.

İNSAF (İnṣāf) (Es. H.) Adil ile muamele demektir. «Nasafet» bu mânada isimdir. «İntisaf» ise intikam alınak, adalet muktezasını almak ve temin etmek mânasınadır.

İNSAN *bk.* Şahıs.

İNSAN HAKLARI *[alm. Menschenrechte. — fr. droits de l'homme. — ing. rights of man. — lât. iura hominum].*

Devlet kudreti karşısında, tabiiyet, yaş ve cinsiyet tefrik edilmeksizin, her ferde ait teminatın heyet-i mecmuası, yani müsavat, hürriyet ve mülkiyet hakları dır. Vatandaşlık hakları *[alm. Bürgerrechte Staatsbürgerrechte. — fr. droits du citoyen. — ing. civic rights. — lât. iura civium]* ise intihabetmek, memuriyete geçebilmek gibi yollarla vatandaşların âmme kudretine iştirakini temin eden haklardır.

İNSAN TİCARETİ *[alm. Menschenhandel. — fr. traffc de chair humaine].*

Ferdin şahsiyetini, rızasına müstenid olsa da başkasının temellük ve iktisap etmesi, ferdin alım satım mevzuu olması, muasır hukukça memnudur (MK. 23).

1) Esir ticareti *[alm. Sklavenhandel. — fr. traite des nègres, commerce d'esclaves. — ing. slave-trade. lât. negotiatio venaliciaria]* : Bu memnuiyet ilk çağda ve orta çağlarda mevcut değildi. Hususiyle zenci ticareti, milletlerarası bir kazanç yolu olmuştu. 1815 tarihli Viyana Kongresi zenci ticaretini menetmiş, muhtelif konferanslarda bu memnuiyet teyidedilmiş ve tatbik tarzı hakkında tedbirler alınmıştır.

1890 Brüksel konferansına Osmanlı devleti de iştirak ederek 4 aralık 1305 tarihinde (Üsera-yı Zenciye ticaretinin Men'ine Dair Kanunname) neşredilmiştir.

Esir ticaretine nihayet vermek için daha kati tedbirleri ihtiva eden 25 eylûl 1926 tarihli Cenevre mukavelesine 2273 No. Kanunla Türkiye de iştirak etmiştir.

Çerkez ve sair köle ve cariyelerin de zenci esirler gibi alım satımları yasak olduğuna dair 17 teşrinievvel 1325 tarihli bir iradei seniye vardır.

2) Beyaz Kadın ticareti *[alm. Mädchenhandel. — fr. traite des blanches. — ing. white slave traffic]:* Muhtelif memleketler arasında beyaz kadın ticaretinin men'i için devletler birtakım konferanslar akdederek mukaveleler imza eylemişlerdir. Milletler Cemiyeti kendi misakının 23 üncü maddesiyle kadın ve çocuk ticaretinin men'ine dair olan devletlerarası mukavelelerin murakabesini uhdesine almıştır. Bu maksatla cemiyet içinde on beş kişilik bir komisyon teşkil edilmiştir.

Devletler, aralarında iş birliği yaparak çocuk alım satımının önüne geçmeyi öteden beri düşünmüşlerdi. Bu maksatla 1904-1910 senelerinde mukaveleler akdedilmiştir. Bazı devletler arasında halen mer'i olan 30 eylûl 1921 tarihli Cenevre mukavelesiyle çocuk ticaretinin men'i daha ziyade tanzim olunmuştur.

İNSAN VE VATANDAŞ HAKLARI BEYANNAMESİ (HUKUK-U BEŞER BEYANNAMESİ) *[alm. Erklärung der Menschen-und Bürgerrechte, — fr. déclaration des droits de l'homme et du citoyen. — ing. declaration of the rights of man and citizen].*

Fransada milli meclisin 1789 yılında Müessisler Meclisi sıfatı ile, tanzim ve ilân ettiği meşhur beyannamenin adıdır. Bu beyannamenin ihtiva ettiği prensipler 1791 tarihli Fransız Teşkilâtı Esasiyesinin mukaddemesini teşkil etmiştir. Beyannamenin başlıca hükümleri: insanların hukukça hür ve müsavi olarak doğdukları; hürriyet, mülkiyet, emniyet ve cebir ve tazyika mukavemetin, ferdin zaval bulmaz tabiî haklarından olduğu; hâkimiyetin esaslı suret e millette teessüs eylediği; kanunun menetmediği bir şeyin yasak edilemiyeceği ve kanunun emreylemediği şeyi yapmağa kimsenin zorlanamıyacağı; Kanunun umumî iradenin ifadesi olduğu; Kanunun tâyin ve beyan eylediği haller ve şekiller haricinde kimsenin hapis ve tevkif edilemiyeceği ve cezalandırılamıyacağı; cezaların ancak kanunlarla konulacağı ve bunların makabline şâmil olamıyacağı, fikir ve kanaatlerin masun bulunduğudur.

İNTİFA HAKKI *[alm. Niessbrauch (Al), Nutzniessung (İs). — fr. usufruit. — ing. usufruct. — lât. ususfructus].*

İrtifak haklarının bir nev'i ve bir şahsa başka bir kimseye ait mamelek (menkul, gayrimenkul mal, bir hak) üzerinde tam bir faydalanma temin eyliyen ayni bir haktır.

Şu halde intifa hakkı hem bir ayni hak münasebetidir, hem de tam mânasiyle şahsa bağlı bir hak olmakla sahibinin hayatiyle kaimdir.

İntifa hakkı, sahibine tam bir faydalanma hakkı bahşederse de intifa hakkını haiz bulunduğu şeyin cevherini ve kullanma maksadını değiştirmez.

İntifa hakkı akdî veya kanuni olabilir. Akdî intifa hakkını tesis için menkullerde şeyin devir ve teslimi, gayrimenkullerde ise tapu sicilline tescil şartdır.

Kanuni intifa hakkı tescile ihtiyaç göstermeksizin ve kanundan ötürü mevcuttur: mirasta, sağ kalan eşin intifa hakkı gibi (MK. 717 vd.).

İNTİFAI İSTİHLÂKE BAĞLI OLAN VE OLMIYAN MALLAR *[alm. verbrauchbare und nicht verbrauchbare Sachen. — fr. biens consomptibles et biens non consomptibles. — ing. consumable and non consumable things. — lât. res quae usu consumuntur, res consumptibiles].*

İntifa hakkına sahip olan kimse, zilyetlik, istifade ve istimal haklarına malik bulunmasına göre intifa hakkının taallûk ettiği mallarda bir tefrik yapmak icabetmektedir. Filhakika, bazı mallar vardır ki, onun istimali ve ondan istifade malın istihlâkiyle mümkün olur: para ve diğer mislî şeyler bu kabîldendir. Diğer bazı mallarda ise, istihlâk edilmeksizin intifa mümkün olur: ev, at, otomobil, halı, kitap gibi. Eğer intifa hakkı birinci kısım mallara taallûk ediyorsa bu malların mülkiyeti intifa hakkı sahibine geçeceğinden asıl malikin intifa

sahibinden teminat istemeye ve bu teminat gösterilmedikçe malları teslim etmemeye hakkı vardır. Halbuki istihlâk edilmeksizin kendilerinden intifa mümkün olan mallar için malikin teminat istiyebilmesi, haklarının tehlikede olduğunu ispat edebilmesine bağlıdır (MK. 732).

İNTİFA SENETLERİ *[alm. Genusscheine. — fr. actions de jouissance. — ing. redeemed shares].*

Bedeli itfa edilen hisse senetleri mukabilinde verilen senetlerdir.

İntifa senedi sahipleri, diğer hisse senetleri sahipleri gibi aynı hakları haiz değilseler de senelik kazanç paylarına ve buna benzer malî faydalara iştirak ederler.

Şu kadar ki, şirketin tasfiyesi neticesinde sermayeden bakiye kalmış bir kısım varsa bunlardan pay almazlar (TK. 418).

İNTİHAL *[alm. Plagiat. — fr. plagiat. — ing. plagiarism, plagiary].*

Başkasına ait bir telifi, güzel sanatlardan bir eseri kendisine nispet etmek; bir kitabın ibarelerini, musiki bestesinin nağmelerini, takdim ve tehir ile veyahut aslının baştan başa hissolunur derecede ifade tarzını tahrif ile kendi namını vermek.

Tenkidler, şerhler, bir eserden - zikredilmek şartiyle - diğer esere naklolunan cümle ve fıkralar intihal değildir. İntihal edenlere para ve hapis cezası hükmedilir (Hakkı Telif K. 29, 30, 31, 35).

İNTİHAP (İntihāb) (Es. H.) Bir şehirde veya kariyede bulunan bir şeyi kahren ve alenen ahzetmektir. «Nehp» de bu mânada kullanılır.

İNTİHAP (Seçim) *[alm. Wahl. — fr. élection. — ing. election. — lât. creatio, electio].*

Tayinin zıddı olup birçok kişi, yahut birtakım gruplar tarafından kanun ve nizamların gösterdiği şartları haiz ve kendilerine bir vekâlet yahut memuriyet tevdi edilecek kimselerin tespit edilmesini temin eyliyen ameliye ve muamelelerdir.

Büyük Millet Meclisine, Belediye meclislerine, Danıştaya, Muhtarlıklara, ihtiyar heyetlerine, şirketlerin idare meclislerine, herhangi bir hayır cemiyetine ve saireye seçilmek gibi (Anayasa 9 - 13; Mebus Seçimi K.; Belediye K.; Köy K.).

İNTİHAP DAİRESİ (Seçim çevresi) *[alm. Wahlkreis. — fr. circonscription électorale. — ing. electoral district; parliamentary constituency].*

Milletvekili, Umumi Meclis ve Belediye âzası gibi âmme hizmeti görenlerin seçildikleri dairedir ki, millet vekilleri için «İl», umumi meclis âzası için «İlce», belediye âzası için «şehir ve kasaba» dır (Mebus seçimi K. 1; İdare-i Hususiye-i Vilâyet K. 103).

İNTİHAP DEVRESİ (Seçim Dönemi) *[alm. Wahlperiode. — fr. période électorale — ing. electoral period].*

Seçimle teşekkül eden meclis ve heyetlerin vazifelerinin devam edeceği muayyen müddettir. Bu müddet Türkiye Büyük Millet Meclisi, Vilâyet umumi meclisi, belediye meclisleri, köy muhtarları için dörder, cemiyetler için ekseriyetle birer senedir (Anayasa 13 - 25; Mebus Seçimi K.; İdare-i Hususiye-i Vilâyet K.; Belediye K.; Köy K.; Cemiyetler K.).

İNTİHAP EHLİYETİ (Seçim yeterliği) *[alm. Wahlberechtigung, Wahlfähigkeit. — fr. capacité électorale. — ing. electoral capacity].*

Seçmek *[alm. aktives Wahlrecht. — fr. droit de suffrage. — ing. suffrage; right to vote. — lât. ius suffragii]* veya seçilmek *[alm. Wählbarkeit; passive Wahlfähigkeit. — fr. éligibilité. — ing. eligibility. — lât. ius honorum]* hakkını haiz olmaktır ki, bu hak intihabın mahiyetine göre muhtelif kanun ve nizamnamelerle yaş, vasıf ve sair cihetlerden hususi hükümlere tâbi tutulmuştur.

İNTİHAP ENCÜMENİ Seçimlerin icrasını temin için toplanan heyetler (Belediye K. 32).

İNTİHAP HAKKI (Seçim hakkı) *bk.* İntihap Ehliyeti.

İNTİHAP MAZBATALARI (Seçim Mazbataları) *[alm. Wahlprotokolle. — fr. procès-verbaux d'élection. — ing. records of election].*

Bir seçim neticesinde seçilenin iktisabettiği sıfatın sahih olduğunu mübeyyin olmak üzere teftiş heyetleri tarafından tanzim ve seçimde kazanana bir sureti tevdi edilen vesikadır (Belediye K. 43; Mebus Seçimi K. 39).

İNTİHAP SANDIĞI (seçim sandığı) *bk.* Rey sandığı.

İNTİHAP SUÇLARI (Seçim Suçları) *bk.* Seçim cezaları.

İNTİHAP TEFTİŞ HEYETİ *bk.* Teftiş heyetleri.

İNTİHAR *[alm. Selbstmord. — fr. suicide — ing. suicide, self-murder. — lât. mors voluntaria, suicidium*].*

Şahsın kendini öldürmesidir. İntihar, suç teşkil etmezse de intihara ikna ve yardım suçtur (CK. 454) İntiharların gazeteler tarafından neşri matbuat kanununda (38) menedilmiştir.

Ölüme karşı hayatını sigorta ettiren kimse intihar ederse sigorta poliçesinde hilâfına sarahat olmadıkça sigortacı tazmin ile mükellef olmaz, fakat intihar edenin irade ve ihtiyarı zail olmuş ise sigortacı tazminle mükelleftir (TK. 990).

İNTİKAL I — *[alm. Rechtsübergang (von Gesetzes wegen). — fr. mutation, transmission légale. — ing. transition, passing. — lât. transitus, translatio].*

Bir maldaki tasarruf hakkının kanun ile muayyen kimselere geçmesidir. Telif hakkının mirasçılara ve eski hukuka göre mutasarrıfının vefatiyle arazi-yi emîriyenin ve icareteynli bir vakfın tasarruf hakkının «intikal hakkı sahiplerine» geçmesi gibi.

II — 1 — Âdi intikal ('Âdi intikāl) (Es. H.) Miri arazide mutasarrıfa ait olan menfaat mülkiyetinin kanunen muayyen yakın hısıma halefiyet yolu ile geçmesidir, mirasa benzer.

2 — Tevsi-i intikal (Tavsī-'i intikāl) (Es. H.) Erazi Kanununun üç derece olarak tâyin ettiği intikal sahiplerine daha beş derecenin inzimamiyle sekiz dereceye iblâğ olunmasıdır (Tevsii İntikal K.).

İNTİKAL DEVRESİ HUKUKU *[alm. Intertemporales Recht, Übergangsvorschriften. — fr. droit intertemporel, législation transitoire. — ing. transitory provisions, temporary provisions].*

Bir kanunun veya bir nizamın yerine yenisi konulduğu vakit eski ve yeni kanunlar veya nizamlar arasındaki irtibat, insicam ve intikal şartlarını tâyin etmek üzere konulan kaidelerin hepsidir. Muvakkaten mer'i oldukları cihetle veya bir rejimden diğerine intikali temin eylemeleri itibariyle bu kaidelerin adına (zaman arası hukuku, meriyet veya tatbikat şekilleri hukuku) adı dahi verilir.

İNTİZAM-I ÂMME *bk.* Âmme nizamı.

İNZİBAT CEZALARI *bk.* Disiplin ceza hukuku.

İNZİBATI TAKİP *bk.* Disiplin ceza hukuku.

İNZİBAT KOMİSYONLARI *[alm. Disziplinaraasschüsse, (-kammern, -kommissionen, -räte). — fr. conseils ou commissions disciplinaires].*

Memurlar hakkında inzibati kararlar ittihazına veya ittihaz edilmiş kararları birinci veya ikinci derecede tatbika salâhiyetli heyetlerdir. Bunlar Bakanlık, İl ve İlce inzibat komisyonlarına ayrılır.

1 — Bakanlık inzibat komisyonları: bakanlık memurlarına ait kanunlara göre teşekkül eder. Zat işleri müdürleri bu komisyonun tabiî azasındandır.

2 — İl inzibat komisyonları: valinin reisliği altında savcı, defterdar veya muhasebeci, mektupçu, maarif, sıhhiye, nafıa ve ziraat müdürlerinden;

3 — İlce inzibat komisyonları: kaymakamların reisliğinde savcı, malmüdürü, tahrirat kâtibi, jandarma komutanından ve hükümet hekiminden teşekkül eyler.

İlce komisyonlarının kararları İl, İl komisyonlarının kararları Bakanlık ve Adliyeden maada Bakanlık inzibat komisyonlarının kararları Danıştayda ve Adliyeninkiler Yargıtayda tetkik olunur. İlce inzibat komisyonları yalnız tevbih, maaş kesme ve sınıf tenzili cezalarını tatbik ederler. İlce inzibat komisyonlarının kararları Danıştayda tetkik edilmeyip yalnız Bakanlık inzibat komisyonlarınca son derecede tetkik edilirler.

Tâyinleri merkeze ait memurlar hakkında Bakanlık inzibat komisyonları ve vilâyete ait bulunanlar hakkında İl inzibat komisyonları karar verirler. Ancak vali ve müsteşarlar ile umum müdürler ve birinci sınıf müdürler hakkında karar ittihazı, bunlar Adliyeye mensup iseler Yargıtaya, değilseler Danıştaya aittir.

Devletin bazı daire, müessese ve teşekküllerinde bunların mahiyetlerine göre hususi inzibat komisyonları vardır (Meselâ Devlet Şûrası K. 7; 3460 No. K. 44).

İPOTEK *[alm. Hypothek, Sicherungshypothek (Al.), Grundpfandverschreibung (İs.). — fr. hypothèque. — ing. hypothek, cautionary mortgage. — lât. hypotheca, pignus].*

Bir gayrimenkulün bir borca karşı teminat teşkil eylemesini tazammun eyliyen ve ayni bir hak mahiyetinde olan gayrimenkul rehni şeklidir. Bu gayrimenkul borçlunun veya başkasının olabileceği gibi, bunun üzerinde ipotek tesisi malikinin veya zilyedinin zilyetliğine de halel vermez. Böylece temin edilmiş bir alacak evvelâ borçludan istenir; ödenmediği takdirde ipotek mevzuu olan gayrimenkul üzerinden alacağın istifası cihetine gidilir. Hattâ ipotekle yüklü olan gayrimenkul bu arada borçludan başkasının mülkiyetine veya zilyetliğine geçmiş olsa bile ipotekli hakkın istifasına mâni teşkil etmez.

Bazı memleketlerde hava gemileri hakkında da aynı hükümler tatbik olunmaktadır.

İpotek akdî veya kanuni olur: akdî ipotek, tarafların serbest mukavelesiyle ve tapu sicilline kayıt ile tesis olunur. Kanuni ipotek *[alm. gesetzliches Grundpfand. — fr. hypothèque légale. — ing. lien. — lât. hypotheca tacite contracta, hypotheca tacita, hypotheca legalis]* ise, bu hakkı haiz olanların talebi ile yapılır. Meselâ: sattığı gayrimenkul üzerinde semeni temin etmek istiyen satıcı, bir gayrimenkul üzerindeki inşaat veyahut ameliyatta malzeme vererek veya vermiyerek çalışmış olmaları hasebiyle malik veya mütaahhit, tahakkuk eden alacaklarını temin için, ipotek tesisini istiyebilir (MK. 807).

İPOTEKLİ BORÇ SENEDİ *[alm. Pfandbrief, Schuldbrief (İs.), Briefhypothek (Al.). — fr. cédule hypothécaire. — ing. mortgage certificate (deed); mortgage with certificates; certified (certificated) mortgage].*

Bu müessese, ipoteğin zıddı olarak gayrimenkul rehniyle temin olunmuş şahsi bir alacak mânasını tazammun eder.

İpotekli borç senedi sayesinde gayrimenkul kıymetlerinin bir kısmı şahsîleştirilerek müstakil ve mübadeleye vasıta olabilecek hale getirilmiştir. Bu şahsîleştirme keyfiyeti ipotekli borç senedi denilen ve örneği kanunca tesbit edilmiş bulunan kıymetli senetler şeklinde yapılır. Bunun için ise, evvelâ tapu idaresince gayrimenkulün kıymeti resmen takdir edilir ve bu kıymetten fazla olmamak üzere kıymetler senede derc olunarak gayrimenkul âdeta mütedavil bir hale getirilmiş olur.

İpotekli borç senedi, alacaklısına borçlunun şahsını değil münhasıran gayri menkulü istihdaf eyliyen bir talep hakkı bahşeder (MK. 812 vd.).

İPTAL *[alm. Aufhebung, Nichtigerklärung. — fr. annulation. — ing. annulment, cancelling, declaration of nullity. — lât. rescissio, declaratio nullitatis].*

Hukuka aykırı veya sadece isabetsiz bir muamele yahut kararı, kaza yahut idare merciinin ortadan kaldırmasıdır.

İPTAL DAVASI *[alm. Anfechtungs-, Nichtigkeits-, Aufhebungsklage. — fr. action en nullité. — ing. action for nullity, action for avoidance. — lât. quaerela nullitatis, actio rescissoria, iudicium rescissorium].*

Hukuki bir mahiyeti haiz herhangi bir karar ve fiilin hükümsüzlüğünü temin için açılan dâvadır.

Mirasta: ehliyetsizlik, kanuna veya adab-ı umumiyeye mugayeret, şekil noksanlığı, mururu zaman sebeplerine dayanılarak müteveffa tarafından yapılan ölüme bağlı tasarrufların hükümsüz sayılmasına dair olmak üzere açılan davalardır *[alm. Ungültigkeitsklage. — fr. action en nullité].* (MK. 449, 500, 501).

Hibede: hibeyi taahhüdeden kimsenin borcu ödemeden aczi tevsik veya iflası ilân olunması halinde bu

hibe taahhüdünün hükümsüz sayılması hakkında açılan dâvadır. *[alm. Widerrufsklage. — fr. révocation. — ing. revocation. — lât. actio donationis revoratoria]*. (BK. 245).

İcra ve iflâsta: Alacaklının, borçlu veya müflis aleyhine borçlunun ivazsız tasarruflarından, mevcut bir borcu temin için yapılan rehinlerden, para veya mûtad ödeme vasıtalarından gayrı bir suretle yapılan ödemelerinden, vâdesi gelmemiş borç için yapılan ödemelerinden, hilesinden dolayı muayyen müddet zarfında vukubulan tasarrufları ortadan kaldırmak yolunda ikame eylediği dâvalardır. *[alm. konkursrechtliche Anfechtungsklage. — fr. action révocatoire. — lât. actio Pauliana]*. (İc. İf. K. 277, 280). İdare hukukunda: *bk.* İdari dâva.

İPTAL KABİLİYETİ *bk.* Butlan.

İRADE BEYANI *bk.* İrade izharı.

İRADE FESADI *[alm. Willensmangel. — fr. vice de la volonté, vice du consentement. — ing. flaws of contractual agreement, lacke of mutual assent, defective intention. — lât. vitium voluntatis]*

İradenin sakatlığı demektir. Hata, hile, ikrah gibi sebeplerden biriyle iradesi fesada uğrıyan kimse yaptığı hukuki muamele ile ilzam olunmaz. Fakat, mukavele bâtıl değildir. Çünkü iradesinde fesat bulunan tarafı ilzam etmiyen bu muamele, diğer taraf için muteberdir. Bu mahiyetteki bir muamele iradesi fesada uğrıyan tarafın icazet vermesiyle veya bir senelik bir müddetin geçmesiyle her iki taraf için de muteber bir hale gelebilir (BK. 31).

İRADE İZHARI *[alm. Willensäusserung, Willenserklärung. — fr. déclaration de la volonté. — ing. declaration of intention. — lât. declaratio voluntatis]*.

Gerek bir taraflı, gerek iki taraflı bulunsun her hukuki muamelenin en esaslı unsuru iradenin muteber bir tarzda izhar edilmesidir. Çünkü, hukuki muameleler ferdin iradesinden değil, belki bu iradenin kanunun istediği şekilde açığa vurulmasından doğar. Bugünkü hukukta «irade beyanı nazariyesi» *[alm. Erklärungtheorie. — fr. théorie dite de la déclaration de volonté. — ing. doctrine of utterance]* ismi verilen müessese işte bu düşüncelerin meydana getirdiği bir eserdir. Sırf bâtını bir kasıt, rücu mümkün olmıyan bir mevzua taallûk ettigi ispat edilse bile, hukukan nazara alınmaz. Bu, hukuki bir fiil değildir. Hukuki bir fiil olabilmek için bâtını kasdın izharı, yani sahibinden müstakil bir varlık iktisabetmesi lâzım gelir. Bu suretle müstakil varlık iktisabetmiş olan bir irade vefat veya rücu sebebiyle artık mevcudiyeti kalmasa dahi hukuki tesiri devam eder: vasiyette olduğu gibi.

İrade ruhi bir hadiseden diğerini haberdar etmek için yapılan fiil ve hareket dolayısiyle tezahür edebilir. Bu mahiyetteki tezahürlere umumiyetle irade beyanı derler. Beyan söz veya yazı ile yapılan irade tezahürüdür. Fakat mukavele ile veya örf ve âdetle diğer işaretlerin de irade izharı mahiyetinde telâkki edilmeleri mümkündür: ayağa kalkmak, el kaldırmak, baş eğmek vesaire gibi. Hattâ bazı şartlar dairesinde «sükût» bile irade izharı mahiyetini arz edebilir. (TK. 668). İrade beyanları vusulü muktazi olan ve olmıyan şekilde ikiye ayrılır:

a) İzhar edilince muayyen bir kimseye erişip erişmedikleri aranmaksızın tekemmül ve hükümlerini ifade eyliyen irade beyanıdır: tesisler ve vasiyetlerde olduğu gibi (MK. 73, 478; BK. 8; TK. 550 f 2).

b) Vusulü muktazi irade beyanlarına gelince, kaideten diğerlerinin hukuki sahalarında tesirini gösterecek olan her irade beyanının muhataplarına vusulü şarttır. Vusulden maksat şudur: bir irade beyanını ihtiva eden yazı ile muhatap arasındaki mekân alâkası, eğer hayatın verdiği tecrübelere ve normal şartlara nazaran, o yazının muhtevasına ancak muhatap veya adamlarının ıttılaını icabettirmekte ise o zaman irade beyanının muhataba vardığı kabul edilir: hazır olmıyanlar arasındaki icap veya kabul gibi.

İRADENİN MUHTARİYETİ *[alm. Privatautonomie, Vertragsfreiheit. — fr. autonomie de la volonté. — ing. free discretion]*.

1 — **(HH)** Hukuki bir muameleyi, muhteva ve neticelerini diledikleri gibi tanzim ve tâyin etmek hususunda âkitlerin serbest olmaları esasıdır. Bu esas âmme intizamına, âdap ve ahlâka, kanunların âmir hükümlerine riayet edilmek şartiyle cari olup mûtat sahası borçlar hukukudur (TK. 2; BK. 19).

2 — **(DHH)** Yapılan hukuki bir muamelenin, hususiyle mala müteallik bir mukavelenin tatbiki muhtelif memleketler kanunlarının sahalarına girdiği halde âkitlerin bu kanunlardan dilediğini tâyin etmekte serbest bulunmalarıdır.

İRADİ ŞART *bk.* Şart.

İRAS *bk.* Tevris.

İRAT *bk.* Gelir.

İRAT SENEDİ *[alm. Gült (İs.), Rentenschuld, Rentenbrief (Al.). — fr. lettre de rente. — ing. annuity charge bond, certificate of annuity charge]*.

İrat senedi, ipotek ile ipotekli borç senedi arasında ortalama bir gayrimenkul rehni şeklidir. Maamafih bu iki müessesenin unsurlarını kendinde toplamak itibariyle irat senedi olanların gördüğü hizmeti az çok görebilecek mahiyettedir.

Gayrimenkulün yanıbaşında borçlunun şahsi mesuliyetini bertaraf etmediği cihetle bu bakımdan ipotekle müşterektir. Zira borçlunun yalnız bu rehinle takyidolunan gayrimenkulü değil, aynı zamanda diğer gayrimenkulleri de icra yolu ile takibe tâbidir. Bu ise gayrimenkul kredisinin geniş ölçüde istismarını temin eder.

İpotekli borç senediyle müşterek tarafına gelince: bu da onun gibi mübadele vasıtası haline getirilmiştir. Bu husus ise tıpkı onun gibi kanunun tâyin eylediği şekilde bir kıymetli senet olarak ortaya çıkarılmasiyle temin olunur (MK. 817 vd.).

İRAT VERGİSİ *[alm. Ertragsteuer. — fr. impôt sur le revenu. — ing. income tax]*.

İrat vergisi, mükelleften, gelirleri toplamı ile ölçülen iktidarına göre alınan bir vergidir Bu vergiye batı Avrupada ve Amerika Birleşik Devletlerinde raslanır. Tatbik şekilleri ikiye irca olunabilir. Birinci şekilde, gelir kaynakları ayrı ayrı vergiye tâbi tutulduktan sonra, bir mükellefin gelirinin toplamı kanun tara-

fından tâyin edilen bir miktarı aştığı takdirde yekûn üzerinden ayrıca ikinci bir vergi daha alınır. Meselâ Fransa ve İngilteredeki irat vergileri böyledir. İkinci şekilde, bir mükellefin bütün gelirlerinin toplamı üzerinden bir vergi alınmakla yetinilir. Almanyada eskiden uygulanan sistem bu idi.

İrat vergisi ilk defa İngilterede 12 ocak 1798 tarihli bir kanunla ihdas edilmiştir. 1799 - 1802 ve 1803 - 1815 yılları arasında uygulanan bu vergi Napolyon Muharebelerinden sonra kaldırılmış, fakat 1842 yılında «muvakkat» bir vergi olarak tekrar ihdas edilerek yenilenmek suretiyle zamanımıza kadar devam etmiştir. İngiliz irat vergisi iki katlı bir vergidir. Önce gelir kaynakları beşe ayrılarak herbirinden birer vergi alınır. Kabaca, A sedülü arazi, B sedülü toprak işletmesi gelirlerini, C sedülü kamu gelirlerinden ödenen faiz ve senelik mürettebatı, D sedülü ticaret ve serbest meslek kazançları gibi bazı gelirleri, nihayet E sedülü de hizmet erbabı gelirlerini mükellef tutar. Bugün (1945) esas nispeti (standard rate) yüzde elli olan verginin İngilizce adı «Income tax» dir. Maamafih mükellefin bu muhtelif kaynaklardan elde ettiği gelirlerin mecmuu 2000 isterlini aştığı takdirde ayrıca kendisinden «sur - tax» adıyle müterakki nispetli bir vergi daha alınır.

Bizde irat vergisi mevcut olmamakla beraber kazanç vergisi bir dereceye kadar bu tip vergiye yaklaşmaktadır.

İRFAK (İrfāḳ) (Es. H.) Umuma ait yol, pazar yerleri, meydanlar, sokaklar gibi herkesin intifa ve istifadesi için terk edilmiş olan mahallerdir. Bunlar arazi-i mahmiyeden maduttur.

(İrfak lâfzı lûgatte: bir kimseye menfaat vermek, bir şeyi suhulet ve mülâyimetle tutmak mânasınadır.)

İRSAD (İrṣād) (Es. H.) Tahsisin müradifidir. Arazi-i emîriyeye ait hukuk-u tasarrufiyenin veya yalnız menfaatlerinin yahut hukuk-u tasarrufiye ile birlikte menfaatlerinin bir cihete tahsisidir.

İRSAD-I SAHİH (Irṣād-i ṣaḥīḥ) (Es. H.) Tahsis-i sahihin müradifidir. Hazineye ait bir kısım varidatı, hazine masraflarına dahil bir cihete tahsis etmektir.

İRSAD-I GAYRİSAHİH (İrṣād-i ġayr-iṣaḥīḥ) (Es. H.) Tahsis-i gayrisahihin müradifidir. Hazineye ait bir kısım varidatı, hazine masraflarından olmıyan bir cihete tahsistir.

İRSAD-I VAKF (İrṣād-i vaḳf) (E. H.) Rakabesi beytülmale (hazineye) ait bir mülkün menfaatini, ülülemrin, hazineden istihkakı olan kimseye tâyin ve tahsis etmesidir. Bu kabîl vakıflara «tahsisat» ıtlak olunur.

İRSALİYE MEKTUBU *bk.* Nakliye senedi.

İRTİBAT *[alm. Konnexität, Zusammenhang. — fr. rapport de connexité].*

Alacak ve borcun aynı kimseler arasında olması ve tek bir borç münasebetinden ileri gelmesi veya borçlunun rızasiyle alacaklının zilyetliğinde bulunan menkul eşya yahut kıymetli evraktan doğması. Bu irtibat, tacirler hakkında zilyetlik ve alacağın aralarındaki ticari münasebetlerinden doğmuş olması halinde de mevcut addolunur. Takas yapabilmek için alacaklar arasında tabiî bir irtibatın bulunması lâzım gelmediği halde hapis hakkının kullanılması için buna lüzum vardır (MK. 864).

İRTİDAD *bk.* Riddet.

İRTİFAK HAKKI *[alm. Dienstbarkeit, Servitut. — fr. servitude. — ing. servitude, casement. — lât. servitus].*

Bir gayrimenkul üzerinde bir intifaa veya bir istimale rıza göstermeyi, yahut mülkiyete has bazı hakların kullanılmasından içtinabeylemeği tazammun eyliyen ve diğer bir gayrimenkul veya şahıs lehine ayni hak olarak tesis olunan külfete denir.

İrtifak hakları iki türlüdür:

1 — Gayrimenkule ait irtifak haklarıdır ki, bunlar da müspet veya menfi olabilirler. Bir gayrimenkul lehine diğeri üzerinde tesis edilen mürur (geçit) hakkı müspet irtifak hakkıdır. Bir gayrimenkul üzerine inşaat yapmamak hususunda, diğer gayrimenkul lehine, yükletilen külfet de menfi irtifak hakkının misalidir.

2 — Şahsi irtifak hakları: bunların başlıca misali intifa hakkı ile sükna hakkıdır. İntifa hakkı sahibi bunlarla yüklü olan gayrimenkullerden, haklardan veya mamelekten, şahsen ve ancak yaşadığı müddetçe istifade edebildiğinden ötürü bunlar tamamen şahsi mahiyeti haizdirler (MK. 703 vd.).

İRTİHAN (İrtihān) (Es. H.) Rehin almaktır.

İRTİKÂP (Yiyicilik) *[alm. aktive Bestechung. — fr. corruption de fonctionaires. — ing. bribery, corruption, subornation].*

Memuriyet sıfat veya vazifesinin suistimali suretiyle bir memurun kendisine veya başkasına haksız bir menfaat temin etmesi veya bu yolda bir vait istihsal etmesidir. İrtikâp, ikna, hatadan istifade veya icbar suretiyle olur (CK. 209 - 210).

İRVA VE İSKA *bk.* Sular.

İSÂ *bk.* Vasiyet.

İ'SÂR (İ'sār) (Es. H.) İhtiyaç ve fakirliktir.

İSHAN (İṣhān) (Es. H.) Düşmana doğru yürümek, düşmanı zayıf düşürmek, düşmanı fazlaca kahır ve tenkile çalışmak demektir.

İSİM *bk.* Ad.

İSKÂN Türkiyede yerleşmek maksadiyle dışardan, teker teker veya toplu olarak gelmek istiyen Türk soyundan meskûn veya göçebe fertler ve aşiretlerin ve Türk kültürüne bağlı kimselerin (göçmen) mevzuata göre dâhile yerleştirilmeleri siyasetidir (İskân Kanunu ve tadilleri).

İSKATAT (İ.ḳāṭāt) (Es. H.) Lûgatte, düşürmek demektir. Istılahta, bir insanın başka bir insan üzerindeki hukukunu izale edebilmesi için şâri tarafından vaz edilmiş olan bir kısım tâbirleri ifade eder.

Bunlar maksadı muhtasarca ifade etmek vasfiyle mütemayiz bulunurlar: Af, İbra, talâk, ıtak gibi. Meselâ: «filânın zimmetinde olan şu kadar kuruş alacak hakkımı iskat ettim» yerine kısa bir tâbir olarak «filânı ibra ettim» denir.

İSKATAT-I MAHZA (İsḳāṭāt-i maḥża) (Es. H.) Talâk, i'tak gibi sırf iskat olunan şeylerdir. Minveç-hin temlik olan ibra bundan hariçtir.

İSKAT-I CENİN *bk.* Çocuk düşürme.

İSKAT MÜRURU ZAMANI (iskat zaman aşımı) *[alm. Extinktivverjährung, Buchversitzung. — fr. prescription extinctive. — ing. acquisitive (positive) prescription. — lât. praescriptio extinctiva].*

İktisap müruru zamanının ayni bir hakkı kaybeden kimse bakımından ifadesidir. Filhakika menkul ve gayrimenkul ayni hakların taallûk ettiği şeyler üzerindeki zilyetliğin az çok uzun müddet zıyaı halinde o şey üzerinde yeni zilyet ayni hak sahibi olabilir. Bu suretle geçen zamana malik bakımından «iskat müruru zamanı», iktisabeden bakımından da «iktisap müruru zamanı» denir.

Bu müruru zaman müddeti Medeni Kanunumuza göre umumiyetle yirmi senedir (MK. 639).

İSKONTO *[alm. Diskont, Skonto, Abzug, Preisnachlass. — fr. escompte. — ing. discount. — lât. interusurium ; remissio].*

1 — Borçlu borcunu vâdeden evvel ödediği takdirde, alacaklıdan elde ettiği tenzilâta iskonto derler. Bu iskonto kayıt ve şarta tâbidir (BK. 80).

2 — Bir bankanın veya herhangi bir şahsın vâdesi henüz gelmemiş olan bir senedi devren alması mukabilinde o senedin bedelini bazı tevkifat mukabili ödemesi muamelesine «iskonto» denir. Bu tevkifata da iskonto namı verilir.

3 — Borsa lisanında iskonto, vâdeli muamelede müşterinin tasfiyeden evvel muameleyi vâdeliden peşine tahvil etmek hakkını kullanarak satıcıyı senetlerin teslimine mecbur etmesi mukabilinde kendisinin de o senetler bedelini daha evvel ödemesine derler.

ISLAH *[alm. Berichtigung, Änderung von Parteihandlungen (im Prozess). — fr. réforme. — lât. reformatio].*

Hukuk dâvasında ; iki taraftan birinin usule mütaallik olarak yaptığı bir muameleyi tamamen veya kısmen ortadan kaldırması veyahut bunun yerine başka bir muamele yapmasıdır ki, bunu yapan tarafın teşmil edeceği noktadan itibaren usule ait bütün muamelelerin yapılmamış sayılmasını icabettirir. Ancak ikrarlar, keşif ve muayene zabıt varakaları, ehli vukuf raporları ve şahitlerin şahadetleri mahfuz ve mûteberdir

Dâva veya müdafaa sebebini değiştirmek için dâva arzuhalini veya cevap lâyihasını ortadan kaldırmak ve yerine yenisini tanzim etmek gibi (HMUK. 83, 90, 185, 202).

ISLAHAT FERMANLARI Osmanlı İmparatorluğu teşkilâtının yenileştirilmesi, keyfi hareketlerin men'i ve can, mal, ırz masuniyetinin temini ve memleketin imarı gibi hususların ifası hakkında Birinci Abdülmecid'in ve Abdülâziz'in isdar ettikleri fermanlardır. Bunların başlıcaları Abdülmecid'in isdar ettiği 1255 (1839) Gülhane Hatt-ı Hümayunu, 1272 (1856) Islahat Fermanı ; Abdülâziz'in isdar ettiği 1277 (1860) tarihli fermanlardır. Bunlar Tanzimatın ve Osmanlı imparatorluğunun garp esasları dâhilinde tanzim ve teşkilâ-hareketlerinin hukuki esaslarını koymuşlardır.

ISLAH EVİ *[alm. Besserungsanstalt. — fr. maison de correction. — ing. house of correction].*

Suç işlemiş çocukların terbiye ve ıslahına mahsus müessese (CK. 53 f. 2 ; 54 f. 1, 4).

İSLÂM (İslām) (Es. H.) Lûgatte, inkiyat, itaat, müsalemet, selâmet bulmak, selâmete çıkarmak, salim bulundurmak mânalarını ifade eder. Istılahta, iki kısma ayrılır :

1 — Din-i hakkı lisanen itiraf ve ahkâmına zâhiren inkiyadetmektir. Binaenaleyh kelime-i şahadeti telâffuz, şer'an memnu olan şeylerden içtinap, âmâl-i zahireye muvazabet eden bir kimse, dünya ahkâmı itibariyle tamamen İslâm hukukuna nail olur. Kanaat i vicdaniyesi araştırılmaz.

2 — Din-i hakkı lisanen itiraf etmekle beraber ahkâmına hem zâhiren, hem de bâtınen itaat ve inkıyadeylemektir. Bu mânada «İslâm» mefhumu iman mefhumiyle birleşir.

İslâm vasfını haiz olana «Müslim» denir.

İSLÂM HUKUKU *[alm. Islamisches Recht. — fr. Droit islamique. — ing. Muhammedan (Mahommedan) Law].*

Geniş mânada insanların din ve dünya işlerini tanzim eden ve kitap, sünnet, icma ve kıyasa dayanan hükümlerin mecmuudur.

İslâmlığın müstakil, kendi eseri olan bu hukuka «fıkıh» ve âlimine «fakih» denir. Bu dört kaynaktan doğrudan doğruya hüküm çıkarmak herkes için caiz olmayıp ancak mezhep sahibi müçtehit hukukcuların eserlerine ve koydukları kaidelere müracaat etmek lâzımdır. Buna taklit denir. Evvelce içtihat hukuk âlimleri arasında serbest iken sonradan dört mezhep, yani Hanefi, Maliki, Şafiî ve Hambeli mezhepleri İslâm aleminde kabule mazhar olmuştur.

Fıkıh, ibadat, muamelât ve ukubat kısımlarını ihtiva eder. Münakehat, müfarekat ve mevaris, yani feraiz, muamelât kısmına dâhildir. Bugün kullanılan dar mânada fıkıh muamelât ve ukubatı ihtiva eder.

Fıkhın mevzuu, mükelleflerin, yani fertlerin fiilleridir.

« İslâm hukuku» mefhumu garp müsteşrikleri tarafından bütün İslâm âleminin hukuku olarak kullanılmakta ise de umumi hukuk kaidelerini tanzim eden fıkıh örf, âdet, hacet, zaruret gibi icapları da nazara aldığından muhtelif zamanlarda ve yerlerde ayrı ayrı seyir ve tahavvüle uğramıştır.

İSM (İṡm) (Es. H.) Günah, insanı sevaptan uzak düşüren herhangi bir fiildir. Bu fiili yapan günahkâr kimseye «âsim» denir.

İsm «şer'an ve taban tahazzür edilmesi icabeden şey» diye de tarif olunur.

İSMET-İ EMVAL (İṡmat-i amvāl) (Es. H.) İsmet lûgatte, men'i ve hıfız mânasınadır. Bu cihetle nehyolunan şeylerden ve kabahatlerden masun olan kimseye «mâsum» denir.

«İsmet-i mal» tâbiri malların muhterem ve tecavüzden masun olmaları mülâhazasiyledir. İsmet ve hürmeti ihlâl edilen malın herhalde ismetinin ifadesine dayanan mülâhazaya «ismet-i emval nazariyesi» denmektedir. Meselâ mümeyyiz olmıyan bir çocuğun, diğerine ait bir malı tahribetmesi veya bir kimsenin, velev hüsnü niyetle olsun, başkasının malını istihlâk eylemesi zamanı - tazminatı - müstelzim olur.

İSNADEDİLEBİLME (İsnat kabiliyeti) *[alm. Zurechenbarkeit. — fr. imputabilité — ing. imputability. — lât. imputativitas *].*

1 — (CH) Mânası üzerinde ittifak edilmemiş bir kavramdır. Ekseriyetin kabul ettiği fikre göre: isnadedilebilme ceza mesuliyetinin unsurlarından biridir ve suçun faile maddi ve mânevi bakımdan atfı kabil olup olmaması hususunu ifade eder.

2 — (HH) *bk.* Mesuliyet.

İSPAT *[alm. Beweisführung, Beweis. — fr. administration de la preuve. — ing. probation. — lât. probatio].*

İhtilâf mevzuu olan maddi veya hukuki vakıanın olduğu veya olmadığı hususunda hâkime kanaat verecek delil ve karineleri arz etmek, hâkimin kanaatini bu noktaya çekmektir. Kanun, hilâfını emretmedikçe taraflardan herbiri müddeasının istinadettiği vakıayı ispata mecburdur (MK. 6). Delil münazaalı hususları ispat için ikame olunur (HMUK. 238).

İSPAT KUDRETİ *[alm. Beweiskraft. — fr. force probante. — ing. conclusive force].*

Bir yazının delil olmak kabiliyeti, ihticaca salih olmak derecesi yani kanunun delil olmak noktasından kendisine atfettiği kıymettir.

İSPAT KÜLFETİ *bk.* Beyyine külfeti.

İSRAF *[alm. Verschwendung. — fr. prodigalité. — ing. prodigality. — lât. prodigus* (sıfat)].

Bir kimsenin malını gayrimâkul bir surette sağa sola saçarcasına ve esirgemeden harcamasına denir. Böyle bir kimsenin kendi ailesine ve dolayısiyle cemiyete zarar vereceği, bütün ileri hukuk nizamları gibi bizimki tarafından da kabul edilmekle kanunumuz israfı hacir sebebi olarak tanımıştır (MK. 356, 359, 419; BK. 235).

İsrafı içtimai bir hastalık olarak mütalâa eden Türk kanun kurucusu daha ileriye giderek israfı âmme kanunlariyle de ceza tehdidi altında menetmiştir (Düğünlerde Men-i İsrafat K.).

İSRAR *[alm. Beharren (des unteren Gerichtes auf seiner vom Kassationshof aufgehobenen Entscheidung). — fr. maintien (par le premier juge du jugement infiré par la Cour de Cassation)].*

Aşağı dereceli kaza merciinden verilmiş olan nihai kararların temyiz mercii tarafından bozularak geri çevrilmesi üzerine yeni bir karar vermesi için havale edilen kaza merciinin bozma kararını isabetli bulmaması ve bozulan kararın doğru olduğuna karar vermesidir. Aksi «ittiba», «uymak» tır.

Ağır ceza, asliye ve sulh mahkemelerinin ancak Yargıtay hususi daireleri kararlarına karşı ısrar salâhiyetleri vardır. Yargıtay Hukuk ve Ceza Umumi Heyetleri kararına karşı mahkemelerin, İcra ve İflâs Dairesi kararlarına karşı icra yargıçlarının ısrar salâhiyetleri yoktur. Bu kararlara ittiba mecburidir (HMUK. 429; CMUK. 326; İc. İf. K. 366).

İSTANBUL EFENDİSİ Hicrî 1000 tarihinden sonra İstanbul Kadısına verilen namdır. Sonraları bu tâbir yerine «İstanbul Kadısı» unvanı konmuştur.

İSTAR (İstār) (Es. H.) Altı buçuk dirhem miktarıdır ki, bir rıtlın yirmide birine müsavi bulunur. Dört buçuk miskale de ıtlak olunur. Cem'i «esatîr» dir.

İSTİAP HADDİ *[alm. Raumgehalt, Tragfähigkeit. — fr. jauge. — ing tonnage].*

Geminin tonajına göre alabileceği en çok yük ve yolcu haddidir.

İSTİARE (İsti'āra) (Es. H.) Âriyet almaktır.

İSTİBDAL (İstibdāl) (Es. H.) Bir vakfı mülk ile mübadele etmektir.

Bu mülk gayrimenkul veya nakit gibi bir menkul de olabilir. Vakıfta mütearef olan hukuki tasarruflardan biridir. Bu tasarrufun yapılabilmesi için vâkıfın şartı aranır. Maamafih akar vakıf için asla galle getirmez veya getirdiği galle masrafı korumaz bir hale gelir ve istibdalinde vakıf için ayrıca maslahat tahakkuk ederse vakıf istibdali sarahaten nehyetse bile hâkimin reyi ve ülülemrin izniyle mütevelli bu tasarrufu yapabilir. Benzediği beyi akdinden birçok noktalarda ayrılır.

İSTİBDAL-İ MÜSECCEL (İstibdāl-i musaccal) (Es. H.) Lüzumuna hükmolunduğundan dolayı nakzı caiz olmıyan istibdaldir.

Bir vakfın istibdali için aranan şartlar tahakkuk ederek hâkimin izni ve ülülemrin emri ve mütevellinin reyi ile istibdal olunduktan sonra evvelki hale rücu yolunda yapılan mürafaada hâkimin istibdalin sıhhat ve lüzumu ile hükmünden tahassül eden katî vaziyeti ifade eder. Çünkü böyle bir istibdalin nakzına cevaz yoktur.

İSTİCAR (İstiĉār) (Es. H.) Kira ile tutmak demektir.

İSTİCVAP *bk.* Sorgu.

İSTİDA (DİLEKÇE) *bk.* Arzuhal.

İSTİDA DAİRESİ 8 Nisan 1340 Tarihli ve 469 No. Kanunun meriyetine kadar tek daire halinde ve o Kanunun meriyetinden «Temyiz Mahkemesi Teşkilâtının Tevsiine Dair» 834 No. Kanuna kadar da iki daire halinde vazife gördükten sonra ikinci ve üçüncü ceza dairesi adlarını almış olan Yargıtay teşkilâtına dâhil bir teşekkülün eski adıdır.

İSTİDA HAKKI *bk.* Arzuhal hakkı.

İSTİFA (ÇEKİLME) *[alm. Rücktritt (vom Amt), Demission, Niederlegung (eines Amtes) — fr. démission. — ing. resignation. — lât. abdicatio, renuntiatio].*

İntihap veya tâyin ile iktisabedilen bir vazife veya memuriyeti bırakmak iradesini gösteren fiil ve harekete denir.

İstifa tekrar memuriyet istemek hakkını kaldırmaz (Memurin K. 62 vd.)

İSTİFA-YI KISAS (İstifā-yi ḳisāṣ) (Es. H.) Kısas hakkının bilfiil yerine getirilmesi, yani cani hakkında kısas cezasının tatbik edilmiş bulunmasıdır.

İSTİFTA (İstiftā) (Es. H.) Şer'î bir meselenin hükmünü sormak demektir. Son örfe göre istifta hukuki bir meselenin hükmünü müftüden sorarak fetva istemektir.

İSTİHBARAT BÜROSU *[alm. Auskunftei. — fr. bureau de renseignement. — ing. information bureau, inquiry office].*

Bir kimsenin serveti veya sair şahsi vaziyetleri üzerine malûmat toplayıp vermeği meslek ittihaz eden idarehanelerdir. Ticaret ve sanat erbabının ticari ve iktisadi vaziyetleri ve sanatlarının kredi kabiliyeti üzerine malûmat toplıyan ve veren teşkilâtın bilhassa ehemmiyeti vardır. Kasten veya ağır bir kusur neticesi olarak bir tacirin ahlâki veya malî iktidarına mütaallik olmak üzere hakikata mugayir malûmat veren istihbarat acentesi, bu bapta verdiği malûmatın sıhhatini temin etmediğini beyan etmiş bulunsa dahi, o tacirin bu yüzden duçar olduğu maddi ve mânevi zararı tazmine mecbudur (TK. 63).

İSTİHDAM EDENLERİN MESULİYETİ *bk.* Mesuliyet.

İSTİHKAK (İstiḥḳāḳ) (Es. H.) Lûgatte, hak istemektir. Istılahta, hak sahibi olmak halidir. Başka bir tâbir ile, bir şeyin birisi için sabit bir hak olmasının meydana çıkmasıdır. İstihkak iki nevidir:

1 — «İstihkak-ı mübtıl» dır ki mülk iddiasını bilkülliye iptal eden istihkaktır. Hürriyeti asliye gibi ki böyle bir hakkın sübutu takdirinde hiçbir kimsenin temellük iddiasına imkân kalmaz.

2 — «İstihkak-ı nâkıl» dır ki mülkü bir şahıstan diğer bir şahsa nakleden istihkaktır. Bir kimsenin elindeki bir akarın diğer birine aidiyetinin sübutu gibi.

İSTİHKAK-I HARS (Vakıfta) (İstiḥḳāḳ-i ḥarṣ) (Es. H.) Bir yerde ziraat etmek hakkına malik olmaktır. Meşed-di müskenin müradifidir.

İSTİHKAK (HAKEDİŞ) DÂVASI *[alm. Herausgabeanspruch, Rückforderungsklage, Aussonderungsklage. — fr. action en revendication. — ing. action for recovery of property. — lôt. rei vindicatio].*

Menkul veya gayrimenkul mal üzerinde mülkiyet, yahut sair ayni bir hak iddiasıdır (MK. 618, 902, 903).

Mahcuz mala istihkak dâvası: üçüncü şahsın haczedilen bir mal üzerinde mülkiyet veya diğer ayni hak iddiasıdır ki İcra ve İflas Kanununda hususi muhakeme usulüne tâbidir (İc.İf.K. 96, 97, 219; HMUK. 512, 515).

İSTİHKÂM HÜCCETİ (İstiḥkām ḥuccati) (Es.H.) Beyi ve hibe gibi tasarrufları tevsik ve takviye için tanzim olunan hüccettir.

Meselâ bir kimse bir malını diğerine sattıktan veya hibe ettikten sonra yargıca giderek şu malımı «bey-i sahih ile filâna beyi ve teslim eyledim» diye ikrar edip hüccete bağlansa bu hüccete «istihkâm hücceti» denir. Gayrimenkul olan mülk, vakıf veya müstagallâtın temlik ve ferağında istimali şâyidir.

İSTİHKÂR (İstiḥkār) (Es. H.) Bir yer üzerinde bina yapmak veya ağaç dikmek üzere senevi bir meblâğ mukabilinde hak-kı bekası olmak üzere isticar etmektir. Buna: «ihtikâr» da denir. Bu usul alelekser vakıflarda caridir.

İSTİHLÂF (İstiḥlāf) (Es. H.) Hasmın yemin etmesini talebetmektir.

İSTİHLÂK KOOPERATİFİ *bk.* Kooperatif.

İSTİHLÂK VERGİSİ *[alm. Verbrauchssteuer, Konsumsteuer. — fr. impôt (taxe) de consommation. — ing. excise].*

Bir şahsı veya sermayeyi veya sermayenin muayyen iradını istihdaf etmeyip münhasıran müstehlikleri istihdaf eylemek suretiyle konulan vergidir.

Bizde muamele vergisinden başka bellibaşlı istihlâk vergileri şunlardır:

1 — Dahili istihlâk vergisi: şeker, glikoz, ham petrol ve müştakkatından (1718, 2785, 2796, 2448, 3263 No. kanunlara göre).

2 — Elektrik ve havagazı istihlâk resmi: elektrik ve havagazı müesseselerinden (1871, 2442, 3260, 3508 No. kanunlara göre)

3 — Bazı maddelerden alınan istihlâk vergileri: kahve, çay, kakao, kauçuk mamulâtı, cam, kâğıt, deriler ve mamulâtı, pamuk ipliği ve mensucat, demir ve çelik, bakır ve halitası (2731, 3536 No. kanunlara göre) alınmakta ve her nev'in vergi nispetleri, muafiyetleri, tahakkuk ve tahsil tarzları ve itirazlara ait hükümler kendi kanunlarında ayrı ayrı gösterilmiş bulunmaktadır.

İSTİHLÂS-I TEREKE (İstiḥlāṣ-i taraka) (Es. H.) Veresenin borcu tamamen alacaklılara tediye ile müstağrak-ı düyun olan terekeyi kurtarıp zaptetmeleridir.

İSTİHSAN (İstiḥsān) (Es. H.) Lûgatte, bir şeyi iyi saymak demektir. Istılahta, fukaha istihsanı biri has, diğeri âm olmak üzere iki mânada istimal ederler. İstihsanın mâna-ı hassı, veçhi zihne tebadür etmeyip bunun anlaşılması imal-i fikre mütevakkıf bulunan kıyastır. Buna kıyas-i hafi denir.

Mânayı âmı muhtelif suretlerde tarif olunmuştur: bazı ulema-yı Hanefiye kıyası terkle nâsa en uygun olanı ihtiyar eylemek diye tarif etmiş ve bazıları nâsın muamelâtında kolaylık talebinden ibaret olduğunu söylemişlerdir.

Füruda istihsanın, kıyas-ı celî mukabili delilde istimali şayidir. Bu delil ya bir nâs veya icma veya zaruret veya kıyas-ı hafidir.

Ma'kut-ün-aleyh madum olduğundan bey-i selem kıyasen caiz olmamak lâzım geldiği halde kıyasa muarız olan bir hâdîs-i şerifle; istisna akdi, kezalik bey-i madum kabîlinden olduğu halde, teamüle mebni icma ile; mütelâhik-ul-vürud olan meyvalar, kısmen madum iken toptan satılması kısmen madumu beyi olduğu ve bu cihetle kıyasa muhalif bulunduğu halde, zaruret ve ihtiyaca binaen tecviz olunmuş ve bayi ile müşteri mebiin kabzından evvel semenin miktarında ihtilâf ettikleri

surette kaideten müşteriye yemin verilmek icabederken her ikisine yemin verilmesi istihsanen, yani kıyas-ı hafiye binaen lüzumlu görülmüştür. Veçh-i istihsan şudur: bâyi ziyade semen iddia etmek itibariyle müddei olmakla beraber bir itibarla da münkir olmasıdır. Yani iddia eylediği semen verilmedikçe mebiin teslimi lüzumunu münkir bulunmasıdır.

İSTİHYA (İstihyā') (Es. H.) İstirkak, yani birisini köle veya cariye ittihaz etmektir. İstihya kelimesi lûgatte: utanmak ve diri bırakmak mânasınadır.

İSTİKLÂL *[alm. Selbständigkeit, Unabhängigkeit. — fr. indépendance. — ing. independance. — lât. libertas]*.

Bir devletin kendi dahilî ve haricî işlerine diğer devletin müdahalesini bertaraf etmek hakkıdır. Ferdin istiklâline «hürriyet» denir.

İSTİKLÂL HARBİ 1914 - 1918 Umumi Harbini mütaakıp Mondrosta Osmanlı Devleti tarafından akdedilen mütareke (30 ekim 1918) üzerine İstanbul'a ve Türkiyenin muhtelif mıntakalarına çıkarılan itilâf devletleri kuvvetlerinin millet ruhunda husule getirdiği mukavemet ve isyan hareketlerinin ve İzmir'in 15 mayıs 1919 da Yunanlılar tarafından işgali üzerine milletin kendiliğinden Trakya, Ödemiş, Ayvalık, Aydın, Nazilli, Akbisar, Balıkesir, Adana, Gaziantep, Urfa, Erzurum vesaire cephelerinde başlayıp ATATÜRK'ÜN 19 Mayıs 1919 da Samsun'a çıkması tarihinden itibaren nizamlı bir şekil alan, Erzurum, Sivas kongrelerinin toplanmaları ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin 23 nisan 1920 de açılmasiyle siyasi ve askerî bakımdan fevkalâde inkişaf eden, Yunanlıların İnönünde, Sakaryada, Dumlupınardaki mağlûbiyetleri ve nihayet Türkiyeden çıkarılmalariyle tamamlanan harblerle Türk - Fransız itilâfnamesini (20 ekim 1921), Mudanya mütarekesini (11 ekim 1922), Lozan muahedenamesini (24 temmuz 1923) ve itilâf devletlerinin Türkiyedeki kuvvetlerini çekmeleriyle Türkiyenin tam istiklâline kavuşmasını ihtiva eden devreye denir.

İSTİKLÂL MADALYASI Cumhuriyet devrinin biricik madalyasıdır. Bu madalya, İstiklâl Harbinde, millî dâvanın başarılması için cephede ve cephe gerisinde veya kıta başında, dahili isyanların bastırılmasında hamaset ve fedakârlık gösterenlere ve mesai ibraz edenlere ve millî dâvayı ihzar ve müdafaalarından dolayı Büyük Millet Meclisi âzalarına ve millî istiklâl uğrunda şehit olanların büyük oğluna, yoksa büyük kızına, yoksa babasına, yoksa anasına, yoksa karısına Büyük Millet Meclisi tarafından verilir (66 ve 525 No. İstiklâl Madalyası K.)

İSTİKLÂL MAHKEMESİ Millî mücadele esnasında evvelâ asker firarileri hakkında ve sonra da millet emellerine muhalefet edenler ile casusluk ve hıyaneti vataniyede bulunanlar hakkında kanunlarda yazılı bulunsun bulunmasın idam da dâhil olduğu halde her türlü cezaları vermek ve bu cezaları infaz ettirmek salâhiyetini haiz ve Büyük Millet Meclisince seçilmiş üç mebustan mürekkep mahkemelere denir.

Bu mahkemelere, sonra bir yedek âza daha ilâve edilmiş, haiz olduğu mutlak salâhiyet tahdit ve savcılık ihdas olunmuş, idam kararlarının Meclisten tasdiki cihetine gidilmiş ve ceza tâyinindeki geniş salâhiyeti de ancak asker firarilerine munhasır bırakılmıştır.

Bu mahkemelerin teşekkülü ve iş görecekleri mıntakalar Büyük Millet Meclisince kararlaştırılır. (Firariler hakkında K.; İstiklâl Mahkemeleri Kanununun Birinci Maddesine Zeyil; İstiklâl Mahakimi K.).

İSTİKLÂL MARŞI Şair Mehmet Akif tarafından tanzim ve Büyük Millet Meclisince Türk millî marşı olarak kabul edilen güftedir. Beste B. Zekinindir. (Türkiye Büyük Millet Meclisi zabıtları 12 mart 1337/1921, ci't. 9, sahife 86-93).

İSTİKRA (İstikrā') (Es. H.) Kira ile tutmaktır. Buna «iktira» da denir.

İSTİKRAR *[alm. Stabilisierung (der Währung). — fr. stabilisation. — ing. stabilization]*.

Bir paranın iştira kuvvetini muayyen bir seviyede tesbit etmek suretiyle o iştira kuvvetinde değişikliklere nihayet vermek istiyen muameleye «istikrar temini» veya «tesbit» namı verilir. Paramıza ait istikrarın temini hakkında 1715 No. Kanun (12) «Türk lirasının altın tutarını İstikrar Kanunu tâyin edecektir» demiştir.

İSTİKRAZ 1 — *bk.* İkraz ve İstikraz.

2 — Maliye Hukukunda umumi istikraz:

A — Umumi istikraz bir muameledir ki bununla devlet veyahut diğer bir âmme hükmi şahsı birtakım umumî masrafları karşılamak için lüzumlu paraları umumi senetler çıkarmak suretiyle sermaye sahiplerinden ister.

B — Bu suretle borç olarak elde edilen paralara da «istikraz» denir.

C — Faizlerin ödenmesine ve resülmalin geri verilmesine ait şartları tâyin eden muhtelif tekniklere göre istikrazı yapanla alanlar arasında hem mukavelevi, hem idari birtakım bağlar tesis ederek muameleyi kuvveden fiile çıkaran hukuki usule denir: Döviz, teminatlı bir istikraz, daimi istikraz ve buna benzer tâbirlerde olduğu gibi.

Hazine vasıtasiyle yapılan ve kısa vâdeli mevduatı veya kıymetleri ifade eden bir borca «kısa vâdeli istikraz» *[alm. kurzfristige Anleihe. — fr. emprunt à court terme. — ing. short dated loan]* denildiği gibi, doğrudan doğruya devlet tarafından yapılan ve düyun-u umumiye defteri kebirine kayıtlı uzun vâdeli borca da «uzun vâdeli istikraz» *[alm. langfristige Anleihe. — fr. emprunt à long terme. — ing. long-dated loan]* denir. Bu ikinci nevi istikraza «muhakkem istikraz» *[alm. konsolidierte Anleihe. — fr. emprunt consolidé — ing. consols]* da denilir.

İtfa kabiliyetli istikraz *[alm. Tilgungsanleihe. — fr. emprunt amortisable. — ing. amortisable loan]*: senetleri tedavüle çıkaran âmme hükmi şahsı tarafından muayyen şartlar içinde itfası taahhüdedilmiş istikraza denir.

Mecburi istikraz *[alm. Zwangsanleihe. — fr. emprunt forcé. — ing. forced loan]*: mahiyeti değişmiş bir istikrazdır ki, bununla Devlet tedavüle çıkardığı senetleri satın almaya veya kabul etmeye ferdleri mecbur eylemek suretiyle istikraza ait faiz ve hattâ bazan resülmal

mürettebatının tediyesini tamamen veya kısmen ifa etmekten kendini vareste tutar. Tedavülü mecburi olan kâğıt paranın ihracı, mecburi istikrazın bir nev'ini teşkil eder.

Milletlerarası istikraz: Milletlerarası muhtelif piyasalarda aynı hakları haiz olarak tedavüle çıkarılıp buralarda serbestçe ve musavi şartlarla alım satıma tâbi olan umumi istikraza denir.

Altın istikrazı: baliği ve mürettebatı millî para esasına dayanmayıp altın esasına dayanarak taayyün etmiş olan istikraza denir.

Vatanseverlik istikrazı: mahiyeti değişmiş bir istikrazdır ki bununla devlet faiz ve hattâ bazan resülmal mürettebatının tamamen veya kısmen ifasında kendini vareste tuttuğu istikraza serbestçe yazılmalarını, taliplerin vatanseverlik hislerine müracaatla, onlardan ister. «İhtiyari vergi» vatanseverlik istikrazının bir nev'ini teşkil eder.

Daimi istikraz *[alm. Anleihe ohne Tilgungsfrist. — fr. emprunt perpétuel]*: umumi istikrazın bir nev'idir ki buna yazılmış olan talip, resülmalin geri verilmesini hiçbir zaman istiyemez.

İSTİKTAP *[alm. Schriftvergleichung — fr. comparaison d'écritures]*.

Münazaalı hususu ispat için mahkemeye ibraz ve kendisine nispet olunan yazı veya imzayı inkâr eden veya tanımadığını bildiren kimseye o yazı ve imzanın tatbik ve tahkikine esas olmak üzere yargıç tarafından yazı yazdırılması ve imza attırılmasıdır (HMUK. 309; İc. İf. K. 68).

İSTİLÂ (İstîlā) (Es. H.) Lûgatte, mutlaka galebe, tefevvuk mânasınadır. Istılahta, bir kavmin emvalini veya ülkesini diğer bir kavmin galebe ile elde etmesidir.

İSTİLÂD (İstîlād) (Es. H.) Cariyeyi «üm-mü veled» kılmaktır.

Şöyle ki, mevlâ cariyesinin kendi firaşından doğurduğu veya hâmil bulunduğu çocuk hakkında «bu bendendir» diye ikrar ve itiraf etse istilâdda bulunmuş, çocuğu kendi nesebine ilhak etmiş olur. Binaenaleyh o çocuğun nesebi kendisinden katiyyen sabit olacağı gibi ondan sonraki çocukların nesepleri de kendisinden bilâdı, yani bu çocukların kendisinden olduğunu ikrar etmeksizin sabit olur. Meğer ki «bunlar benden değildir» diye nefyetsin.

İSTİLHAK (İstilḥāḳ) (Es. H.) Cariyeden doğan çocuğun nesebini iddia etmektir; şöyle ki, bir mevlâ, istifraş ettiği cariyesinin doğurduğu çocuk hakkında «bu bendendir» diye ikrar etse istilhakta bulunmuş, o çocuğu kendi nesebine ilhak etmiş olur.

İSTİMA *[alm. Anhörung, Abhörung, Vernehmung. — fr. audition. — ing. hearing, examination. — lât. interrogatio, auditio, audientia]*.

Hâkimin duruşma celsesinde iki taraf veya vekillerinin irad ettikleri şifahi iddia ve müdafaaları, şahit ve ehlivukufun beyanlarını dinlemesidir.

İSTİMHAL (dâvada) (İstimhāl) (Es. H.) Müddei veya müddeaaleyhin bir husus için hâkimden mühlet istemesidir.

İSTİMLÂK (Kamulaştırma) *[alm. Enteignung (von Grundeigentum). — fr. expropriation. — ing. expropriation. — lât. publicare, assignare, emere ab invito; translatio in publicum usum]*.

Âmme menfaatleri namına, takdir edilen bedeli peşin verilmek üzere, bir gayrimenkulün malikinin rızasına bakılmaksızın elinden alınmasıdır. İstimlâk, devlete âmme menfaatlerinin korunması ve âmme hizmetlerinin görülmesi için tanınmış salâhiyetlerden ve gayrimenkul mülkiyeti üzerine konulmuş tahditlerden biri olup ancak kanunların kendilerine bu salâhiyeti tanıdığı âmme idare ve müesseseleriyle, istisnai olarak bazı hususi teşebbüsler namına ve yine kanunlarla muayyen şartlar, usul ve merasim dairesinde kullanılır.

İstimlâk, idari bir muamele olmakla beraber mülkiyet hakkının bir tahdidi olduğu için bedel ve mülkiyetin intikali üzerindeki ihtilâflar adlî kaza mercilerinde, idari usullere ve şekillere, salâhiyetlere mütaallik ihtilâflar ise idari kaza mercilerinde hallolunur. (Menafi-i Umumiye İçin İstimlâk K.; Belediye İstimlâk K.; Köy K. 44 f 2; Maadin Nz 70; Askerî Memnu Mıntakalar K. 3, 15; Devlet Demiryolları İstimlâk K., Orman K.; Millî Müdafaa İstimlâk K.).

İSTİMLÂK-İ EMVAL KARARNAMESİ Osmanlı devletinde ecnebilere, Hicaz arazisinden gayri her yerde, gayrimenkul sahibi olabilmek hakkını ilk defa tanımış olan kararnamenin adıdır.

Bu kararnameye bağlı protokolü imza eden devlet tebaasının iktisabedecekleri gayrimenkullerden dolayı Osmanlı kanun ve nizamlarına, resim ve vergilerine tâbi olmaları ve bu gayrimenkullere ait dâvaların Osmanlı mahkemelerinde görülmeleri mezkûr kararnamenin hükümlerindendir.

Kararname ve protokol şimdi mer'i olmayıp ecnebilerin Türkiyede gayrimenkul sahibi olmaları başka bir rejime tâbidir.

İSTİMLÂK MUKAVELESİ *bk.* İştira hakkı.

İSTİMVAL *[alm. Enteignung (von beweglichen Sachen), Requisition, Requirierung. — fr. réquisition. — ing. requisition]*.

Âmme menfaati için veya seferberlik ilân edildiği zamanlarda âdi vasıtalarla temin edilemiyen askerî ihtiyaçları temin zımnında alâkalıların rızası olmasa bile mahsus kanun mucibince ve değer pahası mukabilinde ferde ait mallara el konulmasıdır (Millî Müdafaa Mükellefiyeti K.; 3867 No. K.).

İSTİNABE *[alm. kommissarische Beweisaufnahme. — fr. commission rogatoire. — ing rogatory commission]*.

Görülmekte olan dâvada tebliğ, şahit ve ehl-i vukuf dinlenmesi, keşif, isticvap, yemin gibi muhakemenin icabettirdiği muameleleri yapması için bir mahkeme tarafından diğer bir mahkemeye veya kendi âzasından birine salâhiyet verilmesidir. Kendisine salâhiyet verilen mahkemeye «istinabe olunan mahkeme» âzaya, yargıca veya diğer memura «naip» *[alm beauftragter Richter, Richterkommissar. — fr. juge commis, requis, délégué, commissaire. — lât. iudex delegatus, commissarius]* denir (HMUK. 104, 140, 232, 257, 343, 364, 554, 559; CMUK. 216, 217).

İSTİNABE FİLVEZAİF (İstinâba fi-'l-vażâ'if) (Es. H.) Evkaf cihetlerinde vuku bulan tevkil demektir. Şöyle ki, bir cihet sahibi uhdesindeki bir hizmeti ifaya ehil olan bir kimseyi salâhiyettar makamın reyi ile tevkil edebilir. Kendisinin bir özrü bulunsun bulunmasın.

Fakat o hizmeti bizzat cihet sahibinin görmesi meşrut ise o halde kendisi mazur olmadıkça başkasını tevkil edemez.

İSTİNABE OLUNAN HÂKİM *bk.* İstinabe.

İSTİNAE *[alm. Berufung (Al.), Appelation (İs.). — fr. appel. ing. appeal. — lât. appellatio, provocatio].*

İlk mahkemeler tarafından nihai bir hüküm ile neticelendirilen dâvanın ikinci derecede, yüksek mahkemede yeniden görülmesi için müracaat edilen kanun yoludur. Bizde bu kanun yolu istinaf mahkemelerinin kaldırılmasiyle kapanmıştır.

İSTİNAF MAHKEMESİ *[alm. Berufungsgericht (Al), Appellationsgericht (İs.). — fr. cour d'appel. — ing. court of appeal. — lât. iudex ad quem (appellatur)].*

Dâvayı istinaf yolu ile gören mahkemelerdir ki toplu hâkimle kurulur. Ekseriyetin reyiyle karar verir. Bizde evvelce bir reis ve dört âzadan ibaret olmak üzere kurulmuş olan bu mahkemeler 8 Nisan 1340 Tarih ve 469 No. Kanunun 9 uncu maddesiyle kaldırılmıştır.

İSTİNBAT (İstinbât) (Es. H.) «Nebt» ten alınmıştır. Nebt, kuyu kazılırken en evvel çıkan sudur. Mühim, güç ve karışık işlerde fikri zorlıyarak hükümler ve mânalar çıkarmaya denir.

İSTİNKÂF *[alm. Enthaltung. — fr. abstention. — ing. abstention. — lât. abstinentia].*

Bir hakkı veya bir vazifeyi kullanmaktan ve yapmaktan çekinmektir. İstinkâf bazan caiz olur; seçenin, seçime, Milletvekilinin reye iştirak etmemesi gibi. İstinkâf bazan kanunun emri veya nehyi icabı olur: bir yargıcın kanunun tâyin ettiği derecede yakın akrabasına veya malen alâkadar olduğu bir hâdiseye ait dâvaya bakmaktan çekinmesi kanunun emrettiği istinkâftır *[alm. Ausschliessung (Al), Austritt (İs.) des Richters. — fr. abstention du juge (İs.), récusation spontanée (Fr.)].* Bir yargıç, hattâ kanunun sakit, müphem olması veya kâfi derecede sarih olmaması vesilesiyle veya hüküm altına alınmak sırası gelen bir dâvayı sürüncemede bırakmak suretiyle hükmünü veremiyecek olursa, hakkı ihkaktan çekinmiş olur. Bu da kanunun menettiği bir istinkâftır (HUMK. 28 - 32; CK. 231; CMUK. 21 - 30).

İSTİNTAK *[alm. Verhör, Vernehmung. — fr. interrogatoire. — ing. interrogation. — lât. interrogatio].*

Eski ceza usulünde «müstantik» ve şimdi «sorgu yargıcı» tarafından yapılan ilk tahkikata denir.

İSTİNZAL (İstinzâl) (Es. H.) Muharip, mütehassım bir düşmanın teslim talebinde bulunmasıdır ki iki suretle olur:

1 — İstinzal alâ hükmillâh: Ülulemr tarafından haklarında ahkâm-ı şer'iye dairesinde muamele olunmak üzere teslim talebidir.

2 — İstinzal alâ hükmil-ibad: Ehl-i İslâmdan muayyen veya gayrimuayyen bir zatın vereceği hükme razı olmak üzere teslim talebidir.

İSTİRDAT DÂVASI *[alm. Bereicherungsklage, Rückerstattungsklage, Restitutionsklage. — fr. action en répétition. — ing. action for restitution, action for claiming back. — lât. (interdictum) restitutorium, condictio (indebiti)].*

1 — (İc. İf.): aleyhine yapılan ilâmsız icra takibine vaktinde itiraz etmemesi veya itirazı ref olunması sebebiyle hakikatta borçlu olmadığı parayı ödemek mecburiyetinde kalan borçlunun ödediği parayı geri almak için açtığı dâvadır. Bu dâvada, dâvacı yalnız paranın verilmesi lâzım gelmediğini ispate mecburdur (İc. İf. K. 72).

2 — (MH): haklı bir sebep olmaksızın mal iktisabından doğan ve iktisabedilen malın geri alınmasını tazammun eden dâvadır (BK. 61, 66; MK. 86, 108, 117, 192, 205, 233, 244, 303, 304).

İSTİRKAK (İstirkâk) (Es. H.) Köle veya cariye edinmektir. İstirkak tâbiri bir köle ve cariyeye iptidaen temellük etmeye ıtlak olunduğu gibi bunlar üzerindeki temellük hakkını devam ettirmeye de ıtlak olunur.

İSTİS'A (İstis'â') Kölenin çalışmasını, iktisapta bulunmasını talebetmektir.

Kitabete kesilen veya kısmen âzadedilen bir memlûkün bedel-i kitabeti veya mütebaki kısmına ait kıymeti ödiyebilmek için ücretle bir işte çalıştırılması bir istis'a dır.

Kölenin çalışmasını istiyen kimseye «müstes'i», çalışması matlup olan köleye de «müstes'a» denir. Müennesi «müstes'at» tır.

İSTİSHAB (İstişhâb) (Es. H.) Ademi maznun olmıyan bir emri muhakkakın bekası ile hükmetmektir. Bu takdirde «İpka-ü mâ kân alâ mâ kân» kaidesi tatbik edilir. Yani olan olduğu gibi ipka olunur.

Meselâ, mefkut kendi hakkında berhayat itibar olunur. Çünkü, gaybubet etmezden evvel mefkudun hayatı yakinen malûm olup hilâfı sabit olmadıkça geçmiş zamanda mütahakkak olan hayatının bekasiyle hükmolunur.

İSTİSNA AKDİ *[alm. Werkvertrag. — fr. contrat d'entreprise. — ing. agreement (contract) for work, hire of work. — lât. locatio conductio operis].*

İstisna, bir akittir ki, bununla bir taraf diğer tarafın vermeyi taahhüdeylediği semen mukabilinde, bir şey imalini taahhüdeder. Burada, imali taahhüdeden kimseye «mütaahhit» *[alm. Unternehmer. — fr. entrepreneur. — ing. contractor — lât. conductor* yahut *redemptor operis]*, semen verecek olan kimseye de «iş sahibi» *[alm. Besteller. — fr. maître. — ing. party ordering work. — lât. locator operis; qui opus faciendum locat]* derler (BK. 355 vd.).

İSTİSNAİ MAHKEMELER *[alm. Sondergerichte, Ausnahmegerichte. — fr. tribunaux temporaires exceptionnels, tribunaux d'exception, tribunaux extraordinaires].*

Muayyen ve mahdut şahıslara ait dâvaları veya kanunla tâyin edilen dâva ve ihtilâfları halletmek üzere muvakkat olarak kurulmuş mahkemelerdir. Bunların

kuruluş tarzı ve muhakeme usulü mahsus kanunlarında gösterilmiştir. Muhakeme usulü gösterilmemişse umumi hükümler tatbik edilir: Divanı Âli, İstiklâl, Örfi idare, kadastro mahkemeleri gibi.

İSTİŞARİ REY *[alm. beratende Stimme. — fr. voix consultative. — ing. advisory capacity].*

Bir kimse tarafından müzakere esnasında beyan edilip kararın ittihazında yalnız haber ve malûmat kabîlinden kaydedilmekle iktifa edilen fikirdir.

İSTİZAH (Gensoru) *[alm. İnterpellation (im Parlament). — fr. interpellation. — ing. interpellation].*

Milletvekilleri tarafından Başbakan veya Bakanlardan birine Kamutayda sorulup Umumi Heyet tarafından kabul edildikten sonra müzakeresine diğer Milletvekillerinin de iştirake salâhiyetleri bulunan meseleler hakkında izahat talebinden ibarettir (İçtüzük 157 vd.).

İSYAN (AYAKLANMA) *[alm. Aufstand, Aufruhr, Revolte. — fr. sédition, rébellion, révolte. — ing. tumulty, uproar, insurrection, riot, revolt. — lât. seditio, tumultus].*

1 — İsyan, birçok kimselerin cebir ve şiddet kullanarak Devlet kuvvetlerine karşı gelmesidir. «İsyan» ile, «iğtişaş» arasında fark vardır. İğtişaş,devlet kuvvetleri aleyhine değil, ahalinin birbiri aleyhine silâhlanarak mukateleye kalkışmaları suretiyle vücuda gelen mevzîî bir fiildir: 1312 senesindeki Ermeni iğtişaşı gibi (CK. 149).

2 — Askerî isyan: birden ziyade askerlerin gürültü, patırdı ile veya alenen toplanarak bir âmire veya üste karşı itaatsizliğe veya mukavemete veya fiilen taarruza hep birlikte kalkışmalarıdır. Seferberlikte âsilerin hepsi ölüm cezasiyle cezalandırılırlar (As. CK. 100, 101).

Askerî isyana teşvik edene «isyan muharriki» denir (As. CK. 94).

İSYAN MUHARRİKİ *bk.* İsyan.

İŞ AKDİ *[alm. Arbeitsvertrag. — fr. contrat de travail. — ing. contract for service. lât. locatio conductio operarum].*

İş yerinde bedenen veya hem bedenen hem fikren çalışmak üzere iş verenle işçi arasında yapılan mukaveledir (İş. K. 11; BK. 313, 314, 318, 319, 329, 331, 347). İşler sürekli ve süreksiz olmak üzere ikiye ayrılır. Mahiyetleri itibariyle otuz iş gününden fazla devam eden işlere «sürekli» ve bundan az süren işlere «süreksiz» denir. Sürekli işler bir sene veya daha fazla olmak üzere mukavele mevzuunu teşkil ettiği takdirde mukavelenin yazılı olması ve tarafların isimleriyle hüviyetlerini, yapılacak işi ve iş yerinin mevkiini, verilecek ücret miktarını, mukavelenin müddetini ve iki tarafın mütabık kalacakları sair şartları açık olarak göstermesi lâzımdır. Mütaaddit işçilerden mürekkep bir takım namına «takım kılavuzu» ile iş veren arasında aktedilen «takım mukavelesi» *[alm. Gruppenarbeitsvertrag. — fr. contrat de groupe]* nin de aynı suretle yapılmış olması lâzımdır. Sürekli işlere ait mukavelelere Borçlar Kanununun hizmet akdi hükümleri tatbik olunur.

İŞARET *[alm. Zeichen, Signal, Marke. — fr. signe, signal, marque. — ing. signal, mark, sign].*

Teamül veya kanun yolundan meydana gelmiş yahut birçok kişiler arasında kararlaştırılmış her türlü anlaşma belirtisi. İşaretler, onlarla güdülen maksada göre, hukuk bakımından da önemlidir. Maksat ise ya muayyen bir hukuki durumu veya men ve emredici hükümleri herkesin idrâk edebileceği bir tarzda belirtmektir. Mülkiyet ve ayırma işaretleri (meselâ TK. 693, 738, 875, 876); alâmeti farika, menşe ve mahreç işaretleri; ölçme ve tartma aletlerine vurulan ayar ve kontrol damgaları; tehlikeli veya girmesi yasak olan yerleri gösteren dikkat işaretleri muayyen bir hukuki durumu ifade etmektedir. Bu durumu ihlâl eden kimse hüsnü niyet sahibi sayılamaz. (MK 3) Halbuki karada, denizde, havada seyrüsefaini sağlamlaştırmak maksadiyle kullanılan işaretler men veya emredici hükümler müşahhas bir şehilde temsil etmektedir. Bu bakımdan deniz işaretleri bilhassa önemlidir. Türkiye 27.1.1939 gün ve 3592 sayılı kanunla yeknesak bir deniz balizajı sistemine dair 13 mayıs 1936 tarihli devletlerarası anlaşmaya iltihak etmiştir. İşaretler hukuki önemine göre, ceza hukuku himayesine de mazhar olmuştur (CK 379, 382, 392, 555, 556. Alâmeti Farika Nz.).

İŞÇİ *[alm. Arbeiter, Arbeitnehmer. — fr. ouvrier, travailleur. — ing. worker, workman, labourer, hand. — lât. qui operas suas locat; mercenarius, operarius].*

İş Kanununa göre işçi, iş akdi dolayısiyle iş verenin iş yerinde bedenen veya hem bedenen hem fikren muayyen bir ücret mukabilinde çalıştırdığı kimsedir. Borçlar Kanununa göre fikren çalışan kimseler de işçi sayılır. Hususi müesseselerin memurları gibi (İş. K. 1, 2, 5, 8, 9; BK. 313).

İŞÇİ KARNESİ *[alm. Arbeitsbuch, Arbeitsausweis. — fr. carnet, livret de travail. — ing. work book].*

İşçilerin isim, hüviyet ve yaptıkları işin nev'i ile hal ve hareketlerini gösteren cüzdandır. İş kanununda umumiyetle veya bazı vasıfları haiz olan işçilerin herhangi bir işe alınmazdan evvel mutlaka resmî teşkilâta müracaatla kendilerini kaydettirmeleri ve bu kaydı ihtiva eden bir işçi karnesi almaları usulü derpiş edilmiş ise de henüz tatbik olunmamaktadır. Bu işçi karnesi muhteviyatının neden ibaret olacağı nizamname ile tâyin edilecektir (İş. K. 69).

İŞÇİLERİN HİMAYESİ *[alm. Arbeiterschutz, Arbeiterfürsorge. — fr. protection des ouvriers. — ing. protection of the workers].*

Millî iş kuvvetinin zarardan vikayesi âmme menfaati icabı olduğundan işçi ile mukavele yapan iş verenin bu hususta tâbi olduğu takyitlere ait âmme hukuku hükümlerine «işçilerin himayesi hukuku» denir (Umumi Hıfzıssıhha K. 180; İş. K. 36, 48, 49, 50, 54, 62).

İŞÇİ SİGORTASI *[alm. Arbeiterversicherung. — fr. assurance ouvrière. — ing. worker's insurance].*

«İçtimai sigorta» ya, bazan verilen isimdir. «İçtimai sigorta» tâbirine tercih etmek muvafıktır. Zira, içtimai sigorta tâbiri daha geniştir ve bir memleket veya bir bölgenin tekmil müstahdem, hizmetçi ve işçi yetimleriyle dulları gibi halkına tatbik edilebilir.

İŞÇİSİZLİK *bk.* İşsizlik.

İŞÇİ ÜCRETİ *[alm. Lohn, Arbeitslohn. — fr. salaire d'ouvrier. — ing. wages. — lât. merces, manupretium].*

Bir iş akdi dolayısiyle, iş verenin iş yerinde - tecrübe müddeti dahil olmak üzere - o iş yerinden ayrılıncaya kadar bedenen veya hem bedenen hem fikren çalışma, iş veren emrinde çalışmaya hazır bulunma ve her mahalden iş yerine sevk edilme suretiyle geçen müddetler için işçiye verilmesi, bir sene veya daha fazla olan sürekli iş akitlerinde yazılı, yapılması mecburi mukavelelere dercedilmesi ve işçinin muvafakatiyle iki haftada veya ayda bir ve aksi takdirde en geç haftada bir, tedavülü mecburi para ile, iş veya çalışma yerinde ödenmesi lâzım gelen paradır.

29 ekim günü için çalıştırılmaksızın bir gündelik ve çalıştırılırsa iki gündelik verilir. Günlük çalışma saatleri haricinde fazla saatle çalışma takdirinde normal çalışma ücretlerinin saat başına düşen miktarı % 25 ten % 50 ye kadar yükseltilmek suretiyle ücret verilir. Arıza vukuu veya mücbir sebepler dolayısiyle yapılan istisnai fazla çalışmaların bir saati ücretsizdir. Gebelik veya meslekî hastalık dolayısiyle çalışmıyanlara sigorta teşkilâtı yapılıncaya kadar muayyen müddetle ücret verilir.

İşçi ücretlerinin ayda otuz liraya kadar olanının haczi veya başkasına devir ve temliki caiz değildir.

İşçi ücretleri aylık, haftalık, gündelik, saat hesabiyle veya parça başına ve iş miktarına göre hesabedilir. Cumartesi günü öğleden sonra kapalı iş yerlerinde işçi ücreti tam olarak ödenir (İş. K. 9, 19, 23, 25, 32, 33, 34, 37, 38, 40, 45, 46, 53; BK. 313, 314, 323, 329, 333, 337).

İŞE DEVAMSIZLIK VE İŞTEN İMTİNA İşçinin, iş verenden izin almaksızın veya meşru bir sebebe istinadetmeksizin ardı ardına iki gün veya bir ay içinde iki defa herhangi bir tatil gününü takibeden iş günü yahut bir ayda cem'an üç iş günü devam etmemesi «işe devamsızlık» *[alm Unregelmässigkeit. — fr. irrégularité]* ve iş yerinin dahilî talimatı veya iş mukavelesinin şartları mucibince yapmakla mükellef bulunduğu ödevi kendisine vâki ihtara rağmen yapmaması «işten imtina» *[alm. Arbeitsverweigerung. — fr. refus de travailler]* dır (İş. K. 16 bent II).

İŞGAL *[alm. Besetzung, Okkupation. — fr. occupation. — ing. occupation. — lât. occupatio].*

I — **(DUH)** Bir devletin tasarruf hak ve salâhiyeti olmaksızın bir toprağı tasarruf altına almasıdır.

1 — İşgal; hiçbir devlete ait olmıyan bir toprağın iktisap yoludur. Bunun için iki şart lâzımdır: a) iktisap maksadiyle (animus) bir zilyetlik (corpus) tesisi; b) iktisabedilecek arazi üzerinde temelli surette işliyebilecek idare makinasının kurulması.

2 — Bir devlet arazisinin harb dolayısiyle işgali (Occupatio bellica) İşgal eden devlet bazı mahdut salâhiyetler elde eder.

3 — Zarara mukabele olarak veya bir mukavelenin icrasını temin için diğer bir devlet arazisinin işgali Versay Muahedesinin (428 - 432) Almanyaya yüklediği bazı mükellefiyetlerin icrasını temin için müttefikler Ren havalisini işgal etmişlerdi.

II — **(MH)** *bk.* İktisap ve yolları.

İŞ HUKUKU *[alm. Arbeitsrecht. fr. législation du travail. — ing. labour legislation].*

İşçi ile iş veren arasındaki münasebetleri, bunların hak ve vazifelerini, işe ve iş yerine ait hükümleri ihtiva eden aşağıda yazılı mevzuatın taallûk ettiği hukuktur (4763 No. Çalışma Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri hakkında K; (3008 No. İş K.; 3516 No. İş Kanununa Ek K.; Borçlar Kanununun bilhassa hizmet akdine mütaallik hükümleri 313 - 354; 151 No. lu Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Mütaallik K.; 1687 No. Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Mütaallik 10 Eylûl 337 tarihli Kanunun 7 inci Mâddesine Müzeyyel Fıkarat Hakkında K.; Ereğli Kömür Havzası Maden Ocaklarında Çalışan Amelenin Sıhhi İhtiyaçlarının Teminine dair nizamname 31 aralık 1935; Umumi Hıfzıssıhha K.; İş ihtilâflarını Uzlaştırma ve Tahkim Nizamnamesi 11 mart 1939; Fazla Saatlerle Çalışma Nizamnamesi 27 ekim 1939; İş ihtilâflarını uzlaştırma ve tahkim nizamnamesi 11/3/939; işçilerin sağlığını koruma ve iş emniyeti nizamnamesi 5/2/941, fazla saatlerle çalışma nizamnamesi 27/10/939; günde ancak sekiz saat veya daha az çalışması icap eden işler hakkında nizamname 6/11/940; Devlet, vilâyet ve belediyelerce doğrudan doğruya işletilen müesseseler ile memleket müdafaası ile ilgili iş yerlerinin murakabe ve teftişine dair nizamname 14/4/941; Hazırlama, tamamlama veya temizleme işleriyle aralı işler nizamnamesi 11/10/943; iş müddetleri nizamnamesi 11/10/943).

İŞ İHTİLÂFLARI *[alm. Arbeitsstreitigkeiten. — fr. différends ou conflits du travail. — ing. labour disputes].*

Mer'i iş şartlarının hepsinden, yahut bir veya birkaçından veya bunların tatbik tarz ve usullerinden dolayı herhangi bir iş yerinde işçilerle iş veren arasında çıkan anlaşmazlığa denir. Bir iş yerinde umum işçi sayısının on kişiden az olmamak üzere beşte biri kadar işçi ile iş veren arasında çıkan anlaşmazlığa «toplulukla iş ihtilâfı» *[alm. Gesamtarbeitsstreitigkeit. — fr. conflit collectif du travail. — ing. collective labour dispute]* ve ayrı ayrı işçilerin kendi hak ve menfaatleri için iş verenle aralarında çıkan anlaşmazlığa «tek başlı iş ihtilâfı» *[alm Einzelarbeitsstreitigkeit. — fr. conflit individuel du travail. — ing. individual labour dispute]* namı verilir. Kesin uzlaşma kararına bağlanmamış olan «toplulukla iş ihtilâfı»nı halletmek için vali veya muavininin başkanlığı altında vilâyette İş Kanununun tatbikiyle vazifeli en büyük memur, vilâyet hukuk işleri müdürü ve bulunmadığı vilâyetlerde mektupçu ve hususi şahıslar arasından seçilecek iki âzadan mürekkep olmak üzere kurulan heyete «iş ihtilâfları hakem kurulu» ve bu heyetin kararlarına taraflardan birinin itirazı üzerine meseleyi tetkik ve halletmek üzere İktisat Bakanlığının davetiyle toplanan ve İş Kanununun 82 nci maddesine tevfikan teşekkül eden heyete «iş ihtilâfları yüksek hakem kurulu» denir (İş K. 77 vd., 81 vd.; İş İhtilâflarını Uzlaştırma ve Tahkim Nizamnamesi).

İŞKENCE *[alm. Folter - fr. torture - ing. torture].*

Herhangi bir maksatla birisine cismen eza verici harekette bulunmak veya maznunlara suçlarını itiraf ettirmek için canlarını yakıcı muameleler yapmak, onlara eza ve cefa etmektir. İşkence yasaktır (Anayasa 73; CK. 243, 450; As. CK. 127).

İŞLETİCİ *[alm. Halter. — fr. gardien de la chose (Fr), détenteur (İs.)].*

Otomobil, tayyare gibi bir nakil vasıtasını kendi hesabına işleten ve bu işletmenin icabettirdiği emir ve idare ve tasarruf salâhiyetini haiz bulunan kimsedir.

İşleticinin o nakil vasıtasının maliki olması şart değildir.

İŞLETME *[alm. Betrieb. — fr. exploitation. — ing. undertaking].*

Zirai, sınai, mali ve ticari işlerin en çok verimli bir hale getirilmesi ve bundan faydalanması maksadiyle gerek hakiki ve hükmi hususi şahıslar ve gerek âmme müesseseleri tarafından vücuda getirilen her türlü müessese ve tesislerdir. Çiftlikler, fabrikalar, maden ocakları, bankalar ve satış mağazaları gibi.

İŞ MÜDDETLERİ *[alm Arbeitszeit. — fr. heures de travail. — ing. hours of work].*

Umumiyetle haftada kırk sekiz saat esası üzerinden kabul edilmiş bulunan çalışma zamanıdır. Bu müddet cumartesi günleri saat on üçte kapanması mecburi olan iş yerlerinde günde en çok dokuz saati ve cumartesi günleri saat on üçten sonra da işlemesine müsaade olunan iş yerlerinde günde en çok sekiz saati geçmemek şartiyle haftanın çalışma günlerine taksim olunur. Sağlık kaideleri dolayısiyle günde sekiz saat ve daha az çalışılması icabeden işler, nizamname ile tâyin olunur. İşçilerin iş yerine sevk edildikleri ve işçinin iş yerinde iş verenin emrine müheyya bulunduğu müddet ile emzikli kadın işçilerin çocuklarına süt vermek için tâyin edilecek olan zamanlar günlük iş müddetine dâhildir. Bazı işlerin mahiyetleri icabı çalışma müddeti haftadan daha uzun bir devreye göre ve herbir iş haftasına düşen müddetin vasatisi kanuni iş müddetini aşmaması kaydiyle tanzim edilir. İşin icabı olarak ve bilhassa işçi postalariyle çalışılan iş yerlerinde gece çalışmak icabettiği takdirde dinlenme müddeti haricinde sekiz saatten fazla çalışılamaz (Millî Korunma K. 19).

Memleketin ekonomik menfaatleri dolayısiyle yahut mahiyetleri itibariyle ve istihsal miktarlarını mutat olan seviyenin yukarısına çıkarmaya ihtiyaçları hasebiyle bazı işlerde bir yılda en çok doksan iş günü ve günde en çok üç saati geçmemek üzere fazla saatlerle çalışabilirler. Bu suretle çalıştırılacak işçilerin muvafakati alınması ve salâhiyettar makamdan izin istenilmesi ve iş yerinin kısa ve mahdut çalışmaya tâbi iş yerlerinden olmaması şarttır. Bir ârıza veya fevkalâde haller vukuunda iş yerinin normal çalışmasına halel gelmemesi için icabeden dereceyi aşmamak şartiyle fazla çalışmaya işçi mecburdur. Borçlar Kanununa tâbi işlerde de bu mecburiyet vardır (BK. 329; İş K. 35, 36, 37, 39, 40, 43, 47, 52; BK. 313, 315; Millî Korunma K. 19).

İŞ ODALARI *[alm. Arbeitskammern. — fr. Chambres du Travail. — ing. Chambers of Labour].*

İşçilerle iş verenlerin aynı miktarda mümessillerinden terekkübeden ve her iki tarafın menfaatlerini ve aralarında iktisadi sulh ve müsalemeti koruyup meslekî inkişafa hadim olan ve işçilerle iş verenler arasında ihtilâf zuhuru hallerinde muslih ve mutavassıt vazifesini gören âmme hukuku müesseseleridir. Memleketimizde iş odaları yoktur. İşçilerle iş verenler arasında çıkacak ihtilâfların halli için uzlaşma ve tahkim yolu açılmış ve bu hususta tavassutta bulunmak üzere iş odaları teşkil edilmemiştir.

İŞ SAHİBİ (İŞ VEREN) *[alm Dienstherr, Arbeitgeber. — fr. employeur, patron. — ing. employer, principal, master].*

Borçlar Kanununa göre hizmet akdi ve İş Kanununa göre iş akdi dolayısiyle kendi iş yerinde başka bir kimseyi bedenen veya hem bedenen hem fikren çalıştıran kimseye Borçlar Kanununda iş sahibi ve İş Kanununda iş veren denilir. Fikrî işçiler yalnız Borçlar Kanunundaki hizmet akdine tâbidirler.

İŞ SENDİKASI *[alm. Arbeitergewerkschaft. — fr. syndicat professionnel. — ing. trade union].*

İşçilerin hak ve menfaatlerini korumak, onlara içtimai yardımda bulunmak ve malûmatlarını arttırmak maksadiyle vücuda getirilen meslekî teşkilâttır. Zikredilen gayeleri elde edebilmek için bu teşkilât «birlik»ler halinde birleşir.

İŞSİZLİK, İŞÇİSİZLİK *[alm. Arbeitslosigkeit, Arbeitermangel. — fr. chômage, manque de main-d'oeuvre. — ing. unemployment. — lât. quaestus inopia, quaestus nullus].*

İşçilerin elverişli oldukları işlerde çalışmak imkânını bulamamaları hali «işsizlik» ve muhtelif işler için elverişli işçilerin bulunamaması hali «işçisizlik» tir. İşçisizlik ve işsizlik hallerine mahal vermemek için icabeden tavassutun bir âmme hizmeti olarak devlet tarafından yapılması İş Kanununda derpiş edilmiştir (İş K. 63 vd.).

İŞSİZLİĞE KARŞI SİGORTA *[alm. Arbeitslosenversicherung. — fr. assurance-chômage. — ing. unemployment insurance]*

Mutat meşgalesinden veya işinden, ârızi bir vakaanın husule gelmesi dolayısiyle, mahrum kalan işçiye veya müstahdeme yaşama imkânlarını temin etmek maksadiyle yapılan sigortaya denir.

İŞ ŞAHADETNAMESİ *[alm. Zeugnis, Dienstzeugnis. — fr. certificat (de service). — ing. certificat].*

İşten herhangi bir suretle ayrılan işçiye iş veren tarafından işin nev'ini, mahiyetini ve müddetini göstermek üzere verilen vesikadır. Bu şahadetnameye işçi isterse kendisinin hal ve hareketiyle çalışmasının ne yolda olduğu da ayrıca yazılır (İş K. 31; BK. 335).

İŞ TAVASSUTU *[alm. Arbeitsvermittlung. — fr. intermédiaire pour la recherche du travail, placement des travailleurs].*

İşçilerin elverişli oldukları işlere yerleşmelerine ve muhtelif işler için elverişli işçiler bulunmasına vasıta olmaktır. Bu işleri kazanç kasdiyle yapan hususi müesseselere «iş idarehaneleri» ve bu işlerle hususi olarak iştigale «iş ve işçi bulmak simsarlığı» denir (İş K. 11, 23, 63 vd.).

İŞTEN EL ÇEKTİRME *[alm. vorläufige Untersagung der Amtsausübung. — fr. suspension (provisoire) de fonctions].*

Fevkalâde hallerde valilerin, vazifelerinde kalmaları memleketin asayiş ve inzıbatı bakımından mahzurlu görülen memurları, mesuliyet kendilerine raci olmak üzere, mensuboldukları bakanlık veya dairelere derhal malûmat vermek şartiyle muvakkaten işten alıkoymalarıdır. İşten el çektirilen memurlar hakkında inzıbat komisyonları nihayet iki ay zarfında bir karar vermeye mecburdurlar (Memurin K. 48; Askerî MUK. 103).

İŞTİKÂ ANİLHUKKÂM *bk.* Hâkimlerin mesuliyeti.

İŞTİRA (Rașı) *[alm Rückkauf. — fr. rachat].*

Hayatını sigorta ettiren kimsenin üç sene ve daha fazla müddetle ücret tediye ettikten sonra sigortadan rücu ederek vermiş olduğu sigorta mecmuu ücretinden % 1 masraf tenzili ile üçte ikisinin iadesini istemesidir (TK 993 f. 3).

İŞTİRA HAKKI 1 — (HH) a) *[alm. Ankaufsrecht, Erwerbsrecht, Kaufsrecht, Optionsrecht. — fr. droit d'emption, droit de rachat. — ing. right of redemption. — lât. ius redemptionis].* Muayyen bir gayrimenkulü evvelce tespit edilmiş olan bir bedel mukabilinde satın almak hakkı (MK. 660). Şarta muallâk bir akit mahiyetini arz eden bu hakkın kullanılması hak sahibinin iradesine bağlıdır. Bu hak tapu sicilline şerh verilmekle o gayrimenkul üzerinde sonradan iktisabedilen hak sahiplerine karşı dermeyan olunabilir (MK. 919). Gayrimenkuller üzerinde iştira hakkı tesisine yarıyan mukavelenin resmi şekilde yapılması şarttır (BK. 213). Bu madde «iştira mukavelesi» yerine yanlışlıkla «istimlâk mukavelesi» tâbirini kullanmıştır.

b) *[alm. Ablösungsrecht. — fr. droit de rachat]:* irat senedi ile takyidedilmiş olan gayrimenkul malikinin, altı seneden daha uzun bir müddet için feshedilmemesinin mukavele edilmiş olması halinde dahi, beher altı senelik devrenin sonundan bir sene evvel haber vermek şartiyle o senedi geri almak hususunda haiz olduğu hak (MK. 820).

c) Ticaret âleminde muayyen bir şahsa menkul bir mal satın almak hakkı verildiği hallerde buna «opsyon» hakkı da denilmektedir.

ç) (Sigortada) *bk.* İştira.

2 — (AH) İmtiyaz mukavelenamesi mucibince yahut devletçe görülen lüzum üzerine bir imtiyazın feshi halinde imtiyaz mevzuu ile buna müteferri hak ve vecibelerin tazminat mukabilinde devlet tarafından alınmasıdır.

İŞTİRAK *bk.* Suçta iştirak.

İŞTİRAK HALİNDE MÜLKİYET *[alm. Gesamthandeigentum (Al.), Gesamteigentum (İs). — fr. propriété (en main) commune. — ing. joint tenancy, collective property. — lât. condominium plurium in solidum].*

Birden ziyade kimseler arasındaki şahsi münasebete istinadeden ve bu münasebet dolayısiyle tek elden tasarruf edilen mülkiyet halidir. Bu şahsi münasebet kanun hükmiyle veya akitle meydana gelir. Karı koca arasındaki mal ortaklığı (MK. 211 vd.), hısımlar arasında yapılan aile şirket-i emvali (MK. 323 vd.), mirasçılar arasındaki miras şirketi (MK. 581 vd.), kanun hükmü ile meydana gelen «iştirak halinde mülkiyet»ler dir. Muayyen bir gaye etrafında toplanan kimseler bu gayenin husulü için muayyen bir mamelek tahsis ederlerse bu mamelek üzerindeki mülkiyet hakları iştirak halinde olur. Bu itibarla iştirak edenlerden herbirinin hakkı o mamelekin tamamına sâridir, iştirak devam ettiği müddetçe taksim ve şayi cüzüde tasarruf caiz değildir (MK. 629 vd.).

İŞTİRAK HİSSESİ *bk.* Aidat.

İŞTİRA KIYMETİ 1 — *[alm. Rückkaufswert. — fr. valeur de rachat].* Ölünceye kadar bakma akdinde, bu akdin feshi halinde, tarafların edaları arasında yapılan bir hesaplaşma neticesinde elde edilen kıymettir (BK. 516).

2 — Mirasta, ölüm anında terekeye dâhil olan sigortalar için kabul edilen kıymettir (MK. 456, 509).

3 - (Sigortada) *bk.* İştira.

İŞTİRAKLİ İCAR *bk.* Yarıcılık mukavelesi.

İŞTİRAK TAAHHÜDÜ *[alm. Aktienzeichnung. — fr. souscription d'action. — ing. subscription].*

Sermayesi aksyonlara ayrılmış olan şirketler teşekkül ederken hissedar olmak istiyen kimse tarafından, muayyen bir sermaye yatırmak taahhüdüne karşı kendisine hissedarlık haklarının verilmesi hususunda müessislere karşı yaptığı icap (TK. 283 vd.).

Bu taahhüdü ihtiva eden vesikaya «iştirak taahhütnamesi» *[alm. Zeichnungsschein. — fr. bulletin de souscription — ing. applicotion]* denir.

İŞ VE İŞÇİ BULMA TEŞKİLÂTI *bk.* İş tavassutu.

İŞ VE İŞÇİ İDAREHANELERİ *bk.* İş tavassutu.

İŞ VEREN *bk.* İş sahibi.

İŞ YERİ *[alm. Arbeitsplatz, Arbeitsraum, Arbeitsstätte, Arbeitsstelle. — fr. lieu du travail. — ing. working place].*

İşçinin iş akdi dolayısiyle iş verenin bedenen veya hem bedenen hem fikren işini görmekte olduğu yerdir. Muayyen bir yerde yapılan işlerde bu iş yerine bağlı diğer yerler de avlu, istirahat, çocuk emzirme, yemek, uyku, banyo, muayene ve bakım, bedenî veya meslekî terbiye yerleri gibi sair müştemilât da iş yerinden sayılır (İş K. 1).

İTA ÂMİRİ *[alm. Ordonnateur (Finanzrecht). — fr. ordonnateur].*

Devlet hizmetlerine mütaallik masrafların muvakkat veya kati surette tediyesi hakkında muhasiplere yazılı emir ve mezuniyet verenlere denir.

İta âmirleri: Birinci derece ita âmiri, İkinci derece ita âmiri olmak üzere ikiye ayrılır.

İkinci derece ita âmirleri ise birinci derece ita âmirleri tarafından kendilerine tediye emri verilmiş olan daire ve müesseselerin en büyük memurlarıdır: Valiler, Ordu, Kolordu, Tümen komutanları, müstakil bütçeli umum müdürler gibi (Muhasebei Umumiye K. 7, 40, 50-52, 61, 64, 68, 69, 73, 82, 110).

İTAATSİZLİK *[alm. Ungehorsam. — fr. désobéissance. — ing. disobedience. — lât. contumacia, immodestia]*

Âmirlerin memurlara kanun dairesinde, askerlikte üstlerin astlara mutlak surette, verdikleri emirlerin dinlenmemesi, yerine getirilmemesidir.

İtaatsizlik devletçe bir zararı mucibolmamış ise, Memurin Kanunu hükümlerine göre inzıbati cezayı icabettiren bir disiplin tecavüzü ve eğer devletçe bir zarar tahakkuk etmiş ise bir cürüm olur. Askerî emrin yapılmaması ve hattâ geciktirilmesi de askerî suç teşkil eder.

Askerî ceza hukukuna nazaran bir askerin kasıt ve ihmal ile hizmete mütaallik emri tamam yapmaması, değiştirmesi, hududunu aşması hafif şekilde bir itaatsizlik; hiç yapmaması, itaatten fiilen veya söz ile imtina etmesi, emir tekrar edildiği halde itaat etmemekte ısrar etmesi tam bir itaatsizlik suçunun kanuni unsurlarıdır.

İtaatsizlik fiilinin seferberlikte vukuu toplu asker karşısında veya hizmetten savuşmak için veya silâhlı iken yapılması, itaatsizlik yüzünden büyük zararlara sebebiyet verilmiş olması, düşman karşısında yapılması halleri bu suçun mevsuf şekilleridir (CK. 49, 230, 526; As. CK. 82 vd.).

İTA EMRİ *[alm. Zahlungsanweisung (Finanz-und Verwaltungsrecht). — fr. ordonnance de paiement. — ing. order to pay].*

Devlet namına bütçeden yapılacak herhangi bir masraf için daha evvel tediye emirleriyle ayrılmış tahsisata istinaden tanzim edilen ve o hizmete ait istihkak miktarını, istihkak sahibini, hizmetin mahiyetini, şubesini, fasıl ve maddesini, dairesini ve salâhiyetli makamların imzalarını ve bu istihkaka ait bağlı evrak-ı müsbitenin nelerden ibaret olduğunu gösteren, ita âmirleri tarafından muhasibe hitaben tediyeyi tazammum eden bir vesikadır.

İTAK (İ'tāḳ) (Es. H) Âzadetmek, yani memlûk üzerindeki mülkiyet hakkını iskat etmektir ki, memlûk bununla hürriyete kavuşur; velâyete, şahadete, sair tasarrufata ve kendi üzerinde başkalarının tasarrufunu def'e kudret bulmuş olur.

İTAK-I BİL-KİNAYE (İ'tāḳ-i bi'l-kināva) (Es. H.) Kinâi lâfızlardan biri ile yapılan itaktır ki hüküm ifade etmesi niyete mütevakkıf bulunur:

«Sen benim mülküm değilsin», «sebilini tahliye ettim» gibi.

İTAK-I MAHZUR (İ'tāḳ-i maḥẓūr) (E. H.) Gayrimeşru bir cihet için yapılan ıtıktır.

İTAK-I MENDUB (İ'tāḳ-i mandūb) (Es. H.) Allah rızası için yapılan ıtıktır.

İTAK-I MÜBAH (İ'tāḳ-i mubāḥ) (Es. H.) Bir veçhe, bir şeye niyet etmeksizin yapılan ıtıktır.

İTAK-I SARİH (İ'tāḳ-i ṣarīḥ) (Es. H.) Âzadetmeye yarıyan açık sözlerden biri ile yapılan itaktır ki bununla niyete muhtacolmaksızın ıtık vuku bulur, memlûk kabul etsin etmesin: «Sen hürsün», «Seni âzadettim» gibi.

İTAK-I VACİB (İ'tāḳ-i vāeib) (Es. H.) Katilden, zıhardan, yeminden, oruç bozmaktan naşi yapılması icabeden ıtıktır.

İTFA *[alm. Amortisation, Tilgung, Abschreibung. — fr. amortissement. — ing. redemption, amortisation].*

1 — (MH) Borçlu tarafından borcun birden veya muayyen zamanlarda yapılan ödemelerle tedricen ortadan kaldırılmasıdır (MK. 847, 850; TK. 425 b 5 ve 431 b 3).

2 — (TH) Anonim şirket hisse senetlerinin itibarî kıymetlerinin şirket temettülerinden ayrılan para ile, hissedarlara ödenmesidir (TK. 418).

3 — (Muhasebe usulünde) Sınai veya ticari bir teşebbüste kullanılan makina ve demirbaşların veya bu teşebbüse ait bulunup muayyen bir müddet sonra nihayete erecek olan ve para ile kıymetlerini takdir imkânı bulunan hakların (imtiyaz, ihtira hakları gibi) veya muayyen bir müddet sonra devlete veya belediyeye intikali mukavele icabı bulunan tesisatın kıymetlerinden her sene muayyen bir miktarın (aşınma payı) kâr ve zarar hesabına geçirilerek indirilmesine denir (TK. 328; Kazanç Vergisi K. 13).

İTHALÂT RÜSUMU *[alm. Einfuhrzoll, Einfuhrgebühren. — fr. droits d'entrée. — ing. import duty. — lât. portorium].*

Yabancı memleketlerden gelen eşya ve emtiadan memlekete girerken alınan gümrük vergisidir

İTHAL RESMİ *bk.* Oktruva.

İTHAL VE İHRAÇ ŞARTI (**İdḫal ve İḫrāc şartı**) (Es. H) Vâkıfın vakfını yaparken vakfına istediği zaman yeniden şartlar koymak veya mevcut şartları vakfından çıkarmak salahiyetini muhafaza ettiğine dair olan şartıdır.

İTHAM Eski Usulü Muhekematı Cezaiye Kanunumuza nazaran bir maznunun cinayet derecesinde bir fiili işlediğine dair delil ve emare olup olmadığını tetkik ile mükellef ve vilâyet istinaf mahkemeleri hukuk dairesi heyetinden üç zattan mürekkep bulunan heyet-i ithamiyeler tarafından maznunun ithamı için kâfi deliller mevcut olduğuna dair verilen kararlara denirdi. Bu karardan sonra maznun da müttehim sıfatını alırdı.

Bugünkü usul hukukumuzda bu kelime kanuni bir ıstılah olmak mahiyetini kaybetmiştir. «İtham» kelimesi nazariyatta «isnat» ve «müttehim» kelimesi de maznun (sanık) kelimeleriyle müteradif anlamda kullanılmaktadır.

İTİBAR *bk.* Kredi

İTİBAR EMRİ *[alm. Kreditauftrag. — fr. ordre de crédit. — ing. orders of credit].*

Kendi kefalet ve mesuliyeti altında bir şahsa muayyen miktarda kredi açılması için bir banka veya diğer ticari bir müessese veya şahıs tarafından diğer bir bankaya yazılan mektuplara denir (BK. 400). *bk.* Akreditif.

İTİBAR-I ÂMME KÂĞITLARI *[alm. Wertpapiere öffentlichen Glaubens, dem Papiergeld gleichgestellte Wertpapiere (Münzverbrechen). — fr. papiers de valeur (dans le sens du Code pénal)].*

Devlet, vilâyet, belediye, komün ve diğer âmme müesseseleri tarafından çıkarılan veya bunların kefaleti altında bulunan faizli borç senetleridir.

Ceza kanunu tatbikatında, ezcümle kalpazanlık suçları bakımından itibari âmme kâğıtları paraya benzetilmiştir (CK. 331).

İTİBARIN YERİNE GELMESİ *[alm. Rehabilitation (Rehabilitierung) des Gemeinschuldners. — fr. réhabilitation. — ing. rehabilitation].*

İflâs ile kaybedilen birtakım hakların tekrar elde edilmesidir. Meselâ: hileli iflâstan dolayı cezaya mahkûm olan bir vatandaş itibarı yerine gelmedikçe Milletvekili seçilemiyeceği gibi, Mebus Seçimi Kanununa göre intihaplara da iştirak edemez. Hileli, taksiratlı ve âdi müflislerin itibarlarını yerine getirmek için yapmakla mükellef oldukları muameleler hakkında: CMUK. 416-420; İc İf. K. 312-316.

İTİBARİ KIYMET *[alm. Nennwert, Nominalwert. — fr. valeur nominale. — ing. nominal value, face value].*

Paraların, hisse senetlerinin, tahvillerin, poliçelerin ve çeklerin üzerlerinde yazılı olan veya başka suretle ifade olunan kıymet.

İTİBAR MEKTUBU *[alm. Kreditbrief. — fr. lettre de crédit. — ing. lettres of credit].*

Bankada parası veya kredisi olanlara, istekleri üzerine, banka tarafından verilen bir mektuptur ki, veren bankanın şube veya muhabirlerine ibrazı halinde, mektup muhteviyatı olan meblâğ, kısmen veya tamamen, mektupta ismi yazılan kimse tarafından tahsil edilebilir.

Tediyede bulunacak muhabirler, mektup hâmilinin hüviyetini tetkik ve tesbite mecburdurlar (BK. 399). *bk.* Akreditif.

İTİBAR SİGORTASI *[alm. Kreditversicherung. — fr. assurance-crédit].*

Bir şahsın, hususiyle bir tacirin, kendisine borçlu olan kimselerin aciz haline düşerek borçlarını ödiyememeleri tehlikesine karşı yaptığı sigortadır.

İtibar sigortasının diğer bir çeşidi daha vardır ki «aval sigortası» adını taşır. Sigortacı bu sigorta ile müşterileri üzerine çektiği poliçelerin vâdesinde ödenmelerini temin etmiş olur. Bu sigortalara «ticari itibar sigortaları» da denir (TK. 937).

İTİLÂF *[alm. Entente. — fr. Entente. — ing. Entente].*

Bazan bir ittifaka müadil olan ve çok kere bir antlaşmada açık ve yazılı bulunmıyan, siyasi iş birliği ve müşterek harekettir. Büyük Harbden sonra, Romanya, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Polonyanın Macaristana karşı yaptıkları anlaşmaya «Küçük İtilâf» denilmiştir.

İTİMADA MÜSTENİT (Güvenli) HUKUKİ MUAMELE *[alm. Treuhandgeschäfte, fiduziarische Rechtsgeschäfte. — fr. actes fiduciaires. — ing. fiduciary acts. — lât. fiducia; negotium fiduciarium *].*

Hukuki neticeleri taraflarca kastedilen iktisadi gayeyi aşan ve bu suretle hak sahibi kılınan kimseyi üçüncü şahıslar karşısında daha müsait bir vaziyete koyan hukuki muamelelerdir: alacağın temini zımnında bir şeyin rehnedilmesi yerine o şeyin alacaklıya temliki veyahut bir kimsenin bir alacağın tahsiline vekâlet vereceği yerde senedini temlik etmesi gibi. Bu muamelelerin esasını itimat teşkil eder ve bunlar, muvazaadan sayılmaz. Bunun için bu gibi muameleler gerek taraflar arasında, gerek üçüncü şahıslara karşı hüküm ifade eder. Bu esasın istisnası yok değildir. Meselâ başkasını ızrar veya menkul rehni hükümlerini ihlâl kasdiyle bir menkulü temlik eden kimse, onu hususi bir sebeple yedinde alıkorsa mülkiyetin intikâli üçüncü şahıs hakkında muteber olmaz (MK. 690). bk. Kanuna karşı hile.

İTİMAT (Güven) *[alm. Vertrauensvotum. — fr. vote de confiance. — ing. vote of confidence].*

Bakanlar Kurulu Başkanına ve ona tebaan bu kurulu teşkil eden bütün üyelere veya bakanlardan birine; kendi istekleri üzerine veyahut siyasi sorumu gerekleştirecek herhangi bir meselenin gensorusu ve görüşülmesi neticesinde parlâmento tarafından verilen onarmak oyudur. Aksine ademi itimat (güvensizlik) *[alm. Misstrauensvotum. — fr. vote de défiance (de méfiance). — ing. vote of non-confidence]* denir.

Güven istemek yeni hükümet teşkili halinde gereklidir (Anayasa 44.)

İTİMATNAME *[alm. Beglaubigungsschreiben. — fr. lettre de créance. — ing. credentials].*

Bir devlet reisine hitaben, diğer bir devlet reisi tarafından yazılan ve elçisinin o devlet nezdinde vazife göreceğini bildiren vesikadır.

İTİRAF *[alm. Geständnis. — fr. aveux. — ing. confession. — lât confessio].*

Ceza tatbikatında ikrar mânasına kullanılan tâbir.

İTİRAZ *[alm. Widerspruch, Einspruch, Protest. — fr. opposition. — ing. protest, objection].*

1 — **(HH)** a) Hukuki bir muameleye mâni olmak veyahut bunun bazı şartlara ve şekillere uygun yapılmasını temin etmek için bir kimsenin beyan ettiği iradedir: evlenme akdine itiraz (MK. 101), cemiyet umumi heyeti kararına itiraz (MK. 68), tesise itiraz (MK. 75), nesebi sahih olmıyan çocuğun tanınmasına karşı itiraz (MK. 293, 294), anonim şirket umumi heyeti kararına itiraz (TK. 381) gibi.

b) *[alm. Einwendung. — fr. moyen de fonds. — ing. objection, plea, defence. — lât. exceptio, contradictio, oppositio]:* alacaklının hakkı bulunmadığını ispat için, borçlu tarafından yeni birtakım vakıaların ileri sürülmesidir. Bu vakıalar, ya bir hakkın doğumuna mâni teşkil edecek mahiyettedir (akit mevzuunun âdaba muhalif olması, taraflardan birinin ehliyetsiz bulunması gibi) yahut, müddeinin hakkını ortadan kaldıracak kuvvettedir (borcun ifa edildiği, edanın imkânsız hale geldiği gibi).

2 — **(HMU)** a) Tahkikat ve muhakemenin yapılmasına ve esas hakkında hüküm verilmesine mâni hallerin hasım tarafından ileri sürülmesidir. Bunlara «itirazat-ı iptidaiye» *[alm. prozessshindernde Einreden. — fr. moyens préjudiciels]* denir ki dâvanın bidayetinde ve esasa cevap vermeden birlikte dermeyan edilmesi lâzımdır (HMUK. 187-194): teminat talebi, salâhiyetsizlik itirazı, tefrik talebi, derdestlik itirazı, sulh teşebbüsü

yapılmadığı itirazı, lâyihaların iptali talebi, tebliğde itiraz, mütekabil dâvanın kabule şayan bulunmadığı iddiası gibi.

b) Hasmın ileri sürdüğü vakıaların ve hukuki neticelerin doğru olmadığını muhakeme şartlarının bulunmadığını bildirmektir; buna, esasa itiraz *[alm. Einreden zur Sache. — fr. moyens au fond]* denir.

c) *[alm. Einspruch, Widerspruch, Beschwerde. — fr. opposition. — ing. complaint, appeal]*. Verilmiş bir kararın, yapılmış bir muamelenin iadesini, alınmış bir tedbirin değiştirilmesini veya kaldırılmasını tazammun eden talep ve beyandır: ihtiyati tedbir kararına, gıyap kararına ve gıyaben yapılan tahkik muamelelerine, ihtiyati haciz kararının sebebine, vasi tâyini kararına itiraz gibi (HMUK. 107, 402; İc. İf. K. 265; MK. 372).

3 — Ceza muhakemeleri usulünde: *[alm. Beschwerde — fr. pourvoi. — ing. appeal, complaint]:* Sorgu yargıcı, mahkeme naibi kararlariyle asliye mahkemesi reisi veya yargıcı ve sulh yargıcının duruşmaya taalluk etmiyen kararları ile mahkemelerin tevkife, hacze ve üçüncü şahıslara taallûk eden kararların kaldırılmasını temin için müracaat edilen kanun yoludur (CMUK. 297; 304).

İki türlü itiraz vardır: a) Acele itiraz *[alm. sofortige Beschwerde — fr. pourvoi immédiat]:* Müddete tâbi itirazdır; *bk.* Acele itiraz: b) âdi (basit) itiraz *[alm. einfache Beschwerde. — fr. pourvoi simple]:* Müddet ile tahdid edilmemiş itirazdır.

4 — *[alm. Einspruch. — fr. recours. — ing. invention, plea in abatement]:* Mahkemeler teşkilâtı hukukunda: kaza salâhiyetini haiz idari heyet, komisyon ve makamlar tarafından ittihaz edilmiş kazai bir kararın kaldırılması veya değiştirilmesi için Adliye mahkemelerine müracaattır: Damga resmi ve cezasına (Damga Resmi K. 61), belediye cezasına (Umuru Belediyeye Mütaallik Ahkâm-ı Cezaiye Hakkındaki K. 5, 6) itiraz gibi.

5 — *[alm. Einspruch (Al.), Rechtsvorschlag (İs.) — fr. opposition]:* ilâmsız takiplerde ödeme emrinin tebliği üzerine borçlunun takibi durdurmak için muayyen müddet zarfında takibe muhalefet ettiğini beyan eylemesidir (İc. İf. K. 62).

6 — *[alm. Einspruch, Verwaltungsbeschwerde. — fr. recours]:* idari tasarruflar aleyhine bu tasarrufların kaldırılmasını veya değiştirilmesini tazammum etmek üzere idari kaza mercilerine yapılan müracaattır: vergi tarhiyatına karşı itiraz için itiraz komisyonlarına yapılan müracaatlar gibi.

İTİRAZ ALELHÜKÜM Eski hukuk usulünde mevcut bir kanun yolu idi. Gıyabında aleyhine hüküm verilen tarafın kanuni müddet içinde aynı mahkemeye müracaatla dâvanın yeniden görülmesini istemesidir.

Hukuk ve ceza muhakemeleri usulünde itiraz alelhüküm usulü kabul edilmemiştir (HMUK. 398-412).

Yalnız su'h hâkimlerinin ceza kararnamelerine karşı itiraz edilebilir (CMUK. 386-391)

İTİRAZAT-I İPTİDAİYE *bk.* İtiraz. 2 a.

İTİRAZ KOMİSYONLARİ Bina ve arazi, kazanç, veraset ve intikal, muamele ve istihlâk gibi hususi kanunlarında itiraz edilebileceği yazılı vergilere karşı mükellefler ve salâhiyetli memurlar tarafından yapılacak itirazları maddi veya kanuni hatalar bakımından tetkik için teşkil edilen heyetlerdir.

Bunlar iki kısımdır: biri yalnız bina ve arazi vergilerine, diğeri bunlar dışında kalan vergilere ait itirazları tetkik ile vazifelidir, herbirinin bir reisi ile iki âzası vardır (3692 No. K.).

İTİRAZÜLGAYR Eski hukuk usulünde mevcut bir kanun yolu idi.

Bir dâva neticesinde verilmiş olan nihai karara karşı dâvaya dâhil olmıyan bir kimsenin hükmün kendine ait hakları ihlâl ettiği derecede kaldırılması için yaptığı itirazdır.

Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu bu yolda bir itiraz hakkı tanımamıştır.

İTİYADİ SUÇLAR *[alm. Gewohnheitsverbrechen. — fr. delits d'habitude. — ing habitual offences]*.

Ancak birkaç defa işlenmeleri halinde cezalandırılabilen suçlar.

İTİYAZ (İ'tiyāż) (Es. H.) İvaz almak demektir.

İTLAKAT (İṭlākāt) (Es. H.) Ticarete izin, mudarebe, vekâlet, talâk, itak gibi kendisinde mezuniyet bulunan şeylerdir.

Meselâ: vekil muekkilin malında tevkilden evvel tasarruftan memnu iken tevkil ile bu memnuniyet kaydı refedilerek itlak edilmiş olduğundan vekâlet itlaktandır.

İTTİBA *[alm. Folgeleisten (des unteren Gerichts bei Rückverweisung einer Sache durch den Kassationshof) — fr soumission]*.

Aşağı dereceli mahkeme kararının temyiz mercii tarafından nakzedilerek iade edilmesi üzerine havale edilen mahkemenin temyiz kararını yerinde ve doğru bulması, bozma kararına uymasıdır.

Aksine «ısrar» denir (HMUK. 429; CMUK. 322-326).

İTTİFAK 1 — (DUH.) *[alm. Bündnis. — fr. alliance. — ing. alliance. — lât. foedus]*: İki veya daha ziyade devlet arasında akdolunan bir muahededir ki bununla âkitlerin herbiri, diğer âkit harbe giriştiği taktirde gerek askerî, gerek diğer vasıtalarla karşılıklı yardımı taahhüdeder.

Tedafüi ittifak *[alm. Defensivbündnis. — fr. alliance défensive. — ing. defensive alliance]:* iki devlet arasında akdedilen bir muahededir ki bununla kendisinden bir tahrik vâkı olmaksızın tecavüze mâruz olan âkide diğer âkit yardım etmeyi taahhüdeder.

Tedafüi ve tecavüzi ittifak *[alm. Schutz - und Trutzbündnis. — fr. alliance défensive et agressive. — ing. defensive and offensive alliance. — lât. foedus ad bellum et defendendum et inferendum initum *]:* Bir muahededir ki bununla âkitlerin herbiri gerek tecavüze mâruz olan ve gerek tecavüz etmiş bulunan diğer tarafa yardım etmeyi karşılıklı taahhüdeyler.

2 — (CH.) *[alm. Komplott, Verabredung zur Begehung eines Verbrechens. — fr. complot. — ing. conspiracy, plot. — lât. conspiratio]:* İki veya daha fazla kimsenin bir suç işlemek üzere sözle, yazı ile veya sair tezahürlerle anlaşmalarıdır. Bazı hallerde yalnız böyle bir anlaşma, müstakil bir suç teşkil eder

(CK. 125, 129, 131, 133, 146, 147, 149, 156, 171; As. CK. 56, 97)

İTTİHAB (İttıhāb) (Es. H.) Hibeyi kabul demektir.

İTTİHATLAR *bk.* Birleşme, birlik.

İVAZ *[alm. Entgelt, Gegenleistung. — fr. contre-valeur, contre-prestation. — ing. consideration, good* yahut *valuable consideration, equivalent].*

Hukuki muamelelerde mukabil edadır: bir satışta alana göre mal, satana göre para gibi.

İVAZDA MUVAZAA *bk.* Muvazaa.

İVAZLI AKİT *[alm. entgeltlicher Vertrag — fr. contrat à titre onéreux — lât. contractus onerosus (permutatorius*)].*

Taraflardan herbirinin, diğerine karşı aldığı veya yaptığı şey mukabilinde, bir ivaz taahhüdünü tazammun eden akittir: satış, kira akdi gibi.

İVAZLI HİBE (Es. H.) Karşılığında bir ivaz vermek suretiyle yapılan hibelerdir ki, «ivaz şartiyle hibe» denirdi. Borçlar Kanununun 240 ıncı maddesindeki «şart ve mükellefiyet» bu mânada ivaz sayılmaz.

İVAZLI İKTİSAP *[alm. entgeltlicher Erwerb — fr. acquisition à titre onéreux — lât. acquisitio onerosa].*

Bir bedel veya bir mal mukabilinde yapılan iktisaptır: satış, trampa gibi.

İVAZSIZ AKİT *[alm. unentgeltlicher Vertrag. — fr. contrat à titre gratuit. — ing. gratuitous contract, contract made without consideration. — lât. contractus gratuitus].*

1 — Geniş mânada, taraflardan birine teberru kasdiyle eda mükellefiyeti yükliyen, fakat mukabilinde hiçbir ivaz zikredilmiyen akitlerdir: ücretsiz vekâlet ve hizmet akitleri gibi.

2 — Dar mânada, elden yapılan hibe demektir.

İVAZSIZ İKTİSAP *bk.* Hibe.

İZAFİ (Nisbi) HAKLAR *[alm. relative Rechte. — fr. droits relatifs. — lât. iura in personam].*

Yalnız borçluya karşı ileri sürülebilen haklardır. Bu itibarla, borç münasebetlerinden doğan haklar izafi haklardır. Çünkü, burada alacaklı muayyen kimselerden müspet veya menfi bir harekette bulunmayı istiyebilir. Bu haklar «mutlak haklar» *[alm. absolute Rechte. — fr. droits absolus — lât. iura in rem]* ın zıddıdır.

İZALE İ ŞÜYU *bk.* Şüyuun izalesi.

İZDİVAÇ *bk.* Evlenme.

İZİN *[alm. Erlaubnis, Einwilligung, Bewilligung, Ermächtigung, Genehmigung, Zustimmung. — fr. autorisation, permis. — ing. permission, authorization, leave, consent. — lât. consensus, permissum. auctoritas, ratihabitio].*

1 — (Umumiyetle) bir hukuki muamelenin yapılması veya bir hakkın kullanılması için verilen salâhiyettir.

2 — (İH) Devlet reisi, bakanlar, vali ve kaymakam gibi idare âmirleri tarafından verilen müsaadedir: piyango keşidesine idarenin, anonim ve kooperatif şirketlerin teşekkülüne Bakanlar Kurulunun müsaade etmesi, askerlerin ve hariciye memurlarının evlenmeleri için verilen izin gibi.

3 — (CH) Devletin şahsiyetine karşı suçlardan bazıları hakkında takibat yapılmasının Adalet Bakanının iznine bağlı olması gibi (CK. 173).

4 — (MH) Bir taraflı hukuki muamelelerdir ki, bununla bir kimse (kanuni, akdî mümessil veya hak sahibi), yahut resmî bir makam (vesayet dairesi) diğerine kendi başına yapmaya salâhiyeti olmadığı bir muameleyi icraya müsaade eder. Bunun «icazet» den farkı şudur: İcazet, muamele yapıldıktan sonra verilen muvafakattir, halbuki izin muameleden önce verilir. Muamele yapılıncaya kadar izinden rücu mümkündür (MK. 16, 90, 91, 120, 169, 388, 405, 406; TK. 5)

5 — (İzn) (Es. H.) Mümeyyiz olan mahcura memnu olduğu bazı hususlarda salâhiyet vermekdir: Mümeyyiz küçüğün alışveriş etmesine velisinin izin vermesi gibi.

İZİNNAME (Es. H.) İmamlara hitaben hâtip ve mahtubenin nikâhlarının akdine izni havi kadı ve naipleri tarafından yazılan resmî varakadır.

J

JANDARMA *[alm Gendarm. — fr. gendarme. — ing. police-soldier, «gendarme»]*

Jandarma, umumi emniyet ve asayişi koruma, kanun ve nizamlar hükümlerinin icrasını temine ve bunlara müstenit hükümet emirlerini ifaya memur silâhlı askerî bir kuvvettir.

Jandarma; vazife, hizmet, emniyet ve asayiş temin vazifesi itibariyle İç İşleri Bakanlığına; askerî talim ve terbiye hususunda Genel Kurmay Başkanlığına bağlıdır. Jandarmanın umum idare ve komutası, kolordu komutanı sıfat ve salâhiyetini haiz jandarma genel komutanına aittir (Jandarma K.),

Jandarma adlî zabıta sıfat ve salâhiyetini haizdir (CMUK 154, 156) ve Polis bulunmıyan yerlerde onun vazifesini görür (Polis Vazife ve Salâhiyet K. 25).

JÜJ KOMİSER Fransa gibi bazı memleketlerin kanunlarında ve mülga Ticaret-i Berriye Kanunumuzda iflâsa mütaallik muamelelere nezaret etmek üzere ticaret mahkemesi âzasından veya âza mülâzimlerinden tâyin edilen hâkime jüj komiser denir. Mülga Ticaret-i Berriye Kanunumuzda (161-164) buna memur denilmiştir.

JÜRİ *[alm. Geschworenenbank, die Geschworenen. — fr. jury. — ing. jury. — lât. iudices]*

(CK. 125, 129, 131, 133, 146, 147, 149, 156, 171; As. CK. 56, 97)

İTTİHAB (İttihāb) (Es. H.) Hibeyi kabul demektir.

İTTİHATLAR *bk.* Birleşme, birlik.

İVAZ *[alm. Entgelt, Gegenleistung. — fr. contre-valeur, contre-prestation. — ing. consideration, good* yahut *valuable consideration, equivalent].*

Hukuki muamelelerde mukabil edadır: bir satışta alana göre mal, satana göre para gibi.

İVAZDA MUVAZAA *bk.* Muvazaa.

İVAZLI AKİT *[alm. entgeltlicher Vertrag — fr. contrat à titre onéreux — lât. contractus onerosus (permutatorius*)].*

Taraflardan herbirinin, diğerine karşı aldığı veya yaptığı şey mukabilinde, bir ivaz taahhüdünü tazammun eden akittir: satış, kira akdi gibi.

İVAZLI HİBE (Es. H.) Karşılığında bir ivaz vermek suretiyle yapılan hibelerdir ki, «ivaz şartiyle hibe» denirdi. Borçlar Kanununun 240 ıncı maddesindeki «şart ve mükellefiyet» bu mânada ivaz sayılmaz.

İVAZLI İKTİSAP *[alm. entgeltlicher Erwerb — fr. acquisition à titre onéreux — lât. acquisitio onerosa].*

Bir bedel veya bir mal mukabilinde yapılan iktisaptır: satış, trampa gibi.

İVAZSIZ AKİT *[alm. unentgeltlicher Vertrag. — fr. contrat à titre gratuit. — ing. gratuitous contract, contract made without consideration. — lât. contractus gratuitus].*

1 — Geniş mânada, taraflardan birine teberru kasdiyle eda mükellefiyeti yükliyen, fakat mukabilinde hiçbir ivaz zikredilmiyen akitlerdir: ücretsiz vekâlet ve hizmet akitleri gibi.

2 — Dar mânada, elden yapılan hibe demektir.

İVAZSIZ İKTİSAP *bk.* Hibe.

İZAFİ (Nisbi) HAKLAR *[alm. relative Rechte. — fr. droits relatifs. — lât. iura in personam].*

Yalnız borçluya karşı ileri sürülebilen haklardır. Bu itibarla, borç münasebetlerinden doğan haklar izafi haklardır. Çünkü, burada alacaklı muayyen kimselerden müspet veya menfi bir harekette bulunmayı istiyebilir. Bu haklar «mutlak haklar» *[alm. absolute Rechte. — fr. droits absolus — lât. iura in rem]* ın zıddıdır.

İZALE İ ŞÜYU *bk.* Şüyuun izalesi.

İZDİVAÇ *bk.* Evlenme.

İZİN *[alm. Erlaubnis, Einwilligung, Bewilligung, Ermächtigung, Genehmigung, Zustimmung. — fr. autorisation, permis. — ing. permission, authorization, leave, consent. — lât. consensus, permissum. auctoritas, ratihabitio].*

1 — (Umumiyetle) bir hukuki muamelenin yapılması veya bir hakkın kullanılması için verilen salâhiyettir.

2 — (İH) Devlet reisi, bakanlar, vali ve kaymakam gibi idare âmirleri tarafından verilen müsaadedir: piyango keşidesine idarenin, anonim ve kooperatif şirketlerin teşekkülüne Bakanlar Kurulunun müsaade etmesi, askerlerin ve hariciye memurlarının evlenmeleri için verilen izin gibi.

3 — (CH) Devletin şahsiyetine karşı suçlardan bazıları hakkında takibat yapılmasının Adalet Bakanının iznine bağlı olması gibi (CK. 173).

4 — (MH) Bir taraflı hukuki muamelelerdir ki, bununla bir kimse (kanuni, akdî mümessil veya hak sahibi), yahut resmî bir makam (vesayet dairesi) diğerine kendi başına yapmaya salâhiyeti olmadığı bir muameleyi icraya müsaade eder. Bunun «icazet»den farkı şudur: İcazet, muamele yapıldıktan sonra verilen muvafakattir, halbuki izin muameleden önce verilir. Muamele yapılıncaya kadar izinden rücu mümkündür (MK. 16, 90, 91, 120, 169, 388, 405, 406; TK. 5)

5 — (İzn) (Es. H.) Mümeyyiz olan mahcura memnu olduğu bazı hususlarda salâhiyet vermekdir: Mümeyyiz küçüğün alışveriş etmesine velisinin izin vermesi gibi.

İZİNNAME (Es. H.) İmamlara hitaben hâtip ve mahtubenin nikâhlarının akdine izni havi kadı ve naipleri tarafından yazılan resmî varakadır.

J

JANDARMA *[alm Gendarm. — fr. gendarme. — ing. police-soldier, «gendarme»]*

Jandarma, umumi emniyet ve asayişi koruma, kanun ve nizamlar hükümlerinin icrasını temine ve bunlara müstenit hükümet emirlerini ifaya memur silâhlı askerî bir kuvvettir.

Jandarma; vazife, hizmet, emniyet ve asayiş temin vazifesi itibariyle İç İşleri Bakanlığına; askerî talim ve terbiye hususunda Genel Kurmay Başkanlığına bağlıdır. Jandarmanın umum idare ve komutası, kolordu komutanı sıfat ve salâhiyetini haiz jandarma genel komutanına aittir (Jandarma K.),

Jandarma adlî zabıta sıfat ve salâhiyetini haizdir (CMUK 154, 156) ve Polis bulunmıyan yerlerde onun vazifesini görür (Polis Vazife ve Salâhiyet K. 25).

JÜJ KOMİSER Fransa gibi bazı memleketlerin kanunlarında ve mülga Ticaret-i Berriye Kanunumuzda iflâsa mütaallik muamelelere nezaret etmek üzere ticaret mahkemesi âzasından veya âza mülâzimlerinden tâyin edilen hâkime jüj komiser denir. Mülga Ticaret-i Berriye Kanunumuzda (161-164) buna memur denilmiştir.

JÜRİ *[alm. Geschworenenbank, die Geschworenen. — fr. jury. — ing. jury. — lât. iudices]*

Bazı memleketlerde cinayet derecesindeki ceza dâvalarında hazır bulunan ve suçların yalnız maddi cihetlerini tetkik eden halk yargıçlarından mürekkep bir heyettir. Bu heyeti teşkil eden üyenin sayısı bazı memleketlerde on iki bazılarında daha fazladır. Bunlar muvakkat yargıçlardır. Yani yalnız bir dâva için başkan tarafından kura ile seçilirler ve dâvanın hitamı ile vazifeleri de biter. Onun için jüri: «bir ceza dâvasının yalnız maddi cihetine bakan muvakkat halk yargıçlarıdır» diye de tarif edilebilir. Jürinin vazifesi, maznunun suçlu olup olmadığını vesair maddi meselelere dair mahkeme başkanı tarafından sorulan suallere «evet» veya «hayır» ile cevap vermekten ibarettir. Jüri «hayır» dediği zaman mahkeme başkanı suçluyu beraat ettirmeye mecburdur; «evet» dediği zaman mahkeme başkanının vazifesi suçun temas ettiği maddeye göre suçlunun cezasını tâyin etmektir

Jüri heyetine dâhil üyeye «Jüre» *[alm. der Geschworene. — fr. juré. — ing juriman. juror. — lât. iudex iuratus]*denir.

K

KAASIRLIK *[alm. Mündelstand. — fr. pupillarité (être pupil). — ing. wardship. — lât. pupillatus].*

Medenî hakları kullanma ehliyetini haiz olmadıklarından dolayı bizzat hukuki muamele yapamıyan şahısların hali. Kaasırları, kanuni mümessilleri, yani velileri veya vasileri temsil ederler. Eski hukukta ve bugün doktrinde kullanılan kaasırlık tâbiri modern mevzuatta yalnız nadiren geçmektedir (misal: TK 6, 844). Onun yerine «medeni hakları kullanmağa ehliyetsizlik» terimi kaim olmuştur (MK. 14).

KAATI-I TARİK (ḳāṭi'-i ṭarīḳ) (Es. H.) Nâsın mallarını zorla ellerinden almak üzere yol kesen şahıstır. Cem'i «Kuttâ-ı tarik» tir. Bu veçhile yolları kesilen kimselerden her birine «maktu-un-aleyh», alınan mala «maktu-un-leyh», bu hâdisenin cereyan ettiği yere de «maktu-un-fih» denir.

Kat-ı tarik cinayetinin tahakkuku için buna cüret edenlerin müaaddit eşhastan müteşekkil bir güruh olması şart değildir. Yolcuları soymaya muktedir bir şahıs tarafından da bu cinayet işlenebilir.

KAAZİF Bir kimseye zina isnadeden şahıs *bk.* Kazf.

KABAHAT *[alm. Übertretung. — fr. contravention. — ing. misdemeanours],*

Ceza hukukumuzda hafif hapis, hafif para cezası ve muayyen bir meslek ve sanatın yapılmasının tatili cezalarını mucip suçlardır. Türk Ceza Kanununun üçüncü kitabı kabahat suçlarından bahseder (CK. 11. 526-584)

KABIZ *bk.* Ahzukabz, Kabz.

KABİL-İ KISMET (ḳābil-i ḳısmet) (Es. H.) Kendisinden maksut olan menfaat zail olmıyacak veçhile takdime salih olan müşterek maldır.

KABİL-İ TAKSİM ARAZİ (ḳābil-i taḳsīm arāżī) (Es. H.) Müşteriklerden her birinin müfrez hissesiyle taksimden evvelki intifa mümkün olan yerdir.

KABİNE *[alm. Kabinett, Ministerrat, Gesamtministerium. — fr. cabinet (conseil des ministres). — ing. Cabinet (council of the ministers of the Crown)].*

Parlamento rejimlerinde, parlamentoya karşı siyaseten birlikte mesul olan vekillerin ve siyasi müsteşarların umumunu ifade eder. Bizde kabineye «Bakanlar Kurulu» denir.

KABL-EL-FETİH MAKNUZ (ḳabl al-fatḥ maknūz) (Es. H.) Bir yere dâr-ı islâm olmadan konan define.

KABOTAJ *[alm Küstenschiffahrt, Kabotage. — fr. cabotage. — ing. cabotage].*

Bir devletin, kıyılarındaki deniz ticaretini kendi vatandaşlarına, hususiyle kendi bayrağını taşıyan gemilere saklı tutmak üzere bağışladığı imtiyaz. Kapitülâsyonlar neticesinde Türk sahillerinde kabotaj imtiyazı Türk gemilerine değil, ecnebi bandırasına bağışlanmıştı. Ancak 1923 yılında Lozan muahedesiyle yabancı gemilerin Türkiye'de kabotaj imtiyazı kaldırılmıştır. Ve 1 temmuz 1926 gününde başlıyarak yürürlüğe girmek üzere Türk kıyılarındaki kabotaj imtiyazı Türk vatandaşlarına hasredilerek yabancı gemi ve uyruklarının ticareti menedilmiştir. Kabotaj imtiyazı iki türlüdür:

1 — Türk bayrağını taşıyan gemilere bağışlanan imtiyaz hakkı (dar anlamdaki kabotaj hakkı): Türkiye sahillerinin bir noktasından diğerine emtia ve yolcu alıp nakletmak ve sahillerde, limanlar dahilinde veya arasında cer ve kılavuzluk veya herhangi mahiyette olursa olsun her türlü liman hizmetlerini ifa etmek yalnız Türk bayrağını taşıyan gemilere hasredilmiştir.

2 — Türk vatandaşlarına bağışlanan imtiyaz hakkı (geniş anlamdaki kabotaj hakkı): nehirler ve göller ve Marmara havzasiyle Boğazlarda, bütün kara suları ile kara sularına dâhil bulunan körfez, liman, koy ve sairede vapur, römorkör, istimbot, motorbot, mavna, salapurya, sandal, kayık velhasıl makine, yelken, kürekle hareket eden tarak, priseman, maçuna, şat ve her nevi nakliye ve su dubaları, kurtarma gemileri ve benzerleriyle şamandıra, sal gibi duran ve yüzen vasıtalar bulundurmak ve bunlarla seyrüsefer ve nakliyat icra etmek suretiyle ticaret hakkı Türk vatandaşlarına hasredilmiştir. Bundan başka kara suları içindeki balık, istiridye, midye, sünger, inci, mercan, sedef vesaire avı, kum ve çakıl vesaire ile ihracı ve gerek sathi denizde ve gerek karibahride mevcut kazazede sefain ve mera-

Bazı memleketlerde cinayet derecesindeki ceza dâvalarında hazır bulunan ve suçların yalnız maddi cihetlerini tetkik eden halk yargıçlarından mürekkep bir heyettir. Bu heyeti teşkil eden üyenin sayısı bazı memleketlerde on iki bazılarında daha fazladır. Bunlar muvakkat yargıçlardır. Yani yalnız bir dâva için başkan tarafından kura ile seçilirler ve dâvanın hitamı ile vazifeleri de biter. Onun için jüri: «bir ceza dâvasının yalnız maddi cihetine bakan muvakkat halk yargıçlarıdır» diye de tarif edilebilir. Jürinin vazifesi, maznunun suçlu olup olmadığını vesair maddi meselelere dair mahkeme başkanı tarafından sorulan suallere «evet» veya «hayır» ile cevap vermekten ibarettir. Jüri «hayır» dediği zaman mahkeme başkanı suçluyu beraat ettirmeye mecburdur; «evet» dediği zaman mahkeme başkanının vazifesi suçun temas ettiği maddeye göre suçlunun cezasını tâyin etmektir

Jüri heyetine dâhil üyeye «Jüre» *[alm. der Geschworene. — fr. juré. — ing juriman. juror. — lât. iudex iuratus]*denir.

K

KAASIRLIK *[alm. Mündelstand. — fr. pupillarité (être pupil). — ing. wardship. — lât. pupillatus].*

Medenî hakları kullanma ehliyetini haiz olmadıklarından dolayı bizzat hukuki muamele yapamıyan şahısların hali. Kaasırları, kanuni mümessilleri, yani velileri veya vasileri temsil ederler. Eski hukukta ve bugün doktrinde kullanılan kaasırlık tâbiri modern mevzuatta yalnız nadiren geçmektedir (misal: TK 6, 844). Onun yerine «medeni hakları kullanmağa ehliyetsizlik» terimi kaim olmuştur (MK. 14).

KAATI-I TARİK (ḳāṭi'-i ṭarīḳ) (Es. H.) Nâsın mallarını zorla ellerinden almak üzere yol kesen şahıstır. Cem'i «Kuttâ-ı tarik» tir. Bu veçhile yolları kesilen kimselerden her birine «maktu-un-aleyh», alınan mala «maktu-un-leyh», bu hâdisenin cereyan ettiği yere de «maktu-un-fih» denir.

Kat-ı tarik cinayetinin tahakkuku için buna cüret edenlerin müaaddit eşhastan müteşekkil bir güruh olması şart değildir. Yolcuları soymaya muktedir bir şahıs tarafından da bu cinayet işlenebilir.

KAAZİF Bir kimseye zina isnadeden şahıs *bk.* Kazf.

KABAHAT *[alm. Übertretung. — fr. contravention. — ing. misdemeanours],*

Ceza hukukumuzda hafif hapis, hafif para cezası ve muayyen bir meslek ve sanatın yapılmasının tatili cezalarını mucip suçlardır. Türk Ceza Kanununun üçüncü kitabı kabahat suçlarından bahseder (CK. 11. 526-584)

KABIZ *bk.* Ahzukabz, Kabz.

KABİL-İ KISMET (ḳābil-i ḳısmet) (Es. H.) Kendisinden maksut olan menfaat zail olmıyacak veçhile takdime salih olan müşterek maldır.

KABİL-İ TAKSİM ARAZİ (ḳābil-i taḳsīm arāżī) (Es. H.) Müşteriklerden her birinin müfrez hissesiyle taksimden evvelki intifa mümkün olan yerdir.

KABİNE *[alm. Kabinett, Ministerrat, Gesamtministerium. — fr. cabinet (conseil des ministres). — ing. Cabinet (council of the ministers of the Crown)].*

Parlamento rejimlerinde, parlamentoya karşı siyaseten birlikte mesul olan vekillerin ve siyasi müsteşarların umumunu ifade eder. Bizde kabineye «Bakanlar Kurulu» denir.

KABL-EL-FETİH MAKNUZ (ḳabl al-fatḥ maknūz) (Es. H.) Bir yere dâr-ı islâm olmadan konan define.

KABOTAJ *[alm Küstenschiffahrt, Kabotage. — fr. cabotage. — ing. cabotage].*

Bir devletin, kıyılarındaki deniz ticaretini kendi vatandaşlarına, hususiyle kendi bayrağını taşıyan gemilere saklı tutmak üzere bağışladığı imtiyaz. Kapitülâsyonlar neticesinde Türk sahillerinde kabotaj imtiyazı Türk gemilerine değil, ecnebi bandırasına bağışlanmıştı. Ancak 1923 yılında Lozan muahedesiyle yabancı gemilerin Türkiye'de kabotaj imtiyazı kaldırılmıştır. Ve 1 temmuz 1926 gününde başlıyarak yürürlüğe girmek üzere Türk kıyılarındaki kabotaj imtiyazı Türk vatandaşlarına hasredilerek yabancı gemi ve uyruklarının ticareti menedilmiştir. Kabotaj imtiyazı iki türlüdür:

1 — Türk bayrağını taşıyan gemilere bağışlanan imtiyaz hakkı (dar anlamdaki kabotaj hakkı): Türkiye sahillerinin bir noktasından diğerine emtia ve yolcu alıp nakletmak ve sahillerde, limanlar dahilinde veya arasında cer ve kılavuzluk veya herhangi mahiyette olursa olsun her türlü liman hizmetlerini ifa etmek yalnız Türk bayrağını taşıyan gemilere hasredilmiştir.

2 — Türk vatandaşlarına bağışlanan imtiyaz hakkı (geniş anlamdaki kabotaj hakkı): nehirler ve göller ve Marmara havzasiyle Boğazlarda, bütün kara suları ile kara sularına dâhil bulunan körfez, liman, koy ve sairede vapur, römorkör, istimbot, motorbot, mavna, salapurya, sandal, kayık velhasıl makine, yelken, kürekle hareket eden tarak, priseman, maçuna, şat ve her nevi nakliye ve su dubaları, kurtarma gemileri ve benzerleriyle şamandıra, sal gibi duran ve yüzen vasıtalar bulundurmak ve bunlarla seyrüsefer ve nakliyat icra etmek suretiyle ticaret hakkı Türk vatandaşlarına hasredilmiştir. Bundan başka kara suları içindeki balık, istiridye, midye, sünger, inci, mercan, sedef vesaire avı, kum ve çakıl vesaire ile ihracı ve gerek sathi denizde ve gerek karibahride mevcut kazazede sefain ve mera-

kiple enkazı metrukenin ihraç ve tahlisi, dalgıçlık, kılavuzluk, deniz bakallığı ve bilcümle Türk deniz vasıtâ ve merakibi derununda kaptanlık, çarkçılık, kâtiplik, tayfalık ve amelelik vesaire icrası ve iskele, rıhtım hamallığı ve bilumum deniz esnaflığı icrası Türk vatandaşlarına münhasırdır. (Lozan Ticaret Muahedesi 10; Kabotaj h. k.).

KABUL *[alm. Annahme, Akzept. — fr acceptation. — ing. acceptance].*

1 — *bk.* İcap ve kabul

2 — Bir poliçenin vâdesi gelmezden önce, hâmili tarafından muhataba ibrazında, muhatapça o poliçe üzerine vâdesinde tediyeyi kabul ettiğine dair yazılan ve imza edilen beyandır.

Muhatabın poliçenin yüz tarafına yalnız imza etmesi dahi kabul hükmündedir. Kabul kayıtsız ve şartsız olur (TK. 546 vd.).

3 — (ḳābul) (Es. H.) Tasarruf ve akdin inşası için saniyen söylenen sözdür ki onunla akit tamam olur. Meselâ: bayi «şu malı şu kadar kuruşa sana sattım» deyip müşteri de «aldım» dese, «sattım» sözü «icap», ve müşterinin «aldım» sözü de «kabul»dür.

KABZ (ḳabż) (Es. H.) Lûgatte, dürmek mânasınadır. Hesap ıstılahında, kıymetine halel gelmemek üzere bir adedi azaltmaktır. Meselâ, bir meselede iki oğlan dört kız olsa, hisse itibariyle iki kız bir oğlan hükmünde olduğundan dört kız iki oğlan farz edilir.

Bazı feraiz meselesinde bast ve kabze lüzum hasıl olur.

KABZA (ḳabża) (Es. H.) Dört parmak miktarıdır. Cem'i «kabezat» tır.

KABZ-I MAL (ḳabz-i mâl) Eskiden tahsildar karşılığı olarak kullanılır. Şimdi bilhassa İstanbul'da balıkçı veya bağ, bahçe sahibi gibi müstahsile, istihsal masraflarına karşılık olarak avans veren, müstahsilin mallarını celp ve nezdinde muhafaza ederek satan ve satış bedelinden, verdiği avans ve komisyonunu ve satış masraflarını alarak gerisini müstahsile veren yaş meyva ve yaş sebze ve taze balık üzerine iş yapan komisyoncudur (Kazanç Vergisi K. 7.).

KAÇAKÇILIK *[alm. Schmuggelei, Schmuggel, Zollhinterziehung, Steuerhinterziehung. — fr. contrebande. — ing. smuggling. — lât. fraus transferentis, transferensium].*

Devlete vermekle mükellef olduğu vergi ve resmi vermemek için hile kullanmak, alım satımı yasak maddeleri gizlice alıp satmak ve bu suretle menfaat temin eylemektir.

Evvelce gümrük ve tütün kaçakçılığına münhasır bir ıstılah gibi idi. Şimdi hududu genişlemiştir (Kaçakçılığın Meni ve Takibine Dair K. 1.).

KAÇIRMA *[alm. Entführung. — fr. rapt, rapt de séduction. — ing. abduction. - lât. raptio, raptus].*

Failin saikına göre isim alan bir suçtur. Şehvet hissi veya evlenmek maksadiyle bir kimsenin kaçırılması umumi adaba karşı işlenmiş bir cürümdür. Maddi bir menfaat temini maksadiyle bir kimsenin kaçırılması mal aleyhine işlenmiş bir cürüm sayılır. Şehvet hissi, evlenmek niyeti veya maddi menfaat temin etmek maksadı mevcut olmaksızın küçük bir çocuğun kaçırılması şahıs hürriyeti aleyhine işlenmiş bir suçtur (CK. 182, 420, 430, 499).

KAÇMA *bk.* Firar.

KAÇMA ŞÜPHESİ *[alm. Fluchtverdacht. — fr. soupçon de fuite].*

1 — Ceza muhakemeleri usulünde tevkif sebeplerinden birisidir. Bu şüphenin mevcut sayılabilmesi için sanığın uzak bir yere ve yabancı bir memlekete kaçma hazırlığında bulunması şart değildir. Yerini gizli tutmak, saklanmak için yer değiştirmek halleri de buraya dâhildir Kanunun tâyin ettiği bazı hallerde bu şüphe mevcut sayılır (CMUK. 104).

2 — Borçlunun taahhütlerinden kurtulmak maksadiyle yerini değiştirmeye veya izini yok etmeye hazırlanmasıdır. Bu hal, vâdesi gelmemiş ve rehinle de temin edilmemiş borçtan dolayı borçlu aleyhine ihtiyatî haciz kararı alınmasına sebep teşkil eder. Bu suretle ihtiyatî haciz konursa borç, yalnız borçlu hakkında, muaccel olur (İc.İf. K. 257 f. 2 bend 2).

KADASTRO *[alm. Kataster. — fr. cadastre. — ing. cadastre. — lât. agrorum divisio et commentarii; tabulae publicae censoriae].*

Gayrimenkullerin (akar ve arazinin) plân, vaziyet krokisi, kayıt, defterler ve kütükler gibi birtakım vesikalar sayesinde hüviyetlerini tesbite ve gayrimenkul mülkiyetinin taallûk ettiği şeyin arz üzerinde teşhisine yarayan teknik vasıtaların tamamıdır. Bu vasıtaların gayrimenkul hizmetine konulmuş olmasından dolayı, bizde kadastro müessesesi tapu sicilli müessesesiyle birleştirilerek Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü adı altında merkezî bir idare kurulmuştur.

Kadastro müessesesinin bir idare uzvu olarak kurulması bizde 22 nisan 1341 tarihli ve 658 sayılı kanunla olmuştur.

KADASTRO MAHKEMELERİ Kadastro ve tapu tahrir kanununa göre hukuki ve hendesi vaziyetleri tesbit edilmek üzere kadastro postaları tarafından el konulan ve usulen ilân edilen mıntakalardaki gayrimenkullere taallûk eden, kadastro ve tahriri alâkalandıran hukuki ihtilâfları halletmek için bu mıntakalarda tek hâkim ile kurulmuş istisnai mahkemedir.

Bu mahkemelerde kadastro ve tapu tahrir kanununda tasrih edilen muhakeme usulü cereyan eder. Sarahat olmıyan yerlerde umumi hükümler tatbik olunur. Tahriri tebliğat usulü cereyan etmez. Dâvalar damga resmi ile sair harç ve resimlerden muaftır. Temyiz mercii «Yargıtay» dır.

Kadastro yargıcı en az beş sene hukuk mahkemesi başkanlık veya üyeliğinde bulunmuş olanlardan Adalet Bakanlığınca seçilir (Kadastro ve Tapu Tahrir Kanunu ve Nizamnamesi).

KADI (ḳāżī) (Es. H.) Hüküm mânasına olan kaza maddesindendir ki dâva ve muhasamaları hal ve fasl için veliy-ül-emir tarafından nasp ve tâyin olunan zattır.

KADIN TİCARETİ *bk.* İnsan ticareti.

KADİM (ḳadīm) (Es. H.) O şeydir ki evvelini bilir kimse olmaya. Bir şeyin evvelini bilir kimse olmamak o şey ne halde ise onun hilâfını bilir kimse olmamak demektir. Meselâ, şartları belli olmıyan bir vakfın gallesinin bir çeşmenin tamirine sarfı müteamel olupda onun

evvelini, yani o vakfın gallesi o çeşmenin tamirine sarf olunmazken sarfı ihdas olunduğunu bilir kimse bulunmazsa bu taamül «kadîm» sayılır.

KADÎM ÇAYIR (ḳadīm çayır) (Es. H.) Öteden beri otu biçilip mahsulünün öşrü alınagelen çayırdır ki arâzi-i mezrua hükmüne tabidir.

KADR-İ MARÛF (ḳadr-i ma'rūf) (Es H.) Vasat, ortalama demektir. Emsaline nazaran örfen ve âdeten kâfi ve yeter miktar demektir.

Meselâ, «koca, karısına kadr-i marûf nafaka vermesi icabeder» denir ki «mevki-i içtimaileri nazara alınarak geliriyle mütenasip nafaka vermesi icabeder» demektir.

KADRO Devletin muayyen hizmetlerinin ifası için ihtiyaç olan memur ve müstahdemlerin adet, derece ve sınıflarını çerçeveliyen hizmet cetvelidir.

KAFİZ (ḳafiz) (Es. H.) Mutlaka ölçü. On iki «sâsā'» miktarı bir kile, yüz kırk dört zirâ miktarı yerdir.

Bir cebirin onda biri, yani 360/3600 zirâ mürebbaı demek ki kafiz hem keyl (hacim, boşluk), hem de mesaha mikyası olmuş oluyor.

KÂĞIT PARA *[alm Papiergeld. — fr. papier monnaie. — ing. paper - money].*

Umumiyetle kâğıttan yapılan ve doğrudan doğruya devlet tarafından veya devletin verdiği salâhiyetle bir mali müessese tarafından ihraccedilip madenî karşılığı olan veya olmıyan ve tedavülü mecburi bulunan paradır. Karşılığı olan bir kâğıt paranın mutlaka madenî para veya döviz ile tebdili icabetmez

KÂHİN (kāhin) (Es. H.) Gayba ait hâdiselerden haber vermeye yeltenen, birtakım esrara vukuf iddiasında bulunan şahıstır ki, hakkında tâzir lâzım gelir. Cem'i «kehene» dir.

KAİDE 1 — *[alm. Regel, Norm. — fr. règle, norme. — ing. rule, norme. — lât regula, norma].* Muhtelif sayıda muayyen olayların (hadiselerin) müşterek mahiyetini (nazari kaide), yahut müşterek mahiyet taşımaları lâzım geldiğini (ameli kaide) tesbit eden umumi ifade ve hükumdür.

2 — Hukuk kaidesi: *[alm. Rechtsnorm. — fr. norme juridique. — ing. rule. — lât. lex]:* kendisine hukukan riayet mecburiyeti bulunan kaidedir ki:

a) Bazılarınca idare edilenlere yükletilen hukuki normları tavsif için;

b) Bazılarınca da teşrii tasarrufu anlatmak üzere kullanılan doktrin tâbiridir.

3 — (ḳā'ida) *bk.* Zabıta.

KAİME 1 — Mecburi tedavüle tabi kâğıt paradır ki, Sultan Mecit, Sultan Aziz ve Sultan Hamit II. devirlerinde «kaime» adı ile tedavül etmiş idi. Bugünkü kâğıt para da kaimedir.

2 — Artırma ve eksiltmelere iştirak edenlerin sürdükleri fiyatları gösteren ve imzalariyle tevsik edilen resmi cetvellere denir.

KAİMEN KIYMET *bk.* Kıymet.

KAİMMEKAM-İ MÜTEVELLİ (ḳā'immaḳām-i mutavallī) (Es. H.) Mütevveli makamına kaim olmak ve ona ait vazifeleri ifa etmek üzere yargıc tarafından nasbolunan zattır.

KALEBENTLİK *[alm. Festungshaft. — fr. détention (dans une enceinte fortifiée). — ing. confinement in a fortress].*

Hapis ile sürgün cezasını birleştiren ve bazı siyasi cürümlerle devletin hak ve menfaatlerine ve devlet memurlarının vazifelerine temas eyliyen bir ceza olup mülga 1274 (1858) tarihli Ceza Kanununda müebbet ve muvakkat olmak üzere iki türlü idi. Müebbet kalebentlik, mahkûmun devletçe tâyin olunacak kalelerin birinde ölünceye kadar, muvakkat kalebentlik, yine devletçe tâyin olunacak kalelerin birinde üçten on beş seneye kadar, mahpus kalmasını tazammum ederdi.

KALPAZANLIK *[alm. Münzfälschung, Falschmünzerei. — fr. faux monnayage; délit de fausse monnaie. — ing. coinage offences, counterfeit currency. — lât. monetam adulterinam exercere; nummos adulterinos (aes adulterinum) percutere].*

Eski Ceza Kanunundan intikal eden bu terim, yürürlükte olan Ceza Kanununda âmmenin itimadı aleyhine işlenen cürümlerden sayılan para sahtekârlığı suçunu ifade eder.

20 nisan 1929 tarihinde Cenevre'de aktolunan Milletlerarası mukaveleye Türkiye de katılmış ve Ceza Kanunumuzda bu mukavele hükümlerine uymak maksadı ile değişiklik yapılmıştır (CK. 316 dv; Kalpazanlığın cezalandırılmasına dair 20 nisan 1929 tarihinde Cenevre'de tanzim ve imza edilmiş olan beynelminel mukavelename ile merbutu protokol ve nihai senede iltihak edilmesi hakkında K.).

KAMBİYO HUKUKU *[alm. Wechselrecht (im objektiven Sinne). — fr. législation cambiaire].*

Ticari senetlere ait hukuka denir. Ticari senetler bizde poliçe, emre muharrer senet ve çekten ibarettir.

KAMBİYO MUAMELELERİ *[alm. Wechselgeschäfte. — fr. opérations de change. — ing. operations in foreign exchange].*

Nakdin ve nakit yerine kullanılan maddeler ve senetlerin alım satımına veya bu maddeler ve senetlerin mübadele ve münakalesine müteallik muamelelerdir. Mübadele ve münakale memleket içine münhasır kalıyorsa muamele «dahili kambiyo muamelesi», memleket dışına çıkıyorsa «harici kambiyo muamelesi» olur.

KAMBİYO MURAKABESİ *[alm. Devisenüberwachung, Devisenbewirtschaftung. — fr. contrôle des changes. — ing. foreign exchange control].*

Geniş mânada; bir memlekette nakit işleriyle meşgul makamlar tarafından kambiyo rayicini şu veya bu istikamette yürütmeyi gözeten bütün müdahalelere denir.

Dar mânada; tediye vasıtalarının memlekete girmesini, memleketten çıkmasını ve memleket içinde kullanılmasını tanzim eden kaidelerdir.

KAMBİYO TAAHHÜDÜ *[alm. Wechselverbindlichkeit.— fr. engagement de change. — ing. signing of bills of exchange].*

Ticari bir senet üzerine imza koymak suretiyle doğan mücerret bir borç. Çirantanın, keşidecinin, kabul edenin, aval verenin taahhütleri gibi. Mevcut bir borç için kambiyo taahhüdünde bulunmak tecdidi tazammun etmez (BK. 114).

KAMU HAKLARI *bk.* Türklerin siyasi hakları.

KAMU HİZMETİ *bk.* Âmme hizmeti.

KAMU HUKUKU *bk.* Âmme hukuku.

KAMULAŞTIRMA *bk.* İstimlâk.

KAMUTAY *bk.* Umumi heyet.

KANAL *[alm. Kanal. — fr. canal. — ing. channel. — lât. fretum].*

İnsanlar tarafından açılmış olup seyrüsefere müsait olan su yollarına verilen isimdir. Milletlerarası ehemmiyeti haiz başlıca kanallar şunlardır:

1 — Süveyş kanalı: Ferdinand de Lesseps ismindeki Fransızın teşebbüsü ile, Akdenizle Kızıldeniz arasında doğrudan doğruya muvasala temini maksadiyle, Süveyş berzahında açılmıştır. Kanalı açmak için ilk müsaade 1854 senesinde alınmış ise de birçok güçlükler yüzünden kanal 17 kasım 1869 da işletmeye açılmıştır. Süveyş kanalının milletlerarası statüsü 29 Ekim 1888 tarihli İstanbul Muahedesiyle tesbit edilmiştir. Bu statü mucibince kanaldan geçiş harb ve sulh zamanlarında serbesttir.

2 — Panama kanalı: Atlas okyanusu ile Pasifik okyanusunu birleştiren bu kanal orta Amerikada Panama berzahında açılmıştır. Böyle bir geçit tesisi fikri Amerikanın keşfinden itibaren daima beslenmişse de, ciddî teşebbüslere Amerika Birleşik Devletlerinin mesele ile alâkadar olması üzerine girişildi ve bu devletin birçok safhalardan geçen mütemadi gayretleri neticesinde Panama kanalı 16 Ağustos 1914 te işletmeye açıldı.

Panama kanalının milletlerarası statüsü şu iki muahede ile tesbit olunmuştur: İngiltere ile Birleşik Amerika arasında 18 kasım 1901 tarihli «Hay-Pauncefote» ve Panama Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında 18 kasım 1903 tarihli «Hay-Buenar Varilla» muahedeleri. Bu muahedeler mucibince, kanalı tesis, idare, işletme, muhafaza ve inzibatı temin hususlarında icabeden tedbirleri almak Amerika Birleşik Devletlerinin hakkıdır. Seyrüsefer hususunda Süveyş kanalında cari olan tam geçiş serbestisi burada da her devlete tanınmıştır. Fakat fiiliyatta kanaldan Birleşik Devletlerin bu hususta gösterdikleri müsaadekârlık nispetinde istifade edilmiştir.

3 — Kiel kanalı: Baltık Denizindeki Kiel koyu ile Şimal Denizini Elbe nehrinin denize döküldüğü noktada birleştiren takriben 98 km. uzunluktaki bu kanal 1896 senesinde ikmal olunmuştur. Kiel kanalı her bakımdan Almanya'ya ait olduğu için bu su yolundan istifade ancak onun müsaadesiyle kabildir. Almanya 1871 Esas Teşkilât Kanunu ile (54 f. 4) kanalın açılma ve idame masraflarını karşılamak üzere muayyen bir resim ödemeleri şartiyle diğer milletlerin gemilerine de seyrüsefer serbestisi tanımıştır. 1914 - 1918 harbinden sonra Versay Muahedesi Almanyanın kanal üzerindeki hak ve hâkimiyetini tahdidetmiştir. Bu muahedenin 380 - 386 ncı maddeleri, bütün milletlerin ticaret ve harb gemilerinin Almanlarla aynı hakları haiz olarak müsavat dairesinde Kiel kanalından istifade etmelerini âmirdir. Bu hükme dayanan Lahey'e Milletlerarası Âdalet Divanı Kiel kanalının milletlerarası bir yol olduğunu kabul etmiştir (Wimbledon meselesi). Nasyonal Sosyalistler iktidar mevkiine geldikten sonra Almanya «Versay» in bu hükmünü de kaldırmıştır.

4 — Korent kanalı: Yunan topraklarında açılmış olan ve takriben altı km. uzunlukta olan bu kanal 1893 senesinde ikmal edilmiş olup Mora yarımadasın kıta ile birleştiği Korent berzahında açılmıştır. Korent kanalı hakkında milletlerarası hiçbir anlaşma mevcut değildir. Kanal tamamen Yunan hâkimiyetine tabidir. Maamafih fiilen bütün milletlerin gemileri serbestçe seyrüsefer etmektedir.

KANAT (ḳanāı) (Es. H.) Yerde su geçirilecek künk ve kâriz (lağam) dir. Cem'i «kanevât - Ḳanavāt» gelir.

KANÇILARYA *[alm. Konsulatskanzlei. — fr. chancellerie (dans un consulat). — ing. chancery (in a consulate)].*

Resmi senetler tanzimi, zabıt kâtipliği, noterlik, muhasiplik, kasadarlık, evrak muhafızlığı, kâtiplik gibi vazifelerin ifasında elçiye veya konsolosa yardım eden hariciye memurunun resmi hizmet gördüğü yerdir.

KAN ESASI (ius sanguinis) Bir şahıs, nerede dünyaya gelirse gelsin, ana ve babasının, yahut bunlardan yalnız babasının ve nâdir hallerde anasının haiz olduğu tabiiyette saymaktır. Bunun zıddı toprak esası «ius soli» dır. *bk.* Vatandaşlık.

KAN GÜTME *[alm. Blutrache. — fr. vendetta.— ing bloody strife. — lât. ultio].*

Bir kimsenin, hısımlarından birini öldüren bir şahsı veya o şahsın hısımlarından birini - öldürülenin kanına bedel olmak üzere - öldürmesi veya öldürtmesi âdetidir.

Bu âdetin devamına mâni olmak üzere 3236 No. kanunla bazı emniyet tedbirleri kabul olunmuştur.

Bu kanun yalnız Bakanlar Kurulunca tâyin olunacak yerlere münhasır olmak üzere tatbik olunur.

KAN HISIMLIĞI *bk.* Hısımlık.

KANUN *[alm. Gesetz, Gesetzbuch. — fr. loi, code. — ing. statute, act, code. — lât. lex, codex].*

Yasama uzvu tarafından, muayyen şekillere uyularak tanzim edilen ve yürürlüğe girmesinden itibaren cemiyet için riayeti mecburi olan umumi, mücerret ve daimi kaideleri ihtiva eden bir tasarruf *[alm. Gesetz im materiellen Sinne. — fr. loi matérielle].*

Umumilik, mücerretlik, daimilik vasıflarını haiz olmadıkları halde yasama uzvu tarafından kanun vaz'ına mahsus şekiller dairesinde alınan kararlara da şeklî yahut uzvî bakımdan kanun denilmektedir. Bunlara hukuk dilimizde bazan «mahsus kanunlar» adı *[alm. Gesetz im formellen Sinne; formelles Gesetz. — fr. loi formelle]* verilmektedir: vatana hizmet tertibinden bir vatandaşa maaş bağlanması gibi.

Kanunlar taallûk ettiği işlerin mahiyetine göre muhtelif namlar alırlarsa da, burada yalnız ana hatlarına göre bir taksim yapılmıştır:

1 — Esas teşkilât kanunları *[alm. Verfassungsgesetze, Staatsgrundgesetze. — fr. lois fondamentelles ou constitutionelles — ing. constitutional laws]: bk.* Teşkilâtı Esasiye Kanunu.

2 — Malî kanunlar *[alm. Finanzgesetze, Budgetgesetze. — fr. lois de finances. — ing. finance acts]:* malî hukuka taallûk eden kanunların hepsine denir: vergi, barem, muhasebe-i umumiye, tekaüt kanunları gibi.

Bu kanunlar bütçeye taallûk ettiği zaman «muvazene-i umumiye» veya «bütçe kanunu» adını alır. Bunların hükmü bir yıl sürer (Anayasa 95, 97).

3 — İdare kanunları *[alm. Verwaltungsgesetze. — fr. lois administratives. — ing. administrative acts]:* kaza faaliyeti dışında kalan âmme hizmetlerini tanzim eden kanunlardır: Teşkilât kanunları, memurin, zabıta kanunları gibi.

4 — Medenî kanunlar *[alm. Privatrechtsgesetzbücher, Zivilgesetze. — fr. codes civils. — ing. civil law]* şahıslar arasındaki karşılıklı hususi münasebetleri tanzim eden kanundur: Medeni Kanun, Ticaret Kanunu gibi.

5 — Umumi kanunlar *[alm. allgemeine Gesetze. — fr. lois générales. — lât. leges generales]:* geniş bir içtimaî münasebetler alanına dahil bütün hukuki vakıaları hükmü altına alan kanunlardır: Medenî Kanun, Ceza Kanunu gibi.

6 — Hususi kanunlar *[alm. Sondergesetze, Spezialgesetze. — fr. lois spéciales. — lât. leges speciales]:* dar bir içtimaî münasebetler alanında kalan hukuki vakıaları hükmü altına alan kanunlardır: Belediye vergi resimleri hakkındaki K. ihtira beratı kanunu, Askerî ceza kanunu, Ziraat bankası K. gibi.

Bazı defa bir kanun kendi dairesine göre umumi ve fakat esas taksime göre hususi mahiyet alır. Ticaret Kanunu, kara ve deniz ticaretine teallûk eden işlerde umumi ve fakat Medeni Kanun yanında hususi mahiyettedir. Askerî ceza kanununun mahiyeti de umumi ceza kanununun yanında aynıdır.

7 — Harb kanunları *[alm. Kriegsrecht. — fr. loi de la guerre.— ing. martial law.- lât. belli lex]:* husumetin devamı müddetince muhariplerin riayete mecbur oldukları kaideleri ihtiva eden kanunlar olup devletlerarası anlaşmalariyle tesbit edilmiştir: Lahay Konferanslarında kabul edilen mukaveleler gibi.

8 — Emniyet ve âsayiş kanunları *[alm.Gesetze betr. die öffentliche Ordnung und Sicherheit. — fr. lois de sûreté et de police]:* ırz, mal, can ve hürriyetin muhafazasına ve ecnebilerin bir memlekette tabi tutuldukları idare şekillerine mütaallik olmak üzere konmuş olup idari kanunlar zümresine dahildir: Pasaport kanunu, ecnebilerin hukuk ve vezaifi hakkındaki kanunlar gibi.

9 — Mevkut (müddetli) kanunlar *[fr. lois temporelles]:* Muayyen bir müddet tatbik edilmek ve bu müddet bitince yürürlükten kalkmak üzere yapılan kanunlardır.

10 — Fevkalâde (istisnai) haller kanunları *[alm. Ausnahmegesetze — fr. lois de circonstance; lois d'exception]:* ancak fevkalâde hallerde tatbik edilmek ve o haller zail olunca tatbik olunmamak üzere konulan kanunlardır, İstiklâl mahkemeleri K.; örfi idare K.

11 — Muvakkat kanunlar *bk.* kanunu muvakkat.

KANUNA KARŞI HİLE *[alm. Gesetzesumgehung. — fr. fraude à la loi. — ing. to evade the law. — lât. in fraudem legis agere].*

Kanunun menettiği bir neticeyi, müsaade ettiği vasıtalarla elde etmekdir. Bununla kanunun koyduğu bir himaye, tedbir ve hükmünü tesirsiz kılmak maksadiyle hukukan caiz olan bir mukaveleye sığınarak kaçamaklı bir hukuki muamele yapılması mümkün olur. Kanun vazıı buna meydan vermiyecek hükümler koyar (MK 507, No 4, 690; Avukatlık Kanunu 50). Burada kanunun maksat ve fikrini bozacak fiil ve hareketler bahis mevzuudur. Hukuki ıstılâh dilimizde bu mefhum «kanuna karşı hile», «kanuni hile» tâbirlerinde olduğu veçhile «hile» kelimesiyle ifade edilir. (*bk.* Hile i şeriye.) Kanunun kabul ettiği bir netice memnu vasıtalarla elde edilebilirse muamelelerde butlan var denilir. Bu hal «kanuna karşı hile» değildir.

KANUNDA BOŞLUK *[alm. Gesetzeslücke . — fr lacune dansla loi].*

Kanunda hayat hâdiselerini düzenlemeğe yetecek hükmün eksik olması veya hiç bulunmamasıdır. Eskiden kanunda boşluk bulunduğu kabul edilmiyerek ona gayet mutlak bir kuvvet ve ihata izafe edilirdi. Bu anlayışa göre yargıç, kanundan asla ayrılmıyarak türlü tefsir dolambaçlariyle onun içinde kalmak ve hükümlerinden asla dışarı çıkmamak mecburiyetinde idi. Hattâ modern tedvin hareketinin ilk eserleri sayılan bazı kanunlar bu esasın temini maksadiyle, kanunda bir meselenin halline yetecek hükmü bulamıyan yaryıcı kanun koyma komisyon ve heyetlerine müracaata bile zorlamışlardır (Prusya Devletleri Umumi Kanunu 46).

Fransız Medenî Kanunu da, kanunların ihata ve otoritesi bakımından aynı görüşe bağlanmakla, kanunun eksikliği veya müphemliği bahanesiyle kendisine arz olunan nizaı çözümlemekten çekinen yargıcı, ihkak-ı haktan imtina suçiyle suçlandırarak hakkında takibat yapılmasını emretmiştir(Fransız Medenî Kanunu 4).

Fakat, hayat, hâdise ve zaruretlerini kandıramıyan bu dar görüş daha yeni kanunlarda bırakılarak yargıca daha geniş bir hareket ve takdir serbestliği sağlamıştır.

Gerçekten, Alman ve bilhassa İsviçre ve Türk Medenî kanunlarına göre, kanun hayat hâdise ve münasebetlerini düzenleme bakımından sadece umumi ve objektif kaideler koyabilip teferruat meselelerinin çözümlenmesine asla yetemezler. Şu halde mütemadiyen değişen ve çoğalan hâdise ve nizaların sayısız teferrüatının halinde hukuka ve yargıca geniş vazifeler düşer. Böylece modern kanunlar ve bunlar arasında İsviçre ve Türk Medenî kanunları kendilerinin eksik olduklarını ve yargıcın geniş ölçüde kendilerini tamamlayabileceğini itiraf etmişlerdir.

Bu eksiklikleri ise yargıç ya kendisine kanunun sarahaten verdiği taktir hakkını *[alm. richterliches Ermessen. - fr. pouvoir d'apréciation du jug.]* kullanmak suretiyle tamamlarki, bu taktirde hükümlerinde bir taraftan adalet, hakkaniyet esaslarına ve diğer taraftan da hukuk kaide ve esaslarına sadık kalmağa mecburdur (MK. 4).

Yahut da yargıç kanunun yardımına, ondaki boşluğu doldurmak üzere yetişir ki, bu taktirde o, çözümlemeğe çağırıldığı mesele bakımından bir nevi kanun kuruculuk ödevini yapar. Yani yargıç kanunda hükmünü bulamadığı bir meseleyi, kendisi kanun kurucusu olsaydı nasıl halledecekse, öyle bir kaide koyarak ona

göre halleder. İşte yargıcın kanuna yaptığı bu şekildeki yardıma da (Yargıcın hukuk yapıcılığı, kanun kuruculuğu, kanun yaratıcılığı *[alm. Richterliche Rechtsfindung]*) denir. Bu suretle konulan kaide sadece kendisi için konulduğu hâdiseye mahsus ve maksurdur. Binaenaleyh her müşahhas hâdise zımnında yargıç bir kaide koymakla mükelleftir. Fakat yargıçların gerek taktir haklarını kullanma ve gerekse hukuk yapıcılık salâhiyetleri sayesinde mahkemeler içtihadını tesis veya onu yönelttikleri de bir hakikattir.

Yargıç, hukuk yaratıcılık ve kuruculuk salâhiyetini açıkça ilk olarak tanımak şerefi İsviçre ve Türk Medenî kanunlarına aittir (Medenî Kanun 1).

KANUNDAN DOĞAN BORÇLAR *[alm. gesetzliche Schuldverhältnisse, Legalobligationen, gesetzliche Schuldverpflichtungen. — fr. obligations légales. ing. legal duties. — lât. obligatio ex lege]*.

Kanunun bir hükmü ile bir şahıs aleyhine ihdas edilen borç münasebetidir: nafaka borçları gibi (MK. 315, 626, 630, 723 vd., 858).

KANUNİ İHBAR MÜKELLEFİYETLERİ *bk.* İhbar.

KANUNİ İKAMETGÂH *bk.* İkametgâh.

KANUNİ MÜMESSİL *[alm. gesetzlicher Vertreter. — fr. représentant légal. — ing. legal representative, statutory agent]*.

Tipik bir tarzda tanzim edilen muayyen işlerin yapılması için icap eden hukuki tasarrufları kanunun çizdiği tipik ve değişmez sınırlar içinde temsil edilenin namına ifa etmeğe kanunca salâhiyettar olan kimse. Türk mevzuatına göre aşağıda sayılan işleri yapan kimseler kanuni mümessildirler:

1 — Ana ve baba, velâyeti icra hakkını haiz oldukları müddet ve nispette, çocuklarını temsil ederler (MK. 16, 268, 376).

2 — Vesayet makamlarının müdahale haklarına mütaallik hükümler baki kalmak şartiyle vasi bütün tasarruflarında vesayet altındaki kimseyi temsil eder (MK. 16, 376, 391).

3 — İflâs idaresi, masanın menfaatlerini gözetmek ve tasfiyeyi yapmak hususlarında masanın kanuni mümessilidir (İc. İf. K. 226).

4 — Bir terekenin resmî tasfiyesine memur edilen kimseler (MK. 572), vasiyeti tenfiz memuru (MK. 497), ticaret şirketleriyle diğer hükmi şahısların tasfiye memurları (TK. 228, 453, 482; MK. 51) ilgili mameleki temsil ederler.

5 — Ecnebi memleketlerde ve ecnebi kanunlara göre teşekkül etmiş olup Türkiyede şube veya acentahane tesis ve küşadiyle faaliyette bulunan her nevi anonim ve sermayesi eshama münkasim şirketlerle ecnebi sigorta şirketlerinin umumi vekilleri sözü geçen ecnebi müesseseleri Türkiyedeki faaliyet sahasında temsil ederler (10 - 10 - 1330 tarihli kanunu muvakkat 1; Sigorta şirketlerinin teftiş ve murakabesi hakkındaki kanun 4).

6 — Bir ticaret gemisinin kaptanı bu sıfatla gerek donatanın (TK. 1068 - 1071, 1074, 1183, 1302) gerek yükte hak sahiplerinin (TK. 1076, 1079 - 1083) kanuni mümessilidir.

7 — Gemi müdürü donatma iştirakini temsil eder TK. 1034, 1035).

Buna mukabil dernek, ticaret şirketleri, tesis gibi hükmi şahısları temsil eden heyet, meclis veya şahıslar Türk mevzuatına göre hükmi şahsın kanuni mümessili değil belki onun uzvudur.

Kanuni mümessiller hususi bir dâva vekâletine hacet olmaksızın bu sıfat dolayısiyle temsil ettikleri kimsenin dâvalarını bizzat ikame ve adlî muameleleri icra edebilirler (HMUK. 59).

Ceza Muhakemeleri usulünde kanuni mümessiller sanığa müşavir sıfatiyle yardım edebilirler (CMUK. 145).

KANUNİ ŞARTLAR *[alm. gesetzliche Erfordernisse, gesetzliche Voraussetzungen (des Rechtsgeschäfts; Tatbestandsmerkmale. — fr. conditions légales. — ing. legal requirements. — lât. conditiones iuris]*.

Bir hukuki muamelenin hüküm ifade etmesi için kanunun mevcudiyetine lüzum gösterdiği unsurlardır. Buna eski hukukumuzda «akdin rükünleri» denirdi. Bir veya iki taraflı her hukuki muamelenin en esaslı unsuru iradelerin izharıdır. Fakat çok defa tarafların irade beyanlarına diğer vakıaların inzimam etmeleri lâzımgelir: izin, icazet, intihap gibi. Bu vakıaların maddi olmaları da mümkündür: mülkiyetin intikalinde tescilin şart olması, ölüme bağlı tasarruflarda ölümün vukuu gibi.

KANUNİ TEFSİR *bk.* Tefsir.

KANUNİ TEMLİK *[alm. Übergang kraft Gesetzes; gesetzlicher Rechtsübergang. — fr. cession légale. — ing transfer by law. — lât cessio legis]*.

Tarafların iradesine ihtiyaç göstermeksizin kanunda tasrih edilen hallerde meydana gelen temliktir (BK 147, 393, 496; TK. 965, 973; MK. 539 f 2).

KANUNLARIN İKTİBASI (kanunların alınması) *[alm. Rezeption. — fr. réception des lois. — ing. Reception. — lât. receptio]*.

Bir millete ait kanunların başka bir millet tarafından kendi kanunu olarak kabul ve tatbik edilmesidir. Her milletin kanunu kendi millî bünyesinin mahsulü ise de büyük medeniyet hareketlerinin hukuk sahasında bir tezahürü olan ve milletlerin hukuk tarihlerinde sık sık görülen bu «réception» hâdisesi, bir millete ait mevzuatın diğer bir millet tarafından alınmasiyle, alan milletin hukuki tekâmülü üzerinde faydalı tesirler göstermektedir. Bu suretle başka bir millete ait mevzuatı alan bir millet kendi görüş ve hayat telâkkilerine göre bu mevzuatı tatbik ederek millîleştirir. Tarihte görülen en meşhur iktibas (réception) hadiseleri Roma hukukunun Almanyada kabulü, Avrupada hüküm sürmüş olan tabii hukukun Birleşik Amerika hükümetleri tarafından alınması, Fransız ve Alman Medeni Kanunlarının muhtelif milletler tarafından aynen veya değiştirilerek alınması ve zamanımızda İsviçre Medeni, Borçlar, İcre

ve İflas kanunlarının, İtalyan Ceza kanununun ve Alman Ceza muhakemeleri usulü kanunu ile Deniz Ticaret kanununu almamız gibi. Réception kelimesinin dilimize kanunların iktibası yerine kanunların alınması şeklinde tercümesi daha yerinde olur.

KANUNLARIN MÜLKİLİĞİ *[alm. Territorialitätsprinzip. — fr. territorialité des lois. — ing. territoriality of the law].*

Kanunlara mahsus bir vasıf olup delâlet ettiği mâna kanunların bir devletin ülke dahilindeki şahışlara ve şeylere hâkim ve nafız olmasıdır. Meselâ, gayrimenkuller kimin olursa olsun bulundukları devlet kanunlarına, suçlar kim tarafından ika edilirse edilsin, ülkesinde, vukua geldikleri devlet kanunlarına tabidirler. Âmme hukukuna ait kanunlarla medeni kanunların âmme intizamına mütaallik hükümleri mülkî olmak vasfını haizdirler. Bu tâbirin zıddı «kanunların şahsîliği» dir.

KANUNLARIN NEŞİR VE İLÂNI *[alm. Veröffentlichung und Verkündung der Gesetze. — fr. promulgation et publication des lois. — ing. publication (progation)mul of the acts of Parliament].*

Kanunların halk tarafından bilinmelerini temin için alınan tedbirleri tazammum eder. Bu suretle herkesin kanunu öğrenmiş olduğu farz olunur ve bilmemek mazeret sayılmaz (CK. 44).

Bir kanun içinde ne vakitten itibaren mer'i olacağı ayrıca gösterilmemiş ise Resmi Gazete ile neşrinin ertesi gününden itibaren kırkbeş gün geçtikten sonra memleketin her tarafında o kanunun hükümleri yürür.

Kanun ve nizamnamelerden bazısının neşrinden başka ayrıca ilânları da mecburidir. Bunlar cezaya vergiye, askerliğe, ve halkı doğrudan doğruya alâkadar eden diğer hususlara dair olanlardır. Bu gibi kanunlar ve nizamnameler şehirlerde ve kasabalarda belediyeler tarafından ve köylerde muhtarlar vasıtasiyle ilân ettirilir ve keyfiyet zabıt varakasiyle tesbit olunur (Kanunların ve Nizamnamelerin Sureti Neşir ve İlânı ve Meriyet Tarihi Hakkında K.).

KANUNLARIN ŞAHSİLİĞİ *[alm. Personalitätsprinzip. — fr. personnalité des lois. — ing. legal entity of the law].*

Kanunların cari oldukları memleket dışında da tesir icra etmeleridir.

Bu kaide icabı olarak, bir memlekette yapılacak bir evlenme akdinin esasına ait şartlar, taraflar ecnebi iseler, mensup oldukları devletin yani alâkadarların millî kanunlarına göre tâyin edilir.

Bu tâbirin zıddı olan «kanunların mülkiliği» esastır. Fakat ceza ve vergi hukukumuzun ecnebi memleket'erde vâki suç ve muamelelere sari olan hükümleri de vardır (CK. 4-8).

KANUNLARIN TELÂHUKU *bk.* Hakların telâhuku No. 2.

KANUNLARIN ANAYASAYA AYKIRILIĞI *[alm. Verfassungswidrigkeit der Gesetze. — fr. inconstitutionnalité des lois. — ing. unconstitutionnality of the laws].*

Kanunların Anayasaya uygunluğu asıldır (Anayasa 103).

Bir kanunun Anayasaya aykırı olduğu iddiasının tetkiki hususunda başlıca üç usul görülmektedir;

1 — Mahkemeler tarafından tetkik (Amerika Birleşik Devletleri);

2 — Yüksek mahsus bir mahkeme tarafından tetkik (Çekoslovakya);

3 — Teşriî meclisler tarafından tetkik (Eskiden Fransada olduğu gibi).

Bizdeki kazai içtihada göre, her kanunun Anayasaya uygunluğu faraziyesine dayanılarak, aykırılık iddiasının mahkemelerce tetkiki cihetine gidilmemektedir.

KANUNLAR İHTİLÂFI *[alm. Gesetzeskollision, Statutenkollision, Gesetzeskonflit. — fr. conflit des lois. — ing. conflict of laws. — lât. collisio statutorum *].*

Tatbik edilecek kanunlar arasındaki farklardan doğan vaziyetleri ifade eder. İhtilâf ya aynı mahalde tatbik edilecek kanunlar arasında olur - buna kanunların zaman itibariyle çatışması denir - ya başka yerlerde tatbik edilen kanunlar arasında vukua gelir - buna kanunların saha cihetinden ihtilâfı derler - yahut aynı mahalde, başka başka insan grupları arasında tatbiki lâzım gelen kanunlar arasında vukubulur - buna da şahısların kanunlarındaki ihtilâflar ismi verilir:

1 — Kanunların zaman itibariyle ihtilâfı: bu bir devletin biri diğerinden sonra gelen kanunları arasındaki çatışmadır. Meselâ, mülga Mecelleye nazaran kefalet akdinin yazılı olması lâzım değilken Borçlar Kanununa göre kefalet akdinin sahih olması için yazılı yapılması şarttır.

2 — Kanunların saha itibariyle ihtilâfı: muhtelif mahallerde cari kanunlar arasındaki çatışmadır. Bu çatışma birçok şekillerde görünür:

a) Millî kanunlarla ecnebi kanunların çatışması şeklidir ki, buna milletlerarası kanunlar ihtilâfı denir. Bu şekildeki ihtilâflar Devletler hususi hukukunun tam mânasında mevzuunu teşkil eylerler.

b) Bir devlete ilhak edilen yerlerde muhafaza olunan kanunlarla ilhak eden devletin kanunları arasındaki çatışmalardır: Versay muahedesiyle Fransa'ya ilhak edilen Alsas ve Loren vilâyetlerinde merî olmaları kabul olunan bazı Alman kanunlariyle Fransanın diğer vilâyetlerinde carî kanunlar arasındaki ihtilâflar gibi. Buna vilâyetler arası ihtilâfı denir.

c) Bir devlete ilhak olunan yerlerde carî kanunlarla ilhak eden devlet kanunları arasındaki ihtilâflardır. Buna «ilhaktan doğan çatışma» denir. İlhak eden devlet kendi kanunlarını ilhak edilen yerlerde ilhaktan evvel carî kanunlar yerine geçirince bu ihtilâlar hâdis olur.

3 — Şahsi kanunların ihtilâfı: aynı devlet ahalisi hakkında, ahalinin başka başka camialara merbutiyetleri itibariyle, ayrı ayrı tatbik edilecek kanunlar arasındaki çatışmalardır: Osmanlı Devleti zamanında ahkâm-ı şahsiye meseleleri için, müslümanlar, hıristiyanlar, ve musevîler arasında ayrı hukuki rejimlerin tatbiki bu kabildendir.

KANUN LÂYİHASI (Kanun Tasarısı) *[alm. Gesetzesentwurf. — fr. projet de loi — ing. bill — lât. scriptum legis].*

Kanun halini iktisabetmek üzere hükümet tarafından mucip sebepleriyle birlikte hazırlanıp Büyük Millet Meclisine tevdi edilen, Bakanlar Kurulunun imzasını taşıyan kanun taslağıdır (Anayasa 15; İçtüzük 27, 30, 36 vd.).

KANUNNAME Bir taraftan islâmiyetin süratle inkişaf ederek eski bir medeniyet ve hukukî kaidelere malik muhtelif kavimleri kendi içine alması, diğer taraftan muhtelif sahalarda kurulan islâm devletlerinin daima değişen içtimaî ve iktisadî hayat şartlarına göre yeni yeni siyasi, idari, mali müesseseler vücuda getirmek mecburiyetinde kalmaları daha ilk asırlardan başlıyarak hükümdarları şeriat hükümlerinin dar çerçevesinden dışarı çıkmak ve yeni nizamlar koymak zaruretinde bıraktı. İslâm hukukunun nazarî bir surette tedvininden yani fıkhın ve muhtelif fıkıh mekteplerinin (mezhep) teşekkülünden sonra hükümdarların iradesinden doğan ve menşei itibariyle şer'î olmıyan bu nizamlara - Yunancadan alınıp ilim ve felsefe ıstılahı olarak kullanılan - «kanun» adı verilmeye başlandı. XI inci asırda daha Selçukîler zamanında artık bu mânada yapılmış olan kanun kelimesinin, bütün islâm ve türk devletlerinde, meselâ müslüman Moğollarda, Osmanlılarda, Safavîlerde mevcudiyeti görülmektedir. İslâm hukukçuları, örf ve âdete ve maslahata (yani kamu faydasına) dayanan ve emirülmüminin (yani islâm ümmetinin başı, âmiri olan hükümdar) tarafından bu sıfatla vazedilen bu kanunları, içtimaî bir zaruretin ifadesi olmak bakımından caiz görmüşlerse de, onları şer'î hükümlerden daima ayırmışlardır. İşte bu suretle islâm devletlerinde hukuk kaynağı olarak şer'î hükümlerin yanında kanuni hükümler de yer almıştır ki, buna «örfi hükümler» de denir. Sonraları «kanun» kelimesi bilhassa Osmanlılarda büyük bir ehemmiyet kazanarak mânasını, şumulünü artırmış, hattâ kavanin-i şer'iye, (şer'î kanunlar) ve kavanin i örfîye (örfî kanunlar) gibi tâbirler kullanılmıya başlanmıştır.

Bugün Şimali Afrikada «Berber» kabileleri kendilerine mahsus örfî statülerine ve bunları tesbit eden Mecellelere «kanun» adını verirler.

Osmanlı imparatorluğunda gerek âmme hukukuna, gerek hususi hukuka ait kanunları bir araya toplıyan mecellelere «kanunname» veya «kanunname-i Osmanî» adı verilir: Fatih kanunnamesi; Kanuni Sultan Süleyman kanunnamesi gibi.

KANUN TASARISI *bk.* Kanun lâyihası.

KANUN TEKLİFİ *[alm. Gesetzesvorschlag.— fr. proposition de loi.— ing. bill.— lât. legislatio, rogatio].*

Usulü dairesinde kanun halini iktisabetmek üzere, Milletvekilleri tarafından hazırlanıp Türkiye Büyük Millet Meclisine gerekçeleri ile birlikte verilen kanun taslağıdır (Anayasa 15; İçtüzük 27, 35 vd.).

KANUN TEKLİFİ HAKKI *[alm. İnitiativrecht, Vorschlagsrecht. — fr. droit d'initiative législative. — ing. right of initiative for legislation].*

Hükümetin ve Milletvekillerinin herhangi bir mesele hakkında kanun teklif etmek şeklinde tezahür eden salâhiyet ve iktidarlarıdır (Anayasa 15).

Bazı memleketlerde bu hakka muayyen nispette halkın iştiraki kabul edilmiştir (İsviçre Federal Devletinde olduğu gibi).

Bizde her ne kadar vatandaş doğrudan doğruya kanun teklifi hakkını haiz değilse de Büyük Millet Meclisince tetkik edilmekte olan bir kanun hakkında istida vermek suretiyle düşüncesini bildirebilir (İçtüzük 50 f. 2).

KANUNU BİLMEMEK MAZERET SAYILMAZ *[alm. Unkenntnis des Gesetzes schützt nicht vor Strafe. — fr. nul n'est censé ignorer la loi. — ing. «ignoratio iuris (legis) neminem excusat» (Ignorance of the law excuse no man). — lât. iuris ignoratio cuique nocet].*

Kanunların neşir ve ilânı neticesinde herkesin onları öğrenmiş olduğu faraziyesine dayanan bir düstur (CK. 44).

KANUN-U ESASİ *bk.* Teşkilât-ı Esasiye Kanunu.

KANUN-U MUVAKKAT *[alm. Notverordnung. — fr. décret - loi].*

Kanun-u muvakkat veya kararname, garp memleketlerinin bazısında hususiyle Fransada, fevkalâde zamanlara mahsus olmak üzere devlet reisleri tarafından yapılan teşriî tasarruflara denir. Osmanlı kanun-u esasisine (36) göre fevkalâde hallerde hükümet tarafından kanun hüküm ve kuvvetinde kararlar ittıhazı caizdir. Bugünkü Anayasa muvakkat kanun koyma usulünü kabul etmemiştir.

KANUN VAZ'I *[alm. Gesetzgebung.— fr. législation (action de légiférer). — ing. legislation. — lât. legum datio].*

Teşri uzvunun, umumi kaideler vazetmek için müracaat ettiği hukuki ameliyeye derler.

KANUN VÂZII *[alm. Gesetzgeber. — fr. législateur. — ing. legislator].*

Hükmü umuma veya hususa şâmil kaideleri usulü dairesinde vaz ve tesise salâhiyetli makamdır. Demokrasi ile idare olunan memleketlerde kanun vaz'ı halkın hakkı olarak tanınmış ancak bu hak halkın teşriî meclislerdeki mümessilleri tarafından kullanıldığı için bu meclisler kanun vâzıı sayılmakta bulunmuştur. Türkiyede kanun vâzıı Büyük Millet Meclisidir (Anayasa 5, 26).

KANUN YOLLARI *[alm. Rechtsmittel. — fr. voies de recours. — ing. legal remedy. — lât. ius].*

Kaza mercilerinin henüz katîleşmemiş olan kararlarını tekrar tetkik ettirmek maksadiyle daha yüksek derecedeki mercilere sevk eden hukuki vasıtalardır.

Kanun yolları şunlardır: itiraz, istinaf, temyiz. Bundan başka, icra hukukunda icra ve iflâs memurlarının yaptıkları muamelelere karşı «şikâyet» yolu vardır. Askerî disiplin ceza hukukunda da, disiplin cezalarına karşı cezalı ve cezayı veren tarafından müracaat için şikâyet yolu açılmıştır (HMUK. 427 - 454; As.MUK. 219-248; MK. 372, 404, 432; Devlet Şûrası K. 48 - 56; İc.İf. K. 16, 17, 18, 363 - 366).

İade-i muhakeme, hukuk usulünde ve Devlet Şûrası kanununda bir kanun yolu olarak gösterilmiş ise de Ceza usulünde kanun yolu sayılmamıştır.

«İstinaf» kanun yolu bizde istinaf mahkemelerinin kaldırılmasiyle kapanmıştır.

KAPALI CELSE *bk.* Gizli celse.

KAPAN NAİBİ Vaktiyle Zahire Nezareti tarafından İstanbulda toplanan zahireleri muayyen fiyatla ekmekçilere tevzi için tâyin olunan naib idi.

KAPARO *bk.* Pey akçesi.

KAPİTÜLÂSYON 1 — *bk.* Teslim mukavelesi.

2 — *[alm. Fremdenprivilegien, Kapitulationen. — fr. capitulations. — ing. Capitulations].* Şark ve Yakın Şark memleketlerinin yalnız bir taraflı olarak Avrupa ve Amerika devletlerine tanıdıkları bir takım imtiyazlardır. Bu imtiyazlar, bir devletin istiklâlini ifade eden teşri, kaza ve icra kuvvetlerini takyit ettiğinden kapitülâsyon usulünü kabul eden devletler hukuki mânada tam müstakil devlet sayılamazlar.

Osmanlı Devletinde ilk kapitülâsyon, Kanunî Sultan Süleyman tarafından Fransaya verilmiş, diğer padişahlar tarafından bu kapitülâsyon yenilenmiş ve 1740 senesinde Sultan Mahmut ile Fransa kıralı XV. Lui arasında akdolunan bir muahede eski kapitülâsyon hükümlerini fazlasiyle içine almakla beraber, iki devlet arasında ebedi bir şekil almış ve diğer devletlerle akdedilen muahedelere esas olmuştur. Bu muahedenin bir fıkrası gelecek nesillere bir ibret levhası olmak için aynen alınmıştır: «françalıların birbiri arasında kan veyahut ahar şenaat vaki olursa elçileri ve konsolosları âyinleri üzere görüp fasledip zâbitlerden bir fert dahl ve taarruz etmiye».

Fransızlarla 1802 senesinde akdedilen bir kapitülâsyon ile Osmanlı Devleti Fransaya ayrıca diğer devletlere verilen müsaadelerden istifade hakkını veriyordu ki, bu hükümle Fransa hem haiz olduğu kapitülâsyonları muhafaza ediyor, hem kendisinin haiz olmadığı bir imtiyaz diğer devletlere verilmiş ise bu imtiyazdan istifadeyi temin eyliyordu.

Tedricen Avrupanın diğer devletlerine de kapitülâsyonlar verildiği gibi istiklâl kazandıktan sonra Birleşik Amerika devleti ile Meksika, Brezilya devletlerine ve Osmanlı devletine tabi iken sonra ondan ayrılan Yunan ve Romanya devletlerine ve hattâ İran devletine sarih veya zımnî kabullerle kapitülâsyon verilmiş veya fiilen tanınmıştır.

Kapitülâsyonları, adlî, malî ve idarî kısımlara ayırmak mümkündür:

Adlî imtiyazlar; aynı devlet tâbiiyetinde bulunan ecnebiler arasındaki hukuk ve ceza dâvalarının kendi konsoloshanelerinde görülmesini ifade eder. Ecnebi iki devlet tabaası arasındaki suçların muhakemesi de Osmanlı mahkemelerine ait değildi. Yalnız Osmalılarla ecnebiler arasındaki suçlara, muhakemede ecnebinin konsoloshanesinde bir tercüman hazır bulunmak şartiyle Osmanlı mahkemeleri bakabilirdi. Bir ecnebinin suçundan dolayı hapis ve tevkifi kabil olmaz ve meşhut suçlarda ecnebiler kendi konsoloshanelerine teslim edilmek şartiyle tevkif edilirdi. Osmanlı mahkemelerinin bakabileceği bu nevi dâvalarda tercümanın huzuru şart idi Osmanlı hukuk mahkemelerinden verilen ilânların icrasını bazı devletler kendi üzerlerine almış, bazısı da Osmanlı devletine bırakmıştı. İlânın icrası için ecnebiye ait eve, hattâ otel ve matbaa gibi umuma açık yerlere girmek tercümanın huzuruna bağlı idi.

İdarî imtiyazlar: Osmanlı karasularında ve hattâ limanlarında bulunan ticaret gemilerine içlerinde suç vâki olsa bile girememek, bunlara iltica eden suçluları alamamak, memleketteki ecnebileri idareten hudut haricine çıkaramıyarak bu salâhiyeti bile ecnebi sefir ve konsoloslarına bırakmak gibi muameleler idi.

Malî imtiyazlar: kapitülâsyona sahip devletlerin tebaası emlâk vergisinden ve değiştirilemiyen bir nispetteki gümrük vergilerinden ve köprü müruriyesi ile tanzifat resminden başka bir vergi ve resim vermezlerdi. Gümrük vergisinin artırılmasına, inhisarlar tesisine muhalefet eylerlerdi.

Kapitülâsyonların ilgası - 1856 Paris muahedesiyle Osmanlı devletinin Avrupa hukuk-u umumiyesi ve Cemiyeti menafiinden hissedar olması kabul edildikten sonra Âli Paşa kapitülâsyonların ilgası için teşebbüsatta bulunmuş ise de muvaffak olamamıştır. İkinci meşrutiyetin ilânını müteakip Bosna-Hersekin ilhakı üzerine akdedilen muahede ile Avusturya devleti ve Uşi muahedesiyle İtalya devleti diğer devletler razı oldukları halde kapitülâsyonların ilgasına muhalefet etmiyeceklerini teahhüt etmişlerdi. Osmanlı devleti kapitülâsyonları 26 Ağustos 1914 (1330) tarihinde ilga etmiş ise de buna diğer devletler itiraz etmiş, İstanbul hükümetine kabul ettirilen Sevr muahedesinin 261 inci maddesinde ise kapitülâsyonları, onlardan doğrudan doğruya veya dolayısiyle istifade eden devletler menfaatına yeniden tesis edileceği ve 1 Ağustos 1914 tarihinden evvel istifade etmiyen müttefik devletlere de kapitülâsyonların teşmil edileceği hükmü konulmuştur.

Yeni Türk devleti kapitülâsyon rejimini kabul etmediğini Misakı Millî beyannamesiyle (6) ilân ettiğinden Rusya Şûralar Federatif Cumhuriyetleri Hükümeti yeni Türk devleti ile akdetmiş olduğu Moskova muahedesinin yedinci maddesinde kapitülâsyonların hükümsüz ve lâğıv olduğunu kabul eylemiştir. Nihayet, Lozan sulh muahedesinin 25. maddesinde, kapitülâsyonların ilgasını her devletin kendisine taallûku cihetinden kabul ettiği beyan olunmuştur.

KAPTAN *[alm. Schiffer, Kapitän. — fr. capitaine. — ing. captain, master (of the ship). — lât. magister navis, nauarchus].*

Geminin sevk ve idaresinden kanunen mesul olan kimse. Eskiden patron, reis denirdi. Bugün suvari, kaptan denir.

Kaptanlık şartları 1 Eylûl 1945 tarih ve 6098 sayılı Resmî Gazete çıkmış ve 1 Temmuz 1945 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Gemi adamları ve deniz ehliyetleri yönetmeliğinde gösterilmiştir. Kaptanlık akti Ticaret Kanununun 1086 - 1096 ncı maddeleri hükmüne tabidir.

KAPTAN PAŞA Osmanlı imparatorluğunun eski teşkilâtında donanma kumandanlığı vazifesini gören, tersane işlerine bakan komutandır.

KAR (ḳar') (Es. H.) Hayz demektir. Cemi «kuru' ḳurū'» dur.

KARABET 1 — *bk.* Hısımlık.

2 — (Vakıfta) (ḳarābat) (Es. H.) Bir kimsenin baba veya ana veya her ikisi tarafından islâmiyet devrini idrâk eden son babasına nispeti bulunan kimseleri ifade eder. Gayri müslimler için de karabet tâbiri bu mânada ımal olunur. Karabet tâbirinde örfen ana ve baba ve öz çocuklar dahil olmaz.

KARABET-İ EB (ḳarābet-i abb) Baba ve dedeler tarafından olan karabettir. Baba ve ana bir, veya yalnız baba bir kardeşler ve ferileri, yakın ve uzak amcalar ve bunların ferileri gibi.

KARABET-İ GAYRİ VİLÂD (Fersizde) (ḳarābet-i ġayr-i vilā d) Usul ile füru hısımlığının dışında bulunan kan hısımlığıdır: kardeş, amca, hala, dayı, teyze hısımlıkları gibi.

KARABET-İ VİLÂD (ḳarābet-i vilād) Usul ile füru arasındaki karabettir: baba ile çocuk, dede ile torun arasındaki karabet gibi.

KARA HARBİ HUKUKU *[alm. Landkriegsrecht. — fr. dispositions concernant le droit de la guerre terrestre. — ing. law of land warfare].*

Denizler ve havalar dışındaki harb hareketlerinde muharip devletlerin, bir taraftan, biribirlerinin askerî kuvvetlerinin mukavemetini kırmak zoru altında yapabilecekleri fiillere ve kullanabilecekleri tahrip vasıtalarına ve diğer taraftan, insaniyet prensiplerine aykırı olarak karşılandığı için yapamıyacakları fiillere ve kullanamıyacakları tahrip vasıtalarına ait kaidelerdir.

Bilhassa tahrip vasıtalarının gittikçe inkişafı dolayısiyle müşterek mukaveleler, biribirine zıt bu iki prensibin teliri yoliyle mubah ve memnu hareket vasıtalarını tâyin ve tasrih güçlüğü karşısında, ancak bazı umumi kaideler vaz'ı ile iktifa etmişlerdir (1868 Petersburg Beyannamesi; 1874 Brüksel Beyannamesi; 1899 Lâhey Mukavelenamesi ve bu mukaveleye bağlı Nz.).

KARAKOL *[alm. Wache, Militärwache, Streifwache, Wachtposten.— fr. poste militaire. — ing. sentry, guard. — lât. custodia, vigiliae, vigiles].*

Hazar ve seferde emniyet, muhafaza, disiplin, tarassut maksatlariyle silâhlı olarak bir yere konulan ve muayyen bir talimatı haiz olarak bir âmirin emrinde bulunan silâhlı bir kısım askerdir (As. CK. 15; Ordu Dahilî Hizmet K. 74).

KARA LİSTE *[alm. schwarze Liste, Cavete-Liste. — fr. liste noire. — ing. black list].*

Kendi menfaatlerini korumak maksadiyle muayyen bir teşekkül (devlet, parti, ticari birlikler, karteller) tarafından tanzim olunan ve aleyhlerinde bazı hususları bellenmesi istenen şahıs veya şeylerin (meselâ kitap) isimlerini taşıyan liste hakkında kullanılan tâbir. İktisadi boykotun bir nevidir. Meselâ millî menfaatin korunması maksadı için kendileriyle ticari münasebette bulunulmaması kararlaştırılan tâcir veya ticarethanelerin isimlerini taşıyan liste.

1 — Milli hukukta: harici ticarette tacirlerimizle yapılan anlaşmalara aykırı hareketle taahhütlerinden cayan veya hile yapan ecnebi tacirlerin isimleri ihracat birlikleri idare heyetleri tarafından kara listeye geçirilir (İhracat Birlikleri Statüsü 42). Bir şahıs veya şeyin kara listeye yazılması icabında adap ve ahlâka aykırı düşebilir ve bu itibarla zarar ve ziyan ve hattâ ceza verilmesini icab ettirebilir (BK. 41 f. 2; CK. 201).

2 — Milletlerarası hukukunda: 1914-1918 harbinde muhariplerin düşmanlariyle ticareti müessir ve fiili surette menetmek için ittihaz ettikleri tedbirler cümlesindendir. İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya, Belçika, Japonya, Sırbistan ve Portekiz murahhaslarından Pariste 1916 da teşekkül eden iktisadi konferans, bu devletlerin kendi tabaasının ve memleketlerinde oturan bütün şahısların: a) düşman memleketinde oturanların tâbiiyetleri ne olursa olsun, kâffesiyle; b) nerede otururlarsa otursunlar düşman devlet tabaasının hepsiyle; c) muamelelerinin tamamı veya bir kısmı düşman devlet tabaası tarafından mürakabe edilen veya düşmanın hüküm ve nüfuzuna tabi bulunan şahıslar ve ticarethanelerle ticareti men etmiş olduğundan, bu memnuiyete muhalif hareket edenlerin isimlerini havi olarak Fransa, İngiltere devletleri tarafından neşredilen listelere bu nam verilmiştir.

Bugün Deniz Müsadere hukukuna dayanarak devletlerce düşmana yardım etmesi melhuz şüpheli gemiler ve firmaların sigorta edilmemeleri ve bunlara kredi verilmemesi ihtarı yapılmaktadır.

İkinci cihan harbinde de savaşan devletler böyle kara listeler neşretmişlerdir.

KARANTİNA *[alm. Quarantäne. — fr. quarantaine. — ing. quarantine].*

Umumiyetle bulaşık hastalıkların yayılmasını önlemek maksadiyle ihtilâtı menedici sıhhi bir tedbirdir.

Deniz hukukunda: milletlerarası karantina anlaşmaları hükümlerine göre limana her gelen gemide bir sıhhat patentası bulunmak lâzımdır. İçinde bulaşık hastalık bulunan veya bulaşık hastalıklı bir yerden gelen gemi karantina altına alınır, yani sahil ile ihtilâtına müsaade olunmaz.

Bizde bu işlere Hudutlar ve Sahiller Umum Sıhhat Müdürlüğü bakar. Buna gemiciler «karantina idaresi» de derler (Umumi Hıfzıssıhha K.).

KARAR *[alm. Beschluss, Anordnung, Entscheidung, Entscheid, Urteil, Verfügung. — fr. résolution (des assemblés); décision (administ ative, judiciaire; du Conseil des Ministres); vote. — ing. decision, sentence, judgment, writ. — lât. sententia, decretum].*

Teşrii, kazai, idari müessese ve makamlar veya hükmi şahıslar topluluğundan sadır olup hukuki vaziyet ihdas veya izhar eden beyandır.

1 — **Teşrii kararlar** *[alm. Beschlüsse der gesetzgebenden Körperschaft. — fr. votes législatifs]:* ya bir kanunun emri yahut T. B. M. M. İçtüzüğünün gösterdiği lüzum ve müsaade üzerine verilir. İstiklal madalyası verilmesi, istiklâl makkemeleri teşkiline mütaallik kararlar ile kanun tefsiri (yorumu), örfi idare (sıkıyönetim) ilânı gibi (Anayasa 26, 86; İstiklâl Madalyası, İstiklâl Mahkemeleri K.). İçtüzüğe göre verilen kararlar da kanun müzakeresini tamamlıyan kararlar veya milletvekilliğinin onanması veyahut Sayıştay Komisyonu ile dilekçe komisyonundan çıkan kararların tasdik veya reddi gibi kararlardır. Bunların mahiyeti kazai kararlara muhalif olmamak şartiyle icraidir.

Bir de Büyük Millet Meclisinin yukarda bahsedilenler dışında ya resen yahut bir teklif üzerine ittihaz edilmiş kararları vardır ki, bunlar da mahiyetleri itibariyle ancak sâdır oldukları hususa münhasır olup umumi kaide mahiyetini alamaz.

2 — **Kazai kararlar** (Yargılama kararları) *[alm. gerichtliche (richterliche) Entscheidungen (Urteil, Beschluss, Verfügung) — fr. décisions juridictionnelles]:* Kaza salâhiyetini haiz olanlar tarafından verilen kararlardır. Şahit celbine, senet ibrazına, tevkife, hacze, mahkûmiyete ve beraate, vergi tahsiline karar verilmesi gibi.

3 — **İdarî kararlar** *[alm. Verwaltungsentscheide. — fr. décisions administratives]:* İdarî tasarrufa salâhiyetli heyet ve makamlardan kanun ve nizamların ruhuna uygun olarak sâdır olup emir ve nehyi tazammun eden yahut bir sıfat ve salâhiyeti tevdi ve nezeyliyen ve kendisinde icra edilmek kudreti bulunan kararlardır. Bunlardan Bakanlar Kurulundan sâdır olanlarına «kararname» denir, ve bu kararnameler Cumhurbaşkanına tasdikine iktiran eder.

4 — **Statü kararları** *[alm. Körperschaftsbeschlüsse. — fr. décisions sociales]:* Hükmi şahsiyeti haiz müesseselerce ittihaz edilen kararlardır. Cemiyetlerin, ticari şirketlerin, tesisi idare eden heyetlerin kararları gibi.

5 — **Ara kararı** *[alm. Zwischenentscheidung, Zwischenurteil. — fr. jugement d'incident, réponse provisoire]:* Ceza ve hukuk mahkemelerinden verilen ve bir muhakemeyi nihayete erdirmiyerek dâvanın tahkikini kolaylaştıran veya neticeyi hazırlıyan, yahut muvakkat surette ittihaz olunması lâzımgelen bir tedbiri tazammun eden kararlardır ki, bunlar hakkında müstakillen kanun yollarına müracat olunamaz; ara kararları ancak esas hükümle birlikte temyiz olunabilirler. Meselâ, itiraz-ı iptidaiye üzerine verilen kararlar, işin ehl-i hibreye havale edilmesi, münazaalı gayrimenkulün keşif ve muayenesi, çabuk bozulacak eşyanın vikayesi, bir kimseye yemin tevcih edilmesi, ölünün muayenesi, yargıcın reddi hakkındaki mütalebeler üzerine verilen kararlar ara kararıdır (HMUK. 213, 220, 222, 225; CMUK. 31, 34).

6 — **Katî karar** *[alm. unanfechtbare Entscheidung. — décision souveraine]:* Kanunda katîliği sarahaten gösterilmek suretiyle başka bir mercide tetkikine imkân bulunmıyan kararlardır (Devlet Şûrası K. 23, 24; HMUK. 445; CMUK. 305; Köy K. 49).

7 — **Katîleşmiş karar** *[alm. rechtskräftige Entscheidung. — fr. décision passée en force de chose jugée]:* Adlî ve idarî mahkemelerle idarî mercilerden nihai surette verilip Yargıtay ve Danıştayca tasdik edilen veyahut kazaî ve idarî mercilerden verilip de kanun yollarına müracaat imkânı bulunan ve fakat muayyen müddetler içinde itiraz, istinaf ve temyiz yollarına gidilmemek suretiyle katiyet iktisabetmiş olan kararlardır (HMUK. 445).

8 — **Nihai karar** *[alm. Endurteil. — fr. décision définitive (rendue in terminis)]:* Bir kaza merciinde ihtilâfa nihayet veren kararlardır. (*bk.* Hüküm). Bu kararlar hakkında ancak Yargıtay veya Danıştaya müracaat olunabilir. Ara kararının aksi mânada kullanılır (HMUK. 427; Devlet Şurası K. 24 f, d.)

9 — Eski Usulü Muhakematı Hukukiye kanununa göre dâvaların tetkiki sırasında Kararı idadi, Kararı muvakkat, Kararı karine ve Kararı katî adlarında dört nevi karar verilirdi.

Kararı idadi, dâvanın tahkikini kolaylaştıran ve hükmün neticesini hazırlayan karardır; mahkemenin bir alacak dâvasının mümeyyizlere havalesine, bir akarın keşfine dair verdiği kararlar gibi.

Kararı muvakkat, dâvanın katî surette fasıl ve hükmünden evvel muvakkaten ittihazı icabeden tedbiri tazammun eyliyen karardır: münazaalı eşyanın mahzurdan veya tehlikeden korumak için muvakkaten muhafaza altına alınmaları hakkında verdiği karar gibi.

Kararı karine, dâvanın görülmesini kolaylaştırmak ve hüküm neticesini hazırlamakla beraber hükmün ne olduğunu hemen ihsas ettiren tedbiri tazammun eyleyen karardır; meselâ alacak dâvasında yemin etmesine dair verilen karardır ki yemin etmezse mahkûm olacağından bu karar verilecek hükmü de anlatmış olur.

Kararı katî, dâvayı fasleden yani dâva onunla mahkemede biten karardır. Dâvanın isbat edilemediğinden dolayı reddine dair verilen karar gibi.

KARARLARIN TASHİHİ *bk.* Tashihi karar.

KARARNAME *[alm. Ministerratsbeschluss, Regierungsbeschluss, Verordnung, Dekret. — fr. décret, décret-loi. — ing. Government ord r, decree].*

1 — Cumhurbaşkanının imzasiyle tamamlanan hükümet kararıdır.

2 — Fevkalâde hallerde devletin bünyesini iktisat ve milli müdafaa bakımlarından korumak ve kuvvetlendirmek maksadiyle Türk Parasının Kıymetini Koruma ve Millî Korunma kanunu ile Bakanlar Kuruluna verilen salâhiyetlere dayanarak ittihaz edilen kararlara da «Kararname» denilmektedir.

KARASULARI *[alm. Küstengewässer, Territorialgewässer. — fr. mer territoriale. — ing. territorial waters. — lât. aquae territoriales].*

Bir devletin sahilleri boyunca uzanıp, sahildar (kıyıdaki) devletin menfaati icabı olarak açık denizin serbest olması rejimine tabi tutulmıyan deniz sahasına denir.

Karasuları için ekseriyetle kabul edilen saha üç deniz mili (takriben 5500 metre) dir. Gümrük kanunumuz bakımından karasularımız sahilden denize doğru dört mil mesafe dahilinde bulunan sahadır.

Karasuları için alâkadar devlet, gümrük esasları ve yerli ve ecnebi gemilere tatbik edilecek zabıta kanun ve nizamları koymıya salâhiyettardır.

KARAYA OTURMA *[alm. Strandung, Scheitern, Auflaufen. — fr. échouage, échouement. — ing. stranding. — lât. naufragium].*

Umumi anlamda, bir geminin kasten veya kazaen herhangi bir kara parçası üzerine binerek orade hareketsiz kalmasıdır.

Büyük avaryada, yalnız batma veya zaptedilme tehlikesini önlemek için kaptanın gemisini bile bile sığ bir sahile saplamasıdır (TK. 1247).

Buna «karaya oturtma» denir. *[alm. auf Strand setzen, freiwillige Strandung. — fr. échouage volontaire. — ing. volontary stranding].*

KÂRDAN MAHRUMİYET *bk.* Zarar ve ziyan.

KARI 1 — «Eş» *[alm. Ehefrau, Ehegattin, Gattin. — fr. épouse. — ing wif. — lât. uxor, coniunx]* anlamında: evlilik bağı ile kocaya bağlı ve evlilik azasından olan kadın (MK. 151 vd.).

2 — «Evli kadın» *[aln. verheiratete Frau, Ehefrau. — fr. femme mariée; femme liée de mari; femme en puissance de mari. — ing. married woman. — lât. mulier nupta]* anlamında: evli olma hali yüzünden hareket ve tasarruf serbestisinde bazı tandidlerle bağlı olan kadın (MK. 155 vd.; TK. 7).

KARI KOCA *[alm. Ehegatten. — fr. époux. — ing. husband and wife. — lâti. maritus et uxor (coniunx)].*

Evlenme merasiminin icrası ile evlilik birliğini teşkil eden erkek ve kadın. Bunlara «eşler» de denir. (MK. 151 vd.).

KARI - KOCA MALLARININ IDARESİ *bk.* Evlenme mukavelesi.

KARININ BİRLİĞİ TEMSİL SALÂHİYETİ *[alm. Schlüsselgewalt. — fr. droit de représentation de la femme mariée. — ing. agent of necessity (liabilitie of the husband for debts which the wife has incurred for necessaries)].*

Karının, evlilik birliğinin âzası sıfatiyle ve muayyen kayıtlar içerisinde bu birliği temsil etmek hususunda haiz bulunduğu salâhiyettir.

Karının bu sıfatla yaptığı hukuki muameleler kendisini değil kocayı bağlar. Bilhassa karının yaptığı borçlardan dolayı evlilik birliğinin reisi olan koca mesuldür. Karı ise, bu borçlardan ancak ferî şekilde mesul olur. Karının evlenme birliğini temsilde salâhiyetli bulunduğu haller ikidir:

1 — Karı evin mutat geçim ve idaresi için icabeden muameleleri yapabilmek hususunda evlilik birliğini temsil salâhiyetini haiz sayılır.

2 — Karıya koca tarafından yukarıkinden daha geniş temsil salâhiyeti verilmiş ise bu salâhiyete dayanarak da karı evlilik birliğini temsil salâhiyetini haiz olur (MK. 155, 158).

KARIŞMA VE BİRLEŞME *bk.* İktisap ve yolları.

KARİNE *[alm. Vermutung. — fr. présomption. — ing. presumption. — lât. praesumptio].*

Malûm olan bir vakadan malûm olmıyan diğer bir vakayı istidlâldir.

Kanuni karine *[alm. gesetzliche Vermutung. — fr. présomption légale (simple). — ing. rebuttable presumption of law. — lât. praesumptio iuris tantum]:* kanunun, bir vakayı diğer bir vakanın olduğuna veya olmadığına delil sayması, kanunun yaptığı istidlâldir, beraber ölenler için karine, hüsnüniyet karinesi, ölüm, babalık mirası red, mülkiyet, borcun sukutu karineleri gibi (MK. 3, 30, 241, 301, 545, 898, 929, 930; BK. 88).

Maddi karine *[alm. tatsächliche Vermutung. — fr. présomption de l'homme (de fait). — ing. presumption of fact. — lât. praesumptio hominis et facti]:* hayat tecrübelerinden çıkan karinedir.

Katî karine *[alm. Rechtsvermutung, unwiderlegbare Vermutung. — fr. présomption absolue, irréfragable. — ing. irrebutable (conclusive) presumption. — lât. praesumptio iuris et de iure]:* aksinin hiçbir suretle ispatı kabil olmıyan kanunî karine (istidlâl)dir.

KARİNE-İ KATIA (ḳarīna-i ḳāṭi'a) (Es. H.) Had-di yakine baliğ olan emmaredir ki, esbab-ı hükümden birisidir.

KARİYE *bk.* Köy.

KARNA (ḳarnā') (Es. H.) Tenasul mevziinde mukarenete mâni gudde, yahut kemik bulunan kadındır.

KARŞILIK *[alm. Deckung, Valuta. — fr. provision, couverture. — ing. founds, cover, provision].*

1 — Ticaret hukukunda: a) Bir poliçede veya çekte keşidecinin muhatapta olan alacağıdır. b) Tedavüle senet çıkarmış olan bir şahsın kuponlara ve itfaya uğramış senetlere ait tediyeleri temin etmek üzere o senetlerin malî hizmetini ifa ile mükellef bankaya yatırmış olduğu meblâğdır. c) Bir borsa acentasına veya kulisiyeye nakit veya esham ve tahvilât ve mümasil senetler şeklinde teslim edilen kıymetlerdir. *[alm. Kaution. — fr. caution. — ing. security].*

2 — Tedavül bankalarında: tedavül bankasınca çıkarılmış banknotların temsil ettiği maden veya kıymetlerdir.

KARŞILIKLI AKİTLER *bk.* Akit.

KARŞILIKLI EDA MUKAVELELERİ *bk.* Mukavele.

KARŞILIKLI DÂVA *bk* Mütekabil dâva.

KARŞILIKLI SİGORTA *[alm. Versicherung auf Gegenseitigkeit, Gegenseitigkeitsversicherung. — fr. assurance mutuelle. — ing. mutual insurance].*

Birçok şahısların bir araya gelerek muayyen rizikolara karşı kendi kendilerini sigorta etmeleri halidir. Karşılıklı sigortaya dâhil bulunan şahısların her biri hem sigortalı, hem de sigortacı vaziyetindedir (TK. 932).

Karşılıklı sigorta yapan müesseseler hukukan bir dernek veya kooperatif mahiyetinde olup Sigorta Şirketlerinin Teftiş ve Murakabesi hakkındaki kanuna (20) tabidir. Buna: «mukabil sigorta» da denir.

KARŞILIKLI TAAHHÜTLERİ MUHTEVİ AKİTLER *bk.* Mukavele.

KARTEL *[alm. Kartell. — fr. cartel. — ing. cartel, kartell].*

1 — **(DUH)** Muharip devletler komutanlarının hükümetlerinin müsaadesine hacet kalmaksızın akdettikleri mukavelelerdir: esirlerin mübadelesi, ölülerin gömülmesi, yaralıların kaldırılması gibi sebeplerle muhasamatın muvakkat ve kısa bir zaman için tatili gibi. Kartel ile mütarekenin biribirine karıştırılmaması lâzımdır.

2 — **(TH)** Aralarında rekabeti kaldırmak veya tehdit etmek maksadiyle muayyen bir istihsal şubesine mensup teşebbüsler arasında yapılan anlaşmalardır. Kartel anlaşmasına giren müesseseler hukuki şahsiyetlerini ve istiklâllerini muhafaza etmekle beraber ekonomik istiklâlleri anlaşma dairesinde tahdidedilmiş olur. İki türlüdür:

1 — Mecburi, yani devletin müdahelesi neticesinde husule gelen karteller *[alm. Zwangskartelle. — fr. cartels obligatoires]*; 2 — Serbest, yani ilgililerin kendi arzulariyle teşkil ettikleri karteller *[alm. freiwillige Kartelle. — fr. cartels conventionnels].* Kartellere «tüccar birlikleri» de denir.

KÂR VE ZARAR *[alm. Gewinn und Verlust. — fr. profits et pertes. — ing. profit and loss. — lât. lucrum et damnum].*

1 — **(Muhasebe ile)** Muayyen bir müddet içinde bir iktisadi teşebbüsüsün öz varlığında (yani aktifi ile pasifi arasındaki fark) husule gelen artış «kâr», eksiliş «zarar» dır.

Bir teşebbüsün ticari muameleleri neticelerini gösteren hesaba «kâr ve zarar hesabı» *[alm. Gewinn und Verlustrechnung. — fr. compte des profits et pertes. — ing. profit and loss account]* denir (TK. 140, 143, 463; Kazanç vergisi K. 13, 14).

2 — **(TH)** Münferit ticari muameleye veya bir malî devre içinde yapılan muamelelere tahsis olunan para ile bu muamele veya muamelelerden elde edilen para arasındaki fark lehte ise «kâr», aleyhte ise «zarar» dır.

KARZ 1 — *bk.* İkraz ve istikraz.

2 — **ḳarż** (Es. H.) Sonradan alınmak üzere verilen misli maldır: ödünç verilen para ve buğday gibi.

KASABE (ḳaṣaba) (Es. H.) Altı zirâ miktarıdır. Cem'i «kasabat»tır.

KASÂME (ḳasāma) (Es. H.) Kaatili meçhul olan ve üzerinde katil eseri bulunan bir maktulün bulunduğu mahal ahalisinden elli kimsenin veçh i mahsus üzere yemin etmeleridir. Şöyle ki: bir mahallede veya bir kariyede veya bir kimsenin mülkünde veya meskeninde yahut bir kariye veya kasabaya ses işitilecek derece yakın olup kimsenin mülki olmıyan hâli bir yerde bir maktul bulunduğu ve kendisinde - dövülme, gözlerinden kan fışkırma gibi - katledildiğine delâlet eden bir eser görüldüğü halde ḳaatili bilinemez, veliy-yi kaatil ise o mahal sahibinin veya ahalisinin inkârlarına rağmen onların katletmiş olduklarını bilâbeyyine dâva ve yeminlerini talep ederse bunlardan veliy-yi kaatilin intihap edeceği elli erkeğe yargıç tarafından yemin tevcih edilir.

Onlardan her biri de «onu ben öldürmedim, ve öldüreni de ben bilmiyorum» diye yemin eder.

Bunun üzerine maktulün demini kederden siyanet, ve o mahal ahalisinin alâka ve dikkatsizliğine bir nevi ceza olmak için üzerlerine diyet ile hüküm olunur. Bunların adedi elliye baliğ olmadığı taktirde kendilerine elliye kadar tekrar yemin tevcih edilir.

KASEM (ḳasam) (Es. H.) Yemin billâh mânasınadır.

KASM (ḳasm) (Es. H.) Müteaddit karısı olan kimsenin onlar arasında adil ve müsavata riayet etmesidir.

KASSÂM DEFTERİ (ḳassām defteri) (Es. H.) Mucib-i tahrir olan terekenin tasfiye ve taksimi hakkında tutulan vesikadır.

KASSÂMLIK İstambulda yazılması lâzım tereke-leri yazmak ve terekeye mütaallik dâvaları hal ve fasletmek üzere teşkil olunan şeriye mahkemesi (Kassâm mahkemesi) idi ki; şeriye mahkemelerinin ilgasından sonra 1340 (1924) adliye teşkilâtında tesis olunan Asliye mahkemesi altıncı hukuk dairesi bu mahkeme makamına kaim olmuştur.

KAST *[alm. Vorsatz, Absicht. — fr. intention (criminelle). — ing. (wrongful) intention. — lât. intentio].*

1 — **(CH)** Suçun sübjektif unsurudur. Kast kanunda tarif edilmemiş, yalnız cürümlerde kasdın bulunmamasının cezayı kaldıracağı gösterilmekle iktifa olunmuştur. Doktrinde ihtilâflı olan bu mesele hakkında ekseriyetin kabul ettiği fikre göre kast, kanunun suç saydığı fiili işlemek iradesidir (CK. 45).

2 — **(HH)** *bk.* Kusur.

KAST VE NİYET *bk.* Sebep.

KAT-I TARİK (ḳaṭ'-ı ṭarīḳ) (Es. H.) Yol kesicilik, yani dâr-ı islâmda müslümanların veya zimmîlerin mallarını tegallüben almak için umuma ait, şehirlerden uzak bulunan sahralara çıkıp yolları tutmaktır. Kat-ı tarik; dört nev'e ayrılır:

1 — Yolcuların yalnız mallarını almak suretiyle olur ki, bunu yapan mükelleflerin cezası her birine «nisab-ı sirkat» miktarı mal isabet etmişse sağ elleriyle sol ayaklarının kesilmesidir.

2 — Yolcuları yalnız öldürmek suretiyle olur ki, bunun cezası cânilerin katledilmesidir.

3 — Yolcuları hem öldürmek, hem de mallarını almak suretiyle olur ki, bunun cezası hususunda ülülemr muhayyerdir, dilerse cânilerin el ve ayaklarını keser sonra da kendilerini katl veya salbeder, dilerse yalnız katl ile veya salb ile iktifa eyler.

4 — Yolcuların yalnız ihafe ve tedhiş suretiyle olur ki, bunun cezası cânileri ölünceye veya islâh-ı hal edinceye kadar hapistir.

Kat-ı tarik'e cüret edip te bu maksatlarını daha fiile getirmeden tutulan eşhas hakkında da hüküm böyledir. Şehirler dahilinde, veya köyler arasında, yahut biribirine yakın şehirler beyninde yol kesicilik edenler: İmam-ı Âzam-a göre âdi sârikler mesabesindedir, aldıkları mallar ellerinden alınıp müstehiklerine verilir, kendileri de cinayetlerine göre tedip olunur. Fakat İmam Yusuf ile İmam Şâfiî'ye göre bunlar hakkında da kuttâ-ı tarik ahkâmı cari olur. Müftâ-bih olan da budur.

KAT-I UZUV (ḳaṭ'-i 'użv) (Es. H,) Bir kimsenin âzasından birini kesmek demektir. Kesen şahsa «kaatı», kesilen uzva «maktu'» denir. Kat'ın aksam ve ahkâmı da cerhin aksam ve ahkâmı gibidir. Binaenaleyh amden vukubulan katı'larda mümaselete riayet kabil ise kısas, değilse diyet veya hükümet-i adl câri olur.

Amden olmıyan katı'larda da diyet veya hükümet-i adl lâzımgelir.

KAT'Î FERAĞ (ḳaṭ'ī farāġ) (Es. H.) Mutasarrıfı tarafından vefa ve beslemek şartlarından âri olarak yapılan ferağdır.

KATIKSIZ HAPİS *[alm. Arrest bei Wasser und Brot. — fr. mise au pain sec].*

Askerî ceza hukukunda yalnız erler için vazedilmiş olan ve âzami haddi üç haftayı geçmiyen bir nevi askerî disiplin cezasıdır (As. CK. 24).

KÂTİB-İ ADİL *bk.* Noter.

KÂTİB-ÜD-DİVAN (kātib-ud-dīvān) (Es. H.) Sicil ve defterlerin zapt ve hıfzına memur olan zattır ki, adalet ve kifayetle ittisafı şarttır.

KATİL I — *bk.* Adam öldürme.

II — (Katl) Cesetten ruhu izale eden müessir bir fiildir. Katleden şahsa «Kaatil», katlolunana «maktul-katil» denir.

Beş nevidir: amd, şibh-i amd, hataen katil, hata mecrasına carî katil, tesebbüben katil.

1 — **Katl-i amd:** Katli meşru olmıyan bir insanı âlât-ı cârihadan biriyle kasten öldürmektir. Hükmü; kısas, mirastan mahrumiyet, ism-i azim (büyük günah) dir.

2 — **Şibh-i amd:** Katli meşru olmıyan bir adamın aleti carihadan sayılmayan sopa, tokat gibi bir vasıta ile, cerh etmeksizin öldürülmesidir.

3 — **Hataen katil:** Bir insanı kasta makrun olmaksızın yanlışlıkla öldürmektir ki, iki nev'e ayrılır:

a) Failin zannında vuku bulan hatadır; bir insanın av zanniyle atılan kurşunla öldürülmesi gibi.

b) Failin fiilinde vuku bulan hatadır; muayyen bir insana veya hedefe atılan kurşun ile diğer bir insanın kazaen öldürülmesi gibi.

Hata ile katlin hükmü; diyet, mirastan mahrumiyet kefaret, işm (günah) dir.

4 — **Hata mecrasına carî katil:** Gayri ihtiyari bir fiil ile vukua gelen katildir; uyumakta bulunan bir şahsın diğer kimse üzerine düşerek o kimseyi öldürmesi gibi.

Bir hammalın arkasındaki veya elindeki yükün kazaen düşerek bir insanı telef etmesi de bu kabîldendir. Bu nevi katlin hükmü; diyet, mirastan mahrumiyet ve kefarettir.

5 — **Tesebbüben katil:** Bir kimsenin katline sebep olmaktır. Tarik-i âmda izinsiz açılan bir kuyuya bir kimsenin düşüp ölmesi gibi.

KATÎ TEMİNAT Devlet dairelerinin arttırma ve eksiltmeye koydukları işlerden taliplerine ihale edilenler için taliplerle dairelerin arasında akdolunan mukavelelerin icralarının temini maksadiyle, âkitlerden mahsus kanununun gösterdiği vasıf ve nispetler dahilinde alınan kıymetlerdir. Kati teminat âkitlerin mukaveleye riayetsizlikleri hallerinde hasıl olan zararlarla mukavelelerı feshedilen işlerin dairelerce emaneten veyahut yine ihale ile mütaahhitlerce yapılmalarından doğan fiyat farkları bu teminattan tahsil olunur (Arttırma, Eksiltme ve İhale K.).

KATİ YEMİN *bk.* Yemin.

KAVED (ḳavad) (Es. H.) Alelitlâk kısas demektir. Maamafih çok kere «kısas-fin-nefs» te kullanılır.

KAVL-İ NEBÎ (ḳavl-i nabiyy) (Es. H.) Peygambere nispet olunan sözdür ki, buna «hadîs» denir. Hadîs lâfzı; suret-i mutlakada zikrolundukta «sünnet-i kavliye» murad olunur.

KAVM-İ GAYRİMAHSUR (ḳavm-i ġayr-i maḥṣur) (Es. H.) Yüz neferden ziyade olan ahalidir.

KAVM-İ MAHSUR (ḳam-i maḥṣūr) (Es. H.) Yüz neferden az olan ahalidir.

KAYD-I HAYATLA İRAT AKDİ *[alm. Leibrentenvertrag. — fr. contrat de rente viagère. — ing. annuity agreements].*

Bir kimsenin ölünceye kadar bir diğerinden muayyen bir irat alabilmesini temin eden akittir. İrat ya alacaklının veya borçlunun yahut üçüncü bir şahsın hayatı müddetince takyit olunabilir. Bu bapta sarih bir şart olmadıkça akit, irat alacaklısının hayatı müddetince hüküm ifade eder (BK. 507-510).

KAYDIN TERKİNİ *[alm. Löschung (einer Eintragung). — fr. radiation. — ing. cancellation].*

Hususi hukukta, doğumu ve üçüncü şahıslara karşı hüküm ifade etmesi resmî bir sicile kaydedilmeye bağlı olan hakların bu sicillerden silinmesine denir. Aynî haklar tapu siciline tescil olunmadıkça başkalarına karşı dermeyan olunamadıkları gibi bu tescillerden evvel aynî hakların başkalarına devir ve ferağı da mümkün olmaz.

Bundan başka, evlenme sicili (kütüğü), evlenme malları sicili, mülkiyeti muhafaza kaydiyle satış sicili, hayvan rehni sicili, ticaret sicili gibi sicillerde kayıtlı hususların da bu sicillerden silinmesine «kaydın terkini» denir.

KAYIN HISIMLIĞI (Sıhriyet) *bk.* Hısımlık.

KAYMAKAM 1 — Ülkenin mülkî ve idarî taksimat dairelerinden «ilçe»nin idare âmiridir. Kaymakam merkez hiyerarşisine dahil ve valinin madunu olan bir merkez memurudur.

2 — Osmanlı teşkilâtında sadaret vekâletinde bulunanlara «sadaret kaymakamı» denirdi.

3 — Eski askerî ıstılahlarımızda yarbay karşılığı olan rütbedir.

KAYNAKLAR *[alm. Brunnen, Quellen. — fr. sources. — ing. spring (of water), source. — lât. fontes].*

Bir araziden çıkan sulardır. Bunlar arazinin mütemmim cüzü sayılmakla hukukan çıktıkları gayrımenkullere tabidirler. Fakat gayrın mülkündeki yeraltı, yerüstü sularından, onların kaynadıkları gayrımenkuller aleyhine irtifak hakkı tesis suretiyle. istifade olunabilir (MK. 679).

KAYYIM *[alm. Pfleger (Al.); Beistand (İs.), Kurator (İs.). — fr. curateur. — ing. trustee, administrator, guardian, curator. — lât. curator].*

1 — Kanunla muayyen hallerde bir malı idare etmek veya bir işi görmek üzere tâyin olunan kimsedir ki; kanunî veya ihtiyarî olur (MK. 353, 376 vd. 401-403, 421, 422).

2 — (ḳayyim) (Es. H.) a) Vakfın mütevellisi demektir. Cemi «kuvvam» dır. Vakıf malın hıfzı, cemi, tefriki kendisine bırakılan kimse mânasını da ifade eder. Bu takdirde mütevellinin maiyetinde bir memur demek olur.

b) Mefkudun (gaibin) mallarını muhafaza, nâsın zimmetlerinde bulunan hukukunu kabz ve mefkudun mallarında usulü dairesinde bazı tasarruf için yargıç tarafından tâyin edilen kimsedir.

KAZA *[alm. Rechtspflege. — fr. fonctionnement de la justice. — ing. administration of justice].*

I — Geniş anlamda (yargı) bizzat ihkakı hakka meydan vermemeye ve bu suretle hukuk nizamının bozulmamasına ve o nizamı korumaya matuf devlet faaliyetidir.

Dar anlamda *[alm. Gerichtsbarkeit. — fr. juridiction. — ing. jurisdiction. — lât. iurisdictio]:* İddia üzerine ve hasım karşısında hukukî nizama tesir eden bir fiil, vaziyet veya terki fiilin vaki olup olmadığını ve hâdisede tatbik olunacak hukuk kaidesini tesbit etmek ve bunun neticesi olarak kanuna, hakka riayeti temin için tedbir almaktır ki, kaza mercilerinin faaliyetini teşkil eder.

Kaza; adlî (cezaî, hukukî ve ticarî, nizasız ve nizalı) idari, hususî (askerî, örfî, malî, beledî) olur.

II — *[alm. Unfall. — fr. accident. — ing. accident]:* Bir irade neticesi olmaksızın veya umulmıyan bir hâdise dolayısiyle bir kimsenin veya bir şeyin ârızaya veya zarara uğramasıdır. Bu suretle ârızaya uğruyan kimse veya zarar gören şey mesuliyete ait umumi hükümlere göre tazmin edilir. (*bk.* Kazaya karşı sigorta).

İş akdi dolayısiyle işçinin iş yerinde çalıştığı esnada veya yapmakta olduğu işden mütevellit olarak hârici bir sebeple ârızaya uğramasına iş kazası *[alm. Arbeitsunfall, Betriebsunfall. — fr. accideni industriel (professionel, au travail). — ing. accident arising out of and in the course of the employment]* denir. (İş K. 25 b. 2, 54 vd.).

III — *[alm. Verwaltungsbezirk Landkreis. — fr. arrondissement, sous-préfecture. — ing. administrative districst].* Kaza (İlçe) ülkenin idari taksimat derecelerinin ikincisidir. Vilâyet (İl) ten sonra gelen başında kaymakam bulunan bu idarî taksimat dairesi sadece ülkenin merkeziyet bakımından idarî taksimatının bir cüzünü teşkil eder. Binaenaleyh aynı zamanda mahalli idare teşkilâtına da malik olan vilâyetler veya belediyeler gibi hükmî bir şahsiyeti ve idarî muhtariyeti yoktur (Anayasa 89).

IV — (Es. H.) A — Vâcip olan şeyin mislini teslim etmektir ki misl-i makûl-ü kâmil ile kaza, «misl-i kaasır ile kaza», «misl-i gayri makul ile kaza» kısımlarına ayrılır:

a) **Misl-i kâmil ile kaza (miṣl-i kāmil ile ḳażā')** Memur-un-bihe (vâcibolan şey) tamamen mümasil olan şeyi teslimdir. Misliyattan olup telef olan mal-ı mağsuben mislini tazmin etmek gibi. Bu, misl-i kâmil ile kazadır. Çünkü hem suretten hem mânen mağsuben mislidir.

b) **Misl-i kaasır ile kaza (miṣl-i ḳāsir ile ḳażā')** Memur-in-bihi (vacibi) kısmen mümasili ile teslimdir. Kıyemiyattan olup telef olan mal-ı mağsubu kıymetiyle tazmin gibi. Bu, misl-i kaasır ile kazadır. Çünkü kıymet ile mağsub mal arasında mânen mümasalet varsa da sureten mümaselet yoktur.

c) **Misl-i gayrı mâkul ile kaza (miṣl-i ġayr-i māḳūl ile ḳażā')** Vâcip olan şeye mümaseleti akıl ile idrak olunmıyan bir şeyi teslimdir: Kısası mal ile kaza gibi.

B — Hüküm ve hâkimlik mânalarına gelir. Hüküm mânasına olan kaza iki kısımdır:

a) **Kaza-i ilzam (ḳażā'-i ilzām)** Yargıcın «hükmettim, iddia olunan şeyi ver» demesi gibi sözlerle mahkûm-un-bihi mahkûm-un-aleyh ilzam etmesidir. Buna, «kaza-yı istihkâk» da denir.

b) **Kaza-i terk (ḳażā'-i tark)** Yargıcın «hakkın yoktur, münazaadan memnusun» gibi sözlerle dâvacıyı münazaadan menetmesidir.

KAZA-İ FİİLİ (ḳażā'-i fi'liyy) (Es. H.) Yargıcın yetimin malını satması gibi fiilen olan hükümdür.

KAZA-İ KAVLİ (ḳażā'-i ḳavliyy) (Es. H.) «Hükmettim, ilzamettim», demek gibi söz ile olan hukümdür,

KAZAEN TAKDİR (ḳażā'an taḳdīr) (Es. H) Yargıcın takdir ve hüküm etmesidir. Meselâ: koca karısına bakmaz, karı yargıca müracaatla nafaka takdirini talebeder ve haklı görülürse günlük veya aylık olarak tarafların halleriyle mütenasip yiyecek ve giyecek gibi ihtiyaçların temini için münasip bir miktar takdir ve hüküm eder.

KAZA HAKKI (Yargı hakkı) *[alm. Justiz. — fr. Justice. — ing. Justice].*

Hâkimiyetin bir rüknü olup kaza kuvvetini kullanma iktidarıdır. Bizde bu hak millet namına usulü ve kanunu dairesinde umumî veya hususî mahkemeler tarafından kullanılır (Anayasa 8).

KAZAİ İÇTİHAT *bk.* İçtihat.

KAZAİ MUAMELE *[alm. gerichtliche Handlung, Justizakt. — fr. acte juridictionnel].*

Bir iddia üzerine, hasım karşısında, hukukî nizama tesir eden bir fiil ve vaziyet veya bir terk-i fiilin var olup olmadığını tâyin ve hâdisede tatbik olunacak hukuk kaidesini kati olarak tesbit etmek ve bunun neticesinde kanuna ve hakka riayeti temin etmek için tedbir almaktır ki, kanun ile memur edilmiş, bitaraf bir kimse veya heyet tarafından vaki olur; umumiyetle yargıcın ve mahkemelerin faaliyet sahasını teşkil eder (Anayasa 53-60).

KAZAİ RÜŞT *[alm. Mündigkeit kraft Richterpsruch; Mündigerklärung; Volljährigkeitserklärung. — fr. émancipation par décision judiciaire. — ing. declaration of majority. — lât. emancipatio].*

Bir şahsın rüşt (erginlik) yaşına erişmesinden önce yargıcın hükmü ile reşit sayılmasıdır. On beş yaşını dolduran kişi, kendisinin ve ana ve babasının muvaffakatı ve eğer vesayet altında ise vasisinin de mütalâası alındıktan sonra yargıcın hükmü ile reşit ilân olunabilir.

Buna medeni kanunda mezuniyet denilmektedir (MK. 12).

KAZAİ SALÂHİYET *bk.* Vazife ve salâhiyet.

KAZAİ TEMLİK *[alm. Forderungsübergang (Rechtsübergang) kraft Richterspruch. — fr. cession judiciaire. — ing. transfer (of choses in action) by judgment].*

Alacaklının irade beyanında bulunmasına lüzum olmaksızın bir alacağın mahkeme kararıyle diğerine intikal etmesidir. Müşterek bir mamelekin tasfiyesinde bu hâle tesadüf edilir (MK. 221 vd., 586 vd.; İc. İf. K. 245).

KAZA KUVVETİ (Yargı erki) *[alm. Richterliche Gewalt. — fr pouvoir juridictionnel. — ing. Juridical Power. — lât potestas iudiciaria].*

Fertler veya devletle fert arasındaki hukukî nizâ ve ihtilâfları halletmek iktidarıdır ki, bu iktidarı adlî, askerî ve idarî mahkemeler millet namına kullanırlar. Yargıçlar, bütün dâvaların görülmesinde ve hükümde bağımsızdırlar ve bu işlerine hiç bir türlü karışılamaz. Ancak kanun hükmüne bağlıdırlar.

Mahkemelerin kararlarını Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Bakanlar Kurulu hiç bir türlü değiştiremezler, başkalayamazlar, geciktiremezler ve hükümlerinin yerine getirilmesine engel olamazlar (Anayasa 8, 54, 57).

KAZANÇ VERGİSİ *[alm. Gewinnsteur (Einkom. mensteur). — fr. impôt sur le profit (sur le revenu). — ing income tax].*

Ticaret muamelelerine tahsis edilen sermaye ile sây ve amelin para ile ölçülebilen gelirlerini istihdaf eden ve zahiren kâr mevcut olmasa bile behemehal asgarî bir mükellefiyet tesisi sistemine dayanan vasıtasız bir vergidir. Memleketimizde:

1 — Ticari şirketlerle hususî kanunlarda sayılan bir kısım iş ve teşebbüs erbabından beyannamelerine;

2 — İştigal nevine göre kanunda yazılan bir kısım iş ve teşebbüs erbabının çalıştıkları yerin gayrisâfi iratlarına;

3 — Memur, ücretli ve gündelikli, müstahdem ve işçilerin aldıkları aylık ve yevmiyelerine;

4 — Seyyar satıcılarla iradı az yerlerde çalışan bazı işçilerin küçük hacimde kara ve deniz nakil vasıtalarının gündelik gayrisâfi iratlarının muayyen misillerine göre alınır (2395 No. K.)

KAZASKER (ḳāżi'l-'askar) (Es. H.) I. Kaza yetgisinde husule gelen değişikliğe göre iki ayrı mâna ifade eder.

1 — Askerler arasında tahaddüs eden ve ordu mensupları aleyhine açılan dâvalara bakan Kadı demektir. Sonradan kazaskerlerin bu salâhiyetleri kaldırıldı.

2 — **Kadil-kudât** (ḳāżi'l-ḳużāt) Demektir ki mülhakat kadıları bunlar tarafından tayin olunurdu.

Osmanlılarda ilkönce kazaskerlik Sultan Murat hüdaventkâr zamanında Çandarlı Kara Halile tevcih olunmuştu. Kara Halil Ordu Kadısı idi.

Fatih zamanında bir kazaskerlik daha ihdas edildi. Rumeli kadıları Rumeli kazaskeri, Anadolu kadıları ise Anadolu kazaskeri tarafından tayin olunurdu.

II. Daha sonraları kazaskerlerin bu salâhiyetleri de kaldırıldı ve Cumhuriyetin ilânına kadar ilmî bir paye olarak kaldı.

KAZAYA KARŞI SİGORTA *[alm. Unfallversicherung. — fr. assurance contre les accidents. — ing. accident insurance].*

1 — (HH) Sigorta ettirenin maruz olacağı lâalettayin her hangi bir kaza, hastalık, maddi menfaatlerini haleldar edecek herhangi bir hâdise, avarızı sây ve amel, yahut nevi ve mahiyeti muayyen bir kaza sebebiyle vefatı veyahut muvakkat veya daimî surette kudreti sâyden ve imkânı sâyden mahrumiyeti hâlinde gerek sigorta ettirene, gerek varislerine veya yerine kaim olanlara ve gerek muayyen veya müteaddit meşrutun lehe muayyen bir sermaye tediyesini veyahut irat tahsisini bir ücret mukabilinde sigortacıya tahmil eden mukavele. Kazaya karşı sigorta mukavelenamesi ferden bir veya müteaddit muayyen şahıslar üzerine olabileceği gibi bir heyet, bir cemiyet, bir grup üzerine dahi aktedilebilir. *[alm. Gruppenunfallversicherung. — fr. assurance-accidents des contrats de groupes]* (TK. 1002).

Kaza sigortaları sigorta ettirenin duçar olduğu kazadan dolayı zararını tazmin etmek üzere aktolunduğu gibi bir şahsa tesviyeye mecbur olacağı kaza tazminatını telâfi etmek maksadiyle dahi aktolunabilir (TK. 1003). Buna «Mesuliyet sigortası» *[alm. Haftpflichtversicherung. — fr. assurance de lâ responsabilité cilive. — ing. liability insurance]* denir. Başkasını istihdam eden bir kimse çalıştırdığı ameleye karşı hukukî mesuliyetini temin için sigorta yapıpta amele, sigorta ücretinin en aşağı yarısını tediyeye iştirak etmişse sigortadan mütevellit haklar münhasıran ameleye ait olur (BK. 112).

2 — (İşH) İş kazalarına karşı sigorta 4772 sayılı kanunun hükümleri dairesinde 4792 sayılı kanunla kurulmuş olan İşçi Sigortaları Kurumu tarafından yapılmaktadır. *bk.* Kaza II.

KAZA-YI KÂMİL DÂVASI *bk.* Tam kaza dâvaları.

KAZF (ḳazf) (Es. H.) Bir kimseye zinâ isnat etmektir: «filân zânidir» «filân zina etti» demek gibi.

KAZF-İ MUALLÂK (ḳazf-i mu'allaḳ) (Es. H.) Bir şarta talik suretiyle vukubulan kazftır, ki haddi icabetmez, velevki şart bilâhara tahakkuk etsin: «Filân şu yere giderse zânidir» denilmesi gibi.

KAZF-İ MUZAF (ḳazf-i mużāf) (Es. H.) Bir vakta izafe suretiyle vukubulan kazftır, ki haddi mucip olmaz, velevki o vakit tahakkuk etsin: «filân şu haneye gireceği gün zânidir» denilmesi gibi.

KAZF-İ SARİH (ḳazf-i ṣarīḥ) (Es. H.) Sarahatten zinaya müş'ir bir lâfız ile vukubulan kazftır: «filân zânidir» denilmesi gibi.

Nesebi nefyetmek suretiyle olan kazif sarih bir kazif sayılır.

KAZF-BİTARİK-İL-KİNAYE (ḳazf bi-ṭarīḳ il-kināya) (Es. H.) Bir kimseye kinayî bir tâbir ile zina isnadetmektir ki, haddi icabetmez.

Târiz yoluyla olan kazfler de böyledir.

KAZIL MESCİT (ḳāżi 'l-mascid) (Es. H.) Muayyen bir câmide oturup bazı mahdut dâvaları rüyet etmek üzere tâyin edilen yargıçtır.

Vaktiyle bir müddet Basrada iki yüz dirhem gümüş, veya yirmi miskal altın veya bunlardan daha az kıymetli enval ve eşya hakkında hükmetmek, nafakaları takdir eylemek üzere bu veçhile kadı tâyini âdet olmuştur. Bu günkü sulh yargıçları teşkilâtına benzer.

KAZİLKUZAT (ḳāżi 'l-ḳużāt) (Es. H.) Velileri, vasileri nasb, evkaf umurunu rüyet, sair şerî ahkâmı hal ve fasl, kendi yerine naibler tâyin için ülülemr tarafından bâ-menşur haiz-i salâhiyet olan yargıçtır.

Evkaf mesailinde mevzubahs olan kadılardan murat bu salâhiyetleri haiz olan hükkâmdır. Binaenaleyh bunların naibleri vakıfların istibdali, istidanesi, iptali gibi işlerine bakamazlar, meğer ki kendilerine bu hususta bu mezuniyet verilmiş olsun.

KAZİYE-İ HÜKMİYE (ḳażiyya-i ḥukmiyya) (Es. H.) Muhasamanın mevzuunu teşkil eden hâdisedir.

KAZİYYE-İ MUHKEME (Kesin hüküm) *[alm. Rechtskraft. — fr. chose jugée. — ing. «res judicata» (case disposed of by final judgment). — lât. res iudicata].*

Maddi kaziyye-i muhkeme *[alm. materielle Rechtskraft. — fr. autorité de la chose jugée]:* kaza mercileriyle yargıçların nizâ üzerine verecekleri ve bu nizânın hallini tazammun eden kararlara münferit hâdiselerin hukukî neticeleri üzerindeki tesir noktasından kanunun atfettiği nüfuzu ifade eder ki, mevzuunu teşkil eden husus hakkında kati bir karine ve delil mahiyetini haizdir.

Sûri (şekli) kaziyye-i muhkeme *[alm. formelle Rechtskraft. — fr. force de la chose jugée]:* kararın artık o dâva esnasında değiştirilmemesini ve bilhassa hiçbir kanun yoluna tabi olmamasını ifade eder ki, hasmın itirazı üzerine yeniden dâva ikamesine ve mevzuunu teşkil eden hususun tekrar münakaşasına mâni olur. Nufuz ve tesiri derecesinde kaziyye-i muhkemeye şahısların, adli ve idari makamların riayet etmesi lâzımdır. (Anayasa 54; MK. 360; HMUK. 237, 443 f. 4, 445, 537; CMUK. 395). *bk.* Kaza kuvveti.

KEENLEMYEKÜN *bk.* Bâtıl.

KEFAET (**kafā'at**) (Es. H.) Lügatte, benzeri mânasınadır. Istılahta, nikâh yapıldığı zaman nesep, islâm diyanet, hürriyet, mal, hırfet hususlarında erkeğin kadına müsavi veya ondan daha şerefli olmasıdır.

KEFALET *[alm. Bürgschaft. — fr. cautionnement. — ing. guaranty. — lât. fideiussio].*

1 — Bir borcun borçlu tarafından edasının üçüncü bir şahsın alacaklıya karşı temin etmesi akdidir. Kefaletin sahih olabilmesi için yazılı şekilde yapılması ve kefilin mesul tutulacağı miktarın tâyin edilmesi lâzımdır. Ayni teminattan ayırmak için buna «şahsi teminat» dahi denir.

Bunun hususiyeti kefilin tâyin olunan miktar nispetinde bütün mameleki ile mesul tutulmasındadır (BK. 483 vd.) *bk.* Kefil.

2 — (**kafālet**) (Es. H.) Bir şeyin mütalebesi hakkında zimmeti zimmete zam etmektir.

Meselâ, bir kimsenin diğeri zimmetinde olan bin kuruş alacağına başka birisi kefil olsa o deynin mütalebesi yani istenmesi hakkında kendi nefsini medyunun yani borçlunun nefsine zam ve onun hakkında lâzımgelen mütalebeyi kendi dahi taahhüt etmiş olur.

a) **Kefalet bidderek** (**kafālet bi-'d-dark**) Mebi bilistihkak zaptolunduğu takdirde akçasını eda ve teslime yahut bâyiin nefsine kefil olmaktır.

Meselâ: bir mal satıldığında birisi «eğer bu mala müstehik zuhur ederse bedeline yahut bâyiin nefsine kefilim» dese kefalet bidderek olur.

b) **Kefalet biddeyn** (**kafālat bi-'d-dayn**) Borca kefalettir.

c) **Kefalet bil-ayn** (**kafālat bi-'l-'ayn**) Bir malın aynına kefalettir.

ç) **Kefalet bil-mal** (**kafā'at bi-'l-māl**) Bir malın edasına kefil olmaktır. Meselâ, bir kimse diğerinin yedinde bulunan mal-ı mağsubun aynına veya zimmetinde olan deynine kefil olsa bu iki nevi kefalet «kefalet bil-mal» dır.

d) **Kefalet binnefs** (**kafālat bi-'n-nafs**) Bir adamın şahsına kefil olmaktır.

e) **Kefalet bitteslim** (**kafālat bi-'t-taslim**) Bir malın teslimine kefil olmaktır.

f) **Kefalet-i muaccele** (**kafālat-i mu'accala**) Tâcil kaydiyle mukayyet olan kefalettir, hemen eda olunmak kaydiyle kefalet gibi.

g) **Kefalet-i muallâka** (**kafālat-i mu'allaka**) Şarta tâlik olunan kefalettir, «filân adam senin alacağını vermezse edasına kefilim» demek gibi.

h) **Kefalet-i mukayyede** (**kafālat-i mukayyada**) Bir kayıt ile takyit olunan kefalettir; hemen eda ve teslim olunmak üzere tacil kaydiyle yahut filân vakitte ifa ve teslim olunmak üzere diye tecil kaydiyle mukayyet olan kefalet gibi.

i) **Kefalet-i mutlaka** (**kafalat-i mutlaka**) Bir kayıt ile mukayyet olmıyan kefalettir.

j) **Kefalet-i muvakkata** (**kafālat-i muvakkata**) Bir vakte bağlanan kefalettir; «bugünden filân vakte kadar kefilim» demek gibi.

k) **efaletK-i muzâfa** (**kafālat-i muzāfa**) Müstakbel zamana izafe edilen kefalettir; «gelen filân vakitten itibaren kefilim» demek gibi.

l) **Kefalet-i müeccele** (**kafālat-i mu'accala**) Tecil kaydiyle mukayyet olan kefalettir; filân vakitte ifa olunmak üzere yapılan kefalet gibi.

m) **Kefalet-i münecceze** (**kafālat-i munaccaza**) Şarta muallâk ve müstakbel zamana muzaf olmıyan kefalettir. Filânın borcuna veya nefsine ve filân malın teslimine filhal kefil olmak gibi.

KEFALETLE SALIVERME *bk.* Tahliye.

KEFİL *[alm. Bürge. — fr. caution. — ing. guarantor, surety. — lât. fideiussor, sponsor, fidepromissor].*

1 — Kefalet eden kimsedir. Kefalet aktinin (*bk.* Kefalet) hususiyetlerine göre aşağıda tefrikler yapılır:

a) Âdi kefil *[alm. einfacher Bürge. — fr. caution simple. — ing. ordinary surety]:* Burada alacaklının kefile müracaat edebilmesi, borçlunun iflâs etmesine veya borçlu aleyhinde yapılan takibatın alacaklının hatası olmaksızın semeresiz kalmasına yahutta borçlu aleyhine Türkiyede takibat icrasının imkânsız hâle gelmesine bağlıdır (BK. 486).

b) Birlikte kefil *[alm. Mitbürge. — fr. caution conjointe. — ing. co-sureties, co-guaranties]:* Birden ziyade kimsenin, parçalanması kabil olan bir borca, beraberce kefil olmalarıdır: İki kimsenin yüz liralık bir borca kefil olması gibi. Burada her kefil borcun elli lirasına âdi kefil gibi ve diğer elli lirasına da «kefile kefil» sıfatiyle mesul tutulur (BK. 488).

c) Kefile kefil *[alm. Nachbürge. — fr. certificateur de caution. — ing. secondary guaranty]:* Alacaklıya karşı kefilin taahhüdünü temin eden kimsedir ki, mesuliyeti «âdi kefil» derecesindedir (BK. 469 f. 1)

ç) Müteselsil kefil *[alm. Solidarbürge, selbstschuldnerischer Bürge. — fr. caution solidaire. — ing. joint guaranties]:* Borçlu ile birlikte müşterek müteselsil borçlu sıfatiyle borcun ifasını deruhte eden kimsedir. Burada alacaklı asıl borçluya müracaata mecbur kalmaksızın kefilden alacağının tamamını istiyebilir (BK. 487; TK. 642).

d) Rücua kefil *[alm. Rückbürge. — fr. arrière-caution. — ing. counter-guaranty]:* Alacaklıya tediyede bulunup da borçludan hakkını istifa edemiyen kefile kefalet eden kimsedir.

2 — (**kafīl**) (Es. H.) kendi zimmetini başkasının zimmetine zammeden, yani başkasının taahhüt eylediği şeyi kendi dahi taahhüt eden kimsedir.

Kefile kefil olan kimseye «Kefi-ül-Kefil» denir.

KEFİLE KEFİL *bk.* Kefil No. 1 c.

KELEMBE (**kalamba**) (Es. H.) Dinlendirilmek üzere terk ve tatil edilmis olan yerdir.

KELLOG MİSAKI (Kelloğ Briand Misakı) *[alm. Briand Kellog Pakt. — ing. PacteBriand-Kellog (Pacte de Paris 1928). — ing. Briand-Kellog pact]:*

Milletlerarası ihtilâfları hal için harbe müracaatı red ve takbih ve harbin millî siyaset için âlet ittihazından feragat etmek maksadiyle 27 Ağustos 1928 tarihinde Pariste dokuz devlet arasında akdedilmiş olup Türkiye Cumhuriyeti tarafından 19 Ocak 1929 tarihinde iltihak olunan misaktır (1384 No. K.).

KEMALİZM Millî Şefin Türk Milletine hitabeden birinci beyannamesi ile ilân ettiği gibi Cumhuriyetin milliyetçi, halkçı, devletçi, lâyık ve devrimci vasıfları olup bize Atatürk'ün en kıymetli emanetidir.

Kemalizim, milletin hayatından doğan realitelere istinad eden idaredir. Bu idare Ana Hukukun bütün prensiplerine tamamen riayet eder (Anayasa 2).

KENDİ HAKKINI CEBREN VİKAYE *[alm. Selbsthilfe. — fr. usage (autorisé) de la force (İs.); droit de se faire justice à soi-même (Fr.). — ing. trespass].*

Ferd, hiçbir zaman hakkını elde etmek için kendi kuvvetini kullanamaz. Şukadar ki; zamanında hükümetin müdahelesi temin edilemezse ve aynı zamanda hakkının ziyağa uğraması yahut bu hakkın istimali hususunun pek çok müşkül olmasını men için başka vasıtalar bulmazsa fert kendi kuvvetini kullanırki, buna «kendi hakkını cebren vikâye» denir (BK. 52 f. 3).

Ceza hukukunda «Kendiliğinden ihkakı hak» terimi kullanılmaktadır. Bir kimsenin hükümete müracaata muktedir olduğu halde, eşya üzerinde kuvvet sarfederek iddia ettiği hakkı elde etmesi suçtur. Bu fiilin şahıslar üzerinde şiddet veya tehdit icrası suretiyle işlenmesini kanun şiddet sebebi saymıştır (CK. 308).

KENDİLİĞİNDEN İHKAKI HAK *bk.* Kendi hakkını cebren vikaye.

KENDİSİNİ SAKATLAMA *[alm. Selbstverstümmelung. — fr. mutulation volontaire. — ing. self-mutilation].*

1 — Firar suçuna benzeyen ve askerlik hizmetinden sıyrılmak kastiyle askerî sadakata karşı işlenen askerî bir suçtur (As. CK. 79, 80).

2 — Kazaya karşı sigortalarda sigortalının kendisini bilerek sakatlaması halinde sigortacı sigorta bedelini ödemeğe mecbur tutulamaz (TK. 1006, 995; 4772 sayılı K. 35 vd.).

KENİSE (kanīsa) (Es. H.) Yahudiler ile hıristiyanların mabetlerine ıtlak olunur. Cem'i «kenâis (kanā'is)» tir.

KENZ (kanz) (Es. H.) Define, yeraltında gömülü olup sahibi bilinmeyen altın ve gümüş meskûkât ile silâhlar, âletler, ev eşyası gibi emval ve eşyadır ki, üç kısma ayrılır:

1 — **Kenz-i islâmî** (kanz-i İslāmiyy) üzerinde islâm alâmeti bulunan, yani üzerinde kelime-i şahadet yazılı veya müslümanlara aidiyeti malûm bir nakşı havi olan gömülü meskûkât vesairedir.

Bunun hakkında lûkata ahkâmı cereyan eder.

2 — **Kenz-i cahilî** (kanz-i cāhiliyy) üzerinde cahiliyet alâmeti bulunan yani üzerinde put resmi veya gayri müslim hükümdarlardan maruf birinin ismi gibi bir alâmet mevcut olan gömülü meskûkât vesairedir.

Bu define, kimsenin mülkü olmıyan arâzide bulunursa beşte biri beytülmale mütebakisi bulana ait olur.

Arâzi-i memlûkede bulunursa beşte biri beytülmale, mütebakisi de o arâzi hini fetihte ülülemr cânibinden kime tahsis edilmiş ise ona veya veresesine ait olur.

3 — **Kenz-i muştebih** (kanz-i müştabih) hususi alâmetten hali, veya darb ve nakşi karışık olup müslümanlara mı, gayri müslimlere mi aidiyeti anlaşılamıyan gömülü meskûkât vesairedir.

Bu da zahir-i mezhebe nazaran kenz-i cahilî hükmündedir.

KERİ VE İSLAH (karyu işlāh) (Es. H.) Nehir ve mecrâ gibi şeyleri ayıklamaktır.

KESİLME *[alm. Abbruch. — fr. rupture. — ing. breaking off].*

1 — Diplomatik münasebetlerin kesilmesi: iki devletten birinin diğerinin haklarını ihlâl ettiği iddiası üzerine bu devletin diğer devletle her türlü diplomatik temas ve münasebete nihayet vermesidir. Birbirleriyle diplomatik münasebetleri kesen devletlerin diplomasi memurları geri çağrılır.

Diplomatik münasebetlerin kesilmesi iki devlet arasında mutlaka harb çıkacağına delâlet etmez.

2 — Müzakerelerin kesilmesi: bir kongre veya konferans esnasında, yahut doğrudan doğruya iki devlet arasında yapılmakta olan müzakerelerin bir çıkmaza girerek kesilmesidir. Böyle bir vaziyet hasıl olunca kongre veya konferans, ya büsbütün dağılır, yahut bir anlaşma zemini bulununcıya kadar muvakkaten tatil olunur. Misal: Lozan konferansı müzakereleri Müttefiklerin yersiz inat ve ısrarları yüzünden kesilmiş, fakat diplomatik temaslar sayesinde bir anlaşma zemini bulunabildiği için tekrar toplanılarak müzakerelere devam edilmiştir.

KESİN HESAP *bk.* Hesabı kati kanunu.

KESİN HÜKÜM *bk.* Kaziyye-yi Muhkeme.

KEŞİDE 1 — Maliye tâbiri: hisse senetlerinde imhası, tahvillerde resülmallarının iadesi lâzımgelen senetlerin veya piyango ikramiyelerinin kur'a usuliyle tâyinine «kur'a keşidesi» *[alm. Auslosung, Ziehung. — fr. tirage. — ing. drawing by lot]* denir.

2 — Bir poliça veya çekin tanzim veya imza edilerek tedavül mevkiine çıkarılması hâdisesine o senedin keşidesi *[alm. Austellung, Ziehung (eines Wechsels). — fr. souscriptlon (d'un effet de commerce). — ing. drawing]* ve bu suretle poliçayı tanzim ve imza eden kimseye de «keşideci» *[alm. Aussteller. — fr. tireur. — ing. drawer]* denir (TK. 527, 608).

KEŞİF VE MUAYENE *[alm. gerichtlicher Augenschein, Augenscheinsaufnahme, Ortsbesichtigung. — fr. descente sur les lieux, transport sur les lieux, visite des lieux. — ing. inspection (of property); discovery (of documents)].*

Hukuk Muhakemeleri Usulünde keşif ihtilâflı olan şeyin yargıç tarafından bizzat tetkik ve tesbitidir. Keşfe taraflardan birinin talebi ile veya resen karar verilir. Keşfi yargıç yapar. Pek mühim meselelerde heyetçe keşif yapılabilir (HMUK. 363-366).

Ceza Muhakemeleri Usulünde, keşif suç mevzuu veya delillerinin yargıç tarafından bizzat tetkikidir. Kaide keşfin yargıç tarafından yapılması ise de Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu tehirinde mazarrat umulan hallerde Cumhuriyet Savcısına da keşif yapma salâhiyeti tanımıştır (CMUK. 78).

KETİBE (katība) (Es. H.) Askerî bir kıta, düşmana baskın veren yüzden bine kadar süvari müfrezesidir. Cemi «ketâib» (katā'ib) tir.

KEYFÎ MUAMELE *[alm. Willkürlichkeit, willkürliche Handlung, Willkürakt. — fr. acte arbitraire. — ing. arbitrary treatment. — lât. ex libidine, ad libidinem].*

Hukuk kaidelerine uymıyan, bu kaidelere aykırı bulunan veya bir idare uzuv yahut memurunun vazife ve salâhiyeti dışında yapılan fiil ve hareketlerdir. İdare memur ve müstahdemlerinin bu gibi fiil ve hareketleri idareye izafe edilmeyip tamamen şahsi bir kusur ve fiil mahiyetinde kalır, failinin Borçlar ve Ceza Kanunları hükümleri dairesinde hukuki ve cezai mesuliyetlerini intaceder.

KEYL (kayl) (Es. H.) Ölçmek mânasınadır. Ölçeğe de ıtlak olunur.

KAYLÎ (kayliyy) (Es. H.) Kile ile ölçülen şeydir: buğday ve arpa gibi. Cemi «keyliyat» tır.

KIDEM *[alm. Dienstalter. — fr. ancienneté de service. — ing. seniority, time of service].*

Memurluk hayatının umumunda veya bir derecesinde geçirilen müddettir ki, terfide esastır.

Mücerret kıdem terfi sebebi olamaz, terfi müddetini doldurmuş olmakla beraber, üst dereceye terfi'e ehliyet kazanmış olmak ta lâzımdır. Sicille geçirilen takdirnameye mazhar olma, müsavi kıdemler arasında tercih sebebidir.

Kıdem, bazı defa bir heyete reislik hakkı temin eder (Memurin K. 25; Devlet memurları aylıklarının tevhit ve taadülüne dair K. 7; Devlet Şûrası K. 9; Ordu zabitan heyetine mahsus terfi K. 3).

KIDEM ZAMMI *[alm. Alterszulage. — fr. supplément d'ancienneté de service. — ing. increase of reglementary seniority].*

Memurların hizmet müddetlerine, terfilerinde hüküm ifade etmek üzere, muayyen kanuni sebepler dolayısiyle yapılan itibari zamlardır. Yabancı bir dil öğrenmek, fazla bir tahsile yahut fevkalâde bir hizmete karşılık olmak üzere bazı memurlarla, subayların hizmet müddetlerine muayyen nispetlerde zamlar yapılır (Askerî Terfi K. 16).

Memurlara verilen takdirnameler kıdeme ve fiilî hizmete müessir değilse de kıdemleri müsavi olanların terfiinde sicile geçen takdirnameler üstünlük hakkı verir (Memurin K. 25).

KILAVUZLUK *[alm. Lotsenwesen. — fr. pilotage. — ing. pilotage, piloting].*

Mahallin nizamına göre mecburi veya geçilen yerlerin arızalı ve muhataralı olması dolayısiyle ihtiyari olarak bir geminin içine yerli ve tecrübeli bir rehber alması veya böyle bir idare altında bir gemiyi önüne katması halinde gemiye alınan şahsa veya öne düşen gemiye «kılavuz» *[alm. Lotse. — fr. pilote. — ing. pilote. — lât. dux maris, amnis peritus]* denir.

İstanbulda Galata limanına ve köprülere giriş ve çıkışta ve Millî Savunma Bakanlığının ilân edeceği sair yerlerde kılavuz alınması mecburidir (13/1/1340 tarihli Talimatname).

Kılavuzluk işleri Devlet Deniz Yolları işletmesinin inhisarındadır (3633 No. K.).

Kılavuz ehliyetleri «Liman kılavuzluğu» ve «Boğaz kılavuzluğu» olmak üzere iki dereceye ayrılmıştır (Gemi adamları ve Denizci Ehliyetleri Yönetmeliği 47-51).

KIN (ḳinn) (Es. H.) Rakiyk (köle) demektir. Müennesi «kınne» dir.

Bazılarınca kın, kendisi de, ana ve babası da memlûk olan köledir.

Bazılarınca da kın, alınıp satılması caiz olmıyan köle demektir: müdebber gibi.

KIRALLIK *[alm. Königreich. — fr. royaume. — ing. kingdom. — lât. regnum].*

Monarşi (Hükümdarlık) idarelerine bazı memleketlerde verilen addır, İngiltere, Belçika, İtalya kırallıkları gibi. Bu terimlere birtakım memleketlerde İmparatorluk denilmiştir. Kırallık ve İmparatorluk terimleri memleketlerin büyüklüklerinden ziyade tarihi hâdiselerden gelmiştir. *bk.* İmparatorluk.

KIRAT-I ÖRFÎ (ḳirāṭ-i 'urfiyy) (Es. H.) Bazı fukahanın beyanına göre beş, bazılarının beyanına göre de dört mutavassıt arpa ağırlığından ibarettir. Bu fark beldelere veya örfün tebeddülüne müstenittir.

Darphane-i âmire usulünce bir kırat, dört buğday itibar edilmiştir. Bu dört buğday ise fukahanın beş arpa itibar ettikleri kırat-ı şeriye ağırlıkça müsavi görülmüştür.

KIRAT-I ŞERÎ (ḳirāṭ-i şar'iyy) (Es. H.) Beş adet mutavassıt arpa ağırlığından ibarettir. Hafif tartılar mikyasatından olup elmas ve cevahir gibi kıymetli eşya vezninde kullanılır.

KIRBA (ḳirba) (Es. H.) Süt veya su tulumudur. Elli menn, yani on üç bin dirhemlik veya otuz iki kıyelik bir kap.

KIR BEKÇİLERİ *[alm. Feldhüter, Flurschütze. — fr. garde-champêtre. — ing. field keeper, keeper].*

Kasabalar dışındaki binaları ve mezruatı muhafaza ve temin ile mükellef, jandarmanın nezareti altında çalışır bir nevi inzıbat memurlarıdır (Kır Bekçileri Hakkında K.).

KIRKANBAR *bk.* Navlun mukavelesi.

KIRTASİYECİLİK *[alm. Bürokratismus, Amtsschimmel, Bürokratie. — fr. bureaucratie. — ing. red-tapery, red-tapism, bureaucratie].*

Kalem muamelelerinin, işlerin görülmesine menfi surette ve onları geciktirecek mahiyette tesir ettiğini ifade eden rejime denir.

Hakkın meydana çıkmasını güçleştirmek bakımından zararlı bir usuldür.

KISA HAPİS *[alm. Arrest. — fr. arrêts].*

Askerî disiplin cezaları hukukunda, disipline muhalif hareket sebebiyle, hürriyeti bağlayıcı bir cezadır. Göz hapsi, oda hapsi, katıksız hapis olmak üzere üç kısımdır.

KISAS (ḳiṣāṣ) (Es. H.) Kaatili maktul mukabilinde öldürmek veya mecruh yahut maktu olan bir uzuv mukabilinde carih ile kaatın ona mümasil olan uzvunu cerh veya kat'etmektir.

Kısas, esasen müsavat mânasına gelip bir şeyin izine tabi olmak, onun misilini yapmaktır.

Cürüm ile ceza arasında müsavat matlup olduğundan bu cihetle ceza-yı mahsusa kısas denilmiş oluyor.

KISASAN KATİL (ḳiṣāsan ḳatl) (Es. H.) Amden kaatil olan bir şahsın -şeraiti dairesinde- öldürülmesidir.

KISAS FİL-ETRAF (ḳiṣāṣ fi-'l-aṭrāf) (Es. H.) Mecruh ve maktu bir uzuv mukabilinde cârih ve kaatın mümasil uzvunu cerh veya kat'etmektir.

KISAS FİN-NEFS (ḳiṣāṣ fi-'n-nafs) (Es. H.) Kaatili maktulün nefsi mukabilinde katletmektir.

KISIRLAŞTIRMA *[alm. Unfruchtbarmachung, Sterilisation. — fr. stérilisation. — ing. sterilization, deprival of fecundity].*

Bir erkek veya bir kadının tenasül hücrelerinin mukabil cinsî hücreler ile birleşmesi imkânını ortadan kaldıran cerrahî bir ameliyedir. Çocuk yapmak kabiliyetini kaldıran bu ameliye müstakbel nesli irsî hastalıklardan koruma maksadiyle müracaat olunan sıhhi bir tedbirdir. Bu ameliyede tenasül guddelerine dokunulmadığı için sıhhat ve cinsî faaliyet üzerinde bir değişiklik de vukubulmaz. Ceza değildir. Bazı memleketlerde emniyet tedbiri sayılmıştır. Bilhassa Almanyada kısırlaştırma için hususi mahkemeler teşkil ve hususi bir de muhakeme usulü tesis olunmuştur. *bk.* Hadımlaştırma.

KISIT *bk.* Hacir.

KISMET (ḳiṣmaṭ) (Es. H.) Taksim demektir ki, şayi hisseleri tâyin etmektir. Kısmet, «kısmet-i cem» ve «kısmet-i tefrik» namlariyle ikiye ayrıldığı gibi bunlardan her biri de «kısmet-i rıza» ve «kısmet-i kaza» namlariyle iki neve ayrılır.

KISMET-İ CEM (ḳismaṭ-i cam') (Es. H.) Her birine şayi olan hisseler birer kısımda cem edilmek suretiyle âyan-ı müşterekeyi yani mütaaddit ve müşterek şeyleri kısımlara ayırmaktır: üç kişi beyninde müşterek olan otuz koyunu onar onar üçe taksim gibi

KISMET-i FERD (ḳismaṭ-i fard) (Es. H.) Kısmet i tefrik demektir.

KISMET-İ GANÂİM (ḳismaṭ-i ġanā'im) (Es. H.) Ganimet mallarını mücahitler arasında taksim etmektir ki, iki neve ayrılır:

1 — Kısmet-i haml ve nakil: dâr-ı harbde elde edilen ganimetleri nakledecek vasıtaların azlığına mebni hisseleri nispetinde askerlere muvakkaten tevzi ve tahmil etmekten ibarettir. Dâr-ı islâma avdet edince ellerinden alınarak aralarında kısmet-i mülk ile taksim olunur.

2 — Kısmet-i mülk: dâr-ı islâma getirilen ganimet mallarının beşte biri beytülmale alındıktan sonra mütebakisinin mücahitler arasında hisselerine göre tevzi edilmesidir.

KISMET-İ KAZA (ḳismaṭ-i ḳażā') (Es. H.) Müşterek mülk sahiplerinden bazısının talebi üzerine yargıcın cebren ve hükmen taksimidir.

KISMET-İ RIZA (ḳismaṭ-i riżā') (Es. H.) Müşterek mülk sahiplerinin rızalariyle icra olunan kısmettir ki, karşılıklı rızalariyle kendi taraflarından veya rızalariyle yargıç tarafından yapılan kısmete şamildir.

KISMET-İ TEFRİK (ḳismaṭ-i tafrīḳ) (Es. H.) Her cüzünde şayi olan hisseler birer kısmında tayin edilmek suretiyle müşterek bir aynı taksimidir: bir arsanın ikiye taksimi gibi.

KISMİ SİGORTA *[alm. Teilversicherung; mehrfache Versicherung. — fr. assurance partielle; assurance successive de complément].*

Aynı tehlikelere karşı aynı menfaatin kısım kısım ve muhtelif tarihlerde birden çok sigortacılar nezdinde sigorta ettirilmesi. Bir zararın vukuunda sigorta ettiren zararın tamamının tazmini için mukaveledeki tarihlere göre evvelâ mukaveleyi ilk önce aktetmiş olan sigortacıya ve zarar bu mukavelede tayin olunan sigorta bedelini aştığı takdirde geri kalan zararın tazmini için o menfaati sonradan sigorta etmiş olan sigortacılara müracaat eder (TK. 946). *bk.* Çifte sigorta, müşterek sigorta.

KITAL (ḳitāl) (Es. H.) Muharebe ve muhasama demektir.

Kıtale mütehammil bünyesi olduğu halde mukateleye mübaşir veya hazır olan kimseye «mukatil» denir. Kadınlar ile çocuklar bilfiil mukateleye iştirak etseler bile -bünyelerindeki zaafa mebni- mukatil sayılmazlar. «Mukatele» de aynı mânadadır.

KIYAS I — *[alm. Analogie. — fr. analogie. — ing. analogy. — lât. analogia].*

Muayyen bir hâdise için isdar edilen kanuni bir hükmün işbu hâdiseden yalnız cüzi bir tarzda inhiraf edererek içtimai bünyesi itibariyle aynı olan veya hukuki mahiyeti itibariyle benzeyen bir hâdiseye teşmili. İki türlüdür:

1 — Kanuni kıyas: münferit bir kanun hükmünün unsurlarından esaslı noktaları tali noktalardan ayırmak suretiyle işbu hükümde ifadesini bulmuş olan esas hukuk prensibinin kanunda bir hal sureti gösterilmemiş olmakla beraber kanunda hal sureti gösterilmiş olanlara benzeyen bir hâdiseye tatbik edilmesi. (Misal: Hazine tarafından ihraç edilen tahvillerin zıyaı halinde Ticaret Kanununun 434 - 440 ıncı maddeleri hükümlerinin kıyas yoliyle uygulanması: Yargıtay Tevhidi İçtihat Kurulu'nun 6/6/1945 gün ve 6/40 E./11 K. sayılı kararı).

2 — Hukuki kıyas: biribirine benzeyen içtimai müesseselere mütaallik olan hususi hükümlerin birbiriyle mukayese ederek sözü geçen müesseselere müşterek olup ta istikra yolundan elde edilen umumi prensiplerin kanunda tanzim edilmemiş ve fakat kanunda tanzimi bulunmuş olan müesseselere benzeyen bir müesseseye tatbik edilmesi. (Misal: hususi şirkette şeriklerin yekdiğerine karşı haiz oldukları haklar ve borçlar işbu şirketin hususi mahiyetiyle kabili telif olmıyanlar müstesna olmak üzere sair ticaret şirketleri şerikleri arasındaki hakların ve borçların aynıdır (TK. 523)

Özel hukuk alanında kıyas caizdir (MK 1; TK. 2). Şu kadar ki genel bir kaide veya prensibin istisnası olan hüküm kıyas tarikiyle tatbik edilemez. Bu hallerde mefhumu muhalifinden istidlâl [«argumentum a contrario»] caizdir.

Ceza hukukunda kıyas caiz değildir. Çünkü kıyas yolu ile suç veya ceza ihdas etmek «kanunsuz suç ve ceza olmaz» kaidesine aykırı sayılmaktadır.

Ceza hukukunda cemiyeti koruma düşüncesinin ferd hürriyetinden üstün tutulması lâzım geleceğini ileri süren telâkkilerin tesiriyle, bazı memleketlerde Ceza Kanunlarının boşluklarını kıyas yolu ile doldurmak için yargıca salâhiyet verilmiş ve bu suretle kıyasa müracaat usulü Sovyet Rusya, Danimarka, Almanya Ceza Kanunlarına umumi kaide olarak ithal edilmiştir.

II — (Ḳiyās) (Es. H.) Lûgatte bir şeyi diğer şeyle ölçmek demektir.

Tesviye mânasında da istimal olunur. İki şeyin yekdiğerine müsavi olup olmadığını gösteren âlete «miḳyās» denir ki, kıyas âleti demektir.

Istılahta kıyas, bir meselenin hükmünü o meseleye mümasil ve müşabih olan diğer bir meselede izhar etmektir.

Birinci meseleye «makîs ün-aleyh» veya «asıl», ikinci meseleye «makîs» veya «feri» ve bu iki mesele arasında mevcut olan veçh-i müşabehet ve mümaselete de «illet» veya «menât-ı hüküm» denir.

Kıyas; veçh-i kıyastaki zuhur (açıklık) veya hafa (kapalılık) itibariyle iki kısımdır: kıyas-ı celî, kıyas-ı hafi.

Mutlak kıyas zikrolundukta kıyas-ı celî murat olunur.

KIYAS-İ CELÎ (ḳiyās-i caliyy) (Es. H.) Asıldaki illetin ferde vücudu zâhir ve zihne mütebadir olan kıyastır.

Meselâ: icare-i ademînin cevazı mahsustur. Fakat akar ve saire malların, icar ve isticarının cevazı hakkında bir nas yoktur. İcare-i ademîye kıyasen tecviz olunmuştur. İllet nasın ihtiyacıdır. Asıldaki bu illet fer'ide de yani menkul ve gayrimenkul icarında da zâhirdir.

KIYAS-İ HAFÎ (ḳiyās-i ḫafiyy) (Es. H.) Sebebi gizli olan ve zihne birden gelmiyen kıyastır.

KIYEMÎ (ḳiyamiyy) (Es. H.) Çarşı ve pazarda misli bulunmıyan yahut bulunursa da fiyatça mütefavit olan şeydir.

Hayvanat ile kavun karpuz gibi efradı beyninde kıymetçe tefavüt bulunan «adediyyat-ı mütefavite» kıyemiyatdandır. Elişi olan evâni gibi ihtilâf-ı sanat hasebiyle muhtelif ve mütefavit olan mevzuat ve yazma kitaplar ve zeriyat dahi kıyemîdir. Bir'de arpa ile karışık buğday gibi cinsinin hilâfı ile yekdiğerinden temyiz ve tefrik olunamıyacak surette mahlût olan mislî şeyler, kıyemiyattandır.

KIYEMİYAT *bk.* Kıyemi.

KIYMET *[alm. Wert, Tauschwert, Preis. — fr. valeur. — ing. value. — lât. pretium].*

1 — Mallar arasındaki mübadele nispeti, yani bir mal karşılığında alınan diğer mal miktarıdır. Bu mânada «mübadele kıymeti» tâbiri de kullanılır.

2 — (Ḳiymaṭ) (Es. H.) Bir malın hakiki bahasıdır.

a) **Mebniyen kıymet** (mabniyyan ḳiymaṭ) Bir binanın kaimen yani bulunduğu yerdeki kıymeti demektir.

Mebniyen kıymet tâbiri ebniyeye mahsus olup eşcarda istimal olunmaz.

Kaimen tâbiri ise hem ebniye hem de eşcarda kullanılır.

b) **Kaimen kıymet** (ḳa'iman ḳiymaṭ) Binaların veya ağaçların bulundukları yerde durmak üzere kıymetleridir ki, toprak bir kere bina veya ağaçlariyle ve bir kere de bunlardan hâli olarak takvim olunup, yani kıymetlendirilip, iki kıymet beynindeki fark ne ise binaların veya ağaçların kaimen kıymeti demek olur.

c) **Makluan kıymet** (maḳlū'an ḳiymaṭ) Badel-kal' yani söküldükten sonra ebniye enkazının ve ağaçların kıymetidir.

ç) **Müstehık-kul-kâl' olarak kıymet** (maḳlū'an (ḳal' olarak ḳiymaṭ) Makluan kıymetten kal ücreti indirildikten sonra geriye kalan kıymettir.

Meselâ, bir binanın sökülmüş farz edildiği haldeki kıymeti on bin ve o binayı sökmek için verilmesi lâzımgelen ücret dahi iki bin kuruş olsa, iki bin kuruş on bin kuruştan tenzil edildiğinde kalan sekiz bin kuruş mezkûr binanın müstehik-kul-kal kıymetidir.

KIYMETLİ EVRAK *bk* Senet.

KIYMETLİ EVRAKIN ZİYÂI *bk.* Ziyâ.

KIYMET ÜZERİNDEN GÜMRÜK RESMİ *[alm. fr. ing. «ad valorem»].*

Hariçten memlekete girecek maddelerin sıkletleri yerine kıymetleri üzerinden alınan gümrük resmidir.

KIZILAY CEMİYETİ (Derneği) *[alm. Roter Halbmond. — fr. Société du Croissant-Rouge. — ing. Red-Crescent Society].*

Her türlü vasıtalariyle harbde millî ve yabancı orduların hasta ve yaralılarına bakmak, bunları tedavi etmek ve sulh zamanında diğer musibetlere uğrayan Türk ve yabancılara yardım etmek üzere teşekkül eden ve devletçe bazı imtiyazlara mazhar bulunan bir cemiyettir. 6 Temmuz 1906 tarihinde Cenevrede Türkiye tarafından da kabul edilen 22 Ağustos 1864 tarihli mukavelename, 18 Ekim 1907 tarihli Lâhey'de münakit konferansının 18 Ekim 1907 tarihli mukarreratı ahkâmına göre, Kızılay cemiyeti milletlerarası mahiyeti haizdir. (23 Şubat 1326 «1910» tarihli Nz.; 1 Eylûl 1926 tarih ve 4093 No. kararname).

Bu cemiyete eskiden «Hilâl-i ahmer» cemiyeti denirdi.

Kızılay alâmeti beyaz zemin üzerine kırmızı aydır.

KIZIL HAÇ *[alm. Rotes Kreuz. — fr. Croix-Rouge. — ing. Red-Cross].*

Harbde yaralananlar ve hastalananlar için koruma ve tedaviye ait birtakım hükümler koyan 22 Ağustos 1864 tarihli Cenevre sözleşmesinden sonra birçok memleketlerde kurulan hayır cemiyetlerine verilen addır.

Muhtelif memleketlerdeki Kızılhaç derneklerinin müşterek organı Cenevredeki «Milletlerarası Kızılhaç Komitesi» *(Comité international de la Croix-Rouge)* dir.

Birinci dünya harbinden sonra (1919) Kızılhaç dernekleri birliği *(fédération des sociétés de la Croix-Rouge)* kurulmuştur. Bunun gayesi umumi felâketler için bir metot dahilinde yardımlar hazırlamak, her yerde sağlık propagandasını ilerletmek, hasta bakıcıların vazifelerini, hizmetlerini genişletmek ve bir Kızılhaç gençliği yapmaktır. Kızılhaç alâmeti, beyaz zemin üzerine kırmızı haçtır.

KIZ KAÇIRMA *bk.* Kaçırma.

KİBS (ḳibs) (Es. H.) Bir arazinin tarla haline getirilmesi için çukurlarına, yarık yerlerine doldurulan topraktır. Çukur yerleri toprak ile doldurup düzeltmiye de «kebs» denir.

KİFAYETSİZLİK KARARI 1 — Belediye başkanları tarafından, her içtima devresinin başlangıcında belediye meclisi kararlarının tatbikine, belediyenin

malî vaziyetine ve taahhütlerinin ifasına dair verilen rapor hakkında belediye meclisinde yapılan müzakere neticesinde izahatın kâfi görülmediği yolunda verilen kararlardır (Belediye K. 76).

2 — Türkiye Büyük Millet Meclisinde herhangi bir meselenin müzakeresinin kâfi olmadığı yolunda ittihaz edilen kararlardır (İçtüzük 104).

KİRA 1 — *bk.* İcar.

2 — (Kira) (Es. H.) Menfaatin ivaz ve bedelidir ki ücrettir.

KİRAB (kirāb) (Es. H.) Bir yeri sürüp aktararak ziraate elverişli bir hale getirmektir.

KİRACI *bk.* Kiralayan.

KİRACININ KİRALAMASI (Müstecirin icarı) *[alm. Untermiete — fr. sous - location. — ing. subtenancy, subhire].*

Kiralanmış olan bir gayrimenkulün kiracı tarafından kısmen veya tamamen bir diğerine kiralanması halindeki durumdur. Bunun hususiyeti, mucirin ikinci müsteciri *[alm. Untermieter. — fr. sous - locataire. — ing. subtenant, subhirer]* akdin hükümlerine riayet ettirmiye salâhiyeti bulunmasıdır Burada birinci müstecirin haiz olduğu bir hak mucire de intikal eder (BK. 259).

KİRALANAN *bk.* Mecur.

KİRALAYAN *[alm. Vermieter. — fr. bailleur. — owner, landlord, lawful possessor. — lât. locator].*

1 — Kira mukavelesinin taraflarından olup malını kiraya veren kimsedir. Kiraya alan kimseye de kiracı *[alm. Mieter. — fr. preneur, locataire. — ing. tenant, hirer. — lât. conductor]* denir (BK. 248 vd.).

2 — Deniz nakliyatında: kiralayan *[alm. Verfrachter. — fr. fréteur. — ing. carrier, ship.owner]* navlun mukavelesinin taraflarından biri olup bir bedel (navlun) mukabilinde ve kendi namına bir deniz gemisiyle muayyen veya tayin edilecek bir yere kadar mal taşımağı kiracıya karşı taahhüt eden kimsedir. Navlun mukavelesinin diğer âkidine de kiracı *[alm Befrachter. — fr. affréteur. — ing. charterer, freighter]* denir.

KİRDAR (kir-dār) (Es. H.) Bir kimsenin uhdesine ziraatte bulunması için ülülemrin müsaadesiyle tefviz edilmiş olan arazi üzerinde yaptığı binaya, diktiği ağaçlara ve kendi mülkünden naklederek tarla haline getirmek üzere o arazinin çukurlarına, yarık yerlerine doldurduğu topraklara denir.

Buna; bazı yerlerde: hakk-ı karar da denir. Bir kimse kirdar namiyle vücuda getirdiği seyleri başkasına satabilir. Bazı vakıf arazide de bu muamele câridir.

KİSVE *[alm. Robe, Talar, Amtstracht. — fr. habit sacerdotal, robe, toge. — ing. robe, official dress].*

Yargıç, savcı ve zabıt kâtipleriyle avukatların ve dinî memurların vazife görürken giymiye mecbur oldukları veya giyebilecekleri hususi kıyafettir.

Askerlerin, emniyet memurlarının, bekçilerin ve saire kıyafetleri hususi hükümlere tabidir (461 No. K.; Avukatlık K.; 2596 No. K.; CK. 253).

KİŞİ DOKUNULMAZLIĞI *bk.* Masuniyeti şahsiye.

KİTABET (kitābat) (Es. H.) Mevlâ ile memlûkü arasında muvazaa tarikiyle cari olan bir akittir. Buna, «mükâtebe» de denir.

Meselâ: mevlâ memlûküne «senin üzerine şu kadar kuruş takdir ediyorum, bunu müsavi üç taksitte tediye edersin, ilk taksiti şu tarihte, diğer iki taksiti de şu tarihlerde vereceksin, böylece tediye ettiğinde sen hürsün» deyip o da kabul etse aralarında kitabet münakit olmuş olur.

Bu akitten dolayı mevlâ ile memlûkü arasında tahriri bir vesika teatisi mutattır. Bu münasebetle bu akde kitabet ve mükâtebe denilmiştir.

KİTÂBET-İ BATILA (kitābat-i bāṭila) (Es. H.) Şerait-i inikadı câmi olmıyan mükâtebedir ki, bununla kitabet ahkâmı sabit olmaz.

Makdur-üt-teslim olmıyan veya meyyite gibi maldan sayılmıyan bir bedel mukabilinde yapılan kitabet bu kabildendir.

KİTABET-İ FÂSİDE (kitābat-i fāsida) (Es. H.) Şart-ı fâsîde mukarin olan mükâtebedir di, fâsiden münakit olur. Meselâ: iki taksitte ellişer liradan yüz lira vermek ve bir taksit zamanında verilmediği takdirde on lira daha tediye edilmek şartiyle yapılan kitabet bu kabildendir. Bu bedeli tediye halinde ıtk tahakkuk eder. Bununla beraber bu kitabeti mevlâ ile memlûkten her biri diğerinin rızasına bakmaksızın feshedebilir.

KİTABET-İ SAHİHA (kitābat-i ṣaḥīḥa) (Es. H.) Şeraitini câmi olan mükâtebedir ki, cinsi malûm, miktarı muayyen ve kati bir bedel üzerine yapılmış olur.

Bu halde memlûk, bedel-i kitabeti tediyeden âciz olmadıkça mevlâ bunu feshedemez; fakat memlûk dilerse, feshedebilir.

KİTABET-İ MÜŞTEREKE (kitābat-i muştaraka) (Es. H.) İki kimsenin müştereken malik oldukları bir köle veya cariye hakkında bir akit ile yaptıkları mükâtebedir ki, memlûk bu şeriklere ait bedel-i kitabeti tamamen tediye edince azad olur.

KİTABÎ (kitābiyy) (Es. H.) Esas itibariyle semavi bir dine, münzel bir kitaba mutekit bulunan gayrimüslimlere denir. Müennesi «kitabiye» dir. Umumuna ehl i kitap denir.

KİTAB-ÜL-KADI İLEL KADI *bk.* Kitap.

KİTAP (kitāb) (Es. H.) Lûgatte mektup, yani yazılmış şey mânasınadır. Kitap mektup mânasına olduğu için bütün müellefata kitap ıtlak olunur.

Sâk örfünde, kitap ilân ve hüccete denilir. Fukaha örfünde ise, kitap tabiri muhtelif bab ve fasılları câmi bir mebhas-ı fıkhinin heyet-i mecmuasına ıtlak olunur.

Kitab-ül-bey, kitab-ül-icare, kitab-ül-havale gibi. Usuliyun indinde kitap «Kur'anı kerim» dir.

Bütün Peygamberlere nazil olan kütüb-ü semâviyeye de kitap denir.

KİTAB-I HÜKMÎ (kitāb-i ḥukmiyy) (Es. H.) Bir şahsın vekili bulunmıyan gaip bir şahıs ile olan dâva ve beyyinesini istima ile yargıcın bunu mübeyyin olarak kaybolan kimsenin bulunduğu mahal yargıcına gönderdiği yazıdır. Yazan yargıca «hâkim-i kâtip» ve kendisine hitap olunan yargıca «hâkim-i mektub-ün-ileyh» denir.

Buna «kitab-ül-kadı ilel-kadı» ve «nakl-i şahadet hücceti» dahi ıtlak olunur.

Hükmü ihtiva etmiyen bu varakaya kitab-ı hükmî denmesi atiyen hükme mesnet olması itibariyledir.

KİTAB-ÜN NAKZ (kitāb un-naḳż) (És. H.) Mütareke ve müsalâhayı veya ahd ve emanı fesh ve izaleye dair düşman tarafından gönderilen mektuptur ki, düşman kumandanı tarafından gönderildiği sabit olmadıkça maaliyle amel ve düşman üzerine hücum olunamaz.

KLAN *[alm. fr. ing. Clan].*

Cemiyetin başka bir cemiyete ayrılmıyan ilk basit şekli, totem bağına dayanan cemiyet nüvesidir. Bu nüve din, aile birlikleriyle siyasi, hukuki birlik ve tekâmülün esasıdır.

KLERİNG *bk.* Takas.

KODEKS *[alm. Arzneibuch. — fr. codex. — ing. codex].*

Tababette ve baytarlıkta beşeri ve hayvani tababette kullanılan bütün tıbbi nebatlarla basit veya mürekkep, uzvi veya gayri uzvi kimyevi maddelerin Türkçe, Lâtince, Fransızca isimlerini ve müradiflerini, kimyevi terkiplerini, hassalarını ve sair mümeyyiz vasıflarını, sâfiliklerini tayin için tatbik edilecek muayyene usullerini, ilâçların eczahanelerde muhtelif şekillerde tertiplerini muhafaza ve tağyirden vikayeleri suretlerini ve saireyi göstermek üzere salâhiyetli mütahassıslar tarafından tanzim ve hükümetçe meriyete vaz olunan kitaptır (Türk Kodeksi hakkında K.).

KOLLEKTİF EMNİYET *[alm. kollektive Sicherheit. — fr. sécurité collective.— ing. collective security].*

Mümkün olduğu kadar çok devlet arasında tesis edilen karşılıklı yardım bağlariyle sulhün teminini gözeten milletlerarsı siyaset veya teşkilât sistemidir.

KOLLEKTİF MUKAVELELER *bk.* Umumi mukavele

KOLLEKTİF ŞİRKET *[alm. Offene Handelsgesellschaft (Al.), Kollektifgesellschaft (İs.). — fr. sosiété en nom collectif. — ing. ordinary partnership].*

İki veya daha ziyade kimsenin müşterek bir ticaret ünvanı altında ticaret yapmak ve bundan doğan kâr ve zararı aralarında paylaşmak ve üçüncü şahıslara karşı şirket borçlarından müteselsil ve hudutsuz bir mesuliyet deruhte etmek üzere mukavelename ile kurulan ticari şirket. Kollektif şirket Ticaret Kanununa göre tüzel kişiliği haizdir (TK. 121, 146, vd.).

KOLLUK *bk.* Zabıta.

KOMANDİTE *bk.* Komandit şirket.

KOMANDİTER *bk.* Komandit şirket.

KOMANDİT ŞİRKET *[alm. Kommanditgesellschaft. — fr. société en commandite (simple). — ing. limited partnership].*

Müşterek bir ünvan altında ticaret yapmak maksadiyle iki veya daha ziyade kimse arasında kurulan ve içlerinden biri veya birkaçı şirket borçlarından dolayı üçüncü şahıslara karşı hudutsuz ve müteselsil mesuliyet deruhte ettikleri halde diğerleri için yalnız şirkete koydukları sermaye miktariyle mahdut bir mesuliyet kabul eden şirkete denir.

Komandit şirketlerde hudutsuz mesuliyet deruhte eden ortaklara «komanditc» *[alm. Komplementär, persönlich haftender Gesellschafter. — fr. commanditè]* ve mahdut mesuliyet deruhte eden ortaklara da «komanditer» *[alm. Kommanditist.— fr. commanditaire]* denir.

Komanditer ortakların sermayeleri «hisse senetleri» ne yani aksiyonlara taksim edilmiş olursa bu nevi komandit şirketlere «sermayesi eshama münkasem komandit şirket» *[alm. Kommanditgesellschaft auf Aktien, Aktienkommanditgesellschaft. — fr. société en commandite par action]* denir (TK. 121, 251 vd.; 467 vd.).

KOMİSER *[alm. Kommissar, Regierungskommissar. — fr. çommissaire. — ing. commissary].*

1 — Anonim şirketlerin umumi heyetlerinde içtimalara nezaret etmek ve müzakereler ile alınan kararlar hakkında merciine malûmat vermek üzere Ticaret Bakanlığı tarafından ve bayındırlık işleriyle meşgul olan şirketlerde, aynı zamanda Bayındırlık Bakanlığı tarafından gönderilen memurlara denir.

Komiserler oya iştirak hakkına malik olmamakla beraber toplantı neticesinde tanzim edilen zabıt varakasını imza ederler (TK. 297, 377).

2 — Polis teşkilâtında bir memuriyet derecesidir (Polis Teşkilât K. 3).

KOMİSYONCU *bk.* Komisyonculuk.

KOMİSYONCULUK *[alm. Kommission, Kommissionsgeschäfte. — fr. commission. — ing. commission (business)].*

Bir komisyoncunun sanat ve mesleği olup mutlak ticari muamelelerdendir. Kendi namına ve bir müvekkil hesabına ücret mukabilinde ticari muamelelerin ifasını deruhte etmeyi sanat ve meslek edinen kimseye «komisyoncu» *[alm. Kommissionär. — fr. commissionaire]*, bunlara iş veren kimseye «müvekkil» *[alm. Kommittent. — fr. commettant]*, komisyoncu ile müvekkili arasındaki mukaveleye «komisyon mukavelesi» *[alm. Kommissionsvertrag. — fr. contrat de commission]* ve komisyoncunun aldığı ücrete de «komisyon» *[alm. Kommission, Provision.— fr. commission, provision]* denir (TK. 845; BK. 416)

KOMŞULUK HAKKI *[alm. Nachbarrecht. — fr. droit de voisinage. — ing. vicinity rights].*

Civar gayrimenkuller maliklerine bu gayrimenkullerden dolayı tasarruf ve müdahaleleri men salâhiyetini kendi aralarında tahdit eden haklar ve vecibelerdir. Komşuluk hakkından doğan vazifeler üç sınıftır:

1 — Malik sıfatiyle yapmıya mezun bulunduğu bazı şeyleri yapmamak vazifesidir. Meselâ, bir kimse kendi mülkünde komşusuna zarar verecek yapıları yapamaz veya bazı nebat ve ağaçları dikemez.

2 — Bir gayrimenkul malikinin bu sıfatla gayrimenkulünde yapılmasına müsaade etmeyeceği muamelelere müsaade etmesidir. Meselâ, bir kimse gayrimenkulünden komşusunun borular ve kablolar geçirmesine müsaade etmek mecburiyetindedir.

3 — Bir gayrimenkul malikinin bu sıfatla komşusu lehinde bazı edalarda bulunmak vazifesiyle de mükellef olmasıdır. Meselâ bir hudut hendeğini veya çitini müştereken korumak ve devam ettirmek gibi (MK. 661, 663, 674, 680, 683, 688).

KOMUTAN *[alm. Befehlshaber, Kommandant. — fr. commandant. — ing. commander. — lât. praepositus, dux].*

Askerî bir birliğin sevk ve idaresine salâhiyetli kılınan şahsa denir.

En ufak birlik olan «keşif kolları» ve «mangalar» dan itibaren başkomutana kadar olan birlikler için muayyen komutanlar vardır. Komutan silsilesinin takım, bölük, tabur, alay, tuğay, tümen, kolordu, ordu komutanlariyle başkomutan teşkil eder.

KONFEDERASYON *bk.* Devletler konfederasyonu.

KONFERANS *[alm. Konferenz. — fr. conférence. — ing. conference].*

Milletlerarası bir meseleyi tetkik veya bir muahedeyi müzakere için devletler mümessillerinin yaptıkları toplantılardır. Verdiği kararlar murahhasların mensup oldukları devletin tasdikiyle mecburi bir mahiyet alır. Fakat konferans hakemlik vazifesi ifa ettiği takdirde verdiği kararlar, tasdika ihtiyaç olmaksızın, alâkadar devletleri bağlar. Konferansın mahiyeti, meşgul olduğu mevzua tabidir. Mevzu siyasi ise konferans diplomatiktir (sulh konferansları, elçiler konferansları gibi). Mevzu teknik ise konferans da tekniktir (münakalât konferansları gibi).

KONGRE *[alm. Kongress. — fr. congrès. — ing. congress].*

Konferansın müteradifi olmakla beraber bazı müelliflere göre, konferanstan daha umumi ve daha resmî bir mahiyeti haizdir: 1815 tarihli Viyana kongresi gibi.

KONJONKTÜR *[alm. Konjunktur. — fr. conjoncture. — ing. conjuncture].*

İşlerin gidişi, iktisadi hâdiselerin birleşme ve inkişaf tarzı, iktisadi hayatın tezahürleridir. İstihsalin artması veya eksilmesi, fiyatların inip çıkması, muayyen sahalarda istihlâkin çoğalıp azalması, işsizliğin artması veya eksilmesi, banka mevzuatının gösterdiği değişmeler gibi muhtelif iktisadi hâdiseler ve temayüllerin yekûnu konjonktürü, daha doğrusu konjonktür hareketlerini teşkil eder (Ticaret Vekâleti Teşkilât ve Vazifelerine dair K. 1, 11).

KONKORDA *[alm. Konkordat (Abkommen mit dem Heiligen Stuhl). — fr. concordat. — ing. concordat. — lât. concordatum *].*

Bir devletle Papalık makamı arasında imza edilen ve bu devletin arazisi üzerinde, Katolik Kilise ve dininin hukukunu (dinî âyinlerin icrası, papazların hak ve vazifeleri, millî kilisenin Papalık ile münasebeti) tesbit ve tanzim eden muahededir.

KONKORDATO *[alm. Konkordat, Nachlassvertrag, Präventivakkord, Zwangsvergleich (innerhalb oder ausserhalb des Konkurses). — fr. concordat (hors ou après faillite). — ing. composition, bankrupt's certificat].*

İcra tetkik mercii tarafından tayin edilen bir komiserin ve bu komiserin başkanlığı altında daveti ile toplanan alacaklıların adet ve alacak itibariyle üçte iki ekseriyetinin muvafakatını istihsal eden borçlunun bu suretle akdettiği uzlaşma (İc. İf. K. 285 - 309).

İflâsına hükmedilmiş olan bir borçlu da konkordato teklif edebilir (İflâstan sonra konkordato: İc. İf. K. 309).

KONSOLİDASYON *[alm. Konsolidierung, Umwandelung, Fundierung (der Staatsschulden). — fr. consolidation (de la dette publique). — ing. consolidation (of securities)].*

Bir umumi istikrazı, ihtiyari veya mecburi şekilde uzun vadeliye kalbetmek veya daimi kılmak suretiyle resülmalinin tediyesini tehir etmeyi mutazammın bir malî muamele. Konsolidasyon ya ilk senetleri teslim ederek hâmillerin yazılacakları yeni bir istikraza ait senetleri tedavüle ihraç etmek suretiyle bilvasıta (ihtiyarî de olduğu gibi) veya ilk senetlerin değiştirilmesi suretiyle doğrudan doğruya (mecburi de olduğu gibi) icra edilir. Konsolidasyona «tahkim» de denir.

KONSOLOS *[alm. Konsul. — fr. consul. — ing. consul. — lât. consul *].*

Devletin tîcari menfaatlerine nezaret, vatandaşlarına, tüccarlara ve seyyahlara yardım, ticaret gemilerinin inzıbatına nezaret, ticaret ve seyrisefain muahedelerinin tatbikatını mürakabe etmek, vatandaşlarının idari veya bazı adlî muamelelerini yapmak, yabancı memleketlerin zirai ve sınai mahsulleri ve ticari muameleleri hakkında malûmat toplamak ve kendi memleketlerinin mahsullerinin sürümünü sağlamak vazifesiyle, yabancı devlet liman ve şehirlerinde yerleşmiş olan resmî memurdur. Devletler muayyen şehirlerine, muayyen bir devletin konsoloslarını kabul edip etmemekte serbesttir. Konsoloslar siyasî mümessil vasfını haiz değildirler. Onlara bahşedilecek imtiyaz ve muafiyetler her memleketin dahilî mevzuatiyle veya konsolosluk mukaveleleriyle tayin ve tesbit edilir.

Konsoloslar biri muvazzaf *[alm. Berufskonsul. — fr. consul de carrière ou envoyé. — lât. consul missus]* diğeri fahrî *[alm. Wahlkonsul. — fr. consul honoraire ou élu. — ing. trading consul. — lât. consul electus]* olmak üzere iki nevidir (Şehbenderlik Nz.).

KONSOLOSLARIN KAZA HAKKI *bk.* Kapitülâsyon.

KONSOLOS MAHKEMELERİ *bk.* Kapitülâsyon.

KONSORSİYOM *[alm. Konsortium. — fr. consortium. — ing. consortium].*

Fransada konsorsiyom: devletle akdettiği idari bir mukaveleye göre emtia, teçhizat vesaire satın alınması, muhafazası ve devri muameleleriyle umumi hizmetlerin işlenmesine iştirak eden ve umumiyetle anonim şirket şeklinde vücuda getirilen hususi teşebbüse denilir.

Bizde 24 Mart 1930 dan 31 Aralık 1931 e kadar faaliyet göstermiş olan «Bankalar konsorsiyomu», hususi bir şirket idi ki, gayesi piyasada döviz arz ve talebini tanzim etmek, daha başka bir ifade ile müsait mevsimlerde hariçten gelen dövizleri satın alıp toplamak ve müsait olmıyan mevsimlerde eldeki dövizleri ihtiyaca göre sarf eylemek suretiyle paranın şiddetli dalgalanmalar göstermesine mâni olmak hülâsa paranın kıymetini fiilî bir istikrara tabi kılmaktı.

KONŞİMENTO *[alm. Konnossement, Seefrachtbrief. — fr. connaissement. — ing. bill of lading].*

Donatan namına kaptan veya donatanın diğer mümessilleri tarafından yükletene verilen tek taraflı bir senettir ki, hem malın teslim alınmasına dair bir vesika, hem de bu malın varma limanında ancak konşimentonun hâmiline teslim edileceğine dair bir taahhüt beyanıdır. Hukukumuzda, donatanla gönderen arasında parça mal nakline dair navlun akdini ispat vasıtası olmaktan başka donatan ile gönderilen arasında da bir kıymetli evraktır. Nama, hâmiline ve bilhassa emre muharrer olarak tanzim olunur. Birden çok nüsha da olabilir. Konşimento yalnız denizde yapılan taşımalarda rol oynar. Bununla beraber deniz nakliyatına bağlı olan kara nakliyatına da şamil olabilir ki bu taktirde malları taşıyacak olan bütün vasıtalar için bir konşimento tanzim edilir ve buna da «tek konşimento» *[alm. Durchfracht-, Durchkonnossement. — fr. connaissement direct. — ing. through bill of lading]* denir. Konşimento iki türlü olur:

1 — Tahmil veya yükleme konşimentosu *[alm. Abladekonnossement. — fr. connaissement de chargement. — ing. shipped bill of lading]:* mallar gemiye yükletildikten sonra verilir.

2 — Tesellüm konşimentosu *[alm. Übernahmekonnossement. — fr. connaissement reçu pour être chargé. — ing. received for shipment]:* malların yükletilmek üzere alınmış fakat henüz gemiye yükletilmemiş olması halinde verilir (TK. 722 - 746; 1183 - 1204).

KONTENJAN USULÜ *[alm. Kontingentierungssystem. — fr. contingentement. — ing. quota system].*

Hariçten memlekete girecek malların miktarını muhtelif şekillerde tahdidetmek usulüne denir ki, başlıca gayesi ithalâtı takyit suretiyle memleket sanayiini himaye eylemektir.

KONTROLÖR *bk.* Teftiş ve Murakaba; Murakip.

KONUT DOKUNULMAZLIĞI *bk.* Mesken masuniyeti.

KOOPERATİF (Kooperatif şirket) *[alm. Genossenschaft. — fr. société coopérative. — ing. cooperative society].*

Meslek, sanat veya maişetlerine ait ihtiyaç ve muamelelerini karşılıklı muavenet ve kefalet sayesinde tedarik ve ifa eylemek maksadiyle teşkil edilen ve sermayesi miktariyle ortaklarının sayısı muayyen olmıyan şirkete denir.

Türk Ticaret Kanunu kooperatif şirketleri ticari şirketler arasında sayarak hükmi şahsiyeti haiz olduklarını kabul ediyor. Kooperatifler, Ticaret Kanunu hükümlerine tabi olmakla beraber gayeleri ticaret yapmaktan ziyade ortakların bazı iktisadi ihtiyaçlarını tatmine çalışmaktır. Muhtelif nevileri olup başlıcaları şunlardır:

1 — **İstihlâk kooperatifleri** *[alm. Konsumgenossenschaften, Konsumvereine. — fr. sociétés coopératives de consommation. — ing. cooperative stores society]:* mutavassıt tüccarları ortadan kaldırarak ihtiyaçlarını bizzat müstahsillerden veya müstahsile en yakın kaynaklardan tedarik etmeye çalışan müstehlikler arasında kurulan kooperatiflerdir.

2 — **İstihsal kooperatifleri** *[alm. Produktionsgenossenschaften, Verkaufsgenossenschaften. — fr. sociétés coopératives de production (de vente). — ing. cooperative society for production or distribution of goods]:* müstahsiller arasında kurulan ve istihsal ettikleri maddeleri mümkün mertebe mutavassıtlara müracaat etmeden müstehliklere satmıya çalışan kooperatiflerdir.

3 — **Kredi kooperatifleri** *[alm. Kreditgenossenschaften. — fr. sociétés coopératives de crédit]:* mutavassıt faizcileri ortadan kaldırarak ortaklarının muhtaç oldukları krediyi doğrudan doğruya büyük bankalardan tedarike çalışan kooperatiflerdir.

Kooperatif şirketler, ortakların deruhte edecekleri mesuliyet bakımından da ikiye ayrılır:

1 — Mahdut mesuliyetli kooperatiflerdir ki, ortaklar yalnız koydukları sermaye nispetinde mahdut bir mesuliyet deruhte ederler.

2 — Gayri mahdut mesuliyetli kooperatiflerdir ki, bunlarda bazan ortaklar aralarında müteselsil ve tahdit edilmemiş bazan da iştirâk ettikleri sermaye nispetiyle mütenasiben, fakat tahdit edilmemiş bir mesuliyet deruhte ederler. *bk.* Küçük sanat kooperatifleri; tarım satış kooperatifleri; tarım kredi kooperatifleri.

KOORDİNASYON HEYETİ Millî Korunma Kanunu hükümlerine tevfikan Bakanlar Kurulunca ittihaz edilecek kararları hazırlamak ve bu işle alâkalı bakanlıklar arasında işbirliği temin etmek üzere teşkil olunan heyettir. Bu heyet Başbakanın teklifi üzerine alâkalı bakanlardan terekküp etmek üzere Bakanlar arasından ayrılır. Heyete Başbakan veya tevkil edeceği Bakan reislik eder (Millî Korunma K. 4).

KOPYA DEFTERİ *bk.* Ticari defter.

KOR DİPLOMATİK *[alm. diplomatisches Korps. — fr. corps diplomatique. — ing. Corps Diplomatique].*

Aynı hükümet nezdine memur edilmiş her sınıftan diplomasi mümessil ve memurlarının heyet-i umumiyesi kor diplomatiği teşkil eder. Kor diplomatik içerisinde en kademli Büyük Elçiye «Duvayyen» *[alm. fr. ing. Doyen]* denir. Bu sınıftan mümessil yoksa, sınıf ve kıdem sırasiyle diğer mümessillerden biri duvayyen olur. Kor diplomatik namına teşebbüsler yapmak, ziyaretlerde bulunmak ve merasimde nutuk söylemek duvayyen'in vazifesidir.

KORPORASYON *bk.* Esnaf cemiyetleri.

KORSANLIK *[alm. Kaperei. — fr. course. — ing. cruise].*

Muharip devlet tarafından silâhlandırılarak düşman devlete, yahut tabasına ait malları zapteden ticaret gemilerinin fiil ve hareketlerine denir. Korsanlık vaktiyle meşru bir harb vasıtası idi. Korsanlık yapan kaptan ve tayfa ele geçince harb esiri muamelesi görürdü. Korsanlık 1856 Paris muahedesiyle ilga edilmiştir.

KORUCU *[alm. Hüter. — fr. garde. — ing. forest-keeper; gard of a wood or field].*

İnsanları, mezruatı, ormanları ve hayvanları korumakla vazifeli ve intihap ve tâyinleri hususi hükümlere

tabi olmak üzere zabıta salâhiyetini haiz bir nevi memurdur. Bunlara iştigal mevzularına göre köy korucusu, orman korucusu denir. Orman korucuları şimdi yoktur. Bunlara ait vazife orman muhafaza kıtaları tarafından görülmektedir (Köy K. 68 - 82).

KÖLE (köle) (Es. H.) Hürriyetten mahrum, başkasının mülküne dahil olan erkek insan ki hür mukabilidir. Köy *bk.* Köy ve köy hukuku.

KÖY VE KÖY HUKUKU *[alm. Landgemeinde und Landgemeindenrecht. — fr. village et législation sur les villages. — ing. village and law on village administration].*

En küçük âmme (kamu) idaresi, Türk komün idarelerinin küçük ve basit şeklidir. Kanuna göre belli bir sınır içinde yaşıyan, menkul ve gayrimenkul mallara sahip ve kanunların kendilerine verdiği işleri yapan iki binden aşağı nüfuslu ve hükmi şahsiyeti haiz topluluktur.

Hükmi şahsiyeti haiz olan köy uzuvları köy derneği, köy ihtiyar meclisi ve muhtardır. Köyün teşkilâtını, vazife ve salâhiyetlerini, münasebetlerini gösteren kaideler köy hukukunu teşkil eder (Köy K.).

KREDİ (İtibar) *[alm. Kredit. — fr. crédit. — ing. credit. — lât. credere].*

Lâtince credere yani inanmak ve itimat etmek kelimesinden gelir.

I — İktisatta: a) Mevcut bir servetin müstakbel bir servetle mübadelesi veya nakden tediyenin geri bırakılmasıdır; para, eşya, veya hizmet gibi bir şeyin istikbalde mukabilini ödemek istiyeceği veya ödemiye muktedir olacağı ümidiyle diğer bir kimseye devridir.

b) Bir kimsenin tediye kabiliyeti hakkında mevcut kanaat: kredisi olmak.

c) Bir şahsın umumiyetle bir bankerin başka bir şahsa olan itimadı neticesi bu şahsın emrine muayyen bir miktar parayı âmade bulundurması için giriştiği taahhüttür: kredi açmak (Bankalar K. 19, 20).

ç) (Geniş mânada) bankaların yaptıkları ikraz ile müteradif olarak kullanılır: kredi müessesesi, uzun vâdeli kredi, kısa vâdeli kredi gibi.

II — Muhtelif kredi nevileri vardır:

a) Açık kredi *[alm. offener (ungedeckter) Kredit, Blankokredit. — fr. crédit a découvert, crédit en blanc. — ing. open credit]:* borçlunun şahsi imzasından başka teminat alınmadan yapılan ikraz veya açılan kredidir (Bankalar K. 21; 3399 No. K. 1, 3).

b) Müekket (sağlamlaştırılmış) kredi *bk.* Akreditif.

c) Gayrimüekket (sağlamlaştırılmamış) kredi (âdi kredi) *bk.* Akreditif.

ç) Şahsi kredi: fertlerin dostlarından veya malî müesseselerden istikrazda bulunmaları veya perakendeci tacirlerden veresiye mal almalarıdır.

d) Vesikalı kredi *[alm. Rembourskredit. — fr. crédit documentaire. — ing. documentary credit]:* yola çıkârılmış mallara ait vesikaların (umumiyetle konşimento ve sigorta poliçesi) terhini mukabilinde açılan kredidir (MK. 871; TK. 760, 1114 - 1116). Buna ithalât üzerine kredi de denir.

e) Zirai kredi *[alm. Agrarkredit. — fr. crédit agricole. — ing. agricultural credit]:* zirai istihsalde veya ziraat tesisat ve âletlerinin temin, ikmal ve islâhında kullanılmak üzere para ikrazıdır. Zirai krediler umumiyetle şu maksatları güder:

1 — Çiftliğinin işletme sermayesi unsurlarını tamamlamak;

2 — Zirai istihsali verimlendirmek ve iyileştirmek;

3 — Çiftçiyi zirai işletmiye sahip kılmak veya kendisine bir zirai işletmeyi genişletecek arazi edindirmek;

4 — Zirai mahsullerin sürüm ve satışını kolaylaştırmak ve arttırmak (Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası K. 8 - 16).

f) Ticari kredi *[alm. Handelskredit. — fr. crédit commercial]:* ticari işlerde sarf adilmek üzere yapılan istikrazlar veya açılan kredi (TK. 747; Bankalar K. 24).

g) Sınai kredi *[alm. Industriekredit. — fr. crédit industriel]:* sınai tesisat ve teşebbüsler için açılan kredi (Ödünç para verme işleri K. 16).

KREDİ MÜESSESELERİ *bk.* Banka.

KRİMİNOLOJİ *[alm. Kriminologie. — fr. criminologie. — ing. criminology].*

Suç ve suçluluğu gerek dış gösterileri, gerek iç sebepleri bakımından inceleyen ilme denir.

İstanbul ve Ankara üniversitelerine bağlı birer Kriminoloji enstitüsü kurulmuştur.

KUBBE ALTI VEZİRİ Osmanlı teşkilâtında: muayyen bir vazifesi olmakla beraber Divan ı Hümâyuna devam eden ve bu divanda hazır bulunan vezirlerdir.

Bunlar Divanda kendilerine havale olunan işleri görürler veya sorulan hususlarda reylerini beyan ederlerdi. Bunlardan bazısı seferlerde komutanlıklara veya Sadrazamın sefere çıkması halinde sadarat kaymakamlığına tâyin olunurlardı.

KUDRET-İ CÜZ'İYE (kudrat-i cuz'iyya) (Es.H.) Kudret-i külliyenin muayyen bir fiile taallûkudur ki, fiil bununla hâsıl olur. Kudret-i cüz'iye fiil ile beraber vücut bulur. Fakat esbab ve alâtın selâmeti mânasına olan kudret fiilden evvel mevcuttur.

KUDRET-İ KÜLLİYE (kudrat-i kulliyya) Esbab ve alâtın selâmeti mânasınadır ki, bir şeye temekkün ve iktidar demektir. İnsan bununla bir işi yapıp yapmamıya mütemekkin ve muktedir olur. Meselâ: şuradan kalkıp gidebilmek iktidarı kudret-i külliyedir.

Kudret iki kısımdır: biri kudret i mümekkine, diğeri kudret-i müyessiredir.

Kudret-i mümekkine: fiili ifaya kudretin aşağı mertebesidir ki, teklifin sıhhatinin şartıdır. Bu kudret olmazsa teklif sahih olmaz. Buna «kudret-i mutlaka» da denir.

Kudret-i müyessire: kudretin yüksek mertebesidir. Malî mükellefiyetlerden çoğunun mesnedi budur.

KUMAR *[alm. Spiel. — fr. jeu. — ing. gaming. — lât. alea].*

1 — (HH) Kumar, oynıyanların mahareti, tertibe veya baht ve talihe tabi muayyen bir kazancın ödenmesini yekdiğerine karşı temin eden bir mukavele olarak

bir alacak hakkı doğurmaz. Piyango, müşterek bahis gibi hükümetçe müsaade edilmiş olan haller müstesnadır (BK. 504 - 507).

2 — (CH) Kumar, kazanç kasdiyle icra kılınan kâr ve zarar baht ve talihe bağlı bulunan oyunlardır. Umuma mahsus veya umuma açık olan yerlerde kumar oynamak veya oynatmak yasaktır. Kumar kabahat nevinden bir suçtur (CK. 567 - 570).

KUMPANYA *bk.* Şirket.

KUNDAKÇILIK *[alm. Brandstiftung. — fr. incendie volontaire. — ing. arson. — lât. vis incendii; incendium dolo factum]*.

Meskûn ve gayrimeskûn bir bina, gemi, koru, orman ve biçilmiş mahsulât veya kesilmiş odun ve kereste gibi şeylere kasden ateş vermektir.

Ceza kanunumuzda bunun yerine daha umumi bir tâbir olmak üzere «yangın» tâbiri kullanılmıştır (CK. 369 vd.).

KUPON *[alm Kupon, Zinsschein, Dividendenschein, Gewinnanteilschein.— fr. coupon.— ing. coupon]*.

Kıymetli bir evraka ekli olup vâdesi geldiğinde koparılarak ibraz edilmek suretiyle bedeli alınan faiz, temettü vesair mürettebat senedidir.

KUR'A (ḳur'a) (Es. H.) Bazı şeylerin tevzii veya bir şeye nail olacak kimsenin tâyini için iltizam edilen bir usuldür ki, bununla kalpleri tatyip, nizaı def gibi bir gaye gözetilir. Cemi «Akra'» dır.

KUR'A KEŞİDESİ *bk.* Keşide.

KUR'ÂN (ḳur'ān) Arapçada «okudu» mânasına gelen «Ḳa-Ra-'A» cevherinin masdarı olup «yüksek sesle okumak» (tilâvet etmek) ve «okumağa şayan olan» demektir. Ḳur'ân, ehlisünnet i'tikadına göre Cibril vasıtasiyle, Allah tarafından son Peygamber Hazreti Muhammed'e, 23 yılda, kısmen Mekke'de ve kısmen Medine'de, Arap dilinde olarak, parça - parça, nâzil olmuş (dünya yüzüne indirilmiş, bildirilmiş) ve vahy (ilham) olunmuş Allah Kitabı'nın adıdır. Kur'an, nazmı ve mânası ezelî ve ebedî olan ve mahlûk olmıyan ve Peygamberden tevatürle nakledilegelen 114 sûreden ve bu sûreler emir, nehy, vaat, vait, kıssa, emsâl, hudut (ceza) ve dua ve niyaz olmak ve aralarında Besmele de bulunmak üzere 6666 âyetten mürekkeptir. Bu âyetlerden hüküm ihtiva edenlerin, yani da'vet (cihad) ile meşrûât (münakâhât, müfarakaat, feraiz . . .), muamelât ve ukuubat gibi mükellefler arasındaki münasebetlere taalluk eyleyenlerin en çoğu Medine'de nâzil olmuştur ve Mekke'de nâzil olan âyetler daha ziyade İslâm akidesi esaslarını ihtiva etmektedir. Bu hükümlerden bazısı muayyen bir zaman için vahyolunduğundan sonradan başka hükümlerle «nesh» edilmiş (tatbiklerine nihayet verilmiş) tir.

İslâm Hukukunun İlmi olan «Fıkıh» istilâhında «Kitab» (Kitāb) (lûgatte mânası «yazılı şey» demektir). «Kur'an» ile müteradiftir ve Fıkh'ın dayandığı şer'î delillerin (kaynakların) birincisidir. (Bu delillerin ikincisi «Sünnet» (Sunnat), yani Kur'ân haricinde Peygamberin hadis (söz) leri ve ihtiyarî fiilleri, üçüncüsü «İcma» (İcmā'), yani bir asırda, bilhassa Peygamberin irtihalinden sonra birinci, ikinci ve üçüncü yüzyıllarda gelen müctehitlerin şer'î bir mesele üzerinde ittifak etmeleridir. «Kıyas» (Ḳiyās) ve diğer deliller Kur'an veya Sünnete râcidir.)

Kur'an'a «Zikr» (Ẕikr), «Hikma» (Ḥikma) ve «Furkaan» (Furḳān) da denir.

Kur'an nâzil olmuş ve tilâvet edilen vahy demek olduğundan «münzel ve metlûv vahy» diye vasıflandırılarak, Kur'an gibi «metlûv» olmıyan ve fakat mâna ve mefhum itibariyle «vahy» den ibaret bulunan «hadis» ten tefrik olunur.

Usul-i Fıkıh'ta şer'î hüküm, «Kitab», yani Kur'an'ın mânaya delâlet eden nazmından istidlâl edilir.

Bir âyet vahyolunur olunmaz nâzil olduğu lâfzile Peygamber tarafından muntazaman eshaba tebliğ edilir ve vahy kâtiplerine yazdırılırdı. Kur'an'ın âyetleri hıfzedilir (dikkatle ezberlenir) ve deri, hurma yaprağı, kemik ve taş üzerine yazılırdı. Âyetler ve âyetlerden terekküp eden sûreler, vahy sırasiyle değil, mevzulara göre bizzat Peygamberin işaretiyle, yine vahye müsteniden, tertibolunmuştur. Kur'an'ı tamamiyle ezberliyenlere «kaa'ri'» (ḳārī') (cemi «kurrâ» ḳurrā') denirdi ve bu tabir ilk zamanlarda «Fakih» (faḳīh) ler (Fıkıh âlimleri) mânasına da gelirdi. Kur'an'ın yazılıp hıfzedilmesine mukabil hadislerin yazılması Peygamber zamanında menedilmişti. Birinci Halife Ebubekir zamanında «Yemâme» vak'asında pek çok kurrâ şehit olduğundan Kur'an'ın cem'ine lüzum görüldü. Her âyetin Peygamber huzurunda yazıldığı iki şahitle ispat edilmek ve kurrâ'nın da hafızasına müracaat olunmak suretiyle âyetler, Peygamberin irtihalinden altı ay sonra, bu toplama işiyle vazifelendirilmiş olan, Zayd-ibni-Sâbit (Zayd İbna Sābit) tarafından büyük ihtimamla toplandı. Peygamber zamanında, hicretten çok sonra ve Mekke'nin fethinden evvel, kolaylık olmak üzere, yedi «harf» (ḥarf) (lehçe) de okunmasına muvakkaten ve nass' (naṣṣ) ların değişmemesi şartiyle, müsaade edilen Kur'an'ın asıl Kureyş lehçesi üzerinden mazbut kalması ve lehçe ihtilâflarına mahal verilmemesi için üçüncü Halife Osman zamanında kıraati tesbit edilerek Ebubekir'in tertip ettirdiği «Mushaf» (Muṣḥaf) tan nüshalar çıkartılıp her tarafa gönderildi ve başka kıraati ihtiva eden nüshalar yakıldı. Bu suretle yayınlanmış olan bugünkü Kur'ân, vahyolunan bütün âyetleri Peygamber tarafından emrolunmuş tertipte ve tercih olunan Kureyş lehçesile aynen ve hiç bir tadile uğramaksızın ihtiva etmektedir.

Saygı ifade etmek üzere Kur'ân'a «Kur'ân-ı Kerîm» «Kelâm-ı Kadîm» ve «Mushaf-ı Şerîf» denir.

KURÂ VE KASABAT ARAZİSİ (ḳurâ ve ḳaṣabāt arāżīsi) (Es. H.) Kadim köy ve kasaba içindeki arsalar ve kenarlarında bulunup tetimme-i sükna itibar olunan, nihayet yarım dönüm miktarı yerlerdir.

KURBET (Vakıfta) (**ḳurbat**) (Es. H.) Hayırlı cihetlere malı vakf ile Cenab-ı hakka tekarrüptür.

KURBET-İ ÜM (**ḳurbat-i umm**) (Es. H.) Ana ve büyük anlar vasıtasiyle olan karabettir: ana bir kardeşler ve bunların ferleri yakın ve uzak dayılar, teyzeler ve bunların ferileri gibi.

KURB-İ DERECE (Feraizde) (**ḳurb-i daraca**) (Es. H.) Ölen kimseye derece ve vasıta itibariyle yakınlık demektir.

Meselâ, mütevaffaya oğlu, torunundan daha yakındır.

KURTARMA VE YARDIM *[alm. Bergung und Hilfeleistung in Seenot. — fr. sauvetage et assistance maritime. — ing. salvage].*

Kurtarma; bir deniz kazasında geminin veya gemide bulunan şeylerin o gemi adamlarının idaresinden çıktıktan sonra üçüncü şahıslar tarafından ele geçirilerek emniyet altına alınmasıdır.

Yardım; bir geminin veya gemide bulunan şeylerin üçüncü şahısların yardımiyle deniz kazasından kurtarılmasıdır. Birinci halde kurtarma ücreti ve ikinci halde de yardım ücreti istenebilir (TK. 1281 vd.).

Kurtarma ve yardım esası Türkiyenin de iştirak ettiği milletlerarası anlaşmalarla teyit edilmiştir (K. No. 3226).

KUSUR *[alm. Verschulden, schuldhaftes Verhalten, Schuld. — fr. faute. — ing. fault, faultfinding. — lât. culpa].*

Tazmini mucip bir hareket tarzıdır. Bu hareket ya haksız bir fiil şeklinde veya mukaveleye muhalefet tarzında tecelli eder. Evvelkisinde kanun hükümlerine riayetsizlik, ikincisinde ise mukavele hükümlerine muhalefet vardır. Kusurun objektif unsuru «kanunun himaye ettiği bir hakka tecavüz» dür. «Mesuliyete ehliyet» kusurun sübjektif unsurunu teşkil eder.

Kusur; kasıt, ihmal veya tedbirsizlik neticesinde meydana gelir.

Kasıt *[alm. Vorsatz. — fr. intention.— ing. intention. — lât. intentio]*, haksız bir neticenin istihsali için sarf olunan iradi faaliyettir (BK. 41 f. 2).

İhmal *[alm. Fahrlässigkeit. — fr. négligence. — ing. negligence. — lât. culpa]*, haksız bir neticeyi istihdaf etmemekle beraber kanunun emirlerini yerine getirmemektir. Bir kimse birtakım şahıslara veya mallara nezaret etmiye (BK. 55, 56; MK. 320), yahut bir tehlikeyi önlemek için harekete geçmiye kanunen mecbur tutulmuş ise o kimsenin bu vazifeleri ihmal etmesi bir kusurdur (MK. 256).

Tedbirsizlikte haksız bir netice istihdaf edilmez; fakat halin icabettirdiği tedbirleri almamak yüzünden bir haksızlığa meydan verilmesi mümkündür. İhmalin derecesi fazla ise buna «ağır» kusur (ihmal) *[alm. grobe Fahrlässigkeit. — fr. négligence grave. — lât. culpa lata]* denir (BK. 243).

Akdi kusura gelince: borçlu mukavelenin kendisine yüklediği mükellefiyetlerden herhangi birini yerine getirmezse akdî kusur işlemiş olur. Borçluya teveccüh eden mükellefiyetler mukavele hükümlerine ve mukavelede bir sarahat yoksa mümasil işlerde alınması mutat olan tedbirlere yani objektif hüsnüniyet kaidelerine göre takdir olunur.

Akdî kusurla haksız fiillerdeki kusur arasında şu fark vardır: haksız fiillerde zarar gören kimse failin kusurlu olduğunu ispata mecburdur (BK. 42 f. 1). Akdî kusurda ise borçlu kendisine hiçbir kusurun isnadedilemiyeceğini ispat etmedikçe zarardan mesul olur (BK. 96).

2 — (Kuṣûr) *bk.* Ayıp.

KUSUR SİGORTASI *bk.* Kazaya karşı sigorta; mesuliyet sigortası.

KUVVET İ KARABET Karabette kuvvet demektir. Meselâ ana, baba bir kardeşin karabeti baba bir kardeşten kuvvetlidir. Çünkü, ana baba bir kardeş iki karabet ve diğeri bir karabet sahibidir.

KUVVE-İ KAZAİYE *bk.* Kaza kuvveti.

KUVVET *bk.* Kuvvetlerin ayrılığı.

KUVVETLERİN AYRILIĞI *[alm. Gewaltenteilung. — fr. séparation des pouvoirs. — ing. separation of powers].*

Devlet idaresinde adalet ve muvazenenin tesisi maksadiyle yasama, yürütme ve yargılama iktidarlarının birbirinden tamamiyle ayrı olarak işlemeleri nazariyesidir.

Bu nazariye hükümdarların mutlak ve bütün kuvvetleri şahsında toplıyan kudretlerine karşı bir mücadele silâhı olarak ortaya atılmış, İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesine ve ondan sonraki esas teşkilât kanunlarına prensip olarak girmiştir. Kuvvetlerin ayrılığı prensibinin en ileri gittiği memleket Şimalî Amerika Birleşik devletidir.

KUVVETLERİN BİRLEŞMESİ *[alm. Gewaltenverbindung. — fr. confusion des pouvoirs. — ing. concentration of powers].*

Parlamento karşısında müstakil bir icra kuvveti bulunmıyarak icra vazifesini gören teşekkülün meclisin murahhas heyeti vaziyetinde olmasıdır. 1792-1795 senelerinde Fransada Konvansiyon bu hükümet şeklinin tam bir misalidir.

Anayasada kuvvetlerin birleşmesi prensibi Türk inkılâbının başından beri hâkim olmuştur. Bununla beraber, Anayasa hayat ihtiyaçlarını göz önünde tutarak devletin üç kuvvetine ait vazifelerini ayrı ayrı fasıllarda göstermiştir (Anayasa 5-8).

KÜÇÜK (Sagir) *[alm. Minderjähriger. — fr. mineur — ing. infant. — lât minor].*

Yaşının küçüklüğü dolayısiyle medeni haklarını kullanma ehliyetinden tamamen veya kısmen mahrum olan şahsa denir.

Küçük (sagir) reşit'in zıddıdır (MK. 11 vd.).

KÜÇÜK SANAT KOOPERATİFLERİ Millî Korunma Kanununa dayanılarak kararlaştırılmış olan 513 ve 516 sayılı Koordinasyon Heyeti kararlarına göre kurulup ta Ticaret kanuniyle zikri geçen kararların hükümlerine tabi olan kooperatifler. Bunlar Ekonomi Bakanlığınca verilecek hususi bir müsaadeye istinaden ve bir tip statüye göre kooperatifin mevzuu olan küçük sanati kendisine bilfiil sanat ittihaz eden en az yedi kişi tarafından kurulur. Görülecek lüzum üzerine küçük sanat kooperatiflerinden iki veya daha fazlasının birleşmeleri veya bir kooperatifin muhtelif kooperatiflere ayrılması yahut kooperatifler arasında birlik kooperatifleri kurması mecburi kılınabilir. Ve yine görülecek lüzum üzerine küçük sanat kooperatifleri ile bunların birlik kooperatifleri idare meclisi azâsından hepsi veya bir kısmı faaliyetten menedilebilir. Küçük sanat kooperatiflerinin müdürleri ve murahhas azâları idare meclisinin teklifi ve Ekonomi Bakanlığının tasdiki ile tayin olunur. Kooperatifler ve birlik kooperatiflerinin ortak ve uzuvları gerek esas mukavelenameleri hükümlerine ve gerek bu mukavelenamelerin ve gerek 513 ve 516 sayılı kararların tatbikatiyle alâkalı olarak Ekonomi veya Ticaret

Bakanlığınca ittihaz edilecek kararlara riayet etmekle mükelleftirler.

KÜÇÜK SANATLAR *[alm. Kleingewerbe, Handwerk. — fr. arts et métiers. — ing. arts and crafts].*

Bir ustanın kendi nam ve hesabına ve başlı başına kendi mesuliyeti altında evinde veya muhassas bir yerde ailesi efradından olan veya olmıyan ve sayısı mahdut olan çırak ve kalfalarla birlikte el emeği ve ihtisas kullanarak iş yapması ve yaptığı eşyayı satılığa çıkarmayı meslek edinmesi 11/1/1943 gün ve 4355 sayılı kanuna göre küçük tacir sıfatını haiz olmamak şartiyle ister seyyar olsunlar ister bir dükkânda veya bir sokağın muayyen mahallerinde sabit bulunsunlar faaliyeti nakdi sermayesinden ziyade bedeni mesaisine istinat eden ve kazancı maişetini temine kâfi olacak derecede az olan kimselere küçük sanat sahipleri denir. Küçük sanat sahiplerinin gerek bizzat gerek amele istihdam veya makine istimal ederek sanat eserlerini vücude getirmesi ve bu mahsulleri satması ticari mahiyette olmıyan adi işlerdendir (TK. 19). Küçük sanat sahipleri, küçük tacirlerle birlikte «esnaf» tâbiriyle anılır (*bk.* Esnaf; Esnaf cemiyetleri).

KÜÇÜK TACİR *bk.* Esnaf; Tacir.

KÜFR (kufr) (Es. H.) Lûgatte, setr ve ihfa mânasınadır. Istılahta «Cenab-ı hakkın varlığını veya birliğini, şerâyi-i ilâhiyeden veya enbiya ve mürselinden herhangi birisini inkâr» demektir. Bu suretle münkir olana «kâfir» derler.

KÜREK CEZASI *[alm. Zwangsarbeit. — fr. travaux forcés. — ing. punishment of the galleys; hard labour with transportation].*

1274 tarihli eski Ceza Kanununun 19 - 21 nci maddelerinde yazılı olup devletçe, memleketin münasip yerlerinde tesis edilecek umumi hapishanelerde, ayaklarına demir vurularak hidemat-ı şakkada kullanılmak suretiyle infaz olunan bir ceza idi.

KÜSURAT-I MUNZAMMA *bk.* Munzam kesir.

KÜTÜK *bk.* Resmi sicil

L

LÂFZ *[alm. Wortlaut. — fr. la lettre (d'une disposition légale). — ing. letter. — lât. verba ac litterae, scriptum (legis)].*

1 — Yazılı bir hukuk kaidesinin veya hukukan önemli bir vesikanın, metninde kullanılan kelimeler bakımından anlamı (MK. 1). Lâfzın mukabili, metnin ruhu *[alm. Sinn, Geist (des Gesetzes). — fr. l'esprit. — ing. spirit. — lât. sententia]* dur.

2 — **Lâfz** (lafẓ) (Es. H.) Lûgatte, yazılı ve yazısız söze denir. Vakıfta ise aşağıdaki anlamlarda kullanılır:

Lâfz-ı muhtemel (lafẓ-i muḥtamal) İki veya daha ziyade mânaya hamli mümkün bulunan sözdür ki, hangisinin kasdolunduğu mücerret rey ile değil deliller, karineler ile tayin olunur.

Lâfz-ı müfesser (lafẓ-i mufassar) Tahsis ve tevile ihtimal bırakmıyacak derecede açık olan sözdür ki, onunla amel vacip olur.

Lâfz-ı müşterek (lafẓ-i muştarak) Mütaaddit müsemması bulunan lâfızdır ki, hangi mâna kasdolunduğu taayyün etmediği surette mânasız addolunur, onunla amel olunmaz.

Lâfz-ı zâhir (lafẓ-i ẓâhir) Teemmül ve tefekküre muhtaç olmaksızın dinleyenin derhal mânasını anladığı sözdür ki bunun zıddına «hafi» denir.

LÂFZİ TEFSİR *bk.* Tefsir.

LÂĞV (lâğıv) (laġv) (Es. H.) Söylenip söylenmemesi itibara lâyık olmıyan sözdür.

LAHEY KAİDELERİ 1922 *[alm Haager Regeln (1922). — fr. règles de la Haye (1922). — ing. Hague rules (1922)].*

1921 de toplanan Lahey konferansında; deniz nakliyatında kiralıyanla kiracının karşılıklı mükellefiyetlerini konşimento olmadan belirlemek ve bilhassa nakliyecinin mesuliyetinin şümulünü tayin etmek hususunda kabul edilen kaideler. Bu kaidelerin metni 1924 de Brüksel'de toplanan milletlerarası komisyonla İngiliz ve Belçika kanunları tarafından hemen hemen aynen iktibas edilmiştir.

LAHEY MUKAVELELERİ *[alm. Haager Abkommen, Haager Konventionen. — fr. Conventions de la Haye. — ing. Hague Conventions].*

1899 ve 1907 tarihli Lahey mukaveleleri milletlerarası hukukun inkişafında mühim bir merhale teşkil eder.

Birinci Lahey konferansı 18/5/1899 da toplanmış ve iki buçuk ay kadar devam etmiştir. Bu konferansta tetkik edilen mevzular şunlardır: 1 — Milletlerarası ihtilâfların sulh yoliyle halli, 2 — Kara harbleri kanun ve taamüllerine dair nizamname, 3 — 1864 tarihli Cenevre mukavelesinin deniz harbleri hakkında da tatbikine dair mukavelename.

İkinci Lahey konferansı 15/7/1907 de toplanmış ve üç ay kadar sürmüştür. Bu konferansta tetkik ve tesbit edilen mevzular şunlardır: 1 — Milletlerarası ihtilâfların sulhen halli, 2 — Hususi mukavelelerden doğan borçların tediyesini temin için kuvvet kullanılmaması, 3 — Kara harbleri kanun ve teamülleri, 4 — Bir kara harbi vukuunda bitaraf devletlerin hak ve vazifeleri, 5 — Muhasematın başlangıcında düşman ticaret gemileri hakkında tatbik olunacak rejim, 6 — Ticaret gemilerinin harb gemisi haline konması, 7 — Denizlerin altına kendi kendine müteharrik mayinler koymak, 8 — Harb zamanında deniz kuvvetleri tarafından bombardımanlar,

Bakanlığınca ittihaz edilecek kararlara riayet etmekle mükelleftirler.

KÜÇÜK SANATLAR *[alm. Kleingewerbe, Handwerk. — fr. arts et métiers. — ing. arts and crafts].*

Bir ustanın kendi nam ve hesabına ve başlı başına kendi mesuliyeti altında evinde veya muhassas bir yerde ailesi efradından olan veya olmıyan ve sayısı mahdut olan çırak ve kalfalarla birlikte el emeği ve ihtisas kullanarak iş yapması ve yaptığı eşyayı satılığa çıkarmayı meslek edinmesi 11/1/1943 gün ve 4355 sayılı kanuna göre küçük tacir sıfatını haiz olmamak şartiyle ister seyyar olsunlar ister bir dükkânda veya bir sokağın muayyen mahallerinde sabit bulunsunlar faaliyeti nakdi sermayesinden ziyade bedeni mesaisine istinat eden ve kazancı maişetini temine kâfi olacak derecede az olan kimselere küçük sanat sahipleri denir. Küçük sanat sahiplerinin gerek bizzat gerek amele istihdam veya makine istimal ederek sanat eserlerini vücude getirmesi ve bu mahsulleri satması ticari mahiyette olmıyan adi işlerdendir (TK. 19). Küçük sanat sahipleri, küçük tacirlerle birlikte «esnaf» tâbiriyle anılır (*bk.* Esnaf; Esnaf cemiyetleri).

KÜÇÜK TACİR *bk.* Esnaf; Tacir.

KÜFR (kufr) (Es. H.) Lûgatte, setr ve ihfa mânasınadır. Istılahta «Cenab-ı hakkın varlığını veya birliğini, şerâyi-i ilâhiyeden veya enbiya ve mürselinden herhangi birisini inkâr» demektir. Bu suretle münkir olana «kâfir» derler.

KÜREK CEZASI *[alm. Zwangsarbeit. — fr. travaux forcés. — ing. punishment of the galleys; hard labour with transportation].*

1274 tarihli eski Ceza Kanununun 19 - 21 nci maddelerinde yazılı olup devletçe, memleketin münasip yerlerinde tesis edilecek umumi hapishanelerde, ayaklarına demir vurularak hidemat-ı şakkada kullanılmak suretiyle infaz olunan bir ceza idi.

KÜSURAT-I MUNZAMMA *bk.* Munzam kesir.

KÜTÜK *bk.* Resmi sicil

L

LÂFZ *[alm. Wortlaut. — fr. la lettre (d'une disposition légale). — ing. letter. — lât. verba ac litterae, scriptum (legis)].*

1 — Yazılı bir hukuk kaidesinin veya hukukan önemli bir vesikanın, metninde kullanılan kelimeler bakımından anlamı (MK. 1). Lâfzın mukabili, metnin ruhu *[alm. Sinn, Geist (des Gesetzes). — fr. l'esprit. — ing. spirit. — lât. sententia]* dur.

2 — **Lâfz** (lafẓ) (Es. H.) Lûgatte, yazılı ve yazısız söze denir. Vakıfta ise aşağıdaki anlamlarda kullanılır:

Lâfz-ı muhtemel (lafẓ-i muḥtamal) İki veya daha ziyade mânaya hamli mümkün bulunan sözdür ki, hangisinin kasdolunduğu mücerret rey ile değil deliller, karineler ile tayin olunur.

Lâfz-ı müfesser (lafẓ-i mufassar) Tahsis ve tevile ihtimal bırakmıyacak derecede açık olan sözdür ki, onunla amel vacip olur.

Lâfz-ı müşterek (lafẓ-i muştarak) Mütaaddit müsemması bulunan lâfızdır ki, hangi mâna kasdolunduğu taayyün etmediği surette mânasız addolunur, onunla amel olunmaz.

Lâfz-ı zâhir (lafẓ-i ẓâhir) Teemmül ve tefekküre muhtaç olmaksızın dinleyenin derhal mânasını anladığı sözdür ki bunun zıddına «hafi» denir.

LÂFZİ TEFSİR *bk.* Tefsir.

LÂĞV (lâğıv) (laġv) (Es. H.) Söylenip söylenmemesi itibara lâyık olmıyan sözdür.

LAHEY KAİDELERİ 1922 *[alm Haager Regeln (1922). — fr. règles de la Haye (1922). — ing. Hague rules (1922)].*

1921 de toplanan Lahey konferansında; deniz nakliyatında kiralıyanla kiracının karşılıklı mükellefiyetlerini konşimento olmadan belirlemek ve bilhassa nakliyecinin mesuliyetinin şümulünü tayin etmek hususunda kabul edilen kaideler. Bu kaidelerin metni 1924 de Brüksel'de toplanan milletlerarası komisyonla İngiliz ve Belçika kanunları tarafından hemen hemen aynen iktibas edilmiştir.

LAHEY MUKAVELELERİ *[alm. Haager Abkommen, Haager Konventionen. — fr. Conventions de la Haye. — ing. Hague Conventions].*

1899 ve 1907 tarihli Lahey mukaveleleri milletlerarası hukukun inkişafında mühim bir merhale teşkil eder.

Birinci Lahey konferansı 18/5/1899 da toplanmış ve iki buçuk ay kadar devam etmiştir. Bu konferansta tetkik edilen mevzular şunlardır: 1 — Milletlerarası ihtilâfların sulh yoliyle halli, 2 — Kara harbleri kanun ve taamüllerine dair nizamname, 3 — 1864 tarihli Cenevre mukavelesinin deniz harbleri hakkında da tatbikine dair mukavelename.

İkinci Lahey konferansı 15/7/1907 de toplanmış ve üç ay kadar sürmüştür. Bu konferansta tetkik ve tesbit edilen mevzular şunlardır: 1 — Milletlerarası ihtilâfların sulhen halli, 2 — Hususi mukavelelerden doğan borçların tediyesini temin için kuvvet kullanılmaması, 3 — Kara harbleri kanun ve teamülleri, 4 — Bir kara harbi vukuunda bitaraf devletlerin hak ve vazifeleri, 5 — Muhasematın başlangıcında düşman ticaret gemileri hakkında tatbik olunacak rejim, 6 — Ticaret gemilerinin harb gemisi haline konması, 7 — Denizlerin altına kendi kendine müteharrik mayinler koymak, 8 — Harb zamanında deniz kuvvetleri tarafından bombardımanlar,

9 — Cenevre mukavelenamesi esaslarının deniz harblerine de tatbiki, 10 — Deniz muharebelerinde ganimet hukukunun tatbikatında vaz olunan tahditler, 11 — Milletlerarası bir deniz müsadere mahkemesi ihdası, 12 — Deniz harblerinde bitaraf devletlerin hukuk ve vazifeleri, 13 — Balonlardan infilâk edici maddelerin atılmasının men'i.

Yukarda yazılan mevzular üzerine on üç mukavelename tanzim edilmiştir. Bunlardan on ikisi bugün meridir.

LAHEY SULH KONFERANSI *bk.* Lahey mukaveleleri.

LAKAP *[alm. Beiname. — fr. surnom. — ing. surname. — lât. cognomen].*

Bir şahsın örf ve âdet dolayısiyle takındığı veya soyunun takınagelmiş olması sebebiyle sahip bulunduğu isimdir.

Bu da öz ad ve soyad veya müstear ad gibi insanları biribirinden ayırt etmiye yaramak itibariyle Medenî Kanunumuzca himaye görür (MK. 25).

LAKIT (laḳīṭ) (Es. H.) İnfakden âciz bulunmak veya töhmet altında kalmak gibi bir sebeple ehli tarafından öteye beriye bırakılan çocuk demektir. müennesi lakitadır. Eğer bırakılan çocuğun helâkini mucip olacak ise onu oradan kaldırmak-gören kimseye vacip olur. Bu gibi bulunmuş çocukların nüfusa kayıtlarına dair 14 ağustos 1330 tarihli Nüfus Kanununda (20, 21) hükümler vardır.

LÂYENAZİLLİK *[alm. Unabsetzbarkeit. — fr. inamovibilité. — ing. irremovability (from office].*

Yargıçların bağımsızlıklarını sağlamak için kendilerine tanınmış bir imtiyaz olup bunların idari mülâhazalarla vazifelerinden alınmamalarını tazammun eder (Anayasa 56; Hâkimler K. 79-82, 86, 91, 92).

LÂYIHA 1 — *bk.* Kanun lâyıhası.

2 — (HMU) *[alm. Schriftsatz. — fr. mémoire. — ing. written statement.]* Dâvada tarafların iddia ve müdafaalarını teşrih ve dermeyan etmek üzere mahkemeye veya tahkikat yargıcına verdikleri yazılı beyanlarıdır.

Dâvacı tarafından dâvanın başında verilen lâyıhaya «dâva arzuhali», dâva edilen tarafından buna karşı verilen lâyıhaya «cevap lâyıhası»; Yargıtaya verilen ve hükmün temyizini tazammun eden lâyıhaya «Temyiz lâyıhası» denilmektedir. Asliye mahkemeleriyle yargıtay ve idarî kaza mercilerine lâyıha tevdii ve hasma tebliği mecburidir.

LÂYİKLİK *[alm. Trennung von Staat und Kirche, Laizismus. — fr. laicité. — ing. secularism].*

Devlet idaresinde ilim ve fen icaplarının ve münhasıran dünya ihtiyaçlarının göz önünde tutulmasına ve dinin ancak vicdana taallûk edip dünya ve siyaset işlerinde müdahalesi doğru olamıyacağına ve bu kanaatle tesis edilen bir idarenin hakiki terakkiyi temin edeceğine inanıştır ki, Cumhuriyet Halk Partisinin ana vasıflarından beşinci maddeyi teşkil etmekte iken 5 Şubat 1937 tarihinden itibaren Anayasaya alınmıştır (C. H. P. Programı 5; Anayasa 2).

LÂZIM-ÜL-İCRA HÜKÜM VE KARAR *bk.* Kaziye-i muhkeme.

LEVHA 1 — Avukatlar levhası *[alm. Rechtsanwaltsliste. — fr. tableau d'un barreau. — ing. Law List]:* bir Baro mıntakası içinde bütün avukatların adlarını ve bürolarını muhtevi olmak üzere baro idare meclisi tarafından her adlî yıl başlangıcında tanzim edilen defterdir (Avukatlık K. 51 vd.).

2 — Sokak levhası *[alm. Strassenschild. — fr. plâque de rue. — ing. name-plat]:* sokak veya meydanın ismini muhtevi ve belediye tarafından sokak veya meydanın münasip yerine asılan yazıdır.

3 — Ticarethane levhası *[alm. Ladenschild, Aushängeschild. — fr. enseigne. —]:* ticari müessesenin iştigal mevzuunu ve ticaret ünvanını muhtevi olmak üzere methaline asılan yazıdır (TK. 42).

LEVSÜL'KATL (lavsul-ḳatl) (Es. H.) Birisini katletmekle müttehem olan şahısta katlin nişanesi yahut maktul ile aralarında zâhir bir adavet bulunması gibi alâmet ve karinelerden ibarettir. Bu hale, beyyine-i zaîfe denir.

LEX FORİ *bk.* Mahkemenin kanunu.

LİAN (li'ān) (Es.H.) Lûgatte, lânetleşmek demektir. Istılahta, zina isnat veya çocuğunu inkâr ederek karısına kazfeden kimse ile karısının hâkim huzurunda usulüne uygun olarak dörder defa şahadet ettikten sonra nefislerine lânet ve yalan şahadetleri takdirinde Allahın gazabını üstlerine dâvet etmeleridir.

LİBERALİZM *[alm. Liberalismus. — fr. libéralisme. — ing. liberalism].*

Siyasi hürriyetlerde ve iktisadi meselelerde genişlik ve serbestlik ifade eden doktrinlerin hepsine birden verilen addır.

Evvelleri liberalizmin mânası pek kati idi ve terakkiyi hürriyetten bekleyip kırallıkla kilisenin mutlak hâkimiyetine karşı gelenlere liberal denirdi. Bu günkü mânasında liberalizm ruhban aleyhtarı radikalizm ile devlet sosyalizmine ve komünizme muhalif olan mesleği ifade eder.

LİMAN *[alm. Hafen. — fr. port. — ing. port. — lât. portus, refugium].*

1 — Suların kara içine tabii veya suni olarak girmesi sayesinde gemilerin barındığı ve yük alıp boşaltdığı yerlerdir.

Harb limanı *[alm. Kriegshafen. — fr. port militaire. — ing. naval port or station]:* harb gemilerinin muhtaç oldukları malzeme, tesisat ve müdafaaları ihtiva eden limandır.

Serbest liman *[alm. Freihafen. — fr. port franc. — ing. free-port]:* ticaret mallarının gümrüğe tabi olmaksızın serbestçe depo ve transit edilebileceği limandır.

Türkiyede limanlar 618 No. Kanuna müsteniden başlıca limanlarımız için neşrolunan liman talimatnameleriyle tanzim edilmiştir. Meselâ: 1926 ve 1931 tarihli İstanbul Liman Talimatnamesi.

2 — *bk.* Bağlama limanı.

LİMİTED ŞİRKET *[alm. Gesellschaft mit beschränkter Haftung (G. m. b. H.). — fr. société à responsabilité limitée. — ing. limited (liability) company].*

Verdikleri muayyen miktarda sermaye hissesinden fazla mesul olmamak şartiyle iki ilâ elli kişi arasında bir ünvan altında ve Ticaret Bakanlığının müsaadesiyle kurulan ve sermayesi aksiyonlara taksim edilmemiş bulunan ticari şirketlere denir.

Bu nevi şirketlere « mahdut mesuliyetli şirket » dahi denir.

Limited şirketler, sigortacılıktan başka her türlü ticari muameleler ile iştigal edebilir (TK. 121, 503 vd.).

LİSANS *[alm. Erlaubnis, Erlaubnisschein, Lizenz. — fr. licence. — ing. licence].*

Umumi mânada: her hangi bir işin veya ticari muamelenin icrası için devlet makamları tarafından verilen müsaadedir.

Hususi mânada: bir memleketten ihraç edilecek veya bu memlekete ithal olunacak malların çıkması veya girmesi için alâkalı makamlara verilen istisnaî müsaadedir (Gümrük K. Muaddel 16).

LOKAVT *[alm. Aussperrung (von Arbeitern). — fr. lock-out. — ing. lock-out].*

İş verenlerin, işleri durdurmak için fabrikaları ve ticarethaneleri aynı zamanda kapamak hususunda işçilere karşı aralarında yaptıkları anlaşmadır ki, bizde yasaktır. Bunun zıddı grevdir (İş. K. 72 vd.).

LOMBART MUAMELESİ *[alm. Lombardgeschäft. — fr. prêt ou avance sur gages (lombard). — ing. lombard-business].*

Menkul kıymetler veya ticari emtia terhini mukabilinde temin olunan kısa vâdeli bir nevi banka kredisidir.

LONCA *bk.* Esnaf cemiyetleri.

LONDRA BEYANNAMESİ *[alm. Londoner Seerechtsdeklaration. — fr. déclaration de Londres. — ing. Declaration of London].*

Deniz harbi hukukuna taallûk eden meseleler arasında denizde musadere hukukuna ait olan esaslar ve kaideler deniz kuvvetlerine sahip olan devletlerden bazılarını alâkadar ederek bu husus için 1908 senesinde Londrada bir konferans akdi kararlaştırılmıştır. Bu konferansta tespit olunan esaslar 26 Şubat 1909 tarihli Londra beyannamesiyle âkit devletlerin mürahhasları tarafından kabul edilmiş ise de, beyanname hiçbir devlet tarafından tasdik edilmemiş ve binaenaleyh devletlerarası hukuku bakımından bir mukavelename mahiyetini almamıştır. Bununla beraber bu beyannamenin ihtiva ettiği hükümler devletlerarası hukukunun umumi esaslarına tam bir mutabakat arzetmesi noktasından hukuki bakımdan ehemmiyeti haiz olduğu gibi denizlerde müsadereye ait örf ve âdet hukukunun da ehemmiyetli bir vesikasını teşkil eder. Bu örf ve âdet hukuku bazı devletler tarafından dahilî kanunlariyle kabul ve tasdik edilmiştir (Denizde Zabt ve Müsadere Kanunu).

1930 tarihli Londra beyannamesi şu hükümleri ihtiva eder: 1 — Harb zamanında abluka, 2 — Harb kaçağı, 3 — Bitaraflığa uymıyan himaye ve yardım, 4 — Bitaraf gemilerin ve malların tahribi, 5 — Bayrak değiştirme, 6 — Düşmanlık sıfatı, 7 — Refakat, 8 — Mukavemet, 9 — Tazminat.

LOTÜS MESELESİ *[alm. Lotusfall. — fr. affaire du Lotus. — ing. Lotus case].*

2 Ağustos 1926 tarihinde gece yarısına doğru İstanbul'a giden Fransız ticaret gemisi «Lotüs» ile kömür nakliye vapuru Türk sancağını taşıyan «Bozkurt» arasında Midilli adasında Sığrı burnunun 5-6 mil açığında bir çatışma olmuştur. Bu çatışma neticesinde ikiye bölünen «Bozkurt» batmış ve içinde bulunanlardan sekiz Türk boğulmuştu. «Lotüs» kazaya uğrayanlardan on kişiyi kurtardıktan sonra yoluna devam etmiş ve 3 Ağustosta İstanbul'a varmıştı.

Çatışma esnasında «Lotüs» de nöbetçi zabiti olarak Fransız tabaasından «Demons» ve «Bozkurt» ta da geminin kaptanı olup kurtarılanlar arasında bulunan «Hasan» manevraları idare ediyorlardı.

Bu iki kaptan, dikkatsizlikle ölüme sebebiyetten zanlı olarak, tevkif edilmişti.

Dâvanın rüyetine 28 Ağustos tarihinde İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinde başlanmıştı. Demons, Türk mahkemesinin salâhiyetsizliğini iddia etmiş ise de mahkeme bu iddiayı reddetmişti. 11 Eylülde ikinci celsede «Demons» un kefaletle salıverilmesini istemesi üzerine altı bin Türk lirası kefaletle 13 Eylülde tahliye edilmişti. 15 Eylülde mahkeme « Demons » u 80 gün hapse ve 22 lira para cezasına «Hasan» ı da biraz daha fazla bir cezaya mahkûm etmişti.

«Demons» aleyhine Türk adliyesinin bu hareketi Fransa hükümeti tarafından diplomasi yolu ile protesto edilmiş ve «Demons» un tahliyesi ve Türk mahkemesinin salâhiyetsizliği iddiasiyle Fransız mahkemesi lehine meseleden el çekmesi istenilmişti.

Bu teşebbüsler üzerine Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti 2 Eylül 1926 da bu «kaza ihtilâfı» nın Lahey Milletlerarası Daimî Adalet Divanına havalesine mümanaat etmiyeceğini beyan etmişti. Fransız hükümeti de buna muvafakat etmekle Cenevrede bir tahkimname imza edilerek ihtilâf Adalet Divanına havale olunmuştu. Tahkimname şu iki meseleyi ihtiva ediyordu:

1 — Türkiye, 2 Ağustos 1926 da açık denizde Fransız gemisi «Lotüs» ile Türk gemisi «Bozkurt» arasında husule gelmiş olan çatışma dolayısiyle Fransız gemisinin İstanbul'a gelmesinde Türk gemisi kaptanı ile birlikte, çatışma esnasında «Lotüs» te nöbetçi zabiti olan «Demons» aleyhine Türk tabaasından sekiz taife ve yolcunun ölümü ile neticelenen «Bozkurt» un ziyaı sebebiyle Türk kanunlarına tevfikan murtabıt suç takibatı icra etmekle ikamet ve adlî salâhiyete mütaallik 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan mukavelenamesinin 15 inci maddesine muhalif olarak Milletlerarası hukuku esaslarında mugayir hareket etmiş midir? Ve etmiş ise bu hareketi hangi esaslara mugayirdir?

2 — Müspet cevap takdirinde, mümasil meselelerde Milletlerarası hukuk esaslarına göre nakdi bir tazmin tahassül ettiği halde, «Demons» lehine ne gibi bir tazmin mükellefiyeti vardır?

Murafaa yoliyle muhakeme icra eden ve on iki âzadan mürekkep olan Divan reylerde müsavat hasıl olmasına binaen Reisin bulunduğu tarafın tercihi suretiyle aşağıdaki kararı vermiştir:

2 Ağustos 1926 tarihinde açık denizde Fransız gemisi « Lotüs » ile Türk gemisi « Bozkurt » arasında husule gelmiş olan çarpışma neticesinde sekiz Türk

tabaasının ölümüne sebep olan «Bozkurt» un ziyaı dolayısiyle ve Fransız gemisinin İstanbul'a varmasında çatışma esnasında «Lotüs» de nöbetçi kaptan bulunan kaptan mülâzimi «Demons» aleyhine Türk kanununa tevfikan, Türkiye cezai takibat icra etmekle ikamet ve adlî salâhiyete mütedair 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan mukavelenamesinin 15 inci maddesine mugayir olarak Milletlerarası hukuk esaslarına muhalif hareket etmemiştir.

Bu suretle, Lotüs meselesi Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin tezinin kabulü ile neticelenmiştir.

LOZAN SULH MUAHEDESİ *[alm. Lausanner Friedensvertrag.— fr. traité de Lausanne.— ing. Treaty of Peace, signed at Lausanne].*

«İstiklâl mücadeleleri» namını alan savaşların Türk milletinin kat'i surette zaferi ile neticelenmesi üzerine bir tarafta 1914-1918 Cihan Harbine giren müttefik ve müşarik devletlerle Karadenizde veya kapitülâsyonlarla alâkası olan devletler ve diğer tarafta Türkiye olmak üzere İsviçrenin Lozan şehrinde aktedilen 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan sulh muahedenamesiyle her bakımdan tam istiklâli teslim olunmuş, millî hudutları tâyin edilmiş, kapitülâsyonların tamamen ilgası bütün devletlerce kabul olunmuş ve bunun neticesi olarak âkit Devletlerin Türkiye toprağındaki tabaasının şahsı ve malları itibariyle devletler umumî hukukuna tevfikan muamele göreceklerine dair hükümler konulmuştur. Lozan muahedesi mucibince ecnebi devletler tabaasının Türkiyede devletler umumi hukuku dahilinde muamele görmeleri için Türklerin de aynı devletlerin memleketlerinde bu suretle muamele görmeleri şarttır. Vaktiyle fiilen Osmanlı devletinden ayrılmış olan Mısır, Kıbrıs ve on iki ada üzerindeki fiilî vaziyetleri Türkiye tasdik ve teyidetmiş, İmroz ve Bozca ada için Türkiye hâkimiyeti altında mahallî bir idare kurulması kabul edilmiştir (304 No. K.).

LÜKATA 1 — (luḳaṭa) (Es. H.) Yolda ve sair mahalde bulunup hakikaten veya hükmen maliki bilinmiyen ve mubah dahi olmıyan maldır.

2 — *bk.* İktisap ve yolları.

LÜLE Sekiz masura su miktarını ifade eden ölçüdür.

LÜZUM (luzūm) (Es. H.) Hukukî tasarrufun tarafların rızası olmaksızın ref'i mümkün olmaması halidir. Meselâ, hıyardan âri bey-i nâfizde taraflardan hiç birisi diğerinin rızası olmaksızın bey'den dönemez.

LÜZUMLU GEÇİT *bk.* Mürur hakkı.

LÜZUM-U MUHAKEME Eski Usulü Muhakematı Cezaiye Kanununa göre ceza işlerinde, yapılan tahkikat neticesinde işin mahkemeye tevdii lüzumunu ifade eden kararlardır.

Fiil kabahat veya cünha nevinden olursa müstantik tarafından «lüzum-u muhakeme kararı» denilen bir kararla ve eğer cinayet ise «heyet-i ittihamiye» ce verilmiş bir «lüzum-u muhakeme mazbatası» ile salâhiyetli mahkemeye tevdi olunurdu (Usulü Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu 124 vd.).

LÜZUM-U VAKF (lüzūm-i vaḳf) Vakfın rücuu kabil olmıyacak surette kat'i bir hale gelmesidir.

M

MAARİF VEKÂLETİ (Millî Eğitim Bakanlığı) *[alm. Unterrichtsministerium. — fr. ministère de l'instruction publique. — ing. Ministry of Public Instruction (Board of Education].*

İlk defa «Mekâtib-i Rüştiye Nezareti» adıyle kurulmuştur (1254-1838). Bundan önce bu iş Babı Meşihata bağlı «Ders yekâleti» tarafından yürütülmekte idi. Sonraları Mekâtibi Umumiye Nezareti teessüs etmiştir.

Cumhuriyetten sonra birçok kanunlarla Bakanlığın adı sırasiyle: Maarif Vekâleti, Maarif Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı olmuştur. 3 nisan 1927 günü ve 789 sayılı kanun Maarif teşkilâtına dairdir ve okullardan bahseder. 22 nisan 1933 tarihli ve 2287 sayılı Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtı Vazifeleri hakkındaki kanun hükümlerine göre Bakanlığın Merkez Teşkilâtı:

Müsteşar, Meslekî ve Teknik Öğretim Müsteşarı, Teftiş Heyeti Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu, Yüksek Öğretim Umum Müdürlüğü, Orta Öğretim Umum Müdürlüğü, İlk Öğretim Umum Müdürlüğü, Güzel Sanatlar Umum Müdürlüğü, Eski Eserler ve Müzeler U. Müdürlüğü, Neşriyat Müdürlüğü, Kitaplıklar Müdürlüğü, Okul Müzesi Müdürlüğü, Özel Okullar Müdürlüğü, Zat İşleri Müdürlüğü, Levazım Müdürlüğü, Özel Kalem Müdürlüğü, Beden Terbiyesi ve İzciler Müdürlüğü, Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü, Erkek Teknik Öğretim Müdürlüğü, Ticaret Öğretim Müdürlüğü, Yapı İşleri Müdürlüğü, Teknik Büro Müdürlüklerinden ibarettir.

Bakanlığın katma bütçe ile idare olunan bir de Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü vardır.

MAAŞ (Aylık) *[alm. Gehalt. — fr. traitement. — ing salary].*

Devletin aslî hizmetlerinde çalışan ve devlet sicilinde mukayyet olmakla beraber Memurin Kanununun bahşettiği haklardan istifade eden ve Devlet bütçesinden tekaüt maaşı almak hakkını haiz bulunan memurlara verilen aylık paradır.

MAAŞLARIN TEVHİD VE TEADÜLÜ Devlet memurları maaşlarının tevhit ve teadülü hakkındaki 3656 sayılı kanun tatbikatta «Barem Kanunu» adını almıştır. Bu kanun ile memurlar belirli derecelere tefrik ve her derecedeki maaşın aslı ve tutarı ayrı ayrı tayin edilmiştir.

Tahsiline göre her memurun alacağı derece ile yukarı dereceye geçmek ve ihtisas mevkilerine alınmak şartları, Devlet memuriyetine girmek için imtihan veya müsabaka yapılması ve odacı, kolcu, bekçi, evrak müvezzii, gemi mürettebatı, ücretli ve aidatlı tahsildar, daktilo, steno gibi müteferrik müstahdemlerin, Barem esaslarına tabi olmadığı, mülhak bütçeli idarelerle, hususi idare ve belediyelerin de Barem hükümlerinden hariç olduğu ve saire zikredilen kanunda izah edilmiştir.

MABEYİN SENEDİ Gayrı menkulün tasarrufuna taallûk etmek üzere mahsus memuru huzurun-

tabaasının ölümüne sebep olan «Bozkurt» un ziyaı dolayısiyle ve Fransız gemisinin İstanbul'a varmasında çatışma esnasında «Lotüs» de nöbetçi kaptan bulunan kaptan mülâzimi «Demons» aleyhine Türk kanununa tevfikan, Türkiye cezai takibat icra etmekle ikamet ve adlî salâhiyete mütedair 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan mukavelenamesinin 15 inci maddesine mugayir olarak Milletlerarası hukuk esaslarına muhalif hareket etmemiştir.

Bu suretle, Lotüs meselesi Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin tezinin kabulü ile neticelenmiştir.

LOZAN SULH MUAHEDESİ *[alm. Lausanner Friedensvertrag.— fr. traité de Lausanne.— ing. Treaty of Peace, signed at Lausanne].*

«İstiklâl mücadeleleri» namını alan savaşların Türk milletinin kat'i surette zaferi ile neticelenmesi üzerine bir tarafta 1914-1918 Cihan Harbine giren müttefik ve müşarik devletlerle Karadenizde veya kapitülâsyonlarla alâkası olan devletler ve diğer tarafta Türkiye olmak üzere İsviçrenin Lozan şehrinde aktedilen 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan sulh muahedenamesiyle her bakımdan tam istiklâli teslim olunmuş, millî hudutları tâyin edilmiş, kapitülâsyonların tamamen ilgası bütün devletlerce kabul olunmuş ve bunun neticesi olarak âkit Devletlerin Türkiye toprağındaki tabaasının şahsı ve malları itibariyle devletler umumî hukukuna tevfikan muamele göreceklerine dair hükümler konulmuştur. Lozan muahedesi mucibince ecnebi devletler tabaasının Türkiyede devletler umumi hukuku dahilinde muamele görmeleri için Türklerin de aynı devletlerin memleketlerinde bu suretle muamele görmeleri şarttır. Vaktiyle fiilen Osmanlı devletinden ayrılmış olan Mısır, Kıbrıs ve on iki ada üzerindeki fiilî vaziyetleri Türkiye tasdik ve teyidetmiş, İmroz ve Bozca ada için Türkiye hâkimiyeti altında mahallî bir idare kurulması kabul edilmiştir (304 No. K.).

LÜKATA 1 — (luḳaṭa) (Es. H.) Yolda ve sair mahalde bulunup hakikaten veya hükmen maliki bilinmiyen ve mubah dahi olmıyan maldır.

2 — *bk.* İktisap ve yolları.

LÜLE Sekiz masura su miktarını ifade eden ölçüdür.

LÜZUM (luzūm) (Es. H.) Hukukî tasarrufun tarafların rızası olmaksızın ref'i mümkün olmaması halidir. Meselâ, hıyardan âri bey-i nâfizde taraflardan hiç birisi diğerinin rızası olmaksızın bey'den dönemez.

LÜZUMLU GEÇİT *bk.* Mürur hakkı.

LÜZUM-U MUHAKEME Eski Usulü Muhakematı Cezaiye Kanununa göre ceza işlerinde, yapılan tahkikat neticesinde işin mahkemeye tevdii lüzumunu ifade eden kararlardır.

Fiil kabahat veya cünha nevinden olursa müstantik tarafından «lüzum-u muhakeme kararı» denilen bir kararla ve eğer cinayet ise «heyet-i ittihamiye» ce verilmiş bir «lüzum-u muhakeme mazbatası» ile salâhiyetli mahkemeye tevdi olunurdu (Usulü Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu 124 vd.).

LÜZUM-U VAKF (lüzūm-i vaḳf) Vakfın rücuu kabil olmıyacak surette kat'i bir hale gelmesidir.

M

MAARİF VEKÂLETİ (Millî Eğitim Bakanlığı) *[alm. Unterrichtsministerium. — fr. ministère de l'instruction publique. — ing. Ministry of Public Instruction (Board of Education].*

İlk defa «Mekâtib-i Rüştiye Nezareti» adıyle kurulmuştur (1254-1838). Bundan önce bu iş Babı Meşihata bağlı «Ders yekâleti» tarafından yürütülmekte idi. Sonraları Mekâtibi Umumiye Nezareti teessüs etmiştir.

Cumhuriyetten sonra birçok kanunlarla Bakanlığın adı sırasiyle: Maarif Vekâleti, Maarif Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı olmuştur. 3 nisan 1927 günü ve 789 sayılı kanun Maarif teşkilâtına dairdir ve okullardan bahseder. 22 nisan 1933 tarihli ve 2287 sayılı Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtı Vazifeleri hakkındaki kanun hükümlerine göre Bakanlığın Merkez Teşkilâtı:

Müsteşar, Meslekî ve Teknik Öğretim Müsteşarı, Teftiş Heyeti Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu, Yüksek Öğretim Umum Müdürlüğü, Orta Öğretim Umum Müdürlüğü, İlk Öğretim Umum Müdürlüğü, Güzel Sanatlar Umum Müdürlüğü, Eski Eserler ve Müzeler U. Müdürlüğü, Neşriyat Müdürlüğü, Kitaplıklar Müdürlüğü, Okul Müzesi Müdürlüğü, Özel Okullar Müdürlüğü, Zat İşleri Müdürlüğü, Levazım Müdürlüğü, Özel Kalem Müdürlüğü, Beden Terbiyesi ve İzciler Müdürlüğü, Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü, Erkek Teknik Öğretim Müdürlüğü, Ticaret Öğretim Müdürlüğü, Yapı İşleri Müdürlüğü, Teknik Büro Müdürlüklerinden ibarettir.

Bakanlığın katma bütçe ile idare olunan bir de Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü vardır.

MAAŞ (Aylık) *[alm. Gehalt. — fr. traitement. — ing salary].*

Devletin aslî hizmetlerinde çalışan ve devlet sicilinde mukayyet olmakla beraber Memurin Kanununun bahşettiği haklardan istifade eden ve Devlet bütçesinden tekaüt maaşı almak hakkını haiz bulunan memurlara verilen aylık paradır.

MAAŞLARIN TEVHİD VE TEADÜLÜ Devlet memurları maaşlarının tevhit ve teadülü hakkındaki 3656 sayılı kanun tatbikatta «Barem Kanunu» adını almıştır. Bu kanun ile memurlar belirli derecelere tefrik ve her derecedeki maaşın aslı ve tutarı ayrı ayrı tayin edilmiştir.

Tahsiline göre her memurun alacağı derece ile yukarı dereceye geçmek ve ihtisas mevkilerine alınmak şartları, Devlet memuriyetine girmek için imtihan veya müsabaka yapılması ve odacı, kolcu, bekçi, evrak müvezzii, gemi mürettebatı, ücretli ve aidatlı tahsildar, daktilo, steno gibi müteferrik müstahdemlerin, Barem esaslarına tabi olmadığı, mülhak bütçeli idarelerle, hususi idare ve belediyelerin de Barem hükümlerinden hariç olduğu ve saire zikredilen kanunda izah edilmiştir.

MABEYİN SENEDİ Gayrı menkulün tasarrufuna taallûk etmek üzere mahsus memuru huzurun-

da yapılmıyarak âkitler arasında tanzim edilen senet ki, 1317 (1901) senesinden sonra bu kabil senetlere müsteniden hak iddiası usulü kaldırılmıştır.

MADALYA *bk.* İstiklâl madalyası.

MADDE *[alm. Artikel, Paragraph. — fr. article. — ing. article. — lât. caput].*

Kanunların, nizamnamelerin ve talimatnamelerin sıralanan ayrı ayrı hükümlerini göstermek için kullanılan bir bölüm işaretidir.

Maddeler; fıkra, cümle veya bentlerden mürekkeptir. Bir maddenin satırbaşı olarak başlıyan kısımlarına «fıkra» *[alm. Absatz. — fr. paragraph.— ing. paragraph]* ve bu kısımların nokta ile ayrılan parçalarına «cümle» *[alm. Satz. — fr. phrase. — ing. phrase]* denir. Bir fıkrada harf ve rakam ile ayrılmış kısımlara da «bent» *[alm. Absatz, Ziffer.— fr. alinéa. — ing. sub-paragraph]* denir. Meselâ, Medenî Kanunumuzun birinci maddesi iki fıkralı ve birinci fıkrası iki cümleli, sekizinci maddesi yalnız bir fıkralı ve iki cümleli ve iki yüz on altıncı maddesi üç fıkralı ve birinci fıkrası beş bentlidir.

Eskî kanunlarımızın bazılarında ve kanun mânasına kullanılan eski nizamnamelerimizde madde yerine bent ve daha eski kanunnamelerimizde «kanun» tâbirleri kullanılmıştır. Yeni kanunlarda fıkraların rakamlarla ve bentlerin harflerle gösterilmesine başlanmıştır.

MADDÎ EDA *[alm. sachliche Leistung, Sachleistung. — fr. prestation matérielle].*

Şahsî olmıyan eda demektir. Mamelekten yapılan bütün edalar bu kabildendir Bu mahiyeti haiz edaların üçüncü bir şahıs tarafından yerine getirilmesinden alacaklı bir zarar görmez. Bu itibarla üçüncü şahsın edasını kabul etmemiye alacaklının hakkı yoktur (BK. 67).

Şümul bakımından maddi eda, borçlunun kabiliyetiyle, yani malî kudretiyle, tahdit edilemez. Borçlu iflâs etmiş olmadıkça herhangi bir dâvada tediye kabiliyeti bahis mevzuu olmaz. Bu kaidenin iki mühim istisnası vardır: birisi nafaka mükellefiyeti (MK. 315), diğeri zarar ve ziyan dâvası (BK. 44 f. 2) dır.

MADDÎ HATA *[alm. Tatsachenirrtum.— fr. erreur de fait. — ing. error of fact. — lât. error in factis].*

Maddî veya hukuki bir hâdisenin olup olmadığında veya şart ve vasıflarında yanılmadır.

Hukuki hataya karşılık olarak kullanılır.

Hükümlerde, maddî hata Yargıtayca hükmün nakzını muciptir. Bazı kayıtlar ve şartlar altında muhakemenin iadesine sebep olur (HMUK. 428, 445). *bk.* Adlî hata; hukukî hata.

MADDÎ MESELE (Mesele-i maddiye) *[alm. Tatfrage. — fr. point de fait. — lât. quaestio facti *].*

Bir dâvada iddianın mevzuunu teşkil eden gerek maddî, gerek hukukî hadiselerdir. «Hukukî meseleler» karşılığı olarak kullanılır. Mahkemenin nihaî kararında, tetkik ve müzakere olunan maddi meselelerin gösterilmesi lâzımdır. Yargıcın maddi meselenin takdirinde hata etmesi bozma sebebi teşkil eder (HMUK. 213, 388, 428).

MADDÎ OLAN VE OLMIYAN MALLAR *bk.* Mal.

MADDİ ZARAR *bk.* Tazminat.

MADEN HUKUKU *[alm. Bergrecht. — fr. législation sur les mines. — ing. legislation in relation to mines, minerales and quarries].*

Madenlerin ve taşocaklarının mülkiyetine, zilyetliğine, bunların keşif ve açılmasiyle işletilmesine mütaallik kanun ve nizamname hükümlerine ve bunların istinat ettiği esaslara taallûk eden hukuk sahasına denir.

MADEN (ma'dan) (doğrusu ma'din) (Es. H.) Lûgatte, ikamet mânasına olan «adn» dan gelir. Esasen, bir şeyin istikrar üzere duracağı mahal demektir. Cem'i «Maâdin» dir.

Istılahta, yaratıldığı gündenberi yer altında müstakar bulunan bir kısım ecza ve ecsamdan ibarettir ki, başlıca üç kısma ayrılır:

1 — İzabesi, yani ateş ile eritilmesi kabil olan madendir. Altun, gümüş, demir, bakır, kalay, cıva gibi. Bunlar arazi-i öşriye veya haraciyede zuhur ederse beşte biri beyt-ül-male, mütebakisi arazi sahibine ait olur.

2 — İzabeye kabiliyeti olmıyan maden: kireç, alçı, yakut, zümrüt gibi. Bunlar tamamiyle arazi sahibine aittir.

3 — Mayi bir halde bulunan madendir: su, tuz, zift, neft gibi. Bunların da tamamı arazi sahibine aittir.

MADERŞAHİLİK *[alm. Mutterrecht, Matriarchat. — fr. matriarchat. — ing. matriarchy].*

Ailede ana hâkimiyeti sistemi.

MADUT *bk.* Adedî.

MÂ'FİL-YED (mā-fi-'l-yad) (Es.H.) Münasahadaki ilk meselelerde varislerden her birine isabet eden ve o murisin veresesine taksimi lâzım gelen miktardır ki, mâ'fil-yed diye gösterilir.

MAGBUN (maġbūn) (Es. H.) Muamelede aldanmış adama denir. *bk.* Zalim.

MAGDUR *[alm. Verletzter. — fr. partie lésée, victime. — ing. injured party].*

Suçtan veya haksız fiilden zarara uğrayan kimse.

MAGSUB (maġṣūb) (Es. H.) Gasbolunan mal demektir.

MAGSUBUN MİNH (maġṣūbun minh) (Es. H.) Gasbolunan malın sahibi demektir.

MAGRUR (maġrūr) (Es. H.) Aldatılmış olan şahıs demektir.

MAHAKİM-İ NİZAMİYE (Nizamiye mahkemeleri) *bk* Adliye mahkemeleri.

MAHALLE MUHTARI *bk.* Muhtar.

MAHALL-İ AKD KANUNU *bk.* Akıt yeri kanunu.

MAHALL-İ BEY (maḥall-i bay') Satılan şeyden ibarettir.

MAHALL-İ SADAKA (maḥall-i ṣadaḳa) (Es. H.) Sevap için bağışlanan malı şer'an almıya ehil olan kimsedir.

MAHALL-İ VAKF Mevkuf lâfzının müradifidir.

MAHALLÎ İDARE *[alm. Lokalverwaltung. — fr. administration locale. — ing. local government].*

Bir bölgeyi ilgilendiren yahut o bölge dahilinde yapılması lâzım gelen bir kısım kamu hizmetlerini görmek üzere o yer halkı tarafından ve kendi aralarında ihdas edilen uzuvlar ve bunlara bağlı teşkilâttan ibaret idaredir.

MAHBUS *[alm. Sträfling. — fr. prisonnier. — ing. prisoner. — lât. noxius ad opus damnatus].*

Ceza evinde, mahkûm olduğu cezayı çeken kimse.

da yapılmıyarak âkitler arasında tanzim edilen senet ki, 1317 (1901) senesinden sonra bu kabil senetlere müsteniden hak iddiası usulü kaldırılmıştır.

MADALYA *bk.* İstiklâl madalyası.

MADDE *[alm. Artikel, Paragraph. — fr. article. — ing. article. — lât. caput].*

Kanunların, nizamnamelerin ve talimatnamelerin sıralanan ayrı ayrı hükümlerini göstermek için kullanılan bir bölüm işaretidir.

Maddeler; fıkra, cümle veya bentlerden mürekkeptir. Bir maddenin satırbaşı olarak başlıyan kısımlarına «fıkra» *[alm. Absatz. — fr. paragraph. — ing. paragraph]* ve bu kısımların nokta ile ayrılan parçalarına «cümle» *[alm. Satz. — fr. phrase. — ing. phrase[* denir. Bir fıkrada harf ve rakam ile ayrılmış kısımlara da «bent» *[alm. Absatz, Ziffer. — fr. alinéa. — ing. sub-paragraph]* denir. Meselâ, Medenî Kanunumuzun birinci maddesi iki fıkralı ve birinci fıkrası iki cümleli, sekizinci maddesi yalnız bir fıkralı ve iki cümleli ve iki yüz on altıncı maddesi üç fıkralı ve birinci fıkrası beş bentlidir.

Eski kanunlarımızın bazılarında ve kanun mânasına kullanılan eski nizamnamelerimizde madde yerine bent ve daha eski kanunnamelerimizde «kanun» tâbirleri kullanılmıştır. Yeni kanunlarda fıkraların rakamlarla ve bentlerin harflerle gösterilmesine başlanmıştır.

MADDÎ EDA *[alm. sachliche Leistung, Sachleistung. — fr. prestation matérielle].*

Şahsî olmıyan eda demektir. Mamelekten yapılan bütün edalar bu kabildendir Bu mahiyeti haiz edaların üçüncü bir şahıs tarafından yerine getirilmesinden alacaklı bir zarar görmez. Bu itibarla üçüncü şahsın edasını kabul etmemiye alacaklının hakkı yoktur (BK. 67).

Şümul bakımından maddi eda, borçlunun kabiliyetiyle, yani malî kudretiyle, tahdit edilemez. Borçlu iflâs etmiş olmadıkça herhangi bir dâvada tediye kabiliyeti bahis mevzuu olmaz. Bu kaidenin iki mühim istisnası vardır: birisi nafaka mükellefiyeti (MK. 315), diğeri zarar ve ziyan dâvası (BK. 44 f. 2) dır.

MADDÎ HATA *[alm. Tatsachenirrtum. — fr. erreur de fait. — ing. error of fact. — lât. error in factis].*

Maddî veya hukuki bir hâdisenin olup olmadığında veya şart ve vasıflarında yanılmadır.

Hukuki hataya karşılık olarak kullanılır.

Hükümlerde, maddî hata Yargıtayca hükmün nakzını muciptir. Bazı kayıtlar ve şartlar altında muhakemenin iadesine sebep olur (HMUK. 428, 445). *bk.* Adlî hata; hukukî hata.

MADDÎ MESELE (Mesele-i maddiye) *[alm. Tatfrage. — fr. point de fait. — lât. quaestio facti *].*

Bir dâvada iddianın mevzuunu teşkil eden gerek maddî, gerek hukukî hadiselerdir. «Hukukî meseleler» karşılığı olarak kullanılır. Mahkemenin nihai kararında, tetkik ve müzakere olunan maddi meselelerin gösterilmesi lâzımdır. Yargıcın maddi meselenin takdirinde hata etmesi bozma sebebi teşkil eder (HMUK. 213, 388, 428).

MADDÎ OLAN VE OLMIYAN MALLAR *bk.* Mal.

MADDİ ZARAR *bk.* Tazminat.

MADEN HUKUKU *[alm. Bergrecht. — fr. législation sur les mines. — ing. legislation in relation to mines, minerales and quarries].*

Madenlerin ve taşocaklarının mülkiyetine, zilyetliğine, bunların keşif ve açılmasiyle işletilmesine mütaallik kanun ve nizamname hükümlerine ve bunların istinat ettiği esaslara taallûk eden hukuk sahasına denir.

MADEN (ma'dan) (doğrusu ma'din) (Es. H.) Lûgatte, ikamet mânasına olan «adn» dan gelir. Esasen, bir şeyin istikrar üzere duracağı mahal demektir. Cem'i «Maâdin» dir.

Istılahta, yaratıldığı gündenberi yer altında müstakar bulunan bir kısım ecza ve ecsamdan ibarettir ki, başlıca üç kısma ayrılır:

1 — İzabesi, yani ateş ile eritilmesi kabil olan madendir. Altun, gümüş, demir, bakır, kalay, cıva gibi. Bunlar arazi-i öşriye veya haraciyede zuhur ederse beşte biri beyt-ül-male, mütebakisi arazi sahibine ait olur.

2 — İzabeye kabiliyeti olmıyan maden: kireç, alçı, yakut, zümrüt gibi. Bunlar tamamiyle arazi sahibine aittir.

3 — Mayi bir halde bulunan madendir: su, tuz, zift, neft gibi. Bunların da tamamı arazi sahibine aittir.

MADERŞAHÎLİK *[alm. Mutterrecht, Matriarchat. — fr. matriarchat. — ing. matriarchy].*

Ailede ana hâkimiyeti sistemi.

MADUT *bk.* Adedî.

MÂ'FİL-YED (mā-fi-'l-yad) (Es. H.) Münasahadaki ilk meselelerde varislerden her birine isabet eden ve o murisin veresesine taksimi lâzım gelen miktardır ki, mâ'fil-yed diye gösterilir.

MAGBUN (maġbūn) (Es. H.) Muamelede aldanmış adama denir. *bk.* Zalim.

MAGDUR *[alm. Verletzter. — fr. partie lésée, victime. — ing. injured party].*

Suçtan veya haksız fiilden zarara uğrayan kimse.

MAGSUB (maġṣūb) (Es. H.) Gasbolunan mal demektir.

MAGSUBUN MİNH (maġṣūbun minh) (Es. H.) Gasbolunan malın sahibi demektir.

MAGRUR (maġrūr) (Es. H.) Aldatılmış olan şahıs demektir.

MAHAKİM-İ NİZAMİYE (Nizamiye mahkemeleri) *bk* Adliye mahkemeleri.

MAHALLE MUHTARI *bk.* Muhtar.

MAHALL-İ AKD KANUNU *bk.* Akıt yeri kanunu.

MAHALL-İ BEY (maḥall-i bay') Satılan şeyden ibarettir.

MAHALL-İ SADAKA (maḥall-i ṣadaḳa) (Es. H.) Sevap için bağışlanan malı şer'an almıya chil olan kimsedir.

MAHALL-İ VAKF Mevkuf lâfzının müradifidir.

MAHALLÎ İDARE *[alm. Lokalverwaltung. — fr. administration locale. — ing. local government].*

Bir bölgeyi ilgilendiren yahut o bölge dahilinde yapılması lâzım gelen bir kısım kamu hizmetlerini görmek üzere o yer halkı tarafından ve kendi aralarında ihdas edilen uzuvlar ve bunlara bağlı teşkilâttan ibaret idaredir.

MAHBUS *[alm. Sträfling. — fr. prisonnier. — ing. prisoner. — lât. noxius ad opus damnatus].*

Ceza evinde, mahkûm olduğu cezayı çeken kimse.

MAHCUR 1 – (maḥcūr) (Es. H.) Hacrolunan şahıstır: sağır, mecnun ve matuh ile yargıç tarafından hacrolunan sefih ve borçlular gibi.

2 – Mahcur *bk.* Hacır.

MAHCUP *bk.* Hacb.

MAHCUZ *[alm. gepfändeter Gegenstand. — fr. chose saisie. — ing. seized goods (or property). — lât. pignus ablatum, pignora ablata].*

Haczedilen şey.

MAHDUT (maḥdūd) (Es. H.) Hudut ve sınırlarının tâyini kabil olan akardır.

MAHDUT ARTIRMA *bk.* Artırma ve eksiltme.

MAHDUT EHLİYET *[alm. beschränkte Handlungs-(Geschäfts-) fähigkeit. — fr. capacité restreinte].*

Şahsın eksik ehliyetli olması halidir. Eksik ehliyetliler ivazsız iktisaba, şahsa sıkı sıkıya bağlı bulunan hakları kullanmıya ve bunların icabettirdiği muameleleri yapmıya salâhiyetli ve haksız fiillerinden doğan zararları tazmine mecburdurlar. Fakat kendilerine vazife ve vecibe yükleten akitleri yapamazlar. Mümeyyiz gayrı reşitlerle, mümeyyiz mahcurların ehliyeti bu neviden mahdut bir ehliyettir (MK. 16).

MAHDUT MESULİYETLİ ŞİRKET *bk.* Limited şirket.

MAHDUT ORTAKLIK *[alm. Fahrnisgemeinschaft (Al.); beschränkte Gütergemeinschaft (İs.). — fr. communauté réduite aux acquits. — ing. community of goods and chattels].*

Mal ortaklığının bir nevidir ki, bunda eşler, bazı çeşit malların ve eşyanın ortaklık dışında kalacağını evlenme mukavelesinde şart koşarlar. Meselâ, gayrimenkullerin ortaklık dışında kalacağı mal ortaklık mukavelesinde tespit edilmiş bulunursa bu ortaklık rejimi «mahdut ortaklık» olur. Bu suretle mal ortaklığına dahil olmıyan mallar kanuni mal ayrılığı rejimine tabidir (MK. 233).

MAHFUZ HİSSE *[alm Pflichtteil. — fr. réserve (héréditaire). — ing. compulsory portion, legal portion. — lât portio debita].*

Kanunda belli edilmiş olan mirasçıların (füru', ana, baba, kardeş, eşler), muris tarafından ölüme bağlı tasarruflarla mahrum edilemiyecekleri miras paylarından kanun ile muayyen kısımdır. Bu kısmı tecavüz eden ölüme bağlı tasarruf tenkise tabidir (MK 453).

MAHFUZ MALLAR *[alm. Sondergut (İs.); Vorbehaltsgut (Al.). — fr. biens réservés (İs.). — ing. separate estate].*

Malbirliği veya mal ortaklığı rejimlerinde birlik ve ortaklık mallarından ayrı kalarak eşlerin kendi şahsi tasarruf, idare ve intifaına tabi bulunan, yani üzerinde mal ayrılığı hükümleri cereyan eden mallarına denir.

Mahfuz mallar, ya eşlerin mukavelesinden, ya üçüncü şahsın tasarrufundan, yahut kanundan doğar (MK. 182 - 185, 204, 217).

MAHKEME *[alm. Gericht. — fr. tribunal. — ing. court. — lât. iudicium].*

1 – Devletçe, objektif hukuk kaidelerine göre, kaza tevzii görev ve yetkisi ile vazifelendirilmiş olan mercilerdir. Bunlar vazifelerini kullanılan kaza hakkının nevi ve mahiyetine göre bir veya birden ziyade yargıçlardan mürekkep heyetler halinde yaparlar.

2 – İkinci meşrutiyetin ilânından evvel Rumelinin Selânik, Kosva ve Manastır vilâyetlerinde bazı mahkemeler kurulmuştur. Bunlara «Muhâkim-i Fevkalâde» denirdi. İkinci meşrutiyetin ilânı üzerine bu mahkemeler 31 temmuz 1324 tarihli irade-i seniye ile ilğa edilmiştir.

MAHKEME DIŞI MUAMELELER *[alm. aussergerichtliche Handlungen. — fr. actes extra-judiciaires. — ing. extrajudicial acts].*

Bir hakkı muhafaza etmek veya bazı hukuki neticeler husule getirmek için dâva ikamesinden evvel kanuni şekillerin yerine getirilmesidir:

Bazı hakların muhafazası için hasma protesto (ihtarname) göndermek gibi (TK. 570, 713).

MAHKEME İÇTİHATLARI *bk.* İçtihat.

MAHKEME-İ EVKAF Evvelce evkaf müfettişliği denilen daireye ikinci meşrutiyetin ilânından az sonra Mahkeme-i Evkaf adı verilmiştir. Bu mahkemenin vazifesi cihad tevcih etmek, muhtelif vakıflar arasındaki gayrimenkul ihtilâflariyle, vakıf gediklerine bir gayrimenkulün mülk veya vakıf olduğuna ait dâvaları ve saireyi görmek idi.

MAHKEME-İ TEMYİZ *bk.* Temyiz mahkemesi.

MAHKEMELERİN DERECELERİ *[alm. Instanzen. — fr. instances. — ing. instances].*

Bir dâvayı fiili ve hukuki bakımlardan tekrar tetkik ettirmek maksadiyle kanun yollarına muvazi tarzda ve yukarıya doğru daha yüksek salâhiyetle mahkemeler arasında tesis edilmiş olan derecelerdir.

Mahkemeler teşkilâtı hukukunda birinci derece mahkemelere bidayet, ikinci derecedeki mahkemelere istinaf ismi verilir. Dâvaları yalnız hukuki bakımdan tetkik ve hükme bağladığı için Temyiz mahkemeleri bir derece olarak kabul edilmemiştir.

Adlî ve askerî mahkemeler Türk usul hukukunda istinaf yolu olmadığından bir derecelidir.

MAHKEMELERİN SALÂHİYETİ *bk.* Vazife ve salâhiyet.

MAHKEMELERİN TATİLİ *[alm. Gerichtsferien. — fr. vacances judiciaires; vacation. — ing. vacation].*

Yargıçların istirahatlerine zaman ayırmak için, mühim ve müstacel haller müstesna olmak üzere, mahkemelerin senenin muayyen bir kısmında faaliyetlerini durdurmalarıdır (HMUK. 175; CMUK. 423; Devlet Şûrası K. 57).

MAHKEMELERİN VAZİFESİ *bk.* Vazife ve salâhiyet.

MAHKEMELER TEŞKİLÂTI *[alm. Gerichtsverfassung. — fr. organisation judiciaire. — ing. judicial organisation].*

Kaza salâhiyetini kullanan makamların kuruluşunu ve aralarındaki münasebetleri vazife ve salâhiyetlerini, derecelerini ve mertebelerini tayin eden hukuk sahasıdır.

Türkiyede mahkeme teşkilâtı adliye mahkemeleri (Asliye, sulh mahkemeleriyle bunların üstünde temyiz mahkemesi), idari mahkemeler (Danıştay, il, ilçe idare heyetleri, Sayıştay, vergi itiraz ve temyiz komisyonları), Hususi mahkemeler (Askerî mahkemeler), İstisnai mahkemeler (Yüce Divan, Sıkıyönetim mahkemeleri, kadastro mahkemeleri, Millî Korunma mahkemeleri) den ibarettir.

MAHKEMENİN KANUNU (lex fori) *[alm. Recht des Prozessgerichtes; lex fori. — fr. loi du tribunal saisie. — ing. law o the court (in which a case is tried); lex fori].*

Lex fori, devletler hususi hukukunda dâvaya bakan mahkemenin kanunu demektir. Bu kanunun gerek dahili hukuka, gerek devletler hukukuna taallûk eden ahkâmı «lex fori» ıstılahına girer.

Kanunlar ihtilâfında dâvaya bakan mahkeme kanununun ehemmiyeti büyüktür ve ihtilâflara ekseriya bu kanun tatbik edilmektedir. Bir mahkeme evvelâ devletler hususi hukuku kaidelerinden mensup olduğu devletçe kabul edilmiş olanlarını tatbik eder ve daima kendi âmme intizamını gözetir.

Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanununun 76 ıncı maddesinde yargıcın resen Türk kanunlarına göre hüküm vereceği ve ecnebi hukukunun tatbiki lâzım olan hallerde buna istinat eden tarafın o kanun hükmünü ispat ile mükellef olduğu ve ispat edemediği taktirde gene Türk kanunları mucibince karar verileceği yazılıdır.

MAHKÛM (Hükümlü) *[alm. Verurteilter. — fr. condamné. — ing. convict].*

Hakkındaki mahkûmiyet hükmü kesinleşmiş olan kimse.

MAHKÛMLARIN HİMAYESİ (Patronaj) *[alm. Gefangenenfürsorge. — fr. patronage (des condamnés libérés). — ing. patronage].*

Hükümlülerin ceza evlerinde cezalarını çekmekte iken himaye görmelerinin suçluları islah faaliyetini kolaylaştırıcı bir unsur olduğu anlaşılması üzerine meydana getirilmiş teşekküllerdir. Bu teşekküller hükümlülerle ceza evinde iken meşgul olur ve onları serbest hayata dönüşe hazırlar. Hükümlünün ailesinin dağılmamasını, hükümlülerin tahliyesi sonunda iş ve barınacak yer temini, icabında para yardımı gibi yardımlarda bulunur.

Bu teşekküllerin kuruluşuna ve işlemesine bazı memleketlerde devlet müdahale eder (İtalyada olduğu gibi), diğer bazı memleketlerde ise bu teşekküller hususi şahısların faaliyetine inhisar etmektedir (Belçikada olduğu gibi).

MAHKÛM-ÜN-ALEYH (maḥkumun ʿalayh) (Es. H.) Bir dâvada taraflardan aleyhine hükmolunan, yani dâvayı kaybeden kimsedir.

MAHKÛM-ÜN-BİH 1 — Dâva neticesinde hüküm altına alınan şeydir. Meselâ: bir alacak dâvasında alacağın tahsiline veya herhangi bir dâvanın refine karar verilse alacağın tahsili ve dâvanın reddi mahkûm-ün-bihtir.

2 — (**Maḥkūmun bih**) (Es. H.) Hâkimin kendisi ile mahkûmünaleyhi ilzam eylediği şeydir.

MAHKÛM-ÜN-LEH 1 — Bir dâvada taraflardan lehine hüküm verilen, yani dâvayı kazanan kimsedir.

2 — (**Maḥkūmun lah**) (Es. H.) Lehine hükmolunan kimsedir.

MAHKUN-ÜD-DEM (**maḥḳūn ul-dam**) (Es. H.) Katli memnu, hayatı mahfuz olan kimsedir. Dar-ı harbde islâmiyeti kabul eden bir şahıs, mahkun-üd-dem olmuş olur.

Müslim ve zimmî müebbeden, müstemin muvakkaten mahkun-üd-demdir.

MAHLÛF-ÜN-ALEYH (**maḥlūfun ʿalayh**) (Es. H.) Yemin edilen hususdur.

MAHLÛL (**maḥlūl**) (Es. H.) Mutasarrıfının intikal sahibi bırakmaksızın vefatından dolayı vakfı canibine rücu eden müstegallat-ı vakfiyedir.

MAHLÛL-Ü SIRF (**maḥlūl-i ṣirf**) (Es. H.) Hakkı intikal ve hakkı tapu eshabı bırakmaksızın mutasarrıfının vefatiyle mahlûl kalan arazidir.

MAHMİ DEVLET *bk.* Himaye.

MAHPUS *bk.* Mahbus.

MAHREÇ (**maḥrac**) (Es. H.) Terekenin kaç kısma taksim olunduğunu gösteren adettir.

Mahreç veresenin sehimlerine göre tâyin olunur.

Şöyle ki, meselede muayyen bir hisse bulunursa onun mahreci meselenin mahrecini gösterir. Bu halde nısıf (1/2) ın, mahreci 2 ve rub'u (1/4) ün mahreci 4 ve sümün (1/8) ın mahreci 8 ve sülüs (1/3) ve sülüsan (2/3) ün mahreci 3 ve südüs (1/6) ün mahreci 6 olur.

Bir meselede mütaaddit sehimler bulunursa her biri için mahreç teşkil edebilecek olan en küçük adet meselenin mahreci olur.

Meselâ, meselede rubu' (1/4) ve nısıf (1/2) olsa en küçük mahreç 4 olur.

MAHREÇ İŞARETLERİ *bk.* Menşe işaretleri.

MAHSUB *bk.* Takas.

MAHSUB-U UMUMİ KANUNU Millî hükümet tarafından Osmanlı Hükümetine ait bir kısım dahili borçların yerine hazinenin belli bir müddete kadar olan bir kısım alacaklariyle takas ve mahsubu esasına dayanan metinleri muhtevi ve «Mahsubu Umumi Kanunu» adını taşıyan bir kanundur.

Bu mevzuda tedvin edilmiş olan ve mahsubun şumulünü, müddetleri, iskat-ı hak hükümlerini, deyn ilmühaberi ve mahsub-u umumi tahvillerinin verilme şekil ve zamanlarını gösteren kanunların numaraları şunlardır: (459, 726, 731, 1137, 1138, 1139, 1274, 1661 No. kanunlarla 1932 senesi Muvazenei Umumiye K. 12 ve 16).

MAHTUBE (**maḫṭūba**) (Es. H.) Evlenmek için istenilen kadındır.

MAHZAR (**maḥżar**) (Es. H.) Lûgatte, huzur maddesinden mahal-li huzur demektir.

Örfte, tarafların huzuru ve ber-tafsil müddei ve müddeaaleyhin dâva ve cevapların ve gösterdikleri delillerin ve muhtasaran hükmün yazıldığı varakaya denir. Zamanımızda buna ve kezalik ikrar ve tasdik ve emsali muamelât kaydolunan varakaya zabıtname denir.

Bundan başka birçok kimseler tarafından müştereken imza olunarak bir makama takdim olunan istidanameye de «mahzar» tesmiye olunur.

MAKABLE ŞÜMUL *[alm. Rückwirkung. — fr. rétroactivité. — ing. retroaction].*

Bir kanunun, bir hükmün, bir hukuki muamelenin tahaddüsünden evvelki vakıalara tesiri.

Kanunların makable şamil olmamaları esastır. Bu esas bizde Ceza Kanunundan gayri kanunlarda beyan edilmemekle beraber yeni bir kanunun ona takaddüm eden hâdiselere tatbik olunmaması, müktesep hakları ihlâl etmemesi umumi bir hukuk kaidesidir.

Suçlunun lehinde olan kanunlarla, muhakeme usulüne taallûk eyliyen kanunlar makable şamildirler (CK. 2; HMUK. 578; Medeni Kanunun Sureti Meriyeti Hakkında K. 1 vd.).

MAKAM TAHSİSATI Valilere, kaymakamlara, yargıçlara, ilk öğretim müfettişlerine ve sair bazı memurlara, bu makamlarda bizzat vazife gördükleri müddetçe kendilerine has kanunlara istinaden ve maaşlarına ilâveten evvelce verilmekte olan makam muhassasatıdır.

MAKAR-RI HÜKÜMET *bk* Hükümet merkezi.

MAKBUZ *[alm. Quittung. — fr. quittance. — ing. receipt. — lât. apocha].*

Borcun eda edildiğini gösteren ve alacaklı tarafından imza edilerek borçluya teslim olunan vesikadır (BK. 85 vd.).

MAKBUZ ÂLA SEVMİNNAZAR (maḳbūż ʿalā-savm in-naẓar) (Es. H.) Görmek veya göstermek üzere kabzolunan maldır.

MAKBUZ ÂLA SEVMİŞŞİRA (maḳbūż ʿala-savm iş-şirā) (Es H.) Satın alınmak üzere kabzolunan maldır.

MAKLÛAN KIYMET *bk.* Kıymet.

MÂKUD-ÜN-ALEYH (maʿḳūdun ʿalayh) (Es. H.) Akit kendisi üzerine vaki olan şeydir. Meselâ, bir hane satıldığında o hanenin aynı, kiraya verildiğinde o hanenin menfaati, bir kimse nefsini icar ettiğinde o kimsenin âmeli mâkud-ün-aleyhtir.

MA'KULE (maʿḳula) (Es. H.) Âkile tarafından tediye edilen diyet demektir. Cem'i «Meâkil» dir.

Şöyle ki, aşireti veya ehl-i divanı bulunan bir kimsenin yaptığı cinayetten dolayı lâzım gelen diyeti bu aşiret efradı veya ehl-i divan aralarında tevzi ve taksim ederek üç sene içinde veliy-i cinayete tediye ederler. İşte bu suretle verilen diyete «ma'kule» denilmiştir.

MAKZIYYÜN ALEYH (maḳżiyyun ʿalayh) (Es.H.) Mahkûm-ün-aleyh demektir.

MAKZUF (maḳẓūf) (Es. H.) Kendisine zina isnat edilen kimsedir. Velevki berhayat olmasın.

MAL *[alm. Gut, Güter, Gegenstand. — fr. bien, biens. — ing. goods, chattels, property. — lât. bona, res].*

1 — Mülkiyet mevzuu olabilen bütün maddi eşya ile bir mameleke girebilen bütün haklara hukukan «mal» denir. Arazi, evler ve akarlar, menkul eşya, irtifak hakları, alacaklar, ticaret sermayesi ve kredisi keşif ve ihtira beratı üzerindeki haklar, telif ve tercüme hakkı gibi.

A — Mallar, menkul ve gayrimenkul olmak üzere ikiye ayrılır:

a) Menkul mal *[alm. Mobilien, bewegliche Habe, Fahrnis. — fr. meubles, biens meubles. — ing. movables goods. — lât. res mobiles]:* kıymet ve mahiyetine halel gelmeksizin bir yerden diğer bir yere naklolunabilen mallardır. Mobilya, banknot, kıymetli evrak gibi.

Esasen menkul olan gemiler icra noktasından gayrimenkul sayılır.

b) Gayrimenkul mal *[alm. İmmobilien, Liegenschaften, Grund und Boden, unbewegliche Güter. — fr. fonds, biens immeubles. — ing. immovable. — lât. res immobiles]:* tarla, ev, apartman gibi yerini değiştiremiyen şeylere denir.

B — Malları maddi ve gayrimaddi diye de ayırmak mümkündür:

a) Menkul veya gayrimenkul olsun ayni bir hak mevzuu olan şeylere «maddi mallar» *[alm. körperliche Gegenstände. — fr. biens corporels. — ing. corporeal goods. — lât. res corporales]* denir: evler, apartmanlar, mobilya, kıymetli senetler, zinet eşyası gibi.

b) «Gayrimaddi mallar» *[alm. unkörperliche Gegenstände, immaterielle Güter, İmmaterialgut. — fr. biens incorporels, biens immatériels. — ing. incorporeal goods. — lât res incorporales].* fikrî faaliyet ve yaratıcılığın meydana getirdiği mallardır. Telif ve tercüme eserleri, keşif ve ihtira beratı gibi.

2 — (**Mâl**) (Es. H.) Tab-ı insanî mail olup ta vakt-ı hacet için iddihar olunabilen şeydir ki menkul ve gayrimenkule şamil olur.

Maliyetin tahakkukunda hemen tab-ı insanînin meyelanı, hem de vakt-ı hacet için iddihar şanından olması lâzımdır.

Binaenaleyh, lâşe gibi tab-ı insanî kendisine mail olmıyan ve bir tane buğday ve bir avuç toprak gibi vakt-ı hacet için iddihar şanından olmıyan ve menafi gibi iddihar ve hıfzı mümkün olmıyan şeyler mal değildir.

Bazı islâm hukukçuları «mal» tâbirini şu suretle tarif ederler: «kendisine bezl (yani ita ve temlik) ve münafese (yani meni') cereyan eden şeydir».

MAL AYRILIĞI *[alm. Gütertrennung. — fr. séparation des biens].*

Karı kocadan her birinin bütün mallarının mülkiyet, idare ve intifa haklarını muhafaza etmeleri usulüdür.

Karı koca evlilik mukavelesiyle kanunda muayyen diğer usullerden birini kabul etmedikleri taktirde, veya kabul edip te kanunda gösterilen sebeplerden birinin

hududu halinde aralarında mal ayrılığı kanuni usul olarak cari olur (MK. 186).

MAL BEYANI *[alm. Abgabe eines Vermögensverzeichnisses (Al.); Angabe der Vermögensgegenstände (İs.). — fr. déclaration des biens (İs.)].*

Para borcundan dolayı mahkûm olan, yahut hakkındaki ilâmsız takip, usulü dairesinde katileşen borçlunun gerek kendisinde, gerek üçüncü şahıslar elinde bulunan mal, alacak ve haklarından borcuna yetecek miktarın, nevi ve mahiyet ve vasıflarını ve her türlü kazanç ve gelirlerini ve yaşayış tarzına göre geçim menbalarını ve buna nazaran borcunu ne suretle ödiyebileceğini yazı ile veya ağızdan icra dairesine bildirmesidir.

Mal beyanında bulunmıyan borçlu, alacaklının talebi üzerine, beyanda bulununcıya kadar icra memuru tarafından bir defaya mahsus olmak üzere hapis ile tazyik olunur. Ancak bu hapis üç ayı geçemez (İc. İf. K. 74 - 77 ve 337, 339, 354).

MAL BİRLİĞİ *[alm. Verwaltungs- und Nutzniessungsgemeinschaft (Al.), Güterverbindung (İs). — fr. union des biens].*

Evlenmede eşlerin getirdikleri malların mülkiyeti kendilerine kalması usulüdür. Fakat Koca, evlilik birliğinin reisi sıfatiyle, gerek kendi mallarının ve gerek karının mallarının idare ve intifaına sahip olur (MK. 191, 198).

MALDAN EDA *bk.* Maddi eda.

MALEN MESUL 1 — (CH) İslâm hukukunda, zarara sebep olanın müteammit olmadıkça malen mesul olmaması; zararı yapanla ona sebep olanın birleşmeleri halinde yalnız yapanın mesul tutulması kaideleri yeni hukuk telâkkilerine ve halkın ihtiyaçlarına uygun olmadığından, başkasının yaptığı zarara tedbirsizlik, dikkatsizlik ve sair suretlerle sebep olanların da malen mesuliyetleri esası mülga Usul ü Muhakematı Cezaiye Kanunu (178 - 184) ve muhtelif demiryollarına ve tramvaylara ait zabıta usulü nizamnameleri ile kabul edilmişti. Bugünkü Ceza Kanununa göre hakiki ve hükmi şahısların hizmetinde bulunanlar, vazife ve hizmet sırasında tedbirsizlik, dikkatsizlik, acemilik, nizam, talimat ve emirlere riayetsizlik ile ölüme veya sıhhatin ihlâline sebep olurlarsa bundan o kimse veya şirket malen mesuldür. Bu suretle mesul olan kimseye veya şirkete «malen mesul» denir (CK. 465).

2 — (MH) *bk.* Mesuliyet.

MALINI VE HAKKINI KULLANMA *bk.* Tasarruf.

MAL-İ GAYRİ MÜTEKAVVİM (māl-i ġayr-i mutaḳavvim) (Es. H.) İntifaı mübah olmayan veya mübah olup ta ihraz edilmemiş olan maldır.

Meselâ, şarap mal ise de müslümanlara göre onunla intifa mübah olmadığından mütekavvim değildir. Lâkin dinlerince istimali mübah olanlara nazaran mütekavvimdir.

Keza toplanmayan hüda-i nabit otlar, tutulmıyan balıklar mübah mallardan olmakla beraber muhrez olmadıkları cihetle mütekavvim değildir.

MAL-İ MESRUK *bk.* Çalınan mallar.

MALİ MESULİYET SİGORTASI *bk.* Mesuliyet sigortası.

MALİ MUVAZENE *bk.* Bütçe.

MAL-İ MÜTEKAVVİM (māl-i mutaḳavvim) (Es. H.) İki mânada kullanılır: biri intifaı mübah olan şeydir, diğeri mal-i muhrez demektir.

Meselâ: denizde iken balık gayri mütekavvim olup, tutmak ile ihraz olundukta mal-i mütekavvim olur.

Keza, şira ile intifa mübah olduğundan mal-i mütekavvimdir.

MALİ SENE *bk.* Yıl.

MALİYE VEKÂLETİ (Bakanlığı) *[alm. Finanzministerium. — fr. ministère des finances. — ing. Ministry of Finance (Treasury Exchequer)].*

Umumi masrafları karşılayacak gelir kaynaklarını bulmak ve gelirleri toplamak ve bu masrafların tediyelerini temin etmek, para ve kredi işlerini umumun menfaatine uygun şekilde idare eylemek, umumi ve mülhak bütçelere bağlı daire ve müesseselerle; il ve belediye gibi resmî teşekkülleri, sermayesinin tamamı veya bir kısmı devlete ait müesseselerle imtiyazlı şirketler ve alelumum cemiyetleri malî bakımdan mürakabe altında bulundurmak, devletin malî idaresini, memleketin iktisadi kalkınmasına ait mesai ile ahenkli olarak yürütmek vazife, salâhiyet ve mesuliyetini taşıyan bir bakanlıktır.

MALİYET FİATI *[alm. Gestehungskosten, Gestehungspreis, Selbstkostenpreis. — fr. frais (prix) de revient. — ing. prime cost, cost price].*

Bir malın istihsalinde kullanılan ham madde ve emek ile (idare masrafları, makina amortismanı, sermaye faizi gibi) istihsal masraflarının ve nakliye, sigorta ve depo gibi diğer masrafların tutarıdır. Bir malın istihsalden istihlâke kadar her istihsal veya tevzi safhasındaki maliyeti başkadır. Çünkü her safhada muhtelif maliyet unsurlarının tutarı değişir. Meselâ, fabrikada maliyet, toptancı maliyeti, perakendeci maliyeti, müstehlik maliyeti diye muhtelif safhalar ve muhtelif maliyetler tespiti mümkündür. Maliyet fiyatı tâbiri, bu bakımdan, «herhangi bir safhadaki maliyet fiyatıdır» demek daha doğru olur.

MAL KAÇIRMAK *[alm. Verheimlichen, Beiseiteschaffen, Entäusserung von Vermögensstücken (durch Gemeinschuldner oder Erblasser). — fr. détournement, soustraction de biens (par le failli ou en droit successoral)].*

Alacaklılar için müşterek rehin makamında olan ve haczi caiz ve paraya çevrilmesi kabil bulunan mallarını ve mevcudunu, taahhütlerinden kurtulmak veya alacaklılarını zarara sokmak ve alacağın tahsiline tamamen veya kısmen imkân vermemek maksadiyle, borçlunun tamamen veya kısmen elinden çıkarması, hakiki veya suni surette eksiltmesidir.

İcra ve İflâs hukukunda malı kaçırmaya hazırlanmak, alacaklıya vâdesi gelmemiş alacaktan dolayı ihtiyatî haciz istemek salâhiyeti verir ve alacağın derhal ödenmesini içabettirir (İc. İf. K. 257).

İflâstan evvel veya sonra malını kaçıran borçlu hileli müflis sayılır ve cezalandırılır (İc. İf. K. 311; CK.

506). Haciz yolu ile takip olunan borçlunun malını kaçırması da cezayı icabettirir (İc. İf. K. 331).

Miras hukukunda: murisin; mahfuz hisseli mirasçılarını bu hisselerinden mahrum etmek maksadiyle yaptığı bağışlama ve temliklere ve mirasçılardan birinin diğer mirasçılara ait hisseyi azaltmak kasdiyle terekeye ait bir malı gizlemesine ve bu mal üzerinde tasarruf etmesine tatbikatta «mal kaçırmak» denir. Birinci halde, bağışlama ve temlik tenkise tabi tutulur (MK. 507 No. 4). İkinci halde, mal kaçıran mirasçı aleyhine «miras sebebiyle istihkak» dâvası açılır (MK. 577).

MAL ORTAKLIĞI *[alm. Gütergemeinschaft. — fr. communauté de biens].*

Karı ve kocanın ortaklığa giren mallara ve gelirlere şayian sahip olması ve hiç birinin hissesinde müstakilen tasarruf edememesi usulüdür (MK. 211. vd.).

MAL ORTAKLIĞININ UZATILMASI *[alm. fortgesetzte Gütergemeinschaft. — fr. communauté prolongée].*

Hayatta kalan karı veya koca tarafından müteveffadan olan çocuklariyle birlikte kararlaştırılan mal ortaklığının devamı (MK. 225 vd.).

MAL SANDIĞI *[alm. Finanzkasse, Staatskasse. — fr. caisse publique, caisse d'Etat. — ing. financial office (of collection of taxes etc)].*

Devlet gelirlerinin, pul ve kıymetli evrakın ve emanet mahiyetinde tevdi edilen para ve ayniyatın saklandığı ve hesaplarının tutulduğu maliye dairelerine denir. Askerî birlikler ve müstakil müesseseler nezdinde mevcut mesul muhasîpliklerden ve maliye tahakkuk ve tahsil şubelerinden ziyade bu tabir ötedenberi maliye teşkilâtı içinde bulunan defterdarlıklarla ilçe mal müdürlüklerine alem olmuş bulunmaktadır.

MAL SİGORTASI *[alm. Sachversicherung, Güterversicherung. — fr. assurance de biens. — ing. insurance].*

Sigorta ettiren kimsenin vücudu ile ilgili olmıyan ve fakat bu kişinin sahip olduğu mallar üzerindeki hak ve menfaatlerin korunmasını istihdaf eden sigorta.

Meselâ, yangın sigortası, nakliyat sigortası gibi Mal sigortası şahıs sigortasının *[alm. Personenversicherung. — fr. assurance de personnes. — ing. assurance]* zıddıdır. Şahıs sigortasına hayat sigortası, kaza sigortası, hastalığa karşı aktedilen sigortalar dahildir (TK. 934 - 975).

MALÛLİYET (mâlûllük) *[alm. Invalidität, Siechtum. — fr. invalidité (Is.) infirmité. — ing. disablement, infirmity].*

Bir şahsın harici bir tesir neticesiyle veya bir kaza veya bir hastalık sonunda faaliyet kudretini tamamiyle veya kısmen kaybetmesi halidir.

Borçlar Kanunu (46) buna «cismani zarar» *[alm. Körperverletzung. — fr. lésions corporelles. — ing. bodily injuries]* hali der. Cismani zarara uğrayan şahsın ya büsbütün, yahut da kısmen çalışma iktidarını kaybetmesi gerektir. Yargıç, zarar görenin ne miktar tazminata hakkı olduğunu derhal tâyin edebileceği gibi, haksız fiilin sebep olduğu zarar miktarı dâva sırasında malûm değilse, hakiki tazminat miktarını bilâhare tâyin edeceğine karar verebilir.

MALÛLİYET SİGORTASI *[alm. Invaliden - (Invaliditäts -) versicherung. — fr. assurance invalidité, assurance contre l'invalidité. — ing. insurance of the disabled].*

Sigortalıyı, kaza veya hastalık neticesinde, kısmen veya tamamiyle çalışamıyacak hale sokacak olan malûliyetlere karşı temin eden sigortadır. Ekseriya içtimai sigorta şeklinde yapılır (TK. 1002 - 1006; İş kazalariyle meslek hastalıkları ve analık sigortaları K.).

MÂLÛLLÜK *bk.* Malûliyet.

MÂMELEK *[alm. Vermögen. — fr. patrimoine, biens. — ing. property, estate. — lât. universum ius, universitas].*

Bir şahsın hukuki bir bütünlük teşkil eylemek üzere sahip veya mükellef olabileceği, para ile ölçülebilen mal, hak ve borçlarının tamamıdır. Bu tâbir bazan hususi bir mahiyeti haiz bulunan birtakım malları tavsif için de kullanılır. O vakit bir nevi «hususi mâmelek» *[alm. Sondervermögen. — fr. fonds particulier. — lât. universitas iuris]* kasdolunur. Mal birliği rejiminde birliğe dahil mallar ve haklar ayrı ve mahfuz mallar ayrı, bir tesiste buna tahsis olunmuş bulunan mallar ve haklar ayrı birer kısmi ve hususi mamelek teşkil ederler (MK 717, 738).

MÂMELEK HAKLARI *[alm. Vermögensrechte. — fr. droits de patrimoine, droits patrimoniaux].*

Mâmeleke taallûk eyliyen haklara denir. Bu haklar umumiyetle iktisadi mahiyeti haiz bulunan sübjektif haklardır ki, şunlardır: mülkiyet ve mülkiyetin gayri ayni haklar, gayri maddi haklara mütaallik haklar (meselâ ihtira hakkı, telif hakkı), alacak hakları gibi haklardır.

Mâmelek hakları umumiyetle başkasına devir ve ferağ olunabilirler, miras yolu ile intikal edebilirler ve bu suretle şahsiyet ve aile haklarına karşılık teşkil ederler.

MÂMELEKTEN EDA *bk.* Maddî eda.

MANDA *[alm. Mandat. — fr. mandate — ing. mandate].*

1914 - 1918 Harbinden sonra, Milletler Cemiyeti misakının 22 nci maddesine göre, «Modern dünyanın bilhassa güç şartları içinde kendi kendilerini idare etmiye henüz ehil olmıyan milletlerin» iyi yaşamalarını ve inkişaflarını temin maksadiyle bunları Milletler Cemiyetinin vekili sıfatiyle vazife görecek olan, ilerlemiş milletlerin vesayeti altına vermek usul olarak kabul edilmiştir.

Mandanın icra tarzı vesayet altına konan milletlerin inkişaf derecelerine göre değişmektedir. Bu bakımdan manda altına konacak devletler, seviyeleri itibariyle A (Osmanlı imparatorluğundan ayrılanlar); B (Afrikadaki Alman müstemlekeleri); C (Güney batı Afrika ve Pasifikteki bazı adalar ahalisi) gruplarına ayrılmıştı.

Emperyalist emellerinden vaz geçmemiş devletler elinde manda sistemi asıl maksadından inhiraf ederek gizli bir müstemlecilik halini almıştır.

MANEVÎ CEBİR *[alm. moralischer (psychischer) Zwang, psychologische Einwirkung. — fr. contrainte morale. — ing. compulsion, constraint. — lât. vis compulsiva].*

Manevî cebir, bir kimsenin iradesi üzerine tazyik yapacak hareketlerde bulunarak ona istemediği bir şeyi yaptırmak veya istediği bir şeyi yapmasına mâni olmaktır.

MANEVÎ ZARAR *bk.* Tazminat.

MANİFESTO *[alm. Manifest. — fr. manifeste. — ing. manifeste].*

Kaptanın gemisi ile naklettiği yükün neden ibaret olduğunu gösteren ve varılan yerin gümrük idaresine yapılan beyandır Gümrük idaresi bu beyana göre resim alır ve icabında sıhhatini tahkik edebilir.

MÂNİ-İ İRS (mâni-'i irs) (Es H.) İrse mani' olan haldir ki, dört kısımdır: Rık, Katil, İhtilâf-ı din, İhtilâf-ı dâr

MANİ TEDBİRLER *bk.* Önleyici tedbirler

MANSUP MİRASÇI *bk.* Mirasçı.

MANTUK (manṭūḳ) (Es. H.) Lâfzın beyan sahasında delâlet eylediği şeydir. Hanefî fukahasına göre, nasın ibaresi, işareti, iktizası hep bu mefhuma girer.

MARAZ-I MEVT (maraż-i mavt) (Es. H.) Erkeği evin dışında ve kadını evin içinde iş görmekten meneden ve başladığı tarihten itibaren en az bir yıl zarfında ölümle neticelenen hastalıktır.

MARODAJ *bk.* Çapulculuk.

MÂRRE (mârra) (Es. H.) Tarik-i âmdan gelip geçenlerdir.

MASÂRİF (Feraizde) (maṣârıf) (Es H.) Terekeden techiz ve tekfin, borçlar ve vasiyetler ifraz olunduktan sonra kalan miktarın itası icabenen mahallerdir ki, sırasiyle şunlardır:

Eshab-ı ferâiz, asabe-i nesebiyye, asabe-i sebebiyye, red-zevil-erham, mevlel-müvalât, mukarrün-leh, binneseb alel gayr sülüsten fazla ise musâleh - beyt-ül-mal.

MASLAHAT (maṣlaḥat) (Es. H.) Lûgatte, mucip i menfaat olan şey demektir.

Istılahta, kıyas-ı terkle nâsın ihtiyacına muvafık olan ciheti ihtiyar etmektir. Fukaha-yı Hanefiyye buna «istihsan» ve Malikler «maslahat-ı mürsele» ıtlak ederler.

Eski Hukukta maslahat kaidesi gayet mühimdir. Birçok mesail buna binaen tecviz kılınmıştır.

MASLAHATGÜZAR *bk.* Elçi.

MASRAFLAR *[alm Aufwendungen, Auslagen, Kosten, Verwendungen.— fr. impenses, dépenses, frais. — ing. expences. — lât. impensae].*

Masraf, bir kimsenin bir şey uğrunda veya üçüncü şahıs lehine ihtiyaren kendi mâmelekinden vukua getirdiği bir eksilmedir ki, onun istirdadı kanunda gösterilen hallerde istenebilir. Masrafları üç nevide toplamak mümkündür:

1 — Zaruri masraflar *[alm. notwendige Verwendungen. — fr. impenses nécessaires. — ing. necessary expences. — lât. impensae necessariae]:* bir şeyin muhafazası maksadiyle ihtiyar edilen ve menfaatini bilen ve koruyan, bir mal sahibinin de işlerini bizzat gördüğü taktirde aynı suretle hareket edeceği kabul olunmak lâzımgelen masraflar bu kabildendir. Yapılan masrafın sonradan husule gelen hâdiseler dolayısiyle tamamen faydasız bir hale gelmesi zarurîlik vasfının ziyaını intaç etmez.

2 — Faydalı masraflar *[alm. nützliche Verwendungen. — fr. impenses utils. — ing. useful expenses. — lât. impensae utiles]:* zaruri olmamakla beraber bir menfaat elde etmek ve bilhassa bir şeyin kıymetini çoğaltmak için yapılan masraflardır.

3 — Zevk ve süs masrafları *[fr. impenses voluptuaires. — lât. impensae volaptuariae]:* bunlar, yalnız zevk ihtiyaçlarını temin veya bir şeyin manevi ve hissi kıymetini çoğaltmak için yapılan masraflardır. Bunlar istirdat edilemezler. Fakat, masrafı yapan kimsenin, mala zarar vermemek şartiyle, ilâve ettiği ziyadelikleri iadeden evvel söküp almıya hakkı vardır (MK. 725, 907, 908; BK. 8, 64, 193, 205, 292, 293, 301, 394, 405, 407; TK. 869, 901).

MASARIF-I VAKF (maṣârif-i vaḳf) (Es. H.) Vâkıf tarafından vakıf menfaatlerinin şart ve tahsis edildiği cihettir. «Meşrut-un-leh», «mevkuf-ün-aleyh» tâbirlerinin müradifidir.

MASUM-ÜD-DEM (ma'ṣū-ud-dam) (Es. H.) Kısası müstelzim bir cinayette bulunmamış olan herhangi bir müslim veya zımmî demektir.

MASUNİYET (Dokunulmazlık) *[alm. Immunität, Unverletzlichkeit, Unantastbarkeit. — fr. immunité. — ing. exemption, tmmunity].*

Bazı kimselere muhtelif maksatlarla ve istisnaî mahiyette, cezai bir muafiyet tanınmak suretiyle bu kimselerin kanunen hususi bir himayeye mazhar olmasıdır.

1 — Diplomasi masuniyeti *[alm. Exterritorialität, diplomatische Exemption (Immunität). — fr. immunité diplomatique. — ing. diplomatic privilege]:* diplomasiye mensup kimselerin, içinde bulundukları memleket otoritesine ve kanunlarına karşı haiz oldukları mütekabil himaye ve muafiyettir.

Bu masuniyet diplomatların sırf şahıslarına münhasır kalmayıp, karılarına, çocuklarına ve elçiliğin resmî memurlarına da şamil olur. Diplomasi masuniyeti kaidesince, bütün bu kimseler, bulundukları memleketin değil, kendi memleketlerinin hükümetine tabi kalırlar. O suretle ki, bazı haller müstesna olmak üzere, bunlar hakkında cezai takibat yapılamaz, bu kimseler şahit sıfatiyle mahkemelere çağırılamaz, hattâ bazı nevi vergilerden muaf tutulurlar.

2 — Teşrii masuniyet (Milletvekilliği dokunulmazlığı) *[alm. parlamentarische Immunitat. — fr. immunité parlementaire. — ing privilege of the members of Parliament]:* Milletvekillerinin görevlerini tam bir bağımsızlıkla ifa edebilmeleri için kendilerine geniş bir söz ve fikir hürriyeti temin etmek ve onları gerek hükümetçe ve gerek eşhas tarafından yapılacak cezai takibata karşı korumak maksadiyle tesis olunan kanuni bir himaye sistemidir ki, mutlak ve muvakkat olmak üzere iki şekil alır:

a) Mutlak masuniyet: milletvekillerinin görevlerini ifa sırasında ve ifadan dolayı mutlak ve daimi surette «adem-i mesuliyet» yani ne milletvekilliği süresi içinde ve ne de milletvekilliği bittikten sonra haklarında hiçbir veçhile cezai takibat icra edilememesi demektir. Bu nevi masuniyete «teşrii adem-i mesuliyet» de denir.

b) Muvakkat mesuliyet; suçüstü müstesna olmak üzere, milletvekillerinin vazifelerinin ifasına taallûk etmiyen ve kanunen suç teşkil eden fiillerinden dolayı, meclis kararı olmadıkça, haklarında yalnız milletvekilliği süresi içinde, cezai takibat icra edilmemesi demektir. Meclis kararıyle bu masuniyet kaldırılınca, yahut herhangi bir sebeple milletvekilliği sıfatı zail olunca takibatın icrasına mani kalmaz ve milletvekilliği süresi içinde takip ve ceza müruru zamanı cereyan etmez. Bu türlü masuniyete, «tecavüzden masuniyet» de denir.

3 — *bk.* Mesken masuniyeti; Müdafaa masuniyeti.

MASUNİYETİ ŞAHSİYE (kişi dokunulmazlığı) *[alm. Unantastbarkeit, Unverletzlichkeit der Person — fr. inviolabilite — ing. inviolability].*

Ferdin kanunun tayin ettiği hal ve şekilden başka bir suretle yakalanmaması, tevkif, hapis edilmemesi ve cezalandırılmamasıdır. Bu esasın icabı olarak işkence, eziyet, müsadere ve angarya yasaktır (Anayasa 72, 73).

MASNU (maṣnū') (Es. H.) İstisna akdinin mevzuunu teşkil eden ve yapılan şeydir.

MASURA Dört çuvaldız miktarını gösteren ölçüdür. Alelekser suda masura itibariyle tasarruf olunur.

MATAL (maṭal) (Es. H.) Mümatale mânasınadır.

MATBAALAR *[alm. Druckereien. — fr. imprimeries. — ing. printing houses].*

Gazete, kitap, risale ve sair yazılarla resim, musıki eserleri gibi matbuaların basıldığı yerlerdir. Bu yerlerin açılması ve işletilmesi için açılacakları yerin en büyük mülkiye memuruna beyanname vererek bir ilmühaber almak lâzımdır (Matbuat K 3).

MATBUA *[alm. Druckschriften, Presserzeugnisse, Erzeugnisse der Buchdrukpresse. — fr. production de la presse. — ing. printed publication].*

Gerek matbaa, gerek başka türlü mihanikî ve kimyevî vasıtalarla veya el ile çoğalttırılarak neşredilen yazı, resim, güfteli güftesiz musıki eserleridir (Matbuat Kanunu 1).

MATBUAT *[alm. Presse. — fr. presse. — ing. press].*

Fikirleri yazı, matbua veya resim ile yaymaya yarıyan vasıtaların hepsidir (Matbuat Kanunları No. 1831, 3518).

MATBUAT CÜRÜMLERİ *[alm. Pressevergehen. — fr. délits de presse. — ing. offences against the press laws].*

Matbuat vasıtasiyle işlendikleri için ayrı bir takip ve muhakeme usulüne tabi tutulan cürümler; yalnız matbuat vasıtasiyle ika olunabilen cürümlerdir (Matbuat K. 55 vd.).

MATBUAT (Basın) HUKUKU *[alm. Presserecht. — fr. législation sur la presse. — ing. laws governing the press].*

Gazete, kitap ve sair matbualarla matbaalara mütaallik hukuki hükümleri ihtiva eden hukuk şubesidir (Anayasa 70; Matbuat K.).

MATBUAT HÜRRİYETİ *[alm. Pressfreiheit. — fr. liberté de la presse. — ing. liberty of the press].*

Şahsın, fikrini yazılı veya basılı olarak ve bir makamın iznine veya daha evvel sansüre tabi olmaksızın yayması hakkıdır. Matbaacılık, nâşirlik ilâncılık, matbua satıcılığı matbuat hürriyetiyle alâkadar haklardır. Bizde matbuat kanun dairesinde serbest olup neşredilmeden evvel teftiş ve muayeneye tabi değildir (Anayasa 70, 77).

MATLUBAT-I MEŞKÛKE *bk.* Şüpheli alacaklar.

MATLUBUN TEMLİKİ *bk.* Alacağın temliki.

MATLUP *bk.* Alacak.

MATUH (maʿtūh) (Es. H.) Fehmi, anlayışı kıt, sözü müşevveş ve tetbiri bozuk olan kimsedir.

MAZANNEİ SU' Ağır cezayı mucip suçlarla hırsızlık, yankesicilik, gâsıplık, hırsızlara yataklık ve sair birtakım suçlardan dolayı en az iki defa mahkûm olan ve hareketleri şüpheli görülen kimselere denir (Serseri ve mazannei su eşhas hakkında K. 10).

MAZERET (Özür) *[alm. Ablehnunggrund, Entschuldigungsgrund, Hinderungsgrund. — fr. empêchement, cause de dispense. — ing. excuse, ground of exculpation].*

Bir vecibeyi veya bir vazifeyi yerine getirmek ve bir muameleyi yapmak iktidarını haiz olan kimsenin bunları yapmaktan çekinmesine hak veren sebeptir: vasilikten itizara sebep olan mâzeretler, şahitlikten, ehl-i vukufluktan çekilmiye sebep olan mazeretler (MK. 367; HMUK. 245, 246, 278; CMUK. 47 - 50, 69) gibi.

MAZMUN (mażmūn) (Es. H.) 1 — Bir şeyin müştemel ve muhtevası demektir. Bir ilâmın mazmunu; havi olduğu dâva, cevap, beyyine ve hüküm vakıalarının heyet-i umumiyesidir.

2 — Ödenmesi lâzım gelen borçtur

MAZNUN (Sanık) *[alm. der Beschuldigte, Angeschuldigte, Angeklagte. — fr. le prévenu, inculpé, accusé. — ing. the defendant, accused. — lât. reus; is qui accusatur; rei capitalis reus, iudicii capitalis reus]*

Hakkında ceza dâvası açılan kimse.

MEBİ (mabīʿ) (Es H.) Satılan şey ki, beyde tayyün eden ayındır ve beyide asıl kastolunan odur. Zira intifaın mevzuu ancak ayn olup semen ise bir vasıtadır.

MEBİDE AYIB DÂVASI *bk.* Ayıb dâvası.

MEBNİYYEN KIYMET (mabniyyan kiymat) *bk.* Kıymet.

MEBTUTE (mabtūta) (Es. H.) Üç talak ile boşanmış olan kadındır.

MEB'US (Milletvekili, saylav) *[alm. Abgeordneter. — fr. député. — ing. member of Parliament].*

Her memlekette Millet Meclisleri âzasına verilen addır, *bk.* intihap; Parlamento; Büyük Millet Meclisi.

MEBUSAN *bk.* Heyet-i mebusan.

MECBUB (**machūb**) (Es. H.) Uzv-u mahsusu dibinden kesilmiş olan kimsedir. Buna «hadım ve tavaşi» de tabir olunur.

MECBURİ İNİŞ *[alm. Notlandung. — fr. atterissage forcé. — ing. forced landing].*

Sebebi ne olursa olsun kendisini veya başkasını derhal vukubulacak bir tehlikeden korumak için, yani ıstırar halinde hava gemisiyle yapılan iniştir. Bu inişte, hava gemisini inmiye mecbur eden sebepler filhakika pilotun kudret ve iradesi haricindeki âmillerdir. Bununla beraber, pilotun hareketlerinde bir ihtiyar mevcuttur. Zira o, iradesini kullanarak hava gemisini evvelce arzu ve tahmin etmediği bir yere indirir.

MECBURÎ SİGORTA *[alm. Zwangsversicherung, obligatorische Versicherung.— fr. assurance obligatoire. — ing. obligatory insurance].*

Sigorta sözleşmesinin akdi kanuni bir mecburiyet olarak ilgililere yüklenmiş olan sigorta; mükerrer sigorta gibi. İhtiyari sigortanın zıddıdır (1160 sayılı K.).

MECCANEN FERAĞ (**maccānan farāġ**) (Es. H.) Mutasarrıfı tarafından bedelsiz yapılan ferağdır.

MECCANEN İNTİKAL (**maccānan intiḳāl**) (Es.H.) Arz-ı mirînin intikal eshabına bir şey ödemeksizin halefiyet yolu ile geçmesi demektir.

MECELLE (**macalla**) (Es. H.) 1 — Lugat mânası mücellet kitap, hikmeti havi sahife.

2 — Mecelle-i ahkâm-ı adliye: (macalla-i aḥkām-i 'adliyya) Osmanlı saltanatında Gülhane hattı ile açılan devrin en mühim kanunu, Ahmet Cevdet Paşanın reisliği altında toplanan ilmî heyetin tanzim eylediği medenî kanundur. Tebaanın bazı medeni muamelelerinde tatbik edilecek esaslar bir mukaddeme ile (büyüğ), (icar), (kefalet), (havale), (rehin), (emanet), (hibe), (gasp ve itlaf), (hacir, ikrah, şuf'a), (envaı şirket), (vekâlet), (sulh ve ibra), (ikrar), (dâva), (beyyinat ve tahlif, kaza) kitaplarını teşkil eden bin sekiz yüz elli bir maddede toplanmıştır. Bu kitapların her biri muhtelif tarihlerde kanuniyet kesbetmiştir ki; birinci kitap Zilhicce 1285, sonuncu kitap Şaban 1293 senelerinde iradei seniyeye iktiran ettiğine göre mecellenin tanzimi yedi seneden fazla bir zaman sürmüştür.

Mecellenin ihtiva eylediği bazı esaslar islâm dinine ve Hanefî mezhebine dayandığından din ve devleti birbirinden ayıran Türkiye Cumhuriyeti 1926 senesinde Medenî Kanunu ve Borçlar Kanununu kabul ile Mecelleyi ilga eylemiştir.

MECHUL-ÜN-NESEB (**machūl un-nasab**) (Es. H.) Bir kimsenin doğduğu yerde babası bilinmemektir.

MECLİSİ ÂLİ-İ TANZİMAT Tanzimatın icabettirdiği kanun ve nizamnameleri hazırlamak, memleketin islah ve imarı için alınacak tedbirleri müzakere ve ittihaz etmek, mevcut nizamnamelerden islaha muhtaç görülenler hakkında mütalâa beyan etmek ve bunların tadillerini hazırlamak, nazırların memuriyet vazifelerinden dolayı mesuliyetleri halinde muhakemelerini bidayeten yapmak vazifeleriyle mükellef olmak üzere 1854 tarihinde ihdas ve teşkil olunan meclistir.

Bu meclise «Meclisi Ahkâm-ı Adliye» nin bir kısım vazifeleri verilmiş olduğu için onu «Meclisi Ahkâm-ı Adliye» nin tecezzisinden doğmuş bir meclis saymak mümkündür, «Dâr-ı Şûrayı Âli» nin yerine kaim olmuş da sayılabilir meclisin reyleri istişari idi. Nazırların mesuliyeti hakkında verdiği kararlar da ikinci derecede «Meclisi Vükelâ» da tetkik olunabilir ve ancak padişahın kabul ve tasdiki ile tenfiz kabiliyetini iktisabederdi.

Meclis-i Âliy-i Tanzimat 1278 tarihinde tekrar Meclisi Ahkâm-ı Adliye ile birleştirilmiştir.

MECLİS-İ BEY' (**maclis-i bay'**) (Es. H.) Satış akdinde pazarlık için yapılan içtimadır.

MECLİS-İ EMANET İstanbul'da ilk belediye teşkilâtı yapıldığı zaman Şehremanetinde ihdas edilen, Hükümet tarafından tâyin edilmiş altı azadan müteşekkil meclis idi.

Meclisin vazifeleri mahdut iken 1296 (1878) tarihinde «Cemiyet-i Umumiye-i Belediye» lâğvedilerek bunun vazifeleri de Meclisi Emanete verilmiş ve bu meclis bugünkü belediye meclislerinin vazifeleriyle, salâhiyetleri mahdut olmak üzere, tavzif edilmişti.

MECLİS-İ HASS-I VÜKELÂ *bk.* Meclis-i Vükelâ.

MECLİS-İ İDARE *bk.* İdare heyeti.

MECLİS-İ İDARE-İ EMVAL-İ EYTAM Eytam malları hakkındaki muameleleri tetkik ve mürakabe etmek üzere 21 Şaban 1291 tarihli nizamname ile teşkil ve sonraki nizamnameler ve hususiyle 4 Rebiülevvel 1324 ve 3 nisan 1322 tarihli Emval-i Eytam Nizamnamesi ile âzası adedi tezyit ve vazaifi tevsi olunan meclis idi.

MECLİS-İ MEBUSAN *bk.* Heyet-i Mebusan.

MECLİS SORUŞTURMASI *bk.* Meclis tahkikatı.

MECLİS-İ ŞER' (**maclis-i şar'**) (Es. H.) Yargıcın muhakeme veya bir takrir istimaı için akdeylediği celse demektir. Meclisin şer'a izafesi ahkâm-ı şeriye tatbik olunmak itibariyledir.

MECLİS-İ TETKİKAT-I ŞER-İYE Mülga Meşihat Dairesinde bir reisin riyaseti altında müteşekkil heyeti âliye idi ki, 21 Muharrem 1290 tarihli talimatnaıne ve zeyillerinde yazılı olduğu üzere kendisine tevdi olunan işlerle fetvahaneden havale olunan ilâmların vakii hale ve zabıtnamelerine muvafık olup olmadığını tetkik ederdi.

MECLİS-İ VALÂY-I AHKÂM-I ADLİYE (**maclis-i vālā-yi aḥkām-i 'adliyya**) İkinci Mahmut devrinde islahat hareketlerinin icabettirdiği yeni nizamnameleri hazırlamak, memurların muhakemesiyle meşgul olmak, bazı devlet işlerinde rey vermek üzere ihdas olunan meclistir. Bu meclisin vazifeleri çoğalmış ve Tanzimattan sonra «Meclis-i Âliy-i Tanzimat» teşkil edilerek bir kısım vazifesi bu meclise verilmişti. Fakat 1278 tarihinde «Meclis-i Âliy-i Tanzimat» ve «Meclis-i Ahkâm-ı Âdliye» tekrar birleştirilerek gene «Meclis-i Valây-ı Ahkâm-ı Adliye» namı altında bir meclise kalbedilmiş ve bu meclis idare, tanzimat, adliye namiyle üç kısma ayrılmıştır. İdare kısmı mülkî ve malî işlerle, tanzimat kısmı kanun ve nizamnamelerin tetkik ve tanzimiyle, adliye kısmı da bazı dâvalarla meşgul oluyordu. 1284 tarihinde bu meclis tekrar «Divan-ı Ahkâm-ı Adliye» ve «Şûray-ı Devlet» olmak üzere iki kısma ayrılmıştı.

MECLİS-İ VÜKELÂ Osmanlı İmparatorluğunda nezaretlerin ve nazırların ihdasından sonra şeyh-ül-islâ-

mın ve nazırların sadraâzamın reisliği altında toplanmasiyle teşekkül eden ve hükümeti iç ve dış siyasetine ve bazı mühim hususlara taallûk eden, padişah ve sadrâzam tarafından havale olunan işlere bakan meclistir.

Meşrutiyet rejiminde bu meclis kanun ve nizamlarla kendisine verilen vazifelerle mükellef ve devletin iç ve dış siyasetine ve umumi vazifelerine mütaallik hususlardan padişaha ve Mebusan meclisine karşı müştereken mesul bir meclis vaziyetine girmiştir.

MECLİS TAHKİKATI (Meclis soruşturması) *[alm. parlamentarische Untersuchung. — fr. enquête parlementaire. — ing. parliamentary inquiry].*

Bakanlar kuruluna dahil olanların ya genel politikadan yahut her bakanın bakanlığına ait cezalı veya akçalı sorumluluğunu gerektiren işleminden dolayı, hakkında Büyük Millet Meclisi tarafından verilen karara dayanılarak başlanılan araştırmaya denir. Bu araştırma ya Anayasa komisyonu ile Adalet Komisyonu tarafından birlikte yahut beşten on beşe kadar Kamutaydan seçilmiş üyelerden meydana gelecek bir heyet tarafından yapılır. Bu heyet sorgu yargıcı görevini yapar. Heyetin kararları Kamutayca onanır veya reddedilir yahut değiştirilir (Anayasa 22 vd.; İçtüzük 169, 170).

MECNİY-YÜN ALEYH (maeniyyun 'alayh) (Es.H.) Kendisi üzerine cinayet vukubulan kimsedir: maktul, mecruh gibi.

MECNUN (maenūn) (Es. H.) Deli olan kimsedir ki, iki kısımdır: biri mecnun-u mutbik, diğeri mecnun-u gayrı mutbiktır.

MECNUN-U MUTBİK (maenūn-i muṭbiḳ) (Es.H.) Cününu, bütün zamanını kaplıyan kimsedir.

MECNUN-U GAYRI MUTBİK (maenūn-i ġayr-i muṭbiḳ) (Es. H.) Kâh mecnun olup kâh ifakat bulan kimsedir.

MECRALAR İki hukuki anlamı vardır: 1 — *[alm. Ablauf, Wasserablauf. — fr. écoulements des eaux. — ing. mains, course]* kendi kendine akan suların geçtiği yerlerdir. Bu arazinin tabiî, jeolojik hususiyetleri icabı olarak yüksekte bulunan arzın yağmur, kar ve tutulmamış kaynak suları gibi kendi kendine akan suların alçakta bulunan arzın sahibi, mülküne kabule ve bunun için icabeden tetbirleri almaya, suyollarını ve yarıkları yapmaya mecburdur.

2 — *[alm. Leitungen, Durchleitungen, Zuführung. — fr. conduites. — ing. ducts, conduits]* Zaruri mecralar geçirmek hakkı: gayrimenkul sahipleri, yapılacak zarar tamamiyle ve peşin tazmin olunmak şartiyle, mülkünün altından ve üstünden suyolu, kurutma kanalı (cetveli), yeraltından, yer üstünden ve havadan mecralar ve borular geçirilmesine müsaade etmiye mecburdur (MK. 666, 668).

MECUR *[alm. Mietsache. — fr. chose louée].*

Kiraya verilen yani kiralanan şey demektir.

MECUS (macūs) (Es. H.) Ateşe tapan insanlardır. Bunlardan her birine «mecusî» denir.

MEDED (madad) (Es. H.) Muharebe sahasındaki mücahitlere yardıma koşup iltihak eden cemaattir ki, ganimete iştirak ederler. Cem'i «emdad» dır.

MEDENÎ HAKLAR *[alm. bürgerliche Rechte, Privatrechte. — fr. droits civils. — ing. civils rights].*

Bir cemiyette her ferdin kaide olarak, tabiiyet ve cinsi ayrılmaksızın şahıs sıfatiyle haiz bulunduğu sübjektif haklardır: nişanlanmak, evlenmek, isim sahibi olmak, satın almak, satmak, malları üzerinde tasarruf eylemek gibi. Medenî haklar siyasî hakların *[alm. bürgerliche Ehrenrechte, bürgerliche Rechte und Ehren. — fr. droits civiques. — ing. civic rights]* zıddıdır.

MEDENÎ HAKLARDAN İSKAT *[alm. Entziehung der bürgerlichen Ehrenrechte. — fr. dégradation des droits civiques. — ing. loss of civic right (honorary civic function)].*

Bugünkü ceza mevzuatımızda medenî haklardan iskat diye bir ceza yoktur. Yalnız Eski Ceza Kanununda sayılan cezâlar arasında böyle bir ceza da vardı. Bugün bu cezanın yerine «âmme hizmetlerinden memnuiyet», «hacir altına alınmak», «babalık veya kocalık sıfatlarına bağlı hakları kaybetmek» gibi ferî talâkki olunan cezalar ve mahkûmiyetin neticeleri kaim olmuştur.

MEDENÎ HAKLARDAN İSTİFADE EHLİYETİ *[alm. Rechtsfähigkeit. — fr. capacité civile de jouissance (Fr.), capacité de jouissance des droit civils (Is.). ing. legal capacity].*

Medenî hakların süjesi olmak, yani sübjektif haklarla vazifeleri haiz veya onlara sahip olmak ehliyetidir. Prensip itibariyle herkes medenî haklardan istifade eder.

Bununla beraber, medenî haklardan istifadenin yaş (vasiyet yapmak, evlenme, din intihabı, vasi olabilmek, evlât edinebilmek), cinsiyet (aile birliğinin reisi kocadır, karı ve çocuklar kocanın ismini taşırlar ve kocanın ikametgâhı onların da ikametgâhıdır, velâyet hakkı ihtilâf halinde kocaya aittir....), «şeref ve haysiyet» ve «evlenme dışında doğmuş olmak» bakımlarından az çok tahditleri vardır (MK. 21, 88, 152, 253, 263, 266, 363, 366, 449).

MEDENÎ HAKLARI KULLANMA (muamele) **EHLİYETİ** *[alm. Geschäftsfähigkeit (Al.), Handlungsfähigkeit (Is.). — fr. capacité civile d'agir (Fr.), capacité d'exercer les droits civils, exercise des droits (Is.). — ing. disposing capacity].*

Bir şahsın bizzat kendi faaliyet ve muameleleriyle medenî haklar ve vazifeler tesis eylemesi hususunda haiz olduğu kudrettir.

Bu kudret iki yanlı bir neticeyi haiz olabilir. Hukuk süjesi bu kudret sayesinde herhangi bir iradesine uygun ve hukukan hüküm ifade edici bir hareket tarzı ihtiyar eder, başka deyim ile bir hak veya bir vazife tesis edebilir ki, buna «hukukî muamele ehliyeti» ve «mukavele ehliyeti» *[alm. Rechtsgeschäftsfähigkeit. — fr. capacité de contracter]* de denir.

Diğer yandan bu kudret hukuk süjesine, hukuka mugayir fiillerinden doğan zararların tazmini mecburiyetini yükletir ki, buna da haksız fiile ehliyet *[alm. Deliktsfähigkeit. — fr. capacité délictuelle]* denir.

Medenî hakları kullanmanın iki şartı vardır: reşid olmak ve temyiz kudretini haiz bulunmak (MK. 9, 10, 16).

MEDENÎ HUKUK *[alm. Bürgerliches Recht, Zivilrecht, Privatrecht. — fr. Droit civil. — ing. Civil Law. — lât. ius civile].*

Objektif hukukun bir şubesi olan medenî hukuk geniş mânasında, hususi hukuk tâbirinin müradifidir. Bu mânada, şahıslar arasındaki bütün hususi münasebetleri tanzim eder.

Dar mânada, medenî hukuk; hususi hukukun aileye, mirasa ve eşyaya, malların intikaline, mukavelelere ve borçlara mütaallik hukuk kaidelerini ihtiva eder.

MEDENÎ (manevî) ÖLÜM *[alm bürgerlicher Tod. — fr. morte civile. — ing. civile death. — lât. mors civilis].*

Kürek ve müebbed kalebentlik cezalarına mahkûm olanlar hakkında, evlenmeler münfesih olmak, miraslar açılmak gibi birtakım tesir ve neticeler hasıl eder bir mevhume idi. Bu ceza bugünkü hukuk âleminde artık mevcut değildir.

MEDENÎ SEMERELER *bk.* Semere.

MEDYUN (madyūn) (Es. H.) Borçlu, yani zimmeti meşgul olan kimsedir.

MEDYUN-U MÜFLİS (madyūn-i muflis) (Es. H.) Düyunu malına müsavi, yahut ziyada olan borçludur.

MEDYUN-U MÜMÂTIL (madyūn-i mumāṭıl) (Es. H.) Kudreti varken borcunun edasını uzatıp geciktiren borçlu demektir.

MEFHUM (mafhūm) (Es. H.) Lâfzın söz haricinde delâlet eylediği mânadır ki, iki kısımdır: birine mefhum-u muvafakat, diğerine mefhum-u muhalefet denir.

Mefhum-u muvafakat: meskût bırakılmış olan şeyin mantuka, yani söylenen şeye hükümde ispaten veya nefyen muvafık olmasıdır. Buna Hanefîler «delâlet-i nâss» ve Şafiîler «Fehvâ-ı hitap» derler. Meselâ, «ana ve babanıza uf demeyiniz» mealinde olan nazm-ı celil döğme ve sövmenin memnu olduğuna delâlet eder.

Mefhum-u muhalefet: meskût bırakılan şeyin hükmü, beyan olunan şeyin hükmüne ispaten veya nefyen mugayir olmaktır. Buna Hanefîler «tahsis biz-zikir» ve Şafiîler «delil-i hitap» derler. Meselâ, «bugün bana filân geldi» dediğinizde burada bir mantuk bir de meskût-ün-anh vardır. Mantuk filân ve meskût-ün-anh filânın maadasıdır. «Filân geldi» denildikte meskût-ün-anh olanların gelmedikleri anlaşılır. İşte bu mefhum-u muhalefettir.

Mefhum-u muhalefet; mefhum-u lakap, adet, sıfat, şart, gayet, istisna, mefhum-u has gibi kısımlara ayrılır. Yukarıdaki misal mefhum-u lakaptan bir misaldir. Mefhum-u muhalefetle istidlâl caiz olup olmaması mühim bir badis teşkil eder ki usul-ü fıkıh kitaplarında tafsilen yazılıdır.

MEFHUM-U MUHALEFETLE İSTİDLÂL 1 — (Es. H.) Mefhum u muhalifi hüküm çıkarmakta delil ittihaz eylemektir.

2 — *bk.* Kıyas.

MEFHUM-U TASNİF (mafhūm-i taṣnīf) (Es. H.) Bir şeyin başka aksam ve envai bulunmadığı, zikredilen aksam ve envaiyle sabit olmaktır, ki mefhum-u muhalefet kabilindendir.

Meselâ, bir vakfın gallesi için vakfiyesinden üç sınıf cihet eshabı gösterildi mi artık bu gallenin dördüncü bir sınıf müstehikkı bulunmadığı anlaşılmış olur.

MEFKUT (mafḳūd) (Es. H.) Mekânı, hayat ve mematı malûm olmıyan gaiptir. Buna «gaybeti münkatıa ile gaip» de denir.

Berhayat olduğuna dair haber alınan gaip, mefkut sayılmaz.

Mefkudun vefatı iki veçhiledir:

1 — Hakikaten vefattır, ki bu beyyine ile sabit olur.

2 — Hükmen vefattır, ki bu da mefkudun tevellüdünden itibaren doksan sene geçmiş olmasına mebni yargıcın hükmetmesiyle olur.

Bununla beraber, ölüm tehlikesi bulunan yerlerde mefkut olup ta mematı gaip zannolunacak mertebe müddet geçer ve zuhur etmezse vefatına hükmolunabilir.

MEFRUĞ-UN-BİH (mafrūġun bih) *bk.* Ferağ.

MEFRUĞ-UN-LEH (mafrūġun lah) *bk.* Ferağ.

MEGAZİ (maġāzī) (Es. H.) Düşman ile yapılan muharebelerdir. Müfredi, gazve mânasına olan «magza» veya «magzat» tır.

Megazi tâbiri gazilerin menâkıbi mânasında da kullanılır.

MEHAMİ *bk.* Avukat.

MEHÂRİM BEYNİNİ CEM (maḥārim beynini cam') (Es. H.) Biribirine mahrem olan kadınları nikâh veya milk ile mukarenette cem demektir ki caiz değildir. Bunda kaide iki kadının herhangi birisi erkek farz olunduğu taktirde diğeriyle evlenmesinin haram olmasıdır: meselâ, iki hemşire, iki hala, iki teyze gibi. Fakat bunlardan menkûha olan kadın vefat etse hürmet zevâl bulur, diğerinin nikâhı sahih olur.

MÉHİL *[alm. Frist, Termin, Zeit. — fr. délai, terme. — ing. time, term. — lât. dies, terminus].*

Bir vecibenin yerine getirilmesi veya bir muamelenin yapılması için kanun veya yargıç veya alâkalı şahıs tarafından tâyin edilen zamandır. Aynı anlamda olmak üzere Medenî Kanun ve Borçlar Kanunu «ecel, vâde, müddet»; Ticaret Kanunu «vâde, müddet»; Hukuk Muhakeme Usulü Kanunu «müddet»; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu «mehil, mühlet»; İcra ve İflâs Kanunu «müddet, mühlet» terimlerini kullanmıştır: bir borç için tâyin edilen ecel (müddet), bir senedin vâdesi, cevap müddeti, itiraz müddeti (mühleti), ödeme emrine itiraz müddeti, mal beyanında bulunmak müddeti gibi (BK. 76 - 81; TK. 558 - 562, 658; HMUK. 159 - 165, 167, 177; CMUK. 39 - 44, 423; İc. İf. K. 19, 20, 56). Mehiller ekseriyetle gün olarak ve bazan, saat, ay veya sene olarak tespit edilir.

a) Kazai mehil (müddet):

Yargıç tarafından usule ait olmak üzere verilen mehildir. Aksine karar verilmedikçe bu mehli geçirmiş olan taraf yenisini istiyebilir. İkinci mehil kat'îdir.

b) Kat'î mehil (müddet):

Kanun tarafından tâyin olunan veya yargıç tarafından kat'î olarak verilen usule ait mehildir. Bu mehil içinde yapılması lâzımgelen muamele yapılmazsa o hak düşer (HMUK. 163).

c) Feshin ihbarı mehli (müddeti):

Müddeti muayyen olmıyan adi veya hasılât kirasında ve iş akdinde akdin feshi için tarafların riayete mecbur oldukları mehildir (BK. 262, 285).

MEHR (mahr) (Es. H.) Karının nikâh ile müstehik olduğu maldır.

MEHR-İ MİSL (mahr-i misl) (Es. H.) Karının emsaline nazaran müstehik olnuğu mehrdir.

MEHR-İ MUACCEL (mahr-i mu'accal) (Es. H.) Peşin verilmesi mukarrer olan mehldir. Örfümüzde buna «ağırlık» denilir.

MEHR-İ MÜECCEL (mahr-i mu'accal) (Es. H.) Peşin olmıyan mehrdir. (Bu mehr ecelin hululü veya talak yahut eşlerden birisinin vefatiyle muaccel olur).

MEHR-İ MÜSEMMA (mahr-i musammā) (Es. H.) Karı için iki tarafın rızasiyle ve nikâh akdi sırasında tâyin olunan mehrdir.

MEKFUL-ÜN-ANH (makfūlun 'anh) (Es. H.) Kefilin kendisine kefil olduğu kimsedir (Asıl).

MEKFUL-ÜN-BİH (makfūlun bih) (Es. H.) Kefilin taahhüt ve iltizam eylediği şeydir. Kefaletin mevzuudur.

MEKFUL-ÜN-LEH (makfūlun lah) (Es. H.) Lehine kefalet olunan kimsedir. Meselâ, borca kefalette, mekfûl-ün-leh alacaklı olan kimsedir, nefse kefalette mekfûl-ün-leh, mekfûl ün-bih olan şahısta hakkı olan kimsedir, teslime kefalette mefkûl-ün-leh, malı kendisine teslimi lâzım olan kimsedir.

MEKİL (makīl) (Es.H.) a) *bk.* Keylî

b) Mekilât «mekil» in cem'dir.

MEKKÂS (makkās) (Es. H.) Tüccarın emvalinden öşür ve baç denilen vergileri cibayete memur olan kimsedir ki gümrükçü denir. Alınan öşre veya baça «meks» denildiği gibi bunları cibayet etmeye de «meks» denilir.

MEKS *bk.* Baç.

MEKTEP *[alm. Schule. — fr. école. — ing. school. — lât. scola].*

Muayyen bir doktrin (içtihad) mensuplarınca ileri sürülen, yahut muayyen bir ilmî telâkkiden çıkan nazariyelerin toplu olarak ifadesidir: Glossatörler mektebi, Tabiî Hukuk Mektebi gibi. Tarihî mektep, Tabiî Hukuk mektebinin ideal ve aklî hukukuna karşı hukukun tekevvününü tarihî tekâmüle ve örf ve adete bağlıyan mekteptir. Belli başlı mümessilleri Savigny, Puchta'dır.

MEKTUPÇU Vilâyetin merkez teşkilâtındaki idare şubelerinden vilâyetin yazı ve muhabere işlerine bakan şubenin âmiridir (Vilâyet İdaresi K. 5).

MELCE HAKKI *bk.* İltica hakkı.

MELÎ (malī) (Es. H.) Zengin mânasınadır.

MEMLEKET DIŞINA ÇIKARMA *[alm. Ausweisung. — fr. interdiction de séjour, expulsion. — ing. expulsion].*

Bir memlekette oturan veya dolaşan ecnebileri, Hükümetçe görülecek lüzum üzerine derhal o memleketi terketmeye zorlıyan idare tetbirine denir.

Bizde İçişleri Bakanlığı, memlekette kalmalarını umumun emniyeti veya siyasî ve idarî icaplar bakımlarından zararlı gördüğü ecnebileri tâyin edilen müddet içinde memleketten çıkmıya davet edebilir. Bu müddet içinde memleketi terketmiyen ecnebi sınır dışı edilir. Sınır dışı edilmesine lüzum görülen ecnebi Türk ırkından ise Bakanlar Kurulu kararı lâzımdır (Ecnebilerin Türkiyede İkamet ve Seyahatleri Hakkında K. 22 - 25).

MEMLÛK (mamlūk) (Es. H.) Bir kimsenin alelıtlak mülküne dahil olan şey demektir. Müennesi «memlûke» dir; Mal-i memlûk, arazi-i memlûke gibi.

Memlûk tâbiri bilhassa bir kimsenin mülkünde bulunan köle ve cariyeye denir.

MEMLÛK OLAN ENHAR-I ÂMME (mamlūk olan enhār-i 'āmma) (Es. H.) Suyu ortaklar arasında tefrik ve taksim edilmiş nehir. Fakat onların arazisinde tamamen mahvolmayıp bakiyesi umuma mubah olan kırlara akar. Bu kabilden olan nehirler bir bakıma umuma ait olduğundan bunlara «nehri âm» da denilir.

MEMLÛK OLMAYAN ENHAR-I ÂMME (mamlūk olmıyan anhār-i 'āmma) (Es. H.) Bir cemaatin mülkü olan mecralara dahil olmıyan nehirlerdir. Nil, Fırat, Tunca ve Tuna nehirleri gibi.

MEMNUAT-I ŞERİYE (mamnū'āt-i şar'iyya) (Es. H.) İşlenmesi şer'an men ve nehyedilmiş olan şeylerdir.

MEMNU HAKLARIN İADESİ *[alm. Rehabilitierung; Wiedereinsetzung in frühere Rechte. — fr. réhabilitation judiciaire].*

Bazı şartlar altında hidemat-ı âmmeden memnuiyet ve ceza mahkûmiyetlerinden doğan diğer ehliyetsizliklerin kaldırılması gayesiyle ceza hukukunun mahkûmun lehine olarak vazetmiş olduğu bir usul.

Yukarıdaki cezalar eğer şahsî hürriyeti bağlayıcı bir cezaya merbut ise mahkûm asıl cezasını çektiği veya ceza af veya müruru zaman ile ortadan kalktığı, değil ise, hüküm katileştiği tarihten itibaren muayyen bir müddet (müruru zamanda yedi sene, af ve infazdan veya hüküm katileştiğinde beş sene) geçtikten sonra böyle bir talepte bulunabilir.

Memnu hakların iadesi için bu müddet zarfında mahkûmun işlediği suçtan nedamet etmekte olduğunu ihsas edecek surette bir salâh eseri göstermesi şarttır Bu salâhın tetkik ve tesbiti mahkûmun ikametgâhı mahkemesine ait ve muayyen bir usule tabidir (CK. 121 - 123; CMUK. 416 - 420; As. CK. 52).

MEMNUİYET MÜDDETİ *bk.* İddet müddeti.

MEMNU MINTAKALAR *[alm. verbotene Zone; Militärzone. — fr. zone interdite. — ing. prohibited (military) zone].*

Bazı askerî tesislerin emniyetlerini muhafaza için bunların etrafındaki araziden muayyen bir kısmı ayrılarak buralara girmek ve bu araziyi tasarruf ve temellük etmek hakları men veya takyid edilmiştir.

1 — Müstahkem mevkilerin etrafında «birinci ve ikinci memnu mıntaka» namiyle iki memnu mıntaka ihdas edilmiştir. «Birinci memnu mıntaka», müstahkem mevkiin etrafına yapılacak tahkimat hattından veya

müstahkem mevkideki diğer münferit askerî tesisatın harici muhitinden itibaren üçyüz ilâ altıyüz metre uzağından alınan noktaların yekdiğerine birleştirilmesiyle hasıl olan hatla çevrili mıntakadır. Bu mıntakaya hiç kimse giremez. Bu mıntakadaki gayrimenkul mallar istimlâk olunur, veya buralardan çıkacak olanlara mübadele yolu ile gayrimenkul diğer bir mal verilir. «İkinci memnu mıntaka», birinci memnu mıntakanın sınırından itibaren arazinin haline göre ancak on beş kilometre mesafeye kadar tesbit edilecek noktalardan geçirilen hat dahilinde kalan mıntakadır. Bu mıntakaya hiçbir ecnebi giremez; yerli halkın ikamet, seyahat, ziraat etmeleri serbesttir.

2 — Türk askerî tayyarelerinden başka bütün hava nakil vasıtalarının üzerinden uçması ve dahiline inmesi memnu olan mıntakalar da memnu mıntakalardandır.

3 — Mühimmat ve infilâk edici maddelere ait depoların muhafazaları için bu müesseselerin etrafında bulunan ve çevreleme beş yüz metreye kadar uzayan emniyet mıntakalarına da hiç kimse giremez.

4 — Şehir ve kasabalarda ve bunların dışında bulunan askerî ikametgâhlar ile sair askerî binaların etrafında çevreleme elli metre mesafeye kadar uzanan mıntakada hususi binalar inşa ve bu arazi işgal edilemez. Fakat bu sahadan geçmek serbesttir. Buradaki emlâk istimlâk olunur (K. No. 1110, 1655, 1744, 1764)

MEMNU SİLÂHLAR *[alm. verbotene Waffen. — fr. armes prohibées.— ing. prohibited (forbidden) arms].*

Askere, subaylara, zabıta memurlarına tahsis edilmiş olan silâhlar, alelıtlak harb tüfekleriyle namlusu onbeş santimetreden uzun olan tabancalardır (CK. 265).

MEMORANDUM *bk.* Muhtıra.

MEMUR 1 — *[alm. Beamter. — fr. fonctionnaire. — ing official. — lât. magistratus].* Geniş mânada memur, resmî bir vazife sahibine denir.

788 sayılı Memurin Kanununa göre «kendisine devlet hizmeti tevdi olunan ve sicili mahsusunda mukayyet olarak umumi veya hususi bütçeden maaş alan kimse» dir.

Ceza kanunun tatbiki bakımından memur'un tarifinde daha geniş bir ölçü kabul edilmiştir (Memurin K. 1; CK. 279); *bk.* Memurin muhakematı usulü.

2 — (Es. H.) Kendisine emrolunan kimse.

3 — *bk.* Tüccar memuru.

MEMURİN MUHAKEMATI USULÜ *[alm. Verfahren über die Zulässigkeit der Einleitung oder Durchführung eines Strafverfahrens gegen Beamte. — fr. procédure de mise en jugement ou de poursuite des fonctionnaires].*

Memurların vazifelerinden doğan veya vazifelerinin ifası sırasında işledikleri suçlar hakkında tatbik edilen usul hükümleridir.

Bu usule göre, yukarda beyan edilen mahiyette bir suçtan sanık memur, merkeze mensup ise hakkında bağlı olduğu Bakanlık veya daire; il memurlarından ise vali, kaymakam yahut bağlı olduğu idare şubesi tarafından iptidaen tahkikat yapılır, yahut yaptırılır. Bu iptidai tahkikat evrakı üzerine sanık memurların derecelerine göre, ilce, il idare heyetleri veya Danıştay tarafından lüzum veya men'i muhakeme kararı verilir. Lüzum u muhakeme kararlarına karşı sanığın ve meni muhakeme kararlarına karşı memurun mensup olduğu idare başkanının ve suçtan zarar görenin itiraz hakkı vardır.

Meni muhakeme kararları itiraz vâkı olmasa da üst heyete gönderilir. Bir heyetîn kararı aleyhindeki itiraz üst heyette ve il idare heyeti kararları aleyhindeki itiraz Danıştayda tetkik edilir.

Merkeze mensup memurlardan millî irade ile tâyin olunanlar hakkında tahkikat icrası Bakanların kendi daireleri erkânından teşkil edecekleri heyetlere ve lüzum veya meni muhakemeye dair karar itası Danıştay Mülkiye Dairesine ve bu kararlara karşı vâkı olacak itirazların tetkiki de Danıştayın genel kuruluna racidir. Merkeze mensup memurlardan millî irade ile tâyin edilmiyenler hakkında lüzum veya meni muhakeme kararı vermek daireleri erkânından teşkil edilen heyetlere ve bu heyetlerin kararları aleyhindeki itirazların tetkiki Danıştay Mülkiye Dairesine aittir.

Lüzum-u muhakemelerine karar verilen memurların muhakemeleri kararı veren idare kurulunun bulunduğu yerin adliye mahkemesinde yapılır. İlce idare kurulunca muhakemesine lüzum görülen memurun suçu, ağır ceza mahkemesinin vazifesine giren bir fiil ise muhakemesi ilcenin bağlı olduğu ağır ceza mahkemesinde görülür.

Danıştay Mülkiye Dairesince muhakemelerine karar verilen memurların muhakemelerine bu kararda tasrih edilen en yakın il merkezindeki mahkemede bakılır.

Elçilerin, valilerin, Bakanlık müsteşarlarının lüzum veya meni muhakemelerine karar vermek Danıştay Mülkiye Dairesine ve bu karara vâkı olacak itirazın tetkiki Danıştay genel kuruluna ve muhakemeleri de Yargıtaya aittir.

Müşterek suçlarda sınıfı aşağı memur, yukarı sınıftaki memurun mahkemesine tâbidir. Memur olmıyan şerikler memurun mahkemesine tâbidirler.

Yiyicilikten, rüşvet alıp vermekten, ihtilâs ve zimmete para geçirmekten, gerek doğrudan doğruya, gerek memuriyet vazifesini suiistimal suretiyle, kaçakçılıktan ve resen yapılan artırma ve eksiltmelere ve alım ve satıma fesat karıştırmaktan ve devlet hariciyesine ait gizli evrakı veya şifreleri ifşa veya ifşaya sebebiyet vermekten sanık olanlar hakkında Memurin Muhakematı Kanunu cari olmayıp millî irade ile tâyin edilen memurlar hakkında Cumhuriyet savcılığınca takibat icrasına mensup olduğu Bakanlık, illerin millî irade ile mensup olmıyan memurlariyle talî memurlar hakkında lüzum görülürse savcılar hazırlık soruşturması yapmakla beraber bunları sorguya çekmiyerek bunun için validen muvafakat alır. Vermediği takdirde memurun mensup olduğu Bakanlıktan müsaade alınır (Bazı Cürümlerden Dolayı Memurlar ve Şerikleri Hakkında Takip ve Muhakeme Usulüne Dair 1609 No. lı K.; Memurin Muhakemat K.; 1255 sayılı B. M. M. Tefsir Kararı).

Yargıçların vazife ile alâkalı suçlarının takip ve muhakemesi hususi bir usule tâbidir (Hâkimler K. 102 vd.).

MEMURİYETTEN İHRAÇ *[alm. Amtsentsetzung, Dienstentlassung, Entfernung aus dem Amte. — fr. révocation (d'un fonctionnaire). — ing. removal of public officer; remove magistrate from office].*

Kumar oynatmak, sarhoşluğu itiyat edinmek, utanılacak hareketlerde bulunmak; harb, ihtilâl, isyan gibi fevkalâde hallerde emirsiz ve zaruretsiz vazifesini bırakmak, memuriyetine ait gizli dosyalar münderecatını ifşa etmek gibi hallerden dolayı memurun bir daha devlet memuriyetinde kullanılmamak üzere inzıbat komisyonu kararıyle memuriyetten çıkarılmasıdır.

Ceza Kanununun müebbeden hidemat-ı âmmeden memnuiyet cezasına mahkûmiyet de bu neticeyi verir (CK. 20 f. 1; Memurin K. 26 f. 5).

MEMURİYET VE MEVKİ NÜFUZUNU SUİİSTİMAL *[alm. Amtsmissbrauch, Gewaltmissbrauch, Missbrauch der Amtsgewalt. — fr. abus de pouvoir abus d'autorité (du fonctionnaire). —].*

Devlet memurlarının bir şahıs veya diğer bir memur hakkında, memuriyetine ait vazifeyi kötüye kullanmak suretiyle keyfi muamelede bulunmasıdır.

Memuriyet ve mevkiin nüfuzunu suiistimal Türk Ceza Kanunu ile Askerî Ceza Kanununa göre devlet idaresine ve askerliğe karşı birer suç teşkil eder (CK. 228 vd.; As. CK. 108 vd.).

MEMUR SİCİLİ *[alm. Personalakten, Personalnachweise (des Beamten). — fr. dossier du fonctionnaire. — ing. civil servant's register].*

Her memur için, kendi adı ile baba ve anasının adını doğduğu gün ve yeri, tahsilini, mükâfat ve cezalarını, bulunduğu memuriyetleri, şahsi hallerini, eserlerini ve saireyi göstermek üzere tertibedilen, nümunesine uygun resmî vesikadır (Memurin K. 10 vd.).

MEMUR-UN-BİH (ma'mūrun bih) (Es. H.) Emrolunan iştir.

MEMURUN ŞAHSİ KUSURU *[alm. persönliches Verschulden des Beamten. — fr. faute personnelle du fonctionnaire. — ing. civil liability for misfeasance by public officer].*

Memurun, memuriyet vazifesini görürken kasten veya o vazifenin icaplariyle, hizmetin unsurlariyle hiçbir alâkası ve rabıtası olmayan fiiller işlemek suretiyle yaptığı kusurdur. «Şahsi kusur» denilen bu kusurdan doğan sorumluluk «hizmet kusuru» *[alm. Amtspflichtverletzung. — fr. faute de service. — ing. negligence of public officer; neglect of duty by public officer]* nun aksine olarak, memurun şahsi sorumluluğnu icabettirir. Bu sorumluluk Medenî Hukuk ve Ceza Hukuku hükümlerine tâbidir.

MENAFİ-İ EMİRİYE (manāfi'-i amīriyya) (Es. H.) Istılah olarak kullanıldığı zaman şu menfaatlerin umumunu ifade eder:

1 — Ziraatle tasarruf olunan yerlerin eşcar ve gürûm dikilerek bağ ve bahçe ittihaz edilen mahallerin mahsulünden istifa kılınan öşür (1/10) ve Irak'ın bazı mahallerinde humüs (1/5) miktarı hisse;

2 — Ebniye ve harman yerlerinden ve kışlak ve yaylak ve koru ve ormanlardan mezru ve müsmir ağaçlar, mağrus olmıyan herhangi bir arz-ı mirîden mukataa resmi, öşür bedeli, zemin icaresi namlariyle senevi alınan resimler ki, bir zamanlar bedel-i ferağın bindesi üzerinden otuz para ve izinsizleri ipkada altmış para ve gayri sahih mevkufede kıymeti üzerinden binde yüz para olmak üzere takdir ve tâyin olunurdu;

3 — Arz-ı mirî yaylak ve kışlaklarından alınan ve yaylak ve kışlak resimleri denilen maktu resimler;

4 — Arz-ı mirînin ferağında alınan ferağ harcı;

5 — Arz-ı mirînin kanunen muayyen hısımlara meccanen intikalinde alınan intikal harcı;

6 — Müstehik-ı tapu ve mahlûl-ü sırf olan arazi-i emirîyenin ihalesinde alınan muaccele ki, mahlûllerde bedel-i misildir. Sırf mahlûl olanda bedel-i misilden dûn olmamak kaydiyle mukayyet müzayede bedelidir;

7 — Arz-ı mirînin hakk-ı karar ile teffizinde verilecek senetler için istifa olunan harç;

8 — Arz-ı mirînin taksiminde müceddeden verilen senet harcı.

Bunlardan bir kısmı rüsum-u emiriyeden maduttur.

MENAFİ-İ HAZİNE (manāfi'-i ḫazīna) (Es. H.) Menafi-i emirîye tâbirinin müradifidir. Istılah olarak kullanıldığı zaman menafi-i emirîye tâbirinin şumulüne giren bütün menfaatleri ihtiva eder.

MENAFİ-İ UMUMİYE KARARI *[alm. Beschluss (Entscheidung) über die Gemeinnützigkeit (bei Enteignung oder Verein). — fr. décision (arrêt) d'utilité publique. — ing. award (decision) of public utilities].*

1 — Umumi menfaatler için yapılan istimlâklerde istimlâk edilen gayrimenkulün tahsis edileceği işin, istimlâk tasarrufunun saikının umumi menfaatlere uygun olduğuna dair yetkili merci tarafından verilen idari karardır. Bu karar istimlâk muamelelerine esas teşkil eder. Kanunlar umumi menfaatin tesbitini takdiri mahiyette saydıkları için umumi menfaat kararı da takdiri ve katî mahiyette bir idari karar sayılmaktadır. (*bk.* İstimlâk).

2 — Bir cemiyetin umumi menfaatlere hadim cemiyetlerden sayılmasına dair Cemiyetler Kanunu mucibince Danıştayın oyu ile Bakanlar Kurulu tarafından verilen karardır (Cemiyetler K.).

MENAFİ-İ UMUMİYEYE HADİM MÜESSESELER *bk.* Umumi menfaatlere hadim cemiyetler.

MENAFİ-İ VAKF (manāfi'-i vaḳf) (Es. H.) Vakıf aynın temin ettiği menfaatlerdir. Süknayı ve emsali tabiî ve medenî semereleri şamildir.

MEN ALEYH-İD-DİYE (man 'alayh id-diya) (Es. H.) Üzerine diyet verilmesi lâzım gelen kimse.

MEN ALEYH-İL-KISAS (man 'alayh il-ḳiṣāṣ) (Es. H.) Üzerine kısas icrası icabeden şahıstır. Kaatil gibi.

Hakkında kısas hükmü bilfiil icra edilmiş olan şahsa ve uzva; «Muktassun-minh» denir.

MEN ALEYH-İN-NAFAKA (man 'alayh in-nafaḳa) (Es. H.) Diğer bir şahsın nafakası kendi üzerine vacip olan kimsedir.

Meselâ : babanın nafakası oğlu üzerine lâzım geldikte oğula «men aleyh-in-nafaka» denir.

MENAT (manāṭ) (Es. H.) Lûgatte, ilişip asılacak mahal demektir.

Usuliyyun ıstılahında, «illet» demektir. Hükmün menatı, yani illiyeti ya nâstan münfehim olur veya olmaz da içtihat suretiyle istinbat olunur. Bu istinbat keyfiyetine «tahriç-i menat» denir. Müçtehit bu illeti istinbat ettikten sonra bunun feride mevcut olup olmadığını araştırır. Buna da «tahkik-ı menat» itlak olunur.

MENBA *bk.* Kaynaklar.

MENEA (mana'a) (Es. H.) Cemaat ve kuvvet demektir.

Menea lâfzı ; hem isim, hem mastar, hem de mâniin cemi olabilir. Cem' olduğuna göre bir şahsın aşireti, hâmisi olan kimseler demek olur ki, o şahsa başkalarının tecavüz etmesine mâni olurlar.

Lâakal on, ve bir kavle göre, dört kişiden müteşekkil bir kuvvete malik olan kimseye «zi-menea, sahip-i menea» denir.

MENFAAT *[alm. İnteresse. — fr. intérêt. — ing. interest. — lât. utilitas].*

1 — Bir şeyin istimal kabiliyeti derecesinin para ile ölçülmesine «maddi kıymet» denir. Bu kıymet, objektif veya sübjektif olur. Bir şeyin zaman ve mekân itibariyle herkes için haiz olduğu kıymet objektif ve muayyen bir kimse için ifade eylediği kıymet sübjektiftir. Bu sübjektif kıymete hukukta «menfaat» denir. Zarar ve ziyan mütalebesinde tazmine konu olan kıymet alâkalının menfaatidir.

2 — Sigorta hukukunda menfaat, muayyen tehlikelere karşı korunması arzu edilip de para ile ölçülebilecek bir münasebettir *[alm. versichertes İnteresse. — fr. intérêt assuré. — ing. insured interest]* (TK. 934, 1319 ; *bk.* Sigorta değeri).

3 — Cemiyet nizamının muhafazası hukukun başlıca gayesi olduğundan bu hususta konulan hükümlerin kıstasına «âmme menfaati» denir. Ve bu mefhum «hususi menfaat» veya «ferdi menfaat» in zıttı olarak kullanılır.

4 — (Manfa'a) (Es. H.) Aynın istimaliyle elde edilen fayda demektir ki, ayne ve deyne mukabildir: bir hanenin içinde oturmak, bir ata binmek gibi.

MENFAAT DEĞERİ *bk.* Sigorta değeri.

MENFAAT DEĞERİNDEN DUN SİGORTA *bk.* Sigorta değeri.

MENFAAT DEĞERİNDEN YÜKSEK SİGORTA *bk.* Aşkın sigorta.

MENFAAT-İ UMUMA AİT MALLAR *bk.* Âmme hükmi şahıslarının malları.

MENFÎ ZARAR *bk.* Zarar ve ziyan.

MENHUBAT KOMİSYONU Yunanlılar tarafından işgal ve sonra istirdat edilen yerlerimizde işgal müddeti zarfında cürümden mütevellit olmıyarak gasbedilmiş olan ve bin liraya kadar kıymeti bulunan menkul ve gayrimenkule ait her türlü dâvaları ve bin liradan az veya çok istihkak dâvalarını görmek üzere muvakkat surette teşkil edilen ve kaza yetkisini haiz olan komisyonların adıdır (Yunanlılardan İstirdat Olunan Mahallerde Menhubat Komisyonlarının Suret-i Teşkil ve Vezaifine Dair K.).

MEN-İ MUHAKEME KARARI *bk.* Muhakemenin men'i kararı

MEN-İ MÜDAHALE DÂVASI *bk.* Müdahalenin meni dâvası.

MENKUL (manḳūl) (Es. H.) Bir mahalden diğer bir mahale nakli mümkün olan şeydir ki, nükut ve uruza ve hayvanat ve mekilât mevzunata da şamildir.

MENKUL DÂVASI *[alm. Mobiliarklage. — fr. action mobilière. — ing. action concerning goods and chattels (personal action)].*

Mevzu, menkul bir mal üzerindeki mülkiyet veya aynî bir hak olan dâvadır (MK. 686, 887 - 904; HMUK. 8, 20).

MENKUL KIYMETLER *[alm. Börsenpapiere; (börsenfähige) Wertpapiere.—fr. valeurs mobilières. — ing. stocks and shares].*

Borsada kote olsun veya olmasın sahip veya hâmiline, zilyeti olmadığı bir mal üzerinde bir hak veya tüzel kişilerden bir alacak temin eden senettir.

Bu tâbir, umumiyetle, devlet tahvilleri ve rantları, hazine bonoları, şirket hisse senetleri ve şirketler veya âmme müesseseleri tarafından ihraç edilmiş bulunan tahvilleri ifade için kullanılır (Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları K. ; TK. 399, 441).

MENKUL MALLAR *bk.* Mal.

MENKUL MÜLKİYETİ *[alm. Fahrniseigentum; Eigentum an beweglichen Sachen. — fr. propriété mobilière. ing personal property ; movable property. — lât. res moventes; res quae moveri possunt].*

Menkul mallar ile gayrimenkul mülkiyetine dahil olmıyan ve temlike salih bulunan tabii kuvvetler üzerindeki mülkiyet hakkına denir (MK. 686).

Buna göre menkul mülkiyetinin konusu toprağa sıkı sıkıya bağlı olmadıklarından dolayı (hayvanlar gibi) kendi kuvvetleriyle veya (canısız eşya gibi) harici bir fiil ve tesir ile bir yerden diğer bir yere götürülebilen maddi eşyadır. Medenî hukukumuzun anlayışına göre mülkiyete konu teşkil edebildikleri nispette elektrik enerjisi, radyo aktivite kudretleri gibi tabiat kuvvetleri de menkul mülkiyete konu olabilirler. Bu türlü tabiat kuvvetlerinin bazan müstakil aynî haklara konu olması da mümkündür. Netekim umumi sular üzerinde verilmiş imtiyaz ve müsaadelere dayanılarak enerji elde edilmiş olması halinde durum böyledir.

Esasen menkul olan gemiler icra noktasından gayrimenkul sayılır (*bk.* Gemi rehni).

Menkul mülkiyetinin kazanılması asli ve ferî iktisap yolları ile olur. Ferî iktisap devir ve teslim ile meydana gelir (BK. 182; MK. 687, 890). Asli iktisap ihraz, lukata, enkazın elde edilmesi, hukuki tagyir, birleşme ve karışma, hüsnü niyetle iktisap ve iktisabi müruru zaman yolları ile olur (MK 675, 676, 691 - 702).

Menkul mülkiyetinin kaybedilişi ise ya terk, şeyin telef olması, şeyin hususi mülkiyet alanından çıkarak (lukata veya yakalanmış ve ehlileştirilmiş hayvanlarda

olduğu gibi) sahipsizleşmesi veyahut menkul mülkiyet mevzuunun bir başkasının lehine mülkiyet kurmak üzere elden çıkışı şekillerinde olur.

MENKUL REHNİ *[alm. Pfandrecht an beweglichen Sachen (Al.), Fahrnispfandrecht (İs) — fr. gage, gage mobilière. — ing. pledge. — lât. pignus].*

Bir borcun tediyesi için menkul bir malın teminat olarak verilmesidir. Hayvan rehninden başka menkul rehni ancak teslimi meşruf şekilde olur *[alm. Faustpfand. — fr. nantissement. — ing. dead pledge]*. Menkul olan veya menkul hükmünde sayılan eşya veya haklarla bir alacağın temini şeklindeki rehinde, bu suretle temin olunan alacağın ödenmemesi halinde bu şey veya hak üzerinde alacak istîfa edilebilir. Medenî Kanunumuza göre menkul rehni şu şekillerde olabilir: 1 — Teslimi meşrut şekilde rehin, 2 — Hapis hakkı, 3 — Hayvan rehni, 4 — Alacak hakkı ve diğer haklar üzerinde rehin, 5 — Rehin mukabilinde ikraz müesseselerince yapılan muameleler, 6 — Rehinli tahvilât (MK. 853, 854, 864, 868 vd.; 876 vd.; 884).

MEN LÂ-YÜREDDÜ ALEYH (Feraizde) (**man lā-yuraddu 'alayh**) (Es. H.) Kendilerine red yapılmıyan varisler ki, karı ve kocadan ibarettir.

MEN-LEH-ÜD-DİYE (**manahud-diya**) (Es. H.) Diyete müstehik olan kimsedir: maktulün veresesi gibi.

MEN-LEH-ÜL-HAK (**man lah ul-ḥaḳḳ**) (Es. H.) Hak sahibi olan kimsedir.

MEN-LEH-ÜL-HIDÂNE (**man lah ul-ḥiżāna**) (Es. H) Hidâna hakkına malik olan kimsedir.

MEN-LEH-ÜL-İSTİĞLÂL (**man lah ul-istiġlāl**) (Es. H.) Bir vakıf mahallin gallesi kendine meşrut olan kimsedir.

MEN-LEH-ÜN-NAFAKA (**man lah un-nafaḳa**) (Es. H.) Nafakası diğer kimse üzerine lâzım gelen kimsedir. Meselâ, baba üzerine oğlunun nafakası lazım geldikte, oğula «men-leh-ün-nafaka» denir.

MEN-LEH-ÜS-SÜKNÂ (**man lah us-suknā**) (Es. H.) Bir vakıf akarın süknasına müstehik olan kimsedir ki, o akarda bizzat oturur, onu başkasına icar edemez ve o akarı lüzum görüldükçe - vakfiyede hilâfına bir şart yoksa - kendi malından tamir eder.

MENN (**mann**) (Es. H.) Esir edilen düşmanı bir lûtuf olarak meccanen salıvermek, düşmanın dar-ı harbe gitmesine bilâbedel müsaade eylemek demektir.

Ülül-emr bir maslahata mebni bazı esirleri meccanen azat edebilir.

İki rıtla, yani iki yüz altmış dirhemlik bir miktara da men denir ki, batman demektir.

MENŞE İŞARETLERİ *[alm. Herkunfts-, Ursprungszeichen. — fr. indication d'origine (de provenance). — ing. indication of origin].*

Üzerine konulduğu mahsul ve mamulâtın muayyen bir memleket, bölge, il, ilce, köy ve saire hudutları içinde istihsal veya imâl edildiğini gösterir bir tanıtma vasıtasıdır. Meselâ: «Türk malı» ibaresi, «T. M.» remzi ve bunlara eklenen ayyıldız gibi (Yerli sınaî mamulâtın işaretlenmesi N.).

MENŞE ŞAHADETNAMESİ *[alm. Ursprungszeugnis. — fr. certificat d'origine. — ing. certificate of origin].*

Bir malın muayyen bir yer veya memlekette yapıldığını ve istihsal edildiğini göstermek üzere, o malı yapan yahut istihsal eden tarafından tanzim edilen ve ekseriya idari makamlarca tasdik olunan vesikadır (1499 No. K. 29).

MENŞÛR (**manşūr**) (Es. H.) Padişah tarafından tevcih olunan vezirlik ve müşirlik ve kazil-kuzatlık (Ḳāzi 'l-ḳużāt) rütbelerinin tevcihini havi fermandır.

MEN YÜREDDÜ ALEYH (Feraizde) (**man yuraddu 'alayh**) (Es. H.) Muayyen hisselerden artan miktar kendilerince reddolunan vârislerdir ki, bunlar karı ve kocadan maada muayyen sehim sahibi olanlardır.

MER'A *[alm. Weide, Weideland. — fr. pâturages. — ing. pasturage, common of pasture. — lât. ager compascuus; pascuum].*

Gayrimenkul mülkiyetinin mevzuu olan arazi nevinin bir kısmı olup tahsis ciheti bakımından böylece adlandırılmış ve bazı mevzuatımızda otlak, yaylım yeri sadece yaylım diye de anılmıştır. Buna göre mer'a, üzerinde hayvan otlatılacak arazi demektir. Mer'alar üzerindeki mülkiyet hakkı hem gerçek ve hem de tüzel kişilere ait olabilir. Ferdi mülkiyete mevzu olan meralar hakkında umumiyetle mülk hükmü cereyan ederse de kanunen menedilmiş olmadıkça örf ve adete göre herkes başkasının mer'asına girebilir ve mantar ve ufak tefek yabani meyvalar toplayıp temellük edebilir.

Mer'alara taallûk eyleyen hakkın irtifak hakkı şeklinde kurulması da mümkündür. Hilâfına hususi hükümler mevcut olmadıkça kamu mülkiyeti konusu olan mer'aların Medeni Kanunca sahipsiz veya menfaati umuma ait ve devletin hüküm ve tasarrufu altındaki şeylerden sayılmakla bu hükümler dairesinde kamunun istifadesine bırakılmış sayılır.

Hakkında hususi hükümler konulmuş olan kamuya ait mer'alardan kamu tüzel kişilerinin istifadesi bu hükümler dairesinde olur (MK. 574, 641, 675, 703; Toprak K. 4, 8; Köy K. 2, 4, 6).

MERAKİB-İ BAHRİYE *bk.* Deniz nakil vasıtaları.

MERASİM *bk.* Protokol.

MERBUTAT-I HÂDİSE (Es. H.) Kadimden beri tapu ile tasarruf olunagelirken sonradan bir takrib ile ruhban eline geçmiş ve manastıra merbut olmak üzere tapusuz tasarruf olunmakta bulunmuş olan arazi demektir ki, bunlarda arazi-i emirîye hükümleri tatbik olunur, manastır namına tasarrufa müsaade edilmez.

MERBUTAT-I KADÎME (Es. H.) Bir manastıra kadimden beri merbut olan ve merbutiyeti defterhanede mukayyet bulunan arazi demektir ki, tapu ile tasarruf olunmaz ve alınıp satılmaz.

MERCİ İHTİLÂFI *bk.* İhtilâf No. 2; ihtilâf mahkemeleri.

MERCUH TARAF (Es. H.) Diğer tarafın beyyinesi kendi beyyinesine tercih olunan kimsedir.

MEREMMET-İ GAYRI MÜSTEHLEKE (Es. H.) Çürük tahtanın yerine başkasını koymak yahut çürümüş

merdiveni yeniden yapmak gibi sonradan sökülüp alına bilmesi kabil olan ilâvedir

MEREMMET-İ MÜSTEHLEKE (Es H.) Duvara badana, boya vurmak gibi sökülüp alınması kabil olmıyan fazlalıktır.

MERİALE (Es. H) Bir konaklık mesafedir Yani bir yolcunun mutedil bir yürüyüş ile bir günde gidebileceği yol demektir ki, sekiz saat takdir olunmuştur.

Cem'i «merahil» dir.

Tul mikyasatına nazaran sekiz fersah yani: altmış bin zira-ı mimarîdir.

MERHUN *[alm. Pfand — fr. gage. — ing. pledge. — lât. pignus].*

Rehnedilen maldır. Buna «rehin» de denilir.

MERHUNA TEMELLÜK ŞARTI *[alm. Verfallklausel, Verfallsvertrag.— fr. pacte commissoire.— lât. lex commissoria].*

Menkul rehinde borcun vâdesinde ödenmemesi takdirinde, mürtehinin merhuna malik olmasını tazammun eyliyen bir şart olup batıldır (MK. 863; TK. 769).

MERHUN-ÜN-BİH (marhūnun bih) (Es. H.) Rehnedilen malın mukabili olan haktır.

MER'İYET *bk.* Kanunların neşir ve ilânı.

MERKEZ *bk.* İkametgâh No. 4, Şube.

MERKEZ BANKASI *bk.* Türkiye Cümhuriyeti Merkez Bankası.

MERKEZİYET *bk.* Ademi merkeziyet sistemi.

MERTEBELER SİLSİLESİ (Muratebe) *[alm. Rangordnung, Hierarchie. — fr. hiérarchie. — ing. hierarchy, hierachical order].*

Memurların «madun» veya «mafevk» olmalarından doğan hukukî ve idarî bir vaziyettir ki, bunda mafevkin maduna karşı emir ve talimat verme, madunun muamelelerini murakabe ve mafevkin maduna karşı inzıbati ceza tâyini iktidarı ve madunun terfii için mafevkin mütalâasının alınması gibi salâhiyetler vardır. Bu salâhiyet en küçük memur ile en büyüğü arasında derece derece bir bağ ve muamelelerde insicam teşkil eder.

Meratip silsilesinin temin ettiği hak ve salâhiyetler kanunla muayyendir (Anayasa 94; Memurin K. 40).

MESAİL-İ CEMİLE *bk.* Dostane teşebbüs.

MESAİL-İ MÜSTEHHİRE *bk.* Mesele-i müstehhire.

MESAJ *[alm. Botschaft — fr. message. — ing. message].*

Devlet reisinin memlekete, mebusan ve ayân meclislerine, yahut diğer bir devlet reisine veya diğer bir memlekete hitaben yaptığı beyanattır.

Devlet büyük adamlarının beyanatı için de bu terim kullanılmıştır.

MESALİH-İ MESCİT (maṣāliḥ-i masjid) (Es. H.) Mescitten maksud olan gayenin tahakkuku için imam, hatip, müezzin, kayyım tâyini ve mescidin tenvir ve tefrişi için muktazi malların mubayaası gibi şeylerdir. Binaenaleyh bir mescidin mesalihine meşrut olan galle bunlara sarfedilir.

MESCİT (masjid) (Es. H.) Müslümanlara mahsus ibadethanedir. Cem'i «Mesacit» (masājid) gelir.

Büyük ibadethanelere «câmi» (cāmi') ve mescid-i câmi (masjid-i cāmi') (cami mescidi) denir. Bunun da cem-i «cevâmi» (cavāmi') dir.

MESELE (mas'ala) (Es. H.) Halli lâzım gelen bir hususdur ki delilleri ancak taallûk ettiği ilim sahasından getirilir. Meselâ, «bey, milk ifade eder» sözü bir mesele-i fıkhiyedir ki burada bey isbat-ı milke mevzudur. İsbat-ı milke mevzu olan her şey milk ifade eder, diye delil ikame olunur.

MESELE-İ MÜSTEHHİRE *[alm. präjudizielles Rechtsverhältnis, Vorfrage. — fr. question préjudicielle].*

Esas dâvanın tetkiki sırasında meydana çıkıp halli o mahkemenin vazifesi haricinde ve esas dâvanın halline tesiri olan nizalar, ihtilâflardır: Sulh mahkemesinde mirasçı sıfatiyle açılan alacak dâvasında dâvacının mirasçılık sıfatını tâyin meselesi, adliye mahkemelerinde tetkik edilen bir dâvada idarî bir kararın iptali lâzım gelip gelmiyeceği meselesi, taksim ve izale-i şuyu dâvasında sulh mahkemesinin vazifesini tecavüz eden mülkiyet ve aidiyet ihtilâfları gibi...

Fiilin suç olup olmaması umumi hukuka ait bir meselenin halline bağlı işlerde, ceza mahkemesi bu meseleyi, ceza usulü kaidelerine göre, karar altına alır.

Bununla beraber mahkeme, muhakemeyi, hukuk dâvası açmaları için taraflara bir mehil vermek suretiyle, talik edebilir. Bu gibi hallerde, o mesele hakkında hukuk mahkemesi hükmüne kadar, ceza dâvası durur.

MESELE-İ NAS (mas'ala-i nās) (Es. H.) Nasdan teseül edilerek alınan mal demektir.

MESKEN 1 — Şahsın barındığı yer (Konut) *[alm Wohnung. — fr. habitation, logement. — ing. house. — lât. sedes, domicilium].*

2 — Şahsın fiilen oturduğu mahal (MK. 20) *[alm. Aufenthalt. — fr. séjour, résidence — ing. place of sojourn, residence. — lât. sedes et domicilium].*

MESKEN-İ ŞERÎ (maskan-i şar'ī) (Es. H.) ikamete elverişli, mutfak ve saire gibi teferruatı havi olan meskendir. Şer'i tabiri ile tavsifi ancak böyle bir mahalle mesken denilebileceğinden dolayıdır. Bu şartları haiz olmıyan mahal mesken olarak kabul edilemez.

MESKEN MASUNİYETİ (konut dokunulmazlığı) *[alm. Unverletzlichkeit der Wohnung. — fr. inviolabilité du domicile. — ing. inviolability of one's house; security of domicile].*

Kanunda yazılı usul ve haller dışında konuta girilememesi, vatandaşların kamu haklarındandır. Konut dokunulmazlığını ihlâl suçtur (Anayasa 76; CK. 194, 195).

MESKEN (konut) ZAMMI *[alm. Wohnungsgeldzuschuss. — fr. indemnité de logement. — ing. allowance for lodging].*

Daimi olarak Ankara'da bulunan memurlara bulundukları derecelere göre artmak üzere maaşlarına ilâve olarak verilen muvakkat tazminata denir. Miktarı on ilâ altmış liradır.

Mesken zammı, bankalar ve devlet müesseseleri memurlarına da verilmektedir.

MESKÛKÂT *[alm. Münzgeld, Metallgeld, klingende Münze, geprägtes (gemünztes) Geld. — fr. monnaie métallique, espèces sonnantes. — ing. coins, metal currencies. — lât. nummi].*

Madenden basılan para.

MESLEK *[alm. Beruf. — fr. profession, métier. — ing. profession, career].*

1 — Maişetini tedarik etmek maksadiyle sürekli olarak icra edilen faaliyet.

2 — Aynı faaliyet grubunda bulunan kimselerin teşkil ettikleri içtimaî topluluk, mes'ekten yetişmiş kimseler ibaresinde kullanıldığı gibi.

MESLEK HASTALIKLARI (Mesleki hastalıklar) *[alm. Berufskrankheiten — fr. maladies professionelles. — ing. occupational diseases].*

Bir iş yerinde bulunan işçinin çalıştırıldığı işin mahiyetine göre tekrarlanan bir sebep veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya daimi hastalık veya sakatlık halleri. İş Kanununun 55 ve 58 inci maddeleri gereğince tesbit edilmiş olan hastalıklar listesi dışında hergangi bir hastalığın meslek hastalığı sayılıp sayılmaması üzerinde çıkabilecek uyuşmamazlıklar Yüksek Sağlık Şûrasınca kesin karara bağlanır. İş Kanununun 25 inci maddesi gereğince, her iş veren işten dolayı hastalanan işçilerini tedavi ettirmeğe ve ücretlerini yarım vermeğe mecbur olmuşsa da işbu mecburiyet «iş kazalariyle meslek hastalıkları ve analık sigortaları kanunu»nun yürürlüğü ile 1 Temmuz 1946 gününden itibaren hükümden düşmüştür.

MESLEKÎ ÖĞRETİM *bk.* Maarif Vekâleti.

MESLEKİ SIR *bk.* Sır.

MESLEK VE SANATIN TATİL-İ İCRASI *[alm. Berufs- und Gewerbeverbot. — fr. interdiction (provisoire) d'exercise d'un métier, d'une profession. — ing. prohibition of practice of a profession].*

Muayyen bir meslek veya sanatın icrasını meneden bir cezadır. Asli bir ceza olarak verildiği gibi, ceza mahkûmiyetinin kanuni neticesi de olabilir. Müddeti üç günden iki seneye kadardır (CK. 11, 20, 25, 35).

MESTÛRE (mastūra) (Es H.) Sırran, yani gizli olarak şahitleri tezkiye için müzekkilere gönderilen varakadır. *bk.* Tezkiye.

MESUL BİLMAL *bk.* Malen mesul, mesuliyet.

MESULİYET (Sorum) *[alm. Haftung, Haftpflicht, Verantwortlichkeit, Schuld. — fr. responsabilité. — ing. responsability, liability. — lât praestare; in ius vocare].*

Lûgatte: riayeti lâzım kaideye aykırı hareketin hesabını verme hali. Istılahta:

I — **HH:**

1) Tazminatla mükellef olma hali: kasıt, ihmal ve teseyyüp, yahut tetbirsizlik ile veya kanunun tâyin ettiği hal ve faaliyetten doğan bir tehlike ile (İş kazalarında olduğu gibi) ika olunan, yahut vukuuna sebebiyet verilen zararı tazmin borcudur

A — Haksız fiilden doğan mesuliyet;

Umumiyetle hakiki ve hükmi şahıslar hukuka aykırı fiilleriyle sebep oldukları zararlardan mesuldürler (BK. 41 vd.).

Hususi hukuk hükümlerine tabi hükmi şahısların mesuliyetleriyle âmme hukuku hükmi şahıslarının âmme hizmeti yaparken işledikleri haksız fiillerden doğan mesuliyetlerini biribirinden ayırmak lâzımdır:

a) Bütün hükmi şahıslar hususi hukuk alanına giren muamele ve fiilleriyle sebep oldukları zararlardan hakiki şahıslar gibi mesuldüler (MK. 48). Elverir ki, bu haksız fiil hükmi şahsın uzuvları tarafından irtikâp edilmiş olsun.

b) Başta devlet olmak üzere, âmme hükmi şahıslarının mesuliyeti âmme kanunlarına veya âmme hukuki prensiplerine göre tâyin olunur. Meselâ, tapu sicillerinin tutulmasından doğacak bütün zararlardan, ilgililere rücu hakkı mahfuz kalmak üzere, doğrudan doğruya devlet mesuldür (MK. 917). Vesayet uzuvlarının haksız fiillerinden doğan zararlardan birinci derecede bu dairelerin azası ve ancak fer'î şekilde devlet mesuldür (MK. 409 - 413).

Bundan başka, âmme hükmi şahısları mensuplarının kusur, hata ve tekâsülünden meydana gelen zararların tazmini bu hükmi şahsa ait olacağı esası Medeni Kanundan evvel de kabul edilmişti. (Devlet Demiryolları Zabıta nizamnamesi 6) İcra ve İflâs memurlarının kusurlarından doğan zararları da devlet tazmin eder (İc. İf K. 5, 6).

c) Başkasının fiilinden mesuliyet:

İstihdam edenin, istihdam edilen tarafından hizmet esnasında sebebiyet verilen zararı tazmin etmesi borcudur. Borçlar Kanunundaki bu mesuliyeti bertaraf eden (kurtuluş beyyinesi) getirebilmek hakkı, içtihat yolu ile, ceza hukukuna da teşmil edilmiştir (BK. 55; CK. 465). *bk.* Malen mesul.

ç) Hayvanların yaptıkları zararlardan mesuliyet:

Hayvan tarafından sebebiyet verilen zararın hayvanı idare eden tarafından tazmin edilmesi borcudur (BK. 56, 57).

d) Bina ve diğer şeylerden mesuliyet:

Bir binanın veya yapılan herhangi bir şeyin fena yapılmasından, yahut muhafazasız bırakılmasından ileri gelen tazmin borcudur (BK. 58, 59).

B — Kanundan doğan mesuliyet:

Kanunun tâyin ettiği hallerdeki tazmin borcudur: İş kazalarından dolayı patronların ve vesayetleri altındaki şahıslara karşı vasilerin ve vesayet dairelerinin mesuliyetleri gibi (MK. 320, 409, 410).

C — Akidden doğan mesuliyet:

a) Akde müstenit borcunu tamamen ifa etmiyen yahut edasını noksan olarak ifa eden borçlunun mesuliyetidir (BK. 96 vd.).

b) Muavin şahısların mesuliyeti:

Bir vecibe hükmünün yerine getirilmesi için, borçlu tarafından kendilerine tevdi olunan kimselere muavin şahıs (yardımcı şahıs) denir. Bu suretle, velev bir defa olsun bir şahsa iş verilmesi onu, muavin şahıs addetmiye kâfi gelir. Ancak, istihdam eden kimsenin mesuliyetinden farklı olarak burada borçlunun mesuliyeti edanın tevdi edilmesi keyfiyetinden doğar. Bu itibarla, istihdam olunan kimse, borçlunun muvafakati olmaksızın eda fiiline karışır ve bundan bir zarar doğarsa iş sahibinin mesuliyeti Borçlar Kanununun 100 üncü maddesine göre değil, 55 inci maddesine göre taktir edilmek lâzımgelir.

2 — Bir hareket tarzının muayyen bir şahsa tahmil edilebilme hali: borçlu, umumiyet itibariyle her kusurdan mesuldür (BK. 98). Mesuliyetin genişliği, işin hususi mahiyetine göre çok veya az olabilir. (Meselâ: BK. 321, 390, 478, 528; TK. 134, 644).

3 — Alacaklının, hakkını istifa için bir mameleke el koyabilmesi: borçlu, umumiyet itibariyle bütün mameleki ile yani gayrimahdut bir surette mesuldür. Buna mukabil bazı hallerde mahdut mesuliyet vardır. Bu anlamda mahdut mesuliyet demek bir alacaklıya karşı bir kimsenin yalnız mamelekinin bir kısmı ile mesul olması demektir. Mahdut mesuliyet ya muayyen bir meblâğa kadar uzanan bir mesuliyettir ki burada mesul olan kimse bütün mamelekiyle ve fakat ancak azami bir meblâğa kadar mesul olur (meselâ komanditer gibi). Yahut aynî mesuliyet tarzında tecelli eder ki burada bir kimse mamelekinin yalnız muayyen bir şeyi (meselâ rehin) ile veya hukuki bir kül teşkil eden hususi bir mamelek (meselâ deniz serveti) ile mesuldür. Şahsî mahdut mesuliyet ticaret şirketlerinde, aynî mahdut mesuliyet deniz ticaretinde önemlidir.

II — (CH) Ceza hukukunda mesuliyet, işlemiş olduğu bir suçun gerektirdiği tenkilî bir müeyyideye bir kimsenin maruz kalabilmesidir.

Ceza sahasında mesuliyetin, biri içtimaî, diğeri manevi olmak üzere iki çeşidi vardır. Kanuni mesuliyet de denilen içtimaî mesuliye, esasını kanundan alır. Her fert, sırf bir topluluk içinde yaşadığı için, o topluluğun düzenini bozan fiillerinden sorumlu tutulmaktadır. Manevi mesuliyet, suç işleyen kimsenin iradesinin serbest olmasına ve fark ve temyiz kudretini haiz bulunmasına dayanır. Fark ve temyiz kudreti yoksa veya irade serbest değilse mesuliyet yoktur. Fark ve temyiz kudreti varsa veya irade serbest ise, bunların derecesine göre mesuliyet de tam veya eksik olarak vardır.

Bizim ceza kanunumuz manevi mesuliyet sistemini kabul etmiştir.

III — (EH) Parlamentonun itimadını kaybeden bir bakanın veya bakanlar kurulunun iktidar mevkiini terketmeleri mecburiyetidir ki, buna «siyasi mesuliyet» denir (Anayasa 46, 47).

Bu mesuliyet ayrıca iki netice meydana getirebilir:

a) Malî mesuliyettir ki, bakanların idaredeki hataları yüzünden devlete ve fertlere karşı sebeboldukları zararları şahsi mamelekleriyle ödemeleri mecburiyetidir.

b) Cezai mesuliyettir ki, bakanın ceza kanununa muhalif olan hareketinden dolayı hayatına, hürriyetine, mallarına veya şerefine müessir olacak bir cezaya uğramasını muciptir. Bu mesuliyet bakanın vazifesinden doğmuş ise «Divan ı Ali» ye sevkine Büyük Millet Meclisce karar verilir (Anayasa 50, 61).

MESULİYET SİGORTASI *[alm. Haftpflichtversicherung. — fr. assurance de la responsabilité civile. — ing. liability insurance].*

Sigortalının üçüncü şahıslara yapacağı zararlar dolayısiyle bu üçüncü şahıslar tarafından vâkı olacak talepleri karşılamak üzere bu zararları sigorta ettirmesidir. Bir bina veya bir otomobil yüzünden üçüncü şahısların uğrayacakları zararlardan dolayı bina maliki veya otomobil sahibinin mesuliyetini sigorta ettirmek gibi (TK. 1003).

Bazı memleketlerde nakil vasıtaları kullanan kimseler için bu sigortalar mecburidir.

MEŞED-Dİ MÜSKE (maşadd-i muska) (Es. H.) Bir kimse için başkasının arazisi üzerinde sabit olan ve rüçhan ifade eden istihkaktır. Yani başkasına, meselâ bir vakfa ait araziyi sürüp aktarmak, onun su yollarını kazarak islah etmek üzere o arazide bir kimseye verilmiş olan ziraat ve hıraset hakkıdır ki, bu arazi o kimsenin elinden alınarak başkasına icar edilemez.

Bu istihkaka sadece; «meşed», yahut «müske» de denir.

Meşed, kuvvet mânasına olan şiddetten gelir. Müske de temessük edilecek bir vesika demektir. Arazi bu veçhile islah edenin elinde bu hususa dair istinad ve temessük edeceği bir vesika bulunacağından bu cihetle buna; «meşed-di müske» denilmiş oluyor.

MEŞFU' (maşfū') (Es H.) Hakk-ı şufanın taallûk eylediği akardır.

MEŞFU-UN BİH (maşfū'un bih) (Es. H.) Şefiin şuf'a hakkını doğuran milkidir.

MEŞHUD ÜN ALEYH (maşhūdun alayh) (Es. H.) Aleyhine şahadet olunan kimsedir.

MEŞHUD ÜN BİH (maşhūdun bih) (Es. H.) Şahadet edilen, yani şahadet mevzuu olan haktır.

MEŞHUD-ÜN LEH (maşhūdun lah) (Es. H.) Lehine şahadet olunan kimsedir.

MEŞHUT SUÇ (Suçüstü) *[alm. frische Tat, frisch begangene Straftat. — fr. flagrant délit. — ing. flagrante delicto; on the very fact].*

İşlenmekte olan suç meşhut suçtur. Bundan başka henüz işlenmiş suç ile suçun işlenmesinden hemen sonra zabıta veya suçtan zarar gören şahıs yahut başkaları tarafından takip edilerek veya suçun pek az evvel işlendiğini gösteren eşya veya izlerle yakalanan kimsenin işlediği suç da meşhut suç sayılır.

Failinin bir an evvel cezalandırılabilmesi maksadı ile meşhut suçlar hususi bir kanunla seri bir muhakeme usulüne tabi tutulmuşlardır (CMUK. 127; Meşhut Suçların Muhakeme Usulüne Dair K.).

MEŞİHAT (maşihat) (Es. H.) Şeyh-ül islâmlık makamıdır. *bk.* Şeyhülislâm.

MEŞRU (Yasalı) *[alm. gesetzlich, rechtmässig, erlaubt, zulässig. — fr. légitime, licite. — ing. lawful, legitimate, licit, legal — lât. iustus, legitimus].*

Hukuk nizamına uygun olan bir durumu veya bir hareketi anlatan tâbirdir: meşru çocuk, meşru müdafaa gibi.

MEŞRUİYET 1 — (HH) *bk.* Meşru.

2 — (DUH) *[alm. Legitimismus. — fr. légitimisme. — ing. legitimism].* Bir memlekette teessüs eden hükümdar hanedanının muhafazası prensibini müdafaa için 1815 Viyana Muahedesinden sonra bazı hallerde tatbik edilen bir siyaset idi. Bu siyasetin taraftarlarına «légitimiste» namı verilmişti.

MEŞRU MÜDAFAA I — (MH) *[alm. Notwehr. — fr. légitime défense. — ing. necessary defence, in self-*

defence; se defendendo. — lât. vim vi repellere; vi vim illatam defendere] Kendisinin veya bir başkasının şahsına veya mallarına *[alm. Notstand. — fr. état de nécessité. — ing. distress]* müteveccih, halen mevcut ve haksız bir taarruzdan doğacak zararları önlemek üzere bir kimsenin yapmak zorunda kaldığı fiil ve hareketlere denir.

Böyle bir korunma sebebiyle yapılan fiil ve hareketler hukuka aykırı sayılmamakla bu yüzden müteca-vizin şahsına veya mallarına verdirilen zararlardan dolayı haksız fiil tazminatı isteyemez.

Bir tecavüze karşı başvurulabilecek korunmanın meşru sayılması için şu unsurların varlığı gerektir: Birincisi ortada gerek müdafaacının ve gerekse üçüncü bir kişinin (meselâ can, mal, hayat, sıhhat, hürriyet, şeref, haysiyet gibi) şahsına veya mali menfaatlerine bir tecavüz olmalıdır. İkincisi bu tecavüzün halen mevcut olması şarttır. Binaenaleyh geçmiş, bitmiş, durdurulmuş veya gelecek bir tecavüzden dolayı meşru müdafaa yoluna gidilemez. Üçüncüsü tecavüzün objektif mânada haksız olması gerektir.

Meşru müdafaa hakkının kullanılmasında ve bu hususlaki fiil ve hareketlerin ölçüsünün tayininde hakkın suiistimali prensibine tutunmak zarureti vardır (BK. 52; MK. 2, 894).

II — (CH) Cezasızlık sebeplerinden biridir Meşru müdafaanın şartları: taarruzun haksızlığı, nefis veya ırza yöneltilmiş olması, «fiilhal» yani müdafaanın taarruzun devamı sırasında yapılmış olmasıdır.

Müdafaa sınırının aşılması halinde fail tahfif edilmiş bir cezaya çarpılır (CK. 49, 50).

MEŞRUTEN TAHLİYE *[alm. vorläufige (bedingte) Entlassung (aus der Strafhaft). — fr. libération conditionnelle (provisoire)].*

Cezalarının muayyen bir kısmını çekmiş ve «iyi hal» sahibi olduğu tespit edilmiş bulunan hükümlülerin mahkûmiyet müddetlerinden evvel tahliye edilmeleridir. Meşruten tahliye edilmiş olan hükümlünün şahsi hürriyeti bağlayıcı cezayı müstelzim bir suç işlemesi veya şartlara riayet etmemesi halinde tahliye kararı geri alınır. Ceza müddeti tahliye kararı geri alınmaksızın geçmiş ise, ceza çektirilmiş sayılır (CK 16, 17).

MEŞRUTÎ HÜKÜMDARLIK *bk.* Monarşi.

MEŞRUTİYET 1 — *bk.* Monarşi.

2 — Osmanlı saltanatında padişahlık nüfuz ve kudretinin kanun-u esasî ile bağlandığı devirlerdeki devlet şekline denilmiştir.

Osmanlı Devleti, biri 23 Kânunuevvel 1876 da, diğeri 23 Temmuz 1908 tarihlerinde başlıyan iki meşrutiyet devri yaşamıştır.

MEŞRUT MÜTEVELLİ (maşrūṭ mutavallī) (Es. H.) Mütevelli olması, şart-ı vâkıf iktizasından olan mütevellidir. Meşrut-ün-leh mütevelli tâbirinin müradifidir.

MEŞRUT-UN LEH (maşrūṭun lah) (Es. H.) Mevkuf-ün aleyh lâfzının müradifidir.

MEŞRUT-UN LÊH MÜTEVELLİ (maşrūṭun lah mutavallī) (Es. H.) Meşrut mütevelli demektir.

METÂ' (matā') (Es. H.) Aynı baki kalmak üzere kendisinden intifa' ve istifade olunan kumaş, esvap, esliha, altın ve gümüş kaplar gibi şeylerdir. Cem'i «emtia (amti'a)».

Binaenaleyh ayınları istihlâk edilmek suretiyle kendilerinden intifa olunan şeyler, meta'dan sayılmazlar.

METRE *[alm. Meter. — fr. metre. — ing. metre].* Esas uzunluk ölçüsü. Milletlerarası metre prototipinin, buzun eridiği ısıda, nihayet çizgileri arasındaki mesafe bir metredir (Ölçüler K.).

MEVANİ-İ HİSSİYE (mavāni'-i ḥissiyya) (Es.H.) Küçüklük veya zararlı hastalık gibi sebepler ile karı kocanın mukarenetine mani olan hallerdir.

MEVANİ-İ ŞERİYE (mavāni'-i şar'iyya) (Es. H.) Karı ile kocadan birinin hac için ihrâma girmesi, ramazanda, oruçlu olması, farzolan namazda bulunması ve karının hayz ve nifas halinde olması gibi hallerdir ki eşler arasında mukarenete mani olur.

MEVCUDAT (aktif) *[alm. Aktiva, Aktiven, Aktivkapital, Aktivvermögen. — fr. actif. — ing. asset, assets].*

Bir mâmelek'in veya bir hukuki bütünlüğün cüzlerinden olup para ile kıymetlendirilmesi mümkün bulunan mallara ve haklara denir. Zıddı düyünat «passif» *[alm. Passiva, Passiven, Schulden. — fr. passif. — ing. liabilities, debts]* dir ki mamelek'e veya hukuki bütünlüğe yükletilmiş borçlardır.

MEVCUDAT VE MUVAZENE DEFTERİ (Müfredat defteri) *[alm. Inventarverzeichnis, Bestandsbuch. — fr. inventaire — ing. inventory].*

Bir tâcirin menkul ve gayrimenkul malları, aksiyon ve obligasyon gibi kıymetli evrakı sair kıymetleriyle birlikte kaydetmiye mecbur olduğu defter (TK. 70).

MEVDUAT *[alm. Depositen. — fr. dépôts. — ing deposits].*

Vedia olarak verilen şeydir.

Bankacılık istilahında, ekseriya faiz getirmek üzere, bankalara yatırılan kıymetlere denir (Bankalar K.).

MEVHUB (mavhūb) (Es. H.) Bağışlanan maldır.

MEVHUB-ÜN LEH (mavhūbun lah) (Es. H.) Lehine bir mal hibe olunan kimse.

MEVHUME *[alm. Fiktion. — fr. fiction. — ing. fiction].*

1 — Bir hukuk tekniği usulüdür ki bununla hakikat olmamasına rağmen bir vakıa veya durum doğ u imiş gibi kabul edilir ve buna birtakım neticeler izafe olunur. Meselâ Borçlar Kanununun 154 üncü maddesinde tahakkuk etmiyen bir şeyin tahakkuk etmiş gibi sayılması kanuni bir mevhumedir. Kezalik yine Borçlar Kanununun 201 inci maddesinde müşterinin imkân hasıl olur olmaz mebii muayene etmemesi onun kabulü mânasına gelir ve nihayet bazı kanun hükümlerinin kanunun neşrinden evvelki muamelelere tatbik edilmesi de bu mahiyettedir.

2 — İlmi içtihatlarda da mevhume yoluna gidilir. Netekim hükmi şahsiyet de bazı hukukçular tarafından bu teknik ile izah edilmiştir. Fakat bunun ilmi bir yol olarak kullanılması doğru değildir.

MEVKUF 1 — *[alm. Häftling, Arrestant, der Verhaftete.— fr. détenu.— ing. prisoner; arrested person].* Tevkif kararına müsteniden hürriyetinden mahrum edilmiş olan kimse.

2 — (**Mavḳūf**) (Es. H.) Vakfedilen aydır.

MEVKUF ÜN ALEYH (mavḳūfun ʿalayh) (Es.H.) Vâkıf tarafından kendisine vakfın menfaatleri şart olunan cihettir. Buna «meşrut-ün-leh» de denir.

MEVKUT RİSALELER *bk.* Risale.

MEVLÂ (mavlā) (Es. H.) Memlûkünü âzadetmiş olan zat, ve âzadedilmiş bulunan köledir. Cem'i «mevâli» dir.

Âzadedilmemiş memlûkün sahibine de «mevlâ» denir.

MEVLEL'ITAKA (mavla 'l-ʿıtāḳa) (Es H.) Bir köle veya cariyeyi âzadeden şahıstır. Erkek olsun kadın olsun.

Âzadedene «mu'tık» ve âzadolunana «mu-tak» ve «atıyk» denir.

MEVLEL MÜVALÂT (mavla 'l muvālāt) (Es. H.) Akd-ı velâ' eden şahıslardan «mevlâ-yı a'lâdır.» Şöyle ki: bazı ülemaya göre meçhul-ün-nesep olan bir kimse bir şahsa hitaben «sen benim evlâdım ol, vefat ettiğimde, malıma vâris ol, bir cinayet işlersen âkilem olup tarafıma lâzımgelen ma'kuleyi (borcu) tesviye et» diyip o da kabul etse velâ.i müvalât münakit olur.

O şahıslardan icabda bulunan şahsa «mevlâ-yı esfel» kabul edene «mevlâ-yı a'lâ» denir.

Velâ-yı müvalât bazan iki taraftan olur. Şöyle ki meçhul-ün-nesep olan iki şahıstan her biri bunlardan evvelki fıkrada beyan olunduğu veçhile icabda bulunup diğeri kabul eylerse her biri diğerinin âkilesi ve vârisi olur.

Hangisi bir cinayet işlerse diğeri lâzımgelen ma'kuleyi ifa eder. Ve hangisi evvel vefat ederse derecede mukaddem başka mirasçı olmadığı halde diğeri ona vâris olur.

MEVLİ (mavlī) (Es H.) Tabt-ı vilâyette bulunan kimsedir. Müennesi «mevliye» (mavliya) dır.

MEVSUK *bk.* Tasdik.

MEVSUK TARİH *bk.* Tarih.

MEVT (mavt) (Es. H.) Ölüm demektir. Mirasta üç nevi mevt vardır:

1 — **Mevt-i Hakiki** (mavt-i ḥaḳīḳī) Murisin hakikaten vefat etmiş olmasıdır.

2 — **Mevt-i Hükmî** (mavt-i ḥukmī) Mefkut olan yani kaybolup hayat ve memat malûm olmıyan kimsenin vefatına yargıç tarafından hükmolunmasıdır.

Meselâ: mefkudun velâdetinden itibaren doksan sene geçip hakikaten vefat eylediği ispat olunamazsa mezkûr müddetin mürurundan sonra ölümü ile hükmolunur.

3 — **Mevt-i Takdirî** (mavt-i taḳdīrī) İskatı halinde gurre lâzımgelen ceninin sanki sağken öldürülmüş gibi sayılması halidir.

Meselâ, bir kimse gebe olan bir kadının karnına tekme ile vurur ve o kadın müteessiren müstebin-il-hilha bir cenin düşürürse o kimseye gurre lâzım gelir. Cenin ölü olarak sukut ettiğinden bunun mevtî takdirîdir.

MEVZU' (mavżū') (Es. H.) Konulmuş şey.

Mantık ıstılahında, bir kaziyyenin ilk cüzüne mevzu ikinci cüzüne mahmul denir. «Filân geldi» dediğimizde «filân» mevzu', «geldi» mahmuldür.

Istılahta, bir ilmin mevzuu o ilimde ahval ve ârâz-ı zatiyesinden bahsolunan şeydir. Meselâ, usul-ü fıkıh ilminin mevzuu edille ve ahkâmdır. Bu ilim bunların ârâz-ı zatiyesinden bahseder.

MEVZUAT *[alm. Gesetzgebung, die Gesetze (eines Staates). — fr. législation — ing. the laws of the country].*

Kanun, Nizamname, Kararname, Talimatnamelerin ihtiva ettiği hükümler.

MEVZU HUKUK *[alm.positives (gesetztes) Recht. — fr. Droit positif. — ing. positive law].*

Tabiî hukukun aksine, âmme kuvveti müeyyidesi altında fertlere yüklenen hukuk kaidelerinin kömesidir. Buna «Müsbet Hukuk» da denir.

Geniş mânada müsbet hukuk, bir memlekette mer'i olan mevzuatla, yazılı olmıyan örf ve adet hükümlerinin heyeti mecmuasıdır.

Dar mânada müsbet hukuk, bir memlekette meri bulunan yazılı mevzuat hükümleridir.

MEVZUN (Es.H.) Veznî yani tartılan şey demektir. Cem'i «mevzunat» tır.

MEZARLIK *[alm Friedhof, Kirchhof. — fr. cimetière. — ing. cemetery, graveyard].*

Ölülerin gömülmesi için ayrılan yerdir. Mezarlık ve müştemilâtını tahrip etmek ve kirletmek, muhafaza ve tezyinleri için konulan şeyleri çalmak, suçtur.

Her şehir ve kasaba belediyesi mezarlık vücuda getirmiye mecburdur (CK. 177, 492; Umumi Hıfzıssıhha K. 212, 213).

MEZBAHA *bk.* Salhane.

MEZHEP *bk.* İmam-ı Ahmed; İmam-ı Âzam; İmam-ı Malik; İmam-ı Şafiî; Tarihi Mektep.

MEZHEP HÜRRİYETİ *[alm. Bekenntnisfreiheit, Konfessionsfreiheit. — fr. liberté de confession, droit de choisir une confession. — ing. freedom of confession of faith].*

Ferdin dilediği bir dinin şubesine intisap etmekte serbest olmasıdır (Anayasa 71).

MEZRAA (mazraʿa) (Es. H.) Ziraate tahsis edilmiş olan yerdir Ekseriya geniş arazi için kullanılır.

MEZRU' (mazrūʿ) (Es. H.) Zer'î yani, arşın ile ölçülen şeydir. Cemide «mezruat» denir.

MEZUN (maʾzūn) (Es. H.) Kendisine izin verilmiş kimse.

MEZUNİYET (İzin) *[alm. Urlaub, Ferien. — fr. congé. — ing. leave, permission].*

Askerî şahısların senede bir buçuk aydan, maaşlı memurların senede bir aydan ve üeretli memurların senede 15 günden ibaret istirahat hakkıdır (Memurin K. 78 vd.; İzin K.; Maaş K. 13). *bk.* İzin.

MINTAKA (Bölge) *[alm. Bezirk, Zone. — fr. zone. — ing. district, zone].*

Hukuk bakımından mıntaka; üzerinde hukuki bir tesir veya nufuz tesis edilmek maksadiyle memleket topraklarından tâyin ve tahsis edilmiş olan muayyen bir sahadır; bir mahkemenin kaza dairesi, bir askerî mıntaka gibi.

1 — İdarî mıntaka *[alm. Verwaltungsbezirk — fr. circonscription administrative. — ing. administrative district]:* idare organlarının vazife ve salâhiyetlerinin cari olduğu memleket kısmıdır.

2 — Kazaî mıntaka *[alm Gerichtsbezirk, Gerichtsprengel. — fr. ressort juridiciaire, juridiction — ing. circuit, juridiction]:* bir mahkemenin kaza hakkının cari olduğu memleket kısmı (*bk* Vazi'e ve salâhiyet).

3 — Askerî mıntaka *[alm Militärzone. — fr. zone militaire. — ing. military zone]:* askerî komuta veya idare itibariyle tefrik edilmiş olan memleket kısmıdır.

4 — Örfî idare mıntakası: örfî idare kanunu hükümlerinin cari olduğu memleket kısmıdır.

5 — Askerlikten tecrit edilmiş olan mıntaka: *[alm. entmilitarisierte Zone. — fr. zone démilitarisée. — ing. demilitarized zone]:* siyasi sebepler altında milletlerarası mukavelenamelerle bir devletin, üzerinde askerî tesisat ve tahkimat yapmamayı ve asker bulundurmamayı taahhüt ettiği muayyen bir kısım arazidir.

6 — Bitaraf mıntaka *[alm. neutrale Zone. — fr. zone neutre. — ing. neutral zone]:* muhariplerin mütareke akdi veya bir mükâleme memuru vasıtasiyle münasebette bulunmaları, yahut askerî veya insanî sair sebeplerle üzerinde muhasama yapmamayı taahhüt ettikleri arazi parçasıdır.

7 — Riayet olunacak mıntaka: harb zamanlarında gayri muharip ahalinin ve tarihî kıymeti olan âbidelerin korunması maksadiyle hava muharebeleri hakkında bazı memnu mıntakalar ihdası düşünülmüş ve bu mıntakalara bu isim verilmiştir. Bu mıntakaların muhasamatın başlangıcında tesbit olunarak ilân olunacağı ve herhangi devlet tabiiyetinde olursa olsun buralara hiçbir tayyarenin giremiyeceği temenni edilmiştir. Fakat bu hususta devletlerarasında henüz hiçbir mukavelename ve taahhüt mevcut değildir.

8 — *bk.* Memnu mıntakalar.

MİL 1 — (mīl) (Es. H.) Dört bin zirâ-i mimaridir. Cem'i «emyâl» dir. Lûgatte med-di basarın müntehasına denir.

Uzunluk ölçülerine göre bir mil iki bin beşyüz zirâ-i mimaridir ki, orta yürüyüş ile yirmi dakikalık bir mesafe eder.

2 — *[alm. Meile. — fr. lieue. — ing. mile].* Muhtelif devletlerde ebat itibariyle aynı olmıyan bir tul mıkyası (meselâ İngiliz nizami mili 1523,986 metredir).

3 — Deniz mili (bahri mil) *[alm. Seemeile. — fr. lieue marine. — ing. nautical mile].* Denizcilikte mesafeyi ifade etmek için mutaden kullanılan vahittir ki 1852 metreden ibarettir.

MİLK (mülk) (Es. H.) Lûgatte mânası, bazılarına göre: kudret ve tasarruf etmektir. (Mülk) ün lûgat mânası da aynıdır. Bazılarına göre «mülk», zevil ukule yani, insanlara ve gayrisine şamil olarak tasarruf-u mutlakadan ibarettir. «Milk» ise insanların gayrisinde tasarruf etmiye mahsustur. Milkin bir şeye malik olmak mânasından isim olduğu ve bu şey filânın milkidir denileceği ve mülkün de melik olmak mânasından isim olduğu da lisancılar tarafından iddia edilmiştir. Fıkıh ıstılahında «milk», iki mânada istimal olunur:

1 — Gerek ayn ve gerek menafi olsun insanın malik sıfatiyle yani ihtisas ve istiklâl ile üzerinde tasarrufa kadir olduğu şeydir.

2 — İnsan ile bir şey arasında hasıl olan ittisal-i hukukiye denir ki bu ittisal sebebiyle insanın o şeyde müstakilen tasarrufu caiz ve başkasının tasarrufu memnu olur. Meselâ, insanın malik olduğu ayn veya menfaat ile kendisi arasında bir ittisal-i hukuki vardır ki bu ittisal sebebiyle o insan ayn yahut menfaatte dilediği veçhile tasarruf edebilir ve başkası tasarruf edemez. Bu ittisale de «milk» denir.

MİLK Bİ-SEBEB-İN (mulk bi-sababin) (Es. H.) Milk-i mukayyet demektir.

MİLK-İ MUKAYYET (mulk-i mukayyad) (Es H.) İrs ve şirâ gibi esbabı milkten biriyle takyid ve beyan olunan milkiyettir «Bu mal bana babamdan miras kaldı» yolundaki iddiada olduğu gibi.

MİLK-İ MUTLAK (mulk-i mutlak) (Es. H.) İrs ve şirâ gibi esbabı milkten biriyle takyid ve beyan edilmiyen milkiyettir. «Bu saat benim milkimdir» yolunda iddiada olduğu gibi.

MİLLET *[alm. Nation, Volk. — fr. nation — ing. nation].*

a) Devletin bir unsuru olup muayyen araziye yerleşmiş ve aynı hükümetin otoritesine tabi bulunmuş olan insanların topluluğundan meydana gelir, *bk.* Devlet.

b) Fransız ihtilâlinden çıkan klâsik nazariyeye göre Devleti teşkil eden fertlerin mecmuundan meydana gelen, fakat bu fertlerden ayrı olan ve sübjektif hâkimiyet hakkını haiz bulunan her hükmi şahıstır

MİLLETLERARASI AKİTLER *bk.* Muahede.

MİLLETLERARASI *[alm. international, zwischenstaatlich. — fr. international. — ing. international].*

Birden ziyade millet münasebetlerini ilgilendiren veya birden ziyade milleti ilgilendiren hususlar.

Bu tabir «Devletler arası» anlamında da kullanılmaktadır.

MİLLETLERARASI ADALET DİVANI *[fr. La Cour de Justice Internationale. — ing. International Court of Justice].*

26 haziran 1945 de Sanfransiskoda imzalanmış olan Birleşmiş miletler antlaşmasının 7 inci maddesi, yeni derneğin başlıca uzuvları arasında Milletler Arası Adalet Divanını da, saymakda ve aynı antlaşmanın XIV inci faslı, bu Divana dair hükümleri ihtiva etmektedir.

Divan Birleşmiş milletlerin başlıca Adalet uzvudur. Statüsu, milletler arası daimi Adalet Divanı statüsüne uygun olarak hazırlanmış olup, Sanfransisko antlaşmasına bağlıdır. Birleşmiş milletler üyesi olanlar Divanın da *İpso facto* üyesidirler.

Birleşmiş milletler üyeleri, taraf oldukları anlaşmazlıklarda, milletler arası Adalet Divanının hükümlerine uymayı taahhüt etmişlerdir. Birleşmiş milletler genel kurulu veya güvenlik meclisi hukukî meseleler hakkında Divandan istişari mütalaa istiyebilirler. (Antlaşma, 92 - 96).

Divan, Birleşmiş Milletler genel kurulu, güvenlik meclisi tarafından dokuz yıl için seçilen onbeş hâkimden mürekkeb olup, merkezi Lâhey şehridir.

Divana yalnız devletler baş vur bilir. Divan tarafların kendisine sunacakları her anlaşmazlığa bakmaya yetkilidir. Devletler, hukukî mahiyetdeki anlaşmazlıklar için, Divana baş vurmayı önceden taahhüt edebilirler. (Antlaşma 36).

Divan anlaşmazlıkları Devletlerarası hukukuna uygun olarak hal etmek maksadiyle, milletlerarası sözleşmeleri, milletlerarası teamülü, hukukun medenî milletlerce tanınmış genel prensiplerini ve, yardımcı vasıta olarak da, mahkeme kararlariyle muhtelif milletlerin en yetkili müelliflerinin ictihadlarını tatbik eder. Taraflar mutabık kaldıkları takdirde, Divan, hak ve nasafet (*ex aequo et bono*) esaslarına göre de karar verebilir.

Divanın resmi dilleri Fransızca ve İngilizcedir. Mahkeme usulü yazılı ve sözlü cereyan eder.

MİLLETLERARASI DAİMİ ADALET DİVANI *[alm. Ständiger internationaler Gerichtshof im Haag. — fr. Cour permanente de justice internationale de la Haye. — ing. Permanent Court of International Justice].*

Milletler cemiyeti misakının 14 üncü maddesi gereğince tesis edilmiştir. Divanın statüsü 1920 de cemiyetin meclisi tarafından tanzim ve umumi heyetçe kabul olunmuştur. Divan daimi bir mahkeme olup onu asıl ve beşi yardımcı onbeş âzası vardır. Bu âzalıkların namzetleri her milletin Lahey daimi hakem mahkemesindeki âzaları tarafından tanzim edilen listelerde gösterilir, ve âzalığa Divanın Genelkurulunca bunlar arasından dokuz sene için seçilirler. Tekrar seçilmeleri caizdir. Divanın merkezi Lahey'dir, ve altmış dört maddelik bir nizamnamesi vardır ki birinci faslı teşkilâta, ikincisi salâhiyete, üçüncüsü muhakeme usulüne dairdir. Adalet divanının âzası siyasi ve idari hiçbir memuriyette bulunamazlar ve milletlerarası bir meselenin müdafaasını yüklenemezler.

Divanın salâhiyetini kabul bir devlet için mecburi olmayıp bu mecburiyet ancak bu salâhiyetin imza edilen bir protokol ile kabul edildiği, yahut mukavelelere sarih hükümler konulduğu hallerde mevcuttur. Milletler cemiyetinin teknik organları tarafından tanzim edilen kollektif mukavelelerde ve 1919 - 1920 tarihinde yapılan sulh muahedelerinde divanın kaza salâhiyetinin kabul edildiğine dair hükümler vardır.

Devletler aşağıda gösterilen hukuki anlaşmazlıkların hepsi veya bir kısmı için Divanın salâhiyetini kabul ettikleri halde ayrıca mukavele yapılmasına ihtiyaç olmaksızın divan o işde kazai bir salâhiyet almış olur. Bu işler bir muahedenin tefsirine, devletler hukukunun herhangi bir noktasına, subutü halinde milletlerarası bir taahhüdün nakzını tazammun eden herhangi bir vakıanın tahkikine, milletlerarası bir taahhüdün ihlâli yüzünden verilmesi lâzım gelen tazminatın mahiyet veya genişliğine dair olanlardır.

Divan kararlar ittihaz eder ve Milletler Cemiyeti Genelkurulunun isteği ile istişari reyler verir. Bir işle alâkalı olan devlet o işde yalnız bir âza hazır bulundurabilir.

Divan ihtilâfları sıra ile, mukavelelere, milletler arası teamüllere, medeni milletler tarafından tanınmış olan hukuk kaidelerine ve hukuk kaidelerinin subutuna yarıyan adli kararlarla en salâhiyetli müelliflerin doktrinlerine göre halleder.

Divanın resmi dili İngilizce ve Fransızcadır. Bu dillerin yalnız birisiyle muhakeme yapılır. Divan başka bir dil kullanılmasına da müsaade edebilir. Muhakeme alenidir Bunun aksine de karar verilebilir. Divan şahit ve ehlihibreye müracaat edebilir. Müzakere gizlidir ve kararlar kesindir. Bir kararın şumul ve mahiyetinde ihtilâf olursa tavzihi divana aittir. Üçüncü bir devlet divanın kararıyle dâvaya dahil olabilir.

Milletler cemiyetinin lağvı sırasında, cemiyetin umumi heyeti, Milletlerarası Daimi Adalet Divanın da ilgasına karar vermiştir.

Bu teşkilât yerine, 26 haziran 1945 tarihinde San Fransisko'da imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Andlaşması ile, Milletler Arası Adalet Divanı adı ile yeni bir milletler arası mahkeme kurulmuştur.

MİLLETLERARASI HUKUKU *[alm. internationales (zwischenstaatliches) Recht. — fr. Droit international. — ing. international law].*

Umumiyetle, muayyen bir devlet hâkimiyeti dışında kalan münasebetleri tanzim eyliyen kaidelerin mecmuunu ifade etmek için kullanılan bir ıstılahtır. Bu tâbir kullanıldığı zaman devletler umumi hukuku ve devletler hususi hukuku ayırdedilmeksizin devletler arasındaki münasebetlerin hepsi anlaşılır.

MİLLETLERARASI İŞ HUKUKU *[alm. internationales Arbeitsrecht. — fr. Droit internationale de travail. — ing. International Labour Law].*

Her milletin, iş hukukuna ait meseleleri diğer milletlerle ahenkli bir surette tanzim etmesi maksadiyle hazırlanan esasları ihtiva eden hukuktur. Muhtelif milletlerarası konferanslara mevzu teşkil eden bu hukuk Versay Sulh Muahedenamesi'in on üçüncü kısmında münderiç teşkilâta istinadettirilmiş ve 1919 senesinden beri Vaşington, Cenova ve Cenevrede akdolunan mütaaddit milletlerarası konferanslarla, haftada kırk sekiz saat çalışılması, gebe kadınların himayesi, on dört yaşından küçük çocukların umumiyetle, kadınların ve on sekiz yaşından küçük çocukların gece işlerinde çalıştırılmamaları ve meslekî hastalıklara ve kazalara karşı sigorta gibi esaslar kabul olunmuştur. Bu teşkilât umumi konferans, yönetim kurulu ve daimi milletlerarası iş bürosundan ibaret uzuvları ihtiva eder.

MİLLETLERARASI MAHKEMELER *[alm. internationale (zwischenstaatliche) Gerichte. — fr. tribunaux internationaux. — ing. international courts].*

Devletlerarası hukukuna mensup şahıslar arasında çıkan anlaşmazlıkları halletmek üzere kurulan kaza uzuvlarına denir.

Kaza fonksiyonunun iki mümeyyiz vasfı daimilik ve mecburilik olduğuna göre, Lahey daimi adalet diva-

nının teessüsiyle daimi bir kaza uzvuna kavuşulmuşsa da müddeaaleyh için milletlerarası mahkemeler huzuruna çıkmak henüz mecburi bir hale getirilemediğinden devletlerarası mahkemenin tam teşekkülü iddia edilemez. Daimi adalet divanı statüsünün 36 ıncı maddesini kabul etmiş olan devletler için bu ikinci vasıf da tahakkuk etmiş denebilir. Fakat, bu halde dahi, kazaların icrasını temin edecek devletlerden üstün müşterek bir âmme kudretinin eksikliği hissolunmaktadır. (*bk.* Milletlerarası daimi adalet divanı, muhtelit hakem mahkemeleri).

MİLLETLERARASI NEHİRLER *[alm. internationale Ströme (Flüsse). — fr. fleuves internationaux.— ing. international rivers (streams)].*

1815 Viyana konferansında kabul edilmiş olan tarife göre: «İki veya daha ziyade devletin toprağından geçen, yahut, iki veya daha ziyade devleti yekdiğerinden ayıran nehirler» dir.

1921 Barselon ve 1923 Cenevre mukavelelerinde şu tarif kabul edilmiştir: Denizden kaynağa doğru veya kaynaktan denize doğru tabii olarak seyrüsefere müsait bulunan kısımda muhtelif devletleri yekdiğerinden ayıran veya muhtelif devletler topraklarından geçen sular, «milletlerarası ehemmiyeti haiz sular» dır.

Ren, Tuna gibi büyük nehirlerin bazıları hakkında hususi mukaveleler mevcut olmakla beraber bugünkü umumi temayül, milletlerarası nehirlerde seyrüsefer serbestliğini kabul etmektedir.

MİLLETLERARASI POSTA İTTİHADI *[alm. Weltpostverein. — fr. Union Postale Universelle. — ing Universal Postal Union].*

Milletlerarası posta münasebetleri için irtibat uzvu olmak üzere, 9 ekim 1874 mukavelesi ile ihdasedilen teşekküldür.

MİLLETLERARASI TEAMÜL *[alm. internationaler Brauch. — fr. coutume internationale. — ing. international custom].*

Milletlerarası münasebetlerde, hukuka uygunluğu kanaatiyle, oldukça devamlı bir surette tatbik edilen kaidelerdir.

MİLLETLERARASI TEDİYAT BANKASI *[alm. Bank für internationalen Zahlungsausgleich (B. İ. Z.). — fr. Banque des règlements internationaux (B. R. I.). — ing. Bank of international settlements (B. İ. S.)].*

Merkez Bankalarının işbirliğini teşvik ve milletlerarası mali muamelelerde daha ziyade kolaylık temin etmek ve alâkalı âkitler arasındaki itilâfnamelerle kendisine verilen milletlerarası mali tediyata mütaallik hususlarda vekil (Trustee) veya acenta sıfatiyle hareket eylemek gayesiyle 1931 senesinde faaliyete geçmiştir; idare merkezi İsviçrenin Bâl şehridir.

MİLLETLERARASI TİCARET HUKUKU *[alm. internationales Handelsrecht. — fr. droit commercial international. — ing. international mercantil law].*

Şu üç anlamda kullanılır:

1 — «Milletlerarası Hususi Hukuk» alanında ticari işlerden doğan kanun ihtilâflarına mütaallik hükümler (meselâ TK. 601 - 603).

2 — Milletlerarası, hususiyle deniz aşırı ticareti dolayısiyle devletler arasında doğan münasebetleri tanzim eden kaideler (meselâ milletlerarası denizyolları, hava seferleri, tediyat hakkındaki antlaşmalar).

3 — Evveldenberi kozmopolit mahiyet arzeden deniz ve kambiyo gibi ticaret münasebetlerine tatbik olunacak bütün kaideleri birleştirme yolunda sarfedilen mesai sayesinde kanunların ve mukavelelerin gitgide birbirine benzetilen müşterek ve birleştirilmiş hükümlerinin bütünü (meselâ gemilerin çatması, denizde kurtarma ve yardım, poliçe ve çek hakkındaki antlaşmalar; büyük avaryaya mütaallik York - Anvers kaideleri).

MİLLETLER CEMİYETİ *[alm. Völkerbund. — fr Société des Nations. — ing. Leage of Nations].*

Amerika Birleşik Devletleri Cumhur Reisi Woodrow Wilson'un nüfuz ve tesiriyle kurulması ve esasları 1919 Paris sulh konferansında karşılaştırılarak Versay Sen Jermen, Triyanon, Nöyyi sulh muahedelerinde âkit devletlerce kabulü resmen teyidolunan ilk, devletlerarası siyasi teşekkülüdür. Bu itibarla Milletler Cemiyeti misakı sulh muahedelerinin mütemmim bir cüzünü teşkil eder.

Cemiyetin gaye ve mahiyeti misakta şöylece hülâsa edilmiştir: Milletlerarası işbirliğini genişletmek ve sulh ve emniyeti sağlamak yolunda harbe girişmemek için bazı vecibeleri kabul etmek; adalet ve şeref esaslarına dayanan milletlerarası münasebetleri açıkça idame eylemek, bundan böyle; hükümetlerin fiili hattı hareketi olarak tanınmış olan milletlerarası hukuk hükümlerine tamamen uymak, milletlerin karşılıklı münasebetlerinde adaleti hükümran kılmak ve muahedelerin bilcümle vecibelerine riayet etmek. Bu gayelere erişebilmek maksadiyle cemiyet aşağıdaki vazifeleri ifa ile mükelleftir:

1 — Harici herhangi bir taarruz karşısında cemiyet azâsının mülki tamamiyetini ve siyasi istiklâlini korumayı ve böylece harbin mümkün mertebe önüne geçmeyi temin edecek vasıtalara müracaat eylemek (misak 10), sulhun idamesi maksadiyle milletlerarası ihtilâfların mecburi tahkim yolu ile halledilmesi prensibini kabul ve tatbik etmek (m. 11 - 15), misakın hükümlerini ihlâl eden devlete karşı siyasi, iktisadi ve askerî müeyyedeler tatbik etmek (m. 16), cemiyet azâsının akteylediği milletlerarası muahede ve mukavelelerin icrasını mürakabe eylemek (m. 18, 20).

2 — İnsani ve sosyal ehemmiyet ve kıymetteki müesseseleri teşkilâtlandırmak veya yürütmek hususunda gayretler sarfetmek; meselâ, müstemlekeler üzerinde mandalar kurmak, işçilerin ve zencilerin istismarı ile mücadele etmek.

3 — Milletlerin müşterek menfaatlarını alâkadar eyliyen hizmetleri teşkilâtlandırmak; meselâ, silâh ticaretinin kontrolü, posta, hizmete veya işçilere müteallik teknik mahiyetteki tedbirlerin takviye ve inkişafını temin.

Milletler Cemiyetinin, kendine has icrai uzuv mahiyetinde bir meclisi *(Conseil)* ile yine kendine has teşrii uzuv mahiyetinde bir umumi heyeti *(Assemblée)*

vardır. Cemiyet Umumi kâtipliği bu iki heyetin yardımcı bir bürosudur (misak 2). Cemiyet misakının 14 üncü maddesiyle kurulan ve Lahey Milletlerarası Daimi Adalet Divanı adını taşıyan müessese ile Milletler Cemiyetinin bir nevi kazai uzvu vücuda getirilmek istenilmiştir. Cemiyetin, Milletlerarası İş Bürosu ve Daimi Komisyonları gibi diğer teknik mülhak teşekkülleri de vardır.

Türkiye Cumhuriyeti, 1932 yılında cemiyet tarafından yapılan davet üzerine cemiyete azâ olmuştur.

1946 yılı nisan ayı içinde toplanan umumi heyet 18 nisan tarihinde cemiyetin tasviyesine karar vermiştir.

MİLLETVEKİLİ *bk.* Meb'us.

MİLLETVEKİLİ DOKUNULMAZLIĞI *bk.* Masuniyet.

MİLLÎ HÂKİMİYET *[alm. nationale Unabhängigkeit. — fr. souveraineté nationale.— ing. sovereignty of the nation].*

Ferdi iradelere hâkim olan, tecezzisi ve başkasına devri kabil olmıyan, zaman geçmesiyle de sukut etmiyen, milletin geçmiş ve bugünkü ve gelecek nesillerinin tarihî, içtimaî kıymetini taşıyan ve üstünde hiçbir kuvvetin nüfuzu cari olmıyan ve ancak millet tarafından kullanılan yüksek iradeye denir.

MİLLÎ HUKUK (İç Hukuk) *[alm. internes (nationales) Recht. — fr. Droit interne (national). — ing. national law].*

Devletler hukuku teriminin zıddı olarak kabul edilen umumi bir tâbirdir. Bununla hem her devletin dahili teşkilâtını tayin eden esaslar ve hem de devletle fertler arasındaki münasebetlerde tatbik olunacak kaideler anlaşılır.

MİLLÎ KORUNMA Olağanüstü hallere münhasır olmak ve millî iktisat ve müdafaaya müteallik bulunmak üzere hükümetin vazifelendirilmesidir. Bunun için hükümet, Millî Korunma Kanununun ihtiva ettiği yetkileri koordinasyon heyetinden geçirerek Bakanlar Kurulu kararıyle icra eder (3780 No. K.).

MİLLÎ MARŞ *bk.* İstiklâl marşı.

MİLLÎ MÜCADELE *bk* İstiklâl harbi.

MİLLÎ MÜDAFAA HUKUKU *[alm. Wehrrecht. — fr. législation sur la défense nationale. — ing. legislation on national defence].*

Son zamanlarda hukuk ilminin bir şubesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu hukuk sübjektif mânada, bir milletin dünyada bizzat kendi emniyetini talep ve iddia etmesini sağlayan kaideleri anlatır. Objektif mânada ise, bir milletin kendisini müdafaa etmeye, millî mukavemetin ve müdafaa vasıtalarını kuvvetlendirmeye yarıyacak esasları bir araya toplar.

Millî Müdafaa hukuku iki mühim kısma ayrılır:

1 — Umumi surette müdafaa hukukuna, yani müdafaa kuvvetlerinin himayesine ve çoğaltılmasına taallûk eden hukuktur. Buradaki müdafaa kuvvetlerinden maksat, halkın maddi ve manevi kudret ve kuvvetidir.

2 — Hususi surette müdafaa kuvvetlerine has olan hukuktur. Buradaki müdafaa kuvvetleri, insanlardan ve vasıtalardan teşekkül eden silâhlı kuvvettir. Bu bakımdan müdafaa hukuku şimdiye kadar kullandığımız askerî hukuk mefhumunu karşılar.

MİLLÎ MÜDAFAA MÜKELLEFİYETİ Seferberlik hali veya seferberlik hazırlığı gibi fevkalâde hallerde orduların tatbikına mezun oldukları bu mükellefiyet, normal vasıtalarla temin edilemiyen askerî ihtiyaçların ve hizmetlerin kıymeti ve bedeli mukabilinde temini için orduların müracaata mezun oldukları bir askerî icraat vasıtasıdır. Bu mükellefiyet aynî ve bedenidir.

Bunun başlıyacağı zamanı Bakanlar Kurulu tayin eder.

Onbeş yaşından aşağı, altmış beş yaşından yukarı olanlar, malûller ve bakıma muhtaç çocuğu olan ve gebe bulunan kadınlar şahsi mükellefiyete tabi değildir (Millî Müdafaa Mükellefiyeti K 1-7).

MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (Millî Savunma Bakanlığı) *[alm. Wehrministerium; Ministerium für die nationale Verteidigung. — fr. ministère de la défense nationale. — ing. ministry of national defence].*

Ordu bütçesinin tanzim ve idaresi, orduya taallûk eden kanunların tanzim, takip ve hükümlerinin icrası ve Genelkurmay Başkanlığının lüzum göstereceği teşkilât ve kuruluşların tesis ve yine bu makamın lüzum göstereceği teslihat ve teçhizatın tedarik ve temini, erlerin yemek, ısınmak, barınmak, bakılmak ve umum ordu mensuplarının tedavi edilmek ihtiyaçlarının temini, tayini, terfi, tahvil, tekaüt işlerinden dolayı ordu mensupları ve askerlik mükellefiyetine dahil bütün vatandaşlar ile ordu arasındaki askerî ve hukuki münasebetlerin mevzuat dairesinde tanzim ve icrasının temini ve askerî adliye teşkilât ve muamelelerinin teftiş ve murakabe vazifeleriyle mükellef olan Bakanlıktır.

MİLLÎ MÜDAFAA VERGİSİ Teşviki Sanayi Kanunu ile 1942 Haziranına kadar, kazanç vergisinden de muaf tutulan sınai müesseselerin bu muafiyetlerinin devam ettiği müddete münhasır kalmak üzere kazanç vergisi esas ve nisbetlerine göre hesap ve 1940 haziranından itibaren 3828 sayılı kanunla ihdasedilen bir vergidir.

MİLLİYETÇİLİK *[alm. Nationalismus. — fr. nationalisme. — ing. nationalism].*

Milleti dil, kültür ve mefkûre birliğiyle biribirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği içtimai ve siyasi bir bütünlük tanımaktan ve bu suretle Türk içtimai heyetinin hususi seciyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmaktan ibaret olan ve C. H. P. nin ana vasıflarından ikincisini teşkil eden esas olup 5 şubat 1937 tarihinde Anayasaya girmiştir (C. H. P. Nz. 5; Anayasa 2).

MİLLİYETLER PRENSİBİ Ondokuzuncu asırda İtalya'da ve Almanya'da uyanan birlik duygularını gerçekleştirmek için ileri sürülen bir nazariyedir ki, (Mançini nazariyesi) tarihleri, dilleri, his ve temayülleri müşterek olan insan topluluklarının, müstakil bir devlet kurmak haklarının tanınması iddiasını ihtiva eder.

MİRAS 1 — *[alm. Erbschaft, das Erbe, Nachlass, Verlassenschaft. — fr. héritage, hérédité, hoirie, succession. — ing. inheritance, residuary, estate. — lât.*

hereditas]: bir şahsın ölümü anında mirasçılara ve musalehlere intikal edebilecek bütün malları, hakları, borçları ve hukuki vaziyetleridir.

Buna «tereke» de denir.

2 — (Mīrāṯ) (Es. H.) Mevrus terikedir. Cem'i «Mevaris» (mavāriṯ) tir.

MİRASA EHLİYET *[alm. Erbfähigkeit. — fr. capacité successorale. — ing. capasity of succeeding. — lât. hereditatem capere (non) posse]*

Mirasın iktisabı şartlarından birisi olup hükmi veya hakiki şahıs olmak veyahut hiç olmazsa - birçok kimselerin iştirak halinde malik bulunmaları takdirinde olduğu gibi - şahıslar topluluğu mahiyetini haiz bulunmak demektir. Mirasa ehliyet hukuka ehliyetin bir cüzüdür. Binaenaleyh her şahıs veya şahıslar topluluğu kanun hükmü ile veya vasiyet yahut miras mukavelesi yollariyle mirasçı veya musaleh olabilir (MK. 519, 623, 629).

MİRASCI *[alm. Erbe, Erbin. — fr. héritier, héritière. — ing. heir, heiress. successor. — lât. heres].*

Mûrisin mirasına konmak hakkını haiz olan şahıs veya şahıslardır.

Bunlar iki kısma ayrılır: kanuni mirasçı, mansup mirasçı.

a) Kanuni mirasçılar *[alm. gesetzliche Erben. — fr. héritiers ab intestat; héritiers légals (İs.); héritiers légitimes (Fr.). — ing. statutory heir; heir at law. — lât. heres ab intestato]* da üç kısımdır:

1 — Mûrise tabiî bir münasebetle bağlı bulunan mirasçılardır ki bunlar murisin kan hısımlarıdır.

2 — Mûrise akdi münasebetle bağlı bulunan mirasçılardır ki, bunlar da sağ kalan eş ile evlâtlıktır.

3 — Mûrisin bir âmme hukuku münasebetiyle (vatandaşlık bağı ile) kendisine bağlı bulunduğu hükmi şahıstır ki, bu da devlettir.

b) Mansup mirasçı *[alm. eingesetzter Erbe, Testamentserbe. — fr. héritier institué. — ing. testamentary heir. — lât heres institutus]:* bir kimsenin, ölüme bağlı bir tasarrufla mirasının tamamını veya şayi bir cüzünü almak üzere tâyin ettiği mirasçı veya mirasçılardır. Mansup mirasçı da mirasın gelişi prensibine göre tevarüs eder, yani kanuni mirasçı gibi mirasın borçlarından mesuldür. Buna mukabil vasiyet yoliyle kendisine bir mal bırakılan kimse borçlardan mesul olmaz; çünkü onun tevarüsü küllî değil, cüz'î bir tevarüstür.

MİRASCI NASBI *bk.* Mirasçı.

MİRAS HUKUKU *[alm. Erbrecht (im objektiven Sinne). — fr. Droit des successions, législation successoriale. — ing. rules of inheritance].*

Bir kimsenin gerek sağlığında ölümüne bağlı olmak üzere malları üzerinde yaptığı tasarrufların şekil ve şartlarını ve hukuki neticelerini gerek ölümünden sonra mal, hak ve borçlarının kanuni veya mansup mirasçılara veya musalehlere intikal şekil ve şartlarını ve hukuki neticelerini tanzim eyliyen kaidelerin hepsidir.

MİRASIN AÇILMASI *[alm. Eröffnung des Erbgangs. — fr. ouverture de la succession].*

Bir kimsenin ölümü ile mirasının, mirasa ehil şahıslara intikalinin tahakkuk eylemesi demektir. Mirasın açılması için hem murisin ve hem mirasçıların şahsına bağlı şartların tahakkuk etmesi icabeder: murisin şahsına bağlı şart onun ölümüdür.

Mirasçının şahsına bağlı şartlar ise şunlardır: tevarüste hayatta bulunmak, veya, sağ doğmak şartiyle hiç olmazsa kendisine gebe kalınmış bulunmak, mirasa ehil olmak ve mirastan mahrum bulunmamak (MK. 517, 519, 522, 524, 525, 623, 629).

MİRASIN İKTİSABI *[alm. Erwerb der Erbschaft (İs.); Erbanfall, Erbschaftsanfall (Al.). — fr. acquisition de la succession (İs.); saisine (héréditaire), dévolution (Fr.). — ing. devolution (accrual) of an inheritance].*

Murisin bıraktığı bütün malların, hakların ve borçların mirasçılara geçmesidir. Miras hukukumuzun sistemine göre mirasın iktisabı murisin ölümü ile doğrudan doğruya kanundan ötürü mirasçıların malûmat ve iradelerine ihtiyaç olmaksızın vâkı olur (MK. 539).

MİRASIN KABULÜ *[alm. Erbschaftsannahme; Annahme der Erbschaft. — fr. acceptation de la succession].*

Mirasın kabulü umumiyetle mirasçılık hakkını kazanmak için yapılan beyandır. Miras sistemimizde mirasın iktisabı doğrudan doğruya ve kanundan ötürü olduğundan mirasçı tarafından mirasın kabulü yolunda bir irade beyanına ihtiyaç yoktur; ancak red için kanuni müddeti zarfında beyanda bulunmak icabeder. Bununla beraber mirasçıların ayrıca bir de mirası kabul eyledikleri hususunda irade beyanında bulunmalarına kanuni mâni mevcut değildir. Bu takdirde onların mirası reddetmek istemedikleri ve kanuni red müddetinden de vazgeçtikleri mânasını çıkarmak icabeder.

Mirasın bizde kanundan ötürü vâkı olan iktisap tarzının bazı istisnaları da yok değildir.

Medeni kanunumuz beş halde miras iktisabının mutlaka sarih bir kabul beyanına dayanması esasını tesbit eylemiştir:

1 — Murisin borca batık olduğunun şayi' veya sabit olması (MK. 545);

2 — Mirası iktisaba hakkı olan mirasçıların mirası kendilerinden sonraki mirasçılar lehinde reddeylemiş olmaları (MK. 554);

3 — Murisin furuğu mirası reddedip de furuğun yerine mirası kabul edip etmiyeceğinin murisin sağ kalan eşinden sorulması (MK. 553);

4 — Mirasın en yakın kanuni mirasçılar batnına mensup mirasçıların hepsi tarafından reddi halinde sağ kalan eşten mirası kabul edip etmiyeceğini bir ay zarfında beyana dâvet olunması (MK. 552);

5 — Defter tutma muamelesinin (559-571) sonunda mirasçıların karar ittihazına dâvet edilmeleri (556-567).

MİRASIN REDDİ *[alm. Erbausschlagung, Ausschlagung der Erbschaft. — fr. répudiation de la*

succession. — ing. disclaimer of inheritance.— lât. repudiatio].

Mirasın iktisabından sonra mirasçı tarafından mirası istemediği yolunda Sulh yargıcına yapılan irade beyanıdır.

İktisap, kanundan ötürü olduğundan mirasçı, mirasın açılmasından itibaren üç ay zarfında, mirası reddeylediğini kayıtsız ve şartsız olarak ve sarih bir surette sözle veya yazı ile beyan eylemek suretiyle mirasçı olmaktan kurtulabilir. Murisin ölümünde terekesinin borca batık olduğu şayi' ve sabit ise açık red beyanı olmaması halinde dahi miras hükmen reddedilmiş sayılır (MK. 545, 558).

MİRASIN TAKSİMİ *[alm. Erbteilung, Teilung der Erbschaft. — fr. partage de la succession. — ing. sharing of the inheritance.— lât. actio familiae erciscundae]* .

Mirasın mirasçılar arasında kanunun koyduğu esaslar dairesinde paylaştırılmasıdır. Taksim ancak birden fazla mirasçı bulunduğu taktirde bahis mevzuu olabilir (MK. 581 vd.).

MİRAS MUKAVELESİ *[alm. Erbvertrag. — fr. pacte successorale. — ing. contract of inheritance, testamentary contract. — lât. pactio hereditoria].*

Mirasçı nasbı, mirasçıların mirastan feragati, mirasçı nasbını tazammun etmeksizin muayyen vasiyette bulunulması gibi ölüme bağlı tasarrufları ihtiva eden bir mukaveledir. Meselâ, muris bu suretle mirasını veya muayyen bir malını mukavele yaptığı bir şahsa teberru edebilir veyahut bu suretle muris mirasçılarından birini mirasından vazgeçirebilir.

Miras mukavelesinin resmi şekilde yapılması ve yapanların muamele (medeni hakları kullanma) ehliyetini haiz bulunması şarttır (MK. 450 - 474, 492 vd.).

MİRAS SEBEBİYLE İSTİHKAK DÂVASI *[alm. Erbschaftklage. — fr. action en pétition d'hérédité. — lât. hereditatis petitio].*

Terekeyi veya bir kısmını ele geçirmiş olanlara karşı kanuni veya mansup mirasçı sıfatiyle üstün bir hakka sahip olduğunu iddia eyliyen kişinin ikame eylediği dâva. Bu dâvanın hususiyeti şudur: bununla terekeye dahil olan birçok şeylerin veya bütün mirasın iade ve istirdadı istenebildiği gibi bu bir tek dâva ile lüzumu halinde tapu sicillinin tashihi, ayni haklar tesisi, alacak haklarının terki gibi mutalebelerde ileri sürülebilir. Terekeyi teşkil eden her türlü menkul ve gayrimenkul üzerinde böylece miras sebebiyle hak iddia eyleyen kimsenin hakkının sebebi bir ve müttehit olduğundan bunların bulundukları yerlere bakılmaksızın mirasın açıldığı yerin mahkemesinde bir tek dâva konusu olabilir. Bu vasıflarından dolayı bu dâvaya külli dâva denir.

Böyle bir dâvanın sübutu halinde hasım taraf elinde bulunan malı zilyetlik hükümlerine göre dâvacıya geri vermekle mükelleftir.

Kendisine bir mal vasiyet edilmiş kimsenin de istihkak dâvası ikamesi mümkün ise de bunun dâvasının vasfı yukarıki gibi yani mirascınınki gibi olmayıp şahsi hak vasfındadır, yani külli değil cüzi vasıflı bir dâvadır (MK. 577 - 580).

MİRAS ŞİRKETİ *[alm. ungeteilte Erbengemeinschaft. — fr. communauté héréditaire, communauté des héritiers, communauté entre cohéritiers].*

Mirasın açılmasından taksimine kadar mirasa dahil olan mallar, haklar ve vazifeler bir topluluk teşkil eder ki, buna kanunda «miras şirketi» denilmiştir.

Miras şirketi, hukuki mahiyeti itibariyle aile şirketi emvalinin ve evlenme malları sistemlerindeki mal ortaklığının aynıdır.

Miras şirketine dahil bulunan şeylerin maliki topluluk halindeki bütün mirasçılar olup bunlar ayrı ayrı bu mallara bizzat ve müstakilen malik olamazlar ve hiçbir ayrı hisseye sahip değildirler.

Mirasçılar miras şirketini müştereken idare etmek, ona müştereken zilyed bulunmak, müştereken intifa eylemek, mirasın idaresi için bir mümessil tayinini istemek, miras şirketinin tasfiyesini talep eylemek, taksime iştirak etmek ve nihayet taksim neticesinde muayyen bir hisseye konmak gibi haklara sahiptirler.

Miras şirketinde mirasçılar murisin borçlarından müteselsilen mesuldürler (MK. 581, 585).

MİRASTA İADE *bk.* İade.

MİRASTAN FERAGAT MUKAVELESİ *[alm. Erbverzicht, Erbverzichtvertrag, Erbauskauf (İs.). — fr. pacte de renonciation à succession. — ing. renunciation of the inheritance].*

Bir kimsenin kanuni mirasçılarından biriyle karşılıklı (ivazlı) veya karşılıksız (ivazsız) olarak yaptığı irs (miras) mukavelelerinden biridir ki bu akit ile mirasçı, mirasçılık hakkından vazgeçer ve bu suretle mirasçılık sıfatını zayi eder. Mukavele karşılıklı yapılmış ise mirascının furuuna da müessir olur. Mirastan feragat mukavelesi miras mukavelesinin tabi olduğu şekle, yani resmi vasiyet şekline tabi tutulmuştur (MK. 475, 477, 492, 496).

MİRASTAN İSKAT *[alm. Enterbung — fr. exhérédation. — ing. disinheritance, exheridation. — lât. exheriditatio].*

Mahfuz hisse sahibi mirasçıların muris tarafından mahfuz hisselerinden mahrum edilmesine denir. Bu da iki türlü olur: birisi cezai iskattır ki, murise karşı aile vazifeleri icaplarına mugayir hareket edenler hakkında kullanılır.

Diğeri koruyucu iskat olup mahfuz hisseli mirasçıyı korumak ve mirasını alacaklılarının eline düşürmekten kurtarmak maksadiyle yapılır. Her iki iskat da ölüme bağlı tasarrufla yapılır (MK. 457, 460).

MİRASTAN MAHRUMİYET *[alm. Erbunwürdigkeit. — fr. indignité successorale, indignité d'héritier. — ing. debarring from inhering, unworthiness to inherit. — lât. indignitas].*

Mirastan mahrumiyet bazı kimselerin murise karşı irtikâp eyledikleri gerek cezai gerek gayri ahlâki ve haksız fiillerden dolayı mirastan veya ölüme bağlı bir tasarrufun lehlerine temin eyliyeceği bir teberrudan kanun tarafından mahrum edilmeleri demektir. Binaenaleyh, gerek kanuni gerek mansup mirasçılar ve gerek musalehler veya miras mukavelesi âkitleri muayyen sebeplerin mevcudiyeti halinde mirastan kanunen mahrum sayılırlar. Mirastan mahrumiyete mirasa liyakatsiz-

lik dahi denir. Mahrumiyetin sebepleri muhteliftir. Murisi haksız yere ve kasden öldürmek, onu kasden ölüme bağlı bir tasarrufu yapamıyacak bir hale koymak gibi.

Mirastan mahrum olmamak mirası iktisabın şartlarından birisidir (MK. 520, 521).

MİRAS-ÜL-MÜKÂTEB (mīrāṣ ul-mukātab) (Es. H.) Kitabete kesilmiş olan memlûke ait terekenin veresesine intikali demektir, ki şu veçhile olur: mükâtebin terekesinden evvelâ yabancılara ait borcu varsa o tesviye olunur. Sonra mevlâsına borcu varsa bu verilir, daha sonra bedel-i kitabetten mütebaki kısım tediye edilir, bundan sonra ne kalırsa o da veresesine kalır.

MİRAS VERGİSİ *bk.* Veraset ve intikal vergisi.

MİSAFİR Memleketin bir yerinde sanat, ticaret, memuriyet ve tahsil gibi bir iş için muvakkaten bulunanlara denir. Askerlik Kanununda, yerli olarak nüfusa kaydedilmeyenler hakkında «yabancı» kelimesi kullanılmıştır (Nüfus K. 1).

MİSAK *bk.* Muahede.

MİSAK-I MİLLÎ Türk istiklâl dâvasının temel taşını teşkil eden ve Atatürk'ün Reisliği altında toplanan Erzurum, Sıvas kongrelerinde tesbit edilip Osmanlı mebusan meclisince 28 Kânunusani 1920 tarihinde kabul ve bütün milletçe son haddine kadar tatbikine azmedilen 6 maddelik millî ahidnamedir ki sureti şudur:

(Osmanlı Meclisi mebusan âzaları, istiklâl-i devlet ve istiklâl-i milletin haklı ve devamlı bir sulha nailiyeti için ihtiyar edebileceği fedakârlığın haddi âzamisini mutazammın olan esasat-ı atiyeye temami-i riayetle mümkün-ü temin olduğunu ve esasat-ı mezkûre haricinde payidar bir Osmanlı saltanat ve cemiyetinin devamı vücudu gayri mümkün bulunduğundan kabul ve tasdik eylemişlerdir:

Madde 1 — Devleti Osmaniyenin münhasıran arap ekseriyetle meskûn olup, 30 teşrinievvel 1918 tarihli mütarekenin aktinde mubasımı tarafların işgali altında kalan aksamının mukadderatı, ahalisinin serbestçe beyan edecekleri âraya tevfikan tayin edilmek lâzımgeleceğinden mezkûr hattı mütareke dahil ve haricinde dinen, ırkan, emelen müttehit ve yekdiğerine karşı hürmeti mütekabile ve fedakârlık hissiyatiyle meşhun ve hukuk-u ırkiye ve içtimaiyeleriyle şerait-i muhitiyelerine tamamiyle riayetkâr Osmanlı islâm ekseriyetiyle meskûn bulunan aksamının heyeti mecmuası hakikaten veya hükmen hiçbir zaman tefrik kabul etmez bir küldür.

Madde 2 — Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda ârayı âmmeleriyle ana vatana iltihak etmiş olan elviye-i selâse için ledelicap tekrar serbestçe ârayı âmmeye müracaat edilmesini kabul ederiz.

Madde 3 — Türkiye sulhuna talik edilen garbi Trakya vaziyeti hukukiyesinin tesbiti de sekenesinin kemali hürriyetle beyan edecekleri âraya tebaan vâkı olmalıdır.

Madde 4 — Makarrı hilâfet-i islâmiye ve payıtaht-ı saltanat-ı seniye ve merkez-i hükümet-i osmaniye olan İstanbul şehri ile Marmara denizinin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak şartiyle Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının ticaret ve münakalât-ı âleme küşadı hakkında bizimle sair bilumum alâkadar devletlerin müttefikan verecekleri karar muteberdir.

Madde 5 — Düvel-i itilâfiye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında takarrur eden esasatı atiye dairesinde akalliyetler hukuku - memâliki mütecaviredeki müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifade etmeleri ümniyesiyle - tarafımızdan teyid ve temin edilecektir.

Madde 6 — Millî ve iktisadî inkişafatımız dairei imkâna girmek ve daha asri bir idarei muntazama şeklinde tedviri umura muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de istiklâl ve serbesti-i tâmma mazhar olmamız üs-sül-esası hayat ve bakamızdır. Bu sebeple siyasi, adli, mali vesaire gibi inkişafatımıza mâni kuyuda muhalifiz.

Tahakkuk edecek düyunatımızın şeraiti tesviyesi de bu esasata mugayir olmıyacaktır).

MİSİLLEME *bk.* Mislile mukabele.

MİSKAL (miṣkāl) (Es. H.) Yirmi Kırat, yani yüz arpa ağırlığıdır. Bir miskal, vezince bir dirhem ile bir dirhemin yedide üçüne müsavidir. Binaenaleyh yedi miskal on dirhem şerî ağırlığındadır. Cem'i «mesakil» dir.

(Türkiye'de evzan ı mutavassıta mikyası sayılan bir miskal, bir buçuk dirheme muadildir: bir dirhem dört dénk'e, bir denk dört kırata, bir kırat dört buğdaya müsavidir. Bu halde bir miskal doksan altı buğdaya müsavi demektir.

Bu mikyaslar altın, gümüş ve mücevherat gibi kıymetli şeyleri tartmakta kullanılır).

MİSKİN (miskīn) (Es. H.) Hiçbir şeye malik bulunmıyan kimsedir. Cem'i «mesakîn» (masākīn) dir.

MİSLEN EDA *[alm. vertretbare Leistung. — fr. prestation fongible].*

İstimalleri, istihlâk edilmelerine mütevakkıf olan malların iadesinde kullanılan bir tâbirdir. Meselâ, para borcu mislen eda olunur.

MİSLÎ (miṣlī) (Es. H.) Çarşı ve pazarda mu'teddün bih yani bahanin ihtilâfını mucip tefavütsüz misli bulunan şeydir. Mekilât ve mevzuat ile ceviz ve yumurta gibi adediyat-ı mütekaribe hep misliyattır.

Bir cins çuha ve fabrika mamulâtı olan bezler gibi efradı beyninde tefavüt olmayıp ta zıraı şu kadar kuruşa diye satılan zeriyat ve basma kitaplar dahi mislîdir.

MİSLÎ ŞEYLER *[alm. vertretbare Sachen. — fr. choses fongibles. — ing. fungibles. — lât. res fungibiles].*

Sayı, tartı veya ölçü ile tayin olunabilen şeylerdir.

MİSLİYLE MUKABELE *[alm. Retorsion. — fr. retorsion. — ing. retortion].*

Bir devletin, aslında meşru ve haklı fakat, diğer bir devletin menfaatlerini ihlâl edici hareketlerine karşı menfaatleri ihlâl edilen devletin aynı suretle mukabelesidir.

MODUS VİVENDİ *[alm. fr. ing modus vivendi].*

Bir devletin diğer bir devletle kat'î muahede yapıncaya kadar aralarında kararlaştırdıkları muvakkat hükümlerdir (1873 No. K. m. 1; 2294 No. K.).

MONARŞİ *[alm. Monarchie. — fr. monarchie. — ing. monarchy].*

Bütün siyasi nüfuz ve kuvvetlerin hiç kimseye karşı mesul olmıyan bir şahısta (hükümdar *[alm. Herrscher. — fr. monarque, souverain. — ing. monarch, sovereign]* da) toplanması rejimidir.

Bu nüfuz ve kuvvet, hükümdara bir intihap ile veya irs suretiyle verildiğine göre «intihaplı monarşi» *[alm. Wahlmonarchie. — fr. monarchie élective. — ing. elective monarchy]*, «irsî monarşi» *[alm. Erbmonarchie. — fr. monarchie héréditaire. — ing. hereditary monarchy]* namlarını alır.

Bundan başka monarşiler, aşağıdaki suretlerde de görünürler:

Mutlak monarşi *[alm. absolute Monarchie. — fr. monarchie absolue. — ing. absolute monarchy]* (mutlak hükümet) hükümdarının iktidar ve salâhiyeti hiçbir kanunla tahdit ve takyit edilmemiş olan monarşidir.

Meşrutî monarşi *[alm. konstitutionelle Monarchie. — fr. monarchie constitutionnelle. — ing. constitutional monarchy];* (Meşrutiyet hükümeti) hükümdarının kudret ve salâhiyeti esas teşkilât kanuniyle gösterilen monarşidir.

Parlamentolu monarşi *[alm. parlamentarische Monarchie. — fr. monarchie parlementaire. — ing. parliamentary monarchy];* hükümdarın kudret ve salâhiyeti karşısında parlamento kudret ve salâhiyetinin yer aldığı monarşidir.

MONDROS MÜTAREKESİ Osmanlı imparatorluğu ile itilâf devletleri arasındaki 1914-1918 harbine nihayet veren bu mütarekename 30 ilkteşrin 1918 tarihinde Limni adasının Mondros limanında imzalanmıştır.

MONROE KAİDESİ *[alm. Monroedoktrin. — fr. doctrine de Monroe. — ing. Monroe Doctrine].*

Amerika Cumhurbaşkanı Monroe'nin 2 aralık 1823 tarihli mesajında Amerika Birleşik Devletlerinin idaresi için göstermiş olduğu prensiplerin mecmuudur. Bu prensiplerin hedefi Amerika kıtasındaki bütün devletleri, Avrupa devletlerinin siyasi müdahalelerine karşı korumak ve Amerika topraklarının yeniden sömürgelenmesine mâni olmak ve Amerika devletlerini de Avrupa devletlerinin işlerine karışmaktan meneylemekti.

MORATORYUM *[alm. Moratorium, allgemeiner Zahlungsaufschub. — fr. moratoire. — ing. moratory].*

Olağanüstü iktisadî buhran zamanlarında kanunla yapılan borç tecilidir. Kanunu vazedenlerin gördükleri lüzuma göre bu tecilin şekli ve şartları türlü türlü olabilir.

MORG *[alm. Leichenschauhaus, Leichenhalle. — fr. morgue. — ing. morgue].*

Ölüm sebepleri üzerinde otopsi ve sair tetkikat yapılması ve hüviyeti meçhul ölülerin tanınması için cesetlerin getirildiği bir adlî tıp müessesesidir.

MOTÖRLÜ NAKİL VASITALARI *bk.* Nakil vasıtaları.

MUACCELİYET *bk.* İfa zamanı.

MUADDÜN LİLİSTİGLÂL (mu'addun li-'l-istiğlāl) (Es. H.) Kiraya verilmek üzere ihzar ve tâyin olunmuş şeydir ki fil'asıl kiraya verilmek üzere yapılmış veya alınmış han ve hane ve hamam ve dükkân gibi akarat ile kira arabası ve kira beygirleri gibi şeylerdir.

MUAFİYET (Vergilerde, resimlerde) *[alm. Befreiung, Freistellung (von Steuern und Abgaben). — fr. exemption, immunité fiscale. — ing. immunity (from taxation), exemption (from taxes)].*

Mükelleflere kanunun müsavi olarak yüklettiği vergi ve resimlerden siyasi, iktisadi, içtimai adalet, imara teşvik ve himaye gibi sebepler altında bazılarının istisna edilmesidir.

Diplomasi memurlarının, malûllerin, erlerin, yeni yapı yaptıranların, beş çocuk sahibi olanların bazı resim ve vergilerden muaf tutulmaları gibi.

MUAHEDE (Antlaşma) *[alm. Staatsvertrag, völkerrechtlicher Vertrag, Abkommen. — fr. traité (international). — ing. treaty. — lât. foedus, pactio].*

İki veya daha ziyade devletin yetkili mümessilleri tarafından, hukuki neticeler elde etmek maksadiyle, tanzim edilen mukavele.

Muahedeler umumiyetle, milletlerarası objektif hukuk kaideleri koyan «muahede-kanun» *[fr. traité-loi]* ve sübjektif mahiyette hükümler ihtiva eden «muahede-mukavele» *[fr. traité-contrat]* olmak üzere iki nev'e ayrılmaktadır.

Muahedeler müzakere, imza ve tasdik olmak üzere üç safhadan geçer ve kaideten tasdik edildikten sonra mer'i olur.

a) Hakem muahedesi *[alm. Schiedvertrag. — fr. traité d'arbitrage. — ing. arbitration agreement]:* bu muahede ile, iki veya daha ziyade devlet aralarında çıkmış veya çıkacak olan bütün ihtilâfların yahut bunlardan bir kısmının hallini temin için hakeme müracaatı taahhüd ederler. Muahede mevcut bir ihtilâfın halline taallûk ediyorsa buna «tahkimname» *[alm. Schiedsabrede. — fr. compromis. — ing. bond of arbitration]* denir.

1928 senesinde Milletler Cemiyeti Umumi Heyeti tarafından tanzim ve âza devletlerin imzasına arz edilen «umumi hakem senedi» hakem muahedelerinin tam bir nümunesidir.

b) İttifak muahedesi *[alm. Bündnisvertrag. — fr. traité d'alliance. — ing. alliance agreement. — lât. foedus]:* tamamen siyasi olan, diplomatik ve icabettiği takdirde askerî bir iş birliği derpiş eden bir muahededir.

c) Ticaret muahedesi *[alm. Handelsvertrag, Handelsabkommen. — fr. traité de commerce. — ing. commercial convention]:* âkit devletler vatandaşları arasındaki ticari muamelelerin ve mal mübadelesinin tanzimini istihdaf eden bir muahededir.

ç) İkamet muahedesi *[alm. Niederlassungsabkommen. — fr. traité d'établissement. — ing. convention respecting conditions of residence and business]:* âkit devletler vatandaşlarının, yekdiğerinin ülkesi üzerinde ikamet, ticaret ve umumiyetle iktisadi faaliyet şartlarını tanzim eden bir muahededir. Konsolosların yetkilerine mütaallik kayıtlar da çok defa bu muhadede yer alır.

d) Sulh muahedesi *[alm. Friedensvertrag. — fr. traité de paix. — ing. treaty of peace.— lât. pacis foedus]:* bir harbe katî surette nihayet vererek savaşçı devletler arasında normal münasebetleri tekrar tesis eden bir muahededir.

e) Dostluk muahedesi *[alm. Freundschaftsabkommen. — fr. traité d'amitié. — ing. treaty of friendship. — lât. amicitia et societas]:* âkit devletler münasebetlerinin samimî dostluk hissiyatından mülhem olacağı ve ihtilâflarının sulh yoliyle halledileceği hususunda taahhütleri ihtiva eden bir muahededir.

Bizde muahede Büyük Millet Meclisinin tasdikiyle tamam olur (Anayasa 26).

MUAHEDENAME (mu'āhada-nāme) (Es. H.) Sulh şeraitini bildiren ve iki muhasım taraftan bil-kabul imza edilen müsalâha vesikasıdır.

Buna «ahitname» de denir. Bununla beraber ahitname tâbiri daha ziyade bir taraftan verilen ahit ve emanı müş'ir vesikaya ıtlak olunur.

MUALLÂK BİŞŞART (mu'allaḳ bi-'ş-şarṭ) (Es. H.) Talikteki cezadır. *bk.* Ceza No. 2.

MUALLÂK-UN-ALEYH (mu'allaḳun 'alayh) (Es. H.) Üzerine talik vâkı olan şarttır. «Borçlun gelirse ketilim» gibi. Burada borçlunun gelmesi muâllak-un-aleyh, yani şarttır.

MUAMELÂT-I TİCARİYE *bk.* Ticari muameleler.

MUAMELE *bk.* Hukuki muamele; idari muamele; mahkeme dışı muameleler.

MUAMELE VERGİSİ *[alm. Umsatzsteuer. — fr. impôt sur le chiffre d'affaires.— ing. tax on turnover].*

Ticari muamelelerden bunların başlamasından itibaren son muameleye, yani müstehlike varıncaya kadar geçirdiği her safhada ayrı ayrı alınan bir nevi umumi istihlâk vergisidir. Bu vergi vasıtalı vergilerin, bilnassa istihlâk vergilerinin hususiyet ve mahiyetini ve mahzurlarını taşır. 3843 No. K. esasları dairesinde:

1 — Türkiye dahilinde imal edilen maddelerden;

2 — Yabancı memleketlerde imal edilip Türkiyeye ithal edilen maddelerden;

3 — Banka, banker ve sigorta şirketlerinin bilûmum muamelelerinden alınmaktadır.

MUÂR (mu'ār) (Es. H.) Âriyet verilmiş olan şey.

MUARAZA (mu'āraża) (Es. H.) Lûgatte birçok mânalara geldiği gibi tasaddi mânasına da gelir. Bu cihetle bir hak talebine tasaddiye muaraza denir. Ve ilâmlarda bilâ-beyyine veya bilâ-veçhin muarazadan meni talebiyle itade olunur. Meselâ biri, diğerinden bir alacak dâva edip de inkâra mukarin beyyine ikamesinden izhar-ı acizle bittalep müddeialeyh, verilen yemini eda eylese hüküm «müddei, müddeialeyhe bilâ-beyyine muarazadan menolundu» diye yazılır.

MUARAZANIN MEN'İ DÂVASI Bir kimseye ait menkul veya gayrimenkul bir mal üzerinde başka bir kimse tarafından iddia edilen hak veya yapılan müdahale ve taarruzun kaldırılması talebiyle açılan dâvadır.

MUARRİF (mu'arrif) (Es. H.) Yargıç veya noter, yahut memur-u mahsus huzurunda bir şahsın şahıs ve hüviyetini beyan ve tasdik eden kimse.

MUAVİN ŞAHISLARIN MESULİYETİ *bk.* Mesuliyet.

MUAYENE *bk.* Keşif ve muayene.

MUBADİL *bk.* Ahali mübadelesi; Muhtelit mübadele komisyonu.

MUBAYAACI *bk.* Borsa acentası.

MUCEB-İ AKİT (mūcab-i 'aḳd) (Es. H.) Akit sebebiyle lâzım olan şeydir. Meselâ bir aşçı isticar olunduğunda o aşçının yemek pişirmesi icar akdinin mucebidir.

MUCEB-İ CİNAYET (müceb-i cināyat) (Es. H.) Cinayetin hükmü demektir ki, üzerine terettübeden kısas, diyet, hükümet i adil gibi şeylerden ibarettir.

MUCER (mūcar) (Es. H.) Kiraya verilen şeydir. Buna müstecer de denilir.

MUCİB-İ KISAS (mūcib-i ḳiṣāṣ) (Es. H.) Kısasın istîfasını icabettiren şeydir.

MUCİB-İ TAHRİR-İ TEREKE (Es. H.) Mirasçılar arasında gaip, meikut, sagir bulunduğu veyahut mirasçılardan biri tarafından talep vuku bulduğu taktirde şer'iye mahkemesi maritetiyle yazılması icabeden terekeye denir.

MUCİP (MUCİBİNCE) Devlet teşkilâtında, karar yetkisini haiz makamın tasvibine arzolunan hususa o makamın muvafakat beyanıdır.

Eskiden «mucibince» tâbiri kullanılırdı. Bugün «muvafık» veya «onay» tâbiri kullanılmaktadır.

MUCİP SEBEPLER (Esbabı mucibe) (Gerekçe) *[alm. Begründung, Motive, Gründe, Erwägungen. — fr. exposé des motifs; motifs, considérants. — ing. leading motives, main reasons. — lât. ratio; argumenta].*

1 — (EH) Bir kanun teklif veya tasarısını, bir kararı, bir takriri izah etmek maksadiyle zikredilen sebeplerdir (İçtüzük 56).

2 — (CMU) Aleyhine kanun yollarına müracaat mümkün olan veya bir talebin reddine dair bulunan kararların gerekçeli olması lâzımdır.

Bundan başka son tahkikatın açılmasına veya açılmamasına, tevkife, zabıt varakalarının okunmasına dair olan kararlarda gerekçenin gösterilmesi icabeder (CMUK. 32, 106, 197, 200, 244, 260, 348).

3 – (HMU) Hukuk ve ticaret işlerinde mahkeme veya hakemler tarafından verilen kararlar «esbab-ı mucibeyi» ihtiva eder (HUMK. 388, 439, 530). «Mülâhaza» tâbiri aynı anlama gelmektedir.

MUCİR Kiraya veren.

MUDANYA MÜTAREKESİ İstiklâl Harbinde Türk ordularının, Yunanlıları katî surette mağlûbetmeleri üzerine İtilâf devletlerinin müracaatları neticesinde Türk, İngiliz, Fransız, İtalyan murahhaslariyle Mudanya'da aktedilen mütarekedir.

Mudanya mütarekenamesi mucibince, imzayı takibeden on beş gün içinde Şarki Trakya, Edirne de dahil olmak üzere, tahliye edildi, Boğazlarla İstanbul'un mülki idaresi Türklere geçti ve Türklerle Yunanlılar arasındaki muhasamata nihayet verildi.

Yunan murahhasları Mudanya'ya kadar geldikleri halde vapurdan çıkmadılar ve mütarekenameyi imza etmediler. Bununla beraber, İtilâf Devletleri mütareke ahkâmını Yunan Hükümetine kabul ettirdiler.

MUDAREBE (**mużāraba**) (Es. H.) Bir taraftan sermaye ve diğer taraftan sây ve amel olmak üzere bir nevi şirkettir ki «mudarebe-i mutlaka» ve «mudarebe-i mukayyede» namlariyle iki kısma ayrılır:

a) **Mudarebe-i mukayyede** (**mużā aba-i mu ḳayyada**) Zaman veya mekân veya bir nevi ticaret ile, yahut bâyi veya müşteriyi tâyin ile mukayyet olan mudarebedir. Meselâ, «filân vakit veya filân yerde, yahut filân cins mal al, sat, yahut filân kimselerle veya filân belde ahalisi ile alışveriş et» dese mudarebe-i mukayyede olur.

b) **Mudarebe-i mutlaka** (**mużāraba-i muṭlaḳa**) Zaman ve mekân ve bir nevi ticaret ve bâyi ve müşteriyi tâyin ile mukayyet olmıyan mudarebedir.

MUDARİB (**mużārib**) (Es H.) Mudarebede âmil olan, yani sermaye olarak sây.ü âmelini koyan kimsedir. *bk.* Rabbülmal.

MUDİ 1 — *[alm. Einlagerer, Hinterleger. — fr déposant — ing. bailor, depositor. — lât. tradens]:* Saklamak için başkasına mal bırakan kimsedir.

2 — (**Mūdi'**) (Es. H.) Vedia veren kimsedir.

MUFAVIZ (**mufāviż**) (Es. H.) «Şirket-i mufavaza» da şerik olan kimseye denir.

MUHABERAT SIRRI *bk.* Sır.

MUHABERE HÜRRİYETİ *[alm. Postgeheimnis (Brief-, Telegraphen-, Fernsprechgeheimnis). — fr. inviolabilité du secret de la correspondence, secret de lettres. — ing. secrecy of the postal service].*

Şahsın posta, telgraf, telefon ve sair vasıtalarla yaptığı muhabere ve mükâlemelere, yargıcın kararı veya sıkıyönetim mevcut olmadıkça, başkasının ve devletin mümanaat ve müdahale etmemesi ve bunlardaki sırları ihlâl eylememesi (Anayasa 81).

MUHACERET *bk.* Göçmenlik.

MUHACİR (**Göçmen**) *bk.* İskân.

MUHAFAZA TEDBİRLERİ *[alm. vorsorgliche Anordnungen (Massnahmen), Sicherungsmassregeln, Erhaltungsmassnahmen. — fr. mesures conservatoires. — ing. measures of conservation; precautionary measures].*

Bir şeyin aynen mevcudiyetini temin etmek veya zıyaına meydan vermemek, bir vaziyetin değişmesine mâni olmak için yetkili mercilerin emriyle alınan tedbirler: ihtiyati tedbir, ihtiyati haciz; mühürleme, tahrir, deftere geçirme, ceza takibinde sübut vasıtası olan eşyanın muhafazası, emniyet altına alınması, zaptolunması gibi.

MUHAKEMAT DAİRESİ Danıştayda görülecek dâvaların muhakeme mercii olmak üzere 1286 tarihli Devlet Şûrası Dahilî Nizamnamesiyle ihdas edilen dairedir. Bu daire bir dâvanın rüyet mercii hakkında adlî makamlarla idari makamlar ve şahıslarla idare arasında çıkan ihtilâfları bidayeten veya istinafen görüyor, bir de memurların yargılanmalarına bakıyordu.

1303 tarihinde adliye mahkemeleriyle idare mahkemeleri arasında çıkan merci ihtilâflarının halli yetkisi Danıştaydan alınarak «Encümen-i İhtilâf» namiyle teşkil edilen bir kurula verilmiş ve Muhakemat Dairesinin vazifesi de memurin muhakematına inhisar ettirilmişti. 1312 tarihinde Muhakemat Dairesiyle ona bağlı olarak teşkil edilmiş olan Bidayet Mahkemesi lâğvedilerek yerine yalnız memurların muhakemelerine bakmak ve nezareti Devlet Şûrası Reisliğine ait olmak üzere bidayet, istinaf ve temyiz mahkemeleri vücuda getirilmiştir.

MUHAKEMAT MÜDÜRLÜĞÜ *[alm. Rechtsabteilung (einer Behörde). — fr. direction du service du contentieux].*

İdare leh ve aleyhine açılan dâvalar ve sair yargı işleriyle uğraşmak üzere kurulan teşkilâta verilen isimdir.

Evvelce İstanbul'da Maliye Nezareti Hukuk Müşavirliğince takip edilen hazine dâvalarının defterdarlığa devrini müteakip İstanbul'da bir Muhakemat Müdürlüğü teşkil edilmiştir. Ancak bu müdürlüğün görev ve yetkileri hakkında idarî emirler dışında kesin hükümler konmamıştır. Bilâhare bu hükümler 2265 sayılı kanunun 11 inci ve müteakip maddelerinde yer almıştır.

2573 sayılı kanunla bütün devlet dâvalarının takibi vazifesi Maliye Bakanlığına devredilince Ankara ve İzmir'de de birer Muhakemat Müdürlüğü kurulmuştur. Fakat bu kanun da bu müdürlüklerin yetkilerini tayin etmemiştir. Bu hususlaki hükümlere son defa neşredilen 4353 sayılı kanunda rastlnır.

MUHAKEMAT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ Genel bütçeye dahil daireler leh ve aleyhine ikame olunan dâvaların bir elden takibi prensibi 2573 sayılı kanunla kabul edilmiş olmasına rağmen mevcut teşkilâtın bu ödevi yerine getirmeğe kâfi gelmediği tecrübe ile anlaşıldığından 4353 sayılı kanun ile Baş Hukuk Müşavirliği ve Muhakemat Umum Müdürlüğü teşkil olunmuştur Hukuk müşavirliği vazifesiyle muhakemat vazifesinin kesin bir tefrik ve taksime tabi tutulması imkânsızlığı karşısında bu iki görev aynı teşkilâtta toplanmıştır.

MUHAKEME (**Yargılama**) **MASRAFLARI** *[alm. Gerichtskosten. — fr. frais de justice. — ing. Court fees].*

Adlî bir takip zımnında yapılan usuli masraflarla adlî takibin icabettirdiği harçlardır (Adliye Harç Tarifesi K.; HMUK. 413-427).

MUHAKEMELERİN ALENİYETİ (**Yargılamanın açıklığı**) *[alm. Öffentlichkeit der Gerichtsverhandlungen. — fr. publicité des débats. — ing. publicity of the proceedings].*

Yargılamaların aleniyeti, hürriyetin teminatı sayılır. Anayasa, mahkemelerde yargılamaların herkese açık olduğu esasını koymuştur. Aleniyet kaidesinin ihlâli kanuna muhalefet teşkil eder ve katî temyiz sebeplerinden biridir.

Ancak kanuni sebeplere (umumi âdap, emniyeti muhafaza) dayanılarak mahkemelerce yargılamanın kısmen veya tamamen kapalı olmasına karar verilebilir. Duruşmanın gizli olması kararı ve sebepleri alenen tefhim olunur; hükmün de alenî tefhimi lâzımdır.

On beş yaşını bitirmemiş çocuklara ait duruşmaların gizli yapılması mecburidir, bu türlü duruşmalarda hüküm de gizli tefhim olunur. bk. Aleniyet prensibi

MUHAKEMENİN İADESİ *[alm. Wiederaufnahme des Verfahrens. — fr. revision (İs.), requête civile (Fr.). — ing. re-opening of a case; revision of a judgment].*

Katî olarak verilmiş veya katiyet kesbetmiş olan hukuk ve ceza mahkemesi kararlariyle Danıştay ve diğer hususi mahkeme kararlarının, kanunda muayyen maddi sebeplerin mevcudiyeti halinde, aynı kaza mercilerinde yeniden tetkikine, tekrar yargılama yapılmasına ve kararların tebdiline imkân veren olağanüstü kanun yolu (HMUK. 445 - 454; CMUK. 327 - 342; Devlet Şûrası K. 48 - 49; As. MUK. 258 - 260).

MUHAKEMENİN MEN'İ KARARI *[alm. Einstellung des Strafverfahrens. — fr. ordonnance de non-lieu — ing. nonsuit].*

İlk tahkikat neticesinde maznunun cezayı mucip bir fiil işlediği zannını verecek kâfi sebepler görülmiyerek son tahkikatın açılmasına lüzum olmadığına dair sorgu yargıcı tarafından verilen karardır (CMUK. 197; As. MUK. 126)

MUHAKEMENİN TALİKİ bk. Talik.

MUHAKEMENİN TEHİRİ *bk.* Tehir.

MUHAKEME USULÜ *bk.* Usul hukuku.

MUHAKEMEYİ GECİKTİREN SEBEPLER *bk.* Mesele-i müstehhire.

MUHAL (muḥāl) (Es. H.) Muhal-ün-lehtir.

MUHALEA (muḥāla'a) *bk.* Hul'.

MUHALEFET VARAKASI *[alm. Zahlungsverbot. — fr. acte d'opposition. — ing. prohibition of payment].*

Hâmile muharrer hisse senedini ve tahvillerini her ne suretle olursa olsun kaybeden kimsenin, bu senetleri ihrac etmiş olan müesseseye, senet bedellerinin ve kuponlarının başkalarına ödenmesini istemek için noter vasıtasiyle yapacağı tebliği ihtiva eden kâğıttır (TK. 435).

MUHALLELÜN LEH (muḥallalun lah) (Es. H.) Üç talâk ile tatlik eylediği kadını, mahzâ kendisine helâl olmak üzere, başkasına tezvice razı olan kimsedir.

MUHALLİL (muḥallil) (Es. H.) Üç talâk ile mutallâka olan bir kadını, mahzâ eski kocasına helâl kılmak için, tezevvüceden kimsedir. Bu hareket kötü sayılır.

MUHAL-ÜN ALEYH 1 — *bk.* Havale.

2 — (Muḥālun 'alayh) (Es. H.) Havaleyi üzerine alan kimsedir.

MUHAL-ÜN BİH (muḥālun bih) (Es. H.) Havale olunan maldır ki muhilin zimmetindeki borçtan ibarettir.

MUHAL-ÜN LEH 1 — *bk.* Havale.

2 — (Muḥālun lah) (Es. H.) Lehine havale yapılan kimse, yani alacaklıdır.

MUHAMİ (muḥāmī) (Es. H.) *bk.* Avukat.

MUHAMMİN *[alm. Schätzer. — fr. estimateur, taxateur. — ing. estimator].*

Menkul veya gayrimenkul bir malın değer pahasını tâyin ve tahmin için hususi surette veya idari makamlarca tavzif edilen ihtısas sahibi kimsedir.

(Menafii umumiye namına istimlâk kararnamesi 6, askerî memnu mıntakalar kanunu).

MUHAREBE *[alm. Schlacht. — fr. bataille. — ing. battle. — lât proelium, acies].*

Harb halinde bulunan devletler arasında karada, denizde, havada cereyan eden dövüşme faaliyetleridir.

MUHARİP 1 — *[alm. Kriegführender (Staat). — fr. (Etat) belligérant. — ing. belligerent, combatant (State)]*: harb halinde bulunan devlettir.

2 — *[alm. Kombattant, Mitglied der bewaffneten Macht, Soldat. — fr. combattant. — ing. combatant]*: harb halinde bulunan devletlerde ordu mensuplariyle başlarında maiyetlerinden mesul bir kimse bulunan, uzaktan tanınması kabil ve muayyen ve farik bir alâmeti bulunan, silâhlarını açıktan açığa taşıyan ve hareketlerinde harb kanunlarına ve teamüllerine riayet eden milisler ve gönüllü heyetler muharip sıfatını haizdirler.

İşgal altında bulunmıyan bir yerde sakin olup da düşmanın yaklaşması anlarında yukarda bahsedildiği veçhile intizam altına girmeye vakit bulamıyarak müstevli askerlere karşı mukavemet için kendiliklerinden silâha sarılan ahali, silâhlarını açıktan açığa taşıdıkları ve harb kanun ve teamüllerine riayet ettikleri takdirde, muharip sayılırlar ve muhariplik haklarından istifade ederler. Meselâ harb esiri muamelesi görürler (1907 tarihli Lâhey Mukavelenamesi).

MUHARREMAT (muḥarramāt) (Es. H.) Nikâh ve istifraşı memnu olan kadınlardır.

MUHARREMAT-I ŞER'İYE (muḥarramāt-i şar'iyya) (Es. H.) Şer'an menedilmiş olan şeylerdir ki bir kısmı dünyevi ceza tehdidi altındadır; zina gibi. Bir kısmının cezası ise tamamen uhrevi mahiyettedir; kesilmeden ölen hayvanın etini yemek gibi.

MUHARRİK *bk.* Tahrik ve teşvik.

MUHASAMA *[alm. Feindseligkeiten. — fr. hostilités. — ing. hostilities. — lât. hostilia].*

Birbirlerine karşı harb ilân eden iki veya daha ziyade devletin giriştikleri döğüşme faaliyetleridir. Muhariplerin kullanacağı muhasama vasıtalarını harb hukuku nispî surette tahdidetmiş ve meselâ bazı insani düşünceler harb hareketlerine doğrudan doğruya iştirak etmiyen eşhas ve eşya hukuki himaye altına alınmak istenmiştir. Harb esirleri ve yaralıları ve düşman tebaası ile bunların mal ve eşyaları her türlü hasmane hareketlerden masun tutulmuştur (Kara harbleri kanun ve teamüllerine dair olan 18 teşrinievvel 1907 tarihli Lâhey mukavelesi).

MUHASAMATIN TATİLİ *[alm. Einstellung der Feindseligkeiten. — fr. cessation des hostilités. — ing. suspension of hostilities. — lât. ab armis recedere; armis absistere].*

Harb halinde bulunan devletlerin sulh haline geçerken katî surette veyahut muharip ordu komutanlarının anlaşmaları neticesinde muayyen bir mahalde hususi bir maksatla, yaralıları ve ölüleri toplamak, ordu mensuplarını dinlendirmek gibi bir ihtiyaç dolayısiyle muayyen bir zaman için döğüşme faaliyetlerini durdurmalarıdır.

MUHASEBE-İ UMUMİYE KANUNU Devletin bilumum mallarının idare ve muhasebesinin tâbi olduğu bir kanundur (1050 No. K 1).

MUHASİB-İ MESUL *[fr. comptable responsable].*

Varidatı tahsil, nukut ve ayniyatı muhafaza, masarifi istihkak sahiplerine tediye ve teslim ve bu işlere mütaallik her türlü mürasele ile buna müteferri nakdî ve ayni bilcümle malî muamelâtı ifa ve Sayıştaya âmân hesabı ita edenlere denir (Muhasebei Umumiye K. 9).

MUHASSİL (muḥaṣṣil) (Es. H.) Bir kaza veya sancağın, yahut vilâyetin zabturaptına ve devlete ait malları tahsile memur olan kimsedir.

MUHATABA (muḥāṭabā) (Es. H.) Bir muamele hakkında tarafların şifahen görüşmeleridir.

MUHATAP *[alm. der Bezogene. — fr. le tiré. — ing. the draweе].*

Keşideci tarafından poliçe veya çek üzerinde senet bedelini ödiyeceği gösterilmiş olan şahıs.

MUHATARA *bk.* Riziko.

MUHAYYERLİK *[alm. Ersetzungsbefugnis. — fr. bénéfice d'option].*

1 — Bir akitle tâyin olunan edanın yerine bir diğerini ikame edebilmek salâhiyetidir. Meselâ, borçlu tediye mahallinde ravici olmıyan bir para borcunu memleket parasiyle ödiyebilir (BK 83). Yine bu veçhile mirasçı, ölünün nesebi sahih olmıyan çocuğuna nafaka vereceği yerde, çocuk tanınmış olduğu takdirde, mi aşçı sıfatiyle istiyebileceği parayı verebilir (MK. 309) (Diğer misaller: TK 643, 694 f. 2, 714). Bütün bu misallerde esaslı bir eda mevzuu vardır. Ancak, borçlu diğer bir edada bulunabilir ve alacaklı da bu edayı kabule mecbur olur Muhayyerlik hakkı kanunen bazen alacaklı, bazen borçlu için tanınmıştır ve bazen her ikisinin de muhayyerlik hakkı vardır (BK. 118 vd).

2 — (Muḥayyarlik) (Es H.) Diğer tarafın rızasına hacet kalmaksızın kendisi için hıyar sabit olan kimsenin akdi feshe kaadir olmasıdır.

MUHİK SEBEPLER *[alm. wichtige Gründe; berechtigter Weise — fr. justes motifs. — ing. cogent grounds].*

Muhik veya mühim sebepler; yargıcın takdir hakkını kullanmasını istilzam eylivən sebepler demektir Bu sebeplerin mevcut olması halinde vargıç vaziyetleri ve münasebetleri bizzat ölçüp biçerek obiektif kıymet hükümleri vermekle ve kararlarını bu hükümlere davandırmakla mükelleftir (MK 4, 26 f. 1, 58 f.3, 65 f.2, 84).

MUHİL 1 — *bk* Havale.

2 — (Muḥīl) (Es. H.) Havale eden kimse, yani borçludur.

MUHSAN (muḥṣan) (Es. H.) Akıl, bülûğ, İslâmiyet, hürriyet, nikâh-ı sahih ile teehhül gibi evsafı câmi olan kimsedir.

MUHTÂL (muḥtāl) (Es. H.) Muhal-ün lehtir.

MUHTÂL-ÜN ALEYH (muḥtālun 'alayh) (Es. H.) Muhal-ün aleyhtir.

MUHTÂL-ÜN LEH (muḥtālun lah) (Es. H.) Muhalün lehtir.

MUHTAR *[alm. Ortsvorsteher, Gemeindevorsteher. — fr. maire. — ing. alderman].* 1 — Köyün, köy derneği tarafından seçilen ve köy ihtiyar meclisinin kararlarını tatbik ve köye ait âmme hizmetlerini ifa ile mükellef bulunan icra uzvudur. (Köy K.).

2 — Belediye teşkilâtı içinde en küçük bir cüzü teşkil eden mahallenin mümessili ve icra uzvu (5682 No. lu K.).

MUHTARİYET (Özerklik) *[alm. Selbstverwaltung (recht), Autonomie, Selbständigkeit. — fr. autonomie. — ing. right of self-government, autonomy].*

Sosyal bir topluluğun veya tüzel kişilerin kendisini idare eden kaidelerin tamamını veya bir kısmını bizzat teshit edebilmek veya devletçe konulan nizamların çizdiği hudutlar dahilinde hareket serbestliği yetkisi. Muhtariyet mutlak olduğu zaman istiklâlin müsbet tezahürü sayılır. Mutlak muhtariyet, hâkimiyet kavramına muadildir.

Muhtariyet, taallûk ettiği işlere göre milletler arasında (devlet ve mürekkep devletlere dahil âza devletler gibi) anayasa işlerinde teşriî ve idari (iller, belediyeler gibi) ve malî (iktisadi devlet teşekkülleri gibi) mevzularda yer alır. Türk Üniversite ve Fakülteleri bilim ve yönetim özerkliğine sahiptirler (4936 No. K.).

MUHTEKİR (muḥtakir) (Es. H) Buğday, arpa gibi insanların zaruri ihtiyaçlarını karşılıyan maddeleri muzayaka vaktinde yüksek bedelle satmak için saklıyan kimsedir. Böyle saklanan mallar zaruret görüldüğü takdirde bedeli kalille zorla sattırılır.

MUHTELİT HAKEM MAHKEMESİ *[alm. Gemischtes Schiedsgericht. — fr. Tribunal mixte d'arbitrage. — ing. Joint Tribunal of Arbitration].*

Muhtelit hakem mahkemesi Umumi Harbin (1914-1918) sonunda akdolunan sulh muahedeleriyle kurulan bir teşekkül idi. Bu mahkemeler muharebeden veyahut sulh muahedelerinden çıkan ihtilâfları hal için teşekkül etmişlerdi. Muhtelit hakem mahkemeleri, başkanı Umumi Harbe iştirak etmiyen devlete; ve iki üyesi, dâvalarda tebaası veya bizzat kendileri alâkalı devletlere mensup üç kişiden teşkil edilmişti Memleketimizde kısa bir zaman için kurulmuş olan bu mahkemelerin salâhiyetlerini Lozan Muahedesinde (92 - 98) gösterilmiştir.

MUHTELİT HAYAT SİGORTASI *bk.* Hayat sigortası.

MUHTELİT MAHKEME Osmanlı Devletinin kapitülâsyonları kabul ettiği devirde, Osmanlılarla ecnebiler arasındaki ticaret ve hukuk dâvalarına bakmak üzere teşekkül eden mahkemeye verilen isimdir. Bu mahkeme Osmanlı Devleti tarafından nasbedilen bir reis ve iki âza ile alâkadar ecnebinin mensup olduğu devletin sefareti veya konsolâtosu tarafından gönderilen iki ecnebi âzadan İstanbul'da teşekkül ederdi. Bu mahkemeye «Birinci Meclis-i Ticaret» de denilirdi. Dâva ile ilgili yabancının mensup olduğu devlet elçiliğinden gönderilen bir tercüman da mahkemede bulunurdu.

MUHTELİT MÜBADELE KOMİSYONU Türk ve Rum ahalisinin mübadelesi için Lozan'da Türkiye ve Yunanistan arasında aktedilen mukavele mucibince, 1914-1918 Harbine iştirak etmiyen hükümetler tebaası arasından Milletler Cemiyetince seçilen üç âzadan teşekkül edip, mübadele mukavelenamesinde zikredilen muhacerete nezaret etmek ve bunu kolaylaştırmak, mübadele edilenlerin menkul ve gayrimenkul mallarının kıymetlerini takdir ve hak ve menfaatlerini muhafaza eylemek salâhiyetlerini haiz komisyon idi.

MUHTIRA *[alm., fr., ing. memorandum].* Diplomatik müzakerelerin mevzuunu teşkil eden bir mesele hakkında kendi hükümetinin görüşünü ihtiva eden ve diploması memuru tarafından nezdinde vazife gördüğü hükümete verilen yazılı bir notadır.

MUÎR (mu'îr) (Es. H.) Âriyet veren kimsedir.

MUKABELE BİLMİSİL *bk.* Misliyle mukabele.

MUKABELE-İ BİZZARAR *bk.* Zararla mukabele.

MUKABİL DÂVA *bk.* Mütekabil dâva.

MU'KADDEME-İ BEYYİNE (Beyyine başlangıcı) *[alm. İndiz. — fr. commencement de preuve].*

Hasımdan sâdır olmuş bir varakadır ki iddia edilen şeyi tamamen ispat etmemekle beraber bu şeyin vukuuna delâlet eyler.

Senetle ispatı lâzım gelen hususlarda tahrirî mukaddeme-i beyyine mevcut olursa tanık (şahit) dinlenilir (HMUK. 292).

MUKADDERAT (muḳaddarāt) (Es. H.) Keyl, vezin, sayı, zirâ' yani ölçü, tartı ve sayı ile miktarı tâyin olunabilen şeylerdir. Mekilât ve mevzunata, adediyat ve mezruata şâmil olur.

Mukadderat «mukadder» in cem'idir.

MUKALLİT (muḳallid) (Es. H.) Delilini bilmeksizin başkasının reyi ile âmil olan kimsedir. Mukabili «müçtehit» tir.

MUKARR-ÜN BİH (muḳarrun bih) (Es. H.) İkrar olunan haktır

MUKARR-ÜN LEH (muḳarrun lah) (Es. H.) Kendisi için bir hak ikrar olunan kimsedir.

MUKARR-ÜN LEH BİNNESEP ALEL GAYR (muḳarrun lah bi-'n-nasab 'al-a'l-ġayr) (Es.H.) Nesebi meçhul olan o kimsedir ki müteveffa onun nesebini başka bir şahsa isnadedecek surette kendi akrabasından olduğunu ikrar etmiş ola.

Meselâ, bir kimse nesebi meçhul olan bir şahsın kendi kardeşi veya amcası olduğunu ikrar etse o şahsın nesebini birinci misalde babasına ve ikincide dedesine isnadetmiş olur.

Fakat böyle birinin nesebini kendisine isnadederse, meselâ, «bu benim oğlumdur» veya «kızımdır» derse gayr üzerine isnad-ı nesep etmeyip kendisine nispet etmiş olur.

MUKASEME TARİKI (Feraizde) (muḳāsama tarīḳi) (Es. H.) Vereseden bazısı bir vârisi ikrar ve bazısı inkâr ettikten sonra ikrar eden vârisin hissesi kendisiyle ikrar olunan arasında taksim olunur. Buna mukaseme tarikı denir.

Meselâ: aşağıdaki meselede görüldüğü gibi müteveffanın iki oğlu olsa, üçüncüyü biri inkâr, diğeri ikrar edip hakikati hal ispat edilemese mesele inkâr farziyle tashih edilip ikrar edene isabet eden sehim kendisiyle ikrar olunan arasında taksim olunur.

Mes	1 İnkâr eden	1/2 İkrar eden		ele
	Oğul	Oğul	Oğul	2
	2	1	1	2
				4

MUKATAA (muḳāṭa'a) (Es. H.) Istılahta arsası vakıf ve üzerinde inşa edilen binaları ev dikilen ağaçları mülk olan akara denir. Burada bina veya ağaçların maliki arsa için senevi bir kira vermek mecburiyetindedir. Buradaki kira yerin icarı olduğundan buna icarei zemin (yani yer kirası) de denilir.

MUKATAAİ HADİMELİ VAKIF *bk.* Vakıf.

MUKATELE (muḳātala) (Es. H.) *bk.* Kıtal.

MUKATİLÛN (muḳātilūn) (Es. H.) Düşman ile harb eden mücahitlerdir, iki sınıfa ayrılır:

1 — **Mürtezika** (murtaziḳa): bunlar eshab-ı divandır. Yani divan-ı askerîde mukayyet olup kendilerine beyt-ül-malden münasip miktar tahsisat verilen cihad ehlidir.

2 — **Mütetavvia** (mutaṭavvi'a) (gönüllü): divan-ı askerîden hariç olup mahzâ riza-i hak için cihada iştirak eden şehir, köy, badiye ahalisidir.

MUKAVELÂT MUHARRİRİ *bk.* Noter.

MUKAVELE Ekserî hallerde akit mânasına gelirse de kanun terimlerinde bazan mânası değişir, meselâ evlenme mukavelesi (MK. 170) evlenme akdi demek değildir; umumi mukavelenin de (BK. 316) umumi akit mânasına gelmediği gibi. bk. Akit.

MUKAVELENAME *[alm. Vertragsurkunde. — fr. acte, instrument du traité. — ing. deed, indenture. — lât. instrumentum]* İki veya daha ziyade kimseler arasında bir hakkın ihdas, tadil veya izalesi maksadiyle yapılan anlaşmayı ihtiva veya ispat eden yazıya verilen isimdir: rehin mukavelenamesi, kira mukavelenamesi, şirket mukavelenamesi gibi.

MUKAYESELİ HUKUK İLMİ *[alm. Vergleichende Rechtswissenschaft Recht vergleichung. — fr. Droit comparé. ing lomparatine Laur].*

Muhtelif Hukuk Nizamlarında avnı içtimai meselelerin halline yarayan Hukuk Müesseselerinin yaşayan hükümleri arasındaki benzerlik ve farkları gösteren karşılıklı irtibat ve münasebetleri (objektif izafet rabıtasını) muayyen usul ile bulmak ilmidir. Bu ilmin başlıca kolları zaman vahdeti içinde yapılan Mukayeseli Hukuk Tarihi ve mekân vahdeti içinde yapılan Mukayeseli Sistematik (Dogmatik) Hukuktur. bk. Usul.

MUKAYYET (muḳayyad) (Es. H.) Şüyuu kısmen tahdit olunan lâfızdır. Meselâ: at mutlaktır. Şüyuunda takyit yoktur. Fakat Arap atı dersek mukayyet olup at medlûlünün şüyuu «Arap» vasfiyle tahdidedilmiş olur.

«Mukayyet takyidi üzre cari olur» denir ki kayda riayet olunur demektir. Binaenaleyh bir kimse diğerine bir Arap atı al dese Macar veya İngiliz atı alamaz.

Bugünkü hukukta da takyit kaideten muteberdir.

MUKIR (muḳirr) (Es. H.) İkrar eden kimsedir.

MUKRİZ *[alm. Darleiher, Darlehensgeber. — fr. prêteur. — ing. lender. — lât. creditor; qui pecuniam mutuam dat].*

1 — Ödünç olarak para veya mislî şeyler verendir (BK. 306 vd.).

2 — (Muḳriż) (Es. H.) İkraz eden, yani ödünç veren kimsedir.

MUKSEM-ÜN BİH (muḳsamun bih) (Es. H.) Üzerine yemin edilen isim veya sıfattır İslâm hukukunda Cenabı Hakkın ismi, zatı veya sıfatları üzerine yemin edilir ki bu takdirde isim, zat veya sıfat muksem-ün bih olur.

MUKTEZA İLÂMI (muḳtażā i'lāmī) (Es H.) Cihet tevcihi ve hüccete merbut alacak gibi muhakeme ve hükme muhtaç olmıyan hususlarda vuku bulan talep ve istida üzerine hükümdara veya icra kuvvetini haiz makama hitaben mukteza bevanını muhtevi olarak yazılan derkenar ve ilâmlara denir.

MÛLÂ-MİNHÂ (mūlā minhā) (Es. H.) İlâ olunan zevcedir.

MÛLÎ (mūlī) (Es.H.) İlâ eden zevçtir.

MUNİSE (Nafakada) (mūnisa) (Es.H.) Can yoldaşı demektir. Meselâ: kocanın intihabettiği mesken tenha mahalde olup da karı yalnız ikametten tevahhuş ederse «munise tedariki lâzımdır» denir ki tevahhuşa mâni olacak bir hayat yoldaşı bulundurmak lâzımdır demektir.

MUNTAZAR HAKLAR *bk.* Beklenen haklar.

MUNZAM KESİR *[alm. Steuerzuschläge. — fr. centimes additionnels].*

Mahallî hizmetlerin ifası karşılığına yardım olmak üzere, belediye ve hususi idareler ve T. C. Ziraat Bankası namına, vasıtasız vergilere mahsus kanunlarında yazılı muayyen nispetler dairesinde ilâve edilerek bu daireler hesabına varidat dairelerince tahsil edilen munzam vergilere verilen bir isim olup, 1929 malî senesine kadar ayrı ayrı alınmakta iken bu tarihten itibaren 1451 sayılı kanunla bu kesirler birleştirilmiştir.

MUNZAM SİGORTA *bk.* Ek sigorta.

MUNZAM TAHSİSAT *[alm. Zusatzkredite (Budget). — fr. crédit supplémentaire. — ing. supplementary estimates].*

Bütçede tertibi mevcut olduğu halde yetişmemesinden dolayı ilâve olarak alınan tahsisata denilir (Muhasebei Umumiye K. 36).

MURABAHA *[alm. Zinswuchergeschäft. — fr. usure. — ing. usury. — lât. feneratio; fenus iniquum].*

Yüzde dokuzdan fazla faiz şartını ihtiva eden ödünç para verme mukavelesidir. 22 Mart 1303 tarihli Murabaha Nizamnamesi mucibince yüzde dokuzdan fazla faiz alınamaz. Ve aradan kaç sene geçerse geçsin resûlmal miktarını aşan faizleri hüküm altına almaktan yargıçlar menedilmişlerdir. Bu nizamnamenin hükümleri âdi borçlar için sarahaten mahfuz tutulduğu halde ticari borçlar hakkında mülga sayılmak lâzımdır (BK. 72; MK. 767; TK. 654; Ödünç Para Verme İşleri K.).

MURABAHA TARİKİYLE BEYİ (murābaḥa ṭarīkiyle bay') (Es. H.) Bir şeyin kaça mal olduğunu söyliyerek ondan fazlaya satmaktır.

MURAHHAS *[alm. Delegierter. — fr. délégué, envoyé. — ing. delegate, envoy].*

Bir devleti, bir cemiyeti diğer bir devlet nezdinde, yahut milletlerarası bir toplantıda temsile memur şahıstır.

MURAHHAS ÂZA *[alm. delegiertes Mitglied. — fr. administrateur délégué. — ing. managing director].*

Anonim şirketlerde idare meclisinin haiz olduğu yetki ve iktidarın tamamını veya bir kısmını bu meclis kararıyle üzerine alan bir veya birkaç âzadır (TK. 347).

MURAKABE (Denetleme) *[alm. Aufsicht, Kontrolle, Überwachung. — fr. contrôle. — ing. control, supervision].*

1 — Geniş mânada murakabe, devletin âmme işleri üzerinde haiz olduğu nezaret hakkını kullanmasıdır. Bu, siyasi ve idari olur.

Büyük Millet Meclisinin icra kuvveti üzerindeki murakabesine «siyasi», icra kuvvetlerinin yine icra müesseseleri üzerindeki murakabesine de «idari» denir. Bazı memleketlerde kanunların Anayasaya uygun olup olmadıklarını tetkik bakımından Amerika'da, Yunanistan'da, Romanya'da kazai murakabe usulü ihdas edilmiş ise de bizde bu usul kabul edilmemiştir.

2 — *bk.* Divanı Muhasabat; Teftiş ve murakabe

MURAKIP (Denetçi) *[alm. Aufsichtsbeamter, Revisor, Prüfer, Kontrolleur. — fr. contrôleur. — ing. supervisor, auditor].*

1 — (AH.) Bilhassa hesap işlerini murakabe etmek üzere tavzif edilmiş memurlardır.

2 — (HH.) Hususi hukuk hükümlerine göre kurulmuş müesseselerin defterlerini, hesaplarını ve bilânçoları ile kâr ve zarar hesaplarını tetkik ve murakabe etmek üzere mezkûr müesseselerin umumi heyet veya diğer bir organı tarafından tâyin edilmiş kimselerdir (TK. 348 vd.).

MURİS *[alm. Erblasser. — fr. défunt; de cujus. — ing. testator; deceased. — lât. de cuius successione agitur; testator].*

1 — Ölümünden veya gaipliğine karar verilmiş olmasından dolayı mirası açılan kimseye denir (MK. 517, 526).

2 — (Mūriṯ) (Es. H.) *bk.* Tevris.

MURTABIT CEZA DÂVALARI *bk.* Murtabıt suçlar.

MURTABIT İLLİYET (mütelâhik illiyet) *bk.* İlliyet.

MURTABIT SUÇLAR *[alm. zusammenhängende Straftaten. — fr. délits connexes. — ing. connected offences].*

1 — Herbiri müstakil birer suç olmalarına rağmen aralarında mevcut olan rabıta dolayısiyle biribirine bağlanmış sayılan suçlardır. Hangi hallerde suçların murtabıt sayılacağı hususunda kesin kaideler konulamaz.

Bir kimsenin birkaç suçtan sanık olması (suçların içtimaı) hali ile mütaaddit kimseler tarafından (suça iştirak şartları mevcut olmasa bile) bir suçun işlenmiş olması halinde, suçlar arasında irtibat mevcut sayılır. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununca vaz'edilen bu kaide bu türlü suçların mutlaka murtabıt sayılacağını göstermekte ve fakat murtabıt suç halini tahdid etmemektedir.

2 — Herbiri muhtelif mertebeli mütaaddit mahkemelerin vazifesi dahilinde olan dâvalar arasında irtibat bulunduğu takdirde hepsi birleştirilerek yüksek vazifeli mahkemede görülebilir. Herbiri muhtelif mahkemelerin yetkileri dahilinde bulunan murtabıt dâvalarda bunlardan birine bakmağa yetkili mahkemelerden herhangi birinde birleştirilerek görülebilir (CMUK. 2, 3, 12)

MÛSÂ BİH (mūṣā bih) (Es. H.) Vasiyet olunan mala veya menfaate denir.

MUSADEME-İ BAHRİYE *bk.* Çatma.

MUSALÂHA (muṣālaḥa) (Es H) Müsalemet, barışmak, iki tarafın harbe nihayet verip bir muahede yapmasıdır. Mukabili; muhasama, muharebe, mukateledir.

MÛSÂ LEH *[alm. Bedachter, Vermächtnisnehmer. — fr. légataire. — ing. legatee. — lât. legatarius].*

1 — Vasiyetten istifade edendir. Bu bir şahıs olabileceği gibi şahsiyeti haiz olmıyan bir topluluk veya bir müessese de olabilir.

2 — (**Mūṣā lah**) (Es. H.) Lehine vasiyet olunan kimsedir.

MUSALEH-ÜN ALEYH (muṣālaḥun ʿalayh) (Es. H.) Bedel-i sulh demektir.

MUSALEH-ÜN ANH (muṣālaḥun ʿanh) (Es. H) Müddeabih olan şeydir. Meselâ, bin kuruş alacak dâvasında sekiz yüz kuruşa sulh olundukta müsaleh-ün anh müddeabih olan bin kuruştur.

MUSALİH (muṣālih) (Es. H.) Sulh akteden kimsedir.

MUSHAF (Muṣḥaf) *bk.* Kuran.

MUSÎ (mūṣī) (Es. H.) Vasiyet eden kimse.

MUSLİHANE ABLUKA *bk.* Abluka.

MUTABAKAT BEYANNAMESİ *[fr. déclaration de conformité].*

Bütçe tatbikatının Büyük Millet Meclisi tarafından denetlenmesine esas olan ve Sayıştayca hazırlanan gerekçeli bir cetveldir.

Muhasip hesaplarından çıkarılan hazine hesab-ı umumisiyle bakanlıkların kesin hesaplarının mukayese edilerek mutabık olup olmadığını gösteren ve sarfiyat noktasından bakanların sorumluluğunu icabeden hususlar varsa teşrîî heyete arzına hizmet eden bu cetvelin takdimi için kabul edilen müddet, kesin hesap kanunu tasarısının takdiminden itibaren, altı aydır (Anayasa 101).

MU'TAK (muʿtaḳ) (Es. H.) Mevlâsı tarafından azadedilmiş köledir. Müennesi «mu'taka» dır.

MUTALLÂKA (muṭallaḳa) (Es. H.) Boşanmış olan kadındır.

MUTALEBE (**Mutalebe hakkı**) *[alm. Anspruch, Forderungsrecht. — fr. droit d'exiger; prétention. — ing. claim, title, demand. — lât. actio].*

1 — Medeni hukukta mutalebe, bir hakkın, muhtevası itibariyle, sahibine verdiği muayyen bir talepte bulunmak hakkıdır. Bu talep hakkı, dâva ikame edilmeksizin (meselâ ihbarda bulunmak suretiyle) veya dâva ikame edilerek kullanılabilir. Roma hukukunun «actio» mefhumundan ilham alınarak vücuda getirilmiş olan mutalebe mefhumu dâva açılmaksızın da dermeyan edilebileceğine göre Roma hukukunun «actio» mefhumundan daha geniştir.

Usul hukukunda mutalebe, dâvacının mahkemeye karşı vâkı olan taleplerini ifade eder. Bu talepler medeni hukukun mutalebelerine istinadedebileceği gibi usul hukukuna istinaden de dermeyan edilebilir.

Mutalebeler, istinadettiği haklara göre muhtelif mahiyettedir. İzafi bir hak olan alacak, «şahsi bir mutalebe» doğurur ve fakat alacak ile mutalebe aynı mahivette değildir. Alacak muaccel olunca mutalebe husule gelir. Mutlak haklarda hakkın tecavüze mâruz kalması halinde «aynî mutalebe» vücut bulur. Hak sahibinin hukuki vaziyetinde değişiklikler meydana getiren ve kullanılması hak sahibinin ihtiyarına bırakılmış olan haklarda (ihdas hakları) mutalebe yoktur. Zira bu haklarda başka bir veya mütaaddit şahısların muayyen bir fiili yapıp yapmamalarını istemek bahis mevzuu değildir. İhdas haklarının kullanılması neticesinde hukuki vaziyet değişince bu yeni hukuki vaziyete göre mutalebe hakkı husule gelir. Mutalebe, taallûk ettiği haktan ayrı olarak tasarruf mevzuu olamaz. Mutalebe müruru zamana tâbidir.

2 — Alacaklının, borçlusundan edayı isteme hakkıdır. Bu hak borçlunun eda mükellefiyetine tekabül eder. Bu itibarla, ilmî içtihatlarda ve kanunda «mutalebe» ile «alacak» aynı mânayı anlatan tâbirlerden sayılır (BK. 66, 126, 128, 131, 137, 363). Fakat, bu iki tâbir arasında iki esaslı fark bulunduğu da meydandadır:

a) Vecibenin doğumu ile beraber alacaklı lehine bir hak tahakkuk eder ki; buna «alacak» denir. Fakat mutalebe hakkının doğumu için alacağın muacceliyet kesbetmesi lâzımdır.

b) Bir alacak hakkının alacaklıya verdiği salâhiyetlerin en esaslısı hiç şüphesiz mutalebedir. Fakat alacaklının bundan başka birtakım salâhiyetleri daha olabilir. Meselâ, tazminat istemek (BK. 96, 102), alacağa bağlı defi hakkını kullanmak (BK. 81) gibi. Demek ki mutalebe mefhumu şümul bakımından «alacak» mefhumundan daha geniştir.

MUTALLİK (muṭallik) (Es. H.) Karısını boşıyan kimsedir.

MUTASARRIF-I ARZ (mutaṣarrif-i arż) (Es. H.) Arz-ı mirîyi teffiz veya ferağ akdiyle, yahut mevat-ı arzı ihya yoliyle menfaat-i mülkiyetini ihraz eyliyen kimsedir.

MUTATABBİP *[alm. Kurpfuscher, Quacksalber. — fr. médicastre. — ing quack].*

Hekimlik ehliyet ve yetkisini iktisap için lâzım gelen tahsili yapmaksızın ve mezuniyeti haiz olmaksızın hasta tedavi edenlere verilen isimdir.

Türkiye Cumhuriyeti dahilinde tababet icra ve herhangi suretle olursa olsun hasta veya diş tedavi edebilmek ve sünnetçilik yapmak için alâkalı fakülte veya mekteplerden diploma almak ve Türk olmak şarttır (Tababet ve Şuabatı Sanatlarının İcrasına Dair K.).

MUTEDDE (mu'tadda) (Es. H.) İddet bekliyen kadındır.

MU'TEKAL-ÜL-LİSAN (mu'taḳal ul lisān) (Es. H.) Evvelce söyler olduğu halde sonradan bir maraızdan dolayı söylemeye muktedir olmıyacak surette dili tutulan kimsedir.

MU'TİK (mu'tiḳ) (Es. H.) Mülkünde bulunan köle veya cariyeyi azadetmiş olan kimsedir.

MUTLAK (muṭlaḳ) (Es. H.) Mâna ve medlûlü şayi olup hiçbir kayıtla şümulü tahdit ve ferdi tâyin edilmemiş lâfızdır. Meselâ at diyince bu mefhum kül halinde her at için vâritse de bütün atlara şümulü yoktur ve hepsini içine almaz. Şu halde mutlak olarak zikroluuan at kelimesi efradından herbirine isnadı muhtemel olduğuna göre muayyen olmıyan bir at muradolunur.

«Mutlak ıtlakı üzerine caridir» denir. Yani «nassan veya delâleten takyit delili bulunmazsa ıtlakı üzerine hareket olunur» demektir. Meselâ: biri diğerine «bana bir at satın al» dese takyit delili bulunmadıkça vekil herhangi bir at alabilir. Fakat emir veren kimsenin nakliyeci olması gibi takyit delili bulunursa vekil kıymetli bir binek atı alamaz.

MUTLAK BUTLAN *bk.* Butlan.

MUTLAKIYYET *bk.* Monarşi.

MUTLAK HAKLAR *[alm. absolute Rechte. — fr. droits absolus].*

Herkese karşı müdafaa edilebilen haklardır: isim üzerindeki hak, mülkiyet hakkı, aile münasebetinden doğan (karılık, kocalık, babalık, evlâtlık) haklar, gibi.

Bunlara mutlak hak denilmesi sahiplerinden başka herkese menfi bir eda mükellefiyetini, yani o haklara tecavüz etmemek vazifesini tahmil etmesinden ilerigelir.

MUVACEHE (muvâcaha) (Es. H.) Vecih maddesinden yüzyüze gelmek mânasınadır. «Şahitler muvacehe edildi» denir ki yüzyüze getirildi demektir. İlâmlarda, yani hükmü havi vesikalarda müddei ve müddeialeyhin mahkemede karşılaşmaları muvacehe tâbiriyle ifade olunur.

İkrar ve tasdik gibi hususlara mütaallik olup hükmü havi olmıyan vesaikte tarafların mahkemede bulunmaları «mahzar» tâbiriyle ifade olunur. Bugünkü usul hukukunda da bu tâbir kullanılmaktadır.

MUVAFAKAT *bk.* Rıza.

MUVAKKAT BÜTÇE *bk.* Bütçe.

MUVAKKATEN İCRA *[alm. vorläufige Vollstrekkung. — fr. exécution provisoire. — ing. provisional execution].*

Mülga Usul-ü Muhakemat-ı Hukukiye kanununun madde 130 zeylinin 43 üncü maddesi mucibince muayyen sebeplere dayanarak bir ilâmın katiyet kesbetmezden önce icrasına dair, ilâma dercolunan bir icra hükmüdür.

Mer'i Hukuk Muhakemleri Usulü Kanunu: gayrimenkule ve buna ait ayni haklara ve aile ve şahsın hukukuna mütedair ilâmlar müstesna olmak üzere, bir ilâmın icrasının tehirine dair Yargıtaydan karar çıkmadıkça icrasına cevaz verdiğinden bugün muvakkat icra usulü yoktur. Yalnız ilâmsız takipte ödeme emrine karşı borçlu tarafından vâki olan itirazın tetkik merciince muvakkaten refine karar verilmesi halinde ödeme emrindeki müddet geçince alacaklının talebi üzerine bo çlunun malları muvakkaten haczolunur. Görünüşe rağmen bu hal muvakkaten icra değildir (HMUK. 443; İc. İf. K. 69, 108).

MUVAKKAT SİGORTA İLMÜHABERİ (senedi) *[alm. vorläufiger Versicherungsschein, Deckungszusage, vorläufige Polize, Versicherungszertifikat. — fr. note de couverture, police provisoire. — ing. provisional policy].*

Sigorta mukavelenamesinden müstakbel sigortalıya verilen iğreti bir poliçe. Bu senet sayesinde henüz sigorta mukavelenamesi yapılmamış olmakla beraber ara yerde hasar vukua gelmişse, sigorta şirketi tazminat tediyesiyle mükellef olur (TK. 966).

MUVAKKAT TAZMİNAT *bk.* Mesken zammı.

MUVAKKAT TEMİNAT *[alm. vorläufige Sicherheit (Kaution). — fr. garantie provisoire. — ing. provisional warrant].*

Devlet daireleri tarafından açılan artırma ve eksiltmelerde taleplerdeki ciddiyeti temin ve taliplerin sermaye ve itibar vaziyetini murakabe ve ihaleye müncer olduğu takdirde, akdi yapmaya ve katî teminatı yatırmaya talibi mecbur etmek ve nihayet hâdis olacak zararı karşılamak maksadiyle eksiltme ve artırmalara talibolanların iştirak edebilmeleri için muhammen bedelin kanunda yazılı nispetlerine göre bilhesap alınarak emaneten hazinede saklanan nevi ve evsafı özel kanunda yazılı kıymetlerin mecmuuna denir (2490 No. K. 16 vd). bk. Katî teminat.

MUVAKKAT TESCİL *bk.* Tescil.

MUVAZAA *[alm. Scheingeschäft, Simulation. — fr. simulation. — ing. simulation; fictitious transaction. — lât. simulatio].*

1 — Hukuki bir muamele zımnında birden ziyade kimselerin hakiki iradeye uymıyan bir beyanda bulunmayı kararlaştırmalarına denir. Burada, aşağıdaki ihtimaller hatıra gelebilir:

a) Hukuki muameleden istifade eden kimse yerine diğer bir şahıs ikame etmek. Meselâ: malı temellük etmiş bulunan A herhangi bir sebeple malik vaziyetinde görünmek istemez ve ortaya diğer bir şahıs çıkararak mal sahibi imiş gibi gösterir. Hukuki muamelenin aktif süjesini gizlemeye mâtuf bu harekete «nispî muvazaa» denir.

b) Hukuki muamelenin ivaza mütaallik şartını hakikate aykırı bir tarzda göstermek. Bu şuf'a hakkı sahibinin kanuni hakkını ihlâl etmek kasdiyle yapılır. Buna «ivazda muvazaa» denir.

c) Bir hukuki muameleyi başka bir hukuki muamele ile gizlemek: hibeyi, satış şeklinde göstermek gibi. Buna «akitte muvazaa» denir.

ç) Taraflar hiçbir hukuki muamelede bulunmadıkları ve bu itibarla durumlarında veya taahhütlerinde bir değişiklik husule gelmediği halde bir akit yapmış gibi görünmek isterler. Buna «mutlak muvazaa» derler.

Borçlar Kanunu madde 18 de yalnız akitlerdeki muvazaaya temas eder. Filhakika bir aktin şekil ve şartlarını tâyinde iki tarafın hakiki maksatlarını gizlemek için kullandıkları tâbirlere ve isimlere bakılmıyarak onların hakiki ve müşterek maksatlarını aramak lâzımdır. Şu halde, muvazaada kaideten, gizli tutmak istenilen irade, izhar olunan iradeye tercih olunur. Muamele tarafların hakiki iradelerine uygun olduğu nispette mûteberdir.

2 — Zihnî takyit *[alm. Mentalreservation: geheimer (stiller) Vorbehalt. — fr. réservation mentale. — ing. mental reservation. — lât. reservatio mentalis *]*: İrade beyanında bulunmak istiyen kimsenin, beyan ettiği şeyi arzu etmediği halde bunu karşı tarafa söylememesi ve sanki hakiki iradesini izhar ediyormuş gibi bir beyanda bulunması haline «zihnî takyit» derler ki bir taraflı olması itibariyle muvazaadan ayrılır.

3 — (Muvāża'a) (Es. H.) İki kimsenin aralarında olmıyan bir tasarrufu herhangi bir garaz ve maksatla olmuş gibi göstermeyi gizlice kararlaştırdıktan sonra bu tasarrufu yapmalarıdır.

MUVAZENE DEETERİ *bk.* Ticari defterler.

MUVAZENE-İ UMUMİYE KANUNU *bk.* Bütçe.

MUVAZENE VERGİSİ *[alm. Ausgleichsteuer. — fr. impôt d'équilibre]*.

Fikrî ve bedenî bir hizmet mukabili ödenen ücret ve yevmiyeleri istihdaf eden vasıtasız ve muvakkat bir vergidir. Bidayette matrahın yüzde onu iken 1938 malî senesinden beri yüzde sekizi üzerinden alınmaktadır (1980 No. K.).

MUZIHA (muẓiḥa) (Es. H.) Bir yaradır ki, et ile baş kemiği arasındaki zar gibi olan deri yırtılıp kemik meydana çıkmış olur Hükmü, amden ise kısastır, hataen ise diyetin yirmide biridir.

MÜBADELE *bk*, Ahali mübadelesi.

MÜBADİL *bk.* Ahali mübadelesi; muhtelit mübadele komisyonu.

MÜBAH (mubāḥ) (Es. H.) İşlenip işlenmemesi müsavi olan şeydir.

MÜBÂNE (mubāna) (Es. H.) Talâkı bâinle boşanmış olan kadındır.

MÜBAREZE (mubāraza) (Es. H.) Biribirinin dengi sayılacak iki muharibin harb meydanına atılarak mukabele ve mukataleye ikdam etmeleridir.

MÜBAŞEREŢEN KATİL (mubāşaratan katl) (Es. H.) Bir kimsenin bir şahsı amden veya hataen bizzat vurup öldürmesidirki bu hem sureten, hem de mânen katildir.

İkrah tarikiyle olan katil dahi mükrih-i mülciye nazaran mübaşereten katilden sayılır. Çünki mükreh, ikrah edenin bir icra aleti mesabesindedir.

Mübaşereten katlin mukabili tesebbüben katildir ki mânen katil isede sureten katil değildir.

MÜBAŞEREŢEN SİRKAT (mubāşaratan sirkat) (Es. H.) Bir şahsın mahal-li hırsa, yani mahfuz yere gizlice girerek çaldığı malı bizzat harice çıkarmasıdır.

MÜBAŞİR *[alm. Gerichtsdiener, Weibel, Gerichtsweibel. — fr. huissier. — ing. usher]*.

1 — Adlî evrakı tebliğ, mahkemenin idare ve inzıbatına ait yargıç tarafından verilen emir ve tedbirleri tatbik ile vazifeli adliye memurudur. 3560 No. Kanunla adlî evrakın tebliği P. T. T. idaresine verilmiş, müstacel ve teehhüründe zarar umulan hallerde ve aynı yerde bulunan mahkemelerle adlî daire ve müesseseler arasında ve bu müesseselerde bulunan şahıslara yapılacak tebligatın mübaşirler vasıtasiyle yaptırılabileceği kabul edilmiştir.

2 — (Mubāşir) (Es. H.) Bir fiili bizzat işliyen kimsedir.

MÜBAYAAT KOMİSYONU *[alm. Einkaufskommission (Ausschuss). — fr. commission d'achats.— ing. purchasing commission]*.

Devlet ve diğer âmme idareleriyle âmme müesseselerinin alım ve satım işlerini usulü dairesinde görmek ve bu alım ve satımlarda alıcı ve satıcılar tarafından dermeyan edilen teklif ve şartların resmî formüllere ve usule uygun olduğunu tesbit ederek ihaleye karar vermekle mükellef idari komisyondur. Bu komisyon her idarenin kendi teşkilât kanun, nizamname ve talimatnamelerine göre kurulur Bu komisyon bugün «artırma, eksiltme ve ihale komisyonu» adını almıştır. *bk.* İhale.

MÜBAYENET *[alm. Widerspruch, Unvereinbarkeit. — fr. contrariété. — ing. divergence]*.

Birbirine zıt olan şeyler, kaideler, iddialar, hükümler arasındaki görünüştür. Mahkeme kararındaki mübayenet «hükümlerin tavzihi» yoliyle, Yargıtay ilâmları arasındaki mübayenet «tevhidi içtihat» kararıyle, şahitlerle suçluların ifadeleri arasındaki mübayenet «muvacehe» suretiyle halledilir (HMUK. 265, 428, 455; CMU K. 54).

MÜBDİ (mubdi') (Es. H.) İbda akdinde sermaye veren kimsedir.

MÜCADELE-İ MİLLİYE *bk.* İstiklâl Harbi.

MÜCAMELE *[alm. internationale Höflichkeit, Courtoisie. — fr. courtoisie.— ing Comity of Nations. — lât. comitas gentium]*.

Milletlerarası mücamele, riayeti hukukan mecburi olmadığı halde devletlerin biribirleriyle, yalnız bir nezaket, bir cemilekârlık, bir dostluk, bir karşılık eseri olarak idame ettikleri münasebetlerdir. Bidayette, cemilekârlık ve nezaket icabı olarak riayet edilen kaidelerin zamanla hukuk kaidesi haline inkılâbettiği düşünülürse, milletlerarası mücamelenin milletlerarası hukukun ilerlemesine ne derecede yardım ettiği kolayca anlaşılır.

MÜCAZAT-I TEDİBİYE Eski ceza kanununda cünha cezası idi. Bir haftadan fazla hapis, muvakkaten nefiy, memuriyetten tard, cezayı nakdi mücazat-ı tedibiyeyi teşkil ederdi (Eski Ceza Kanunu 4).

MÜCAZAT-I TEKDİRİYE Eski ceza kanununda kabahat cezası idi. Yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis ve yüz kuruşa kadar cezayı nakdi mücazat-ı tekdiriyeyi teşkil ederdi (Eski Ceza kanunu 5).

MÜCAZAT-I TERHİBİYE Eski ceza kanununda cinayet cezası idi. Ölüm, müebbet veya muvakkat kürek, kalebentlik, nefyi ebet, müebbeden rütbe ve memuriyetten mahrumiyet, hukuku medeniyeden iskat cezaları mücazat-ı terhibiyeyi teşkil ederdi (Eski Ceza Kanunu 3).

MÜCAZEFE (mucāzafa) (Es.H.) *bk.* Cüzâf.

MÜCBİR (mucbir) (Es. H.) İkrah ve icbar eden kimsedir.

MÜCBİR SEBEPLER *[alm. höhere Gewalt. — fr. force majeure. — ing. vis major, force-majeur, superior power. — lât. vis maior].*

Önceden nazara alınmasına ve bunun neticesi olarak bertaraf edilmesine imkân bulunmıyan ve haricî bir tesirden ilerigelen hâdisedir. Bu hâdise tabiî bir kuvvetten (fırtına, zelzele, su basması gibi), veya üçüncü bir şahsın fiilinden (haksız fiillerde olduğu gibi), yahut resmî bir memnuiyetten ilerigelebilir. Böyle hallerde borçlu borcundan kurtulur (BK. 117 f. 1). Bu mefhum, Borçlar Kanununda bazan «mücbir kuvvet» (293), bazan «esbab-ı mücbire» (478, 481) tâbirleriyle ifade edilmiştir.

Fransız hukukçularının çoğu «mücbir sebep» ile «umulmıyan hal» arasında bir fark görmezler. Fakat İsviçre ve Alman hukukçuları arada bir fark bulmaktadırlar. *bk.* Umulmıyan hal; beklenilmiyen vaziyet.

MÜCEHHİZ *bk.* Donatan.

MÜCERRET ALACAK *[alm. abstrakte Forderung. — fr. créance abstraite. — ing. abstract claim. — lât. cautio iadiscreta].*

İlleti (hukuki sebebi) mukavelede gösterilmiyen alacaktır. Meselâ «A ya şu tarihte şu kadar lira vermeyi taahhüdediyorum» yolundaki bir senedin sahibi olan A mücerret alacaklıdır (tahrirî borç ikrarı).

Borçlar Kanununa göre «borcun sebebi bildirilmemiş olsa bile bir borcun tanınması mûteberdir» (BK. 17, 66; f. 2).

MÜCMEL (mucmal) (Es. H.) İcmal maddesindendir. Müphem mânasınadır.

Usul ıstılahında, mütekellim tarafından bir beyan olmadıkça ne kastedildiği anlaşılmıyacak derecede kendisinde hafa, yani kapalılık olan lâfızdır.

Bu hafa, ya lâfızdaki garabetten, veya lâfızdan başka mâna kastolunup mâna-yı maksut tâyin olunamamasından, veya lâfız mütaaddit mânalar beyninde müşterek olup hangisinin kastedildiği anlaşılmamasından neşet eder.

MÜCRİMİYET KARARI Eski ceza usulünde «cinayet mahkemesi» nce muhakemesi bitirilen şahsın cürmü sabit görülürse cezasını tâyinden evvel ittihaz ve tefhim olunması mecburi olan esbab-ı mucibeli karardır.

MÜCTEHED-ÜN-FİH (muctahadun fīh) (Es. H.) Hakkında katî delil bulunmıyan meseledir. Buna «mesele-i içtihadiye» de denir.

MÜCTEHİT (muctahid) (Es. H.) İçtihadeden demektir.

MÜCTEHİT FİL-MESELE (muctahid fi-'l-mās'ala) (Es. H.) Mezhepte ahkâmı mevcut olmıyan mesailde ictihada muktedir olan fukahadır ki, meşayih-i hanefiyeden Tahavî-Ebu-Hasan-İl-Kerhî, Şems-ül-eimmet-il-Hulvânî, Şems-ül-eimme-tis-Serahsî, Fahr-ül-İslâm Pezlevî ve emsali gibi.

MÜCTEHİT FİL-MEZHEP (muctahid fi-'l-mazhab) (Es. H.) Doğrudan doğruya edille-i şer'iyeye müracaatla ahkâm istinbatı iktidar ve ehliyetini haiz olmakla beraber sahib-i mezhebin tesis eylediği usul ve kavait üzerine hareket eden müctehittir:

İmam-ı Âzam'ın tilmizlerinden İmam-ı Ebu-Yusuf, İmam-ı Muhammet, İmam-ı Züfer ve emsali gibi.

MÜCTEHİT FİŞ-ŞERİ (muctahid fi-'ş-şar') (Es. H.) Ne füruda ne de usulde bir şeyka bir müctehidi taklidetmeyip usul kaideleri tesis ve füruun hükümlerini şer'î delillerden istinbat eden zevattır:

İmam-ı Âzam Ebu-Hanife, İmam-ı Mâlik, İmam ı Şafiî, İmam-ı Ahmet ve bunların emsali gibi.

Bunlara «Sahib-i mezhep» denir.

MÜÇTEMİ SUÇLAR *bk.* İçtima.

MÜD (mudd) (Es. H.) Mekûlâta mahsus bir mikyastır. Hicazilere göre bir «rıtl» ile rıtlın üçte birine müsavidir. İrakilere nazaran iki rıtl miktarıdır.

Cem'i «emdad, midad» dır.

MÜDAFAA HAKKI *[alm. Recht zur Verteidigung; das heilige Recht des Angeklagten. — fr. droits sacrés de la défense. — ing. right of defence].*

İnsanın en kutsî hakkı olup ferdin mahkeme huzurunda hak ve menfaatini muhafaza için lüzum gördüğü meşru vasıtaları kullanmakta serbest olmasıdır (Anayasa, 59; HMUK. 59 vd.; CMUK. 136 vd.).

MÜDAFAA MASUNİYETİ Dâvada tarafların yazılarında veya sözlerinde kullandıkları «elfazı tahkiriye» den dolayı haklarında takibat yapılamamasıdır. Bu suretle müdafaa hakkı kuvvetlendirilmiş ve taraflara serbestçe müdafaada bulunmak imkânı verilmiştir. Bu masuniyetten müdafiler de istifade eder.

Bu masuniyet müdafaa hakkının suistimalini himaye etmez (CK. 486).

MÜDAFAA VERGİSİ *[alm. Wehrsteuer. — fr. taxe de la défense nationale. — ing. tax for the benefit of national defence].*

2460 Numaralı Kanunla tütün, enfiye ve tömbeki ve ispirtolu içkiler satışlarına ve 3828 Numaralı Kanunla da kibrit ve çakmaklara ve 4040 Numaralı Kanunla da bina vergilerine ve posta ve telgraf ve telefon muamelerine zam yapılmak suretiyle ihdas ve tatbik edilmekte olan vergidir.

MÜDAFİ *[alm. Verteidiger. — fr. défendeur. — ing. counsel (for the defendant). — lât. patronus, defensor].*

Ceza usulü hukukunda, maznunun beraati veya hafif bir ceza ile cezalandırılması mevzuları üzerinde kanun namına faaliyette bulunmak vazifesiyle mükellef âmme hizmeti gören bir uzuvdur (CMUK. 136 vd.; HMUK. 204 vd.).

MÜDAHALE *[alm. Intervention, Einmischung. — fr. intervention. — ing. intervention].*

1 — (DUH) Müdahale, bir devletin müstakil bir devlete karşı onu muayyen bir hareket hattı kabul etmeye, yahut muayyen bir işi yapmaya, veya yapmamaya icbar için nüfuzunu kullanmasıdır. İstiklâl bir devletin en esaslı hakkı olduğundan müdahale meşru bir vasıta olamaz. Bilâkis adem-i müdahale, yani müstakil bir devletin işlerine karışmamak her devlet için bir vazifedir. Monroe, Drago kaideleri adem i müdahale prensipinden doğmuş, Milletler Cemiyetinin müdahale edebileceği haller de bu Cemiyet misakiyle tahdidedilmiştir. Muhtelif müdahale nevileri vardır: diplomatik veya silâhlı, doğrudan doğruya veya dolayısiyle, müspet veya menfi, tek veya toplu, açık veya gizli, tahrirî veya şifahi müdahale gibi.

XIX uncu asır imtidadınca, Avrupa devletleri muhtelif vesilelerle Osmanlı Devletinin işlerine müdahalede bulunmuşlardır: Mısır meselesinde, 1854, 1860, 1875, 1878; 1895, 1896, 1902, 1903, 1909, 1912, 1913 yıllarında vâki müdahaleler gibi.

2 — (Müdâhala) (Es. H.) Duhul, yani girmek mânasınadır.

Hukuk edebiyatında bir mal üzerinde mülkiyet veya başka bir hak iddiasında bulunmak mânasına da olup daha ziyade gayrimenkulde müstameldir.

Meselâ: bir kimse «malik olduğum tarlama filân müdahale ediyor, men'ini isterim» diye dâva eder ve müdahalenin haksız olduğu sabit olursa müddeabih mahalle müddeaaleyhin müdahale etmemesi kendisine tembih olunmasına hüküm ve ilâmı da bu veçhile tahrir olunur.

3 — Âmme dâvasına müdahale *bk.* Müdahale yoliyle dâva No. 3.

MÜDAHALENİN MEN'İ DÂVASI *[alm. Besitzstörungsklage, Abwehrklage, Unterlassungsklage. — fr. action négatoire (Fr.); action en raison du trouble de la possession (İs). — ing. action of (claim for) trespass (action to legal protection of redress on the occasion of disturbed possession). — lât. actio negatoria].*

Menkul veya gayrimenkul mala karşı yapılan maddi müdahale ve taarruzun kaldırılmasını veya önüne geçilmesini tazammun eden ve ayni hakka istinadeden dâvadır (MK. 896, 897).

MÜDAHALE YOLİYLE DÂVA *[alm. Drittintervention, Nebenklage. — fr. action par voi d'intervention. — ing. law-suit by intervention].*

1 — İki taraf arasındaki dâvada ihtilâf konusu olan hakkın kendisine ait olduğundan bahisle bu hakkı korumak, zıyaına meydan vermemek için üçüncü bir şahsın, dileği üzerine, dâvaya kabulü ile iddiasının tetkik edilmesidir. Buna «asli müdahale» *[alm Hauptintervention. — fr. intervention principale]* denir.

2 — Hakkı veya borcu bir dâvanın neticesine bağlı olan üçüncü şahsın, dâvayı kazanmasını temin ve ona yardım maksadiyle, iki taraftan birine iltihak etmesidir. Buna «fer'î müdahale» *[alm. Nebenintervention, Beitritt, Beteiligung eines Dritten (am Prozesse). — fr. intervention accessoire, intervention d'un tiers (tierce)]* denir.

3 — Ceza muhakemeleri usulünde suçtan zarar gören şahsın şahsi hak talebiyle âmme dâvasına iltihak etmesidir *[alm. Nebenklage. — fr. action civile].* Müdahale devlet namına açılan dâvayı takviye eden yardımcı bir dâvadır (CMUK. 365-372).

MÜDAYENE Para borçlanmaktır. Eski hukukumuzda kullanılan «müdayene senedi» tâbiri «borç senedi» mânasına gelir.

MÜDDEA (mudda'ā) (Es. H.) Müddeinin dâva eylediği şeydir.

MÜDDEAALEYH Dâva edilen kimsedir. *bk.* Dâva edilen.

MÜDDEA BİH Dâva olunan şeydir.

MÜDEBBER (mudabbar) (Es. H.) Itkı mevlâsının ölümüne muallâk bulunan köledir. Müennesi; «müdebbere» dir.

MÜDEBBİR (mudabbir) (Es. H.) Menkulünün ıtkını kendisinin ölümüne talik etmiş olan mevlâdır.

MÜDDEİ Dâva eden kimsedir; *bk.* Dâva eden.

MÜDDE İ ŞAHSİ *bk* Şahsi dâva.

MÜDDEİUMUMİLİK (Savcılık) *[alm. Staatsanwaltschaft. — fr. ministère public, parquet. — ing. attorney-generalship, public prosecutor's office, Director of Public Prosecutions].*

Adalet Bakanının emri ve murakabesi altında olmak üzere ve mafevklerinin talimatiyle bağlı olarak, kaza kuvveti nezdinde, icra kuvvetini bir birlik halinde temsil eylemek üzere teşekkül eden adlî idare makamlarıdır.

Müddeiumumilik esas itibariyle: 1 — ceza mahkemelerinde âmme dâvasını, 2 — hukuk ve idare mahkemelerinde devletin menfaatlerini temsil, 3 — hükümlerin icrasını takip ve temin etmek vazifeleriyle mükelleftir. Müddeiumumilik makamları kaza kuvveti nezdinde müstakil bir birlik halinde daima bir ve aynı şahsiyeti, yani devleti temsil ettiğinden dolayıdır ki müddeiumumilik memurları bitaraf ve müstakil olan yargıçlardan ayrı bir mahiyeti haizdirler. Bunlar Adalet Bakanının emri altında bulunur, tâyin, tahvil ve azilleri Adalet Bakanının takdirine bağlıdır, mahkemelerde taraf teşkil ettiklerinden yargıçlar gibi reddolunamazlar.

Bizde adlî mahkemelerde müddeiumumilik teşkilâtı 5 Haziran 1295 Tarihli Mahakim-i Nizamiye Teşkilâtı Kanunu (56, 57), ile ihdas Hâkimler Kanununun 18 inci maddesiyle de yargıçlıktan ayrı bir meslek olduğu tasrih edilmiştir.

Danıştay, Askerî Yargıtay, Sayıştay gibi husûsi mahkemeler nezdinde dahi hususi surette müddeiumumilikler ihdas edilmiştir.

MÜDDET-İ SEFER (muddat-i safar) (Es. H.) Seyr i mutedil ile üç günlük, yani on sekiz saatlik mesafedir.

MÜDDETLER VE MEHİLLER *bk.* Mehil.

MÜDLÂ (mudlā) (Es. H.) *bk.* İdlâ.

MÜECCELİYET Borcun muayyen bir ecele bağlanmış olması halidir ki bunun zıddı «muacceliyet» tir.

MÜESSESAT-I HAYRİYE 1 — (mu'assasāt-i ḫayriyya) (Es. H.) Varidatiyle değil aynı ile intifa olunan vakıflardır. Mâbetler, mektepler, imaretler, hastaneler gibi.

2 — *bk.* Hayır müesseseleri.

MÜESSESE *[alm. Institut, Institution, Anstalt. — fr. institution, institut, établissement. — ing. institution].*

1 — Hukuk ilminde muayyen hukuki münasebetlere taallûk eden hüküm ve kaidelerin mecmuuna «hukuki müessese» *[alm. Rechtsinstitut. — fr. institution juridique. — ing. juridical institution]* denir.

Mülkiyet, evlenme, beyi ve karz birer hukuk müessesesidir. Hukuk müesseseleri de daha umumi mahiyette müesseseler halinde toplanır ve bu suretle hukuk müesseselerinin mecmuu olan «hukuk sistemi» *[alm. Rechtssystem. — fr. système juridique. — ing. judicial system]* vücuda gelir.

Nişanlanma, evlenme, boşanma, vesayet ilh. müesseselerinin bir araya gelmesiyle «aile hukuku»; şahsiyet hukuku, aile hukuku, miras hukuku, ayni haklar ve borçlar hukukunun bir araya gelmesiyle de «medeni hukuk» sisteminin meydana gelmesi gibi.

Hukuk ilminin vazifesi hukuk sistemini bulup göstermek ve hukuk hüküm ve kaidelerini bu sistem çerçevesinde bir bütünlük olarak ihata ve ifade eylemektir.

2 — İktisadi devlet teşekküllerine ait kanuna göre ticari mahiyeti haiz ve bir hükmi şahıs olan «teşekkül»ler tarafından, hususi hukuk hükümlerine tâbi olarak idare edilmek, kendilerine bağlı olmak ve hükmi şahsiyeti haiz bulunmak üzere kurulacak mahdut mesuliyetli «teşebbüs»lere de «müessese» denir (3460 N. K.).

3 — İçtimai veya idari bütünlüklere ve onların maddi varlıklarına da umumi mânada «müessese» denir *[alm. Anstalt, Unternehmen. — fr. établissement, institut. — ing. establishment, enterprise].*

MÜESSİR FİİL *[alm. Körperverletzung, Misshandlung, tätlicher Angriff. — fr. violence et voies de fait. — ing. assault and battery].*

Bir kimseye cismen zarar veren, bedenî selâmet ve sıhhatini ihlâl eden, akli melekelerinde teşevvüs husulüne sebebolan ve cezayı icabettiren fiildir: dövmek, yaralamak, beden uzuvlarını tahribetmek gibi (CK. 456 - 460).

MÜESSİS *[alm. Gründer. — fr. fondateur. — ing. founder].*

Geniş mânada: bir müesseseyi, bir teşekkülü, bir teşebbüsü, veya hükmi şahsiyeti haiz herhangi bir topluluğu meydana getiren veya getirenlere denir.

Dar mânada: hükmi şahısları kuranlara denir (MK. 54; TK. 276 vd.; Cemiyetler K.).

MÜEVVEL İKRAR *bk.* İkrar.

MÜEYYİDE *[alm. Sanktion, Sanktionierung. — fr. sanction. — ing. sanction. — lât. sanctio].*

1 — Hukuk kaide ve esaslarının kabul ve tatbik edilmesini zorlamak için kanunlara konulan hükümlerdir. Bu hükümler zarar veya ceza görülmesi tehdidini ihtiva eder. Tazminat, müsadere ve her türlü cezalar birer müeyyidedir.

2 — İrade ve mukavele serbestisine istinaden yapılan hukuki muamelelerin hukukan bir kıymet ifade etmesi için bu hukuki muamelelerin yapılmasına müsait kanun hükümlerinin mevcut olması veya onların kanuni memnuiyetlere muhalif olmaması lâzımdır. Aksi takdirde mezkûr hukuki muameleler hükümsüz kalır.

MÜFÂDÂT-I ÜSERA (mufādāt-i usarā) (Es. H.) İki muharip kavmin esirlerini mütekabilen mübadele etmesidir.

MÜFARAKAT (mufāraḳat) (Es. H.) Karı kocanın talâk veya fesih ile yekdiğerinden ayrılmasıdır.

MÜFEVVAZA (mufavvaża) (Es. H.) Velisi tarafından mehir tesmiye edilmeksizin tezvicedilen kadındır.

MÜFEVVİZA (mufavviża) (Es. H.) Nikâhını velisine teftiz edip de mehir tesmiye olunmaksızın tezvic olunan kadındır.

MÜFLİS *[alm. Gemeinschuldner, Kridar, Konkursit. — fr. failli. — ing. insolvent, bankrupt].*

İflâsına hükmolunan şahıstır.

MÜFREDAT CETVELİ bk. Mevcudat ve muvazene defteri.

MÜFTEKİR (Vakıfta) (muftaḳir) (Es. H.) Fakir mânasınadır.

MÜFTİ (muftī) (Es. H.) Fıkıh meseleleri hakkında sorulan suallere cevap veren zattır.

MÜHÂYEE (muhāya'a) (Es. H.) Münavebe ile tasarruf usulüdür. Menafiin taksiminden ibarettir.

Meselâ: bir hanede müşterek olan iki kimsenin bir sene biri ve diğer sene öbürü intifa etmek üzere münavebe yapmaları gibi.

Mühâyee iki nevidir:

a) **Mekânen Mühâyee** (makānan muhāya'a) Menafii mekân itibariyle taksim etmektir: iki kişi beyninde müşterek olan arazinin yarısını biri ve yarısını diğeri ziraat etmek ve müşterek konağın bir tarafında biri ve diğer tarafında diğeri, yahut üst katında biri ve alt katında diğeri ve müşterek iki hanenin birisinde biri ve diğerinde diğeri oturmak üzere mübâyeeleri gibi.

b) **Zamnen Mühâyee** (zamānan muhāya'a) Menafii zaman itibariyle taksim etmektir: iki kişi beyninde müşterek araziyi bir sene biri ve diğer sene diğeri ziraat etmek ve bir müşterek konak sahiplerinden herbiri münavebe ile o konakta birer sene oturmak üzere mühâyeeleri gibi.

MÜHDA İLEYH (muhdā ilayh) (Es. H.) Kendine hediye verilen kimse demektir.

MÜHDER-ÜD-DEM (muhdar ud-dam) (Es. H.) Kanı heder olup kısası, diyeti müstelzim bulunmıyan şahıstır: dâr-ı harbde gayrimüslimler arasında bulunan ve onlara atılan kurşunla telef edilen bir müslim gibi

Ehl-i harbden oldukları halde katilleri şer'an helâl olmıyan kadınlardan, çocuklardan biri mücahitler tarafından katledilmiş bulunsa bunlarda mühder-üd-dem olmuş olur.

MÜHDİ (muhdi) (Es. H.) Hediye eden kimsedir.

MÜHLET *bk.* Mehil.

MÜHÜR 1 — *[alm., Siegel, Amtssiegel. — fr. sceau, scellé. — ing. seal. — lât. sigillum]:* Resmî makamların yaptıkları muameleyi, muhafaza ettikleri eşyayı tevsik için kullandıkları kazılı damgadır (resmî mühür).

2 — *[alm. Stempel, Siegel, Petschaft. — fr. cachet. — ing. seal. — lât. signum, sigillum]:* Bir yazıyı tevsik için imza yerine kullanılan kazılı damga ve alettir ki kanunca muayyen ve mahdut hallerde mûteberdir (BK. 14, 15; HMUK. 297).

3 — *[alm. gestempelter (gedruckter) Namenszug, mechanisch hergestellte Unterschrift, faksimilierte Unterschrift. — fr. griffe. — ing. mechanically producet facsimiles of an autografic signature]:* Kazılı damga ve alet vasıtasiyle eşya üzerine veya yazı altına konulan imza, yani kazılı damga ve aletin eşya veya kâğıda çıkartılan şeklidir.

MÜHÜRLEMEK *[alm., siegeln, versiegeln, unter Siegel nehmen — fr. sceller, cacheter, apposer son cachet. — ing. to seal, to stamp with a seal].*

1 — Bir makam tarafından kanunun müsaadesi veya emriyle bir yerin, veya şeyin muhafazasını, yahut aynen mevcudiyetini temin için mühür altına alınmasıdır. Aynı anlamda «temhir, mühür vaz'ı, tahtim» terimleri de kullanılmaktadır:

İhtiyati tedbir olarak terekenin mühürlenmesi gibi (MK. 531, 532).

Yargıç tarafından yapılan mühürlemede takibedilecek usul hakkında *bk.* Hukuk Muhakeme Usulü K. 546, 552.

Mühürlemeyi icabettiren sebebin ortadan kalkması halinde mühür aynı makam tarafından kaldırılır ki buna «mührün fekki» denir. (*bk.* Fek No. 2).

2 — Bir vesikayı imza yerine mühür ile tasdik etmektir.

MÜKÂLEME MEMURU *[alm. Parlamentär. — fr. parlementaire. — ing. officer with the flag ot truce].*

Muhariplerden biri tarafından diğer muharip tarafla konuşmaya memur edilen ve beyaz bir bayrağı yanında bulundurarak gelen şahıstır. Gerek mükâleme memurları ve gerek bunların yanındaki borazan veya trampetci ve sancaktar ve tercümanlar şahsi masuniyeti haizdirler.

(Kara harbleri kanun ve teamülüne dair olan 20 Haziran 1920 tarihli Lâhey mukavelenamesi 32, 34.)

MÜKÂRİ (mukārī) (Es. H.) Kiraya veren kimsedir. Buna «mükri» de denilir.

MÜKÂRİ-İ MÜFLİS (mukārī-i muflis) (Es. H.) Parası ve hayvan tedarikine kudreti olmadığı halde kiralık binek veya yük hayvanım vardır diye yolcuları aldatarak paralarını alan kimsedir.

MÜKÂTEB (mukātab) (Es. H.) Mevlâsiyle kitabet akdinde bulunmuş olan köledir. Müennesi «mükâtebe» dir.

MÜKÂTEBE (mukātaba) (Es. H.) Bir muamele hakkında tarafeynin mektuplaşmasıdır: muanven ve mersun olarak iki kimsenin biribirine bir şey yazması gibi.

MÜKÂTEB-İ MEZUN (mukātab-i ma'zūn) (Es. H.) Ticarete mezun olan memlûkü kitabete kesmektir. Bu caizdir. Şu kadar var ki memlûk borçlu bulunduğu takdirde gurema kitabeti reddedebilirler.

MÜKÂTEBE-TÜL-MÜKÂTEB (mukātaba-i mukātab) (Es. H.) Mükâtebin kendi kölesini kitabete kesmesidir ki - bu muvazaa kabîlinden olduğundan - caizdir.

MÜKÂTEBE - TÜL - VASİ (mukātabat ul-vaṣīyy) (Es. H.) Vasinin tahtı vesayetindeki yetime ait memlûkü kitabete kesmesidir.

MÜKÂTEBE - TÜS - SAĞİR (mukātabat uṣ-ṣaġīr) (Es. H.) Henüz baliğ olmıyan rakikın kitabete kesilmesi demektir.

Eğer âkıl - yani kitabetin ne olduğunu müdrik, alışverişe müstait ise kitabet sahih olur, değilse sahih olmaz.

MÜKÂTİP (mukātib) (Es. H.) Memlûkünü kitabete kesmiş olan mevlâdır.

MÜKELLEF (mukallaf) (Es. H.) Âkıl ve baliğ olan kimsedir.

MÜKELLEFİYET (Ödev) *[alm. Last, Belastung, Auflage, Beschwerung, Verpflichtung. — fr. charge, charges, service. — ing. charge; imposition of duties; obligatory service. — lât. onus].*

Umumi olarak bir şahsa veya bir şeye yükletilen bir külfet, bir eda, bir vazife, bir şart veya içtinap.

1 — (HH): hukuki muameleler ve münasebetlerde tarafların birbirine, yahut taraflardan yalnız birinin diğerine karşı yüklettikleri vazife, eda, külfet veya şartlar.

Bu mükellefiyetlere medeni hukuk alanında, bilhassa ölüme bağlı tasarruflarda (MK. 462), tesiste (MK. 79), hibede (BK. 240 - 242), gayrimenkul mükellefiyetinde (MK. 754 vd.) raslanır.

2 — (AH): bir şahsa bir kanunla yükletilen bir hizmet, bir eda, bir iş, bir mükellefiyet veya medeni veya siyasi hakları tahdideyliyen kayıtlar.

Askerlik, yol, millî müdafaa, çalışma ve iş mükellefiyetleri veya akit ve ticaret serbestliklerine konulan takyitler gibi.

(Askerlik Kanunu, Mükellefiyet-i Ziraiye Kanunu, Şoseler ve Köprüler Kanunu, Millî Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu, Millî Korunma Kanunu.)

MÜKERRER İSKONTO *[alm. Rediskontierung. — fr. réescompte. — ing. re-discounting].*

Bir banka muamelesi olup bununla bir banker veya banka iskonto etmiş, yani bedelini ödemiş olduğu ticari bir senedi diğer bir bankere veya bankaya iskonto ettirerek bedelini istîfa eyler.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ticari ve zirai senetlerle hazine bonolarını bazı kayıt ve şartlar altında tekrar iskonto etmek salâhiyetine maliktir. (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası K. 34, 38, 39; bu kanunu tadil eden 3492 No. K; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Esas Nz. si 20 eylûl 1931).

MÜKERRER POLİÇE *bk.* Retret.

MÜKERRER SİGORTA *[alm. Rückversicherung. — fr. réassurance. — ing. re-insurance].*

Sigortacının diğer bir sigortacı ile yaptığı bir mukaveledir ki onunle ilk sigortacı üzerine aldığı rizikoların tamamını veya bir kısmını diğer bir sigortacı nezdinde sigorta ettirir ve bu suretle rizikoların tamamından veya bir kısmından kurtulmuş olur. Memleketimizde şirketler Millî Reasüransta kendilerini sigorta ettirmekle mükelleftirler. Mükerrer sigorta yapan müessese sigorta ettiği miktarı olduğu gibi kendi üzerinde bırakamıyarak kendisini başka müesseseler nezdinde sigorta ettirirse «mükerrer sigortanın sigortası» bahismevzuu olur. (1160 ve 1173 No. Kanunlar; TK. 968: «tekrar sigorta»).

MÜKERRİR *bk.* Tekerrür.

MÜKRÂ (mukrā) *bk.* Müstekrâ.

MÜKREH (mukrah) (Es. H.) İkrah ve icbar olunan kimsedir.

MÜKREH-ÜN-ALEYH (mukrahun 'alayh) (Es. H.) Bir kimsenin işlemek üzere icbar edildiği iştir.

MÜKREH-ÜN-BİH (mukrahun bih) (Es. H.) İkrahta havfı, yani korkuyu mucip olan şeydir.

MÜKRÎ (mukrî) *bk.* Mükârî.

MÜKRİH (mukrih) (Es. H.) Cebreden kimsedir.

MÜKTERÎ (muktarî) *bk.* Müstekrî.

MÜKTESEP HAK *[alm. wohlerworbenes Recht. — fr. droit acquis. — ing. vested interest. — lât. ius quaesitum *].*

1 — **(MH)** Evvelce yürürlükte olan hükümlere göre bir şahıs lehine sabit olan hak demektir. Yargıç bu hakkı yeni bir kanun hükmünü tatbik ile ihlâl edemez (MK. Tatbikatı K. 2, 3, 4 vd.; HMUK. 578).

2 — **(DHH)** Salâhiyettar memleketin kanunu ile katî bir hak olarak kurulan ve âmme nizamına aykırı olmamak üzere her yerde tesirini gösterebilen haktır.

Meselâ: Belçikalıların Belçikada karşılıklı rızalariyle istihsal eyledikleri boşanmanın Türkiyede tanınması, Umumi Harbde Fransaya katılan topraklarda daha evvel kurulmuş olan papaz cemiyetlerine - Fransız hukukuna rağmen - hükmi şahsiyet tanınması, İslâm hukukunun hâkim olduğu Mısır, Cezair gibi memleketlerde yapılan boşanmaların Türkiyede tanınması gibi.

MÜKTESEP MALLARA ORTAKLIK *bk.* Mal ortaklığı.

MÜLHAK BÜTÇE *bk.* Bütçe.

MÜLK EDİNME *bk.* Temellük.

MÜLKİ TEŞKİLÂT *bk.* İdare teşkilâtı.

MÜLKİYET DÂVASI *bk.* Ayni dâva.

MÜLKİYET HAKKI *[alm. Eigentum, Eigentumsrecht. — fr. droit de propriété. — ing. property right. — lât. proprietas, dominium].*

Ferdin bir şey üzerindeki hâkimiyeti demektir. Bir şeye malik olan kimse o şeyde kanun dairesinde dilediği gibi tasarruf edebilir (MK. 618). Bu suretle tasarruf malike munhasır bir hak olduğundan mülkiyet mutlak haklardan sayılır. bk. Mutlak haklar.

Anayasa (76) da müeyyidesini bulan bu hak Medeni Kanunun ayni haklara mütaallik dördüncü kitabında tanzim edilmiştir.

Mülkiyet hakkı mülkiyetin taallûk ettiği şeyin mütemmim cüzülerini, tabiî veya medeni semerelerini ve teferruatını ihtiva eder (MK. 619-621). Yukarda yazılı esaslar mülkiyet mevzuunu teşkil eden malın menkul veya gayrimenkul olması halinde değişmez. Fakat mülkiyet hakkının iktisabı, zıyaı ve bilhassa hudutları bakımından menkullerle gayrımenkuller arasında pek çok farklar vardır:

1) Mülkiyet hakkının iktisabı: bk. İktisap ve yolları.

2) Mülkiyet hakkının zıyaı: a) Menkul mallarda mülkiyet hakkı ya sahibi tarafından terk edilmek (MK. 702) veya bir başkası tarafından hüsnüniyetle iktisap olunmakla (MK. 901) zayi olur.

b) Gayrimenkullerde gayrimenkul mülkiyeti sicil kaydının terkini veya gayrimenkulün tamamen zıyaı halinde zail olur, *bk.* istimlâk.

3) Mülkiyet hakkının hudutları: Medeni Kanûn bu hakkın hudutlarını genel olarak iki bakımdan takyideder: bir kere her ferdi haklarını kullanırken hüsnüniyet kaidelerine riayetle mükellef tutar, sonra da bir hakkın sırf gayrı ızrar eden suistimalini himaye etmez (MK. 2). Ancak gayrimenkullerin hususiyetleri onlar üzerindeki mülkiyet hakkının iradi ve kanuni olmak üzere iki şekilde takyidini icabettirmiştir:

a) İradi takyıt, *bk.* iştira, vefa, şuf'a hakları.

b) Kanuni takyit: hususi menfaatler için yapılan takyitlerdir ki bunlar da ikiye ayrılır: bu takyitlerden bir kısmı gayrimenkul üzerindeki mülkiyet hakkını takyideder: gayrimenkul muayyen kimselerden başkasına devrolunamaz (MK. 657, 659); bir kısmı da tasarruf salâhiyetini fiilen daraltır: malik hakkını serbestçe kullanamaz (MK. 661).

Umumi menfaatler için yapılan takyitlere gelince (MK. 678, 684), bunlar ilga veya tadil olunamazlar ve bunların tesciline lüzum yoktur (MK. 657 f. 1, 3).

MÜLKİYET-İ EDEBİYE *bk.* Fikrî haklar.

MÜLKİYETİ MUHAFAZA MUKAVELESİ *[alm. Eigentumsvorbehalt. — fr. pacte de réserve de propriété. — ing. reservation of ownership].*

Başkasına naklettiği mülkiyeti nakleden kimsenin uhdesinde saklamak için yapılan mukaveledir. Böyle bir mukavelenin mûteber olması için menkulü alan kimsenin ikametgâhındaki noter tarafından tasdik ve hususi sicilline kaydedilmiş olması lâzımdır (MK. 688; TK. 704).

MÜLKİYETİN GAYRI AYNİ HAKLAR *[alm. die beschränkten dinglichen Rechte. — fr. les autres droits réels (à l'exception de la propriété) (İs.)].*

Mülkiyetin dışında kalan ayni hakları ifade eden

tâbirdir: irtifak hakkı, gayrimenkul mükellefiyeti, rehin hakkı, ipotek gibi.

Buradaki hususiyet tek bir ayn üzerinde - birinin mutlak, diğerinin mahdut olmak üzre - iki kimsenin hakkı bulunmasıdır. Rehnolunan mal üzerinde mal sahibinin mülkiyet hakkı olduğu gibi alacaklının da rehin hakkı vardır.

MÜLKİYETİN NAKLİ *bk.* Teslim, tescil.

MÜLTECİ *bk.* İltica hakkı.

MÜLTEKA-YI NESEP (Feraizde) (**multaḳā-yi nasab**) (Es. H.) İki veya mütaaddit kimsenin neseplerinin birleştiği şahıstır. Aşağıdaki şemada görüldüğü üzere Zeynep ve Ahmet ile Veli ve Fatmanın neseplerinin birleştiği dedeleri Bekirdir.

MÜLTEKIT (**multaḳiṭ**) (Es. H.) Lukatayı, lâkit veya lâkıtayı bulup alan kimsedir.

MÜLTEZİM (**multazim**) (Es. H.) Bir köy veya kasabanın âşar ve rüsumunu deruhte ve iltizam edip buna mukabil hazineye maktuan para veren kimsedir.

MÜMATALE (**mumāṭala**) (Es. H.) Deynin edasını uzatıp geciktirmektir.

MÜMELLEK (**mumallak**) (Es. H.) Temlik olunan şeydir.

MÜMELLEK-ÜN-LEH (**mumallakun lah**) (Es. H.) kendisine bir şey temlik olunan kimsedir.

MÜMELLİK (**mumallik**) (Es. H.) Temlik eden kimsedir.

MÜMESSİL (temsilci) *[alm. Vertreter. — fr. représentant. — ing. representative].*

Bir diğerini temsil eden kimse demektir. Bu salâhiyet, ya kanundan (velâyet, vesayet gibi) veya akitten (temsil akdi veya vekâlet gibi) doğar (BK. 32 vd.).

MÜMESSİL İŞÇİ *[alm. Arbeitervertreter. — fr. délégué ouvrier. — ing. workers representative].*

Bir iş yerinde çalışmakta olan işçiler ile iş veren arasında çıkacak tek başlı, yahut toplulukla iş ihtilâflarını halletmek üzere iş veren veya vekili ile konuşup anlaşma ve meseleyi uzlaştırmaya çalışmak ödevini yapan işçilerdir (İş. K. 78 vd.).

MÜMEYYİZ 1 — (**MH**) *[alm urteilsfähig, der Urteilsfähige. — fr. capable de discernement (İs.)].* Temyiz kudretini haiz olan kimse.

Mümeyyiz olmak medeni hakları kullanmanın şartlarından biridir (MK. 13).

2 — (**UH**) Dâvasını temyiz edene denir.

MÜNAKALÂT VEKÂLETİ (Ulaştırma Bakanlığı) *[alm. Verkehrsministerium. — fr. ministère des transports. — ing. Ministry of Communications].*

Vazifeleri Bayındırlık Bakanlığına bağlı iken 3613 No. lu Kanunla ayrılarak müstakil bakanlık haline konulmuştur.

Kara, deniz, hava ve demiryollariyle nakliyat ve liman ve balıkçılık ve sair su mahsulleri işlerine bakar. P. T. T. İdaresi de bu bakanlığa bağlıdır.

MÜNAKALE *[alm. Übertragung, Übertrag. — fr. virement. — ing. transfer].*

1 — (Bankacılıkta) İki şahıstan herbiri bir üçüncü şahıs nezdinde, mûtat olarak bir banka nezdinde hesap sahibi bulundukları takdirde birinin hesabından diğerinin hesabına para nakli muamelesidir.

2 — (Bütçe muamelelerinde) Bütçenin tatbiki sırasında tahsisatın bir fasıldan diğer fasla veya bir maddeden diğer maddeye nakledilmesine denir. Tahsisatın bir fasıldan diğer fasla nakli kanun ile, aynı faslın muhtelif maddeleri arasında münakalesi Maliye Vekâletinin muvafakati ile yapılabilir (Muhasebei Umumiye Kanunu 56).

MÜNAKALE-İ VAKF Vâkıfın bir maldan vakfiyeti diğer malına nakletmesidir ki, istibdal mahiyetindedir. Meselâ: mütaaddit arsa ve evi olan bir kimse bu arsa veya evlerden birini vakfettikten sonra vakfiyeti diğer arsaya veya eve nakletse eğer vakıf yapıldığı esnada kendisi için istibdal hakkı şart etmiş ise mûteber olur. Buna münakale-i vakf denir.

MÜNAKASA *bk.* Artıma ve eksiltme.

MÜNAKKILE (**munaḳḳila**) (Es. H.) Bir yaradır ki kemik kırılıp yerinden oynamış veya ufalanmış olur.

Hükmü, diyetin onda biridir.

MÜNASEBATIN KAT'I *bk.* Kesilme.

MÜNASEHA (**munāsaḫa**) (Es. H.) Nakil ve tahvil mânasına olan «nesih» ten müştaktır. Feraiz ıstılahında, terekenin taksiminden evvel vereseden birinin veya birkaçının vefatiyle bunlara isabet eden hisselerin kendi vârislerine mevrus olmasıdır.

Meselâ: aşağıda görüldüğü veçhile bir şahıs bir karı, bir oğul ve bir kızını terk ederek vefat edip terekesi taksim edilmezden evvel kızı da vefat etse birinci muteveffanın meselesi münaseha suretiyle tashih olunur. Yani birinci batında mesele tashih ve sehimler tâyin olunduktan sonra sonradan ölene isabet eden sehim bunun vârislerine verilir.

7

Sümün 1/8			Mehmet fevt
Mes————			ele
Karısı Hüsniye	Oğlu Ahmet	Kızı Zeynep	8 × 3
3 × 4 = 12	14 × 4 = 56	7	24 × 4 = 96
Rubu 1/4	3/4		7 Zeynep fevt
Mes————			ele
Kocası Ali	Oğlu Hasan		4 (4 ile 7) Mübayin
7	21		

Görülüyor ki bu meselede babasından sonra vefat eden Zeynebe babasından isabet eden 7 sehim kendisinin meselesinin mahrecine mübayin olduğundan mahreç meselesi olan 4, birinci meselenin mahrecine ve cüzülerine ve 7, ikinci mahrecin cüzülerine darbolunarak iki mesele bir mesele haline konulmuştur.

MÜNAZİÜNFİH *[alm. Streitgegenstand. — fr. objet litigieux, objet du litige. — ing. litigious question, cause, object at issue (in dispute)].*

Aidiyeti münazaalı olan, niza ve ihtilâfın mevzuunu teşkil eden mal veya haktır. Usul hukukunda aynı anlamda «dâva olunan şey», «müddeabih» terimleri de kullanılmaktadır.

MÜNFERİT HÂKİM *bk.* Asliye mahkemeleri.

MÜNFERİT HAPİS *bk.* Hücre hapsi sistemi.

MÜRABATA (murâbata) (Es. H.)

İslâmı takviye, müslimanları düşmanlarının şerinden siyanet ve muhafaza maksadiyle serhatte ikamet etmektir. Bu maksatla hudutta aled - devam ikamet eden ehl - i islâma «mürabitin» denir. Serhatlerde tavattun eden ahali - i islâmiye dahi oralarda bu maksatla ikamet ettikçe mürabitlerden sayılır.

MÜRAFAA — *bk.* Duruşma.

2 — (**Mürâfaa**) (Es. H.) Huzur-u hâkimde duruşmadır.

MÜRAFAA TALEBİ *[alm. Antrag auf mündliche Verhandlung. — fr. demande de débat oral].*

Kaza merciinden bir husus hakkında karar verilmeden önce şifahi izahları dinlenmek üzre davet edilmelerini iki tarafın veya taraflardan birinin istemesidir. Aynı anlamda «duruşma talebi, mahkemeye çağrılmasını istemek» terimleri de kullanılmaktadır (HUK 438; İc İf K 18, 70; Devlet Şûrası K 43). Ağır cezalı işlerde sanık, «yargıtayda duruşma» talebinde bulunabilir (CMUK 318, 319).

MÜRAFAAYA VEKÂLET: Davaya vekâlet «mürafaaya vekâlet»i de tazammun eder.

MÜRAHİK (murâhiḳ) (Es. H.) Oniki yaşını tekmil edip de baliğ olmıyan erkektir.

MÜRAHİKA (murâhiḳa) (Es. H.)

Dokuz yaşını tekmil edip de baliğ olmıyan kız çocuktur.

MÜRASELE (murâsala) (Es. H.) Haberleşme, mektuplaşma demektir.

Kazil - kuzat ve Anadolu ve Rumeli Kadıaskerleri tarafından mülhakata ve mülhakat naipleri canibinden nahiye naiplerine suret-i tâyini ve salâhiyetlerini mübeyyin olarak yazılan resmî mektuba denildiği gibi bir husus zımnında hâkimler tarafından yazılan resmî mektuplara da denir, gurebadan vefat eden fakir bir kimsenin teçhiz ve tekfini için belediyeye yazılan mektup gibi.

MÜRÂVEZÂ (murâvaża) (Es. H.)

Mükâleme-i sulhiye demektir. Lûgatta, müdara etmek, bir kimseyi bir hud'a ile veya kahr suretiyle ikna eylemek mânasınadır.

MÜRDİ (murżi') (Es. H.) Süt emziren kadındır.

MÜRDIA (murżi'a) (Es. H.) Süt ana demektir.

MÜRETTEBAT *bk.* Gemi adamları.

MÜRETTEP (murattab) (Es. H.) Hizmet mukabili olmaksızın bir kimseye, salâhı (eyiliği), ilmi, fakrı gibi bir sebepten dolayı meccanen verilen şeydir. «Zevait» tâbirinin müradifidir.

MÜRETTEP ADED Herhangi bir meclisi veya heyeti teşkil eden rey sahibi âzanın hazır olsun olmasın topunun hâsıl ettiği adeddir. (Anayasa 25, 102; İçtüzük 82; Belediye K 59; İdarei Hususiyei Vilâyet K 120).

MÜRETTEP ÂZA *bk.* Mürettep mahkeme

MÜRETTEP MAHKEME Ağır cezaya ait dâvaları görebilmek üzre asliye mahkemesi reisinin başkanlığı altında iki âzadan, yahut asıl vazifelerine ilâveten diğer iki hâkimden teşekkül eden mahkemeye denirdi. *bk.* Ağır ceza mahkemeleri.

MÜRSAD (murṣad) (Es. H.) Vakfın tâmirinden mütevellit bir borçtur; yani tâmirata muhtaç olduğu halde gallesi mevcut olmıyan ve tamirata kâfi bir ücret-i muaccele ile isticar da edilmiyen bir vakıf yeri, ileride vakfe rucu' etmek üzre kendi malından tamir eden bir müstecirin bu yüzden o vakıfta olan alacağıdır ki bunu ya bedelât-ı icareye mahsup suretiyle, veya vakfın sair gallesinden mukassaten istifa eder. Mürsad, vakfın sair masarifi üzerine takdim edilir.

MÜSPET HUKUK *bk.* Mevzu Hukuk.

MÜRSEL-ÜN İLEYH 1 — (**mursalun ilayh**) (Es. H.) Söz kendisine tebliğ olunan kimsedir.

2 — Nakliyat mukavelesi mucibince malı tesellüm etmeğe salâhiyetli kimse. Ona «gönderilen» *[alm. Empfänger. — fr. destinataire. — ing. consignee, addressee]* de denir.

MÜRSİL 1— (**mursil**) (Es. H.) Sözünü tebliğ etmek üzre bir kimseyi diğerine gönderen kımsedir.

2 — Nakliyat mukavelesinde gönderen *[alm. Absender. — fr. expéditeur. — ing. sender, consignor].*

MÜRTEHİN (murtâhin) Rehin alan kimsedir.

MÜRTES (murtaṣ) (Es H.) Saf-fı harbde yaralanıp henüz teslim-i ruh etmeden mâreke haricine nakledildikten biraz sonra terk-i hayat eden islâm mücahidi demektir.

MÜRTEŞİ *bk.* Rüşvet.

MÜRTET (murtadd) (Es. H.) İslâm dininden çıkan şahıstır.

MÜRTEZİKA (murtaziḳa) (Es. H.) Vakfın menfaatleri kendilerine şart olunan kimselerdir. Ehl-i vezaif tâbirinin müradifidir.

MÜRUR HAKKI (Geçit hakkı) *[alm. Wegerecht — fr. droit de passage. — ing. right of passage. — lât. iter, actus, via].*

Bir gayrı menkul üzerinden diğer bir gayrı menkul sahibinin geçebilmesi şeklinde tesis olunan ayni bir haktır ki tapu sicili ile hüküm ifade eder (MK 671-672).

MÜRURU ZAMAN (Zaman aşımı) *[alm. Verjährung. — fr. prescription. — ing. prescription. — lât. praescriptio].*

1—Kanunun tâyin ettiği şartlar altında bir zamanın geçmesi üzerine bir hak kazanma veya bir külfetten kurtulma yoludur. Bir hak kazanma haline iktisabi mu-

ruru zaman *[alm. Ersitzung. — fr. prescription acquisitive. — ing. prescription. — lat. praescriptio longi temporis]* ve bir külfetten kurtulma haline iskatı mururu zaman *[alm. Verjährung.—fr. prescription extinctive, libératoire. — ing. limitation of actions of law]* denilmektedir. Mururu zaman ile hakkın sukutunu birbirlerine karıştırmamalıdır. Borçlar Kanunu müruru zamanı borcun sukutu sebepleri arasında zikretmekle beraber, müruru zamana uğramış bir borcun ödenmesi halinde yapılan tediyeyi muteber saymaktadır.

Hususi hukukta alelâde müruru zaman müddeti on senedir (BK 125). Fakat bazan ceza hukukunun müruru zamanı bu on senelik müddeti uzatabilir (BK 60 f 2). Bununla beraber, bir kısım alacakların beş senelik müruru zamana tâbi olduğunu kanun tasrih eder (BK 126). Ticaret Kanununa nazaran bir kısım alacaklar üç sene (TK 417 f 2, 597, 606, 818), bir kısım alacaklar iki sene (TK438, 491, 509, 1012) ve bir kısım alacaklar da bir senelik mürürü zamana tâbi tutulmuş (TK110, 886, 889) ve bazı alacaklar da ise altı aylık bir müruru zaman müddeti kabul edilmiştir (Iskati zaman aşımı, TK 634).

Medeni Kanuna göre bazı haklar altı aylık (MK119, 129, 130), bazı haklar da bir senelik (436, 437, 501, 513, 579) müruru zamana tâbidir (ıskatî müruru zaman).

Ayni haklarda iki nevi müruru zaman vardır:

a) Adî müruru zaman: *[alm. ordentliche Ersitzung (İs.). — fr. prescription ordinaire (İs).]*: haklı bir sebep yokken tapu sicilinde uhdesine malik sıfatiyle kayıtlı bulunan bir gayrı menkulü fasılasız ve nizasız on sene müddetle ve hüsnü niyetle elinde bulunduran kimsenin o gayrı menkul üzerindeki hakkına itiraz olunmaz (MK 638). Buradaki on senelik müddet Medenî Kanunun 932 nci maddesindeki sakatlığı ortadan kaldırır (İktisabi müruru zaman).

b) Fevkalâde müruru zaman *[alm. aasserordentliche Ersitzung (İs).—fr. prescription extraordinaire (İs.)]*: ki tapu sicilinde kayıtlı olmıyan veya kayıtlı olup da malikinin kim olduğu anlaşılamıyan bir gayrı menkulü nizasız ve fasılasız yirmi sene müddetle ve mâlik sıfatiyle yedinde bulundurmuş olan kimse o gayrımenkulün kendi mülkü olmak üzre tescili talebinde bulunabilir (MK 639).

2 — Ceza Hukukunda, resen nazara alınması mecburi bir âmme nizami kaidesidir. Bu sebeble mururu zamanın neticelerinden vazgeçmek hakkına ceza hukukunda yer verilmemiştir.

Her âmme davası ve her mahkûmiyetin mururu zamana tâbi olması kaide olmakla beraber Ceza Kanunumuzda mururu zamana uğramayan dâvalar (CK 102, f. 2) ve mahkûmiyetler (CK 118) mevcuttur.

Mururu zaman âmme dâvasını ve cezayı düşüren sebeplerden biridir:

a) Amme davası mururu zamanı: işlenen suçun müstelzim olduğu cezanın şiddetine göre kanunda tâyin edilmiş olan (CK 102) müddetin geçmesi ile âmme dâvasının düşmesi halidir.

b) Ceza mururu zamanı: Mahkûmiyetin müstelzim olduğu cezaların, şiddetlerine göre, kanunda tâyin edilmiş olan (CK 112) müddetin geçmesi ile, infaz edilememeleri halidir.

3 — (**ınurür-i zamān**) (Es. H.) Dâvaya salâhiyet varken dâvanın istimaına mâni bir zamanın özürsuz geçmiş olmasıdır: Deyin dâvasının on beş sene, asıl vakfa ait dâvanın otuz altı sene, arazi-i emiriyede tasarruf dâvalarının on sene terkedilmesi gibi.

MÜRURU ZAMAN (Zaman aşımın)A TÂBİ OLMIYAN HAK *[alm. unverjährbares Recht. — fr. droit imprescriptible. — ing. indefeasible right, imprescriptible right]*.

Bazı haklar müruru zamana tâbi tutulmazlar. Bunları birkaç gurup etrafında toplamak mümkündür:

1) Şahsa bağlı olan haklar: nafaka istemek hakkı, isim üzerindeki hak, karılık kocalık hakları gibi.

2) Gayrı menkul rehni ile temin edilmiş bulunan bir alacak müruru zamana uğramaz (MK 779). Bnna mukabil menkul rehni ile temin edilmiş bir alacak mururu zamana uğrarsa da alacaklının merhun üzerinden hakkını istifa etmesiee mâni teşkil etmez (BK 138).

MÜSADAKA ALEL-İSTİHKAK (muṣādaḳa ala-'l-istiḥḳāḳ) (Es. H.) Muayyen bir hakka hangisinin mâlikiyeti hususunda iki kimsenin ittifak etmesidir.

Meselâ; bir vakfiye mucibince kendisine galle-i vakıftan şu kadar sehim verilmesi icabeden (A), bu sehmin hiçbir kimseye ait olmayıp yalnız (B) ye ait bir hak olduğunu onun tasdikine mukarin olarak ve karşılığında bir ıvaz almıyarak ikrar etse aralarında musadaka bulunmuş olur.

Bu halde (A)nın ikrarı yalnız kendi hakkında muteber olduğundan o sehim (B) ye verilir.

Fakat (A) ile (B) den hangisi evvel vefat etse o sehim (A) dan sonra meşrutun lehi olan cihete ait olur. Bunlardan sağ olana verilemez.

MÜSADERE (Zor alım) *[alm. Beschlagnahme, Einziehung. — fr. saisie, capture, confiscation. — ing. confiscation, seizure, capture]*.

Bir kimsenin menkul veya gayrı menkul bir malının kendi rızası olmaksızın hükümet kuvvetleri tarafından elinden alınmasıdır. Kanuni bir sebep olmaksızın yapılan müsadereyi Anayasanın 72 nci maddesi menetmiştir.

Bazı hukuki sebeplere müsteniden tecviz edilmiş olan müsadere hükümleri şunlardır:

1 — (CH) Ceza Kanununun kabul ettiği emniyet tetbirlerinden biridir.

Suçda kullanılan, suçda kullanılmak üzere hazırlanan veya suçdan husule gelen eşya, fiilde ilgisi olmıyanlara ait bulunmamak ve mahkûmiyet hükmü verilmiş olmak şartı ile müsadere olunurlar. Müsadere mahkeme kararı ile yapılır.

Kendisi suç teşkil eden eşya (kullanılması, yapılması, taşınması, bulundurulması ve satılması suç sayılan eşya) da müsadereye tâbidir. Bu çeşit eşyanın müsaderesi için mahkûmiyet kararının verilmiş olmasına ve eşyanın faile ait olmasına luzum yoktur (CK 36).

2) (D U H) Düşman malı olan veya kendisi harb kaçağı olan veya harb kaçağı eşya taşıyan gemilerle, mutlak ve meşrut şekilde harb kaçağı addolunan eşya müsadereye tâbidirler. Bu müsadere deniz müsadere mahkemelerinden verilecek bir hüküm ile icra olunur (Denizde Zapt ve Müsadere K 10-12 ve 79).

3) (CMU) Müsadere hakkında objektif mahiyette hususi bir muhakeme usulü mevcuttur. Bu usule göre muayyen bir şahsın takibi ve cezalandırılması kabil olmıyan hallerde dahi müsadereye müstakillen hükmolunur (CMUK 392, 394).

MÜSAHERET (**muṣāharat**) (Es. H.) Nikâh-ı suhih ile husule gelen karabettir.

MÜSAKAT (**musāḳāt**) (Es. H.) Eşçar bir taraftan ve görüp bakmak diğer taraftan olmak ve hâsıl olacak meyve aralarında taksim edilmek üzre yapılan bir nevi şirkettir.

MÜSAKKAFAT (**musāḳḳafāt**) (Es. H.) Damlı binaları müştemil olan müstegallattır. «Musakkaf» ın cemidir.

MÜSAVAT (Eşitlik) *[alm. Gleichheit, Gleichberechtigung. — fr. égalité. — ing. equality. — lât. aequalitas]*.

Bütün vatandaşların şahısları, doğuşları, sınıfları, din ve mezhepleri, servetleri tefrik edilmeksizin kanunun tâyin ettiği hak ve vazifelere sahip olmalarıdır. Müsavat terimi şu anlamlarda kullanılır:

1) Hukuki müsavat *[alm. Gleichheit vor dem Gesetz, Rechtsgleichheit. — fr. égalité devant la loi]* tır ki, medeni, cezai ve idari kanunlar karşısında müsavatı ifade eyler. Hukuki müsavat devlet tekâlifinde (vergi, askerlik.) mahkemeler huzurunda ve devlet hizmet ve memuriyetlerine tâyin edilmekte müsavatı temin eder.

2) Siyasi müsavat *[alm. politische Gleichberechtigung. — fr. égalité politique]* tır ki, vatandaşların âmme idaresine iştirakte müsavi olmalarını ifade eyler (Anayasa 69, 84, 85, 92).

MÜSAVEME (**musāvama**) (Es. H.) Bir şeyi evvelki bahasını nazara almıyarak herhangi bir baha ile satmaktır ki mutat olan da budur.

MÜSÂVİM BİNNAZAR (**musāvim bi-'n-naẓẓar**) (Es.H.) Görmek veya göstermek üzre aldığı malı götüren kimsedir.

MÜSÂVİM BİŞŞİRA (**musāvim bi-'ş-şirā**) (Es.H.) İştira etmek üzre aldığı malı götüren kimsedir.

MÜSEMMEN (**muṣamman**) (Es.H.) Semen mukabilinde satılmış şeydir. Buna «müsmen» de denir.

MÜSENNÂT (**musannāt**) (Es. H.) Sınır ve su harklarının kenarları demektir. Cem'i «Mûsenneyât» tır.

MÜSEVVİGAT-I ŞERİYE (**musavviġāt-i şar'iyya** (Es. H.) Beyt-ül-mal ile kaasırlara ve terekeye ait gayrı menkullerin satılmasını caiz kılan hallerdir ki şunlardır:

1) Bir akara iki kat kıymetle talip bulunmak, bu halde beyt-ül-malin ve küçüğün gayrı menkulü satılabilir.

2) Müteveffanın borçlarına diğer malları kifayet etmemek, bu surette müteveffanın terk etmiş olduğu gayrı menkullerinden deynini ödiyecek miktarı satılabilir.

3) İnfak zarureti, küçüğün infakı akarının satılmasına mütevakkıf ise bu halde akarı satılıp nafakasına sarfolunmak caiz olur.

4) Vasiyet-i mürseleyi infaz zarureti, meselâ: bir kimsenin üç bin lira vasiyeti olup da emvali menkulesi kâfi gelmese vasiyeti infaz için akarlarından kifayet edecek miktarı satılır,

5) Bir akarın varidatı sarfiyatını korumamak,

6) Akarın az vakit içinde harap veya kıymetine noksan arız olması melhuz bulunmak. Bu iki halde de gerek kaasır ve gerek beyt-ül male ait akar satılabilir.

7) Akar müşterek olup da taksim halinde kaasır veya beyt-ül-mal hissesiyle intifa kabil olmamak.

MÜSKİRÂT (**muskirāt**) (Es. H.) Yenilmesiyle veya içilmesiyle sarhoşluk veren şeylerdir. İki kısma ayrılır;

1) Mekûlât-ı müskire; afyon, esrar gibi insana fütur veren, aklı ifsad eden şeylerdir ki bunların tedavi haricinde istimali haramdır. Bunlardan mütevellit sarhoşluk, haddi icabetmezse de taziri müstelzim olur.

2) Meşrubat-ı müskire; başlıca üzümden, hurmadan, buğday ve arpa gibi hububattan ve meyvelerden ve saireden istihsal edilen müskir mayiattır.

MÜSLEM-ÜN FİH (**muslamun fīh**) (Es. H.) Selemde mebi' olan maldır.

MÜSLEM-ÜN İLEYH (**muslamun ilayh**) (Es.H.) Selemde malı verecek olan bâyi'dir.

MÜSPET HUKUK, *bk.* Mevzu Hukuk.

MÜSPET ZARAR, ZİYAN *bk.* Zarar ve ziyan.

MÜSTACELİYET KARARI (İvedilik kararı) *[alm. Dringlichkeitsbeschluss. — fr. décision de déclaration d'urgence. — ing. declaration (vote) of urgency]*

İki defa görüşmeye tâbi olan kanun tasarısı ve tekliflerinin bir defa görüşmeye tâbi tutulması yolunda kanun veya teklifin görüşülmesine başlanmazdan evvel hükümet veya komisyon veya teklif sahibi tarafından gerekçeli ve yazılı olarak vuku bulan istek üzerine meclisce verilen karara denir. Böyle bir karar, tasarı ve teklifi bir görüşmeye tâbi tutar ve en az beş gün kazandırır (İçtüzük 70-73).

MÜSTAGRAK BİDDEYN (**mustaġraḳun bi-'d-dayn**) (Es. H.) Borca ancak kâfi gelecek veya borcu ifaya kifayet etmiyecek derecede malı olan kimsedir: Müteveffanın bin liralık terekesi ve bin lira veya daha çok borcu olması gibi.

MÜSTAHDEM *[alm. Angestellter. — fr. employé. — ing. employee, servant]*.

1 — (HH) İş sahibinin yanında çalıştırdığı işçi demektir.

2 — (İH) Devlet işlerinde ücretle kullanılan ve memurlar hukuk ve salâhiyetinden istifade etmiyen kimsedir (Memurin K 1 f 2)

MÜSTAHKEM MEVKİ *[alm. Festung. — fr. place fortifiée. — ing. fortified place. — lât. locus munitus]*.

Memleketin müdafaası noktasından ehemmiyetli olan yerlerde hususi ve fennî surette tahkim edilmiş olan mevkilerdir. Kaleler, istihkâmlar, köprü başları gibi.

MÜSTANTİK *bk.* Sorgu hâkimi.

MÜSTASN'İ (**mustaṣni'**) (Es. H) İstisna' akdinde yapılacak şeyi yaptıran kimsedir.

MÜSTEAR (**musta'ār**) (Es. H.) Âriyet alınan şeydir.

MÜSTECER (**must'acir**) *bk.* Mucer.

MÜSTECER-ÜN FİH (**musta'cirun fīh**) (Es. H.) Ecirin akd-ı icare ile iltizam eylediği ameli ifa için müstecir tarafından kendisine teslim olunan malıdır, elbise

dikmek üzre terziye verilen kumaş ve nakil için hamala verilen hamule gibi.

MÜSTECİR *bk.* Kiralayan no: 1

MÜSTEHCEN NEŞRİYAT *[alm. unzüchtige Schriften und Darstellungen. — fr. publications obscènes. — ing. obscene publications].*

Gazete, kitap, mecmua, ilân, resim, fotograf, sinema, gramafon plakı gibi vasıtalarla umumi âdap ve ahlâka aykırı olarak yapılan ve cezayı müstelzim olan neşriyattır (CK 426, 427, 428; Müstehcen Neşriyatın Men'i Hakkında 1923 tarihli Cenevre Anlaşmasının kabulüne dair 886 No. K; 1117 No.lu Küçükleri Zararlı Neşriyattan Koruma K.).

MÜSTEHİK-KI KISAS (mustaḥiḳḳ-i ḳiṣāṣ) (Es. H.) Caniyi kısas suretiyle cezalandırmak hakkına malik olan kimsedir: Mecniyyün aleyh ve vârisi gibi. Şöyle ki: Kısas icabedecek şekilde bir uzvu cerh veya kat olunan kimse sağ ise bizzat kendisi bu hakka maliktir. Maktul olduğu takdirde bakılır; eğer hür ise bu hakka vârislerinden herbiri maliktir. Ve eğer azatlı memlûk olup da vârisi mevcut değilse bu hakka mevlel-itâkası malik olur. Hem mevlası, hem de vârisi mevcut ise veliyyül kısasta iştibah vücuda gelmiş olacağından kısas icrası kabil olamaz.

Maktul velâ-i müvâlât tahtında olup da vârisi mevcut bulunmazsa hak-kı kısasa veliy-yi müvâlâtı malik olur. Hem vârisi hem de veliy-yi müvâlâtı mevcut ise kısas icra edilemez.

Maktulün ne vârisi ne mevlel-itâkası, ne de mevlel-müvâlâtı bulunmadığı takdirde kısas hakkı hükümete ait bulunur.

Maktul, rakîk olduğu takdirde ise kısas hakkına mevlâsı maliktir.

MÜSTEHİK-KI TAPU ARZ (mustaḥiḳḳ-i tapu arż) (Es. H.) Sahih özürlerden biri olmaksızın mütevaliyen üç sene ekilmiyerek tatil edilen tarladır.

MÜSTEHİK-KI TAPU OLAN MAHLÛL (mustaḥiḳḳ-i tapu olan maḥlūl) (Es. H.) Arz-ı miri mutasarrıfının vefatında intikal hakkına nail kimsesi olmayıp ancak hakkı tapu sahibi bulunan arazidir. Bunlar müzayede olunmaksızın bigaraz erbab-ı vukufun tâyin ve takdir edecekleri tapu-yı misil ile, talip olduğu takdirde, tapu hakkı sahibine teffiz olunur.

MÜSTEHİKKULKAL' OLARAK KIYMET (mustaḥikk ul-kal' olarak ḳiymet) *bk.* Kıymet.

MÜSTEKRÂ (mustakrā) (Es. H.) Kiraya verilen eşyadır. Buna «mükterâ» (mustakrā) ve «mükrâ» (mukrā) da denilir.

MÜSTEKRÎ (müstakrī) (Es. H.) Kira ile tutan kimsedir. Buna «mukterî» (muktari) de denilir.

MÜSTEMİN (musta'min) (Es. H.) Başkasının ülkesine eman ile-yani müsaadei mahsusa ile-dâhil olan kimsedir, gerek müslim ve gerek zımmi veya harbi olsun. Buna «müstemen» de denir.

MÜSTEMLEKE *[alm. Kolonie. — fr. colonie. — ing. colony]*

Ecnebî bir devletin tam hâkimiyeti altında bulunan ve Avrupa telâkkisine göre medeniyet itibariyle geri kalmış sayılan insanlarla meskûn yerlerdir.

MÜSTENKİF (çekinser) *[alm. Stimmenthalter. — fr. abstentionniste. — ing. abstainer].*

Rey verilmesi iktiza eden hususlarda muvafık veya muhalif olarak reyini vermekten çekinen kimseye denir. Müstenkiflerin sayısı reylerin adedi üzerine tesir icra etmez, yalnız nisabın tâyininde hesaba katılır. (İçtüzük 137).

MÜSTERDI (mustarżi') Ücret ile süt ana tutan kimsedir.

MÜSTEŞAR *[alm. Staatssekretär, Unterstaatssekretär. — fr. sous-secrétaire d'Etat. — ing. Under-Secretary of State].*

Bakanlıklarda Bakanlardan sonra gelen en büyük idare âmiridir. Müsteşar, siyasi bir şahsiyet olan Bakanın aksine olarak memurin kanunu hükümlerine tâbi bir idare memurudur. Görevi Bakanlık işlerinde Bakana yardım etmek ve Bakanın kendisine vereceği vazifeleri onun namına görmektir. Kaide olarak her Bakanlıkta bir müsteşar vardır. Fakat Millî Savunma, Milli Eğitim gibi çeşitli işler gören Bakanlıklarda birkaç müsteşar bulunmaktadır.

MÜSTEVDA 1 — *[alm. Verwahrer. — fr. dépositaire. — ing. depositary, depositee, bailee. — lât. depositarius].* Kendisine, saklanmak için verilen malı kabul eden kimsedir.

2 — (mustavda') (Es. H.) *bk.* Vedi'.

MÜSTEVLEDE (mustavlada) (Es. H.) Çocuğunun nesebi, malikinden sabit olan cariye.

MÜSKİTAT-I CİZYE (muskiṭāt-i cizya) (Es. H.) Cizyenin edasını badel-vücup iskat eden sebepler demektir.

Mükellefin islâmiyeti kabulü, kablel eda vefatı, kablel eda tam bir senenin geçip diğer senenin girmesi gibi.

MÜSKITAT-I HUDUD (muskiṭāt-ḥudūd) (Es.H.) Hududu badel-vücup iskat eden sebepler demektir ki mütaaddit envaı vardır.

İkrardan rucu', şahadetten rucu', şahadete ehliyetin butlanı, vukuu cinayeti tekzip bu cümledendir. Meselâ; bir şahıs zinada veya sirkatte, yahut şürbü hamrda bulunduğunu ikrar edip de mucibince hükmolunduktan sonra henüz had icra edilmeden bir ikrarından rucu' etse kendisinden had sakit olur.

Kezalik bir kimse bir kadınla gayrı meşru münasebette bulunduğunu ikrar ettiği halde o kadın kendisini tekzip eylese had icra edilemez. Çünki bu rucu' ve tekzip ile husule gelen şüphe haddin icrasına mânidir.

Kazifte ikrardan rucu'; haddi iskat etmez, çünki bunda abdin de hakkı vardır.

MÜSKITAT-I KİSAS (muskiṭāt-i ḳiṣāṣ) (Es. H.) Kısası iskat eden sebepler demektir: Mahal-li kısasın, yani kısas olunacak nefis veya uzvun fevt olması, veliyyi cinayetin câniyi affetmesi gibi.

MÜSTEBDI' (mustabżi') (Es. H.) İbdâ' akdinde sermaye alan kimsedir.

MÜSTEGALLÂT (mustaġallāt) (Es. H.) Vakfa varidat getirmek üzre tavanlı, damlı veya damsız vak-

fedilmiş olan mal mânasına gelen «müstegal»in cemidir. Bağ, bahçe, han, hamam, arazi gibi gayrı menkulü ve istirhahı meşrut nükut ve sair vakfı mütearef menkulleri ve gedik tâbir olunan ticaret ve sanata lâzım aletleri ihtiva eder. Mamafih musakka'at ve müstegallat-ı mevkufe denilerek musakkafata mukabil olarak kullanılırsa müstegalattan musakkaf olmıyanlar kasdedilir.

MÜSTEHAK (mustaḥaḳḳ) (Es. H.) İstihkak ile zaptolunan maldır.

MÜSTEHİK (mustaḥiḳḳ) (Es H.) Başka bir kimsenin elinde bulunan malın kendisine ait olduğunu ispat eden şahıstır.

MÜSTEİR (musta'îr) (Es. H.) Âriyet alan kimsedir.

MÜSTEKRİZ (mustakriż) (Es. H.) Ödünç alan kimsedir.

MÜŞA' (muşā') (Es. H.) Şayi hisseleri havi olan şey demektir: İki kişi arasında müşterek bir hane veya bir at gibi.

MÜŞAHERE-TEN İCARE (muşāharaten icāre) (Es. H.) Aylık olarak yapılan icar akdidir: Bir Akarı her aylığı elli liraya olmak üzre kiraya vermek gibi.

MÜŞAVİR 1 — (MH) *[alm. Beistand (Al.); Beirat (İs.). — fr. conseil légal. — ing. adviser, consultant, — lât. consilium].* Hacrine kâfi sebep mevcut olmamakla beraber medenî haklarını kullanma salâhiyetinden kısmen mahrum edilmesi menfaati icabından olan reşide kanunun tâyin ettiği muayyen işlerde reyi alınmak üzre hâkim tarafından nasbolunan kimsedir (MK 379).

2 — (CMU) *[alm. Beistand. — fr. conseil judiciaire].* Maznunun, duruşma sırasında muhakemeyi dinlemek ve dinletmek ve icabında delil ikame etmek hakkını haiz kanuni mümesillerine veya kocasına denir. (CMUK 145).

3 — (İH) *[alm. Berater. — fr. conseiller. — ing. counsellor].* Bazı idare âmirleri nezdinde iht sasa taallûk eden hususlarda mütalâa beyan etmekle tavzif edilmiş mütehassıs memura denir. Hukuk müşaviri, adlî müşavir, malî müşavir, askerî müşavir, sıhhi müşavir, idari müşavir gibi.

MÜŞEVVİK *bk.* Tahrik ve teşvik.

MÜŞRİF (muşrif) (Es. H.) Vakıf malı muhafaza eden kimsedir. Bazı yerlerde «nazır» mânasına da kullanılmaktadır.

MÜŞRİF-İ VAKF (müşrif-i vakf) (Es. H) Mütevellinin tasarrufunu murakabe altında bulundurmak üzere tâyin edilen kimsedir. Buna «nazır-ı vakf»da denir.

Maamafih müşrif'in vazife ve salâhiyeti, bulunduğu yerin örf ve âdetine göre ihtilâf edebilir.

MÜŞTEHAT (muştahāt) (Es. H.) Erkeklik hissini tahrik edecek hale gelmiş olan kızdır.

MÜŞTEMİLÂT *[alm. Nebengebäude, Zubehör. — fr. accessoires, dépendances. — ing. out houses, out-offices].*

Akar ve mesken halinde inşa edilmiş olan gayrımenkullerin kullanış maksatlarından herhangi birini tamamlıyan bina ve yapılardır: Binadan ayrı kömürlük, ahır, kümes, çamaşırlık gibi.

MÜŞTEREK BAHİS *bk* Piyango.

MÜŞTEREK BORÇLU *[alm. Mitschuldner, Mitverpflichteter. — fr. codébiteur, coobligé. — ing. co-debtor].*

Bir borcun yerine getirilmesinde diğerleriyle birlikte mesul tutulan kimse demektir. İki kimsenin bir adamdan yüz lira ödünç alması halinde bu iki kimse alacaklıya karşı müşterek borçlu mevkiinde bulunur ve alacaklı her birinden alacağının yarısını ister. Eğer eda mevzuu parçalara ayrılmıyan bir mala taallûk ediyorsa - bir halının veya bir atın teslîminde olduğu gibi - alacaklı edanın tamamen yerine getirilmesini her iki borçludan istiyebilir.

MÜŞTEREK DÂVA *bk.* Müşterek hak dâvası.

MÜŞTEREK FAİL (hemfiil) *bk.* Fail.

MÜŞTEREK HAK DÂVASI (müşterek dâva) *[alm. Gesamtklage. — fr. action collective].*

1) Şirket, Cemiyet, sendika gibi hükmi şahsiyeti haiz bir topluluğun kendine ait hakların temini ve menfaatlerin muhafazası için açtığı dâvadır.

2) *[alm. gemeinschaftliche Klage. — fr. action intentée par ou à plusieurs personnes simultanément]* Müddeabih olan hakkın veya borcun müşterek veya iştirak halinde bulunmasından veya akitten, veya kanuni mecburiyetten dolayı dâvacı ve dâva edilen sıfatıyle birlikte hareket eden kimselerin açtıkları veya kendilerine karşı açılan dâvadır (HMUK 43 vd).

MÜŞTEREK HÂKİMİYET *[alm. Kondominium. — fr. condominium. — ing. condominium].*

Aynı arazi üzerinde iki devlet tarafından müştereken kullanılan salâhiyettir.

MÜŞTEREK HUKUK *bk.* Umumi hukuk.

MÜŞTEREK İLLİYET *bk.* İlliyet.

MÜŞTEREK MÜLKİYET *[alm. Miteigentum, Bruchteilseigentum, Eigentum nach Bruchteilen. — fr. copropriété. — ing. co-ownership. — lât. communio pro partibus indivisis].*

Bir malı birden ziyade kimselerin temellük etmeleri şekillerinden biridir ki bu kimselerden herbiri muayyen ve şâyi' bir hissenin malikidir. Bu hissenin temlik ve terhini caiz olduğu gibi hissedarın borcundan dolayı haczi de kabildir. Ancak; mühim idari tasarruflar müşterek mülkün yarısından fazlasına mâlik olan ve aded itibariyle de ekseriyeti teşkil eden hissedarların reyleri içtima etmedikçe yapılamaz. Müşterek mülkü temlik etmek veya üzerinde ayni bir hak kurmak veya intifa tarzını değiştirmek için kaide olarak, bütün hissedarların muvafakati şarttır.

Hissedarlardan herbiri müşterek menfaatler için diğer hissedarları temsil edebilir ve diğer hissedarların haklarıyle uygun oldukça müşterek maldan istifade eder ve onu kullanır (MK 623-628).

Şayi' mülkiyet, şuyulu mülkiyet terimleri de aynı anlamda kullanılır. *bk.* İştirak halinde mülkiyet.

MÜŞTEREK NEHİRLER *bk.* Milletlerarası nehirler.

MÜŞTEREK SİGORTA *[alm. mehrfache Versicherung. — fr. assurance conjointe, coassurance. — ing. joint insurance].*

Bir menfaat için birkaç sigorta şirketi tarafından aynı zamanda ve aynı tehlikelere karşı aktedilmiş sigorta. Sigorta mukavelelerinin bütünü ancak sigorta olunan menfaat değerine kadar muteberdir. Sigorta şirketlerinin her biri sigorta bedellerinin toplamına nazaran sigorta ettiği bedel nisbetinde mesul olur (TK 947).

MÜŞTEREKÜL MENFAA İDARE *[alm. Regieverwaltung. — fr. régie co-intéressée. — ing. under state supervision with a joint interest].*

Bir âmme hizmetinin emaneten ve fakat mütaahhidi, hizmetin zararına iştirak ettirmeksizin ifasında, elde edilecek hasılattan istifade ettirmek suretiyle gördürülmesidir. Bu şeklin emanet suretiyle idareden farkı mütaahhide maktu bir ücret verilmiyerek hizmetin hasılatından mütehavvil bir surette istifade ettirilmesi ve imtiyazlı âmme hizmetlerinden farkı ise mütaahhidin bir sermaye koymak ve bu suretle hizmetin ifasından hâsıl olabilecek zararlara katlanmak mecburiyetinde bulunmamasıdır.

MÜŞTERİ *[alm. Käufer. — fr. acheteur. — ing. buyer. — lât. emptor].*

Satış akdinde satın alana denir.

MÜŞTERİLER *[alm. Kundschaft, Kunden. — fr. clientèle, achalandage. — ing. customers, clientelage, clientage]*

Bir ticaret eviyle devamlı surette muamele yapan ve alışverişte bulunanlara denir.

Kanunlar, ticaret evlerini, müşterilerine yapılacak tecavüzlere karşı himaye eder. Bir tacirin müşterilerini kendisinden ayırmak için başka tacirlerin yaptıkları yolsuz hareketler «gayrı kanuni rekabet» telakki edilir.

Müşteri mefhumu «ticarethane» anlamına giren esaslı unsurlardan biridir (TK 59, 60; BK 48).

MÜT'A (mut'a) (Es. H.) Mehr tesmiye olunmıyan ve duhul ve halvet vâkı olmıyan mütallakaya verilen bir takım elbiseden ibarettir. Ve her beldenin örfüne göre değişir.

MÜTAADDİT SİGORTA *bk.* Çifte sigorta, kısmi sigorta, müşterek sigorta.

MÜTAAHHİT *[alm. Unternehmer. — fr. entrepreneur. — ing. contractor, purveyer. — lât conductor operis]*

1 — Geniş mânada herhangi bir mükellefiyeti (her türlü edayı) üzerine alan kimsedir.

2 — *bk.* İstisna akdi.

MÜTAREKE *[alm. Waffenstillstand. — fr. armistice. — ing. armistice. — lât. armistitium].* Muhariplerin muhasamata nihayet verme kararında olduklarını ve bu kararın ne suretle tatbik edileceğini tâyin ve tesbit eden, aynı zamanda askerî, siyasi veya iktisadi bir mukaveledir. Mütarekename yalnız askerî hareketleri alâkadar eden hükümler ihtiva ettiği zaman başkumandan tarafından resen akdedilebilir. Ayrıca siyasi veya iktisadi hususlara mütaallik hükümleri de ihtiva ettiği takdirde, mütarekenameyi imzalıyacak mürahhaslar hususi bir salâhiyetnameyi haiz olmalıdırlar.

2 — (mutāraka) Nikâh-ı fâsitte (mukarenet vaki olsa da olmasa da) tarafların ayrılmalarıdır.

MÜTEBÂYİAN (mutabāyi'ān) (Es. H.) Bâyi ile müşteridir.

MÜTEBENNA (mutabannā) (Es. H.) Tebenni' olunan, yani evlât edinilen çocuktur.

MÜTEBENNİ (mutābannī) (Es. H.) Tebenni eden yani nesebi malûm bir çocuğu evlât edinen kimsedir.

MÜTECAVİZ *[alm. Angreifer. — fr. agresseur. — ing. aggressor].*

Devletlerarası hukukuna göre meşru müdafaa dışında olarak diğer bir devlete silâhla tecavüz eden devletin durumudur.

Türkiye de dâhil olmak üzre (2357 ve 2358 No. K) on bir devlet tarafından kabul edilen 4 Temmuz 1933 tarihli Londra mukavelenamesine göre mütecaviz: diğer bir devlete harb ilân eden; silâhlı kuvvetleriyle harb ilân etmeksizin diğer bir devlet arazisini istilâ eden; kara, deniz veya hava kuvvetleriyle harb ilân etmeksizin diğer bir devlet arazisine, gemilerine veya tayyarelerine hücum eden; diğer bir devletin sahil veya limanlarını denizden abluka eden; arazisinde teşekkül ederek diğer bir devletin arazisini istilâ eden silâhlı çeteleri himaye eden veya istilâ edilen devlet tarafından vâkı talebe rağmen bu çeteleri bilumum muavenet ve himayeden mahrum bırakmak için kendi arazisinde iktidarı dâhilinde olan bütün tedbirlerin ittihazından imtina eyliyen devlettir.

MÜTEDAHİL VERGİ (Bakaya) *[alm. Steuerrückstände. rückständige Steuern. — fr. arriérés d'impôts. — ing. arrears of taxes, outstanding taxes].*

Taallûk ettiği yıl içinde tarhedilemiyen veya tarh edildiği halde tahsil olunamıyarak tedahülde kalan vergilere denir.

Mütedahil vergi tâbiri pek müstamel değildir. Bu tâbir yerine daha ziyade «bakaya» kelimesi kullanılmaktadır.

MÜTEDÂİYEYN (mutadā'iyayn) (Es. H.) Müddei ile müdeaaleyhtir.

MÜTEDAVİL SERMAYE *[alm. Betriebskapital. — fr. fonds de roulement. — ing. working capital].*

Adi bütçe içinde idare olunan sınaî ve ticari müessese ve idarelerin iptidai maddeler ve malzeme satın alma bedellerile uzman ve işçi ücretlerini tedvir ve tesviye etmek üzere bütçelere konulan tahsisat (1050 No. K. 49). Katma bütçeli veya muhtar bütçeli olan ve çeşitli mahiyetler gösteren devlet işletme ve kurumlarına da (meselâ Üniversitelere) mütedavil sermaye verilmektedir.

MÜTEFERRİĞ (mutafarriğ) (Es. H.) Arazi-i memlekette mefruğ-un leh tâbirinin müradifidir. Ferağ akdiyle arz-ı memleketi teferruğ eden kimsedir.

MÜTEFEVVİZ (mutafavviż) (Es. H.) Arz-ı miriyi devletten tefevvuz eden kimsedir.

MÜTEHASIMEYN (mutahāşimayn) Husumetleşen müddei ile müddeaaleyhtir.

MÜTEKABİL DÂVA *[alm. Widerklage, Gegenklage. — fr. demande reconventionnelle. — ing. counterclaim; cross-action].*

Hukuk muhakemeleri usulünde: Dâvacının açtığı dâvaya karşı bu dâva ile beraber halledilmek üzre dâva edilen tarafından açılan dâvadır. Takas ve mahsup talebinden başka mütekabil dâva asli dâvaya murtabıt ise tetkik ve kabul olunur (HMUK 203-207).

Ceza muhakemeleri usulünde: şahsi dâva yoluyla takip edilen dâvalarda suçlu tarafından dâvacı aleyhine mütekabil suç isnadı suretiyle açılan dâvadır (CMUK 357).

Aynı anlamda «mukabil, karşılıklı dâva» terimi de kullanılmaktadır.

MÜTEKABİLİYET(karşılık)ESASİ. *[alm. Gegenseitigkeitsgrundsatz. — fr. principe de réciprocité. — ing. rule of. reciprocity].*

Bu esas, bir devlet ülkesinde oturan ecnebiler hakkında o devlet tarafından tatbik edilecek usulün karşılıklı olacağını ifade eder. Bu karşılık siyasi, teşrii ve yerlilerle müsavat şekillerinde olur.

Siyasi karşılık: ecnebilerin ancak siyasi bir muahede ile kendilerine tanınan hakları haiz olmasıdır. Şu şartla ki bu hakları tanıyan devletin tebaasına diğer devlet de aynı hakları tanımış olsun.

Teşrii veya fiilî karşılık: bir devletin memleketteki ecnebilere, vatandaşlara mahsus hakları bir kanun ile veya fiilen temin etmesidir. Şu şartla ki o devletin tebaasına ecnebi devletlerce de aynı haklar verilmiş olsun.

Yerlilerle müsavat: ecnebinin tebaaya mahsus hakları bihakkın haiz olmasıdır. Bu şekilde siyasi veya teşrii karşılık aranılmaz.

Bir ecnebi devlet tebaasının Türkiyede medeni haklardan istifade etmeleri için Türklerin de mütekabilen o ecnebi devlet memleketinde aynı hakları haiz olması esasını kabul ettiğimizden ve bu esasın tatbiki zımnında bir devletle akdedilecek muahede T.B. M. M.nin tasdiki ile tamam olabileceğinden sistemimiz hem siyasi, hem teşrii karşılık şeklindedir.

MÜTEKABİL RİAYET HAKKI *[alm. Recht auf Achtung. — fr. respect mutuel. — ing. mutual respect].* Devletin asli haklarındandır. Her devletin anayasası ve kanunları ile - bunlar devletler umumi hukukuna aykırı olmamak şartıyla - vücut bulan haklarına diğer devletlerce riayet olunur. Bir devletin ecnebi memleketlerdeki elçilerine riayet edilmek o devlet için bir haktır. Siyasî mümessillere riayetsizlik bazan bir harp sebebi olabilir. Cezayir şehrindeki Fransız konsolosuna 1830 senesinde yapılmış olan hareket bu şehrin Fransa tarafından işgaline sebep ve fırsat teşkil etmiştir.

MÜTEKABİL SİGORTA *[alm. wechselseitige Versicherung. — fr. assurance réciproque. — ing. reciprocal insurance].*

Karı kocadan birinin ölümü halinde sağ kalana muayyen bir miktar para verilmek üzere yapılan sigortadır (TK 997 vd).

MÜTEKABİL YARDIM *[alm. gegenseitige Unterstützung. — fr. assistance mutuelle. — ing. mutual assistance, mutual help, mutual support].*

Karşılıklı yardım misakiyle birbirlerine yardımı taahhüt etmiş olan devletlerden birinin tecavüze mâruz kalması halinde diğer âkidin veya âkitlerin bu taahhütlerini yerine getirmeleridir.

MÜTEKELLİM ALEL-VAKF (mutakallim'ala'l-vakf) (Es. H.) Mütevelli demektir.

MÜTELÂHİME (mutalâḥima) (Es. H.) Bir yaradır ki deri ile beraber epeyce de et kesilmiş olur. Hükmü; hükümet-i adildir.

MÜTEMADİ SUÇ *[alm. Dauerverbrechen, Dauerdelikt. — fr. délit continu].*

Failin harekete geçmesiyle hitam bulmıyarak, icrası bir müddet uzıyan suçtur: Kanuna muhalif olarak bir kimseyi tevkif ve hapsetmek, memnu silâh taşımak gibi.

MÜTEMMİM CEZA *bk.* Ceza.

MÜTEMMİM CÜZÜ *[alm. wesentlicher Bestandteil. — fr. partie intégrante. — ing. essential (integral) component part].*

Mahallî örfe göre, bir şeyin daimi olarak esaslı bir unsurunu teşkil eyliyen ve telef, tahrip veya tagyir edilmedikçe ayrılması kabil olmıyan cüzülere denir.

Mütemmim cüzüler asıl şeyin tâbi olduğu hukuki hükümlere tâbidirler. Meselâ, bir binada kurulmuş bulunan kalorifer ve su tesisatı, bir damın kiremitleri bir divarın tuğlaları bir binadan tahripsiz ayrılmıyan, yahut ayrıldıkları takdirde tesis ve inşa gayretlerinin ziyaına vesile olan makinalar gibi (MK 619)

MÜTEMMİM YEMİN *bk.* Yemin.

MÜTENÂZİAYN (mutanāzi'ayn) (Es. H.) Nizalaşan müddei ile müddeaaleyhtir.

MÜTERÂFİÂN (mutarāfiān) (Es. H.) Huzur-u hâkimde duruşarak dâvalarını hâkime arz-eden müddei ile müddeaaleyhtir.

MÜTERAKKİ VERGİ *bk.* Mütezayit vergi.

MÜTESADDIK (mutaṣaddik) (Es. H) Sadaka veren kimsedir.

MÜTESADDAKUN ALEYH (mutaṣaddikun 'alayh) (Es. H.) Sadakayı kabul eden kimsedir.

MÜTESARİ ÜL - FESAT Çabuk bozulan şeyler demektir: et, balık, taze sebze ve meyveler gibi (TK 712 f 3).

MÜTESAVİYEN İNTİKAL (mutasāviyan intiḳāl) (Es. H.) İntikal sahiplerinin erkek ve kadınlarına arz-ı mirinin ikili birli olarak değil de müsavi bir surette geçmesidir.

MÜTESEBBİP (mutasabbib) (Es. H.) Bir şeyin husulüne sebep olan fiili vücuda getiren kimsedir: Birinin tarla ve bahçesinin suyunu haksız olarak kesip mezruatın telefine veya ahırının kapısını açıp da içindeki hayvanın kaçmasiyle zayi' olmasına, yahut kafesin kapısını açıp da içindeki kuşun uçmasına sebebiyet veren kimse gibi.

MÜTESELSİL ALACAKLILAR *[alm. Gesamtgläubiger (Al); Solidargläubiger (İs.) — fr. créanciers solidaires. — ing. joint creditors. — lât. correi; in solidum creditores].*

Bir alacağın tamamının birden ziyade kimseler tarafından taleb edilebilmesi halidir. Burada her alacaklı diğerinden müstakil olarak aynı borçludan müta-

lebede bulunabilir. Fakat borçlu bu alacaklılardan herhangi birine borcunu öderse alacak sâkıt olur (BK148). Alacaklılar arasındaki teselsül bir mukaveleden doğar. Fakat bazen bu mahiyetteki bir teselsüle kanunun vücut verdiği de vardır. (BK 259 f 2, 391).

MÜTESELSİL BORÇLULAR *[alm. Gesamtschuldner (Al.); Solidarschuldner (İs.) .— fr. débiteurs solidaires. — ing. joint debtors. — lât. correi; in solidum debitores]*

Kanun hükmüne göre alacaklıya karşı herbiri borcun tamamından mesul olmayı iltizam ettiklerini beyan eden birden ziyade kimseler arasında «teselsül» vardır (BK 141 f 1). Fakat, bazan borçlular arasında teselsüle kanun dahi vücut verir (BK 179, 302, 395 f 2, 469). Borcun tamamen ifasına kadar bütün borçlular alacaklıya karşı bağlı kalırlar. Müteselsil borçlulardan hiçbiri hilâfına bir anlaşma bulunmadıkça, kendi fiili ile diğerlerinin vaziyetini ağırlaştıramaz. Şu halde, müteselsil borçlulardan birinin faiz nispetini yükseltmesi veya vâdeyi kısaltması diğerlerine karşı müessir olmaz (BK144; TK 642).

MÜTESELSİL KEFİL *bk.* Kefil.

MÜTESELSİL MESULİYET *[alm. gesamtschuldnerische Haftung (Al.); Solidarhaftung (İs.). — fr. responsabilité solidaire. — ing. joint liability].*

Birden ziyade kimselerin bir zararın tamamından ayrı ayrı mesul tutulmaları halidir. Birden ziyade kimselerin birlikte bir zarara meydan vermeleri halinde bunların hepsi müteselsilen mesul tutulur (BK 50). Fakat, bu madde hükmüne girmemekle beraber, birden ziyade kimselerin aynı zarardan dolayı mesul tutuldukları haller pek çoktur.

MÜTESELSİL SUÇ *[alm. fortgesetztes Verbrechen, Sammelvergehen. — fr. délit continué].*

Herbiri müstakil birer suç olduğu halde, suç işleme kararındaki birlik ve kanunun aynı hükmünün ihlâl edilmesi göz önünde tutularak tek suç sayılan fiillerdir. Bu mütaaddit suçların tek suç sayılmaları dolayısıyla suçlu hakkında içtima hükümleri tatbik olunmaz, fakat ceza, kanunun gösterdiği nispet (CK 80) dairesinde artırılır.

MÜTEVALİ TESLİM MUKAVELESİ *[alm. Sukzessivlieferungsvertrag. — fr. contrat de livraison à exécution successive. — ing. contract for successive performance].*

Tek bir mukaveleye istinaden muayyen bir bedel mukabilinde ve muayyen veya sonradan tâyin edilecek miktar ve mehillerde mal teslimine ait alım satım mukavelesidir.

MÜTEVELLİ (mutavallī) Vakıf işlerini görmek için tâyin olunmuş olan kimsedir. Mütevelli olması hakkında vâkıf tarafından bir şart dermeyan olunmıyan veya meşrut-un lehi münkariz olup da hâkim tarafından nasbolunan mütevelliye «mansup mütevelli»(menşûb mutavallī) denir.

MÜTEZAYİT VERGİ *[alm. progressive Steuer, progressive Besteuerung. — fr. impôt progressif.— ing. progressive taxation].*

Vergiye matrah olan irat veya servetin miktarı yükseldikçe nispeti de yükselen vergilere «mütezayit» veya «müterakki» vergi denir.

İki türlü mütezayit vergi vardır:

a) Basit mütezayit vergi: matraha göre yükselen nispet tek olur. Meselâ: bin liraya kadar yüzde beş, bin liradan fazlası için tamamından yüzde altı vergi alınması gibi.

b) Mürekkep mütezayit vergi: Matraha göre nispet yükselir ve değişirse de, her grupta kendi nispeti muhafaza olunur. Bin liraya kadar yüzde beş, bin liradan yukarı yüzde altı vergi olsa bin beş yüz lira matrahın vergisi $\frac{1000\times5}{100}+\frac{500\times6}{100}=80$ lira olmak lâzım gelir.

MÜTTEHEM Eski «Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye» kanunu hükmünce bir cinayet maznununun, müstantiklikten verilen «cinayetle lüzum-u muhakeme kararı» mafevki olan «heyeti ittihamiye» tarafından kabul ve tasdik olunduğu veya başka yoldaki kararı bu şekilde tadil ile cinayet mahkemesine sevk edildiği takdirde tanzim olunan «ittiham mazbatası» ndan itibaren cinayet mahkemesince muhakemesi sonuna kadar, taşıdığı addır.

MÜVACEHE (Yüzleştirme) *[alm. Gegenüberstellung, Konfrontation. — fr. confrontation. — ing. confrontation].*

Dâva ile alâkalı kimselerin (dâvacı, müddeaaleyh, maznun, şahit gibi) birbirlerile yüzleştirilmesidir (CMUK 54; HMUK 233, 265).

MÜVÂDEA (muvāda'a)(Es.H.) Mütareke demektir. Müsalaha ve müsalemet yerinde de kullanılır.

MÜVEKKEL-ÜN BİH (muvakkalun bih) (Es. H.) Vekile teffiz olunan iş demektir.

MÜVEKKİL *[alm. Auftraggeber. — fr. mandand.— ing. client, mandator.— lât. mandator].*1—Başkasına vekâlet vermiş olan kimsedir.

2 — (muvakkil) (Es. H.) İşini bir kimseye tefviz eden ve o kimseyi o işte kendi yerine ikame eden kimsedir.

MÜVELLÂ (muvallā) (Es. H.) Bir kazada vaki' bazı muayyen dâvaları o kaza hâkiminin görmesinde mahzur veya mâni' bulunduğu surette yalnız mezkûr dâvaları istima ve fasletmek üzere tâyin olunan hâkimdir.

MÜVERRİS (muvarriş) *bk.* Tevris.

MÜZAHARET-İ ADLİYE *bk.* Adlî müzaharet.

MÜZAKERAT RUZNAMESİ *bk.* Ruzname.

MÜZAKERE (görüşme) *[alm. Beratung, Verhandlung (en). — fr. délibération, débat, négociation (s).— ing. debat (s), negotiation (s), discussion (s)].*

1 — Bir mesele hakkında karar vermeden evvel karar verecek kimseler arasında görüşlerin ortaya atılmasıdır. Kazai salâhiyeti haiz heyetlerde müzakere gizli yapılır (HMUK 382-385; CMUK 382, 383).

Teşriî meclislerde müzakere, aksine karar verilmedikçe, alenan yapılır (Anayasa 20).

2 — Bir hukuk muamelesinin veya bir mukavelenin yapılmasında tarafların veya taraflardan yalnız birinin

hukuki muamelenin veya sözleşmenin muhtevasını hazırlayıcı mahiyette olmak üzere tahriklerde veya beyanlarda bulunmalarıdır.

Müzakereler hukukan ehemmiyeti haizdir. Umumiyetle böyle müzakereler açmak ve konuşmalara girişmek, tarafları hüsnü niyet kaidelerine uygun hareket tarzları ihtiyarına ve önemli sayılan ve normal iş münasebetlerine göre, karşı tarafça bilinmesine imkân bulunmıyan hal ve şartları bildirmeğe mecbur kılar. Bu vazifelerin yerine getirilmemesi halinde karşı taraf için zarar ziyanın tazminini istemek hakkı doğar. Bu tazminat mübadeleleri ya akdin yerine getirilmemesi veyahut haksız fiil ile izrar esaslarına dayanır (BK. 2, 22, 213, 41, 96, 192; TK 950).

MÜZARAA (muzāraʿa) (Es. H.) Bir taraftan arazi ve diğer taraftan amel (yani ziraat) olarak ve hasılat beyinlerinde taksim olunmak üzere bir nevi şirkettir.

MÜZAYEDE *bk.* Artırma ve eksiltme.

MÜZAYEDE İLE SATIŞ *[alm. Auktion; Verkauf durch Versteigerung, öffentlicher Verkauf an den Meistbietenden. — fr. vente aux enchères. — ing. sale by auction].*

Bir malın en çok arttırana verilmek üzere herkesin iştirak edebileceği surette satışa çıkarılmasıdır (BK 225 - 231; MK 633; İc İf K 114 - 116, 123 - 136: HMUK 570, 571).

MÜZAYEDEYE FESAT KARIŞTIRMAK *[alm. Abhalten vom Bieten (bei öffentlichen Versteigerungen). — fr. entrave à la liberté des enchères. — ing. impidine the liberty of auction].*

Müzayedelerin doğru ve normal seyrini cebir, tehdit, menfaat vâdi veya kabulü gibi, kanuna veya ahlâka aykırı müdahalelerle bozmak ve şaşırtmaktır.

Fesat karıştırılan müzayedelere karşı ilgililerce mahkeme nezdinde itiraz olunabilir. (BK 226; CK 366 - 368; Artırma ve Eksiltme K 70, 72).

MÜZEKKİ (muzakkī) (Es. H.) Şahitleri tezkiye için hâkim tarafından intihap olunan kimsedir.

MÜZE *[alm. Museum. — fr. musée. — ing. museum].*

Antika eserlerin nevilerine göre düzene konularak muhafaza ve teşhir edildiği yerlerdir (1 Mayıs 1305/1889 tarihli Müzeler Nz: 15 Hazir n 1333 tarihli Nakışlı Eserler ve Âsarı Nakşiyeye Mahsus Nz).

N

NAFAKA 1— *[alm. Unterhalt, Alimente.— fr aliments, pension alimentaire, dette alimentaire. — ing. maintenance, subsistence, allowance. — lât. alimenta].* Nafaka zaruret içinde bulunan kimseye nakdi ve istisnai hallerde ayni olmak üzere yapılan yardımdır. Bir kimsenin kimlerden nafaka istiyebileceğini kanun tâyin eder (MK 315).

2 — (Nafaka) (Es. H) Nafaka lûgat bakımından kişinin iyaline yani beslemeğe mecbur olduğu kimselere infak ettiği nesnedir. Istılâhta yiyecek, giyecek şeylerle meskenden ibarettir.

NAFAKA-İ EKARİP (nafaḳa-i aḳārib) (Es. H.) Usul ve füru ve havâşi nafakalarıdır.

NAFAKA-İ İDDET (nafaḳ-i-ʿiddad) (Es.H.) Kadının ıddeti içinde lâzım gelen nafakadır. Çünki koca boşadığı karısını ıddeti bitinceye kadar infakla mükelleftir.

NAFAKA-İ MAKZİYE (nafaka-i makżiyya) (Es. H.) Hâkim tarafından takdir olunan nafakadır.

NAFAKA-İ MARZİYE (nafaka-i marżiyya) (Es. H.) Men-leh-ün nafaka, yani nafaka alacaklısı ile menaleyh-in nafaka, yani nafaka borçlusunun rızalariyle aralarında kararlaştırdıkları nafakadır.

NAFAKA-İ MEFRUZA (nafaḳa-i mafrūża) (Es. H.) Kaza veya rıza ile takdir ve tâyin olunan nafaka demektir.

NAFAKA-İ MEMALİK (nafaḳa-i mamālīk) (Es. H.) Köle ve cariye nafakaları demektir.

NAFAKA-İ MUACCELE (nafaḳa-i muʿaccele) (Es. H.) İşlemeden verilen nafakadır. Meselâ koca başka bir mahalle giderken karısının bir senelik nafakasını birden verse bu nafaka-i muacceledir.

NAFAKA-İ MÜSTEDÂNE (nafaḳa-i mustadāna) (Es.H) Borç ile tedarik olunan nafakadır. Veresiye mal almakla olabileceği gibi ödünç para almakla dahi olur.

NAFAKA MÜKELLEFİYETİ *[alm. Unterhaltspflicht, Alimentationspflicht. — fr. action en demande de pension alimentaire. — ing. duty to furnish maintenance, duty as to maintenance].*

Muhtaç karı ve kocanın birbirini, ana ve babanın küçük çocuklarını, usulün füruu ve füruun usulü, refahta olan kardeşin kardeşlerini zarurete düştükleri halde infak ve onlara muavenet etmek mecburiyetidir.

NAFİA (Bayındırlık) **İŞLERİ** *[alm. öffentliche Arbeiten. — fr. travaux publics. — ing. public works].*

Devlet, vilâyet, belediye ve devlet müesseseleri nam ve hesabına, umumun menfaati için yapılan birtakım işlerdir. Bu işlerin mevzuunu gayri menkullerin inşası, işletilmesi, tamiri ve muhafazası teşkil eder. Nafıa işlerinin bariz vasfı, istisnai bir hukuk rejimine tâbi olmalarıdır. Bu rejimin neticesi olarak nafıa işlerinin kolaylıkla yapılabilmeleri için, «menafii umumiye namına istimlâk» kaidesi cari olur.

NAFİA VEKÂLETİ (Bayındırlık Bakanlığı) *[alm. Ministerium der Öffentlichen Arbeiten. — fr. Ministère des travaux publics. — ing. Ministry of Public Works].*

Devlet teşkilâtı içinde ve bir Bakanın emir ve idaresi altında, memleketin imarına ve ticari, iktisadi inkişafına ve içtimai kaynaşmasına hizmet eden ve devlet

hukuki muamelenin veya sözleşmenin muhtevasını hazırlayıcı mahiyette olmak üzere tahriklerde veya beyanlarda bulunmalarıdır.

Müzakereler hukukan ehemmiyeti haizdir. Umumiyetle böyle müzakereler açmak ve konuşmalara girişmek, tarafları hüsnü niyet kaidelerine uygun hareket tarzları ihtiyarına ve önemli sayılan ve normal iş münasebetlerine göre, karşı tarafça bilinmesine imkân bulunmıyan hal ve şartları bildirmeğe mecbur kılar. Bu vazifelerin yerine getirilmemesi halinde karşı taraf için zarar ziyanın tazminini istemek hakkı doğar. Bu tazminat mübadeleleri ya akdin yerine getirilmemesi veyahut haksız fiil ile izrar esaslarına dayanır (BK. 2, 22, 213, 41, 96, 192; TK 950).

MÜZARAA (muzāraʿa) (Es. H.) Bir taraftan arazi ve diğer taraftan amel (yani ziraat) olarak ve hasılat beyinlerinde taksim olunmak üzere bir nevi şirkettir.

MÜZAYEDE *bk.* Artırma ve eksiltme.

MÜZAYEDE İLE SATIŞ *[alm. Auktion; Verkauf durch Versteigerung, öffentlicher Verkauf an den Meistbietenden. — fr. vente aux enchères. — ing. sale by auction].*

Bir malın en çok arttırana verilmek üzere herkesin iştirak edebileceği surette satışa çıkarılmasıdır (BK 225 - 231; MK 633; İc İf K 114 - 116, 123 - 136: HMUK 570, 571).

MÜZAYEDEYE FESAT KARIŞTIRMAK *[alm. Abhalten vom Bieten (bei öffentlichen Versteigerungen). — fr. entrave à la liberté des enchères. — ing. impidine the liberty of auction].*

Müzayedelerin doğru ve normal seyrini cebir, tehdit, menfaat vâdi veya kabulü gibi, kanuna veya ahlâka aykırı müdahalelerle bozmak ve şaşırtmaktır.

Fesat karıştırılan müzayedelere karşı ilgililerce mahkeme nezdinde itiraz olunabilir. (BK 226; CK 366 - 368; Artırma ve Eksiltme K 70, 72).

MÜZEKKİ (muzakkī) (Es. H.) Şahitleri tezkiye için hâkim tarafından intihap olunan kimsedir.

MÜZE *[alm. Museum. — fr. musée. — ing. museum].*

Antika eserlerin nevilerine göre düzene konularak muhafaza ve teşhir edildiği yerlerdir (1 Mayıs 1305/1889 tarihli Müzeler Nz: 15 Hazir n 1333 tarihli Nakışlı Eserler ve Âsarı Nakşiyeye Mahsus Nz).

N

NAFAKA 1— *[alm. Unterhalt, Alimente.— fr aliments, pension alimentaire, dette alimentaire. — ing. maintenance, subsistence, allowance. — lât. alimenta].* Nafaka zaruret içinde bulunan kimseye nakdi ve istisnai hallerde ayni olmak üzere yapılan yardımdır. Bir kimsenin kimlerden nafaka istiyebileceğini kanun tâyin eder (MK 315).

2 — (Nafaka) (Es. H) Nafaka lûgat bakımından kişinin iyaline yani beslemeğe mecbur olduğu kimselere infak ettiği nesnedir. Istılâhta yiyecek, giyecek şeylerle meskenden ibarettir.

NAFAKA-İ EKARİP (nafaḳa-i aḳārib) (Es. H.) Usul ve füru ve havâşi nafakalarıdır.

NAFAKA-İ İDDET (nafaḳ-i-ʿiddad) (Es.H.) Kadının ıddeti içinde lâzım gelen nafakadır. Çünki koca boşadığı karısını ıddeti bitinceye kadar infakla mükelleftir.

NAFAKA-İ MAKZİYE (nafaka-i makżiyya) (Es. H.) Hâkim tarafından takdir olunan nafakadır.

NAFAKA-İ MARZİYE (nafaka-i marżiyya) (Es. H.) Men-leh-ün nafaka, yani nafaka alacaklısı ile menaleyh-in nafaka, yani nafaka borçlusunun rızalariyle aralarında kararlaştırdıkları nafakadır.

NAFAKA-İ MEFRUZA (nafaḳa-i mafrūża) (Es. H.) Kaza veya rıza ile takdir ve tâyin olunan nafaka demektir.

NAFAKA-İ MEMALİK (nafaḳa-i mamālīk) (Es. H.) Köle ve cariye nafakaları demektir.

NAFAKA-İ MUACCELE (nafaḳa-i muʿaccele) (Es. H.) İşlemeden verilen nafakadır. Meselâ koca başka bir mahalle giderken karısının bir senelik nafakasını birden verse bu nafaka-i muacceledir.

NAFAKA-İ MÜSTEDÂNE (nafaḳa-i mustadāna) (Es.H) Borç ile tedarik olunan nafakadır. Veresiye mal almakla olabileceği gibi ödünç para almakla dahi olur.

NAFAKA MÜKELLEFİYETİ *[alm. Unterhaltspflicht, Alimentationspflicht. — fr. action en demande de pension alimentaire. — ing. duty to furnish maintenance, duty as to maintenance].*

Muhtaç karı ve kocanın birbirini, ana ve babanın küçük çocuklarını, usulün füruu ve füruun usulü, refahta olan kardeşin kardeşlerini zarurete düştükleri halde infak ve onlara muavenet etmek mecburiyetidir.

NAFİA (Bayındırlık) **İŞLERİ** *[alm. öffentliche Arbeiten. — fr. travaux publics. — ing. public works].*

Devlet, vilâyet, belediye ve devlet müesseseleri nam ve hesabına, umumun menfaati için yapılan birtakım işlerdir. Bu işlerin mevzuunu gayri menkullerin inşası, işletilmesi, tamiri ve muhafazası teşkil eder. Nafıa işlerinin bariz vasfı, istisnai bir hukuk rejimine tâbi olmalarıdır. Bu rejimin neticesi olarak nafıa işlerinin kolaylıkla yapılabilmeleri için, «menafii umumiye namına istimlâk» kaidesi cari olur.

NAFİA VEKÂLETİ (Bayındırlık Bakanlığı) *[alm. Ministerium der Öffentlichen Arbeiten. — fr. Ministère des travaux publics. — ing. Ministry of Public Works].*

Devlet teşkilâtı içinde ve bir Bakanın emir ve idaresi altında, memleketin imarına ve ticari, iktisadi inkişafına ve içtimai kaynaşmasına hizmet eden ve devlet

daire ve müesseselerine ait her türlü bina ve inşaatın ve Türk mimarisinin tarzını tâyin ve birlik temin eyle mek, umumi ve hususi kanunların tahmil eylediği diğer işleri yapmakla mükellef Bakanlıktır. (Nafıa Vekâletinin Teşkilât ve Vazifelerine Dair K.)

NAFIA VE MALİYE DAİRESİ Devlet Şûrasının 1324 tarihli teşkilâtta ayrıldığı dört daireden biridir. Bu daire, nafıa ve maliye ile buna bağlı işler hakkındaki kanun ve nizamname lâyihalarını tetkik eder, hazırlar ve bu işler hakkında istişari mahiyette reyler verirdi.

Bu daire 1925 tarihli teşkilâtta da Maliye ve Nafıa Dairesi adiyle muhafaza edilmiş ve son teşkilâtta dairelerin ünvanları kaldırılarak birer numara alması üzerine bu dairenin yerine vazifesi daha genişlemiş olan Üçüncu Daire kaim olmuştur (Şûrayı Devlet K.)

NAHİYE (Bucak) *[alm. Stadtbezirk, kleinster Verwaltungsbezirk. — fr. canton. — ing. township, sub-district].*

Ülkenin idari taksimat derecelerinin üçüncüsü ve en küçüğüdür. Kaza gibi nahiye de sadece ülkenin merkeziyet bakımından idari taksimatının bir cüzünü teşkil eder. Hükmi şahsiyeti ve muhtariyeti yoktur. Nahiye mıntakası bir veya birçok köyleri ihtiva edebilir (Anayasa 89).

NAHİYE MECLİSİ 1292 tarihli «İdare-i Nevahi Nizamnamesi» ile her nahiye dairesinde ihdas edilen dörtten sekize kadar seçilmiş âzadan mürekkep meclistir. Nahiye halkı Müslüman ve Hıristiyanlardan mürekkepse meclis âzasının yarısı Müslüman ve yarısı Hıristiyan olmak lâzımdı.

NAHİYE MÜDÜRÜ *[alm. Bezirksvorsteher. — fr. directeur du canton. — ing. governor of a sub-district or township].*

Nahiyenin idare âmiridir. Nahiye müdürü kaymakamın madunu olan bir merkez memurudur.

NAİP 1 — *bk.* İstinabe.

2 — (na'ib) (Es.H.) Haiz olduğu salâhiyete binaen hâkimin, vazifesine mütaallik işlerde nasbettiği kimsedir.

NAKDİ TEMİNAT *[alm. Barkaution, Barsicherheit. — fr. garantie pécuniaire. — ing. pecuniary warrant (or guaranty)].*

Hükûmete ve hükümet daire ve müesseselerine karşı deruhte edilen herhangi bir hizmetin yapılmasını temin için, cezai şart mahiyetinde ve tahmin edilen bedelin veya ihale bedelinin kanunla muayyen nispeti tutarınca depozito olarak yatırılan paralarla, müteahhitlere istihkakına mahsuben peşin ve avans olarak verilen paralara mukabil aynı miktarda tevdi edilen ve kezalik bu paranın karşılığını temin maksadiyle hazineye irat kaydedilen tedavüldeki akçalardır. Nakit teminatı devlet taahhütleri ve avans tediyeleri hakkında olduğu gibi ticaret ve borçlar hukukuna ve Medeni Kanuna ve usul kanunlarına göre mahkemelere karşı da gösterilebilir.

NÂKIS BORÇLAR *[alm. unvollkommene Verbindlichkeiten, Naturalobligationen. — fr. obligations imparfaites. — ing. unperfect obligations. — lât. obligationes imperfectae, naturales obligationes].*

Kanunun alacaklıya dâva ve takip hakkı vermediği borçlardır. Fakat bu mahiyetteki bir borç ifa edilirse geri alınamaz (BK 504, 505).

NAKIS TEŞEBBÜS *bk.* Teşebbüs

NAKIS TRAMPA AKİTLERİ *bk.* Akid.

NAKİL VASITALARI *[alm. Fahrzeuge. — fr. moyens de transport. — ing. means of transport].*

Karada işleyen nakil vasıtaları için hemen bütün medeni memleketlerde kabul edilmiş bulunan bir esas, nakil vasıtasile bir zarara sebebiyet verilmesi halinde yalnız onu kullanan kimsenin değil, aynı zamanda nakil vasıtasının işleticisinin de malen mes'ul tutulmasıdır.

Bunun için de tasavvur nazariyesi değil, hasar nazariyesi göz önünde tutulmak suretile işleticinin kusuru bulunup bulunmadığına bakılmaksızın zarar ve ziyanı tazmine mahkûm tutulur.

Sularda veya sabit raylara tabi olmaksızın karada motör kuvvetile hareket eden nakil vasıtalarına «motörlü nakil vasıtası» *[alm. Kraftahrzeug. — fr. (véhicule) automobil. — ing. motor vehicle].* denir.

NAKİT *bk.* Para.

NAKL-İ ŞAHADET *bk.* Kitap.ı hükmi..

NAKLİYAT *[alm. Beförderung, Transport, Frachtgeschäft. — fr. transports. — ing. carriage, transports, forwarding].*

İnsan veya eşyanın demiryolu, gemi, araba, hayvan, tayyare gibi vasıtalarla bir yerden başka bir yere taşınmasıdır. Hukuk bakımından kıymeti olan nakliyat bir mukaveleye müsteniden yapılanıdır. Üç kısma ayrılır:

1 — Kara nakliyatı: *[alm. Landfrachtgeschäft. — fr. transport par terre. — ing. carriage by land]* bir ücret mukabilinde ve nakliye mukavelesine göre karada, göl ve nehirlerde yapılan nakliyattır. Nakli üzerine alan kimseye «nakliyeci» veya «nakliye müteahhidi» *[alm. Frachtführer. — fr. voiturier. — ing. carrier]* denir. Nakliye mukavelesi hiç bir şekle bağlı değildir. Bununla beraber gönderen, nakliyeciye isteği üzerine iki nüsha olarak bir «nakliye senedi» vermiye mecburdur (TK 887 vd; BK 431 vd).

Demiryolları ile nakliyatta, demiryolları işletme nizamnameleri tatbik olunur (TK 931).

2 — Deniz nakliyatı *bk.* Navlun mukavelesi.

3 — Havada nakliyat *bk.* Hava nakliyatı.

NAKLİYAT SİGORTASI *[alm. Transportversicherung. — fr. assurance de transport. — ing. insurance against risks of carriage].*

Bir yerden başka bir yere taşınan eşyanın yahut bu eşyayı taşıyacak olan vasıtalar ile umumi olarak nakliye malzemesinin uğrıyabilecekleri maddî zararlara ve kayıplara karşı akdolunan sigortadır. Otomobiller hakkında yapılmakta olan sigortalar o kadar tekemmül etmiştir ki, nakliyat sigortası poliçesi bazı hallerde «her türlü riziko» poliçesi şeklinde ortaya çıkmakta ve hem eşya sigortası, hem de mesuliyet sigortası ve hem de eşhas sigortası olarak teminat teşkil etmektedir (TK 983 - 988).

NAKLİYAT RESMİ *[alm. Transportsteuer, Beförderungssteuer, Verkehrssteuer. — fr. impôt sur le transport].*

Gerek devletçe, gerek şirketler ve eşhas tarafından muayyen tarifeye göre seyrüsefer ettirilen şümendüfer, tramvay ve tünel ile deniz nakliyatında vapurla seyahat eden yolcuların bilet paralarından mevkilere göre farklı bir nispette alınan ve nakliye kumpanya veya idareleri tarafından hazineye yatırılan bir vergidir.

NAKLİYECİ *bk.* Nakliyat.

NAKLİYE KOMİSYONCUSU *[alm. Spediteur. — fr. commissionaire de transport. — ing forwarding agent, carrier].*

Kendi namına ve bir müvekkil hesabına emtia naklettirmeyi kendisine meslek edinen kimselere denir (TK 879 vd; BK 447 vd).

NAKLİYE MUKAVELESİ *bk.* Nakliyat.

NAKLİYE MÜTEAHHİDİ *bk.* Nakliyat.

NAKLİYE SENEDİ *[alm. Frachtbrief. — fr. lettre de voiture. — ing. letter of carriage; way bill].*

Eşya naklinde, eşyayı gönderen tarafından iki nüsha olarak kanunda yazılı şekilde tanzim ve nüshalardan biri gönderen tarafından, diğeri nakliyeci tarafından imza edilen senettir. Nakliye senedi emre veya hâmile muharrer ise nakliyecinin imza etmiş olduğu senedin cirosu veya teslimi eşyanın mülkiyetini nakleder (TK 890 vd). Buna «irsaliye mektubu» da denir.

NAKZ *bk.* Bozma,

NAMA MUHARRER SENETLER *bk.* Naına yazılı senetler.

NAMA YAZILI SENETLER *[alm. Namenspapiere, Rektapapiere. — fr. titres nominatifs. — ing. personal shares, registered shares (not to the bearer).]*

Muayyen bir şahsın adına yazılı olan ve ancak usulüne uygun olarak devrolunabilen kıymetli evraktır.

NAM-I MÜSTEAR *[alm. Pseudonym. — fr. pseudonyme. — ing. pseudonym].*

1 — Bir şahsın sanat, edebiyat, ticaret hayatında yahut faaliyette bulunduğu herhangi bir işde hüviyetini gizlemek için ihtiyaryile seçtiği nama denir.

2 — (**nāmı musta'ār**) (Es.H.) Âriyet isim ve nam demektir. Bir senette bir kimsenin adına yazılı alacak hakkında o kimsenin «bâ senet filân kimse zimmetinde olan şu kadar kuruş alacak her ne kadar senette benim namıma yazılı ise de o para filânındır, senetteki ismim müsteardır» demesinde olduğu gibi.

NAMZET *bk.* İkame; namzetlik.

NAMZETLİK (Adaylık) *[alm. Kandidatur. — fr. candidature. — ing. candidateship, candidature. — lât. manus candidatorium].*

1 — Seçimle kurulan meclis ve kurullara üye olmak üzere gerek şahsan ve gerek seçimle alâkalı meclis ve kurullar tarafından, seçilmeleri seçenlerden alenen istenilen kimsenin yani «aday» *[alm. Kandidat. — fr. candidat. — ing. candidate. — lât. candidatus]* in halidir: Büyük Millet Meclisi üyeliğine, belediye, vilâyet idare heyetine, bir cemiyet idare heyetine veya başkanlığına namzetlik gibi.

2 — Memuriyet veya yargıçlığa ilk girişte geçirilen bir nevi staj ve alıştırılma devresidir ki bu devrede namzet *[alm. Anwärter, Bewerber, Beamtenanwärter, Stellenanwärter. — fr. aspirant, candidat. — ing. applicant]* ancak maaş ve ücret bakımından hakiki memurdan ayırdedilir.

NASAFET 1—(HH) *[alm. Billigkeit, Rechtlichkeit, Recht und Billigkeit. — fr. équité. — ing. justice, equity. — lât. aequitas].*

Nasafet (hakkaniyet), fertlerin kanun karşısında müsaviliği ve onların haklarına riayetin zaruri bulunduğu esaslarından tabiatiyle çıkarılan bir adalet prensibidir.

Meselâ: hâkim fahiş gördüğü cezai şartı (mukavele cezasını), kendi takdir hakkına dayanarak, azaltabilir. Ancak bu azaltma da böyle bir cezanın ne vakit fahiş sayılacağını, hangi miktara indirilmesinin hakkaniyetli ve doğru olacağını, bu cezanın korumayı istihdaf eylediği menfaata, cezayı ödemekle mükellef olanın malî kudret ve durumuna ve hâdisenin hususiyetlerine göre araştırarak en âdil olan hal tarzını bulmaya çalışacaktır (MK 4; BK 43, 47, 54).

2 — (DUH): Hakkında teamül ve mevzu hukuk kaideleri tatbik edilemiyen ihtilâflarda hakemin veya hâkimin hukukun umumi esaslarından ve siyasî vaziyetten mülhem olarak hakkaniyet prensibine müsteniden vereceği karara hâkim olan telâkkidir. Milletlerarası Daimî Adalet Divanı bu yolda bir kararı ancak tarafların mukaddem rizalariyle verebilir. Bu takdirde hakem ve hâkim (mahkeme) ihtilâfı her iki taraf için müsavi ve doğru bir hal suretine bağlar.

NAŞİZE (nāşiza) (Es. H.) Nüşuz maddesinden müştaktır. Nüşuz lûgatte, karının kocasından nefret edip kaçmasıdır. Istılahta, kocasının evinden bi-gayri hakkın çıkıp itaat etmiyen karıdır.

Meskenin mustakil olmaması veya kadının fena muameleye mâruz kalması gibi haklı bir sebeple terkeden kadın naşize sayılmaz.

NAVLUN *[alm. Fracht, Schiffsfracht (lohn). — fr. fret; prix du loyer d'un navire. — ing. freight. — lât. vectura].*

Denizde mal nakli için navlun mukavelesine veya kanuna müsteniden verilen ücrettir. Kiralıyanın navlundan dolayı yük üzerinde kanunî rehin hakkı vardır (TK 1085, 1105, 1155, 1164).

Pişmanlık navlunu: *[alm. Fautfracht. — fr. faux fret. — ing. deadfreight].* Kiracının yolculuk başlamadan evvel navlun aktinden cayması halinde ödemeye mecbur olduğu paradır (TK 1121 vd).

Mesafe navlunu *[alm. Distanzfracht — fr. fret de distance. — ing. distance freight].* Umulmıyan bir hal yüzünden gemisinin ziyaa uğramasiyle navlun mukavelesi de sona erer. Fakat bir miktar mal kurtarılmış ise bunlar için, gidilen yolun bütün yolculuk nispetine göre navlun ödenir ki, buna da mesafe navlunu denir (TK 1171 - 1177).

NAVLUN MUKAVELESİ *[alm. Seefrachtvertrag. — fr contrat d'affrètement. — ing. contract of affreightment, charter-party. — lât. conductio navis].*

Öyle bir akittir ki onunla: a — Kiralıyan gemisinin tamamını veya bir cüzünü kiracının emrine terk etmeyi, b — kiracının yükliyeceği yükü bir yerden diğer bir yere nakletmeyi bir ücret mukabilinde taahhüdeder.

Hukuki çeşitleri:

1) Tam gemi kiralaması (bizde ıskarça).

2) Yarım veya baş veya kıç ambara münhasır kiralama.

3) Kırkambar yani «parça mal» *[alm. Stückgüter.— fr. cueillette.— ing. parcels, piece goods, sundry goods]*. nakil mukavelesi.

Ticari çeşitleri:

1) Taym çarter *[alm. Zeitcharter. — fr. affrètement à temps. — ing. time charter]*: zaman üzerine navlun,

2) Trip çarter *[alm. Reisecharter. — fr. affrètement au voyage. — ing. trip charter]*: yolculuk üzerine navlun. Bugünkü mevzuatımıza göre geminin tamamının veya bir cüzünün kiralanmasında navlun mukavelesi ne resmî ne de yazılı şarta tâbi değil ise de taraflardan her biri mukavelenin yazılı olmasını istiyebilir. Kırkambarda konşimento tanzimi âdettir (TK 1097 vd).

NAZARİYE *[alm. Theorie. — fr. théorie. — ing. theory. — lât. ratio, doctrina]*.

1 — İlimde, kısmen veya ittifakla kabule mazhar olmuş esaslara metotlu bir surette dayanan düşüncenin mevzuu olan şeydir.

2 — İçtimai hayatta, hukuk şeniyetinin (realitenin) tatbikat sahasında oluşunun ilmî usul ve kaidelere göre doğru olarak ifadesidir.

Nazariye tatbikatın ilmî ifadesi olduğuna göre tatbikata uymıyan nazariye, indî ve ilim noktasından değersizdir.

NÂZIR 1—(nāzır) (Es.H.) Vasinin idaresini mürakabe eden kimsedir.

2— *bk.* Nezaret

NAZIR-I VAKF (nāẓir-i vaḳf) (Es. H.) Mütevelliye vakfa ait işlerde nezaret etmek ve bu işlerde rey bakımından mütevelliye merci olmak üzere nasbolunmuş olan zattır. Bazı memleketlerde nezaret lâfzını tevliyet makamında istimali mütearifitir. Bu yerlerde mütevelli mânasını ifade eder.

NEBBAŞ (nabbāş) (Es. H.) Ölülerin kefenlerini definlerinden sonra gizlice çalan kimsedir ki, had veya tâ'ziri muciptir.

NEBZ-İ AHİD (nabẕ-i' ahd) (Es. H.) Muahedeyi feshetmektir. Nebz kelimesi lûgatta «ilka», «ilâm»; «az bir şey» mânasınadır. Muhâribe «nâbiz» denir.

NECM (nacm) (Es. H.) Bir borcun taksitlerini ödemek için hulûl eden muayyen vakit ve vakti hulûl eden muayyen borçtur. Cem'i «nücum»dur.

Necm, yıldız demektir. Bir zamanlar yıldızların doğumiyle vakitler tâyin edilegeldiği cihetle hulûl eden vakitlere, ve vakti gelen borçlara, vazifelere mecaz tarikiyle «necm» denilmiştir. Bahusus mükâtebin mevlâsına tediyesini deruhte ettiği bedel-i kitabetin her taksitine bir necm denir.

NEFAN LİL-KANUN NAKZ 1—(naf'an li-'l-ḳānūn naḳż) (Es. H.) Prensip namına yapılan bir nakızdır. Eski Usul-ü Muhakeme-i Cezaiye Kanununa göre başmüddeiumuminin talebi üzerine cinâyetten beraet hakkındaki kararlar bozulabilirdi. Bu nakızlar beraet kararına tesir etmez, yani beraet kararı baki kalırdı.

2—Hukuk Usulüne göre 2500 kuruşa kadar olan dâvalara ait kararların Nefaan lil- Kanun temyizen tetkiki Başmüddeiumumi tarafından istenebilir (HMUK 427).

NEFAZ (nafāẕ) (Es. H.)Tasarrufat ı hukukiye üzerine o tasarruf hükmünün terettübetmesidir. Meselâ bey-i nâfizde bu akdin eseri olan mülkiyet filhal terettübeder yani satışın yapılması ile müşteri mebia, bâyi semene hemen malik olur.

NEFEL (nafal) (Es. H.) Ülülemrin müsaadesini istihsal etmeden düşmana karşı çıkan adedleri az bir cemaattır. Buna: «nüfel (nufal)» de denir. Cem'i «enfal (anfāl)» dir.

NEFER (nafar) (Es. H.) Üçten ona kadar olan efrattır. Mutlaka cemaat ve nefis mânasına da kullanılır.

NEFİ *bk.* Sürgün.

NEFİR (nafīr) (Es. H.) Lûgatta cemaat mânasınadır. Istilahta «canlarına, mallarına, çoluk ve çocuklarına, saldırmak üzere düşmanın gelmekte olduğunu belde halkına bildirmektir».

NEFİR-İ ÂM (nafīr-i 'ām) (Es. H.) Harb mıntakasında bulunan bütün efradın harb için seferber hale gelmesi demektir ki, ihtiyaca göre bunun dairesi tevessü eder.

NEFİR-İ HAS (nafīr-i ḫāṣṣ) (Es.H.)Muharebe için yalnız bir kısım efradın seferber hale gelmesi demektir. Bu, fazla kuvvete lüzum görülmediği takdirdedir.

NEF-Yİ MİLK (nafy-i milk) (Es. H.) Mülkü başkasına ikrar ile kendisinden nefyetmektir. Meselâ; bir kimse «şu dükkânın içindeki bütün mallar ve eşya filân oğlumundur, benim alâkam yoktur» dese o vakit mezkûr dükkân içinde mevcut olan bütün emval ve eşyayı o oğlu lehine ikrar ile kendi mülkiyet hakkını nef-yetmiş olur.

NEF - HASAR *bk.* Hasar.

NEHR İ HAS (nahr-i hāṣṣ) (Es. H.) Suyu muayyen kimselerin arazisine müteferrik ve münkasim olup mefazelere, yani kırlara cari olmıyan nehirdir.

NEHYEDİCİ HÜKÜMLER *[alm. Verbote, Verbotsvorschriften. — fr. dispositions prohibitives. — ing. prohibitions, restraint]*. Kanunun yapılmasına cevaz vermediği hususlara dair koyduğu hükümlerdir. Kanun bazen âmme intizamı mülâhazası ile bazı akitlerin yapılmasını menneder; bu takdirde yapılan muamele temamen batıl olur, hürriyetin ferag edilememesine dair olan hüküm gibi (MK 23); bazan da muayyen muamelelerin birtakım kimseler tarafından yapılmasına müsaade etmez, bu suretle yapılan muamele muteberdir, fakat yapan kimse inzibati bir cezaya mâruz kalır, memurların ticaretle iştigalden memnuiyetleri hakkındaki hüküm gibi (Memurin K 8,32). bk. Âmir hükümler.

NESEBİN REDDİ *[alm. Anfechtung der Ehelichkeit (eines Kindes). — fr. désaveu de paternité]*.

Kanunun baba saydığı kimsenin bu babalık karine hükmünü ortadan kaldırmak için açtığı dâvaya verilen isimdir. Dâva aşağıdaki hususiyetleri arz eder:

1. Nesep koca tarafından reddedilir. Kocadan başkasının meselâ ana veya çocuğun nesebi redde hakları

yoktur (MK. 242, 243). Kocanın dâva ikame edemiyeceği hallerde kanunun tâyin ettiği kimselerin de dâva açmağa hakları vardır;

2. Dâva ancak bir ay zarfında açılabilir. Bu sukutu hak müddetinin uzatılması muhik sebeplerin vucuduna bağlıdır (MK 242, 246).

3. Nesebin reddi ancak hâkimin hükmiyle olur.

NESEBİN TASHİHİ *[alm. Ehelichkeitserklärung. — fr. légitimation. — ing. declaration of legitimation. — lât. legitimatio].*

Evlilik dışında doğan çocukların evlilik içinde doğmuş gibi bir hale konmasıdır. Nesebin tashihi ana ve babanın yekdiğeri ile evlenmeleriyle tanıma suretiyle veya hâkimin hükmü ile yapılır. (MK. 247-252)

Nesebi tashih edilen çocuk ana ve babasına ve onların hısımlarına karşı nesebi sahih olan çocuğun hukukunu haizdir.

NESEBİ SAHİH ÇOCUK *[alm. eheliches Kind. — fr. enfant légitime. — ing. legitimate child].* Evlilik mevcut iken veya zevalinden itibaren üç yüz gün içinde doğan çocuktur (MK. 241.246).

NESEME (nasama) (Es.H.) Lûgatta, nefes, insan, her şeyin iptidası mânasınadır. Istılahta; azadedilmek üzere satın alınan köle demektir.

NESEP (nasab) (Es. H.) Lûgatta, hısımlık mânasınadır. Istılahta çocuğun ana, baba cihetlerinden olan iştirak ve ittisalidir.

NESEB-BİL AMUD (nasab bi-'l-'amūd) (Es. H.) Aşağıya doğru inen neseptir ki, çocuklar ve torunlar ve bunların çocukları arasındaki hısımlık gibi.

NESEP-BİL ARZ (nasab bi-'l-'arż) (Es. H.) Arzan olan neseptir ki, kardeşler ve oğulları ve amcalar ve oğulları arasında olan hısımlıktır.

NESEP-BİL TUL (nasab bi-'ı-tūl) (Es. H.) Yukarıya doğru uzanan neseptir ki babalar ve dedeler arasında olan ittisaldir.

NESEP DÂVALARI *[alm. Kindschaftsprozesse. — fr. actions concernant la filiation. — ing. petitions concerning legitimacy].*

Umumiyetle, evlilik içinde veya dışında doğmuş olanların neseplerinin tesbiti yolunda açılan dâvalara denir: Nesebin reddi dâvası, nesebin tashihi dâvası gibi (MK 242 vd, 249 vd).

NESEP *[alm. Abstammung. — fr. filiation. — ing. affinity].*

Biri diğerinin sulbünden gelmiş olmak veya böyle kabul edilmekten dolayı hakiki şahıslar arasında mevcudiyeti kabul edilen hısımlık rabıtasına nesep denir. Nesep; ikiye ayrılır:

1— **Sahih nesep:** *[alm. eheliche Abstammung. — fr. filiation légitime].* Dört şekilde husule gelir: a) evlenme içinde doğmakla, b) evlenme dışında doğan bir çocuğun ana ve babasının sonradan evlenmesi ile, c) hâkimin hükmü ile (MK 241-252), ç) evlât edinme yolu ile (MK 253-258)

2 — **Sahih olmıyan nesep** *[alm. ausserehelliches Kindesverhältnis. — fr. filiation illégitime, filiation naturelle]* ise evlenme dışında doğmakla beraber tashih olunmamış veya olunamamış halde kalan nesep demektir.

NESİL (nasil) (Es H.) Bir kimsenin evlâdı ve ilânihaye evlâdının evlâdıdır, erkek olsun kız olsun.

NESL-I VÂKIF (nasl-i vāḳif) (Es. H.) Vâkıfın çocuklarını ve torunlarını ifade eder. «Zürriyet» tâbirinin müradifidir.

NEŞİR (Yayın) **MUKAVELESİ** *[alm. Verlagsvertrag. — fr. contrat d'édition. — ing. publishing contract]*

Bir akittirki onunla edebi, ilmi ve bedii bir eserin müellifi veya halefleri o eseri bir naşire terk etmeği taahhüt ve naşir de o eseri çoğaltarak halk arasında neşretmeği iltizam eder (BK. 372).

NEŞİR HÜRRİYETİ *bk.* Matbuat Hürriyeti.

NEVADİR (navādir) (Es. H.) Zahir-i rivayata dair İmam-ı Muhammed tarafından yazılan kitapların gayrısında İmam-ı Azam, İmam-ı Ebu Yusuf, İmam-ı Muhammed'ten rivayet olunan mesaildir.

Bu mesail İmam-ı Muhammed'in Keysâniyyan, Hâruniyyan, Cürcaniyyan, Rakkiyat gibi kitaplarında ve İmam-ı Hasan İbn-i-Ziyad'ın muharrer namındaki kitabında ve İmam-ı Yusuf'un (Emâli) sinde mezkûr bulunan meselelerdir.

NEVAZİL (navāzil) *bk.* Vakıat

NEVİYLE TÂYİN OLUNAN BORÇLAR *[alm. Gattungsschulden. — fr. dettes d'une chose indéterminée; dettes déterminées par leurs genre. — ing. contract of fungible things. — lât. genus].*

Eda mevzuunun, ferdiyle değil, nevi ile tâyin olunması halidir. Bu yoldaki bir mukavelenin hüküm ifade edebilmesi için miktarın da söylenmesi lâzımdır. Miktarı gösteren bir kayıt bulunmadıkça (bir kilo şeker, yüz kuruşluk kahve gibi) yalnız nev'in tâyini bir borca vücut vermez. Bu mahiyeti haiz bir borcun borçluya yüklediği mükellefiyet o neve dâhil olan malları orta vasfından muayyen miktarının alacaklısına teslim edilmesidir (B K 70 T K 660).

NEZARET 1 — Osmanlı Devleti zamanında icra kuvvetinin birer uzvu olan dairelere verilen isimdir. Bu dairelerin başında bulunanlara «Nazır» denirdi. Bilâhare «Vekâlet» ve «vekil» denmiştir. Halen Bakanlık ve Bakan denir.

2 — (nazārat) (Es.H.) Vakfa ait işlerde rey almak hususunda mütevelliye merci olan makamdır. Bazı memleketlerde nezaret lâfzı tevliyet müradifi olarak kullanılır. Mütevelliye «vakfın nazırı» itlak olunur.

3 — *bk.* Murakabe No, 1

NIKZ-I-VAKF (naḳż-i vaḳf) (Es. H.) Asıl vakfın taş, kereste, kireç gibi döküntüleri demektir ki bunlar rakabe-i vakıftan sayılır. Binaenaleyh bunlar kabil ise vakfın imaretine sarf için saklanır, kabil değilse veya ziyaından korkulursa satılarak semeni vakf olarak kalır.

NİFAK (nifāḳ) (Es. H.) Küfrünü saklıyarak Müslüman görünmektir. Kalben münkir olduğu halde kendisini zâhiren Müslim gösteren kimseye «münafık» denir ki zâhir-i-haline nazaran hakkında islâm ahkâmı cari olur.

NİFAS (nifās) (Es. H.) Kadından vaz-ı hamli mü-

taakıp zuhur eden kandır ki ekser-i müddeti kırk gündür. «Lohusalık» denir.

NİHAİ KARAR *bk.* Karar.

NİKÂH (nikâḥ) (Es. H.) Kasten mülkü ,mut'ayı müfit olan bir akittir.

NİKÂH BİL-KİTABE (nikâḥ bi-'l kitāba) (Es.H.) Şahitlerin münderecatını işitmeleri veya mazmununa muttali bulunmaları şartiyle gaip hakkında mektup ile akdedilen nikâhtır. Şöyleki: Erkek kadına hitaben «Seni tezevvüç ettim» diye bir mektup yazıp kadın dahi şahitlere aynen okuduktan sonra «nefsimi filâna tezviç ettim» dese, yahut mazmununu anlatarak «filân kimse mektup yazmış beni hıtbe ediyor ben de nefsimi ona tezviç ettim» dese nikâh münakit olur.

NİKAH-I HEZL (nikâh-i hazl) (Es. H.) Hakiki veya mecazi mâna kasdolunmıyarak lâtife suretiyle yapılan nikâhtır ki gerçekten yapılan nikâh gibi sahihtir.

NİKÂH-I FÂSİT (nikâḥ-i fāsid) (Es H.) Sıhhat şartlarını câmi olmıyan nikâhtır: Şahitsiz veya bir şahitle veya hürmet (haramlık) sebeplerinden biri mevcut iken akdedilen nikâhlar gibi.

NİKÂH-İ FUZULİ (nikâḥ-i fużūlī) (Es. H.) Asîl veya veli veya vekil olmıyan kimsenin başkası namına akdettiği nikâhtır.

NİKÂH-İ GAYR-I LÂZIM (nikâḥ-i ġayr-i lāzim) (Es. H.) Sahih olmakla beraber feshi kabil olan nikâhtır.

NİKÂH-I BATIL (nikâḥ-i Bāṭıl) (Es. H.) nikâhı fâsit demektir.

NİKÂH-İ LÂZIM (nikâḥ-i lāzim) (Es. H.) Feshi kabil olmıyan nikâhtır.

NİKÂH-İ MEVKUF (nikâḥ-i mavḳūf) (Es. H.) Başkasının icazetine bağlı olan nikâhtır.

NİKÂH-I MUALLAK (nikâh-i mu'allaḳ) (E. H.) Şarta tâlik eden nikâhtır.

NİKÂH-I MUVAKKAT (nikâḥ-i muvaḳḳat) (Es.H.) Müddet beyan edilerek akdedilen nikâhtır ki caiz değildir.

NİKÂH-İ MUT'A (nikâḥ-i mut'a) (Es. H.) Müt'a veya temettü gibi intifa mânasına olan bir lâfız ile icra edilen nikâhtır. Bu nikâh bâtıldır.

NİKÂH-I NAFİZ (nikâḥ-i nāfiz) (Es. H.) Sıhhat şartlarını tamamen câmi olup icazete mevkuf olmıyan nikâhtır.

NİKÂH-İ RAKIYK (nikâḥ-i raḳiḳ . (EsH.) Köle ve cariyenin nikâhıdır ki nafiz olması malikinin icazetine mevkuftur.

NİKÂH-I SAHİH (nikâḥ-i ṣaḥīḥ) (Es. H.) Sıhhat şartlarını câmi olan nikâhtır.

NİKÂH-İ TENEZZÜHİ (nikâḥ-i tanazzuhī) (Es. H.) Mevlânın cariyesini kendisine nikâh etmesidir ki buna «nikâh-ı, ihtiyari» de denir.

NİSAB-I SİRKAT (nişāb-i sirḳat) (Es. H.) Bir dinar veya halis gümüşten on dirhem sikkedir. Kıymetçe bu miktardan az olan bir malı çalmak had.di sirkati icab etmez.

NİSAP (yetersayı) *[alm. fr. ing .Quorum].*

Bir mecliste, bir kurulda görüşmeye başlıyabilmek yahut karar verebilmek için bulunması şart olan üye miktarıdır.

NİSEB-İ A'DAD (nisab-i a'dād) (Es.H.) Adedlerin nispeti adedler beyninde mukayesedir.

İki adet yekdiğeriyle mukayese edildikte dört nispet hâsıl olur: Temasül, tedahül, tevafuk, tebayündür.

NİSPİ BUTLAN *bk.* Butlan.

NİSPİ HAKLAR *bk.* İzafi haklar.

NİSPİ MUVAZAA *bk.* Muvazaa.

NİSPİ TEMSİL *[alm. Proportional - Wahlrecht, Proporz. — fr. représentation proportionnelle. — ing. proportional elections],*

Parlemento ile idare edilen memleketlerde ekseriyet partisinin haricinde kalan partilerin de kuvvetleri nispetinde âza intihabetmelerini temin eden bir intihap sistemidir.

NİŞANLANMA *[alm. Verlöbnis.— fr. fiançailles.— ing. betrothal. — lât. consensus sponsalicius].*

Biri erkek diğeri kadın iki kimsenin yekdiğeriyle evlenmek hususunda verdikleri karşılıklı vaitle doğan mukaveledir.

Nişanlanmanın akdedilebilmesi için tarafların mümeyyiz olmaları lâzımdır.

Nişanlanma, tarafları evlenmeye icbara hak vermez, şukadar ki nişanın haksız olarak bozulması halinde maddî veya mânevi tazminat talebi mümkündür (MK 82 vd).

NİYABET *[alm. Regentschaft. — fr. régence. — ing. regency].*

Hükümdarlıkla idare edilen memleketlerde hükümdarlık makamının boş kalmasından veya hükümdarların küçüklük veya diğer bir sebeple kaasır olmasından dolayı hükümdarlık vazifesinin diğer bir şahıs veya meclis tarafından ifa edilmesi halidir.

Bu şahsa «Naip» *[alm. Regent. — fr. régent. — ing. regent]* ve meclise «Niyabet meclisi *[alm. Regentschaftsrat. — fr. conseil de régence. — ing. Council of Regency].* denir.

NİZAM *[alm. Ordnung.—fr. ordre, — ing. order regulation.— lât. ordo, instituta].*

Bir cemiyetin içtimai bünyesinden doğan ve o cemiyetin idamesi için riayet edilmesi zaruri bulunan düstur ve kaidelerin devlet tarafından konulan hükümlerle müeyyidelendirilmesi suretiyle meydana gelen düzenidir.

NİZAM-I CEDİT DEFTERDARLIĞI Osmanlı İmparatorluğunda «Nizam-ı Cedit» namı altında askerî teşkilât kurulduğu zaman tütün, enfiye, pamuk, afyon ve ispirto resimleri Nizam ı Cedit hazinesine varidat olarak tahsis ve bunun idaresi de «şık-kı sani defterdarı»na tevdi olunmuş ve bu defterdarlığa «Nizam-ı Cedit Defterdarlığı» denilmeye başlanmıştır. Nizam-ı Cedit teşkilâtının lâğviyle beraber hu defterdarlık da ortadan kalkmıştır.

NİZAMNAME (Tüzük) *[alm. Rechtsverordnung; Statut, Satzung. — fr. règlement. — ing. regulation, statut].*

1 — Kanunların tatbik suretlerini göstermek yahut kanunun emrettiği hususları tesbit etmek ve kanunlara muhalif hükümleri ihtiva etmemek üzere Bakanlar Kurulunca Danıştayın tetkikinden geçirilmek ve Cumhurbaşkanının onamına iktiran etmek suretiyle, tedvin edilen kaidelerdir (Anayasa 52).

2 — Bir cemiyetin veya anonim şirketin kuruluşuna ve işleyişine mütaallik esaslı hükümleri koyan ve ihtiva eden hukukî tasarruf ve vesikadır.

NİZAMNAME-İ ESASİ *bk.* Esas Nizamname

NİZASIZ KAZA (İhtilâfsız kaza) *[alm. freiwillige (Nichtstreitige) Gerichtsbarkeit. — fr. juridiction gracieuse (non contentieuse). — ing. voluntary jurisdiction]:*

Ferdin menfaatini korumak veya birbirine zıt olmıyan menfaatleri tanzim etmek için idari mahiyeti haiz olmakla beraber mahkemelere tevdi edilmiş olan işlerde karar verme, tedbir alma veya muamele yapmadır: vesayet, tereke işleri, tesisin tescili, ticaret sicilleri, anonim şirketlerin tasdiki, şifahi vasiyetname tanzimi, mirasın reddini tescil, mirasın resmî taksiyesi, evlâd edinmeye izin, eşyanın temhiri, tahriri, taksimi, şuyuun izalesi, bazı akitlerin tasdiki, tescili veraset senedi verilmesi, zayi olan ticari senedin iptali gibi (MK 31, 38, 74, 95, 96, 132, 157, 159, 161, 164, 177, 179, 190, 201, 394, 445, 554 556, 559-565, 572-575, 581, 590, 591, 592, 597, 602, 732, 734, 780-783, 809, 833, 839, 840, 921, 925; TK 26 vd, 299, 637-641; HMUK 546-570).

Nizasız kazada basit muhakeme usulü tatbik olunur (HMUK 507-511).

NOKSAN-I ARAZ (nuḳṣan-i arż) (Es. H.) Bir yerin ekilmezden evvel değeri olan ücretle ekildikten sonra değeri olan ücret arasındaki farktır.

NOKSAN-I SEMEN (nuḳṣān-i ṣaman) (Es. H.) Bigaraz ehli vukufun ihbariyle malûm olan semen noksanıdır.

NOTA *[alm. Note. — fr. note. — ing. note].*

Hariciye vekilleriyle elçiler arasında teatî edilen yazılı vesikadır. İki türlü nota vardır:

a) İmzalı nota: resmî müracaatlarda kullanılır. Gönderen tarafından daima imzalanır. Doğrudan doğruya hariciye vekiline veya elçiye yahut murahhasa hitabeder. Bir iş mektubu şeklinde yazılır ve mutat nezaket tâbirleriyle sona erer. Bazı hükümetler bu notalarda üçüncü şahsa hitap tarzını kullanmaktadırlar.

b) Sözlü nota: sözle yapılan bir beyanın hatırlanmasına yardım veya böyle bir beyanı teyidetmek veya böyle bir beyanın yerine kaim olmak üzre verilir. İmzasızdır. Üçüncü şahsa hitabeder. Elçi veya murahhas heyet adına yazılır. Nezaket tâbirleri kullanıp kullanmamak hususu takdire kalmıştır.

Bu iki nevi notadan herbirinin hangi hallerde kullanılacağı hususunda yerleşmiş bir kaide yoktur. Ciddi ve mühim hallerde imzalı nota, ikinci derece ehemmiyetli olan meselelerde sözlü nota kullanılacağı umumiyetle kabul edilmekle beraber, tatbikatta pek mühim meselelerde de sözlü nota kullanılmaktadır.

Sözlü nota, imzasız olduğundan elçi icabında bunu tasvip etmediğini söyliyebilir. İmzalı nota inkâr ve reddedilemez.

NOTER *[alm. Notar. — fr. notaire. — ing. notary public].*

Her asliye mahkemesi nezdinde, Noter Kanunu ile diğer kanunlarda gösterilen işleri, muayyen ücretleri mukabilinde görmekle mükellef, Adalet Bakanlığınca tâyin edilen ve hususi bir statüye tâbi memurdur. Ehliyet, tâyin usulleri, vazife ve mesuliyetleri «Noter Kanunu» ile tanzim edilmiştir. Eski kanunlar aynı anlamda «Kâtibi Adil, Mukavelat Muharriri» terimini kullanmışlardır.

NÖBET *[alm. Turnus, Ablösung, Reihe. — fr. tour, tour de rôle (service). — ing. turn].*

Müşterek vazifenin temadisini temin için alâkalılar arasında bu vazifenin zaman ölçüsü ile taksimidir.

NÖBETÇİ (Askerlikte) *[alm. Schildwache, Wachtposten. — fr. sentinelle. — ing. guard, sentry, sentinel].*

Hazarda ve seferde emniyet, muhafaza, disiplin ve gözetme maksatlariyle bir yere konulan ve muayyen bir mıntakası ve talimatı bulunan silâhlı tek veya çift askerdir (Ordu Dahilî Hizmet Kanunu 72-78; As CK15).

NUKUD (nuḳūd) (Es. H.) «Nakd»ın cemi olup altın ve gümüşten ibarettir. Rayici olan mağşuş akçe ve kaime nakit hükmündedir.

NUKUD-U MEVKUFE (nuḳūd-i mavḳūfa) (Es. H.) Vakfolunan paralardır.

NÜFUS *[alm. Bevölkerung, Einwohnerschaft, Einwohner. — fr population, habitants. — ing. population, inhabitants].*

Bir memlekette yaşıyan insanlardır. Nüfus kanununa göre bu insanlar yerli ve misafir olmak üzere iki kısma ayrılır. Yerliler bir yerin asıl ahalisiyle sonradan gelip orada yerleşmiş ve o yerin bağlı bulunduğu nüfus idaresindeki nüfus kütüğüne ve siciline kaydedilmiş bulunanlardır.

Bir sanat, ticaret, memuriyet, tahsil gibi sebeplerle muvakkaten oturan ve o bölgenin nüfus kütüğüne mukayyet olmıyanlar misafirdir (Nüfus K 1).

NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI *[alm. Geburtsschein. — fr. acte d'état civil. — ing. certificate of birth].*

Bir kimsenin nüfus kütüğündeki (ahvali şahsiye sicilindeki) kaydının suretidir (Nüfus K).

NÜFUS MEMURU (Ahvali şahsiye memuru) *[alm. Personenstandsbeamter (Al.); Zivilstandsbeamter (İs) — fr. officier d'état civil — ing. registration-office].*

Şahsi haller kütüklerinin tutulması ve bunlara dair vukuatın yürütülmesi vazifeleriyle mükellef olan memurlara denir. Yabancı memleketlerdeki Türk vatandaşlarının nüfus memurluğu vazifesini Türk konsolosluğu yapar (MK 35 dv).

NÜFUS SAYIMI *[alm. Volkszählung. — fr. recensement (de la population). — ing. census. — lât. census].*

Bir memleketin yerli ve yabancı umumi nüfusunun miktarını ve bu nüfusun cins, yaş ve meslek gibi hususiyetlerini tesbit etmek üzere muayyen zamanlarda devletçe yapılan sayımlardır. Bizde her beş senede bir kere yapılır (893 No. K).

NÜFUZU SUİİSTİMAL *bk.* Memuriyet ve mevki nüfuzunu suiistimal.

NÜKÛL (yeminden) (nukūl) (Es. H.) Kendisine yemin teveccüh eden kimseye yemin teklif olunduğunda «yemin etmem» diye sarahaten yahut özürsüz sükût ile delâleten yeminden imtina etmesidir ki esbab-ı hükümden birisidir.

Şu halde müddei dâvasını ispat edemiyerek talebiyle müddeaaleyhe yemin verildiğinde müddeaaleyh yeminden nükûl ederse hâkim bununla hüküm eder.

NÜMAYİŞ *[alm. Demonstration. — fr. démonstration. — ing. demonstration].*

Tehdit veya ültimatom mahiyetinde olmak üzere bir devletin diğer devlete karşı silâhlı gösterisidir.

NÜMUNE (Örnek) ÜZERİNE SATIŞ *[alm. Kauf nach Muster. — fr. vente sur échantillon. — ing. sale according to pattern].*

Nevile tâyin olunan bir malın verilen nümuneye göre teslimini taahhüt etmektir. Bu mahiyetteki bir satışta, nümune kendisine verilen taraf, elindeki nümunenin kendisine teslim edilen nümune olduğunu ispata mecbur değildir. Fakat diğer taraf hilâfını ispat edebilir (BK 218; TK 708).

NÜZUL ANİL VAZÂİF (nuzūl 'an-il-vazā'if) (Es. H.) Mütevelli, nazır, câbi gibi cihât sahiplerinin uhdelerindeki hizmetlerden - başkalarına verilmek üzere - istifa etmeleridir.

Bu suretle cihetin kendisine verilmesi matlup olan kimseye «Menzul - ün leh» denir.

O

OBJEKTİF HUKUK *[alm. objektives Recht, Recht im objektiven Sinne. — fr. Droit (objektif). — ing. Law. — lât. ius].*

Cemiyet halinde yaşıyan insanların münasebetlerini tanzim eden müeyyedelendirilmiş kaidelerin heyeti mecmuasıdır.

Objektif hukuk kaidelerinin mesnedinin ne olduğu hususunda hukukçular arasında görüş ayrılığı vardır: Bir kısmı, bu kaidelerin muhtevasına ehemmiyet vermiyerek sadece dış alâmetlere (amme kudretince konmuş olmak, müeyyide gibi) bağlanmakta ve tariflerini bu bakımdan yapmaktadırlar ki bunlar alelumum «Müspet veya Mevzu Hukuk Mektebi»nin türlü temayüllerine mensup olanlardır. İkinci bir zümre (sosyal hukuk ve tabii hukuk taraftarları gibi), şekilden ziyade kaidelerin muhtevasını göz önünde bulundurarak objektif hukukun irade mahsulü olmadığını ve muayyen bir gayeye teveccüh eylediğini söylemektedir. Diğer bir kısım hukukçular ise, terfiki bir metodla hem şekli, hem de muhtevayı tariflerine esas yapmaktadırlar. Bu sonuncu bakımdan objektif hukuk; salâhiyettar makam tarafından umumun faidesi veya topluluğun müşterek iyiliği için konmuş, ve müessirliğini temin maksadiyle kaideten, müeyyide ile teçhiz edilmiş bir içtimaî hayat nizazamıdır.

OBJEKTİF HÜSNÜNİYET *bk.* Hüsnüniyet.

OBLİGASİYON *bk.* Borç, Tahvilât.

OCAKLIK *bk.* Timar, Zaamet, Has, Yurtluk.

ODA HAPSİ *[alm. Stubenarrest. — fr. arrêts (simples ou domestiques). — ing. confinement to one's room].*

Askerî disiplin cezalarından biridir. Hem subaylara ve hem de erlere tatbik olunur. Son haddi dört haftadır.

Subaylar bu cezayı tek başına bir hapis odasında geçirirler, emir veremezler, umumî hizmetten mahrumdurlar.

Oda hapsi cezasını erler, muayyen bir hapis odasında topluca geçirirler. Erbaşlar hizmetten mahrumdurlar. Onbaşı ve erler ağır hizmetlerde kullanılabilirler (As. CK 23, 25).

OKIYYE (uḳḳiyya) (Es. H.) Şeran kırk dirhem miktarıdır. Bazılarınca yedi veya dokuz miskale de itlâk olunur.

Halk tarafından « okka = Kıyye » diye kullanılan vezin miktarı beldelere göre tebeddül eder.

Okka *bk.* Okkiyye.

OKTRUVA (Duhuliye resmi) *[alm. städtische Abgabe, Oktroi. — fr. octroi. — ing. octroi, city toll, ton dues].*

İstihlâk eşyasının şehir ve kasabalara girmelerinde alınan ve Belediye Vergi ve Resimleri kanununda «duhuliye resmi» adiyle teyit ve matrah ve nispeti mahalleri belediyesinin kararıyle tâyin olunan ve belediyeler gelirlerinden olan bir resimdir. 2256 No.lu Kanunla kaldırılmış ve buna karşılık olmak üzere, gümrük resimlerine belediyeler hissesi olarak yüzde on zam edilmiş ve bu zamların geliri, İçişleri Bakanlığına nüfusları nisbetinde belediyelere dağıtılmak usulü konmuştur.

OLGUNLUK İMTİHANI *[alm. Reifeprüfung. — fr. examen de maturité. — ing. matriculation examination].*

Lise öğrencilerinin Üniversiteye ve yüksek mekteplere girebilmesi için muayyen derslerden vermeğe mecbur olduğu devlet imtihanıdır.

OLİGARŞİ *[alm. Oligarchie. — fr. oligarchie. — ing. oligarchy].*

Devlet nüfuz ve kuvvetini bir kaç kişinin bir kaç ailenin veya bir sınıfın ellerinde tutmalarından ibaret olan siyasî rejime denir.

Aristokrasi, oligarşinin bir nevidir. Demokrasi ve monarşi, oligarşiye zıt rejimlerdir.

ONDALIK *bk.* Âşar.

ORDİNO *[alm. Bordzettel, vorläufiger Empfangsschein, Steuermannsquittung, Matesreeeipt. — ing. mate's receipt].*

NÜFUZU SUİİSTİMAL *bk.* Memuriyet ve mevki nüfuzunu suiistimal.

NÜKÛL (yeminden) (nukūl) (Es. H.) Kendisine yemin teveccüh eden kimseye yemin teklif olunduğunda «yemin etmem» diye sarahaten yahut özürsüz sükût ile delâleten yeminden imtina etmesidir ki esbab-ı hükümden birisidir.

Şu halde müddei dâvasını ispat edemiyerek talebiyle müddeaaleyhe yemin verildiğinde müddeaaleyh yeminden nükûl ederse hâkim bununla hüküm eder.

NÜMAYİŞ *[alm. Demonstration. — fr. démonstration. — ing. demonstration].*

Tehdit veya ültimatom mahiyetinde olmak üzere bir devletin diğer devlete karşı silâhlı gösterisidir.

NÜMUNE (Örnek) ÜZERİNE SATIŞ *[alm. Kauf nach Muster. — fr. vente sur échantillon. — ing. sale according to pattern].*

Nevile tâyin olunan bir malın verilen nümuneye göre teslimini taahhüt etmektir. Bu mahiyetteki bir satışta, nümune kendisine verilen taraf, elindeki nümunenin kendisine teslim edilen nümune olduğunu ispata mecbur değildir. Fakat diğer taraf hilâfını ispat edebilir (BK 218; TK 708).

NÜZUL ANİL VAZÂİF (nuzūl 'an-il-vazā'if) (Es. H.) Mütevelli, nazır, câbi gibi cihât sahiplerinin uhdelerindeki hizmetlerden - başkalarına verilmek üzere - istifa etmeleridir.

Bu suretle cihetin kendisine verilmesi matlup olan kimseye «Menzul - ün leh» denir.

O

OBJEKTİF HUKUK *[alm. objektives Recht, Recht im objektiven Sinne. — fr. Droit (objektif). — ing. Law. — lât. ius].*

Cemiyet halinde yaşıyan insanların münasebetlerini tanzim eden müeyyedelendirilmiş kaidelerin heyeti mecmuasıdır.

Objektif hukuk kaidelerinin mesnedinin ne olduğu hususunda hukukçular arasında görüş ayrılığı vardır: Bir kısmı, bu kaidelerin muhtevasına ehemmiyet vermiyerek sadece dış alâmetlere (amme kudretince konmuş olmak, müeyyide gibi) bağlanmakta ve tariflerini bu bakımdan yapmaktadırlar ki bunlar alelumum «Müspet veya Mevzu Hukuk Mektebi»nin türlü temayüllerine mensup olanlardır. İkinci bir zümre (sosyal hukuk ve tabii hukuk taraftarları gibi), şekilden ziyade kaidelerin muhtevasını göz önünde bulundurarak objektif hukukun irade mahsulü olmadığını ve muayyen bir gayeye teveccüh eylediğini söylemektedir. Diğer bir kısım hukukçular ise, terfiki bir metodla hem şekli, hem de muhtevayı tariflerine esas yapmaktadırlar. Bu sonuncu bakımdan objektif hukuk; salâhiyettar makam tarafından umumun faidesi veya topluluğun müşterek iyiliği için konmuş, ve müessirliğini temin maksadiyle kaideten, müeyyide ile teçhiz edilmiş bir içtimaî hayat nizazamıdır.

OBJEKTİF HÜSNÜNİYET *bk.* Hüsnüniyet.

OBLİGASİYON *bk.* Borç, Tahvilât.

OCAKLIK *bk.* Timar, Zaamet, Has, Yurtluk.

ODA HAPSİ *[alm. Stubenarrest. — fr. arrêts (simples ou domestiques). — ing. confinement to one's room].*

Askerî disiplin cezalarından biridir. Hem subaylara ve hem de erlere tatbik olunur. Son haddi dört haftadır.

Subaylar bu cezayı tek başına bir hapis odasında geçirirler, emir veremezler, umumî hizmetten mahrumdurlar.

Oda hapsi cezasını erler, muayyen bir hapis odasında topluca geçirirler. Erbaşlar hizmetten mahrumdurlar. Onbaşı ve erler ağır hizmetlerde kullanılabilirler (As. CK 23, 25).

OKIYYE (uḳḳiyya) (Es. H.) Şeran kırk dirhem miktarıdır. Bazılarınca yedi veya dokuz miskale de itlâk olunur.

Halk tarafından « okka = Kıyye » diye kullanılan vezin miktarı beldelere göre tebeddül eder.

Okka *bk.* Okkiyye.

OKTRUVA (Duhuliye resmi) *[alm. städtische Abgabe, Oktroi. — fr. octroi. — ing. octroi, city toll, ton dues].*

İstihlâk eşyasının şehir ve kasabalara girmelerinde alınan ve Belediye Vergi ve Resimleri kanununda «duhuliye resmi» adiyle teyit ve matrah ve nispeti mahalleri belediyesinin kararıyle tâyin olunan ve belediyeler gelirlerinden olan bir resimdir. 2256 No.lu Kanunla kaldırılmış ve buna karşılık olmak üzere, gümrük resimlerine belediyeler hissesi olarak yüzde on zam edilmiş ve bu zamların geliri, İçişleri Bakanlığına nüfusları nisbetinde belediyelere dağıtılmak usulü konmuştur.

OLGUNLUK İMTİHANI *[alm. Reifeprüfung. — fr. examen de maturité. — ing. matriculation examination].*

Lise öğrencilerinin Üniversiteye ve yüksek mekteplere girebilmesi için muayyen derslerden vermeğe mecbur olduğu devlet imtihanıdır.

OLİGARŞİ *[alm. Oligarchie. — fr. oligarchie. — ing. oligarchy].*

Devlet nüfuz ve kuvvetini bir kaç kişinin bir kaç ailenin veya bir sınıfın ellerinde tutmalarından ibaret olan siyasî rejime denir.

Aristokrasi, oligarşinin bir nevidir. Demokrasi ve monarşi, oligarşiye zıt rejimlerdir.

ONDALIK *bk.* Âşar.

ORDİNO *[alm. Bordzettel, vorläufiger Empfangsschein, Steuermannsquittung, Matesreeeipt. — ing. mate's receipt].*

Deniz yoluyle yapılan mal nakliyatında acentadan alınan vesikadır ki bu, yük gemiye verilirken eşyayı alan gemi zabitine tevdi edilir Ordinonun bir nushası gemide kaldığı halde diğer nüshası imza edilerek yükletene iade edilir. İşbu nüsha mukabilinde konşimento ihdas edilir. Yük ordinosuna «yükleme ruhsatnamesi» veya «gemi ilmühaberi» de denir.

ORDU *[alm. Armee, Heer. — fr. armée. — ing. army].*

Devletin varlığını, istiklâl ve şerefini diğer bir devlete karşı korumak esas vazifesi olan kara, deniz, hava silâhlı kuvvetlerinin mecmuudur.

Ordu kuvvetleri, memlekette zuhur edecek bir iğtişaş ve isyanı bastırmakla mükellef olan emniyet kuvvetlerine kanuna göre bazan yardım vazifesiyle de mükellef tutulurlar.

Ordu diğer bir mâna ile, kara ordusunun en yüksek teşkilâtına da denir.

Hazerde ordu müfettişliği teşkilâtı, seferde ordu komutanlığı teşkilâtına çevrilir ve ordu müfettişliği adı ordu komutanlığı olur (Ordu Dahili Hizmet Kanunu 24, 34; Vilâyet idaresi K 27).

ORDU EMRİ *[alm. Armeebefehl, Heeresbefehl. — fr. ordre du jour. — ing. order of the day, general order].*

Askerî hizmetler hakkında Ordu komutanlarınca yapılan tâmimlere bu isim verildiği gibi, askerî kanunları, nizamnameleri, talimatname ve talimatları ve askerî mukarreratı muhtevi olarak her ay neşredilmekte olan mevkut askerî mecmuaya da «ordu emirnamesi» ismi verilmiştir.

ORDU TEŞKİLÂTI *[alm. Wehrverfassung. — fr. organisation militaire. — ing. army organisation].*

Ordu, müsellâh hizmet, ordu idaresi ve askerî kazadan ibaret üç esaslı uzuv üzerine kurulmuştur.

1 — Müsellâh hizmetin mevzuu; millî müdafaa için askerî teşkilât yapmak, asker yetiştirmek ve icabında askeri kullanmaktır. Müsellâh hizmete, ordunun teşekkülünde vatandaşlar üzerinde müessir olan askerlik mükellefiyeti, askerlerin ve askerlik işlerinin, terakki ve inkişafı noktasından, teftiş ve murakabesi ve nihayet diğer müteferri bazı millî müdafaa hizmetleri de dahildir.

2 — Ordu idaresi; esas itibariyle askerî kıta ve müesseseler için zarurî olan maddî ihtiyaçların ve malzemenin tedarik ve ihzarına taallûk eden hizmetlerdir.

Bundan başka ordudan ayrılanlara yardım, onları himaye (tekaüt, malûliyet vesaire) de ordu idaresine taallûk eden mühim vazifelerdendir.

3 — Askeri kaza; Askerî ceza kanununda yazılı suçları muhakeme, askerî cezaları hükmetmek ve askerlerin zatî işlerine taallûk eden idarî dâvaları görmek salâhiyetini tazammun eden ve umumî kazadan ayrılmış olan adlî hizmetlerdir ki bunlar adlî âmirlerle askerî adlî hâkimler ve askerî mahkemeler tarafından görülür.

ORMAN HUKUKU *[alm. Forstrecht — fr. législation sur les forêts. — ing. forest-laws, forest regulations].*

Ormanlarımızı her bakımdan ilgilendiren hukuk kaidelerinin topluluğu Yurdumuzda ormanlarda medeni kanunun kabulivle tam ferdi mülkivet esasına bağlanmış ve bunlar üzerinde her türlü kişilerin mülkiyet hakları kabul edilmişti. Yalnız 3116 sayılı Orman Kanunu gerçek kişilerin malik olacakları ormanların Devlet ormanları ile yakınlıkları ve uzaklıkları bakımından Orman üzerinde gerçek kişilerin mülkiyetine ehemmiyetli takyitler koymuş ve bu yüzden yani Devlet ormanlarına yakınlık ve münasebetleri bakımından bazı hususî ormanların kamulaştırılması cihetine gidilmiştir.

9 temmuz 1945 tarih ve 4785 sayılı kanun ise Ormanlar üzerindeki mülkiyet hakkının yalnız devlete ait olabileceği esasından hareketle, gerçek veya tüzel kişilerle vakıflara ve köy, belediye, özel idare kamu tüzel kişilerine ilişkin bütün ormanların devletleştirileceğini kararlaştırmıştır.

En son hukuki durumumuza göre ormanda bazı istisnalar hariç olmak üzere Devletten başka hiç bir gerçek veya tüzel kişi mülkiyet hakkı kazanamaz ve eskiden kazanılmış olanlar da adı geçen kanun hükümleri geregince kamulaştırılır.

Bu suretle tamamı devletleştirilmiş olan ormanlarımızın işletilmesi, korunması, imarı, geliştirilmesi işi, Tarım Bakanlığına bağlı Orman Umum Müdürlüğüne verilmiştir (3116, 3204, 3445, 3818, 3904, 4767, 4785, no.lu K)

OROS Bir şaphane veya memlehanın, tuzlanın muayyen olan satış bölgeleridir.

ORTAK *bk.* Şerik; Suçta iştirak.

ORTAKLIK *bk. Şirket.*

OSMANLI BANKASI *[alm. Ottomanbank. — fr. Banque Ottomane. — ing. Ottoman Bank],*

Memlekette mahdut miktarda (azami iki yüz yetmiş dokuz bin altmış dokuz liralık) bankanot ihracı imtiyazını ve bazı muafiyetleri haiz olmakla beraber bankacılık muamelâtı mahdut olmıyan ve anonim şirket halinde kurulmuş bulunan (kurulduğu tarih 1863) bankadır. Son vaziyeti 2292 ve 3341 No.lu kanunlarla tesbit edilmiştir.

OTARŞİ *bk.* İktisadi Yeterlik.

OTLAK *bk.* Mer'a.

OTOPSİ *[alm. Leichenschau, Obduktion. — fr. autopsie. — ing. post-mortem examination, autopsy, coroner's inquest. — lât. sectio, corpus mortui aperire].*

Ölünün hem zahiri, hem de dahili muayenesini gerektiren ve Ceza Usulünde «keşif» sayılan bir araştırma vasıtasıdır. Otopsi yargıcın ve tehirinde zarar umulan hallerde Cumhuriyet Savcısının huzurunda iki hekim - birinin adli hekim olması lâzımdır - tarafından yapılır. Zaruret halinde kanun, otopsinin bir hekim tarafından yapılmasına müsaade eder. Ölüyü son hastalığında tedavi eden hekim otopsi yapamaz.

Otopside başın, göğsün, ve karnın açılması lâzımdır (CMUK 79).

OTORİTE *[alm. Staatsgewalt, Macht; Behörde, Obrigkeit. — fr. autorité. — ing. authority. — lât. auctoritas].*

1 — Hâkimiyeti kullanma, emretme kudretidir.

2 — Hâkimiyeti kullanma, emretme kudret ve salâhiyetini kullanabilen devlet ve idare uzuvları ve memurlarıdır.

OTURUM *bk.* Celse

OY *bk.* Rey.

Ö

ÖDEME *bk.* İfa.

ÖDEME EMRİ *[alm. Zahlungsbefehl. — fr. commandement de payer. — ing. order of payment, warrant].*

Para veya teminat borçu için bir şahıs aleyhinde vâki olan ilâmsız takip talebi üzerine o şahsa icra dairesinden tebliğ edilen emirdir (İc İf K 60).

ÖDEME KABİLİYETİ *[alm. Zahlungsfähigkeit.— fr. solvabilité. — ing. solvency].*

Borçlunun borçlarını ödiyebilecek bir halde olmasıdır. İflâs hükümlerine tâbi olup ilâmsız takip neticesinde iflâsı istenen şahsın takip olunan borcu ticaret mahkemesinden verilen on günlük mühlet içinde ödemesi, yahut mahkeme veznesine depozito etmesi, aciz halinde olmadığına yani ödeme kabiliyetine delil sayılır. Bu halde, aleyhindeki iflâs talebi mahkemece reddedilir (İc İf K 158, 173, 177 f 4).

ÖDEMELERİN TATİLİ *[alm. Zahlungseinstellung. — fr. cessation (suspension) de payen ent. — ing. suspension (stopping) of payments, insolvency].*

Bir şahsın borç ödemek içini bırakıvermesidir. Borçlarımı tamam olarak ödiyemiyeceğim diye açıktan beyanda bulunması, yahut fiilî olarak birden ziyade ödemelerini kesmesi bu hususta aynı neticeyi hâsıl eder. Borçlunun bu söz veya hali aczine delil tutulur. Borçlunun taahhütlerinden kurtulmak için kaçmış olduğunun anlaşılması da ödemelerini kestiğine delil olur (İc İf K 177 No. 2).

ÖDENEK *bk.* Tahsisat.

ÖDÜNÇ PARA VERME Paraya taallûk eden bir karz muamelesidir. Faizden para kazanmak istiyen ve bu sebeple ödünç para verme işleriyle uğraşan hakiki ve hükmi şahıslar hükümetten izin almağa mecburdurlar. İzin almadan faizle ödünç para vermeği itiyat etmiş olanlara «tefeci» denir. Tefecilik bir suçtur (Ödünç Para Verme İşleri K.).

ÖLÇÜ VE AYAR MEVZUATI *[alm Mass - und Gewichtsrecht. — fr. législation sur les mesures et poides. — ing. legislation governing the weights and measures].*

Her nevi ölçülerin ayarlanmasını esas ittihaz eden mevzuat. Ölçüler K; Ölçüler Nz.).

ÖLÜ GÖMMEK *[alm. Bestattung, Beerdigung.— fr. enterrement. — ing. burial, interment].*

Şehir, kasaba ve köylerde mezarlıklara ölülerin gömülmesidir. Yalnız Bakanlar Kurulu, fevkalâde hallerde ve sıhhi mahzur olmadığı takdirde muayyen ve malûm mezarlık dışına ölü gömülmesine müsaade edebilir. Müsaade almadan muayyen ve malûm mezarlık dışına ölü gömmek suçtur. (CK 262; CMUK 152; Umumi Hıfzıssıhha K 211 - 220, 299).

ÖLÜLERE HAKARET VE SÖĞME *[alm. Verleumdung Verstorbener. — fr. outrage aux morts; manquement de respect au souvenir d'un mort].*

1) Kendisine karşı hakaret veya söğme suçu işlenmiş olan kimsenin şikâyetname vermezden evvel ölmesi veya hakaret veya söğme suçunun ölmüş bir kimsenin hatırasına karşı işlenmesi halinde, ölünün karısı, kardeşleri, usul ve furuğu, veresesi şikâyetname verebilirler. (C K 488); *bk.* Hakaret ve söğme.

2) Bir ölünün ceset ve kemikleri üzerinde hakaret sayılan fiillerde bulunmak veya hakaret maksadı ile bir ölünün kısmen veya tamamen cesed veya kemiklerini almak cürümdür (C K 178).

ÖLÜLER HUKUKU *[alm. Totenrecht. — fr. droits des morts.].*

1 — Umumiyetle iki mânası vardır: a) Objektif mânada ölüler hukuku, ölü ile alâkalı münasebetlere taallûk eden kaidelerin umumudur. b) Sübjektif mânada ölülerin hakları, ölüm ile nihayet bulmıyarak, örf ve âdetçe tanınmak veya kanun hükümleriyle tanzim edilmek suretiyle, ölümden sonra dahi devam eden, şahsiyete bağlı haklardır. Telif hakkı nasıl ölümden sonra da himayeye mazhar oluyorsa, ölünün başka şahsiyet hakları da müstakildir, varlık iktisabeder ve himaye olunur: Ölünün namus ve şerefi, terekesi, cesedi gibi. *bk.* Ölülere hakaret ve söğme.

2 — Hususi hukukta ve âmme hukukunda: a) Miras hukukundaki hakları bilhassa ehemmiyeti haizdir. Tereke ölümle intikal eder. Cenaze masrafları tereke-den indirilir. Son arzuları ölümünden sonra yerine getirilir. Namzet tâyin etmek suretiyle ölümünden sonra dahi terekesi üzerinde tasarruf edilebilir vs... b) Bizzat ceset himaye görür. Cesedin usulü dairesinde gömülmesi lâzımdır. Mirasçıları naaşı satmak suretiyle tasarruf edemezler. c) Mezarında dahi himaye olunur. Aynı mezara bir başkası gömülemiyeceği gibi makul ve muhik bir sebep olmaksızın mezarından çıkarılarak bir başka yere gömülmesi de caiz değildir.

ÖLÜM *[alm, Tod, Ableben. Todesfall, Sterbefall.— fr. décès, mort naturelle. — ing death. — lât. mors].*

Bir insanın hayatının sönmesidir. Ölümün doğurduğu en mühim hukuki netice ölenin mirasının açılmasıdır (MK 517).

Hangisinin evvel veya sonra öldüğünü tâyin mümkün olmaksızın ölenler bir anda ölmüş *[alm. Kommorienten. — fr. comourants, commorientes. — ing. commorientes. — lât. commorientes]* sayılırlar (birlikte ölüm karinesi MK 28).

ÖLÜM CEZASI *[alm. Todesstrafe. — fr. peine de mort, peine capitale — ing. pain of death, capital punishment. — lât. ultima poena capitalis, poena vitae, poena capitalis].*

1) Ölüm cezasının meşru' bir ceza sayılıp sayılmayacağı doktirinde ihtilaflıdır. Bir çok memleketlerin ceza kanunlarında ölüm cezası muhafaza edilmekte isede, bu cezanın ilgası hakkındaki fikir cereyanı diğer bazı memleketlerin ceza kanunlarından bu cezanın çıkarılması neticesini meydana getirmiştir.

2) Türk Ceza Kanununa göre ölüm cezası hükümlünün hayatının kanunen, muayyen şekilde izalesini tazammun eden, cürümlere mahsus, en ağır cezadır, Kesinleşen ölüm cezası hükümlerinin yerine getirilip getirilmemesine karar vermeğe T. B. M. M. yetkilidir (Anayasa 26; CK 12,43; As. CK 20; Nufus K. 30).

ÖLÜME BAĞLI TASARRUFLAR (Ölüm sebebiyle tasarruflar) *[alm. Verfügungen von Todes wegen; letztwillige Verfügungen. — fr. dispositions (à) pour cause de mort; actes à cause de mort; actes de dernière volonté. — ing. dispositions mortis causa. — lât. negotia mortis causa].*

Hakiki şahısların, hukuki tesir ve hükümlerini ölümlerinden sonra husule getirmek üzere, yaptıkları hukuki muamelelerdir, ki onların hüküm ifade edebilmesi için tasarrufta bulunan kimsenin ölümü zaruri bir rükündür. Halbuki bir satım muamelesinde semenin ödenmesi veya mebiin teslimi veya her iki edanın yerine getirilmesi ancak âkitlerden birinin ölümünden sonra yapılacağı kararlaştırılmış olduğu takdirde bu mukavele hüküm ifade eder, yalnız ifası tecil edilmiş veya ölümün tahakkukuna tabi kılınmış olduğundan ölüme bağlı bir tasarruf sayılmaz.

Ölüme bağlı tasarruflar iki nevidir: Vasiyet, miras mukavelesi (MK. 449 Vd).

ÖLÜM SİGORTASI *bk.* Hayat sigortası.

ÖLÜNCEYE KADAR BAKMA AKDİ *[alm. Verpfründungsvertrag (İs), Altenteilsvertrag (Al.), Auszugsvertrag (Al), Leibzuchtsvertrag (Al.), Leibgedinge (Al.). — fr. contrat d'entretien viager. — ing. agreement for lifelong support].*

Öyle bir akittir ki; burada taraflardan birinin giriştiği taahhüt diğer tarafı yaşadığı müddetçe görüp gözetmek ve ona bakmaktan ibaret olduğu halde diğer tarafın taahhüdü ona muayyen bir bedel vermekten ibarettir. Bu akdin hususiyeti, bakmayı taahhüt eden tarafın aldığı bedel muayyen olduğu halde, kendisine bakılacak olan kimsenin ne kadar müddet bakılacağının bilinmemesinde ve böylece karşılıklı ivazlardan birinin şumulü tesadüfe bırakılmış olmasındadır (BK 511 vd).

ÖNCEDEN HALLİ LÂZIM GELEN MESELELER *[alm. Vorfrage. — fr. questions préliminaires. — ing. preliminary question].*

Mahkemenin kendisine arz olunan esas dâvayı halledebilmesi için daha önce hal ve bertaraf etmeye mecbur olduğu nizalar, ihtilâflardır: İptidaî itiraz mevzuları, müruru zaman meseleleri; taksim ve izale i şuyu dâvasında sulh mahkemesinin vazifesini geçmiyen mülkiyet ihtilâfları gibi.

ÖNERGE *bk.* Takrir.

ÖNLEYİCİ TEDBİRLER *[alm. Vorbeugungsmassnahmen. — fr. mesures préventives. — ing. preventive measures (prevention of crime)].*

Suçlu hakkında bir ceza teşkil etmekten ziyade onun tarafından ileride işlenmesi melhuz suçlara karşı cemiyeti koruyan tedbirlerdir ki bunlar suçlu hakkında hükmedilen asli cezaya mütemmim veya fer'i bir tedbir olmak üzere hüküm ve tatbik olunur.

On bir yaşını bitirmiyen veya akıl hastalığına müptelâ olan suçlunun bir müesseseye konulması, memnu silâhların müsaderesi (CK36,46,53 f.2), bazı memleketlerde cinsi suçlarla ağır cezalara mahkûm olanlar hakkında tatbik olunan kısırlaştırma tedbirleri önleyici tedbirlerden sayılabilir.

ÖN ÖDEME Amme dâvasını düşüren sebeblerden biridir. Yukarı haddi elli lirayı aşmayan hafif para cezasını müstelzim kabahat failleri, suçun kanunen muayyen cezasının en yüksek haddini teşkil eden miktarı ödemek suretile kamu dâvasının düşmesini temin edebilirler. Fakat bu neticeyi husule getirebilmesi için tediyenin duruşmadan evvel yapılması şarttır (CK 119).

ÖRF (ʿurf) (Es H.) Maruf yani bilinen mânasınadır ki insanlarca hüsnü telâkki ve kabul olunan şey demektir. Fukahâ-yı hanefîye örfü «aklen veya şeran müstahsen olan ve akl-ı selim eshabı indinde münker olmıyan şeydir» diye tarif ederler. Âdet ve teamül ile aralarında fark vardır.

Mâruf daima müstahsen olan âdetlere ıtlak olunur Halbuki âdet ve teamül bâtıl ve fena itiyatlara da denir. Bunun içindirki iyi âdet, kötü âdet, iyi teamül, fena teamül denir İyi örf, fena örf denmez.

Bundan başka örf, kavl ve fiile şamil olduğu halde âdet ve teamül fiile münhasırdır.

ÖRF-İ ÂM (ʿurf-i ʿām) (Es. H.) Vazıı müteayyen olmayıp beldelerinin hepsinde veyahut ekserisinde cari olan örftür.

ÖRF-İ HÂS (ʿurf-i ḫāṣṣ) (Es. H) Bir meslek müntesiplerine yahut bir kavim veya bir belde ahalisine mahsus olan örflerdir.

ÖRF-İ KAVLÎ (ʿurf-i ḳavli) (Es. H.) Bir cemaatin bir lâfzı bir mânada kullanmalarıdır ki o lâfzı işiten kimsenin aklına başka mâna gelmez. Meselâ «sobayı veya lâmbayı yak» denilmesinde olduğu gibi.

ÖRF-İ TÂRİ (ʿurf-i ṭārī) (Es.H) Örf ve âdete hamlolunacak şeyin vukuu zamanında ve ondan evvel bulunmayıp sonradan hâdis olan örftür.

ÖRFÎ İDARE *[alm. Belagerungszustand, Ausnahmezustand. — fr. état de siège. — ing. state of siege; martial law. — lât obsidio].*

Devletin mevcudiyetini tehlikeye düşürecek kadar ciddi ve vahim bir tehdit karşısında millî varlığı himaye ve müdafaa için idare ve adliye organlarının mevzuatı ve vasıtaları kâfi gelmiyen hallerde, müracaat olunan ve fevkalâde tedbirleri tazammun eden idare sistemidir.

Anayasaya göre örfî idare harb halinde veya harbi icabettirecek bir vaziyet çıkınca veya isyan zuhurunda yahut vatan ve cumhuriyet aleyhinde kuvvetli ve fiilî teşebbüsleri teyideden emareler görüldükte ilân olunur.

Örfî idare altına alınan yerlerde umumi emniyet ve asayişe taallûk eden zabıta salâhiyetleri ve vazifeleri askerî makamlara intikal eder. Örfi idare altına alınan yerlerde askeri idare masuniyet ve hürriyetleri takyitte salâhiyetlidir (Anayasa 86; Örfi İdare K).

ÖRF VE ÂDET *[alm. Gewohnheit, Brauch, Verkehrssitte, Usance. — fr. usage, coutume. — ing. usage and custom. — lât. consuetudo, mos].*

Kuvvetini kanundan değil teamülden alan kaidelerdir. Bu itibarla «yazılı hukuk»un tam zıddını teşkil eder. Bir meslek mensupları arasında yerleşen âdete «meslekî âdetler» derler. Ticari âdetler *[alm. Handels-*

bräuche, Handelssitten. — fr. usages commerciaux. — ing. commercial pratice], bu mahiyeti haizdir. Bu izahata göre herhangi bir kaidenin örf ve âdete istinat ettiği kabul edilebilmek için onun bu isme liyakat kesbedecek kadar devamlı ve sabit olması ve hukuki ehliyeti haiz olanların bunu hukuki mahiyette tanımaları lâzımdır. Diğer bir bakımdan âdetler umumi ve hususi olmak üzere ikiye ayrılır. Umumi âdetler *[alm. Verkehrssitte, Brauch. — fr. coutume générale. — ing. general custom]* meslek farkı gözetmeyen âdetlerdir; hususi âdetler *[alm. spezieller Brauch. — fr. usages spéciaux. — ing. special practice]* de daha ziyade meslekî mahiyet göze çarpar.

Mahallî âdetlere *[alm. Ortsgebrauch. — fr. usages locaux. - ing. local custom]* gelince, bunlar memleketin muayyen bir mahallinde yerleşen âdetlerdir. Bazı malların İstanbulda aded ile Ankarada kilo ile satılmasında olduğu gibi. Milletlerarası örf ve âdet, *[alm. internationaler Brauch. — fr. coutume internationale. — ing. international custom, international practice]*, milletlerarası münasebetlerin tesis ettiği vaziyetlere aykırı bulunmadıkları için milletler arasında tatbik edilegelen kaidelerdir ki bunlar ileride yapılacak mukavelelere ve muahedelere kaynak teşkil ettiği gibi beynelmilel meselelerin halline de yarar, buna «milletlerarası teamül» denir.

ÖRFÜ ÂDET HUKUKU *[alm. Gewohnheitsrecht. — fr. Droit coutumier. — ing. consuetudinary law (İngiltrede: «common law»). — lât. mores et consuetudo]*.

Örf ve âdetle teessüs eden ve âmme kudretiyle teyit olunabilen hukuk kaideleridir.

ÖŞÜR *bk.* Âşar.

ÖZ AD *bk.* Ad.

ÖZÜR 1 — *bk.* Mazeret

2 — (Arz-ı mirînin tatilinde) (uğr) (Es H.)

Arazi mutasarrıfının def'ine âdeten muktedir olmıyacağı herhangi bir mâniin araya girmesidir: Mümbit olmıyan tarlayı dinlendirmek gibi.

P

PACTA SUNT SERVANDA *bk.* Ahde vefa.

PADİŞAHLIK *bk.* Saltanat.

PAFTOS GEDİĞİ *bk.* Gedik.

PANAYIR *[alm. Messe. — fr. foire. — ing. fair]*.

Bir memleketin veya müteaddit memleketlerin ticari sınai ve zirai mamul ve mahsullerinin bir kısmına veya umumuna mahsus olmak üzere muayyen tarihlerde ve yerlerde açılıp yerli ve ecnebi alıcı ve satıcıların buluşıukları pazarlardır.

PANDEKT HUKUKU *[alm. Pandektenrecht. Gemeines Recht. — fr. Droit des Pandectes. — ing. Pandects Law]*.

Roma hukukçularının eserlerinden toplamak suretiyle Şarkî Roma İmparatoru Jüstinyen'in meydana getirdiği «Digest» veya «Pandekt» denilen ve kanun hükmünü haiz olan külliyatın, yine imparator Jüstinyenin vücuda getirdiği «Enstitüsyon» (institutiones) lar ve kanunlar mecmuası (Codices) ile birlikte, Almanyada 16 ncı asırdan itibaren kabul ve tatbik edilmesi üzerine bütün alman devletlerine müşterek bir surette şamil olan ve mahalli kanunları tamamlıyan hükümlerdir. Almancada buna «Gemeines Recht» denilir. «Umumi Hukuk» tâbirini karşılayan «Droit Commun» ve «Common law» mefhumlarından ayırmak için bu almanca tâbir lisanımıza «Pandekt hukuku» suretinde nakledilmektedir.

PAPALIK *[alm. der Heilige Stuhl; Papstum. — fr. le Saint-Siège; papauté — ing. the Holy See; papacy]*.

Katoliklerin en büyük dini makamı olup diğer piskoposluk makamları üzerinde üstünlük hakkına ve katolik kiliselerine karşı da kaza salâhiyetine sahip olan ve Roma şehrinde bulunan makamdır.

İtalya ile 1929 da imza edilen Latran akitleri, papalığın milletlerarası vaziyetini tasrih etmiştir.

PARA *[alm. Geld. — fr. monnaie. — ing. money, currency. — lât pecunia]*.

1 — İktisatta: Satın alınan malların bedellerini ve borçları ödemede umumiyetle kabul edilen ve elden ele geçen şeydir.

2 — Hukukta: Her türlü hukuki kıymetlere değer biçmek üzere iş münasebetlerinde kullanılan madeni veya kâğıt menkul şeylerdir ki, umumiyetle mübadele ve ödeme vasıtası olarak kullanılır.

3 — (pāre) (Es.H.) Meskûkâtta bir kuruşun kırkta biri ki üç akçaya muadildir.

Mutlak surette nükut, servet, meskûkât mânasına da kullanılır.

PARA BORCU *[alm. Geldschuld. — fr. dette d'argent. — ing. money debt, pecuniary debt. — lât. pecunia debita]*.

Para, ister maden, ister kâğıt olsun misli bir maldır ve para borcu nevi ile tâyin edilmiş bir borç mahiyetindedir. Ancak, diğer misli şeylerde miktarın tâyini lâzım geldiği halde parada kıymet esastır. Miktar ancak paranın tediye kabiliyeti bakımından nazara alınabilir. Kaideten, mevzuu para olan borç memleket parasiyle ödenir. Yabancı bir para üzerinden yapılan borçların, aynen tediyeyi tazammun eden bir şartı ihtiva etmedikçe, vadenin geldiği gündeki rayiç üzerinden memleket parasiyle ödenmeleri caizdir. (BK 83; TK 643)

PARA CEZASI *[alm. Geldstrafe. — fr. amende. — ing. fine, penalty. — lât. damnum, poena pecuniaria]*.

Suçluya devlet hazinesine bir meblağ tediyesini tahmil eden bir cezadır. Para cezası iki türlüdür:

bräuche, Handelssitten. — fr. usages commerciaux. — ing. commercial pratice], bu mahiyeti haizdir. Bu izahata göre herhangi bir kaidenin örf ve âdete istinat ettiği kabul edilebilmek için onun bu isme liyakat kesbedecek kadar devamlı ve sabit olması ve hukuki ehliyeti haiz olanların bunu hukuki mahiyette tanımaları lâzımdır. Diğer bir bakımdan âdetler umumi ve hususi olmak üzere ikiye ayrılır. Umumi âdetler *[alm. Verkehrssitte, Brauch. — fr. coutume générale. — ing. general custom]* meslek farkı gözetmeyen âdetlerdir; hususi âdetler *[alm. spezieller Brauch. — fr. usages spéciaux. — ing. special practice]* de daha ziyade meslekî mahiyet göze çarpar.

Mahallî âdetlere *[alm. Ortsgebrauch. — fr. usages locaux. - ing. local custom]* gelince, bunlar memleketin muayyen bir mahallinde yerleşen âdetlerdir. Bazı malların İstanbulda aded ile Ankarada kilo ile satılmasında olduğu gibi. Milletlerarası örf ve âdet, *[alm. internationaler Brauch. — fr. coutume internationale. — ing. international custom, international practice]*, milletlerarası münasebetlerin tesis ettiği vaziyetlere aykırı bulunmadıkları için milletler arasında tatbik edilegelen kaidelerdir ki bunlar ileride yapılacak mukavelelere ve muahedelere kaynak teşkil ettiği gibi beynelmilel meselelerin halline de yarar, buna «milletlerarası teamül» denir.

ÖRFÜ ÂDET HUKUKU *[alm. Gewohnheitsrecht. — fr. Droit coutumier. — ing. consuetudinary law (İngiltrede: «common law»). — lât. mores et consuetudo]*.

Örf ve âdetle teessüs eden ve âmme kudretiyle teyit olunabilen hukuk kaideleridir.

ÖŞÜR *bk.* Âşar.

ÖZ AD *bk.* Ad.

ÖZÜR 1 — *bk.* Mazeret

2 — (Arz-ı mirînin tatilinde) (uğr) (Es H.)

Arazi mutasarrıfının def'ine âdeten muktedir olmıyacağı herhangi bir mâniin araya girmesidir: Mümbit olmıyan tarlayı dinlendirmek gibi.

P

PACTA SUNT SERVANDA *bk.* Ahde vefa.

PADİŞAHLIK *bk.* Saltanat.

PAFTOS GEDİĞİ *bk.* Gedik.

PANAYIR *[alm. Messe. — fr. foire. — ing. fair]*.

Bir memleketin veya müteaddit memleketlerin ticari sınai ve zirai mamul ve mahsullerinin bir kısmına veya umumuna mahsus olmak üzere muayyen tarihlerde ve yerlerde açılıp yerli ve ecnebi alıcı ve satıcıların buluşıukları pazarlardır.

PANDEKT HUKUKU *[alm. Pandektenrecht. Gemeines Recht. — fr. Droit des Pandectes. — ing. Pandects Law]*.

Roma hukukçularının eserlerinden toplamak suretiyle Şarkî Roma İmparatoru Jüstinyen'in meydana getirdiği «Digest» veya «Pandekt» denilen ve kanun hükmünü haiz olan külliyatın, yine imparator Jüstinyenin vücuda getirdiği «Enstitüsyon» (institutiones) lar ve kanunlar mecmuası (Codices) ile birlikte, Almanyada 16 ncı asırdan itibaren kabul ve tatbik edilmesi üzerine bütün alman devletlerine müşterek bir surette şamil olan ve mahalli kanunları tamamlıyan hükümlerdir. Almancada buna «Gemeines Recht» denilir. «Umumi Hukuk» tâbirini karşılayan «Droit Commun» ve «Common law» mefhumlarından ayırmak için bu almanca tâbir lisanımıza «Pandekt hukuku» suretinde nakledilmektedir.

PAPALIK *[alm. der Heilige Stuhl; Papstum. — fr. le Saint-Siège; papauté — ing. the Holy See; papacy]*.

Katoliklerin en büyük dini makamı olup diğer piskoposluk makamları üzerinde üstünlük hakkına ve katolik kiliselerine karşı da kaza salâhiyetine sahip olan ve Roma şehrinde bulunan makamdır.

İtalya ile 1929 da imza edilen Latran akitleri, papalığın milletlerarası vaziyetini tasrih etmiştir.

PARA *[alm. Geld. — fr. monnaie. — ing. money, currency. — lât pecunia]*.

1 — İktisatta: Satın alınan malların bedellerini ve borçları ödemede umumiyetle kabul edilen ve elden ele geçen şeydir.

2 — Hukukta: Her türlü hukuki kıymetlere değer biçmek üzere iş münasebetlerinde kullanılan madeni veya kâğıt menkul şeylerdir ki, umumiyetle mübadele ve ödeme vasıtası olarak kullanılır.

3 — (pāre) (Es.H.) Meskûkâtta bir kuruşun kırkta biri ki üç akçaya muadildir.

Mutlak surette nükut, servet, meskûkât mânasına da kullanılır.

PARA BORCU *[alm. Geldschuld. — fr. dette d'argent. — ing. money debt, pecuniary debt. — lât. pecunia debita]*.

Para, ister maden, ister kâğıt olsun misli bir maldır ve para borcu nevi ile tâyin edilmiş bir borç mahiyetindedir. Ancak, diğer misli şeylerde miktarın tâyini lâzım geldiği halde parada kıymet esastır. Miktar ancak paranın tediye kabiliyeti bakımından nazara alınabilir. Kaideten, mevzuu para olan borç memleket parasiyle ödenir. Yabancı bir para üzerinden yapılan borçların, aynen tediyeyi tazammun eden bir şartı ihtiva etmedikçe, vadenin geldiği gündeki rayiç üzerinden memleket parasiyle ödenmeleri caizdir. (BK 83; TK 643)

PARA CEZASI *[alm. Geldstrafe. — fr. amende. — ing. fine, penalty. — lât. damnum, poena pecuniaria]*.

Suçluya devlet hazinesine bir meblağ tediyesini tahmil eden bir cezadır. Para cezası iki türlüdür:

1 — Ağır para cezası: Bir liradan beş bin liraya kadar tâyin olunur.

2 — Hafif para cezası: Bir liradan iki yüz liraya kadar tâyin olunur.

Bazan asli ve bazan munzam mahiyette tertip olunan bu cezadan ağır para cezası cürümlere ve hafif para cezası kabahatlara mahsustur (CK 11, 19, 24)

PARA HUKUKU *[alm. Geld - und Münzrecht, Währungsrecht. — fr législation monétaire. — ing. moneta·y lau].*

Bir memleketin para sistemi yani mübadele vasıtalariyle ilgili mevzuatı, o memleketin para hukukunu teşkil eder.

(Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bülteni No 26 S 25, 29, No 30 S 28, 30 da 1840 tan 1938e kadar madeni ve kâğıt paralar hakkında çıkmış kanunlar ve kararnamelerin listeleri vardır.)

PARA SAHTEKÂRLIĞI *bk.* Devlet itibar-ı malîsini ihlâl, kalpazanlık.

PARAYA ÇEVİRME *[alm. Pfandverwertung, Verwertung, Versilberung. — fr. réalisation (du gage). — ing. to realize assets].*

Rehnin yahut haciz altında veya iflâs masasında bulunan malların ve hakların o hususiaki kanun hükümlerine göre pazarlık veya açık artırma ile satılıp para haline getirilmesidir (İc İf K 106 - 136, 145, 152 ve 241 - 245).

PARÇA MAL (Kırkanbar) *bk.* Navlun mukavelesi.

PARİS DENİZ HARB HUKUKU BEYANNAMESİ *[alm. Pariser Seerechtsdeklaration (1856). — fr. Déclaration de Paris de 1856. — ing. Paris Declaration of 1856].*

Bu beyanname deniz harb hukukuna taallûk eden ve eski teamüller yerine yeni kaideler koyan ehemmiyetli ilk milletlerarası vesikadır.

16 Nisan 1856 tarihinde Paris Muahedesini imza eden murahhaslar bu beyanname ile (Türkiye de dâhildir) aşağıdaki kaideleri tesbit etmişlerdir:

1 — Korsanlığın lâğvı, 2 — Harb kaçağı eşya müstesna olmak üzere, bitaraf bayrağın düşman malını da himaye etmesi, 3 — Harb kaçağı eşya müstesna olmak üzere, düşman bayrağı altındaki bitaraf mallın zaptolunmaması, 4 — Ablukanın muteber olması için fiili ve müessir olması.

Bu vesika, bilhassa denizde zapt ve müsadere hukukunun esaslarını teşkil eder.

PARLÂMENTO *[alm. Parlament, Volksvertretung. — fr. parlement. — ing. Parliament].*

Başlıca vazifesini kanunları tanzim, umumi bütceyi tetkik etmek ve ekseriya Bakanları murakabe eylemek keyfiyetleri teşkil eden meclis veya meclisler.

Parlâmento birçok yerlerde iki kısımdan teşekkül eder. Türkiye parlâmentosu bir meclisten ibarettir.

PARLÂMENTO HÜKÜMETİ *bk.* Hükümet.

PARLÂMENTONUN FESHİ *[alm. Auflösung des Parlamentes. — fr. dissolution du parlement. — ing. dissolution of Parliament].*

Parlâmentoların devrelerini bitirmeden evvel icra kuvvetleri tarafından muayyen zamanda yeniden intihap yapılmak üzere dağıtılmalarıdır. Hemen bütün teşkilâtı esasiyelerin icra kuvvetlerine verdiği fesih salâhiyeti Anayasamızda yoktur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, hükümet tarafından fesholunmaz; ancak bu meclis seçimin yenilenmesine bizzat karar verir (Anayasa 25)

PARLÂMENTO REJİMİ *[alm. parlamentarisches Regierungssystem. — fr. régime parlementaire. — ing. parliamentary system of government].*

Bir memlekette devlet idaresinin gayri mesul devlet reisi, kabine ve parlâmento arasındaki iş birliğiyle görülmesi usulüdür.

PARMAK İZİ VE VÜCUT ÜZERİNDE TETKİKLER *[alm. Fingerabdruck. — fr. empreintes digitales. — ing. finger - print identification].*

Ceza işlerine ait tahkikat maksadiyle yahut suçluyu teşhis ve tâyin dolayısiyle zaruri görüldüğü takdirde, rızası olmasa bile, parmak izleri ve fotoğrafı alınabileceği gibi ölçmek vesair tedbirler de tatbik olunabilir. Bu usul yalnız cezai tahkikat sırasında değil, polis hizmetlerine taallûk eden hukukta dahi maznunları teşhis ve tâyin için caridir.

PARTİ *bk.* Siyasî parti.

PASAPORT *[alm. Pass. — fr. passeport. — ing. passport].*

Bir kimseye yabancı memleketlerde hüviyetini ispat ve serbest seyahatını temin etmek üzere salâhiyetli makamlarca verilen resmî vesikadır.

Pasaportlar iki türlüdür.

1 — Diplomatik pasaportları, Türkiyede Dışişleri Bakanlığı ve yabancı ülkelerde Türk Elçilikleri ve siyasi mümessilleri verir (Pasaport K 9, 10).

2 — Umumi pasaportlar, üç türlüdür:

a) Umuma mahsus pasaportlar, kendi hesaplarına seyahat edeceklere verilir.

b) Hususi damgalı pasaportlar, devlet baremine göre birinci, ikinci, üçüncü derecede bulunan mülki memurlara ve askeri şahıslara diplomatik olmıyan her hangi bir vazife ile veya kendi hesaplarına seyahatlerinde verilir.

c) Hizmet damgalı pasaportlar, devlet baremine göre üçüncü derecededen aşağı derecede bulunan mülki memurlara ve askeri rütbeli şahıslara siyasi olmayan hizmetler için memleket dışına seyahatlerinde verilir (Pasaport K 11).

PASAVAN *[alm. Passierschein. — fr. passavant, laisser - passer. — ing. lese - pase].*

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile komşu hükümetler arasında yapılmış ve yapılacak olan anlaşmalarla tâyin olunan hudut mıntakası dâhilinde muteber olmak üzere parasız verilen girme, çıkma vesikasıdır (Pasaport K 23, 34). Bunlar hududa en yakın hükümet merkezince verilir.

PASİF *bk.* Mevcudat.

PASİF KORUNMA Harb halinde hava taarruzlarına karşı, müdafaa şeklinde olmıyan, yalnız korunmak ve bu taarruzların tesirlerini azaltmak maksadiyle halk ve resmî, millî, hususi, teşekküllerin almağa mecbur oldukları tedbirler ve vücuda getirmeğe mecbur olduk-

ları teşkilâttır. Onbeş yaşını bitiren ve altmış yaşını ikmal etmiyen bütün yurttaşlar korunma bilgilerini öğrenmek ve icabeden tedbirleri almakla ve yılda en çok otuz saat ders ve talim görmekle mükelleftirler. Pasif korunma teşekküllerinde kendisine verilen vazifeyi mazeretsiz yapmıyanlar ve Korunma Kanununa aykırı hareket edenler hakkında cezai müyyedeler konulmuştur (3502 No.lu K 1, 7, 13, 21).

PASİF MUKAVEMET *[alm. passiver Widerstand. — fr. résistance passive. — ing. passive resistance].*

1 — Hükümet memurlarına karşı vazifelerini yapmak veya yapmamak için kuvvet kullanmak suretiyle vücuda gelen mukavemet suçlarında failin taarruzi bir harekete geçmiyerek ya bedeni kuvvet, yahut sair tazyik vasıtası kullanmak suretiyle vukubulan mukavemetine denir. Meselâ: Bir zabıta memuru veya bir askerî âmir tarafından karakola sevki sırasında maznunun dimdik kalması, bir ağaca tutunmak suretiyle bedeni kuvvet kullanması, bir odaya kapanması ve kilitlenmesi gibi.

2 — Denizde zapt ve müsadere hukukunda zapt ve müsadere hakkının istimali üzerine herhangi bir nakil vasıtası stop ettikten sonra kaptan veya gemi adamlarının hareket tarzları yüzünden durdurulması veya araştırılması yapılmazsa, meselâ bordasına yanaşmayı güçleştirmek, arama muamelesine mâni olmak, ambar kapaklarını açmamak, verilen talimatı anlamamazlığa gelmek gibi mümanaatlar yapılırsa, pasif mukavemette bulunmuş sayılarak nakil vasıtası zapta tâbi tutnlur. (Denizde Zapt ve Müsadere K. 35, 36)

PAŞA KAPISI Osmanlı imparatorluğunun eski teşkilâtında en büyük idare âmirinin dairesidir. Merkezde sadrazamın, taşralarda beylerbeyi ve sancak beylerinin daireleridir. Bu tâbir bugün taşralarda hükümet konağı tâbirinin karşılığı sayılabilir,

PATENT *bk.* İhtira beratı.

PATRON *bk.* İş sahibi.

PATRONAJ *bk.* Mahkûmların Himayesi,

PATRİKLİK *[alm. Patriarchat. — fr. patriarchat — ing. patriarchate, patriarchy].*

Osmanlı saltanatında memleketteki muhtelif Gayri Müslim cemaatların dinî ve medenî bazı işlerini idare eden makamlara verilen unvandır.

Bu makamların mühimleri: İstanbul Rum patrikliği, Mısır ve tevabii Rum patrikliği, Antakya Rum patrikliği, İstanbul Ermeni patrikliği, Küdüs ü şerif Ermeni patrikliğidir.

PAY *bk.* Hisse, gemi payı.

PAYITAHT *bk.* Hükümet merkezi.

PAZAR *[alm. Markt. — fr. marché. — market overt; open market. — lât. mercatus].*

Belli bir günde her türlü mal satıcılariyle alıcılarının toplaşıp alışveriş ettikleri yer. (MK 902; TK 119).

PAZAR GÜNÜ *bk.* Ulusal bayram ve genel tatiller.

PAZARLIKLI ALIŞVERİŞ *[alm. freihändiger Verkauf. — fr. marché de gré à gré. — ing. by bargaining, by bargain].*

1 — Pazarlıksız *[alm. Festpreis, fester Preis. fr. prix fix. — ing. at fixed prices, without bargaining]* satışın kanunen emrolunmadığı yerlerde ve mallarda tarafların mutabakatiyle yapılan alışveriş muamelesidir.

2 — Devlet dairelerinin artırma veya eksiltme ile olmaksızın yapmasına kanunen mezun olduğu muamelelerdir.

PEDERŞAHİLİK *[alm. Vaterrecht. Patriarchat. — fr. patriarchat. — ing. patriarchat (patriarchism)].*

Ailede baba hâkimiyeti sistemidir. Babanın otoritesine tâbi olanların hayat ve hürriyetlerine şamil, mutlak velâyet hakkıdır.

PEK FENA MUAMELE *[alm. Misshandlung und Ehrenkränkung. — fr. injure grave. — ing. serious injury, serious slander].*

Aralarında bir hukuki bağlılık bulunan kimselerden birinin diğerine karşı eya her ikisinin yekdiğerine karşı hukuk veya ahlâk nazarında kötü görülen hareket ve muameleleridir.

Pek fena muameleler nişanın bozulmasında muhik sebep veya eşler arasında boşanma sebebi teşkil eder (MK 130).

Velinin küçüğe pek fena muamele yapması velâyetin nez'ini mucip olabildiği gibi (MK 274) mirasçının da murisine karşı böyle muameleler yapması kendisinin mirastan iskatına sebep teşkil edebilir (MK 457).

PEŞİN SATIŞ *[alm. Barkauf. — fr. vente au comptant. — ing. sale for cash].*

Bedeli malın tesellümünde verilmek üzere yapılan satıştır. Hilâfına mukavele olmadıkça veya işin mahiyetinden hilâfı anlaşılmadıkça yapılan satışlar peşin sayılır (BK 81, 182 F 2).

PEŞTEMALLIK *[alm. Façonwert (eines Geschäftes), Goodwill, Gegenwert für die Überlassung der Kundschaft. — fr. pas de porte. — ing. goodwill].*

Ticarette şöhret iktisab eden bir müessesenin başkasına devri halinde şöhrete medar olan mânevi kıymete veya müessesenin bulunduğu mahallin şeref ve ehemmiyetine karşılık olmak üzere alınan bedele denir.

PEY AKÇESİ *[alm. Angeld, Draufgeld, Arrha. — fr. arrhes. — ing. earnest money, deposit. — lât. arrha].*

1 — Borçlar hukukunda: akdin inikadına delil olmak üzere taraflardan birinin diğer tarafa verdiği paradır ki, aksine mahalli örf veya mukavele olmadıkça bu parayı alan taraf alacağına mahsup etmiyerek onu muhafaza eder. Pey akçesi zaman-ı rücu mahiyetinde değildir (BK 156)

2 — Ticaret hukukunda: Akdin inikadına delil olmak üzere verilen bir paradır ki, taahhüdün ifası halinde sahibine geri verilir veya hesabına alacak kaydolunur. Eğer akit iki tarafın rızasiyle feshedilir veya zarar ve ziyan ödenmesini mucip olmıyacak bir sebeple infisah ederse sahibine geri verilir.

Hilâfına mukavele veya ticari örf mevcut olmadığı takdirde kusuriyle taahhüdünü yerine getirmiyen taraf, pey akçesini veren taraf ise, verdiği parayı geri alamaz; eğer pey akçesini alan taraf ise parayı bir misliyle beraber ödemeye mecbur olur. Her iki halde de taahhüdünü yerine getirmiyen taraf diğer tarafın pey akçesini geçen zararını tazmine mecburdur (TK 649, 650.)

PİŞMANLIK NAVLUNU *bk.* Navlun.

PİYANGO *[alm. Lotterie, Ausspielvertrag. — fr. loterie, tirages au sort. — ing. lotterie].*

Her ne nam altında olursa olsun, baht ve talih yoliyle bir şey kazanmak ümidi uyandırılmak suretiyle, halka arz edilen muameleye denir.

Hükümet tarafından müsaade edilmiş olmadıkça, piyango ile hiçbir hak elde edilemez. Piyangoya, bu bakımdan, borçlar hukukunun kumara mahsus hükümleri tatbik edilir. Aynı esas oynıyanların koydukları paranın kazananlar arasında konulan para nispetinde taksim olunması şeklinde cereyan eden «müşterek (karşılıklı) bahis» *[alm. Totalisator. — fr. totalisateur. — ing. totalisator]* hakkında da caridir.

Türkiyede karşılığı nakit olmak üzere piyango keşidesi hakkı münhasıran Millî Piyango idaresine aittir (BK 506; Milli Piyango Kanunu). Bundan başka mahsus mevzuata göre tertibedilen at yarışlarında müşterek bahis de caiz görülmektedir.

PİYASA RAYİCİ *[alm. Marktpreis, Kurs. — fr. cours de marché. — ing. market price, market value, quotation].*

Piyasa fiyatı, rayiç fiyatı, piyasada cari fiyatlar demektir (TK 705).

PLÂKA *[alm. Nummernschild. — fr. plaque. — ing. plaque, number plate, plate, tablet].*

Belde sınırı dahilinde seyir ve sefer eden her türlü deniz, kara nakil vasıtalarının murakabesi maksadiyle alınan tedbirler meyanında bu vasıtalara verilen numaraların yazıldığı yerlerdir (Belediye K, 15 b 9, 10)

PLEBİSİT (Arayı umumiye, halkın reyine müracaat) *[alm. Plebiszit, Volksabstimmung. — fr. plebiscite. — ing. plebiscite].*

1 — (EH): Vatandaşların, hâkimiyeti muayyen kaidelere uygun olarak kendi namlarına kullanmak üzere bir şahsa tevdi etmek veya o şahsın yapacağı ve yapmış olduğu bir fiil hakkında verdiği reydir.

(Plebisit mahiyeti itibariyle vasıtalı demokrasinin bir tatbik tarzı olduğu halde, muhtelif şekillerinde referandum, bilâkis, doğrudan doğruya hükümete yaklaştıran bir usuldür.)

2 — (DUH): Milletlerarası bir itilâf neticesi olarak, bir arazinin mukadderatının o arazide sakin halkın reyile tâyin olunması usulüdür.

PLÜTOKRASİ *[alm. Plutokratie. — fr. plutocratie. — ing. Plutocracy].*

Bir memlekette zenginlerin hükümet icra etmesi şekline denir.

POLİÇE 1 — *[alm. gezogener Wechsel, Tratte. — fr. lettre de change, traite. — ing. bill of exchange, draft].*

Kanunun tâyin ettiği şekilde keşideci *[alm. Aussteller. — fr. tireur. — ing. drawer]* tarafından muhatabaa *[alm. Bezogener. — fr. tiré. — ing. drawee]* karşı tanzim edilen, «Poliçe» kelimesini ve hâmile kayıtsız ve şartsız bir surette para tediyesi için emir ve tevkili ihtiva eden ve ciro ile devrolunan kıymetli evraktır (TK 527).

2 — bk. Sigorta poliçesi.

POLİS *bk.* Zabıta.

POLİS-DEVLETİ *[alm. Polizeistaat. — fr. Etat de police. — ing. policeman state].*

Hukuki ve fiili tasarrufları idare edenlerin keyiflerine ve takdirlerine tâbi olan, idare edenlerin hareket ve tasarruflarını takyidedici hukuk kaideleriyle bağlı bulunmıyan devlettir.

POLİS NEZARETİ ALTINA ALINMAK *bk.* Emniyeti umumiye nezareti altına alınmak.

PORTER PRENSİBİ Bazı devletlerin alacaklarını tahsil için diğer bir devlete karşı kuvvet kullanmaları üzerine Birleşik Amerikalı general Porter, bir devletten yapılan istikrazlar, veya akdedilen bir mukavele ile diğer bir memleket vatandaşlarından alınan borçlar ödenmediği takdirde, ancak, borçlu devletin hakeme müracaat için kendisine yapılan teklifi kabul etmekle beraber tahkimnamenin imzalanmasını imkânsız bırakması, veya hakemin verdiği karara uymaması hallerinde kuvvet kullanabileceği prensibini koydu. Bu doktrin 1907 Lahey konferansında kabul edilerek 18 ilkteşrin 1907 mukavelesine esas ittihaz olundu.

PORTFÖY *bk.* Senedat cüzdanı.

POSTA ÇEKİ *[alm. Postscheck. — fr. chèque postal. — ing. post office cheque, postal cheque].*

Bazı memleketlerde posta ve telgraf idarelerinin fertler veya resmi veya gayri resmî müesseseler hesabına açmış oldukları cari hesaplardan alâkalıların para çekmek için kullandıkları çeklere denir.

Posta çekleri umumi çeklerin hilâfına olarak ciro ile temlik edilmezler ve çeklere mahsus umumi hükümlere tâbi değildirler. Bizde posta çekleri henüz ihdas edilmemiştir.

POSTA İTTİHADI *[alm. Weltpostverein. — fr. Union Postale Universelle. — ing. Universal Postal Union].*

Muhtelif memleketler postaları arasındaki mübadele ve münasebetleri tanzim için İsviçrenin Bern şehrinde yapılan ilk milletlerarası toplantı neticesinde akdolunan 6 ilkteşrin 1874 tarihli muahede ile Umumi Posta ittihadı tesis edildi. 1 Haziran 1878 tarihli Paris mukavelesiyle Cihanşumul Posta İttihadı adı ilk isim yerine geçti. Postalar ittihadının Bern şehrinde bir milletlerarsı bürosu vardır. Zaman zaman toplanan posta kongreleri milletlerarası posta hizmetlerine dair kararlar verir. İttihada dâhil memleketler arasında posta münakalâtı büyük bir kolaylıkla cereyan etmektedir.

Türkiye bu ittihada dâhildir.

POSTA PULU *bk.* Pul.

POSTA VE TELGRAF NEZARETİ Osmanlı İmparatorluğunda posta ve telgraf işlerinin görüldüğü nezarettir. Sonraları bu nezaret telefon işleri de ilâve edilmek suretiyle umum müdürlüğe çevrilmiştir. Bugün de Ulaştırma Bakanlığına bağlı bir âmme müessesesi halindedir.

POSTLİMİNİ *[alm. Postliminium — fr. droit de postliminie — ing. Postliminium. — lât. ius postlimini].*

Muhariplerden birinin, diğeri tarafından işgal olu-

nup sulh muahedesi neticesinde kendisine avdet eden arazisi üzerinde işgalden evvel mevcut haklarının aynen tanınmasıdır. Eski hukuktaki «İstihap» kaidesinin müradifidir.

POSİTİVİSM *[alm. Positivismus. — fr. positivisme. — ing. positivism].*

Bir felsefe mektebi, mezhebi olarak, geniş mânada Positivism, İlim'de «Yakîn» (évidence = tam bilgi) elde etmenin tek yolu tecrübe ve müşahede olduğunu kabul eder. Tabii ilimlerde olduğu gibi bir takım kanunlara irca edilerek illiyetle izah olunamıyan Metafizik meseleleri, Positivisme göre, mücerret hayalî tasavvur ve nazariyelerden ibarettir. Bu itibarla Positivism, Hakikatın bulunması ve bilinmesi ve hataya düşülmemesi için yalnız vâkıaların ve hâdiselerin dar çerçevesi içinde izafî bir bilgi ile iktifa etmek akidesi ve, daha doğrusu usulüdür. Bundan dolayı Positivism, şeylerin kendi bünyesine ve mahiyetine ve esasen Mutlak'a ma'tuf, gerçek - üstü ve kablî görüş ve fikirlerden, faraziyelerden ve spekülâtif mülahazalardan olduğu kadar tabiat - üstü dinî anlayışlardan ve tecrübe ile doğruluğu murakabe edilemiyen her türlü tahmin ve istikrâdan çekinir.

Hukukta Positivizm, Tabiî Hukuk telâkkisinin zıddına olarak, Hukukun Varlığ'ını «Hukukî vâkıa»ya inhisar ettiren görüştür. Positivist Bilgi Sistemlerinde Hukuk, bir nevi vâkıa - kategorisidir ve «Müteâl» (Transcendent) ile Hukukun bir alâkası yoktur. Hukukun «meşru meriyeti», Positivism için, «kanunî oluş»'tan ibarettir ve bunun temeli «bir hukukî ana - hüküm»' dür. Bu telâkkiye göre en mükemmel hukuk şekli «yazılı hukuk» tur. Yazılı Hukukta atıf yapılması itibarile örf ve âdete ve Hukukun Umumî Kaidelerine kıymet verilir Bir Hukuk Nizamında bir Ana - Hükme sûrî (formel) ve maddî (materiel) cihetlerden tetabuk eden hukuk, «positif»' tir.

Positivism çerçevesi içinde kalmakla beraber hukukun temelini bir Ana - Hükme irca etmeyip yazılı olan ve olmıyan hukukî hükümlerin cemiyet hayatında fiilen kabul ve tatbik edilmesini esas olarak kabul eden bir Sosyolojik Hukukî Positivism telâkkisi de vardır. Positivist Sosyolojiye dayanan bu telâkkiye göre «positif» hukuk, muayyen bir yerde muayyen bir zamanda hukukî hükümlerin fiilen tatbiki ile bir «vâkıa» olarak meydana gelen Hukuk Nizamıdır.

Her iki positivist hukuk telâkkisinde, aralarındaki farka rağmen, beşerî, ictimaî ve iradî vâkıalar Hukukun kaynağıdır. Cemiyetin içinde yaşıyan bir takım «mu'tâ vaziyetler» kanun vazıı tarafından veya tatbikatla tanınmakla hukukî hüküm mahiyetini alır.

Hukukta Positivism, sıkı bir mantıkî tecritle, münferit hukukî hükümlerden «umumî olan»ı elde etmeğe çalışır ve bu suretle hukukî hükümlerin bünye ve nevilerini tayin ve onların mahiyetine nufuz edebileceğine inanır.

Tarihî Mektebin daha ziyade bir program halinde kalan fikirlerini Roma Hukukunun ruhuna ait tahlillerile tatbik sahasına koymuş olan l h e r i n g Tarihi mektebin az - çok romantik bir mahiyet taşıyan «Millî Ruh» mefhumu yerine zamanındaki positivist cereyanın nufuzu altında «Maksat ve Gaye» mefhumunu ikame etmiştir.

Tenkitler:

Positivism, tecrübe ve müşahede usulüne en müsaid olan Tabiî İlimler sahasında gelişme göstermiştir. «Müsbet İlimler» de görülen muvaffakiyetin cazibesine kapılarak başka mahiyette olan içtimaî - ruhî sahaya «müsbet usul» ün te mili yanlış bir hareket olmuştur. Zira bu sahada ilmin mevzuu olan Varlık, Tabiî İlimlerde olduğu gibi, «maddî» olmayıp «vucup» ve «kıymet» ifade eden «manevî» bir «meriyet» (kendini - kabul ettiriş) halindedir ve, tabiattaki tekrarlama zıddına, bir defalık vasfını taşır. Manevî varlıklar ve onların ifadesi olan mefhumlar, maddî bir varlığa irca edilerek, illiyetle «izah» olunamıyacağından, yani ictimaî sahanın ve bu arada hukukun «vucup»la ifade edilen mânevî varlığı tabiatın maddî varlığı olan «vucud»a dayanamıyacağından Positivism bu sahada akamete mahkûmdur.

Positivismin, hukukî kaynak olarak bir Ana - Hükme dayanıp kalma zarureti tecrübe ve müşahede ile isbat kabiliyetinden mahrum olduğundan «dogmatik» mahiyettedir ve positivist esasa aykırı bir «a priori» (kablî hüküm) ve faraziyeden başka bir şey değildir.

Sosyolojik Hukukî Positivism'de «hukukî hükümler» ile onların «tatbik»i arasında bir tefrik yapılmaktadır. Bu suretle «sosyolojik hukuk vâkıası» ötesinde, yani positivist çerçeve dışında kalan «métajuridique» bir kıymet ölçüsü kullanılmış oluyor.

Evvelce Taribi mektep tarafından kullanılmış olan «Millî Ruh» (Volksgeist) mefhumu hukukun millî - içtimaî kaynağını ifade ettiği halde, positivist hukuk telâkkisi bu mefhumu psikolojik fonksiyon şeklinde anlamış, onun şumulünü daraltmış ve bir sosyolojik vâkıa olarak «ictimaî şuur» mefhumunu ileri sürmüştür.

Her türlü kıymet mefhumile çalışmağı reddeden positivist görüş, Hukukta da «empirisme» içinde kalmıştır. Positivism'ın birer kolu olan Historism, Natüralism ve Psikolojism'in tarihî, tabiî ve ruhî tahlillerini hukuk için kâfi görmiyen ve içtimaî vâkıalar arasında hukukî - olan'ı, sırf hukukî kalıplarla iktifa ederek, tayine çalışan bazı positivist telâkkiler, hukukun kaynağını «vucup» ve «kıymet»e irca etmekle dar maddî çerçeveden kurtulmak istemişlerse de, hukukun kendine mahsus Gaye - Mantığı (Teleoloji) yerine Sûrî - Mantık mefhumlarını kullandıklarından, Saf Hukuk Nazariyesinde olduğu gibi, Lojisme ve Formalisme düşmüşlerdir. l h e r i n g de illiyetli tek usulde ısrar etmekle asıl teolojiden uzak kalmıştır. Hal uki hukukta illiyet irtibatı mevcud olmayıp hüküm - netice münasebeti vardır. Positivism, «empirie» sahasında kaldığından hukukun kaynak ve esaslarını temellendirememiştir. Bu temel kategorial sahadadır. Kıymet (doğru hukuk) ve Gerçek (tatbik edilen hukuk) arasında münasebetin tesisi ve en yüksek kıymetin (Hak ve Adalet fikrinin) idrakile kategorial temele dayanılmış olur. İçtimaî İlimlerden olan Hukuk İlmi, Hukukî Gerçeği ve onun bünyesinde yer almış olan Gaye ve Maksadı bir mefhumlar sistemi içinde bir bütün olarak ihata ve ifade etmekle teleolojik mânada ve tam objektif bir bilgi halini alır. Hukukta sosyolojik görüşün haklı cihetı, hukukun kanundan ibaret olmadığını belirtmesi olmuştur.

PRANGABENTLİK 1286 tarihli Askerî Ceza Kanunumuzda mevcut bir ceza idi. Bu ceza mahkûmun ayaklarına geçirilecek halkalariyle beraber iki okka yüz dirhem ağırlığında demir zincir olduğu ve zincir bir ip ile beline bağlı bulunduğu halde askerî binalarda, istih-

kâm işlerinde ve kışlalarda hidematı şakkada kullanılması suretiyle icra olunurdu.

Askerî ceza kanunu bu cezayi ilga etmiştir.

PRENSLİK *[alm. Fürstentum. — fr. principauté. — ing. princedom].*

Yarı müstakil veya tam müstakil küçük devletlere verilen namdır. İkinci meşrutiyetin ilânına kadar Bulgaristana Prenslik denilmesi onun yarı müstakil olmasından ve Monakoya prenslik denilmesi de onun nüfus ve toprak itibariyle küçük bulunmasındandır.

PRİM *[alm. Praemie, Agio. — fr. prime. — ing. premium]*

Mükâfat, ikramiye mânasında fransızca bir kelimedir.

Hukukta kullanıldığı yere göre muhtelif mânaları vardır.

Menkul kıymetlerde: Bir senedin ihracedildiği fiyatın üstündeki fazlayı ifade eder. Yirmi lira itibari kıymet üzerinden çıkarılan bir hisse senedi veya tahvilin fiili rayici yirmi bir lira olursa aradaki bir lira farka «prim» denir.

Hisse senedinin ve tahvilin itfası için çekilen kurada senet veya tahvile düşen para da «prim» dir. Yeni çıkarılan hisse senetlerinde, yeni hissedarların eski hissedarlar gibi şirket sermayesinden ve temettularından istifade eylemeleri için şirketin, yeni hissedarlardan yeni hisse senetlerinin itibari kıymetlerinden fazla olarak aldığı ziyadeye «ihraç primi» denir (TK 462 f 3)

Sigortacının temin etmiş olduğu tehlikelere karşı sigorta ettirenin ödemeyi taahhüt ettiği meblağa denir. Ticaret kanunumuzda sigorta primlerine «sigorta ücreti» denilmiştir. (TK 961, 962, 966, 1353).

Deniz ödünçlerinde: Ödünç verene, alınan paradan fazla olarak ödenecek miktara da «prim» denilmiştir (TK 1220 vd).

PRİM SİGORTASI *[alm. Versicherung der Prämie. — fr. assurance de la prime, — ing. premium insurance].*

Sigortalının sigorta şirketine ödemeyi üstlendiği primi ödeyemiyerek tazminatı tam alamaması tehlikesine karşı o primi de ayrıca sigorta ettirmesidir. Bu sayede sigortalı tam tazminat alacağından emindir(TK968).

PROTEKTORA *bk.* Himaye.

PROPAGANDA *[alm. Propaganda. - fr. propagande. — ing. propaganda].*

Muayyen maksatların tahakkuku için matbuat vasıtası ile propaganda yapmak üzere yabancılarla anlaşmak, memlekette zümre tahakkümünü kurmak maksadı ile propoganda yapmak Devletin şahsiyetine karşı işlenmiş suçlardan sayılmıştır (CK 127, f. 4, 142).

PROTESTO *[alm. Protest, Widerspruch, Mahnung — fr. protêt. — ing. protest].*

Bir hakkın sukutunu önlemek veya bir başkasını temerrüde düşürmek için resmen tebligat yaptırılması, yahut muayyen bir hâdisenin resmen tevsik ettirilmesidir. Protestoyu ihtiva eden resmî varakaya da protesto denir.

Türkiyede bu muameleleri noterler yaparlar (Noter K 44).

Ticaret hukukunda: Kıymetli evrakın muhatap tarafından kabul (ademi kabul protestosu) *[alm. Protest mangels Annahme, Annahmeprotest. — fr. protêt faute d'acceptation.— ing protest for non - acceptance]* veya tediye (ademi tediye protestosu) *[alm. Protest mangels Zahlung. — fr. protêt faute de paiement. — ing protest for non - payment].* edi memesi halinde son hâmilin bu hâdiseyi noter vasıtasiyle resmen tesbit ve tevsik ettirmesidir (TK 570, 579).

Deniz hukukunda: Protesto gönderilmesi lâzım gelen haller için (TK 1112, 1142, 1197).

PROTOKOL *[alm. Protokoll. — fr. protocole. — ing. — protocol].*

Devletler hukukunda üç mânası vardır :

1 — Hem teşrifat idaresi, hem teşrifat kaideleri demektir.

2 — Muahede, mukavelelerin hangi görüşmelerle yapıldığını gösteren belgedir ki bunların tefsirinde çok kere bu belgeye müracaat edilir. Bu mânadaki protokol yerine «zabıtname» ısılâhı da kullanılır.

3 — Devletler arasında bazan çok mahdut veya teferruata ait işler için, bazan evvelce yapılan bir muahede veya mukavele hükümlerini değiştirmek veya tatbikını temin etmek yahut uzatmak için, bazan da muvakkat bir hüküm koymak için yapılan andlaşmalara denir.

Lozanda imzalanan akitlerin bazısına Belçika ve Portekiz'in iltihak edebilmesini devletler protokol ile tesbit etmişlerdir. Karaağac'a dair olan muahedeye de protokol denmiştir. Osmanlı İmparatorluğunda ecnebilere emlâk edinme salâhiyeti verilirken kapitülâsyonların bazı hükümlerini tadil için yapılan andlaşmaya «İstimlâk-i Emlâk protokolu» denilmiştir.

Milletler Cemiyeti Umumi Heyetinin 1924 senesinde tanzim ettiği hakemlik ve emniyet ve selâmet andlaşması «Cenevre protokolu» adını aldı. Bundan anlaşılıyor ki en önemli bir vesikaya da bazan protokol adı verilmektedir.

PUL 1— *[alm. Marke.— fr. timbre.— ing. stamp]*

Vergi, resim, harç gibi bazı devlet gelirlerinin cibayet ve murakabelerini kolaylaştırmak maksadiyle ihdas ve resmî evraka yapıştırılmak ve usulüne göre iptal edilmek suretiyle istimal olunan, bir tarafı zamklı, diğer tarafı kıymet ve tezyinatı muhtevi bulunan, muhtelif kıymetlerde, küçük ve zarif, kenarları tırtıklı, taklitlerinde para ve evrakı nakdiye taklitlerindeki müeyyedelere tâbi, hazine tarafından çıkarılan, kendisine has nizam ve talimatlarla satılan, ve muhasebe ve muhafazası temin edilen kıymetli kâğıtlardır.

Posta pulu: *[alm. Briefmarke.— fr. timbre post. — ing postage - stamp]* Âdi ve taahhütlü mektupların, kartpostalların müraselâtında posta ücretleri, zarfların üzerine pul yapıştırılmak ve postahanelerin tarihi muhtevi mühürleriyle mühürlenerek iptal edilmek suretiyle istimal olunur. Bu pullar millî sembolleri ve tarihi sima ve hatıraları taşıyan resimleri ihtiva eder.

Damga pulu: *[alm. Stempelmarke. — fr. timbres mobiles. — ing. revenue - stamp]* Çok eski ve bütün devletlerde mer'i ve matrahı halkın ve hükmi şahısların hükümetle veya kendi aralarında mevcut münasebetlere ait muamelelerinde mahsus kanunlarındaki tarife ve esaslara göre kullanılan, memleketimizde biri nispi ve diğeri maktu şekilde olmak üzere iki esas üzerinden cibayet edilen, vergi karşılığı evrak ve senedata yapıştırılan pullardır.

Harç pulu : mahkemelerde ikame edilen dâvalar ve noterlerdeki muameleler dolayısiyle posta ve damga pullarından ayrı olarak basılan ve kullanılan ve bu muamelelerin masraflarını karşılayacak harçların alınmasını temin maksadiyle yapıştırılan kıymetli evraka denir.

2 — (pūl) (Es.H) Meskükât ıstılâhınca, bir akçanın üçte veya dörtte biridir.

Mutlak olarak paraya, mangıra fülse ve müdevver maden parçasına da denir.

PUSU *[alm. Hinterhalt. — fr. embuche, guet-apens. — ing. ambush, ambuscade]*

Bir şahsı öldürmek, yahut kendisine karşı cebir ve şiddet kullanmak veya soymak gibi tecavüz gayesiyle bir mahalde az veya çok müddet gizlenerek beklemektir.

R

RABBÜLMAL (rabb ul-māl) (Es. H.) Müdarebe akdinde sermaye sahibi olan kimsedir.

RABBÜSSELEM (rabb us-salam) (Es. H) Sahibüsselemin müradifidir.

RACİH TARAF (rācih taraf) (Es. H.) Beyyinesi tercih olunan taraf demektir.

RÂCİL (rācil) (Es. H.) Yaya, piyade demektir. Deve, katır, merkep gibi düşmanı terhip ve tethiş edemiyecek hayvanlara rakip olanlar dahi - ganaimda sehim almak hususunda - râcil sayılırlar.

RADH (razḫ) (Es. H.) Cihada iştirak eden kadınlara, çocuklara, kölelere, zimmîlere ganimet mallarından verilen bir miktar maldır, ki mukatillerin sehimlerinden noksan olur ve bunu alanlara «ehl-i radh» denir.

Radh, lûgatte az bir şey vermek ve az bir miktarda verilen şey mânasındadır.

RADÎ (razī') (Es. H.) Süt emen ve kendisi için süt ana tutulan çocuktur.

RÂHİN *[alm. Verpfänder. — fr donneur. (constituant) du gage. — ing. pledgor]*.

Rehin veren kimsedir.

RAIYYE (ra'iyya) (Es. H) Tebaa, yani başkasının velâyet ve idaresi altında bulunan kimsedir. «Cem'i «reaya» dır.

RÂİŞ Rüşvet verenle rüşvet alan arasında vasıtalık eden kimseye denir.

Râiş, raşi ve mürteşiden hangisin vasıtası ise onun fer'an zimethali sayılır (CK 226).

RAKABE (rakaba) (Es H.) Lûgatte, boyun demektir.

Istılahta, temlik ve temellükü kabil olanın aynı ye zatı mânasına gelir: köle, cariye, tarla gibi.

Cem'i rikab, rakabattır.

RAKABE ETMEK (rakaba etmek) (Es. H.) Bir vakfın gallesini aslına ilhak etmektir. Şöyle ki: Vakfedilen bir paranın bir miktarı taaddisiz zayi olsa, bu noksan hâkimin kararıyle gallesinden ikmal edilmedikçe mürtezikasına bir şey vermiyebilir.

Bu muameleye fetva ıstılahınca «mürtezikanın vazifelerini rakabe etmek» denir.

RAKİK (rakīk) (Es. H.) Köle, cariye demektir. Müfrede de cem'e de ıtlak olunur. Cem'i, «erikka» dır.

Esire uğradığı zaaf ve rikkatten dolayı rakik denilmiştir.

Dâr-ı harbden alınan esirler, rakik sayılırlarsa da bunlar dâr-ı islama ithal edilerek ihraz edilmedikçe memlûkiyetle mevsuk olmazlar. Demek oluyor ki bunlardaki rık, memlûkiyetten ayrılmış oluyor.

RAŞA *bk.* İştira.

RÂŞİ *bk.* Rüşvet.

RAYİÇ FİYAT *[alm. laufender Preis, laufender Kurs. — fr. prix courant. — ing. current price]*

Bir malın muayyen bir piyasada alınıp satıldığı fiyattır.

Rayiç fiyat bir malın satış ve alışı devam ettiği hallerde bahis mevzuu olur (TK 701).

REASÜRANS *bk.* Mükerrer şigorta.

RECM (racm) (Es H. Muhsan olan zâni veya zâniyeyi veçhi mahsus üzere taşlıyarak öldürmektir.

Recm kelimesi; katil, şetim, tart, terk, bühtan, tel'in, nefrin, sâdik ve nedim mânalarını da mütittir. Atılan taşa da «recm» denir ki cem'i «rücûm» dur.

RED (radd) (Es. H.) 1 — Feraizde red muayyen sehim sahipleri (eshab-i feraiz) hisselerini aldıktan sonra kalan kısmın farz sahiplerinin hisseleri nispetinde dağıtılmasıdır.

Meselâ: müteveffa iki kızını bıraksa bunların hissesi üçte ikidir, bir sehim artar: veya bir karısını ve bir kızını terk etmiş olsa karının hissesi sekizde bir ve kızın hissesi nısıf yani yarıdır. Meselenin mahreci sekizden olacağına göre üç sehim fazla kalır. Bu fazlaların kızlara verilmesine red denir.

2 — *bk.* Nesebin reddi, mirasın reddi, drawback (reddi rüsum)

REDDİ HÂKİM *bk.* Hâkimin reddi.

REDDİYE (Feraizde) (raddiyya) (Es. H) Sehimler mecmuu mahreçten eksik çıkarsa meseleye reddiye denir.

Reddiyede fazla kalan sehim asabeden kimse bulunmazsa farz, yani muayyen hisse sahiplerine sehimleri nispetinde reddolunur. Ancak karı ve kocaya red yapılmaz.

Meselâ; müteveffanın bir karı ve kızı olsa mesele yirmi dörtten olup sümunü yani sekizde biri olan dört sehmi karıya ve sülüsânı olan on altı sehmi kızlara isa-

Harç pulu : mahkemelerde ikame edilen dâvalar ve noterlerdeki muameleler dolayısiyle posta ve damga pullarından ayrı olarak basılan ve kullanılan ve bu muamelelerin masraflarını karşılayacak harçların alınmasını temin maksadiyle yapıştırılan kıymetli evraka denir.

2 — (pūl) (Es.H) Meskükât ıstılâhınca, bir akçanın üçte veya dörtte biridir.

Mutlak olarak paraya, mangıra fülse ve müdevver maden parçasına da denir.

PUSU *[alm. Hinterhalt. — fr. embuche, guet-apens. — ing. ambush, ambuscade]*

Bir şahsı öldürmek, yahut kendisine karşı cebir ve şiddet kullanmak veya soymak gibi tecavüz gayesiyle bir mahalde az veya çok müddet gizlenerek beklemektir.

R

RABBÜLMAL (rabb ul-māl) (Es. H.) Müdarebe akdinde sermaye sahibi olan kimsedir.

RABBÜSSELEM (rabb us-salam) (Es. H) Sahibüsselemin müradifidir.

RACİH TARAF (rācih taraf) (Es. H.) Beyyinesi tercih olunan taraf demektir.

RÂCİL (rācil) (Es. H.) Yaya, piyade demektir. Deve, katır, merkep gibi düşmanı terhip ve tethiş edemiyecek hayvanlara rakip olanlar dahi - ganaimda sehim almak hususunda - râcil sayılırlar.

RADH (razḫ) (Es. H.) Cihada iştirak eden kadınlara, çocuklara, kölelere, zimmîlere ganimet mallarından verilen bir miktar maldır, ki mukatillerin sehimlerinden noksan olur ve bunu alanlara «ehl-i radh» denir.

Radh, lûgatte az bir şey vermek ve az bir miktarda verilen şey mânasındadır.

RADÎ (razī') (Es. H.) Süt emen ve kendisi için süt ana tutulan çocuktur.

RÂHİN *[alm. Verpfänder. — fr donneur. (constituant) du gage. — ing. pledgor]*.

Rehin veren kimsedir.

RAIYYE (ra'iyya) (Es. H) Tebaa, yani başkasının velâyet ve idaresi altında bulunan kimsedir. «Cem'i «reaya» dır.

RÂİŞ Rüşvet verenle rüşvet alan arasında vasıtalık eden kimseye denir.

Râiş, raşi ve mürteşiden hangisin vasıtası ise onun fer'an zimethali sayılır (CK 226).

RAKABE (rakaba) (Es H.) Lûgatte, boyun demektir.

Istılahta, temlik ve temellükü kabil olanın aynı ye zatı mânasına gelir: köle, cariye, tarla gibi.

Cem'i rikab, rakabattır.

RAKABE ETMEK (rakaba etmek) (Es. H.) Bir vakfın gallesini aslına ilhak etmektir. Şöyle ki: Vakfedilen bir paranın bir miktarı taaddisiz zayi olsa, bu noksan hâkimin kararıyle gallesinden ikmal edilmedikçe mürtezikasına bir şey vermiyebilir.

Bu muameleye fetva ıstılahınca «mürtezikanın vazifelerini rakabe etmek» denir.

RAKİK (rakīk) (Es. H.) Köle, cariye demektir. Müfrede de cem'e de ıtlak olunur. Cem'i, «erikka» dır.

Esire uğradığı zaaf ve rikkatten dolayı rakik denilmiştir.

Dâr-ı harbden alınan esirler, rakik sayılırlarsa da bunlar dâr-ı islama ithal edilerek ihraz edilmedikçe memlûkiyetle mevsuk olmazlar. Demek oluyor ki bunlardaki rık, memlûkiyetten ayrılmış oluyor.

RAŞA *bk.* İştira.

RÂŞİ *bk.* Rüşvet.

RAYİÇ FİYAT *[alm. laufender Preis, laufender Kurs. — fr. prix courant. — ing. current price]*

Bir malın muayyen bir piyasada alınıp satıldığı fiyattır.

Rayiç fiyat bir malın satış ve alışı devam ettiği hallerde bahis mevzuu olur (TK 701).

REASÜRANS *bk.* Mükerrer şigorta.

RECM (racm) (Es H. Muhsan olan zâni veya zâniyeyi veçhi mahsus üzere taşlıyarak öldürmektir.

Recm kelimesi; katil, şetim, tart, terk, bühtan, tel'in, nefrin, sâdik ve nedim mânalarını da mütittir. Atılan taşa da «recm» denir ki cem'i «rücûm» dur.

RED (radd) (Es. H.) 1 — Feraizde red muayyen sehim sahipleri (eshab-i feraiz) hisselerini aldıktan sonra kalan kısmın farz sahiplerinin hisseleri nispetinde dağıtılmasıdır.

Meselâ: müteveffa iki kızını bıraksa bunların hissesi üçte ikidir, bir sehim artar: veya bir karısını ve bir kızını terk etmiş olsa karının hissesi sekizde bir ve kızın hissesi nısıf yani yarıdır. Meselenin mahreci sekizden olacağına göre üç sehim fazla kalır. Bu fazlaların kızlara verilmesine red denir.

2 — *bk.* Nesebin reddi, mirasın reddi, drawback (reddi rüsum)

REDDİ HÂKİM *bk.* Hâkimin reddi.

REDDİYE (Feraizde) (raddiyya) (Es. H) Sehimler mecmuu mahreçten eksik çıkarsa meseleye reddiye denir.

Reddiyede fazla kalan sehim asabeden kimse bulunmazsa farz, yani muayyen hisse sahiplerine sehimleri nispetinde reddolunur. Ancak karı ve kocaya red yapılmaz.

Meselâ; müteveffanın bir karı ve kızı olsa mesele yirmi dörtten olup sümunü yani sekizde biri olan dört sehmi karıya ve sülüsânı olan on altı sehmi kızlara isa-

bet edeceğine nazaran dört sehim artar ve usulü dairesinde bu dört, kızlara reddolunur.

REESKONT *bk.* Mükerrer iskonto.

REFAKAT (Gemi kafilesi) *[alm. Geleit, Geleitzug. — fr. convoi. — ing convoy].*

Harb esnasında ticaret gemilerinin kafile halinde ve harb gemileri ve uçakları himayesinde seyahat etmeleridir.

Düşman harb gemilerinin refakatında bulunan bitaraf nakil vasıtaları harbin her türlü tehlikesine maruzdurlar ve bunlar zabt ve müsadereye de tabidirler.

Kendi harb gemileri refakatinde bulunan bitaraf gemilerin komutanlarından kafilesine dair malûmat ve teminat istenebilir (Denizde Zabt ve Müsadere K 14, 31, 33).

REFERANDUM *[alm. Referendum, Volksentscheid. — fr. référendum. — ing. referendum].*

Teşri heyeti tarafından hazırlanan bir kanunun kabulüne ve bir kanun teklifine halkın iştiraki usulüdür. Referandum iki şekilde olur:

1 — Salâhiyetli makamın bir kanun tasarısının veya teklifinin esasları hakkında halkın reyine müracaatıdır. Meselâ, «Medeni kanunun yeniden tanzimi» teklifine karşı halkın ne diyeceğinin sorulması gibi.

2 — Teşri heyeti tarafından hazırlanmış bir kanun hakkında halkın reyine müracaat etmektir. Meselâ «İsviçre İcra ve İflâs kanunu»İsviçreli halkın reye iştirakiyle kabul edilmiştir.

Referandum mecburi veya ihtiyari olur:

1) Mecburi referandum, bir kanunun kabulü ve meriyete geçebilmesi için herhalde halkın reyine müraracaat, zaruri ve kanuni olan referandumdur. İsviçrede teşkilât-ı esasiye tadilâtında olduğu gibi,

2 — İhtiyari referandum, bazı şartlar ve kayıtlar altında bir defa da halkın reyine müracaat edilen kanunlar hakkındaki referandumdur ki bu da üç suretle tecelli eder.

a) Bir meclis tarafından halkın reyine de müracaat kararlaştırılırsa,

b) Muayyen miktarda halk tarafından bir kanunun referanduma tabi tutulması hususunda müracaat edilirse,

c) Almanyanın Weimar esas teşkilât kanununda olduğu gibi devlet reisine bir kanunu tasdikten evvel bir defa da referanduma lüzum göstermek salâhiyeti verilirse.

Bunlardan maada referandum, bilhassa teşkilât-ı esasiyeye taallûk eden hususlarda Amerika, Çekoslovakya, Litvanya, Letonya, Estonya gibi memleketlerde önemli bir yer tutar.

Referandumun yalnız kanunlara münhasır bırakılmıyarak halkın reyine müracaat faideli görülen hususlar için dahi tatbik edildiği vâkıdır. Birinci dünya harbinden sonra bazı rejim ve meselelerin tesis ve halli için doğrudan doğruya halkın reyine müracaat ederek «evet» veya «hayır»lardan ibaret reylerin toplanması bir nevi referandumdur.

Referandum mahiyeti itibariyle doğrudan doğruya hükümet sistemine yaklaşan demokratik bir usuldür. Fakat zamanımızda ülke genişliği, nüfus çokluğu, içtimai hâdiselerin değişikliği gibi sebepler doğrudan doğruya hükümet sistemine müsait bulunmamakta olduğu için bu sisteme müracaat edilmektedir.

Referanduma müracaat halinde reyi alınacakların kanuni vasıfları, ve bir kanunun kabulü veya bir teklifin teşriî meclis tarafından kabulünden evvel esasının referanduma konması için icabeden rey nisabı referandumu kabul eden memleketin esas teşkilât kanunlarında gösterilmiştir.

REF KARARI *[alm. Aufhebungsbeschluss. — fr. mainlevée (judiciaire). — ing. annul].*

1 — İcra Hukukunda: (İtirazın ref'i kararı). İlâmsız takiplerde borçlunun itirazı üzerine alacaklının kanunda yazılı vesikayı ibraz etmesi halinde tetkik mercii tarafından itirazın kaldırılmasına ve icranın devamına dair verilen karardır (İc. İf. K. 68).

2 — Hukuk ve ceza muhakeme usulünde: Karar veya tedbirlere karşı vâkı itiraz üzerine merciin itiraz olunan karar veya tedbiri ortadan kaldıran kararıdır.

3 — İdare hukukunda: İdari kararlar aleyhine açılan tam kaza dâvalarında Danıştayın idari muameleyi kaldırması şeklindeki kararları hakkında da kullanıldığı vardır.

REF'İYET HAKKI *[alm. Wiedereinsetzungsanspruch, Anspruch aus Besitzentziehung.—fr. réintégrande. — ing. right to redress].*

Bir gayri menkulün maliki veya zilyedi bulunan kimsenin bu vaziyeti bir başkası tarafından herhangi bir sebeple ihlâl edildiği takdirde eski hale iadesi için malikin idari yolla tecavüzün ref'ini istemesi hakkıdır (2311 No.lu kanun ve 25 Kânunuevvel 1933 tarihli Nz).

REHİN *[alm. Faustpfand, Verpfändung.— fr. nantissement. — ing pledge, pawn. — lât. pignus].*

1 — Alacaklıya yapılacak edayı muayyen bir şey üzerinde temine yarıyan bir akittir. Alacaklıya sadece merhunu sattırarak alacağını istifa hakkı verir.

2 — (rahn) (Es.H.) Bir malı ondan istîfası mümkün olan bir hak mukabilinde mahfuz ve mevkuf kılmaktır.

Rehin, merhun mânasına da kullanılır.

REHİNE *[alm. Geisel. — fr. otage. — ing. hostage. — lât. obses].*

Bir ordunun zaptettiği yerler halkından, bu halkın kendisine karşı vâkı taahhütlerini iyice yapması, hususiyle intikam hareketlerine teşebbüs etmemesi için teminat olarak alıp getirdiği veya nezaret altında bulundurduğu kimselere denir.

REHİNLİ TAHVİLÂT *[alm. Pfandbriefe. — fr. lettres de gage. — ing. mortgage bonds].*

Gayri menkul üzerine ikraz muamelesi yapan müesseselerden hükümetçe mezun kılınanların hususi bir rehin akdi ve teslim mükellefiyeti olmaksızın malik oldukları gayri menkul rehin senetleriyle cari muamelelerinden doğan alacaklarını teminat göstermek suretile çıkardıkları tahvilâta denir. Alacaklılar rehinli tahvilâtın ödenmesini istiyemezler. Tahvilât ya hâmile veya nama yazılı olur ve hâmile yazılı kuponları bulunur (MK 884, 886).

REHİN MUKABİLİNDE İKRAZ İLE MEŞGUL MÜESSESE *[alm. Versatzanstalt (İs); Pfandhaus, Pfandleihanstalt (Al) — fr. établissement de prêts sur gage. — ing. pawn-office, pawn broker].*

Hükümetin izniyle rehin mukabilinde ödünç para verenlere denir. Bu izin hususi müesseselere ancak mah-

dut bir zaman için verilir; müddet bitince yenilenmesi caizdir (MK 8.6, 883).

REHN-İ MÜSTEAR (rahn - i musta'ār) (Es. H.) Başkasından âriyet alınarak izniyle rehnolunan maldır.

REHN - İ TİCARİ *bk.* Ticari rehin.

REİSİCUMHUR *bk.* Cumhur Reisi.

REİSLİK HÜKÜMETİ *[alm. Präsidentialregierung. — fr. gouvernement présidentiel. — ing. presidential government].*

İcra kuvvetinin aynı zamanda hem devlet, hem hükümet şefi olan cumhurreisinin şahsında toplanması ve teşri kuvveti karşısında istiklâline sahip olması usulüdür.

Bu usul Birleşik Amerika devletlerinde caridir.

REİSÜLKÜTTAP Osmanlı İmparatorluğunun eski teşkilâtında divan - ı humayundan çıkan hükümleri ve beratları tashih ettikten, yani «sah» işaretini koyduktan (aslına uygunluğu tasdik ettikten) sonra yerlerine göndermek, bazı telhisleri yazmak, ecnebi hükümdarlardan gelen nameleri tercüme ettirmek ve bunlara gönderilecek namelerin müsveddelerini yapmakla mükellef ve kalemiye sınıfına mensup memurdur.

Bu memurun vazifeleri sonraları daha genişlemiş ve Paşakapısına, yani sadrazamlığa bağlı olarak Devletin dışişleri kendilerine verilmiştir.

İkinci Mahmut devrinde Reisülküttaplık hariciye nazırlığına kalbedilmiş ve müstakil bir nezaret haline konulmuştur.

REJİ *[alm. Regie. — fr. régie].*

Idarede gaye, hizmetleri en iyi ve mümkün olduğu kadar en ucuz yapmaktır. Bunun için kullanılan usullerden biri de rejidir. Reji, hizmetleri idarenin kendi mesuliyeti altında bizzat görmesidir, yani emaneten idare eylemektir. İdare bir hizmeti kendi memurlarına yaptırmayıp hasılattan bir hisse vermek suretiyle başkasına yaptıracak olursa, buna «menfaatta müşterek reji» usulü denir.

Meselâ Osmanlı Devleti tütünün inhisar ve imtiyaz suretiyle işletilmesini menfaatlerde müşterek bir şirkete tevdi etmişti.

REJİM *[alm. Regierungsform, Regime. — fr. régime. — ing. regime, system of government].*

Bir devletin hükümet şeklidir. Cümhuriyet ve meşrutiyet rejimi gibi.

REKABET *bk.* Gayri kanuni rekabet.

REKABET MEMNUİYETİ *[alm. Konkurrenzverbot, Wettbewerbsklausel. — fr. prohibition de faire concurrence à l'employeur. — ing. convenants in restraint of trade].*

Hizmet aktinde işçinin aktin hitamından sonra iş sahibiyle rekabet edeceği bir işi kendi namına yapmamasını ve rakip bir müessesede çalışmamasını ve böyle bir müessesede şerik vesair sıfatiyle alâkadar olmamasını tazammun eden ve kaide olarak eksik bir borç doğuran şarttır (bK. 348, 354). *bk* Gayri Kanuni Rekabet.

REMMAL (rammāl) (Es. H.) Çakıl taşlar atarak âtiye ait hâdiselerden haber vermeye yeltenen şahıstır ki kâzip olacağından hakkında tazir lâzım gelir.

RESEN HAREKET USULÜ *[alm. Offizialmaxime.— fr. poursuite d'office; procédure d'office.— ing. law - suit ex officio].*

Usul hukukunda: dâvada taraflara teveccüh eden külfetleri, vecibeleri kaldırarak bunları hâkime tevcih eden usuldür. Bu usulde Enkizisyon sisteminde olduğu gibi maddî hakikati aramak vazifesi resen hâkime teveccüh eder.

Resen hareket usulünde tetkikler dâvanın her hal ve safhasına ve hukuk kaidelerinin ve kanunların tatbikatına şamildir (CMUK 214, 237).

RESEN KARAR *[alm. Entscheidung von amtswegen. — fr, décision d'office].*

Taraflardan birinin talebi olmadan hâkim tarafından ittihaz edilen karardır: Taraflardan birinin itirazı olmadığı halde vazifesizlik kararı verilmesi, bir talep olmaksızın ehli vukuf dinlenmesine veya keşif yapılmasına karar verilmesi (HMUK 7, 23, 415), ceza dâvasında mahkeme reisinin veya mahkeme heyetinin bir talep olmaksızın şahit ve ehli hibre celbine veya başka sübut sebeplerinin toplanmasına karar vermesi (CMUK 214, 237) gibi.

RESEN TANZİM EDİLEN SENET *bk.* Senet.

RESEN YEMİN *bk.* Yemin.

RESİM *[alm. Abgabe. — fr. taxe. — ing. tax, duty].*

Devlet dairelerinde ve âmme müesseselerinde görülen hizmet ve masrafların karşılığı olarak yalnız o işle alâkası olan hakikî veya hükmi şahıslardan alınan varidata denir. Bu itibarla; umumi devlet hizmetlerinin ifası karşılığı olarak ve bu hizmetten bizzat istifade etsin etmesin, kanun hükümleri dairesinde, herkesten alınan «vergi» mefhumundan farklıdır.

RESMİ DİL *[alm. Staatssprache, offizielle Sprache. — fr. langue officielle. — ing. official language]*

Resmî muamelelerde kullanılması lâzım gelen dildir.

Türk devletinin resmî dili Türkçedir. Devlet muamelelerinde, meclis ve mahkemelerde türk dilini kullanmak mecburidir.

Türk tabiiyetindeki şirket ve müesseseler Türkiyedeki muamele, mukavele, muhabere ve hesap defterlerini Türkçe yapmağa ve tutmağa mecburdurlar. Ecnebi şirket ve müesseseler için bu mecburiyet yalnız Türk müesseseleri Türk vatandaşlariyle olan muhabere ve muamelelere ve devlet memurları ve dairelerine ibraz etmekle mükellef bulundukları evraka ve defterlere hasredilmiştir. (Anayasa 2; 805 No. lu K)

RESMİ EVRAK *[alm. öffentliche Urkunden. — fr. titres (actes) authentiques. — ing. instruments, legal documents]*

Aşağıdaki anlamlarda kullanılır:

1 — Hukuki muameleleri tevsik etmek salâhiyetini haiz makam tarafından usulüne göre tanzim veya tasdik olunan yazılar, vesikalardır: Noter senetleri gibi.

2 — Mahkemelerle sair devlet memurları tarafından vazifeleri icabı yapılan muameleleri ihtiva eden yazılar, vesikalardır:

Mahkeme ilâmları, zabıt varakaları, tapu sicilleri, resmî defterler ve dosyalar, mahkeme ve icra zabıtnameleri gibi.

Mahkeme ilâmlariyle noterlerin resen tanzim ettikleri resmî evrak (senetler)ın sahteliği ve diğer resmi evrakın aksi ispat oluncaya kadar kat'i delil teşkil eder (HMUK 295, İc İf K 8-38)

RESMİ EVRAKTA SAHTEKÂRLIK *bk.* Sahtekârlık.

RESMÎ GAZETE *[alm. Gesetzblatt. — fr. journal officiel — ing. Official Gazette]*

Devletin, başkentte çıkardığı gazetedir. Türkiye Cumhuriyetinin «Resmî Gazete»si Ankarada Başbakanlık tarafından çıkarılır. Bu gazetede kanunlar, yorumlar, Büyük Millet Meclisi kararları, tüzükler, kararnameler, yönetmelikler, Danıştay kararları, Yargıtay tevhidi içtihad kararları gibi âmmeyi alâkalandıran hususlar yayımlanır.

Resmî Gazete evvelce «Resmî Ceride» adını taşırdı. Osmanlı İmparatorluğunun resmî gazetesi «Takvimi Vakayi» idi. (Kanunların ve nizamnamelerin suret-i neşir ve ilânı ve meriyet tarihi hakkındaki kanun). *bk.* ilân, ilân ve tasdik.

RESMİ SENET *bk.* Resmi evrak. Senet.

RESMİ SİCİL *[alm. öffentliches Register. — fr. registre public- — ing. public register]*

Bazı hak ve hallerin doğumunu veya ispatını temin maksadiyle devletçe tutulan sicil ve kütüklerdir. Memur sicili, tapu sicili, nüfus sicili, evlenme malları sicili, gemi sicili, ticaret sicili, hayvan rehni sicili gibi (MK 7, HMUK 295, Memurin K)

RESMÎ SİCİLLERE ÂMMENİN İTİMADI *bk.* Aleniyet prensibi.

RESMÎ ŞEKİL *bk.* Şekil.

RESMÎ TASFİYE *[alm. amtliche Liquidation. — fr. liquidation officielle. — ing. (official) liquidation, winding up]*

Mirasçıların veya miras alacaklılarının isteği üzerine yahut miras, mirasçılar tarafından alacaklılarını izrar kastiyle, reddedilip de bu reddin hâkim tarafından iptali halinde mirasın sulh hâkimi tarafından tasfiye edilmesine denir.

Resmî tasfiye halinde mirasçılar murisin borçlarından mesul olmazlarsa da tasfiyeden artan mamelek kendilerine intikal eder (MK 572-576)

Hâkim resmî tasfiyenin yapılmasına bir veya müteaddit kimseleri memur edebilir. Bunlara «resmî tasfiye memurları» denir.

RESUL (rasūl) Es.H.) Tasarrufta dahli olmıyarak bir kimsenin sözünü diğerine tebliğ eden kimsedir.

RESÜLMAL 1 — *bk.* Ana para.

2 — (ra'sul-māl) (Es. H) sermaye demektir.

RESÜLMAL-İ SELEM (ra's us-salam) (Es.H) Selem aktinde verilen paradır.

REŞİT 1 — *bk.* Rüşt.

2 — (raşīd) (Es.H.) Malını muhafaza hususunda takayyüt ederek sefeh ve tebzirden tevakki eden kimsedir.

RETKA (ratḳā') (Es. H.) Cimaa mâni olacak surette tenasül uzvunda bitişiklik olan kadındır.

RETRET *[alm. Rückwechsel. — fr. retraite. — ing. redraft, cross-bill].*

Elindeki poliçe tediye edilmeyen hâmilin, senet bedeli ile birlikte masraflar, faiz vesair ziyadelerden meydana gelen meblağı ihtiva ederek keşideci veya cirantalar ile diğer mesullerden biri üzerine çektiği ikinci poliçenin adıdır (TK 578).

RETROSESYON *bk.* Mükerrer sigorta.

REVİR *[alm. Revir. — fr. infirmerie. — ing. infirmary].*

1 — Umumi Hıfzıssıha Kanununa tevfikan yüzden beş yüze kadar amelesi olan müesseselerde hastalanan işçilerin hekim tarafından bakılması için tahsis edilen mahaldir (Umumi Hıfzıssıhha K. 180).

2 — Umumiyetle muvakkat mahiyette tesis edilen tedavi yerleridir.

REY (oy) *[alm. Stimme, Abstimmung, Stimmabgabe. — fr. voix, vote, suffrage. — ing. vote. — lât. suffragii latio; sententiae; suffragia].*

Bir heyet veya meclis yahut topluluk mensuplarının fikir ve kanaatlerini beyan ve ifade etmeleridir.

1 — Açık rey: kabul, ret, istinkâfa mahsus olmak üzere hazırlanan ve üzerinde rey sahibinin adı yazılı bulunan rey pusulalarından birini rey sahibinin maksadına göre kullanmak yahut her rey sahibine «kabul», «ret», «istinkâf»tan hangisini beyan ettiği sorulmak suretiyle açıkça toplanan reydir.

2 — Ayrılma usuliyle rey: Avam kamarasında cari bir usuldür. Bütün mebuslar rey vermeden evvel içtima salonunu terkederler ve sonra salona başka başka kapılardan girerler reylerini bu hareketleriyle ifade ederler. Kapılardan biri kabule diğeri ademi kabule işaret teşkil eyler.

3 — Fazla rey: İntihap edenin aynı intihapta mütaaddit rey verebilmesi sistemidir. Bazı memleketlerde yüksek tahsil yapmış olanların yapmıyanlara nazaran fazla rey hakkını haiz olmaları gibi.

4 — Gizli rey: Biri «kabul», diğeri «ret» mânasını tazammun eden ve ekseriyetle kırmızı ve beyaz renkte olan iki yuvarlaktan beyazını «kabul», kırmızısını «ret» makamında kimseye göstermemek suretiyle hususî kutuya atarak izhar edilen reydir.

5 — İşarî rey: El kaldırılmak veya ayağa kalkmak suretiyle izhar olunan reydir.

6 — Mecburî rey: İntihap edenin intihap hakkını kanuni bir müeyyide altında istimal etmek mecburiyetinde bulunması usulüdür.

7 — Muhabere ile rey: İntihap yerinde bir mazeret, bir mâni sebebiyle bizzat bulunamayan intihabcının rey pusulasını intihap teftiş heyetine gönderebilmesi sistemidir.

8 — Şahsî rey: İntihap edenin intihap hakkını kullanabilmesi için rey puslasını bizzat vermesi usulüdür.

9 — Vekâleten rey: Rey mahallinde bir mâni sebebiyle bulunamıyan kimsenin kendi rey puslasını diğer bir intihabcıya tevdi edebilmesi usulüdür.

REYI' (ray') (Es H.) Nema, galle mânalarınadır. Otu, suyu çok olan yere «arz-ı meria» denir. Riy ve ria' kelimeleri ise yüksek yer mânasınadır.

REYI-İ VAKIF (ray-i vaḳf) (Es H.) Vakfın gallesi demektir.

REY-İ ÂM *[alm. allgemeines Wahlrecht. — fr. suffrage universel. — ing. universal franchise]*

İntihap için servet, şahsî meziyet ve kabiliyet, varaset gibi kayıt ve şartlar aranmaksızın muayyen bir yaşa erişmiş olan, aklen malûl olmıyan, bazı suçlarla mahkûm bulunmıyan her vatandaşın intihap hakkını haiz olması usulüdür.

REY-İ ÂMMA MÜRACAAT *bk* Plebisit.

REY PUSLASI *[alm. Stimmzettel. — fr. bulletin de vote, scrutin. — ing. voting paper].*

Seçmenin, seçim hakkını kullandığını gösteren pusla. Bu puslalara ne kadar Milletvekili seçilecek ise o kadar ad yazılması lâzımdır. Puslalar fazla ad yazılırsa seçilecek sayıdaki adlar kabul edilir ve fazlası silinir. Okunmayan adlar hesaba katılmaz. Rey puslalarının mühürlü zarflara seçmenler tarafından konulup zarfın kapatılması ve sandığa atılması lâzımdır (Millet vekilleri seçimi K).

REY SANDIĞI *[alm. Wahlurne. — fr. urne électorale. — ing. ballot box].*

Seçimde oyların atılmasına ve muhafazasına yarıyan ve açılıp kapanması kanuni şekillere bağlı bulunan sandık (Millet vekilleri seçimi K.)

RIBH (ribḥ) (Es H.) Kazanç ve kâr demektir.

RIDA' (riżā') (Es. H.) Lûgatta, memeden süt emmek mânasınadır. Istılâhta, bir kadının sütünün rıda' müddetinde çocuğun midesine dahil olmasıdır. Bu müddet iki senedir.

RIK (riḳḳ) (Es.H.) Kul, kullık, ubudiyet demektir. «Bir zaaf-ı hükmi ki insan bununla temellüke mahal olur».

Diğer bir tarif ile «esir edilen ehl-i harb hakkında sâbit, mânevi bir bir zaaf, ki bu yüzden hürriyet kuvvetini kaybetmiş olurlar».

RITL (riṭl) (Es. H.) Yüz otuz dirhemlik bir ölçektir ki bir sa'ın sekizde birine müsavi bulunur.

RIZA 1 — Bugünkü mevzuatta iki anlamda kullanılmaktadır:

a) *[alm. Zustimmung, Einverständnis, Einwilligung. — fr. consentement. — ing. consent, assent. — lât. assensus, consensus].*

Bir kimsenin kendi hukukî durumuna müteallik arzu ve isteğini gösteren irade tezahürü (MK 12, 249, 254, 826).

b) *[alm. Wille, Willenserklärung, Willensäusserung. — fr. volonté, manifestation de la volonté. — ing. intention, will, declaration of intention (will). — lât. consensus].* Bir kimsesin bir taraflı hukukî muamelelere de şümulü olmak üzere, izhar ettiği irade (BK 1, 23 matlap, 24 f. 1, 31 matlap, 164, 173, 174 f. 3; TK 663). Buna mukabil başkasının müsaadesine, tasvibine «muvafakat», «izin», «icazet« ve «müsaade» denilmiştir (MK 12, 254, 405, 406, 408 matlap ve metin). Fakat «rıza» ve «muvafakat» tâbirleri bu suretle daima tam teknik mânada kullanılmış değildir. Netekim Medenî Kanunda «rıza» tâbiri bir kimsenin kendi hukukî durum ve menfaatı için başkası tarafından veya müşterek hukukî durum ve menfaatlerde diğer tarafca verilen muvafakat ve izin mânalarına da gelmektedir (MK 16, 90, 91, 198, 213, 255). Doktrinde muamelenin yapılmasından evvel verilen rızaya «izin», *[alm. Einwilligung. — fr. autorisation. — ing. approval, precedent consent]* muameleden sonraki rıza ise «icazet» *[alm. Genehmigung. — fr. approbation, ratification. — ing. ratification, subsequent consent]* denir.

2— (riżā) (Es.H.) Bir şeyde yapıp yapmamak şıklarından birini istiyerek tercih etmektir ki ihtiyarın tam ve kâmil derecesidir. İstemiyerek ve iyi görmiyerek yapmakta veya yapmamakta «ihtiyar» varsa da «rıza» yoktur.

RIZAEN TAKDİR (riżā'an taḳdir) (Es. H.) Tarafların nafaka miktarını rızalariyle kararlaştırmalarıdır.

RIZAYA BAĞLI AKİTLER *[alm. formlose Verträge, Konsensualverträge. — fr. contrats consensuels. — ing. consensual contracts. — lât. consensu obligationes; contractus consensuales]*

Yalnız tarafların karşılıklı rızalarını izhar etmeleriyle hükümlerini meydana getiren akitlerdir. Kaideten, bütün akitler bu mahiyeti haizdirler. Ancak aynî akitlerle şekle bağlı akitler yalnız rızaların birleşmesiyle meydana gelmez.

RIZK (rizḳ) (Es. H.) Sipahi için beytülmaldan her ay başında tediye edilen maaştır.

Rızk kelimesi lûgatta, yiyecek, içecek ve mutlaka kendisinden intifa olunacak şey mânasınadır.

RİBÂ (ribā) (Es, H.) Lûgatta, mutlaka ziyade mânasınadır.

Istılahta, keylî ve veznî olan malları cinsi cinsine mübadelede bir tarafın ivazsız olarak ziyade alması demektir: Bir kile buğdayı iki kile buğdaya ve bir altını iki altına değişmek gibi.

RİBAT (ribāṭ) (Es. H.) Serhatte, düşmanın hücumu muhtemel bulunan mevzide mahza darı islâmı muhafaza ve müdafaa maksadiyle ikamet etmektir.

Ribat, esasen müdavemet demektir. Herhangi bir şeyi rabt ve zapt için kullanılan ip, bağ ve at sürüsü mânasına da gelir. Hududta bağlı bulunan süvari atlarına «ribat-ül-hayl» denilmesi bu münasebetledir.

İmarethanelere, tekyelere, yolcular için yapılmış kârvansaraylara da ribat denir.

RİCAT (ric'at) (Es. H.) Talak-ı rici'den sonra iddet içinde nikâhı idâmeden ibarettir Kavlen veya fiilen olur.

Kavlen ricat, kocanın «karısına rücu ettim» demesi gibi.

Fiilen ricat, kocanın karısını mesetmesi veya öpmesi gibi.

RİDDET (riddat) (Es. H.) İslâm dininden rücu etmektir ki ya kelime-i küfrü telâffuz veya dine münafi bir itikadı iltizam suretiyle olur.

RİKÂZ (rikāz) (Es. H.) Yer altında tabiî olarak bulunan madenler ile definelerden ibarettir.

RİSALE — *[alm. Broschüre — fr. brochure. — ing. brochure].*

Küçük kitap demektir. Muayyen zamanlarda çıkan mecmualara da risale denir. Basılan risalelerin, bütün matbualar gibi, ikişer nusha olarak günü gününe basıldıkları yerin en büyük mülkiye memuruna ve Cumhuriyet savcılığına verilmesi mecburidir (1881 sayılı K. 8), bk. Matbua.

RİSALET (risālat) (Es. H.) Tasarrufta dahli olmaksızın bir kimsenin sözünü diğerine tebliğ etmektir.

RİSTORNO *[alm. Ristorno, Rückbuchung. — fr. ristourne. — ing ristorno].*

1 — Sigorta hukukunda ristorno; sigortalının, sigortalanan işin tamamından veya bir kısmından vazgeç-

mesi. yahut kendi yüzünden olmamak şartiyle, sigorta, sigortalanan şeylerin sigortacının üstüne aldığı riziko ile karşılaşmaması halinde primlerin hepsini, veya sigortacıya ait olan bir miktar tazminat çıkarıldıktan sonra kalan kısmını geri istemek; primler henüz ödenmemiş ise aynı şartlar altında primleri alıkomak hakkına denir (TK. 1435 vd).

2 — Muhasebecilikte ristorno; deftere yanlış olarak geçirilmiş olan meblağın bir kerre de mukabil sahifeye ilâve edilmesi ve böylelikle iki hesap arasında bir muvazene temin edildikten sonra asıl meblağın yeniden yeri olan doğru sahifeye yazılması suretiyle yapılmış olan yanlışlığın düzeltilmesi için tatbik edilen ameliyeye denir.

3 — Milletlerarası anlaşmalara istinaden alınan gümrük resimlerinden bir kısmının bazı eşyanın ithal veya ihracını kolaylaştırmak maksadiyle ithalâtçıya veya ihracatçıya iade edilmesine de denir.

RİYASET DİVANI (Daimi Başkanlık Divanı) Bir reis, üç reis vekili, altı kâtip ve üç idare âmirinden mürekkep olmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisince seçilen on üç kişilik heyettir (İçtüzük 3-7).

RİYAZÎ İHTİYAT *bk.* Teknik ihtiyatlar.

RIZADAKİ FESAT *bk.* İrade fesadı.

RİZİKO *[alm. Risiko, Gefahr Versicherungsgefahr. — fr. risque. — ing. risk. — lât. periculum].*

Bir şeyin ziyaına, sair herhangi bir zararın husulüne sebebiyet veren müstakbel, gayri muayyen yahut zamanı belli olmıyan bir hâdisenin tarafların iradesi dışında vukuu ihtimalidir.

Bundan maada, sigortanın mevzuunu teşkil eden hâdiseye de denir: Ölüm, hastalık, yangın, eşya ziyaı gibi (TK 1319).

ROTA EMRİ *[alm. Kursbefehl. — fr. ordre de voyage. — ing. course (of a ship).*

Denizde zapt ve müsadere hakkına dayanarak harb gemileri komutanlarının veya salâhiyetli makamların bitaraf nakil vasıtasının durdurulması veya aranması için muayyen bir mahalle gitmesi hususunda ona verdiği emirdir.

Bu emre muhalefet eden nakil vasıtası zabta tâbidir (Denizde Zapt ve Müsadere k 14 no. 8. 62).

RÖMORKAJ *[alm. Schleppschiffahrt. — fr. remorquage.— ing. lowage, towing].*

Gemilerin diğer gemi yedeğinde çekilmesine denir. Römorkaj Türk sahillerinde 815 No. lu Kabotaj Kanunu mucibince Türk bayrağına hasredilmiştir.

İnhisarı 3633 No. lu kanun mucibince halen Devlet Deniz Yolları Umumi İşletmesine verilmiştir.

RUHSAT (ruḫṣat) (Es. H.) Lûgatta, kolaylık ve genişlik mânasınadır. Usuliyun ıstılâhında, evvelen meşru olmadığı halde özre mebni saniyen meşru olan hükümdür: İkrahla gayrın malını itlâf etmek gibi. Gayrın malını itlâf memnu olduğu halde ikrah üzerine binaen tecviz edilmiştir.

RUHSATNAME, RUHSATİYE *[alm. Erlaubnisurkunde, Konzessionsurkunde.— fr. permis. — ing. licence, permit, certificate].*

Yapılması, işletilmesi, kullanılması, taşınması, dışarıdan getirilmesi, dışarıya çıkarılması, bir yerden başka yere taşınması kanunen izin almağa bağlı olan bir şey hakkında merciinden izin verilmiş olduğunu gösteren belgedir. Bir meslek ve sanatın şahsen icrasına izin veren vesikaya da ruhsatname denir.

RUHSATSIZ SİLÂH TAŞIMAK *bk.* Silâh.

RUKBA (ruḳbā) (Es. H.) «Ben senden evvel ölürsem senin olsun, sen benden evvel ölürsen benim olsun» diyerek bir şeyi hibe etmektir ki intizar mânasına olan «irtikap» tan alınmıştır. Güya bunda mevte intizar bulunduğundan bu suretle olan hibeye rukba denmiştir.

RUZNAME (gündem) *[alm. Tagesordnung. — fr. ordre du jour. — ing. order of the day]*

Kararlarını konuşmaların sonunda veren kurul toplantılarında incelenecek maddeleri daha evvel göstermek üzere yapılan listenin adıdır. Ruznamenin kimin tarafından ve nasıl yapılacağı ve kimlere ve ne suretle tebliğ edileceği ilgili kanun ve nizamlarda gösterilmiştir (İçtüzük 78; Belediye K. 55; Ticaret K. 372, 361).

RUZNAME-İ MÜZAKERAT *bk.* Ruzname

RÜCU 1— *[alm. Rücktritt — fr. résiliation.— ing. rescission].*

İrade beyanının geri alınması mânasında kullanılan bir tâbirdir. Akitten rücu (TK 651, 835), zaman-ı rücu (BK 108, 156) gibi.

2 — *bk.* Rücu hakkı.

RÜCUA KEFİL *bk.* Kefil.

RÜCU' AN-İL VASİYE (rucū' 'an-il-vaṣiyya) (Es H.) Musinin vefatına kadar-velev marazı mevtinde-vasiyetinden rücu eylemesi demektir. Kavlî, fiilî kısımlarına ayrılır.

Rücu-u kavlî; «Ben vasiyetimden rücu ettim» gibi rücuu bildiren bir lâfız ile olur. Buna «sarahaten rücu» da denir.

Rücu-u fiili üç suretle tahakkuk eder, buna «delâleten rücu» da denir:

1 — Musâ-bihin ismi veya en büyük menfaatı tebeddül edecek bir veçhile-tahavvüle uğratılmasiyle olur. Vasiyet olunan demirin kılıç yapılması gibi

2 — Musâ-bihte teslimine mâni bir şey ziyadesiyle olur: Vasiyet olunan arsa üzerine bina yapılmak gibi.

3 — Milkin zevalini mucip bir tasarruf ile olur: Vasiyet olunan şeyin bey' veya hibe ve teslim olunması gibi.

RÜCU HAKKI *[alm. Rückgriffsrecht, Regressrecht. — fr. droit de recours. — ing. right of recovery, right of recourse]*

Bir kimsenin alacaklısına ödediği şeyi diğer birinden istemeğe hakkı olmasıdır. Bu hak, rücu eden kimse ile kendisine rücu olunacak kimse arasındaki hukukî bağa dayanır: Haksız fiillerde (BK 51), kefalette (BK 488 vd), müteselsil borçlarda (BK 146), ticari senetlerde (TK 569 vd), vekâlette (BK 394, TK 834, 840) olduğu gibi.

RÜÇHAN HAKKI *[alm. Vorzugsrecht, Prioritätsrecht. — fr. droit de privilège, droit de priorité; privilège. — ing. right of preference; priority, privilege, preferential right].*

Hususî hukuka veya âmme hukukuna mütaallik kanunlar ile İcra ve İflâs Kanunu icabınca bir alacağın diğerlerinden önce istîfa edilmesi hakkıdır.

Rüçhan, ya kanuni imtiyazdan veya hapis hakkından, yahut rehin akdinden, yahut da rehin veya hacze iştirak derecesinden, nihayet alacakların mahiyeti itibariyle kanunda muayyen sırasından ilerigelir.

(MK. 207, 438, 765, 790, 791, 853, 861, 868, 869, 870. 871, 872, 873, 874; BK 267; TK 757, 770, 815, 975, 1224, 1233; İc İf K 101, 206).

RÜÇHANLI TARİFE *[alm Vorzugstarif. — fr. tarif préférentiel. — ing. preferential tariff].*

Devletler arasında yapılan ithalât ve ihracatın kolaylaştırılması için umumi tarifeden daha müsait şartlarla kabul edilen gümrük tarifeleridir. Buna «asgarî tarife» de denir.

RÜSUM *bk.* Resim.

RÜSUM - U EMİRİYE (rusûm - i emîriyye) *bk.* Menafi - i emiriye.

RÜSUM - U SİTTE Osmanlı İmparatorluğunun yaptığı istikrazlar yüzünden çoğalan borçların karşılığını temin maksadiyle zaman zaman alacaklılarla yapılan müzakere ve vâsıl olunan kararlar cümlesinden olmak üzere Kasım 1879 mukavelesi hükümlerine göre damga, müskirat, ipek, ve av resimlerinin mültezimi, tütün ve tuz inhisarlarının müdürü olan alacaklılar (Bankerler) ın teşkil ettikleri «rüsumu sitte idaresi» tarafından devlet varidatının bir kısmının tahsilini fertlere bırakmak sistemini tesise matuf ve bu kısım borçları karşılamak maksadiyle tefrik olunan ve Muharrem Kararnamesine kadar mer'i kalan mezkûr altı nevi varidatı ifade eder.

RÜŞT (Erginlik) *[alm. Mündigkeit. — fr. majorité. — ing. majority. — lât aetas pubes].*

Medenî hakları kullanmanın (muamele ehliyetinin) şartlarından biri olup bir kimsenin on sekiz yaşını doldurması halidir. Buna «kanuni rüşt» denir. Evlenme kişiyi reşit kılmakla on sekizinden aşağı bulunan evliler de reşit sayılırlar.

On beş yaşını dolduran, küçük kendi rızası ve ana ve babasının muvafakatiyle mahkemece mezun kılınabilir ki buna da «kazai rüşt» denir (MK 10, 12, 88).

RÜŞVET *[alm. Bestechung. — fr. corruption. — ing. bribery, corruption, subornation. — lât. largitio].*

Ceza tatbikatınca memur sayılan bir kimsenin, vazifesine giren bir iş için, kendi tarafından icbar, ikna veya iğfal şeklinde bir hareket vâki olmaksızın, kanunen yapmağa mecbur olduğu şeyi yapmak veya yapmamak, yapmamağa mecbur olduğu şeyi yapmamak veya yapmak için kanunca verilmesi icabetmiyen bir para veya mal alması veya herhangi bir menfaat temin etmesi, yahut para, mal veya menfaat hakkında taahhüt veya teminat kabul eylemesidir. Başkasının, memuru bu yolda ifsat veya mücerret ifsada teşebbüs etmesi de kendi hakkında rüşvet cürmünü meydana getirir (CK 211-227). Rüşvet verene «raşi», *[alm. Bestecher. — ing briber. — lât. largitor]* alana da «mürteşi» *[alm. Bestechungsempfänger. — ing. bribee]* denir.

RÜTBE (Askerî) *[alm. (militärischer) Rang, Grad. — fr. rang, grad (militaire). — ing. (military) rank, degree, grade].*

Harb sanatının zaruretlerinden olmak üzere müsellâh hizmetteki askerler muhtelif mertebelerde, bu mertebelerdeki askerler de muhtelif rütbelerde tanzim olunmuştur. Buna nazaran askerler evvelâ üç muhtelif grupa ayrılırlar: Sevk ve idare edenler (general ve amiraller, subaylar), sevk ve idare edenlere yardım edenler (erbaşlar), sevk ve idare olunanlar (erler).

İlk iki gruptan herbirine dâhil olanlar gerek isimleri, gerek gördükleri işlerin mahiyeti itibariyle bir rütbe sırasına tâbi tutulmuşlardır. Bu vaziyetleri ile her rütbe daha dun rütbeye karşı hukuki mânada yükseklik ifade eder.

Diğer cihetten her rütbe sahibi rütbesinin bir şeref unvanını taşımak ile de haklı ve mükelleftir. Bu unvan bunların giydikleri elbise ve taşıdıkları üniforma ile tezahür eder. Elbise ve üniforma ceza hukuku ile himaye edilmiştir (CK 252, 253; Ordu Dahilî Hizmet K 3 vd).

RÜYET - İ MUHASEBE (ru'yat - i muḥāsabe) (Es.H.) Vasiye ait hesabın hâkim tarafından görülmesidir. Şöyle ki: gerek vasi - yi muhtar ve gerek vasî - yi mansubun ledel - iktiza hâkim tarafından muhasebesi rüyet ve umuru teftiş olunur.

S

SA' (ṣā') (Es H.) Bin kırk dirhem buğday veya arpa alır bir ölçektir, ki sekiz «rıtl»a müsavidir. Buna «sa - ı ırakî» denir.

SABIKALI *bk.* Mazanne - i su'

SABİ - Yİ MUABBİR (ṣabiyy - i mu'abbir) (Es. H.) Söyliyen ve söylediğini bilen çocuktur.

SABOTAJ *[alm. Sabotage. — fr. sabotage. — ing. sabotage].*

İşleri, malleri, kasden, fena yapmak, ticaret ve sanayi'de kullanılan aletleri bozmak gibi hareketlerin topluluğuna denir.

Patronlara, resmî otoritelere, işgal makamlarına karşı gelme vasıtalarından biri olarak zamanımızda da kullanılmaktadır.

SADAKA (ṣadaḳa) (Es. H.) 1 — Sevap kasdiyle verilen maldır.

Bu tâbirle vakıf akdını inşa mümkün olduğundan «vakıf» sözünün müradifi olarak kullanılmaktadır.

2 — (Vakıfta): fakir bir meşrut - ün lehe hizmet mukabili olmıyarak verilen vazifedir.

SADAKA - İ MAHBUSE : (ṣadaḳa - i maḥbûsa) (Es. H.) Sadaka - i mevkufe tâbirinin müradifidir. Vakfı inşa için kullanılan sarih lâfızlardandır.

Hususî hukuka veya âmme hukukuna mütaallik kanunlar ile İcra ve İflâs Kanunu icabınca bir alacağın diğerlerinden önce istîfa edilmesi hakkıdır.

Rüçhan, ya kanuni imtiyazdan veya hapis hakkından, yahut rehin akdinden, yahut da rehin veya hacze iştirak derecesinden, nihayet alacakların mahiyeti itibariyle kanunda muayyen sırasından ilerigelir.

(MK. 207, 438, 765, 790, 791, 853, 861, 868, 869, 870. 871, 872, 873, 874; BK 267; TK 757, 770, 815, 975, 1224, 1233; İc İf K 101, 206).

RÜÇHANLI TARİFE *[alm Vorzugstarif. — fr. tarif préférentiel. — ing. preferential tariff].*

Devletler arasında yapılan ithalât ve ihracatın kolaylaştırılması için umumi tarifeden daha müsait şartlarla kabul edilen gümrük tarifeleridir. Buna «asgarî tarife» de denir.

RÜSUM *bk.* Resim.

RÜSUM - U EMİRİYE (rusûm - i emîriyye) *bk.* Menafi - i emiriye.

RÜSUM - U SİTTE Osmanlı İmparatorluğunun yaptığı istikrazlar yüzünden çoğalan borçların karşılığını temin maksadiyle zaman zaman alacaklılarla yapılan müzakere ve vâsıl olunan kararlar cümlesinden olmak üzere Kasım 1879 mukavelesi hükümlerine göre damga, müskirat, ipek, ve av resimlerinin mültezimi, tütün ve tuz inhisarlarının müdürü olan alacaklılar (Bankerler) ın teşkil ettikleri «rüsumu sitte idaresi» tarafından devlet varidatının bir kısmının tahsilini fertlere bırakmak sistemini tesise matuf ve bu kısım borçları karşılamak maksadiyle tefrik olunan ve Muharrem Kararnamesine kadar mer'i kalan mezkûr altı nevi varidatı ifade eder.

RÜŞT (Erginlik) *[alm. Mündigkeit. — fr. majorité. — ing. majority. — lât aetas pubes].*

Medenî hakları kullanmanın (muamele ehliyetinin) şartlarından biri olup bir kimsenin on sekiz yaşını doldurması halidir. Buna «kanuni rüşt» denir. Evlenme kişiyi reşit kılmakla on sekizinden aşağı bulunan evliler de reşit sayılırlar.

On beş yaşını dolduran, küçük kendi rızası ve ana ve babasının muvafakatiyle mahkemece mezun kılınabilir ki buna da «kazai rüşt» denir (MK 10, 12, 88).

RÜŞVET *[alm. Bestechung. — fr. corruption. — ing. bribery, corruption, subornation. — lât. largitio].*

Ceza tatbikatınca memur sayılan bir kimsenin, vazifesine giren bir iş için, kendi tarafından icbar, ikna veya iğfal şeklinde bir hareket vâki olmaksızın, kanunen yapmağa mecbur olduğu şeyi yapmak veya yapmamak, yapmamağa mecbur olduğu şeyi yapmamak veya yapmak için kanunca verilmesi icabetmiyen bir para veya mal alması veya herhangi bir menfaat temin etmesi, yahut para, mal veya menfaat hakkında taahhüt veya teminat kabul eylemesidir. Başkasının, memuru bu yolda ifsat veya mücerret ifsada teşebbüs etmesi de kendi hakkında rüşvet cürmünü meydana getirir (CK 211-227). Rüşvet verene «raşi», *[alm. Bestecher. — ing briber. — lât. largitor]* alana da «mürteşi» *[alm. Bestechungsempfänger. — ing. bribee]* denir.

RÜTBE (Askerî) *[alm. (militärischer) Rang, Grad. — fr. rang, grad (militaire). — ing. (military) rank, degree, grade].*

Harb sanatının zaruretlerinden olmak üzere müsellâh hizmetteki askerler muhtelif mertebelerde, bu mertebelerdeki askerler de muhtelif rütbelerde tanzim olunmuştur. Buna nazaran askerler evvelâ üç muhtelif grupa ayrılırlar: Sevk ve idare edenler (general ve amiraller, subaylar), sevk ve idare edenlere yardım edenler (erbaşlar), sevk ve idare olunanlar (erler).

İlk iki gruptan herbirine dâhil olanlar gerek isimleri, gerek gördükleri işlerin mahiyeti itibariyle bir rütbe sırasına tâbi tutulmuşlardır. Bu vaziyetleri ile her rütbe daha dun rütbeye karşı hukuki mânada yükseklik ifade eder.

Diğer cihetten her rütbe sahibi rütbesinin bir şeref unvanını taşımak ile de haklı ve mükelleftir. Bu unvan bunların giydikleri elbise ve taşıdıkları üniforma ile tezahür eder. Elbise ve üniforma ceza hukuku ile himaye edilmiştir (CK 252, 253; Ordu Dahilî Hizmet K 3 vd).

RÜYET - İ MUHASEBE (ru'yat - i muḥāsabe) (Es.H.) Vasiye ait hesabın hâkim tarafından görülmesidir. Şöyle ki: gerek vasi - yi muhtar ve gerek vasî - yi mansubun ledel - iktiza hâkim tarafından muhasebesi rüyet ve umuru teftiş olunur.

S

SA' (ṣā') (Es H.) Bin kırk dirhem buğday veya arpa alır bir ölçektir, ki sekiz «rıtl»a müsavidir. Buna «sa - ı ırakî» denir.

SABIKALI *bk.* Mazanne - i su'

SABİ - Yİ MUABBİR (ṣabiyy - i mu'abbir) (Es. H.) Söyliyen ve söylediğini bilen çocuktur.

SABOTAJ *[alm. Sabotage. — fr. sabotage. — ing. sabotage].*

İşleri, malleri, kasden, fena yapmak, ticaret ve sanayi'de kullanılan aletleri bozmak gibi hareketlerin topluluğuna denir.

Patronlara, resmî otoritelere, işgal makamlarına karşı gelme vasıtalarından biri olarak zamanımızda da kullanılmaktadır.

SADAKA (ṣadaḳa) (Es. H.) 1 — Sevap kasdiyle verilen maldır.

Bu tâbirle vakıf akdını inşa mümkün olduğundan «vakıf» sözünün müradifi olarak kullanılmaktadır.

2 — (Vakıfta): fakir bir meşrut - ün lehe hizmet mukabili olmıyarak verilen vazifedir.

SADAKA - İ MAHBUSE : (ṣadaḳa - i maḥbûsa) (Es. H.) Sadaka - i mevkufe tâbirinin müradifidir. Vakfı inşa için kullanılan sarih lâfızlardandır.

SADAKA - İ MEVKUFE (ṣadaḳa - i mavḳūfa) (Es. H) Vakfı inşa için kullanılan sarih lâfızlardandır. «Vakfettim, hapseyledim» gibi «sadaka - i mevkufe kıldım» da denebilir ve bu sözle de vakıf inşa edilmiş olur.

SADAKA - İ MEVKUFE - İ MÜEBBEDE (ṣadaḳa-i mavḳūfa - i mu'abbada) (Es. H.). Sadaka - i mevkufe demektir. Vakfı inşa için kullanılan sarih lâfızlardandır.

SADAKA - İ MUHARREME (ṣadaḳa - i muḥarrama) (Es. H.) Sadaka - i mevkufe mânasınadır. Vakfı inşa için kullanılan kinâyî lâfızlardandır Böyle bir sözle yapılan vakıfta vakfın vücuda gelmesi niyete tevakkuf eder.

SADAKA - İ MUHBESE (ṣadaḳa - i muḥbasa) (Es. H.) Sadaka - i mevkufenin müradifidir.

SADAKA - İ MÜEBBEDE (ṣadaḳa - i mu'abbada) (Es. H.) Vakıf tâbirinin müradifidir. «Vakfettim» gibi «sadaka - i müebbede kıldım» tâbiri de vakıf akdini inşa için kullanılır.

SADAKAT (bağlılık) BORCU *[alm. Treupflicht, Treuepflicht.—fr. devoir de fidélité.—ing. faithfulness. — lât. fidelitas]*.

1 — Evlenme birliğinin kurulmasiyle, bu birliğin korunması bakımından, eşlere düşen karşılıklı riayet ve iffet borcudur. *[alm. eheliche Treue.— fr fidélité conjugale. — lât. coniugii fides]* (M.K. 151)

2 — Cumhurbaşkanının, milletvekillerinin, devlet memurlarının, vatandaşların umumiyetle yurda ve millete karşı mecbur bulundukları doğruluk borcudur (Anayasa 16; 38).

SADARET *bk.* Babıâli.

SADRAZAM Osmanlı saltanatında padişahın mührünü (mührü hümayun) hâmil olan ve meclis - i vükelâya riyaset ve nezaretlerin maruzatını padişaha takdime vesatet eden, padişahın iradesini (irade - i seniye) ve iradeye muhtaç olmıyan meselelerde kendi emrini (irade - i âliye) ait olduğu mahalle tebliğ eyliyen, vezir rütbesini haiz zata denirdi. Bu zatın başında bulunduğu dairenin resmî dilde adı «Makam - ı sadaret i uzma» idi.

SADRİYE (ṣadriyya) (Es. H.) Lûgatte, birçok mânalara gelen ve o meyanda göğüs mânasına olan «sadır» dan nispet sığasıdır.

Çocuk babaya nispetinde «sulbî» ve «sulbiye» diye ifade olunduğu gibi, anaya nispetinde «sadrî» ve «sadriye» diye ifade olunur.

SAFİY (ṣafiyy) (Es. H) Resul - ü Ekrem'in kendi nefs i risaletpenahileri için ganaim emvalinden sehimlerine mahsuben kablel - kısme ihtiyar ve intihap buyurdukları şey - i nefis demektir. Cem'i «sâfâya» dır.

SAFKA (ṣafḳa) (Es.H) Lûgatte, beyi akdi sırasında âkitlerden birinin elini diğerinin eline vurmasıdır. Istılâhta, âkitlerin izhar etmiş oldukları iradelerdeki vahdeti ifade eden bir mefhumdur. Nefs - i akde de «safka» denir.

SAFÎ HASILAT *bk.* Gayri safi hasılat.

SAFRA *[alm. Ballast. — fr. lest. — ing. ballast]* Geminin denize elverişli bir halde bulunması için zaruri şartlardan biri olan su çekimini ve muvazeneyi temin maksadiyle gemiye alınan ve icabında yüksüz olarak dahi yolculuk edebilmesine yarıyan su, kum veya taş gibi kıymetleri az, fakat ağırlığı fazla olan maddeler.

SAĞIR - DİLSİZ *[alm. Taubstummer.— fr. sourd - muet — ing. deaf and dumb; deaf - mute. — lât. surdus mutusque]*.

İşitmek ve söz söylemek iktidarı olmıyan kimse.

Muhakeme usulünde: sağır - dilsizlerin isticvabı, yemini, şahadeti yazı ile veya hususi işaretlerle yapılır (HMUK 270; CMUK 58)

Ceza hukukunda: Sağır - dilsizlik cezaya ehliyeti kaldırıcı veya cezayı hafifletici bir sebep olarak kabul edilmiştir (CK 57, 58).

SAĞİR 1 — *bk.* Küçük.

2 — (ṣaġīr) (Es. H) Çocuk demektir. İki türlüdür.

a) **Sagir - i mümeyyiz** (ṣaġīr - i mumayyiż) Bey' ve şirâyı anlıyan, yani milkiyeti bey'in sâlip ve şirânın calip olduğunu bilen ve onda beş aldanmak gibi gabn - i fâhişi gabn-i yesirden temyiz ve tefrik eden çocuktur.

b) **Sagir - i gayri mümeyyiz** (ṣāġīr - i ġayri mumayyiż) Bey' ve şirayi fehm etmiyen, yani bey'in milkiyeti sâlip ve şirânın calip olduğunu bilmiyen ve onda beş aldanmak gibi gabn-i fâhiş olduğu zâhir olan bir gabni, gabn i yesirden temyiz ve tefrik eylemiyen çocuktur.

SAĞLIK VE SOSYAL YARDIM BAKANLIĞI *bk.* Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti.

SÂHİB - İ ARZ (ṣāḥib - i 'arż) (Es. H.) Devlettir. Bu hususta devleti temsil eden zat h kkında istimali şâyidir.

Bu mümessiller: Arâzi-i emiriye-i sırfede; Hicrî 1255 tarihine kadar Has, Zeâmet, Timâr sahipleri, Hicrî 1263 tarihine kadar: Bunlarla mültezim ve muhassıllar, Hicrî 1274 tarihine kadar: Yalnızca mültezim ve muhassıllar, Hicrî 1290 tarihine kadar: Mal memurları, Milâdi 1926 tarihine kadar: Tapu memurlarıdır. Arazi-i emiriye-i mevkufede bütün bu devirlerde vakıfların mütevellileridir.

SAHİB - İ MÂİDE (ṣāḥib - i mā'ida) (Es. H) Evinde yemek pişirip ehil ve iyaline yediren kimsedir.

Sahib-i mâide olmak için nafakası üzerine vacip olmıyanları beslemek şart değildir.

SÂHİB-ÜL-MEKASİM (ṣāḥib ul - maḳāsim) (Es. H) Kassam-ı ganaim demektir, ki ganimet mallarını mücahitler arasında tâyin ve tevzia memur olan zattır.

SAHİB - ÜS - SELEM (ṣāhib us - salam) (Es. H.) Selemde para veren müşteridir.

SAHİPSİZ ŞEYLER *[alm. herrenlose Sachen, herrenlose Güter. — fr choses (biens) sans maître — ing. bona vacantia; chattels or moveables without owner. — lât. res nullius]*.

Mülkiyet mevzuuna dâhil olabilen ve fakat hiç kimsenin mülkiyetine girmemiş olması veya girmiş olup da terk edilmesi dolayısiyle maliki bulunmıyan gayrı menkul ve menkul mallar. Bu gibi malları iktisap için ihraz kâfidir (MK 641, 691).

SAHTECİLİK *bk.* Sahtekârlık.

SAHTEKÂRLIK (sahtecilik) *[alm. Fälschung, Urkundenfälschung.— fr. faux et usage du faux; faux en écriture — ing. counterfeiting, falsification, forgery of documents.— lât. falsum].*

Âmmenin itimadı aleyhine işlenen cürümlerden biridir. Sahtekârlıkdan umumiyetle, «evrakta sahtekârlık» anlaşılır.

Suç ancak kasten işlenebilir. Dikkatsizlik gibi taksirden mütevellit fiiller sahtekârlık sayılamaz. Varakanın iğfal kabiliyeti olması lâzımdır. Bu kabiliyette olmıyan varakalar, sahtekârlık suçunun maddi unsurunu meydana getiremez. Sahtekârlık suçunun diğer bir unsuru da izrar kabiliyetidir. Zarar tevlidine müsait olmıyan sahtekârlıklar cezalandırılamaz.

Sahtekârlık resmi yeya hususi evrakda yapılmış olmasına göre ikiye ayrılır (CK 339 - 349).

SAHTELİK İDDİASI *[alm. Bestreitung (Ableugnung) der Echtheit einer Urkunde; Diffession; Einrede der Fälschung; Fälschungsklage. — fr. inscription de (en) faux. — ing. plea of forgery].*

Hasmın, iddiasına delil olmak üzere, ibraz ettiği senet ve vesika gibi yazılı beyyine ile hakikatin kasten değiştirildiği yolunda gerek müstakil bir dâva ve gerek hâdis dâva şeklinde ileri sürülen iddiadır.

Hukuk muhakeme usulünde: Sahtelik iddiasının arzuhal ile beyan edilmesi lâzımdır (HMUK 314 - 320).

Sahtelik iddiası senet veya vesikanın tamamen asılsız, uydurma olduğu şeklinde dermeyan edilebileceği gibi, hakikî bir vesika veya senet üzerinde hâk, silinti ilâve suretiyle hakikatın değiştirildiğini de tazammun edebilir.

SÂÎ (sā'ī) (Es. H.) Mevaşinin, yani koyun, keçi, sığır gibi hayvanatın sadakalarını bulundukları yerlerde cibayet etmek üzere kabîleler arasında dolaşıp duran beytülmal memuru demektir.

Koğuculuk eden şahsa da sâî denildiği gibi mektup, haber ve emanet getirip götürene de denir.

SÂİK *[alm. Motiv, Beweggrund, Grund. — fr. motif. — ing. motive, reason, factor. — lât. mobilis].*

1—(HH): Bir mamelekteki haklardan bir kısmının veya tamamının o mâmelekten çıkarılıp başka bir mâmeleke geçirilmesi (çevrilmesi) nin doğrudan doğruya dayandığı hukuki illetten ayrı ve daha önce vücut bulmuş maksat ve gayeler vardır. Hukukî illet yapılan temlikî muamele (çevirme) nin hukukî vasıf ve mahiyetini, yani tâbi olacağı hukukî hükümleri tâyin ettiğinden hukuki ehemmiyeti haizdir. İsviçre Borçlar Kanununun 62 inci maddesinin ikinci fıkrasındaki «Grund» kaydı sarih olarak temlikî muamele (çevirme) nin bu «hukukî illeti» ne işaret etmektedir. Borçlar Kanunumuzun bu hükme tekabül eden 61 inci maddesinin ikinci cümlesinde bu mânada olmak üzere «ahz olunan şeyin müstenit olduğu sebep» denilmiştir. Bu hukukî illetten önce mevcut olan ve hukukî muamelenin yapılmasına asıl âmil olan maksat ve gayelere sâik (motif) denir. Meselâ hibe illeti ile yapılan ve bundan dolayı hibe müessesesinin hükümlerine tâbi olan bir ivazsız temlik (çevirme) in asıl âmil, sâiki, hibede bulunulan kimseye (mevhubün lehe) yardım olması gibi. Her hukukî illetin türlü sâiki olabilir. Fakat bu sâiklerin, bir taraflı kaldıkça ve bir şart haline getirilmedikçe, taalluk ettikleri temlikî muameleler (çevirmeler) ve onların hukukî neticeleri üzerinde bir hüküm ifade etmemesi esastır. Bir hukuki muamelenin yapılması, alâkalıların o hususiaki kararından sonra vukua geldiğinden, hukukî muamelenin ve onu vucuda getiren irade beyanının dışında kalan kararın sâikine ahlâk veya hakkaniyete aykırı olmadıkça (BK 28, 29, 24 No. 4) hukukan bir yer verilmemektedir, Buna mukabil sâikin meselâ evlenmede olduğu gibi hukukî muamelenin doğrudan doğruya muhteviyatına taalluk eder bir mahiyet alması halinde, yanılıp umduğunu elde edemiyen tarafa o hukuki muameleyi, meselâ ölüme bağlı tasarrufu bozmak imkânı verilmiştir (MK 116, No 2; 451, No. 2.).

2 — (CH). Faili suç işlemeğe sevkeden his veya menfaata denir. Saik suçların sübjektif unsuru olan «kast» dan ayrı bir mefhumdur.

Ceza kanunu, saiki - kasdın aksine - umumi bir mefhum olarak hükme bağlamamıştır. Kaideten iyi veya fena saik ile işlenen suçlar arasında fark yoktur. Fakat kanun hususi hükümlerinin bazılarında saika, suçları ayırıcı bir tesir tanımıştır. Meselâ bir kimseyi kaçırmak fiili, şehvet hissi, evlenmek saiki ile işlenmiş ise, umumi adab aleyhine işlenmiş bir suç sayılmasına mukabil, aynı fiil para veya menfaat temini saiki ile işlenmişse mal aleyhine işlenen cürümlerden sayılır. Kanun bazan saikin kötülüğünü şiddet sebebi sayar. Mesken masuniyeti suçunun «hususi maksad» ile işlenmesinde olduğu gibi (CK 194). Kanun iyi saikla işlenmiş suçlardan bazıları hakkında cezayı azaltır. Şeref ve haysiyeti kurtarmak saiki ile işlenen çocuk düşürme suçlarında olduğu gibi (CK 472). Saik kanunda, bazı suçlar için, «hususi kast» olarak nazara alınmıştır.

Ceza doktrininde, pozitivist mektebin tesiri ile, bütün suçlarda saika ehemmiyet verilmesi fikri, ortaya atılmıştır. Bu cereyana göre, bir fiilin antisosyal bir fiil sayılması, onun işlenmesine sebeb olan saikin kötülüğüne bağlıdır.

SÂK (ṣakk) (Es. H.) Istılahta, hâkim tarafından tanzim olunan ilâm ve hüccetlere ıtlak olunur ve bundan bahseden ilme «ilm - i sâk» tâbir edilir.

Sâk yukarıda yazılı vesaika denildiği gibi halk arasında alınıp verilen senede ve vesikaların ibare ve lâfızlarına ıtlak olunur. Cem'i «sükûk» tur.

SÂKK-İ KADÎM (ṣakk-i ḳadīm) (Es. H.) Mahkemeden verilmiş olan eski senettir.

SÂKIT (Feraizde) (sāḳiṭ)(Es.H.) Başka vâris bulunmasından dolayı tamamen irsten mahrum olan kimsedir. Babanın babasının, baba ile irsten mahrumiyeti gibi.

SÂKKÂK (ṣakkāk) (Es. H.) Sâk tanziminde mahir olan kimsedir.

SAKLI *[alm. Soldat, der sich der Dienstpflicht entzieht. — fr. insoumis].*

Yirmi yaşına girmiş olduğu halde askerlik hizmetinden sıyrılmak kasdiyle isimlerini nüfus ve askerlik şubeleri kütüklerine geçirtmemiş olan erkek yurttaşlar Askerlik Kanununa göre «saklı» askerdir.

Bu fiil, Askerî Ceza Kanununa göre bir cürüm teşkil eder ve hazar ve seferberlik vakıtlarına göre hapis, ağır hapis ve ölüm cezalariyle cezalandırılır (1111 No. lu kanun 12)

SALAHİYET (Yetki) *[alm. Befugnis, Macht, Ermächtigung. — fr. pouvoir. — ing. power, authority.— lât. potestas, ius potestasque, auctoritas].*

1 — (HH) Kanundan veya akitten doğan hukuki bir iktidar olup bu iktidarı ihraz eden kimse başkasına ait hakları tamamen veya kısmen kullanabilir ve onun nam ve hesabına hareket edebilir, vasinin küçük, vekilin müekkil nam ve hesabına hareket etmesi gibi.

2 — (EH) Hukukan devletten ayrı bir uzuvda teşahhus eden fonksyondur. Bizde teşri ve icra salahiyetleri T.B.M.M inde birleşmiş olup, bunların birincisini bizzat, ikincisini bakanları marifetile kullanır.

Üst makamın veya siyasi, adli, idari veyahut mesleki heyetler mümessillerinin kendi emri veya murakabaları altında olan kimselerin mesleki vazifelerini yapmamalarından veya mensup oldukları heyetlerin şeref ve itibarlarını ihlâl eden hareketlerinden dolayı onlara Ceza Kanunu dışında, mücazat vermek iktidarına da «disiplin salahiyeti (kudreti)» denir.

3 — (AH) Mahdut salahiyetin zıddı olan «geniş» takdir salahiyeti, takip edilecek usulün daha evvel bir hukuk kaidesi ile gösterilmemiş olmasından dolayı bu makamın serbestce hareket eylemesi iktidarıdır.

4 — (UH) *bk.* Vazife ve salahiyet.

SALÂHİYETSİZ TEMSİL *[alm. Vertretung (Stellvertretung) ohne Vertretungsmacht. — fr. représentation sans pouvoir (s). — ing. agency (representation) without authority. — lât. falsus procurator].*

Salâhiyeti olmaksızın diğer bir şahıs namına hukuki muameleler yapmaktır.

Bu gibi hukuki muameleler icazet verilmedikce temsil olunanı bağlamaz (BK 38, 39).

SALÂHİYET TECAVÜZÜ *[alm. Amtsmissbrauch, Missbrauch der Amtsgewalt, Überschreitung der Amtsbefugnis. — fr. excès de pouvoir. — ing. excess of power, action «ultra vires». — lât. officii terminos egredi].*

Bir uzuv, otorite, makam veya memurun objektif hukuk kaidelerinin kendisine çizmiş olduğu salâhiyet sahasını aşarak diğerinin salâhiyet sahasına giren hukuki veya fiili bir tasarrufta bulunması.

Salâhiyet tecavüzünü devlet ve idare namına hukukî tasarruflarda bulunmak, irade izhar etmek kudretini hiç haiz olmıyan bir memur, veya müstahdemin, yahut ferdin böyle bir harekette bulunmasından ibaret olan «salâhiyet gasbı»ndan *[alm. Amtsanmassung. — fr. usurpation de fonctions]* ayırmak icabeder. Salâhiyet gasbında izhar edilen irade veya icra edilen fiil devlet ve idareye izafe edilmeyip doğrudan doğruya failin şahsî bir fiil ve hareketi mahiyetindedir. Salâhiyet tecavüzünde ise ortada idareye izafe edilecek bir muamele ve tasarruf vardır. Ancak bu tasarruf objektif hukukun salâhiyet kaidelerine aykırı olduğu için bir iptal dâvasına mevzu olabilir (Şurası Devlet K 23).

SALÂHİYET TEFFİZİ *[alm. Delegation; Übertragung von Befugnissen; Gewaltenübertragung. — fr. délégation d'attributions; délégation de pouvoirs. — ing. delegation of powers].*

İdare hukukunda, resmi bir memura ait salahiyetten bir kısmının salâhiyetli makamın tasdiki ile, diğer bir memura tevdi edilmesidir.

Anayasa hukukunda, parlâmentoların teşri salâhiyetlerini muayyen meselelere mahsus olarak mühim ve müstacel hallerde icra kuvvetine vermeleridir.

SALHANE *[alm. (öffentliches) Schlachthaus. — fr. abattoir (public). — ing. slaughter-house].*

Kasaplık hayvanların kesilmesine tahsis edilen mahaldir ki, bunlar haricinde kesim yapılması cezayı muciptir. Buna «kanara» da denir (Belediye K 15 f 6).

SALİB-İ AHMER *bk.* Kızılhaç.

SÂLİME Üç lüle miktarını gösteren ölçüdür.

SALMA Köylü tarafından masrafları mal ile deruhte edilerek yaptırılacak işler karşılığı olarak her köylüden hal ve vaziyetine göre alınacak paradır. Bu para köyün mecburî mahiyetteki bir işi için ve bir mükellefiyet olarak tahsil edildiğine göre köyün âmme hukuku alacaklarından ve gelirlerinden sayılmak lâzım gelir (Köy K 16).

SALTANAT *[alm. Sultanat, Sultanswürde. — fr. sultanat, dignité de sultan. — ing. Sultanate].*

Padışahlık demektir. Osmanlı padışahlarına «sultan» namı da verilirdi. Padışahların saltanatı kayıtsız ve şartsız idi. Birinci Meşrutiyet Kanunu Esasisi saltanatın mutlak iktidarına bir kayıt ve şart koymamıştır. İkinci Meşrutiyet bu iktidarı bir derece tahdit edebildi.

Osmanlı saltanatının 16 Mart 1336 tarihinden itibaren mülga olduğu Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1 Kasım 1922 (1338) tarihli kararıyle ilân edilmiştir.

SANAYİ HUKUKU *[alm. Industrie- und Gewerberecht. — fr. législation industrielle. — ing. Law governing tbe industry].*

Sanayiin kurulması, işlemesi, teşvik ve himayesi, millî menfaatlara göre çalışması ve inkişaf etmesi maksadiyle murakabe ve tanzim edilmesine mütaallik kanunların vesair mevzuatın ihtiva ettiği hükümlere ve bu hükümlerin raci olduğu esaslara taallûk eden hukuk sahasıdır.

SANCAK 1 — a) *[alm. Fahne. — fr. drapeau. — ing. colours].* Kara ordusunda: Türk milleti tarafından askerin namus ve haysiyetine teslim edilmiş değerli bir emanet ve verildiği alayın geçmiş zamanlarındaki kahramanlıklarını hatırlatan büyük ve mânevî bir timsaldir. Sancak, aynı zamanda, askerin altına toplanacağı milli bir nişanedir.

b) *[alm. Flagge. — fr. pavillon. — ing. flag].* Deniz ordusunda: Sancak harb gemisinin mensup olduğu devletin ve milletin varlığını ve hâkimiyetini temsil eder. Demirli veya kıçtan kara gemilerde kıç gönderine ve baş sancağa da baş göndere çekilir. Gemi seyir halinde ise yalnız «gize» çekilir. Harb gemilerine mahsus olmak üzere başkomutan için hususî sancak vardır (Türk Bayrağı K).

2 — Osmanlı İmparatorluğunun eski teşkilâtında eyaletten sonra gelen idarî taksimat dairesi ve idarî taksimatın ikinci derecesidir. Sancakların başında sancak beyleri vardı. Bunlar beylerbeylerinin madunu ve onların nezareti altında olup mıntakaları dahilinde beylerbeyinin salâhiyetlerini haizdiler.

Eyalet teşkilâtı kaldırılıp vilâyet teşkilâtı ihdas edildikten sonra sancak, liva ve mutasarrıflık namları

altında vilâyete tabi bir idari taksimat dairesi olarak bırakılmış ve mutasarrıfların idaresine verilmiştir. Bazı sancaklar bir vilâyete bağlanmıyarak müstakil liva veya müstakil mutasarrıflık namı altında idare edilmişlerdir. Bugün bu idare taksimi derecesi kaldırılmıştır.

SANDIK EMİNİ 1 — Gerek devlet emvalini ve gerek diğer ayniyat ve kıymetli evrakı Muhasebe-i umumiye Kanunu (12) na göre muhasip nam ve hesabına kabz ve sarfa mezun ve muhasip mutemedi ünvanını haiz memurlara denir.

2 — Devlete ait para ve menkul kıymetleri mesul muhasip nam ve hesabına alıp veren ve elinde tutan ve bunların girme ve çıkmasından ve saklanmasından mesul olan memurdur.

Şimdi sandık eminlerine, veznedar veya muhasip mutemedi de denilmektedir.

SÂNİ' (ṣāni') (Es. H.) İstisna akdinde yapılacak şeyi imal edecek olan kimsedir.

SANIK *bk.* Maznun.

SANSÜR *[alm. Zensur. — fr. censure. — ing. censure, censorship].*

Söz, yazı, resim ve sesle yapılan her türlü neşriyatın ve muhaberatın ve mersulelerin yapılmasından veya muhataplarına varmasından önce devlet tarafından kontrol edilmek üzere alınan emniyet tedbiridir. Neşirden önce kontrol ve sansür ancak örfî idare halinde tecviz olunmuştur (Anayasa 77; Örfî İdare K 3)

SARF (ṣarf) (Es. H.) Nakdi nakde satmaktır. Türkçede para bozmak bu kabildendir.

SARHOŞLUK *[alm. Betrunkenheit, Trunkenheit— fr. ivresse. — ing. inebriety],*

1—(HH)Bir kimsenin, irade ve ihtiyarının alkol ve ya diğer uyuşturucu maddelerin tesiriyle bertaraf olması veya zaafa uğramasıdır. Eğer bu hal o kimsenin makul surette hareket etmek imkânını selbederse sarhoşluk medenî hakları kullanmaya mâni sebeplerden birisi sayılır (MK 13)

2 — (CH) Umumi veya umumun girebileceği yerlerde halkın rahatını bozacak veya rezalet çıkartacak surette ve aşikâr halde serhoş olmak suçtur.

Sarhoşluk halinde işlenen suçlarda, failin ceza mesuliyetini tâyin bakımından doktrin sarhoşluğu dört kısma ayırır:

a) Arızî sarhoşluk: İrade dışı sarhoşluktur. İçenin kendisine has marazî bir halinden veya içkinin fenalığından veya diğer bir şahsın hiylesinden dolayı sarhoş olan kimsenin halidir.

b) İhtiyarî sarhoşluk: İstiyerek sarhoş olmaktır.

c) İtiyadi sarhoşluk: tekerrür eden ihtiyari sarhoşluktur.

ç) Tasarlanmış sarhoşluk: Suçlunun bir mazeret sebebi hazırlamak için veya bir suç işlemek kararı ve cesaretini sarhoşluğun vereceği tenbih ile kuvvetlendirmek kasdı ile sarhoş olmasıdır.

Türk Ceza Kanununa göre, yalnız arızi sarhoşluk ceza mesuliyetine tesir eder ve sarhoşluk tam olup olmamasına göre ceza mesuliyetini kaldırır veya hafifletir. İhtiyari, itiyadi, tasarlanmış sarhoşluk halleri ise kanunda «ihtiyari sarhoşluk» adı altında toplanmış ve bu çeşit sarhoşlukların ceza mesuliyetine tesir etmeyeceği beyan edilmiştir (CK 48, 571 vd; As. CK 150).

SARİ HASTALIKLAR *bk.* Bulaşık hastalıklar.

SATICI *bk.* Bâyi.

SATIŞ *[alm. Verkauf (Kauf). — fr. vente. — ing. sale (of goods). — lât emptio venditio].*

Satış bir akittirki, onunla bir kimse (yani satan) satılan malı, müşterinin iltizam ettiği bir para (semen) mukabilinde müşteriye teslim ve mülkiyeti ona nakleylemek borcunu üzerine alır (BK 182 f 1). Menkullerde satış hiç bir şekle tâbi değilsede gayri menkullerde satışın muteber olması resmî şekilde yapılmasına bağlıdır (Tapu K: 26; BK 213). Satışın bir çok nevileri vardır:

1 — Açıktan satış *[alm. Leerverkauf. — fr. vente à découvert. — ing. short sale].* Burada satan, akit yapıldığı zaman sattığı şeye malik değildir, yalnız tâyin olunan müddet zarfında satılanı tedarik ve müşteriye teslim etmeği taahhüt eder (TK 688). Bu gibi satışlar borsada kayıtlı olan esham ve tahvillerle mallarda yapılır. Borsaya dahil olan malların ve kıymetli evrakın, fiyat farkı esası üzerine yapılan, vâdeli satışları kumar ve bahis vasfını haiz oldukları takdirde hüküm ifade etmez (BK 504).

2 — Alenî satış *[alm. öffentlicher Verkauf, freihändiger Verkauf (in der Versteigerung).— fr. vente volontaire, vente à l'encan. — ing. voluntary auction sale].* Herkesin müşteri olmasına imkân veren satış akdidir ki, âlenî ârtırma ile yapılan satışlara denir (BK 225 f 2).

3 — *bk.* Alivre satış.

4 — Cebri satış. *[alm. Zwangsverkauf. — fr. vente forcée. — ing. compulsory auction sale]:* Cebrî artırmalar neticesinde yapılan satıştır ki burada satış akdi müzayede memurunun ihalesiyle meydana gelir (BK 225 f 1).

5 — Çeşni üzerinde satış *[fr. vente ad gustum, vente à la dégustation]* Satın alınmadan evvel tadına (çeşnisine) bakılması mutad olan malların satışıdır. Çeşnisine bakmak satın almak mecburiyetini tahmil etmez. Nitekim esnaflar arasında «çeşni helâldır» sözü de buna delâlet eder.

6 — Fob satış *[alm. Fobkauf. — fr. vente fob.— ing. sale F. O. B.]:* Müşterinin bir malı nakledecek gemide teslim alması şartiyle yapılan satış akdidir ki burada tesellümden itibaren nakliye ve sigorta masrafları ile nefi ve hasar müşteriye ait olur.

7— Götürü satış *[alm. Kauf in Bausch und Bogen, Pauschalkauf, Bauschkauf. — fr. vente à forfait].* Semeni, mebiin siklet veya adedine bağlı olmaksızın muayyen olarak tesbit edilmiş olan satış.

8 — İcra yoliyle satış: *bk.* Cebrî satış.

9 — Kredi ile (veresiye) satış: *[alm. Verkauf auf Ziel, Zielkauf. — fr. vente à crédit. — ing. sale on credit].* Semenin muayyen veya gayri muayyen bir vâde sonunda verilmesi şartiyle yapılan satış akdidir.

10 — Mülkiyeti muhafaza şartile satış *bk.* Mülkiyeti muhafaza mukavelesi.

11 — Müzayede ile satış *bk.* Artırma ve eksiltme.

12 — *bk.* Nümune üzerine satış.

13 — Sif satış *[alm. Cifkauf. — fr. vente caf.— ing. sale C. I. F.]:* Misliyattan olan ve deniz yoliyle nakledilen bir şeyin muayyen bir bedel mukabilinde, limanda teslim edilmesi şartiyle yapılan satıştır. Bu be-

del satılan şeyin semenini, gemi navlununu ve malın sigorta ücretini ihtiva eder.

14 — Taksitle satış *[alm. Abzahlungkauf, Ratenkauf, Kauf auf Abzahlung. — fr. vente à tempérament, vente par acomptes. — ing. sale of the instalment plan]*; Semenin taksitle ödenmesi, yani muayyen zamanlarda verilmesi şartiyle yapılan satıştır.

15 — Tecrübe veya muayene ile satış: *[alm. Kauf auf Probe oder auf Besicht. — fr. vente à l'essai ou à l'examen. — ing. sale on approval or inspection]*: Tecrübe veya muayeneden sonra müşteriyi satın alıp almamakta muhayyer bırakan satış akdidir ki, burada satan, akitle müşteriye karşı bağlandığı halde müşteri serbest kalır ve satılanın müşteri eline geçmesi ile mal satanın milkiyetinden çıkmış olmaz (BK 219; TK 709, 711).

16 — Ticari satış: *[alm. Handelskauf.— fr. vente commerciale. — ing. sale of goods]*. Ticaret mevzuu olan mallara müteallik satıştır (TK. 15,685 vd.).

17 — *bk.* Vadeli alış veriş.

SATIŞ KOOPERATİFLERİ *bk.* Tarım satış kooperatifleri.

SATIŞ MEMURU *[alm. Ladenverkäufer, Ladengehilfe, Ladenangestellter. — fr. commis à la vente.— ing. sale clerk]*.

Bir ticaret evinde, toptan veya perakende mal satmağa mezun olan kimseye denir.

Bunlar yalnız ticarethane içinde yapmış oldukları satışların bedelini tahsil ve icap ederse mukabilinde makbuz verebilirler (TK 100).

SAVCI *bk.* Müddeiumumilik.

SAVMAA (ṣavmaʿa) (Es. H.) Nasâra rahiplerinin nastan inkita' ve inzivası için tesis edilmiş olan hücrelerdir. Cem'i «savâmi'» dır.

Savmaalar hakkında «bîa» hükmü caridir.

SAY (saʿy) (Es. H.) Memlûkün rıktan kurtulması için mal kazanmasıdır. Meselâ, mükâtebin bedel-i kitabeti tediye edebilmesi için çalışması bir sâydır.

Bir memlûkün sây edip kazandığı mala da bazan «siâye» denir.

Sây lâfzı lûgatte, mutlaka amele, iş görmeğe, bir şeye çalışmağa, bir maksat uğrunda koşup durmağa itlak olunur. Koğuculuk mânasında da müstameldir.

Fıkıhta, sadakaları tahsile memur olan kimseye «sâiy» denir. Cem'i «süat» tır.

SAYD (ṣayd) *bk.* Av.

SAYIŞTAY *bk.* Divanı Muhasebat.

SAYİİ AMEL HÜRRİYETİ *bk.* Çalışma hürriyeti.

SAYLAV *bk.* Mebus.

SAYREFÎ (ṣayrafiyy) (Es. H.) Sarraf, yani mazrup meskükâttan ibaret altınları gümüşleri alıp satandır.

Gayri mazrup, külçe halinde bulunan altınları, gümüşleri satana «bâyi - uz - zeheb, bâyi - ul - fidda» denir.

SEBEP *[alm. Grund, Rechtsgrund, Causa. — fr. cause. — ing. ground. — lât. causa]*.

1 — Temlikî hukukî muamelelerin, yani bir mamelekin zararına olarak başka bir mamelekte bir şey veya bir menfaat katılmasına yarıyan hukukî muamelelerin (çevirmelerin) matuf olduğu maksat ve gayelerden hukukan ehemmiyetli olanına denir (objektif sebep). Buna mukabil «çeviren» tarafın elde etmek istediği şahsî maksat ve gaye (hibe ve ölüme bağlı tasarruf müstesna olmak üzere), esas itibarile, hukukî ehemmiyeti haiz değildir (hukukî muamelenin «sâik» i). Hukukî muamelelerde, muayyen maksat ve gayeye yarıyan hukukî münasebetlerin «çevirme» ile irtibat haline getirilmesi, tarafların iradesi ile kararlaştırılabilir. Buna doğru olmıyarak, «illet» denilmektedir (subjektif illet).

Medeni ve Borçlar Hukukumuzun dayandığı İsviçre Medenî ve Borçlar Hukukunda sebep mefhumu «taahhüt» (geniş mânada borca girme) muamelelerinin temeli olarak, tercihan, Borçlar Hukukuna hasredilmektedir. İsviçre Medenî Hukukunda «tasarruf» muamelelerinde (doğrudan doğruya, mevcut bir hukukî münasebet üzerinde müessir olan hukukî muamelelerde) sebep yerine tasarrufun «mesned» inden ve «hukukî temeli»nden bahs edilmektedir. İsviçre hukukunun ittiba ettiği alman hukukuna göre hukukî muameleler («çevirme»'ler) «illete bağlı» ve «mücerret» olmak üzere ikiye ayrılır. Fakat buradaki «mücerret» çevirmeler de tamamile sebepsiz değildir. Tasarruf veya taahhüt muamelesi şeklindeki mamelek çevirmelerinde çeviren kimsenin takib ettiği muhtelif maksat ve gayelerden biri de kanuni gayenin elde edilmesidir. Çevirenin gerek kendi ve gerek başkalarının menfaatlerini tatmine yarıyan bir takım iktisadî gayeleri olabilir. Bu kanuni ve iktisadî gayeler arasında bilvasıta mahiyette olmak üzere «hukukî netice» vardır Meselâ bir borç ödemek (solvendi causa), bir borç akdetmek (credendi causa), bir hibe vermek (donandi causa) gibi. Bu bilvasıta olan hukukî gaye çevirmenin temeli, sebebidir. Her çevirmenin bu suretle mevcut olan sebep ile çevirme arasındaki münasebet muhtelif mahiyettedir. Çevirme iktisadî gayesine göre yalnız bir sebebe bağlı olabileceği gibi, muhtelif sebeplerden kâh birine ve kâh diğerine yarıyabilir. Yalnız bir sebebe bağlı olan çevirmeler «sebebe bağlı» ve müteaddid sebeblerle alâkalı olan çevirmeler mücerret mahiyettedir. Sebebe bağlı hukukî çevirmelerde sebebin eksikliği çevirmenin hükümsüzlüğünü husule getirir. Mücerret çevirmelerde sebebin eksikliği haksız mal edinilmesinden dolayı istirdat mütalebesine imkân verir.

2—(Es.H.) Lûgatte, tarik ve kapı mânalarına olup maksada isal eden şeydir. Usuliyun ıstılahında, hükme götüren şeydir ki, dört kısımdır:

Birincisi; hakikî sebeptir. Hükümde vücup ve vücut tâbirin vaz'ı itibariyle kendisine muzaf olmadığı gibi kendisinden illet mânası bulunmıyarak hükme isal eden sebeptir. Sebeb-i hakikîde hüküm sebebe değil illet-i mutavassıtaya muzaf olur.

Meselâ: Bir kimse hırsıza delâlet edipte o da hırsızlığı yapsa bunun eseri delâlet edene muzaf olmayıp mübaşire muzaf olur. Yani delâlet eden kimseye zâman lâzım gelmeyip faile lâzımgelir. Çünkü sebep ile müsebbep arasına diğerinin ihtiyarî fiili girerek fiilin eseriyle sebep arasındaki irtibat kesilmiştir.

Mecellede «mütesebbip ile mübaşir müçtemi' oldukta hüküm fâile muzaf kılınır», diye yazılı olan kaide bu asla dayanır.

İkinci kısım; kendisiyle hüküm arasında tavassut eden illet kendisine muzaf olan sebeptir ki bu kısım sebep «illet» hükmündedir. Meselâ: Bir kimse tarik-i âmda hayvan üzerinde giderken vukua gelen ve çekin-

mek mümkün olan zarar ve ziyandan mesul olur. Gerçi telefin illeti hayvanın çarpmasıdır. Fakat hayvanın çarpması umur - u ihtiyariyeden olmayıp binei in irade ve sevkine tâbi olduğundan illet sevka ve hüküm de bilvasıta sebebe muzaf olur.

Fakat bu şahıs mübaşeret cezasiyle muahaze olunmaz. Meselâ kısas lâzımgelmez ve hayvan, râkibinin murisini telef etmiş ise mirastan mahrum olmaz.

Üçüncüsü; kendisinde illet şüphesi bulunan sebeptir. Meselâ, bir kimse bilâ izin yola bir kuyu kazıpta oraya birinin hayvanı düşerek telef olsa kuyu kazan, hayvanın kıymetini zâmin olur. Burada sukutun illeti düşen hayvanın sıkletidir. Sukutta müessir olan budur. Fakat hüküm buna izafe edilemez. Çünkü umur - u tabiiyedendir. Telefe iki sebep vardır : Biri hayvanın oraya kadar yürümesi, diğeri kuyu kazılmış olması. Yoldan hayvanın geçmesi câiz olduğundan hüküm buna muzaf olamaz. Bu halde hafre, yani çukur kazmaya izafesi zarurî olur.

Dördüncüsü; sebeb - i mecâzidir ki, müstakbelde hükme isal eden sebeptir. Meselâ, bir hüküm şarta tâlik edildikte tâlik hükmün mecazen sebebi olur. Hakikaten sebebi olmaz. Zira şart tahakkuk etmedikçe bu tâlik hükme isal etmez. Onun hükme isal eylemesi şartın vücuduna mütevakkıftır.

Umumî mânada fukahâ illetlere sebep ıtlak ederler.

SEBEPSİZ İKTİSAP *[alm. ungerechtfertigte Bereicherung, Bereicherung ohne Grund. — fr. enrichissement sans cause. — ing. unjustifiable enrichment.— lât. condictio sine causa].*

Bir kimsenin haklı bir sebep olmaksızın diğeri zararına bir iktisapta bulunması hali. Her ne kadar Borçlar Kanununda (61) mal iktisabından bahsedilmekte ise de, iktisabın vücudu için bir malın bulunması şart değildir. Sebepsiz olarak görülen bir hizmet dahi iktisaba meydan verebilir.

Aşağıdaki hallerde iktisap sebepsiz sayılır :

1 — Mutcber olmıyan sebebe müstenit muameleler,

2 — Sebebi tahakkuk etmiyen muameleler,

3 — Vücudu niha,et bulan bir sebebe istinat eden muameleler (BK 61 f 2).

Sebepsiz olarak yapılan bir iktisap, mamelekte hasıl olan fazlalık nisbetinde iadeye tabi tutulur. Kanun «haksız fiil ile mal iktisabı» tâbirini kullanmakta ise de teknik bakımından «illetsiz, sebepsiz iktisap» denmesi daha doğrudur.

SEBET (sabat) (Es. H.) Lûgatte, yerinde durmak demektir. Hüccet ve delile dahi sebet denir. «Senet ve sebetin var mı» «sözü senet ve hüccetin varmı?» mânasınadır. Sebet mânası olan bir kelime olup senedin mühmeli değildir.

SEBK (Sabk) (Es. H.) Altın ve gümüş gibi bir madenî maddeyi eritip bir kalıba süzmek mânasınadır. Istılahta, mutlaka ibarelerin ve bu meyanda ilâm ve hüccetlerin mâna ve mazmununa denir. Sanki, mânalar kalıp mesabesinde olan lâfızlara süzülmüş oluyor.

İlâm ve hüccetlerin ibareleri lisan kaidelerine muvafık ise sâkki ve mazmunu mevzuun tâbi olduğu asıl ve esaslara muvafık ise sebki tam, aksi halde noksan ve bozuk olur.

Mesela, bir alacak dâvasında yemin teveccüh eden tarafa yemin verilmeksizin hükmedilse verilecek ilâmin sebki muhtel sayılır. Çünkü muhakemenin cereyanı usulüne tevfik edilmemiştir.

SEÇİM *bk.* İntihap.

SEÇİM ENCÜMENİ *bk.* İntihap encümeni.

SEÇİMLİK BORC *bk.* Alternatif borç.

SEÇİM MAZBATALARI *bk.* İntihap mazbataları.

SEÇİM CEZALARI Seçimlerde yapılan hiyleli, cebir ve şiddetli, rüşvetli, yalanlı, iftiralı ve korkutucu hareketlerin meydana getirdiği suçlar *[alm. Wahlvergehen. — fr. délit electoral]* a verilen cezalar. Bunlar Seçim Kanununun 45-53 üncü maddelerinde yazılıdır.

SEFARETHANE *bk* Elçilik binası.

SEFARET ERKÂNI VE MEMURLARI *bk.* Diplomasi mümessil ve memurları.

SEFER 1. — *[Feldzug, Kriegszustand.— fr. campagne. — ing. campaign, state of warfare].* Harb halini ihtiva eden seferberliktir (As CK 8).

2 — (Safar) (Es.H.) Üç gün üç gece veya daha ziyade müddetlik bir mahalle gitmek üzere umran-ı vatandan yani bulunduğu şehrin hududundan çıkmaktır.

SEFERBERLİK *[alm. Mobilmachung. — fr. mobilisation].*

1 — Bütün askerî kuvvetlerin sulh halinden harb haline geçmesi için yapılan teşebbüsler ve faaliyetlerin mecmuudur.

2 — Seferberlik bir harb ihtimali olduğu veya dahilî bazı vaziyetler dolayısiyle lüzum görüldüğü takdirde Genelkurmay Başkanlığının mütalâası üzerine Bakanlar Kurulu kararıyle ilân olunur. Seferberlik ilânı veya ilgası kararı Reisicumhurun tasdikini mütaakıp tatbik mevkiine konur.

Tasdik tarihini takibeden günün başında, yani gece yarısında seferberlik başlar veya biter.

Seferberlik icabına göre umumi veya kısmi olur.

Seferberliğe ait hazırlıklar; tekmil hazar müddetince ve seferberliğin devamı esnasında birincisi hükûmet teşekkülleri ve şubeleri, ikincisi de bu teşekküller ve şubelerdeki hazırlıklara muavenet suretiyle ordu aksamı ve teşkilâtında olmak üzere iki sahada cereyan eder. Bunlardan birincisi Millî Seferberlik Talimatnamesine ve ikincisi de Cumhuriyet Ordusunun Kara ve Deniz ve Hava Kuvvetlerine ve Jandarmanın Seferberliğine Dair Talimatnameye tevfikan icra olunur. *bk.* Fevkalâde haller.

3 — Bir geminin seferber hali, harb hali demektir (Anayasa 78; Seferberlik K; As C K 8).

SEFİH 1 — *bk.* İsraf.

2 — (Safîh) (Es.H.) Malını beyhude yere sarfeyleyen ve tebzir ve israf eden kimsedir. Ebleh ve sadedil olmak hasebiyle kâr ve temettü yolunu bilmeyipde alış verişte aldanagelen kimseler dahi sefih addolunur.

SEFİNE (Sefain, Süfun) *bk.* Gemi.

SEFİR *bk.* Elçi.

SEKR (Sakr) (Es.H) Sarhoşluk demektir. Haddi mucip olan sekr; hezeyana, lâkırdıların ekseriyetle ihtilâtına

sebep olacak derecedeki sarhoşluktur. Bu derece sarhoş olan şahsa «sekran» denir.

SELEB (Salab) (Es. H.) Bir kimsenin üzerindeki elbisesi, silâhı, parası ve râkip olduğu hayvan ile bunun üzerindeki eşyasıdır. Başka hayvaniyle onun üzerindeki emvali selebten sayılmaz.

SELEM (Salam) (Es.H.) Müecceli muaccele satmak, yani peşin para ile veresiye mal almaktır. Meselâ bir kimse diğerine «bu sene martının yirmi beşinci günü İstanbulda Ayasofyada filân yerde teslim etmek üzere Anadolunun âlâ kurak buğdayından yüz kile buğday için elli lira verdim» diyip muhatabı dahi kabul etse selem akdedilmiş olur.

SEMEN 1 — *[alm. Kaufpreis, Preis. — fr. prix de vente, prix. — ing. purchase price, price. — lât. pretium emptionis, pretium rei emptae, pretium].*

Satış akdi gereğince satılan malın karşılığı olarak alıcının iltizam ettiği bir para. Semenin nakit olması şarttır. Semenin tâyini hususunda *bk.* BK 209; TK 700 701, 703, 705.

2 — (**s̲aman**) (Es. H.) Satılan şeyin bahasıdır ki, zimmete taallûk eden şeydir.

SEMEN-İ HAL (**s̲aman-i ḥāl**) (Es.H.) Peşin olan semendir.

SEMEN-İ MÜSEMMA (**s̲aman-i musammā**) (Es.H.) Tarafların rizalariyle tesmiye ve tâyin ettikleri semendir. Gerek kıymet-i hakikiye mutabık olsun ve gerek ondan eksik veya fazla olsun.

SEMERE *[alm. Frucht, Ertrag, Nutzen; Erzeugnisse, Erträgnisse, Einkünfte.— fr. fruit. — ing. fruit, crops, produce. — lât. fructus].*

Bir malın zatından husule gelen meyvedir. Buna «tabiî semere» *[alm. natürliche Früchte. — fr. fruits naturels. — ing. fruits of natur and industry. — lât. fructus naturales]* denir. Kanun bazı maddelerinde bu mefhumu ifade etmek için «tabiî hasılât» tâbirini kullanırsa da (BK 282) tabii semere dediği yerler pek çoktur (MK 620, 728, 861).

«Medenî semere», *[alm. zivile (bürgerliche) Früchte.— fr. fruits civils. — lât. fructus civiles]* bir mukaveleden ve kanun hükmünden doğan kira medeni bir semeredir ki, icar akdinden meydana gelir. Ticarî muamelelerde faiz veya gecikme faizleri kanun hükmünden doğan semerelerdir (BK 307 f 2; TK 751, 752).

SENARYO *bk.* Filim hukuku.

SENATO *[alm. Senat. — fr. sénat.— ing. senate. — lât. senatus].*

1 — Hemen bütün temsilî hükümet sistemlerinde mevcut olup parlamentonun bir kısmından sayılan heyete verilen isimdir.

Senato âzasının adedi ekseriya mebusan meclisleri âzasından az ve müddetleri milletvekilleri müddetinden fazladır. Senato âzası umumiyetle halk tarafından intihap olunur. Pek az yerlerde senato âzası tamamen veya kısmen hükümdar tarafından tâyin edilir.

Osmanlı Kanun-u Esasisinde Senatoya Heyet-i Âyan namı verilmişti.

2 — Üniversitenin en yüksek ve yetkili organıdır. (Üniversiteler Kanunu 10).

SENDİKA *[alm. Gewerkschaft, Berufsgenossenschaft, Syndikat. — fr. syndicat professionnel. — ing. syndicate; trade-union, guild].*

Aynı veya benzer mesleklere mensup kimselerin meslekî menfaatlerini korumak maksadiyle vücuda getirdikleri cemiyetlerdir: İşçi ve iş veren sendikaları gibi.

SENE *bk.* Yıl.

SENEDAT CÜZDANI *[alm. Portefeuille, Wertpapier oder Wechselbestand. — fr. portefeuille. — ing. bill case].*

Bir ticarethanenin müşterilerindeki alacaklarını gösteren muayyen bir zamanda elinde bulunan senetlerin hepsine birden «senedat cüzdanı» denir. Bankalarda buna «İskonto cüzdanı» da denilir. İskonto cüzdanı esham, tahvilât ve benzeri senetler cüzdânından başkadır.

SENEDAT-I TİCARİYE *bk.* Senet.

SENEDAT ÜZERİNE AVANS *bk.* Avans.

SENED-İ BAHRÎ (Gemi senedi) *bk.* Gemi tasdiknamesi.

SENED-İ HÂKANÎ *bk.* Tapu senedi.

SENET *[alm. Urkunde, Schriftstück. — fr. titre, acte, instrument, pièce.— ing. deed, instrument, record, document, title-deed. — lât. titulus].*

1 — Hukuki bir muameleyi veya bir vakıayı tevsik maksadiyle yazılmış ve resmî bir makam tarafından tasdik veya aleyhine hukuki netice doğuracak kimse tarafından imza edilmiş yazıdır. Hukuk muhakeme usulünde kanuni delil olarak kullanılır: Tapu senedi, alacak senedi, zabıt varakaları gibi (BK, 14, 15; HMUK 287, 336).

Âdi senet: (Gayri resmî, hususi, mabeyin senedi) *[alm. Privaturkunde. — fr. acte sous seing privé; acte privé. — ing. simple contract, deed]* Yalnız aleyhine netice doğuracak kimse tarafından imza edilen senettir. Ticari olmıyan senetler hakkında da aynı terim kullanılır: Âdi borç senedi gibi.

Tanzim veya tasdiki Noter Kanununda yazılı şart ve hükümlere uygun olmıyan senetler resmî sayılmayıp «âdi senet» hükmünde tutulur (Noter K 51).

Resmî senet *[alm. öffentliche Urkunde. — fr. titre (acte) authentique, acte public. — ing. authenticadet contract]:* Salâhiyetli memur tarafından usulüne göre tanzim ve tasdik edilmiş senettir. Resen yapılan senet gibi.

Resen yapılan senet *[alm. öffentlich beurkundetes Schrifstück. — fr. acte authentique. — ing. deed or document drawn up by a notary or public official]:* Bir akit veya muameleyi yapan kimsenin irade beyanını, ikrarını dinledikten sonra iki şahit huzurunda ve usulüne göre noter tarafından baştan sonuna kadar yazılarak alâkalılar ve hazır olanlar tarafından imzalanan ve noter tarafından da tasdik edilen senettir. Sahteliği sabit oluncaya kadar kat'î delil teşkil eder. İcra hukukunda para borcu ikrarını havi bu gibi senetler ilâm hükmündedir (Noter K 26-44; 48; HMUK 295; İc İf K 38).

Tasdikli senet *[alm. (notariel, gerichtlich, öffent. lich) beglaubigte Urkunde. — fr. acte authentiquement certifié]:* Dışarıda yazılıp imza veya mühürü noter tarafından usulüne göre tasdik edilen senettir. Gerçeklik ve itibarı yalnız tarih ve imzaya münhasır olup hilâfı ispat edilinceye kadar katî delil teşkil eder (Noter K 49; HMUK 295).

Hatır, mücamele, muvazaa senedi *[alm. Gefälligkeitspapier. — fr. titre en l'air, effets de complaisance. — ing. accomodation bil]:* alâkalıların, hakikata uygun olmadığını bilerek mevcut olmıyan bir akdi, muameleyi veya borcu mevcut imiş gibi göstermek maksadiyle tanzim ettikleri senettir.

Kıymetli senet (evrak) *[alm. Wertpapier. — fr. papiers - valeurs.— ing. negotiable instruments]:* Hakkın senede bağlı olduğu ve senetsiz dermeyan ve devrinin mümkün olmadığı mücerret vesika ve senetlerdir: Ticari senetler, emtia senetleri (varant, nakliye senetleri, konşimento), devlet borçları, hisse senetleri gibi.

Ticarî senet *[alm. Wechselpapiere. — fr. effets de commerce. — ing. negotiable instruments]:* Ticaret kanunu hükümlerine göre tanzim edilmiş ve hususî şekle ve hükümlere tabi, tedavül kabiliyetini haiz, hâmiline ibrazında veya muayyen bir vâde sonunda muayyen bir paranın kayıtsız ve şartsız ödenmesini istemeğe hak veren ve borçlunun imzasını taşıyan kıymetli evraktır: Poliçe, çek, emre muharrer senetlerden ibarettir.

Emtea senetleri *[alm. Warenpapiere. — fr. papiers - valeurs délivrés en représentation de marhandise. — ing. documents of title]:* Bir antrepo veya bir nakliyeciye tevdi edilen mallara mukabil verilen ve bu malları temsil eden senetler (MK 781, 893; TK 693, 809, İc İf K 190). Bu senetlerin hamilleri senedin ibrazında malların kendilerine teslimini taleb etmek hakkını haizdirler (BK 473).

bk. Konşimento, nakliye senedi, umumi mağazalar. Hazine bonoları, hisse senedi.

2 — (sanad) (Es. H.) Lûgatte, itimat ve istinat olunan mânasınadır. Örfen, gerek hariçte, gerek hâkim huzurunda akit ve ikrar gibi muamelâta dair yazılan vesikalara denir: Muayene senedi, beyi senedi, hibe senedi gibi. Hâkim tarafından verilen ilâm ve hüccetlere de senet itlâk olunur. Bunlara senet denmesi istinat olunması dolaysiyledir. Mecelle Cemiyeti tarafından bilâ beyyine mazmuniyle amel caiz olabilecek surette senedat-ı şeriyenin tanzimine mütaallik talimattaki senedattan maksat bu nevi senetlerdir.

Cem'i «Senedat» tır.

Merci-i mahsusundan tasdik olunan senede «resmî senet», diğerlerine «âdi senet» denir.

SEPET TİMARI (Mahlûl Timar) Sahibinin bir müstehik birakmaksızın vefatiyle mahlûl olmuş ve diğer bir müstehikine teffiz edilmiyerek sahipsiz kalmış olan timardır.

SERASKER Osmanlı İmparatorluğu zamanında harbiye nazırlarına verilen unvandır.

SERBEST TEVDİAT *[alm. offene Verwahrung. offenes Bankdepot. — fr. dépôt ouvert. — ing. free deposits].*

Bankacılıkta esham, tahvilât ve benzeri senetler ile mücevherat vesairenin muhafaza olunmak ve icabında bu kıymetlere ait bazı hizmetler ifa edilmek üzere bankalara tevdi edilmesidir.

SERBEST MINTAKA (Bölge) *[alm. Freizone. — fr. zône franche. — ing. free zone].*

Bir devletin hâkimiyeti altındaki arazinin bir kısmı olup gümrük hudutları dışında bırakılmış muayyen bir mıntakadır. Bu mıntakaya giren ve çıkan eşya gümrük resmine tâbi olmadığı gibi memleketin diğer kısımlarında cari olan gümrük muamelelerine de tâbi değildir. Serbest mıntakalar ihdasında hem ülkenin sahibi olan devletin iktisadiyatı hem milletlerarası ticari münasebetlerin inkişafı bakımından büyük faydalar vardır. Bir çok devletler başlıca limanlarını serbest mıntaka haline koymuşlardır. (377 No. lu K).

SERGİ *[alm. Ausstellung. — fr. exposition. — ing. exhibition, show].*

Bir memleketin sanayi, ziraat, küçük sanat ve güzel sanatlar mahsul, mamul ve eserleriyle memleket hayatına ait teşkilât ve meseleleri gösterip anlatmak için devlet, kurum veya fertlerin teşebbüsiyle kurulan ve açılan yerlerdir.

Muhtelif devletlerin iştirakiyle kurulan sergilere «Milletlerarası sergi» *[alm. internationale Ausstellung. — fr. exposition internationale. — ing. international exhibition (show)* denir (Belediye K 15 b 63).

SERİKAT - I MUHTELİFE (sarikāt-i muhtalifa) (Es.H) Gerek bir kimseye ve gerek başka başka kimselere ait olup muhtelif hırzlerde bulunan mallar hakkındaki sirkatlerdir.

Bunlardan hiçbiri, nisab - ı sirkata baliğ olmadığı takdirde haddi icabetmez. Velevki mecmuu ziyadesiyle nisaba baliğ olsun.

SERİKAT-I MÜTTEHİDE (sarikāt - i muttahida) (Es. H.) Başka başka kimselere ait olduğu halde bir mahalli hırzda bulunan mallar hakkındaki sirkatlerdir.

Bu malların mecmuu, nisab-ı sirkate baliğ olunca sârikı hakkında had - di sirkat lâzımgelir. Velevki hiç biri nisap miktarında bulunmasın

SERİYYE (sariyya) (Es. H.) Dörtten veya yüzden dört yüze kadar olan asker müfrezesidir. Cem-i «Serâyâ» dır.

SERMAYE 1 — İktisatta: *[alm. Vermögen. — fr. fortune, biens. — ing. fortune, estate, property].* İktisap edilen servetin umumuna denir.

2 — Medeni hukukta: para borcunun resülmal kısmına denir. *bk.* Ana para.

3 — Ticaret hukukunda: *[alm. Kapital, Vermögen Kapitaleinlage.— fr. capital, fonds, apport.— ing. capital funds, stock]:* Bir teşebbüse, bir şirkete konulan paraya veya mallara denir. Ayın olan sermaye de defterlere ve bilançolara nakitle ifade edilerek kaydedilir. Ticaret şirketlerinde para, alacak, eşya, hayvan gibi menkul mallar; imtiyaz ve ihtira beratları, alâmet-i farika ve ruhsatnameler gibi haklar, her nevi gayri menkuller; menkul ve gayri menkul malların menfaatleri ve kullanma hakları, sayü amel, ticarî itibar ve ticaret-

hane sermaye ittihaz edilmeğe yarıyan maddelerdir. (TK 125).

4 — Anonim şirketlerde sermaye tâbirinin üç anlamı vardır:

a) Şirketin kuruluş anında müessis veya şerikin vermeği taahhüt ettiği para, şey veya hak yani «aport» *[alm. Kapitaleinlage, Einlage. — fr. apport social, apport. — ing. contribution (to the joint fund of the company).* (TK 121 No. 4; 125; 279 No. 4; 291 v.s.)

b) Şirket statüsünde rakamla ifade edilip de muayyen ve birbirine eşit hisselere taksim edilmiş olan itibari (nominal) sermaye yani «esas sermaye» *[alm. Grundkapital, Aktienkapital. — fr. capital soeial; capital-actions. — ing. capital stock, joint stock].* (TK 121 No. 4; 279 No. 3; 285; 366; 368; 376; 386; 390; 391; 395; 396 v.s.)

c) Şirketin fiili mevcudu yani maıneleki *[alm. Vermögen. — fr. fortune, biens, fonds. — ing. funds].* (TK 121 No. 4; 325; 442 No. 3; İc İf K 179.)

SERMAYESİ ESHAMA MÜNKASEM KOMANDİT ŞİRKET *bk.* Komandit Şirket.

SERMAYE SİGORTASI — *bk.* Hayat sigortası.

SERSERİ *[alm. Landstreicher. — fr. vagabonde. — ing. tramp, vagabond].*

Hiçbir geçim yolu buluhmadığı ve çalışmağa kudreti olduğu halde en aşağı iki aydan beri hiçbir işle meşgul olmıyan ve bir iş de aramış olduğunu ispat edemeyip şurada burada dolaşan kimseye denir. Çal:şmağa gücü yeterken dilenciliği geçim yolu yapmış olanlar da serseri sayılırlar. Serseriler zabıta takibatı altındadırlar, haklarında ceza takibi yapılır (Serseri ve Mazannei Su Hakkında K 1).

SERVET *bk.* Deniz serveti.

SEVAD-I ÂZAM (savād-ı a'zam) (Es.H.) Büyük şehre, büyük yerlerdeki insan kütlelerine, ve bilhassa cemaat-i müslimine itlak olunur.

Netekim islâm cemaatine: «sevad-ı müslimin» de denilir.

SEVM (savm) (Es. H.) Talep mânasınadır. Mal sahibinin malını satılığa çıkarması, mal almak istiyen kimsenin satın almak istemesi mânalarına da gelir.

SEVM-İ NAZAR (savm-i naẓar) (Es.H.) Satılık malı görmek veya göstermek istemek demektir.

SEVM-İ ŞİRA (savm-i şirā) (Es.H.) Satın almak istemek demektir.

SEYAHAT ÇEKİ *[alm. Reisecsheck, Travellerscheck. — ing. traveller cheque].*

Amerika ve İngiltere bankaları tarafından seyahati kolaylaştırmak maksadiyle çıkarılan, bedelleri müayyen ve matbu olan ve onu çıkaran bankanın tediye kefaleti altında bulunduğu için bütün banka ve taraflarca kabul edilen çeklerdir.

SEYAHAT HÜRRİYETİ *[alm. Freizügigkeit. — fr. liberté de voyage. — ing. freedom of travel].*

Ferdin gezip dolaşması, dilediği yere istediği zaman gidebilmesi hakkıdır. (Anayasa 78)

SEYAHAT VE İKAMET YEVMİYESİ *bk.* Harcırah.

SEYYAR SATICI *bk.* Gezginci esnaf.

SEYYAR TİCARET MEMURU *[alm. Handlungsreisender. — fr. commis-voyageur. — ing. commercial traveller].*

Bir tacirin mektup, ilân sirküler ve buna mümasil diğer vesikalarla ticaretine mütaallik muameleleri yapmak için salâhiyet vererek başka yerlere gönderdiği müstahdemlerine denir.

Bunlar, bizzat sattıkları malların bedellerini tahsil edebildikleri gibi taksitlere bağlamak salâhiyetine de maliktirler (TK 97; BK 454).

SEYYİB (şayyib) (Es.H.) Kendisine mukarenet vukubulmuş olan kadındır.

SIFAT (ṣifat) (Es. H.) Bir şahıs veya bir şeyin halidir. Bu şahıs veya şeye «mevsuf» denir. Bazan sıfata vasıf dahi denir. Filân adamın «vasfı doğruluktur» denildiği zaman «sıfat»ı yani hali bildirilmiş olur.

SIFAT-I ÂRIZA (ṣifat-i 'ariża) (Es.H.) Ticaret, kâr, ayıp ve ilel gibi mevsufa sonradan ârız olan halettir.

SIFAT-I ASLİYE (ṣifat-i aṣliyya) (Es.H.) Selâmet, sıhhat, hayat ve bekâret beraatı zimmet gibi mevsufun vücudiyle mevcut olan hâlettir.

SIHHAT VE İÇTİMAİ MUAVENET VEKÂLETİ (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) *[alm. Ministerium für Gesundheit und soziale Fürsorge. — fr. Ministère de la santé et de l'assistance sociale. — ing. Ministry of Public Health and Welfare].*

Bir bakanın emir ve idaresi altında olup memleketin sıhhi şartlarını ıslah, milletin ferdî ve içtimai sıhhatine zarar veren âmillerle mücadele ve gelecek nesillerin sıhhatli olarak yetişmesini temin eylemek ve halkı sıhhi ve içtimai muavenete ulaştırmak ve iskân işlerini görmek için kanunlarla kendisine verilen vazifeleri yapmakla mükellef bir bakanlıktır.

Bu bakanlığın merkez ve taşra teşkilâtına ve memurlarına ait hükümler muhtelif kanunlarla gösterilmiştir (3017, 3380 No.lu K).

SIHRİYET (Kayın hısımlığı) *bk.* Hısımlık.

SIKIYÖNETİM *bk.* Örfiidare.

SILA (ṣılaa) (Es. H.) 1 — Vasl maddesindendir. Cemetmek ve müntehi olmak mânalarına gelen bu kelime in'an ve ihsan mânasına da gelir. Sıla-i rahm, akrabayı ziyaretle veya mektup veya hediye irsali gibi bir suretle lûtufkârlıkta bulunmaktır. Bunu terke kat-ı rahm denir. İkram ve ihsanı kesmek mânasınadır.

«Ekaribin nafakası ma'unete ve karının nafakası ivaza müşahih sıla kabîlindendir» denir ki «mahz-ı deyn değil bir bakımdan ihsan ve atıfettir» demektir.

2 — Atiyye kelimesinin müradifidir.

SINAİ İŞLETMELER *bk.* İşletme.

SINAİ MÜESSESE *[alm. industrielles Werk, Fabrikbetrieb, Industriewerk, gewerblicher Betrieb. — fr. exploitation industrielle, établissement industriel. — ing. industrial enterprise].*

Daimi ve muayyen zamanlarda, içinde makine veya âletler veya tezgâhlar yardımiyle herhangi bir madde veya kudretin evsaf ve eşkâli kısmen veya tamamen de-

ğiştirilip kıymetlendirilmek suretiyle toplu imalât vücuda getirilen ve bu maksada tahsis edilen yerlerdir. Maden ocakları da sınai müesseselerden sayılır (1055 No.lu mülga Teşvik-i Sanayi K vd).

SINAÎ HAKLAR *[alm. gewerbliche Schutsechte.— fr. droits industriels. — ing. patent rights].*

İhtira beratları, faydalı modeller, sınai resim ve modeller, fabrika ve ticaret markaları, ticaret ünvanları, mevrit işaretleri veya menşe unvanları ile sanayie ait keşif ve ıslahattan istifade haklarına ve gayri kanuni rekabetin men'ine ve cezalandırılmasına mütaallik hükümlerin heyet-i mecmuasıdır. Buna da «sınaî mülkiyet» *[alm. gewerbliches Eigentum. — fr. propriété industrielle]* denir. 10 Mart 1296 tarihli İhtira Beratı Kanunu; Lozan Ticaret Mukavelenamesinin 14 üncü maddesine müsteniden 1619 No.lu kanunla sınai mülkiyetin himayesine ait milletlerarası anlaşmalara iştirak edilmiştir.

SINAÎ MÜLKİYET *bk.* Sınaî haklar.

SINIF TENZİLİ *[alm. Verminderung des Diensteinkommens (Disziplinarstrafe). — fr. déduction de catégorie].*

Memurun maaşça bir derece aşağıya indirilmesinden ibaret inzıbati cezadır (Memurin K. 26).

SINIR *bk.* Hudut.

SIR *[alm. Geheimnis. — fr. secret. — ing. secret. — lât. arcana et silenda; res silenda; secretum].*

Bir kimsenin bir suretle vâkıf olduğu ve gizli tutmak mecburiyetinde bulunduğu malûmattır.

1 — Meslek sırrı: *[alm. Berufsgeheimnis. — fr. secret professionnel. — ing. professionnal secrets].*

Meslek veya sanatın icrası dolayısı ile öğrenilen sırlardır. Bu suretle öğrenilen ve ifşasında zarar melhuz olan bir sırrın (bir tabibin, hastanın ayıp sayılan bir hastalığa tutulmuş olduğunu öğrenmesi gibi) ifşası suçtur. Fakat sırrın meşru' sebebe müsteniden ifşası (başkasının hayat veya sıhhatini korumak maksadı ile sırrı ifşa etmek gibi) cezayı müstelzim değildir.

Meslek sırrının ifşası bir «tehlike suçu» dur. Bu sebeple suçun teşekkülü için bir zararın husule gelmiş olması şart değildir, zararın husule gelmiş olması suçun şiddet sebebi sayılır.

Meslek sırrı müdafiler, tabibler, ebeler için şahadetten çekinme sebebidir. Müdafiler bu sıfatları, tabiblerle ebeler meslek ve sanatları icabınca vakıf oldukları sırlar hakkında şahadetten çekinebilirler, fakat sır sahibi talep veya muvafakat ederse şahadete mecburdurlar (CK 198; CMUK 48).

2 — Banka muamelâtına ait sırlar: *[alm. Bankgeheimnis. — fr. secret bancaire. — ing. banking secrets].* Vazifesi dolaysiyle bir banka memurunun bankanın işlerine veya bir kimsenin bankadaki hesabına, alacak, vereceğine vâkıf olup da ifşa etmemeye mecbur olduğu malûmattır.

3 — İstatistik sırları *[alm. statistisches Geheimnis. —fr. secrets de statistiques. — ing. statistical secrets]*: İstatistiğe ait olup ifşa edilmemesi icabeden malûmattır.

4 — İhtira sırları *[alm. Erfindungsgeheimnis. — fr. secrets d'invention. — ing. secrets of invention]*: Sıfat, memuriyet veya meslek ve sanat icabınca bir kimsenin vakıf olup gizli tutmağa mecbur olduğu fennî keşif ve ihtiralara veya sınaî tatbikata ait malûmattır. Bunların ifşası bir cürümdür (CK 138, 364, 365).

5 — Devlet sırrı *[alm. Staatsgeheimnis. — fr. secret d'Etat. — ing. State secrets]*: Devletin emniyetine, yahut dahilî, yahut milletlerarası siyasi menfaatlerine taallûk eden ve gizli kalması lâzım gelen, yahut salâhiyetli makamların neşir ve ifşasını mennettiği malûmattır.

Bunları âdi şekilde istihsal, veya siyasi, veya askerî casusluk maksadiyle istihsal bir cürümdür (CK, 132-137; As CK, 55, 56; CMUK 49, 88).

6 — Askerî sır *[alm. militärisches Geheimnis. — fr. secret militaire. — ing. military secret]*: Memleketin müdafaası ve askerî bakımdan gizli tutulması gereken malûmattır. Bunları âdi şekilde istihsal, askerî casusluk maksadiyle istihsal, ifşa cürümdür (CK 132, 137; As CK 54, 56; CMUK 49, 88).

7 — Hususî sırların ifşası da ahlâka mugayir bir fiil olmak itibariyle tazmini muciptir (BK 41).

8 — Muhaberat sırrı *[alm. Briefgeheimnis, Postgeheimnis.— fr. secret de lettres. — ing. secrecy of the postal service]* : Postalara verilen evrakın, mektupların ve her nevi emanetlerin selâhiyettar sorgu hâkimi, mahkeme kararı olmadıkça açılmaması, telgraf ve telefon ile yapılan muhaberat mahremiyetinin ihlâl edilmemesi halleridir (Anayasa 81). Muhaberat sırrını ihlâl bir cürümdür (CK 195-200).

Maznun tarafından veya ona hitaben gönderilen mektup, telgraf ve sair mersuleler posta ve telgrafhanede ancak hâkim tarafından zaptedilebilir; Gecikmesinde zarar olan hallerde müddeiumumi de zaptedebilirse de açmaksızın derhal hâkime tevdi mecburiyetindedir. Bu zabıt muamelesi üç gün içinde hâkim tarafından tasdik olunmadığı takdirde hükümsüzdür (CMUK 91,92)

Aramaya tâbi olan bir kimsenin kâğıtlarını tetkik salâhiyeti hâkimindir. Diğer memurların elde edilen kâğıtları tetkik edebilmeleri zilyedinin rızasına bağlıdır. Rızası olmazsa kâğıtlar zilyedi huzurunda bir zarfa konarak resmî mühürle mühürlenerek hâkime gönderilir, zilyet de mühürliyebilir (CMUK 102).

SIRF ASKERÎ SUÇ Ancak askerler tarafından işlenmesi kabil olan suçlardır, firar suçu gibi. Bir askerî vazifeyi de ihlal eden ve bu sebeble askerî ceza kanununda ayrıca gösterilen bazı umumi suçlar dahi askeri suç addolunur, fakat bunlar sırf askerî mahiyette mesleki bir suç değildir, Askeri ceza Kanununun 135inci maddesinde yazılı rüşvet suçu gibi.

SİAYE (si'āya) (Es.H.) Mükâtebin bedel-i kitabeti tediye edebilmesi için çalışmasıdır.

SİAYE-İ MİLK (si'āy-i mılk) (Es. H.) Kazancı mevlâsının milki sayılan memlûkün çalışmasıdır. Müdebber gibi ki bunun kisbi mevlâsına aittir. Hatta mevlâsının vefatından sonra borcu için kıymeti nispetinde çalışmağa mecbur olur.

SAYE-İ ZAMAN (si'āya-i zamān) (Es.H.) Kazancı mevlâsının milki sayılmıyan ve yalnız kendi borcunu ödemek için çalışan memlûkün sâyidir. Mükâtep gibi ki bu, mevlâsına karşı yalnız zâmin olduğu bedel-i kitabeti tediye için çalışır.

SİCİL 1 — *bk.* Resmî siciller.

2 — Orduda subaylarla askerî memurların ehliyet ve ahlâki durumları hakkında muayyen zamanlarda müteselsil âmirler tarafından izhar olunan meslekî hükümlerdir. Siciller ordunun, donanmanın emir ve komuta silsilesini tanzim için en mühim bir esastır. Terfilerde esas siciller olduğu gibi, menfi hükümleri ihtiva eden siciller de tekaüde sevk için bir esas teşkil eder. Sicillerde gösterilen mülâhaza ve kanaatler dâva mevzuu olamaz.

3 — Sicil (sicill) (Es.H.) Fil-asıl vekıalar ve muahedeler ve ahkâm gibi maddelerin kaydına mahsus defter. İlâm ve hüccete de itlâk olunar. Sonraları ilâm ve hüccetlerin kaydına mahsus deftere ıstılah olmuştur.

Bu defterler mahkemelerde itina ile tanzim ve teclidedilerek sahiplerine verilen ilâm ve hüccetler aynen bu defterlere kaydolunur ve kaydolunmadıkça alâkadarlara hiçbir ilâm ve hüccet verilemezdi. Bazı şeriye mahkemelerinin üç yüz, dört yüz senelik sicilleri mahfuzdur.

Bu defterlere sicil denildiği gibi zamanımızda tapu ve nüfus defterleri gibi bazı mücelledata da sicil itlâk olunmaktadır.

SİCİL LİMANI *[alm. Registerhafen. — fr. port d'enregistrement. — ing. port of registry].*

Geminin tescil edildiği yerin limanıdır (TK 1461 vd; Türk gemilerinin Tescili Hakkında Nz).

SİCİL-İ TİCARET *bk.* Ticaret sicili.

SİF SATIŞ *bk.* Satış No. 13

SİGORTA *[alm. Versicherung. — fr. assurance. — ing. insurance, assurance].*

İki veya daha ziyade kimseler arasında öyle hukuki bir münasebettir ki, onunla sigorta eden kimse (*bk.* Sigortacı), karşılıklı yardım (*bk.* karşılıklı sigorta) ve büyük adetler prensipleri sayesinde diğer bir kimsenin meşru ve nakten takdir edebilecek olan iktisadi bir menfaatini (*bk.* Sigorta menfaati) temin eylemek maksadiyle kanun veya mukavelece tâyin edilen müstakbel, tahakkuku meşkûk ve müşahhas bir hâdisenin zuhuru halinde, önceden tesbit edilen veya hâdisenin neticelerine göre tesbit edilebilecek bir meblâğın (*bk.* Sigorta bedeli) tediyesini ücret (*bk.* Prim) karşılığında deruhte eyler.

Sigorta ya bir sözleşmeden veya kanundan doğar. Sözleşmelerin akdi ilgililerin ihtiyarına bırakılabileceği gibi («İhtiyari sigorta» *[alm. freiwillige Versicherung. — fr. assurance volontaire, assurance facultative]*) kanuni bir mecburiyet olarak da onlara yüklenebilir (*bk.* Mecburi sigorta). Bazı hallerde sözleşme akdine ihtiyaç olmaksızın sigorta münasebeti doğrudan doğruya kanundan doğar («kanuni sigorta» *[alm. gesetzliche Versicherung, Zwangsversicherung. — fr. assurance obligatoire]* (*bk.* İçtimai sigortalar, işçi sigortaları).

Sözleşmeye dayanarak karada ve denizde her nevi muhataraya karşı gerek ücretli gerek karşılıklı her nevi sigortalar mutlak surette ticaridir (TK 21 No. 14).

bk. Deniz sigortası, hayat sigortası, mal sigortası, mükerrer sigorta.

(TK 932 - 1012; 1319 - 1441; 1149 ve 3398 No. K.)

SİGORTA ACENTESİ *[alm. Versicherungsagent. — fr. agent d'assurance. — ing. insurance agent].*

Sigorta acentesi, sigorta ettiren kimse ile sigorta şirketi arasında bir mutavassıttır. Sigorta acentesinin salâhiyetleri şirket ile aralarındaki akitten anlaşılır. Sigorta acentesini sigortacının vekili olarak kabul etmek muvafıktır. Ancak tatbikatta poliçeler acentelerce imzalandığı için sigorta acentelerine de, umumi olarak, Ticaret Kanununun 87 - 96 maddelerinde yazılı hükümleri tatbik etmek icabeder. Acentenin şirket umumi merkezinin vekâletini haiz olup olmaması rizikolarda değişme husule gelmesi hallerine vukuf vaziyetinde ve hasar hudusunda ehemmiyetli olduğu gibi sigorta mukavelesinin başlangıcını tâyin hususunda da mühimdir.

SİGORTA BEDELİ *[alm. Versicherungssumme. — fr. somme assurée. — ing. insurance money].*

Sigorta akdinin esaslı unsurlarından biri olup hasarın vukuu halinde sigortacının ödemek mecburiyetinde olduğu paradır.

Sigorta bedeli ekseriya bir miktar paradır. Lâkin, bazan sigorta poliçesi hükümlerine nazaran, sigorta bedeli, aynen ifası lâzım gelen bir borç suretinde de olabilir. Sigorta bedelini şahıs ve mal sigortalarında ayrı ayrı gözden geçirmelidir.

Filhakika, şahıs sigortasında sigorta bedeli poliçede tesbit edilmiş olan para miktarıdır. Mal sigortasına gelince: Sigortacının ödiyeceği şey sigortalının filen düçar olmuş bulunduğu zarar miktarıdır. Mal sigortalarında sigorta bedeli sigorta edilmiş olan menfaatin hasarın vukuu sırasındaki kıymetidir.

SİGORTACI *[alm. Versicherer. — fr. assureur. — ing. insurer; underwriter].*

Sigorta akdinin taraflarından biridir. Sigortalı adı verilen şahsa muayyen bir rizikonun tahakkuku halinde uğrıyacağı zararı tazmin etmeyi üstlenir. Sigortacı, sabit primli sigortalarda her zaman bir kamu kurumu veya bir anonim şirkettir ancak, karşılıklı sigortalarda «sigortacı» sigortalılar topluluğu ile aynı şahsiyettir (1149, 3392 No.lu K, 30 Teşrinisani 1330 tarihli K).

SİGORTA DEĞERİ *[alm. Versicherungswert. — fr. valeur assurée. — ing. insurable value].*

Sigorta ettirilen şeyin veya şahsın sigortalı için temsil eimekte olduğu menfaati ifade eden kıymettir.

SİGORTA ETTİREN *[alm. Versicherungsnehmer. — fr. preneur d'assurance. — ing. insurance taker; taker of insurance (policy)].*

Sigorta şirketi nezdinde sigorta mukavelesini yapan ve mukavelenameyi imza eden şahıstır. Ticaret Kanununda sigorta ettirene «sigorta akdini yapan» da denmiştir.

SİGORTA İLMÜHABERİ *bk.* Muvakkat sigorta

SİGORTALI *[alm. Versicherter. — fr. assuré. — ing. insured assured].*

Sigortacının kendisine karşı bir riziko tahakkuku halinde, tazminat ödemeği taahhüt ettiği şahıstır. Bu şahıs hakikî veya hükmi bir şahıs olabilir. Sigorta şekil ve çeşitlerinin birçoğunda sigortalı, sigorta akdinin yapıldığı günden itibaren muayyendir. Bazı sigortalarda

ve bilhassa başkası hesabına sigorta nevilerinde ise sigortalı evvelden belli olmıyabilir. Bu hal sigortanın muteber olmasına mâni olmadığı gibi, akitte taraflardan biri olan sigortalının bulunmadığı neticesini de doğurmaz.

SİGORTA MENFAATİ *[alm. Versicherungsinteresse, versicherbares Interesse. — fr. intérêt assuré.— ing. insurable interest].*

Sigortalının bir rizikonun tahakkuk etmesinde gördüğü veya umduğu menfaata verilen isimdir. Türk hukukuna göre sigorta menfaatı bir sigorta akdinde mutlaka bulunması icabeden bir unsurdur. (TK 934, 989, 1002, 1319).

SİGORTA MUKAVELENAMESİ *[alm. Versicherungspolize. — fr. police d'assurance.— ing. insurance policy; policy].*

Sigorta akdini tesbit eden vesikadır. Ona «sigorta poliçesi» de denir. (TK 966 vd).

SİGORTA POLİÇESİ *bk.* Sigorta mukavelenamesi

SİGORTA ŞAHADETNAMELERİ *bk.* Şahadetname.

SİGORTA ŞİRKETİ *bk.* Sigortacı.

SİGORTA TARİFESİ *bk.* Tarife.

SİGORTA UMUMİ ŞARTLARI *bk.* Umumi şartlar.

SİGORTA ÜCRETİ *bk.* Prim.

SİHAM-I MEFRUZA (sihām-i mafrūża) (Es.H.) Taktir ve tâyin olunan sehimlerdir.

SİKKE 1 — *[alm. Münzprägung, Münzstempel, Münze. —fr. coin, monnaie.— ing.coin, die. — lât. nota; nummi]*: madenî paraların tabı ve darbında kullanılan nakışlı, demirden mamul âlete, ve akçaların üzerine vurulan nakşa da denir. Böylece darbedilen akçaya da sikke denilir ki meskûk mânasınadır. Cem'i «meskûkât» tır. (*bk.* Meskûkat).

2 — (sikka) (Es.H.) Doğru yol, cadde demektir. Fukaha ıstılahında iki neve ayrılır:

a) Sikke-i âmmedir ki, buna tarik-ı âm da denir.

b) Sikke-i hassadır ki, buna tarik-ı has, tarik-ı gayri nafiz de denir ki hususi bir cemaata, birkaç komşuya ait bulunur.

SİL'A (sil'a) (Es. H.) Meta', bidaa demektir. Araz, ayn lâfızlariyle müteradiftir.

Dirhemlere, dinarlara, rayiç flüsa sil'a denilmez. Cem'i «sülû'»dur.

SİLÂH 1—*[alm. Waffe.— fr. arme.—ing. weapon. — lât. telum, arma.*

a) Ceza Kanunu bazı hallerde, suçun silâh ile işlenmiş olmasını şiddet sebebi sayar. Nelerin «silâh» sayılacağı kanunda tasrih edilmiştir (CK 189). Fakat kanunun bu hususiaki hükmü tahdidî değil, misal kabîlindendir.

Bir cürmün toplu kimseler tarafından işlenmesi halinde, bunlardan yalnız birinin silâhlı olması, suçun silâh ile işlenmiş sayılmasına kâfidir.

b) Ceza Kanununa göre iki çeşit silâh vardır: Memnû olan silâh, memnu olmayan silâh.

Memnu silâh erlere, subaylara, zabıta memurlarına tahsis edilmiş silâhlarla harb tüfekleri ve namlusu on beş santimetreden uzun olan tabancalardır. Memnu silâhlar hakkında umumiyetle, ve taşınması memnu olmıyan silâhların ise ruhsatsız taşınması halinde müsadere hükümleri tatbik olunur (CK 36).

Memnu olmıyan silâhların, ruhsatsız taşınması kabahattir (CK 549).

2 — (Es.H) Katil ve müdafaa için kullanılan herhangi bir âlettir. Cem'i «Esliha»dır Kılıç, tüfek, süngü vesaire gibi.

SİLÂH ALTI *[alm. unter den Waffen, unter den Fahnen.— fr. sous les drapeaux.— ing. under armss].*

Askerlikte muvazzaf veya yedek hizmeti ifade eder; «Askerlik hizmetine girmek» yerine «silâh altına alınmak»da denir.

SİLÂH KULLANMA HAKKI *[alm. Recht auf Waffengebrauch. — fr. droit d'usage d'arme].*

Devlet silâhlı kuvvetlerinin, muayyen hallerde, silâhlarını kendiliğinden kullanmak hak ve salâhiyetleridir (Polis Vazife ve Salâhiyet K 16; Ordu Dahilî Hizmet K 83, 86; Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında K 11).

SİLÂHLI BİTARAFLIK *[alm. bewaffnete Neutralität. — fr. neutralité armée. — ing armed neutrality].*

Bitaraflık hukuk ve vazifelerine başka devletler tarafından hürmet edilmesini temin için askerî tetbirler alan devletin siyasî veya bu hususta akitler mevcut olduğu takdirde hukuki vaziyetidir.

SİLÂHLI CEMİYET *bk.* Silâhlı çete.

SİLÂHLI ÇETE *[alm. bewaffnete Bande. — fr. bande armée. — ing. armed gang].*

Devletin şahsiyetine karşı olan suçlardan Türk Ceza Kanunu 125, 131, 146, 147 ve 156 da yazılı cürümleri işlemek üzere silâhlı olarak cemiyet yahut çete şeklinde vücuda getirilen topluluktur.

Silâhlı eşkıya karşısında askerlerin işliyeceği suçlar, düşman karşısında işlenmiş sayılır (CK 168; As CK 10).

SİLSİLE-İ MERATİP *bk.* Mertebeler silsilesi.

SİMHAK (simḥāḳ) (Es. H.) Bir yaradır ki et kesilmiş, et ile baş kemiği arasındaki ince zar gibi deri zuhur etmiş olup bu ince deriye de «Simhak» denir. Hükmü: hukûmet-i adildir.

SİME-TÜL-VAKF (simaṭul vaḳf) Vakıf nişanesi olan alâmet-i mahsusadır.

Bazı kitapların arkalarına veya atların budlarına; «Haza vakf, haza habis» gibi bir yazı yazılması bu kabildendir.

Sime; dağ mânasına da gelir. Cem'i «Simat» tır. Sime-tül-vakf; hüccet olmadığından yalnız bununla keyfiyet sâbit olmaz.

SİMSARLIK *bk.* Tellâllık.

SİNEMA FİLİMLERİ *bk.* Filim hukuku.

SİNDİK Ticaret mahkemesince alacaklıların toplanmasına kadar muvakkat olarak tâyin ve alacaklılar toplantısı ile istişareden sonra, jüj komiserinin inhası

üzerine daimi, yani tasfiye sonuna kadar iflâs masası ve tahkik-i düyun ve tasfiye veya konkordato işlerini tedvir ve intacetmeğe memur edilen kimseye veya kimselere «sindik» denilirdi.

Mülga Ticaret-i Berriye Kanununun «vekil» dediği bu sendikler jüj komiserin nezareti altında vazife görürlerdi. Bugün daimî sendiklik vazifesi alacaklılar toplantısında intihabedilen iflâs idaresi tarafından iflâs dairesinin nezareti altında görülür. Yalnız basit tasfiye usulünde bütün muameleleri iflâs dairesi kendisi yapar (Mülga Ticaret-i Berriye Kanunu 170-210; İc İf K 218, 223, 226 vd). *bk.* İflâs idaresi.

SİNN-İ BÜLÛĞ (sinn-i bulūġ) (Es.H.) Bülûğ yaşıdır ki mebdei erkekte tam on iki ve kızda tam dokuz ve müntehası ikisinde de tam on beş yaştır.

SİN-İ İYAS (sinn-i iyās) (Es.H.) Dem-i hayzın kesildiği yaş demektir ki elli beş yaş olarak kabul olunmaktadır.

SİPARİŞ MEKTUBU *[alm. Bestellschein, Orderbrief], Auftragsbrief. — fr. lettre de commande, commande. — ing. order letter].*

Bir tâcire muayyen vasıflarda birtakım mal imal etmesi veya göndermesi için yazılan mektuptur.

SİRAYET FİL-CİNAYE (sirāyat fi-'l-cināya) (Es.H.) Yapılan bir cinayet neticesinde tahaddüs eden şeccenin veya cirahatın dairesini tevsi etmesi veya vefata müeddi olması demektir.

Bir el tam mafsaldan kesildiği halde yaranın ilerliyerek kolun yarısına kadar sirayet etmesi, veya bir «muzıha» nın ilerliyerek «meşcun» un vefatını intac eylemesi gibi.

SİRKAT 1 — *bk.* Hırsızlık.

2 — (Sirḳat) (Es.H.) Başkasının bir şeyini gizlice almaktır, miktarı az olsun olmasın, haddi icabetsin etmesin. Buna «sirkat-i suğrâ» da denir. Bir de «sirkat-i kübra» vardır ki, o da yol kesicilikten ibarettir.

Şer'an haddi icabeden sirkat-i suğra, şu veçhile tarif olunur:

«Mükellef bir şahsın en aşağı nisab-ı sirkat miktarı hasis ve mütesariülfesat olmıyan mütekavvim bir malı mahfuz bulunduğu yerden gizlice girip harice çıkarmasıdır ki, kendisinin bu malda bir hakkı olmadığı gibi bunda bir milk şüphesi de bulunmaz.» Bu sirkat; ya mübaşeret veya teşebbüs tariki ile olur.

SİRKATA KARŞI SİGORTA *bk.* Hırsızlığa karşı sigorta.

SİYASET (siyāsat) (Es.H.) Ta'zir demektir. Siyaset mefhumu şöylece de tarif olunmuştur: «Veliy-ül-emrin raiye üzerindeki emir ve nehyi», «âdaba, mesaliha, intizam-ı emvale riayet için mevzu kanun», «dünya ve âhirette necatlarına bâdi olacak bir yola insanları irşat ile beşeriyetin salâhına çalışmak».

Siyaset esasen tedbir-i umurdan, her işi güzelce tesviyeye kıyamdan ibaret cemiyetli bir kelimedir.

SİYASET-İ ÂMME (siyāsat-i 'āmma) (Es.H.) Bütün bir cemiyetin salâh ve intizamı için iltizam olunan bir kısım hükümlerdir.

SİYASET-İ HASSA (siyāsat-i ḫāṣṣa) (Es. H.) Bazı ceraim erbabı hakkında, velev katil suretiyle olsun, vukubulacak zecir ve tediptir. Nehb ve garet gibi, fisk ve fücur gibi memnu fiillere mükerreren cüret edenlerin kahr ve tenkil edilmesi bu kabîldendir.

SİYASET-İ ŞERİYE (siyāsat-i şar'iyya) (Es.H.) Beşeriyetin salâh ve intizamı için islâmiyetin kabul ve iltizam ettiği hükümlerdir. Diğer bir itibar ile, siyaset-i şeriye hikmet ve maslahata nazaran muamelât ve ukubatta şiddet iltizam etmekten ibarettir. Erbab ı fesat hakkında ülül-emrin tatbikına şeran mezun olduğu katil ve şiddetli tâzirat bu kabîldendir.

SİYASÎ HAKLAR *[alm. politische Rechte. — fr. droits politiques. — ing. political rights].*

Vatandaşın intihabetmek ve edilmek, memur olmak gibi haklarıdır. *bk.* Türklerin siyasi hakları.

SİYASİ HÜRRİYET *[alm. politische Freiheit. — fr. liberté politique. — ing. political freedom].*

Halkın doğrudan doğruya kendi kendisini idare etmesi, yahut idaresini intihabettiği mümessillere tevdi eylemesi hakkıdır.

SİYASİ MÜMESSİL VE MEMURLAR *bk.* Diplomasi mümessil ve memurları.

SİYASİ (Diplomatik) MÜNASEBETLERİN KESİLMESİ *bk.* Kesilme.

SİYASÎ MÜSTEŞAR *[alm. parlamentarischer Unterstaatssekretär. — fr. sous-secretaire d'Etat parlementaire. — ing. Parliamentary secretary].*

Dahilî ve haricî işlerde vekil veya nazır gibi vazifeli ve parlamentoya karşı mesul siyasi uzuvlardır.

Bizde 3117 Numaralı Kanunla ihdas olunan siyasi müsteşarlık usulü 3271 Numaralı Kanunla ilga edilmiştir.

SİYASİ PARTİ *[alm. Politische Partei.—fr. parti politique. — ing. party, political party].*

Aynı siyasi fikirleri taşıyan kimselerin teşkil ettiği topluluğun adı. Bu topluluk mensupları fikirlerinin gerçekleşmesi için birlik ve beraberlik halinde hareket ederler.

SİYASÎ SUÇ *[alm. politisches Delikt (Verbrechen oder Vergehen.) — fr. délit politique. — ing. political offence].*

Ceza hukukunda siyasi suçun tam bir tarifi yapılamamıştır. Siyasi suç hakkındaki kanaat değişmeleri doktirinde de esaslı ayrılıklar doğurmuştur. Bu hususlaki doktirin cereyanlarını iki grupta toplamak mümkündür. Bazı müelliflere göre faili suça sevkeden saika bakmak suretiyle suçun siyasi olup olmadığına karar vermek lâzımdır (Sübjektif Nazariye). Diğer bazı müelliflere göre de failin takibettiği gaye ve saik ne olursa olsun ihlâl edilmiş olan hakkın mahiyeti fiilin siyasi olup olmadığını tâyin etmelidir (Objektif Nazariye).

Hem âdi ve hem de siyasi sayılabilen cürümlere doktirinde «izafi siyasi suç» âdı verilir. Bunlar da iki çeşittir. Bir fiil ile aynı zamanda hem âdi ve hem de siyasi bir suç işlenmiş ise bu gibi suçlara «Muhtelit siyasi Suç» denir. Siyasi bir maksat ve gaye için adi bir suç işlemek ise «Siyasi Murtabıt Suç» ları meydana getirir. Muhtelit ve Murtabıt siyasi suçlar objektif nazariyeye göre siyasi suç sayılmazlar. Halbuki failin takip ettiği gaye ve maksadı nazara alan Sübjektif Nazariye bunları siyasi suç telakki eder.

Kalpazanlık suçlarının, siyasi tethişcilik fiillerinin ne maksatla işlenmiş olursa olsun siyasi suç sayılmaması milletlerarası anlaşmalarla karar altına alınmıştır.

SİYER (siyar) (Es H.) Gazalara mütaallik haller, gazilerin evsaf ve menakıbi demektir. Müfredi «siyret»tir.

Siyret; esasen tarikat, heyet, haslet ve bir nevi hareket demektir. Bu münasebetle gazilerin menakıbine takibedecekleri tariklara mütaallik mesail ve mebahisin heyeti mecmuasına «Kitab - üs - siyret» denilmiştir.

SON TAHKİKAT *bk.* Ceza muhakeme usulü.

SON TAHKİKATIN AÇILMASI KARARI *[alm. Eröffnungsbeschluss. — fr. décision concernant l'ouverture de la procédure principale. — ing. decision concerning eommencement of the trial].*

Ceza işlerinde ilk tahkikattan elde edilen neticelere göre cezayı müstelzim bir fiil ile maznunun kâfi derecede şüphe altında olduğu tezahür ettiği takdirde sorgu hâkimi, askerî işlerde adlî âmir tarafından verilen karardır.

Suçun kanuni unsurları, tatbiki icabeden kanun maddesi ve duruşmanın hangi mahkemede yapılacağı gösterilir (CMUK 196, 200; As CK 129, 133).

SON TAHKİKATIN MUVAKKATEN TATİLİ KARARI *[alm. vorläufige Einstellung des Verfahrens].*

Maznunun gaip olması veya suçu işledikten sonra akıl hastalığına uğraması sebeplerinden biriyle son tahkikatın yapılmasına imkân olmadığı takdirde sorgu hâkimi tarafından verilmesi icabeden karardır (CMUK 198 As CK 128).

SORAV *bk.* Mesuliyet.

SORGU *[alm. Vernehmung, Verhör.— fr. interrogatoire. — ing. interrogation, examination].*

Suç işlemek şüphesi altında olan bir kimseye yargıç, savcı, polis memurları tarafından, kim olduğunun, şahsi hallerinin, kendisine isnadedilen suç hakkında cevap verip vermiyeceğinin ve tahkikatın aydınlatılması için lüzum görülen şeylerin sorulmasıdır. Maznunun sorguya çekilmesi yalnız ilk tahkikatta zaruridir. Hazırlık tahkikatında kanuni bir zaruret yoktur (CMUK 132-135, 154, 156, 185, 236; As CUK 83, 100; 102, 169).

SORGU HÂKİMİ (Sorgu Yargıcı) *[alm. Untersuchungsrichter. — fr. juge d'instruction. — ing. coroner, examining magistrate].*

Ceza muhakemeleri Usulünde ilk tahkikatı yapmakla mükellef hâkimdir. Bunlara eskiden müstantik denirdi.

SORU *bk.* Sual

SORUM *bk.* Mesuliyet.

SORUŞTURMA *bk.* Tahkikat.

SOSYAL SİGORTA *bk.* İçtimai sigortalar.

SOYADI *bk.* Ad No. 2.

SÖĞME *bk.* Hakaret ve söğme.

SÖZATMA Adabı umumiye karşı işlenen cürümlerden biridir (CK 421).

SÖZLEŞME *bk.* Akit, mukavele.

SPEKÜLASYON *[alm. Spekulation. — fr. spéculation. — ing. speculation].*

(Ticarette) gayrımenkulleri, her türlü mal ve menkul kıymetleri, fiatları yükseldiği zaman satarak kazanç temini maksadiyle satın almak, yahut mal ve menkul kıymetlerin fiatları düşeceğini tahmin ederek bunları ileride teslim şartiyle satmaktır. Menkul Kıymetler ve Borsalar Kanununa göre (27) kambiyo ve nükut işlerinde spekülasyon memnu olduğundan fert veya müesseseler ihtiyaçları bulunmadıkça doğrudan doğruya veya vasıta ile kambiyo ve nükut alıp satamazlar.

STAJ *[alm. Vorbereitungsdienst. — fr. stage].*

Bazı hizmetler namzetlerinin amelî bilgi ve melekelerini artırmaları ve ehliyetlerini ispat etmeleri için doldurmaya mecbur oldukları devredir. Aynı manâda olmak üzre, Memurin ve Hâkimler Kanununda (Namzetlik devresi) Borçlar ve İş Kanunlarında (Tecrübe müddeti) tâbiri kullanılmıştır.

Memuriyet namzetlik devresi (Memurin K 7) Hâkimler için namzetlik devresi (Hâkimler K1 ve 5), Avukatlık stajı (Avukatlık K 1, 8, 16, 19) çırak ve hizmet akitlerinde tecrübe müddeti (BK 342) İş Kanununda tecrübe müddeti).

STARYA *bk.* Yükleme müddeti, boşaltma müddeti.

STATÜ *bk.* Esas nizamname.

STATÜ NAZARİYESİ *[alm. Statutentheorie. — fr. théorie des statuts.— ing. statutheory, theory of the conflict of statutes].*

Orta çağda İtalyan şehirlerinde «müşterek hukuk» olarak tatbik edilen Roma hukuku hükümleri yanında, bu şehirlerin kendine mahsus ayrı ayrı hukuku vardır. Buna «mahallî hukuk» mânasına olmak üzere «Statutum» denirdi.

Ticaret merkezi olan büyük şehirlerin arasındaki münasebetler dolayısiyle her şehrin kendi hukukunu tatbik etmek hususunda meydana çıkan güçlükleri önlemek için Postglosatörler tarafından ortaya konulan «Statu nazariyesi» ne göre herkes kendi şahsı itibariyle ikametgâhı mahallinin kanunlarına (Statuta personalia), aynî haklarda hakkın taallûk ettiği şeyin bulunduğu yerin kanunlarına (Statuta realia) tâbi olur. Hukuki fiil ve muamelenin yapıldığı yerin kanunlarına (statuta mixta) denilir. Menkul şeyler şahsa bağlı sayıldığından «statuta personalia» ya, yani şahsın tâbi olduğu hukuka göre muamele görürdü. Müşterek hukuk yerine muayyen bir mahallin kanunlarına ihtiyarî olarak tabi olma esasına dayanan, vaktiyle Fransa, Hollanda ve Almanyada kabul edilen ve on sekizinci asrın nihayetiyle on dokuzuncu asrın başlangıcında yapılan kanunlarda (Prusya Memleket Kanunu, Fransız Medeni Kanunu, Avusturya Medeni Kanunu) yer almış olan bu nazariyenin ve kanunların mekân itibariyle meriyeti hudutlarını tâyin maksadiyle millî ve milletlerarası talâkkilere göre devletler hususi hukukuna yeni esaslar aranılmıştır.

STATÜKO *[alm. Status quo. — fr. ing. status quo].*

Muayyen bir vaziyetin hasıl olmasından önce muteber ve cari olan hak ve vecibelerin, bu vaziyetin sona ermesinden sonra da oldukları gibi tatbik edileceklerini ifade eden lâtince bir tabirdir; ekseriya bir harbden sonra, harbden evvelki vaziyetin idaresini beyan eder; bu takdirde «Statuquo ante bellum» diye tasrih edilir.

SUAL (Soru) (Parlementolarda) *[alm. (parlamentarische) Anfrage, Interpellation. — fr. question (parlementaire). interpellation. — ing. interpellation, (parliamentary) question].*

Her Milletvekilinin Başbakandan veya Bakanlardan sarih ve muayyen maddeler hakkında yazı ile malûmat istemesine denir.

Bütçe veya diğer bir kanun tasarısı müzakere olunurken Milletvekilinin sözlü sual sorması caizdir, Sorulan saallere verilecek cevapların sözlü verilmesi istenmiş ise sözlü, yazı ile istenmiş ise yazı ile olması lâzımdır (Anayasa 22; içtüzük 149, 150 vd).

SUAL (Soru) SORMA HAKKI *[alm. Fragerecht. — fr. droit de faire poser des questions].*

Hâkimin, mahkeme heyeti âzasının, cümhuriyet müddeiumumisinin, tarafların veya vekillerinin ve ehl-i vukufun taraflardan, şahitler veya ehl-i vukuftan doğrudan doğruya izahat istemek hakkıdır.

Sual sorma salâhiyeti, hâkime veya mahkeme reisine aittir (HMUK 75, 230, 266, 268, 340; CMUK 231). Mahkeme âzası, taraflar veya cumhuriyet müddeiumumisi: hâkim veya mahkeme reisi vasıtasiyle sual sordurmak hakkını haizdirler (HMUK 233, 267, 283). Ceza dâvasının duruşmasında, muayyen kayıt ve şart altında cumhuriyet müddeiumumisi, müdâfi ve mahkeme âzası nın doğrudan doğruya sual sormak hakları vardır (CM UK 232, 233, 234).

SUBAŞI 1 — Osmanlı İmparatorluğunun eski teşkilâtında: şehirlerde emniyet ve âsayişi teminle mükellef idarenin başında bulunan âmirdir.

2 — Hususi çiftlikler gibi malikânelerin varidatını tahsil ve emniyet ve asayişini teminle vazifelendirilmiş kimsedir.

SUÇ *[alm. strafbare Handlung, Straftat, Delikt. — fr. infraction pénale. — ing. crime, public wrong, offence. — lât. delictum].*

Kanunun cezalandırdığı fiil.

SUÇDA İŞTİRAK *[alm. Teilnahme an einer strafbaren Handlung). — fr. complicité. — ing. aiding or abetting in commission of an offence].*

Birden ziyade kimselerin, aralarında önceden anlaşarak bir suç işlemeleri halidir. Bu suretle birlikte suç işlemiş olanlara «suç ortağı» *[alm. Mittäter.— fr. complice. — ing. accessory].* denir. Ortakların sorumluluğu suça iştirakdaki maddi ve mânevi faaliyet hisseleri ile tâyin olunur.

Türk Ceza Kanunu asli ve fer'i olmak üzere suç ortaklığını ikiye ayırır. Fiili irtikâp edenlerle doğrudan doğruya beraber işleyenler ve başkalarını suç işlemeğe azmettirenler asli ortak sayılırlar. Suç işlemeğe teşvik suç kararını takviye, suçdan sonra yardım edeceğini suçdan evvel vadetmek, suçun ne suretle işleneceğine dair bilgi vermek, suçun işlenmesine yarayacak vasıtaları tedarik etmek, suç işlenmeden evvel veya işlendiği sırada fiilin icrasını kolaylaştırmak şeklinde olan faaliyetler ise fer'i ortaklığı meydana getirir. Asli ortaklığın cezası fer'i ortaklığınkinden daha ağırdır (CK, 64-67)

SUÇ EŞYASI *[alm. fr. lât. producta et instrumenta sceleris*]*

Suç ile ilgili eşya, üç çeşittir:

1) Suçun mevzuunu teşkil eden eşya: Suçun tesirini doğrudan doğruya üzerinde husule getirdiği eşyadır, hırsızlıkda çalınan mal gibi.

2) Suçdan husüle gelen eşya: Suçun meydana getirdiği eşyadır, kalpazanlık suçunda imal edilen kalp para gibi.

3) Suçda kullanılan eşya: Suçun işlenmesinde vasıta olarak kullanılan eşyadır, mesken masuniyetini ihlâl suçunda kullanılan merdiven gibi.

Suçda kullanılan, kullanılmak üzere hazırlanan, suçdan husule gelen eşya, kanunun aradığı şartlar (CK 36) mevcut ise müsadere olunur. Cürüm eşyasını saklamak, satın almak suçdur (CK 512).

SUÇLARDA İRTİBAT *bk.* Murtabıt suç.

SUÇLARIN İÇTİMAI *bk.* İçtima.

SUÇLARIN İHBARI *bk.* İhbar.

SUÇLULARI GERİ VERME *bk.* Suçluların iadesi.

ŞUÇLULARIN İADESİ *[alm. Auslieferung (von Verbrechern). — fr. extradition. — ing. extradition].*

Başka bir memlekette suç işleyip diğer bir memlekete sığınanların ülkesinde suç işlediği memlekete geri verilmeleridir. Suçluların iadesi devletler arası ceza hukukunun karşılıklı yardım vasıtalarından en mühimmidir.

Umumiyetle kabul edilen sisteme göre suçlu, sığındığı devletin tabası ise iade edilemez, siyasi suçlularında iade edilmeyeceği kaide haline gelmiştir.

Suçluların geri verilmesinde takip edilecek usul hakkında üç sistem vardır: Adli, idari, muhtelit sistemler. Adli sisteme göre suçlunun iadesine karar vermek mahkemeye aittir. Hükûmet mahkemenin kararına uymağa meçburdur. İdari sisteme göre suçluların iadesi hususu münhasıran idari bir muamele sayılır. Hükûmet ancak istişari mahiyette olmak üzere mahkemenin mutalaasını alabilir. Muhtelit sistemde ise mahkemenin iade edilemiyeceğine karar verdiği suçluyu hükümet iade edemez, fakat mahkemenin iadesine karar verdiği suçluyu hükümet iade edip etmemekte serbesttir. Bu hususta Türk sisteminin en fazla yaklaştığı sistem muhtelit sistemdir.

Suçluların iadesi memleketimizde hususi bir kanuna konu olmamıştır. Suçluların iadesinde Türk sistemi Ceza Kanununun 9 uncu maddesi hükmüne ve diğer devletlerle akdedilen antlaşmalara dayanır.

Suçlu hangi suçdan dolayı iade edilmiş ise, iade edildiği devlet mahkemelerinde ancak o suçdan dolayı muhakeme edilebilir. Buna ihtisas prensibi denir.

SUÇ ORTAĞI *bk.* Suçda iştirak.

SUÇ TASNİİ *[alm. falsche Anschudgung. — fr. simulation d'infraction. — ing. simulation of infringements].*

Vuku bulmadığını bildiği suçu adliyeye veya keyfiyeti adliyeye tevdi'e mecbur bir makama vukubulmuş gibi ihbar etmek veya vaki olmıyan bir suçun eserlerini uydurmaktır. Bu fiiller ceza kanunumuza göre adliye aleyhine işlenmiş bir cürüm teşkil eder (CK 283).

SUÇÜSTÜ *bk.* Meşhut Suç.

SUİHAL *[alm. unzüchtiger (lasterhafter) Lebenswandel, schlechte Aufführung. — fr. inconduite. — ing. misconduct].*

1 — Ferdin, içtimaî ahlâk bakımından kötü, şerefsiz ve haysiyetsiz sayılan hareket tarzıdır. Bu hal, me-

denî hukukta nişanın bozulmasında muhik sebeplerden ve boşanmayı istemeye hak verici, vesayet altına aldırıcı ve vasilik sıfatının iktisabını önleyici sebeplerden sayılır (MK 84, 131, 356, 368, 419).

2 — Âmme hukukunda Serseri ve Mazanneisu' Eşhas hakkındaki 26 Nisan 1325 tarihli Kanuna göre serserilerle, çalışmıya muktedir olduğu halde dilenmeyi geçim vasıtası yapanlar ve umumca kötü zan altında görülen kimseler su-i hal sahibi sayıldıkları gibi, bu gibilerin muhtelif cezalarla cezalandırılacağı da tesbit olunmuştur.

Su-i hal sahibi olmak âmme hizmetlerine girmiye mâni teşkil ettiği gibi bu hizmetlerden çıkarılmıya da sebep olur (Memurin K 4 f c; Avukatlık K 2 f c; Hâkimler K 2 f 5).

SUİİSTİMAL *bk.* Hakkın suiistimali.

SUİKAST (TECAVÜZ, TASADDİ) *[alm. Anschlag, Angriff, Attentat.— fr. attentat.— ing. attack, attempt (to commit a crime). — lât. attentatum].*

1 — Devletin emniyetine karşı tecavüz *[alm. Attentat auf die Sicherheit des Staates. — fr, attentat à la sûreté de l'Etat].* devletin toprak bütünlüğüne, istiklâline, birliğine, milletlerarası siyasî durumuna, dahilî emniyetine, hükûmetin şekline ilh..., karşı tecavüz ve Reisicümhur hakkında suikast hareketleri, ki Ceza Kanununun 125 ve sonraki maddelerine göre birer cürümdür.

2 — Hürriyete tecavüz *[alm. Beeinträchtigung der persönlichen Freiheit. — fr. attentat à la liberté].* bir kimseyi gayri meşrû surette şahsî hürriyetinden mahrum etmektir. Ceza Kanununun 179 - 187 ye kadar olan maddelerine göre cürümdür.

3 — Irza tasaddi, iffete tecavüz *[alm. unzüchtige Handlung. — fr. attentat à la pudeur]* cebren ırza geçmekten başka suretle bir kimseye karşı zorla şehevî tecavüz Ceza Kanununun 415 ve 416 ıncı maddelere göre cürümdür.

SUİKAST ŞARTI (Belçika şartı) *[alm. Attentatsklausel. — fr. clause belge, clause d'attentat].*

1854 yılında Napolyon III. e karşı tertip edilen suikast failinin Belçikaya kaçması üzerine suçlunun fransaya iadesi lâzım gelip gelmeyeceği şiddetli münakaşalara sebeb olmuş ve Belçika 22 mart 1856 tarihli kanunla Devlet Reisleri ile bunların aileleri efradının hayatlarına karşı vuku bulacak taarruzların siyasî suç sayılamayacağını ilân etmişti O zamandanberi bu fiiller siyasi suç sayılmamakta ve akdedilen suçluları geri verme muahedelerinin bir çoğunda Belçika kanununun hükmü yer almaktadır. Bu hüküm Ceza Doktrininde «Belçika Şartı» veya «Suikast şartı» ismi ile tanınmaktadır.

SUİNİYET *[alm. böser Glaube, böser Wille, wider Treu und Glauben, Verstoss gegen Treu und Glauben. — fr. mauvaise foi. — ing. bad intention, bad faith. fraud, mala fide.— lât. malitia, mala fides].*

Sübjektif hüsnüniyetin zıddı olup bir şahsın mütalebesinin esassız, yersiz ve gayrı varit olduğunu, yahut fiilinin cürüm veya şibih cürüm teşkil eylediğini bilmesi demektir (MK 3, 75, 114, 125, 159, 360, 395, 508, 527, 558, 579, 638, 650, 687, 699, 701, 711, 834, 843, 853, 864, 893, 899, 901, 906, 931, 933; BK 8, 36' 63, 165, 188, 212).

SUKUT SEBEPLERİ *[alm Gründe für das Erlöschen, den Untergang (von Rechten und dergleichen). — fr. causes de l'extinction, de la déchéance ou de la forclusion. — ing. causes for the discharge, termination, forfeiture].*

I — Hususî hukukta sukut sebepleri alacağın ortadan kalkması vecibe alâkasının sona ermesi bakımlarından tetkik olunur.

1 — Alacaklarda: bir alacağın ortadan kalkmasını intaç eden haller şunlardır:

a) *bk.* İfa.

b) *bk.* Tecdit.

c) *bk.* Takas.

ç) *bk.* Alacaklı ve borçlu sıfatlarının birleşmesi.

d) *bk* Müruru zaman.

e) İmkânsızlık (borçluya isnat olunamıyan bir sebeple ifanın imkânsızlaşması hali) (BK 117 f 1).

f) *bk.* Hakkın sukutu.

g) Ölüm (borçlunun şahsen yapmaya mecbur olduğu bir edânın ölümü ile sakit olması)

h) Alacaklının edada bir menfaati bulunmaması (bu, borçlunun hürriyetini takyit edici vecibelerde görülen bir sukut sebebidir) (BK 532 f 1).

i) Borçlunun aczi (bu, istisnaî bir sukut sebebidir. Hibe vadinde (BK 245 f 2) ve aciz vesikasında yazılı alacak mikdarının faizinde (İc İf K 143) görülür).

2 — Vecibelerde: vecibe münasebetinin sukutunu intaç eden sebepler şunlardır:

a) *bk.* İfa.

b) Taraflardan birinin ölümü (BK 305, 347, 371, 384, 379).

c) İnfisahî şartın tahakkuku *bk.* Şart.

ç) Kararlaştırılan müddetin hitamı (icar, hizmet, şirket akitlerinde).

d) İkale (Burada, vecibenin tevlit ettiği mükellefiyetler iade mükellefiyetine inkilâp eder). İkale bir mukavele veya kanuna istinadeder) (BK 82, 94 ve 106).

e) İflâs (hasılat icabında kiracının iflâsiyle (BK 290), vekâlette her iki taraftan birinin iflâsiyle (BK 397), ölünciye kadur bakma ve kayd ı hayat ile irat mukavelesinde borçlunun iflâsiyle) (BK 509, 519).

II — Dâvada *bk.* Dâvanın sukutu.

III — Cezada *bk.* Cezanın sukutu.

SUKUT-U HAK *bk.* Hakkın sukutu.

SULAR *[alm. Wasserläufe, Gewässer, Wasser.— fr. eaux. — ing. water. — lât. aquae].*

Seyrüsefer, içme, sulama, kullanma, bataklık vukuuna sebebiyet verme, taşarak zarar yapma, köy, kasaba ve şehirlerde taksim gibi muhtelif b kımlardan kanunlara mevzu teşkil etmiştir.

(Ameliyat-ı İskaiye İşletme K; Seylâptan İrası Hasar eden Gayr-ı Memlûk Enharın Suret-i Tathiri Hakkında K; Sular Hakkında K, Köy K 13 f 2 ve 3, 37 f 1; Vmumî Hıfzısıhha K, 11 inci bab fasıl 1, 2; Nafia Vekâleti Teşkilât ve Vazaifi Hakkında K 10).

SULARIN KENDİ KENDİNE AKMASI (Akar Sular) *[alm. natürlicher Wasserablauf. — fr. écoulement des eaux. — ing. water - course. — lât. aquae iter].*

Kar, yağmur, tutulmamış kaynak suları gibi üst taraftaki gayrımenkullerden kendi kendine akan sulardır. Diğer gayrımenkullerin sahipleri bunları kendi ül-

kelerine kabule mecburdurlar ve komşularının hiçbiri diğerinin zararına olarak bu akıntıya mâni olamaz.

Diğer taraftan, bir gayrımenkûlün aşağısında bulunan diğer gayrımenkule akan ve ona lâzım olan suyu, yukarıki gayrımenkul sahibi kendisine lâzım olan dereceden ziyade mülkünde tutamaz (MK 666).

SULBİYE (ṣulbiyya) (Es.H) Müteveffanın sulbünden hasıl olan kız demektir.

SULH a) — Medenî hukukta *[alm. Vergleich, Prozessvergleich.— fr. transaction. — ing. compromise. — lât. compositio, pactio, transigere]*: karşılıklı feragat ve müsaade arzularının tesiri altında yapılmış ve yine karşılıklı anlaşmaya dayanan ivazlı bir akittir ki, mevcut bir ihtilâfı ortadan kaldırır veya muhtemel bir ihtilâfın önüne geçer (MK 405 bent 8). Vekil, hususî salâhiyeti haiz olmadıkça müvekkili namına sulh yapamaz (BK 388; HMUK 63).

Devlet namına sulh akdi Muhasebei Umumiye Kanunu (137) ve belediye namına sulh akdi Belediye Kanunu (70 f 13) nda gösterilen usule tabidir.

b) Milletlerarası hukukta *[alm. Friede.— fr. paix. — ing. peace. — lât. pax]*: devletler arasında münasebetlerin devamını veya her hangi bir sebeple kesilmiş olan münasebetlerin iadesini ifade eder.

2 — (ṣulḥ) (Es.H) Taraflar arasındaki nizaı rızalariyle ref'eden akittir.

Sulh üç kısımdır:

a — An ikrârın sulh: müddeaaleyhin ikrarı üzerine vaki olan sulhtur.

b — An inkârın sulh: müddeaaleyhin inkârı üzerine vaki olan sulhtur.

c — An sükûtin sulh: müddeaaleyh ikrar ve inkâr etmeyip sükûtu üzerine vaki olan sulhtur.

Meselâ, (A), (B) den şu kadar kuruş alacak dâva edip te (B) borcunu ikrarla müddeabihten bir miktarı üzerine sulh olsa «An ikrar» ın ve müstevdi müstevdadan «vediâyı istihlâk ettin» diye kıymetini talep edip te müstevda inkâr ile beraber def-i nizâ için bir mal üzerine sulh olsa «An inkâr» ın ve muir âriyeti itlâf ettiğini iddia ile müsteirden kıymetini talep edip te itlâftan bahsedilmiyerek bir mal üzerine sulh olsa «An sükûtin» sulh kabilinden olur.

SULH HÂKİMİ (Sulh yargıcı) *[alm. Friedensrichter, Amtsrichter. — fr. juge de paix. — ing. Justice of the peace; police-court magistrate]*.

Az ehemmiyetli hukuk ve ceza dâvalarını tetkik ve hal ile vazifeli ve hâkimlik sınıf ve derecelerine dahil tek hâkimdir. Kaza salâhiyeti; bulunduğu kaza veya nahiyenin idarî hududu ile mahduttur. Hukuk işlerindeki vazifeleri hakkında *bk.* HMUK 8; MK 161, 169, 271 225, 347, 362, 363, 376, 382, 388, 396, 400, 405-407, 428, 430, 431, 434, 485, 533, 535, 549, 560, 575, 591, 592, 595; HMUK 104; 494, 500, 561, 570; BK 235, 269, 318; TK 435, 437, 493, 712, 719; Noter K 45; Belediye K 28. Sulh hâkimi, diğer hususî kanunların hükümlerine nazaran da kazaî ve idarî vazifeleri haizdir.

Ceza işlerinde vazifesi; Ceza Kanunundaki suçlardan, 825 sayılı kanunun 29 uncu maddesinde sayılan ve hususî kanunlarda mercii tasrih edilen suçlara mütaallik dâvaları rûyet ve hükmetmektir. Hazırlık tahkikatı sırasında hâkimin kararıyle yapılması lâzımgelen tahkik muamelesine izin vermek ve bazı kararları almak vazifesiyle de mükelleftir: arama, zabıt, tevkif kararları gibi.

İcra işlerinde vazifesi: Adalet Bakanlığı, tensib edeceği sulh mahkemelerine bu mahkemelerin salâhiyetli oldukları işlerde icra salâhiyeti verebilir. Bu halde, icra hâkimliği vazifesi sulh hâkimi tarafından ifa olunur (İc İf K 1). Yalnız sulh hâkimi bulunan yerlerde Adalet Bakanlığı bu hâkimlere asliye hukuk ve ticaret işlerini ve asliye ceza mahkemelerine ait bazı ceza dâvalarını görmek salâhiyetini verebilir (3747 ve 3748 No. Kanunlar).

SULH MAHKEMESİ *bk.* Sulh hâkimi.

SULH TEŞEBBÜSÜ *[alm. Sühneversuch, Güteverfahren. — fr. essai (tentative) de conciliation]*.

İhtilâf halinde bulunan iki kimsenin vazifeli mahkeme huzurunda dâvaya tutuşmadan evvel hâkimin veya îdarî merciin tavassutu ile anlaşmaya, ihtilâfı ortadan kaldırmaya çalışmalarıdır (HMUK 494, 513; Köy K 49; İş K 77; Millî Müdafaa Mükellefiyeti K 58).

SULTA *bk.* Otorite.

SULTAN (sulṭān) (Es.H.) Hüccet, bürhan, delil, kahr ve galebe sahibi oldukları cihetle hükümdarlara, valilere de «Sultan» unvanı verilmiştir. Cem'i «Salâtin» dir.

SUN' (Ṣunʿ) (Es. H.) Emînin taaddisi, yani emanet olan mal hakkında sahibinin razı olmadığı şeyi yapması demektir.

SUPALAN *[alm. fr. ing. «sous-palan»]*.

«Vinç üzerinde» veya «vinç altında» demektir. Bir limandan diğer bir limana gönderilen malların tahmil limanında vinçle gemiye alınması için yükleyici tarafından geminin bordasına getirilmesi ve muvasalat limanında aynı veçhile teslim alınması hususunda deniz nakliye mukavelelerine konulan kayıttır (TK 724).

SURET *[alm. Abschrift, Kopie, Ausfertigung. — fr. copie, expédition. — ing. copy.]*

Hukuki bir muameleyi tesbit eden senet veya vesika (zabıt varakaları, ilâmlar, sicil, kayıt gibi) nın aslına uygun örneğidir. Tasdikli suret *[alm. beglaubigte (legalisierte) Abschrift, Ausfertigung. — fr. copie authentique, légalisée, certifiée, confirmée.— ing. legalised copy]*.ise, salâhiyetli merci veya memur tarafından tastik edilmiş surettir (HMUK 321, 322, 392; Noter K 44).

SÜBJEKTİF ÂMME HAKKI *[alm. subjektiv-öffentliches Recht. — fr. droit public subjectif. — ing. subjective public right]*.

a) Ferdin, millî birlik içinde devletçe bir varlık olarak tanınmasından doğan hakkıdır.

b) Cemi olarak, sübjektif âmme hakları; fertlerin devlete karşı, hukuk nizamınca korunan sübjektif münasebetleri; esasiye ve idare hukuku sahalarında yurttaşların devlete karşı haiz oldukları haklar demektir:

Meselâ, 1) Seçme, seçilme gibi yurttaşların devlet faaliyetine iştirakini temin eden «müspet sübjektif haklar» (siyasi haklar), 2) Ev, can, mal, ırz masuniyeti, yazı, söz ve saire hürriyetleri gibi devlet müdahalesinin, daha doğrusu hâkimiyetin tahdit ve takyidini ihtiva eden «menfi sübjektif haklar» (hürriyet hakları) dır.

SÜBJEKTİF HAK *bk.* Hak.

SÜBUT SEBEBLERİ *bk.* Delil no. 1

SÜBUT VASITALARI *bk.* Beyyine.

SÜFTECE (Sufteca) (Es. H.) Aslı muhkem şey mânasına «süfte» olup farisî olan bu kelime Arap lisanına «süftece» olarak alınmıştır. Poliçe demektir.

SÜGUR (**Sugūr**) (Es.H.) Serhatler, derbent ağızları, düşmanın hücumundan korkulacak açık mevziler demektir. Müfredi, sügr'dür.

Sügr kelimesi lûgatte dağınık, müteferrik şey mânasınadır.

SÜKNA HAKKI *[alm. Wohnrecht. — fr. droit d'habitation].*

Bir evde veya bir evin bir kısmında oturmak veya bir evi veya bir kısmını işgal etmek mânasını tazammun eyliyen, şahsa bağlı bir irtifak hakkıdır. Bu itibarla başkasına da intikal etmez (MK 748).

SÜKÛT *[alm. Schweigen — fr. silence, réticence. — ing. reticence, silence. — lât. tacere].*

Sükût umumiyetle beyanın zıddıdır. Sükût eden kimse, iradesini hiçbir suretle açığa vurmamış demektir. Bu itibarla, sükût herhangi bir muameleye muvafakat mânasına gelemez. Bununla beraber, sükût eden kimsenin iradesini izhar etmiş gibi sayılmasını icabettirecek haller de olabilir: (MK 263, 339, 159 f 1; TK 668, 684; BK 6, 10 f 2).

Borç münasebetleri mevzuuna girmiyen sahalarda dahi, kanun sükûta mühim neticeler izafe eder: Nesepte (MK 242), mirasın intikalinde (MK 550), nispi butlanın izalesinde (MK 119) olduğu gibi. Görülüyor ki bazı hallerde işlerin istilzam ettiği emniyet bakımından, kanun sükût etmemek mecburiyetini ferde tahmil etmiştir.

SÜMER BANK Sanayi işleri ve bankacılık muameleleriyle iştigal etmek ve hükmi şahsiyeti haiz olmak üzere kurulan iktisadi devlet teşekkülüdür.

Bankanın idaresi umum müdür de dâhil olmak üzere bir başkan dört üyeden mürekkep idare meclisine aittir. (2262, 3460 No. K).

Bankanın murakabesi, İktisadi Devlet Teşekkülleri nin tâbi olduğu usule tabidir. *bk.* Umumi Murakabe Heyeti.

SÜNNET (**sunna** tun) Sünnet lûgatta «siret, yol, tabiat, şeriat, âdet» demektir. Kuran'da «Sunnat ul avvalîn» «evvelkilerin teâmülü, tuttuğu yol, âdeti» ve «Sunnatu'llāh» «Allâhın âdeti, kanunu» mânasınadır. İbadatta farz namazlarından evvel ve sonra kılınan namazlarla nafile namazı ifade eder. Usul-i-Fıkıh istilâhında Peygamberden, Kuranın gayrı olarak, kendi ihtiyariyle sadır olan kavil «Kavl-i nabiyy» (söz, «hadîs-i şerif» [ḥadīṣ i şarif], «sünnet-i kavliyye» [Sunnat-i kavliyye] fiil-i nebi [Fi'l-i Nabiyy] (hükm-i şerîye), delâlet edecek surette Peygamber tarafından işlenen şey, «Sünnet-i fiiliye» [Sunnat-i fi'liyya] ve takrir-i nebi [Takrīr-i Nabiyy] (ümmete mensup biri tarafından işlendiğini Peygamberin görüp veya işitip reddetmiyerek sukût ile karşıladıkları bir kavil veya fiil, «sünnet-i-takririye» [Sunnat-i takrīriyya] dir.

Sünnet, Usul-i-Fıkhın şer'i hükümleri elde etmek için kaynak olarak beyan ettiği naklî dört Delil (Rükün) den ikincisidir. Bu delillerin birincisi olan Kitâp, yani Kuran gibi, Sünnet de her vechile resen ve müstakillen şer'i hükümleri ihtiva eder. Kitap ve Sünnet ile sabit ve herkesin ittiba etmesi vacip olan («mevzu» [mavżū'], sarahat veya delâletle «mansus» [manṣūṣ]) hükümlere «şer'-i-münzel» [Şar-i munzal] de denilmiştir.

Hadîsler, Kuran'ın ayetleri gibi yazılıp saklanmamış ve hattâ Kuranla karıştırılmaması için yazılması Peygamber tarafından menedilmiştir. Sünnetlerin toplanmasına Emevi hükümdarlarından Ömer ibn Abd al-Azîz'in emriyle başlanmış, şer'i hükümlerin tafsilâtına ait dört bin kadar ve usulüne ait beş yüz kadar hadîs tahric olunmuştur.

Şer'î delillerin mesnedi ya vahy [Vaḥy] ve ilham [ilhām] veya vahyin gayri olur. Peygamberin Allah tarafından kendisine tebliğ olunanı kelâm halinde işittiği «metluvv» [matluvv] veya kelâm sadir olmaksızın işaretle vazih olarak anladığı («metluvv» olmıyan) yahut Allahın ilhamiyle kalben muttali olduğu vahiylere «zâhir», ve Peygamberin mansus hükümlerden teemmül ve içtihatla bulduğu hükümlere «bâtın vahy» denir. Kitap, yani Kuranın metluvv ve nazmiyle manasının münzel vahy olmasına mukabil Sünnet, metluvv olmıyan vahydir. Mâna ve mefhum olarak vahy edilmiş olan hadîslerin lâfzı ve tilâveti (okunuşu) de vahy ise de metluvv değildir. (Mesnedi vahyin gayri olan delil, ya her müçtehidin bir asırdaki kavlinden ibarettir veya değildir. Bir asırda gelen her müçtehidin kavli olan delile «İcmâ'» [icmā'] ve bir asırdaki müçtehitlerden her birinin kavli olmayıp münferiden bir müçtehide ait olan delile «Kıyâs» [ḳiyās] denir.

Hadîsler, Peygambere ittisal itibariyle «mütevâtir» [mutavātir,] «meşhur» [maşhūr] veya «haber-i-vâhit» (ḫabar-i vāḥid) olur. Hadîslerin rivayeti, zaptı, inkıtaı, ta'nı ile mahall-i haber [maḥall i ḫabar] ve nefs-i haber [nafs-i ḫabar] için hadîs kelimesine bakınız.

Peygamberin sırf kendine mahsus («hasâis-i-nebeviyye» [ḫaṣā'iṣ-i nabaviyya] olmıyan fiilleri, gerek ibadatta ve gerek muamelâtta, mübah, müstehap, vacip veya farz olarak, ümmeti için ittibaı lâzım mahiyettedir.

Peygamber Kur'anın kasdettiğini bazen kavliyle, bazen fiiliyle ve bazen her ikisiyle beyan ve tefsir ve fiil harekətleriyle talim etmiştir. Bu suretle Peygamber Kuranı şerh, Kuranın mücmelini beyan, mutlakını takyit, müşkil olan kısmını izah, muhtemel olanını tayin, sakit olduğu hükmünü resen beyan eylemiştir. Sünnet, Kuran'ın icmalen veya tafsilen delâletine dayanır.

Takrir-i nebi'de, taalluk ettiği fiilin, müslümanlıkça esasen ret ve inkâr edilmiş neviden olmaması lâzımdır. Bu mahiyette «münker» [munkar] olmıyan bir fiil, Peygamber tarafından sukût ile karşılanmış ise, gerek o fiili işliyen ve gerek başkaları için caiz olur.

SÜRGÜN *[alm. Verbannung, Zwangsverschickung, Deportation. — fr. déportation, bannissement. — ing. banishment, transportation.*

Sürgün, cürümlere mahsus bir ceza olup bu cezaya mahkûm olan kimsenin muayyen bir kasaba veya şehirde oturmaya mecbur edilmesi demektir. Ceza Kanununa göre bu kasaba veya şehrin suçun işlendiği, suçtan zarar gören kimsenin ve suçlunun ikamet ettiği mahalden en az altmış kilometre mesafede bulunması şarttır. Müddeti altı aydan beş seneye kadardır (CK 18).

SÜRSTARYA *[alm. Überliegezeit. — fr. surestarie. — ing. demurrage].*

Sarih veya zımni bir şekilde uyuşulmuş olmak şartiyle, kiralıyanın malın yükletilmesi ve boşaltılması için yükleme veya boşaltma müddetinden fazla beklemeye mecbur olduğu zamandır. Bunun için kiralıyana ayrıca bir tazminat (sürstarya tazminatı) *[alm. Liegegeld. — fr. droit de staries, indemnité de surestaries. — ing. demurrage]* verilir. Mukavelede sürstaryadan bahsedilmekle beraber bunun devam müddetî tesbit edilmemiş ise o müddet on dört gündür (TK 1108, 1135).

SÜVEYŞ KANALI *bk.* Kanal.

ŞÂD-DI VAKF (Şādd-i vaḳf) (Es.H.) Vakfın umur ve hususunu mürakabede bulunan, meselâ mesçitlerin açılıp açılmadığını, nezafetine dikkat edilip edilmediğini araştırmak üzere mesçitleri dolaşan kimsedir ki, zamanımızda bunlara «vakıf müfettişleri» denir.

Mamafih şâd-dı vakıftan murat, namaz vakitlerinin yaklaştığını ilân ile muvazzaf olan kimse de olabilir.

ŞAHADET

1 — *bk.* Şahit.

2 — (Şahāda tun) (Es. H) Bir kimsenin başka kimsede olan hakkını ispat için huzur-u hâkimde ve hasımların muvacehelerinde şahadet lafziyle yani «Şahadet ederim» diye haber vermesidir.

ŞAHADETE ŞAHADET (Es.H.) Bir hâdiseye şahit olup mazeretine mebni mahkemeye gelemiyecek olan kimsenin şahadetini başkasına tahmil ederek onun mahkemede asıl şahidin şahadetine şahadet etmesidir.

ŞAHADETNAME *[alm. Bescheinigung, Attest, Zeugnis, Zertifikat. — fr. certificat. — ing. certificate].*

Resmî makamların veya hususi bir müessesenin yahut bir şahsın bildiği bir vakıayı tasdik ve teyit zımnında tanzim ettiği varakaya denir.

Birçok nevileri varsa da başlıcaları menşe şahadetnameleri, sigorta şahadetnameleri ve hüsnühal şahadetnameleridir.

1 — *bk.* Menşe şahadetnamesi.

2 — Sigorta şahadetnamesi *[alm. Deckungszusage; Versicherungszertifikat. — fr. certificat d'assurance. — ing. cover note; certificate of insurance]:* bazı memleketlerde sigorta kumpanyaları tarafından verilip sigorta zeyilnameleri hükmünde olan vesikalara denir. Ticaret Kanunumuza göre (734) alelâde bir sigorta şahadetnamesi, sigortanın hususi şartlarını havi olmadıkça ve sair şartlar hakkında sigorta poliçesi nümunelerinden birine atfen tanzim edilmedikçe sigorta poliçesi makamına kaim olmaz.

3 — Hüsnühal şahadetnamesi *[alm. Leumundszeugnis. — fr. certificat de bonne vie et moeurs; certificat de bonnes moeurs. — ing. certificate of good conduct]:*

Bir ferd veya bir memur ve ekser hallerde muhtarlar tarafından şahsın müracaatı üzerine, iyi ahlak ve halini tasdik zımmında tanzim edilen varaka.

ŞAHIS (kişi) *[alm. Person. — fr. personne. — ing. person. — lât. persona].*

Kendilerine hukukun hak ve borç sahipliği salâhiyeti tanıdığı varlıklardır. Şahıslar hakiki ve hükmi olmak üzre iki türlüdür:

Hakikî şahıslar (gerçek kişiler) *[alm. natürliche (physische) Personen. — fr. personnes physiques. — ing. natural persons. — lât. persona]* insanlardır.

Hükmi şahıslar (tüzel kişiler) *[alm. juristische Personen. — fr. personnes morales, personnes juridiques. — ing. artificial persons, corporate body. — lât. universitas; persona ficta*]:* başlı başına bir mevcudiyeti haiz olmak ve muayyen bir gaye gütmek üzre teşekkül eden veya kurulan varlıklardır: Devlet, dernek, şirket, tesis gibi (MK 8 vd, 45 vd).

ŞAHİT *[alm. Zeuge. — fr. témoin. — ing. witness. — lât. testis].*

1 — Ceza ve hukuk dâvalarında, bilgileri hakkında beyanda bulunan üçüncü şahıslardır. Şahitler mahkemelere karşı üç vazife ile mükelleftirler: İsbatı vucudetmek, şahadet etmek, yemin etmek. Bu vazifeler cebri ve cezai müeyyidelerle temin edilmiştir.

Herkes ve hattâ çocuklarla akıl hastaları bile şahadet ehliyetini haizdirler. Bazı hukuki muamelelerin vüsuk ve aleniyetini temin için de kanunun emriyle veya tarafların arzuları ile hazır bulundurulan üçüncü şahıslara şahit denir. Evlenme merasiminde (MK 108), vasiyet senedinin tanziminde (MK 479), noterler tarafından resen senet tanziminde (Noter K 33) de olduğu gibi.

2 — (Şāhid) (Es.H.) Şahadet eden kimsedir.

a) Şahit-i Fer' (Şāhid-i far') Kendisine asıl şahit tarafından şehadeti tahmil olunan kimsedir.

b) (Şahid-i Asl) (Şāhid-i aṣl) Müddeinin asıl dâvasına hâkim-i kâtip huzurunda müddeaaleyh veya vekili hazır olmaksızın şahadet eden şahittir.

Şahadetini başkasına tahmil eden şahide şahit-i asıl denir.

ŞAHSIN HUKUKU *[alm. Personenrecht. — fr. Droit des personnes].*

Hukuk süjelerinin, yani hakiki veya hükmi şahısların, ehliyet ve hallerini tanzim eyliyen kaidelerin hepsini ifade eden objektif hukuk kısmıdır. Bu hukukun başlıcası Medeni Kanunun birinci kitabında görünmektedir.

ŞAHSIN MASUNİYETİ *bk.* Masuniyeti şahsiye.

ŞAHS-I SALİS *bk.* Üçüncü şahıs.

ŞAHSÎ BEYYİNE *[alm. Zeugenbeweis. — fr. preuve testimoniale. — ing. witness' evidence. — lât. testimonium].*

Şahadet demektir. Tahriri beyyine mukabili olarak kullanılır.

ŞAHSÎ BİRLEŞME *bk.* Birleşme.

ŞAHSÎ DÂVA

1 — (HMU) *[alm. obligatorischer (persönlicher) Anspruch. Forderungsklage. — fr. action personelle. — ing. personal action of law. — lât. actio in personam]:* Şahsî bir hak talebini tazammun eden dâvadır ki geniş anlamda alacak dâvasının vasfını ifade eder, bunun zıddı «aynî dâva» dır.

2 — (CMU) *[alm. Privatklage. — fr. action civile. — ing. civil action].*

Kamu dâvasının savcılar tarafından açılması esastır. İstisnai surette, muayyen bazı suçlarda suçtan zarar görenlere de yalnız başına yani savcının iştirakini tahrike hacet olmaksızın ceza dâvası açmak hakkı verilmiştir. Bu dâvaya şahsi dâva denir. Bu suretle suçtan zarar görenin açacağı şahsi dâva ancak kendi menfaatlerini temsil eder. Şahsi dâvacı dâvasından vazgeçebilir.

Şahsî dâvaya konu olabilecek suçlar Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda tahdidi olarak gösterilmiştir. (CMUK 344 - 364)

ŞAHSÎ EDA *[alm. höchstpersönliche Leistung. — fr. prestation personnelle.— ing. personal performance].*

Borçlu tarafından bizzat yerine getirilmesinde alacaklının menfaati bulunduğu edadır. (BK 67) Bu mahiyetteki bir edanın üçüncü şahıs tarafından yerine getirilmesi alacaklıyı tatmin etmez. Bazı hizmet akitlerinde ve bilhassa rekabet memnuiyetinde olduğu gibi (BK348). Şahsi edalar borçlunun kabiliyeti ve ahlâki vaziyeti ile mukayyettir (BK 349).

ŞAHSÎ HAK DÂVACISI *[alm. Nebenkläger. — fr. partie civile (plaignant par intervention). — ing. plaintiff claiming damages in a penal prosecution].*

İşlenen bir suçun kendisinde husule getirdiği zararın tamir ve telafisi için, suç şahsi dâvaya mevzu teşkil eden fiildense, bu dâvayı ikame suretiyle, değilse müdahale suretiyle ceza dâvasına iştirak ederek uğradığı zararın tamir ve tazminini dâva eden kimsedir (CMUK 344 - 372).

ŞAHSÎ HAL *[alm. Personenstand.— fr. état civil. — ing. status, civil status. — lât. status].*

Hakiki şahısların, hukuki varlıklariyle ilgili olan hukuki hallerdir: Doğum, evlenme, boşanma, evlât edinme, tabiî bir çocuğu tanıma, ölüm vakıaları gibi (MK35 vd; Nüfus K).

ŞAHSÎ HALEFİYET *bk.* Halefiyet.

ŞAHSİ KREDİ *bk.* Kredi.

ŞAHSÎ MALLAR *[alm. eingebrachtes Gut, Mannesgut, Frauengut. — fr. apports du mari ou de la femme].*

1) Karı koca arasında mal birliğinin cari olduğu hallerde birliğe dâhil olup da evlenme zamanında karının malı bulunan veya evlilik sırasında miras veya ivazsız iktisap yolu ile kendisine geçen mallara denir ki mülkiyeti ve tasarrufu kendisine, intifa ve idaresi kocasına aittir (MK 192 - 198, 201, 210).

2) Geniş mânada kocanın birliğe dâhil ve fakat şahsına ait mallarına da denir ki bunların mülkiyet, tasarruf, idare ve intifaı kocaya aittir (MK 192, 209, 210).

3) Mal ortaklığında ortaklığa giren şahsi malların mülkiyeti şayian şeylere ait olur ve bunlar iştirak halinde tasarruf ederler. İdare, kaide olarak kocaya aittir (MK 211 vd). Karı kocadan birinin ölümü halinde diğeri hissesinden mahsubu yapılmak üzre şahsi mallarının kendisine tahsisini istiyebilir (MK 224).

4) Mal birliği veya mal ortaklığında şahsi mallar mukavele ile ve kanun ile teberru yapan üçüncü şahsın arzusu ile birlik veya ortaklıktan hariç tutulabilir. Bu takdirde «Mahfuz mallar» a ait hükümler tatbik o'unur (MK 182, 185).

ŞAHSİ MENFAATLER *[alm. persönliche Verhältnisse. — fr. intérêts personnells. — ing. personal interests].*

Şahsa ve şahsiyete bağlı olan hakların ihlâli halinde tazmin talebine mevzu teşkil eden menfaatlerdir. Kanun, cemiyetin inkişafiyle genişlemesine imkân bırakmak için şahsi menfaatlerin nelerden ibaret olduğunu göstermemiştir. Bugünkü talâkkilerimize göre hayat, sıhhat, hürriyet, namus, şeref, haysiyet, ticari kredi, evlilik münasebeti, hususi hayat, meslek sırrı, ferdin resmî mesleki veya sıfatı, isim, şahsi menfaat mefhumuna girerler. Bunlar mamelekte yer almazlar. Bu mânada olmak üzere «şahsiyet hakkı» *[alm. Persönlichkeitsrecht. — fr. droit de la personnalité]* tabiri de kullanılır. (MK 24; BK 49).

ŞAHSİ TEMİNAT *[alm. persönliche Gewähr, persönliche Sicherheiten, Personalgarantie. — fr. sûretés personnelles, garantie personnelle. — ing. personal guarantee].*

Bir kimsenin şahsen diğerinin borcunu taahhüt etmesidir ve «aynî teminat» ın zıddını teşkil eder. Bir başkasının fiilini taahhüt (BK 110), kefalet (BK 483 vd) gibi.

ŞAHSİYET *[alm. Persönlichkeit. — fr. personalité. — ing. personality, personage].*

1 — Hukuk süjesi olma hali, *bk.* Şahıs.

2 — Hukuk süjesinin mameleğine değil, öz şahsına taallûk eden ve haksız tecavüze karşı hukukan korunan nimet ve menfaatler. *bk.* Şahsi menfaatler.

ŞAHSİYET HAKLARI *bk.* Şahsi menfaatler.

ŞAHSİYET-İ HÜKMİYE (Tüzel kişilik) *bk.* Hükmi şahıslar, şahıs.

ŞAKAVET *[alm. Raub, Strassenraub, Räuberei.— fr. brigandage. — ing. robbery. — lât. rapina, latrocinium].*

Mal zapt ve gasbetmek, öç almak, sui kasıtta bulunmak yahut memleketin dahilî emniyetini bozmak için mesken, çiftlik, ağıl, köy, değirmen gibi mahalleri basarak veya yakarak yahut tahribederek veya adam öldürerek veya yollarda ve kırlarda soygunculuk yaparak veya adam kaldırarak ve bu fiillerden dolayı mevkuf veya mahpus iken firar ederek silâhlı dolaşmak suretiyle emniyet ve asayişi münferiden veya toplu olarak tehdit ve ihlâl etmektir (356 No.lu İzalei Şakavet K 2; CK 495 - 503).

ŞAKIYKA (Şaḳīḳa tun) (Es.H.) Ana baba bir kızkardeştir.

ŞANTAJ *[alm. Erpressung, Erpressungsversuch, Nötigung. — fr. chantage. — ing. blackmail, extcrtion, chantage].*

Bir kimsenin, başkalarının namus ve haysiyetine dokunan gizli hallerini ifşa tehdidi ile onlardan para alması veya sair bir menfaat temin etmesi demektir. Bu suç tehdit ile menfaat temini cürmünden ibarettir. (CK 192; Matbuat K).

ŞARAP (Şarāb) (Es.H.) Lûgatta, içilen herhangi mayidir, müskir olsun olmasın.

Istılâhta, sekir veren herhangi mayidir.

Örfte, malûm olan içkidir.

ŞART *[alm. Bedingung. — fr. condition. — ing. condition. — lât. conditio].*

I — Bir hukuki neticenin ayrı muayyen bir vaziyete tâbi tutulmasıdır.

Şartlar muhtelif bakımlardan taksim edilir:

1 — Talikî *[alm. aufschiebende Bedingung, Suspensivbedingung. — fr. condition suspensive. — ing. conditions percedent.— lât. conditio suspensiva]* ve infisahi *[alm auflösende Bedingung, Resolutivbedingung — fr. condition resolutoire. — ing. conditions subsequent. — lât. conditio resolutiva]* şart: Eğer mukavelenin hükümleri şartın tahakkukuna bağlı ise şart talikîdir.

Yapıldığı andan itibaren hüküm ifade eden mukavele şartın tahakkuku ile nihayete erecekse şart infisahidir.

2 — Müspet ve menfî şart; tarafların mukavele hükümlerini bir hâdisenin vukua gelmesine bağlamaları müspet şarta, vukua gelmemesine bağlamaları menfi şarta vücut verir.

3 — İradi *[alm. Potestativbedingung; willkürliche Bedingung. — fr. condition potestative]* ve tesadüfî *[alm. zufällige Bedingung. — fr. condition casuelle]* şart; eğer meşkûk hâdise taraflardan birinin iradesiyle vukua gelebilecek ise şart iradi, tarafların iradesi dışında meydana gelebilecek ise şart tesadüfîdir.

4 — Mukaveleye konulan kayıtlara *[alm. Klausel, Vertragsbedingung. — fr. clause, condition. — ing. conditional clause, proviso]* da «şart» denir: Mesuliyetten beraat şartı, üçüncü şahıs lehine şart gibi (BK 99, 149 - 155).

5 — *bk.* İllet; sebep.

II — (Şarṭ) (Es.H) Lûgatta, alâmet mânasınadır. Cemi «şurut» tur.

1) Fıkıh ve usul ü fıkıh ıstılâhında, bir emrin vücudunda doğrudan doğruya tesiri olmıyan haricî mevkuf - ün aleyhtir.

Meselâ : nikâhın sıhhatinde şahitlerin bulunması şarttır. Şahitlerin huzuru hükümde müessir değil fakat onun mevkuf - ün aleyhidir. Hükümde müessir olan âkitlerin icap ve kabulüdür ki buna illet denir.

2) Sâk ıstılâhında şart, ikrar, ibra, müdayene, bey, hibe, icar, kefalet, şirket, müzaraa ve müsakât gibi muamelelere dair yazılan vesikaya ıtlak olunur Buna şart denmesi vüsuk alâmeti olmak münasebetiyledir. Münderecatına göre bu vesaikin suret-i tanzimi birtakım kaide ve asıllara tâbidir.

Bunların ahvalinden bahseden ilme «ilmüşşurut» tesmiye olunur.

3) Şart; zikrolunan vesaika ıtlak olunduğu gibi muahede ve fermana dahi denir. Bir tâbir-i kadim olup fıkıh kitaplarında mezkûr ise de örfümüzde terk olunmuştur.

ŞART-I BAṬIL (Şarṭ - i bāṭil) (Vakıfta)

Vâkıfın faide ve maslahattan âri ve vakfın gayesine muhalif olan arzusudur: Hâin mütevellinin azlolunmaması, mevkuf akarın şu miktardan fazlaya kiralanmaması gibi.

ŞART-I CAİZ (Şarṭ - i cā'iz) (Bey'de) : (Es H.)

Akd-ı bey'in muktezasından olan, yahut mukteza-yı akdı teyideden, yahut mütearef yani örf ve adet-i beldede cari ve şart-ı hıyar gibi meşru olan şarttır ki bu şartla beyi sahih ve muteberdir :

Semeni kabzedinceye kadar mebiyi hapsetmek, filân şeyi terhin etmek, kürkü kaplamak, üç gün muhayyer olmak gibi şartlarla yapılan satışlar bu kabîldendir.

ŞART-I EVEL (Şarṭ - i avval) (Vakıfta).

Şart-ı mütekaddiminin müradifidir.

ŞART-I LÂĞIV (Şarṭ - i lağv) (Beyide) (Es.H.)

Akd-ı bey'in muktezasından olmayıp ve mukteza-yı akdı teyit dahi etmeyip, mütearef olmıyan ve akdı yapan taraflardan birine veya ma'kut - ün - aleyhe faydası bulunmıyan şarttır ki bu şartla bey'i sahih lâkin şart lâğıv olur: Başkasına satmamak yahut meraya salıvermek şartiyle bir hayvanı satmak gibi.

ŞART-I MÜFSİT (Şarṭ - i mufsid) (Beyide)

Akd-ı bey'in muktezasından olmayıp ve mukteza-yı akdı teyit dahi etmeyip, mütearef ve meşru' olmıyan ve fakat âkitlerden birine faydalı olan şarttır ki bu şart müfsit ve bu şartla beyi' fasittir: Arasıra binmek şartiyla bir atı satmak gibi.

ŞART-I MÜTEAHHİR (Şarṭ-i muta'aḫḫir) Vakfiyedeki müteâriz şartlardan sonraki şarttır.

ŞART-I MÜTEÂRIZ (Şarṭ-i muta'āriẓ) (Vakıfta)

Vâkıfın vakfiyesinde yekdiğerine muarız ve muhalif zikrolunan şartlara ıtlak olunur ki hepsini imal mümkün olmazsa sonraki şart evvelki şartın hükmünü nesheder.

ŞART-I MÜTEKADDİM (Vakıfta)

Vakfiyedeki müteâriz şartlardan ilk şarttır. Buna şart ı evvel de denir.

ŞART-I NÂSİH (Şart-i nasiḫ) Vakfiyede müteâriz şartlardan sonuncusuna ıtlak olunur.

ŞARTIN KÜLLE İNSIRAFI (Şarṭın kulle inṣirafı) (Vakıfta) (Es.H)

Yekdiğerine atıf suretiyle beyan olunan meşrut-un lehleri tavsif eden vasfın cümlesine şâmil olmasıdır.

Meselâ : «muhtaç olan çocuklarıma ve çocuklarımın çocuklarına vakfettim» ibaresinden medar-ı istihkak olan ihtiyaç vasfının hem çocuklarda ve hem de çocuklarının çocuklarında tahakkukunun aranacağı anlaşılır.

ŞART-I SANİ (Şarṭ - i āni)

Vakfiyede müteâriz iki şarttan ikinci şart mânasınadır ki evvelki şartın hükmünü kaldırmış sayılır.

ŞART-I SARİH (Şart-i ṣariḥ) (Vakıfta)

Yekdiğerine atıf suretiyle kullanılan tâbirleri muttasıl olarak takibedip onlara vuzuh veren kayıttır :

(Çocuğuma ve çocuğumun çocuğuna ve neslime vakfeyledim) diye sayılan meşrut - un lehleri takiben zikrolunan «Erkek» lâfzı gibi ki bütün sayılanlar için muteber bir kayıt addolunur.

ŞART - I TAKYİDİ (Şarṭ-i takyīdi) (Es.H) Akdı takyideden şarttır ki «üzere» ve «şartiyle» gibi lâfızlarla ifade olunur.

ŞART-I VÂKIF (Şarṭ - i vaḳf) Vâkıfın vakfını yaparken izhar ettiği arzu mânasınadır.

ŞARTLA SALIVERME *bk.* Meşruten tahliye.

ŞARTLAŞMA *bk.* Şartname.

ŞARTNAME (Şartlaşma) *[alm Lastenheft, Pflichtenheft, Submissionsbedingungen. — fr. cahier des charges. — ing. specifications].*

Satın alma, satma, yaptırma, keşfettirme, kiraya verme ve kiralama gibi işler hakkında bu işleri yaptırmak istiyen kimse veya daire tarafından tanzim edilen ve ileride yapılacak akde esas teşkil etmek üzre bu akdin esaslı hükümlerini ve işin teferruatını, hususi ve fennî şartlarını ihtiva eden ve alâkalıların icaplarını yapabilmeleri için ıttılalarına arzolunan mukavele projesidir.

Artırma ve Eksiltme ve İhale Kanununa tâbi akitlerde şartnamenin tanzimi mecburi olup aynı kanunun altıncı maddesinde yazılı hususları ihtiva etmesi lâzımdır.

ŞAYİAN TASARRUF (Şāyi'an taṣarruf) (Es.H.)
Bir arz-ı miriyi müt.addit kimsenin müştereken tasarrufu demektir.

ŞAYİ' MAL *bk.* Müşterek mülkiyet.

ŞEÂİR - İ VAKF ((Ṣa'ā'ir-i vaḳf)) (Es.H) Bulunmamaları vakfın muattaliyetini müstelzim olan kimseler ile sair levazım-ı vakfiyedir: Mesçitlere nazaran imamlar, hatipler, müezzinler, tenvirat ve tefrişat gibi.

ŞEC (Ṣacc) (Es.H.) Bir kimsenin başını veya yüzünü yaralamaktır.
Bu yarayı açan şahsa «şac», bu yarayı alan kimseye de «meşcuc» denir.

ŞECCE (Ṣacca tun) (Es.H.) Başta veya yüzde tahassül eden yaradır.

ŞEFİ' (Şafī') (Es.H.) Hakkı şufası olan kimsedir. Meselâ, müşterek bir akarda hissesi olanlardan biri hisse-i şayıasını başkasına satsa şerikleri satılan hissede şefi' olurlar.

ŞEHBENDER *bk.* Konsolos.

ŞEHİRCİLİK *[alm. Städtewesen, Urbanismus. — fr. urbanisme — ing. town - planing].*
Şehirlerin kurulmasına ve tanzimine, imarına ve güzelleştirilmesine, genişlemesine, iktisadi, içtimai, sıhhi ve malî meselelerine mütaallik esasları ihtiva eden ilimdir (İmar K; Yapı ve Yollar K).

ŞEHİT (Şahīd) (Es.H.) Allah yolunda yapılan bir muharebe esnasında veya bâğiler ile veya kutta - ı tarik ile mukatele sırasında bigayrı hakkın öldürülen ve bâliğ ve tahir bulunan herhangi bir müslimdir ki bu hem dünya ahkâmı hem de ahret ahkâmı itibariyle şehit olduğundan kendisine «şehid-i hakikî» denir.
Bir de «şehid-i hükmi» vardır ki bu da garîk (suda boğularak), harîk (yangında yanarak), ve garîp (kimsesiz) olarak ölen ve tahsil-i ilim yolunda veya zatülcenp gibi bir hastalık veya zelzele gibi bir hâdise neticesinde terk-i hayat eden bir müslimdir.

ŞEHREMANETİ İstanbulda garp esaslarına dayanan belediye teşkilâtının kabulünden sonra ihdas ve teşkil edilen belediye dairelerinin merkez ve mercii olmak üzre kurulan teşkilâttı. 1328 (1912) tarihinde muhtelif belediye şubeleri lağvedildikten sonra İstanbul, «şehremaneti» namı altında bir tek belediye dairesi sayılmıştır. Ankara hükümet merkezi ittihaz edilince Ankarada da bir şehremaneti ihdas olunmuş ve bu suretle şehremaneti tâbiri hükümet merkezi belediyesiyle eski hükümet merkezi belediyesine alem olmuştur. Belediye kanunu ile bu tâbir tarihe intikal etmiştir.

ŞEK (Şakk) (Es.H.) Bir şeyin vukuu veya adem-i vukuunda bir tarafı tercih edilemiyecek derecede hâsıl olan tereddütten ibarettir.

ŞEKİL *[alm. Form. — fr. forme. — ing. form].*
Umumi mânada şekil, hukuki bir muamelenin veya izhar olunan bir iradenin haricî görünüşüdür. Fakat kanun bazen bir muamelenin doğumunu, bazen üçüncü şahıslara karşı hüküm ifade etmesini, bazan da o muamelenin ispatını muayyen bir şekle tâbi tutar. Meselâ gayrımenkul satış va'dinin muteber olması için resmî senet lâzımdır. Kezalik, kefalet yazılı olmalıdır. Hibe va'di, alacağın temliki tahrirî olmak icabeder. İşte bütün bu misallerde, şekil hukuki muamelenin doğum şartını teşkil etmektedir. Ticaret Kanunu (759) üçüncü şahıslara karşı hüküm ifade etmek bakımından şekle mütaallik bir kaideyi ihtiva eder. Beş bin kuruşu tecavüz eden alacakların senetle ispatı lâzım geleceği Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 288 inci maddesi iktizasındandır. Kanunumuza nazaran üç türlü şekil vardır:

1) Yazılı şekil *[alm. Schriftform. — fr. forme écrite. — ing. written form]*; (BK 163, 238, 484, 508).
2) Resmî şekil *[alm. öffentliche Beurkundung. — fr. constatation par acte authentique. — ing. authentication]*; (BK 213 Noter K).
3) Resmî tasdik *[alm. öffentliche Beglaubigung. — fr. légalisation, certification publique. — ing. authentication]*; (BK 14; TK 280 Noter K).

ŞEKİLDE NOKSANLIK *[alm. Formmangel. — fr. vice de forme. — ing. defect of (in) form].*
Kanunun veya akdin tâyin ettiği şekil şartlarından birisine riayet edilmemiş olması halidir. Şekilde noksan, akdin hükümlerini meydana getirmesine mâni olur: tahrirî vasiyette tarih bulunmaması gibi.

ŞEKKÂZ (Şakkāz) (Es H) Henüz duhul olmadan kendisinden inzal vakı olan kimsedir.

ŞEKLE BAĞLI AKİTLER *[alm formgebundene Verträge. — fr. contrats solennels. — ing. formal contracts].*
Muteber olmaları kanunun tâyin ettiği şekillere bağlı olan akitlerdir:
Alacağın temliki (BK 163), kefalet (BK 484), gayrımenkul satışı (BK 213) akitleri gibi.

ŞEKLİ SUÇ *[alm. Formaldelikt. — fr. délit formel].*
Tamamlanması neticenin husulüne bağlı olmıyan suça denir. Şekli suç tâbiri maddi suç karşılığında kullanılır. Şekli suçlara «teşebbüs» kabil değildir.

ŞERAİT-İ İSTİBDAL (şarā'it-i istibdāl) (Es. H.)
İstibdal tasarrufunu inşa için aranan kayıt ve şartlardır ki vakıf akarın intifa edilemez bir hale gelmesi, tamiri için gallenin bulunmaması, hâkimin izni, Ülülemrin emri, bedel alınacak milk akarın mahal ve mevkiinin vakıf akarın mahal ve mevkiinden şeref ve rağbetçe dûn olmaması hallerinden ibarettir.

ŞERAİT-İ VAKF (Şarā'iṭ-i vaḳf) (Es.H.)
Vâkıfın arzularını gösteren beyandır.

ŞEREFİYE *[alm. Wertzuwachssteuer. — fr. plus-value. — ing. betterment - tax].*
Belediyelerce yapılan istimlâk sebebiyle sokağın yüzüne çıkmakla, veya her ne suretle olursa olsun sokağın yüzü artmakla, yahut yüzünde bulunduğu yollar genişlemekle kıymeti artan yerlerin eski kıymeti ile yeni kıymeti arasındaki farkın üçte birisinden ibaret bir vergidir. Belediyelerce istîfa olunur (2494 No. K 18).

ŞERH *bk.* Tescil, işaret.

ŞERİAT (Şarī'at)(Es.H) İbadat ve muamelâta mütaallik olan dinî ahkâmın heyet-i mecmuasıdır ki bunlara «ahkâm - ı feriye - i ameliye» denir. Cemi «Şerâyi» dir.
Mamafih şeriat tâbiri, din mânasında da müsta-

meldir. Bu takdirde hem ahkâm-ı asliye denilen itikadiyatı, hem de ahkâm-ı feriye denilen ibadât, ahlâk, muamelâtı ihtiva etmiş olur.

Şerî', şir'a meşrea kelimeleri esasen insanı bir nehre, bir su membaına götüren yol mânasınadır. Dinî ahkâmda insanları içtimai ve mânevi hayatın mâbihilkıyamı olan bir feyz ve itilâya yetiştirecek bir tarikat-ı ilâhiye olduğu cihetle şerî ve şeriat namını almıştır.

ŞERİK 1 — *[alm. Gesellschafter, Teilhaber, Mitglied. — fr. associé. — ing. partner, associate. — lât. correus, socius].* Bir şirkete iştirak eden şahıstır.

Aksiyon çıkaran bir şirkete iştirak edene «hissedar» «aksiyoner» veya «hisse sahibi» ve kooperatiflerde de «ortak» denir.

2 — (**Şarîk**) (Es. H) Arazi ıstılâhında, arazide hisse-i şayiası bulunan kimsedir.

3 — Suçta iştirak halinde bulunanlara da «şerik» *[alm, Gehilfe. — fr. complice. — ing. accomplice]* denildiği vakıdır. *bk.* Suçda iştirak.

ŞERİK-İ CÜRÜM *bk.* Suçda iştirak.

ŞER'İYE VEKÂLETİ 27 Mayıs 1336 tarih ve 3 numaralı Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerine dair kanunla teşkil olunan Vekâlettir ki 3 Mart 1340 tarih ve 429 No.lu Şer'iye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye i umumiye Vekâletlerinin ilgasına dair olan kanunla ilga edilmiş ve bunun yerine aynı kanunla «Diyanet İşleri Reisliği» makamı tesis olunmuştur.

ŞEY *bk.* Ayın.

ŞEYHEYN (Şayḫayn) (Es.H) Siyer kitaplarında Hazret-i Ebu Bekir ile Hazret-i Ömer'e islâm hukukunda da İmam-ı Âzam ile İmam-ı Yusuf'e verilmiş olan unvandır.

ŞEYH-İ FÂNİ (Şayḫ-i fânî) (Es.H) Kıtale, ihbâle, safların iltikası esnasında sayhaya kaadir olmıyan ihtiyar şahıstır ki katli caiz değildir. Velevki akıl ve şuuru kâmil olsun.

ŞEYHÜLİSLÂM Bidayette halk arasında tahaddüs eden münazaa ve ihtilâfları ilmen halle muktedir, ilm ve fazlı ile müştehir en yüksek zevata verilen bir unvan iken sonraları resmiyet iktisabederek müftü ve kadıların ve tarik-i ilmiyenin merci-i resmîsi olmak üzre padişah tarafından ifta makamına tâyin olunan zata itlak ve tahsis olunmuştur.

ŞİAR (Şi'ār) (Cihadda) (Es. H) Askerlerin birbirini tanımaları, başkalarından temayüz etmeleri, kolaylıkla bir araya toplanabilmeleri için aralarında kullandıkları bir işaret-i mahsusa, alâmet, paroladır.

ŞİBH-İ AMID (Şibh-i 'amad) (Es.H,) Katli meşru olmıyan bir insanı âlât ı carihadan sayılmıyan bir şey ile kasten öldürmektir. Buna «Şibh-ül-hata» da denir Çünki bu katil; kasta mukarin olduğu için âmde müşabihtir, bunda katil âleti değil tedip âleti istimal edildiği cihetle de hataya şebihtir.

Büyük veya küçük bir taş veya ağaç parçasının vurulmasiyle tahaddüs eden katiller bu kabîldendir.

ŞİBİH AKİT *[alm. Quasikontrakt. — fr. quasi-contrat. — ing. quasi contract. — lât. obligatio quasi ex contractu].*

Kanunun müsaade ettiği bir fiildir ki, bu hareketiyle fert, ya bir diğerine karşı borç altına girer veya diğer bir şahsı kendisine karşı borçlu mevkiine sokar. Ancak fert ile bu diğer şahıs arasında hiçbir anlaşma yapılmamıştır. Görülüyor ki akdî mahiyet arz etmiyen vecibeler arasında müşterek vasıfları haiz bulunmalarından dolayı «şibih akit» tâbiriyle ifade edilen hususi bir vecibe kaynağı vardır. Vekâleti olmadan başkası hesabına tasarruf, mamelekinde eksilme husule gelen kimsenin bir muamelesinden tevellüdeden sebepsiz iktisap, reşit çocukların ev reisinden olan alacağı (MK 321), itiraz edebilecek kimse tarafından vesayetin kabulü (MK 367) gibi. Demek ki şibih akit, içtimai bakımdan düşünülebilir ve fertler arasındaki menfaat birliğinin bir neticesi olarak tezahür eder. Bu menfaat birliği, bazı mahallerde bir kimseyi diğerinin mameleki üzerinde tasarrufa veya işlerine müdahaleye salâhiyetli kılar ve bu salâhiyeti kullanan kimse, istiyebileceği haklara mukabil bazı mükellefiyetlere katlanır.

ŞİBİH CÜRÜM *[alm. Quasidelikt. — fr. quasi-délit. — ing. quasi delict. — lât. obligatio quasi ex delicto].*

Failin kusuru bulunmadığı veya fail haklı olduğu halde tazminat borcuna vücut veren hareketlerdir. Bu hareketlerin suça benzetilmeleri tazminatı icabettirmelerinden ilerigelir (BK 52 f 2, 56, 58). Fransız hukukunda bu tâbir ihmal neticesi olarak husule gelen bir haksız fiili anlatır. Halbuki Borçlar Kanunumuz «ihmal»i kusurun bir nevi olmak üzre kabul etmektedir (BK 41).

ŞİBİH İNTIFA *[alm Quasiususfructus. — fr. quasi-usufruit. — ing. quasi usufruct. — lât. quasi ususfructus].*

İstihlâk veya âhara devredilmeksizin intıfaı mümkün olmıyan mallara taallûk eden intıfa haklarıdır. Bu gibi malların mülkiyeti intıfa edene ait olur ve intıfa eden, intıfaın başladığı gündeki kıymetleriyle borçlanır (MK 744).

ŞİDDET SEBEPLERİ *bk.* Cezayı ağırlatıcı sebepler.

ŞİFAHİ MUHAKEME USULÜ *bk.* Usul hukuku.

ŞİFAHİ NOTA *bk.* Nota.

ŞİFAHİ VASİYETNAME *bk.* Ölüme bağlı tasarruflar.

ŞİKÂYET *[alm. Antrag (bei Antragsdelikten); Beschwerde. — fr. plainte. — ing. indictment, complaint. — lât. querela].*

Takibi şikâyete bağlı olan suçlarda (hakaret, zina, hafif müessir fiiller gibi), mağdurun C. savcıl ğına takibata başlaması için müracaatta bulunması demektir. Böyle bir şikâyet olmadıkça C. savcıları o gibi suçlarda harekete geçemezler.

ŞİKÂYET HAKKI *[alm. Petitionsrecht. — fr. droit de pétition. — ing. petition right].*

Fertlerin yalnız veya toplu olarak Büyük Millet Meclisine veya devlet makamlarına, şahıslarına, veya Kamuya mütaallik olarak kanun ve tüzüklere aykırı gördükleri hususları bildirmeleridir. Şikâyet, şikâyetçinin şahsına ait ise netice kendisine yazı ile bildirilir (Anayasa 82).

ŞİLEPÇİLİK *[alm. Trampschiffahrt. — ing. running cargo ships shipping].*

Navlun (çarter) mukavelesine bağlı olmak suretiyle makineli veya makinesiz gemilerle Türk limanları arasında yapılan umumiyetle tek cins eşya nakliyatı ile İstanbul limanı hariç olmak üzere münhasıran iki Türk limanı arasında yapılan her nevi yük ve hayvan nakliyatı ve en çok üç Türk limanlarından bir veya iki Türk limanına yapılan en çok üç cins eşya ve hayvan nakliyatı (K No. 2239 m. 3) «Muntazam posta seferleri» *[alm. Linienschiffahrt. — ing. liner shipping]* tâbirine karşılıktır.

ŞİRB (şirb) (Es. H) Ekin ve hayvan sulamak için su ile intıfa etmek nöbetidir.

ŞİRB-İ HÂS (Şirb-i ḫāṣṣ) (Es. H) Muayyen kimselere mahsus olan akar sudan su alma hakkıdır.

ŞİRKET (Ortaklık) *[alm. Gesellschaft. — fr. société. — ing. partnership, company. — lât. societas].*

İki veya daha fazla şahsın emek ve mallariyle müştereken iktisadi bir gayeye erişmek için bir akitle birleşmeleridir.

Şirket, Ticaret Kanununda tarif edilen şirketlerin mümeyyiz vasıflarını haiz değilse «adi şirket *[alm. einfache Gesellschaft. — fr. société simple. — ing. ordinary partnership]* olur ve Borçlar Kanununda yazılı hükümlere tâbi tutulur (BK 520).

Ticaret şirketleri *[alm. Handelsgesellschaften. — fr. sociétés commerciales. — ing. commercial partnerships.— lât. societas negotiationis].* «kollektif», «komandit», «anonim», «kooperatif», «limitet» olmak üzre beş türlüdür (TK 121). Bunlardan başka «hususi şirket» *[alm. stille Gesellschaft. — fr. société privée]* ler de vardır ki bunlar da; iki veya daha ziyade kimseler arasında akdedilen bir şirket olmakla beraber, üçüncü şahıslara karşı ortaklardan yalnız birisi, kendi şahsı namına ve kendi unvanı altında ticaret yapar. Âdi ve hususi şirketlerde hükmi şahsiyet yoktur. Ticaret şirketleri hükmi şahsiyete sahiptirler (TK 122). *bk.* Anonim şirket, fiilî şirket, kollektif şirket, komandit şirket, kooperatif, limitet şirket.

2 — (EH) *bk.* Türklerin âmme hakları.

3 — (Şirkat) (Es.H) Aslen birden ziyade kimselere bir şeyin ihtisası ve onların o şey ile imtiyazıdır.

Fakat öyle bir ihtısasa sebep olan «akd-ı şirket» mânasında dahi örf ve ıstılâh olarak müstameldir.

ŞİRKET-İ AKD (Şirkat-i ʿaḳd) (Es.H.) İki veya daha ziyade kimseler beyninde sermaye ve faydası müşterek olmak üzre akd-ı şirketten ibarettir ki şirket-i müfâvaza ve şirket-i inan namlariyle iki kısma ayrılır. Bunlardan herbiri de ya şirket-i emval veya âmal, yahut şirket-i vücuh olur.

ŞIRKET-İ ÂMAL (Şirkat-i aʿmal) (Es. H) Şeriklerin amellerini sermaye ittihaz ederek âhardan iş tekabbül yani taahhüt ve iltizam etmek ve hâsıl olacak kazancı beyinlerinde taksim eylemek üzre akdeyledikleri şirkettir: İki terzinin yahut bir terzi ile bir boyacının şerik olmaları gibi. Buna «şirket-i ebdan» ve «şirket-i sanayi» ve «şirket-i tekabbül» de denir.

ŞİRKET-İ AYN (Şirkat-iʿ âyn) (Es.H) Muayyen ve mevcut olan malda iştirâktir: İki kişinin bir atta yahut bir sürü koyunda şayian iştirakleri gibi.

ŞİRKET-İ CEBRİYE (Şirkat-i cabriyya) (Es.H) Müteşariklerin fiilleriyle olmayıp başka sebep ile hâsıl olan iştiraktir: Tevarüs ve ihtilât-ı emval suretlerinde hasıl olan iştirak gibi.

ŞİRKET-İ DEYN (Şirkat-i dayn) (Es.H) Alacakta iştiraktir.

ŞİRKET-İ EBDAN (Şirkat-i abdān) (Es.H) *bk.* Şirketi âmal.

ŞİRKET-İ EMVAL (Şirkat-i amval) (Es.H) Şeriklerin ortaya sermaye olmak üzre birer miktar mal koyarak birlikte, yahut ayrı ayrı, yahut mutlaka ahz-ü itâ etmek ve hâsıl olacak rıbhı beyinlerinde paylaşmak üzre akdeyledikleri şirkettir.

ŞİRKET-İ İBAHA (Şirkat-i ibāha) (Es.H) Mübah olan, yani su gibi fil'asıl kimsenin milki olmıyan şeyleri ahz ve ibraz ile temellüke salâhiyette âmmenin müteşarik olmasıdır.

ŞİRKET-İ İHTİYARİYE (Şirkat-i iḫtiyāriyya) (Es. H.) Müteşariklerin fiilleri ile hâsıl olan iştiraktir: İştira ve ittihap ve kabul-ü vasiyet ile haltı emval suretlerin de hâsıl olan iştirak gibi.

ŞİRKET-İ İNAN (Şirkat-iʿ inān) (Es.H) Şerikler arasında müsavat ı tamme şart edilmeksizin akdolunan şirkettir,

ŞİRKET-İ MİLK (Şirkat-i milk) (Es.H.) Esbab-ı temellükten olan iştira ve ittihap ve kabul-ü vasiyet ve tevarüz gibi bir sebeple, yahut halt ve ihtilât-ı emval ile yani malları kabil-i temyiz ve tefrik olmıyacak surette karıştırmak, yahut malları o surette yekdiğere karıştırmak ile bir şeyin birden ziyade kimseler beyninde müşterek olmasıdır: Meselâ, bir kimse bir malını iki kişiye hibe veya vasiyet edip de onlar dahi tesellüm ve kabul etseler mal bu iki kişi arasında müşterek olur.

ŞİRKET-İ MÜFAVAZA (şirkat-i mufāvaża) (Es.H) Şerikler arasında müsavat-ı tamme olmak, yani sermayei şirket olabilecek mallarını şirkete ithal etmek ve miktarı sermayaleri ve rıbıhtan hisseleri müsavi olmak şartiyle akdolunan şirkettir.

Nitekim bir kimse vefat edip de oğulları, babalarından kalan mecmu emvali sermaye ittihaz ederek her türlü mal alıp satmak ve kârı beyinlerinde müsavi surette taksim etmek üzre şirket-i mufavaza akdedebilirler.

ŞİRKET-İ SANAYİ' *bk.* Şirket i âmal.

ŞİRKET-İ TEKABÜL *bk.* Şirket-i âmal.

ŞİRKET-İ VÜCUH (şirkat-i vucūh) (Es.H.) Şeriklerin sermayeleri olmadığı halde kendi itibarlariyle veresiye mal alıp satarak hâsıl olacak rıbhı beyinlerinde taksim etmek üzre akdeyledikleri şirkettir.

ŞİRKET MERKEZİ *[alm. Gesellschaftssitz, Sitz (der Gesellschaft). — fr. siège social.— ing. registered office].*

1 — Şirketin idare merkezi: hukuki hayatının temerküz ettiği yerdir. Şirketin idare organları bu yerde vazifelerini yaparlar, ve umumi heyet burada toplanır.

Bu mânada şirket merkezi, şirketin asıl faaliyette bulunduğu veyahut sanat ve ticaretini icra eylediği mahalden ayrı bir yer olabilir. Şirketin merkezi kanuni ikametgâhı sayılır (MK 49; TK 147, 251, 279, 479).

2 — İşletme merkezi: Şirketin teknik ticari muamelelerinin icra edildiği yerdir. Şirketin emval ve eşyası, fabrikaları, başlıca büroları, satış mağazaları burada bulunur. İşletme merkezi ile şirketin idare merkezi aynı yer olursa o yer şirketin kanuni ikametgâhı sayılır. *bk.* İkametgâh No. 4; şube.

ŞİRKET MUKAVELENAMESİ *[alm. Gesellschaftsvertrag; Statuten. — fr. contrat de société. — ing. deed of partnership].*

Her nevi şirketlerde şerikler arasında, şirket teşkili maksadiyle yapılan mukavelelere denir.

Anonim şirketlerde bu mukaveleye «şirket esas mukavelesi» veya «statüsü» denilmektedir.

Âdi şirketlerde bu mukavele hiçbir merasime tâbi değil ise de, ticaret şirketlerinde kanunun tâyin ettiği şekillere uygun olarak tanzim ve imza edilmesi ve hattâ - anonim şirkette olduğu gibi - bazan hükümet ve mahkemenin tetkik ve tastik etmesi lâzımdır. *bk.* Anonim şirket, kollektif şirket, komandit şirket, kooperatif, limitet şirket.

ŞUBE *[alm. Zweigniederlassung, Filiale. — fr. établissement secondaire, succursale. — ing. branche etablishment].*

Bir merkez *[alm. Hauptniederlassung, Zentrale, Hauptsitz. — fr. établissement principal. — ing. head office, chief etablishment]*e hukukan ve iktisaden bağlı olmakla beraber harice karşı muhtariyeti haiz, müstakil ikametgâh sahibi ve bulunduğu yerin ticaret siciline kayıtlı olup merkezin yaptığı muameleler nevinden muamelelerle meşgul olan ticaret müessesesidir. Bir şubenin muamelesinden dolayı, iflâs dâvası müstesna olmak üzere, o şubenin bulunduğu mahalde dahi dâva açılabildiği gibi icra takibatı da caizdir (HUMK 17; Ic. İf. K. 50, 154, 184, 185).

ŞUF'A HAKKI *[alm. Vorkaufsrecht. — fr. droit de préemption. — ing. right of pre-emption. — lât. ius protimiseos].*

1 — Bir gayrımenkulün satılması halinde bu gayrımenkulün, satışın şartlarına riayet kaydiyle, muayyen bir şahıs tarafından tercihan satın alınmasına imkân veren hakka denir.

a) Bir gayrımenkul hissedarlarının onun şayi' bir hissesini satın alan üçüncü şahıs karşısında haiz bulunduğu şuf'a hakkıdır.

b) Tarafların bir mukavelesiyle doğan şuf'a hakkıdır ki buna «akdî şuf'a hakkı» denir.

Bu hak tapu siciline şerh verildiği takdirde herhangi bir mâlike karşı dermeyan olunabilen aynî bir mahiyet kazanır (MK 658, 659, 919; BK 213).

2 —(Şuf'a tun) (Es.H.) Lûgatta, zam mânasınadır. Istılâhta, satılan bir milki müşteriye her kaça mal oldu ise o miktar ile cebren temellük etmek hakkıdır.

ŞÛRAYI DEVLET (Danıştay) *bk.* Devlet Şurâsı.

ŞÜPHE (Şubha) (Es.H.) Haram veya helâl mi olduğu müteyekkan bulunmıyan, yani hakkında katî bir hüküm verilemiyen haldir.

ŞÜPHE-İ AKD (Şubha-i 'aḳd) (Es. H) Sureten mevcut olan bir akdı nikâhtan mütehassıl şüphedir ki buna şüphe-i nikâh da denir ve bununla had sakıt olur. Meselâ: bir kimse şahitsiz olarak tezevvüç ettiği bir kadına takarrupta bulunsa hakkında had lâzım gelmez. Fakat bunun haram olduğuna vâkıf ise tazir suretiyle ağırca cezalandırılır.

ŞÜPHE-İ İBAHA (şubha-i ibāḥa) (Es.H.) Bir şeyin alınması mübah olması hakkındaki şüphedir. Meselâ: müstemin, muvakkaten ismete naildir. Bunun malını almak haram ve zamânı muciptir. Mamafih kendisi esasen ehl-i harbten olduğu cihetle malının mübah olduğu hakkında bir şüphe mevcuttur. Binaenaleyh bir kimse bu malı sirkat etse hakkında tazir ve zamân lâzım gelirse de had di sirkat lâzım gelmez.

Nitekim müstemin dahi bir müslimin malını çalsa hakkında had-di sirkat icra edilemez. Çünki islâm ahkâmını iltizam etmiş değildir ve bu malın ibahasına mutekittir.

ŞÜPHELİ ALACAKLAR Mülga Ticaret i Berriye Kanununun 156 ncı maddesine göre Ticaret mahkemesi tarafından iflâsın başlangıcı olmak üzre tâyin olunan günden sonra veya ondan on gün evvelki müddet içinde, müflis tarafından yapılan borçlar, alacaklıların masaları hakkında amel ve itibardan sakıt ve keenlemyekûn sayılır. O gibi günlerde müflisle yapılan bir akitten doğma alacaklara şüpheli alacaklar ve o müddete şüpheli müddet veya şüpheli devre denirdi.

Bugün bu esasa benziyen hükümler İcra İflâs Kanununun (277-284) da vardır.

ŞUYU' (Şuyū') (Es.H.) Lûgatta; sayılmak ve meydana çıkmak mânalarınadır.

Istılâhta; şeriklerden herbirinin aralarındaki müşterek malın herbir cüzüne sâri olmak üzre hisselerinin yayılmış olmasıdır.

ŞUYU-I ASLİ (Şuyū'-i asliyy) (Es.H.) Akıt yapıldığı sırada mevcut olan şuyu'dur. Bir maldan şâyi bir kısmının hibesindeki şuyu' gibi.

ŞUYU-İ TARI (Şuyū'-i ṭārî) (Es.H.) Akdin iptidasında mevcut olmayıp sonradan ârız olan şuyu'dur: Tamamı hibe olunan malın şâyi hissesine bir müstehlik çıkarak zaptetmesiyle hâsıl olan şuyu' gibi.

ŞUYU' HALİ *[alm. ungeteilte Gemeinschaft, Miteigentumsgemeinschaft nach Bruchteilen (Al); Gemeinderschaft (İs.). — fr. état d'indivision. — ing. indivisum, estate being undivided. — lât. communio pro partibus indivisis].*

Birden ziyade şahısların, hisseleri fiilen taksim edilmeksizin, bir şeye malik olmaları halidir. Bu hal müşterek mülkiyette görünür (MK 623-628).

ŞUYUUN İZALESİ *[alm. Aufhebung der Miteigentumsgemeinschaft. — fr. fin de l'indivision. — ing. division of an undivided property].*

Gerek menkul; gerek gayrımenkul müşterek bir malın aynını veya satılarak bedelini taksim ile iştiraki kaldırmak demektir (Biliştirak Tasarruf Olunan Gayrımenkullerin Taksimi Hakkındaki K).

T

TAADDÎ (Ta'addî) (Es.H.) 1 — Emanette: Vedia hakkında sahibinin razı olmadığı şeyi yapmaktır. Müstevdaın vedia olan nükudu kendi işlerinde sarf eylemesi gibi.

2 — İcarda: Müstecirin mecurda mezuniyet ve salâhiyeti olmadığı bir fiil ve harekette bulunması ve mezuniyetine muhalefeti ve hilâfı mutat hareketi ve ecirin sarahaten veya delâleten müstecirin emrine muhalif hareketi ve bigayri hakkin müstecirunfihi hapis eylemesidir.

TAADDÜDÜ EZVAC *bk.* Çok kocalılık.

TAADDÜD-Ü ZEVCAT bk. çok karılılık.

TAAHHÜT (yüklenme) *[alm. Verpflichtung, Versprechen, Zusage. — fr. engagement. — ing. engagement, obligation, contract. — lât. stipulatio, obligatio].*

1 — Kendi nam ve hesabına hakiki bir şahsa veya hususi yahut âmme hükmi şahsına karşı mukaveleli veya mukavelesiz bir işin yapılmasının veya bir malın tesliminin hakiki veya hükmi şahıslar tarafından deruhte edilmesidir.

2 — Bütçe ile kabul edilen tahsisat dâhilinde, bir hizmetin yapılmasına başlanması veya o hizmetin yapılması hakkında ihzari muamelenin ikmali ile üçüncü şahıslara karşı mukavele veya kararla devletin bağlanarak, üçüncü şahıslar lehine hak tesisini mutazammın ve masraf tediyatının Muhasebe-i Umumiye Kanunu ile müesses usullere göre ilk merhalesini teşkil eden tahsisatı o nispette bağlıyan, ita âmirleri tarafından yürütülen malî bir muameledir. Her bakanlık nezdinde Maliye Bakanlığı tarafından mansup muhasebe müdürleri aynı zamanda taahhüt mürakibi vazifesini de görmektedirler.

3 — *bk.* Tasarruf.

TAAMMÜD *[alm. Überlegung. — fr. préméditation. — ing. premeditation].*

Adam öldürme suçunun cezasını artıran sebeplerden biridir. Taammüd kanunda tarif edilmemiştir. Doktirinde ise taammüdün mahiyeti üzerinde anlaşma mevcut değildir.

Taammüdün mahiyetini izaha çalışan nazariyeler şunlardır: 1) Taammüdden dolayı cezanın artırılması sebebi, suçu hazırlarken ve işlerken failde görülen soğukkanlılıktır. Bu hal aşırı derecede bir ahlâki redaete delalet ettiğinden failin cezasının artırılması icabeder. 2) Failin suçu işlemeğe karar vermesi ile bu kararı icra etmesi arasında uzunca bir zaman geçmiştir. Bu sebeple fail, hareketinin kötülüğünü idrak etmek ve suçtan vaz geçmek imkânına sahiptir. Bu imkândan faidelenmemiş olması cezanın artırılmasını icabettirir (CK 450 f. 4).

TAAZZÜR-Ü MÂNA (ta'azzur-i ma'nâ) (Es.H.) Bir lâfızdan anlaşılan lûgavi mânanın kabil-i irade olmaması demektir, ki mütaaddit nevilere ayrılır.

1 — Taazzür-ü hakiki ki, iki türlüdür:

a) İradenin hakiki mânası, nefsülemir itibariyle mümkün olmamaktır. Meselâ, hayatta evlâdı olmıyan bir kimse, evlâdı namına bir şey vasiyet veya vakfetse bu, torunlarına hamlolunur.

b) İradenin hakiki mânası nefsülemre göre külfetle mümkün olmaktır. Meselâ, bir ağaca işaretle «şu ağaçtan yemem» diye vakı olan yemin, o ağacın kendisine değil, semeresine, meyve ağacı değilse semenine hamlolunur.

2 — Taazzür-ü örfi: hakiki mâna, nâs arasında kullanılmadığından dolayı terk edilmiş olmaktır. Meselâ, «filânın evine ayak basmam» diye yemin edilse bununla mutlaka dühul kasdolunur.

3 — Taazzür-ü şer'î: Hakiki mânanın şer'an mecbur, yani kullanılmamakta olmasıdır ki, bu da âdeten mahcur gibidir: Husumete vekâlet gibi. Bundan yalnız husumet mânası murat olmayıp, belki muhakemenin iktiza ettiği bilcümle müdafaa ve mücavehe mânası maksuttur.

TABİB-İ ADLÎ *[alm. Gerichtsarzt. — fr. médecin légiste].*

Adli tıb işlerile resmen tavzif edilmiş tabib. *bk.* Adli tıb.

TABİÎ BORÇLAR *[alm. Naturalobligationen, natürliche Verbindlichkeiten. — fr. obligations naturelles. — ing. natural obligations. — lât. obligationes naturales].*

Roma hukukunun nakıs vecibelere verdiği isimdir ki, bugün bu mefhumu anlatmak için kullanılır. Fakat, bugünkü nakıs vecibeler Roma telâkkisinden uzaklaşmış bulunmaktadır.

TABİÎ HUKUK *[alm. Naturrecht. — fr. droit naturel. — ing. natural law. — lât. ius naturale].*

Hukukun insan mahiyetinden istidlâl edilerek mâkul bir surette tedvin edilmesi ve bu hukukun, her zaman için değişmez bir surette mer'i ve muteber olması lâzım geldiği telâkkisine dayanan eski «tabiî hukuk» mefhumu, Yunan felsefesine kadar çıkar. Roma hukukunda insanlara ve hayvanlara teşmil edilen tabiî hukumefhumu, Orta Çağın skolâstik telâkkisinden birinci derecede ilâhî emirlere icra edilmek suretiyle dinî bir mahiyet almıştır. On yedinci ve on sekizinci asırlarda bu hukuk telâkkisi tatbikat sahasına geçmiştir. Bu mânada olmak üzere «aklî hukuk» tâbiri de kullanılır. Bu telâkkinin neticesi olarak Fransada «ansiklopediciler» tarafından ve bilhassa on dokuzuncu asırda ferdin hürriyeti üzerinde israr edilmiş, her hakkın menşei, içtimai bir kategori olarak düşünülen «mukavele» ye irca olunmuş ve bu suretle «irade muhtariyeti» veya «mukavele serbestliği» esası kabul edilmiştir. Tabiî hukuk telâkkisi Tarihî Mektep, Pozitivizim ve sosyolojik telâkkilerle reddedildikten sonra, Adalet fikrine dayanan esasları değişmemek şartiyle diğer muhteviyatı değişen yeni bir tabiî hukuk telâkkisi zamanımızda kabule mazhar olmuştur. Hakikatte, tabiî hukuk telâkkisi, hukukun doğru olarak müşahede edilmiş, objektif sosyolojik mahiyetini ifadeden başka bir şey değildir.

TABİÎ SEMERELER *bk.* Semere.

TABİİYET *bk.* Vatandaşlık,

TABİİYETSİZLİK *[alm. Staatenlosigkeit, Heimatlosigkeit. — fr. heimatlosat. — ing. statelessj.*

Hiçbir devletin tabiiyetinde bulunmamak halidir. Ekseriya, devletlerin vatandaşlık (tâbiiyet) kanunları arasında birlik ve ahenk bulunmamasından doğar. Türk vatandaşlığını terk etmiş veya bu sıfattan iskat edilmiş olan bir kimse diğer bir devletin tâbiiyetini iktisabetmemiş ise tâbiiyetsiz olup «vatansız» (haymatlos) kalır.

TABİİYETTEN İSKAT *bk.* Vatandaşlık.

TACİR (Tüccar) *[alm. Kaufmann. — fr. commerçant. — ing. merchant, mercantil trader].*

Ticarî ehliyeti haiz olup da kendi namına ticarî muamelelerden biriyle iştigali mûtat sanat ittihaz eden kimsedir (TK 9 vd).

Ticaret şirketleri, mahiyetleri itibariyle «tüccar» sıfatını haiz olan hükmi şahıslardandır.

Devlet, vilâyet, belediye gibi âmme müesseseleri ticaret yapmış olsalar bile tacir sayılmazlar (TK 12).

TACİZ-İ MÜKÂTEP (Taʿcīz-i mukātab) (Es.H.) Bedel-i kitabeti edadan âciz olduğunu mükatebin iddia ve itiraf etmesidir.

TADİL (Taʿdīl) (Es. H.) Şahitlerin âdil ve makbulüşşahade olduklarını müvekkillerin beyan etmeleridir.

TADİL, TADİLNAME (Değişiklik, Değiştirge) *[alm. Änderung, Abänderung, Revidierung, Zusatz. — fr. modification, amendement. — ing. modification, amendement, revision].*

Tadil bir lüzum üzerine mevzu bir kanunun hükmünün değiştirilmesidir. Bu hak Büyük Millet Meclisine aittir (Anayasa 26).

Tadilname, bir kanun lâyihasının veya bir kanun teklifinin değiştirilmesi hakkında bunların gerek komisyonlarda, gerek Mecliste birinci ve ikinci görüşmelerinin icrası sırasında Milletvekilleri tarafından verilen takrirdir. Bunlara «Tadil takrir.» de denir. (İçtüzük 116 vd).

TAĞŞİŞ *[alm. Verschlechterung, Verfälschung, Warenfälschung. — fr. altération. — ing. adulteration]*

Bir şeye başka bir şey karıştırarak saflığını bozmak (CK 362, 394 vd; Umumi Hıfzıssıhha K 184 vd; As CK 141, 142; 1705 No. K).

TAĞRİB (Taġrīb) (Es H.) Bir kimseyi bulunduğu beldeden uzaklaştırmak, başka bir beldeye nefyetmek, sürmek demektir.

TAĞRİR (Taġrīr) (Es. H.) Aldatmak demektir.

TAĞYİR *bk.* İktisap ve yolları No. 1 d.

TAHCİR Araziye başka kimse vaz-ı yed etmemek için etrafına taş vesair şey koymaktır.

TAHARRİYAT *bk.* Arama.

TAHDİDÎ HÜKÜMLER *[alm. einschränkende Vorschriften. — fr. dispositions restrictives. — ing. restrictive provisions].*

Hukukî hükümlerde, tanzim edilen hukukî durumlar veya hadiseler sayılır veya muayyen hallere inhisar ettirilirse bu sayılan veya belirtilenlerin dışına çıkılamıyacağını anlatmak için bu hükümlere «tahdidî» veya aynı mânada olarak «ta'dâdî» denir. Tahdidi hükümlerin kiyasen benzer hallere teşmili caiz değildir. Bazen muhtelif hükümlerden terekkübeden «hukukî müesseseler» bu mahiyette olur. Meselâ Aynî Hakların muayyen hukukî müesseseleri ve Ticaret Kanunundaki muayyen ortaklık şekilleri gibi.

TAHDİT *[alm. Abgrenzung, Grenzfestsetzung. — fr. délimitation. — ing. delimitation].*

Bir gayrimenkulün sınırlarının mahsus işaretlerle belli edilmesidir. Bu vecibe mâlike düşer (MK 646).

TAHDİD-İ SİN *bk.* Tekaütlük, yaş haddi.

TAHKİKAT (Soruşturma) *[alm. Untersuchung. — fr. instruction. — ing. inquiry, trial, examination].*

Suç işlemiş olmak zanni altında bulunan bir kimsenin suçla münasebeti derecesini meydana çıkarmak üzere zabıtaca takibine başlanmasından itibaren hükmün kesinleşmesine kadar geçireceği araştırma ve derinleştirme safhalarına şâmil bir tâbirdir. *bk.* Ceza Muhakemeleri Usulü.

TAHKİKAT HÂKİMİ *[alm. Untersuchungsrichter. — fr. juge d'instruction. — ing. examining judge].*

Toplu heyetli hukuk mahkemelerinde, lüzum görülen işlerde, bir dâvanın duruşmasına başlanmadan önce tarafların delillerini toplıyarak işi kolayca hallolunabilecek hale getirmek üzere reis tarafından tâyin olunan âzaya denir. Eskiden sorgu hâkimlerine de tahkikat hâkimi denirdi. (HMUK 181)

TAHKİKAT-I EVVELİYE *[alm. Vorverfahren (bei Strafverfahren gegen Beamte). — fr, instruction préliminaire].*

Memurlardan birinin vazife-i memuriyetten dolayı veya ifay-i vazife esnasında bir cürüm işlediği anlaşıldığı takdirde bu memur hakkında mensup olduğu bakan veya vali yahut merbut olduğu idare şubesi tarafından hakkında iptidaen açılan tahkikata denir (Memurin Muhakematı K).

TAHKİK-İ MENAT *bk.* Menat.

TAHKİM *[alm. Schiedsverfahren, Schiedsgerichtsbarkeit. — fr. arbitrage. — ing. arbitration].*

1 — (DUH): Herhangi bir ihtilâfın hallini hakeme havale etmektir. Devletler, aralarında çıkacak ihtilâfların ne suretle halledileceğini akdettikleri muahedelerde tâyin ve tesbit ve hakeme müracaat eylemeği önceden karşılıklı olarak taahhüd ederlerse, muahedenin bu hükmüne «Tahkim şartı» *[alm. Schiedsgerichtsklausel, Schiedsklausel. — fr. clause compromissoire, — ing. arbitration clause]* denir. Tahkim şartına 1914-1918 harbinden sonra akdedilen dostluk ve iyi komşuluk muahedelerinde sık sık raslanmaktadır.

2 — (HMU): *bk.* Hakem.

3 — **(Taḥkīm)** (Es.H.) Hasımların husumet ve dâvalarını fasl için âhar kimseyi hâkim ittihaz etmeleridir.

a) **Tahkim-i bil mekân (Taḥkīm bi-'l makān)** (Es.H.) Bazı hadiseler hakkında vukubulduğu mekânın medar-ı hüküm addedilmesi demektir. Bu, hukuk-u şeriyece bir asıldır.

Kasâme meselesinde bu asıl caridir. Hukuk-u cihada mütaallik olan şu meselede buna bir misal teşkil eder. Şöyle ki:

Harbîler arasında bulunan, bununla beraber zimmî olduklarını iddia eden gayr-i malûm eşhas hakkında bulundukları mekâna nazaran harbî muamelesi tatbik olunur.

b) **Tahkim-i delâlet-il hal (Taḥkīm-i dalālat il-ḥāl)** (Es H.) Bazı hususlarda hal in hakem ittihaz edilmesi demektir, ki bu da hukuk-u islâmiyece muteber bir asıldır.

c) **Tahkim-i hâl (Taḥkīm-i ḥāl)** (Es. H.) Hâl-i hazırı hakem kılmak demektir ki, istishap kabîlindendir. Meselâ, bir değirmenin müddet-i icaresi bittikten sonra müstecir müddet-i icare esnasında suyun inkıtaından dolayı o müddetin ücretten tenzilini talebederek mu-

cir ile beyinlerinde ihtilâf vakı olur. Beyyine dahi olmadığı ve ihtilâfları inkıta keyfiyetinde olduğu takdirde hâl-i hazır tahkim olunur. Yani hakem kılınır. Eğer vakt-ı dâva ve hüsumette su akıyorsa, söz yemin ile beraber müstecirin olur.

TAHKİM (HAKEM) MUAHEDESİ *bk.* Hakem, Muahede.

TAHKİMNAME *bk.* Hakem.

TAHLİF (Andiçirilmek) *[alm. Vereidigung, Beeidigung. — fr. assermentation (İs.), assermenter (Fr.). — ing. to administer an oath].*

1 — Yemin ettirmek, yemin ettirilmek, andiçirilmek.

2 — (Tahlif) (Es.H.) Hasımlardan birine hâkimin yemin vermesidir. Meselâ müddei müddeaaleyhte şu kadar kuruş alacağı olduğunu iddia edip de müddeaaleyh inkâr etse müddei dâvasını ispat edemediği takdirde müddeinin talebiyle hâkim müddaaaleyhe yemin verir.

TAHLİSİYE *bk.* Kurtarma ve yardım.

TAHLİYE 1 — Kefaletle tahliye: *[alm. vorläufige Entlassung (Freilassung) aus der Haft gegen Sicherheitsleistung. — fr. mise en liberté sous caution].* Tevkif edilen maznunun teminat karşılığı serbest bırakılmasıdır. Devletin şahsiyetine karşı bir cürüm işliyenlerle mükerirrler bu müsaadeden istifad : edemezler.

Kefalet, para ve devlet eshamı ve tahvilleri tevdii yahut muteber kimselerin malî kefalet vermesi suretiyle olur. Kefaletin miktar ve nevini hâkim tâyin eder. Maznun tahkikattan, veya mahkûm olduğu cezanın infazından kaçarsa kefalet karşılığı hazineye irat kaydolunur. Askerî işlerde kefaletle tahliye müessesesi yoktur(CMUK 117-122).

2 — *bk.* Meşruten tahliye.

TAHLİYE DÂVASI *[alm. Räumungsklage. — fr. action en évacuation].*

Geniş anlamda; Sebebi ne olursa olsun bir gayri menkulün veya bir geminin haksız işgaline nihayet verilmesi için açılan dâvadır ki, müdahalenin men'i, gayri menkul milkiyeti, fuzulî işgal, zilyetlik, akitten mütevellit tahliye dâvalarını ihtiva eder (İc İf K 26).

Dar anlamda: Müddetle mukayyet bir akdin müddetinin bitmesine rağmen işgal edilen bir gayri menkulün işgaline nihayet verilmesi için açılan dâvadır. Bu dâvada gayri menkulün aynı ve aidiyeti münazaalı değildir (HMUK 8 bent 4).

TAHRİC (Tahrîc) (Es.H.) Lûgatte, alel-ıtlak çıkarmak demektir. Fıkıh ıstılahında, içtihat ve mezhep sahibinin nâs ve kaidelerinden ahkâm çıkarması demektir.

Tahriç edene «muharric» denir. Müçtehitle istihrac-ı ahkâmda birleşirlerse de aralarında fark vardır. Müçtehit şâriin naslarından ve bunların illet ve sebep rinden hüküm çıkarır. Muharric ise mensup olduğu mezheb-i fıkhi sahibinin rey ve kaidelerinden hakkında sarahat olmıyan hâdiselerin hükümlerini çıkarır.

TAHRİC-İ MENAT (Tahrîc-i manāt) *bk.* Menad.

TAHRİF *bk.* Sahtekârlık.

TAHRİK VE TEŞVİK *[alm. Aufreizung, Anreizung. Aufhetzung und Anstiftung. — fr. provocation et instigation. — ing. provocation, abetment, instigation].*

Ceza Hukukunda muhtelif anlamlarda kullanılmaktadır:

1) Suç işlemeğe teşvik: Failde esasen mevcut olan suç işleme kararını tatbik ve icraya sevk etmektir. Evvelden mevcut olmıyan suç işleme kararını failde uyandırmak, suç işlemeğe teşvik değil, suça azmettirmektir. Suç işlemeğe teşvik fer'i faillik, suça azmettirmek asli faillik sayılır (CK 64, 65).

2) Haksız tahrik: Suçun, objektif hukuka göre haksız sayılan icabı veya selbi bir fiilden mütevellit gazap veya şiddetli bir elemin tesiri altında işlenmiş olması, cezayı azaltıcı kanuni sebeplerdendir (CK 51).

3) Muayyen bazı teşvik ve tahrik halleri müstakil suç sayılmıştır. İsyana, halkı silâhlı mukateleye, askerleri kanunlara itaatsizliğe teşvik ve tahrik gibi (CK 145, 153).

Tatbikatta, teşvik eden hakkında «müşevvik» *[alm. Provokatör, Aufhetzer. — fr. provocateur. — ing. provoker.]*, tahrik eden hakkında da «muharrik» *[alm. Anstifter. — fr. instigateur. — ing. abettor, instigator]* terimleri kullanılmaktadır.

TAHRİRAT Resmî dairelerden bulundukları şehir haricindeki diğer resmî dairelere gönderilen muayyen hususlara taallûk eden yazıdır.

TAHRİRAT-I UMUMİYE Eski idare hukukunda «tamim» tâbirinin müteradifidir.

TAHRİRÎ BEYYİNE *[alm. Urkundenbeweis. — fr. preuve littérale, — ing. documentary evidence. — lât. litterarum testimonia; litterae].*

İhtilâf mevzuu olan hukukî hâdise veya vakıayı tesbit ve hasmı ilzam eden yazılı delildir. Şahsi beyyinenin aksi olarak kullanılır: Mahkeme ilâmları, resmî ve hususi senetler, siciller, resmî zabıtlar, resmî kayıtlar, mahkeme ve icra zabıtnameleri, hususi mektuplar gibi.

TAHRİR-İ NÜFUS *bk.* Nüfus sayımı.

TAHRİR-İ RAKABE (Tahrîr-i rakaba) (Es. H.) Memlûkü azadetmektir. Müsaamaran rızay-ı hak için vukubulan ıtıklarda Istimali galiptir.

Tahrir, lûgatte tahlis mânasınadır. Memlûkü esaretten tahlis, kendisine hürriyeti ispat edeceği cihetle i'taka, tahrir denilmiştir.

TAHRİRÎ ŞEKİL *bk.* Yazılı şekil.

TAHSİL MECBURİYETİ *bk.* İlk öğretim mecburiyeti.

TAHRİZAT (Tahrîzāt) (Es. H.) Kandırmak demektir.

Askeri harbe tergip için ülülemrin «kim ki düşman kalesini zabtederse orada bulunan mal onundur» demesi gibi kendisinde tergip mânası bulunan şeylerdir.

TAHSİL-İ EMVAL KANUNU *[alm. Gesetz über die Einziehung von Steuern und Abgaben. — fr. Loi sur le recouvrement des impôts et créances publiques. — ing. Law on the recovery of revenues].*

Esası bir kanuna müstenit olup tahsil sureti ayrı bir kanunla gösterilmiyen vergi ve resimlerle bina ve arazi vergileri, hazine namına tahsil olunan mukataa-yı zemin ve kazanç vergileri ve hususi kanunlarında Tah-

sil i Emval Kanununa göre tahsil edileceği bildirilen sair devlet alacaklarının tahsili hususunda umumi hükümler haricinde tatbik edilen hususî tahsil ve icra usullerini ve mütemerrit borçlular hakkında verilen haciz ve tazyik hükümlerini ihtiva eden ve idare mercileriyle komisyonların bu hususta vazife ve salahiyetlerini gösteren bir kanun olup 5 Ağustos 1325 tarihinden beri memleketimizde tatbik edilmektedir.

Devletin akitten veya haksız bir fiilden doğan alacakları hakkında İcra ve İflâs Kanunu hükümleri cereyan eder (İc. İf. K. 47).

Tarım kredi kooperatifinin ortaklarındaki alacakları, hapis hali müstesna olmak üzere Tahsili Emval Kanununa göre tahsil edilebileceği gibi tahsil sureti gösterilmiyen vergi, resim ve misil zamları hakkında Tahsili Emval Kanunu tatbik edilir. Tahsil sureti gösterilmemiş olan para cezaları hakkında hapis hükmü müstesna olmak üzere Tahsili Emval Kannnu hükümleri caridir (CK 19). Tapu vesaire gibi yerlerinde ödenen Devlet Harçları eksik alınır ve alâkalılar rızaları ile eksikliği tamamlamazlarsa (3911 no.lu K) ilâm ve celse harçları ve mahkeme masrafları iki ay içinde ödenemezse (2629 no. lu K 97) yiyecek bedelleri varlıklı mahkûmlar tarafından verilmezse (2548 ne. lu K) Tahsili Emval Kanunu tatbik edilir. Devlet mallarının fuzuli işgalinden doğan ecri misiller (2490 no.lu K. 67), iskâna borçlu olanların borçları (2510 no.lu K 69), Belediye vergi ve resimleri ile İnhisar Kanunları gibi kanunlarda Tahsili Emval Kanununun tatbik edileceği yazılıdır.

Bakanlar Kurulu kararı ile anormal haller yüzünden taksitlendirilmiş zirai alacaklar Ziraat Bankasınca Tahsili Emval Kanununa göre tahsil olunur (2814 no lu K.).

TAHSİS 1 — Bir memura memuriyet veya tekaüt maaşı veya memurun ölümünde kanunî istihkak sahiplerine dul ve yetim maaşları bağlanmasıdır.

2 — (MH) Ayni haklarda akdin mevzuunu teşkil eden gayrı menkul taksim edilmeksizin temlik veya rehin edilemez. Bu suretle ifraz veya taksime gayrı menkulün tahsisen tayini derler (MK 769).

3 — (Taḫṣīṣ) (Es.H.) *bk.* İrsad.

TAHSİSAT (Ödenek) *[alm. Budgetkredite, Ausgaben, bewilligte Gelder. — fr. crédits budgétaires, allocations. — ing. supplies].*

1 — Görülmüş veya görülecek âmme hizmetleri için bütçeye konulan maaş, ücret ve her türlü masraf karşılığı paralardır.

2 — Bazı hususi âmme hizmetlerine göre makam ve şahıslara, maaş ve ücret mahiyetinde olmayıp, tazminat nevinden verilen paralardır: millet vekillerinin tahsisatı gibi.

3 — (Taḫṣīṣāt) (Es. H) İrsadî vakıf tâbirinin müradifidir.

TAHSİSAT KABİLİNDEN OLAN EVKAF *bk.* Vakıf.

TAHSİS-İ GAYRİSAHİH *bk.* İrsadı gayrisahih.

TAHSİSİN KALDIRILMASI *[alm. Widerruf der Widmung, Kassierung, Ausreihung. — fr. désaffectation].*

Bir âmme malı üzerindeki âmme emlâki mahiyetinin haldırılması ve o malın hususi emlâk haline konulmasına ait idarî muamele ve tasarruftur.

TAHVİLÂT *[alm. Schuldverschreibungen, Obligationen. — fr. titres de rente, obligations. — ing. debentures, bonds].*

Âmme hükmi şahıslarının veya anonim şirketlerin akdedecekleri istikrazlar için çıkardıkları kıymetleri müsavi ve ibareleri aynı borç senetlerine denir. Tahvi ât menkul kıymetlerdendir. Nama veya hâmiline yazılı olur. Şu nevileri vardır:

a) İhraç kıymetiyle tediye kıymeti birbirine müsavi olanlara «alelâde tahvilât» denir.

b) İhraç kıymetiyle tediye bedeli arasında alan lehine bir fark kabul ediliyorsa bu farka «prim» ve o nevi tahvillere de «primli tahviller» denir.

c) Bazan da tahviller, üzerindeki numaralara göre kur'a ile azar azar itfa edilir ve kur'a isabet edenlerden bir kısmına ikramiyeler verilir. Bunlara da «ikramiyeli tahviller» denir (TK 420 vd). *bk.* Devlet Tahvilâtı.

TAHSİS-İ SAHİH *bk.* İrsad-ı sahih.

TAHVİL-İ DÜYUN *[alm. Umwandlung (Konversion, Konvertierung) von Staatspapieren. — fr. conversion des emprunts d'Etat. — ing. conversion of public loan].*

Devlete veya başka bir âmme hükmi şahsına ait olup muayyen faizli bir borç yerine daha az faizli bir borç ikame etmek muamelesidir. Bu muamele hâmillere ya mecburi olarak tahmil edilir, veya hâmiller resülmâli geri almak veya borcu tahvil ettirmek arasında muhayyer bırakılır.

TAHYİRİ VECİBE *bk.* Muhayyerlik, alternatif borç.

TAKAS *[alm. Aufrechnung (Al.) Verrechnung (İs.). — fr. compensation, — ing. set-off, — lât. compensatio].*

Lûgatte takas ve mahsup etmek, sayışmak, vereceğini alacağına tutmak suretiyle ödeşmek demektir.

1 — (BH) Aynı kimseler arasındaki karşılıklı para veya aynı cinsten mislî şeylere ait muaccel alacakların yekdiğerini ifna etmesi halidir. Fransız hukukundan farklı olarak bizde takas ancak borçlunun takas yapmak kastini alacaklıya bildirmesiyle mümkün olur. Bu takdirde iki borç, takas edilebilecekleri andan itibaren, en az borcun miktarı nispetinde sakıt olmuş sayılır (bK 122) Takasın otomatik şekilde vukuu ancak Borçlar Kanununun 118 inci maddesinde gösterilen vaziyette mümkündür. «Mahsub» *[alm. Anrechnung, Abzug, Abschreibung. — fr. imputation. — ing. deduction, set-off]* ise bir alacak miktarının bazı sebepler dolayısiyle tenzile tâbi tutulmasıdır. Zararlı fiilin temin ettiği faydaların zarar gören kimseye verilecek tazminat miktarından indirilmesi sebebsiz iktisapta iade olunacak kıymetten masrafların tenzil olunması gibi. Görülüyor ki mahsup ancak bir alacak miktarının tenziline sebebolur. Bu itibarla yalnız borçlu tarafından değil alacak miktarının indirilmesinde menfaati bulunan herhangi bir kimse tarafından (meselâ kefil) ileri sürülebilir (BK 252 f 2, 352). Fakat bazı yerlerde kanunumuz mahsup tâbirini takas mukabili olarak kullanmıştır (BK 84 ve devamı).

2 — Dış ticaret muamelelerinde takas; iki veya daha ziyade memleket arasında mal mübadelesinden doğan alacak ve vereceklerin para veya senet teatisine mahal bırakılmaksızın mecburi bir şekilde mahsup edilmesi usulüdür.

Muhtelif şekilleri vardır:

a) Tek taraflı takas: Bir devletin, karşısındaki memleket veya memleketlerle anlaşma yapmaksızın doğrudan doğruya aldığı tedbirlerle takas usulünü tatbik etmesidir.

b) İki taraflı takas: Bir devletin, karşısındaki memleket ile yaptığı anlaşmada yazılı hükümlerle takas usulünü tatbik etmesidir.

c) Üç veya çok taraflı takas: İki taraf arasında yapılmış bir anlaşma, bir tarafın hesap neticesinde alacaklı olacağı parayı, borçlu olan diğer tarafın üçüncü bir memlekette olan alacağından tesviye edilmesine müsaade ediyorsa bu şekil takasa üç veya çok taraflı takas denir.

ç) Umumi takas, hususi takas: Takas anlaşması hükümlerine göre, âkit memleketlerden birinin herhangi nevi mallar ihracatına ait bedelleri diğer âkit memleketin herhangi nevi mallar ihracatına ait bedelleri toptan takasa tâbi tutulacaksa buna «umumî takas» denir. Anlaşmada âkit memleketlerden birinin muayyen «ihracat» ına ait bedel Tahis suretiyle takas olunabilecekse buna «hususi takas» denir. Tahsisten maksat, âkit memleketle ihracatçılarının alacaklarını almak için sıra beklemek mecburiyetinde olmalarıdır. Eğer anlaşma hususi takası tazammun ediyorsa Türkiyedeki bir tütün ihratçısı İngiltereye gönderdiği tütün bedelini İngilteredeki bir manifaturacının Türkiyeye volladığı mal bedelinden sıra beklemeksizin alır. Halbuki umumi kliringte tahsis olmadığından ihracatçı alacağını almak için karşılık toplanmasını beklemek mecburiyetindedir.

Bizdeki tatbikatta «kliring» tâbiri «umumî takasa» «takas» tâbiri ise «hususi takas» ile «tek taraflı takas»a karşı kullanılmaktadır. Gerek resmi dilde gerek alâkalılar dilinde «takas» denildiği zaman ya «tek taraflı takas» veya «hususi takas», «kliring» denildiği zaman da «umumi takas» anlaşılır.

d) Devletler takas anlaşmaları, müesseseler takas anlaşmaları: Takas anlaşmalarını bizzat devletin mümessilleri imzalamışlarsa bu anlaşmalara «devletler takas anlaşmaları», ve mensup oldukları devletlerden aldıkları salâhiyetlerle ya merkez bankaları veya hususi surette kurulmuş kliring müesseseleri mümessilleri imzalamışlarsa bu anlaşmalara da «müesseseler takas anlaşmaları» denir.

3 — (Takāş) (Es. H) Tarafların üzerlerindeki borçlarını karşılıklı sayışmalarıdır.

TAKAS ODASI *[alm. Abrechnungsstelle. Verrechnungsstelle. — fr. chambre de compensation. — ing. clearing-house].*

Bir şehirdeki başlıca bankaların birbirlerine ödeyecekleri çekleri veya benzeri senetleri aralarında takas yoliyle tesviye etmek üzere bankalar mümessillerinin toplanmalarına denir. Arada takas edilmiyerek kalan bakiyeler mutat olarak o bankaların muayyen bir müessese nezdinde bulunan hesapları arasında yapılan münakalelerle kapatılır. İstanbulda bir takas odası vardır. Bankalar arasında takas edilmiyen miktarlar, o bankaların T. C. Merkez Bankası nezdinde bulunan hesapları arasında yapılan münakalelerle kapatılır (TK 563, 628).

TAKDİMEN MÜZAKERE *[alm. Dringlichkeit. — fr. discussion par priorité].*

Ruznameye giren ve sırası gelince müzakere edilmesi gereken herhangi bir maddenin diğerlerinden önce müzakere edilmesi yolunda hükümet veya encümen tarafından yazı ile ve mucip sebeplerle vukubulan istek üzerine Büyük Millet Meclisince yapılan muameledir (içtüzük 74, 75, 79).

TAKDİRE BAĞLI MUAMELE *[alm. Ermessenshandlung, Ermessensakt. — fr. acte discrétionnaire. — ing. discretionary act].*

İdarenin takdir salâhiyetine dayanarak yaptığı hukuki muameleler, tasarruflardır.

TAKDİR HAKKI *[alm. richterliches Ermessen. — fr. pouvoir d'appréciation du juge. — ing. judicial discretion].*

1 — (MH) Kanunların; hayatın bütün hâdiselerini teferruatiyle ihata edememeleri yüzünden, bazı müşahhas hallerin icaplarını daha iyi ölçmeğe imkân bırakmak üzere, bazı ahvalde sadece ana hatları göstermek ve muayyen sınırlar koymak, yahut hakkaniyet ve dürüstlük kaideleri gibi umumi adalet ve ahlâk ölçüleri vermek suretleriyle hüküm ve kararlarında kanunların hakimlere verdiği serbestiye denir. (BK 161; MK 4, 143, 649, 273, 316, 319, 334, 389, 497, 537, 610, 649,695).

2 — (UH) Hukuk ve ceza usullerine şâmil olmak üzere:

Tahkikatın başlamasından karar veya hüküm ile bitmesine kadar yapılan muamelelerin her safhasında maslahatın hal ve icabına göre ittihaz ve icrasını kanunu kendisine bırakmış olduğu yerlerde hâkimin alacağı tedbirlere, vereceği kararlara saik olan fikrî intibalara veya vicdani kanaatlere dayanmak hakkıdır. Bilhassa, delillerin ikamesinde ve ikame olunan dellillerin iddia ve müdafaayı teyide olan kifayet mertebesini tâyinde çok önemlidir.

Cezada bunlara munzam olmak üzere: Sabit görülen bir suçun cezasını tâyinde o suçun bir yandan, işlenmesine sebebolan hallerin fail üzerinde yaptığı tesirlerin şiddeti, öte yandan suçla meydana gelen neticenin âmme vicdanı ve izani, adap ve ahlâkı, emniyet ve asayişi üzerinde yaptığı tesirlerin fenalığı veya tehlikesi derecelerine göre cezayı azaltıp çoğaltmak ve her iki suretle azaltıp çoğaltma miktarını tâyin etmek hususunda takdir hakkı en ehemmiyetli bir yer alır.

Bu hakka dayanan vicdani takdirler, hukuk ve cezada mucip sebeplere iktiran etmek ve bu sebepler tahkikat souuçlarına veya kanuna aykırı olmamak şartiyle taarruzdan masundur.

(HUMK 231, 234, 240. 256, 285, 286, 306, 308, 309, 319, 330, 337, 356, 367, 378, 425 v.s.; CMUK 14 f: 1, 27, 29, 44, 126, 128 f: 2, 237, 238, 239 son fıkra, 254, 257, 260, 266 f: 2. v.s.).

TAKDİRNAME Vazifesinde yararlık gösteren memurlara verilen takdir kâğıdıdır ki, doğrudan doğruya veya inzibat komisyonlarının kararlariyle, merkez memurlarına bakanlar, il memurlarına valiler tarafından verilir.

Bir takdirname bir tevbihi kaldırır, üç takdirname bir sene kıdem zammı gereklendirir (Memurin K 22, 25).

TAKDİR SALÂHİYETİ *[alm. Ermessen (der Verwaltungsbehörden).— fr. pouvoir discrétionnaire.— ing. discretionary power].*

Kanun vâzın·n evvelce bir hareket tarzı tesbit etmemiş olduğu bazı muamele ve tasarruflarda idarenin, tasarrufun mevzuunu veya saikini, yahut icra zaman ve mekânını tâyin ve intihap hususunda haiz olduğu serbestîdir. Bu serbestî idarenin hal ve iş icaplarına daha kolayca uymasını temin eder. Bir tasarrufun idarenin takdir salâhiyetine bırakılan unsurları kazai murakabeye tâbi değildir. Fakat tasarruf esas itibariyle, kazai murakabeye tâbidir. Kaza mercii tasarrufun diğer unsurlarının hukuk kaidelerine uygun o'up olmadığını tetkik ve takdireder,

TAKIM MUKAVELESİ *[alm. Gruppenarbeitsvertrag. — fr. contrat de groupe].*

İş verenle, mütaaddit işçilerden mürekkep bir takım namına hareket eden «takım kı avuzu işçi» arasında yapılan, müddeti ne olursa olsun yazılı olması mecburi olan, iş verenle takıma mensup her işçi arasında doğrudan doğruya yapılmış sayılan ve bu işçilerden herbirine ait ücretin iş veren tarafından ayrı ayrı kendilerine verilmesini icabettiren mukaveledir (İş K 11).

TAKİBAT *[alm. Strafverfolgung.— fr. poursuite. — ing. prosecution].*

Bir kimse hakkında suçtan dolayı yapılan adlî kovuşturma.

TAKİP *[alm. Betreibung, Zwangsbetreibung (İs); Vollstreckung, Zwangsvollstreckung (Al.). — fr. poursuite pour dettes. — ing. (compulsory) execution].*

Para veya teminat borcuna mütaallik bir ilâmın icrası, yahut ilâmsız olarak bir para borcunun tesbit ve tahsili için icra dairelerinde yapılan muameleler takip cümlesindendir.

İlâmsız takipler ya haciz, yahut rehnin paraya çevrilmesi, veya iflâs yollarından biriyle, yahut da poliçe, çek ve emre muharrer senetlere mahsus yolla yapılır. Bu son takip yolunda, icra ve İflâs Kanunumuza göre, alacaklı isterse haciz, isterse iflâs talebeder (İc İf K. 32, 42, 49, 58, 144, 145, 153 ve 154 - 166, 167-176).

TAKLİB-İ HÜKÜMET *bk.* Darbe-i hükümet.

TAKLİD (Taḳlīd) (Es.H.) Lûgatte, gerdanlık mânasına olan «Kılade» den alınmıştır. Gerdanlık takmak mânasınadır. Taklid i Kazâ ve taklid-i Seyf bu mânadan alınmıştır. Usuliyun ıstılahında, delilini bilmeksizin başkasının reyi ile âmil olmak demektir. Mukabili «İçtihat» dır.

TAKLİD-İ EMARET (Taḳlīd-i amārat) (Es H) Emaret, yani emirlik umurunu bir zata teffiz ve ihale etmektir.

TAKLİD-İ KAZÂ (Taḳlīd-i ḳażā) (Es. H.) Bir kimseyi hâkimliğe nasp ve tâyin etmektir. Takallüd - ü kaza ise hâkimliği kabul demektir.

TAKLİT *bk.* Sahtekârlık.

TAKRİR (Önerge) *[alm. (parlamentarischer) Antrag, Vorschlag. — fr. motion. — ing. motion].*

Meclis ve heyetlerde âza olanların mütalâa ve arzularını yazı ile ifade eden varakaya denir.

TAKRİR-İ NEBİY (Taḳrīr-i nabiyy) (Es H.) Peygamberin ümmetinden bir söz veya iş sudurunu görüpde nehyetmiyerek sükût etmesidir.

TAKSİM DÂVASI *[alm. Teilungsklage. — fr. action en partage. — ing. action for partition. — lât. partitio].*

Birden ziyade kimselerin müşterek veya iştirak halinde mülkiyeti altında bulunan menkul ve gayri menkul malların hisselerine göre aynen paylaştırılması ve bu suretle müşterek veya iştirak halinde mülkiyete nihayet verilmesi için hisse sahiplerinden biri tarafından diğerleri aleyhine açılan ve nizasız kazava tâbi dâvadır. (MK 583, 586, 602, 627, 628, 631; HMUK 561, 568).

TAKSİM MÜZEKKERESİ (Es.H.) Hâkim tarafından alâkadarların veya memurun talebi üzerine tapu dairesi gibi devaire yazılan ve müşterek bir malın suret i taksimini gösleren tezkeredir.

TAKSİYR (Taḳṣīr) (Es.H.) 1 — Emanette: Elinde emanet olan malı muhafazada kusur demektir. Meselâ, vedia olan para ve mücevherleri raf ve dolap gibi açık yerlerde bırakmak gibi.

2 — İcarda: Müstecirin mecuru ve ecirin müstecerrünfihi muhafazada kusur etmesidir.

TAKSİRATLI İFLÂS *[alm. einfacher (leichtfertiger) Bankrott. — fr. banqueroute simple. — ing. culpable bankruptcy].*

İşinin ve mallarının idaresinde gösterdiği kusurlardan dolayi iflâs eden şahsın halidir (İc İf K 310; TK 507; CK 507).

TAKSİRLİ SUÇLAR *[alm. Verbrechen aus Unvorsichtigkeit, Fahrlässigkeitsdelikte, fahrlässige Straftaten. — fr. délits d'imprudence].*

İradi olarak işlenen icabi veya selbi bir fiilden, fail tarafından istenmemiş olmalarına rağmen kanunun cezalandırdığı neticelelerin husule gelmesi halindeki suçlara denir.

Doktrinde taksire dayanan sorumluluğu izah hususunda en eski ve en fazla rağbet gören nazariye «tahmin nazariyesi» dir Bu nazariyeye göre taksirin cezalandırılması sebebi, suçtan husule gelmiş olan neticenin evvelden tahmini ve bilnetice fiilden vazgeçilmesi mümkün iken neticenin tahmin edilmemiş olmasıdır.

Ceza Kanunu, kasıt gibi taksiri de tarif etmemiştir. Kanunumuza göre bir fiilin taksirli suç olarak cezalandırılabilmesi, o fiilin kanunun hususi hükümlerinde taksirli bir suç olarak gösterilmiş olması şartına bağlıdır. Ceza Kanunu ancak muayyen şekillerdeki kusuru kabul eder, Kanunun kabul ettiği şekiller, tedbirsizlik, dikkatsizlik, meslekte, sanatta acemilik, emirlere, nizamlara riayetsizlik gibi hususlardır (CK 45).

TAKSİT (Taḳsīṭ) (Es. H) Borcun kısım kısım ve muayyen vakıtlarda tediye etmek üzere tecilidir.

TAKSİTLE SATIŞ *bk.* Satış. no. 14

TAKVİM (Taḳvīm) (Es H) Kıymet takdir etmektir.

TAKVİM YILI *bk.* Yıl.

TÂLİA (Ṭalī'a) (Cihatta) (Es.H.) Keşif kolları, düşmanın ahvalini anlıyarak mensup olduğu tarafa haber vermek üzere gönderilen şahıs.

Bu maksatla birlikte hareket eden eşhasa da tâlia denir. Cem'i «Talâyı» dır.

TALÂK (Ṭalāḳ) (Es.H.) Lûgatte boşamak, salıvermek, bir şeyden el çekmek mânasınadır. Istılahta nikâhı elfâz-ı mahsusadan biriyle halen veya mealen refetmektir. Refi keyfiyeti, talâk-ı bâinde halen ve talâk-ı rıc'ide de mealen, yani netice itibariledir.

a) **Talâk-ı Bâin (Ṭalāḳ-i bā'in)** Derhal zevciyeti izale eden talâktır.

b) **Talâk-ı Bıd'ıy (Talāḳ-i bid'iyy)** Karısını mukarenet zamanındaki tuhr'da veya hayız anında boşamaktır.

c) **Talâk-ı Far (Ṭalāḳ-i fārr)** Karının talep ve muvafakati olmaksızın kocanın maraz-ı mevtinde bâinen ika ettiği talâktır ki iddet içinde koca vefat edince mutlaka kendisine vâris olur.

ç) **Talâk-i Muallâk (Ṭalāk-i mu'allak)** Vukuu bir şartın husulüne talik olunan talâktır.

d) **Talâ-i Müneccez (Ṭalāḳ-i muncaz)** Bir şeye muallâk ve bir zamana muzaf olmıyan talâktir.

e) **Talâk-i Rıcî (Ṭalāḳ'i ric'iyz)** Karının iddeti içinde kocanın vazgeçmeğe hakkı olan tâtalâktır. Talâk'ı ric'î iddet bitmedikçe zevciyeti izale etmiven ve iddet içinde zevcin zevcesine müracaat hakkı olan talâktır.

f) **Talâk-i Sünni (Ṭalāk-i sunniyy)** Karısını mukarenet olmıyan tuhr'da boşamaktır.

TALEB-İ HUSUMET (Şuf'ada) (Es. H.) Teleb-i takrir ve işhattan sonra şefinin huzur-u hâkimde dâva etmesidir.

TALEB-İ MÜVASEBE: (Es. H.) Şefiin akd-i bey'i duyduğu mecliste derhal «ben mebiin şefiiyim«. Yahut «biş-şüfa talep ederim», demek gibi taleb-i şüf'aya delâlet eder bir söz söylemesidir.

TALEB-İ TAKRİR VE İŞHÂD: (Es. H.) Taleb-i müvasebeden sonra lâzım olan talebtir ki şefiin iki kişi huzurunda olarak mebiin yanında «bu akarı filân kimse iştira etmiş» yahut muşterinin yanında «sen filân akarı iştira etmişsin» yahut, henüz bâyi yedinde iken onun yanında «sen filân akarını filâna satmışsın ben ise şu cihetle onun şefiiyim taleb-i şüf'a etmiştim, şimdi dahi talep ederim şahit olunuz» demesidir.

TALEPNAME: Ceza usulü hukukunda müddeiumumilerin ilk tahkikatın açılması hakkında yazılı şekilde tanzim ettikleri kâğıda denir (CUK 163).

TÂLİK I — *[alm. Aushang, Anschlag. — fr. affichage. — ing. suspensiyon].* Bir ilânın alâkalılar tarafından öğrenilmesini temin için bir mahalle asılması, yapıştırılmasıdır. Tebliğ edilecek varakanın mahkeme divanhanesine tâlik suretiyle ilânı gibi (HMUK 123, 142; CMUK 271).

II — *[alm. Vertagung, Verschiebung, Aussetzung. — fr. ajournement, remise. suspension. — ing. adjournment; stay of procedings].*

1 — Adlî bir muamelenin muayyen bir zamana bırakılmasıdır. Keşfin tâliki gibi.

2 — Muhakemenin tâliki (Huhuk muhakeme usulünde): tahkikat veya muhakeme celsesinde yapılacak muamelelerin tamamlanmaması, veya tahkikatın devamına mâni diğer sebepler zuhuru ile celsenin muayyen bir zamana bırakılmasıdır (HMUK 401, 484, 489).

3 — Duruşmanın tâliki (ceza muhakemeleri usulünde): Ara vermeksizin cereyanına mâni sebepler dolâyısiyle, duruşmanın muayyen celsede yapılmıyarak başka bir zamana bırakılmasıdır (CMUK, 141, 210, 221).

4 — İcranın tâlikı (Tatil): İcra kanunu ile muayyen sebeplerden dolayı takip muamelelerinin muayyen bir zaman için durdurulmasıdır. Konkordato mühleti, fevkalâde mühlet, borçlunun karı veya kocası, kan veya sıhrî usul ve furugundan birisinin ölüm günü ile beraber üç gün, mirası red veya kabul müddeti, borçlunun hapis ve tevkifi halinde kendisine mehil tayini için lüzumlu müddetler, borçlunun ağır hastalığı halinde icra memuru tarafından tayin edilecek müddetler içinde takibin tâlikı gibi (?c. İf, K. 51, 56).

5 — Bir şeyin husulünü diğer şeyin husulüne bırakmaktır.

TÂLİKÎ ŞART *bk.* Şart.

TALİK (Es. H.) Sebili tahliye edilmiş olan esirdir. Cem'i «Tulâka» dır.

TÂLİK - UT - TAKRİR (Es. H.) Vakfa ait vazife tevcihlerinin hâkim tarafından bir şarta tâlik edilmesi demektir ki sahihtir.

Hâkimin bir zata hitaben «şu vazifenin sahibi ölürse, veya şöyle bir vazife inhilâl ederse sana tevcih ettim» demesi gibi.

Buna; «Talik-ut-takrir filvazâif» denir.

TALİMAT *[alm. Dienstanweisung, Wegleitung (ls) — fr instructions (de service).— ing. instructions, directions].*

Âmirlerin, meratibe salâhiyetine dayanarak maiyetindeki bir veya bir kaç memura veyahut hepsine takip edilecek hareket hattı hakkında verdikleri hizmet emirleridir.

Talimat ya muayyen memur ve memurlara verilir ve bu takdirde şahsi olur veya bir sınıf memura gönderilir. Bu halde «tamim, tahrirati umumiye, sirküler» gibi adlar alır. Talimatlar vatandaşlara mecburiyet yükletmezlerse de memurlar bunlara uymakla ödevlidirler. Kanun ve nizamlara aykırı olmayarak verilen bir emre (talimata) itaat etmemek suçdur (CK 526).

TALİMATNAME (yönetmelik) *[alm. Verwaltungsverordnung, Ausführungsverordnung, Verordnung.—fr. règlement. — ing. regulations].*

1 — Nizamnamelerin hükümlerini tavzih etmek veya kanun ve nizamnamelerin tatbikatında memurlara rehber olmak ve kanun ve nizamnamelere mugayir hükümlerini ihtiva etmemek üzere bir Bakanlık tarafından münferiden veya alâkadar Bakanlara müştereken yahut Bakanlar Kurulunca yahut belediyeler gibi mahallî idarelerce tanzim ve vazedilen objektif kaidelerdir.

2 — Teknik mahiyette olan askeri talimatnameler Başkomutanlık ve idari mahiyette olanlar Millî Savunma Bakanlığı tarafından tanzim olunur. Teknik talimatnameler teknik işlerin tatbikatında alâkalılara rehber olarak tanzim olunur. Bu talimatnameler muhtelif isimler altında neşrolunur, piyade, suvari, topcu, nakliye talimatnameleri gibi.

TALVEG HATTI *[alm. Talweg. — fr. thalveg.— ing. thalveg].*

İki devlet ülkesini birbirinden bir nehir veya ırmak ayırdığı zaman, hudut hattı bu su akımının en derin noktalarını takip eder ve bu hatta talveg hattı denir.

Talveg hattını hudut olarak kabul etmek usulü ilk defa 1801 senesinde Fransa ile Almanya arasında akdedilen Luneville muahedesinde kabul ve tatbik edildi.

TAMAMİYETİ MÜLKİYE *bk.* Ülke bütünlüğüne riayet.

TAMAMLAYICI HÜKÜMLER *bk.* İhtiyari hükümler.

TAM İLLİYET NAZARİYESİ *bk.* İlliyet.

TAMİM *[alm. Rundschreiben, Erlass, Verwaltungsanweisung. — fr. circulaire. — ing. circular letter].*

Üst bir makamın, idaresi altındaki memurlara verdiği emirlerdir. Bu emirler memurlara kanun ve nizamların tatbikında yol göstermeğe yarıyacak hususları ihtiva edip idare edilenler hakkında yeni bir hüküm ve kararı tazammun etmezler.

TAMİRE DEĞMEZ GEMİ *[alm. reparaturanwürdiges Schiff.— fr. innavigabilité relative (d'un navire). — ing. irreparability (of the ship)].*

Esas itibariyle tâmiri kabil olmakla beraber, tamir için zahmet ve masraflara girişmek iktisadi bakımdan büyük bir hata olan, yani yapılacak masraflarla kıymeti arasında aşırı derecede bir nispetsizlik bulunan gemidir. Kanuna göre bir geminin tâmire değmez bir halde olduğunu kabul ancak geminin tâmiri için yapılacak masrafların geminin ilk kıymetinin dörtte üçünden fazla olması ile kabildir (TK. 1020).

Geminin tâmire değmez bir halde bulunması birçok hallerde hukukan geminin «tâmir kabul etmez» bir halde bulunması gibi neticeler doğurur.

Tamire değmez bir halde bulunan bir gemi denize de elverişsiz demektir.

TAMİR KABUL ETMEZ GEMİ *[alm. reparaturunfähiges Schiff. — fr. innavigabilité absolue (d'un navire). — ing. irreparability (of the ship)].*

Tamir kabul etmemezlik hali iki türlü olur:

1 — Geminin mutlak olarak tamir kabul etmez bir halde bulunması: bu halde imkânsızlık mutlaktır; geminin tamiri hiçbir suretle kabil değildir.

2 — Esas itibariyle geminin tamiri kabil olmakla beraber havuz, malzeme, işçi gibi tamir için zarurî vasıtaların mevcut olmamaları yüzünden geminin bulunduğu yerde tâmiri mümkün olmaz ve tâmiri kabil olabileceği başka yere gemiyi sevketmeğe de imkân bulunmazsa, bu takdirde imkânsızlık nispîdir (TK 1020).

Tâmir kabul etmez halde bulunan bir gemi denize de elverişsiz demektir.

TAM KAZA DÂVALARI *[alm. verwaltungsrechtliche Klagen, Verwaltungsklagen. — fr. recours de pleine jurisdiction. — ing. administrative actions].*

Bir âmme hizmeti ifası münasebetiyle icra veya ittihaz edilen idarî fiil ve kararlardan dolayı hakları haleldar olan şahıslar tarafından âmme müesseseleri aleyhine ikame edilen dâvalarla, umumi hizmetlerden birini ifa maksadiyle akdedilen mukavelelerden dolayı âkitler arasında çıkan ihtilâf dâvalarıdır. Bu dâvalar, tıpkı medenî hukuktan doğan ve umumi mahkemelerde ikamesi caiz olan tazminat, istirdat, men'i müdahale vesaire dâvaları gibidir. Bu dâvalar neticesinde verilen hükümler haleldar olan hakkın tazmini şeklinde tecelli eder: istimlâk kararına münafi hareketler, inşa ruhsatiyesini haiz iken inşaata müsaade olunmaması, bir memura maaşının verilmemesi veya istihkakının bir sebeple kesilmesi, barem mucibince terfii iktiza ederken terfi ettirilmemesi suretinde sayılabilecek dâvalarla mutlak surette vergi tahakkuk, tarh ve tahsilinden çıkan dâvalar ve imtiyazlı şirketler ile âkit âmme müessesesi arasında zuhur edecek ihtilâftan doğan dâvalar tam kaza dâvalarından netice itibariyle farklıdır (Devlet Şûrası K 23 f: A. B.).

TAM SAYI *bk.* Mürettep Aded.

TANIK *bk.* Şahit.

TANIMA *[alm. Anerkennung. — fr. reconnaissance. — ing. acknowledgment, recognition].*

1 — Devletler umumi hukukunda tanıma muhtelif mânalarda kullanılır:

a) Devletlerin tanınması: bir devletin, evvelce siyasi mahiyette teşkilâtlanmamış bulunan bir câmiayı bir devlet telâkki eylemek ve onunla münasebetlere girişmek hususundaki, iradesini beyan eylemesidir.

b) Muharip tanıma: bir devletin artık âsileri muharip tanıyacağını ve bundan böyle harb hukukundan istifade eyliyeceklerini onlara beyan eylemesidir.

c) Millet olarak tanıma: bir devletin henüz istiklâline sahip bulunmıyan ve başka devlet arazisinde yaşıyan bir câmiaya karşı, istiklâlini kazandığı takdirde, kendisini müstakil devlet olarak tanımak niyetinde olduğunu beyan etmesidir. Umumi Harb (1914-1918) sırasında müttefiklerin Polonyayı, Çekoslovakyayı tanımaları gibi.

2 — Hususi hukukta tanıma: evlenme dışında doğan çocuğun tabiî babası yahut babasının ölümü veya temyiz kudretini kaybetmesi halinde babasının babası tarafından kendisinden olduğunun, mahsus şekil ve merasim dairesinde, kabul edilmesine denir ki, bununla çocuğun babası belli olur ve baba ile çocuk arasında «sahih olmıyan nesep» münasebeti teessüs eder (MK 290 vd).

TA'IN (Tā'n) (Es. H.) Şahadetin kabulüne mâni olan bir şeyi, meşhud-ün aleyhin şahitlere isnât etmesidir. Meşhud-ün aleyhin şahidin, «müddeinin infakiyle taayyüş eden adamıdır, ecir-i hâsıdır, şerikidir, kefilidir.» demesi gibi.

TANSİS ALEL-ESAMİ (tanṣīṣ 'ala-'l-Asāmī) (Vakıfta) (Es.H.) Bir zümreden isimleri sayılmak suretiyle gösterilen meşrut-ün lehleri ifade etmek üzere kullanılan hususi bir ıstılâhtır.

TANZİFAT VERGİSİ *[alm. Strassenreinigungsabgabe, Müllabgabe. — fr. taxe des ordures ménagères].*

Belediye Vergisi ve Resimleri Hakkındaki 423 No. lu kanuna dayanarak alınan ve belediye gelirlerinden olan bir vergidir. Belediye sınırları içindeki evler meskûn olduğu müddetçe, yazılı kıymetleri üzerinden, sahiplerinden muayyen nispette belediyelerce alınan vergidir.

TANZİMAT *bk.* Gülhane Hattı Hümayunu.

TANZİMAT DAİRESİ Bugünkü Danıştayın, 3546 sayılı kanundan sonra, birinci daire adını alan dairesine bu kanunun yürülüğe girdiği tarihe kadar verilmiş olan isimdir. Tanzimat dairesi 1288 tarihli irade ile ihdas edilmiş olup asıl vazifesi kanun ve nizamları tetkik ve icabında tefsir etmek idi. Bugünkü Birinci Daire kanun ve tüzük tasarılarını ve tüzüklere ait yorum taleplerini, idari makamlar arasında vazife ve salâhiyetten doğan ihtilâfları ve Danıştayın diğer dairelerinin vazifeleri dışında kalan işleri tetkik eder (Devlet Şurası K 13).

TAPU (Es.H) Tapu türkçe olup lûgatte itaat ve intikal mânasınadır.

Arz-ı mirî mutasarrıfının iktisap ettiği tasarruf hakkına mukabil peşin olarak rakabe sahibine ödediği paradır.

Bu bakımdan «muaccele» denilen şu bedel ekseriya milk bir yerin değerine yakın bir meblağdır. Teffiz akdiyle rakabe mâliki tarafından elde edilen bazan «menafi-i hazine», bazan «menafii emirîye» denilen dört türlü menfaatten birini teşkil eder.

TAPU SENEDİ *[alm. Grundbuchauszug. — fr. titre de propriété foncière. — ing. deed of real estate, extract from land register].*

1 — Gayrimenkulün tasarrufunda mülkiyetin delili olmak üzere ve talep halinde tapu idarelerince mâliklere verilip içerisinde mâlikin adı ve saniyle gayrimenkulün kadastro vaziyeti veya hudutları ve cins, miktar ve kıymeti tesbit edilmiş olan vesikadır (Tapu K; Tapu Sicilli Nz).

2 — (Es. H.). Tasarruf vesikasıdır. Buna eskiden «Sened i hakanî» de denirdi.

TAPU SİCİLİ *[alm. Grundbuch. — fr. registre foncier. — ing. land register, official title register].*

Gayrimenkuller üzerindeki aynî hakların hallerini göstermek üzere devletçe tutulan resmî sicile denir. Tapu sicilini tanzim eyliyen hukukun maddî ve şekli olmak üzere iki yönü vardır.

Şeklî tapu sicili hukuku: Tapu sicilinin nasıl kurulup yürütüleceğini tanzim eyliyen hukuk kaidelerini ihtiva eder. Maddi tapu sicili hukuku ise, tapu kütüklerine yapılan tescil, terkin ve değişikliklerin aynî hak üzerine vâkı tesirlerini tanzim eyler.

Tapu sicilinde, âmme itimadı prensipi cereyan eder (MK 910, 937, 633; Tapu K; Tapu Sicili Nz.).

TAPU-YI MİSİL (tapu-yı misl) (Es. H) Bîgaraz ehl-i vukufun tâyin ve takdir eyledikleri tapudur.

TAPU-YI MİSİL İLE İNTİKAL (tapu-yı misl ile intikal) (Es. H.) Arazi-i emîriyenin intikal hakkına nâil mirasçıya bîgaraz erbab-ı vukufun takdir edecekleri tapu mukabilinde halefiyet yolu ile geçmesi demektir. Hicrî 975 tarihli kanun mucibince erkek evlâdı bulunmıyan kimsenin mutasarrıf olduğu arazinin kız evlâdına tapu-yı misil ile intikali gibi.

TARAFEYN (tarafayn) (Es.H.) İki taraf demektir ki hâdiseye ve akde göre mahsus isimleri vardır.

Meselâ: Akd i bey'de tarafeyn «bâyi» ile «müşteri» dâvada tarafeyn «müddei» ile «müddeaaleyh» tir.

TARAFLAR (İki taraf) *[alm. Vertragsparteien, Prozessparteien, Parteien. — fr. parties (d'un contrat, d'un procès). — ing. parties (of transaction or proceeding)].*

1 — (M.H.) Bir akdi yapan veya namlarına temsilen akit yapılan kimselerdir (BK. 1).

2 — Usul hukukunda: Dâva ikame eden veya aleyhine dâva ikame olunan şahıslardır. Hukuk dâvasında dâvacı ve dâvalı ceza dâvasında maznun, şahsî dâvacı, müdahil dâvacı; icra takibinde alacaklı ve borçlu tarafları teşkil eder (HMUK. 38 vd; İc İf K. 18).

Taraflardan olmıyanlara üçüncü şahıs *[alm. Dritter, Drittperson. — fr. tiers personne. — ing. third party. — lât. tertius].* denir.

TARAFLARIN TAADDÜDÜ *bk.* Birlikte dâva.

TARD *[alm. Ausstossung (aus dem Heer). — fr. élimination de l'armée; demission de la qualité de militaire].*

(As. H.) Subaylarla gedikli erbaşlar hakkında mevzu fer'î bir cezadır. Bu ceza askerî rütbe ve unvan ve memuriyetlerin ve hizmet esnasında kazanılmış olan tekaüt vesair hakların kaybedilmesini, nişan ve madalyaların diploma ve şahadetnamelerin geri alınmasını ve orduya subay, memur, gedikli olarak tekrar kabul olunmamayı mucip olur (As CK. 30, 31).

TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ *[alm. Landwirtschaftliche Kreditgenossenschaften. — fr. sociétés coopératives agricoles de crédit].*

Bilhassa küçük çiftçiye muhtaç oldukları işletme sermayesini müteselsil kefaletleriyle temin için kurulan kooperatif şirketlerdir. Ana mukaveleleri devletçe tek formüle göre tertiplenmiştir.

Bunlar T.C. Ziraat Bankasının ve Ticaret Bakanlığının murakabeleri altındadır. Tarım kredi kooperatiflerinin işlerini de münhasıran T.C. Ziraat Bankası yapar (Tarım kredi kooperatifleri K.).

TARIM SATIŞ KOOPERATİFİ *[alm. Landwirtschaftliche Absatzgenossenschaften.—fr. sociétés coopératives agricoles de vente].*

En az on çifçi arasında, sermayesi ve ortakları değişebilmek ve mesuliyeti mahdut olmak üzere kurulan kooperatiftir.

Çifçi olmıyanlar, kooperatifin çalıştığı ürünler üzerinde ticaret veya komisyonculuk yapanlar bu kooperatife giremezler. En az üç tarım satış kooperatifi, Ticaret Bakanlığının müsaadesiyle, birlik kurabilir.

(Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında K.).

TARİHÇİ HUKUK MEKTEBİ *[alm. Historische Rechtsschule. — fr. école historique du Droit. — ing. Historical Law School].*

Âdâp ve ahlâkta ve dilde olduğu gibi Hukukta da kaynak olarak «millî ruh», «halkın ruhu» (Volksgeist) mefhumunu esas olarak alır ve bunu, hukukun özlülüğünü ve canlılığını göstermeğe yarıyan bir kıymet ölçüsü olarak tanır. Bundan dolayı Tarihçi Hukuk Mektebi

Örf ve Âdet Hukukunu bir uzviyet gibi mütalâa eder, ona, az-çok keyfi bir surette vazedilmiş gözüyle baktığı Müspet hukuka nispetle daha yüksek bir mevki verir. Bu Mektep, bu suretle münferit tarihi hâdiselerin müşahhas (konkret) fikrîliğini, ruhîliğini anlamak imkânlarını elde etmeğe azçok muvaffak olmuş sayılır. Mamafi bu mektep mensupları tarafından yazılmış tarihi tetkiklerde bir takım sosyolojik bilgiler toplanmışsa da bu bilgilerin bir terkibi yapılamamış, fazla bir bedbinlik ve umumîleştirmeden çekingenlikle Ferdi. Olan'da kalınmış ve bunun neticesi olarak Filolojism, Historism ve metafiziksiz surî (formel) Rasyonalism çıkmazlarına düşürmüştür.

TARİKATLAR VE MEZHEPLER *[alm. Orden und Konfessionen (Glaubensbekenntnisse).— fr. ordres et cultes. — ing. orders and confessions].*

Mezhep de din gibi medenî hakların biridir. Hiçbir kimse mensup olduğu din ve mezhepten dolayı muahaze edilemez.

Fert tarikata intisapta aynı surette serbest değildir. Tarikat âyinlerinin yapıldığı yerler kapatılmış, tarikatlara mahsus unvan ve sıfatlar, kıyafet ve kisveler menedilmiştir (Anayasa 75; 677 no.lu kanun).

TARİK BEDELİ *bk.* Yol mükellefiyeti.

TARÎK-İ ÂM (ṭarīk-i 'āmm) (Es. H.) Herkesin geçebilmesi için terk olunan yoldur.

TARİK-I HÂS (ṭarīk-i ḫāṣṣ) (Es. H.) Çıkmaz sokak, muayyen mülk sahiplerinin faydalandığı yol demektir. Tarik-ı âm mukabilidir.

TARRAR (ṭarrār) (Es. H.) Yankesici, yani uyanık bir kimsenin üzerinde hıfzetmekte olduğu malını gafletinden bilistifade bir hile ile alan şahıstır ki «sârik» hükmündedir.

TASARI *bk.* Kanun lâyihası.

TASARRUF *[alm. Verfügung. — fr. disposition. — ing. disposition; disposal. — lât. dispositio].*

1 — Medeni hukukta tasarruf, mameleke dâhil bir hakkın doğrudan doğruya devrini, ilzamını, muhteviyatı itibariyle değişmesini veya ortadan kalkmasını husule getiren bir veya birçok taraflı hukuki muameledir. Buna mukabil bir hakkın ziyaını veya eksilmesini husule getirmeyip bu neticeyi hazırlıyan, yani borçlunun mamelikini bir borçla ilzam eyliyen bir veya çok taraflı hukuki muamelelere «taahhüt» (iltizamî muamele) denilir. Taahhütler tasarruflarla ifa edilir. Bir satış akdi «taahhüt» ve satılan şeyin alıcıya teslimi «tasarruf»tur. Bir hukuki muamele aynı zamanda tasarruf ve taahhüdü ihtiva edebilir. Aynı zamanda ibra ile beraber bir borcun deruhte olunması gibi (MK. 624, 625 626).

2 — Âmme hukukunda tasarruf, idare makamlarının âmme işlerinde salâhiyetlerine dayanarak yaptıkları muameleler ve aldıkları kararlardır.

3 — (Es. H.).

a) Bir mal veya hakkı, kavlî yahut fiilî bir surette kullanmaktır: Satmak, kiralamak, âriyet, emanet vermek, hiyarla bir akdi feshetmek gibi tasarruflar kavlî; intifa, istihlâk, yapmak, yıkmak gibi tasarruflar fiilî tasarruftur.

b) Eski hukukumuz bu günkü zilyetlik mefhumunu tasarruf tâbiri ile ifade ederdi. Bundan dolayıdır ki icareteynli vakıf sahiplerine «malik» değil «mutasarrıf» denirdi.

TASARRUF EHLİYETİ *[alm. Verfügungsbefugnis. — fr. pouvoir de disposition. — ing. power of disposition].*

Tasarruf eden kimse ile tasarruf olunan hak arasında hukuki bir alâkanın bulunduğunu anlatan bir tâbirdir.

Kaideten medeni ehliyeti haiz olan kimse tasarruf ehliyetini de haiz olur. Fakat, bazı hallerde, hak sahibi medeni ehliyete sahip olduğu halde, tasarruf salâhiyetinden tamamen veya kısmen mahrum kalır. Terekenin resmen idaresinde (MK. 533), resmi tasfiyede (MK. 572 vd.) mirasçının tereke malları üzerinde tasarruf hakkı yoktur. Kezalik müflis masaya giren mallarda tasarruf edemez (İc. İf. K. 191). Evli kadın birliğe dâhil kendi malları üzerine ancak birliği temsildeki salâhiyeti nispetinde tasarruf edebilir (MK. 199). Bir alacak üzerinde intifa' veya rehin hakkı bulunuyorsa alacaklı bazı tasarruf muamelelerini ancak kanunun koyduğu şartlar dairesinde yapabilir (MK. 745 f. 2,875 f. 2). Bu ve emsali mahiyeti haiz olan takyitlerin bazen âmme menfaatinin muhafazası (MK, 357; CK 33; Ceza Kanununun mer'iyete vaz'ına müteallik K. 10) bazan da alacaklının bir malı iktisap edebilme hakkının himayesi (istihkak dâvasının mevzuunu teşkil eden malların haczinde olduğu gibi) maksadı ile konulan kazai bir memnuiyetten tevellüd etmesi mümkündür. Ancak, fert kendi iradesile tasarruf salâhiyetini takyit edemez (MK. 784 f. 1). Bu bakımdan medeni ehliyetle tasarruf ehliyeti arasında bir fark yoktur. Fakat, medeni ehliyetin takyitleri hak sahibinin himayesine matuf olduğu halde tasarruf ehliyetinin takyidi üçüncü şahısların ve bilhassa alacaklıların himayesini istihdaf eder. Bu itibarla, menfaati himaye olunan üçüncü şahıs, yapılan muameleye rıza gösterirse tasarruf ehliyetsizliği ortadan kalkar. Kezalik karşı tarafın hüsnü niyeti medeni ehliyetsizlikten doğan eksikliği tamamlıyamadığı halde tasarruf ehliyetsizliğinden mütevellid noksanı bazan tamamlar (MK. 901), bazan da tamamlıyamaz (MK. 199; İc. İf. K. 191, 192).

TASARRUF MUAMELELERİ *[alm. Verfügungsgeschäfte. — fr. actes de disposition. — ing. acts of disposal].*

Mamelek yahut bir mal üzerinde ipotek gibi aynî bir hak tesis eden veya mamelekin aktif kısmında eksilme vucuda getiren muamelelerdir. Bu muameleleri ancak tasarruf ehliyetini haiz olanlar yapabilir.

TASARRUF NİSABI *[alm. Verfügungsfreiheit (des Erblassers), verfügbare Quote. — fr. quantité disponible. — ing. disposable portion of estate].*

Mahfuz hisse sahibi mirasçısı olan bir şahsa ait malların, üzerinde ölüme bağlı tasarruflar yapılabilecek kısmına denir. Bu kısım dışında kalan mallar da mahfuz hisseyi teşkil eder (MK 452).

TASARRUF SANDIKLARI *[alm. Sparkassen. — fr. caisses d'épargne. — ing. savings banks].*

Hükümetçe mezun kılınan bir il ve belediye tarafından ihdas edilmiş olup halkın tasarruflarını kabul eden ve devletin himayesi ve kefaleti altında bulunan tüzel kişiliği haiz müesseselere denir.

TASARRUF-U ŞERÎ (taṣarruf-i şar'iyy) (Es. H.) Satmak, bağışlamak, vekâlet, kefalet, havale, teslim gibi muamelelerdir ki fiilî ve kavlî olarak ikiye ayrılır:

a) **Tasarruf-u fiilî** (taṣarruf-i fi'liyy) Fiil ile olan tasarruftur. Cem'inde «tasarrufatı fiiliye» denilir. Bir malı istihlâk etmek gibi.

b) **Tasarruf-u kavlî** (taṣarruf-i ḳavliyy) Beyi, icar, kefalet, havale, ikrar, hibe, nikâh, talâk gibi söz ile yapılan tasarruflardır. Cem'i «tasarrufatı kavliye» dir.

TASARRUF-U MÜLLÂK (tasarruf-i mullāk) (Es.H.) Bir milkte yalnız mal sahibinin yapması caiz ve sahih olan tasarruftur.

TASDİK (Onama) *[alm. behördliche Bestätigung, Genehmigung, Beglaubigung, Ratifikation, Fertigung (İs.). — fr. homologation, ratification, légalisation. — ing. ratification. — lât. ratihabitio].*

Bir hukuki muamelenin, teşrii, kazai veya idari bir kararın doğruluğunu veya kanuna uygunluğunu beyan etmektir.

Aşağıdaki hukuki neticeleri doğurur.

1 — Anayasa ve idare hukukunda: teşrii veya idarî bir kararın şekil bakımından varlığının bir şartıdır: Muahedelerin, inhisar ve malî taahhüdü mutazammın mukavelelerle imtiyazların Büyük Millet Meclisince tasdiki, kanunların devlet reisi tarafından tasdiki, bazı memuriyet tâyinlerinin ait olduğu Bakan ve Devlet Reisi tarafından tasdiki gibi.

Devlet Reisinin tasdikine «Yüksek tasdik, âli tasdik» denilmektedir.

Mülga Kanunu Esaside kanunun mer'iyeti hüküm darın tasdikine bağlı idi; Anayasaya göre Cumhurbaşkanı kanunları ilân eder (Anayasa 35).

2 — (MH) da: a) Bazı hukuki muamelenin mutebar olmasının bir şartıdır: Boşanma veya ayrılığın fer'î hükümlerine dair karı ve koca arasındaki mukavelenin yargıç tarafından, karının şahsi mallarına veya mal ortaklığı usulüne tâbi mallara dair karı ve koca arasındaki hukuki tasarruflarla, koca menfaatine olarak karı tarafından üçüncü şahsa karşı iltizam olunan borçların sulh yargıçlığınca tasdiki gibi (MK. 150, 169).

b) Hukuki muameleye resmiyet vermek ve onu tevsik etmek için yapılır: Noterin bir mukaveleyi tasdik etmesi gibi.

c) Resmî bir makamda mevcut bir kayıt veya bir vesika suretinin aslına uygunluğunu beyan için yapılır: Dairede saklı asıl, örnek, kütüklerden veya alâkalıların getirdikleri kâğıtlardan noter tarafından çıkarılan suretlerin tasdiki, tapu memuru tarafından tapu kıymet örneklerinin tasdiki, yargıç tarafından mahkeme ilâmlarının dosyasındaki aslına uygunluğunu tasdik gibi.

3 — Usul hukukunda: a) Mahkeme kararının kat'iyet iktisabetmesi için yüksek derecedeki merci tarafından yapılır: Temyiz edilen bir hükmün veya resen temyize tâbi ceza hükmünün Yargıtayca tasdiki gibi.

b) Bazı ceza ilâmlarına infaz kabiliyeti vermek için yapılır: Askerî ceza usulünde seferber olan askerî mahkemelerin hükümlerinin infaz lüzumunu tazammun etmek üzere komutan tarafından tasdiki gibi (As MUK. 249 - 257).

4 — Yazılı bir beyanın (ifadenin) beyanı yapan kimse tarafından imza ile tevsik edilmesine de tatbikatta (tasdik) denilmektedir: senedin borçlu tarafından tasdiki, tanığın ifadesini imzasiyle tasdik etmesi gibi.

TASDİKNAME *[alm. Zertifikat, Bescheinigung, Attest. — fr. certificat, attestation. — ing. certificate, attestation].*

Resmî daire, hususi müessese veya şahıslar tarafından alâkalıların talebi üzerine verilen ve bir hizmetin, veya vazifenin, yahut bir muamelenin ifa edildiğini gösteren vesikadır.

TASFİYE *[alm. Liquidation, Abrechnung, Auseinandersetzung.— fr. liquidation. — ing. winding-up].*

I. Neticeleri henüz belli olmıyan hesap ve muameleleri tetkik ve tanzim ederek aktif ile pasif arasındaki farkı tâyine yarıyan ameliyelere denir.

Tasfiye, borsa tâbiri olarak kullanılınca vâdeli muamelelerin tâyin edilen zamanlarda kesilmelerini ifade eyler.

Ticaret şirketlerinde tasfiye: Bir şirketin fesih veya infisahı üzerine şirket alacaklarının, mallarının ve borçlarının tâyin ve tesbitiyle alacaklar tahsil ve mallar nakde tahvil edilerek borçların ödenmesini ve geri kalanın şeriklere kanun ve esas nizamname hükümlerine göre verilmesini temin eden muamelelere denir. Tüzel kişiliği haiz şirketlerde bu muameleleri tasfiye memurları *[alm. Liquidatoren. — fr. liquidateurs. — ing. liquidators]*. yaparlar (TK. 210 vd; 272, 446 vd.)

İflâs sebebiyle infisah eden şirketin tasfiyesi İcra ve İflâs kanunu hükümlerine tâbidir.

II. İflâsta: Müflise ait ve haczi kabil malların, alacakların ve hakların tesbitini, borçların ödenmesini temin eden icra muamelelerinin tamamıdır. İki şekilde olur:

1 — Âdi tasfiye; İflâs dairesince iflâs kararının ilânı ve müflise ait malların tesbiti ve muhafazası için lâzım gelen tedbirlerin alınmasiyle başlar. Masaya ait hiçbir malın bulunmaması halinde «tasfiyenin tatili» ile biter. Tasfiye masraflarını koruyacak kadar masaya ait malın bulunması takdirinde iflâs dairesinin ilân suretiyle daveti üzerine «ilk alacaklılar toplantısı» yapılır. Bu toplantıda «iflâs idaresi» seçilir.

Bu idare tasfiyeye taallûk eden işlerde iflâs masasının kanunî mümessili sıfatiyle hareket eder, bilhassa alacakları tahkik, sıralarını tâyin eyler. Bundan sonra alacakları tamamen veya kısmen idarece kabul edilen alacaklılar davet edilerek «ikinci alacaklılar toplantısı» yapılır. Bu toplantı iflâs idaresinin yaptığı tasfiye muamelelerini tetkik eder, iflâs idaresinin vazifelerinde devam edip etmemeleri hususunda ve tasfiyeye ait diğer hususlarda icap eden kararları alır. İflâs idaresi masaya giren malların, alacak ve hakların paraya çevrilmesi ve paraların paylaştırılması suretiyle tasfiyeye devam eder. Tasfiye mahkemenin «iflâsın kaldırılması» veya «iflâsın kapanması» hakkındaki kararıyle sona erer.

İflâs açıldıktan sonra altı ay içinde tasfiye edilmek lâzımdır.

Tetkik mercii icabına göre bu müddeti uzatabilir (İc. İf. K. 182, 208, 219-256).

2 — Basit tasfiye: Müflise ait malların, alacak ve hakların tespiti ve paraya çevrilmesi, alacakların tahkiki ve sıralarının tâyini ve paraların paylaştırılması muamelelerinin başka merasime mahal kalmaksızın iflâs dairesi tarafından yapılmasından ibarettir. Tasfiyenin

kapanmasiyle sona erer. Bu usul ancak: a — iflâs dairesince defteri tutulan mallar bedelinin âdi tasfiye masraflarını korumayacağının anlaşılması ve alacaklılardan biri tarafından aksine bir talep yapılmaması halinde (İc. İf. K. 218). b — adî tasfiyenin altı ay içinde yapılamaması üzerine alacaklılar tarafından o yolda bir karar verilmesi halinde tatbik olunur (İc İf K 256).

III — Mirasta *bk.* Resmi tasfiye

TASFİYE MEMURU *bk.* Tasfiye; Resmi Tasfiye.

TASHİH *[alm. Berichtigung, Klagänderung. — fr. réformation. — ing. rectification, adjustment].*

Bir hukuki muamelede, bir kararda veya resmî sicil ve kayıtlarda vâkı bir yanlışlığın alâkalı şahıs veya makam tarafından düzeltilmesidir (HMUK. 80, 459; CMUK. 402; BK. 24 sf).

TASHİH DÂVASI *[alm. Berichtigungsklage. — fr. action en réformation].*

Resmî sicillin, kaydın düzeltilmesini tazammun eden dâvadır: Ahval-i şahsiye sicilinin tashihi (MK. 38; Nüfus K. 11), tapu sicilinin tashihi (MK. 935; Tapu K. 33; Tapu Sicil Nz 109) gibi.

TASHİH-İ DÂVA (taṣḥīḥ-i daʿvā) (Es. H.) Fâsit ve kabil-i tashih olan dâvayı müddeinin sahih bir hale getirmesidir.

TASHİH-İ KARAR *[alm. Berichtigungsbeschluss. — fr. recours en réformation (en réforme)].*

Yargıtay hususi daireleri ve umumi heyetleri ile Yargıtay dâva daireleri veya umumi heyetinden ve Askerî Temyiz mahkemesinden verilmiş olan kararların muayyen ve mahdut sebeplerin mevcudiyeti halinde aynı mercide tekrar tetkikiyle değiştirilmesini, düzeltilmesini, tamamlanmasını temin eden ve tarafların müracaat edebilecekleri kanun yoludur. Ceza işlerinde tashih-i kararı istiyebilmek yalnız Başsavcılığa aittir (HMUK. 440-442; CMUK. 322; Devlet Şûrası K. 50; As MUK. 244).

TASHİH-İ SİN *bk.* Yaş tashihi.

TATBİK (uygulama) 1 — *[alm. Schriftenvergleichung. — fr. comparaison d'écritures].* Yazı, imza tatbiki: münazaalı bir hususu ispat için mahkemeye ibraz edilip kendisine nispet olunan kimse tarafından inkâr edilen veya tanınmıyan yazı veya imzanın, ona ait olmadığı hakkında kanaat elde etmek için, kendisinin olduğunda şüphe edilmiyen yazı ve imza ile karşılaştırmak şeklinde yapılan tahkik muamelesidir. Hasma ait olduğunda şüphe edilmiyen ve tatbike esas tutulan yazı ve imzaya «medar-ı tatbik» denir. Hukuk muhakeme usulünde medar-ı tatbik yazı ve imza mahdut ve muayyen dir. Yargıç tatbiki bizzat yapabileceği gibi bilir kişi marifetiyle de yaptırmasına karar verebilir (HMUK. 309; İc. İf. K. 68; CMUK. 85). *bk.* istiktâp.

2 — Tapu senetleriyle plânların mahalline tatbiki: sıdiyeti veya hududu münazaalı olan gayrimenkul üzerindeki ihtilâflı hal için her iki tarafın ibraz ettikleri tapu senetleriyle, tedavül kayıtlarının ve plânların, dâva mevzuu olan gayrimenkulün bulunduğu hâl ve vaziyet ile yerinde karşılaştırılması şeklinde bir tahkik muamelesidir.

Bu muamele yargıç tarafından bizzat yapılabileceği gibi bilir kişi marifetiyle yaptırmasına veya muamele sırasında bilir kişi dinlenmesine karar verilebilir.

3 — Kanunun tatbiki: *[alm. Rechtsanwendung, Anwendung des Gesetzes, Subsumption unter das Gesetz. — fr. application de la loi. — ing. application of the law].*

Bu hususdaki ana prensip Medeni Kanunun birinci maddesinde gösterilmiştir. Buna nazaran kanun lâfzı ile veya ruhu ile temas ettiği bütün meselelerde mer'idir. Kanunda sarahat olmıyan hususlarda örf ve âdete bakılmak ve örf ve adet dahi yok ise hakim kanun vazıı olsa idi ihtilâflı meseleye dair nasıl bir hüküm vazedecek idise ona göre hüküm verilmek icabeder. Ancak yargıç, yalnız kanun vazıı sıfatiyle değil, kanunun lâfzını veya ruhunu tatbik ederken, örf ve âdeti nazara alırken dahi ilmi içtihatlardan, kazai kararlardan faydalanmalıdır. Kanunların tatbikına dair olan bu umumi kaide borç münasebetleri ihdas eden akitlerde de tatbik olunur Fakat bu surette mukavelelerin ikmali mevzuu bahistir. Bu bakımdan Ticaret Kanunu ile Borçlar Kanunu arasında fark vardır. Ticaret Kanununa göre ticari meselelerde evvelâ kanunen muteber mukaveleler, saniyen ticaret kanunlarının sarahat veya delâleti nazara alınmak lâzımdır. Bunlarla mesele halledilemediği takdirde ticari âdetler tatbik, mahallî ve hususi adetler umumi adetlere tercih olunur. Bu tertibe riayet mecburiyeti de vardır. Fakat kanun bunun hilâfını da emredebilir (TK. 3). Halbuki Borçlar Kanununda böyle bir sıra bahis mevzuu değildir. Filhakika, Borçlar Kanununun bir çok maddelerinde örf ve âdetin kanundan evvel geleceği tasrih edilmiştir (BK 80, 111 f. 2, 156 f. 2, 157 f. 1, 182 f. 2, 185, 186, 208 f. 2. 266 f. 1, 279).

Yargıç resen Türk kanunları mucibince hüküm verir. Bir yabancı kanunun tatbiki lâzım gelen hallerde, buna istinadeden taraf, o kanun hükmünü ispat ile mükelleftir (HMUK. 76).

TATBİKAT KANUNLARI *bk.* İntikal devresi hukuku.

TATBİK-İ HAT-TU HATEM İhtilâflı olan yazı veya mührün vüsukunu tesbit için yapılan tatbiktir.

TATİL GÜNLERİ *bk.* Ulusal bayram ve genel tatiller.

TATİL-İ İŞGAL *bk.* Grev ve lokavt.

TATİL-İ MUHASEMAT *bk.* Muhasematın tatili.

TATİL-İ TEDİYAT *bk.* Ödemelerin tatili.

TAVASSUT 1 — (DUH) *[alm Intervention, Vermittlung, gute Dienste — fr. intervention, médiation ordinaire, bons offices. — ing. mediation, intervention, good offices].* İki veya daha ziyade devlet anlaşmazlık halinde bulunduklarında üçüncü bir veya birkaç devletin araya girerek bir hal sureti teklif etmesine denir. Dostane teşebbüsten farklı olarak, tavassutta bulunan devlet müzakerelere iştirak eder. Bir de hususi tavassut vardır ki, bunda anlaşmazlık halinde bulunan devletlerden her biri kendisi adına müzakerelerde bulunmak üzere birer üçüncü devlet seçerler ve görüşmeler bunlar arasında yapılır.

Anlaşmazlık halinde bulunan devletler, tavassut eden devletin gösterdiği hal tarzını kabul edip etmemekte serbesttir.

(30 Mart 1856 Paris Muahedesi 8, 1907 Lâhey Sulh Konferansının ihtilâfların sulh yoliyle halline ait birinci mukavelenamesi 2, 3, 8).

2 — (TH) *[alm. Ehreneintritt, Wechselintervention. — fr. intervention. — ing. intervention]*. Bir poliçenin muhatap tarafından kabul veya tediye edilmemesi halinde diğer bir şahsın muhatap yerine o poliçe bedelinin vâdesinde tediyesini kabul etmesi (bittavassut kabul) *[alm. Ehrenannahme.— fr. acceptation par intervention. — ing. acceptance for honour]* veya vâde hulûl etmiş ise tediye etmesidir (bittavassut tediye) *[alm. Ehrenzahlung.— fr. paiement par intervention.— ing. payment for honour]* (TK. 582 vd.).

TAYFA *[alm. Schiffsmann, Matrose, Schiffsmannschaft. — fr. équipage d'un navire, matelot. — ing. crew]*.

Gemi kaptan ve subaylarından gayri gemi adamlarıdır (1.7.1945 tarihli Gemi Adamları ve Denizci Ehliyetleri Yönetmeliği).

TÂYİN *[alm. Ernennung, Bestellung. — fr. nomination. — ing. appointment]*.

Devlet Reisi ve salâhiyetli idari makamlar tarafından bir ferdi veya muayyen fertleri memur kadrosuna almak veya ona muayyen bir memuriyet makamının vazife ve salâhiyetlerini tevcih etmek üzere yapılan idari muamele ve tasarruftur. (Anayasa 93; Memurin K.).

TÂYİN-İ MERCİ *bk.* Merci ihtilâfı.

TAYYARE MEYDANI *[alm. Flugplatz. — fr. aérodrome. — ing. aerodrome]*.

Yolcular ve eşya için hususi surette tesisatı ve teşkilâtı olmıyan ve hava gemilerine mahsus iniş ve havalanma yerleridir. Bunlar karada, deniz, göl, nehir gibi sularda olur. Bir çok memleketlerde devletten müsaade almak şartiyle hususi şahıslar da tayyare meydanı tesis edebilirlerse de ecnebilerin tesis etmeleri yasaktır.

TAZÎR (ta'zīr) (Es. H.) Hakkında muayyen bir had-di şerî mevcut olmıyan cürümlerden dolayı ülülemir veya nâibi tarafından takip ve tatbik edilecek cezadır.

Tazîrin mahiyeti; cürmün mahiyetine, ve mücrimin haline göre tebeddül eder. Cürüm gerek hakkullaha ve gerek hukuk-u ibâda müteveccih olsun.

Tazîr; döğmekle, hapisle, hattâ katil ile olabileceği gibi azarlama, sert lâkırdı veya bakış veya herhangi bir tavır ve vaziyet ile de olabilir.

Döğmek suretiyle olan tâzir, otuz dokuz değnekten fazla olamaz.

Bir kavle nazaran para almak suretiyle de tâzir caizdir.

Tazir kelimesi esasen levm ve tevbih, men ve tedip mânalarını müfit olduğu gibi nusrat, iane, takviye, tevkir ve tâzim mânalarını da müşirdir.

a) **Tazir-i ahissâ** (ta'zīr-i aḫiṣṣā) İçtimaî vaziyetleri düşkün, sefeleden mâdut kimseler hakkındaki tâzirdir ki, hem mahkemeye bilcelp ilâm suretiyle, hem de zarp ve hapis suretiyle yapılabilir.

b) **Tazir-i eşraf** (ta'zīr-i aşrāf) Ümera, yüksek tüccar, köy âyanı gibi şerefli kimseler hakkındaki tâzirdir ki, ya bilvasıta ilâm suretiyle, veya mahkemeye celbedilerek bilmuvacehe ihtar suretiyle yapılır.

c) **Tazir-i eşraf-ül eşrāf** (ta'zīr-i aşraf ul-aşrāf) Şürefa ve ülema gibi zevat hakkında yapılacak tâzirdir ki, bilvasıta ilâm suretiyle olur.

İlâm; kadının «sen şöyle şöyle yapmışsın, veya yapıyormuşsun» diye ihtar etmesidir. Kadı kendi eminini göndererek onun vasıtasiyle de bu ilâmda bulunabilir.

Fakat kendilerinden zarp ve şetm gibi mürüvvete münafi, nâsın hukukuna râci bir kusur zuhuru takdirinde mahkemeye celbedilerek haklarında başka suretle de tâzir icra edilir.

ç) **Tazir-i evsât** (ta'zīr-i avsāṭ) İçtimaî mevkileri orta halde bulunan kimseler hakkındaki tâzirdir ki, hem mahkemeye bilcelp ilâm suretiyle, hem de hapis suretiyle yapılabilir.

d) **Tazir-i tedib** (ta'zīr-i ta'dīb) Âkil baliğ olduğu halde henüz mükellefiyet çağında bulunmıyan bir çocuğun yaptığı bir cürümden dolayı hakkında tedip ve tehzip maksadiyle yapılan tazirdir.

e) **Tazir-i ukubet** (ta'zīr-i 'uḳūbat) Mükellef bir şahıs tarafından irtikâp olunup da şer'an müayyen bir cezası bulunmıyan bir cürümden dolayı ukubeten yapılan tazirdir. Mücrimin bu hususta Müslim ile gayrimüslim, hür ile abd, erkek ile kadın olması müsavidir.

TAZMİNAT *[alm. Schadensersatz, Entschädigung, Ersatz. — fr. dommages - intérêts, indemnité, réparation. — ing. dammages, indemnity, compensation.— lât. damnum praestare]*.

Zarar ve ziyan borcunu meydana getiren muamelenin veya fiilin bütün zararlı neticelerini karşılamak üzere verilen bedeldir. Haksız fiil işliyen kimse zarara uğrıyan şahsın mamelekinde husule getirdiği eksikliği öder. Akitten doğan bir mükellefiyeti ihlâl eden kimse dahi akde muhalefeti neticesinde meydana gelen tekmil zararları tazmin ile mükelleftir.

Tazminat ya maddi veya mânevi olur:

a) Maddi tazminat *[alm. Ersatz für Vermögensschaden. — fr. réparation (indemité) pour un dommage matériel]*: başkasının mamelekinde bir eksilmeyi veya bir kârdan mahrumiyeti intaceden fiillerde olur.

b) Mânevi tazminat *[alm. Ersatz für Nichtvermögensschaden.— fr. réparation (indemnité) pour un dommage immatériel]*: şahsi menfaatlere yapılan tecavüzün karşılığı olarak verilen tazminattır ki; bu bir tazmin vasıtasıdır (MK. 24 F 2; BK. 49).

TAZMİNAT DÂVASI *[alm. Schadensersatzklage. — fr. action en dommages - intérêts, action en réparation d'un dommage. — ing. action for dammages]*.

Sebebi ne olursa olsun maddi veya mânevi zarar ve ziyanın ödenmesini tazammun eden şahsi dâvadır.

TAZMİNAT-I HARBİYE *bk.* Harb tazminatı.

TAZMİNAT KABİLİNDEN PARA CEZASI *bk.* Para cezası.

TEAMÜL (ta'āmul) (Es.H.) 1 — Âdet mânasınadır. Nâs arasında müteamil olan şeydir. Meselâ «şu nevi menkullerin vakfı müteameldir» denir ki nâs arasında bunları vakfetmek âdettir demektir.

2 — Örf ve âdet.

TEAMÜL HUKUKU *bk.* Örf ve âdet hukuku.

TEÂRUZ (ta'āruż) (Es. H.) Lûgatte, muhtelif mânalara gelen teâruz usuliyyun yani usulü fıkıh âlimleri ıstılâhında iki delilden biri bir emrin subutunu icap ettiği halde diğeri biaynihi o emrin intifasını yani nefyini icap etmektir.

Usulü fıkıhta muâraza ve tercih mühim bir bahis mevzuudur. Kanunların hükümleri arasında da teâruz olabilir.

TEBAA (Vatandaş) *bk.* Vatandaşlık.

TEBAYÜN-Ü ÂDAD (tabāyun-i a'dād) (Feraizde) (Es.H.) İki aded arasında birden başka kasımı müşterek bulunmamasıdır, 5 ile 7, 9 ile 11 gibi. *bk.* Tenasübü âdat.

TEBEAN TASARRUF (taba'an taṣarruf) (Es.H.) Arz-ı mîrinin, üzerinde bulunan milk ebniyeye ve ağaçlara tebean tasarrufu demektir.

TEBENNİ (tabannī) (Es. H.) Nesebi malûm bir çocuğu evlât edinmektir.

TEBERRU *[alm. unentgeltliche Zuwendung, Spende. — fr. liberalité. — ing. voluntary transference of property without consideration; gift].*

1 — Bir mal veya bir hakkın hibe kastiyle ivazsız olarak temlikini tazammun eden tasarruf muameleleridir: hayatta olanlar arasında hibe, ölüme bağlı tasarruf vesaire gibi.

2 — (Es. H.) Bir kimsenin kendisine ait olan bir şeyi ahara meccanen terk ve temlik etmesidir. Hibe etmek, sadaka vermek gibi. Cem'i Teberruattır.

TEBLİGAT (TEBLİĞ) (Bildirme) *[alm. Zustellung, Anzeige. — fr. notification, signification. — ing. to give notice, service, citation].*

Hukuki bir muameleden alâkalı kimsenin haber almasını temin için salâhiyetli makamın kanuni şekilde ve yazı veya ilân ile yapacağı tevsik muamelesidir: (MK. 927) gibi.

Adlî tebliğ: Dâvada alâkalı olan bir kimseye, dâvaya mütaallik bir muameleden haber almasını temin için, adliye mahkemelerinden yapılan tebliğdir ki muhtevasını karar, lâyiha, celpname, dâvetiye, ihbar ilâm, ilh.., teşkil eder.

İdari dâvalarla ceza ve hukuk dâvalarında, icra ve iflâs ve noter işlerinde tebligat Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununa göre yapılır (HMUK. 116 - 148; Devlet Şûrası K. 44; CMUK. 35; İc İf K. 21; Noter K. 32).

Kanuni şeklin yerine getirilmesi muhatabın tebliğ mevzuundan haber almış olduğunu kabule kâfi görülür. *bk.* İlân no. 3

TEBRİYE *bk.* Beraat.

TECAVÜZ *bk.* Suikast.

TECAVÜZÎ HARB *[alm. Angriffskrieg. — fr. guerre d'agression, guerre offensive. — ing. war of agression, offensive war].*

Tecavüz teşkil eden fiillerden birini yapmak suretiyle başlanan harbdir.

TECAVÜZÜN MEN'İ DÂVASI *bk.* Müdahalenin Men'i dâvası.

TECDİT *[alm. Neuerung, Novation. — fr. novation, substitution. — lât. novatio].*

Evvelki borcu yeni bir borç ihdas etmek suretiyle ortadan kaldırmaktır. Bu alacaklının veya borçlunun değişmesiyle olabileceği gibi eda mevzuunun değişmesiyle de yapılabilir (BK. 114).

TECEMMU, TECEMMUAT *[alm. Zusammenrottung, Auflauf. — fr attroupement. — ing. riot].*

Umuma ait yollarda evvelden kararlaştırılmış bir anlaşmaya müstenit olmıyarak arızî ve tesadüfi surette ve âmmenin istirahatini ihlâl eder mahiyette yapılan toplantıya denir. Tecemmu, ârızî ve tesadüfi mahiyetiyle «içtima» dan ayrılır.

İsyan, devletin resmî memurlarına cebir ve şiddet kullanarak karşı gelmeyi tazammun ettiğinden tecemmu bu noktadan isyan sayılmaz.

Tecemmular, silâhlı ve silâhsız olarak ikiye ayrılır:

Tecemmua dâhil olanların çoğu aşikâr veya gizli olarak silâh taşır veya tecemmua iştirak edenlerden yalnız birisi aşikâr surette silâhlı olur ve bu kimseyi tecemmua dâhil olanlar toplantıdan derhal uzaklaştırmazlarsa bu tecemmular silâhlı sayılır.

Bir tecemmuun dağılması için salahiyetli memurlar tarafından lâzım gelen ihtarlar icra edilince o tecemmu artık bir suç mahiyetini alır (Tecemmuat Kanunu 3 Mart 1928).

TECEZZİ ETMEMEK *[alm. Unteilbarkeit. — fr. indivisibilité. — ing. joint nature, indivisibility].*

1 — Borçların ifasında: mevzuu taksime müsait olan alacakların, alacaklının muvafakati olmadıkça kısmen tediye edilememesi halidir (BK. 68).

2 — İkrarda: ikrar tecezzi kabul etmez. Binaenaleyh müddeaaleyhin gerek mahkeme haricinde gerek yargıç huzurunda vukubulan ve ikrarı tazammun eden ifadesinin heyeti umumiyesi tamamen kabul veya reddedilmek lâzımdır (TK. 683).

TECEZZİ-İ İÇTİHAD (tacazzī-i ictihād) (Es. H.) Müçtehidin bazı mesailde müçtehit olup bazılarında olmamasıdır. Ekseri ulema bunun cevazına ve bazıları ademi cevazına zahip olmuşlardır.

TECİL 1 — (CH) *bk.* Cezaların tecili.

2 — (Es. H.) Lûgatte, bir vakte kadar mühlet tâyin eylemek mânasınadır.

İstılâhta, borcu bir vakta tâlik ve tehir etmektir.

TECİL-İ DÜYUN *bk.* Moratorium.

TECRİS (tacrīs) (Es. H.) Sirkat ve yalan yere tanıklık gibi fâzihalarda bulunan kimseleri halka ilân ve teşhir etmektir.

Hâdiselerin bir adamı tecrübeli, oyu kuvvetli bir hale getirmesine de tecris denilir.

TECRÜBE VE MUAYENE ŞARTİYLE SATIŞ. *bk.* Satış.

TEÇHİZ *bk.* Donatma.

TEDAFÜÎ HARB *[alm. Verteidigungskrieg. — fr. guerre de défense, guerre défensive. — ing. defensive war].*

Bir mütecaviz karşısında, ülkeyi müdafaa maksadiyle yapılan harbdir.

TEDAHÜL (tadāḫul) (Es. H.) Lûgatte, birbiri içine girme demektir. Istılâhta ise, ayrı ayrı hükmü bulunan hukuki hâdiselerin bir araya gelmesidir.

a) **Tedahül-filhudut (tadāḫul fi-'l-ḥudūd)** Bir cinsten olan müteaddit esbab-ı hududdan dolayı yalnız bir had ile iktifa edilmesi halidir. Meselâ: bir şahıs birkaç defa zinada veya sirkatte bulunsa hakkında yalnız bir had ile iktifa edilir.

b) **Tedahül-fil-kazf (tadāḫul fi-'l-ḳaẕf)** Müteaddit kaziflerden dolayı yalnız bir had ile iktifa edilmesi halidir.

Şöyle ki: Bir şahıs bir veya daha ziyade kimselere bir lâfz ile veya başka başka lâfızlar ile zina isnadında bulunsa bunlardan dolayı hakkında yalnız bir «had-i kazf» icra edilir.

c) **Tedahül-i âdat (tedāḫul-i ʿādāt) (Feraizde)** İki sayıdan birinin diğeri ile temamen yani kesir bırakmaksızın taksimi kabil olmasıdır, üç ile dokuz gibi. *bk.* Tenasüb-ü Âdad.

ç) **Tedahül-i cinayat (tedāḫul-i cināyāt)** (Es. H.) Müteaddit cinayetler, yalnız bir cinayet gibi addedilerek bunlardan birisinin kısas veya diyet gibi cezasiyle iktifa edilmesi halidir. Meselâ: bir kimse bir şahsın hataen bir elini kesse, sonra da henüz iyi olmadan o şahsı gene hataen öldürse yalnız katilden dolayı «diyet-i kâmile» itasiyle mahkûm olur, el kesmeden dolayi üzerine «nısf-ı diyet» lâzım gelmez.

Bu halde bu iki cinayet, bir cinayet sayılmış, iki diyet arasında tedahül bulunmuş, bu iki cezanın büyüğü ile iktifa olunmuş demektir.

d) **Tedahül-i iddeteyn (tedāḫul-i iʿādātayn)** (Es. H.) İki iddetin birbiri içine girmiş olmasıdır. Meselâ: Bir kimse Bâinen tatlik ettiği bir kadına esnayi iddette kendisine helâl olur zanniyle mukarenette bulunsa bu mukarenet sebebiyle ikinci olarak lâzım gelen iddet; kadının beklemekte olduğu birinci iddete tedahül eder.

Bu suretle kadın; birinci iddeti ikmal ettikten sonra ikinci iddetin sebebinden itibaren noksan kalan miktarı ikmal eder.

TEDAVÜL BANKASI *[alm. Emissionsbank. — fr. banque d'émission. — ing. Bank of issue].*

Banknot ihracı imtiyaz veya inhisarına sahip olan bankaya denir. Ihraç bankası aynı mânadadır.

TEDBİR (tadbīr) (Es. H.) Bir itaktır ki bunun vukuunu mevlâ, kendisinin vefatına tâlik etmiş olur.

a) **Tedbir-i muallâk** (tadbīr-i muʿallaḳ) Bir şarta tâlik olunan tedbirdir. «Sen şu işi yaparsan müdebbersin» denilmesi gibi. Bu halde memlûk o işi mevlâsının hayatında yaparsa vefatında malının üçte birinden azat olur.

b) **Tedbir-i mukayyed** (tadbīr-i mukayyad) Mevlânın bir kayıt ile mukayyet olarak vefatına muallâkan yaptığı tedbirdir. «Ben bu hastalığımdan ölürsem», yahut «Ben bu yolculuğum esnasında vefat edersem sen hürsün» denilmesi gibi.

Bu halde memlûk mevlâsının bu veçhile vefatı takdirinde malının üçte birinden azat olur. Kablelvefat satılması, başkasına bağışlanması caiz bulunur.

Mevlânın alel-ıtlak vefatiyle beraber vücut ve ademi daire-i ihtimalde bulunan bir şarta muallâk tedbirler de bu kabildendir. «Filân zat gurbetten avdet ederse vefatımda âzat olur» denilmesi gibi.

c) **Tedbir-i mutlak** (tadbīr-i muṭlaḳ) Mevlânın alel ıtlak mevtine muzaf olan tedbirdir: «Ben öldüğüm zaman sen hürsün» denilmesi gibi. «Ben seni müdebber kıldım.» denilmesi de bu kabildendir.

Bu halde memlûk mevlâsının milkinden - ıtıktan başka - bir suretle çıkarılamaz. Mevlânın vefatında malının üçte birinden azat olur.

TEDBİRSİZLİK *bk.* Kusur.

TEDİB HAKKI *[alm. Züchtigungsrecht. — fr. droit de correction. — ing. reproof right].*

Velâyet hakkının, ana ve babaya yüklediği, çocuklarını terbiye ve yetiştirme mükellefiyetinin istilzam eylediği, tâli bir hak olup ana ve babanın çocukları üzerinde cebir, tazyik ve ceza yapabilmeleri mânasını tazammun eder (MK. 267).

TEDİYE (Ödeme) *[alm. Zahlung, Erfüllung. — fr. paiement. — ing. payment. — lât. solutio].*

Para borcunun ödenmesidir.

TEDİYE ANLAŞMALARI *[alm. Zahlungsabkommen. — fr. accords de paiement].*

İki memleket arasında ticarî ve malî münasebetlerden doğan tediyelerin tanzimi için yapılan anlaşmalardır.

1931 den evvel muhtelif memleketler arasındaki tediyeler umumiyetle poliçe alım ve satımı ile yapılır ve bu karşılıklı alacaklar ve borçlar ekseriya Londra, Nevyork gibi malî bir merkezde takas olunurdu. Ancak tediye muvazenesinin devamlı bir surette aleyhte olduğu hallerde bir memleketten altın çıkar veya devamlı bir surette lehde olduğu haller de bu memlekete altın girerdi. 1931 iktisadî buhranından sonra her tarafta tatbika başlanan döviz kontrolünün neticesi olarak milletlerarası tediyelerin temini için yalnız iki memleket arasındaki karşılıklı alacakların karşılaştırılması esasına dayanan anlaşmalar meydana gelmiş, yani 1931 den evvel umumiyetle mütaaddit taraflı ve gayri resmî olarak karşılaştırılan alacaklar ve borçlar bundan sonra yalnız iki taraflı olmak üzere karşılaştırılmağa başlanmış ve bu suretle devletler arasında muhtelif şekilde tediye anlaşmaları yapılmıştır. Bu anlaşmalar iki esaslı tip gösterirler:

a) Takas veya hususî takas anlaşmalarında iki memleket, aralarındaki mal alım ve satımına ait her muamelenin münferiden ve karşılıklı olarak mal satım veya alımı ile, yani malın malla ödenmesi esasını kabul ederler.

b) Kliring anlaşmaları umumiyetle iki memleket arasındaki ticarî mübadelelerin toptan takasını temin ederler. Yani bir memlekete diğer memleketten mal ithal edenlerin ödedikleri para ile o memleketten ihracat yapanların alacakları tediye olunur.

Son yıllarda yapılan tediye anlaşmaları ekseriya kliring ile birlikte hususî takas esasını da ihtiva etmekte ve yalnız ithalât ve ihracatı karşılaştırmayı değil belki iki memleket arasında her türlü münasebetlerden doğmuş bulunan veya doğacak olan alacakların ve borçların mütekabilen karşılaştırılmasını istihdaf eden lüzumlu hükümleri ihtiva etmektedir.

İlk iki taraflı kliring anlaşması 1931 kasımında İsviçre ile Avusturya arasında akdedilmişti. 1933 Temmuzundan itibaren de bizde kliring anlaşmaları yapılmağa başlanmış ve ilk anlaşma Fransa ile yapılmıştır. *bk.* Takas.

TEDİYE KABİLİYETİ *bk.* Ödeme kabiliyeti.

TEDİYE (Ödeme) YERİNDE YAPILAN EDA *[alm. Leistung erfüllungshalber. — fr. prestation en vue du paiement. — lât. datio solutionis causa].*

Borçlunun alacaklısına, satıp bedelinden alacağını istifa etmesi kaydile bir şeyi teslim etmesidir. İfa yerini tutan edadan farklı olarak burada eda ile borç sakit olmaz, yalnız alacaklı teslim edilen mal veya hakkı (alacak) paraya çevirmek imkânına malik bulundukça borçlusundan mütalebede bulunamaz. Bu mahiyetteki

bir eda alacaklı ile borçlu arasında teslim olunan şeyin paraya çevrilmesi bakımından vekâlet akdine benzeyen hukuki bir ittisal meydana gelir. Çünki alacaklı kendisine verilen şeyin paraya çevrilmesi için lüzumlu olan teşebbüslerde bulunmağa mecburdur. Fakat borçlu bu şeyi istirdat edemez Çünki tediye yerine yapılan edada alacaklı için rehin hakkına yaklaşan bir teminat mahiyeti vardır ve bu bakımdan nevi edada vekâlet hükmü cari olmaz (BK. 396).

TEDRİCÎ SERBESTÎ SİSTEMİ *[alm. Stufenstrafvollzug.— fr. système progressif. — ing. progressif system].*

Hürriyeti bağlıyan ceza mahkûmları hakkında tatbik olunan cezanın tesir ve tazyiklerini tedricî ve fakat daima artan bir tarzda hafifleten bir tedbirdir. Meselâ, mahkûmu tedricî surette hücresinden çıkarmak, göstereceği salâh haline göre hükmedilmiş olan cezayi kısaltmak, devlet işlerinde çalıştırılarak bu çalışma günlerinden her bir günü asıl ceza müddetinden iki gün olarak indirmek, mahkûmun hususî bir iş adamı nezdinde çalışmasına müsaade olunmak gibi (CK. 14 bu tedbirin bir misalini teşkil eder.)

TEDRİS (ÖĞRETİM) HÜRRİYETİ *[alm. Lehrfreiheit. — fr. liberté d'enseignement. — ing. freedom of teaching].*

Ferdin başkalarına ücretli veya ücretsiz bildiğini öğretmesi ve her ferdin öğretmenini serbest seçmesi hakkıdır. Bu hürriyet tefekkür hürriyetinin bir şeklidir. Demokratik bir rejimde vatandaş oy pusulası ile milletin iradesine karışdığı cihetle cemiyete zararlı olacak bir terbiye almayıp siyasi ve içtimai vazifelerini başarmağa ehliyeti haiz olması icab ettiğinden medeni devletler vatandaşların tahsil ve terbiyesi ile iştigal ederler. Bizde ilk tahsilin bütün vatandaşlar için mecburi ve Devlet mekteplerinde parasız olması öğretim meselesine verilen ehemmiyetten ileri gelir (Anayasa 80, 87).

TEDVİN *[alm. Kodifikation, Gesetzgebung. — fr. codification. — ing. codification, consolidation].*

Neşredilen kanun ve nizamların ve bu mahiyetteki mevzuatı bir araya toplıyarak tertiplemektir. Bu vazife ile Başbakanlık Neşriyat ve Müdevvenat Umum müdürlüğü meşgul olur.

TEFECİ *bk.* Ödünç para verme.

TEFEKKÜR (Düşünce) HÜRRİYETİ *[alm. Gedankenfreiheit, Recht auf freie Meinungsäusserung. — fr. liberté de pensée. — ing. freedom of thought].*

Tefekkür hürriyeti insanın hukuki şahsiyetindeki muhtariyetin doğrudan doğruya neticesi olup ferdin siyasi, felsefi, fenni ve dini fikirlerini kanunun tesis eylediği âmme nizamı ve başkalarının hürriyetini ihlâl etmemek şartı ile söz veya yazı ile bildirmesi hakkını tazammun eder (Anayasa 68, 70, 75).

TEFERRUAT *[alm. Zubehör, Zugehör, Nebensache. — fr. accessoire. — ing. accessories. — lât. accessorium, pertinentia].*

Mahallî örfe veya mâlikin sarih arzusuna göre bir şeyin işletilmesi veya muhafazası veya ondan istifade olunması için daimî bir tarzda tahsis olunan ve kullanmada o şeye tabi kılınan veya takılan veya onunla birleştirilen menkul eşyaya denir. Teferruat sayılan şeyin menkul veya gayrimenkule irtibatı bulunmasının hukukan farkı yoktur. Anahtar, pencere, cam ve çerçeveler evin; kitap koruma kartonu kitabın teferruatındandır.

Hayvanlar çifliğin, bir tulumba dinamonun teferruatından sayılmaz (MK. 621, 622).

TEFFİZ *bk.* Tefviz.

TEFHİM *[alm. Verkündung. — fr. notification verbale. — ing. pronouncement].*

Verilmiş olan kararın veya hükmün taraflara yargıç veya mahkeme başkanı tarafından söz ile bildirilmesidir (HMUK. 382; CMUK. 33, 261).

TEFLİS (taflīs) (Es.H.) Yargıç tarafından bir şahsın iflâsına hükmedilmesidir. Bu hüküm ilân ve işaa olunur.

İflâsına hükmedilen şahsa «müfelles» denir.

TEFSİR (Yorum) *[alm. Auslegung, Interpretation; Deutung, Erklärung, Erläuterung. — fr. interprétation. — ing. interpretation, construction. — lât. interpretatio, explanatio].*

Kanun, nizam, karar ve her türlü mukavelelerdeki ibarenin mânalarını izah ve tâyindir. Kanunların tefsiri teşriî, kazaî ve ilmî olarak üç kısımdır:

a) Teşriî tefsir *[alm. Legalinterpretation, authentis-Auslegung, amtliche Auslegung. — fr. interprétation authentique, interprétation par voie d'autorité. — ing. Parliament's explanatory decision (resolution)]*, ytekili makam tarafından objektif ve umumi olarak yapılan tefsirdir. Bizde bu yolda tefsir Kamutaya aittir.

b) Kazaî tefsir *[alm. richterliche Auslegung. — fr. interprétation doctrinaire]* mahkemeler tarafından muayyen hâdisenin tetkiki esnasında, kanunun müphem bir hükmüne verilen mânadır. Bu tefsir yalnız o hâdiseye mahsustur.

c) İlmi tefsir *[alm. Wissenschaftliche Auslegung. — fr. interprétation doctrinaire, interprétation scientifique].* Yetkili hukuk bilginleri tarafından kanunların hükümleri hakkında dermeyan edilen fikir ve mütalâalardır ki bunların kıymeti ve mahiyeti tamamen nazarîdır.

ç) Hukuki tefsir *[alm. juristische Auslegung.— fr. interprétation juridique. — ing. legal intepretation]* : Bir hukuk hükmünün objektif bir surette ihtiva ettiği mânayı, kanun vâzının düşündüğü ve mucip sebeplerde zikrettiği maksatla bağlı olmaksızın, zamanın içtimaî gayelerine göre bulup çıkarmaktır.

d) Teleolojik tefsir *[alm. teleologische Auslegung.— fr. interprétation téléologique]* de denilen bu usulle kanun vâzının maksadı zamanın ihtiyaçlarına göre imale edilir: Medenî kanunumuzun birinci maddesi gibi.

e) Buna mukabil kanun metninin kelimelerine bağlı olarak yapılan ve bugün terk edilmiş bulunan tefsir usulüne «lâfzî tefsir» (filolojik tefsir) *[alm. wörtliche (grammatikalische) Auslegung. — fr. interprétation littérale (grammaticale).]* denir (Anayasa 26; MK. 1; TK. 675 - 679; BK. 18; Devlet Şûrası K 13).

TEFSİR DÂVASI (Tayin-i mâna dâvası) *[alm. verwaltungsrechtliche İnterpretationsklage — fr. contentieux de l'interprétation].*

Bir hâkime arzedilen her hangi bir dâvanın rüyeti esnasında tetkik edilen idarî bir nizamname veya talimatname mânasının tâyini zımmında Danıştaya vâkı olan müracaata denir. Bu müracaat neticesine ka-

dar esas dâva görülmez. Bu hal idarî muamelâta, adlî mercilerin aslâ müdahale edememesi zihniyetinden tevellüt ederek Fransada kabul edilmiş ve bize de 669 nolu Şûrayı Devlet Kanununun 23 üncü maddesiyle geçmiş iken halen mer'i Devlet Şûrası Kanunundan çıkarılmıştır.

TEFSİR HÜKÜMLERİ *[alm. Auslegungsvorschriften. — fr. dispositions interprétatives. — ing. interpretarive provisions].*

Tarafların izhar ettikleri iradelerin ne suretle tefsir edilmeleri lâzım geleceğini gösteren kanun hükümleridir (BK. 74 vd; 675 vd.)

TEFSİRİ HÜKÜMLER *[alm. dispositives Recht, nachgiebige (nichtzwingende) Rechtsnormen. — fr. droit dispositif. — ing. variable rules, non compulsive (non - imperatif) provisions. — lât. ius dispositivum*].*

Tarafların iradeleriyle değiştirilebilen kanun hükümleri. Bunlar zıddı âmir hükümlerdir.

TEFTİŞ (Denetleme) HEYETLERİ *[alm. Wahlausschuss, Wahlvorstand. — fr. comité électoral].*

Milletvekillerinin seçimlerinde, defterlerin yapılmasına, seçimlere hiyle ve fesad karıştırılmamasına bakmak, şikâyetleri incelemek, oy pusulalarını hazırlamak, oyları toplayıp neticeyi mazbata ile bildirmek gibi vazifeleri vardır. İl ve İlce merkezlerinde kurulur. Üyeleri dörtten ona kadardır. Üyeler il merkezlerinde il daimî encümeni âzasile, belediye meclisince kendi aralarından seçilecek âzalardan ve ilcelerde yalnız belediye meclisince, aralarından seçilecek âzalardan kurulur (Mebus seçimi K.).

TEFTİŞ (Denetleme) ve MURAKABE *[alm. Aufsicht, Beaufsichtigung, Inspektion, Kontrolle, Prüfung, Revision. — fr. contrôle, surveillance, inspection. — ing. inspection, supervision, control].*

- Umumi mânada teftiş ve murakabe: gerek devlet daire ve teşkilâtının ve gerek hususî hukuk hükümlerine göre kurulmuş müesseselerin âmme menfaatı noktasından kanun, nizamname ve statüleri hükümlerine göre çalışıp çalışmadıklarının tetkik edilmesidir.

I : (AH) 1 — Bilumum devlet daireleri memur ve müstahdemlerinin kanun ve nizamname hükümlerine göre vazifelerini hakkiyle ifa edip etmediklerini, kanun ve nizamname hükümlerine aykırı hareket ederek memuriyet vazifelerini ifada ihmal ve terahi gösterip göstermediklerini ve sui istimal yapıp yapmadıklarını tesbit ederek haklarında icabeden kanunî muamelenin tatbiki için devlet dairelerinin teşkilât kanunlarına göre tâyin olunmuş müfettiş veya murakıplar, yahut tavzif edilmiş memurlar vasıtasiyle yapılan teftiş ve murakabedir.

2 — İktisadi devlet teşekkül ve müesseselerinin kendi kanunlariyle tavzif edildikleri işleri ifa edip etmediklerinin anlaşılması maksadiyle gerek 3460 nolu kanun ve gerek mezkûr teşekkül ve müesseselerin merbut bulundukları Bakanlıkların veya devlet dairelerinin teşkilât kanunlarına göre salâhiyetli müfettiş veya murakıplar, yahut tavzif edilen sair memurlar vasıtasiyle teftiş ve murakabe edilmesidir.

3 — Hususî hukuk hükümlerine göre kurulmuş olan bilumum yerli ve ecnebi anonim, limited, kooperatif şirketleri, imtiyazlı şirketler vesair müessese ve cemiyetlerle tesisler de kanunlarında yazılı Bakanlıkların ve devlet dairelerinin teftiş ve murakabesine tabidir.

4 — Hususi ve resmî bankalar ayrıca 2999 no.lu Bankalar Kanununun hükümlerine göre teftiş ve murakabeye tabidir.

II (HH): Ticaret Kanununa göre kurulmuş anonim, kooperatif ve limited şirketler kendi statülerine tevfikan hususî murakıpları vasıtasiyle defterlerini, hesaplarını ve bilânçolarını, kâr ve zarar hesaplarını murakabe ettirmeğe mecburdurlar.

TEFVİZ (tafvîż) (Es.H) 1 — Tapu veya bedel-i müzayede namlariyle peşin para alınarak arz-ı mîrînin taraf-ı devletten ferde ihalesidir.

2 — Bir işi bir kimseye tevdi etmektir. «İşlerimi filâna tefviz ettim» gibi.

TEFVİZ-İ TALÂK (tafvîż-i ṭalâḳ) (Es.H.) Kocanın talâkı karısına veya üçüncü bir şahsa tevdi etmesidir. Meselâ: Evvelâ kadın erkeğe hitaben «İrade ettiğim vakıt emr-i talâk kendi elimde olmak üzere nefsimi sana tezvic ettim» deyip erkek dahi bunu kabul etse nikâh sahih ve emr-i talâk kadına tefviz edilmiş olur; dilediği vakit kendisini tatlik edebilir. Fakat erkeğin boşama hakkı bakîdir.

TEFVİZ-İ SALÂHİYET *bk.* Salâhiyet tefvizi.

TEHÂLÜF (taḥâluf) (Es.H.) Yargıcın hasımlardan her iki tarafa da yemin vermesidir. Meselâ: Bâyi ve müşteri semenin miktarında ihtilâf ettikleri ve ikisi de ispattan âciz oldukları ve birisi diğerinin dâvasına razı olmadığı takdirde yargıç onların her birine diğerinin dâvası üzerine yemin verir.

TEHARUC (Feraizde) (taḥâruc) (Es. H.) Vereseden bazısının terikeden muayyen bir şey veya hisse üzerine uzlaşarak terikeden çıkması demektir. Meselâ: vereseden dörtte bir hissesi olan kimse diğer verese ile bir mal veya beşte bir hisse üzerine sulh olsa buna teharuç denir.

TEHDİT *bk.* İkrah ve tehdit.

TEHİR (Geciktirme) *[alm. Vertagung, Verschiebung, Hinausschiebung, Aufschub. — fr. ajournement, suspension. — ing. adjournment, postponement, arrest (of judgment)].*

Adlî bir muamelenin muayyen olmıyan bir zaman için geri bırakılmasıdır.

1 — Muhakemenin tehiri (Hukuk muhakeme usulünde): tahkikat veya muhakemenin muayyen olmıyan bir zamana bırakılması, kanunî sebepler dolayısiyle tahkikat ve muhakemeye devam edilmemesidir. Aynı anlamda «Tâlik, dosyanın muameleden kaldırılması» terimleri de kullanılmaktadır (HMUK. 39, 42, 409).

2 — Duruşmanın tehiri: (Ceza muhakeme usulünde) Muayyen muamelelerin tamamlanmaması yüzünden duruşmaya kısa bir zaman için ara verilmesidir ki, bu müddet zaruret olmadıkça sekiz günü geçemez (CMUK 221, 222; As MUK 154).

3 — İcranın tehiri (Geri bırakılması): İnfazı lâzım gelen hukuk dâvasına ait ilâm hükmünün icra ve infazını muvakkaten geri bırakmak, icra muamelesini muvakkat

olarak durdurmaktır ki ancak bazı kayıt ve şart altında Yargıtayın karariyle kabildir (HMUK. 443; İc. İf. K. 33, 36, 364).

4 — Mahkûmiyet kararının infazını tehir: (Ceza muhakeme usulünde) Katileşmiş ceza hükümlerinin muayyen ve mahdut sebeplerden dolayı geri bırakılmasıdır. Gebe kadınlarla, akıl hastalarına ait idâm hükümlerinin tehiri (CK. 12; CMUK. 397); kanunî sebepler dolayısiyle resen veya talep üzerine hürriyeti bağlayıcı cezaların tehiri (CMUK. 399, 400) gibi.

TEHİR-İ İCRA *bk.* Tehir.

TEHLİKE *bk.* Riziko.

TEKABBUL (taḳabbul) (Es.H.) Bir işi taahhüt ve iltizam etmek, yani üzerine almaktır.

TEK ADAM ŞİRKETİ *[alm. Einmanngesellschaft. — fr. société à membre unique. — ing. one man company].*

İki veya daha ziyade şerikli ve mesuliyeti sermayesiyle mahdut bir şirkette şeriklerden birinin diğer şeriklere ait hisseleri almasiyle veya kendi hissesi dışında kalan hisselerin iptal yahut bütün hisselerin üçüncü bir şahsa devredilmesiyle husule gelen hukukî vaziyettir. Anonim şirketlerin mesuliyeti sermayesiyle tahdit edildikten sonra bu usulü limited şirket şeklinde şahsî ve ferdî mahiyette olan şirketlere de tatbik edilmesi üzerine mahdut mesuliyetin münferit tacirlere kadar şumullendirilmesi maksadiyle tek adam şirketi fiilî bir surette vücut bulmuş ve bazı memleketlerde kanunla tanınmış veya tanınması için lâyihalar hazırlanmıştır.

TEKADDÜM (taḳaddum) (Es.H.) Melhuz bir mazarratın def ve izalesi için evvelce tenbih ve ihtarda bulunmaktır.

TEKADDÜM-İ AHD (taḳāddum-i 'ahd) (Es.H.) Bir hadisenin vukuundan itibaren bir müddetin mürur etmesidir ki bu, bazı hususlarda dâvanın rüyetine, şahadetin istimaına bir mâni teşkil eder. Buna «tekadüm-ü zaman» da denir. Meselâ: Sirkatten, gayrimeşru mukarenetten dolayı had icrası hususunda tekadüm-ü zaman; kabul-ü şahadete mânidir. Bu müddetin miktarı hakkında muhtelif sözler vardır. Bunun en aşağı haddi altı ay veya bir ay, veya üç gündür.

Bir kavle göre bunun takdir ve tâyini veliyyülemre muhavveldir.

TEKÂLİF *bk.* Vergi.

TEKÂLİF-İ ÖRFİYE (Es.H.) Kanun ve nizama müstenit olmaksızın idareten görülen lüzuma mebni alınan akçe vesaireye ve halka yükletilen angaryeye denirdi.

Bu paraların tahsiline memur olanların isimleri şöyle idi:

Muhassıl, sipahî, mültezim, subaşı, koruağası. Bunlar arazi-i emiriyenin idaresi ve köy ve kasabalarda bulunan emlâk, mezari, mer'a, orman, koru, hizar mahalli, eğrek (sulak tarlaların suyunu akıtmak için açılan kanallar), bataklık, fundalık, yaylak ve kışlakların eshabına tapu verirler idi.

Bu suretle verilen tapular «Maliye hazinesi mülga muhasebatı atika kalemi»nde mahfuzdur.

TEKAÜTLÜK *[alm. Ruhestand, Pensionierung. — fr. retraite. — ing. retirement, superannuation].*

Devlet veya bir âmme müessesesinde kanunun tâyin ettiği müddet hizmet görmenin bir memura veya müstahdeme temin ettiği haktır.

Bundan maada tekaütlük, malûliyet, yaş haddi, fena sicil, mahkeme kararı, disiplin cezası gibi haller sebebiyle tekaütlük zamanından evvel de olabilir (Askerî ve Mülkî Tekaüt K. Memurin K. 84, Tahdidi Sin K. Terfi K. 14).

TEKAÜT SANDIĞI *[alm. Pensionkasse, Ruhegehaltskasse. — fr. caisse de retrait, caisse de pension. — ing. pension fund, superannuation fund].*

Bazı âmme müesseseleri memurlarının aylıklarından kesilen para ile hususî kanunların tâyin ettiği diğer bir takım paraları cem ve idare etmek ve memurlarla yetimlerinin tekaüt ve eytam ve eramil maaşlarına ait muameleleri yapmakla mükellef ve hükmî şahsiyeti haiz olmak üzere teşkil edilen sandıklara verilen addır: Devlet Demiryolları Tekaüt Sandığı gibi.

TEKAVVÜM (taḳavvum) (Es.H.) Bir maldan intifaın mübah olmasıdır.

TEKAVVÜM-Ü ÖRFÎ (taḳavvum-i 'urfiyy) (Es.H.) Bir malın muhrez olmasıdır.

TEKEL *bk.* İnhisar.

TEKERRÜR *[alm. Rückfall. — fr. récidive. — ing. relapse, repetition of an offence].*

Tekerrür, umumi olarak, bir kimsenin işlediği bir suçtan dolayı hüküm giymesinden sonra yeni bir veya daha fazla suç işlemesi halidir. Birinci cezanın kâfi gelmediğini, suçlunun fazla tehlikeli olduğunu göstermesi bakımından tekerrür, cezanın kanunî ve umumî ağırlatıcı sebeblerinden sayılmıştır. Kanunumuza göre tekerrürden dolayı yeni cezaya eklenecek miktar, evvelki suç için hükmedilmiş olan cezaların en ağırından fazla olmıyacaktır. Bazı memleketlerde mükerrirler hakkında cezalardan başkaca veya cezalar yerine emniyet tedbirleri alınmaktadır.

Tekerrürün nazariyatta ve kanunlarda muhtelif şekilleri vardır. Tekerrür için birinci cezanın kesinleşmesini kâfi görenler olduğu gibi birinci cezanın çekilmiş veya düşmüş olmasını şart koşanlar da vardır. Bizim ceza kanunumuz, mehazı gibi, birinci cezanın kesinleşmesini kâfi görmüştür. Fakat tatbikatta kanun, müstakar bir şekilde, cezanın çekilmesinin veya düşmesinin şart olduğu yolunda yorumlanmaktadır. Askeri Ceza Kanunu kısmen tenfizi kâfi saymaktadır.

İkinci suçun belli bir zaman içinde işlenmesi gerekip gerekmediğine göre de tekerrür müddetli ve müddetsiz olarak ikiye ayrılır. Kanunumuz müddetli tekerrür şeklini kabul etmiştir.

İkinci suçun birinci suç cinsinden olup olmamasına göre de tekerrür mukayyet ve mutlak olarak ikiye ayrılır. Kanunumuz her ikisini de kabul etmiş, fakat mukayyet tekerrürde cezanın artırılması nisbetini daha yüksek tutmuştur.

Mevzuatımıza göre kabahatler, cürümler ve askeri cürümler ancak kendi aralarında tekerrüre esas olurlar.

Taksirli cürümler, aynı cinsten olmayan sırf askeri cürümler ve bazı istisnalar dışında yabancı memleket mahkemelerinden verilen hükümler tekerrüre esas olamazlar.

TEKLİFNAME (Sigorta teklifnamesi) *[alm. Versicherungsantrag. — fr. proposition d'assurance].*

Bir sigorta yaptırmak isteyen kimseye sigortacı tarafından sunulan basılmış bir vesikadır. Sigorta yaptıracak şahıs bu vesikayı doldurup imzaladıktan sonra şirkete geri verir. Bu teklifnameyi sigorta yaptırmak isteyen kimseye vermekle şirket hiç bir taahhüde girmiş değildir. Teklifname ile sigorta yaptırmak isteyen şahıs şirkete karşı icapta bulunmuş olur

TEK MECLİSLİ HÜKÜMET SİSTEMİ *[alm. Einkammersystem. — fr. monocameralisme.— ing. one chamber system].*

Millî hâkimiyeti yalnız bir meclis vasıtasiyle temsil olunan siyasî rejimdir.

Türkiye Cümhuriyetinde tek meclis rejimi kabul edilmiştir.

TEKNİK İHTİYATLAR *[alm. technische Reserven. — fr. réserves techniques. — ing. tecnical reserve funds].*

Sigorta şirketlerinin esas mukavelename hükümlerine tevfikan ayırmağa mecbur oldukları kanuni ihtiyat akçesi haricinde ve sigorta muamelâtından doğan taahhütlerine karşılık olmak üzere ayırmakla mükellef bulundukları ihtiyatlardır. Teknik ihtiyatlar üç kısma ayrılır:

1 — Carî muhataralar ihtiyatı *[alm. Prämienüberträge. — fr. risques en cour, fraction des primes non acquises]* hayat sigortası hariç olmak üzere diğer sigorta nevilerinde bir hesap devresi zarfında akdolunan sigortalardan vâdeleri müteakip hesap devresi zarfında hitam bulacak olan kısımlara mütaallik ücretlerin mecmuudur.

2 — Riyazi ihtiyatlar *[alm. mathematische Reserven. Prämienreservefonds, Deckungskapital. — fr. reserves mathématiques]*: hayat sigortasında sigortacının hesap devresi sonunda sigortalıya karşı ifasiyle mükellef bulunduğu taahhüt yekûnundan ibarettir. Diğer bir tâbirle uzun vâde ile akdedilen bir hayat sigorta mukavelenamesinin muayyen bir tarihteki kıymet-i hazırasıdır.

3 — Muallâk tazminat ihtiyatları: *[alm. Schadensreserven. — fr sinistres en suspens]* hesap devresi zarfında vâkı hasarlardan her hangi bir sebep dolayısiyle tediye edilmemiş bulunan tazminatın hakikata mümkün olduğu kadar yakın tahminî tutarından ibarettir.

TEKRAR SİGORTA *bk.* Mükerrer sigorta.

TELCİE *bk.* Muvazaa.

TEK TARAFLI AKİTLER *[alm. einseitige (einseitig-verpflichtende) Verträge. — fr. contrats unilateraux. — ing one-sided contracts, unilateral transactions. — lât. contractus unilaterales].*

Bir veya daha ziyade kimselerin diğer bir veya bir kaç kişiye karşı taahhüt altına girmeleridir. Bu mahiyetteki akitlerin hususiyetleri alacaklı mevkiinde bulunanların mukabil bir ivaz vermek külfeti altına girmemiş olmalarında gözükür: Hibe vadinde olduğu gibi (BK. 38).

TELEOLOJİ *[alm. Teleologie.— fr. téléologie.— ing. teleology]*

Olgu ve olayların maksada elverişlilik ve gaye zaviyesinden mütalea edilmesidir.

Hukuk ilminde teleoloji tabirinin manası: Muayyen bir hukuk nizamındaki müessese ve kaidelerin ilim bakımından tetkik ve takdirinde bu nizamın kaynağı olan millî ve içtimai şart ve vaziyetlerin nazara alınması, yani hukuk mefhumlarının ve bu mefhumlardan terekküp eden hukuk sisteminin yaratılmasında bu ölçünün esas tutulmasıdır. Böylece «teleolojik» bakımdan bir hukuki hükmün ruh ve mânası, ait olduğu hukuk sistemindeki mevkiine ve aynı sistemin diğer hukuki hükümleri ile olan münasebetlerine göre taayyün eder.

TELFİK (talfîḳ) (Es.H.) Lûgatte, bir kumaş parçasını diğerine ekleyip dikmek mânasınadır. Fıkıh ıstılahında, iki veya daha ziyade mezhebin birbirine zıd olan hükümlerini muayyen bir hâdisede cemetmek demektir. Meselâ: Hanefî mezhebinde bâliğ olan bir kadının nikâhında velisinin izni şart değildir. Diğer mezheplerde şarttır. Mâlikî mezhebinde nikâh akdinde şahitlerin huzuru ve mezheb i şafiîde mehir tesmiyesi şart değildir. Mezheb-i mâlikîde şarttır. İzdivaç etmek istiyen bir kadın ile bir erkek bu üç mezhebi cemederek veliden izinsiz, şahitsiz, ve mehirsiz nikâh akdedecek olsalar telfik olur.

TELHİS (talhîṣ) (Es.H.) Salâhiyetli makamların müzakere ve tesbit ettikleri bir mütalâanın padışaha sunulması demektir Bunların en meşhuru Osmanlıların onuncu padışahı «Sultan Süleyman» a «kanunî» vasfını verdiren «Maruzat-ı Ebüssuut» namı altındaki külliyatıdır ki; 1608 den 1614 yılına kadar sâdır olan fermanlardan mürekkeptir.

TELİF HAKKI *[alm. Urheberrecht. — fr. droit d'auteur. — ing. copyright].*

Bir fikir eseri yaratan şahsın o eser dolayısiyle haiz olduğu haktır.

Burada bir çok haklar bir aradadır. Bunlar başlıca üç grupta toplanır:

a) Eserin âmmeye arzına mütallik muameleleri yapmak, yani eseri tab, ses, renk, ışık, dalga, madde vesair bir vasıta ile çoğaltmak veya temsil ettirmek;

b) Eserden elde edilebilecek malî menfaatleri istihsal etmek.

c) Esere vaki olacak tekmil tecavüzlere mâni olmak, yani eserin başkaları tarafından iktibası intihali veya eser üzerinde her hangi bir değişiklik yapılması halinde mütecavizi hukukan ve malen mesul etmek (Hakkı Telif Kanunu). *bk.* Fikri haklar.

TELKİN-İ RÜCU' (talḳîn-i rucū') (Es.H.) Zina gibi, haddi mucip bir cürmü irtikâp ettiğini hâkimin huzurunda ikrar eden şahsa bu ikrarından nükûl etmesini hâkimin işrab ve ihsas eylemesi demektir. Meselâ: Gayrimeşru munasebette bulunduğunu ikrar eden şahsa hâkimin; «Zina mı yaptın? ben zannetmem ki sen böyle bir şey yapmış olasın» demesi ikrarından dönmek için bir telkindir. «Sen yoksa rüyamı gördün?» veya «aranızda bir akd-i nikâ buhlunmuş olmasın?» denilmesi de birer telkindir.

TELLÂL *[alm. Makler. — fr. courtier. — ing. broker]*

Taraflardan hiç birine mümessil, vekil, memur, müstahdem yahut aeente gibi bir sıfatla sürekli bir surette bağlı olmaksızın ücret karşılığında sözleşmelerin akti hususunda taraflar arasında aracılık yapmağı meslek edinen kimse. Ticari işlere müteallik sözleşmelerin akdi hususunda aracılıkla meşgul olanlara «ticaret tellalı» *[alm. Handelsmäkler. — fr. courtier de commerce.*

— *ing. mercantile broker]*, borsa aracılarına «borsa tellalı» *[alm. Börsenmakler. — fr. agent de change. — ing. broker]* denir. (BK. 404 vd; TK. 101 vd; 4355 No. K. 16). Tellallık mutlak ticari muamelelerdendir.

TELSİK (Vatandaşlığa geçme) *bk.* Vatandaşlık.

TEMÂSÜL-Ü ÂDAD (Ferâizde) (tamāsul-i adād) (Es.H.) Biri mirasçı adedini diğeri de mirasdaki hisseyi ifade eden iki sayının yekdiğerine müsavi olması halidir. İslâm hukukçuları feraize müteallik meselelerin tashihinde sayıların mukayesesinden husule gelen nisbetleri dörde ayırmışlardır, İşte bunlardan biri temasülü âdad'dır.

TEMDİT (Uzatma) *[alm. Fristverlängerung. — fr. prorogation (prolongation) de délai. — ing. extension of time, prorogation. — lât. prorogatio].*

1 — Bir taahhüdün yerine getirilebilmesi veya bir muamelenin yapılması için kanun, yargıç veya alâkalı şahıs tarafından verilmiş olan müddet - mehil, ecel, vâde, mühlete - yeni bir müddetin (zamanın) ilâvesidir.

Temdit; bazen kanun icabı olur: Son günü genel tatile tesadüf eden müddet (vâde)nin tatili takip eden ilk iş gününe kadar uzaması, ikametgahı muamele yapacağı mahalden uzak olan kimseye verilen usule mütaallik müddet (mehil) in her altı saat ve küsuru için bir gün uzatılması, son günü mahkemelerin yaz tatiline tesadüf eden müddetlere tatilin bittiği günden itibaren hukuk muhakeme usulünde yedi gün, ceza muhakeme usulünde üç gün ilâve edilmesi gibi (BK. 77; HMUK. 159 - 165, 177; CMUK. 39, 40, 423; İc. İf. K. 19).

Temdit; bazen yargıç tarafından yapılır: Hâkimin kat'î olmayarak tâyin ettiği usule mütaallik müddeti geçirmiş olan kimseye talebiyle yeni bir müddetin verilmesi gibi (HMUK. 163 - 197).

Temdit; bazen müddetin bitmesinden istifade eden şahsın beyaniyle olur: Borcun ifası için tâyin edilmiş olan müddet (ecel)in alacaklı tarafından uzatılması gibi.

Borçlar hukukunda aksi şart edilmedikçe borcun ifası için tâyin edilen müddet (ecel)in uzatılması halinde yeni mühlet evvelki müddetin hitamını takip eden birinci günden başlar (BK. 79).

2 — Teşriî, idarî ve kazaî bir meclisin veya hususî hukuka ait bir heyetin içtiması için tâyin edilmiş olan müddete muayyen bir zamanın ilâvesi, içtima müddetinin muayyen bir zaman için uzatılmasıdır: Devre sistemine tabi teşriî meclislerde meclisin veya devlet reisinin kararıyle yıllık içtima müddetinin uzatılması gibi. Anayasada ; Kamutayın müstemirren faaliyet göstermesi kabul edilmiş olduğundan içtima müddetinin temdidi mevzubahs olmaz. Yalnız; yeni intihabatın icrasına imkân görülememesi halinde müddeti biten meclise ait içtima devresinin bir sene temdidi caizdir (Anayasa 13, 14, 19).

TEMERRÜT *[alm. Verzug. — fr. demeure. — ing. default. — lât. mora].*

1 — Alacaklının temerrüdü *[alm. Gläubigerverzug, Annahmeverzug. — fr. demeure du créancier. — ing. default of creditor. — lât. mora creditoris]* : Yapılacak veya verilecek şey usulü dairesinde kendisine arzolunduğu halde haklı bir sebep olmaksızın edayı red etmesi veya borçlu tarafından edanın yerine getirilebilmesi için kendisinin önceden yapması lâzım gelen muameleleri yapmaktan imtina etmesi halidir ki, diğer tarafa (borçluya) taahhüt mevzuu olan şeyi hâkim tarafından tâyin edilecek yere, ve ticarî eşya hakkında bir ardiyeye tevdi ederek borcundan kurtulmak ve bazı kayıt ve şart altında sattırmak veya akdi feshetmek salâhiyetini verir (BK. 90, 94; TK. 711, 712, 919).

2 — Borçlunun temerrüdü *[alm. Schuldnerverzug. — fr. demeure du débiteur. — ing, default of debtor. — lât. mora debitoris]* : Muaccel bir borç borçlusunun vâdesinde ve böyle bir vâde tâyin edilmemiş ise alacaklı tarafından vaki ihtara rağmen borcunu ödememesi halidir ki; borçlu için borcun geç yerine getirilmesinden mütevellit veya kaza ile vukua gelen zararı ve para borçlarında geçmiş günler faizini ödemek mükellefiyetini doğurur, karşılıklı taahhütlerde diğer tarafa akdi feshetmek salâhiyetini verir (BK. 101, 102, 108; TK. 662).

TEMETTÜ (Kâr) *bk.* Kâr ve zarar.

TEMETTÜ HİSSESİ *[alm. Dividende, Gewinnanteil. — fr. dividende. — ing. dividend].*

— 1 Bir şirket tarafından fiilen tahakkuk ettirilen kârdan, bu kârın devre devre dağıtılması sırasında her şerike kendi hissesi nispetinde ayrılan kazanç payına denir. Bu tâbir bilhassa hisse senetleriyle kurulmuş şirketlerde kullanılır. Bu şirketlerde müessis hisseleri varsa bunların hâmillerine ayrılan temettülere de «temettü hissesi» denir. Temettü hissesine dilimizde kısaca «temettü» denildiği de vardır.

2 — İlk temettü *[alm. Vorzugsdividende, erste Dividende. — fr. premier dividende. — ing. preferential dividend]* : şirket ana mukavelenamesiyle muayyen kâr dağıtılması usulüne göre şerikler lehine bir kaç temettü gözetilmiş ise şeriklere veya bunlar arasından bazılarına ayrılan ilk temettü payına denir. Bu ilk temettü mutat olarak kâr üzerinden hak sahibi şeriklerce ortaya konulan paralardan yüzde şu kadar faiz karşılığı olarak tercihan ayrılan bir hissedir. Bahis mevzuu pay ayrılması diğer hak sahipleriyle paylaşılacak fazla kârın taksiminden evvel yapılır. Diğer hak sahipleriyle birlikte alınan temettüe de «ikinci temettü» *[alm. Superdividende. — fr super dividende, second dividende. — ing. super dividend]* denir.

3 — İlk toplu temettü *[alm. Kumulativdividende. fr. dividende cumulatif]*: Bir hesap devresinin kârı ilk rüçhanlı temettü hissesini tamamen karşılayamadığı takdirde ödenemiyen miktarı tamam olarak ödeninceye kadar gelecek hesap devrelerine nakledilmesi lâzımgelen ilk rüçhanlı temettü hissesine denir.

4 — Gayri hakiki temettü *[alm. fiktive (fingierte) Dividende. — fr. dividende fictif. — ing. fictitious dividend]*: Bilfiil tahakkuk etmiş kâra dayanmıyan temettü hissesine denir. Gayri hakikî temettü dağıtılmasını kanun menedeı (TK. 332 b. 2, 463, 464).

TEMHİR USULÜ *bk.* Mühürlemek.

TEMİNAT *[alm Sicherheiten, Gewähr, Garantie. — fr. garantie, sûretés. — ing. guarantee, security, warrant, suretg].*

1 (MH) Bir borcun vaktinde ve mahallinde ödeneceğini temine yarayan muamelelerdir.

Bu ya şahsi veya ayni olur. Kefalet birincisine, menkul veya gayri menkul rehni ikincisine misaldir. (BK. 483 vd; MK. 765 vd, 853 vd.).

2 — (DUH) Muayyen bir hukukî vaziyeti bir devlete temin için diğer bir devletin giriştiği taahhüde denir. Bu hukukî vaziyet üçüncü bir devletin taahhüdünü icra etmesi (bir borcun tediyesi), bir devletin mülkî tamamiyetinin, siyasî istiklâl ve daimî bitaraflığının korunması olabilir.

Teminat ya karşılıklı ve kollektif olur: Milletler Cemiyeti Âzasının birbirlerinin istiklâl ve mülkî tamamlığını garanti etmesi gibi (eski Milletler Cemiyeti Misakı 10); veya kollektif ve bir taraflı olur: İtalya ve İngilterenin Lokarno misakındaki vaziyetleri, Paris Muahedesinde Avrupa konserine dahil olan devletlerin Osmanlı devletinin mülkî tamamlığını teminat altına alması gibi. Veyahut kollektif olmayıp karşılıklı olabilir: Klasik ittifak muahedelerinde olduğu gibi.

TEMİNAT AKÇESİ *[alm. Kaution, Haftgeld, Sicherheit, Depot. — fr. caution. — ing. guarantee fund].*

İnşa, tamir, imal, nakil ve kira işleriyle alım satımlara gireceklerin verdiği para teminatına denir.

Arttırma ve eksiltmeler için alınan teminat muvakkat veya katî olur. Muvakkat teminat *[alm. vorläufige Sicherheit. — fr. caution provisoire]* arttırma veya eksiltmeye girmenin şartı olup miktarı keşif ve tahmin bedelinin yüzde yedi buçuğu ile üçü arasında değişir.

Katî teminat *[alm. endgültige Sicherheit. — fr. caution définitive]*, üzerine ihale yapılan kimselerin vermekle mükellef oldukları teminattır ki, hesap ve tâyin edilen muvakkat teminat miktarının iki mislidir (Arttırma ve Eksiltme K. 16 vd.).

TEMİNAT MEKTUBU *[alm. Garantiebrief. — fr. lettre de garantie. — ing. letter of guarantee].*

Devlet arttırma ve eksiltmelerinde dairelere karşı gerek katî ve gerek muvakkat teminat olarak göstermek ve vermek üzere muayyen bankalar tarafından mahsus kanunda yazılı sermaye hadleri dairesinde tâlip veya mütaahhide verilen ve şekli bu hususiaki mahsus kanuna istinaden tesbit edilmiş olan kefalet mektubu mahiyetinde bir teminat nevidir.

TEMİNAT-I NAKDİYE *bk.* Nakdi teminat.

TEMLİK *bk.* 1 — Alacağın temliki.

2 — (tamlīk) (Es.H.) Bir maldan mülkiyet hakkını iskat ile başka birine inşa etmektir. Deyinden ibra minveçhin temlik olduğuna göre bu cümleden sayılır. Cem'i temlikât'tır.

TEMLİK EDİLMEMEK ŞARTI *[alm. Veräusserungsverbot. — fr. défense d'aliéner. — ing. restraint on alienation. — lât. pactum de non cedendo*].*

Borçlunun rızasını almaksızın, alacaklının alacağını başka birine devir edememesi şartıdır. Bu şart senette yazılı olmadıkça alacağı temellük eden üçüncü şahıslara karşı hüküm ifade etmez (BK. 162).

TEMLİK EDİLEMİYEN HAKLAR *[alm. unabtretbare, unveräusserliche, höchstpersönliche Rechte. — fr. droits incessibles, inaliénables, strictement personnelles. — ing. unassignable rights].*

Kanunun âhara temlikine müsaade etmediği haklardır. Şahsa bağlı olan haklar bu kabildendir: İsim, hürriyet ve manevî tazminat talebi hakkı gibi.

TEMLİKÎ MUAMFLELER *[alm. Zuwendungen, Zuwendungsgeschäfte. — fr. actes d'attribution; attributions. — ing. conveyances].*

Bir kimsenin diğerine mamelekî bir menfaat temin etmesidir. Bu menfaat iki suretle tezahür edebilir: diğer tarafın ya servetinde bir fazlalık husule getirir veya servetinin eksilmesine mâni olur. Şu halde, temlik ya tasarrufu tazammun eden hukukî bir muamele ile (alacaklının borçluyu ibra etmesi gibi), veya bir kimsenin kendisini diğerinin borçlusu mevkiine koyması suretiyle (illetten mücerret bir borç altına girmek gibi), meydana gelir. Temlikî muamelelerin illeti Roma hukukundan beri üçe inhisar etmektedir.

1) Temlik, evelce girişilmiş olan bir vecibe hükmünün yerine getirilmesi için yapılır; (Causa solvendi).

2) İleride mukabil ivaz alınmak şartiyle yapılabilir, bunun illeti (Causa credendi) dir.

3) Teberru kasdiyle yapılması mümkündür ki buna da (Causa donandi) derler.

Bir borcun ifası işbu illetlerden birincisine, yapılacak masraflar için avans vermek ikincisine, hibe ise üçüncüsüne misâl teşkil eder.

TEMLİK-İ SAHİH İLE TEMLİK OLUNAN ARAZİ (Es.H.) Arazi-i memleketten ifraz olunup mesağ-ı şerîye binaen enva-ı vücuh-ü milkiyet ile tasarruf olunmak üzere şeraitine uygun surette ferde temlik olunan arazi dir ki, mülga Arazi Kanununun dört neve ayırdığı arazi-i memlûkenin ikinci nevini teşkil eder.

TEMLİKÎ TASARRUFLAR *bk.* Tasarruf.

TEMLİKNAME (tamlīk-nāme) (Es.H.) Arâzi-i emiriye menfaatlerinin bir cihete tahsisi veya muktazi şartlarına mukarin olarak rakabenin temlikini tazammun eden vesikadır.

TEMSİL *[alm. Stellvertretung. — fr. représentation. — ing. agency].*

Bir başkası namına bir hukuki muamele yapmak vakıasını ifade eden bir terimdir. Başkası namına muamele yapan kimseye mümessil *[alm. Stellvertreter, Vertreter. — fr. représentant. — ing. agent]* ve namına muamele yapılan kimseye de temsil olunan *[alm. der Vertretene. — fr. représenté — ing. principal]* derler. Bu suretle mümessilin haiz olduğu salâhiyet: vekâlet, şirket, hizmet gibi bir akitten tevellüt etmekte ise temsil kudretinin şumulü bu akitle tahdit edilir. Eğer temsil kudreti bir kanun hükmü icabından ise mümessilin salâhiyet derecesini tayin kanuna aittir. Mümessilin yaptığı muamelelerden meydana gelen haklar ve borçlar temsil olunan kimseye intikal eder (MK. 262 vd, 439 vd; BK. 32 vd, TK. 87 vd.).

TEMSİLCİ *bk.* Mümessil.

TEMSİL KUDRETİ *[alm. Vertretungsmacht. — fr. pouvoir de représentation. — ing. authority].*

Bir âmme idare veya müessesesi namına ve hükümleri ona muzaf olmak üzere hukukî tasarruflar yapmak salâhiyetidir. Bu bakımdan devlet idaresi namına Cumhurbaşkanı ve her hizmet sahasında o hizmetin başında bulunan bakan illerde vali, belediye namına belediye reisi, köyler namına muhtar ve âmme müesseseleri namına da müdürler gibi icra uzuvları temsil kudretini haizdir.

TEMŞİYET MUAMELELERİ (TEMŞİYET TASARRUFLARI) *[alm. Verwaltungsakte, Verwaltungsverfügungen. — fr. actes de gestion. — ing. acts of management].*

Devletin ve diger âmme idare ve müesseselerinin alelâde bir hükmî şahıs sıfatiyle, hâkimiyet sıfat ve salâhiyetletlerinden sıyrılarak fertler gibi ve hususî hukuk kaidelerine tabi olarak yaptıkları muameleler, tasarruflardır.

TEMŞİYET TASARRUFLARI *bk.* Temşiyet muameleleri.

TEMYİZ *[alm. Revision (Al), Berufung (İs.). — fr. cassation. — ing. reversal].*

Hüküm ile hükmün müstenit olduğu muhakemenin, hukuki cihetten, bir defa daha tetkikini mümkün kılan kanun yoludur.

Umumî mahkemelerin hükümleri ve kararları Yargıtayda askeri mahkemelerin hükümleri Askeri Yargıtayda ve idari heyetlerden verilen kazai kararlar Danıştayda temyiz yolu ile tetkik olunur ve bir karara bağlanır.

1 — Ceza işlerinde: on beş sene ve daha yukarı hürriyeti bağlayıcı cezalar ile ölüm cezalarına ait hükümler hiç bir harç ve masrafa tabi olmaksızın resen temyiz mahkemesince tetkik olunur. Diğer hükümler ancak tarafların kanuni süre içinde talepleri ile temyizen tetkik edilir. Temyiz ancak hükmün kanuna muhalif olması sebebine istinat eder. Temyiz tetkikleri neticesinde hüküm ya tasdik edilir veya bozularak yeniden muhakeme edilmek üzere hükmü veren mahkemeye iade olunur. Hükmün düzeltilmesi de mümkündür.

2 — Hukuk işlerinde: Asliye mahkemelerinden verilen nihai kararlar ile 2500 kuruşa kadar olan alacak dâvaları müstesna olmak üzere sulh mahkemelerinden verilen nihai kararlar temyiz olunabilir. Yargıtay, kanunun veya bir mukavelenamenin yanlış tatbik olunması, mahkemenin vazifeli olmaması, bir dâva hakkında mütenakıs kararlar verilmiş olması, muhakeme usulüne muhalefet edilmesi, maddî meselenin takdirinde hata edilmiş olması, bir delilin sebepsiz kabul edilmemesi sebeplerinden birile temyiz olunan hükmü bozar. Aksi halde temyiz sebepleri red ederek hüküm ka'tileşir.

TEMYİZ KOMİSYONU *[alm. Kassationsausschuss. — fr. commission de cassation].*

Vergi itiraz komisyonlarının kararlarını tetkik etmek üzere merkezi Ankarada olarak teşkil edilmiştir. Komisyon bir birinci reis ile iki daire reisi ve dokuz âzadan terekküp eder ve üç daireye ayrılır. Birinci reis ayni zamanda dairelerden birinin reisidir. Her dairede bir reis ile iki âza bulunur.

Daireler haricindeki âza evrakın tetkik ve ihzarında yardım etmek üzere birinci reis tarafından bir daireye memur edilir. Temyiz komisyonu reis ve âzası, itiraz komisyonu reis ve âzası gibi hariçte muallimlik dahi edemezler.

Üç dairenin birleşmesinden temyiz komisyonunun umumi heyeti teşekkül eder. Umumi heyet: birinci reisin tetkikine lüzum gördüğü bir hususu, dairelerin yekdiğerine mübayin olarak verdikleri kararların birleştirilmesini ve tenakusun kaldırılmasını, bozma kararı üzerine mahalli itiraz komisyonunun israr suretile verdiği kararı inceler (3692 No. K.).

TEMYİZ KUDRETİ *[alm. Urteilsfähigkeit. — fr. capacité de discernement. — ing. power of judgement; power of discernement].*

Bir kimsenin, yaşının küçüklüğü, akıl hastalığı, akıl zayıflığı, sarhoşluk veya uyuşturucu maddeler almış olmak gibi sebeplerle makul surette hareket etmek imkânından mahrum olması halidir. Temyiz kudretine sahip olmak medenî hakları kullanmak için gereken kanunî şartlardan birisidi (MK. 10, 11, 13).

TEMYİZ MAHKEMESİ (Yargıtay) *[alm. Kassationsgerichtshof, Revisionsgericht (Almanyada: Reichsgericht). — fr. cour de cassation. — ing. court of cassation (İngilterede: Supreme Court of Appeal)].*

Asliye (hukuk, ceza, ticaret, ağır ceza) mahkemeleriyle, sulh mahkemeleri, icra tetkik mercileri, kadastro mahkemelerinden verilmiş olan kararları ve hakem kararlarını nihai olarak tetkik eder. Bu mahkemenin esas vazifesi kanunların tatbik ve tefsirinde birlik temin etmektir. Yargıtay bir kararı ya nakız veya tasdik eder. Kararı düzeltmek salâhiyeti de vardır. Fakat dâvayı yeniden tetkik edemez.

Hususî daireler: Yargıtay sıra numarasiyle ad alan beş Hukuk, dört ceza, bir ticaret, bir icra ve iflâs dairesinden ibarettir. Her daire bir reis dört âzadan terekküp eder. Her dairede birer yedek âza bulunur. Vazife ve salâhiyetleri 1221 ve 2020 No. lu kanunla tâyin edilmiştir. Bu daireler ilk temyiz merciidir. Nakız kararlarına karşı asliye ve sulh mahkemelerinin israr salâhiyetleri vardır.

Hukuk Heyeti Umumiyesi: *[alm. Vereinigte Zivilsenate. — fr. chambres civiles réunnies]* Hukuk dairelerivle icra ve iflâs dairesinin birleşmesinden teşekkül eder. Hukuk, ticaret ve icra iflâs dairelerinin bozma kararlarına karşı israren verilen hükümlerin temyiz merciidir. Kararlarına karşı israr edilemez.

Ceza Heyeti Umumiyesi *[alm. Vereinigte Strafsenate. — fr. chambres criminelles réunnies]*: Ceza dairelerinin birleşmesiyle teşekkül eder. Bu dairelerin bozma kararlarına karşı israren verilen hükümlerin temyiz merciidir. Kararlarına karşı israr edilemez.

Tevhidi İçtihad Heyeti *[alm. Plenum. — fr. chambres réunnies. — ing. joint chambres]*: Yargıtay bütün dairelerinin birleşmesiyle teşekkül ve tevhidi içtihad kararları ittihaz eder (469 No. lu kanunun 825 no. lu kanunla tadil edilen 1 inci maddesi ve 1221 ve 2020 no. lu kanunlar).

TENAKUZ (tanāḳuż) (Es.H.) İki sözden biri diğerine zıt olmak yani biri diğerini bozacak surette bulunmaktır. Tenakuz halinde bulunan sözlerin hiç biri hükme esas olamaz. Meselâ; şahitler şahitlik ettikten sonra şahitliklerinden dönseler bu suretle tenakuza düştüklerinden evelki şahadetleri üzerine hüküm verilmez.

TENAZÜ' BİL-EYDİ (tanāzu' bil-'l-aydī) (Es.H.) Mütaaddit kimselerin bir mala zilyet oldukları hakkındaki münazaalardır.

TENAZUR (tanāẓur) (Es.H.) Lûgatte, birbirine yakışmak mânasınadır. İki şey birbirine mukabil olmak mânasında da müstameldir. Bu münasebetle bir mesele hakkında mevzu hükümler arasındaki tevafuk ve tetabukta da kullanılır.

«Şu hüküm ile bunun arasında tenazur yoktur» denir ki muvafakat ve mutabakat yoktur demektir.

Keza «şu hüküm ile tenazuru temin için bu hüküm şöyle olmalıdır» denir ki o hükmün muktezasına muvafık olmak için demektir.

TEMBİH (tanbīh) (Es.H.) Uyandırmak ve anlatmak mânalarınadır.

Lisanımızda tembih emir ve nehi mânalarını tazammun eder. Sâkte tembih; beyyine ile sabit olan hükümleri beyanda kullanılır ve emir mânasını tazammun eder.

TENFİL (tanfīl) (Es.H.) Ülülemir tarafından harbe tergip ve teşvik için bir kısım guzzata fazla sehim veya bazı şeyler tahsis ve ita edilmesidir. Bu bir «tenfil-i has» demektir.

TENFİL-İ ÂM (tanfīl-i 'āmm) (Es.H.) Bütün gazilere karşı vukubulan tenfildirki iki suretle olur:

1 — Ülülemr cânibinden guzzata hitaben «her kim ne elde ederse kendisinin olsun» diye tahsis suretiyle olur. Bu halde her gazi elde ettiği mala temellük eder.

2 — Ülülemr tarafından «her ne elde ederseniz sizin olsun» diye teşrik suretiyle olur. Bu caiz değildir. Çünkü, taksim meselesi nizaı mucip ve maksada münafi olabilir.

TENFİZ (tanfīz) (Es.H.) Bir hâkimin hükmü diğer hâkime arz ve bu hâkim huzurunda dahi bir mürafaa icra olunarak tetkik olundukta birinci hâkimin hükmü muvafık olduğu zâhir olmakla ikinci hâkimin o hükmü tasdik etmesidir.

TENFİZ KARARLARI *[alm. Vollstreckbarkeitserklärung. — fr. décisions d'exequatur, exequatur. — ing. to declare executory; award of an order for execution].*

Ecnebi mahkemeler tarafından verilmiş olup hukuk ve ticaret dâvalarına dair nihaî hükümleri tazammun eden ve kaziyei muhkeme halini almış olan ilâmların millî icra dairelerince icrasını temin için millî mahkemelerce ittihaz olunan ve ilâmlara icra kabiliyeti veren kararlardır (HMUK. 537 - 545).

TENKİS *[alm. Herabsetzung. — fr. réduction. — ing. reduction].*

Kanuna veya hakkaniyete uygun olmıyan tasarruf, mükellefiyet ve borçların kanunî veya makul hadde indirilmesi demektir. Hususî hukukumuzda tenkisin bahis mevzuu olduğu haller için bk: (MK. 466, BK. 44, 161, 249, 409; TK. 395, 397, 398).

TENVİRAT RESMİ *[alm. Strassenbeleuchtungsabgabe. — fr. taxe d'éclairage].*

Belediye Vergi ve Resimleri Hakkındaki 423 No.lu kanuna dayanan ve belediye gelirlerinden olan bir resimdir ki, aydınlatılan yerlerdeki meskenlerden, tanzifat resminin yarısını geçmemek üzere alınır.

TERBİYE (Meslekî ve dinî) *[alm. Erziehung. — fr. éducation. — ing. education].*

Korunmaya muhtaç küçüklerin kaasırların umumi, dinî ve meslekî bakımdan, tahsil ettirilmeleri, yetiştirilmeleri, hayata hazırlanmaları, ve korunmaları demektir.

Velâyet altında bulunmaları itibariyle çocukların terbiyeleri velâyet hakkının sahipleri olan baba ve anaya aittir. Mahcurların terbiyeleri ise vesayet makam ve dairelerinin müdahale ve murakabesi altında vasiye aittir. Çocuk reşit olunca dinini serbestçe seçebilir (MK. 261, 263, 267, 389).

TERBİYE VE İNZİBAT VASITALARINI SUİ İSTİMAL Veli, vasi, mürebbi, usta ve öğretmen gibi kimselerin idareleri altında bulunan veya büyütmek, okutmak, bakmak, muhafaza etmek yahut bir meslek ve sanat öğretmek için kendilerine tevdi olunan şahıs üzerinde haiz oldukları terbiye haklarını ve itaat ettirmek salâhiyetlerini sui istimal ile o şahsın sıhhatinin bozulmasına sebep olmak veya bir tehlikeye maruz bırakmak suretiyle işledikleri cürümdür (CK. 477).

TERCİH-İ BEYYİNE (tarcīḥ-i bayyina) (Es.H.) İki tarafın bir cihetten müddei ve bir cihetten münkir olduğu dâvalarda birinin beyyinesini diğerinin beyyinesine üstün tutmaktır. Meselâ : Bir kimse diğerinin malını satmağa vekil olupta veresiye sattığında müvekkil «ben seni peşin satmağa tevkil etmistim,» diye dâva ve vekil de «sen beni mutlak surette takyit etmiyerek tevkil etmiştin» diye iddia eylese vekâlette takyit asıl, itlak hilâfı asıl olduğundan vekilin beyyinesi tercih ve evvelâ ondan beyyine talep olunur.

TERCÜMAN (TERCEMAN) *[alm. Dolmetscher, Dragoman. — fr. interprète, dragoman. — ing. dragoman].*

1 — Mahkemelerde vesair kaza mercileri önünde ve noterlerde bir dili diğer dile çevirmek için kullanılmasına kanunun lüzum gösterdiği kimsedir (HMUK. 270; CMUK. 252).

2 — (tarcamān) (Es.H.) Şifahen terceme edici yani bir dildeki sözleri diğer dile nakledici demektir. «Tercüman» ve «Türcüman» da aynı mânalardadır.

TEREKE *bk.* Miras, Terike.

TEREKENİN TAHRİRİ (Terekenin mühürlenmesi ve defterinin tutulması) *[alm. Nachlassinventar (Al) Erbschaftsinventar (İs.). — fr. inventaire après décès].*

Mirasçıların menfaatlerini korumak maksadiyle kanun ile muayyen bazı hallerde tereke mevcudu defterinin tutulmasına ve onu ziyadan korumak için mühürlenmesine denirki ihtiyatî, koruyucu ve muvakkat bir tedbirdir.

TERFİ VE TERAKKİ (yükselme ve ilerleme) *[alm. Beförderung, Aufstieg (eines Beamten). — fr. avancement (d'un fonctionnaire). — ing. promotion, advancement].*

Bir memurun maaşına zammedilmek veya meratibeler silsilesi içinde daha yüksek dereceye çıkmak suretiyle yükselmesidir.

TERHİBLİ CEZALAR *bk.* Mücazat-ı terhibiye.

TERHİS *[alm. Demobilisierung, Entlassung. — fr. démobilisation, démobiliser. — ing. demobilisation].*

Muvazzaflık müddetlerini bitirenler ile silâh altına alınıp hizmetlerine lüzum kalmıyan ihtiyatların ordudan bırakılmalarıdır.

Seferberlikte bu muameleler seferberliğin sonuna bırakılır (Askerlik K. 52).

TERİKE (tarikatun) (Es.H.) Metrûke mânasınadır, Müteveffanın terkeylediği ayın, deyin, menkul ve gayrimenkul mallarıdır. Tereke galattır.

TERK *[alm. bösliche (böswillige) Verlassung. — fr. abandon malicieux, abandon du domicile conjugal.— ing. wilful desertion].*

1 — (Boşanma sebebi) Eşlerden birinin aile birliğinin yeri olan ikametgâhı kasden ve hukuka mugayır bir surette devamlı olarak bırakmasıdır. Buna göre: eşlerden birinin ikametgâhı bırakmak niyetiyle uzaklaşması veya bu niyetle diğer eşi evden çıkarması, koğması yahut eşlerden birinin haklı olarak evi terketmesinden veya diğerince yollanmasından sonra tekrar eve dönmemesi ve nihayet eşlerden birinin haklı olarak evinden yolladığı eşini tekrar evine almaması gibi haller hep terk mefhumuna girer. Terk, eşlerden buna maruz kalan için boşanma sebebi teşkil eder (MK. 132).

2 — (Çocukların terki) *[alm. Aussetzung hilfloser Personen, von Kindern. — fr. exposition d'enfants, de personnes sans défense. — ing. expose a child]* Muhafazası kendine ait olan on iki yaşından aşağı bir çocuğu kasden kendi başına bırakmaktan ibaret bir suçtur.

Türk Ceza Kanunu bu suçu yalnız çocuklara hasretmiyerek kendilerini idareye muktedir olamıyanlara ve tehlikede bulunanlara da teşmil ve bir kül halinde hükmünü tertip eylemiştir (CK. 473 - 476).

3 — *bk.* Bırakma.

TERKİN *[alm Löschung. — fr. radiation.— ing. cancellation].*

Resmi sicil, defter ve kütüklerdeki kayıt ve şerhlerin silinmesi ve çizilmesi, yani o kayıt ve şerhlerle iktisabedilen hukuki hükümlerin kaldırılmasıdır (MK. 798, 833, 923, 933).

TERKİ SALTANAT *[alm. Abdankung, Thronverzicht, Thronentsagung. — fr. abdication. — ing. abdication. — lât. abdicatio; imperio cedere, imperium deponere].*

Bir hükümdarın haiz olduğu hükümdarlık sıfatını terk ettiğini beyan ve ilân etmesidir. Buna «saltanattan feragat» de denir.

Cümhurbaşkanlarının resmî sıfatlarını terk etmeleri «istifa» ile ifade olunur.

TESADDUK (taṣadduḳ) (Es.H.) Sadaka vermektir.

TESADÜFÎ AKİTLER *bk.* Baht veya tesadüfe bağlı mukavele.

TESADÜFÎ ŞART *bk.* Şart.

TESANÜT *[alm. Solidarität. — fr. solidarité. — ing. solidarity].*

İnsanlar arasındaki karşılıklı menfaat ve duygu bağlılığına denir. Bu bağlılık; bir kısım insanların huzura kavuşmaları diğerlerinin huzurlariyle kabil olduğu luzumunu ifade eder ve bundan insanların biribirine yardımları borcu doğar.

Tesanüt devletler arasında iyi münasebet ve barış temin ettiğinden bunun devletler arası hukuku alanında yerleşmesine de son asırlarda çok ehemmiyet verilmiştir.

İş birliği, fertler, fertlerle devletler ve devletler arasındaki tesanütcülüğün en kuvvetli tecellisidir.

Harb zararlarını, yalnız bu zararlara uğrayanlara hasretmiyerek bütün vatandaşlara teşmil eylemek, vatandaşların harb tehlikeleri karşısında müsavi bir mükellefiyete tabi olmalarından doğan tesanüt fikrine dayanan bir mesuliyeti tatbik etmek demektir.

TESBİL (tasbîl) (Es. H.) «Vakıf» kelimesinin müradifidir.

TESBİT (belirtme) DÂVASI *[alm. Feststellungsklage. — fr. action en constatation. — ing. declaratory action].*

Bir hukukî münasebetin veya ondan doğan bir sâlâhiyetin mevcut olup olmadığının veya bir vesikanın sahte bulunup bulunmadığının tesbiti hususunda, ve bir hukukî menfaatin bulunması şartiyle, açılan ve neticesinde her hangi bir mahkûmiyet talebini ihtiva etmeyip mevzuunu teşkil eden hususun bir hüküm ile tesbitini tazammun eden dâvadır. Bu hüküm kaziyei muhkeme halini alınca mevzuu olan hukuki münasebetin mevcudiyet veya ademi mevcudiyeti, yahut vesikanın sahte olup olmadığı herkese karşı hüküm ifade eder. Usul hukukunun bir müessesesi olan tesbit dâvası kanunda sarih bir surette kabul edilmiş olmak lâzım gelir. Bu müesseseyi Alman Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu (M. 256) kabul etmiştir. Tesbit dâvası yukarıda zikredilen mevzua göre «müspet» ve «menfi tesbit» dâvası olmak üzere ikiye ayrılır. Bu dâvanın açılabilmesi için aranılan «hukukî menfaat»in mevcut olup olmadığı mahkemece resen tetkik edilir.

TESCİL *[alm. Eintragung, Registrierung. Uberschreibung. — fr. inscription, transcription, immatriculation. — ing. registration].*

1 — Hususî hukukta muayyen hakların veya hukukî imkân ve vaziyetlerin husule gelmesi için kanunda yazılı sicillere kayıt geçirilmesine denir.

Derneklerin, tesislerin, tacirlerin ve ticaret şirketlerinin kendi sicillerine kaydedilmesi gibi.

Tescil bilhassa gayri menkuller üzerindeki aynî haklarda ehemmiyetlidir. Zira a) ya hakkın doğması şartıdır: mülkîyetin iktisabı, irtifak haklarının ve rehin hakkının tesisi için lâzım olduğu gibi. Buna «dar mânada tescil» veya «kayıt» adı verilir. b) veya aynî haklardan olmıyan diğer hakların himayesine, c) yahut gayri menkullerin temlik hakkının tahdidine yarar: mukaveleden doğan şuf'a, iştira, ve vefa haklarında ve kira, hasılât icarı mukavelelerinde olduğu gibi. Buna «şerh» *[alm. Vormerkung. — fr. annotation. — ing. caution]* denir.

Aynî bir hak iddiası veya hakkı müsbit vesikaların noksanları sonradan tamamlanmasına müsaade edilmesi hallerinde tapu sicilline yapılan kayıtlara «muvakkat tescil» veya «muvakkat kayıt» *[alm. vorläufiger Eintrag. — fr. inscription provisoire]* denir (MK 54, 74, 237, 635, 642, 658, 672, 704, 919 vd, 925, 929 vd.; BK. 242, 255, 277;).

2 — (tasc̄îl) (Es.H.) Bir ilâm veya hüccetin mahkeme sicil defterine ve resmiyet verilmek istenilen bir şeyin defter i mahsusuna kaydına tescil denir. «imtiyazını tescil ettirdi» denirki imtiyazların kaydına mahsus resmî sicille kaydettirdi demektir.

Hâkimin müdafaadan sonra vakfın lüzumu ile hükmetmesine «tescil-i vakf» denir.

a) **Tescil-i istibdâl (tasc̄îl-i istibdāl)** Kabil i nakz olmamak için istibdâlin sıhhat ve lüzumu ile hâkimin hükmetmesidir.

b) **Tescil i vakıf (tasc̄îl-i vaḳf)** Salâhiyeti haiz hâkimin bir vakfın lüzumuna hükmetmesidir.

TESEBBÜBEN CERH (tasabbuban carḥ) (Es.H.) Bir kimsenin mecruhiyetine sebep olmaktır: Bir şahsın - müsaade almaksızın - tarik-i âmda kazdığı kuyuya birisinin düşüp yaralanması gibi.

Bu cerhin hükmü de cerh-i hatanın hükmü gibidir. Şukadar varki cerhe müeddi olan fiîl haklı olarak işlenmiş, yahut mütesebbibin fiiliyle cerh hâdisesi arasında başka bir fiil-i ihtiyarî haylûlet eylemiş olursa o zaman mütesebbibe bir şey lâzımgelmez.

TESEBBÜBEN KATİL (tasabbuban katl) (Es.H.) Bir insanın ölmesine sebebiyet vermek, yani hâdiselerin tabiî cereyanlarına göre bir adamın ölümünü intac edecek bir fiili ihdas etmektir: Bir şahsın tarik-ı âmda veliyyülemrin müsaadesi olmaksızın kazdığı kuyuya veya yığdığı taşların üzerine bir kimsenin düşüp ölmesi gibi.

Tesebbüben katlin hükmü, yalnız diyettir. Fakat bu katle müeddi olan fiil, haklı olarak işlenmiş ise veya araya başkasının fiili haylûlet etmiş ise o zaman mütesebbibe diyet de lâzımgelmez: Bir kimsenin kendi hanesinde kazdığı kuyuya bir şahsın gelip düşmesi yahut tarik-ı âmda kazdığı kuyuya birinin diğerini tutup atması suretiyle olan katiller gibi.

TESEBBÜBEN - SİRKAT (tasabbuban sirḳat) (Es. H.) Bir kaç şahsın birden mahfuz yere gizlice girip aldıkları malları içlerinden birine yükleterek harice çıkarmalarıdır ki şeraiti mevcut olunca cümlesi hakkında had icra edilir.

TESELLÜM *[alm. Abnahme, Übernahme, Empfangnahme. — fr. prendre livraison. — ing. taking-over, receipt].*

Bir malın zilyetliğini ele geçirmektir. Alacaklı eda mevzuunu teşkil eden şeyi teslim almazsa mütemerrit olur.

TESELSÜL *[alm. gesamtschuldnerische Haftung (Al.), Solidarität (İs.). — fr. solidarité. — ing. joint liability. — lât. in solidum (creditores vel debitores)].*

Birden ziyade kimselerin alacaklıya karşı aynı borcun tamamını iltizam etmelerini veya birden ziyade alacaklıların tek bir borcu mutalebeye hakkı olmasını tazammun eden bir haldir (BK 141, 148). Borçlular arasındaki teselsül ya bir mukaveleden yahut kanun hükmünden çıkar. Kanunun vücut verdiği teselsül şunlardır: (BK. 179, 302, 395 f 2, 496; TK. 642; CK. 39).

TESEYYÜB *bk.* Kusur.

TES'İR (tas'īr) (Es.H,) Narh koymaktır. Şöyleki: halkın havayici zaruriyesinden olan eşyayı sahipleri taaddi ve haddi marufu tecavüz ederek galî fiatla satmakta ısrar eyledikleri takdirde bu gibi eşyaya narh konulabilir. Yani ehli hibre ile istişare edilip bir fiyat takdir olunarak andan ziyadeye satış menedilebilir.

TESİS *[alm. Stiftung. — fr. fondation. — ing. foundation, founding].*

Lûgat bakımından tesis, bir şey kurmak demektir. Fakat kanunumuzda irtifak hakkının (MK 704 vd.), gayri menkul mükelleliyetinin (MK 754 vd.), gayri menkul rehninin (MK. 765 vd.) tesisinden bahsolunmaktadır ki; burada tesis akdin meydana gelmesi mânasını anlatır. Tesis; bir malın daimî ve muayyen bir maksada tahsis edilmesi ve bu maksadın husulü için muayyen bir hükmî şahsın yaratılması demektir. Ancak gayenin daimî olması, ebedî olması, mânasına gelmez (MK. 76 Sf.) Tesis şekle bağlı bir muameledir (MK. 74) ve tescili lâzımdır. (MK. 81 f 2 74 f 2).

TESİS UMUMÎ HEYETİ *bk.* Umumi Heyet.

TESLİM *[alm. Übergabe. — fr. tradition, livraison. — ing. delivery, handing-over. — lât traditio].*

Bir vecibe hükmünün yerine getirilmesi, veya mülkiyetin devri için menkul bir malın bir diğerine maddeten verilmesi demektir. Menkul mülkiyetin intikali için teslim şarttır.

TESLİMİ MEŞRUT ŞEKİLDE REHİN *[alm. Faustpfand. — fr. nantissement. — ing. dead pledge — lât. pignus].*

Borçlunun teminat olarak alacaklısına bir mal teslim etmesidir. Fakat rehnedilen malın üçüncü bir şahsa tevdii de mümkündür. Rehnin tesisi için malın borçlu elinden çıkması kâfi gelir.

TEŞEBBÜS (Kalkışma) *[alm. Versuch. — fr. tentative. — ing. attempt].*

Bir kimsenin, bir cürüm işlemeyi kasdederek elverişli vasıtalarla icraya başlaması ve fakat elinde olmayan mâni sebepler dolayısiyle icra hareketlerini bitirememesi (nakıs teşebbüs *[alm. nichtvollendeter Versuch. — fr. tentative inachevée.]* CK 61) yahut bu hareketleri bitirmekle beraber aynı sebeplerden dolayı neticenin husule gelmemiş olmasıdır *[alm. vollendeter Versuch. — fr. tentative achevée]* (CK. 62).

TEŞHİR *[alm. an den Pranger stellen. — fr. mise au pilori. — ing. exposing (an offender)].*

Hükmü kalkan 1274/1858 tarihli Ceza Kanununun 19 uncu maddesinde kürek cezasının çektirme başlangıcı olmak üzere yapılması emrolunan bir muamele idi. Kürek cezasına mahkûm olan kimsenin şehrin bir meydanında, veya geçit yerinde iki saat herkesin gözü önünde tutulması ve ondan sonra ayağına demir vurularak ceza evine getirilmesi şeklinde tatbik edilirdi.

TEŞHİR-İ SİLÂH (taşhīr-i silāḥ) (Es.H.) Bir şahsa karşı katil veya cerh kasdiyle silâh çekmek demektir.

Üzerine bu veçhile silâh çekilen kimseye «müşeherün-aleyh» denildiği gibi «meşhurün-aleyh» de denir.

Üzerine katil kasdiyle teşhir-i silâh eden şahsı öldüren kimse, eğer başka suretle nefsini kurtarmağa muktedir bulunmamış ise kısastan, diyetten, tazirden kurtulur. Bu, bir müdafaa-i meşrua halidir.

TEŞKİLÂT-I ESASİYE KANUNU (Anayasa) *[alm Verfassung, Staatsgrundgesetz, Verfassungsgesetz. — fr. constitution, loi constitutionnelle, loi organique. — ing. Constitution].*

Tarihî tekâmülüne göre devletin hükûmet rejimini, bu rejimin gerektirdiği hukukî esaslara uygun olarak âmme hürriyetlerini tesbit eden, âmme kudreti yüksek uzuvlarının ve bu uzuvlara bağlı memurların salâhiyetleri sahasını tâyin yolu ile devletin vecibelerini ve iktidarlarını hukukî tahdide tabi tutan kaideler mecmuudur.

Bu kaidelerin tadili veya ilgası İngiltere, Macaristan gibi bazı memleketlerde alelâde kanunlardan farklı bir usule tâbi değil ise de, bizde ve diğer bir çok memleketlerde mahsus kayıtlar ve şekillerle bağlıdır.

TEŞKİLÂT-I MEHAKİM *bk.* Mahkemeler teşkilâtı.

TEŞRİFAT *bk.* Protokol.

TEŞRİÎ DEVRE *bk.* İçtima devresi.

TEŞRİÎ KUVVET (Yasama erki) *[alm. gesetzgebende Gewalt, Legislative. — fr. pouvoir législatif. — ing. legislative power].*

Kanunları tanzim eden ve bir çok memleketlerde hükümeti denetleyen uzuvdur.

TEŞVİK-İ SANAYİ *[alm. Industrieförderung. — fr. encouragement à l'industrie. — ing. stimulation of industries].*

Memlekette sanayii teşvik ve mamulât ve masnuatı himaye için sanayi erbabına gerek inşaat ve tesisatta ve gerek işletmede devletçe gösterilen kolaylıkları ve muafiyetleri ihtiva eden tedbir ve hükümlerdir (Teşviki Sanayi K. ve bu kanuna ek 1319, 1320, 1543, 2261, 3220 3537, 3696 No.lu kanunlar).

TETKİK ENCÜMENİ (Tutanakları inceleme komisyonu) *[alm. Wahlprüfungsausschuss. — fr. commission pour la vérification des pouvoirs].*

Seçimlerine karşı şikâyet ve itiraz vukubulan millet vekilleri hakkındaki şikâyet ve itirazları ve nümunesine muvafık olmıyarak tanzim edilen tutanakları incelemeğe memur komisyon.

Büyük Millet Meclisi üyesi arasından kur'a ile ayrılan otuz kişiden ibaret olan bu komisyonun süresi bir dönem içindir. Komisyon kararlarını Kamutaya bildirir (İçtüzük 14).

TETKİK (İnceleme) MERCİİ *[alm. Aufsichtsbehörde (Beschwerde - Instanz für Betreibungs - und Konkurssachen) (İs.). — fr. autorité compétente pour l'examen des plaintes et oppositions en matière de l'exécution et faillite (İs.)].*

İcra ve İflâs dairelerinin muamelelerine karşı yapılan itiraz ve şikâyetlere bakan yargıçlıktır. Bu mercie ait vazifeler, bağımsız icra yargıçlariyle yardımcıları bulunan yerlerde bunlar ve bulunmıyan yerlerde asliye mahkemesi başkan veya yargıcı ve yetki verilen işlerde, sulh yargıcı tarafından görülür (İc. İf. K. 4, 172).

TEVÂ (tavā) (Es. H.) Havaleden sonra muhâlün - bihi muhâlün-aleyhten istifanın mümkün olamamasıdır.

TEVÂFUK-U ÂDAD (Feraizde) (tavāfuḳ-i a'dād) (Es. H.) İki sayıdan birinin diğeri ile tamamen taksimi kabil olmamakla beraber her iki sayının üçüncü bir aded ile - ki bu adede kasımı müşterek denir - taksimi mümkün olmasıdır. Eğer kasımı müşterek, 2 ise bu iki sayı arasında muvafakat-bil-nısıf bulunur, 4 ile 10 gibi. Kasımı müşterek 3 ise sayılar arasında muvafakat - bil - sülüs vardır, 6 ile 9 gibi.

Kasım-ı müşterekin müteaddit olması mümkündür, meselâ 12 ile 36 adetleri, 2, 3, 4, 6, ve 12 ile taksim edilebilir. Bu gibi hallerde en yüksek kasım-ı müşterek nazara alınır.

TEVARÜS *[alm. Erbgang, Erbanfall. — fr. dévolution successorale, transmission par hérédité. — ing. devolution, inheritance. — lât. acquisitio (successio)].*

1 — Murisin terikesinin mirascılara intikal eylemesidir. Tevarüsün husulü için üç şart lâzımdır:

a) Mirascılara mirasın düşmesi veya mirasın açılmasıdır ki bu şart murisin ölümü ile tahakkuk eder;

b) Mirasın iktisabı;

c) Mirasın taksimi.

2 — (Tavārus) (Es. H.) Müteveffanın malına vâris olmaktır.

TEVÂTÜR (tavātur) (Es. H.) Kizb üzere ittifakları aklen câiz olmıyan cemaatın haberidir ki ilm - i yakin ifade eder.

TEVBİH *[alm. Verweis, Tadel, Rüge. — fr. blâme. — ing. reprimand, censure].*

Esas itibariyle inzibatî cezalardan olan ve sicile geçirilen bir cezadır. Memurlar hakkında inzibat mecisleri, valiler veya vekiller, yargıçlar hakkında inzibat komisyonları ve askerler hakkında yüksek rütbedeki subaylar tarafından verilir (Memurin K. 24, 26, 27; Yargıçlar K. 89, 94, 95, 101; As. CK. 165, 185).

TEVBİH-İ ADLİ *[alm. gerichtlicher Verweis. — fr. reprimande judiciaire].*

Suçlunun hususi hallerine ve suçun işlenmesindeki şekil, suret ve hususiyete göre yapılan ve ihlâl olunan kanun maddesinin ahlâki ciheti ve işlenilen fiilin neticeleri anlatılmak suretiyle ve suça terettüp eden cezaya bedel olmak üzere yargıç tarafından mahkemede suçluya tevcih olunan bir tekdirdir ki cezası muayyen hadden aşağı suçlarda tatbik olunur (CK. 26, 27, 29).

TEVCİH-İ CİHAT *bk.* Cihat ve tevcihi.

TEVDİ *[alm. Hinterlegung. — fr. consignation. — ing. deposit, lodgment. — lât. depositum].*

1 — Emaneten tevdi mânasına gelir.

2 — Satılmak üzere bir komisyoncuya mal bırakmak demektir.

3 — Teminat mukabili olarak üçüncü bir şahsa para veya sair kıymetli evrak bırakmaktır.

4 — Alacaklının temerrüdü halinde borçlunun borcunu yargıcın tâyin edeceği mahalle veya ticarî eşya hakkında, ardiyeye bırakmasıdır ki, borçtan kurtarır (BK. 91).

5 — Temlik dolayısiyle aidiyeti münazaalı bulunan bir alacak borçlusunun borcunu, borçtan beri olmak için mahkemeye veya emrine yatırmasıdır (BK. 166).

TEVEHHÜM (tavahhum) (Es. H.) Hiçbir delil ve senede müstenit olmıyan ihtimal-i mücerrettir: bir dükkândan satın alınan malın çalınmış olması ihtimalinin tahayyül edilmesi gibi. İslâm hukukunda tevehhüme itibar edilmeyeceği kaide şeklinde kabul edilmiştir.

TEVELLİYAT (tavalliyāt) *bk.* Vilâyet.

TEVHİD-İ İÇTİHAT *[alm. Plenarentscheidung, Entscheidung der Vereinigten Senate. — fr. décision des chambres réunies].*

Yargıtayın iki dairesi veya bir dairenin iki kararı arasında aynı meselede tezat ve mübayenet mevcut olması, veya takarrür etmiş bir içtihadın değiştirilmesine ihtiyaç görülmesi halinde mümasil hâdiselerde tatbik edilmek, adlî kanunların tefsirini tazammun

etmek üzere verilen karardır. Yargıtayın bütün dairelerinin iştirakiyle teşkil olunan heyetin üçte ikisinin ittifakiyle ittihaz olunur. Temyiz dairelerince aynı hâdiselerde misal teşkil eder; taraflara tesir etmez.

TEVİL-İ AKD İLE İSTİMAL (ta'vîl-i 'akd ile isti'mâl) (Es. H) Mal veya milki bir akde binaen kullanmaktır.

Meselâ: bir kimse bir değirmeni milki olmak üzere birine beyi' ve teslim ile müşteri bir müddet zabt ve tasarruf ettikten sonra başka bir kimse o değirmene müstahik çıkıp ispat ve hükümden sonra müşteriden alsa müşterinin bu tasarrufunda tevil-i akid bulunmuş olur.

TEVİL-İ MİLK İLE İSTİMAL (ta'vîl-i milk ile isti'mâl) (Es. H.) Bir kimsenin bir milki «malımdır» diye kullanmış olmasıdır. Meselâ: müşterek bir malı şeriklerden birisi diğer şerikinin izni olmaksızın hissesinin her cüzüde şayi' olması dolayısiyle bir müddet müstakilen tasarruf ve istimal eylese tevil-i milk ile kullanmış olur.

TEVKİF (tutma) *[alm. Verhaftung, Haft, Untersuchungshaft.— fr. arrestation.— ing. arrest, detention].*

Ceza işlerine ait tahkikat safhalarında maznunun geçici olarak hürriyetinin tahdit edilmesi ve tevkifhaneye konulmasıdır Maznun beraet ederse mevkufiyet hali kendiliğinden kalkar. Mahkûm olursa tevkifinde geçen müddet mahkûmiyetine mahsup olunur. Maznuna yargıç veya âmir tarafından verilen tevkif müzekkeresi ile ve kanunda yazılı sebeplere dayanarak icra olunur (CMUK. 104 - 126, 200; As. CMUK. 100 - 108, 1609 No. lı K. 3).

TEVKİFHANE *[alm. Haftlokal. — fr. maison d'arrêt. — ing. house of detention].*

Ceza evlerinde mahkûmlardan ayrı mevkuflara mahsus olmak üzere tahsis olunan hususi yerlerdir.

TEVKİF MÜZEKKERESİ *[alm. Haftbefehl.— fr. mandat d'arrêt. — ing. warrant of arrest].*

Yargıç tarafından verilen «tevkif müzekkeresi» mevcut olmadıkça kimse tevkif edilemez. Tevkif müzekkeresinde maznunun mümkün olduğu kadar açıkça kim olduğu, şekli, isnadedilen suç ve tevkifin sebebi yazılır.

Tevkif müzekkeresinin, maznununun yakalanması anında, bu mümkün olamazsa hangi suç için tevkif edildiği kendisine bildirilmekle beraber tevkif evine konulduğunun en nihayet ertesi günü, tebliği lâzımdır, *bk.* Tevkif.

TEVKİL (tavkîl) *bk.* Vekâlet.

TEVKI (tavkî') **TEVKIÎ** (tavkî'îyy) (Es. H) Tevki' bir şeyi vukua getirmek mânasınadır Bu münasebetle tesir mânasında müstameldir. Bu alâka ile berat, menşur ve mektup gibi şeylere mahsus alâmete ıtlak olunur.

Beratlar ve evâmir-i sultaniyeye vaz' ve keşide kılınan padişah nişanelerine de ıtlak olunmuştur. Medar-ı tesir olduğu için hat-tı hümayun ve Tuğra ve sah-hı vüzerâ ve hüccette yazılan imza-i hükkâm gibi.

Ferman ve beratları tevki' denilen nişane-i padişahiyi çeken memura «Tevkiî» denir.

TEVLİYET 1 — (Es. H) Velâyet maddesindendir. Vakfın işlerini idare etmek mânasınadır. Bu mânada «nezaret» de kullanılmıştır.

2 — *[alm. Fideikommiss, Erbgut, Stammgut. — fr. fideicommis].*

Bir malın veya bir hakkın devir ve ferağ edilememek üzere bir aileye tahsisine ve aile efradı arasında intikal tarzına dair tasarruf. Bu tarzda tasarruf, tesisat ihdası fikriyle dahi mezcolunamaz (MK. 322).

TEVLİYE TARİKİYLE BEYİ (tavliya tarîkiyle bay') (Es. H.) Bir şeyi mal olduğu fiyata satmaktır.

TEVRİS (tavrîs) (Es. H.) Müteveffanın malını bir kimseye terkle onu vâris kılmasıdır «iras» da bu mânayadır. Müteveffaya «müverris» ve «muris», terk olunan mala «mevrus» ve müteveffaya halef olana «vâris» denir.

TEVSİK *bk.* Beyyine, delil, karine.

TEYİDÎ MUAMELELER *[alm. bestätigende Handlungen. — fr. actes confirmatifs. — ing. confirmatory acts].*

Taraflardan birinin irade fesadı gibi bir sebebe istinaden bozmakta haklı olduğu bir muameleyi muteber bir hale koymasıdır: icazet vermek veya akdi icra etmek gibi.

TEZEVVÜC (tazavvuc) (Es. H.) Lûgatte eş olmak mânasınadır. Istılâhta, bir kadını nikâhla alarak onunla çift teşkil etmek demektir.

TEZKERE-İ SÂMİYE (tazkira-i sâmiya) (Es. H.) Sadaret makamından resmi olarak yazılan varakanın adıdır. *bk.* Emr-i sami, Sadrazam.

TEZKİYE (tazkiya) (Es. H.) Şahadetten sonra şahitlerin âdil olup olmadıklarının yargıç tarafından tahkik edilmesi, yani mensup oldukları mahalle veya mahalden ve mutemet kimselerden sorulmasıdır.

Tezkiye iki türlüdür: sırran ve alenendir.

Sırran (gizli) tezkiye yargıcın müzekkilere gönderdiği varaka ile, alenen tezkiye yargıcın mahkeme huzurunda müzekkilere sorması ile olur.

TEZVİC (tazvîc) (Es. H.) Lûgatte, biribirine eş kılmak mânasınadır. Istılâhta, kadın veya erkeğin kendisini nikâhla eş yapmasıdır.

TIRAMPA (trampa) *[alm. Tausch. — fr. échange. — ing. exchange — lât. permutatio].*

Bir hak veya bir malın başka bir hak veya mal ile değiştirmelerini istihdaf eden bir akiddir. Bu akdin satıştan farkı, satışta mukabil ivaz para olduğu halde trampada mal veya haktır. BK. nın 232 inci maddesine göre satış hakkındaki hükümler trampada caridir.

TIRAMPA AKİTLERİ *bk.* Mukavele.

TIB-BI ADLÎ *bk.* Adlî tıb.

TİBR (tibr) (Es. H.) Sikke haline sokulmayan altın ve gümüş demektir. Altında istimali daha şayi'dir. Maamafih sair madeniyata da ıtlak olunur.

TİCARET BORSALARI *[alm Handelsbörsen. — fr. bourses de commerce. — ing. Exchange].*

Ticaret Borsaları, 14 Ocak 1943 tarihli ve 4355 numaralı kanunda ve 10 Mayıs 1943 tarihli ve 2 - 19900 numaralı kararnameye müstenit nizamnamede yazılı esaslar dairesinde meslek hizmetlerini görmek ve meslekî ahlâk ve teamüdü halkın ihtiyaç ve menfaatleriyle ahenkli olarak muhafaza ve inkişaf ettirmek ve hükmi şahsiyeti haiz olmak üzere, iktisadî ihtiyaçların lüzumlu kıldığı yerlerde Ticaret Bakanlığı tarafından kurulan âmme müesseseleri olup vazifeleri:

a) Borsaya dahil maddelerin alım ve satımını tanzim ve tescil etmek, b) alıcı ve satıcının teslim ve tesellüm ve tediye bakımından vecibelerini, her tipin asgari vasıflarını ve muamelelerin tasfiye şartları ile mal fiyatları üzerine müessir şartları, ihtilâf hususunde ihtiyari tahkim usullerini gösteren örnek mukaveleler vücude getirmek, c) fiyat istihbaratı hizmeti kurmak, ç) lâboratuvar ve teknik bürolar vücude getirmek, d) mevzuat dahilinde Ticaret Bakanlığınca verilecek diğer işleri görmektir.

Ticaret Borsalarına dahil maddelerin alım ve satımı ile iştigal edenler bulundukları yerin Ticaret ve Sanayi Odalarından başkaca Ticaret Borsalarına da kaydolunmaya mecburdurlar. Ticaret Borsalarının uzuvlarını meslek heyetleri, borsa meclisleri ve idare heyetleri vücude getirirler. Borsalar nezdinde Ticaret Bakanlığınca tâyin edilen bir umumi kâtip bulunur.

Ticaret Borsalarını idare heyetleri başkanı temsil eder.

Yukarıda mevzuubahis 4355 numaralı kanunun tatbik edildiği yerlerde 3 Nisan 1302 tarihli umumi borsalar nizamnamesinin Ticaret ve Zahire Borsalarına ait hükümleri tatbik edilmez.

TİCARET BAKANLIĞI *[alm. Handelsministerium. — fr. ministère de commerce. — ing. Ministry of Commerce* (İngilterede: *Board of Trade)]*.

İç ve dış ticaret işleriyle bunlara müteferri meseleleri tanzim, idare ve murakabe ile mükellef olmak üzere teşkil edilmiş bakanlıktır (3614, 3837, 4442 No. K.).

TİCARET DEFTERLERİ *bk.* Ticarî defterler.

TİCARET HUKUKU *[alm. Handelsrecht. — fr. Droit commercial. — ing. Commercial Law]*.

Tacirlere, ticarî müesseselere ve muamelelere taallûk eyleyen hususi kaideleri ihtiva eden hukukun bir şubesidir.

TİCARET MAHKEMELERİ *[alm. Handelsgerichte. — fr. tribunaux de commerce. — ing. commercial courts]*.

İşleri müsait olan mahallerdeki, asliye hukuk mahkemelerinden Adalet Bakanlığınca tefrik edilmiş, ticarî muamele veya ticarî akitten doğan dâvalarla ticaret ve icra ve iflâs ve diğer hususi kanunların tasrih ettiği ihtilâfları tetkik ve hal vazifesiyle mükellef mahkemelerdir. Meslekten yetişmiş olan bir başkan ve iki üyeden mürekkeptir.

TİCARET MUAHEDELERİ *bk.* Muahede.

TİCARET SİCİLİ *[alm. Handelsregister. — fr. registre de commerce. — ing. trade register]*.

Ticaret mahkemelerine bağlı olup bu mahkemelerin kaza dairesindeki tacirlerle ticaret şirketlerine ve bunlara taallûk eden (ticaret unvanı, sermaye, merkez gibi) ehemmiyetli bazı hususların kayıt ve tesciline mahsus ve herkese açık resmî kütüktür (TK. 26 vd.).

TİCARET ŞİRKETLERİ *bk.* Şirketler.

TİCARET UNVANI (Firma) *[alm. Firma, Handelsfirma, Geschäftsfirma. — fr. raison de commerce, raison sociale. — ing. trade name]*.

Her tacirin ticaretine ait işlerinde kullanmıya mecbur olduğu addır.

Tek başına çalışan bir tacirin «ticaret unvanı» kendi öz ve soy adından ibarettir.

Ticaret şirketlerinde;

a) Kollektif şirketlerde ortaklardan her birisinin öz ve soy adı veya yalnız birisinin öz ve soy adı ile şirketin mevcudiyetine delâlet edecek bir kayıt,

b) Komandit şirketlerde komandite ortaklardan bir veya birkaçının öz ve soyadlariyle şirketin komandit - veya eshamlı komandit - olduğunu gösteren bir kayıt,

c) Anonim şirketlerde şirketin iştigal mevzuu ile ilgili her hangi bir kelime veya cümle ile «anonim şirket» eki,

ç) Limitet şirketlerde keza şirketin iştigal mevzuu ile «limitet şirket» eki,

d) Kooperatiflerde, şirketin mevzuu ile ilgili bir cümle ile «mahdut mesuliyetli veya gayri mahdut mesuliyetli kooperatif şirketi» ekinden ibarettir.

Hususi şirketlerin unvanı yoktur.

Ticaret unvanı, ticaret siciline kaydettirilir, bundan sonra başkası ayrı unvanı kullanamaz ve tescil ettiremez (TK. 41 vd., 500).

TİCARET VE SANAYİ HÜRRİYETİ *[alm. Handels - und Gewerbefreiheit. — fr. liberté de commerce et de l'industrie. — ing. freedom of trade and industry]*.

Ferdin dilediği bir ticaret ve sanatı seçmek ve yapmakta serbest olmasıdır. Bu hürriyet devletin emniyet ve âsayişini, âmmenin menfaatlerini muhafazaya matuf birtakım mülâhazalarla tahdit veya menedilebilir (Anayasa 70, 79).

TİCARET VE SANAYİ ODALARI *[alm. Handels- und Industriekammern. — fr. chambres de commerce et d'industrie. — ing. chambers of commerce and industry]*.

Ticaret ve Sanayi Odaları, 14 Ocak 1943 tarihli ve 4355 numaralı kanunda 10 Mayıs 1943 tarihli ve 2/19900 numaralı kararnameye müstenit nizamnamede yazılı esaslar dairesinde meslek hizmetlerini görmek ve meslekî ahlâk ve tesanüdü halkın ihtiyaç ve menfaatlerile ahenkli olarak muhafaza ve inkişaf ettirmek ve hükmi şahsiyeti haiz olmak üzere iktisadi ihtiyaçların lüzumlu kıldığı yerlerde Ticaret Bakanlığı tarafından kurulan âmme müesseseleri olup vazifeleri:

a) Tacirlerin ve sanayicilerin mesleki faaliyetlerine ait mevzular hakkında alâkadar mercilere karşı teklif ve temennilerde bulunmak, b) Ticaret ve Sanayie ait tetkikler yapmak, resmi makamlarca istenilen malûmatı vermek ve kanuna müsteniden kendilerine verilecek vazifeleri görmek, c) Vasıfların ve tiplerin kontrolüne müteallik talimatları yerine getirmek, ç) Ticaret eşyasının vasıf, keyfiyet ve kemmiyetlerinin tâyin ve tesbiti için lâboratuvar ve bürolar tesis ve idare etmek veya millî ve milletlerarası teşekküller kurmak veya bunlara iştirak eylemek, d) İstatistikler toplamak ve fiyatlar kaydetmek, e) Dış memleketlerle münasebetlere girişerek icap eden malûmatı alıp vermek ve millî ve milletlerarası teşekküller kurmak veya bunlara üye olmak, f) Sergiler, panayırlar, fuarlar, umumî magazalar, de-

polar, kulüpler, müzeler, kütüphaneler kurmak ve millî ve milletlerarası sergiler ve panayırlara iştirak etmek ve bunların vekâlet, mümessillik ve muhabirliğini yapmak, g) Ticaret ve sanat kursları açmak, mevzuları dahilinde talebe okutmak ve neşriyatta bulunmaktır.

Tacir sıfatını haiz bilcümle hakikî ve hükmî şahıslar ile Devletin, hususi idarelerin ve belediyelerin sermayesiyle kurulmuş veya bunların iştirakleri olan hükmî şahsiyeti haiz müesseseler ve şubeleri bulundukları yerin Ticaret ve Sanayi Odalarına kaydolunmaya mecburdurlar. Ticaret ve Sanayi Odalarının uzuvlarını meslek heyetleri, oda meclisleri ve idare heyetleri vücuda getirirler. Odalar nezdinde Ticaret Bakanlığınca tayin edilen bir umumi kâtip bulunur.

Ticaret ve Sanayi Odalarını idare heyetleri başkanı temsil eder. Yukarıda mevzuubahis 4355 numaralı kanunun tatbik edildiği yerlerde 655 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları kanunu ile bu kanunun 8 inci maddesinin 5 inci fıkrasını değiştiren 916 numaralı kanun tatbik edilmez.

TİCARET VE ZİRAAT NEZARETİ Osmanlı İmparatorluğunda ticaret ve ziraat ve maadin işlerine bakan ve tek bir nazırın idaresine tabi olan nezaretti.

Bu nezaretin geçirdiği istihaleler bir hususiyet arzetmektedir: İkinci Sultan Mahmut devrinde mahalli ticaretin ecnebilerin inhisarına geçmekte olduğu görüldüğünden, ticaret ve tüccar işleriyle uğraşmağa lüzum görülmüş ve ticaret iki kısma ayrılarak islâmlara «hayriye tüccarı», gayri müslimlere «Avrupa tüccarı» denilerek hayriye tüccarlarına bazı imtiyazlar verilmişti. Hayriye tüccarlarının ileri gelenleri arasından bir memur intihap edilerek buna «şehbender» unvanı verilmiş ve bu zat tüccara nezaret ve bunlar arasındaki ticarî ihtilâfları halletmekle mükellef tutulmuştu. 1254 de bir «Meclisi Ziraat ve Sanayi» teşkil edilmiş bir kaç gün sonra buna «Meclisi Umuru Nafia» adı verilmiş ve nihayet 1255 tarihinde «Ticaret Nezareti» ihdas edilerek bu meclis de oraya ilhak olunmuştu. Bu «Ticaret Nezareti» hayriye ve Avrupa tüccarlariyle, kambiyo işleriyle uğraşanlara nezaret ediyor ve tacirler arasındaki ihtilâflara bakıyordu ki bu kazaî vazife 1256 tarihinde bu nezarete bağlı olan «Mahkemei Ticaret» e verilmiştir. Şu suretle Ticaret Nezaretinin adlî tarihte de bir izi vardır.

TİCARETHANE *[alm. Handelsgeschäft, kaufmännisches Unternehmen, Handelsunternehmen, Geschäft. — fr. fonds de commerce; établissement commercial. — ing. commerce-house, business].*

Bir tacirin sanatını icra etmesine yarıyan tesisat, ad ve unvan, ihtira beratları, alâmet-i farika, müşteriler gibi maddi ve gayri maddi unsurlardan terekküp eden hukuki bir bütündür. Ticarethane ticaret unvaniyle birlikte veya unvansız olarak temlik olunabilir (TK. 46-49, 126; BK. 179).

TİCARÎ AKİTLER *[alm. handelsrechtliche Verträge, Verträge des Handelsrechts. — fr. contrats commerciaux. — ing. commercial contracts].*

Mahiyetleri, yani ticaret kasdını açık olarak göstermeleri itibariyle, Ticaret Hukuku sahasına giren hukuki muamelelere denir: Ticaret şirketleri teşkiline, kambiyoya, ticarî satışa (Cif-Fob vesaire dâhil), ticari karza, ticari rehne, ticari bir alacağın devrine, cari hesaba, ticari vekâlete, komisyona, nakliyata, sigortalara ve deniz ticaretine ait akitler gibi.

TİCARÎ DEFTERLER (ticaret defterleri) *[alm. Handelsbücher. — fr. livres de commerce. — ing. books of account].*

Bir tacirin hesap vaziyetini göstermek için kanunen tutmağa mecbur olduğu defterlerdir.

Bunlar üç türlüdür:

1 — Gündelik işlerin günü gününe ve kalem kalem yazılmasına mahsus «yevmiye defteri» *[alm. Tagebuch, Journal, Strazze, Memorial. — fr. livre journal. — ing. journal, day book].*

2 — Mevcudat ve muvazene defteri *[alm. Inventar-und Bilanzbuch. — fr. livre des inventaires et des bilans].*

3 — Tacirin ticari muamelelerine dair yaptığı muhaberelerin kopyalarını dercetmeğe mahsus «kopye defteri» *[alm. Kopierbuch. — fr. livre des copies de lettres].*

Kanuni defterler, ihtilâf halinde tacirin lehinde de aleyhinde de ispat vasıtası olarak kullanılır (TK. 66 vd.).

TİCARİ İŞLER *[alm. Handelssachen. — fr. matières commerciales. — ing. mercantile matters, commercial affairs].*

«Mesail-i ticariye», «mevaddı ticariye», «umuru ticariye» kelimeleriyle de ifade edilen «ticari iş» mefhumu Ticaret Kanununda veya diğer kanunlarda hususi bir surette tanzim edilen ve ticari bir işletme ile ilgili bütün hukuki hâdiselerı içine alan genel bir mefhumdur. Ticari muamele mefhumundan geniştir.

TİCARİ İŞLETME *bk.* İşletme.

TİCARİ MUAMELELER *[alm. Handelsgeschäfte. — fr. actes de commerce. — ing. commercial transactions].*

Yapanların niyet ve sıfatına bakılmaksızın mahiyetleri itibariyle «mutlak» olarak yahut yapanların niyet veya sıfatları bakımından «nisbî» olarak ticari sayılan muamelelere denir. Her iki itibarla ticari sayılan bu muameleler Ticaret Kanununun 15-25 inci maddelerinde gösterilmiştir. Bu maddelere göre bir tacirin adi muamelelere taallûk ettiği sabit olmıyan borçları ile Ticaret Kanununun ticari saydığı muamelelere mahiyeten benzeyen bütün akitler ve bunların icrasını kolaylaştıran (yani «fer'i») bütün muameleler ticari sayılırlar.

TİCARİ MÜMESSİL *[alm. Prokurist. — fr. fondé de procuration; représentant de commerce. — ing. agent with power of procuration].*

Ticari bir işletmenin unvanını kullanarak işletme adına bilvekâle imza etmek ve işletme ile ilgili işleri idare etmek selâhiyetini haiz olan kimse. Bu selâhiyet sarih veya zımni bir şekilde verilir (BK. 449 vd.).

TİCARİ ÖRF VE ÂDETLER *bk.* Örf ve âdet.

TİCARİ REHİN *[alm. Handelspfand. — fr. gage commercial. — ing. commercial pledge].*

Ticari bir muameleden doğan borçların temini için menkul malların ve kıymetlerin rehnedilmesidir.

Rehnin temin ettiği borç elli liradan fazla ise, rehnin üçüncü şahıslar hakkında muteber olması için yazılı bir mukaveleye istinat etmesi ve mukavelenin noter tarafından tasdik edilmesi icap eder (TK. 757 vd.).

TİCARİ SENETLER *[alm Handelspapiere, handelsrechtliche Wertpapiere, Wechselpapiere.— fr. effets de commerce. — ing. negotiable instruments].*

Ticaret Kanunumuza göre, poliçe, emre muharrer senet ve çekten ibaret üç kıymetli evraka verilen isimdir (TK. 527 ed.).

TİCARİ SENETLERİN ZİYAI *bk.* Ziya'

TİCARİ VEKÂLET *[alm. Handelsauftrag, Agentur.— fr. mandat commercial.— ing. mercantile agency].*

Ticari mümessil veya müstahdem sıfatını haiz olmaksızın bir ticarethane veya fabrika veya ticari şekilde işletilen diğer bir müessese sahibinin nam ve hesabına ticari muameleleri icra etmektir (TK. 822 vd.).

TİCARİ VEKİL *[alm. Handlungsbevollmächtigter. — fr. mandataire commercial. — ing. mercantil power of agency].*

Ticari mümessil sıfatını haiz olmaksızın bir ticarethane veya fabrika veya ticari şekilde işletilen diğer bir müessese sahibi tarafından müessesenin bütün işleri veya muayyen bazı muameleleri için temsile memur edilen kimsedir (BK. 453).

TİMAR, ZAAMAT, HAS, YURTLUK, OCAKLIK Osmanlı imparatorluğunun eski teşkilâtında mîri mahiyetteki arazinin öşür, haraç, ferağ ve intikal harçları gibi mîri menfaatler denilen hasılâtının düşmanla harbetmek ve buna hazır bulunmak mukabilinde ehil ve lâyik olanlara tahsisi dolayısiyle meydana çıkmış olan müesseselerdir.

Timar, zaamet ve saire sahipleri bunların alındığı mirî toprak sahasında bulunur, hem oranın idare ve inzibatiyle meşgul olur, hem de harbler için hazırlanır ve asker hazırlar, bu mîri menfaatleri tahsil ederlerdi. Bunlar arasındaki fark arzın temin ettiği mîri menfaatlerin miktarına dayanırdı.

Has: mukayyet hasılatı yüz bin akçadan fazla olanlardır. Bunlar esas itibariyle padişaha ve saltanat hanedanına tahsis olunur, bundan maada vezirlere, beylerbeylerine ve sancak beyleriyle sair büyük devlet ricaline vazifelerinin devamınca tahsis olunabilirdi.

Zaamet: mukayyet hasılatı yirmi bin akçadan yüz bin akçaya kadar olanlardı.

Timar: mukayyet hasılatı üç bin akçadan yirmi bin akçaya kadar olanlardır.

Timarlar da üç kısma ayrılırdı;

1 — Eşkinci timarı: bulundukları yerin sancak beyinin emri altında sefere iştirak edeceklerin timarları.

2 — Müstahfız timarı: Kalelerde bulunup bunları muhafaza ile mükellef olanların timarları,

3 — Hizmet timarı: Hudûtlarda bulunan bazı câmilerin imam ve hatiplerine ve saray hizmetlerine tahsis edilen timarlar.

Yurtluk ve ocaklık: Birinci Sultan Selim Çaldıran'da Şah İsmail'e galip geldikten sonra hudut üzerindeki kürt beylerini de imparatorluğa ilhak etmiş ancak bunların oturdukları yerler kendilerine timar ve zaamet olarak değil yurtluk ve ocaklık namı altında verilmişti. Yurtluk ve ocaklığın ihtiva ettiği arazinin devlete ait olan varidat hasılatı, bu yerlerin idaresi buralardaki kürt beylerine bırakılmıştı. Bu beyler de diğer timar ve zaamet sahipleri gibi hududu muhafaza etmek ve şayet oralara ordu sevkedilirse o ordunun komutanına iltihak etmekle mükelleftiler. Bu beylerin diğer timar ve zaamet sahiplerinden farkı azledilmemeleri ve öldükleri zaman yurtluk ve ocaklarının oğullarına, yoksa hanedanlarından münasip görülenlere téffiz edilmesi idi.

TİME CHARTER *bk.* Çarter mukavelesi.

TOBAR PRENSİBİ Avrupa devletlerinin ve Amerika Birleşik devletlerinin Lâtin Amerikası memleketlerinin işlerine müdahale vesilesi yaptıkları, sık sık tekerrür eden dahili harblerin önüne geçmek maksadiyle, Ekvatör devleti eski hariciye vekili Dr. Tobar, 15 Mart 1907 tarihinde şu prensibi ortaya attı: bir hükümet darbesi veya ihtilâl veya Anayasaya aykırı her hangi bir yolla iktidarı ele geçiren bir hükümet, millet tarafından kendisinin mümessili olarak kabul edilmedikçe tanınmayacaktır. Tobar prensibi adıyle milletlerarası hukuka dahil olan bu prensip 20 Aralık 1907 tarihinde Vaşington'da birçok Lâtin Amerikası devletleri arasında akdolunan bir muahedede yer bulmakla tatbikat sahasına girmiş oldu.

TOPLU REHİN *[alm. Gesamtgrundpfandrecht, Gesamthypothek. — fr. dette foncière (hypothèque) solidaire; gage immobilier solidaire. — ing. collective charge, collective mortgage].*

Birden ziyade gayri menkullerin aynı alacağın temini için rehnedilmesidir ki burada alacaklı teminat gösterilen gayri menkullerden dilediğini sattırarak alacağının tamamını ifade hakkına sahip olur. Böyle bir rehnin tesis edilebilmesi için rehnolunan gayri menkullerin ya aynı malike veyahut da müteselsil borçlulara (BK. 141 vd.) ait bulunması lâzım gelir. Maliklerden bazılarının borçlu olmaması birden ziyade kimselerin yalnız kendi borçlarından mesul olmaları (BK. 69) takdirinde toplu rehin yapılamaz (MK. 770).

TOPLU SİGORTA *[alm. Gruppenversicherung. — fr. assurance de groupe].*

Buna «grup üzerine sigorta» veya «grup sigortası» da denir. Bu nevi sigortalarda, iş veren, çalıştırmakta olduğu işlerin veya müstahdemlerin heyeti umumiyesi lehine ve menfaatine kazaya karşı bir sigorta mukavelesi yapar. Sigortadan faydalanacak olanlar ismen gösterilmiş değillerdir. Tazminat işçinin kendisine, mirasçılarına veya yerine kaim olan kimselere ödenir (TK. 1002 vd.).

TOPRAK ESASI *[alm. Bodenprinzip; ius soli. — fr. jus soli — ing. jus soli].*

Vatandaşlık sıfatının tâyininde toprağında doğulan devletin tamamiyle veyahut bir derece tesiri olmasıdır.

Bir devlet, toprağında, yabancılardan doğan çocukları kendi vatandaşı sayar yahut vatandaşlığını onlara pek kolay verirse toprak esasını kabul etmiş demektir. Bizde kan esası kabul edilerek Türk ana ve babadan veya türk babadan veya türk anadan doğan çocuklar, nerede doğarlarsa doğsunlar, türk sayılmakla beraber toprak esasına da önem verildiğinden 1 Ocak 1929 tarihinden sonra Türkiyede doğan yabancının Türkiyede doğan çocuğu Türk sayıldığı gibi, anaları ve babaları

belli olmıyarak Türkiyede doğan çocuklar, yine türkiyede doğup anaları ve babaları yahut bunlardan biri vatansız olan çocuklar türk sayılırlar (1312 sayılı Türk Vatandaşlığı K.) bk. Kan esası.

TOPRAK HUKUKU *[alm. Bodenrecht. — fr. législation foncière].*

Bir memlekette arazinin mülkiyet bakımından genişlik ve çeşitlilik hususiyetlerini, arazi mülkiyeti rejimini ve bu rejimin dayandığı mülkiyet bünyesini, arazinin tabi tutulması gerekli işletme rejim ve esaslarını (ortakçılık, yarıcılık, kiracılık usulleri ile işletme) gösteren hukuk kaidelerinin bütünüdür. Bu mânada eski arazi kanunumuzla yeni medeni kanunumuzun aynî haklar kısmı, evkaf, ahkâm ve mevzuatı, Toprak ve Orman Kanunları araziyi ilgilendirmek üzere çıkarlan diğer bütün kanun ve nizamlar toprak hukukumuzun esaslı kaynaklarını teşkil eder.

TOPRAK KADISI Eski hukukta arazi hudutlarını sınırlayan nâiptir.

TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ Buğday ve diğer hububat ile her nevi un mamulleri ve uyuşturucu maddelerle iştigal etmek üzere kurulan ve 3460 sayılı kanuna tabi olan bir İktisadi Devlet Teşekkülüdür (3491 numaralı K.).

TOPRAK NÂİBİ Eski hukukta toprağa yani gayri menkule mütaallik dâvaları mahallerinde hal ve fasletmek üzere nasbolunan nâiptir.

TONTİN *[alm. Tontinenversicherung. — fr. tontines. — ing. tontine policy of insurance].*

Napolili Lorenzo Tonti'nin ismine izafetle kullanılan bir tâbirdir. Tontin öyle bir mukaveledir ki aynı yaşta yahut da başka yaşlarda bir çok kimseler bir araya gelirler, her biri ortaya bir miktar sermaye koyar, bu sermayelerin yekûnu alâkadarlardan en faz'la yaşıyana veya muayyen bir müddet sonunda hayatta kalanlara verilir. Bu neviden bir mukavele yapmak Ticaret Kanununa göre (1001) yasaktır, Zira, Tontin'de alâkadarlardan her biri diğerlerinin ölümünü temenni edebilir. Bu ise ahlâka uygun bulunmamaktadır.

TÖHMET (tuhma^{tum}) (Es. H.) Zan ve tevehhüm olunan, subutu halinde ceza veya muahezeyi müstelzim bulunan haldir. Cem'i «tühem» dir.

Bir kimseye töhmet ilka ve isnat etmeğe «itham» ve «ittiham» denildiği gibi töhmetli kimseye «müthem» ve «müttehem» denir.

Töhmet; müttehemin haline veya bazı karineler ve delillerin mevcudiyetine göre zaaf veya kuvvet kesbeder.

İsnadedilen töhmet sabit olmadıkça müttehem hakkında kazaen bir muamele yapılmazsa da hapis, kefalete rapt gibi bazı idari, ihtiyati tedbirler alınabilir.

TÖHMET-İ ZİNA (tuhmat-i zinā) (Es. H.) Zina şüphesini uyandıran vaziyettir.

TRAMPA *bk.* Tırampa.

TRANSİT *[alm. Transit, Durchfuhr, Durchfahrt, Durchreise. — fr. transit. — ing. transit. — lât. res in transitu].*

Dışarıdan gelerek bir memleketin içinden başka bir memlekete giden malların ithalât resmi ödenmeden geçirilmesi ve bu suretle geçirilen mallara denir.

Bir memleketin kara sularından hiç bir limanla temas etmeden geçmesine de denir. Transit eşyadan bazı memleketlerde az bir resim alınır. Umumiyetle bu eşya memlekette kaldığı müddetçe devletin murakabesi altında transit depolarında bulundurulur (Millî Korunma K. 28 f. 2).

TRİPTİK *[alm. fr. ing. Triptique].*

Turistler için kolaylık olmak üzere otomobiller hakkında verilen gümrük vesikasıdır. Bu vesikayı havi olan turist otomobilleri bu rejimi kabul eden devletin arazisine gümrüklerden otomobil için hiç bir resim verilmiyerek geçebilir.

TRÖST *[alm. fr. ing. Trust].*

İngilizce «Trust Company» tâbirinin kısaltılmasiyle vücuda getirilmiş olan bu mefhum zâhiren hukuki istiklâllerini muhafaza eden müesseselerin bir elden idare ve murakabe edilmesi suretiyle muayyen bir piyasaya tamamiyle hâkim olması şeklidir.

Tröste dahil müesseselerin kârları bir araya getirilerek tevzi edilir. Bunları idare eden müesseselere «Holding şirketi» denilir.

TUHR (ṭuhr) (Es. H.) İki hayz müddeti arasında geçen zamandır ki en azı on beş gündür. En çoğu için müddet yoktur. «Temizlik» tâbir olunur.

TULÛ-U GALLE (ṭulū'-i ġalla) (Es. H.) Vakıf varidatının husule gelmesi demektir, ki vakfına göre değişir. Şöyle ki: mezruattan olan gallenin tulûu zerin yetişip tane bağlaması veya mütekavvim bir hale gelmesiyle olur.

Semerelerden ibaret olan bir gallenin tulûu meyvelerin afetten emin bir hale gelmesiyle olur.

Bedelât-ı icareden ibaret bir gallenin tulûu da bedelâta ait taksit zamanlarının hulûl etmesiyle olur.

TUNA *[alm. die Donau. — fr. le Danube. — ing. the Danube].*

Kaynağından denize döküldüğü noktaya kadar bir çok devletin ülkesinden geçen ve uzunluğu iki bin sekiz yüz elli beş km. olan Tuna nehri, orta Avrupa - hattâ batı Avrupa - ile güney doğu Avrupası arasında mühim bir münakale ve temas vasıtasıdır. Bu ehemmiyeti dolayısiyle Tuna nehri üzerinde seyrü sefer meselesi on yedinci asırdan itibaren muhtelif andlaşmalarda bahis mevzuu olmuştur. Nihayet 1856 Paris kongresinde Tunanın, bütün devletlerin ticaret gemilerine açık olması esası kabul edilerek bu nehirdeki seyrü seferi tanzim ve kolaylaştırmak maksadiyle iki komisyon ihdas edildi: Kıyılı devletler komisyonu, Avrupa komisyonu.

1914 - 1918 harbinden sonra Versay ve Senjermen andlaşmaları Tuna nehrinin eski rejimine nihayet verdi. 23 temmuz 1921 tarihinde Pariste imzalanan bir anlaşma ile Tunanın seyrü sefer işlerine taallûk eden kaideler teferruatiyle tesbit olundu. Bu anlaşma mucibince, Tuna Avrupa komisyonu ve Tuna Milletlerarası komisyonu adlarını taşıyan iki komisyon nehirde seyrü sefer ve bundan doğacak meselelerle meşgul olacaktır.

İkinci Dünya Harbinden sonraki durum henüz tesbit edilmemiştir.

TUTANAK *bk.* Zabıtname.

TUTANAK DERGİSİ *bk.* Zabıt ceridesi.

TUTMA *bk.* Tevkif.

TUTUK YARGI *[alm. vorbehaltene Gerichtsbarkeit; Kabinettsjustiz. — fr. justice retenue].*

Bir makkeme tarafından verilen kararların üstün bir makamın onamına bağlı tutulması usulüdür ki eskiden buna «adaleti mevkufe» denirdi. Türkiyede Cümhuriyetten önce Danıştay (Şûrayı Devlet) hakkında tutuk yargı usulü uygulanırdı. 1284 tarihli Şûrai Devlet nizamnamesinin 8 inci maddesinde «umuru idareye dair olan kararlar kat'î olmadığı misillu muhakemat dairesinde deavi üzerine lâhik olan hükmün ve kararların icrası dahi makamı sadaretin tasdikine ve irade suduruna menuttur» denilmektedir. Tutuk yargı'nın aksi *murahhas adalet* = ruhsatlı yargı *[fr. justice déléguée]* dir. Bir mahkemenin bağımsızlığı ancak ruhsatlı yargı usulü ile sağlanabilir. Birleşik Amerika'da *(Court of Claims)* adı verilen mahkeme 17 - 3 - 1866 tarihli kanunla, Fransa'da Danıştay 24 - 5 - 1872 tarihli kanunla tutuk yargı usulünden kurtarılmış ve ruhsatlı yargı usulüne geçirilmiştir. Türkiye'de 23 - 11 - 1341 tarih ve 669 numaralı kanunla yeniden kurulan ve 6 - 7 - 1927 de işe başlıyan Danıştay hakkında başlangıçtan beri ruhsatlı yargı usulü uygulanmaktadadır.

TÜCCAR *bk.* Tacir.

TÜCCAR MEMURU *[alm. Handlungsgehilfe. — fr. commis. — ing. mercantile employee].*

Bir tâcirin, ticari işlerle meşgul olduğu yerde yahut diğer bir mahalde, ona ait ticareti icra ile mükellef olan kimseye denir (TK. 82; BK. 449 vd.).

TÜCCAR MÜMESSİLLERİ *bk.* Ticari mümessil.

TÜMEN MAHKEMELERİ *bk.* Askerî mahkemeler.

TÜRK HUKUK KURUMU 9/4/1934 tarihinde «Hukukçular Cemiyeti» adı ile teşkil edilip 23/11/1935 tarihinde «Hukuk Ilmini Yayma kurumu» adını alan ve 5 Nisan 1941 tarihinden beri «Türk Hukuk Kurumu» denilen müessese, tüzüğünün ikinci maddesinde gösterilen ülküye ulaşmağa ve Türk hukuk ideolojisini gerçekleştirmiye çalışan bir cemiyettir. Merkezi Ankaradır.

Bu kurum 20 Mart 1939 ta ihli kararname ile umumi menfaatlere hadim cemiyetler arasına girmiştir.

TÜRKİYE CÜMHURİYETİ MERKEZ BANKASI *[alm. Zentralbank der Türkischen Republik — fr. Banque centrale de la République de Turquie. — ing Central Bank of the Turkish Republic].*

Anonim bir ortaklık şeklinde otuz yıl müddet ve on beş milyon lira sermaye ile ve banknot çıkarma imtiyazını da haiz olarak tesis edilmiştir. Başlıca vazifeleri, iskonto fiyatını tesbit, para piyasasını ve tedavülünü tanzim etmek, hazine muamelelerini ifa eylemek, hükümetle müştereken Türk evrakı nakdiyesinin istikrarına matuf tedbirleri almaktır.

Bankanın merkezi Ankaradadır. Hisse senetleri nama yazılıdır. Hükümet Banka sermayesinin yüzde yirmi beşine kadar bir miktara iştirak edebilir. Sermayenin yüzde on beşine hükümetin iştiraki mecburidir. Hazineye ait nakitler Merkez Bankasına tevdi olunur. Maliye Bakanlığının Banka üzerinde tetkik ve murakabe hakkı vardır (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası K. ve tadilleri).

TÜRKLERİN HUKUKU ÂMMESİ *bk.* Türklerin kamu hakları.

TÜRKLERİN KAMU HAKLARI *[alm. Grundrechte der Türken. — fr. droits des citoyens turcs].*

Türklerin kamu hakları başlığı altında Anayasanın beşinci bölümünde sayılan hakların bir kısmı siyasi, bir kısmı medenî haklardır.

Milletvekili, il ve belediye meclislerine üye seçmek ve seçilmek, devlet memuru tâyin olunmak gibi haklar siyasidir. Bunları her vatandaş haiz olamaz, muayyen şartları vardır. Yabancılar bu haklara sahip değildirler.

Medenî hakları, siyasi hakların aksine olarak, yaş, milliyet ayırd edilmiyerek her fert haizdir. Bu haklar hayat, hürriyet, eşitlik hakları gibi insanın içtimai hayata karışabilmesi için haiz olması zaruri bulunan haklardır. Bunları yabancılar da haizdirler.

Sübjektif medenî haklar yahut hukuku medeniye ıstılâhı bizde siyasi haklar yerinde kullanılmıştır. Bu, (Civique - siyasi) kelimesiyle (civil - medenî) kelimesinin karıştırılmasından ileri gelmiştir. Eski Ceza ve Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzda (m. 12) «hukuku medeniye» tâbiri «siyasi haklar» makamında kullanılmıştır. Siyasi hakları ve kamu haklarını birden ifade için mer'î Ceza Kanunumuzda «hidematı âmme» denilmiştir (CK. 11). Aynı hata «Medenî Kanunumuz»da da yapılmıştır (M. 366, 368).

«Hukuku âmme» yahut «kamu hakları» tâbiri daha umumidir Bütün siyasi hakları ihtiva eylediği gibi medeni haklardan bir kısmına da şamildir. Anayasanın beşinci bölümündeki hükümlere göre hürriyet, eşitlik, dokunulmazlık, vicdan, düşünce, kalem, neşir, seyahat, muhabere, akit, say-u amel, temellük, tasarruf, içtima, dernek, ortaklık, şikâyet hakları, şahıs, can, mal, ırz ve konut dokunulmazlığı Türklerin başlıca kamu haklarındandır.

TÜRK PARASINI KORUMA MEVZUATI *[alm. Türkische Währungsschuzgesetze. — fr. législation pour la protection de la monnaie turque].*

Türk parasının yabancı paralara nisbetle olan kıymetini korumak, müstakar tutmak ve bu parayı her hangi bir spekülâsyon hareketine maruz bırakmamak hükümetçe alınan kararlar ve hazırlanan ihtiyaç listeleridir.

Türk parasını korumaya matuf hükümleri ilk defa olmak üzere 1447 No. lu Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanununda bulmak mümkündür. Fakat asıl kambiyo murakabesi 25 Şubat 1930 tarihli ve 1567 No. lu kanunla ve buna dayanarak neşrolunan kararnamelerle başlamıştır Diğer kanunlar şunlardır:

Mevzuu	K. No.
Türk parasının kıymetini koruma kanununu tadil eden kanun	3070
Türk parasının kıymetini koruma kanununun müddetini temdit eden kanun	2100
» » » »	2686
» » » »	3336
» » » »	3974

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASET DİVANI *bk.* Riyaset divanı.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ *bk.* Büyük Millet Meclisi.

TÜZEL KİŞİLER *bk.* Hükmi Şahıslar.

TÜZÜK *bk.* Nizamname.

U

UHUDU ÂTİKA *bk.* Kapitülasyonlar.

UKR (ʿuḳr) (Es. H.) 1 — Arazi i ukriyede arazi sahibine verilen hissedir.

2 — Kendisine şüphe veya nikâh-ı fasit ile mukarenet vukubulan kadına - mehr-i müsemmasından zait olmamak üzere - verilen mehir-i misildir.

Câriyenin ukru, güzellikte muadili olan bir kadının mehri miktarıdır. Diğer bir kavle nazaran bikr ise kıymetinin onda biridir, dul ise yirmide biri miktarıdır.

UKUBET (ʿuḳūbat) (Es. H.) Ceza ve azap demektir, ki darp ile, hapis ile, katı uzuv ile veya recm ve katil ile icra edilebilir. Cemi «ukubat» tır. Ukubatta niyabet caiz değildir.

UKUD-U TİCARİYE *bk.* Ticari akitler.

ULAŞTIRMA BAKANLIĞI *bk.* Münakalât Vekâleti.

ULEMA Âlimin cemidir. Âlim ilim maddesinden müştak olup bir şeyi olduğu gibi bilen kimse demektir.

Örfte âlim bir ilim ve fenni inceliklerine nüfuz ederek bilen zata denir. Din âlimi, fizik âlimi, riyaziye âlimi denince bu mâna anlaşılır.

Osmanlılarda din ilimlerini bilenlere ulema denirdi.

ULUSAL BAYRAM VE GENEL TATİLLER Ulusal bayram *[alm. Nationalfeiertag, Nationalfest. — fr. fête nationale. — ing. national holiday]:* yurt içinde ve dışında devlet adına tören ve kabul resmi yapılan Cümhuriyetin ilân edildiği Ekim ayının 29 uncu günüdür. Bayram; bu ayın 28 inci günü öğleden sonra başlar, 29 uncu ve 30 uncu günleri devam eder. Resmi çalışmalar bu günlerde ve hususi çalışmalar da yalnız 29 uncu günü terk edilir.

Genel tatiller *[alm. Sonn - und Feiertage; gesetzlich (staatlich) anerkannte Feiertage. — fr. dimanches et jours fériés; fêtes légales. — ing. holidays. — lât dies festus, dies sacer]:* resmi ve hususi çalışmaların terk edildiği, yıl ve haftanın muayyen günleridir ki şunlardır:

a) Ulusal bayram günleri.

b) Zafer bayramı: İstiklâl savaşında son zaferin kazanıldığı 30 Ağustos günü (o gün askerî tören yapılır).

c) Ulusal egemenlik bayramı: 22 Nisan öğleden sonra ve 23 nisan günü.

ç) Bahar bayramı: Mayısın birinci günü.

d) Şeker bayramı: Şevval ayının 1, 2, 3 üncü günleri.

e) Kurban bayramı: Zilhicce ayının 10, 11, 12, 13 üncü günleri.

f) Yılbaşı günü *[alm. Neujahr, Neujahrstag. — fr. jour de l'an. — ing. New Year's Day. — lât. innitium (principium) anni]:* Aralık ayının 31 inci günü öğleden sonra ve Ocak ayının birinci günü.

g) Gençlik ve Spor bayramı: Mayısın 19 uncu günü.

h) Hafta tatili *[alm. Sonntagsruhe. — fr. repos dominical; repos hebdomadaire. — ing. week - end]:* Cumartesi günü saat 13 de başlamak, 35 saatten eksik olmamak şartiyle pazar günü.

Genel tatil günlerinin sonu cuma gününe tesadüf ettiği takdirde müteakip cumartesi günü bütün gün tatil yapılır (2739 ve 3466 No. K.).

UMMÂL (ʿummāl) (Es. H.) Devletin ilmî, adlî, askerî, idarî, malî bilcümle umurunu tevelli eden zevat, yani devlet memur ve müstahdemleridir. Müfredi: «âmil» dir.

UMRÂ (ʿumrā') (Es. H.) Mevhubünleh vefat edince vâhibe veya veresine avdet etmek şartiyle ömrü müddetince bir şey hibe etmektir.

Vahibin vefatı halinde vâhibin veresesine reddedilmek şartiyle hibeye de «umrâ» denir.

UMULMIYAN HAL *[alm. Zufall. — fr. cas fortuit. — ing. accident. — lât. casus].*

Borçluya tamamen yabancı olan ve harici bir sebepten ileri gelen ve borçlu için önüne geçmek imkânı olan hâdisedir. Borçlu için bu imkân yoksa hâdise «mücbir sebep» olur. Şu halde her mücbir sebep bir «umulmıyan hal» dir. Fakat her «umulmıyan hal» mücbir sebep sayılmaz. Meselâ; amelenin grev yapması caiz olan bir memlekette grev keyfiyeti umulmıyan bir haldir. Çünkü işçilerin gündeliklerini artırmak veya çalışma şartlarını hafifletmek suretiyle fabrika sahibi bunun önüne geçebilirdi.

Fakat, eğer grev umumi bir mahiyet almış, yani fabrika sahibinin yapacağı her hangi bir fedakârlıkla önüne geçilmesi imkânsız bulunmuş ise, «mücbir sebep» husule gelmiş olur. *bk.* Mücbir sebep.

UMUMA AÇIK YER *[alm. öffentlicher Ort, Öffentlichkeit, öffentliches Lokal. — fr. lieu public. — ing. open to the public; public place. — lât. publicis usibus destinatus locus].*

Halkın ücretli veya ücretsiz girebileceği örtülü veya çevrili yerlerdir: kahve, otel, istasyon, tiyatro, sinema vesaire gibi.

Kanunlarımız aynı mefhumu ifade için bazan «umumî», «umuma mahsus» ve «umumun girebileceği» tâbirlerini de kullanmıştır (CK. 153, 540, 568, 570, 571, 574, 575; Umumi Hıfzıssıhha K. 261).

UMUMÎ ADABA MUGAYİR FİİLLER *[alm. Sittlichkeitsdelikte; Verstösse gegen die Sittlichkeit.— fr. outrage aux bonnes moeurs; outrage public à la pudeur. — ing. indicent assault; immoral offense. — lât. delicta contra bonos mores (contra pudorem)]*.

Cebren ırza geçmek, ırza tasaddi, alenen hayasızca vaz' ve hareketlerde bulunmak veya o suretle cinsi münasebette bulunmaktır (CK. 414 - 419). *bk.* Adab-ı umumiye aleyhine suçlar.

UMUMÎ AF *bk* Af.

UMUMÎ EMNİYET *[alm. öffentliche Sicherheit.— fr. sécurité publique. — ing. public security]*.

Fertlerin hayat, çalışma, mülkiyet vesaire gibi bütün âmme hüriyetlerinin ve haklarının her türlü tecavüzlerden masun bulunması, maddi âmme intizamının kurulmuş ve her türlü tecavüzlerden muhafazesının temin edilmiş olmasıdır.

UMUMÎ HARP (Birinci Dünya Harbi) *[alm Weltkrieg.— fr. guerre mondiale. — ing. World War]*.

İktisadi, siyasi ve içtimai neticelerden ve hemen bütün dünya milletlerinin iştirakinden dolayı dünya veya cihan harbi de denilen bu harb, 2 Ağustos 1914 de başlamış ve 11 Kasım 1918 de bitmiştir (Sulh muahedeleri 1919 - 1920 haziranı arasında imzalanmıştır).

UMUMÎ HEYET *[alm. Generalversammlung, Hauptversammlung, Mitgliederversammlung, Gesellschafterversammlung. — fr. assemblée générale. — ing. general assembly]*.

I — Dernek ve şirketlerde:

1 — Umumi heyet dernek ve şirketlerde kanun ve esas mukavelenameleri mucibince oy hakkını haiz üyelerden teşekkül eden heyettir.

Umumi heyet, dernek veya şirketin en yetkili bir uzvu olup kanun veya esas mukavelenamesine göre diğer bir uzva tevdi edilmiyen bütün hususlar hakkında karar verir. «İdare meclisi» üyelerini ve «mürakipler» i seçer.

2 — Anonim şirketlerde üç türlü umumi heyet vardır:

a) **Tesis umumi heyeti** *[alm. Gründungsgeneralversammlung, Versammlung der Aktienzeichner. — fr. assemblée des souscripteurs]*: bu heyet, tedricen teşekkül eden anonim şirketlerde, hisselerin tamamı taahhüt ve en az dörtte biri tediye edildikten sonra bütün hisse sahiplerinin iştirak edebileceği bir heyettir (TK. 289).

b) **Adi umumi heyet** *[alm. ordentliche Generalversammlung. — fr. assemblée générale ordinaire]*: bu heyet, anonim şirketlerin yıllık hesaplarını ve yapılan işleri tetkik ve tasdik için, her hesap devresinin sonundan itibaren en çok üç ay içinde idare meclisinin daveti üzerine toplanır. Adi umumi heyet, idare meclisi ve mürakip raporlarını ve bilânço ile kâr ve zarar hesaplarını tetkik ve tasdik ile idare meclisi üyelerinin ve mürakiplerin ibrasına karar verir (TK. 361).

c) **Fevkalâde umumi heyet** *[alm. ausserordentliche Generalversammlung.— fr. assemblée générale extraordinaire]*: her hangi bir zamanda görülecek lüzum üzerine ve idare meclisinin veya mürakiplerin daveti ile toplanan umumi heyetlere denir.

Umumi heyetlerde Ticaret Bakanlığı namına komiser hazır bulunur (TK. 361 - 398, 468, 481; TK. Tatbik K. 13).

II — İktisadî Devlet Teşekküllerinde:

1460 sayılı kanuna tabi olan İktisadî Devlet Teşekküllerinin başında bulunan tek heyet. Bu Umumi Heyet, Başbakanın veya Bakanlardan tevkil edeceği bir zatın başkanlığı altında Maliye, Ekonomi, Ziraat ve Ticaret Bakanlariyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçe, Adalet, Sayıştay, Maliye, Ekonomi, Ziraat ve Ticaret komisyonları reis ve reis vekilleri, mazbata muharrirleri ve kâtiplerinden, bu komisyonların her teşrîî yıl için kendi üyesi arasından seçecekleri beşer zattan, Sayıştay birinci reisi ile Umumi Mürakabe Heyeti reisi ve bu kanun hükümlerine tabi teşekküllerle sermayeleri bir milyon Türk lirasından fazla olan millî bankaların idare meclisi reis ve umum müdürlerinden terekküb eder. Başbakanın davetiyle toplanan ve toplantı günü bir hafta evvel ilân olunan bu Umumi Heyetin toplantı nisabı mürettep adedin mutlak ekseriyetidir ve kararlar mevcudun ekseriyetiyle verilir. Bu Umumi Heyetin vazife ve salâhiyeti, teşekküllerin umumi faaliyetini tertip ve tanzim ve umumi mürakabe heyetinin çalışmalarını ve her teşekkülün bilançosiyle kâr ve zarar hesaplarını tetkik etmek ve gerek bu hususlarda ve gerek teşekküller tarafından kurulmuş müesseselerin Hükümetçe vukubulacak teklif üzerine şirket haline getirilmesinde kararlar vermektir. Bu kararlar mucip sebepleriyle birlikte bastırılarak B. M. Meclisi üyesine dağıtılır.

UMUMÎ HIFZISSIHA HUKUKU *[alm. Sozialgesundheitrecht. — fr. législation sur l'hygiène publique. — ing. public health legislation]*.

Şehir, kasaba ve köylerle buralarda yaşıyanların sağlığını ve bu bakımdan selâmetini göz önünde tutan hukuk kaideleridir (Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Sureti İcrasına Dair K.; Etibba Odaları Nz.; Hususi Hastahaneler K.; Kodeks K.; Eczacılar ve Eczahaneler Hakkında K.; Umumi Hıfzıssıha K.).

UMUMÎ HUKUK *[alm. Allgemeines, Recht; Gemeines Recht. — fr. Droit Commun. — ing. Common Law]*.

«Umumi hukuk» müteaddit memleketler arasında aynı metinde olmak üzere müştereken ayrı ayrı kabul edilmiş hukuka denir: Alman devletinin 1870 tarihinde teessüsünden evvel Alman hükümetleri tarafından umumi hukuk olarak Ticaret Kanununun kabul edilmesi gibi.

Almanya'da Alman medenî kanununun 1900 tarihinde meriyete girmesinden evvel mahallî kanunları tamamlayıcı mahiyette tatbik edilen Roma hukukuna «Gemeines Recht» yani müşterek hukuk veya pandekt hukuku denilirdi.

İngilterede meri objektif medenî hukuka «Common Law» yani «umumi hukuk» denilir. Bu üç «umumi hukuk» mefhumu ayrı ayrı mahiyettedir.

UMUMİ İDARE *bk.* İllerin umumi idaresi.

UMUMİ İSTİFADE HAKKI *[alm. Gemeingebrauchsrecht, öffentliches Gebrauchsrecht. — fr. droit d'usage public; droit banal].*

Kamu tüzelkişilerine ait umumi malların, tahsis şekli ve cihetine göre, fertler tarafından kullanılması yetkisidir. Yollardan geçmek, meydanlarda durmak, parklarda gezmek ve oturmak gibi istifade hakkı kamu hukukundan doğan ve kamu hürriyetleri mahiyetinde bulunan bir yetki olduğu için idare tarafından zabıta tedbirlerinden başka ve bilhassa muayyen fertleri istihdaf suretiyle takyit edilemez.

UMUMİ MAGAZALAR *[alm. Lagerhaus. — fr. magasins généraux. — ing. bonded warehouses].*

Ekseriya gümrük resmi henüz verilmemiş malları muhafaza etmek üzere alan ve bunlar mukabilinde rehin senedi (varant) *[alm. Lagerpfandschein, Warrant. — fr. varant — ing. warrant]* ve makbuz (depo) senedi (resepise) *[alm. Lagerschein. — fr. récépissé. — ing. warehouse-receipt]* denilen vesikaları vermiye mezun bulunan müessesedir.

Bu senetler emre muharrer olup birlikte veya ayrı ayrı ciro ve teslim suretiyle devredilebilir.

Makbuz senedinin cirosu temsil ettiği mallar üzerindeki mülkiyetin naklini ve varantın cirosu sadece mallar üzerinde rehin hakkı tesisini ifade eder.

Makbuz senedi varanttan ayrı olarak ciro edilmiş ise varant hâmilinin rehin hakları mahfuz kalmak şartiyle mülkiyet intikal etmiş olur (TK. 797 vd.).

UMUMİ MAKKEMELER *bk.* Adliye makkemeleri.

UMUMİ MENFAATLERE HÂDİM CEMİYETLER *[alm. gemeinnützige Vereine. — fr. associations de l'utilité publique. — ing. associations of public utility].*

Devlete ait vazifelerin ifasına yardım etmek ve hiç bir hususi maksat takip etmiyerek hizmetlerini kamu menfaatlerine hasreylemek üzere kurulan cemiyetlerdir. Diğer cemiyetlerden farklı imtiyaz ve muafiyetleri haizdirler. Bunların bu suretle teşekkülleri Danıştayın kararı üzerine Bakanlar Kurulunca tasdik edilmek şarttır (Kızılay, Türk Hava, Çocuk Esirgeme, Türk Hukuk Kurumları) gibi (Cemiyetler K. 37).

UMUMİ MUKAVELE *[alm. Tarifvertrag, Gesamtarbeitsvertrag, Kollektivvertrag. — fr. contrat collectif de travail].*

Muayyen işlerde, iş sahibi kimseler veya cemiyetlerle, yani «iş verenler topluluğu» ile işçiler veya cemiyetleri, yani «işçiler topluluğu» arasında umumi iş şartlarını tâyin etmek ve akit taraflara mensup iş verenler ve işçilerin aralarında yapacakları hususi iş mukavelelerine mecburi esas teşkil etmek üzere akdedilen anlaşmadır (BK. 316 ve 317).

UMUMİ MUTABAKAT BEYANNAMESİ *bk.* Mutabakat beyannamesi.

UMUMİ MÜFETTİŞLİK *[alm. Generalinspektion. — fr. inspectorat général (pour certains départements). — ing. Inspector-Generalship].*

Müteaddit illeri alâkalandıran ve illerin müşterek faaliyeti ile izalesi kabil olan ihtiyaçlar çıktığı zaman bu iller mıntakasında Hükümetçe ihdas ve bu ihtiyaçlar zail olduktan sonra ilga edilen muvakkat ve arızi teşkilâttır.

Umumi müfettişlikleri ihdas ve ilga yetkisi hükümete 15 Haziran 1927 tarih ve 1164 No. lı kanunla verilmiştir; bu teşkilât devletin normal ve idari teşkilâtına dahil değildir. Umumi Müfettişlik ihdas edilen yerlerde valilerin bir kısım vazife ve yetkileri Umumi Müfettişe intikal eder ve bu bölge valileri Umumi Müfettişin emir ve nezareti altında bu vazifeleri görürler.

UMUR-U NAFİA *bk.* Nafia İşleri.

UMUR-U TEVLİYET (**umûr-i tavliyat**) (Es. H.) Mütevelli tarafından yapılması lâzım gelen işlerdir.

UNSUR *[alm. Element, Merkmal, Voraussetzung, Begriffsmerkmal, Tatbestandsmerkmal, Tatbestand. — fr. élément. — ing. element].*

Genel olarak: bir şeyin teşekkülü için lâzım olan şart veya parçalara denir. Buna göre unsur, eşyanın esasını teşkil eder ve bu esas olmaksızın o şey mevcut olmaz.

Hukukta: her hangi bir hukuki hâdisenin vücut bulması için zaruri sayılan şartlardır. Meselâ, hâkimiyet, devletin bir unsurudur. Çünkü hâkimiyeti tamamen veya kısmen haiz olmıyan siyasi bir topluluk devlet sayılamaz.

Hususi hukukta: bir şey telef veya tahrip yahut tağyir edilmedikçe kendisinden ayrılması mümkün olmıyan mütemmim cüzüler o şeyin unsurlarıdır (MK. 619).

Ceza hukukunda: iki kısımdır:

a) Maddi unsur; suçu teşkil eden maddi fiil, hareket veya ihmallerdir.

b) Manevi unsur: fiili işliyen veya ihmali yapanın kast, taammüt gibi iç hallerine taallûk eden şartlardır.

UNVAN-I TİCARET *bk.* Ticaret unvanı.

URUZ (ʿurûż) (Es. H.) «Arz»ın cemi olup nukut ve hayvanattan ve mekilât ve mevzuattan ve akardan başka olan meta' ve kumaş ve emsali şeylerdir.

Masa, sandalya, kitap, elbise, yorgan, yatak uruz kabilindendir.

«Arz» bazen yalnız hayvan ve akara mukabil olarak istimal olunur ki bu suretle arz mekilât ve mevzuata dahi şamil olur.

USUBET-İ MÜŞTEREKE (Feraizde) (ʿuṣûbat-i muştaraka) (Es. H.) Muayyen sehim sahipleri hisselerini aldıktan sonra iki veya daha ziyade kimse birlikte asabe olup kalanı almalarıdır. Meselâ: aşağıda görüldüğü üzere müteveffanın bir karısı ve bir anası ve bir kızı ve bir oğlu kalsa sehimleri muayyen olan karı ile ana hisselerini aldıktan sonra geri kalan sehimler oğul ile kıza ikili birli taksim olunur.

	3	(1)	4	(1)	17	
	Sümün	8	Südüs	6	1 ———	2
Mes ———						ele
					51	
	Karı		Ana	Kız	Oğul	24
	9		12	17	34	x 3
						72

USUL I — *[alm. Vorfahren, Aszendenten, Verwandte aufsteigender Linie. — fr. ascendants. — ing. ancestors. — lât. ascendentes]:* bir kimsenin ana ve babası istikametinde ve hat-tı müstakim üzere yukarıya doğru olan bütün kan hısımlarını ifade eder. Meselâ, baba ve ana ile onların anaları ve babaları gibi.

II — (**usûl**) (Es. H.) «Asl»ın cemidir. Asıl, lûgatte bir şeyin varlığının dayandığı temeldir:

1 — İptina hissî veya aklî olur. Meselâ ağacın dallarının köküne ve binanın temeline iptinası iptina-yı hıssî; medlulün delile ve malûlün illete iptinaları iptina-yı aklîdir.

2 — Hasep ve nesep mânasına gelir ki, soy tâbir olunur. Bu mânaca bir adamın asılları ana, baba ve bunların ana ve babaları.. ilh. dir.

3 — Fukahâ ve usuliyûn ıstılahında birçok mânalara ıtlak olunur:

a) Delil mânasınadır. «Bu meselede asıl örftür» denir ki «delil örftur» demektir.

b) Kaide-i külliye mânasınadır. Kaide-i külliye mevzuunun bütün cüzülerine muntabık olan küllî kaziyedir. Ahkâm-ı cüziyeye füru' ve bu hükümlerin istihracına tefri' denir.

c) Râcih ve evlâ mânasınadır: «Beraat-ı zimmet asıldır, sıfat-ı arızada aslolan ademdir, emri-i hâdisin akrep-i evkatına izafesi asıldır, kelâmda aslolan mâna-yı hakikîdir» cümlelerinde olduğu gibi.

USUL HUKUKU *[alm. Verfahrensrecht, Prozessrecht. — fr. Droit de procédure. — ing. Law of procedure].*

Genel mânasiyle bir hakkın kazai kuvvet önünde ne suretle talep, müdafaa, istihsal ve temin olunacağını tâyin eden usul ve şekillere ait kaidelerdir. Ceza ve hukuk işlerinde her birisi için ayrı usul tanzim ve kanunlarla tâyin ve tespit edilmiş olduğu gibi hususi kaza mercileri için de ayrıca hususi usul vazedilmiştir.

Ceza muhakeme usulleri *[alm. Strafprozess. — fr. procédure pénale]*, maddi ceza hukukunun prensiplerini bozanlara karşı uygulanacak cezayı tâyin ve aynı zamanda haksız mahkûmiyetlere meydan vermemek için Devlet tarafından ihdas edilmiş muhakeme usulüdür. Binaenalevh Ceza muhakemeleri usulu şekle ait bir ceza hukuku ve bu itibarla şekle ait bir kamu hukukudur. Bununla devlet maddî ceza hukukunu ihlâl edenlere karşı tatbik edeceği cezayı tâyin ederek kamu menfaatleri temin eder.

Hukuk Muhakeme Usulü *[alm. Zivilprozess. — fr. procédure civile.— ing. civil procedure]* ise, sırf hususi menfaatleri nazara aldığından, devlet bu menfaatlerin muhafaza ve vikayesini taraflara terk etmiştir. Hukuk Muhakeme Usulünde şekle ait meseleleri dâvada taraflar beyan ve iddialarında izhar ederler. Binaenaleyh hukuk muhakeme usulü hususi hukuka taallûk eden bir hukuk şubesidir.

Her iki usul hukuku, mahkemelerin teşkilâtını, vazife ve yetkilerini, tahkikatın şekil ve safahatını ve tarafların hak ve mükellefiyetlerini, delil ve subut vasıtalarını ve hükümlerin infaz usullerini ihtiva eder (CMUK.; Askerî Ceza Muhakemeleri Usulü K.; Hukuk Muhakeme Usulü K.).

USULSÜZ TEVDİ *[alm. Summendepot, irreguläres Depot, unregelmässiger Verwahrungsvertrag. — fr. dépôt irrégulier. — lât. depositum irregulare].*

Muhafaza edilmek üzere verilen şeyin mislen geri verilmesi hususunun sarahaten veya zımnen kararlaştırılmış bulunması halindeki tevdidir: bir miktar paranın açık olarak verilmesi gibi. Burada hususiyet vedia olarak bırakılan mala ait nefi ve hasarın müstevda'a ait olmasıdır (BK. 472).

UYRUKLUK *bk.* Vatandaşlık.

UYUŞMAZLIK MAHKEMESİ *bk.* İhtilâf mahkemeleri.

UYUŞTURUCU MADDELER *[alm. Betäubungsmittel. — fr. stupéfiants. — ing. narcotic substances; narcotics].*

Morfin, kokain, ekgonin, topokokain, dikodit, dilodit, asedikon, afyon ve esrar gibi maddelerdir. Bunların bazısının ithal veya ihraçları ve memleket içinde satışları Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının murakabesine tabi ve bazısının da memnudur (CK. 403-408; Uyuşturucu Maddeler Murakabesi Hakkında Kanun No. 1933).

Devletlerin esaslı haklarından biri olan ticaretin serbestîsi kaidesine muhalif olarak afyon, kokain, vesaire gibi maddelerin yalnız tıbbî ve fennî ihtiyaçlar için devletlerce ötedenberi alınıp satılması tervic edilmiş ve bu maddeler için yapılan mücadeleler neticesinde 23 Aralık 1912 tarihli Lahey mukavelenamesi ve Milletler Cemiyetinin teşekkülünden sonra onun himayesi altında Cenevre'de muhtelif mukaveleler akdedilmiştir.

UZLAŞMA *[alm. Aussöhnung, Versöhnung, Schlichtung, Vermittlung. — fr conciliation. — ing. reconciliation].*

Devletler arasında zuhur eden ihtilâfların sulh yolu ile hallini kolaylaştırmak için, ilgililerin, bir milletlerarası mahkemeye veya hakeme tevdi etmek istemedikleri ihtılâfları daha ziyade siyasi mülâhazalarla uzlaştırıcı bir hal suretine varacak olan, bir «uzlaşma komisyonu»na havale ederek anlaşmaya varmalarıdır.

UZUV *[alm. Organ. — fr. organe. — ing. organ].*

Tüzel kişilerin kanun ve statülerine göre iradelerini izhara yetkili bir veya mütaaddit şahıslardır. Bunlar tek bir şahıs veya bir meclis olabilirler: vali, belediye reisi, bir şirketin idare meclisi, tesisin idare heyeti gibi.

Ü

ÜCRET *[alm. Gehalt, Lohn, Honorar, Gage. — fr. salaire, honoraire, gages de l'équipage. — ing. salary, fee, pay, wages, remuneration. — lât. pretium, honos, praemium].*

1 — (AH) Devletin tâli ve muvakkat hizmetlerinde çalışan ve devlet sicilinde mukayyet olması mecburi olmamakla beraber Memurin Kanununun yalnız mezuniyet mevzularında mahdut istifadelere mazhar kılınan müstahdemlere verilen aylık paradır.

2 — (HH) Bir hizmet veya vekâlet akdi dolayı-

siyle ifa edilen hizmet veya yapılan fikrî mesai mukabilinde hizmeti veya fikri mesaiyi yapan şahsa verilen bedel, yahut tazminattır; müstahdemlere verilen aylıklar ve serbest sanat mensuplarına mesaileri mukabilinde tevdi edilen paralar gibi.

3 — (Ucrat) (Es. H.) Kira, yani menfaat bedeli demektir. Bir evin kirası, bir amelenin yevmiyesi gibi.

ÜCRET-İ MÜECCELE (ucrat-i mu'accala) (Es H.) Icare-i müeccele tâbirinin müradifidir.

ÜÇÜNCÜ ŞAHIS *[alm. dritte Person, Drittperson, Dritter. — fr. tierce personne. — ing. third person (party). — lât. tertius].*

Bir akitte, veya dâvada, yahut icra takibinde taraflardan olmıyan şahıstır (BK. 109-112; HMUK. 49-58; İc. İf. K. 99-102).

ÜÇÜNCÜ ŞAHIS LEHİNE ŞART *[alm. Vertrag zu Gunsten Dritter. — fr. stipulation pour autrui. — ing. contract for benefit of third person].*

İki kimse arasında yapılan bir mukaveleye konulan bir şarttır ki, buna nazaran borçlu taahhüdünü akde iştirak etmiyen üçüncü bir şahsın menfaatine icra etmeyi kabul eder. Bunun hususiyeti mütalebe hakkının, asıl olarak, âkide ve edayı kabul hakkının da üçüncü şahsa ait olmasında gözükmektedir (BK. 111; TK. 997).

ÜÇÜRDÜM Üçer tümden bozmadır. Deniz ticaretinde masraf çıktıktan sonra temettüün sermaye ve tayfa arasında üçe taksimi demektir.

ÜLKE *[alm. Staatsgebiet, Territorium. — fr. territoire. — ing. territory].*

Devleti teşkil eden unsurlardan biri olup muayyen olan hudutları içinde yalnız ona sahip olan devletin hâkimiyeti câridir; Ülke kara, deniz, su ve havadan mürekkeptir.

a) **Kara ülkesi**: toprağın üstünü ve altını, vatandaşlara ait olan hususi mülklerin hepsini ve âmme emlâkini ihtiva eder.

b) **Deniz ülkesi**: denizin, ülkenin sahibi olan devlet hâkimiyetine mutlak bir surette tabi bulunan kısımlarını ihtiva eder. Ezcümle, kapalı iç denizler (etrafındaki topraklar bir tek devlete ait olmak şartiyle), limanlar, koylar, kanallar deniz ülkesinin birer cüzüdür. Kara suları üzerinde devletin hâkimiyetini tam ve mutlak olarak kabul etmiyenler de vardır. Her devletin muhakkak surette bir deniz ülkesine malik olması icabetmez, İsviçre gibi.

c) **Su ülkesi**: gölleri, nehirleri ve her türlü su birikinti ve akıntılarını ihtiva eder. Göl veya nehir birden ziyade devletin toprakları üzerinde bulunuyor veya iki devleti yekdiğerinden ayırıyorsa, bu devletten her birine kendi toprakları üzerinde bulunan kısım ait olur.

ç) **Hava ülkesi**: toprağın üzerinde yükselen hava sahasının devletin ülkeleri arasına dahil edilip edilmiyeceği hususunda iki zıt görüş vardır: bunlardan birincisi havayı aynen toprak gibi devletin mutlak hâkimiyetine tabi addediyor ve hava ülkesinin mevcut olduğunu söylüyor. İkincisi, havanın açık deniz gibi tamamen serbest olduğunu iddia ediyor ve hava ülkesinin mevcudiyetini inkâr eyliyor. Umumi temayül bu iki ifratkâr fikrin telifi yolundadır: toprağa sahip olan devletin hava üzerine de yalnız kendisine mahsus bazı haklara malikiyeti lüzumu inkâr edilmemekle beraber milletlerarası münakalenin kolaylığı ve selâmeti bakımından, devletin emniyetini tehlikeye koymamak şartiyle havalarda seyr-ü seferin serbestîsi prensibi esas kaide olarak kabul olunuyor.

ÜLKE BÜTÜNLÜĞÜNE RİAYET Bir devlet ülkesinin sınırlarını değiştirerek hâkimiyeti altındaki yerlerden bir kısmını cebren ele geçirmiye teşebbüs edilmiyeceğini taahhüt ve bu taahhüde sadakat, o devletin ülke bütünlüğüne riayet etmektir.

1856 tarihli Paris Muahedesiyle, Avrupa devletleri manzumesine dahil devletler Osmanlı İmparatorluğunun ülke bütünlüğünü teminat altına almışlardı. Eski Milletler Cemiyeti Misakının onuncu maddesinde de, âza devletlerin hal i hazırdaki (1919) ülke bütünlüklerine ve siyasi istiklâllerine bütün cemiyet âzaları tarafından riayet edileceği ve dışardan gelecek her tecavüz karşısında da bunlar tarafından korunacağı tasrih olunmuştur.

ÜLTİMATOM *[alm. fr. ing. Ultimatum].*

Bir devletin, diğer bir devlete, isteklerini kabul etmediği takdirde cebri vasıtalara (silâh kuvveti, iktisadi tazyik..) tevessül edeceğini bildirmesidir.

ÜLÜL-EMR (ulu'l-amr) (Es. H.) Emir sahipleri demektir. Istılahta, müslümanların salâhiyettar olan ümerasına ıtlak olunur. Halifelere, kadılara, kumandanlara şamildir.

ÜMMEHAT-ÜL-ELVÂT (ummahāt-ul-avlād) (Es. H.) Müstevledeler demektir. Yani mevlâlarının firaşından ikrarlarına mukarin olarak çocuk doğurmuş olan cariyelerdir. Müfredi «üm-mül-veled» tir.

Üm-mul-veled, mevlâsının milkinden ıtaktan başka bir veçhile çıkarılamaz ve mevlâsı ölünce vereseye bir bedel vermek için sıayete muhtaç olmaksızın derhal azat olur.

ÜMMİYYAT (ummiyyāt) (Es. H.) Ana tarafından olan sahih ceddelerdir: ananın anası, ananın anasının anası gibi.

ÜM-MÜ VELED (umm-i valad) (Es. H.) *bk.* Ümmehat-ül-evlât.

ÜNİVERSİTE *[alm Universität. — fr. université. — ing. University]*

Yüksek ilmî tetkik ve araştırmalar yapan ve bu ilimleri tedris eden fakültelerle bunlara bağlı enstitülerin sair müesseselerden aynı mıntakada bulunanların müşterek bir idare altında toplanmalariyle meydana gelen yüksek ilim müessesesidir. Bizde Üniversiteler; fakültelerden, enstitü, okul ve bilimsel kurumlardan oluşmuş özerkliği ve tüzelkişiliği olan yüksek bilim, araştırma ve öğretim birlikleridir. Her üniversitenin genel özerkliği ve tüzelkişiliği içinde, o üniversiteyi oluşturan fakülteler de bilim ve yönetim özerkliğine ve tüzelkişiliğe sahiptirler. Üniversite organları Senato, Üniversite Yönetim Kurulu ve Rektör; fakültelerin organları ise, genel Kurul, Profesörler Kurulu, Yönetim Kurulu ve Dekandır. Üniversiteler arasında koordinasyonu sağlamak maksadiyle bir Üniversitelerarası Kurul da vardır. Millî Eğitim Bakanı, üniversitelerin başı sıfatile

üniversiteleri, fakülteleri ve bunlara bağlı kurumları Hükümet adına denetler. Üniversiteler birer katma büt çe ile yöneltilir (Üniversiteler K.).

ÜS *[alm. Stützpunkt. — fr. base. — ing. base].*

Kara, deniz ve hava orduları hareket ve faaliyetlerinin dayandığı ve ikmallerinin yapıldığı yerlerdir. Buna «Üs-sül'hareke», «Üs-sü bahri», (deniz üssü) «Üs-sü havaî» (Hava üssü) de denir.

ÜST HAKKI *[alm. Baurecht (İs.), Überbaurecht, Erbbaurecht (Al.). — fr. droit de superficie. — ing. right to build over another's property. — lât. superficies].*

Başkasının arsasının altında veya üstünde inşaat ve imalât yapmak veya ona bir şeyi devamlı bir surette birleştirme veya onun üzerine bir şey dikmek hakkını veren bir aynî haktır.

ÜVEYLİK *[alm. Stiefverwandtschaft. — ing. step-relationship].*

Kan ve sıhrıyet hısımlığının yanı başında bir de üvey hısımlık veya üveylik mevcuttur ki, kanunlarımız bunu şimdiye kadar bir terime bağlamamıştır.

Meselâ, eşlerden her birinin daha evvelki evlenmelerden sahip olduğu çocuklar diğerine ve onun kan hısımlarına nazaran bu mahiyette üvey hısım olup bu, yukarıki iki türlü hısımlıktan tamamen ayrıdır.

Üvey kardeşler birbirleriyle evlenebildikleri halde ana baba üvey evlâtlariyle evlenemezler.

Ana veya baba bir kardeşler hısımlık münasebetine üvey kardeş denmekte ise de bu kardeşler arasında kan hısımlığı bulunduğu için bu kullanış doğru değildir.

ÜYE *bk* Âza.

V

VÂDE *bk.* Ecel.

VÂDELİ ALIŞ VERİŞ *[alm. Zeitgeschäft, Termingeschäft, Differenzgeschäft. — fr. marché à terme, marché differentiel. — ing. time bargain].*

Satış akdinin hususi bir nevidir ki, burada satan ve müşteri gerek semeni ve gerek satılanı tâyin etmekle beraber taahhütlerini hemen değil, kararlaştırdıkları bir müddetin geçmesinden sonra yerine getirmeyi taahhüt ederler. Bu gibi satışlar muteberdir. Fakat tarafların maksadına göre, mevzuunun munhasıran fiyat farkından ibaret olduğu anlaşılırsa kanun, bu satışta kumar ve bahis vasfını gördüğü cihetle, akde lüzum izafe etmez (BK. 504).

VAHİD-İ FİYAT *[fr. prix d'unité].*

İmalât ve inşaat gibi vahid-i kıyasîlere irca ve taksimi kabil işler için tanzim edilen keşif cetvellerinde birbirinin aynı olan işlerin uzunluk, satıh, hacım ve sayı itibariyle her birinin vahid i kıyasîsine tekabül eden iş hakkında tâyin edilen fiyattır. Bu fiyat her bir vahid-i kıyasîye tekabül eden işin yapılmasına muktazi malzeme fiyatı, amele ücreti, nakil masrafı ve mütaahhit kârı gibi masraflar gözönünde tutularak tespit olunur. Vahid-i fiyatın tespitine âmil olan bu unsurların müfredatını gösteren cetvele «tahlil-i fiyat cetveli» denir.

İmalât ve inşaat taahhütlerinde taahhüt bedeli ekseriyetle vahid-i fiyat esası üzerinden tâyin olunur. Her bir işin vahid-i fiyatı âkitler arasında kararlaştırılır. İşin icrasında her cins iş ölçülür. Vahid-i fiyatlar bu ölçülere göre çoğaltılarak mütaahhide ödenecek para miktarı bulunur. Bu gibi mukavelelere «vahid-i fiyat üzerine mukavele» denir ki aksi «götürü pazarlık» dır. Birincilerde vahid-i fiyat akdin esaslı unsurunu teşkil ettiği halde götürü pazarlıkta taraflardan biri taahhüt bedeli tespit için böyle bir cetvel yapmış ise bu cetvel bedel tâyininde «sâik» mahiyetini arz eder.

VÂHİP (Es. H.) Hibe eden kimsedir.

VAİT *[alm. Versprechen, Schuldversprechen.— fr. promesse. — ing. promise. — lât. promissio].*

Akit yapma vadi bir şahsın ilerde bir mukavele yapmak taahhüdünde bulunmasıdır. Akitlere ait olan hükümler, akit vaitlerine de tatbik olunur. Bu halde bir kimsenin ilerde kefalette bulunacağına dair olan vadide kefalet akdi gibi yazılı olmak lâzımdır. Bir gayrimenkulü satmak vadi de tıpkı gayrimenkulün satışı gibi resmi senetle yapılmak gerektir. Gayrimekulün satışı vadi noter tarafından tanzim edilen senede dayanıyorsa bu senet de resmi sayıldığından, vait muteberdir. Alacağın temliki ancak yazı ile yapıldığı halde muteber iken alacağın temliki vadi umumi kaideye istisna teşkil etmek üzere, şifahi olarak da yapılabilir. Bağışlama vadi de yazılı olmadıkça muteber sayılmaz, halbuki bağışlamanın yazılı olması şart değildir.

İlân suretiyle bir iş veya şey mukabilinde bir bedel ödemeyi vadetmek aleni bir taahhüt olup taahhüdün yerine getirilmesi icap eder. İş veya şey yapılmadan vaitten cayılırsa cayan vadettiği bedeli aşmamak üzere diğer tarafın iyi niyetle yaptığı masrafları ödemeğe mecburdur.

Evlenme vadi bir şahsın diğerine kendisi ile evleneceğini taahhüt etmesidir. Bu taahhüt vadedeni bağlamaz, yani vadeden mutlaka evlenme akdini yapmağa mecbur değildir, ve yapmadığı halde evlenme memuru, evlenme vadine dayanarak evlenme akdini yapamaz (BK. 8, 22, 163, 213, 238; MK. 97 vd.).

VA'T (va'd) (Es. H.) Bir kimsenin bir şeyi müstakbel zamanda yapacağını beyan etmesidir ki söz vermek demektir ve iki kısımdır:

a) **Va't-i muallak** (va'd-i mu'allak) «Filân adam senin alacağını vermezse ben veririm» demek gibi sözdür ki «kefalet» olur.

b) **Va't-i mücerret** (va'd-i **mucarrad**) «Filân kimsenin borcunu öderim» demek gibi sözdür.

üniversiteleri, fakülteleri ve bunlara bağlı kurumları Hükümet adına denetler. Üniversiteler birer katma büt çe ile yöneltilir (Üniversiteler K.).

ÜS *[alm. Stützpunkt. — fr. base. — ing. base].*

Kara, deniz ve hava orduları hareket ve faaliyetlerinin dayandığı ve ikmallerinin yapıldığı yerlerdir. Buna «Üs-sül'hareke», «Üs-sü bahri», (deniz üssü) «Üs-sü havaî» (Hava üssü) de denir.

ÜST HAKKI *[alm. Baurecht (İs.), Überbaurecht, Erbbaurecht (Al.). — fr. droit de superficie. — ing. right to build over another's property. — lât. superficies].*

Başkasının arsasının altında veya üstünde inşaat ve imalât yapmak veya ona bir şeyi devamlı bir surette birleştirme veya onun üzerine bir şey dikmek hakkını veren bir aynî haktır.

ÜVEYLİK *[alm. Stiefverwandtschaft. — ing. step-relationship].*

Kan ve sıhrıyet hısımlığının yanı başında bir de üvey hısımlık veya üveylik mevcuttur ki, kanunlarımız bunu şimdiye kadar bir terime bağlamamıştır.

Meselâ, eşlerden her birinin daha evvelki evlenmelerden sahip olduğu çocuklar diğerine ve onun kan hısımlarına nazaran bu mahiyette üvey hısım olup bu, yukarıki iki türlü hısımlıktan tamamen ayrıdır.

Üvey kardeşler birbirleriyle evlenebildikleri halde ana baba üvey evlâtlariyle evlenemezler.

Ana veya baba bir kardeşler hısımlık münasebetine üvey kardeş denmekte ise de bu kardeşler arasında kan hısımlığı bulunduğu için bu kullanış doğru değildir.

ÜYE *bk* Âza.

V

VÂDE *bk.* Ecel.

VÂDELİ ALIŞ VERİŞ *[alm. Zeitgeschäft, Termingeschäft, Differenzgeschäft. — fr. marché à terme, marché differentiel. — ing. time bargain].*

Satış akdinin hususi bir nevidir ki, burada satan ve müşteri gerek semeni ve gerek satılanı tâyin etmekle beraber taahhütlerini hemen değil, kararlaştırdıkları bir müddetin geçmesinden sonra yerine getirmeyi taahhüt ederler. Bu gibi satışlar muteberdir. Fakat tarafların maksadına göre, mevzuunun munhasıran fiyat farkından ibaret olduğu anlaşılırsa kanun, bu satışta kumar ve bahis vasfını gördüğü cihetle, akde lüzum izafe etmez (BK. 504).

VAHİD-İ FİYAT *[fr. prix d'unité].*

İmalât ve inşaat gibi vahid-i kıyasîlere irca ve taksimi kabil işler için tanzim edilen keşif cetvellerinde birbirinin aynı olan işlerin uzunluk, satıh, hacım ve sayı itibariyle her birinin vahid i kıyasîsine tekabül eden iş hakkında tâyin edilen fiyattır. Bu fiyat her bir vahid-i kıyasîye tekabül eden işin yapılmasına muktazi malzeme fiyatı, amele ücreti, nakil masrafı ve mütaahhit kârı gibi masraflar gözönünde tutularak tespit olunur. Vahid-i fiyatın tespitine âmil olan bu unsurların müfredatını gösteren cetvele «tahlil-i fiyat cetveli» denir.

İmalât ve inşaat taahhütlerinde taahhüt bedeli ekseriyetle vahid-i fiyat esası üzerinden tâyin olunur. Her bir işin vahid-i fiyatı âkitler arasında kararlaştırılır. İşin icrasında her cins iş ölçülür. Vahid-i fiyatlar bu ölçülere göre çoğaltılarak mütaahhide ödenecek para miktarı bulunur. Bu gibi mukavelelere «vahid-i fiyat üzerine mukavele» denir ki aksi «götürü pazarlık» dır. Birincilerde vahid-i fiyat akdin esaslı unsurunu teşkil ettiği halde götürü pazarlıkta taraflardan biri taahhüt bedeli tespit için böyle bir cetvel yapmış ise bu cetvel bedel tâyininde «sâik» mahiyetini arz eder.

VÂHİP (Es. H.) Hibe eden kimsedir.

VAİT *[alm. Versprechen, Schuldversprechen.— fr. promesse. — ing. promise. — lât. promissio].*

Akit yapma vadi bir şahsın ilerde bir mukavele yapmak taahhüdünde bulunmasıdır. Akitlere ait olan hükümler, akit vaitlerine de tatbik olunur. Bu halde bir kimsenin ilerde kefalette bulunacağına dair olan vadide kefalet akdi gibi yazılı olmak lâzımdır. Bir gayrimenkulü satmak vadi de tıpkı gayrimenkulün satışı gibi resmi senetle yapılmak gerektir. Gayrimekulün satışı vadi noter tarafından tanzim edilen senede dayanıyorsa bu senet de resmi sayıldığından, vait muteberdir. Alacağın temliki ancak yazı ile yapıldığı halde muteber iken alacağın temliki vadi umumi kaideye istisna teşkil etmek üzere, şifahi olarak da yapılabilir. Bağışlama vadi de yazılı olmadıkça muteber sayılmaz, halbuki bağışlamanın yazılı olması şart değildir.

İlân suretiyle bir iş veya şey mukabilinde bir bedel ödemeyi vadetmek aleni bir taahhüt olup taahhüdün yerine getirilmesi icap eder. İş veya şey yapılmadan vaitten cayılırsa cayan vadettiği bedeli aşmamak üzere diğer tarafın iyi niyetle yaptığı masrafları ödemeğe mecburdur.

Evlenme vadi bir şahsın diğerine kendisi ile evleneceğini taahhüt etmesidir. Bu taahhüt vadedeni bağlamaz, yani vadeden mutlaka evlenme akdini yapmağa mecbur değildir, ve yapmadığı halde evlenme memuru, evlenme vadine dayanarak evlenme akdini yapamaz (BK. 8, 22, 163, 213, 238; MK. 97 vd.).

VA'T (va'd) (Es. H.) Bir kimsenin bir şeyi müstakbel zamanda yapacağını beyan etmesidir ki söz vermek demektir ve iki kısımdır:

a) **Va't-i muallak** (va'd-i mu'allak) «Filân adam senin alacağını vermezse ben veririm» demek gibi sözdür ki «kefalet» olur.

b) **Va't-i mücerret** (va'd-i **mucarrad**) «Filân kimsenin borcunu öderim» demek gibi sözdür.

VAKF (vaḳf) (Es. H.) Bir milki âmmenin menfaatine ebedî olarak tahsistir. Vakfın Hanefi fıkhında iki türlü tarifi vardır. Bu tasarrufta iâre mahiyetini bulan İmam-ı Âzam'a göre «vakf ayn-ı memlûkü vakıfın milkinde hapis ve menfaatlerini fıkaraya veya vücuh-u birre tasadduktur.» Vakfı itaka benzeten İmam-ı Ebu Yusuf'a ve sadaka gibi talakki eden İmam-ı Muhammed'e göre ise vakf «ayn-ı memlûkü menfaatleri insanlara ait olmak ve Cenab-ı Hakkın milki hükmünde bulunmak üzere temlik ve temellükten te'biden men, ve menfaatlerini insanlara tasadduktur.» Bu son tarif hükmi şahsiyeti remzetmektedir. Vakf «ayn-ı mevkuf» mânasına da gelir.

Medeni kanun sureti meriyet ve şekli tatbiki hakkındaki kanunun 8 inci maddesinde Kanunu Medeninin meriyetinden mukaddem vücuda getirilen evkaf hakkında ayrıca bir tatbikat kanunu neşrolunur demişti. Şimdiye kadar böyle bir kanun neşredilmemiş yalnız 10 haziran 1935 tarih ve 2762 numaralı «Vakıflar Kanunu» neşrolunmuştur.

Bu kanun sabık esaslara muhalif olmıyarak bazı hükümleri ihtiva etmektedir.

Ezcümle mütevellilikleri bir makama şart olmıyan ve kanunen ve filen hayırı ve hizmeti kalmamış bulunan vakıflarla mütevelliliği vakfedenlerin fürularından başkalarına şart olunan vakıflar mazbut vakıflar meyanına alınmış ve bir idare meclisi teşkili ile diğer vazifeler meyanında öteden beri mahkemeler tarafından bakılan bazı işler bu meclise tevdi ve müstağnii an bazı vakıflarla vazife ve şartların değiştirilmesi ve tevliyet tevcihi ve mütevellilerin vazife ve azilleri hakkında yeni hükümler ilâve edilmemiş ve mukataalı icareteyinli vakıflar tavize rapt edilerek tasfiyeye tâbi tutulmuştur.

Daha bazı yeni müteferrik ve muvakkat hükümleri ihtiva eden ve 46 maddeden ibaret olan bu kanun ilmî olmaktan ziyade idari bir manzara taşımaktadır. Bir de nizamnamesi vardır.

VAKF-I ALEL-ÂMME (vaḳfun ʿala-l-ʿāmma) (Es. H.) «Vakf lis-sebil» in müradifidir.

VAKF-I BİSSÜKNÂ (vaḳfun bi-'s-suknā (Es. H.) Süknâsı meşrut olan vakıftır.

VAKF-I BİZZARURE (bi-'ż-żarūra vaḳf) (Es. H.) Vakfı caiz olmıyan bir şeyin vakfedilmesinden diğer şeyin mevkuf addolunmasıdır.

Meselâ, bir kimse «şu evimin gallesini müebbeden fukaraya vakfettim» dese iktizaen ev de vakfedilmiş olur. Çünkü gallenin vakfı caiz olmadığından bunu imâl için mahallin vakfiyetini kabul zaruridir.

VAKF-I EBNÂİYYE (abnā'iyya vaḳf) (E. H.) Meşrut-un lehi erkek çocuklarla erkek çocukların erkek çocukları olan vakıftır.

VAKF-I EHLİ Kavm-i mahsura ait vakıftır.

VAKF-I EVLÂDİYE (avlādiyya vaḳf) (Es. H.) Meşrut-un lehi evlât olan vakıftır.

Evlât tâbiri bir defa zikrolunmuş ise kadın erkek sulbî evlâda mahmul olur da ahfada (torunlara) şâmil olmaz.

Fakat evlât lâfzı «evlâd-ı evlâd» gibi iki defa zikrolunmuş ise yakın uzak bütün batınlara şâmil olur. Evlâd ı evlât lâfzı erkek evlâdın çocuklarına mahsus olmayıp kız evlâdın çocuklarını da ihtiva eder ve meşrut un lehi bu suretle gösterilen vakıflara «evlâdiye vakıf» denir.

VAKF-I FARİZA-İ ŞERİYE ÜZERE (vaḳf ʿfarīża-i şarʿiyya üzere) (Es H.) Bir kimsenin hâl-i sıhhatinde bir malının gallesini «fariza-i şeriye üzere» diye evlâdına vakfetmesidir, ki bu galle - hilâfına bir karine veya örf mevcut olmadığı takdirde - vakıfın erkek ve kız evlâdı arasında müsavat üzere taksim olunur.

Çünkü bir hâdis-i şerifte «atiyye hususunda çocuklarınız arasında müsavata riayet ediniz, eğer ben birini tercih edecek olsaydım kadınları erkeklere tercih ederdim» denilmiştir.

Bu veçhile olan bir vakıf ise bir atiyyeden başka bir şey değildir.

VAKF-I FÂSİD (vaḳf-i fāsid) (Es. H) Aslen sahih olup ta bazı harici vasıfları itibariyle meşru olmıyan vakıftır.

VAKF-I FUZULÎ (vaḳf-i fużūlīyy) (Es. H.) Bir kimsenin malik olmadığı bir şeyi sahibinin iznini almaksızın bir cihete vakfetmesidir ki, sahibinin icazetine mevkuf olur. Meselâ, bir kimse karısı ile müştereken malik olduğu bir akarın tamamını kendi kendine bir cihete vakfetse karısının hissesine ait vakıf, karısının icazetine mevkuf bulunur. Binaenaleyh icazet vermediği takdirde bu hisse hakkındaki vakıf nâfiz olmaz.

VAKF-I GAYRI LÂZIM (vaḳf-i ġayr-i lāzim) (Es. H.) Feshi kabil olan vakıftır.

VAKF-I GAYRI SAHİH (vaḳf-i ġayr-i ṣaḥīḥ) (Es. H.) Aslen sahih olup vasfen sahih olmıyan, yani zaten münakit olup bazı harici vasıfları itibariyle meşru olmıyan vakıftır. Fâsid tâbirinin müradifidir.

VAKF-I LÂZIM (vaḳf-i lāzim) (Es. H.) Feshi kabil olmıyan vakıftır.

VAKF-I LİS-SEBİL (vaḳfun li-'s-sabīl) Menfaati umuma ait olmak üzere yapılan vakıftır; mescit, makbere, mektep, medrese gibi.

VAKF-I MARİZ (vaḳf-i marīż) (Es. H.) Bir kimsenin maraz-ı mevtinde yapmış olduğu vakıftır, ki vasiyet hükmünde olup sülüs-ü maldan muteber olur.

Şu kadar var ki vereseye vasiyet, muteber olmadığı halde vereseden birine bu veçhile vakıf, aslı itibariyle muteber olur.

Şöyle ki, sair verese icazet vermedikleri takdirde vakıf, bozulmaz. Ancak gallesi aralarında hisseleri nispetinde taksim edilir. Mevkuf-ün aleyh olan vâris ölünce galle ondan sonra itası meşrut olan mahalle sarfolunur.

VAKF-I MEVKUT (vaḳf-i mavḳūt) (Es. H.) Bir vakit ile takyit edilen vakıftır, ki sahih olmaz. Çünkü vakıflarda te'bid - ebedîlik - şarttır.

VAKF-I MUALLAK (vaḳf-i muʿallaḳ) (Es. H.) Bir şarta talik suretiyle yapılan vakıftır, ki sahih olmaz: «Filân işim görülürse şu milkim vakıf olsun» denilmesi gibi.

Şu kadar varki mevcut, muhakkak bir şeye muallak olan vakıf, sahihtir; «Şu hane benim milkim ise şu cihete vakıf olsun» denilmesi gibi.

VAKF-I MUZAF (vaḳf-i mużāf) (Es.H.) Gelecek bir zamana izafe suretiyle yapılan vakıftır, ki sahih değildir.

Fakat ölümden sonraya muzaf olarak yapılan vakıf, vasiyet mahiyetinde olup öldükten sonra sülüs-ü maldan muteber olur; «Şu hanem ben öldükten sonra şu cihete vakıf olsun» denilmesi gibi.

VAKF-I MÜNECCEZ (vaḳf-i muncaz) (Es H.) Bir şarta muallak ve istikbale muzaf bulunmıyan vakıftır; «Bu akarımı filân cihete vakfettim» denilmesi gibi.

VAKF-I MÜSTESNA (mustaṯnā avḳāf) (Es. H.) Vakıflar idaresinin müdahale ve murakabesi olmaksızın doğrudan doğruya mütevellileri tarafından idare olunan vakıfdır.

VAKF-I MÜŞA' (vaḳf-i muṣā') (Es. H) Bir kimsenin başkasiyle müştereken malik olduğu bir yerdeki hisse-i şayiasını bir cihete vakfetmesidir.

VAKF-I MÜŞTEREK (vaḳf-i muştarak) (Es. H.) İki veya daha ziyade kimsenin müştereken malik oldukları bir yeri bir cihete vakfetmeleridir. Şeriklerden biri bir cihete, diğeri de başka bir cihete vakfederek bir veya iki mütevelliye teslim etmeleri de bu kabildendir.

VAKF-I MÜTEAREF (mutā'āraf vaḳf) (Es. H.) Menkulün asaleten vakfı sahih değildir. Lâkin bir menkulün vakfolunması hakkında bir beldede örf ve âdet cereyan etmiş ise o beldede o gibi menkulün vakfı sahih olur. Meselâ: okutmak üzere kitap, düğünlerde gelinlere iare olunmak üzere hulliyat vakfedilmek âdet olan beldelerde o nevi menkullerin vakfı sahihtir. İşte buna «mütearef vakf» denir.

VAKF-I SAHİH (vaḳf-i ṣaḥīḥ) (Es H.) Zaten ve vasfen meşru' olan vakıftır.

VAKIF (İdaresi mazbut evkaf) (idaresi mażbūt vaḳf) Mazbut vakıfların bir kısmıdır. Tevliyetleri meşrut-un lehleri uhdesinde olduğu halde mütevellilerine maaş tahsis olunarak umur-u vakfa mudaheleleri tahdit edilen ve evkaf teşkilâtı tarafından idare olunan vakıflardır.

VAKIF (Mukataa-i kadimeli) (muḳāṭa'a-i ḳadīmali vaḳf) Mukataa yolu ile icar olunan müstagallât-ı mevkufedir. Üzerinde vücuda getirilecek binanın ve ağaçların mülkiyeti arsanın maliki olan vakfın değil, sahibinin olur.

VAKIF (Tahsisat kabilinden olan evkaf) (taḫṣīṣāt ḳabīlinden olan vaḳf) Arazi-i memleketten iken irsadî tarzda vakfı gayri sahih ile vakfedilmiş olan yerlerdir ki, üç kısımdır:

1 — Rakabesi ve hukuk-u tasarrufiyesi beyt-ülmalde kalarak yalnız menafi i emiriyesi (âşar ve rüsumu) ülül-emr tarafından bir cihete vakf ve tahsis olunan yerler,

2 — Rakabesi ve menafi i emiriyesi beyt-ül-malde kalarak yalnız hukuk-u tasarrufiyesi ülül-emr canibinden bir cihete vakf ve tahsis olunan yerler.

3 — Rakabesi beyt-ülmalde kalarak hem hukuk-u tasarrufiyesi ve hem menafi-i emiriyesi ülül-emr tarafından bir cihete vakf ve tahsis olunan yerlerdir.

VAKFİYYE (vaḳfiyya) Vakfa dair vakıfın takrir ve yargıcın tescilini havi tanzim olunan hüccettir.

VAKFİYYET (vaḳfiyyat) Bir aynın vakfedilmek suretiyle tedavülden kaldırılmasıdır.

VAKIFTA KİNAYE (vaḳfta kināya) Meşrut-un lehi zamir ile beyan etmektir. Kaideten, zamir en yakın mercie sarfolunur.

VAKIA *bk.* Hukuki vakıa.

VAKIÂT (vāḳi'āt) (Es. H.) Fil-asıl hükümleri mezhepte musarrah olmayıp sonra fukaha yı hanefiye tarafından içtihat veya tahriç tariki ile istihraç ve iftâ olunan mesaildir.

Vakıata «fetavâ» ve «nevâzil» dahi denir.

VAKIF (vāḳif)(Es H.) Vakfeden kimsedir.

VAKIFLAR (EVKAF) UMUM MÜDÜRLÜĞÜ Hususi kanun ve nizamlar dairesinde vakıfları idare ve mütevellileri murakabe etmek üzere teşkil olunan müdürlük olup Başbakanlığa bağlıdır (5 mart 1340 tarih ve 432 No. K.).

VAKT-I ZARURET (vaḳt-i żarūrat) (Es. H) Arazi-i emîriyenin ferde semen-i misli ile temlikine cevaz eden ve hazinenin müzayaka halini ifade eyliyen «müsevviğ» dir.

VALİ *[alm. Oberpräsident, Gouverneur, Präfekt. — fr. Préfet. — ing. governor, Governor - General].*

Ülkenin idarî taksimat dairelerinin en büyüğü olan İlin idare reisidir.

Vali, İlde devletin ve her Bakanlığın mümessili, merkezin en büyük idare âmiri ve icra memuru, il tüzel kişisinin icra uzvu ve mümessilidir. Bu muhtelif sıfatları dolayısiyle çeşitli vazifelerle mükellef ve yetkilere sahiptir.

Vali, devletin ve her bakanlığın mümessili olmak itibariyle muhtelif hizmet sahalarına ait icrai kararlar alabilir. Valilerin bu sıfat ve yetkisi il idaresinde kabul edilen tevsi-i mezuniyet prensipinin bir neticesidir. Vali, merkezin en büyük idare âmiri ve icra memuru olmak itibariyle muhtelif Bakanlıkların o bölgeye ait olmak üzere almış oldukları kararların tatbik ve icrasını teminle mükelleftir. İl tüzel kişisinin, icra uzvu ve mümessili olmak itibariyle de ilin mahalli uzvu olan il umumi meclisinin aldığı icrai kararları tatbik ve icra ve il tüzel kişisini temsil eder (Vilâyet İdaresi K.)

VARANT *bk.* Umumi mağazalar.

VARİDAT (Gelirler) *[alm. Einkünfte, Staatseinkünfte. — fr. recettes. — ing. revenues, income].*

Devlet varidatı: Kamu hizmetlerinden doğan masrafları karşılamak icin devlet tarafından konan vergiler, devlet emvâl ve emlâki gelirleri, istikrazlardan elde edilen gelirlerdir.

VÂRİS 1 — *bk.* Mirasçı.

2 (Vāriṯ) (Es. H.) *bk.* Tevris.

VARMA LİMANI *[alm. Bestimmungshafen. — fr. port de destination. — ing. port of destination].*

Bir navlun mukavelesine göre yolculuğun sona ereceği yani taşınan yükün gideceği ve boşaltılacağı limandır.

Bir yolculukta birden fazla varma limanı olabilir (TK. 1063, 1268, 1364, 1365).

VASF-I MUTAVASSIT (Vakıfta) (vaṣf-i mutavassıṭ) (Es. H) Sayılan meşrut-un lehlerin arasında söylenen vasıftır ki, kendisinden evvelkilere ihtisas ifade eder, sonrakilere şamil olmaz.

«Çocuklarımın muhtaçlarına ve onların çocuklarına vakfettim» şartında ihtiyaç vasfı arada söylendiği için yalnız çocuklar hakkında nazara alınır, çocukların çocukları muhtaç olmasalar bile vakfın meşrut-un lehi olurlar.

VASIFLANDIRMA *[alm. Qualification. — fr. qualification. — ing. qualification].*

Kanunlar ihtilâfını halletmek ve muhtelif devlet hukukunun çatıştığı meselelerde tatbik olunacak hukuku tâyin eylemek için o meselelerin hukuki mahiyetini yani taallûk ettiği hukuki müessesenin mahiyetini tespit etmek demektir. Vasıflandırmada devletlerin hukuki nizamı ve görüş tarzı değişik olabilir. Bazı devlet mevzuatının ahkâmı şahsiyeden saydığı bir müessese yi diğer bir devlet hukuku mamelek hukukundan sayabilir. Bu takdirde ekseriyetin kabul ettiği noktai nazara göre hâdiseye vaziyet eden yargıcın millî kanunu (Lex fori) tatbik edilir. Meselâ kaide olarak Türk mahkemeleri yabancılar arasında çıkan ahvali şahsiye meselelerini tetkike yetkili değildir; müstesna olarak tetkik edilen meselelerde de yabancının millî kanunları tatbik olunur. Bu itibarla Türkiyede yabancılar arasında çıkan bir ihtilâfın ahvali şahsiye mi yoksa mamelek hukukuna mı taallûk ettiğinin tâyini gerek mahkemenin yetkisi ve gerek tatbik edilecek kanun bakımından ehemmiyeti haiz bulunmak' dır. Tarafların millî kanunları o meseleyi ahvali şahsiyeden saymış olsa dahi eğer Türk nizamı bunu mamelek hukukundan addetmişse Türk yargıcı Türk hukuk sistemini tatbik eder. Bu meseleyi mamelek hukukundan sayar ve ona göre tatbik edilecek kanunu tâyin eyler.

VASITA *[alm. Mittel. — fr. moyen. — ing. means, instrument. — lât. instrumentum].*

Bizatihi tesiri olsun veya olmasın, fiilin eserinin husulünde dahil olan şeydir.

VASÎ *[alm. Vormund. — fr. tuteur. — ing. guardian (of a minor). — lât. tutor].*

1 — Velâyet altında bulunmıyan kaasırlarıu (yani küçüklerin ve mahcurların) menfaatlerini korumak üzere sulh mahkemesi tarafından tâyin edilen kanuni mümessildir (MK. 346 vd.).

2 — (Vaṣ yy) (Es. H.) Terike veya kaasırlar veya her ikisi üzerinde kendisine tasarruf teffiz olunan kimsedir. Bu, ya mütevaffa tarafından teffiz edilir ki, buna vasi-i meyyit, veya yargıç tarafından teffiz edilir ki buna da vasi-i kazi denir; Buna «Musaileyh» dahi denir.

a) Vasi-yi muhtar (vaṣiyy-i muḫtār) Mûsî tarafından vefatından sonra malında veya çocuklarının işlerinde tasarruf etmek üzere tâyin olunan vasidir.

b) Vasi-yi mansub (vaṣiyy-i manṣūb) Yargıç tarafından tâyin olunan vasidir.

c) Vasi-yi gurema' (vaṣiyy-i ġuramā') Borçları terikesinden ezyet (fazla) olduğu halde vefat eden borçlunun terikesine yargıç tarafından tâyin olunan vasidir.

VASİYET *[alm. letztwillige Verfügung, Testament. — fr. testament. — ing. will, last will, testament, testamentary disposition. — lât. testamentum],*

1 — Tek taraflı hukuki muamele olup iki nevi ölüme bağlı tasarruf şeklinden birisidir ki, bununla bir kimse hukuki hüküm ve tesiri ölümünden sonraya muzaf olmak üzere mallarında kanunun koyduğu sınırlar içerisinde ivazsız tasarrufta bulunur.

Vasiyet, vasiyetname ile yapılır. Vasiyetname: vasiyet tasarruflarını ihtiva eyliyen ve kanunda gösterilen şekillere uyulmak suretiyle yapılan ve vasiyetçi tarafından ölünciye kadar rücuu mümkün olan yazılı irade beyanıdır.

Vasiyetnameler resmî, el yazısı ile ve şifahi olmak üzere üç şekilde yapılırlar (MK. 449, 478, 479, 485, 486).

2 — (Vaṣiyya^{t}) (Es H) Îsâ' ve tavsiye mânasına olup cemi «vesâya» dır. Îsâ' ve tavsiye; lûgatte bir işin işlenmesini bir adama tevdi eylemektir. Istılahta, iki mânada kullanılır:

a) Bir kimsenin ayın ve deyin ve menfaat kabilinden olan bir şeyini vefatından sonraya muzaf kılarak teberruan bir zata veya cihete temlik etmesidir. Buna «vasiyet bil-mal denir. Şöyleki, bir kimse «malımın üçte birini filân cihete vasiyet ettim veya filân zata hibe eyledim vefatımdan sonra verilsin» deyip vasiyetinde musir olarak vefat ettikten sonra musâ-leh sarahaten reddetmiyerek delâleten kabul etse musâ-bihe malik olur.

b) Bir kimsenin vefatından sonra emvalinde ve küçük çocuklarının umurunu tesviye hususunda tasarruf hakkını bir şahsa teffiz etmesidir. Buna da «vasiyet-bittasarruf» veya «Îsâ» denir.

VASİYET-İ BİL-GALLE (vaṣiyya^{tun} bi-'l-ġalla) (Es.H.) Bir kimsenin birine bir milkinin, mes' 'â akarının galles ni vasiyet etmesidir ki, bu vasiyet, hem musînin hini vefatındaki mevcut galleye, hem de musaleh sağ oldukça tahaddüs edecek gallelere masruf olur.

VASİYET-İ BİL-HAC (vaṣiyya^{tun} bi-'l-ḥacc) (Es. H) Bir kimsenin vefatından sonra namına haccedilmesi için yaptığı vasiyettir, ki sülüs-ü malinden muteber olur.

Musînin bu hususa tahsis ettiği meblağ, bulunduğu yerden hac yapılmasına kâfi olmadığı takdirde müsait olan mahalden yaptırılır.

VASİYET-İ BİL-MAL (vaṣiyya^{tun} bi-'l-māl) (Es. H.) *bk.* Vasiyet.

VASİYET-İ BİL-MUHÂBAT (vaṣiyya^{tun} bi-'l-muḥābat) (Es. H.) Bir malı değer fiyatından noksan ile satılmak üzere yapılan vasiyettir; Dört yüz lira kıymetinde olan bir evin muayyen bir şahsa üç yüz liraya satılmasını vasiyet gibi.

VASİYET-İ BİS-SEHM (vaṣiyya^{tun} bi-'s-sahm) (Es.H) Bir kimsenin bir şahsa veya bir cihete terikesinden lâalet-tayin bir sehim vasiyet etmesidir, ki vereseden hiç birinin sehminden zait olmamak üzere terikenin altıda biri musalehe ait olur.

VASİYET-İ BİS-SEMERE (vaṣiyya^{tun} bi-'s-ṯamara) (Es.H.) Bir kimsenin birine bağ ve bahçe gibi bir milkinin semeresini vasiyet etmesidir, ki bu vasiyet musînin yalnız hini vefatında mevcut olan semereye, vefatında semere mevcut olmadığı takdirde, hakiki mânada imali mümkün olmadığından musaleh sağ oldukça galle yani tahaddüs edecek semerelere masruf olur.

VASİYET-İ BİS-SÜKNÂ (vaṣiyya^{tun} bi-'s-suknā) (Es H.) Bir akarın süknasını muayyen bir kimseye vasiyet etmektir ki terekenin üçte birinden muteber olur.

VASİYET-İ BİSÜLÜS-İL-MÂL (vaṣiyya^{tun} bi-sulus il-māl) (Es.H.) Bir kimse tarafından: «malımın üçte birini fi ân kimseye veya filân cihete vasiyet ettim» diye yapılan vasiyettir.

Bu halde musaleh, terikede mevcut malın sülüsünü alır, deyin kabilinden olan terikeden bir şey talep edemez. Şu kadar var ki, deyin, tahsil edildikçe ondan da sülûs nispetinde hissesini istîfa eder.

VASİYET-İ BİŞ-ŞART (vaṣiyya^{tun} bi-'ş-şarṭ) (Es. H.) Bir şart ile mukayyet olan vasiyettir. Meselâ, bir kimsenin, «ailemin nezdinde ikamet etmek üzere filân kadına yüz lira veriniz» diye vasiyet etmesi gibi.

Bu halde o kadın musînin vefatından sonra ailesi nezdinde velevki pek az ikamet etse musâbihe müstehik olur. Fakat devam-ı ikamete delâlet eden bir kayıt bulunursa o zaman bu kayde riayet lâzımdır.

VASİYET-İ BİT-TASARRUF (vaṣiyya^{tun} bi-'t-taṣarruf) (Es. H.) *bk.* Vasiyet.

VASİYET-İ GAYRI MÜRSELE (vaṣiyyat-i ġayr-i mursala) (Es.H.) Nısıf ve sülüs gibi bir kesir ile mukayyet olarak vukubulan vasiyettir: terikenin dörtte birini vasiyet gibi.

VASİYET-İ MUALLÂKA (vaṣiyyat-i muʿallaḳa) (Es. H.) Şarta talik olunan vasiyet demektir. Meselâ, hasta olan bir kimse «eğer ben bu hastalıktan ölürsem filân zata şu kadar lira veriniz» diye vasiyet ettikte eğer o hastalıktan vefat vukubulursa vasiyet tenfiz olunur.

VASİYET-İ MÜRSELE (vaṣiyyat-i mursala) (Es. H.) Musâbihin miktarı muayyen olan yani sülüs ve rubu' gibi bir kesirle mukayyet olmıyan vasiyettir: Muayyen bir evi vasiyet gibi.

VASİYET-İ LİL-ECNEBİ (vaṣiyya^{tun} li-'l-acnabiyy) (Es. H.) Bir kimsenin varisinden gayri bir şahsa yaptığı vasiyettir. Bu vasiyet musînin varisleri bulunduğu takdirde terikenin sülüsünden, bulunmadığı takdirde tamamından muteber olur.

VASİYET-İ LİL-VÂRİS (vaṣiyya^{tun} li-'l-vāriṯ) (Es. H.) Bir kimsenin kendi varislerinden birine yaptığı vasiyettir ki, diğer veresenin icazetine mevkuf bulunur.

VASİYETİ TENFİZ MEMURU *[alm. Testamentsvollstrecker, Willensvollstrecker. — fr. exécuteur testamentaire. — ing. executor]*

Murisin, son arzularının yerine getirilmesi, miras taksiminin iradesine ve kanuna uygun olarak yapılması ve bu vesile ile çıkacak şüphe ve müşkillerin halledilmesi gibi vazifeleri yapmak üzere, vasiyetname ile tâyin ve tesbit eylediği kimse veya kimselerdir (MK. 497 vd.).

VASSALLIK *[alm. Vasallenschaft, Vasallitätsverhältnis. — fr. vassalité. — ing. vassalage].*

Devletler arasında orta çağdan kalma bir siyasi tabiiyet şeklidir. Vassal devletlerin müşterek vasıfları şunlardır:

Harici hâkimiyetten mahrumiyet, haraç verme. Bulgaristan 1878 den 1908 e kadar Osmanlı devletinin bir vassali idi.

VATANA HİYANET *bk.* Hiyanet.

VATANDAŞ *bk.* Vatandaşlık.

VATANDAŞLIK (Tabiiyet) *[alm. Staatsangehörigkeit, Staatszugehörigkeit. — fr. nationalité. — ing. nationality, allegiance. — lat. status civitatis].*

I — Gerçek kişileri bir devlete bağlıyan rabıtaya denir.

Türk vatandaşlığı 1) nesil, 2) doğum yeri, 3) telsik, 4) evlenme yollariyle iktisabolunur.

1 — Türk ana ve babadan, yahut yalnız türk babadan veya yalnız türk anadan her hangi bir yerde doğan çocuklar nesil itibariyle türktürler.

2 — Türkiyede doğan çocukların ana ve babaları belli değilse veya ana ve babaları, yahut ana ve babadan yalnız biri tabiiyetsiz ise türktürler. 1 Ocak 1929 tarihinden sonra Türkiyede doğan bir yabancının Türkiyede doğmuş çocuğu da türktür.

3 — Türkiyede fasılasız beş yıl oturan yabancı müracaatı halinde memleketi kanununa göre reşit olmak şartiyle hükümetçe Türk vatandaşlığına kabul edilebilir. Yabancının bir devlet tabiiyetine bu suretle alınmasına «telsik» denir. Telsik ile türk olan şahsın küçük olan çocukları da türk olur. Türkiyede beş yıl oturmıyan yabancıları da hükümet istisnaen türk vatandaşlığına alabilir.

4 — Türk ile evlenen yabancı kadını türk olur. Yabancı ile evlenen türk kadını türk vatandaşlığını muhafaza eder.

Türk vatandaşlığı hükümetin müsaadesiyle terk edilebilir. Türk vatandaşı kanunun tâyin ettiği hallerde türk vatandaşlığından ceza olarak çıkarılır. Türk vatandaşlığını terk edenler veya bu vatandaşlıktan çıkarılanlar hakkında bazı mahrumiyetler vardır.

Vatandaşlık haklarını haiz olanlara «vatandaş» veya «tebaa» *[alm. Staatsangehöriger, Untertan. — fr. sujet. — ing. national, subject. — lât. civis]* denir (Anayasa 88; Vatandaşlık K.).

II — Deniz ve hava nakil vasıtalarına da tabiiyet izafe edilir. Ticaret Kanununa göre türk gemisi türk bayrağını çeker, türk vatandaşına ait gemi türk gemisidir. Yabancılar türk gemisinin tamamına, yahut payına sahip olamazlar (TK. 1459).

III — Türkiyede türk kanunlarına göre teşekkül eden dernek ve şirketler üyelerinin haiz oldukları vatandaşlıklara bakılmaksızın kaideten, bütün muamelelerinde türk tabiiyetinde sayılırlar (İstisna: Kabotaj Kanunu).

VATANDAŞLIKTAN ÇIKARILMA VE ÇIKMA *bk.* Vatandaşlık.

VATANSIZ *bk.* Tabiiyetsizlik.

VATİ' (vaṭ') (Es. H.) Kadına mukarenet etmektir.

VAZİA' TARİKİYLE BEYİ (vaẓīʿa ṭarīḳiyle bayʿ) (Es. H.) Bir şeyi kaça mal olduğunu söyliyerek ondan noksana satmaktır.

VAZ-I KADİM (vaḍʿ-i ḳadīm) (Es. H.) Bir yerin eskiden beri bulunduğu hal demektir.

VAZ-I-YED *[alm. Beschlagnahme, Requisition. — fr. réquisition, séquestre. — ing. seizure].*

1 — Bir şeye veya işe el koyma demektir. El koyana eski ifade ile «Vâziülyed» denir.

2 — Eskiden harb zamanlarında «tekâlifi harbiye» suretiyle el koymalara da denirdi. Bu ıstılah bugün kalkmış, yerine «millî müdafaa mükellefiyeti» adı verilen yeni rejim konmuştur.

VAZİFE (vażīfa) (Es.H.) Vakfın gallesinden verilen maaş ve tâyindir. Cemi «vezâif» tir.

VAZİFE VE SALÂHİYET (görev ve yetki) Bir kaza merciinin bir dâvayı halletmek için haiz olduğu kanuni iktidar ve mükellefiyettir.

Vazife *[alm. sachliche Zuständigkeit. — fr. compétence d'attribution, compétence quant au fond (à la matière), compétence ratione materiae. — ing. jurisdiction.— lât. legitimus iudex]*: dâvanın nevi ve mahiyetine veya mahkemenin derecesine göre, bir kaza merciinin haiz olduğu iktidar ve mükellefiyettir.

Salâhiyet *[alm. örtliche Zuständigkeit, Gerichtsstand, Forum. — fr. compétence en raison du lieu, compétence locale (territoriale), compétence ratione personae vel loci, for. — ing. jurisdiction, forum]*: aynı nevi ve mahiyetteki dâvaları hal ile mükellef kaza mercilerinden yer itibariyle (kaza dairesi) dâvayı tetkik ve halle memur olan merciin haiz olduğu iktidar ve mükellefiyettir.

Salâhiyet, geniş anlamda vazifeyi de şamil olmak üzere kullanılmaktadır (HMUK. 1, 27; CMUK. 1, 20; As. CMUK. 1 vd.).

VAZİFE VE SALÂHİYET İHTİLÂFI (uyuşmazlığı) *[alm. Kompetenzkonflikt. — fr. conflit de compétence]*.

En aşağı iki mahkemenin dâvayı görmeye kendini salâhiyetli veya salâhiyetsiz saymasıdır.

VAZİFESİZLİK *bk.* Vazife ve salâhiyet ihtilâfı.

VAZİFEYİ SUİİSTİMAL (Memuriyet vazifesini kötüye kullanmak) *bk.* Memuriyet ve mevki nüfuzunu suiistimal.

VAZI-I KANUN *bk.* Kanun vazıı.

VAZİÜLYED *[alm. tatsächlicher Besitzer, Detentor, Inhaber, Innehaber. — fr. détenteur. — ing physical possessor. — lât. detentor]*.

Bir şeyi maddeten elinde bulundurandır. Meselâ, mecura kiracı vaziülyed'tir. Fakat mecurun mâliki aynı vaziyette değildir.

VECİBE *bk.* Borç.

VEDANAME *[alm Abberufungsschreiben. — fr. lettres de rappel. — ing. letter of farewell]*.

Kendisinin veya selefinin vazifesinin sona erdiğini bildirmek için devlet başkanına elçi tarafından sunulan mektuba denir. Vazife, gayri tabii şartlar içinde sona ererse (harb vs) vedaname verilmez.

VEDİ' (vadī') (Es. H.) Kendisine hıfz için bırakılan malı kabul eden kimsedir. Bu kimseye «müstevda'» dahi denilir.

VEDİA 1 — *[alm. Depositum, Depot, hinterlegtes (anvertrautes) Gut. — fr. dépôt. — ing. bailed goods. — lât. depositum]*. Bir kimseye emin bir mahalde saklanmak için bırakılan mal demektir. Kanunumuz bu tâbiri «idâ» makamında kullanmıştır.

2 — a) *[alm. Verwahrungsvertrag. — fr. dépôt.— ing. bailment, deposition. — lât. depositum]*. İdâ veya vedia bir akittir ki onunla müstevdâ, mudî tarafından verilen şeyi kabul ve onu emin bir mahalde hıfzetmeyi deruhte eder. Bankaların çıkın içinde mühürlü olarak kabul ettikleri mevduat alelâde vediadır (BK. 472).

b) *bk.* Usulsüz tevdi.

3 — (Vadī'a) (Es. H.) Hıfz için bir kimseye bırakılan maldır.

VEFA HAKKI (istimlâk mukavelesi) *[alm. Rückkaufsrecht. — fr. droit de réméré. — ing. right to repurchase. — lât. redemptio]*.

Gayri menkulünü diğerine devretmiş olan kimseye o gayri menkulü tekrar satın almak salâhiyetini veren bir haktır ki tapu siciline şerh ile aynî hak maliyetini alır (MK. 660; BK. 213).

VEFAT İLMÜHABERİ *[alm. Sterbeurkunde, Totenschein.— fr. acte de décès.— ing. certificat of death]*.

Ölüm vakasının nüfus siciline kayıt ve tesciline esas olmak üzere mahalli idare makamları (köylerde ihtiyar heyeti, şehirde belediyeler) tarafından, nümunesine göre, tanzim edilip nüfus memuruna gönderilen vesikadır.

VEKÂLET 1 — (AH) (Bakanlık) *[alm. Ministerium. — fr. ministère. — ing. Ministry, Office, Department]*: aralarında alâka bulunan bir kısım kamu hizmetlerini işleten ve bir Bakanın otoritesi altında bulunan teşkilâttır.

Vekâletlerin teşkilâtı, faaliyet sahalarının mahiyetine göre değişmekle beraber umumi bünyeleri, yapıları itıbariyle her vekâlet bir vekil, bir veya mütaaddit müsteşarla, umum müdürlükler, müdürlükler, hususi kalem müdürü, teftiş heyeti ve bazı istişari ve teknik heyetlerden mürekkeptir. Aynı zamanda bazı vekâletlerin ülkenin idari taksimat dairelerinde de birer teşkilâtı vardır.

2 — (HH) *[alm. Auftrag. — fr. mandat. — ing. agency, proxy, mandat. — lât. mandatum, procuratio]* Vekâlet bir akittir ki, bununla, vekil *[alm. Beauftragter. — fr. mandataire. — ing. agent, proxy, mandatory. — lât. mandatarius, procurator]* mukavele dairesinde kendisine tahmil olunan, veya kanunda zikredilen mukavele tiplerinden hiç birine girmiyen her hangi bir hizmetin ifasını iltizam eder. Diğer tarafa müvekkil *[alm. Auftraggeber. — fr. mandant. — ing. principal. — lât. mandator]* denir.

Vekilin ücrete müstehak olması mukavele veya teamülün bulunmasına bağlıdır (BK. 386). Vekâletin şumulü muhtelif bakımlardan takyide tâbi tutulur:

a) Vekâlet müddetle takyit olunabilir. Bu müddet dışında vekilin yaptığı işler müvekkili ilzam etmez.

b) Vekil muayyen kimselerle muameleye mezun kılınabilir.

c) Vekâlet, ya bir muamele için veya müvekkilin bütün işleri için verilebilir. Evvelkisine «hususî»; ikincisine «umumi» vekâlet derler.

ç) Müvekkil, vekilinin mutlaka muayyen bir şekil dairesinde mukavele yapmasını istiyebilir. Bu yoldaki takyitler muteberdir.

d) Vekâlet, kaideten aktif ve pasif temsil kudretini tazammun eder. Fakat, aktif temsil kudretine malik olmıyan bir vekilin, pasif temsil kudretini haiz olması mümkündür. Meselâ, bir acentenin satılan malın ayıplarına dair yapılacak ihbara - bu acente satış salâhiyetine malik bulunmasa dahi - muhatap olabileceği kabul edilir (BK. 386 - 398; TK. 822 - 824). *bk.* Ticari vekil.

3 — (**Vakāla**[t]) (Es. H.) Bir kimsenin işini başkasına teffiz etmesi ve o işte onu kendi yerine ikame eylemesidir.

a) **Vekâlet-i fid-dem** (**vakāla**[tun] **fi-'d-nam**) Nefis hakkında vukubulan bir cinayeti ispat için müddei ve müddeaaleyh canibinden bir kimseye verilmiş olan vekâlettir.

Şu kadar var ki istifâ-yı kısas için vekil olan kimse, müvekkili hazır bulunmadıkça kısası icra ettiremez.

b) **Vekâlet-i âmme** (**vakālat-i 'āmma**) Umumiyet ifade eden vekâlettir.

c) **Vekâlet-i devriye** (**vakālat i davriyya**) «Her ne zaman azledersem yine vekilim olmak üzere seni şu hususa tevkil ettim» demek suretiyle olan vekâlettir.

ç) **Vekâlet-i hassa** (**vakālat-i ḫaṣṣa**) Hususiyeti ifade eden vekâlettir.

d) **Vekâlet-i muallâka** (**vakālat-i mu'allaḳa**) Şarta muallak olan vekâlettir. Meselâ, «filân tacir buraya gelirse benim şu atımı satmak üzere seni vekil ettim» deyip te o da kabul etse vekâlet o tacirin gelmesine muallak olarak münakit olur.

e) **Vekâlet-i mukayyede** (**vakālat-ı muḳayyada**) Bir kayıt ile mukayyet olan vekâlettir. Meselâ, «şu saatimi bin kuruşa satmıya seni vekil ettim» dese vekilin vekâleti onu bin kuruştan aşağı satmamak ile mukayyettir.

f) **Vekâlet-i mutlaka** (**vakālat-i muṭlaḳa**) Bir kayıt ile mukayyet olmıyan vekâlettir. Meselâ, bir kimse bir malını satmıya diğerini tevkil edip te «şu kadar kuruşa sat» demek gibi bir kayıt ile takyit etmezse vekil alelıtlak o malı bey'e vekil ve vekâlet de vekâlet-i mutlaka olur.

g) **Vekâlet-i muzafe** (**vakālet-i mużāfa**) Bir vakte muzaf olan vekâlettir. Meselâ «nisan ayında benim hayvanlarımı satmıya seni vekil ettim» deyip te o kabul etse nisan ayının hulûlünde vekil olur.

VEKÂLET EMRİNE ALINMA *[alm. Zur-Disposition-Stellung; Stellung eines Beamten zur Disposition. — fr. mise à la disposition du ministère. — ing. to be temporarily removed from office].*

Memurun sabit olan bir lüzum üzerine mensup olduğu Bakanlık veya umum müdürlükçe vazifesini terke mecbur edilmesidir. Bu muamele memurun tâyinindeki usule göre yapılır (Memurin K. 60).

VEKÂLETİ OLMADAN BAŞKASI HESABINA TASARRUF *[alm. Geschäftsführung ohne Auftrag. — fr. gestion d'affaires. — ing. negotiorum gestio. — lât. negotiorum gestio].*

Bir kimsenin, kanuni veya akdi hiç bir salâhiyeti bulunmadığı halde, diğer bir şahsın işlerine ya o şahsın (BK. 413) veya kendisinin (BK. 414) menfaati için müdahale etmesi halidir (BK. 410 vd.).

Vekâletsiz tasarruf bir hukuki muamele olmadığı cihetle, tasarrufta bulunan kimsenin medenî haklarını kullanmıya ehil olup olmamasında fark yoktur. Esasen bir şibih akit olan bu tasarruf, iradeden değil, tasarruf vakıasından doğar.

VEKÂLET-İ TİCARİYE *bk.* Ticari vekâlet.

VEKÂLETNAME *[alm. Vollmachtsurkunde. — fr. acte de procuration. — ing. proxy].*

Bir diğerine verilen temsil (vekâlet) salâhiyetini ve bunun şumulünü tespit eden yazılı vesikadır.

VEKİL 1 — (AH) (Bakan) *[alm. Minister, Staatsminister. — fr. Ministre. — ing. Minister, Secretary of State]:* her vekâletin (bakanlığın) başında olan ve vekâletin faaliyet mevzuuna giren hizmet sahasında icrai kararlar almak ve kamu kudretini kullanmak salâhiyetini haiz bulunan ve hizmetin en yüksek şefi ve son mercii sayılan ve Başbakanın Milletvekilleri arasından seçtiği siyaset adamıdır.

Vekil kendi hizmet sahasında devleti temsil eder.

2 — (HH) *bk.* Vekâlet No. 2.

3 — (**Vakīl**) (Es. H.) Tevkil olunan kimsedir.

VEKİL-İ MUSEHHAR (**vakīl-i musaḥḥar**) (Es.H.) Mahkemeye gelmiyen ve getirilemiyen müddeaaleyhe hâkim tarafından nasbolunan vekildir.

VEKİLLERİN MESULİYETİ *bk.* Mesuliyet.

VELÂ' (**valā'**) (Es. H.) Bir karabet i hükmiyedir ki, irse sebep olmıya salih bulunur.

Velâ-i atâka (**valā'-i 'atāḳa**) Mevlâ ile memlûkü arasında azat neticesi olarak vücuda gelen bir velâ'dan, bir tenâsurdan ibarettir ki, azadedilen bir cinayet ika ettiği takdirde diyetini mevlâsı verir. Vefat edip te derecesi mukaddem vâris bırakmadığı takdirde mirasını mevlâsı nail olur. Azadedene; «mevlel-atâka, mevlel-atik» denir.

Velâ-i mevkuf (**valā'-i mavkūf**) Mutıkı taayyün etmiyen memlûk hakkındaki velâ'dır. Meselâ bir kimse satın aldığı bir kölenin evvelki mevlâsı tarafından azadedilmiş olduğunu iddia ve ikrar, mevlâ ise inkâr eylese vaki olan ikrara binaen köle azad olursa da velâ'sı bu iki mevlâdan hiç birine ait olmayıp mevkuf bulunur.

Velâ-i müvâlât (**valā'-i muvālāt**) Nesebi meçhul olan bir şahsın şeraiti dahilinde başkasiyle akdetmiş olduğu bir velâ'dan, bir tenasur rabıtasından ibarettir.

Şöyle ki: nesebi malûm olmıyan bir şahıs bir kimseye «sen benim velâ'msın, ben bir cinayet işlersem diyetini sen verirsin, vefat ettiğimde de vârisim olursun» deyip o kimse de bunu kabul etse aralarında müvâlât münakit olur.

Binaenaleyh o şahsın bir cinayet yapsa diyetini o kimse verir. Vefatında da mirası - derecesi mukaddem varisi bulunmazsa - o kimseye kalır.

Bu akdi kabul eden kimseye «mevlel-müvâlât» denir. Mamafih her ikisi de meçhul-ün-nesep bulundukları takdirde mütekabilen birbirinin diyetini ödemek, mirasını almak üzere müvâlât akdedebilirler. Bu halde her biri diğerinin mevlel-müvâlâtı olmuş olur.

Müvâlât; esasen velâyetten alınmış olup müvasala, müsadaka, tenasur mânalarını ifade eder.

Velâ-i nâfiz (vâlā'-i nāfiz) Mutıkı malûm olan memlûk hakkındaki Velâ'dır.

Velâ-i nimet (valâ'-i ni'mat) Velâ-i atâka demektir.

Bu velâ'; memlûkün hürriyet nimetine nailiyeti dolayısiyle tahaddüs ettiğinden bu namı almıştır.

VELÂYET *[alm. elterliche Gewalt. — fr. puissance paternelle. — ing. parentel power; guardianship (of a minor). — lât. patria potestas]*

1 — Küçük veya hacredilen çocuklarının şahısları ve malları üzerinde, kanunî bakım ve terbiye vazifelerini kolaylaştırmak maksadiyle, kanunun ana ve babaya tanıdığı hak ve salâhiyetlerdir (MK. 262, 277).

2 — (valāyat) (Es. H.) (Vilâyet de okunur).

Başkası üzerine tasarrufa nafiz olmak demektir ki evvelâ: hususi ve umumi olmak üzere iki kısma ayrılır:

a) **Velâyet-i hassa**: hususi mahiyeti haiz olan velâyettir: Babanın çocukları ve vasinin kaasırlar ve mütevellinin vakıf malları üzerindeki velâyeti gibi.

b) **Velâyet-i âmme**: umum emval ve efrada şamil olan velâyettir: yargıç ve vali misillû devlet uzuvlarının velâyetleri gibi.

Velâyet diğer bir itibarla zatî ve gayrı zatî kısımlarına ayrılır.

a) **Velâyet-i zatiye**: velinin zatından neşet eden velâyettir: babasının evlât üzerindeki velâyeti gibi.

b) **Velâyet-i gayri zatiye**: velinin zatından neşet etmeyip harici bir muamele ile vücuda gelen velâyettir: vekil, vasi, mütevelli, yargıç ve valinin velâyetleri bu kebildendir.

Bu nevi velâyete velâyet-i teffiz denir. Asıl velâyet hakkı tasarrufa mâlik olan zata ait olup veliler o zat tarafından sureti mahsusada vaki' teffiz ile velâyet sıfatını haiz olurlar.

Velâyet-i ceraim (valāyat-i carā'im) (Es. H.) Halk arasında tahaddüs eden cürümler, cinayetler hakkında idari, siyasi bazı zecri tedbirler ittihazına mezuniyet ve salâhiyettir, ki buna «velâyet-i mezalim» de denir. Bu vazifeyi deruhte eden zata «vali-i cerâim», «vali-i mezalim» ünvanı verilmiştir.

Velâyet-i kaza' (valāyat-i ḳażā') (Es. H.) Dâvacılar arasında usul-ü şeriyesi dairesinde hüküm ve te fize mezuniyet ve salâhiyettir.

Velâyet-i kısas (valāyat-i ḳışāṣ) (Es.H.) Kısas ettirmek hakkına mâlikiyet demektir. Bu hakka malik olana «veliy-ül-kısas, menleh-ül-kısas, veliy-ül cinaye, veliy-ül-katil» denir; maktulün vârisi gibi.

Velâyet-i tedib (valāyat-i tā'dīb) (Es H.) Bir kimsenin ahar b'r kimseye karşı haiz olduğu tedip salâhiyetidir.

VELET (valad) (Es. H.) Doğan çocuktur.

a) **Velet-i sulbî** (valad-i ṣulbiyy) Bir adamın öz çocuğudur. *bk.* Sadriye.

b) **Velet-i benat** (valad-i banāt) Kız çocukların erkek ve kız çocuklarıdır.

c) **Velet-i benin** (valād-i banīn) Erkek çocukların kız ve erkek çocuklarıdır.

ç) **Velet-i hâdis** (Vakıfta) (valad-i ḥādiṯ) Vakfın vukuundan sonra meşrut-un-leh olarak doğan çocuktur.

d) **Velet-i mülâana** (valad-i mulā'ana) Mülâanadan sonra nesebinin babasından nefine hüküm olunan çocuktur. *bk.* Lian.

e) **Velet-i zina** (valad-i zina) Beyinlerinde asla nikâh olmıyan erkek ve kadının münasebetlerinden hasıl olan çocuktur.

VELİ *[alm. Inhaber der elterlichen Gewalt, Gewaltinhaber. — fr. détenteur de la puissance paternelle. — ing. parental guardian. — lât. pater familias].*

1 — Velâyet hakkına sahip olanlardan her birine denir, bunlar baba ile ana veya bunlardan biridir (MK. 262).

2 — (Valiyy) (Es. H.) Velâyet hakkını haiz olan kimsedir.

Veliy-i akreb (valiyy-i aḳrab) Velâyet altında bulunan kimseye hısımlık derecesi en yakın olan kimsedir.

Veliy-i eb ad (valiyy-i ab'ad) Velâyet altında bulunan kimseye hısımlık derecesi en uzak olan kimsedir.

VERASET *[alm. Erbschaft, Erbanfall, das Erbe. —fr. succession. — ing. inheritance. — lât. hereditas].*

Bir kimsenin ölümü ile mamelekine mirasçıların iktisap ettiği hukuki vaziyettir.

VERASET VE İNTİKAL VERGİSİ *[alm. Erbschafts- (Erbanfalls-) und Schenkungssteuer. — fr. impôt sur les successions et sur les mutations à titre gratuit. — ing. death duties. — lât. hereditatum, vicesima].*

Veraset veya vasiyet yoliyle veya ivazsız herhangi bir suretle hakiki veya hükmi bir şahsa geçen bütün mallar ile yine bu suretle geçen intifa haklarından ve kanunlarına göre tescile tabi hak ve menfaatlerden alınan vergidir. Bu verginin istisnaları şunlardır: genel, katma ve özel bütçelerle idare edilen devlet müeseselerine ve belediyelerle köylere yapılan intikaller, umumun menfaatine hadim cemiyetlere, darülaceze ve yetimhanelere, umumi ibadethanelere ve meccani hastahanelere vâkı menkul intikallere, veraset yoliyle geçen bütün ev eşyası, füruga, karı ve kocaya, ana ve babaya intikal eden menkullerden her biri üçyüz lirayı geçmeyen miras hisseleri, yakınlar ve ahbaplar arasındaki menkul hediyeler, elçiye, elçilik memurlarına ve bunların aileleri fertlerine vâkı intikaller (karşılık şartı ile) savaşda ve eşkiya ile çarpışmada, manevra ve talimler esnasında veyahut bunlarda alınan yaralar neticesinde ölen asker ve jandarma erlerinin ve vazife esnasında ölen polislerin furug ve karılarına ve ana ve babalarına intikal eden mallar, Türk Hava Kurumunun piyango ikramiyeleri, umum sadakalar.

Verginin matrahı, intikal eden menkul ve gayrimenkuller ile hak ve menfaatlerin veraset ve intikal vergisi kanununa göre tâyin edilen kıymetleridir. Vergi, mükellefin verdiği beyanname üzerine tarh edilir. Vergi nispeti gerek veraset tariki ile intikal halinde, gerek vasiyet, bağışlama veya her hangi bir yol ile ivazsız iktisaplarda hısımlık derecesinin uzaklığına göre tedricen yükseldiği gibi vergiye mevzu teşkil eden servetin miktarı arttıkça yükselir.

Menkul malların vergisi mükellefin onları tesahup ettiği tarihten üç yıl geçtikten sonra tarh edilmez Vergi kati olarak tahakkuk ettikten sonra beş yıl içinde tahsil edilmezse müruruzamana uğrar. Bankalar, bankerler, şirketler ve emanet kabul eden bütün şahıslar ve diğer borçlular ellerindeki nakit, senet ve emanetlerin sahiplerinin öldüklerini öğrenince idarehane ve ikametgâhlarının bulunduğu yerin vergi idaresine bildirmeğe mecburdurlar (Veraset ve İntikal Vergisi K.).

VERASETTEN MAHRUMİYET 1 — *bk.* Mirastan mahrumiyet.

2 — (Varāṯattan maḥrūmiyyet) (Es. H.) Asla veraset sıfatı olmıyan kimsedir. Meselâ: kaatil öldürdüğü murisinin mirasından, gayri müslim, müslim olan akribasının verasetinden, bir gayri müslim yabancı türk tebaasının mirasından mahrumdur.

VERESİYE SATIŞ *bk.* Satış.

VERGİ *[alm. Steuer, Abgabe. — fr. impôt. — ing. tax, duty, contribution. — lât. tributum, vectigal].*

Kamu giderlerine halkın katılmasıdır. Vergiler ancak bir kanunla tarh ve cibayet olunur (Anayasa 84, 85).

VERGİ HUKUKU *[alm. Steuerrecht. — fr. Droit fiscal. — ing. legislation on tax and duties].*

Vergilerin tahakkukuna, tarh ve tahsiline ve bu muameleler dolayısiyle mükelleflerle hazinenin hak ve vecibelerine ve vergilere taallûk eden hukuki esaslara ait kaidelerin hepsidir.

VERGİ İTİRAZ KOMİSYONLARI Kazanç, hayvanlar, veraset ve intikal, iktisadi buhran, muvazene, hava kuvvetlerine yardım, muamele, muhtelif maddelerden alınan istihlâk, arazi ve bina vergilerine yapılan itirazları tetkik ile ödevlidirler. Bu komisyonlar iki kısımdır: Biri yalnız bina ve arazi vergilerine, diğeri bunlar haricinde kalıp yukarda sayılan vergilere vaki itirazları inceler. Komisyonlar bina ve arazi vergileri için İstanbul ile Maliye Bakanlığının lüzum göreceği İl merkezlerinde ve diğer vergiler için Ankara, İstanbul ve İzmir şehirleri ile Maliye Bakanlığının tensip edeceği diğer il merkezlerinde bir başkan ile iki üyeden mürekkep olarak teşkil olunur. Komisyonların kararları kabili temyizdir (3692 No K.) *bk.* Temyiz komisyonu.

VERGİ MATRAHI *[alm. Steuerbemessungsgrundlage, Steuerveranlagung. — fr. assiette de l'impôt. — ing. assessment].*

Fikrî ve bedenî bir hizmet mukabili alınan ücret veya kazanç maksadiyle konan sermayenin iradı, gayrimenkullerin yıllık hasılatı, kazanılmış irat ve servetlerin istimal ve istihlâklerinden doğan muameleler, veraset veya ölüme bağlı tasarruflarla ivazsız olarak iktisabedilen kıymetler gibi, mahsûs kanunlarında ayrı ayrı şekil ve nispetler dairesinde konan vergilere esas olan ve para ile ifadesi kabil bulunan kıymetlerin hepsidir.

VESAK (vasaḳ) (Es. H.) Altmış sâ' miktarıdır. Bir sâ' (ṣāʿ) dört menn (mann) dir. Bu halde bir vesak iki yüz kırk menn', yani altmış iki bin dört yüz dirhem miktarıdır.

VESÂYÂ-YI MÜCTEMİA (vaṣāyā-yi muctamiʿa) (Es. H.) Bir zat tarafından yapılmış olan mütaaddit vasiyetlerdir ki, üç kısma ayrılır:

1 — Hukukullaha mütaallik müctemi vesâyâ: hacca, zekâta, sadakata dair yapılan vasiyetler gibi.

2 — Hukuk-u ibâda mütaallik müctemi vesâyâ: Zeyde, Amra, Bekire yapılan vasiyetler gibi.

3 — Hukukullah ile hukuk u ibâda mütaallik müctemi vesâyâ: hem zekât gibi vacibata, hem Zeyd gibi eşhasa yapılan vasiyetler gibi.

VESAYET *[alm. Vormundschaft. — fr. tutelle. — ing. tutelage, tutorship, guardianship. — lât. tutela, cura].*

1 — Kaasırların (küçüklerin, mahcurların) himayesi maksadiyle, hususi hukukta tanzim edilmiş olmasına rağmen, bir nevi kamu hizmeti mahiyetinde bir müessesedir.

Bu himaye vazifesi ya vesâyet uzuvları vasıtasiyle, yani devletin müessir müdahalesiyle veya bu müdahaleye mahal kalmadan aile vesayeti şeklinde yapılır. Vesâyet uzuvları: vesayet daireleri, vasiler ve kayyımlar olmak üzere üç dereceli ve kısmen müratebelidir.

Vesayet daireleri: sulh ve asliye mahkemeleri olup vasileri mürakabe eder.

Medenî hukukumuzun müşavirlik müessesesi de geniş mânada vesayet mefhumunun içerisine girer (MK. 347 vd.).

2 — (Vaṣāyat) (viṣāyat de okunur) (Es. H.) Bir şahsın vasi olmasıdır. Şöyle ki: bir kimse bir şahsa hitaben «seni vasi tâyin ettim, veya vefatımdan sonra küçük çocuklarımın umurunu sana terkeyledim, yahut vasiyetlerimin tenfizine seni vekil ettim» gibi teffize delâlet eden sözlerle icapta, o şahıs dahi derhal veya mûsinin vefatından sonra kavlen veya fiilen kabulde bulunsa vesayet tamam ve o şahıs vasi olmuş olur.

VESAYET ALTINDA BULUNAN KİMSE *bk.* Kaasırlık, vesayet.

VESİKA (vaṯīḳa) (Es. H.) İtimat edilen yazı mânasınadır. Vusuka şayan olan her nevi evraka ve bu meyanda ilâm ve hüccetlere vesika denir. Cemi «vesaik» tir.

VESİKALI POLİÇE *[alm. Dokumententratte. — fr. traite documentaire. — ing. documental draft, draft with documents attached].*

Taallûk ettiği mallar üzerinde intifa edene bir mülkiyet veya rehin hakkı temin eden vesikalarla birlikte tedavül eyliyen poliçedir.

VETO HAKKI *[alm. Vetorecht, Einspruchsrecht, Ablehnungsrecht. — fr. droit de veto — ing. veto right]*

1 — Devlet reisinin bir kanunu tasdik etmemesi salâhiyetidir. İki türlü veto hakkı vardır:

1 — Mutlak veto hakkıdır ki, bir kanunu hükümdarın mutlak, yani onu yapan heyet tarafından itiraz edilmemek üzere reddetmesidir.

2 — Tâliki veto hakkıdır ki, Devlet reisinin bir kanunun tekrar müzakere edilmek üzere yapan heyete iade eylemesidir.

Osmanlı Kanunu Esasiyesine göre, mebusan ve ayân meclislerince kabul edilip tasdik için padişaha arz olunan kanunları padişah iki ay zarfında ya tasdik etmek, yahut tekrar tetkik edilmek üzere bir kere iade eylemek hakkını haiz ve iade edilen kanunun tekrar müzakeresinde üçte iki ekseriyetle kabulü şart idi (Kanunu Esasi madde 54).

Anayasaya göre (m 35). Anayasa ile bütçe kanunları müstesna olmak üzere Cumhurbaşkanı ilânını muvafık görmediği kanunları bir daha müzakere edilmek üzere gerekçesiyle birlikte on gün zarfında Büyük M. Meclisine iade edebilir ki, bu tâliki bir veto hakkı sayılabilir. Meclis iade edilen kanunu yine kabul ederse bu kanunu ilânı Cumhurbaşkanı için mecburidir.

II — 26 haziran 1945 tarihinde San Fransisko'da imzalanan (ve 15/8/1945 tarihli ve 4801 No lu kanunla Türkiye B. M. Meclisinee onanan) Birleşmiş Milletler Andlaşması gereğince (M 27). Güvenlik Meclisi (usul meseleleriyle Andlaşmanın 6 ıncı bölümü ve 52 inci maddesinin 3 üncü fıkrasına temas eden hususlar dışında kalan) bütün meselelerde süreli üyelerin hepsinin (Birleşik Amerika, İngiltere, Sovyet Rusya, Fransa ve Çin Devletlerinin) oyları dahil olmak üzere yedi üyenin müspet oyu ile bir karar alabilir. Bu hüküm, adı geçen devletlere mutlak bir veto hakkı tanımaktadır. Yani, yukarıda bahis mevzuu edilen istisnalardan başka hususlarda, bir karar alınabilmesi, ancak, işbu devletlerden hepsinin müspet oyu ile kabildir.

VEZÂİF-İ ŞÂGİRE (vażā'if-i şāğira) (Es H) Boş kalan, inhilâl eden, veya muattal bırakılan vazifeler demektir.

VEZARET Osmanlı İmparatorluğunda en büyük rütbedir. Bu rütbe ilk zamanlarda hem mülki ve hem askerî bir rütbe idi. Bu rütbeyi haiz olanların kendilerine has sıfat ve salâhiyetleri vardı. Meselâ, vezaret rütbesini haiz bulunan beylerbeyleri diğerlerinden farklı salâhiyetlere sahip bulunurlardı. Sonraları Müşirlik askerî rütbelerin en yüksek derecesi sayılmış ve vezirlik yalnız mülkiye ricaline tasredilmiştir. Ancak Sâdrazam olanlara aynı zamanda vezirlik rütbesi de verilirdi.

VEZİR-İ ÂZAM (sadrûzam) Osmanlı imparatorluğunda padişahtan sonra en yüksek devlet makamını işgal ve vezirliğin en yüksek derecesini ihraz eden zat idi. Veziri âzam padişahın mutlak ekili olup padişaha ait tekmil kudret ve salâhiyetleri onun namına kullanırdı. Meşrutiyetten evvel padişahtan başka kimseye hesap vermek mecburiyetinde olmayıp yalnız padişaha karşı mesul sayılırdı. Meşrutiyet devirlerinde sadrıâzam veya veziri âzam kabine Reisi ve Başvekil vaziyetinde bulunuyor ve bu sıfatla mebusan meclisine karşı da mesul oluyordu.

VEZN (vazn) (Es. H.) Tartmak mânasına geldiği gibi tartacak şeye de denir. Cemi «evzan» dır.

VEZNÎ (vazniyy) (Es. H) Tartılan şey: yağ ve bal gibi misli mallar. Cemi «Vezniyat» tır.

VİCAHÎ HÜKÜM *bk.* Hüküm.

VİCDAN HÜRRİYETİ *bk.* Din hürriyeti.

VİLÂYET (İl) *[alm. Provinz, Regierungsbezirk. — fr. département. — ing. province].*

Ülkenin idari taksimatının en geniş dairesi ve birinci derecesi, devletten sonra en büyük kamu idaresidir.

Türkiye, coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebetlere göre illere taksim olunur ve bu iller tevsi-i mezuniyet ve vazifelerin ayrılması esasları dairesinde idare edilirler. Bu itibarla il teşkilâtı iki muhtelif mahiyet ve cephe arz eder:

1 — Ülkenin bir idari taksimat dairesi ve bu itibarla merkez teşkilâtının muhite doğru gelişmiş bir cüzüdür.

2 — Mahalli teşkilâta ve uzuvlara malik ve mahalli kamu hizmetleriyle mükellef hükmi şahsiyeti haiz bir kamu idaresidir (Anayasa 89; Vilâyet İdaresi K.; İdare-i Umumiye-i Vilâyet K. 75 vd.).

VİLÂYET BÜTÇESİ *[alm. Provinzetat. — fr. budget départemental. — ing. provincial budget].*

İl mahalli ve hususi idaresine ait bütçedir. İl tüzelkişisine mahsus gelir ve giderleri ihtiva eden bu bütçe adi ve fevkalâde olmak üzere iki nevidir. İl bütçesi İl umumi meclisleri tarafından tetkik ve kabul edildikten sonra Bakanlar Kurulunun kararı ve Cumhurbaşkanının tasdiki ile katileşir (İdare-i Umumiye-i Vilâyet K. 75 vd.).

VİLÂYET DAİMÎ ENCÜMENİ *[alm. Provinzialausschuss. — fr. commission départementale].*

İl tüzelkişisine mahalli idaresinin müzakere ve icrai kararlar almakla mükellef ikinci uzvudur. Encümen, il umumi meclisinin tatil devresinde bir dereceye kadar onun yerine kaim olmak ve ona ait vazifeleri görmek üzere ihdas edilmiştir.

Umumi meclis tarafından her yıllık toplantı sonunda kendi üyesi arasından seçilmiş dört zattan mürekkeptir (İdare-i Umumiye-i Vilâyet K. 36 vd.).

VİLÂYET HUSUSİ İDARESİ *[alm. Provinzialverwaltung.— fr. administration locale dans les départements. — ing. local government].*

İlin, özerk ve tüzelkişiliği haiz bir kamu idaresi sıfatiyle haiz olduğu mahalli teşkilâttır.

Bu teşkilât, umumi meclis, vilâyet daimi encümeni, icra uzvu sıfatiyle vali ve hususi muhasebeden mürekkeptir ve hususi bütçeye maliktir (İdare-i Umumiye-i Vilâyet K. 75 vd.).

VİLAYET İDARİ ŞUBESİ İlde valinin emri altında çalışan çeşitli bakanlıklara ait merkezî teşkilâtın her biridir (Vilâyetler İdaresi K.).

VİLÂYET MECLİS-İ İDARESİ *bk.* İdare heyeti.

VİLÂYET UMUMÎ MECLİSİ *[alm. Provinzialversammlung. — fr. conseil général du département. —ing. provincial council].*

Tüzelkişiliği haiz ve özerk bir kamu idaresi sıfatiyle ilin malik olduğu mahalli teşkilâtın idari kararlar vermeye yetkili en büyük uzvudur.

İle tanınan vazifelerin her biri hakkında icrai kararlar vermek yetkisini haiz olan bu meclis İlçeler tarafından ve nüfus sayısı nispetlerine göre seçilen üyelerden terekküp eder ve belirli zamanlarda adiyen ve usulü dairesinde vâkı davetler üzerine fevkalâde olarak toplanır (İdare-i Umumiye-i Vilâyet K. 103 vd).

VİLÂYETLERİN UMUMÎ İDARESİ *[fr. administration centrale dans le département].*

İl mıntakası dahilinde merkeze mensup teşkilâttır. Bu teşkilât başta vali olmak üzere merkezin memurları olan vilâyet idare şubeleri reisleri ve maiyetlerindeki memurlarla heyetlerden mürekkeptir (Vilâyet İdaresi K.).

VİZE *[alm. Visum, Sichtvermerk. — fr. visa; visé. — ing. visa].*

Bir muameleyi tasdik etmek veya o muameleye kıymet vermek (bir pasaportun vizesi), veya bir sarf muamelesi yapan memurun bu muamelesinin kanuna ve bütçeye uygunluğunu temin etmek (Sayıştay vizesi) için yetkili makamı işgal eden şahıs tarafından mühür, imza veya paraf konmasıdır.

VOYVODA *[alm. fr. ing. Voivode].*

1 — Aslı İslavca olan bu kelime Ordu komutanı mânasına gelir. Evvelce Islavlarda yalnız askerî reislere verilen bu ünvan daha sonraları Karadağ ve Sırbistan gibi yerlerde mareşal karşılığı olarak kullanılmıştır. Doğu Avrupada da bu ünvan bazı prenslere ve büyük idare âmirlerine verilmiştir.

2 — Osmanlı İmparatorluğunda, bugünkü Romanyanın bulunduğu Eflak ve Buğdan ayaletleri valilerine de bu ünvan verilirdi. Bu eyaletlere Voyvodalık denilirdi.

3 — Tanzimattan evvel vali veya mutasarrıf tarafından tabaası Islav ırkından olan bir kazanın idaresine tâyin edilen ve bugünkü kaymakamlar vaziyetinde bulunan memurlara da bu ad verilirdi.

VUKUF 1 — *[alm. Wissen, Kenntnis. — fr. connaissance. — ing. knowledge].*

Lûgat bakımından bir şeyi bilmek demektir. Hukukta alâkalı olan bir kimsenin muayyen zamanda mevcut bir durumu bilmesi veya bilmemesi vakıasını anlatan bir terimdir. BK. nun 176 ncı maddesi ilk, sebepsiz iktisapta bulunan kimsenin iktisap anında malın başkasına ait olduğunu bilmemesi ikinci ihtimale misaldir. Fakat bazan ihmal neticesinde husule gelen bilgisizlik hüsnü niyet iddiasının kabulünü imkânsız kılar (MK. 3 f. 2).

Vukuf ya şahsi müşahedeye veya her hangi bir kimse tarafından yapılan bir ihbara istinat edebilir. Kanun, bazı hallerde, yalnız ihbara kıymet verir; netekim MK. nun 855 inci maddesi, muahher bir rehnin tesis edilebilmesi için rehne ıttılaın münhasıran ihbara müstenit olması lüzumunu tasrih etmektedir. Diğer bazı hallerde ise bilginin hangi kaynaktan geldiği aranmaksızın sadece vakaya vukuf nazara alınır: müşteri satın aldığı maldaki ayba vakıf bulunursa bâyi mesul olmaz (BK. 197). Ve nihayet bir kısım haller daha vardır ki vakanın ihbarı veya muhatabın vakaya her hangi bir suretle ıttılaı arasında fark gözetilmez (BK. 167).

Vukufu temin için bazı vakıaların umumi sicillere kaydi kanunun kabul ettiği bir esastır: Tapu sicilleri (MK. 901 vd.), Ticaret sicilleri (TK. 26 vd.), Karı koca malları hakkındaki usule dair sicil (MK. 237 vd.), Mülkiyeti muhafaza mukavelelerinin kaydına mahsus siciller (MK. 688) gibi. Bu sicillerin şumulleri her vakıt aynı derecede değildir. MK. nun 928 inci maddesinin 3 üncü fıkrası hükmünce hiç kimse tapu siciline yazılı olan bir keyfiyetin kendisince meçhul olduğunu iddia edemez. Karı koca mallarının idaresi hakkındaki mukavelelerin tescil ve ilân edilmesi keyfiyeti de bilgisizlik iddiasına mani olur (MK. 237). Ancak tescili lâzım gelen bir hususun tescil edilmemiş olması halinde üçüncü şahsın ıttılaı iddia ve ispat olunabilir (TK. 39 son fıkra). Mülkiyeti muhafaza kaydiyle yapılan mukaveleler yalnız malik, zilyet ve onun alacaklıları hakkında hüküm ifade eder.

2 (Vuḳūf) (Es. H.) Vakfolunan şey mânasını ifade eden vakfın cemidir.

VUSUL NAZARİYESİ *[alm Zugangstheorie. — théorie de la réception].*

Kabulü tazammun eden bir irade beyanının muhatabına eriştiği anda akdin hükümlerini meydana getirdiğini kabul eden hukuki içtihada verilen isimdir. Medenî Kanunumuz bu nazariyeye taraftar görünmektedir.

VUSULÜ MUKTAZİ İRADE BEYANLARI *bk.* İrade izharı.

VÜCUB (vucūb) (Es. H.) Bir kimsenin zimmetinin bir borç ile meşgul olmasıdır. Meselâ, müşteri yüz kuruşa bir mal satın alsa beyi ile müşterinin zimmetinde yüz kuruş vacip olur.

VÜCUB-İ EDÂ (vucūb-i adā') (Es. H.) Sebebin vücudundan sonra muayyen bir zamanda bir fiili işlemenin veya bir malı edanın lâzım olmasıdır. Bazan nefs-i vücub bulunur da vücub-u edâ bulunmaz. Meselâ, semeni bir ay sonra verilmek üzere bir mal satıldıkta akit ile nefs-i vücub tahakkuk ve borç sabit olur. Fakat vücub-u eda yani semeni ödemenin vücub ve lüzumu bir ay sonra tahakkuk eyler.

VÜCUH-U VAKF (vucūh-i vaḳf) (Es. H.) Vakfın meşrut-un lehi olan cihetlerdir ki üç kısma ayrılır:

1 — Yalnız fakirlerden ibaret olur,

2 — Evvelâ zenginler, sonra fakirlerden ibaret olur.

3 — Fakirler ile zenginlerden ibaret olur. Mescitler, kütüphaneler, köprüler gibi vakıflar bu üçüncü kısma dahildir.

Bir vakfın yalnız zenginlere vakfı caiz değildir. Çünkü, bu halde vakıftan beklenilen Tanrıya yakınlık gayesi tahakkuk etmez ve bu yüzden tedavülden kalkan malların mühtaç olmıyan kimselere inhisarı mahzuru husule gelir.

VÜSUK *[alm. Authentizität, Echtheit. — authenticité. — ing. authenticity]*

Bir yazı veya imzanın, kendisine nispet olunan kimseden veya makamdan sâdır olduğuna muhakkak nazariyle bakılmasını icabettirecek derecede, haiz olduğu kıymet ve kuvvettir (HMUK 309).

Bir yazı veya imzaya bu kıymet ve kuvveti verdirmek için yapılan muameleye «tevsik» denir.

VÜSUK-U TARİH (mevsuk tarih) *bk.* Tarih.

Y

YABANCI *bk.* Ecnebi, Misafir.

YAKALAMA *[alm. Festnahme, vorläufige Festnahme. — fr. détention préventive. — ing. arrest].*

1 — Hakkında tevkif müzekkeresi olmaksızın bir maznunun hürriyetinin muvakkaten tahdit edilmesidir. Eski hukukta buna «derdest» etmek denirdi (CMUK 109, 127).

Bir muameleyi tasdik etmek veya o muameleye kıymet vermek (bir pasaportun vizesi), veya bir sarf muamelesi yapan memurun bu muamelesinin kanuna ve bütçeye uygunluğunu temin etmek (Sayıştay vizesi) için yetkili makamı işgal eden şahıs tarafından mühür, imza veya paraf konmasıdır.

VOYVODA *[alm. fr. ing. Voivode].*

1 — Aslı İslavca olan bu kelime Ordu komutanı mânasına gelir. Evvelce Islavlarda yalnız askerî reislere verilen bu ünvan daha sonraları Karadağ ve Sırbistan gibi yerlerde mareşal karşılığı olarak kullanılmıştır. Doğu Avrupada da bu ünvan bazı prenslere ve büyük idare âmirlerine verilmiştir.

2 — Osmanlı İmparatorluğunda, bugünkü Romanyanın bulunduğu Eflak ve Buğdan ayaletleri valilerine de bu ünvan verilirdi. Bu eyaletlere Voyvodalık denilirdi.

3 — Tanzimattan evvel vali veya mutasarrıf tarafından tabaası Islav ırkından olan bir kazanın idaresine tâyin edilen ve bugünkü kaymakamlar vaziyetinde bulunan memurlara da bu ad verilirdi.

VUKUF 1 — *[alm. Wissen, Kenntnis. — fr. connaissance. — ing. knowledge].*

Lûgat bakımından bir şeyi bilmek demektir. Hukukta alâkalı olan bir kimsenin muayyen zamanda mevcut bir durumu bilmesi veya bilmemesi vakıasını anlatan bir terimdir. BK. nun 176 ncı maddesi ilk, sebepsiz iktisapta bulunan kimsenin iktisap anında malın başkasına ait olduğunu bilmemesi ikinci ihtimale misaldir. Fakat bazan ihmal neticesinde husule gelen bilgisizlik hüsnü niyet iddiasının kabulünü imkânsız kılar (MK. 3 f. 2).

Vukuf ya şahsi müşahedeye veya her hangi bir kimse tarafından yapılan bir ihbara istinat edebilir. Kanun, bazı hallerde, yalnız ihbara kıymet verir; netekim MK. nun 855 inci maddesi, muahher bir rehnin tesis edilebilmesi için rehne ıttılaın münhasıran ihbara müstenit olması lüzumunu tasrih etmektedir. Diğer bazı hallerde ise bilginin hangi kaynaktan geldiği aranmaksızın sadece vakaya vukuf nazara alınır: müşteri satın aldığı maldaki ayba vakıf bulunursa bâyi mesul olmaz (BK. 197). Ve nihayet bir kısım haller daha vardır ki vakanın ihbarı veya muhatabın vakaya her hangi bir suretle ıttılaı arasında fark gözetilmez (BK. 167).

Vukufu temin için bazı vakıaların umumi sicillere kaydi kanunun kabul ettiği bir esastır: Tapu sicilleri (MK. 901 vd.), Ticaret sicilleri (TK. 26 vd.), Karı koca malları hakkındaki usule dair sicil (MK. 237 vd.), Mülkiyeti muhafaza mukavelelerinin kaydına mahsus siciller (MK. 688) gibi. Bu sicillerin şumulleri her vakıt aynı derecede değildir. MK. nun 928 inci maddesinin 3 üncü fıkrası hükmünce hiç kimse tapu siciline yazılı olan bir keyfiyetin kendisince meçhul olduğunu iddia edemez. Karı koca mallarının idaresi hakkındaki mukavelelerin tescil ve ilân edilmesi keyfiyeti de bilgisizlik iddiasına mani olur (MK. 237). Ancak tescili lâzım gelen bir hususun tescil edilmemiş olması halinde üçüncü şahsın ıttılaı iddia ve ispat olunabilir (TK. 39 son fıkra). Mülkiyeti muhafaza kaydiyle yapılan mukaveleler yalnız malik, zilyet ve onun alacaklıları hakkında hüküm ifade eder.

2 (Vuḳūf) (Es. H.) Vakfolunan şey mânasını ifade eden vakfın cemidir.

VUSUL NAZARİYESİ *[alm Zugangstheorie. — théorie de la réception].*

Kabulü tazammun eden bir irade beyanının muhatabına eriştiği anda akdin hükümlerini meydana getirdiğini kabul eden hukuki içtihada verilen isimdir. Medenî Kanunumuz bu nazariyeye taraftar görünmektedir.

VUSULÜ MUKTAZİ İRADE BEYANLARI *bk.* İrade izharı.

VÜCUB (vucūb) (Es. H.) Bir kimsenin zimmetinin bir borç ile meşgul olmasıdır. Meselâ, müşteri yüz kuruşa bir mal satın alsa beyi ile müşterinin zimmetinde yüz kuruş vacip olur.

VÜCUB-İ EDÂ (vucūb-i adā') (Es. H.) Sebebin vücudundan sonra muayyen bir zamanda bir fiili işlemenin veya bir malı edanın lâzım olmasıdır. Bazan nefs-i vücub bulunur da vücub-u edâ bulunmaz. Meselâ, semeni bir ay sonra verilmek üzere bir mal satıldıkta akit ile nefs-i vücub tahakkuk ve borç sabit olur. Fakat vücub-u eda yani semeni ödemenin vücub ve lüzumu bir ay sonra tahakkuk eyler.

VÜCUH-U VAKF (vucūh-i vaḳf) (Es. H.) Vakfın meşrut-un lehi olan cihetlerdir ki üç kısma ayrılır:

1 — Yalnız fakirlerden ibaret olur,

2 — Evvelâ zenginler, sonra fakirlerden ibaret olur.

3 — Fakirler ile zenginlerden ibaret olur. Mescitler, kütüphaneler, köprüler gibi vakıflar bu üçüncü kısma dahildir.

Bir vakfın yalnız zenginlere vakfı caiz değildir. Çünkü, bu halde vakıftan beklenilen Tanrıya yakınlık gayesi tahakkuk etmez ve bu yüzden tedavülden kalkan malların mühtaç olmıyan kimselere inhisarı mahzuru husule gelir.

VÜSUK *[alm. Authentizität, Echtheit. — authenticité. — ing. authenticity]*

Bir yazı veya imzanın, kendisine nispet olunan kimseden veya makamdan sâdır olduğuna muhakkak nazariyle bakılmasını icabettirecek derecede, haiz olduğu kıymet ve kuvvettir (HMUK 309).

Bir yazı veya imzaya bu kıymet ve kuvveti verdirmek için yapılan muameleye «tevsik» denir.

VÜSUK-U TARİH (mevsuk tarih) *bk.* Tarih.

Y

YABANCI *bk.* Ecnebi, Misafir.

YAKALAMA *[alm. Festnahme, vorläufige Festnahme. — fr. détention préventive. — ing. arrest].*

1 — Hakkında tevkif müzekkeresi olmaksızın bir maznunun hürriyetinin muvakkaten tahdit edilmesidir. Eski hukukta buna «derdest» etmek denirdi (CMUK 109, 127).

2 — Karakol hizmetlerinde bulunan subaylarla erler mıntakaları dahilinde adlî takibat, muhafaza, emniyet ve disiplin maksatlariyle asker ve sivil her şahsı yakalamaya yetkilidirler (Ordu Dahilî Hizmet K. 76, 77, 78).

YAKİN (yaḳīn) Bir şeyin vuku veya ademi vukuunu cezmetmek, yani kanaat getirmek veya zan-nı galip ile zannetmektir.

YAĞMACILIK *[alm. Plünderung. — fr. pillage. — ing. pillage, pillaging, plundering].*

Harb sahnelerinde, korku ve heyecan içinde kalan sivil ahalinin bu hallerinden istifade ederek, veya böyle bir sırada askerî kuvvet ve nüfuzunu kötüye kullanarak bir veya mütaaddit askerlerin bu ahaliden birinin malını haksız olarak zapt veya malını vermeye icbar etmeleri, yahut para, eşya toplamaları, veya yetkili olmadıkları halde harb mükellefiyeti tatbik eylemeleri suretlerinden birisiyle işlenilen ve her devletin askerî ceza kanunlarında hususî surette cezalandırılmış olan askerî bir cürümdür.

Türk Ceza Kanununun onuncu babının ikinci faslında bir kimsenin menkul malını cebir, şiddet veya tehdit ile zaptetmek veya böyle bir malı teslime icbar eylemek fiili «yağmacılık» suretiyle tavsif olunmuştur. Bu suç evvelce gasp, nehip, garet kelimeleri ile ifade edilmekte ve «yağma» mefhumundan, her hangi bir kargaşalıktan istifade edilmek suretiyle birçok şahısların bir kimsenin malını cebren almaları fiili anlaşılmakta idi (As CK. 123, 124; CK. 495).

YALAN YERE ŞAHADET (tanıklık) *[alm. falsches Zeugnis. — fr. faux témoignage. — ing. false evidence].*

Tanık, veya bilirkişi dinlemeye yetkili olan bir memur, bir heyet huzurunda tanıklık ederken veya bilirkişi sıfatiyle rey ve malûmat verirken yalan söylemek, yahut hakikatı inkâr etmek, yahut malûmatını az veya çok gizlemek veya hakikate muhalif rey ve mütalea beyan eylemektir. Adliye aleyhinde işlenmiş bir cürüm teşkil eder (CK. 286 - 293).

YALAN YERE YEMİN *[alm. Meineid, Falscheid. — fr. faux serment, parjure. — ing. perjury. — lât. periurium].*

Hukuk dâvalarında bir kimsenin dâvacı veya dâva olunan sıfatiyle kendisine usulüne göre tevcih edilen yemin altında yalan yere beyanda bulunmasıdır. Adliye aleyhinde bir cürüm teşkil eder (CK. 286 - 293).

YANGIN SİGORTASI *[alm. Feuerversicherung, Brandschadenversicherung. — fr. assurance contre l'incendie, assurance incendie. — ing. fire insurance].*

Doğrudan doğruya ateş yüzünden husule gelen zararları karşılamak gayesiyle akdolunan sigortadır (TK, 976 - 982).

Yangın sigortası, sigortalıya hasarın vukuundan evvelki vaziyeti aynen temin den ziyade uğradığı zararı tazmin etmeye matuftur. Gerek gayrımenkul mallar, gerek menkul eşya hakkında tatbik olunan pek çok çeşitleri vardır.

YARDIM *bk.* Kurtarma ve yardım.

YARDIM VAZİFESİ (Velayette) *[alm. Fürsorgepflicht. — fr. devoir d' aide et de secours].*

1 — *bk.* Nafaka.

2 — Devlet aşağıdaki iki halde hısımlara terettüp eyliyen yardım mükellefiyetini üzerine almak mecburiyetindedir.

a) Velâyet altındaki çocuğun manevî, fikrî tekâmül ve menfaati icabı olarak, veya çocuğun serkeşliği ve sertliği ve velinin talebi ile, Yargıç tarafından bir müesseseye yerleştirilmesi kararı verildiği takdirde, velî veya velilerin âciz olmaları hali (MK. 272)

b) Velâyetin nez'i halinde baba ve ananın çocuğun bakım ve terbiye masraflarını vermekten âciz olmaları hali (MK. 277).

YARGIÇ *bk.* Hâkim.

YARGI ERKİ *bk.* Kuvve-i kazaiye.

YARGI HAKKI *bk.* Kaza hakkı.

YARGI İŞLEMLERİ *bk.* Kazai muamele.

YARGILAMA MASRAFLARI *bk.* Muhakeme masrafları.

YARGILAMANIN AÇIKLIĞI *bk.* Muhakemelerin aleniyeti.

YARGITAY *bk.* Temyiz Mahkemesi.

YARICILIK MUKAVELESİ *[alm. Teilpacht. — fr. contrat de métayage. — ing. metayage, usufructuary tenancy. — lât. colonia partiaria].*

Bir nevi zirai kira mukavelesidir ki; burada kiracı icar bedeli yerine çalıştığı topraklarda yetiştirdiği mahsullerin bir kısmını toprak sahibine vermeyi taahhüt eder.

YASALI *bk.* Meşru.

YASAMA *bk.* Teşri.

YAŞ HADDİ *[alm. Altersgrenze. fr. limite d'âge. — ing. limit of age].*

Memurların ve askerlerin (subayların ve askerî memurların) devlet hizmetlerinde çalışabilecekleri en son yaş sınırı olup bu hadde erişen memurlar ve askerler hususi hükümlerine göre emekliye sevkolunurlar (Askerî, Mülki Tekaüt K.; Dahiliye Memurlarından Bir Kısmının Tahdidi Sinlerine Dair K.; Zabıta ve Askerî Memurların Tekaüdü İçin Rütbe ve Sınıflarına Göre Tayin olunan yaşlarını bildiren K.; Polis Mensuplarının Tekaüdü için yaş hadlerine dair K.).

YAŞ TASHİHİ Yaş canlı varlıkların yaşayış süresini tesbite yarayan zaman ölçüsü olmak itibariyle topluluğun ekonomik ve hukuki hayatında büyük önemi haizdir. Yalnız insanların değil aynı zamanda hayvanların ve nebatların yaşayışı da yaş ile ölçülür.

Yaş, hukukta, hukuk süjelerinin sahip bulundukları gerek kamu hukukuna ve gerek hususi hukuka ait her türlü sübjektif hakların doğumunda, hüküm ifade etmesinde ve kullanılmasında veya hukuk süjelerine vazife ve mükellefiyet yüklenilmesinde esaslı unsurlardan biridir. Böylece doğmuş olmak yani yaş yaşamıya başlamış bulunmak medenî haklardan istifadenin ve erginlik yani 18 yaşın ikmali (veyahut evlenme rüştü veya mezuniyet) medeni hakları kullanmanın, 22 ve 30 yaşlarını ikmal eylemek seçmek ve seçilmek haklarının kullanılmasının, 18 yaşın ikmali memur olabilmek siyasi hakkının kazanılmasının, 20 yaşını doldurmak askerlik şeref ve

mükellefiyetini haiz olmanın şartlarındandır (MK. 8, 27 vd.; Anayasa 10, 11; 4320 sayılı Mebus seçimi K. mad. 7, 10; Memurlar K.; Askerlik mükellefiyeti K m. 2).

Hukukta haiz olduğu bu önemden dolayı şahsi hallerin baş unsuru sayılan yaşın ve yaşı ilgilendiren vukuatın devletçe itimada lâyık ve karine değerinde beyyine kudretini haiz resmi sicillerle tesbiti esası kabul edilmiş ve devletimiz de bu esası geniş mevzuat ile sağlamıştır (MK. 35 ve 14 ağustos 1330 tarihli Nüfus K.; 2 nisan 1331 tarihli sicilli nüfus nizamnamesi; Evlenme talimatnamesi... ilh.).

Bu suretle devletçe resmen tespit ve tevsik olunan yaşın nüfus sicillerinde kayıtlı bulunduğu üzere doğurduğu karine ile kabul olunup hilâfı muhakeme yoliyle sabit olmadıkça bunun düzeltilmesi cihetine gidilemez, yani yaş tashihi ancak yargıcın hükmü ile olur (MK. 38). Yaşı tashih edecek yargıcın mutlaka hukuk yargıcı olması lâzım gelmez; bir ceza dâvasının görülmesi sırasında ceza yargıcı da elde inandırıcı delillerin varlığı halinde, sanığın, cezayi ehliyetinin tespiti bakımından, yaş tashihi hakkında karar verebilir (*bk.* Medenî haklardan istifade, medenî hakları kullanma ehliyetleri, mükellefiyet).

YATAKLIK *[alm. Hehlerei. — fr. recel, recelé, recèlement. — ing. receiving and concaling. — lât. occultator et receptor].*

İşlenmiş suça iştirak mahiyetinde sayılacak bir fiil ika etmeksizin bir suçu işlemiş bulunan şahıslara bilerek barınacak yer göstermek, yahut bir cürüm neticesinde elde olunan şeyleri bilerek kabul etmek, saklamak, satın almak veya bu işlere tavassut eylemek cürmüdür (CK. 169, 314, 500, 512).

YAYIM SÖZLEŞMESİ *bk.* Neşir mukavelesi.

YAYLAK VE KIŞLAK RESMİ (Es. H.) Bir köy ahalisine müstakillen, yahut mütaaddit köy ahalisine müştereken kadimden beri mahsus olan yaylak ve kışlağın otundan ve suyundan intifa eden ahaliden tahammüllerine göre devlet için alınan resimlerdir. Bu kabil yaylak ve kışlaklar arazi-i metrukeden madut oldukları halde istisnaen resme tabi tutulmuşlardır.

YAZI TATBİKİ *bk.* Tatbik.

YAZILI EMİR *[alm. ministerielle Anweisung. — fr. ordre ministériel. — ing. ministerial order].*

Ceza işlerinde yargıç ve mahkemeler tarafından verilen ve Yargıtayca tetkik edilmeksizin katîleşen karar ve hükümlerde kanuna muhalefet edildiğini haber alan Adalet Bakanının o karar veya hükmün bozulması için Yargıtaya müracaat zımnında Cümhuriyet Başsavcılığına yazılı olarak verdiği emirdir (CMUK. 343; As. U. M. 272).

YAZILI HUKUK *[alm. geschriebenes (kodifiziertes) Recht. — fr. Droit écrit. — ing. Statute Law. — lât. ius scriptum].*

Kanun vazıı tarafından konulup neşir ve ilân edilen kanunlarda ifade edilen kaidelerdir. Zıddı örf ve âdet hukukudur.

YAZILI ŞEKİL *bk.* Şekil.

YEDEK AKÇESİ *bk.* İhtiyat akçesi.

YED (yad) Kudret, kuvvet, el mânasınadır.

YED-İ ADİL *[alm. Sequester, Treuhänder. — fr. sequestre, consignataire. — ing. depositary, consignee, sequester].*

Münazaalı şeyin saklanması ve idaresi kendisine tevdi edilen kimsedir. Aynı anlamda «yed-i emin», «emin, adil» terimleri de kullanılır (HMUK. 101, bent 1: İc. İf. K. 88; C UK. 72).

YED İ EMİN *bk.* Yed-i adil.

YED-İ HUSUMET (yad-i ḫuṣūmat) (Es.H.) Bir malı milki olarak elinde bulunduran kimsenin yedidir. Meselâ: bir kimse diğer kimsenin elinde bulunan bir malın kendisine ait olduğunu iddia eder ve müddeaaleyh de o malın kendi milki olduğunu dermeyan eylerse bu müddeaaleyhin yedi, yed-i husumet olmuş olur.

YED-İ MÜRTEHİN *bk.* Yed-i adil.

YED-İ NİYABET (yad-i niyābat) (Es. H.) Başkasının malını ona niyabeten elinde bulunduran kimsedir: bir kimseye sahibi tarafından vedia olarak bırakılan mal üzerinde o kimsenin yedi gibi.

YEDİN İADESİ DÂVASI *bk.* Zilyetlik dâvası.

YEMİN *[alm. Eid. — fr. serment. — ing. oath. — lât. iure iurandum].*

1 — Bir kimsenin verdiği sözü temin veya sözünün doğruluğunu tasdik için kanun ile muayyen sözleri söylemesi veya hareketleri yapmasıdır.

Bu sözleri söylemiye, hareketleri yapmıya «yemin etmek» (andiçmek) ve bir kimseyi yemin ettirmiye «tahlif» denir.

Anayasa hukukunda: Cumhurbaşkanı ve milllet. vekilleri «Namusum üzerine söz veririm» diye yemin ederler (Anayasa 16, 38).

Hukuk muhakeme usulünde: taraflar ve tanıklar «Allahım ve namusum üzerine yemin ediyorum» diye yemin ederler (HMUK. , 339).

Ceza muhakeme usulünde: şahitler «namusum ve vicdanım üzerine dosdoğru söylediğime yemin ederim» yolunda, bilirkişiler «vicdanım üzerine yemin ederim» diye yemin ederler (CMUK. 57, 72).

Kat'î yemin *[alm. Läuterungseid. — fr. serment décisoire. — ing. decisive oath]:* Hukuk dâvasında, bir kimsenin esas dâvasının halline müessir olan bir fiilin ispatı için diğerine teklif ettiği yemindir (HMUK. 344 - 354).

Resen teklif olunan yemin *[alm. richterlicher Eid. — fr. serment d'office. — ing. oath by order of Court]:* hukuk dâvasında, iddia olunan hususun kat'î deliller ile ispat edilememiş olması veya iddia olunan hususu ispat için gösterilen delillerin hüküm verilecek derecede kanaat husule getirmemesi halinde, yargıcın kanaatini celp için, kendisinden taraflardan birine verdiği yemindir (HMUK. 355 - 362).

Mütemmim yemin *[alm. Ergänzungseid. — fr. serment supplétoire]:* (Ticaret hukukunda) kanuna muvafık olarak tutulan mecburi ticaret defterleri münderecatının sahibi lehine delil olarak kabulü halinde, mahkemenin kanaatini ikmal ve vicdanını temin için o kaydın doğruluğuna ve müddeabihin halen müddeaaleyh zimmetin-

de ifası lâzım hakkı bulunduğuna dair defter sahibine yaptırmıya mecbur olduğu yemindir (TK. 86).

Yemin tevcihi (teklifi) *[alm. Eideszuschiebung. — fr. déférer le serment]:* Hukuk dâvasında taraflardan birine yemin etmesi lâzım geldiğinin bildirilmesidir.

Yeminden imtina *[alm. Eidesverweigerung. — fr. refus de serment]:* kendisine yemin teklif edilen tarafın yemin etmekten çekinmesidir ki, yemin mevzuunu teşkil eden vakıanın sabit olmuş sayılmasını icabettirir (HMUK. 339).

Yemini ret *[alm. Zurückschiebung des Eides. — fr. referer le serment]:* kendisine yemin teklif edilen tarafın, yeminin hasım tarafından icrasını istemesidir (HMUK. 347).

2 — (**Yamîn**) (Es. H.) Asıl lûgatte yesarın mukabili olan sağ cihet ve sağ el demek olup sağ el sol elden daha kuvvetli olması dolayısiyle kudret ve şiddet mânasına da gelir. Eskiden araplar ahit ve misak hususunda sağ ellerini yekdiğeri ile darb ve mesheyledikleri cihetle «kasem»e de yemin itlak olunmuştur.

Istılahta, yemin iki türlüdür: biri «kasem» dir ki haberin iki canibinden birini Cenabı Hakkın ismi şerifiyle takviye eylemekten ibarettir. İkincisi «tâlik» tir: «filân şeyi yaparsam şu kadar sadaka borcum olsun» demek gibi.

Müddeaaleyh üzerine lâzım olan yemin, «yeminî kasemî» dir ki esbab-ı hükümden birisidir.

Yemin, betate ve adem-i ilme olmak üzere ikiye ayrıldığı gibi sebebe ve hasıla olmak itibariyle de iki kısma ayrılır.

Betate yemin: bir kimseye kendi fiili hakkında «bu şey böyle değildi» diye kat'î olarak verilen yemindir. Meselâ: müddei müddeaaleyhten «sende şu kadar alacağım vardır onu isterim» diye dâva ve ledelistic vap müddeaaleyh inkâr edip te müddei ispattan izhar-ı acziyle ona yemin ettirmek istedikte yargıç ona «vallahi benim bu adama o kadar kuruş borcum yoktur» diye yemin ettirir.

Ademi ilme yemin: diğer kimsenin fiili hakkında o şeyi bilmediğine dair verilen yemindir. Meselâ: müddei «filân kimse hayatta iken filân tarihte benden şu kadar kuruş istikraz ile umuruna sarfedip halâ hakkım olmakla terekesinden isterim» diye dâva ve ledelinkâr ispattan izhar-ı aczedip mütevaffanın vârisine yemin ettirmek istedikte vâris eğer murisinin ona borcu olduğunu inkâr ederse yargıç ona «vallahi murisimin o adama o kadar borcu olduğunu bilmem» diye yemin ettirir.

Eğer istikrazı inkâr ederse yargıç ona «vallahi murisimin bu adamdan o kadar kuruş istikraz ettiğini bilmem» diye yemin ettirir.

Sebebe yemin: bir hususun vâki olmadığına yemin etmektir. Meselâ: müddei «cihet-i karzdan senden şu kadar kuruş alacağım var onu isterim» diye dâva ve müddeaaleyh «ben ondan o kadar kuruş istikraz etmedim» diye ciheti inkâr ederse yargıç ona «vallahi ben bu adamdan o kadar kuruş istikraz etmedim» diye sebebe yemin ettirir.

Hasıla yemin: müddeinin hasıl-ı dâvası üzerine olan yemindir. Meselâ: müddei «sende şu kadar kuruş alacağım vardır» diye dâva ve müddeaaleyh inkâr edip te müddei ispattan izhar-ı aczile ona yemin ettirmek isterse yargıç ona «vallahi benim bu adama o kadar kuruş borcum yoktur» diye yemin ettirir.

a) **Yemin-i billah** (**yamîn-i bi-'llāh**) Cenab-ı hakkın kutsî namına olan yemîndir ki buna «kasem billah» da denir ve iki nevi'e ayrılır:

1 — Yemin fil-isbat: bir şey yapmak için vukubulan yemindir.

2 — Yemin fin nefy: bir şeyi yapmamak için vâkı olan yemindir.

b) **Yemin-i fâcire** (**yamîn-i fācira**) Yemin-i kâzibe, yani yalan yere yapılan yemin demektir.

c) **Yemin-i münakide** (**yamîn-i mun'aḳida**) Mürsel, muvakkat, fevr namlariyle üç kısımdır.

ç) **Yemin-i mürsel** (**yamîn-i mursal**) Bir vakit ile mukayyet olmıyan yemindir: «filân işi yaparım» diye yemin etmek gibi.

d) **Yemin-i fevr** (**yamîn-i favr**) Bir kelâma cevap olmak gibi bir sebebe bina olunan yemindir. Meselâ: sokağa çıkmak üzere bulunan bir kimseye hitaben «eğer sokağa çıkarsan» diye yapılan yemin gibi ki yalnız o defaki sokağa çıkmıya münhasır olur.

e) **Yemin-i muvakkat** (**yamîn-i muvaḳḳat**) Bir vakit ile mukayyet veya tevkiyet ifade eden bir lâfza mukarin olan yemindir. Tariften de anlaşıldığı veçhile bu yemin iki kısma ayrılır:

1 — Bir vakit ile mukayyet olan yemindir ki ya kasem veya tâlik suretiyle olur:

«Ben vallahi bir seneye kadar borcumu veririm», «ben bir seneye kadar borcumu vermezsem kölem hürdür» demek gibi.

2 — Tevkiyt ifade eden bir lâfza mukarin yemindir, ki bu da ya kasem veya tâlik suretiyle olur.

«Filân kimse sağ oldukça ben vallahi bu haneye girmem», «filân kimse sağ oldukça ben bu haneye girersem kölem azat olsun» demek gibi.

f) **Yemin-i istizhar** (**yamin-i istiẓhār**) Bir kimseye dâvasını ispat ettikten sonra bi-â talep yargıç tarafından ihtiyat ve tevsik için tevcih edilen yemindir. Meselâ: kaybolan kocasının malından kendisine nafaka takdir edilmesini istiyen bir kadına «kocasından nafakasını almış olmadığına ve kendisinin nâşize ve iddeti geçmiş mutallaka bulunmadığına» dair yemin tevcih edilir ki bu bir yemin-i istizhardır.

g) **Yemin-i gayrı muvakkat** (**yamin-i ġayri muvaḳḳat**) Bir vakit ile mukayyet ve tevkiyt ifade eden bir lâfza mukarin olmıyan yemindir ki, ya kasem veya tâlik suretiyle olur. Buna; «yemin-i mutlak» da denir.

h) **Yemin-i gamûs** (**yamîn-i ġamūs**) Yalan yere âmden edilen yemindir.

i) **Yemin-i lagıv** (**yamîn-i laġv**) Zanna mebni, vâki olana muhalif yapılan yemindir.

YEMİNDEN NÜKÛL *bk.* Nükûl

YEMİN-İ MÜTEMMİM *bk.* Yemin.

YENİLEME *bk.* Tecdit.

YENİLEME DÂVASI 1 — *[alm. Antrag auf Aufnahme eines ruhenden Verfahrens. — fr. demande de reprise].* Hukuk muhakemeleri usulünde: celseye

çağırılmış olan taraflardan hiç birinin gelmemesi üzerine muameleden kaldırılan dosyanın tekrar muameleye konulması için taraflardan birinin yaptığı müracaattır (HMUK. 409).

2 — Ceza ve hukuk muhakeme usulünde: yangın veya diğer bir suretle zayi olan dâva dosyasının hususi bir kanuna müsteniden yeniden teşkili için açılan dâvadır (İstanbul Adliye Yangını dolayısiyle kabul edilen 2367 No. K.).

YERLİ *[alm. der Einheimische, Eingeborene — fr. indigène. — ing. a native, an indigenous].*

Memleketin bir yerindeki asıl ahaliye veya sonradan gelip orada yerleşmiş olanlara denir (Nüfus K. m. 7).

YESAR (yasār) (Es. H.) İstignâ ve zenginlik demektir. «Sol» mânasına da gelir ki «yemin» in zıddıdır.

YETERLİK *bk.* Ehliyet.

YETİM 1 — *bk.* Eytam ve eramil.

2 — (Yatīm) (Es. H.) Henüz bulûğ çağına yetişmemiş olan babasız erkek çocuğa denir. Müennesi «yetime» dir. Cemilerinde «eytam» ve «yetâmâ» olur.

YETKİ *bk.* Salâhiyet.

YEVMİYE DEFTERİ *bk.* Ticari defterler.

YIL *[alm. Jahr. — fr. année. — ing. year. — lât. annus].*

Oniki ay bir yılı ifade eder.

Adlî yıl *[alm. Justizjahr. — fr. année judiciaire]:* Hukuk Muhakeme Usulü Kanununun 175 inci maddesi mucibince 5 eylülde başlar 20 temmuzda nihayet bulur.

İş yılı *[alm. Geschäftsjahr. — fr. année comptable. — ing. business year]:* ticari işletmelerin kâr ve zarar hesaplarına esas olan devre olup kaideten takvim yılı ile birdir.

Malî yıl *[alm. Finanzjahr. — fr. année financiaire. — ing. fiscal year]:* bütçeyi tatbikat devresine yakın bir zamanda hazırlıyabilmek ve teşrîî meclise onu muayyen ve münasip bir zamana kadar tetkik ve tasdik imkânı bırakmak üzere kabul edilen bir müddettir. 26 mayıs 1927 tarihinden evvel malî sene, Gregorien takvimini takiben marttan başlar şubat sonunda nihayet bulurdu. Mezkûr tarihten sonra hazirandan başlamakta ve mayıs sonunda bitmekte idi. Halen bütçe yılı takvim yılı ile birdir

Meclis toplantı yılı *[alm. Parlamentsjahr, Sitzungsjahr. — fr. année parlementaire. — ing. parliamentary year]*: Anayasamıza göre Büyük Millet Meclisi her yılın kasım ayının ilk gününde toplanır.

Takvim yılı *[alm. Kalenderjahr. — fr. année civile]*: her yılın ocak ayının birinci gününden başlar, aralık ayının bitmesiyle sona erer. Kazanç vergisine, askerî mükellefiyete esas olan ticari faaliyet, takvim yılına göre hesap olunur. Müstesna hallerde Maliye Bakanlığı bazı müesseseler için hususi bir takvim yılı tespit edebilir.

Tedris yılı *[alm. Schuljahr. — fr. année scolaire. — ing. scholar year]:* alelumum ekim ayından başlar ve haziran ayında nihayet bulur.

Üniversite yılı *[alm. Studienjahr. — fr. année universitaire]:* ise, Senato kararıyle tespit olunur.

YİYİCİLİK *bk.* İrtikâp.

YOKLAMA Gayrimenkullerde: İstanbul ve mülhakatiyle taşralarda emval-i gayrimenkuleye ait icra kılınan umumi tahrire «yoklama» denir. Taşrada 1288 yılından itibaren muhtelif tarihlerde emlâk, emlâk ve arazi ile musakkafat ve müştemilât-ı vakfiyeye dair yoklamalar yapılmış ve bu bapta tanzim olunan cetvellerin idare meclislerince tasdik ettirilmesi emr-i sami iktizasından bulunmuştu. Meclis-i idarelerce tasdik olunan yoklamalara musaddak yoklama defterleri ve tasdiksizlere gayri «musaddak yoklama defteri» denir. Meclis i idarelerce tasdik kılınmış olan yoklama defterlerinin mündericatı ile amel olunamayıp bu defterlere istinaden muamele icrası talep olunduğu takdirde senetsiz tasarruflara kıyasen muamele ifa olunur.

Askerlikte de terim halinde mânası vardır: Askerî mükellefiyete tabi olan kimselerin bu ödevi yerine getirmeden önce mensup oldukları askerlik şubelerince ilk ve son yoklamaları yapılır. Yedek subay olarak terbis edilmiş vatandaşlar askeri mükellefiyet yaşını ikmal edinceye kadar yılda bir defa haziran ayı içinde askerlik şubelerine müracaatla yoklamalarını yaptırmak zorundadırlar (As. Mükel. K.).

YOL *[alm. Weg. — fr. voirie. — ing. road, way. — lât. via, iter].*

1 — Kamu emlâkinden seyr-ü sefere tahsis edilen kısım;

2 — Şehir, kasaba, köy ve sair noktaları birbirine bağlıyan seyr-ü sefere müsait hatlar;

Yollar umumi, hususi ve mahallî olabilir.

Umumi yollar: ülkenin muhtelif noktalarını birbirine bağlıyan ve devletçe inşa edilen yollardır. Bunlara «millî şosalar» da denilir,

Mahallî yollar: bir il bölgesi dahilinde muhtelif noktaları birbirine bağlıyan ve hususi idarelerce inşa edilen yollardır.

Hususi yollar: bir mülkün içinde bulunan veya birkaç mülk arasında müşterek olan yollardır. Bunlar medeni hukuk hükümlerine tabidir.

3 — Bir şehir veya kasaba veya köy gibi komün içinde, diğer tabirle, belediye veya köy hudutları içinde bulunan yollar «cadde» ve «sokak» adını taşır.

YOLA HAZIR (Gemi) *[alm segelfertig. — fr. prêt à faire voile. — ing. ready to sail].*

Yola hazır gemi, her an hareket edebilmesine yalnız fiilen değil (meselâ gemi adamlarının, kumanyanın ve sair malzemenin gemide bulunması, yüklemenin bitirilmiş olması), aynı zamanda hukukan da (meselâ hareket gününün ilân edilmiş bulunması, gemi vesikalarının tamam, gümrük ve liman zabıtasına ait muamelelerin bitirilmiş olması gibi) bir engel bulunmıyan gemidir.

Yola hazır gemi cebri icra yolu ile satılamıyacağı gibi haciz de edilemez.

YOLCULUĞA ELVERİŞLİLİK *[alm. Reisetüchtigkeit. — fr. aptitude au voyage].*

Bir geminin, hem teknesinin denize elverişli, hem de her türlü tesisatı ve teçhizatı yerinde, gemi adamları, kumanya ve mahrukatı tam, yükü usulüne göre istif edilmiş, lüzumlu safranın mevcut olması demektir.

Denize elverişsiz bir gemi daima yolculuğa da elverişsizdir. Fakat, yolculuğa elverişsiz bir geminin behemehal denize de elverişsiz olması lâzım gelmez.

Gemi yola çıkmadan önce donatan, veya kiralıyan, veya kaptan gemiyi yolculuğa elverişli bir halde bulundurmak mecburiyetindedir.

YOLCULUKLA ALÂKALILAR *[alm. Reisebeteiligte, Reiseinteressenten. — fr. intéressés au voyage].*

Yolculukta alâkası olanlar, umumi olarak geminin, yolculuğu emniyet ve selâmet içinde bitirmesinde bir menfaati olanlardır ki, bunlar yükle alâkalılar, yani geminin kiracısı, yükleten ve malların gönderileni ile yolcular, gemi adamları ve alacakları bir kredi muamelesinden doğmuş olan gemi alacaklıları ve deniz ödüncü verendir. Kaptan, işlediği kusurdan ve kanunen kendisine düşen vazifelerin yapılmamasından doğacak zararlardan donatana ve yolculukla alâkası olanlara karşı mesul olur (TK. 1052, 1053).

YOL KESME *[alm. Strassenraub. — fr. brigandage. — ing higway robbery, brigandage].*

1 — Umumi yollarda gizlenerek veya bekleyerek gelen, geçenleri bir malı teslim yahut o malın kendi tarafından zaptına karşı sükût etmeye mecbur kılmaktır ki, mal aleyhine işlenen bir cürümdür (CK. 497).

2 — *bk.* Kat.ı tarik.

YOL MÜKELLEFİYETİ *[alm. Wegebaulast, Wegelast. — fr. prestation de voirie].*

Yolların inşa ve tamiri için bedenen çalışmak veya bunun bedeli olmak üzere muayyen bir miktar para vermek üzere ferde yüklenen kamu mükellefiyetidir (1525 No. K. 9 vd.).

YORUM *bk* Tefsir.

YURTLUK *bk.* Timar.

YÜCE DİVAN *bk.* Divan.ı âli.

YÜK *[alm. Ladung. — fr. cargaison — ing. cargo].*

İki mânası vardır: 1) Geniş mânada «yük», taşınacak veya taşınmakta olan yahut taşınması bitmiş bulunan mallara denir. 2) Dar mânasiyle «yük», mala, nakil vasıtasına (meselâ: gemi, tren, tayyare) yüklendiği andan itibaren verilen isimdir. Deniz hukukunda bu tabire navlun mukavelesi akdedilmiş olup olmadığına bakılmaksızın taşımak üzere gemide bulunan tekmil eşya dahildir. Parasız nakledilecek olan mallar, bizzat kiralıyana ait olan veya kaptandan gizli olarak gemiye yükletilmiş bulunanlar gibi. Bununla beraber safra, mahrukat gibi yolculuğun başarılması için zaruri olan şeyler yükten sayılmaz.

YÜK ALACAKLILARI *[alm Ladungsgläubiger].*

Yük üzerinde kanuni rehin hakkı olan alacaklılardır. Bunlar donatanın değil, yükte alâkalıların alacaklılarıdır.

YÜKE ELVERİŞLİLİK *[alm. Ladungstüchtigkeit. fr. aptitude au chargement. — ing. fitness].*

Bir geminin yüke elverişli olması demek, o geminin taşıyacağı muayyen yükü deniz tehlikelerinden gayri tehlikelerden masun bir halde muhafaza etmiye elverişli olması, yani o geminin soğuk odalariyle frigorifik daireleri de dahil olduğu halde anbarlarının malların kabulüne, taşınmasına ve bakımına elverişli bir halde bulunması demektir. Gemi yola çıkmadan önce donatan veya kiralıyan ve kaptan gemiyi yüke elverişli bir halde bulundurmakla mükelleftir.

YÜKLE ALÂKALIAR *[alm. Ladungsbeteiligte, Ladungsinteressenten. — fr. intéressés à la cargaison].*

1 — Geniş mânada: yükle alâkalı, malın taşınmasında veya muhafazasında menfaati olan kimselerdir

2 — Dar mânada: yükle alâkalılar, yükü kendi namlarına denizde taşınmak üzere teslim etmiş veya edecek olan kimselerle, bir kere kaptanın tasarrufu altına girmiş olan yükü kaptandan teslim almış veya alacak olan kimselerdir ki, bunlar da kiracı, yükleten ve gönderilendir.

YÜKLEME MÜDDETİ *[alm. Ladezeit.— fr. temps de charge, jours de planche, staries. — ing. lay - days, loading - days].*

Yükleme müddeti (starya, yükleme staryası) kiralıyanın malın yükletilmesi için, ayrıca bir tazminat istemiye hakkı olmaksızın beklemeye mecbur olduğu müddettir. Bunun ücreti esasen navluna dahil sayılır. Yükleme müddetinin devamı mukavele ile tespit edilmemişse, bu müddet, yükleme limanının mahallî nizamlarına, böyle nizamlar da yoksa orada cari olan mahallî örf ve âdete göre tâyin olunur. Böyle mahallî örf ve âdet de yoksa, halin icaplarına uygun bir mehil yükleme müddeti sayılır (TK. 1108, 1109).

YÜKLETEN *[alm. Ablader. — fr. chargeur. — ing. shipper].*

Malları taşınmak üzere gemiye teslim eden kimse

YÜRÜRLÜK *bk.* Kanunların neşir ve ilânı.

YÜRÜTME ERKİ *bk.* İcra kuvveti.

Z

ZABITA (Kolluk) *[alm. Polizei. — fr. police. — ing. police].*

1 — Yurt içinde umumi nizam ve emniyeti korumakla mükellef devlet kuvvetidir.

Bu kuvvet jandarma, polis, kır bekçileri, belediye ve sıhhiye zabıtaları gibi muhtelif namlar altında vazifelendirilmiş memurlar marifetiyle temsil olunur.

2 — Hükümet kudretinin dahili idare sahasında, icabında cebir kullanmak suretiyle, şahıslara karşı yapmıya yetkili olduğu faaliyetlerdir.

Zabıta muhtelif maksatlara hizmet eder ve bu itibarla muhtelif nevilere ayrılır:

a) Umumi emniyet zabıtası (polis): asayişi, kamu,

Denize elverişsiz bir gemi daima yolculuğa da elverişsizdir. Fakat, yolculuğa elverişsiz bir geminin behemehal denize de elverişsiz olması lâzım gelmez.

Gemi yola çıkmadan önce donatan, veya kiralıyan, veya kaptan gemiyi yolculuğa elverişli bir halde bulundurmak mecburiyetindedir.

YOLCULUKLA ALÂKALILAR *[alm. Reisebeteiligte, Reiseinteressenten. — fr. intéressés au voyage].*

Yolculukta alâkası olanlar, umumi olarak geminin, yolculuğu emniyet ve selâmet içinde bitirmesinde bir menfaati olanlardır ki, bunlar yükle alâkalılar, yani geminin kiracısı, yükleten ve malların gönderileni ile yolcular, gemi adamları ve alacakları bir kredi muamelesinden doğmuş olan gemi alacaklıları ve deniz ödüncü verendir. Kaptan, işlediği kusurdan ve kanunen kendisine düşen vazifelerin yapılmamasından doğacak zararlardan donatana ve yolculukla alâkası olanlara karşı mesul olur (TK. 1052, 1053).

YOL KESME *[alm. Strassenraub. — fr. brigandage. — ing higway robbery, brigandage].*

1 — Umumi yollarda gizlenerek veya bekleyerek gelen, geçenleri bir malı teslim yahut o malın kendi tarafından zaptına karşı sükût etmeye mecbur kılmaktır ki, mal aleyhine işlenen bir cürümdür (CK. 497).

2 — *bk.* Kat.ı tarik.

YOL MÜKELLEFİYETİ *[alm. Wegebaulast, Wegelast. — fr. prestation de voirie].*

Yolların inşa ve tamiri için bedenen çalışmak veya bunun bedeli olmak üzere muayyen bir miktar para vermek üzere ferde yüklenen kamu mükellefiyetidir (1525 No. K. 9 vd.).

YORUM *bk* Tefsir.

YURTLUK *bk.* Timar.

YÜCE DİVAN *bk.* Divan.ı âli.

YÜK *[alm. Ladung. — fr. cargaison — ing. cargo].*

İki mânası vardır: 1) Geniş mânada «yük», taşınacak veya taşınmakta olan yahut taşınması bitmiş bulunan mallara denir. 2) Dar mânasiyle «yük», mala, nakil vasıtasına (meselâ: gemi, tren, tayyare) yüklendiği andan itibaren verilen isimdir. Deniz hukukunda bu tabire navlun mukavelesi akdedilmiş olup olmadığına bakılmaksızın taşımak üzere gemide bulunan tekmil eşya dahildir. Parasız nakledilecek olan mallar, bizzat kiralıyana ait olan veya kaptandan gizli olarak gemiye yükletilmiş bulunanlar gibi. Bununla beraber safra, mahrukat gibi yolculuğun başarılması için zaruri olan şeyler yükten sayılmaz.

YÜK ALACAKLILARI *[alm Ladungsgläubiger].*

Yük üzerinde kanuni rehin hakkı olan alacaklılardır. Bunlar donatanın değil, yükte alâkalıların alacaklılarıdır.

YÜKE ELVERİŞLİLİK *[alm. Ladungstüchtigkeit. fr. aptitude au chargement. — ing. fitness].*

Bir geminin yüke elverişli olması demek, o geminin taşıyacağı muayyen yükü deniz tehlikelerinden gayri tehlikelerden masun bir halde muhafaza etmiye elverişli olması, yani o geminin soğuk odalariyle frigorifik daireleri de dahil olduğu halde anbarlarının malların kabulüne, taşınmasına ve bakımına elverişli bir halde bulunması demektir. Gemi yola çıkmadan önce donatan veya kiralıyan ve kaptan gemiyi yüke elverişli bir halde bulundurmakla mükelleftir.

YÜKLE ALÂKALIAR *[alm. Ladungsbeteiligte, Ladungsinteressenten. — fr. intéressés à la cargaison].*

1 — Geniş mânada: yükle alâkalı, malın taşınmasında veya muhafazasında menfaati olan kimselerdir

2 — Dar mânada: yükle alâkalılar, yükü kendi namlarına denizde taşınmak üzere teslim etmiş veya edecek olan kimselerle, bir kere kaptanın tasarrufu altına girmiş olan yükü kaptandan teslim almış veya alacak olan kimselerdir ki, bunlar da kiracı, yükleten ve gönderilendir.

YÜKLEME MÜDDETİ *[alm. Ladezeit.— fr. temps de charge, jours de planche, staries. — ing. lay - days, loading - days].*

Yükleme müddeti (starya, yükleme staryası) kiralıyanın malın yükletilmesi için, ayrıca bir tazminat istemiye hakkı olmaksızın beklemeye mecbur olduğu müddettir. Bunun ücreti esasen navluna dahil sayılır. Yükleme müddetinin devamı mukavele ile tespit edilmemişse, bu müddet, yükleme limanının mahallî nizamlarına, böyle nizamlar da yoksa orada cari olan mahallî örf ve âdete göre tâyin olunur. Böyle mahallî örf ve âdet de yoksa, halin icaplarına uygun bir mehil yükleme müddeti sayılır (TK. 1108, 1109).

YÜKLETEN *[alm. Ablader. — fr. chargeur. — ing. shipper].*

Malları taşınmak üzere gemiye teslim eden kimse

YÜRÜRLÜK *bk.* Kanunların neşir ve ilânı.

YÜRÜTME ERKİ *bk.* İcra kuvveti.

Z

ZABITA (Kolluk) *[alm. Polizei. — fr. police. — ing. police].*

1 — Yurt içinde umumi nizam ve emniyeti korumakla mükellef devlet kuvvetidir.

Bu kuvvet jandarma, polis, kır bekçileri, belediye ve sıhhiye zabıtaları gibi muhtelif namlar altında vazifelendirilmiş memurlar marifetiyle temsil olunur.

2 — Hükümet kudretinin dahili idare sahasında, icabında cebir kullanmak suretiyle, şahıslara karşı yapmıya yetkili olduğu faaliyetlerdir.

Zabıta muhtelif maksatlara hizmet eder ve bu itibarla muhtelif nevilere ayrılır:

a) Umumi emniyet zabıtası (polis): asayişi, kamu,

şahıs tasarruf emniyeti ve mesken masuniyetini korumak maksadına taallûk eden faaliyetlerdir.

b) İdarî zabıta: muayyen bazı idare işlerinde ve umumi ahlâka ve umumi servete taallûk eden hususlarda hukuki nizamı korumaya matuf tasarruflardır ki, başlıcaları belediye, sıhhiye, av, gümrük, orman, ahlâk, deniz, liman, demiryolları zabıtalarıdır.

c) Adlî zabıta: suçları men veya tesbit etmek, suçları aramak, yakalamak, delilleri tesbit ve muhafaza etmek, tahkikat ve icra işlerinde müddeiumumilere yardım suretiyle yapılan hizmetlerdir. Suçların önünü almak suretindeki faaliyetlere men edici zabıta (zabıta-i mania) dahi denir (1580, 2559 No. K.).

Zabıta hizmetleriyle tavzif olunan memurlara polis, belediye, sıhhiye, av zabıta memurları, gümrük, orman korucuları ve bekçiler gibi muhtelif adlar da verilmiştir.

3 — (Ẓāb.ṭa) (Es.H.) Mahkemece hıfzetmek mânasına olan zapt maddesindendir.

Istılâhta, cüziyata muntabık olan hükmü küllîdir. Kaide ile aralarında fark vardır. Kaide, muhtelif mevzulara dair meseleleri, zabıta ise yalnız bir mevzua ait meseleleri toplar. Meselâ, «bir şeyden maksat ne ise hüküm ona göredir» bir kaidedir. Beyi, hibe, havale, kefalet gibi bütün muamelelerde tatbik edilir. «İcarede makud-ün-aleyh menfaattir» ibaresi bir zabıtadır. Bu icare meselelerine münhasırdır.

Buna binaen Mecellede kavaid-i külliye en başta yer almış ve kitapların mevzuuna mütaallik esaslar o kitapta zavabıt-ı umumiye unvanı ile beyan kılınmıştır.

ZABIT CERİDESİ Türkiye B. M. Meclisinde cereyan eden müzakereleri harfiyen ihtiva eden ve icabında resmi gazete ile ilân olunan vesikadır (Meclis Dahili Nz 147, 148).

ZABITA CEZALARI (İdarî cezalar) *[alm. Polizeistrafen. — fr. contraventions de simple police].*

Muayyen bazı idare işlerinde hukuki nizamı muhafazaya matuf faaliyetlere taallûk eden kararlara ve emirlere karşı hareket edenler hakkında muayyen şartlar dahilinde idarenin tertip etmeye yetkili olduğu cezalardır (Umuru Belediyeye Mütaallik Ahkâm-ı cezaiye K.; As. K. 83 vd.; Nüfus K. 13, 14, 26, 29, 31, 40; Vilâyet İdaresi K. 68; Tedrisat ı İptidaiye K. Muvakkatı 83 vd.).

ZABITA-İ ADLİYE *bk.* Zabıta.

ZABITA-İ AHLÂKİYE *bk.* Zabıta.

ZABITA-İ BELEDİYE *bk.* Belediye zabıtası

ZABITA-İ İDARE *bk* İdarî zabıta

ZABITA-İ MANİA *bk.* Zabıta.

ZABITA-İ SIHHİYE *bk.* Zabıta.

ZABITA MEMURU *bk.* Zabıta.

ZABIT KÂTİBİ 1 — *[alm. Protokollführer, Schreiber, Gerichtsschreiber. — fr. greffier. — ing. clerk of the Court; recording clerc].* Tahkikat, muhakeme ve duruşma esnasında huzuru şart bir mahkeme yardımcı uzvu olup vazifeleri Ceza ve Hukuk Muhakemeleri Usulleri Kanununda, vesair mevzuatta gösterilen, yargıç sınıfı dışında bulunan ve vazifelerinden dolayı Memurin Kanununa tabi olan adliye memurudur (HMUK. 37, 151, 152 vd.; CMUK. 30, 219, 264 vd.).

2 — Büyük Millet Meclisinde cereyan eden müzakere safhalarının reisin nezaret ve emri altında zabıt ve tesbit eden memur.

3 — Cemiyetlerin, şirketlerin umumi heyetlerinde vesair heyetlerde cereyan eden müzakere safhalarının zabıt ve ittihaz edilen kararları tesbit etmek için nizamnameye göre veya umumi heyetin kararıyle seçilen kimsedir.

ZABITNAME *[alm. Niederschrift, Protokoll. — fr. procès verbal. — ing. records, protokol].*

1 — Siyasi, idari heyet, meclis ve encümenlerde, şirket ve cemiyetlerin umumi heyetleriyle, idare heyetlerinde ve diğer heyetlerde geçen müzakere safhalarını ve kararları, mahkemelerin duruşma celselerinde geçen muamele ve münakaşaları, ifadeleri; verilen ara kararlarını tesbite yarıyan ve bu müzakere ve muamelelerin cereyanı sırasında bu hususa memur kimseler tarafından tutulan vesikadır. B M. Meclisi zabıtnamesi, mahkeme zabıtnamesi gibi. Kısaltılmış olarak «zabıt» dahi denir.

2 — Resmi memur huzurunda cereyan eden bir muameleyi tespit ve tevsik etmek üzere tutulan vesikadır: İcra zabıtnameleri, gayrimenkul intikal zabıtnamesi gibi. Aynı mânada daha ziyade «zabıt», «zabıt varakası» tâbiri kullanılmaktadır. Yargıç huzurunda, fakat mahkeme haricinde, geçen adlî muameleleri tespit ve tevsik eden vesikalara «zabıt vesikası» denir: «keşif zabıt varakası, arama zabıt varakası» gibi

ZABIT VARAKASI *bk.* Zabıtname.

ZAPTA KARŞI TEMİNAT *[alm. Rechtsmängelhaftung, (wegen Eviction); Gewährleistung des veräusserten Rechts (İs.). — fr. garantie en cas d'éviction. — ing. warranty of title. — lât. rem habere licere].*

Müşterinin satın aldığı bir mala karşı, satış zamanında mevcut bir hak sebebiyle yapılabilecek her hangi bir müdahaleyi önlemek ve malın kısmen veya tamamen zaptı halinde, müşterinin uğradığı zararı tazmin etmek borcunu satana yükliyen kanuni bir esastır (BK. 189).

ZAHİRE NEZARETİ Vaktiyle İstanbul ahalisine ve resmi dairelere her yıl lâzım olan zahire tedarikine memur resmi daireler ki, icabeden zahireyi bu daire Akdeniz ve Karadeniz iskelelerinden mubayaacı memurlar vasıtasiyle tedarik ve cemederdi.

ZÂHİR-İ MEZHEB (ẓāhir-i mazhab) (Es. H) Hanefi imamlarından Muhammed'in, El-mebsut, El-câmi-us sagir, El-câmi-ul kebir, Ez-ziâdât, Ez-siyer-üs-sagir, Ez-siyer-ül-kebir namlariyle maruf olan altı kitabında münderiç bulunan meselelere denir. Buna «Zâhir-ür Rivayât mesaili» dahi ıtlak olunur.

İmam, bu eserlerde kendi ahval-i fıkhiyyesini değil, üstadları İmam-ı Âzam ve İmam-ı Ebu-Yusufun ahval-i fıkhiyyesini zikreylemiştir.

ZÂHİR-ÜR-RİVAYE (ẓāhir ur-rivāya) (Es.H.) *bk.* Zahir-i mezhep.

ZÂİM (zaʿīm) (Es. H.) Kefil demektir.

ZAM (żamm) (Es.H) Mevcuda bir şeyin katılmasıdır.

Zamm-ı mütelli (*żamm-i mutavallī*) (Es. H.) Lüzumunda yargıcın mevcut mütevelliye diğer ehil bir zatı terfik etmesidir.

Zamm-ı vasî (*żamm-i vaṣī*) (Es. H.) Vasiye başka bir vasinin ilâve olunması demektir. Şöyle ki, vasi müstakil olup ta ancak iktidarı vasilik vazifesini ifaya kâfi olmazsa diğer bir vasi kendisine terfik olunur.

ZAMAN 1 — *bk.* Tazminat.

2 — (**Żamān**) (Es. H.) Bir şeyin, misliyyattan ise mislinin ve kıyemiyyattan ise kıymetinin verilmesidir.

a) **Zaman-ı amel** (*żamān-i ʿamal*) Amelî zâmın ve mütaahhit olmak yani, işi üzerine almak demektir.

b) **Zaman-ı derek** (*żamān-i darak*) Bi-listihkak zaptedilen mebiin semenini - kefil bid-derek olan kimsenin müşteriye reddetmesidir. *bk.* «Kefalet bid-derek»

c) **Zaman ı gurur** (*żamān-i ġurūr*) Muvazaa akdi zımnında bir kimsenin birini aldatmış olmasiyle zararını zâmin olmasıdır. Meselâ, bir kimse bir arsa iştira edip te üzerine bina yaptıktan sonra arsaya müstehik çıkarak zaptolunsa bâyi, beyi akdi zımnında müşteriyi aldatmış olduğundan müşteri bâyiden arsanın kıymetini aldıktan başka binanın hin-i teslimindeki kıymetini dahi alır.

ç) **Zaman-ı mebi'** (*żamān-i mabīʿ*) Henüz teslim edilmeden zayi olan mebiin semeni ile mazmun olmasıdır. Şöyleki; satılan bir şey; henüz müşteriye teslim edilmeden satanın elinde telef olsa, satan semeni (kabzetmiş ise) müşteriye iade eder ki zaman-ı mebi budur. Kabzetmemiş ise bir şey lâzım gelmez.

d) **Zaman ı menfaat** (*żamān-i manfaʿat*) Gasp yolu ile, yani sahibinin izni olmaksızın kullanılan malın menfaatini ödemek, yani o mal ile intifa mukabilinde ecr-i misil vermektir.

e) **Zaman-ül mükâteb** (*żamān ul-mukātab*) Kitabete kesilmiş olan memlûkün (kölenin) birisi hakkında «kefil bil-mal» veya «kefil bin-nefs» olması demektir ki, caiz değildir, gerek velisinin izni, ve mekfûl-ün anhın emriyle olsun ve gerek olmasın.

Zaman-ı rucu *bk.* Cayma tazminatı.

ZAMANAŞIMI *bk.* Mürur-u zaman.

ZAMANLA MUKAYYET AKİT *[alm. Fixgeschäft. — fr. contrat à terme fixe.— ing. transaction on account].*

Taraflar arasındaki anlaşmaya göre, akit hükümlerinin tâyin ve tespit edilen bir zamanda, veya muayyen bir mehil içinde, icra olunması lâzım geleceği demektir. Bir borcun, zamanla mukayyet sayılabilmesi için, alacaklının geç bir edayı kabul edemiyeceği mukavele hükümlerinden kolayca anlaşılması veya hayattan alınan tecrübelerin böyle bir netice meydana getirmesi lâzım gelir (BK. 107 f 1; TK. 715).

ZÂMİN (*żāmin*) (Es. H.) Bir şeyi tazmin eden kimse demektir.

ZAMİN (*żamīn*) (Es. H.) Kefil demektir.

ZAPT 1 — Usul hukukunda *[alm. Beschlagnahme. — fr. saisie, arrêt, saisie - arrêt. — ing. seizure]:* sübut vasıtası olarak kullanılacak olan, yahut müsadereye tabi bulunan maddeler ve eşyanın, emniyet ve muhafaza altına alınması için kullanılan cebri bir vasıtadır. Ceza Muhakemeleri Usulü ve As. MU. Kanunlarımızda yalnız Ceza Muhakemelerinin cereyanını temine yarıyan maddelerin ve eşyaların zaptına taallûk eden hükümler konmuştur Bir adlî takibatı aydınlatmak gayesinden başka maksatlarla da bir kimsenin malik olduğu eşya ve maddelerin tamamı veya bir kısmı zaptolunabilir. Meselâ, yabancı memlekete kaçan asker kaçaklarını memlekete avdete icbar (As. CK), polis memurları tarafından bazı maddelerin emniyet ve muhafaza altına alınması maksadiyle yapılan tedbirler usul hukukundaki zapt muamelesine temas etmez.

Zapt muamelesi hakkındaki usulün tatbiki için evvelce ittihaz edilmiş bir kararın mevcudiyeti ve bir ceza talebinin mesbuk olması iktiza eder (CMUK 86 vd.; As. MUK. 119 vd.).

2 — Denizlerde zapt ve musadere *[alm Aufbringung, Kondemnierung. — fr. saisie. — ing. capture]:* bir harb esnasında düşman deniz nakil vasıtaları ve bu vasıtalardaki bir düşman malı ve muayyen hareketlerle düşmana müzaharet eden bitaraf nakil vasıtaları muharib hükümetler tarafından zapt muamelesine tabi tutulabilir.

Bu suretle yapılan zapt muameleleri bilâhare deniz müsadere mahkemelerinde tetkik olunarak ya zapt olunan nakil vasıtası ve malın müsaderesine, yahut serbest bırakılmasına hükmolunur (3894 No. K.). *bk.* Musadere.

ZARAR 1 — *bk.* Tazminat, zarar ve ziyan.

2 — (**Żarar**) (Es. H.) Ziyan, kötü bir hale maruz kalma, nefse, mala, fezl-u şerefe ârız olan noksandır. Mukabili «nef'» (kâr, menfaat) tır.

a) **Zarar-ı âm** (*żarār-i ʿāmm*) Umuma mütaallik, yani ümumi bir camiaya veya bir köy veya bir kasaba veya bir mahalle, yahut bir sokak ahalisine şumulü olan zarardır.

b) **Zarar-ı hâs** (*żarar-i ḫaṣṣ*) Bir veya bir kaç şahsa münhasır bulunan zarardır.

ZARARA KARŞI SİGORTA *[alm. Schadensversicherung. — fr. assurance contre les dommages, assurance - dommage. — ing. damages insurance].*

Sigorta hukukunda bu sigortaya «eşya sigortası» da denir. Zarara karşı «sigorta» nın veya «zarar sigortasın» ın, gayesi sigortalıyı vukua gelecek hasarın kendisine verebileceği maddî kayıplara karşı temin etmektir. Sigortalı, rizikonun tahakkuk etmesi neticesinde uğrıyacağı zararı bu sigorta sayesinde karşılamış olur.

ZARAR-I MANEVÎ (**Manevî zarar**) *bk.* Tazminat.

ZARARLA MUKABELE *[alm. Retorsion. — fr. rétorsion. — ing. retorsion].*

Devletlerarası hukukunu ihlâl etmiş olan bir devleti doğru yola getirmek için bu ihlâlden zarar gören devletin devletlerarası hukukunu ihlâl etmek suretiyle mukabelesidir. (A) devleti, (B) devletinin tabaasına fena muamele yaptığından, bu muameleye nihayet verdirmek ve zararları tazmin ettirebilmek için (B) devletinin (A) devletine ait ticari gemileri zaptetmesi gibi. Zararla mukabele, devletler hukukunun müeyyidelerinden biridir.

ZARAR VE ZİYAN *[alm Schaden. — fr. dommages - intérêts. — ing. damages. — lât. damnum].*

Esas itibariyle zarar, mamelekte husule gelen bir eksilmedir. Fakat bu eksilme, mamelek sahibinin iradesi hilâfına, veya hiç olmazsa rızası bulunmaksızın husule gelmiş olmadıkça, zarar sayılmaz. Bununla beraber bazı istisnaî hallerde, mamelek sahibinin rızasiyle vukubulan bir eksilmenin zarar mefhumuna girdiği görülür:

a) Mamelek sahibinin yaptığı muameleler, kendi iradesi hilâfına doğmuş birtakım zaruretlerin tatmini için yapılmış ise (haksız bir fiil neticesinde cismanî zarara uğrıyan bir adamın tedavi masraflarını yapması gibi).

b) Mamelek sahibinin yaptığı muameleler, iradesi üzerine icra edilen haksız bir tazyikin neticesi olur ve bu tazyik yapılmadığı takdirde mamelekten bir eksilme husule gelmiyeceği anlaşılırsa (hile ve ikrah ile zararlı bir muameleye mecbur bırakılmak gibi).

c) Mamelekte husule gelen eksilme muayyen bir gayeye varmak için yapılmış olur ve fakat işbu gaye bir diğerinin kusuru ile elde edilemezse (seyahat için biletini alan adamın maruz kaldığı haksız bir fiil neticesi olarak seyahat yapmaması gibi).

Zararın mikdarı, zarara uğrıyan kimsenin halen mevcut mameleki ile, zararlı hadise vukubulmadığı takdirde bu mamelekin bulunacağı vaziyet arasındaki farkla ölçülür (bir malın ziyaı veya bir kârdan mahrumiyet gibi).

Diğer bir bakımdan, zarar mamelekin aktif kısmından bir eksilmiye meydan vermek suretiyle tahakkuk edebileceği gibi, pasif kısmının çoğaltılması suretiyle de meydana gelebilir (istihdam olunan kimsenin iş sahibine tazmin mükellefiyeti yükliyecek bir harekette bulunması halinde olduğu gibi) (BK. 55, 100).

Mukaveleden doğan zararlar ikiye ayrılır:

1 — Borçlu, mukavele hükümlerini hiç yerine getirmemek veya vaktinde ifa etmemek suretiyle alacaklıyı zarara uğratabilir (BK. 96, 102); buna «müspet zarar, ziyan» *[alm. positives Interesse, Leistungsinteresse, Erfüllungsinteresse, Nichterfüllungsschaden. — fr. intérêt positif, intérêt à l'exécution, dommages-intérêts compensatoires et moratoires. — lât. quod interest]* derler.

2 — Bir mukavelenin, yapılmış olmasından bir zarar doğabilir. Mukavelenin sakat olmasından ve bu sebeple lüzum ifade etmemesinden doğan bu gibi zararlara «menfî zarar, ziyan» *[alm. negatives Interesse, Vertrauensschaden. — fr. intérêt négatif]* derler (BK. 62) menfî ziyan, müspet ziyan mikdarını geçemez.

ZARÎBE (żarîba) (Es. H.) Bir kimsenin üzerine tarh ve tahmil edilen harac, cizye, gümrük rüsumu gibi muayyen bir vazifedir.

Bir kölenin çalışıp efendisine verinesi meşrut olan kazancına da «zarîbe» denir.

ZARURET (żarûrat) (Es. H.) Memnu olan bir şeyin işlenmesini mübah kılan özürdür. Buna usul ü fıkıh ıstılâhında «ruhsat» denir. Meselâ, başkasının malına taarruz memnudur. Fakat bir kimse ölüm tehlikesi karşısında bundan kurtulmak için, badehu bedelini vermek üzere, diğer bir kimsenin malını cebren ahz ve istihlâk edebilir.

Açlıkla ölüm karşısında başkasının ekmeğini alıp yemek gibi, keza bir kimse kendisine hücum eden diğer birinin hayvanını, kıymetini vermek üzere, itlâf edebilir.

ZARURET HALİ *bk.* Iztırar hali.

ZARURİ MASRAFLAR *bk.* Masraflar.

ZATÎ EŞYA *[alm. persönliche Effekten. — fr. objets personnels. — ing. personal effects].*

Ticari, yani mübadeleye mahsus, eşyanın tersine; bir kimsenin, üzerinde taşımak veya elinde bulundurmak gibi bir suretle kullanmasına mahsus olan eşyasıdır.

Bu gibi eşya memlekete sokulurken gümrük ve ardiye resimlerine tabi değildir. Fakat, memnu silâh yahut memleket haricine çıkarılması yasak edilmiş altın, gümüş masnua veya memlekete sokulması yasak edilmiş, veya inhisar kanunlarına göre kaçak sayılan eşya gibi kanunda taşınması veya nakli veya kullanılması menedilmiş olan zatî eşyadan dahi olsa, zatî eşya muamelesi görmezler. Borçlunun zatı ve mesleki için lüzumlu elbise ve eşyası borç için haczedilemez Meğer ki borç haczi istenen eşya bedelinden doğmuş olsun (Gümrük Tarifesi K. 4; Ardiye Resmi Muamelâtına dair Talimatname 4; Gümrük Kanunu 57; Kaçakçılık Kanunu, Demiryolları İşletme Nz. 27; İc. İf. K. 82 f. 2, 3).

ZÂT-İ HAYZ (ẕāt-i ḥayż) (Es H.) Hayz gören kadındır.

ZÂT-İ LEBEN (ẕāt-i laban) (Es. H.) Memesinde süt olan kadındır.

ZAY'A (żayʿa) (Es. H.) Ebniyesiz arsaya bazan, akara da ıtlak olunur.

ZAAMET *bk.* Timar.

ZAÂMET (zaʿāmat) (Es. H.) Halka tevzi edilmek üzere sipahilerin büyüklerine verilen arazinin beyt-ül male ait menfaatleridir.

ZECİR *[alm. Zwang. — fr. contrainte. — ing. compulsion. — lât. vis compulsiva].*

I — Meşru bir surette zorlamak, cebir ve kuvvet kullanılarak bir hukukî netice elde etmek manasında zecir, Hukuk mefhumunun müeyyide unsurunu ifade eder. Cemiyet hayatının Din, Ahlâk, Muâşeret gibi diğer Nizamlarında da herbirinin kendine mahsus maddî veya manevî müeyyidesi vardır. Hukuk Nizamı, Hak ve Adâlet Fikrinin gerçekleşmesi maksadile cemiyet hayatındaki zâhirî fiil ve hareketleri tanzim etmesi ve bu çerçeve içinde hukuk süjelerinin kast, sâik ve iradelerini göz önünde tutması itibarile, koyduğu hükümlere riayet edilmesi için, çok kere, maddî müeyyide olan zecre dayanmaktadır. Fakat bu müeyyidenin tatbikine imkân olmıyan hallerde de Hak mefhumu bâkî kaldığından, icra kuvvetinin olmadığı veya işlemediği yerde Hakkın mevcut olmadığını kabul ve iddia etmek doğru olmaz. Devletler Hukukuna, Kamu Hukukuna ve Hususî Hukuka ait ve cebren icra kabiliyetinden mahrum bir takım vazife ve mükellefiyetler, hukukî durumlar ve meselâ nâkıs ve tabiî borçlar bu kabildendir. Bir de, meselâ borçlunun kendi arzusu ile yapacağı «edâ» ile, borcun bu suretle ifa edilmemesi takdirinde, cebrî icra ile elde edilecek «netice» nin ve hatta borçlu yerine «üçüncü bir şahıs tarafından, rizasile, borcun ifa edilmesi» nin, hukukan aynı mahiyette olmadığı ileri sürülmüş, yani İslâm Hukukunda olduğu gibi, «edâ ile «kazâ» arasında tefrik yapılmak istenilmiştir. Mütâlebe hakkının «Maddî Hukuk» hükümlerine ve dâva ve icranın «Şûrî Hukuk» yani usul hukuku hükümlerine ircaı suretile «sübjektif hak»

ile « müeyyidesi » tefrik edilmek istenilmişse de, Maddî Hukuk hükümleri, sübjektif hakkı meydana getirdiği gibi, onun müeyyidesi olan dâva ve icraya da mesnet teşkil eder.

Zecrî müeyyide olarak birinci derecede dâva, karar ve cebrî icra gelir. Bunlardan başka hapis hakkı, takas def'i, zarar ve ziyan mütalebeleri ve kanunun müsait olduğu yerde bizzat ihkakı hak da, dolayisile, ayni mahiyette müeyyidelerdir.

II — (CH) Gerek ses ile, gerek sadasız olarak yapılan işaretle men ve nehyetmek, edilmek; bir şeyi yaptırmamak, bir şey yaptırılmamak. (Hâkimler ve âmirler tecavüz erbabını zecir ile memurdurlar, bu gibi mütecavizinin derhal zecri icabeder).

ZEHİRLEME *[alm. Giftmord. — fr. empoisonnement. — ing. poisoning].*

Yenmek ve içilmek veya aşılanmak suretiyle, adam öldüren bir şeyi bir kimseyi öldürmek maksadiyle yedirmek, içirmek veya aşılamaktır ki, ceza hukukumuzda şahıslara karşı işlenen bir cürüm teşkil eder.

Halkın içeceği suya ve mutlak surette yiyecek ve içeceği şeylere zehir katmak kamunun selâmeti aleyhine bir cürüm olur (CK. 394 - 400, 449).

ZEMÂNET (zamānat) (Es. H.) Lûgatte kötürüm olmaktır.

Istılâhta, âfet ve belâdan ibarettir: gözsüz, el ve ayaksız olmak, dilsizlik, felç gibi.

ZEM VE KADİH (Es. H.) Zem, bir kimsenin diğer kimse aleyhinde mahsus bir cürüm tâyin ederek veyahut cürüm teşkil etmiyecek mahsus bir madde beyan eyliyerek halkın hakaret ve husumetine maruz kılması veya namus ve itibarını kıracak isnatlarda bulunmasıdır. Cezası iki aydan bir yıla kadar hapis idi. Zem ile tecavüze uğrayan şahıs aleyhinde zemmin mevzuu olan maddeden dolayı kanunî takibat yapılır ve tecavüz eden şahsın tecavüz edilenin suçsuz olduğunu bilerek istinadatta bulunduğu tahakkuk eylerse zem iftiraya inkılâp ederek iftira hakkındaki hüküm tatbik olunurdu.

Kadih, bir kimsenin mahsus madde beyan etmeksizin, her ne suretle olursa olsun, diğer bir kimsenin namus veya şöhret veyahut haysiyetine taarruz eylemesidir. Cezası on beş günden altı aya kadar hapis veya beş liradan elli liraya kadar para cezası idi. Zem ve kadih suçlarından dolayı takibat icrası tecavüze uğrayanın şahsî dâva açmasına bağlı olup ancak iftiradan maada hallerde dâvacının açtığı dâvadan feragati ile hukuku umumiye dâvası sakıt olurdu. Şikâyetçi dâva açmakla beraber aleyhindeki suçtan ötürü uğradığı maddî zararın tazminini istedikten başka kendisine irâs edildiğini zanneylediği mânevî zarar mukabilinde dahi dilediği kadar para tazminatı iddia edebilirdi. Cürmün ehemmiyet ve şiddetine, tecavüze uğrayanın içtimai vaziyetine göre bu tazminatın mikdarı mahkemece takdir ve hükmolunur ve cürmün sübutiyle beraber cezanın sakıt olduğu hallerde tazminat iddiası ret edilirdi (Eski Ceza Kanunu Madde 214).

ZERÂRİ (Cihadda) (zarārī) (Es. H.) Zevceler ile çocuklardan ibarettir. Müfredi, «zürriyyet» tir.

Zürriyet lâfzı lûgatte; nesle, oğul ile kıza ve mecazen babaya itlak olunur. Bir cemi de: «zürriyyât» tır.

ZER'Î (zarʿiyy) (Es. H.) Arşın ile ölçülen şey demektir: kumaş ve arazi gibi. Cemi «zeriyat» tır.

ZEVAİD (Vakıfta) (zavā'id) (Es. H.) Mürettep tâbirinin müradifidir. Yani hizmet mukabili olmaksızın bir adama salâh, ilm, fakr gibi bir sebeple meccanen verilen şey.

ZEVÂL (Arazide) (zavāl) (Es. H.) Tapu ile tefevvuz edilmiyen bir arz-ı mirî üzerinde memuru izniyle mukataası takdir olunarak ihdas olunan ebniyenin, eşcarını, hiç bir eser kalmaksızın zail olması halidir.

ZEVC (zavc) (Es. H.) Karının kocasıdır. Cemi, « ezvac » tır.

ZEVCE (zavca) (Es. H.) Bir kimsenin karısıdır. Cemi « zavcat » tır.

ZEVCEYN (zavcayn) (Es. H.) Bir çift teşkil eden erkekle kadındır. Her birine zevc denilir ki, eş demektir. İstimalde fark için erkeğe «zevc» kadına da «zevce» denilmektedir.

ZEVC-İ MÜTEVÂRİ (zavc-i mutavāārī) (Es. H.) Gizlenip saklanmış olan kocadır.

ZEVİL-ENSAB (Vakıfta) (zavi'l-ansāb) (Es. H.) Karabet sahipleri mânasınadır.

ZEVİL-ERHAM (zavi'l-arḥām) (Es. H.) Feraizde, zevil - erham meyyite (ölüye) karabeti olan ve muayyen sehmi olmıyan ve asabeden bulunmıyan kimselerdir.

Zevil - erham dört sınıftır:

1 — Ölüye intisabeden kimselerdir: kızların oğul ve kızı ve oğlunun kızının kız ve oğulları,

2 — Ölünün kendilerine intisabettiği kimselerdir: gayr-ı sahih dedeler ve nineler,

3 — Ölünün ana ve babasına intisab edenler ki, kız kardeşlerinin kız ve erkek çocukları, oğlan kardeşlerinin kızları ile onların oğul ve kız çocukları ve ferileri ve ana bir kardeşlerinin erkek ve kız çocukları ve bunların ferileri,

4 — Ölünün dedelerine intisabedenlerdir: Yukarıda zikri geçenlerden maada zevil - erhamdır ki, dört sınıftır: birinci sınıf; ölünün baba tarafından ced ve ceddelerine intisab edenlerdir ki, şunlardır: hala, yani babasının ana baba bir veya baba bir yahut ana bir kardeşleri. Ana bir amuca, yani babasının ana bir oğlan kardeşleri; ikinci sınıf: ölünün ana tarafından ced veya ceddelerine intisab edenlerdir ki, şunlardır: dayı, yani anasının ana baba bir veya baba bir yahut ana bir erkek kardeşleri. Teyze, yani anasının ana baba bir veya baba bir yahut ana bir kız kardeşleri. Üçüncü sınıf: ölünün yakın ve uzak dede ve ninelerine intisabeden ve asabe olmıyan kimseler. Dördüncüsü de; zevil - erhamdan olan amuca ve halaların erkek ve kadın ferilerine asabe olan amucaların kızları ve onların erkek ve kız çocukları ve bunların ferileridir.

ZEYİLNAME *[alm. Versicherungsnachtrag. — fr. avenant. — ing. supplement, annex; additional policy].*

Bir sigorta mukavelesinde veya mukavelenin şartları üzerinde bazı değişiklikler yapılmak lâzımgeldiği takdirde, asıl ve ilk sigorta poliçesine ek olarak tanzim edilen yeni bir vesikadır.

ZİFAF (zıfāf) Karıyı kocasına teslimdir.

ZİHNİ TAKYİT *bk.* Muvazaa.

ZIHAR (ẓihār) (Es. H.) Kocanın karısını müebbeden mahremi olan bir kadının bakmak caiz olmıyan bir uzvuna teşbih eylemesidir. [Zıhar; zaman-ı cahiliyyette arablar arasında cari ve talâk envaından ma'dud idi. Şeriat-i islâmiyye tarafından bu nevi talâk menedilmiş ve zecr için zıhar eden kimseye kefaret vazolunmuştur.]

ZİLYED (ẓi'l-yad) (Es. H.) Bir ayna bil-fiil vaz ı yed eden yahut tasarrufu müllâk ile yani, mâlik sıfatiyle tasarrufu sabit olan kimsedir. Meselâ; bir kimse cebindeki saate, giydiği elbiseye ve bindiği hayvana zilyed olacağı gibi hayvana binmek, bir mikte ebniye yapmak, yıkmak, ağaç dikmek gibi fiillerle tasarruf-u müllâk ile tasarruftur.

ZİLYETLİK *[alm. Besitz. — fr. possession.— ing. possession. — lât possessio]*.

Maddi bir şey üzerinde bir şahsın haiz bulunduğu fiilî hâkimiyet ve kudreti ifade eyliyen vaziyettir.

Mülkiyet, şahıs ile şey arasında şeyi hukukan maliki hâkimiyetine teslim ve tevdi edici bir hukuki münasebet ve alâkayı meşrut kıldığı halde, zilyetlik, hak veya haksızlık cihetlerine bakmaksızın şahsa sadece şey üzerinde fiilî bir hâkimiyet, kuvvet ve tesir imkânı temin eder.

Zilyetlik, aslî *[alm. Eigenbezitz (Al.), selbständiger Besitz (İs.). — fr. possession originaire.— ing. proprietary possession]* ve ferî *[alm. Fremdbesitz (Al.), unselbständiger Besitz (İs.). — fr. possession dérivée]* olmak üzere iki kısma ayrılır: bir şeyde malik sıfatiyle zilyet olmak aslî zilyetlik, bir şeyde bir irtifak veya rehin hakkı gibi bir hakla zilyet bulunmak feri zilyetliğin misalidirler (MK. 887 vd.).

Doğrudan doğruya zilyetlik *[alm unmittelbarer Besitz. — fr. possession immédiate. — ing. immediate possession]*, asli veya feri olduğuna bakılmaksızın şey üzerinde zilyet sıfatiyle doğrudan doğruya fiili hâkimiyeti haiz olan kimsenin durumu (misal: kiracı).

Dolayısiyle zilyetlik *[alm. mittelbarer Besitz. — fr. possession médiate (indirecte). — ing. mediate possession]*, asli veya feri olsun, şey üzerinde zilyet sıfatiyle ve fakat doğrudan doğruya değil, ancak bir başka zilyedin vesatetiyle hâkimiyet sahibi olan kimsenin durumu (misal: gemi yükünün sahibi).

ZİLYETLİK DÂVASI (Yedin İadesi Dâvası) *[alm. Besitzschutzklage, Besitzstörungsklage, Possessorum, Klage aus dem Besitz. — fr. action possessoire, réintégrande. — ing. possessory action. — lât. interdicta retinendae et recuperandae possessionis; interdictum unde vi; interdictum de precario]*.

Zilyetliğin iadesini veya zilyetliğe vâki tecavüz ve zilyetliğin ihlâlinin bertaraf edilmesini istihdaf eyliyen dâvadır (MK. 895, 896).

Vali, kaymakam, nahiye müdürleri gayrimenkule vâkı tecavüzü kaldırmağa ve yed-i iadeye yetkilidirler (2311 No. K. ve buna ait Nz.). *bk.* İstihkak dâvası.

ZIMAR (ẓimār) (E. H.) Kendisinden intifa olunmıyan mala denir: mal-i mağsub gibi; tahsili umulmıyan borç, sahibine avdeti umulmıyan mal, yeri bilinmiyen gömülü para ve eşyadır.

ZİMMET (ẓimmat) (Es. H.) Lûgatte, ahid ve eman mânasınadır. Usul-ü fıkıh ıstılâhında, bir vasıftır ki, onunla insan, menfaat ve mazarratına da ehil olur. Meselâ, bir kimse bir mal satın alsa, o mala malik olmakla menfaatine ehil olduğu gibi semeni bayie vermek mecburiyetinde kalarak mazarratına da ehil olur. Zimmet aklın aynı değildir. Akıl ehliyetin şartı, zimmet sebebidir.

Hayvanatta zimmet yoktur. Bunlar menfaat ve mazarrata ehil sayılmazlar.

ZİMMETE PARA GEÇİRMEK *[alm. Unterschlagung im Amt, Amtsunterschlagung. — fr. détournement. — ing. embezzlement]*.

Bir memurun kendisine tevdi edilmiş o'an, yahut vazifesi dolayısiyle muhafazası altında bulunan para hükmündeki kâğıtları ve senetleri ve sair malları sarf ve istihlâk ederek zimmetine geçirmesi yahut kendisine maletmesidir ki, devlet idaresi aleyhine işlenmiş bir cürüm teşkil eder (CK. 202).

ZİMMÎ (ẓimmīyy) (Es. H) Müslüman ahid ve emanına girmiş, yani islâm hükümetinin alelusul tâbiiyetini kabul etmiş olan gayri müslim demektir. Müennesi «zimmîye» dir.

ZIMNÎ İRADE İZHARI *[alm. stillschweigende (konkludente) Willensäusserung (Willenserklärung). — fr. manifestation implicite de la volonté. — ing. implied (implicit) declaration of will (intention)]*.

Beyanın ne gibi haller ve şartlar dairesinde vukubulduğunu tetkik ederek ona, hal icaplarının istilzam ettirdiği mânayı ve şumulü vermek demektir Bu, bazan iradeyi (bilhassa başkasına zarar vermesi ihtimali olan hallerde), bazan icazeti (BK. 31) ifade edebilir.

Kanun, bazı hareketleri muhtevaları muayyen bir irade beyanı olarak kabul eder (BK. 198, 314 f. 2, TK. 684).

ZİNA *[alm. Ehebruch. — fr. adultère. — ing. adultery — lât. adulterium]*.

I — Evli bir şahsın, eşinden başkasiyle cinsî münasebetlerde bulunmasıdır.

Cezada: karının kocasından başka bir erkekle cinsî münasebette bulunması zina cürmünü vücuda getirir (CK. 440). Koca ise, ancak karısiyle birlikte ikamet etmekte olduğu evde yahut herkesce bilinecek surette başka yerde karı koca gibi geçinmek için evli olmıyan bir kadını tutmakta olması halinde zina cürmünü işlemiş olur (CK. 441).

Hukukta: Boşanma ve ayrılık dâvası sebebidir (MK. 129).

II — (Zinā) (Es. H.) Bir akd-i şer'ı olmaksızın yapılan haram mücameattır ki, bunu yapan erkeğe «zâni», buna nefsini teslim ve temkin eden kadına da «zâniye» denir.

Bu fiili kendi ihtiyariyle yapmıyan erkeğe, «mezniyün-bih», kadına da «mezniye» veya «mezniyün-biha» denilmesi şayidir. Zina, iki kısımdır:

1 — Haddi icabetmiyen zinadır: gayri mükellef veya mükreh bir şahsın gayri meşru mücameatı gibi.

Milk veya nikâh şüphesine müstenit olan mücameat da bu hükümdedir Bu mukarenet, bir mâsiyyettir ve taziri müstelzimdir, fakat haddi müstelzim değildir.

2 — Haddi mucip olan zinadır. Bu, mükellef bir şahsın; halen veya sabıkan müştehat bulunan berhayat bir kadınla milk ve nikâhtan ve milk ve nikâh şüphelerinden hali olarak ihtiyarı ile dar-ı islâmda mücameat etmesidir ki, bu faziha, o şahıs hakkında muhsan ise recmi, değilse celdi müstelzim olur.

Âkil ve baliğ olan ve bu veçhile bir mukarenete rıza ile nefsini temkin eyliyen kadın hakkında da aynı hüküm caridir.

ZİRA (zirā'-) (Es. H) Lûgatte, bilek, kol mânasınadır ki, dirsek ucundan orta parmağın ucuna kadar olan kısımdır. Istılahta, bu miktara müsavi olan tûl mikyası demektir; buna lisanımızda «arşın» denir. Cemi; «ezru» ve «ziraat» tır.

a) **Zira-ı âmme** (zirā'-i 'āmma) Altı kabza, yani yirmi dört parmak miktarı olan arşındır.

Bunun murabbaı; 576 parmaktır.

Türkiyede bu arşına «zirai mimari» denir.

b) **Zıra ı kirbâsi**, Yedi kabza, yani yirmi sekiz parmak miktarı olan arşındır ki bezlerde, kumaşla da müstameldir.

(Türkiyede buna mukabil çarşı arşını denir ki zirai mimarîden bir parmak, on had, altı nokta noksandır.

Bir de endaze vardır ki çarşı arşınından sekiz had, sekiz nokta, ve zirai mimarîden iki parmak, yedi had, iki nokta noksandır.)

c) **Zıra-ı kisrâ** Yedi kabza, yani yirmi sekiz parmak miktarı olan arşındır. Buna «zira ı melik» de denir.

ç) **Zıra-ı mesaha** Yedi kabza ile bir dikili parmak miktarı olan arşındır ki arazide kullanılır.

(Bu zirâ: bizdeki zira-ı mimarîden bir kabza, bir parmak büyüktür.)

ZİRAAT BANKASI *[alm. Agrarbank, Landwirtschaftsbank. — fr. Banque Agricole. Banque d'Agriculture. — ing. The Agricultural Bank].*

3202 No lı kanunla «T. C. Ziraat Bankası» adını alan 3460 No. lı kanunla İktisadî Devlet Teşekkülleri arasına konulan bu malî ve itibar müessesemizin ilk kurucusu merhum Mithat Paşadır (1863).

Banka, mezkûr kanuna ve hususi hukuk hükümlerine tabi, her türlü taahhüt ve tasarruflara ehil, hükmi şahsiyeti haiz, muhtar bir devlet müessesesidir.

Bankanın merkezi Ankaradadır. Türkiyenin içinde ve dışında gereği kadar şube ve ajans açabilir.

Banka, türk çiftçilerinin ziraî istihsallerine, ziraî mahsullerin sürüm ve satışına, ziraatın, ziraî sanayiin ve bunlarla ilgili her türlü teşebbüslerin millî ekonomi prensiplerine göre yürümesine ve ilerlemesine lüzumlu ve elverişli kredileri tanzim, tedvir ve tevzi etmek ve bu gayelerin elde edilmesini güden teşekkülleri kurmak ve bu hususlar için kurulmuş ve kurulacak teşekkül ve yapılmış ve yapılacak teşebbüslere lüzumu halinde iştirâk ve faaliyetini ziraî sahada teksif etmekle beraber nizamname ile tâyin edilen diğer banka muamelelerini de yapabilmek maksadiyle tesis olunmuştur. Bankanın sermayesi yüz milyon liradır.

ZİRAATE MÜTEALLİK EBNİYE (zirā'ata muta'allik abniya) (Es. H.) Arz ı memlekette süknâya mukabil olarak çiftlik ve evlerini dahi ihtiva etmek üzere pek geniş mânada kullanılan ve ıstılâh halini alan bir tabirdir.

ZİRAAT VEKÂLETİ (Tarım Bakanlığı) *[alm. Landwirtschaftsministerium. — fr. ministère de l'agriculture. — ing. Ministry of Agriculture].*

Devlet teşkilâtı içerisinde ve memleketin ziraat, hayvan ve orman siyasetinin tatbikine ve bu mevzulara giren işlerin iktisadî vaziyetlere göre tanzimine, islâhına, teşkilâtlandırılmasına, inkişafına mütaallik hizmetleri ve umumi kanunların tahmil eylediği vazifeleri yapmakla mükellef bir vekilliktir (Ziraat Vekâleti Vazife ve Teşkilât Kanunu).

ZİRAİ İŞLETME *[alm. Landgut, landwirschaftlicher Betrieb, landwirtschaftliches Gewerbe; Agrarunternehmen. — fr. exploitation agricole. — ing. agricultural enterprise. — lât. praedium, rusticum].*

İktisadi bir birlik halinde işletilmeleri icabeden zirai mallara denir.

Miras hukukunda bu suretle iktisadi birlik teşkil eyliyen mallar mirasçılardan işletmiye muktedir olduğu anlaşılan isteklisine tahsis olunmak şarttır.

İstekliler arasında oğullar varsa onların tercihi icabeder (MK. 325, 597, 744).

ZİRAİ KREDİ *[alm. Agrarkredit. — fr crédit agricol. — ing. agricultural credit].*

Çiftçilere, topraklarını işletmek için muhtaç oldukları sermayeyi temine yarıyan kredidir.

Bu maksatla Tarım Kredi Kooperatifleri ve Tarım Satış Kooperatifleri kanunları tanzim edilmiştir (2834, 2836, 3202 No. lı kanunlar).

ZİRAİ SİGORTALAR *[alm. Agrarversicherung, landwirtschaftliche Versicherung. — fr. assurance agricole. — ing. agricultural insurance].*

Ziraatta kullanılan aletleri, hayvanları ve vasıtaları ve ziraat mahsullerini temin eden sigorta çeşididir. Bir çok memleketlerde devletin veya diğer kamu hükmi şahıslarının müdahalesiyle yapılmaktadır. Mevzuatımıza göre, bu çeşit sigortalar ne müddet için akdolunmuşlarsa o kadar zaman muteber kalırlar. Yani müddet bitmeden tehlike vukua gelse dahi, sigortacı borçlarından kurtulmuş olmaz (TK. 1007, 1010).

ZİRAB (żirâr) (Es. H.) İki kişinin biribirine mütekabilen zarar vermesi, görülen zarara zarar ile mukabele edilmesi demektir.

ZÎ-RAHM-İ MAHREM (zī raḥm-i maḥrem) (Es. H.) Nikâhları haram olan nesebî akrabadır: usul, füru', oğlan ve kız kardeş ve bunların evlâdı, amuca, hala, dayı, teyze gibi. Amca, dayı ve teyzenin evlâdı zî-rahm ise «mahrem» değildir.

ZİYÂ *[alm. Verlust. — fr. perte. — ing. loss. — lât. amissio].*

1 — Menkul bir şeyi kaybetmektir. Bir gayrimenkulün tamamiyle ziyaı halinde üzerindeki mülkiyet zail olur. Menkulün mülkiyeti, sahibi tarafından terk edilmedikçe veya başkası tarafından iktisap olunmadıkça

yalnız yedin inkitaı, yani zilyetliğin zevali ile ziyaa uğramaz (MK. 643, 702).

2 — Alacaklı senedi zayi ettiğini iddia ederse, borcunu ödeyen borçlu kendisine senedin iptalini ve borcun sukutunu beyan eden bir ilmühaber vermeğe alacaklıyı mecbur edebilir (BK. 89).

3 — Satılan şeyin ziyaı, kayıptan dolay fesih talebi hakkını ihlâl etmez (BK. 204).

4 — Yapılan şeyin teslimden evvel kaza ile ziyaı halinde iş sahibi taahhütten yaptığı iş için ücret ve masraf isteyemez (BK. 376).

5 — Eser, naşire tevdi edildikten sonra kaza ile zayi olsa naşir bedeli tediyeye mecburdur. Tab olunan eser satışa çıkarılmazdan evvel tamamen veya kısmen kazara zayi olduğu taktirde naşir müellif veya halefine ayrıca bedel vermeğe mecbur olmıyarak zayi olan nüshayı kendi masrafiyle tekrar basabilir (BK. 382, 383).

6 — Nama yazılı hisse senetlerinin ve tahvillerin ziyaı halinde bunları ihraç eden müessese, hakiki sahiplerine ikinci nüsha verir (TK. 440, 441).

7 — Hâmile yazılı hisse senet ve tahvillerdeki zilyetlik bunların çalınmaları veya ziyaa uğramaları gibi bir sebeple kalkarsa zilyetler sulh mahkemelerinden evvelâ men'i tediye, sonra faiz ve temettülerin kendilerine ödenmesi kararlarını alırlar. Zayi olan senet ve tahvillere kanunda gösterilen müddetler zarfında müstahak çıkmadığı taktirde sulh mahkemesi senet ve tahvilin ikinci nüshasının verilmesine hükmeyler (TK. 434 - 441).

8 — Ticari bir senedi zayi eden hâmil veya bu senetle bir hak ispat edecek kimse senedin iptalini ticaret mahkemesinden isteyebilir (TK. 638 - 641).

9 — Umumi mağazaların verdiği makbuz senedini veya varanı zayi eden hâmil mahkemenin vereceği mezuniyet üzerine ikinci nüsha alabilir (TK. 820).

10 — Nakliyeciye verilen eşyanın ziyaı, onun her halde mesuliyetini muciptir (TK. 904 vd.).

11 — Senet, beklenmedik bir hâdise veya mücber bir sebep ile sahibi elinde veyahut, her ne suretle olursa olsun, tevdi edildiği resmi memur nezdinde ziyaa uğradığı hakkında kanaat verici delil ve emareler varsa şahadetle dâva ispat edilebilir (HUMK. 294).

ZİYADE (ziyāda) (Es. H.) Bir şeyde husule gelen fazlalıktır ki, muttasıla veya münfasıla ve bunlardan her biri de mütevellide veya gayri mütevellide olur.

a) **Ziyade-i muttasıla-i mütevellide** (**ziyāda-i muttaşila-i mutavallida**) Bir şeyden doğan ve o şeyden ayrılması kabil olmayan ziyadedir: hayvanın semizliği gibi.

b) **Ziyade-i muttasıla-i gayrı mütevellide** (**ziyāda-i muttaşıla-i ġayr-i mutavallida**) Bir şeye bitişik olup ondan doğmayan ziyadedir: arsadaki ağaç ve bina, bezdeki boya ve dikiş gibi.

c) **Ziyade-i münfasıla-i mütevellide** (**ziyāda-i munfaşila-i mutavallida**) Bir şeyden doğan ve ondan ayrılan ve ayrılması kabil olan ziyadedir: hayvanın yavrusu, ağacın meyvası gibi.

ç) **Ziyade-i munfasıla-i garı mütevellide** (**ziyāda-i munfaşila-i gayr-i mutvallida**) Bir şeyde husule gelmekle beraber ondan tevellüt etmeyip ayrı olan ziyadedir: hane veya hayvanın kirası gibi.

ZORALIMI *bk.* Müsadere.

ZORLA İCRA *bk.* Cebri icra.

ZÜRRİYET (zurriyyat) (Es. H.) Nesil demektir.

SÖZLÜKLER

NOT:

1) Önsözde belirtildiği gibi «almanca - türkçe», «fransızca - türkçe», «ingilizce - türkçe», «lâtince - türkçe» hukuk sözlükleri, herhangi bir Türk veya ecnebinin yabancı dil ile bildiği bir ıstılahın türkçesini bulabilmesini temin için hazırlanmıştır. Bu maksatla, Türk hukuk sisteminde mevcut olmamaları veya başka bir sebep yüzünden asıl lûgatte yer almamış olan bazı yabancı terimlerin türkçe karşılıklarını sözlüklere dercedilmesi münasip görülmüştür. Bununla beraber bütün terimlerin karşılandığı, karşılanmış olanların da eksiksiz ve noksansız olduğu iddia edilemez.

2) Anayasa'nın dil bakımından değiştirilmesile bunun sonucu olan hukuk terim dilinin türkçeleştirilmesi hususları lûgat'in basılması sırasında vukubulduğu için yeni terimler ancak «H» harfinden sonra kısmen metinde nazara alınabilmiş, bundan başka da sözlüklerde mümkün olduğu kadar geniş surette eklenmiştir.

3) Her hukuk terimi bir ne'i kalıp olduğundan karşılıkları da tam bir tercümeden ziyade yine bir kalıp mahiyetinde olduğu cihetle lûgat'teki tariflere müracaat etmek elzemdir. Bir terim birden çok anlama geldiği veya diğer bir terim altında tarif edildiği hallerde lûgat'teki ilgili tarife atfedilmiştir.

SON SÖZ

1. "Türk Hukuk Lûgati„, çok şükür, sona erdi. Bu suretle onbir yıl gibi insan ömrü için hiç de kısa sayılmıyacak kadar sürmüş bir çalışma meyvelerini vermiş oldu. Lûgatin hazırlanmasının evvelâ fikirlerde ve gönüllerde yer etmesi 1937 yılından daha önce Türk Hukuk Kurumu hukukçular muhitlerinde başlamış ve 11 - 2 - 1937 gününde de fiilen ve büyük bir şevk ile işe koyulunmuş idi. Her imanlı ve metotlu ilim çalışmasının mutlâka başarıyla sona ermesi lâzım geldiği gibi Kurumumuzun idare ve ilim uzuvlarının ve, hasbî, fedakârca çalışmayı usul ittihaz eylemiş olan birçok değerli hukuk ve ilim adamlarının, hemen hemen duraksız işbirliği ile bizler için bir nevi **"hayatın en önemli eseri = Lebenswerk„** sayılan bu lûgat meydana geldi. Eser, işin başında tasarlanan programa da esas itibariyle uygun olarak başarıldı. Bunu, sonsuz bir haz ve zevk ile belirtirken iş arkadaşlarımın hislerine de terceman olduğuma şüphe etmiyorum. Zira, böylece, hem, bazı hukuk ve ilim muhitlerinde, eserin tamalanamıyacağı yolunda, çalışmaların devam eylediği uzun yıllar boyunca, vakit vakit, doğan ümitsizlik ve endişe havasının, Kurumun bıkmaz ve usanmaz çalışmalariyle ve tutumiyle bertaraf edilebileceği tahakkuk eyledi; hem de sebatlı ve iyi niyetli ilim adamlarının ahenkli işbirliği ile neler elde edilebileceğinin, Türkiye ilim tarihinde belki de en önemli örneklerinden birisi verilmiş oldu. Gerçekten, insaf erbabı okuyucularım, bu eserin önsözünde eski Başkan Bay Refik İnce'nin duygulu kalemiyle ancak pek az kısmı aksettirilebilen sürekli çalışma ve çabalamalar ve bilhassa eserin muhtevası, metodu ve hattâ basım tekniğindeki ilerilik üzerine eğilecek olurlarsa, işin azametini daha iyi takdir buyuracaklar ve yukarıki sözlerde, umarım ki, objektif bir tespit mahiyeti görmekte tereddüt etmiyeceklerdir.

2. Türk Hukuk Lûgatinin hazırlanmasına başlanırken tasarlanan program **esas itibariyle** sadık kalınarak başarıldığını söyledim. Bununla, bir işe başlarken çizilen çalışma programının, hele onbir yıl gibi uzun müddet devam edecek bir faaliyet boyunca metod ve muhteva bakımından, amelî zaruretlere ve gelişen ihtiyaçlara uygun bazı değişmelere maruz kalmak zorunda olduğuna işaret etmek istiyorum. Hattâ bu suretle vaki olacak değişmeleri bir nevi tekâmül, terakki ve ilerilik icabı olan bir gelişme (= evolution), ve oluş vetiresinin zarurî bir neticesi saymak yerinde olur. Zira hadiselerin münasebetlerinin yarattığı kuvvetin bütün kudretlerin üstünde bulunduğuna şüphe yoktur.

Mamafih, yayım calışmaları boyunca vukua gelen gelişmelerin teferruatı üzerinde durmaksızın, yalnız birkaç önemli noktaya temas etmek istiyorum:

a) Sözlükler kısmı:

Kurum, eserin hazırlanmasına başlanırken kendisine çizdiği çalışma programında bu bakımda şu esasları tespit etmişti: "Türk milletinin medeniyet âlemi hukukiyle münasebetlerini muhafazaya ve devam ettirmeğe medar olan Almanca, Fransızca, İngilizce ve Lâtince ile - mümkün olduğu kadar - her hukuk ıstılahının karşılığını göstermek„.

Gerçekten lûgate giren terimlerin karşılarına bu suretle, birisi ölü fakat hukuk bakımından pek mühim ve diğer üçü yaşıyan, dört kültür diline ait olmak üzere karşılıklar konulmasına en titiz bir itina ile çalışıldı. Bu suretle, asıl ıstılâh lûgati kısmı sonuna ilâvesi düşünülen sözlükler kısmının da temeli, organik bir surette, atılmış oldu. Zira lûgatçe kısmının tertibinde yapılacak işin ana hatları zaten böylece belirmiş oluyordu. İşte bu suretle elde edilen terimlerin karşısında mevcut muhtelif yabancı dillerden olan mukabilleri fişleyip dil dil gruplandırarak ve icabında eksiklerini tamamlıyarak eserin sonundaki "Almanca - Türkçe„, "Fransızca - Türkçe„

ve "İngilizce - Türkçe„ ıstılah sözlüklerinin doğması sağlanmış bulundu. Türk Hukuk Lûgatinde mevcut olan lûgatçeler kısmının önemini ve hazırlanmasında harcanan emeklerin değerini belirmek üzere birkaç rakam vermeği faydalı sayıyorum: bu lûgatçede, üç dil üzerine ve Türkçe mukabillerini arıyanlara göre tertiplenmiş 4784 Almanca, 7135 Fransızca ve 7224 İngilizce hukuk ıstılâhı mevcuttur. Roma hukuku sözlüğüne aşağıdaki b) bendinde temas edeceğim. Böylece Türk Hukuk Lûgati yalnız Türk hukuk ilminin ve hukuk düzeninin vasıtaları olan terimleri ve kavramları ızah etmekle yetinme arzu ve vazifesinin yanı başında aynı zamanda yaşıyan üç büyük kültür diline ait **19 binden ziyade** ıstılâhın Türkçe karşılıklarını da tespit eylemek imkân ve şerefini kazanmıştır. Netice itibariyle; Türk Hukuk Lûgatinin bu kısmının Almanca, Fransızca ve İngilizce ile Türkçe bakımlarından milletlerarası ölçü ve değerde bir terim lûgati vazifesini de görebilecek bir eser olduğunu söylemekte hiçbir mübalâğa ve övünme payı olmasa gerektir. Bunun yerli ve yabancı hukuk mensuplarına ve hele hukuku öğrenen ve inceliyenlere sağlıyabileceği büyük faydaları burada sayıp dökmeğe lüzum görmüyorum.

b) Roma hukuku sözlüğü kısmı:

Roma hukukunun milletlerarası hukuk tarihi bakımından önemli ve bilhassa Orta Avrupa hususi hukuku dolayısiyle bugünkü Türk hukukunun da temel taşı olması gerçeğinin, Türk Hukuk Lûgatininh azırlanmasında gözden kaçırılmaması tabii idi. Böylece ilk çalışma programlarında tespit edilen esasa göre Türk Hukuk Lûgatinin, az çok sözlük karakterli, geniş bir Roma hukuku kısmı bulunacak ve bu kısım Roma hukukunun ıstılâhlarını oldukça etraflı bir surette izah eyliyecekti. Hattâ bu husus eserin önsözünde şöyle ifade ediliyordu:„... Roma hukukunun hazırlanması vazifesi ilim heyetine verilmeyip münhasıran bu heyetin azasından Dr. Ferit Ayiter'e havale edildi... Ferit Ayiter'in hazırladığı bu lûgatler, Roma hukukundaki ihtısası malûm olan, İstanbul avukatlarından Dr. Şemsettin Talip Diler'in tetkikinden geçirildi ve bu kısım lûgate müstakil bir halde ilâve olundu„.

Halbuki bundan onbir yıl önce tespit edilen bu programda, çalışmaların devamı sırasında, türlü sebeplerden, değişme ve gelişmeler hasıl oldu. Ve, hemen itiraf etmemiz lâzımdır ki, bu değişme ve gelişmeler bizi daha az mesut neticelere götürmedi. Bu suretle, Türk Hukuk Lûgatine, daha ziyade modern hukuk eserlerinde anılan 2620 adet Lâtince terimi ihtiva eyliyen önemli ayrı bir kısım eklenmiş bulundu. Burada mevcut terimlerin şüphesiz hepsi de modern hukuk ıstılâhlarını tamamen karşılıyamazlarsa da bunlar, kaynakların izahında, ilim tarihi bakımından, baha biçilmez hizmetler sağlıyabilecek Latince terim, tâbir ve bazı Roma hukuku adajlarını "= hukuki vecizelerini„ ve formüllerini düzgün, etraflı olarak ve kendi sistemleri içerisindeki mâna ve mahiyetlerine göre izah eylemek maksadiyle tertip ve tanzim edilmişlerdir. Bu münasebetle şunu da belirtmek isterim ki: lûgatin hazırlanmasına başlandığı tarihte Roma hukuku bakımından tespit edilmiş olan programı tahakkuk ettirmek yani ayrıca Roma hukuku üzerine sözlük karakterli ve biraz daha geniş bir eser yayımlamak hususundaki kararında Kurumumuz hâlâ durmaktadır. Kurum ilim heyeti üyelerinden değerli meslekdaşım **Dr. Ferit Ayiter'in**, ilk çalışma programı gereğince, yazmayı vâdettiği Roma hukuku terimleri lûgatçesi de ayrıca basıma hazırlanmış bulunmaktadır. İlerde böyle bir eseri yayımlamakla Kurum hukuk ilmine hizmet ölçüsüne biraz daha yaklaşacağı inancını taşımaktadır.

Gerek bu kısmın ve gerekse bundan evvelki bendte üzerinde durulan "Almanca - Türkçe„, "Fransızca - Türkçe„ ve "İngilizce - Türkçe„ lûgatçeler kısmının tertip, tanzim, tamamlama, tashih ve basımı işleri Ankara Hukuk Fakültesinin değerli Ord Profesörlerinden **Dr. Ernset Hirş** tarafından sağlanmıştır. Bu vesile ile, Prof. Hirş'in Türk Hukuk Lûgatine yaptığı yardımların bunlardan ibaret kalmadığına da işaret etmek isterim. Şöyle ki lûgatin birinci fasikülünden sonraki kısmının her türlü tertip, tanzim ve tashih işleri kendi mesliyetine tevdi edilmiş olduğundan onun, yayımın devam eylediği uzun yıllar boyunca, bize yaptığı ikazlar sayesinde birçok eksiklikler tamamlanmış, bazan terimler gerek ilim heyeti azası ve gerekse dışardan tedarik edilen yazıcılar tarafından ıslâh ve ikmâl olunmuş, veya yeniden yazılmış ve F harfin-

den sonraki terimler, basım sırasında, bir kere daha ilim heyetince gözden geçirilmek suretiyle gayeye daha fazla yaklaşmağa uğraşılmıştır.

3. Fânilerin her eserinde olduğu gibi bu ilim eserinde de, hiç şüphesiz artıklar, eksikler ve yanlışlar vardır. Türk Hukuk Lûgatinin de, gösterilen her türlü dikkat ve itinaya rağmen, fikir, tertip, şekil, ifade vesaire bakımlarından kusursuz olamıyacağı tabiidir. Fakat Kurumumuzun kurucularından eski başkan Refik İnce'nin de, onbir yıl önce, söylediği gibi: "bunlar bizim için bir servet sayılacak ; bize hatalarımızı bildirenler minnetlerimizi kazanacaktır. Zira her kusur üzerine durarak tetkikatımızı genişletmek ve ilim âlemine daha iyi eserler vermek bizlerin saadeti, böyle saadete vesile olmak da bilginlerin ve ilim severlerin vicdan borcu olduğu kanaatini taşıyoruz„.

4. Eserde birçok fikir, tertip şekil ve ifade yanlışlıklarının bulunduğunu itiraf etmemize rağmen eserde niçin bir düzeltme cetveli ilâve eylememiş olduğumuzun sebeplerini de açıklamak isterim.

Lûgat, kamus veya buna benzer ansiklopedik eserlerin yayımı, mahiyetleri icabı, her yerde, uzun yıllar almaktadır. Bu hususta basit bir misal verelim: İsviçre'nin Zürih şehrinde Piccard - Thilo - Steiner adlı seçkin hukukçular tarafından Almanca ve Fransızca olarak yayımlanan (**Dictionnaire juridique = Rechtswörterbuch**) adlı eser 1939 yılında başlamıştır ve bugüne kadar ancak P harfinin ortalarına gelmiş olan beş fasikülünü çıkarabilmiştir. Bizim lûgatimiz için de keyfiyet başka türlü olamazdı. Halbuki böyle yayımı uzun süren eserlerde arada geçen zaman zarfında, ister istemez, birçok yenilikler, ilâveler ve değiştirmeler yapmak zaruri görünür Böylece Türk Hukuk Lûgatinin yayımı süresi olan onbir yıllık müddet içindeki yenilikleri ve değiştirmeleri yapmak mecburiyetini tasarlamış bulunuyoruz. Şu kadar ki bu işin öyle acele ile ve derhal yapılabileck kadar kolay ve küçük bir iş olmadığını hukukçularımız takdir buyururlar. Zira bütün yeni mevzuat fihristlerinin taranması ve bilhassa yeniliklerin tespiti ve bunların yazılması epeyce bir zaman alacaktır. Bu kadar uzun bir zaman, lûgatin yayımını geciktirmeği uygun bulmıyan Kurumumuz bu işi şu şekilde halletmeyi düşünmektedir. Bu maksatla şimdiden yönel'tilen çalışmalarımızın 1948 - 49 öğretim yılı zarfında sona ereceğini umuyoruz. Aynı yılın kış mevsiminde bütün yenilikleri ihtiva eylemek üzere Türk Hukuk Lûgatine ek bir fasikül daha neşrini kararlaştırmış bulunuyoruz. Bu ilâve fasikül hem, mevzuatın yeni hukuki ve ilmî durumuna lûgatin uydurulması (**=mise à jour**) vazifesini görecek ve hem de, aynı zamanda, Türk Hukuk Lûgatinde mevcut yanlışları, artıkları, eksikleri düzeltme rolünü oynıyacaktır. Bu vesile ile de tekrarı faydalı buluyorz ki lûgatteki hatalarımızı ve eksikleri veya ıslâhı lüzumlu görülen cihetleri bize bildiren hukuk ve fikir adamlarımız hem sonsüz şükran ve minnetlerimizi kazanacaklar ve hem de bundan böyle çıkacak ilâve fasikülde veya lûgatin yeni baskılarında, ikazlarının nazara alınmasına imkân vermiş olmak yoliyle, Türk Hukuk Lûgatinin kemaline hizmet etmiş olacaklardır.

5. Bu sözleri bitirmeden önce Türk Hukuk Lûgatinin şekli ve basım tekniği bakımlarından elde edilen bazı güzel neticelere de temas etmeden geçemiyeceğim.

Türk Hukuk Lûgati kendi kabilinden lûgat, kamus ve ansiklopedi eserleri için en uygun sayılan şekil ve formayı bulabilmiştir. Hele basım tekniği yönünden böyle eserlerde, Türkiye'de erişilmesi buğüne kadar imkânsız gibi görünen bir yüksekliğe erişmiştir ki bunu erbabı takdirde gecikmeyecektir. Bundan başka, lûgatte geçen eski hukuka ve İslâm hukukuna dair terimler kendi harflerimizle yazıldıktan maada bir de, parantez içerisinde, İslâm ansiklopedisi için İstanbul'da yetkili bir ilim heyeti tarafından kararlaştırılan transkripsiyon alfabesiyle ayrıca gösterilmiştir. Bu suretle yeni yetişen hukuk nesillerine, eski hukukun ıstılâhlarını en doğru talâffuz eylemek ve öğretmek imkânları sağlanmıştır.

Lûgatte, belirtilen teknik ve şekil ilerliklerini ve başarılarını sağlamakta himmet ve hizmeti geçen Millî Eğitim Bakanlığı basımevi unsurlarına ve bilhassa gayretli müdürü Cemal Belgin'e

ve, eski terimlerin transkripsiyonunu yapan Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Kitaplık Müdürü B. Kemal Edip Ünsal'a teşekkürü borç sayıyorum.

6. Sözü bitirirken Türk Hukuk Lûgatinin telifinde, basılmasında, tashihlerinde hizmeti geçenlere ve bilhassa adları önsözde anılan türlü komisyon, komite ve heyetlerin üyelerine ve yardımcılarına lûgat yazıcılarına, lûgatin yayım devrinde gelip geçen bütün ilim ve idare heyeti üyelerine ve ilim heyetine Prof. Etem Menemenci'nin yerine sonradan katılarak burada değerli çalışmaları geçen Bayındırlık Bakanı Prof. Nihat Erim'e, Lûgatimizin bazı maddelerini yazmak suretiyle yardımını esirgemiyen Prof. Fuat Köprülü'ye, ve nihayet bu işin başarı ile sona ermesi hususunda devamlı takip ve hassasiyetini gevşetmiyen bugünkü Kurum ilim ve idare heyetlerine ve kurumun eski ve değerli başkanları Refik İnce, Kemal Turan, Süreyya Anamur ve Atıf Akgüç'e sonsuz minnet ve şükranlarımızı ifade etmeği ve bugünkü ilim ve idare kurulları üyelerinin adlarını, hizmetlerine şükran nişanesi olarak, burada kaydetmeği vazife biliyorum:

İlim heyeti üyeleri:

Ord. Prof. Esat Arsebük	:	Ankara Hukuk Fakültesi Profesörü
Rifat Taşkın	:	Askerî Temyiz Başsavcılığından emekli general, Avukat.
Osman Nuri Uman	:	Cumhuriyet Merkez Bankası Hukuk Müşaviri ve İller Bankası idare kurulu üyesi
Dr. Ferit Ayiter	:	Ticaret Bakanlığı Baş Hukuk Müşaviri
Prof. Dr. Hüseyin Avni Göktürk	:	Ankara Hukuk Fakültesi Profesörü
Prof. Dr. Nihat Erim	:	Bayındırlık Bakanı
Prof. Dr. Faruk Erem	:	Ankara Hukuk Fakültesi Profesörü

İdare Kurulu üyeleri:

1. Prof. Dr. Hüseyin Avni Göktürk (Başkan):	:	Ankara Hukuk Fakültesi Profesörü.
2. Rifat Alabay (İkinci başkan)	:	Yargıtay üyesi
3. Kemal Turan	:	İsparta Milletvekili
4. Nejat Özoğuz (Umumî Kâtip)	:	Yargıtay Savcı yardımcılarından
5. Sezai Erkut (Muhasip aza)	:	Çalışma Bakanlığı Çalışma Umum Müdürü ve İşçi Sigortaları Genel Müdür Vekili
6 Zühtü Veli Beşe	:	Avukat
7. Prof. Dr. Faruk Erem	:	Ankara Hukuk Fakültesi Profesörü

Nihayet koruyucu ilgileriyle Kurumumuzun bütün çalışmalarında olduğu gibi bu ilmî başarısında da maddi ve manevî büyük yardımları geçmiş olan Kurumun hâmi başkanı, Cumhuriyet hükümetinin eski ve yeni başbakanlarına ve Kurumumuzun tabii başkanı olan Adalet Bakanlarına en derin şükranlarımızı ifade eyleriz. 30 haziran 1948

Türk Hukuk Kurumu Başkanı
Prof. Dr. Hüseyin Avni Göktürk